De werken van Vondel
Deel 8. 1656-1660

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels, A.A. Verdenius en J.D. Meerwaldt

bron

J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels, J.D. Meerwaldt en A.A. Verdenius (eds), *De werken van Vondel. Achtste deel 1656-1660*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1935

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe08_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

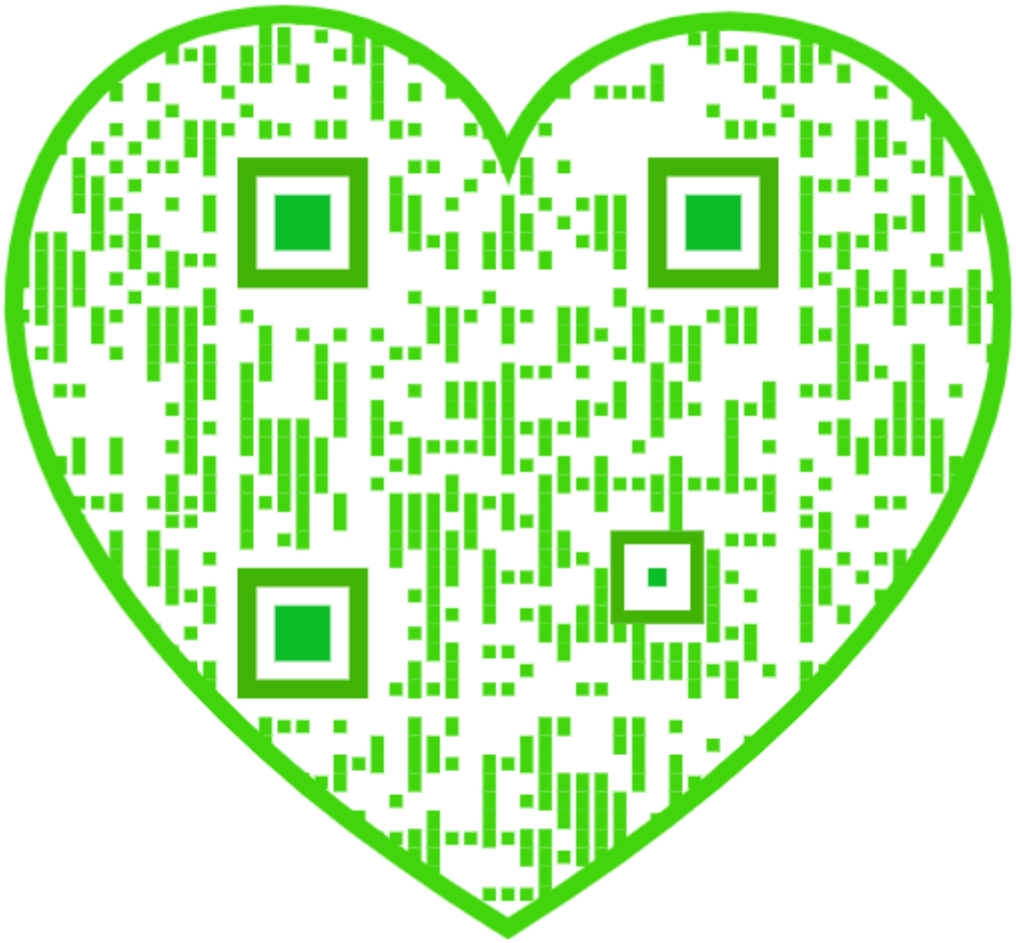

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Dus hefte Apelles FLINCK, te rieght de stadt ontruckt;
Toen hy, behantreft van haere dele overheden,
Het heerlyck raethuis met historien wou sieren,
Gelyckze Tacitus van outs heeft uitgedruckt,
Die Rome stryden leert voort recht der Batavieren
Bekranst dien schilderheit met eeuwige lauwieren

Brieven van en over Vondel door Dr. J.F.M. Sterck

I

Nu het ‘Leven van Vondel’, waarmede de voorafgaande deelen geregeld werden ingeleid, in Dl. VIII niet kan worden voortgezet, omdat de groote Vergilius- en Ovidius-vertalingen dit en de vorige deelen geheel of gedeeltelijk vullen, en dus de kleinere gedichten, waarmede de voortzetting van het ‘Leven’ direct verband houdt, tot later werden verschoven, kan daarvoor gevoegelijk in de plaats worden gesteld een beschouwing over de biographische gegevens welke de Vondel-brieven aanbieden, d.w.z. de brieven van, aan en over den dichter. Zoo zal: ‘Vondel in het oog van zijn tijdgenooten’, een gelegenheid geven om den dichter en zijn persoon van een andere zijde te belichten.

Een juist begrip van een persoonlijkheid als Vondel geven ons vóór alles zijn verschillende gedichten; de uitdrukking van wat hem ontroerde, ergerde of bewondering inboezemde. Daarnaast levert zijn levensbeschrijving stof tot beoordeeling van zijn wezen. Hierbij echter werken steeds verschillende storende factoren, die het beeld meer vertroebelen dan verhelderen; als daar zijn de eigen levensbeschouwingen van den tijdgenoot-biograaf, diens vooropgezette meeningen over dichter en mensch, zijn vermelden of verzwijgen van teekenende bijzonderheden, zijn verkeerd inzicht in de bedoelingen of beweegredenen van den dichter. Voor Vondel lijdt de, overigens nooit genoeg te waardeeren, biografie van zijn tijdgenoot Geeraerdt Brandt aan verscheidene dier gebreken.

Tot een onmisbare aanvulling werden ons daarnaast de verschillende belangrijke vondsten uit de archieven, opgediept. Maar stellig van even groot belang voor de beoordeeling van Vondel zijn voorts de brieven, waarin hij over zichzelf, en zijn tijdgenooten over hem, schrijven of zijn gedichten beoordeelen. Die briefschrijvers toch geven hun

meening naar de eerst ontvangen indrukken. En, al zijn ook zij hierbij niet altijd onpartijdig, hun oordeel heeft waarde als uiting van verschillende richtingen en opvattingen uit Vondels eigen tijd. Wat lofverzen of schimpdichten niet kunnen geven, evenmin als lijkzangen, die nu eens aan een edelen, dan weer juist aan onedelen aandrang hun ontstaan danken, dat verschaffen ons soms een paar regels van een brief, die niet bestemd was voor eenige openbaarheid en daardoor juist des te onbevangener geschreven is.

II

De kunst van in de moedertaal brieven te schrijven was in de 17e eeuw ten onzent nog in een staat van wording, toen de ontwikkelde mannen hun correspondentie als regel in het Latijn voerden. De vrouwen en de eenvoudige lieden schreven een taaltje op hun eigen hand.

Coornhert was, ook in den Nederlandschen briefstijl, de baanbreker voor den nieuweren tijd. Zijn briefjes aan Hendrik Lourensz Spieghel: ‘Met gelijck-moedigheijdt een deughtsame Huysvrouwe verliesen’, en: ‘Vermaninghe tot gelijck-moedigheijt int sterven van Kinderen’, zijn én door de wijze strekking en door de zuivere taal toonbeelden van briefstijl. Ook van Spieghel zijn brieven in krachtig Nederlandsch bewaard. Een brief aan Hooft van 1606 is opmerkelijk wegens het begin: ‘De vriendschap van UE. Vader en Ooms deed my eerst aan U schrijven: U antwoord deed my uw vernuft achten en lieven’; enz. Daarop volgt in 1606 een verklaring van zijn ‘Hertspiegel’, in een schrijven aan zijn neef, professor Pieter Pauw te Leiden.[1)]

‘Het is aandoenlijk, zegt prof. Verwey, hoe Spieghel in deze jaren school trachtte te maken bij jongeren.’ Zijn aankloppen bij Pieter Hooft, pas uit het ‘Hoogh Italia’ thuisgekomen, had op dezen niet veel invloed. Wel trachtte Hooft een Nederlandschen briefstijl te scheppen, maar hij bleef te sterk onder den indruk van zijn zuidelijke voorbeelden dan dat de mooie taal van Spieghel hem vermocht te beïnvloeden.

De Drost behandelde zijn brieven met de uiterste zorg door ze eerst in het klad van zijn brievenboek, en daarna soms met veranderingen

1) Coornherts ongedateerde brieven aan Spieghel, tien in getal, worden door prof. Verwey geplaatst tusschen 1585-1590. Zie ‘H. Lz. Spieghel’, Groningen 1919.

in het net te schrijven. Het verlangen om aan zijn brieven een bijzonderen stijl te geven heeft Hooft vaak verleid tot gezochtheid en valsch vernuft naar het voorbeeld van sommige Italianen. Erger is het, dat het precieuse van den drostelijken briefstijl in zijn kring een ijverige navolging vond.

Huygens was met zijn verbazende talenkennis daarbij voor Hooft een meesterlijke partner. Geestig kaatsten zij elkander woordspelingen en raadselachtige zinnen toe, die in een luchtig gesprek aardig gevonden kunnen worden, maar op schrift al te zeer hun gezochtheid verraden.

Hun brieven waren vaak een lekkernij voor de vrienden en vriendinnen, welke Hooft zoo gastvrij wist te vereenigen in de feestelijke zalen van het oude ridderslot aan de Zuiderzee. Maar het smullen aan al die vreemde gerechten heeft ook in dien kring den zuiveren Hollandschen smaak bedorven. Tesselschade vooral dweept met de Hooftsche taal, die zij, nog met overdrijving, tracht na te volgen.

Maar niet allen schrijvers past dit omslachtige geschrijf. De Groot en de zijnen staan hier geheel buiten. Zijn kloeke gade Maria van Reigersberg schrijft in haar eenvoudigen stijl briefjes even zuiver van naïeve taal, als roerend van inhoud. Ook Willem de Groot heeft een natuurlijken, duidelijken stijl. De strenge oefening der juristen kon hun geen vernuftigheidjes toestaan. Maar ook van Jacob van der Burgh zijn briefjes bewaard, zoo aardig en ongedwongen als men ze van een uit Hoofts kring niet zou verwachten.

Vondel hield zijn briefstijl zuiver van al de smetten, die de mode in de brieven van anderen trachtte te brengen. In het eerste deel van deze uitgave heeft Prof. Prinsen opgemerkt, dat ik de weinige brieven die van Vondels hand zijn bewaard, in mijn ‘Oorkonden over Vondel en zijn kring’ had behooren op te nemen. (Dl. I, bl. 109). Maar toen reeds had ik het voornemen, de brieven van Vondel uit te geven in het kader waarin zij het duidelijkst uitkomen, tusschen de brieven die zijn tijdgenooten over hem geschreven hebben.

Intusschen heeft prof. Prinsen bij de bespreking van Vondels proza, ook bij diens brieven eenige lezenswaardige opmerkingen gemaakt, waardoor uitvoerige beschouwingen over den briefstijl van Vondel hier overbodig worden.

De professor wijst er dan o.a. op, hoe weinig openbaring van gemoedsleven uit de brieven van Hooft en Huygens spreekt tegenover die gevoelens in Vondels brieven. Vondels opdracht van zijn Virgilius aan Hooft geeft in korte zinnetjes een eenvoudig verlangen te kennen tot verzoening en vriendschap, een weemoedig aroom geurt uit dit schrijven. Het is een aandoenlijke brief van een fijnen en grooten geest, frank en eerlijk van toon.

Vondels brieven aan De Groot bevatten geen kunstig gedraaide zinnen; hij is voor dezen zijn ‘treffelijke vrient.’ Het briefje aan Antonides noemt Prinsen ‘fleurig en levendig’; Vollenhove wordt te veel opgehemeld. Dit zijn slechts enkele trekjes uit Prinsen's toelichting.

Het is jammer, dat van Vondel weinig of geen brieven bewaard zijn, behalve die met een officieel karakter, meest om te bedanken, of van literairen aard. Waarom bezitten we niet meer de episteltjes zooals hij er geschreven moet hebben in antwoord op die van broer Willem, toen deze in Italië reisde; of aan beider door hen hoog vereerde moeder Sara Cranen? Laten we tevreden zijn, dat de aan hem gerichte familiebrieven althans nog bewaard zijn. Dat Joost ook wel luimige brieven heeft geschreven valt op te maken uit Hooft's vermelding van een ‘kluchtigen brief’ van Vondel in verband met een ‘Boecxken van d'Inquisitie’, in 1631.

Aan Vondels ‘humor’ is nog te weinig aandacht gewijd bij het lezen, zoowel van zijn spelen als van talrijke verzen onder zijn gedichten. De zwaarmoedigheid waarvan het meerendeel zijner portretten blijk geven was nooit zijn ware aard. Blijkbaar heeft hij voor zijn schilders willen poseeren als ernstig poëet of als zwaarbeproefd vader. Maar één keer is hij gesnapt met een glimlachje, toen Philips Koning hem onverwacht driemaal achtereen conterfeitte en hij de 90 al voorbij was, zeggende: ‘ick ben wel oud, maar niet gemelijk.’ (Zie Vondel-Kroniek V, 1934 bl. 74-75). Gemelijk is Vondel nooit geweest; dat getuigen zijn soms grappige hekeldichten, zijn versje aan Tesselschade bij Huygens' Donne-vertaling.

Van Vondels brieven zijn in handschrift alleen degenen bewaard die hij aan Hooft, de Groot en Huygens heeft geschreven, omdat dezen ze merkwaardig vonden en op prijs stelden. Kladbrieven van Vondel zijn niet bekend. Brieven van De Groot en Barlaeus, welke hij belangrijk vond,

schreef Vondel over, of vertaalde ze voor anderen, zooals die van Barlaeus. Er moeten brieven, door Hooft aan Vondel geschreven, verloren zijn, daar er genoemd worden in de correspondentie met zwager Baeck.

De brieven van Vondel geven veelal den indruk zonder klad te zijn geschreven. Zijn autografen bewijzen dit. Hij volgt niet den gewrongen en gezochten stijl van Hooft en Huygens; maar legt zich er toch wel op toe om geestig te zijn, als geinspireerd door de concettistijl van beiden.

Aan Huygens schrijft Vondel beleefd, ernstig en onderdanig. Als hij bedankt voor het paspoort aan zijn dochter verstrekt, is het eenige aardigheidje: ‘UE. luchtige en geestige buitensprongen’, als aanduiding van Huygens' ‘Momenta Desultoria’. De toezending van Virgilius geeft aanleiding tot een ‘captatio benevolentiae’. ‘Het betreft geen zaken waerover men tegenwoordigh stryt voert’, namelijk Vondels pasverworven geloof, doch Maro die een ieder even na is; Huygens moge hem de Virgilius opdracht dus niet ten kwade duiden.

Bij zijn opdracht van hetzelfde werk aan Hooft is hij nog omslachtiger en gezochter in zijn verontschuldiging. Laat het nu eens S. Virgiliusdag zijn, als patroonheilige. Oude herinneringen worden daarbij opgehaald aan de grapjes van den vroolijken Mostart; het gemis van de overleden Mecenaten en vrienden, die in de Nieuwe kerk ‘onder de zerck gekropen leggen’ wordt betreurd om Hoofts hart te verteederen, dat ver van Vondel was verwijderd om de bekende redenen, o.a. Vondels onvoorzichtige insinuatie op Hoofts financieele belangen in Z.-Nederl. Van een fijn gevoel is de bedankbrief aan Huygens voor den ‘genadepenning’, van Prinses Amalia, waarin de schrijver ook diens belangstelling opwekt voor Vondels familieleed.

Zijn jeugdige bewonderaars Vollenhove, Antonides, Oudaen onthaalt de oude dichter in zijn brieven op eenige gezochte geestigheidjes en woordspelingen in den stijl van Hooft en Huygens, en overlaadt hen met overdreven lof: ‘Ick kenne niemant, zonder pluim-strycken gesproken, die Vollenhove in het renperck (der poëzie) voorbij streeft.’

Den ‘Vrijer der Zanggodinnen’, Antonides verzoekt Vondel hem te helpen bij het drukken van zijn Ovidius-vertaling, terwijl hij over de aanstaande geboorte van een jongen Buisero een paar geneeskundige voorspellingen waagt: echt gezocht, afschoon ze voor Antonides als genees-

heer wel toepasselijk waren. De brief aan Oudaen is waardig tegenover den dichterlijken vriend, die een afschuw heeft van Vondels roomsche geloof, wat hij meermalen heeft geuit. De toelichting door prof. Prinsen bij dezen brief verdient alle aandacht. (Zie Dl. I, bl. 107-109).

Dat er tegen de helft van de 17e eeuw ten onzent een opmerkelijk streven is ontstaan om het briefschrijven te beoefenen en den Hollandschen stijl te verbeteren valt op te maken uit verschillende model-boekjes, die toen van de pers kwamen, waaronder slechts enkele oorspronkelijke, doch des te meer uit het Engelsch en Fransch vertaalde handleidingen. Van N. Breton werd door Willem Christiaens van den Boxe, in 1645 uit het Engelsch vertaald: ‘Nederduytse Briefdragher geladen met een pack van verscheyde oubollige, diepzinnige, vernuftige, en tijdtverdrijvende brieven en hare antwoorden;’ enz. In hetzelfde jaar kwam te Hoorn van de pers het geheel in schrijfletters gedrukte werkje van H. Jacobi: ‘Ghemeyne zeyndt-brieven, profijtelijck voor de ouders, meesters ende kinderen, om te leeren brieven dichten, wel te leven, ende ordentelijck te schrijven.’ Uit het Fransch van J. de la Serre vertaalde een zekere J.D. de ‘Fatsoenlycke sendbrief-schrijver ... vermeerdert’, enz. en in 1658 uitgegeven bij Abraham de Wees, Vondels verkoren uitgever. Ik bezit hiervan den tweeden druk. Reeds eer moet het dus van de pers zijn gekomen.

Boven al deze duodecimootjes, blonk uit in handig zakformaat, de ‘Nederduytse Secretaris oft Zendtbriefschrijver’, door den geestigen vriend van Hooft en Vondel, den Stads-secretaris Daniël Mostart, reeds in 1635 verschenen en dertig keer herdrukt o.a. in 1649 en 1656 bij den Vondeluitgever Dirck Pietersz Pers. Als stedelijk ambtenaar geeft de samensteller vanzelf meest voorbeelden van officieele missiven voor allerlei gelegenheden, zooals ze ten Stadhuize geschreven behoorden te worden. Toch loopen er ook nog wel briefjes van anderen aard onder zijn voorbeelden door, zoodat dus wel kan worden aangenomen, dat Mostart door zijn handleiding ook een directen invloed kan hebben gehad op den briefstijl in het algemeen. Bijzonder door de nuttige wenken die hij geeft over ‘Nederduytsche tael en konst der woorden’, en het ‘Cieraet in 't briefschrijven’, zelfs over den ‘Stijl van allerhande ouderdom’, d.w.z. van de ontvangers, en talrijke andere voor de briefschrijvers be-

langrijke aanwijzingen zal Mostart hen een richtwijzer verstrekt hebben.

Het boekje werd door de vrienden met uitbundige lofdichten verwelkomd: Hooft, Vondel, J. van der Burgh, Barlaeus en anderen wedijverden in welgemeende hulde. De eerste dichtte:

Kloeke vondt der reisbre spraecken,
Die haer' stomheidt hoorlijk maecken
Meenigh' hondert mylen veer,
U toe wyd' ik d'opper eer
Onder al, wat 's menschen listen
Vyt hun brein te puyren wisten.
Zet geen' geestigheit zoo hoogh,
Als dat luystren in het oogh.
Maer, tot nochtoe was dit praeten,
In ons Hollandtsch enkel blaeten
Van een wildt en laf geluydt.
Dat het voortaen innekruydt
Zyne Zinnen ten verstande
Lieffelijk belezen, van de
Smaek der welgeschikte klank;
Heb de schrandre Mostart dank:
Die ons geur van schrift leert kennen,
En de Nederduitsche pennen,
Aerdigh, met de sneedigheên
Zijns vernufts dus heeft versneên.

Vondel begroette den ‘Zendtbriefschrijver’ met het werkelijk fraaie gedichtje, in deze uitgave op bl. 425 van deel III afgedrukt, waaruit hier enkele regels niet mogen ontbreken:

O weeligh Amsterdam, mijn hope,
Ghy glory van 't vermaerde Europe,
Die dartel zijt van zoo veel keurs;
Nu stof niet op u rijcke beurs,
.....
Noch Keiserlijcke wapenkroon,
Noch wysen Raed vol aerdsche goôn,
En al het geen zoo openbaer is:
Maer stof, om dat uw Secretaris,
Uw zendbriefschryver treed recht door,
Op 's Roomschen Burgemeesters spoor,
En volght den vader van 't welspreken,
Soo dat ick hem de schaduw reken
Van CICERO, die omme siet
En belght sich om dien volger niet,
Die, door het voorschrift sijner brieven,
Kan allerhande pen gerieven,
En houden soo de rechte Maet,
Dat elck ontmoet word nae sijn' staet,
En rechten eisch van schryvers stoffen.

Uw Mostart heeft het wit getroffen,
Daer menigh geest vergeefs op mickt.
Sijn styl staet vast en onverwrickt.
Gelijck een suil van uw' gestichten.
Ontfang hem onder d'andre lichten,
Daer uwe stad meê is vereert,
En eer hem, die uw burgers leert.

IUSTE.

Toch mag worden betwijfeld of de geestige Mostart, om een toen zeer geliefde zinspeling te gebruiken, wel in staat is geweest den briefstijl van zijn vrienden te kruiden door zijn prikkelende voorschriften.

Noch in de brieven van Hooft, of van Huygens en Tesselschade valt eenige inwerking daarvan te bespeuren. Vondels briefstijl was reeds zoo zelfstandig gevormd, dat geen brievenboekje daarop invloed vermocht te hebben. Zijn schrijftrant kwam uit het hart, en liet zich niet leiden door vernuftigheidjes, of gewilde frasen, die Hooft's stijl gekluisterd hielden en zijn navolgers bleven boeien.

Mostart bedoelde met zijn ‘Nederduytse Secretaris oft Zendtbriefschrijver’ meer dan een gewone handleiding te geven voor de Secretarie van het Stadhuis; hij heeft zelfs daarin een plaats gegeven aan ‘boertige’, ja, aan ‘minnebrieven’, en de voorgeschreven modellen voor de samenstelling daarvan in enkele voorbeelden aangegeven. Zouden de jeugdige paartjes, die voor den Commissaris van huwelijkszaken gingen verschijnen, soms van Mostarts aanwijzingen partij getrokken hebben?

Terwijl de drang des volcks en toeloop vast de wangen
Der bloode bruiden verft, in 't op- en nedergaen
Van 't Raethuis, naer hun straet, bestroit met pallemblaên,
En goude loveren, door eene straet van menschen,
Die 't nieugetroude paer den schoot vol zegen wenschen;
Of weegen onderling de bruit, en bruidegom,
Te rijck, te vreck, te lang, te kort, te wijs, te dom[1)].

Zoo stelt Vondel den trouwdag voor bij het nieuwe Stadhuis, wanneer Secretaris en Commissaris daar zitting houden.

In een ander brievenboekje komt zelfs een ‘klaagbrief wegens onbe-

1) Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam. Vers 518-24.

stendigheid eener verloofde' voor: 'Noyt souw ick gelooft hebben dat ghe, na sooveel voor-tuyghende beloften van trouwe, verlooren soudt hebben tot 't geheugen vanse oyt self gedaen te hebben.' Zoo behoefden de briefschrijvers in geen omstandigheden verlegen te zitten met den inhoud.

Mijn voornemen om, behalve de brieven door Vondel zelf geschreven, ook die van zijn tijdgenooten voor zoover die over hem handelen, gezamenlijk uit te geven, heb ik kunnen uitvoeren in een afzonderlijk boek, dat binnenkort zal worden gedrukt bij de Wereldbibliotheek, en dat dus als een aanvulling tot de groote Vondel-uitgave beschouwd kan worden[1)]. De ruimte voor Vondels vele groote dichtwerken liet niet toe ook nog eenige vellen druks te besteden voor de Brieven.

Nog te weinig waarde is tot nu toe gehecht aan de vermelding van Vondel en zijn werk in de 17de eeuwsche correspondentie, met vaak een treffenden kijk op het oordeel, dat vrienden en tegenstanders onder zijn tijdgenooten hadden over den dichter en den mensch. In hun onderlinge briefwisseling geven bijvoorbeeld Hooft, Huygens, Vossius, Barleus en De Groot, en andere groote geesten, onbewimpeld hun oordeel over Vondel.

Door het onjuist begrijpen der uitlatingen van den Drost over Vondel is zelfs nog in den jongsten tijd de verkeerde meening verbreid van een in den aanvang geringschattende verhouding van Hooft tot Vondel. Schrijft Hooft toch waardeerend na de verschijning van Harpoen en Roskam aan zijn zwager Baeck: 'dat (hem) zulke rijmen niet alledaeghs voor den neus komen;' en draagt hij daarbij Baeck op: 'den vrient zulks aen te dienen, nevens myn' groetenis'.

Kort daarop zendt Hooft, weder door Baeck, aan Vondel de zoo spontane uitnoodiging: 'Komt het zijn E. ook te pas met UE. eens over te stappen (naar Muiden)'? En van den anderen kant verzuimt Vondel niet als hij in 1628 voor zaken naar Denemarken reist aan Hooft een paar dichterlijke brieven te schrijven, welke de Drost dan als 'een

1) Vondel-brieven uit de XVIIe eeuw aan en over den dichter verzameld en toegelicht door Dr. J.F.M. Sterck. De Wereldbibl. N.V. Amsterd. 1935.

Deensch gerecht op zijn Hollandsch gekookt' aan Huygens zendt; als een 'leckerny', waarin hun ooren zich meer dan hun monden 'verloopen zullen', zelfs meer dan bij zijn eigen verzen. Alles bewijzen van vriendelijke belangstelling.

Vooral prof. J.W. Muller heeft in de Nieuwe Taalgids 1930, een uitvoerig onderzoek ingesteld over de verhouding van Hooft tot Vondel, voorzoover die kan blijken uit beider geschriften. Meermalen verschil ik met zijn meening over deze bijzonderheden, zooals ik doorloopend in de *Vondel-brieven* heb aangetoond.

In de brieven komt ook zoo duidelijk aan den dag, hoe groote dichters, als Huygens, gesteld waren op een 'Lofrijm' van Vondel voor in hun werken; Hooft heeft bijv. Vondel aangezocht tot het schrijven van een lofdicht op Huygens' 'Ledige Uren' (1625). Ook voor diens 'Korenbloemen' en, nog later voor zijn 'Daghwerck', wordt een vers van Vondel gevraagd.

Uit de brieven blijkt ook, met hoe groote belangstelling het verschijnen van Vondels verzen wordt opgemerkt, en van bijzondere beteekenis geacht. Nauw is bijvoorbeeld de Palamedes verschenen of Nicolaas van Reigersberg meldt het aan Hugo de Groot, zijn zwager; aan dezen zendt ook Uytenbogaert twee brieven over het treurspel (zie hierachter bij de 'Opmerkingen') en Bleyenburg meldt het aan Hooft. Niellius en de Loevenstijnsche gevangenen Vezekius en Cupus correspondeeren erover met groote bezorgdheid. Door Hooft ontvangt weer Tesselschade Vondels Hecuba en aan haar zuster Anna zendt de Drost Vondels vers op diens vader, den oud-burgemeester. Als Vondel heeft aangeboden op het Muiderslot vijf zangen van zijn epos Constantijn te komen voorlezen, noemt Hooft dit 'een poeetsche maeltydt', waarop hij zijn gasten hoopt te onthalen.

Hoe hoog Vondels taal geschat werd, zien we uit een briefje van Matthaeus Vossius, dien hij aan zijn vertaling der 'Annales' had geholpen (1642). Bijzondere waardeering van den dichter blijkt ook uit den brief, dien de bekwame Johan de Brune de Jonge in 1644 aan Vondel heeft geschreven: 'Op het stuk van Poëzi!'

Dan komt echter met Vondels stoutmoedig optreden na zijn bekeering gaandeweg een andere toon in de brieven, die hem noemen. Hooft is

niet goed te spreken over zijn Heilige Stede-verzen en zoekt instemming bij Barlaeus (1645), die zich spottend uitlaat over Vondels eerste Virgilius-vertaling (1646). Vooral de dichter Westerbaen bemoeit zich met Vondels geloofsverandering, waarover hij zelfs niet zwijgen kan, noch in brieven, noch in pamfletten (1655). De verhouding van Hooft tot Vondel, toch reeds vertroebeld door dezes onvoorzichtige uitlating in verband met het proces dat de Drossaert, volgens Brandt, voor het Hof te Brussel had hangen, werd na Vondels bekeering en openlijk optreden als katholiek, nog meer gewrongen.

Aangenaam klinkt daartusschen het briefje van Christiaan Huygens den wijdberoemden astronoom, die oordeelt, dat Vondel ‘en s'adressant à moy par ses vers, il m'a fait de l'honneur que je n'avais ny merité ny attendu’. (1657).

Al bijzonder treffend zijn de brieven door Vondel zelf in proza en poëzie geschreven aan zijn vrienden, te beginnen met het ‘Epistre’ van 1612 aan ‘mon singulier Amy Jean Michiels Vaerlaer’, gevolgd door een gelukwensch aan zijn zwager Abraham de Wolff. Hoe bijzonder openbarend zijn de intieme brieven van broeder tot broeder uit 1625, toen Willem in Italië reisde. En waar de opdrachten der treurspelen meest meer echte verhandelingen zijn, waren toch stellig als persoonlijke brieven bedoeld de opdracht van ‘Electra’ aan Tesselschade (1639), een model van een galant schrijven; en de ‘Opdracht aen Eusebia’ van ‘Peter en Pauwels’ voor dezelfde bedoeld in 1641, een brief verheven en overtuigend als een gebed van een bekeerling.

Hoogst merkwaardige brieven over Vondels bekeering zijn ook te vinden in de verslagen der Nederlandsche Jezuïeten van zijn tijd, en de Nuntiatuur-berichten.

Vondels eigen waardeering voor het werk der jongere dichters blijkt uit zijn brieven aan Vollenhove, Oudaen en Antonides.

Eindelijk geeft na Vondels dood de typeerende correspondentie van Brandt en Vollenhove bij de uitgave van diens dichtwerk, naast een getuigenis van groote zorg voor Vondels dichterlijke nalatenschap, er tevens een van hun benepen kritische beoordeeling. Van veel belang voor de kennis van Vondel is ook de brief van Antonides aan Brandt van

1681, vol opmerkelijke inlichtingen, die hierbij wordt afgedrukt, als een der voornaamste bronnen van Brandt's biographie.

Antonides aan Brandt. 23 Maart 1681.[1)]

Eerwaerdige Heer.

Op Uw E. aengenamen dient dezen tot antwoort, voor eerst:

'Dat den Hr Vondel zelden Antonides anders plagh te noemen als met de naem van zoon, en dat hy den zelve een teedere en genoughsaem vaderlyke zught toedrough met meer gemeenschap en ommegangh als men van zulk een out eerwaerdigh man, ontrent een jongelingh van zoo weinigh jaeren, scheen te mogen hopen. D'aenleidinge tot die gemeenschap, die Vondel met Antonides onderhielt, heeft gegeven het Treurspel van Zungchin, dat Vondel in die tyt berymde, en alzoo hy van jemant gehoort hadde dat Antonides mede een onder handen hadde van diergelyke stoffe quam hy denzelven bezoeken, verzoght dat te lezen, en alzoo hy in 't begin van zyn treurspel den Keijzer dede zeggen: *Wie plantte in Tartarye een bosch van krygsstanddaerden*, zeide Vondel om den jongen dichter aen te moedigen, zal ik deze eige maetaphora in myn Treurspel ontleenen, gelijk hij ook gedaen heeft en het dikmaels met vermaek verhaelt.'

'De Drost Hooft was by hem in uitsteekende groote achtingh, zoo wel wegens de Poëzij als zyn Historiën; maer vooral wegens de laetste, van welke hy pleegh te zeggen, dat hy niemant in Nederlandt bequaem kende om maer een bladt te schryven, gelyk de Drost dat gansche werk heeft uitgevoert.'

'Zijne gemeenzaemheit met den Drost voorsz. wiert eenige jaeren voor deszelfs doot door dit voorval merkelyk gescheiden: De Drost hadde voor 't Hof van Brussel een pleidoy hangen en de Heeren Plempen, die aldaer aen veel aenzienelyke vrienden vermaegschapt waeren, tot zyne hulpe en voorspraeke, zoo door Vondel als andere dikmaels aengezoght, en alzoo eenige priesters en pausgezinde in Goylandt en daer ontrent wonende wel geerne wat meer vryheit van den Heer Hoofd zouden hebben begeert, verzochten die nevens de voorn. Plempen dat Vondel dit den Drossaert wilde voordraegen, die dat ook dede, en onder andere daer by voegde: dat het andersins hem tot Brussel schadelyk zouden mogen wezen, waer over den Drost zeer t'onvreden zynde hem

1) Door een toevallige omstandigheid is deze brief niet op zijn plaats in de verzameling Vondel-brieven opgenomen kunnen worden.
Naar het hs. in de verzameling Papenbroek, Leiden. Uitgegeven door J.H.W. Unger, N. Gids, 1 April 1886. 1e Jg. 4e afl. Zie v. Lennep, Vondel IV, 2, en Allard, Lourens en Vondel, Bekeerder en Bekeerling. Utr. 1885. - D. Warande VII, 311.
De mededeelingen van Antonides zijn door Brandt gebruikt voor zijn Leven v. Vondel, voorzoover ze door,,' zijn aangegeven.

antwoorde dat hy zich daer niet mee te moejen hadde en dat zulks een dreigement was, zynde sedert de vriendschap genoegsaem gesleten.'

'Over den Heer van Zuilichem pleegh hy zigh te verwonderen, dat hy, in zoo grooten drangh van bezigheden, evenwel in zoo veele taelen en verscheide stoffen zich hadde kunnen oeffenen, en zoo weinigh weten te laeten verloren gaen.'

'De Hartspiegel van Hr. Laurentsz Spiegel hielt hy in zoo grooten waerde dat hy weinigh jaeren voor zyn doot niet alleen Antonides aenmoedighde, om die te willen *nocturnâ versare manu versare diurnâ* maer hy die zelfs overluit voor zyn dochter en nogh in zyn eenigheit tot tweemael toe geheel uit [las].'

'Anslo, Brant en Dekker pleegh hy dichters van een sierlijke nettigheit te noemen.'

Wat hy voor Westerbaen gevoelde heeft hy zelfs genoug geschreven.

'Hy klaegde dikmaels over de groote nydicheit van Jan Vos, die dat pas hooft van de Schouburgh was, en de rollen van zyne treurspeelen al willens qualijk verdeelde aen onbequaeme personadien, en die noch meer mismaekte met de zelve in ongerymde en oude versleten klederen ten toonneele te voeren.'

'Nae 't overlijden van zyn huisvrouw die neven hem Mennonist was, en hy diaken in de Waterlandsche Kerk tot Amsterdam, hielt zyn dochter zijn huis op, die te Keulen by Vondels vader in de Roomsche kerkzeden was opgevoet en daer door grooten toegangh [gaf] ten zynen huize Pater Marius en eenige van de Fransche Jesuïten, welke geestelyken wel, 't meest gearbeit hadden om hem Roomsch te maeken.[a)]

'Van den Aertsbisschop van Mechelen kreegh hy een slegte kopy van een altaerstuk 't welk Vondel eerst ontfangen als een treffelyk geschenk naderhant door hem aen zijn zuster tot Hoorn wiert gezonden, niet willende die hatelyke gedachtenis langer onder zyn oogen hebben, zoodrae hy de slechte waerde daervan hadde leeren kennen.

'Voor d'opdragt van Virgilius wiert hem een aem rijnsche wijn, en, voor die van Ovidius een schoone vergulde kop thuis gezonden. Voor 't geboortedicht van Prins Willem kreegh hij net zoo veel al hem de boete van Palamedes gekost hadde'.[b)]

Ik heb geen ongedrukte vaerzen dan alleen 'tgeen Vondel eens gemaekt heeft op dat Sineesche Treurspel van mij, en heeft myn vader daer de kopy van aen Dirk Boom gegeven.[c)]

a) Tot veel geschrijf heeft aanleiding gegeven de mededeelingen van Antonides over Vondels bekeering, die niet juist kunnen zijn. Zie behalve de bovengenoemde geschriften, ook Dietsche Warande, VI, 66, het artikel van Mr. van Hasselt.

b) Brandt teekent hierbij aan: 'Vond. heeft my gezeit dat hy nooit van Prins Fred. Hend. iet had ontfangen.' De aanleiding tot het verbreken der vriendschap van Hooft en Vondel wordt hier door Antonides vermeld.

c) Dit en de mededeeling in het begin, betreft het treurspel van Antonides: 'Trazil, of overrompelt Sina'.

Hy vertelde dat hij eens gaende spreken voor een arme wees aen jemant van de nakomelingen van Jan Gysbrechts zoon de zelve hem nogh schamperlyk het maken van dat bekende knypelvaersje verweten hadde.

‘Weinigh jaeren voor zyn dood reysde hy nogh nae Keulen en nam daer nogh groot vermaek in om op de bedstede te klimmen, daer hy op geboren was, en maekte daer op ook een gedichtje dat hy zeide vergeten te hebben.’

‘Hy verlangde zeer om te sterven, klagende dat d'ouderdom zulk een zwaren last was, maer zeide altijt voor een geesticheit: Ik ben oud, maer niet gemelyk.’

In zyn laetste jaeren hebben, behalven eenige geestelyken, Antonides, en Phlip Coningh wel zijn meeste gezelschap geweest. Waermede blyve

Eerwaerdige Heer

Rotterdam, 23 Maert 1681.

Uw E.E.D.D.

JOANNES ANTONIDES.

Het onbevangen oordeel van Vondels tijdgenooten over hem kan alleen uit hun brieven worden achterhaald.

Wat zij in den mensch en in sommige zijner werken mochten afkeuren, onweerstaanbaar bleef de dichter de aandacht der ontwikkelden trekken, die hen tot bewondering dwong.

Vondels werken
Achtste deel

De boeken XIII, XIV en XV van ‘Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge, vertaelt door J. V. Vondel.’ toegelicht door L.C. Michels.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het dertiende boek.[aant.*]

Inhout.

[1] Ajax en Ulisses pleiten om Achilles wapens. Ajax doorsteekt zich, wiens bloet in
[2] eene bloem verkeert. Hekuba verandert, na Troies ondergang, in eenen hont. Alle
[3] goden beklaegen haer ongeluk. Aurore betreurde alleen Memnon, alreede in eenen
[4] vogel hervormt. Eneas trok in zijne bannelingschap naer Anius, wiens dochters in
[5] duiven verkeerden, en bezocht sedert meer andere gewesten, door herscheppingen be-[r. 5]
[6] faemt. Endelijk in Latium belant, geraekte met Turnus in oorloge.

* BOVENSCHRIFT: 1e lez. *dertienste.*
r. 5 *verkeerden;* Lat. *erant conversae:* 'veranderd waren'.

*

De vorsten zetten zich te zaemen neêr in 't ront,[+1-vlg.]
Daer het gemeene volk verlangende om hen stont,[2]
En Ajax, heer des schilts, van huiden overtoogen[3]
Wel zevenwerf, rees op, en zagh met donkere oogen[4]
't Sigeesche zeestrant, en de kryghsvloot op de kust,[5]
En ommestanders aen, en heffende ongerust[6]
De handen opwaert, sprak: wy pleiten en verweeren,[+]
By godt Jupyn, ons recht voor alle deze heeren,[8]
In 't aenzien van de vloot en schepen op een ry,[9]
En men gelykt in deught Ulisses noch by my,[10]
Een' die noch Hektor noch zyn fakkel durf verbeiden,[11]
Wiens maght ik stuite en sloegh, als hy zoo breet ging weiden,[12]
De schepen pooghde in brant te steeken op een' sprong.
Het is dan veiliger te vechten met de tong[14]
Dan met de hant. maer ik ben ongereet met woorden,[15]
En hy met daeden: en zoo veel ik in slaghoorden
Vermagh met wapenen, zoo veel vermagh dees man
Met zyne tong. ik acht, o Grieksche heeren, dan
Onnoodigh u myn deught en daeden te vertoogen,[19]
Die gy zoo dikwyl zelfs aenschoude met uwe oogen.[20]
Laet nu Ulisses u verhaelen zyn gevecht,[21]
En dappre stukken, 's nachts by duister aengerecht,
En zonder tuigen. ik beken met recht te steeken
Naer een doorluchte kroon: maer dees beneemt door treken
Uit afgunste Ajax al zyn eer, door 't zwaert behaelt,[23-25]

[+][Randschrift:] *Het pleit om Achilles wapens.*

[+][Randschrift:] *Ajax rede.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 oude uitg.: *zamen*. - 13 oude uitg.: *scheepen*. - 22 oude uitg.: *uitgerecht*, ook Ung., Dif. - 25 oude uitg.: *zyn'*.

1-vlg. vgl. Dl. II, 600: 1380-vlg.

2 *daer:* terwijl.

3 'bezitter van het met zeven huiden overtrokken schild.'

4 *met donkere oogen:* met norse, dreigende blik; 1e lez.: *geduldeloos van toren* (*impatiens irae:* 'zijn toorn niet meester'); 2e lez.: *heel duldeloos v.t.;* 3e lez.: *vertorent en bewogen*, 'n combinatie van *torvo vultu* en *imp. irae*, welk laatste ten slotte met *ongerust* (vs. 6) is weergegeven; *ongerust:* onrustig, heftig bewogen.

5 *Sigeesche;* vgl. Bk. XII, vs. 97.

6 *en ommestanders;* de samentrekking, zonder lidw., is in 2e lez. ontstaan; 1e lez.: *Alle o.*

8 *by godt Jupyn;* uitroep.

9 Bij de vloot nl. had Ajax zich zeer dapper gedragen; zie vs. 139-vlg.

10 *men gelykt:* men waagt te vergelijken. - *deught:* hoedanigheden.

11 *durf*; 1e lez.: *dorst;* Lat. *non dubitavit cedere* (verl. tijd); vgl. Bk. VII. vs. 172.

12 *ik* met klemtoon; *zoo breet gingh weiden:* (niet bij Ov.) zo om zich heen vocht.

14 *dan:* (dan) dus; vgl. vs. 93; *met de tong;* Ov.: 'met leugens'.

15 *ongereet:* niet vaardig.

19 *deught en daeden:* dappere daden; *vertoogen:* (vertonen), voor ogen, in herinnering brengen (*memoranda*); een in V.'s latere werken zeldzame Vlaamse vorm; 1e lez.: *breet t'ontvouwen Die gy zoo dikwyl met uwe oogen plaght t'aenschouwen.*

20 *zelfs:* zelf.

21 1e lez.: *u Ulisses nu; zyn* met klemtoon; *gevecht* deelt in 't meerv. van *stukken;* vgl. Bk. VIII, vs. 542.

23-25 *ik.... kroon:* het is een grote prijs, ik beken het, waarnaar ik, weliswaar met goed recht ding; 1e lez.: *Naer eenen hoogen prys;* Ov.: 'groot is de prijs, ik beken het, waarnaar wordt gedongen'. - Het zijn niet de *treken* (kunstgrepen), die de eer wegnemen, en de eer wordt ook niet, uit afgunst, aan A. ontnomen, maar het feit van U.' mededingerschap ontluistert voor

En lang verdient. een' prys, die schoon in d'oogen straelt,
Waerop Ulisses vlamt, te stryken na verdrieten,
Is geen volkomene eer behaelen, en genieten.

A. de prijs; de toevoeging *door... verdient* dan ook evenzeer onjuist; Valent.: ‘den prijs... is groot; maar Ajax partij (d.i. weerpartij) verslegtse.’

Ulisses streek ten deel dien prys in dit gerecht:[29]
En zoo de kryghsraet hem den vollen eisch ontzegt,
Men zal noch roemen dat hy Ajax heeft bestreden.[31]
Indien men twyflen zoude aen myne dapperheden,
Noch koome ik afgedaelt uit een' doorluchten stam,[33]
Den grooten Telamon, die onder Herkles quam
Te velde, en Troie holp verovren, en verbranden,[34-35]
En om het gulden vlies in Kolchis dorst belanden.[36]
De vader Eakus bekleet het zielrecht me,[37]
Daer Sisif, Eols zoon, geduurigh van zyn ste[38]
Den steen moet wentelen. Jupyn, zoo hoogh ten troone,
Kent Eakus met recht voor zynen eigen zoone.
Aldus is Ajax dan de derde van Jupyn.[41]
Maer Grieksche heeren, laet myn' stam in geenen schyn[42]
My dienen in dit pleit, zoo 'k van Achilles wegen
En bloet geen erfrecht hebbe aen dezen prys gekreegen.[43-44]
Hy was myn broeder, en ik eisch myn broeders goet.[45]
Wat wil een, schandelyk uit Sisifus gebroet,
En hem, in diefte, en in bedrogh, en schelmsche streeken,[47]
Gelyk, nu dryven, dat men hem gelyke en reken[48]
By 't bloet van Eakus? en weigert men my nu
De wapens, die van zelf, van geenen optoght schuw,[50]
Onachterhaelt verscheen, met allen kryghsgenooten?[51]
Zal een, die 't harrenas zoo spa heeft aengeschooten,
Meer rechts zich eigenen; een suffer, die niet trou[53]
Zich razend veinsde, en loos den toght ontschuilen wou,[54]
Toen Palamedes[schoon het hem tot nadeel strekte,[55]
Als hy Ulisses veel te kloek op strant ontdekte,[56]

29 *ten deel* (evenals *vollen*, vs. 30) is een ongewenste verzwakking; Ov.: ‘hij daar heeft reeds nu de prijs behaald enz.’
31 *noch:* toch; *Ajax*, met klemtoon.
33 *noch:* toch, in ieder geval.
34-35 Zie Bk. XI, vs. 304.
36 De Argonautentocht.
37 *de vader:* zijn (Telamon's) vader; vgl. Bk. VII, vs. 191. - Aeacus spreekt (met Minos en Rhadamanthys) recht in de Onderwereld.
38 *Sisyphus;* zie Bk. IV, vs. 624; hij gold wel als de vader van Ulysses, die van hem zijn sluwheid zou geërfd hebben; vgl. vs. 46-vlg.; Bk. VI, 718: 568.
41 *van Jupyn:* van J. af gerekend.
42 *in geenen schyn:* geenszins.
43-44 Ov.: ‘indien mij die stamboom niet met A. gemeen is’.
45 *broeder;* Lat. *frater*, dat hier echter de verwantschapsgraad met opzet overdrijft; hij was Ajax' neef: Achilles' vader Peleus was de broeder van Ajax' vader Telamon.
47 *diefte = schelmsche streeken.*
48 *dryven:* bepleiten, doordrijven; *dat men* enz.; door zijn aanspraak deed zich U. als erfgenaam gelden.
50 *die van zelf* enz.; Ov. sterker en puntiger: ‘moeten mij soms de wapens geweigerd worden, omdat ik 't eerst.... onder de wapens verscheen?’ - *optoght:* opmars ten oorlog.
51 *onachterhaelt: nullo sub indice*, ‘zonder dwang van 'n aanbrenger’; 1e lez.: *En ongemelt* (niet verraden); vgl. Dl. II 642: 127; 632: 22; *allen*, oude 3e nv. na *met;* vgl. Dl. III, 245: 1312; 273: 218 e.e.; schrijffout?
53 *suffer:* lafaard.
54 *razend:* waanzinnig; *en loos;* 1e lez.: *en zoo.*
55 *hem:* hemzelf.
56 *kloek:* schrander, slim; *op strant;* zie Dl. II, 632: 21.

En zyn bloohartigheit ontmomde al t'onverwacht]
Hem mesleepte op den toght, dien hy te schuwen dacht?
Zal hy de wapens nu aenvaerden en genieten,[59]

59 *de wapens*, nl. van Achilles; *aenvaerden:* ontvangen; vgl. Bk. IV, vs. 895; 968.

*
Die 't vechten weigerde, en geen harnas aen wou schieten?
En zullen wy, gereet voorbarigste op den togt,[61]
Van 't nagelaeten goet des helts, die voor u vocht,
En ons in bloet bestaet, dus snoot versteeken blyven?
Och waer Ulisses, die den oorelogh liet dryven,[64]
Een loos berokkenaer van allerhande quaet,
Voort dol en razende gebleven in der daet,[66]
Of dol gerekent, en noit met de vloot gevaeren[67]
Naer Troie! o Filokteet, gy waert niet door de baren
Gevoert, en ons ter schade aen Lemnos opgezet,[68-69]
Die nu geschoolen, zoo men zegt, daer wort verlet[70]
In struik en boschspelonk, en met gekerm en weenen
Het wilde woudt beweeght, en wildernis, en steenen,
Ulisses vloekt, en wenscht dat hem de donder sla,[73]
Gelyk hy wel verdient, het wellek d'ongena
Der goôn dien boozen schelm vergunnen op myn beden.[75]
Hy, met ons allen in den oorloghseet getreden,[76]
En die, een lidt des kryghs, Alcides pylen erft,[77]
Lydt honger, kommer, noot, en ongemak, bederft[78]
In zyn nootdruftigheit, verschoven, en verstooten,[79]
Wort van de vogelen, met zyn geweer geschooten,
Gekleet, gevoedt, en spilt daer zyne pylen, lang[81]
Beschoren en geschikt tot Troies ondergang.
Hy leeft nochtans, die naer Ulisses niet wou hooren.[83]
De zoon van Nauplius, tot ongeluk geboren,[84]
Moght wenschen dat hy ook van hem verlaeten waer.
De helt zou leven, of gestorven, niet zoo zwaer

* TEKSTKRITIEK: vs. 64 hs. na *dryven* een puntkomma. - 77 hs. *Achillos*; *Alcides* in de Drukfeilen opgegeven; aldus Ho., H, V. Vl.; oude uitg. *Achilles;* zie ben.

61 *gereet voorbarigste:* die boven anderen bereidvaardig waren; *voorbarigh:* uitstekend.

64 *liet dryven:* zich onttrok aan; vgl. Bk. VII, vs. 1010.

66 *voort:* van toen af; *dol en razende;* zie over soortgelijke 'tautologiese' verbindingen, by V. talrijk, Muller, Mélanges-Salv. de Grave, 218-vlg.; L. Veldhuis, Nijm. diss. (1931), bl. LIII-vlg.

67 *gerekent;* met klemtoon.

68-69 Philoctetes; vgl. Bk. IX, vs. 327-29; bezitter van Hercules' boog en pijlen, door welke alleen, volgens het orakel, Troje kon worden ingenomen; vgl. vs. 81-vlg.; op de heenvaart door een slang gebeten, werd hij, wegens de walgelike reuk, op Ul.' raad, op Lemnos achtergelaten; zie bij vs. 86-87; *opgezet:* aan land gezet.

70 *geschoolen:* u schuil houdend.

73 *dat .... sla;* Ov.: 'de straf toebidt die hij verdient'.

75 *vergunnen;* versta: inderdaad v. mogen; *vergunnen*, met ironiese toepassing op 'n straf; het meerv. onder invloed van *goôn;* of wellicht liep in een nietbewaarde lez. de zin nog door; *op myn beden;* het Lat. vordert eigl. *zyn* (van Phil.), maar V. zal dit om de dubbelzinnigh. vermeden hebben; 1e lez.: *hier beneden*.

76 *hy:* Philoctetes.

77 Voor de gissing van Van Lenn., dat V. uit onachtzaamheid Achilles voor Alcides schreef, zie Tekstkrit.; vgl. vs. 574.

78 *bederft:* verkwijnt; vgl. Bk. III, vs. 581.

79 *verschoven:* verworpen.

81 *gekleet;* hij vervaardigde zich kleding uit vogelveren.

83 *hy*, met klemtoon (*ille*)*; die:* die namelik, omdat hij (*quia*)*;* Ov.: 'omdat hij Ul. niet vergezelde'; voorbeeld van pron. relat. met verklarende functie; over de scheiding van antecedent en relatief, en over de functie Overdiep II bl. 182-vlg.

84 *de zoon van N.:* Palamedes.

Betight zyn van verraet des staets, hem aengewreven;[86-87]

86-87 *niet.... aengewreven;* Lat. *letum sine crimine haberet* cet.; ofschoon V.'s opvatting met die van Schrevel. en Pontanus, ook Valent., overeenstemt, is toch *sine crimine* eerder van de Grieken te verstaan (‘zonder dat wij er schuld aan hadden, het ons behoefden te verwijten’), in verband met *nostro cum crimine haberet* (vs. 51 van de Lat. tekst; hier vs. 69), door V. met *ons ter schade* (d.i. dus: ‘ons tot schuld en verwijt’?) weergegeven. De aansluiting van vs. 88 ontbr. in deze vorm bij Ov.; vgl. de weergave dezer passage Dl. II, blz. 623.

*

Een schendigh lasterstuk, met zulk een glimp gedreven,[88]
Door 't opgegraven gout, waerme hy wert bekladt,
Het welk de booswicht zelf eerst daer begraven hadt[90]
Uit wraek, waerom hy dien onschuldigen bevlekte,
Die zyn' geveinsden aert en razerny ontdekte.
Hy heeft den Grieken dan van alle hulpe ontbloot[93]
Door ballingschap, of moort. zoo vecht hy wreet en snoot.[94]
Zoo schrikkenze al voor hem, die schoon hy met schoon spreeken
Den trouwen Nestor zelf voorby zeilt, vol van treken,
Noch zal Ulis my niet misleiden dat myn trou[95-97]
't Verlaeten van dien helt, den gryzen Nestor, hou
Voor geen boos lasterstuk, die [toen hy uit de troepen[99]
Ulisses hulp verzocht, en hem te hulp most roepen,
Van ouderdom zich niet kon redden, en zyn paert
Gewont was] van hem wiert verraeden, en bezwaert.[102]
Helt Diomedes, die hem menighmael bestrafte,[103]
En by zyn' naem riep, daer hy geene hulp beschafte,[104]
Weet dat ik niet, gelyk een laster, dit verzier,[105]
En hy zyn' vrient de vlugt met recht verweet, die hier
Van schande sidderde. och wie moet hem niet verwenschen![106-07]
De goden letten op den handel van de menschen,
En oordeelen naer recht. beziet hem eens, ay ziet.[108-109a]
Nu hoeft hy bystant, die alle anderen verliet:[109b-110a]
En recht gelyk hyze al zoo trouloos heeft begeven,
Behoort men hem in noot te laeten van zyn leven.
Hy velt zyn vonnis zelf. hy roept zyn makkers al[113]
Te hoop, en ik verschyn, en zieze in dit geschal
Gedootverft, bleek van schrik, en sidderen en schroomen.[115]
'k Beschut hem met myn' schilt, daer hy, schier omgekoomen,[116]

* TEKSTKRITIEK: vs. 89 oude uitg.: *waermé*. - 93 Ho. *de*. - 95 oude uitg.: *spreken*.
88 *lasterstuk:* schelmstuk; ziet op de daad van Ulysses; *gedreven*, bedreven.
90 *hadt;* zeldzame spelling; zie Moller, *Ts.* 27, 115; de *t* is in 't hs. bijgevoegd, door V. zelf; vgl. bij Bk. II, vs. 285-86; IX, vs. 208, vs. 439, vs. 767; XII, vs. 679, vs. 749; maar ook hier vs. 1055.
93 *den Grieken;* 3e nv. wel onder invloed van *ontnemen;* vgl. *ontblooten*, 'ontnemen', bij G.v. Hogendorp, uitg. Kossmann, 162: 2348.
94 *of:* òf.
95-97 *die schoon... noch zal Ulis* enz.; anacolouthiese constructie; H noemt *die* overtollig; hij wil: *maer schoon hy;* Van Lenn., om de herhaling van *schoon* te ontgaan: *hoewel hy; die* is naar 't Latijn; vgl. nog H. op Bk. VIII, vs. 1045; *vol van treken;* bij *hy*; *misleiden* (1e lez.: *afperssen*) *dat;* versta: zo dat; *Ulis;* door Bi. (vgl. Bk. XII, vs. 276) afgekeurd.
99 *troepen:* de omringende scharen; vgl. Bk. III, vs. 307.
102 *bezwaert* ('n toevoeging): (daardoor) in groter last gebracht.
103 *bestrafte:* uitvoer tegen.
104 *by zyn' naem riep;* dit geschiedde niet door D., maar door Nestor.
105 *laster:* schanddaad, misdrijf; Lat. *crimen*, zoals ook vs. 99 (*lasterstuk*)*;* dus: 'dat ik hier maar niet 'n misdrijf sta te verzinnen'.
106-07 *die... sidderde;* Ov. enkel: *trepido:* 'angstig'; 107b niet bij Ov.
108-109a Dit ter inleiding van wat volgt; *handel:* doen en laten.
109b-110a Ongeschikte weergave van: *en eget auxilio*: 'zie, (kort daarop) heeft hij hulp nodig'; *nu:* kort daarop. Vgl. *Ilias*, 11, 434-vlg.
113 *velt;* versta: heeft geveld.
115 Ov. zegt dit alleen van Ulysses.
116 *daer:* waar, terwijl.

*

Ter aerde neêrlagh. ik bescherme, en stel hem vry,
En bergh dien suffer 't lyf, een magere eer voor my.
Indienge voortvaert met dit pleiten voor deze allen,[119]
Laet ons ter stede gaen, daer dit is voorgevallen.[120]
Laet ons den vyant weêr aenranden, zoo gewont[121]
En angstigh als gy plaght, en schuil met my terstont[122]
In schaduw van myn' schilt. maer toen ik hem ontzette
Bleek hoe geen wonde daer de snelle vlugt belette,
Als hy niet langer om zyn wonden hier kon staen.[125]
De dappre Hektor komt met hulp der goden aen.[126]
Waer hy opdondert staet Ulisses voor zyn' degen
Alleen niet, maer ook al de dapperen verlegen.[128]
Zoo byster eenen schrik brogt hy in man voor man.
'k Verleerde Hektor, die op 't nederhouwen van[130-vlg.]
De Grieken juichende, volharden bleef met stoffen,
En trof hem dat hy los ter aerde neêr quam ploffen.
Ik hiel den trotsen, die een' tegenvechter zocht,
Waer tegens hy voor 's hants zich braef verzetten moght,[134]
Alleen groothartigh staen: en gy, o Grieksche braven,
Holpt gunstigh myn geluk met uw gebeên hanthaven:[135-36]
En vraegtge naer het endt van dezen zwaeren slagh;
Weet dat ik niet bezweek, en geensins onder lagh.
De Troischen dorsten stout de Grieksche vloot aenranden
En dreighdenze met zwaert en fakkelen te branden.[139-40]
Waer bleef Ulisses tong in zulk een' hoogen noot?
Ik schutte zulk een' brant. verdaedighde eene vloot[142]
Van duizent schepen, al uw hoop om t'huis te keeren,[143]
Alleen op deze borst. nu staet dan, o gy heeren,
Den heilant van uw vloot de wapens billyk toe,
Zoo waerheit by u gelt. ik, die al 't heir behoe,[146a]

* TEKSTKRITIEK: vs. 122 hs. *schuil*, uit *schuilt* gewijzigd (*t* doorgehaald); oude uitg.: *schuilt*. - 126 oude uitg.: *van goden*.

119 *voor:* ten overstaan van; 1e lez.: *pleiten uit den treuren* (*: daer deze dingen beuren*).

120 *stede:* plaats.

121 *laet... aenranden;* Ov.: ‘laat de vijand weer daar zijn’; echter zegt Ov. nog, na 123a: ‘en strijd daarachter met mij samen’.

122 *als gy plaght* slaat bij Ov. alleen op *angstigh*.

125 ‘Terwijl hij nota bene door zijn wonden niet op zijn benen kon blijven staan’.

126 *der goden;* zie Tekstkr.; Ov.: ‘en voert met zich goden in de strijd’; met opzettel. overdrijving: 't was alleen Apollo, die op Jupiter's bevel Hector ter hulp snelde; *Ilias* 15, 220-vlg., 306-vlg.

128 *alleen niet:* niet alleen; vgl. Bk. VII, vs. 702.

130-vlg. In de *Ilias* (14, 409-vlg.; 7,45-vlg.) zijn dit en het daarna vermelde tweegevecht vroegere gebeurtenissen.

134 *voor 's hants:* in open gevecht; vgl. *Wdb. N.T.* 5, 1846.

135-36 *Grieksche;* 1e l. *Griexe;* vgl. Bk. VII, vs. 85. - *hanthaven;* met klemt. op de 2e lgr.; zie *Wdb. N.T.* 5, 1964; tussen een aantal helden (w.o. in de *Ilias* ook Ulysses), die zich voor de tweekamp aanboden, besliste het lot; hierop doelt Ov.: ‘gij smeekte, dat 't lot op mij mocht vallen’; V. vatte *sors* (lot) op als ‘geluk’, ondanks Farn.' aantekening; vgl. vs. 360.

139-40 In de *Ilias* is dit het resultaat van de vs. 126 vermelde aanval; de door Ov. vermelde hulp van Jupiter is niet weergegeven.

142 Ov.: ‘Waar bleef toen de welbespraakte U.?’.

143 *al.;* 1e lez.: *alle*.

146a In 't Lat. bij het volgende.

*

Geniete een' kleinen prys voor zoo veel hondert kielen.[146b-47]
Zoo paeren wy onze eer, die t'zaemen 't velt behielen.[148]
Dees wapens pleiten zelfs voor Ajax: Ajax pleit[149]
Niet om de wapens. laet met oordeel en bescheit[144b-50]
Ulisses, Resus, en den blooden Dolon mede,[151]
En Helenus, den zoon van Priam, in zyn stede
Gevangen, met den buit van Pallas heilighdom,[152-53]
Gelyken by al 't geen ik onversaeght alom
Hebbe uitgevoert. by daegh is nimmer iet bedreven,[155]
En Diomedes heeft den aenslagh staêgh gesteven.[156]
Hy vocht noit zonder hem. indienge met bescheit[157]
Voor een gering belang dus groot een eer bereit,
Zoo deeltze, en geeft de helft of 't grootste deel met reden[159]
Helt Diomedes, die zoo dapper heeft gestreden.
Maer om wat reden zoude Ulisses in dit pleit
Dien prys genieten, die in ooreloghsbeleit
Ter sluik, en wapenloos, en onverhoets uit schroomen
Den vyanden alom is op den hals gekoomen?
De heldre luister van den gulden storremhoet[165]
Ontdekt de laegen, en verraet, by nacht gebroet.
Ulisses hooft kan toch Achilles helm niet draegen,[167]
Die van Vulkaen gesmeet, ruim opmagh tegens slaegen:[168]
Ook valt Ulisses hals en arrem veel te teêr[169]
In 't handelen van helt Achilles zwaere speer.
Een beukelaer, waerin 't Heelal staet uitgedreven,[171]
Voeght geenen blooden, slechts door sluipery verheven.
O schaemtelooze mensch, hoe eischtge nu zoo stout
Een lastigh kryghsgeschenk, waervoor gy zwichten zoudt?
Indien de Grieksche raet hiermede u wil vereeren,[175]
Zoo zal de vyant u haest stroopen, en braveeren,

* TEKSTKRITIEK: vs. 151 *Dolon;* aldus terecht in het hs. (Lat. *imbellemque Dolona*)*;* de uitgaven hebben alle *Dolos*. Vgl. vs. 362. - 168 Of *opmagh* als één woord bedoeld is, blijkt niet duidelik; oude uitg.: *op magh;* vgl. echter vs. 556.

146b-47 Ov.: ‘groter eer wordt voor de wapens dan voor mij gevraagd’.

148 *wy;* nl. de wapens en ik; Ov.: ‘de roem van de wapens en de mijne zijn onderling verbonden; *die... behielen* (toevoeg. v.V.): ‘die gelijkelik uitmuntten’.

149 *zelfs:* zelf.

144b-50 Ov.: ‘geeft mij voor zoveel schepen de wapens’; *billyk;* vgl. Bk. V, vs. 40.

151 *Ulisses*, onderw.; *R*(*h*)*esus* voorw.; Rh., kon. v. Thracië, door Ul. en Diomedes bij nacht in het Troj. kamp gedood; onderweg hadden zij de spion Dolon gevangen, uitgehoord, gedood; *Ilias*, Bk. X; vgl. vs. 362-vlg.

152-53 *Helenus*, waarzegger (vgl. Dl. VI, 506: 349) van wie de Grieken vernamen, dat de vermeestering v.h. Palladium (een uit de hemel gevallen Pallasbeeld, in Troje) voorwaarde was voor de val der stad; *buit van;* voor de constr. vgl. Dl. IV, 753: 1270.

155 *bedreven;* versta: door Ulysses.

156 *aenslagh:* onderneming.

157 *hy*, nl. Ulysses; *met bescheit*, met oordeel; of: met overleg; toevoeg. v.V., in Ajax' mond weinig gelukkig, altans in de eerste opvatting.

159 *deeltze;* tussen U. en D.

165 *heldre:* onverduisterde, schitterende; *gulden:* gouden(helm van Achilles).

167 Ov.: ‘maar ook,...’.

168 Toevoeg. v.V. (*Ilias* 18, 611-vlg.); de eigl. reden, 't gewicht, is niet weergegeven.

169 *hals*, onjuiste toevoeging.

171 *Ilias* 18, 478-vlg.

175 Ov.: ‘Indien een dwaling v.h. Griekse volk enz.’.

En niet ontzien, en in het midden van de vlugt,[177]

177 *en niet ontzien:* in plaats van u te vrezen.

*

Waerin gy bloodaert elk versnelt, voor noot beducht,[178]
Wil u de zwaerte van de wapenen verdrieten.[179]
Ook is uw beukelaer noch ongeblutst van 't schieten,[180]
En hiel zich buiten scheuts. myn schilt, zoo ryk vereert
Met duizent pylen, en door 't zwaert ontrampeneert,[182]
Vereischt een' anderen. ten leste om eens te sluiten,
Waertoe veel woorden? laet de daet het vonnis uiten.
Men worp' de wapens in des vyants benden heen.
Beveeltze ons uit den brant te haelen, daerwe streên,
En kroont hem, die met buit koom' heerlyk aengestreeken.
De zoon van Telamon hiel hiermede op van spreeken,[+]
En 't mompelen des volx ging aen, tot dat in 't endt[189]
Ulisses opstont, zuchte, en zonder dreigement[190]
't Gezicht eerst nedersloegh. hy keerde naer behooren[191]
Zich naer de vorsten, die tot rechters uitgekoren
Toeluisterden, en sprak met een bevalligheit:
O Grieken, ging het naer myn wenschen in dit pleit,
En uwen wensch, men zoude om 't erfrecht hier niet stryden.
Gy o Achilles, zoudt noch levende ons verblyden,[196-vlg.]
Wy u genieten: maer dewyl het noodlot nu
Rampzaligh my van hem verstak, met eenen u
Dien kryghshelt weigerde en ontzey [hy wischt bewogen
Tot schreien, en ontstelt dit spreekende, zyne oogen][199-200]
Wie zal met grooter recht de wapens van dien helt
Achilles, Tetis zoon, zoo recht en reden gelt,
Zich eigenen dan hy, een spiegel van de vroomen,
Door wiens beleit Achil in 't leger is gekomen?[201-04]
Men rekene Ajax niet tot voordeel, neen gewis,
Dat hy een plompaert schynt, en grovaert, als hy is,
Gelyk de daet melt. laet my myn verstant niet deeren,[207]
't Welk Grieken altyt diende, en trou was aen zyn heeren.[208]
Laet myn welspreekenheit, hoedaenigh z'is van styl,
Nu hem, die voor zyne eer moet pleiten, en dikwyl[210]
Uw recht verdaedighde, uit afgunstigheit niet drukken,

[+][Randschrift:] *Ulisses rede*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 188 oude uitg.: *hier mede*. - 209 oude uitg.: *hoedanigh*.
178 *versnelt:* in snelheid overtreft.
179 *wil:* zal.
180 *ongeblutst:* H. over *bluts, buil;* vgl. Dl. IV, 705: 1529.
182 *ontrampeneert;* vgl. Bk. XI, vs. 702.
189 *'t mompelen*, ten teken van instemming; *des volx;* het krijgsvolk toont instemming met de 'plebeïese', eenvoudige rede van Ajax, straks (vs. 546) de vorsten met de 'senatoriale', verfijnde van U.; vgl. Bothe bij Ehwald; *ging aen:* begon.
190 *zuchte* en *zonder dreigement* niet bij Ov.
191 *naer behooren:* op passende, bescheiden wijze.
196-vlg. Ov.: 'gij zoudt nog uw wapens en wij u bezitten'.
199-200 Ov.: 'alsof ze (de ogen) weenden'!
201-04 Het spel met de dubbele zin van *succedere* (1 opvolgen; 2. volgen) is niet weergegeven; *een... vroomen*, ongeschikte toevoeg.
207 *laet my:* laat omgekeerd mij.
208 *Grieken:* Griekenland.
210 *nu hem die;* Ov.: 'hem die nú'.

*

En niemant smoor' den glans van zyne heldenstukken:[212]
Want stam, voorouders, en al wat wy in der daet
Niet zelfs bedreven, noeme ik naulyx, 't welk bestaet
In reên, ons eigen: maer nu Ajax op durf geven,[214-15]
Dat Jupiter hem kent voor eenen van zyn neven,[216]
Zoo moet hy weeten dat Jupyn ons grootvaêr is,[217]
En wy hem even na bestaen. dit blyft gewis:[218]
Want zelf Laërtes is de vader van myn leven,[219]
Arcees myn grootvaêr, en Jupyn, in top verheven,[220]
Myn outgrootvader. geen van allen, hier genoemt[221]
Met naeme, wert voorheene in ballingschap gedoemt.[222]
Merkuur verheerlykt my zoo hoogh van moeders wegen.[223]
Van weêrzy spruite ik dan, een ongemeene zegen,
Uit goddelyken stam. de wapens, die gy ziet,[225]
Waerom wy pleiten voor den kryghsraet, eische ik niet,
Als een die eedler ben van wegen myne moeder,
Noch mits myn vader niet met bloet van zynen broeder[228]
Zich zelven smette. strykt het vonnis als het past
Naer elx verdiensten, en houdt dit gewis en vast
Hoe 't Ajax geensins baet op Peleus hoogh te roemen,
Mits dees en Telamon elkandre broeders noemen.[232]
Men zie geen bloet, maer eer en deught aen om 't bezit
Van deze wapenen. of wil men enkel dit[234]
Den rechten erfgenaem toewyzen, niemant nader;
De brave Peleus is Achilles rechte vader,
En Pirrus is de zoon van helt Achilles. waer
Blyft Ajax nu? ay zent Achilles wapens naer
Out Ftie, of Scirus heen. lust Ajax hier te rennen[239]
Om eer, Achilles zelf zal Teucer rustigh kennen
Voor neef: en ziet die wel naer deze wapens om,[239b-41]
Of hoopt hy om dien prys? dewyl dan 't eigendom
Der wapenen naer elx verdiensten, zonder voordeel
Van gunst, wort toegekent met een rechtvaerdigh oordeel:
Ik heb meer uitgerecht, den staet ten beste, dan

* TEKSTKRITIEK: vs. 224 oude uitg.: *overgroote zegen*. - 229 hs. *smetten*. - 242 hs. *t' eigendom;* aldus ook in de uitgaven; Van Lennep, Van Vl.: *'t*.

212 'Men kan van niemand eisen dat hij enz.'.

214-15 *'t welk... reên:* gelijk redelik is; *opgeven:* pralen.

216 *kent:* erkent; *neven;* zie vs. 41.

217 *ons grootvaêr:* mijn stamvader; zie vs. 221.

218 *wy hem:* ik Jupiter.

219 *zelf L.:* L. zelf; vgl. Bk. VII, vs. 778.

220 *Arcees:* Arcesius.

221 *van allen;* Ov. 'onder dezen'.

222 *in... gedoemt:* (als Telamon, wegens doodslag, met Peleus, van zijn broeder Phocus; vgl. Bk. XI, vs. 370).

223 M. → Autolycus → Anticléa, U.' moeder; vgl. Bk. XI, vs. 423.

225 *de wapens;* daarvóór te denken: 'echter'.

228 *mits:* wijl.

232 *mits:* omdat namelik; zie bij vs. 45.

234 *enkel;* met *wilmen* verbinden.

239 Phthia, in Thessalië, Achilles' geboortestad; op Scyrus in de Aegaeïese zee was zijn zoon geboren.

239b-41 Ov.: 'en niet minder dan hij is Teucer een neef v.A.'; *rustigh:* rondweg, zonder voorbehoud.

*

Myn mont, noch ongereet, voor 's hants u toonen kan,[246]
En wilze u evenwel op eene rye melden.[247]
De moeder, Nereus kroost, bewust hoe in de velden[248]
Voor Troie Achilles in den oorlogh sneuvlen zou,
Kleet hem in 't joffrenkleet uit moederlyke trou,
Bedrooghze altzaemen, en ook Ajax. ik behendigh
Om 't mannelyk gemoedt en oorloghshart inwendigh
t' Ontvonken, veile hem met allerhande stof
En joffrengadingen in Likomedes hof,
Ook wapens aen. de helt, door 't kryghsgeweer bewogen,[253-55]
Had noch het maeghdelyk gewaet niet uitgetoogen,
Toen ik hem, die den schilt en speer aentaste, zey:
O Tetis zoon, de val van Troie, en 't lantgeschrey[258]
Wacht op uw komste alleen. wat draeltge om vroom te vechten,
En 't hooge Pergamum ter aerde toe te slechten?[260]
Ik gryp den dapperen en sterken jongling aen,
Om groote dingen uit te voeren en bestaen.[261-62]
Wat hy uitvoerde wort myn wysheit toegeschreven.[263]
'k Heb Telef, met de speer gewapent, neêrgedreven,[264]
En overwonnen, en genas zyn wonde, en dwong
Den kryghsman, die in noot noch kryghsgenade zong.[265-66]
De muur van Teben is door myne hant gevallen,
En Lesbos, Tenedos, en Cille, Apolloos wallen.
'k Won Scirus, smeet Lirnes ter aerde op eene ry,[267-69]
En veel verzwygende, zette u Achilles by,[270]
Die wreeden Hektor velde. ik velde zoo gevaerlyk[271]
Een' helt, en eische nu zyn wapentuigh: want waerlyk
Ik hebbe Achil ontdekt door wapens in den noot,
En schonkze in 't leven hem, hereisch die na zyn doot.
Toen een mans droefheit al de Grieken trof en drukte,[275]
En duizent schepen, eer de heenevaert gelukte,

* TEKSTKRITIEK: vs. 247 Ho. *wil 't*. - 253 oude uitg.: na *hem* een komma.
246 *ongereet;* vgl. vs. 15; *voor 's hants:* voor de vuist weg.
247 Ov.: ‘nochtans zal ik mij door de orde der dingen laten leiden’; *wilze*, nl. de *verdiensten* (vs. 243); zie Tekstkrit.
248 *bewust:* wetend.
253-55 *veile ... aen* (voor *aen* 1e lez.: *op*)*;* Ach. was, als meisje vermomd, bij kon. Lycomedes van 't eiland Scyrus (Ov. noemt hem niet; wel Farn., Pontanus; 't was overigens een bekend, na-homeries, verhaal) ondergebracht; *stof:* stoffen.
258 *en 't lantgeschrei* (vgl. Bk. IV, vs. 39); toevoeg. v.V.
260 *Pergamum:* Troje; eigl. de burcht van Tr.
261-62 Lat. *injecique manum, fortemque ad fortia misi; injicere m.*, vastgrijpen, de gewone manier van in eigendom nemen.
263 *toegeschreven:* toegerekend (vgl. Bk. XII, vs. 461); Ov.: ‘zijn daden zijn de mijne’.
264 Telephus; Bk. XII, vs. 149; duideliker ware: ‘ik heb’, want U. rekent zich hier (tot vs. 269) daden v. Achilles toe.
265-66 *dwong* (bedwong).... *zong;* toevoeg. v.V.
267-69 *Teben, Tenedos, Lirnes;* Bk. XII, vs. 146; *Apolloos wallen* (steden), in 't Lat. bijstelling bij *Cylla* en 't hier overgeslagen *Chryse*, beide steden in Mysië; ook Tenedos had een A.-tempel; Scyrus, een stad in Phrygië; maar V. zal er, met Farn., het eiland (vs. 253-55) onder verstaan hebben.
270 *veel verzwygende:* om allerlei andere dingen niet te noemen; opmerkelike constructie van het conjuncte partic; *zette by:* verschafte de bijstand van.
271 *ik;* met klemtoon.
275 *een mans:* van één man, nl. Menelaus, na de schaking van Helena; vgl. begin v. Bk. XII.

*

De ree van Aulis in Eubea langen tyt
Besloegen, waeide, daer de vloot op anker rydt,[278]
En marren blyft, geen wint dan die de maght verlette.[279]
Apols gestrenge mont eischte entlyk d'onbesmette[280]
Ifigeny, het bloet van Atreus zoon, ten zoen[281]
Der jaghtgodin' Diaen, om 't offervier te voên.
De vader weigert dit, en vloekt de goôn uit smarte:
Want schoon hy koning was, de vader bleef in 't harte
Geplant. ik wende dit medoogen en dien rou
Van Atreus zoon ten dienst des staets uit liefde en trou,
En nu bekenne ik ront [de koning neem' het echter
Niet euvel] ik verweer die staetzaek voor een' rechter Geheel eenzydigh. 't Heil des volx, de broeder, 't wit[288-89]
Van zyne ontfange maght beweeght hem, daer elk bidt,[290]
's Lants welvaert tegens 't bloet der dochter op te weegen.
Men stuurtme heene naer de moeder, al verlegen,[292]
Geensins op dat men 't hart van Klitemnestre zoek'[293]
Te kneden, maer door list misleidende verkloek'.
Waer Ajax uitgestuurt, de vloot zou leggen blyven,[295]
En wachten op den wint. ik ga, en laetme dryven[296]
Naer Troie, als afgezant, bezie het hof, hoe 't woelt,[297]
En hoe 't gestelt zy, daer 't van duizenden krioelt.[298]
Ik voer den last uit, my vertrout van alle grooten,
Beschuldigh Paris, eische uit last der bontgenooten
Helene met den schat geschaekt uit Griekenlant,
En smyte Priam, en Antenor, hem verwant,[302]
Met reden over stach: maer Paris met zyn braven[303]
En trotse broedren, die de schaekery hanthaven,[304]
Onthielden naeuwelyx [o Menelaüs, gy

* TEKSTKRITIEK: vs. 281 hs. *Polixena; Ifigeny* in de Drukfeilen opgegeven (vgl. vs. 77); aldus H.

278 *waeide;* H. betoogt tegen Ten Kate, dat de zw. vorm de oudere is, zoals bij *jagen, vragen; woei* is 'verbasterd'; Bi.: beide goed, maar niet geheel zonder onderscheid.

279 *geen... verlette:* slechts tegenwind; Ov.: 'geen wind of tegenwind'; *maght:* vloot.

280 *gestrenge*, zie *Wdb. N.T.* i.v.

281 *Ifigeny;* zie Tekstkrit.; vgl. Bk. XII, vs. 42; Ov. noemt de naam niet; voor Polyxena, zie *Amsteld. Hecuba,* waar zij in een analoge situatie voorkomt.

288-89 *ik... eenzydigh:* ik bepleit(te) die gewichtige aangelegenheid voor een vooringenomen rechter; *tenui caussam* is eigl.: 'ik heb mijn zaak gewonnen'; *bekenne*, voor *fateor* (eerder: 'verklaar)'; *broeder,* nl. Menelaüs; *wit:* bedoeling; vgl. Dl. II, 702: 1313.

290 *zyne... maght:* de door hem ontvangen (opper)macht: *daer:* terwijl (met overgang naar 't redengevende).

292 *al verlegen;* bij *moeder;* vgl. Bk. V, vs. 689; in verband met 't geen volgt 'n minder gelukkige toevoeg.

293 Aan Clytaemnestra loog Ul. voor, dat haar dochter aan Achilles zou worden uitgehuwelikt.

295 *leggen blyven;* nl. nu nòg.

296 *ik... dryven;* Lat. *mittor:* ik word gezonden, laat mij heenzenden; doelt V. met *dryven* op de zeereis? Deze gezantschapsreis van Ul. (met Menelaus, vgl. vs. 305; *Ilias* 11, 139) had plaats vóór de oorlog.

297 *als afgezant;* Ov.: 'als stoutmoedig redenaar'.

298 *van duizenden;* Ov., soberder, 'van mannen'; *krioelt*, nl. toen nog.

302 Lat. *Antenora junctum:* de met hem eensgezinde (niet: verwante) A.; hij was een voornaam Trojaan, die ook de gezanten geherbergd had; vgl. Dl. VI, 372: 275.

303 *met reden:* met mijn woorden; *braven:* dapperen; Ov.: 'die onder hem aan de roof deelnamen'.

304 *en:* en met zijn; *hanthaven:* beschermen.

*

Draeght kennis hoe het ging] hun handen af van my.[305-06]
Wy stonden d'eerste dagh met u in dit bezwaeren.[307]
Het valt te lang u op een ry myn wedervaeren,
En myn verdiensten in den oorlogh van tien jaer[308-309]
t'Ontvouwen. 's vyants maght hiel zich uit kryghsgevaer,
Na onzen eersten slagh, en binnen Troies muuren,
Om zonder veltslagh ons te matten, en verduuren.[312]
Ten leste vechtenze eerst na negen jaer om stryt.
Wat rechtge midlerwyl toch uit in al dien tyt,[314]
Die in kryghskennis roemt geene anderen te wyken?[315]
Maer wat bedreeftge? en vraeght gy weder van gelyken
Wat ik bedreef. 'k belaegh den vyant. ik bewal[316-17]
De graften, of vertroost het kryghsvolk, om 't geval[318]
En 's kryghslangduurigheit, en moeielyke elende,
Stantvastigh met gedult te harden tot het ende.[320]
Ik rade dat men 't heir versterke, en onze vloot[321]
Voorzie van wapenen en voorraet. waer de noot
My daghvaert spoede ik heen. de veltheer legt bezweeken
Bedrogen in den droom, gebiet ons op te breeken,
Uit last van Jupiter, en kan hiermé de zaek
Verweeren. Ajax dryf dat elk den aftoght staek',[323b-26]
En Pergamum verdelgh'. hy vechte nu zyn beste.
Waerom belet hy niet den aftoght voor de veste,
En schiet, voor andren ree, het blanke harnas aen,
En trede al 't kryghsvolk voor, en hou de blooden staen,
Om met de vorsten, die den val van Troie zwoeren,
Den aengevangen krygh groothartigh uit te voeren?[329-32]
Waer dit zoo groot een zaek voor eenen, die altyt

* TEKSTKRITIEK: vs. 306 oude uitg.: *de handen*. - 317 na *bedreef* bij H. en V. Vl. een vraagteken. - 319 *'s krijghslangduurigheit;* Van L., V. Vl. splitsen; de bedoeling van het hs. blijkt niet met zekerheid; vgl. aant. bij Bk. II, vs. 858, en *Aanvullingen*. - 326 *dryf;* V. Lenn., Unger, Dif. *dryft*.

305-06 *Onthielden... af;* Vgl. H. en Bi. op Bk. XIV, vs. 974.

307 Ov.: ‘en dat was de eerste dag, waarop ik met u te zamen eeen gevaar doorstond’; *d'eerste dagh;* met opmerkelik genus.

308-309 *myn w. en myn verdiensten;* Ov.: ‘wat ik met raad en daad nuttigs verrichtte’.

312 *matten en verduuren* (overdúren): door de lange duur afmatten.

314 *-ge:* Ajax.

315 Ov.: ‘die van niets dan van vechten verstand hebt’.

316-17 *maer wat bedreeftge:* wat hebt ge dan toch verricht; vgl. Dl. V, 323: 1258; *en... bedreef*, ongeveer voorzin bij 't volgende; vgl. Tekstkrit.

318 *de graften,* nl. om het kamp der Grieken; *geval:* toestand, omstandigheden; vgl. Bk. VI, vs. 778.

320 *harden;* vgl. Bk. X, vs. 542.

321 *dat;* Ov.: ‘op wat wijze’.

323b-26 Ov.: ‘Maar zie, enz.’; door een bedriegelike droom deed Jup. aan A. de zege als nabij aankondigen; toen deze daarop, om de krijgers op de proef te stellen, opheffing v.h. beleg voorsloeg, vond dit algemene instemming, tot Ulysses hen tot ommekeer bewoog; *Ilias,* Bk. II; bij Ov. behoort *uit last van J.* dan ook niet bij vs. 324b, maar bij 324a; wel zegt ook Ov. dat Ag. zijn houding met een beroep op Jupiter kon verdedigen; als V. met *legt bezweeken* bedoelt: ‘is ontmoedigd’, past dat dus niet in de oorspr. samenhang; eerder is het: ‘ligt (krachteloos) neer in de slaap’; *Ajax dryf....*: laat nu toch A. zijn best doen enz. (met verplaatsing in het heden; dergel. levendige wending bij Ov.)

329-32 *voor... ree:* 'n voorbeeld van strijdvaardigheid; de passage is uitgebreid; van vs. 331-32 staat bij Ov. niets; op te merken de conjunctief in de voortgezette vraag, die daardoor in onderschikking overgaat: ‘om voor te treden’.

Dus snorkt en opgeeft wat hy uitrecht in den stryt?

*
Maer dat noch slechter luit, o ooreloghsbefaemde,
Gy koost het hazepadt. ik zagh het zelf, en schaemde
My uwent halve, toen gy hem den rugge boodt,[337]
En woudt voor wint voor stroom afloopen met de vloot.[338]
Ik riep: gezellen, staet. wat wiltge nu beginnen?
Hoe raestge dus? is dit de stadt van Troie winnen?[340]
Verlaetge Pergamum, alreede in uwe hant?[341]
Wat brengtge in Grieken na tien jaeren? niet dan schant,
En laster. met dees reên van spyt my ingegeven,[343]
Voere ik d'onwilligen, verbaest ter vlugt gedreven,[344]
En vliênde vloot weêr aen. de veltheer houdtze staen,[345]
En voert de makkers, die vast siddren, weder aen,
Daer Ajax niet een woort durf kikken: maer van toren,[347]
Verwyt Terzyt de zoons, uit Atreus stam geboren,[348]
Al wat hem inschiet, 't welk ik straffe, en houze staen,[349]
En dryf de schroomenden op onzen vyant aen,
Met eenen verschen moedt, en maenze zich te draegen
Zoo dapper als voorheene. al wat'er in dees dagen[352]
Schynt by dien man verrecht, dat is alleen myn werk,
Die hem, met al den hoop voorvlugtig, stutte en sterk',
En weder aenvoer': maer wilt gy het enkel winnen;[354-55]
Wat Grieken zyn'er, die u loven, of beminnen?[356]
Helt Diomedes gaet doorgaens met my te ra,[357]
Steunt op zyn' kryghsgenoot Ulisses voor en na.
Het is een groote zaek dat dees uit veele zielen
My uitpikte: en hoewel geen loten op my vielen,[360]
Noch holp ik, zonder doot en dootsgevaer en nacht
Te schroomen, Dolon, die, als ik op eene jaght

* TEKSTKRITIEK: vs. 337 oude uitg.: *halven; n* in 't hs. weggekrast, maar zo, dat misvatting begrijpelik is. - 342 oude uitg.: na *schant* geen komma; in het hs. is eerst een leest. weggemaakt, daarna een komma geplaatst. - 348 hs. *Areus*.

337 *hem;* de *stryt* (vs. 334).

338 *afloopen:* wegzeilen; scheepsterm; *Wdb. N.T.* 1, 1166; enigszins anders Dl. II, 612: 1652.

340 *raestge:* zijt ge van zinnen.

341 H. over *in uwe hant:* 'in uw macht'; hier prolepties.

343 *laster:* oneer; *van spyt:* door ergernis; 1e lez.: *my moedigh ingegeven;* Ov.: 'waartoe de smart mij welbespraakt had gemaakt'.

344 *verbaest:* geheel van streek.

345 *en:* en de; *vliênde:* vluchtklare; Ov.: 'voerde ik de afgewenden van de ter vlucht gereed zijnde (*profuga*) vloot terug'.

347 *daer:* terwijl.

348 *Terzyt* (1e spell. wsch. met *z;* daarna *s;* ten slotte *z*): Thersites, de lelikste Griek voor Troje, om zijn schelden op de vorsten berucht; *zoons:* Agamemnon en Menelaus; 1e lez.: *Terzyt de koningen durf wrevligh tegenvoeren*.

349 *en houze staen* (met opmerkel. samentrekking); mogelik, en dan onjuiste, weergave van *erigor:* 'ik sta op'.

352 *in dees dagen;* Ov.: 'van deze tijd af'.

354-55 Ov. enkel: 'die hem, toen hij zijn rug liet zien, teruggesleept heb'; *aenvoer': maer;* eerder: *aenvoere: en*.

356 Ov.: 'Wie van de Gri.... zoekt u (tot makker)?' (gelijk Diomedes mij).

357 *doorgaens:* regelmatig.

360 *uitpikte:* uitkoos (vgl. Dl. II, 621: 66; Dl. III, 140: 371).

En aenslagh uitging, voort, met uitgetogen zwaerde;[361-63]

361-63 *holp voort:* hielp van kant; in de *Ilias* doodt Diom. Dolon en Rhesus (369); *als ik:* zoals ik; 't Lat. *nos* is hier werkelik meervoud: Diomedes en ik; *jaght en aenslagh:* spionne-onderneming; met *ausum* (‘het waagde’) duidt Ulyss. aan dat Dolon geen blodaard was; vgl. vs. 151.

*
Doch toen hy door bedwang den handel openbaerde,
En ik wat Troie broeide eerst hoorde uit zynen mont.[364-65]
'k Was van den aenslagh gansch verzekert, en my stont
Niet meer te vraegen, en kon veiligh wederkeeren[366-67]
Met vollen prys, my vast belooft van alle heeren.[368]
Hiermede niet vernoeght, rukte ik naer Resus tent,[369]
Holp hem met alle zyne aenhangren aen hun endt
In 't heir, en keerde met den dooden op den wagen,[371]
Die helt Achils gespan u eischte, om ons te plaegen.[372]
Ontzegtme nu in 't recht den wapenprys, zoo blykt
Dat Ajax grooter prys dan uw voorstander strykt.[374]
Wat voere ik Licischen Sarpedons maght u tegen,[375]
Hoe zyn slaghorden legt gevelt met mynen degen,
Die Chromius, Ifyt, Alkander trots genoegh,
Alastor, Charope, en ook Halius versloegh,
Helt Toön, Pritanis, Ceranon holp om 't leven,[377-79]
Feridam, Ennomon, Noëmon, die hier bleven,[380]
Van 't strenge nootlot in een wisse doot gejaeght,
Ook zoo veele andren, min befaemt en uitgedaeght
Voor Troie, en met myn hant zoo bloedigh neêrgehouwen?[382-83]
O burgers, lust het u myne oorloghsdeught t'aenschouwen;
Ik draegh lidttekens in de borst als diamant.[385]
Gelooft geen' ydlen roem. hy rukte met de hant[386a]
Den boezem open, zegt: beziet eens hoeze bloedden:
Dees borst stont altyt schrap, om uwen staet te hoeden.[388a]
Maer Ajax stort geen bloet, in zulk een' langen tyt,

* TEKSTKRITIEK: vs. 380 oude uitg.: *Chersidam*; zie ben. - 387 oude uitg.: *bloeden*.

364-65 Ov.: ‘maar niet dan nadat’; voor imperf. = plusqpf. na *toen* vgl. Bk. VIII, vs. 1184; 1e lez.: *eerst door dwang ons alles o*.

366-67 *verzekert:* met stelligheid onderricht; vgl. Bk. V, vs. 697; *my stont te:* ik had te; *kon* (*poteram*): had kunnen.

368 Verkenningsdiensten werden rijk beloond; vgl. *Ilias,* X, 212-vlg.

369 *Resus;* vs. 151.

371 *den dooden*, nl. Dolon, wiens lijk zij meevoerden, na Rh.' paarden (die blijkens een orakel met 't lot van Troje verbonden waren) te hebben buitgemaakt, vgl. *Ilias*, X 526-vlg.; *captivo* (evenals door Valent.) niet met *curru* (de wagen; die zij bij Hom. niet meebrengen) verbonden, maar van de gevangen en daarna gedode Dolon verstaan; de vergelijking met een triumphus niet weergegeven.

372 Hector had aan D. wagen en paarden van Achilles toegezegd; *Ilias*, X, 390-vlg.; *eischte*, Ov.: gevorderd had; *u:* van uwentwege; *plaegen:* grieven.

374 *voorstander:* beschermer; Lat. *fueritque benignior Ajax:* ‘en laat A. dan nog goedgunstiger zijn (dan gij)’; vgl. vs. 159-vlg.; V.'s vertaling stemt met een aant. v. Farn. overeen.

375 Sarpedon, bondgenoot der Trojanen; *Ilias* V.

377-79 De hier genoemden zijn Lyciërs, krijgers v. Sarpedon; *Ilias*, V, 677-vlg.; vgl. *Eneas* IX, 1137-vlg.; *Ifyt* voor Lat. *Iphitides* (niet bij Hom.), patronym. bij *Caeranus* (hier vs. 379 *Ceranon* naar de accus.-vorm), maar in V.'s uitg. door een komma daarvan gescheiden; *Charope* (beter: :*ps,* of -*pes*) en *Thoön* horen in de volgende groep; *Ceranon,* met onjuist accent.

380 Dezen (zie vorige aant.; *Noëmon* hoort bij de vorigen) doodde Ul. in 't gevecht waarover vs. 109-vlg. - *Feridam,* onjuiste vorm (Pheridamas); naar 'n andere lez. eerder *Chersidamas* (en *Chersidam*); aldus Hom.; zie Tekstkrit. en de aant. bij N. Heins.

382-83 *en uitgedaeght* (niet bij Ov.), niet meer bij *min*.

385 Ov.: ‘ook ik draag wonden, schoon door hun plaats zelve’ (nl. in de borst); *als diamant:* als een kostelik sieraad.

386a Vgl. vs. 14.

388a Ov.: ‘heeft zich afgebeuld’; *staet:* staat v. zaken, belangen (*res*).

Voor zynen kryghsgenoot, en bleef doorgaens bevryt

*

Voor wonden. wat magh hy dan stoffende uit gaen stroien[390-91]
Dat hy de Grieksche vloot, in 't harnas tegens Troien,
En Jupiter, behoede! ik weet wel dat hy street.[392-93]
Een anders deught uit haet en nyt met onbescheet[394]
t'Ontluistren is geensins myn aert. hy laete blyven
Gemeenen lof zich in 't byzonder toe te schryven,
En gunne u ook een deel. Patroklus, met een' glimp
Van helt Achil vermomt, keert, Frigie ten schimp,[397-98]
Met zyn' verdaediger de Troischen van ons kielen,[399]
Gereet haer op het strant te branden en vernielen.
Hy rekent mede dat geen ander schrap dorst staen,
En tegens Hektor lyf om lyf in 't vechtperk slaen.[402]
Men wraektme, en vorsten, en de koning staen vergeeten,[403]
Als hy de negende, by lot gekeurt, vermeeten[404]
In 't perk te voorschyn quam. maer zegme, o dappre man,
Hoe voer het lyfgevecht? helt Hektor quam'er van
Noch ongewont. och wy rampzaligen gedenken[407]
Met droefheit aen dien dagh, alswe al in rou verdrenken,[408]
En helt Achil, de muur van Grieken, nederploft.
Geen traenen, druk, noch angst belettenme op dees schoft[410]
Achilles lyk te rugge in zyne tent te draegen;
Ik zegge Achilles lyk, in 't harrenas verslagen,[412]
Het welk wy wenschen aen te schieten, als het past,
Ten prys van hem. ik ken my sterk om dezen last
Te draegen. 'k zal u d'eer dank weeten t'allen tyden.
Was Tetis, moeder van Achilles, voor het stryden
Zoo keurigh op geweer en wapens van den zoon,[417]
Om eenen dommen, kunst en leeringe ongewoon,
Met een doorwrocht geschenk en beukelaer te dekken,[419]

* TEKSTKRITIEK: vs. 392 oude uitg.: na *Troien* geen komma. - 395 oude uitg.: *Ontluistren;* na *blyven* een komma. - 417 *keurigh;* het blijkt niet volkomen, of Vondel, zooals dikwijls in dit hs., de bedoeling heeft gehad de *h* weg te maken; oude uitg. *keurigh*.

390-91 *doorgaens;* vs. 357; *en... wonden;* ziet op A.' onwondbaarheid (nog niet bij Hom.); Hercules had hem, nog kind, met een leeuwehuid omhuld, waardoor hij onwondbaar werd, behalve op één open plek: zijn zijde, of volgens anderen: de oksel, de nek; vgl. vs. 562; en Farn.

392-93 Vgl. vs. 139-140, de aant.

394 *met onbescheet:* onverstandig, onwelwillend; Vlaamse vorm, door V. in 't rijm benut.

397-98 *met... vermomt:* onder de uiterlike gestalte van A.; P. droeg de wapenrusting v.d. wrokkende A.

399 *met zyn' verdaediger;* Lat. *cum defensore;* ‘met hun (der *kielen*) verdediger (Ajax)’, behoort bij *ab arsuris carinis*, ‘van de reeds ten brand gedoemde schepen’; V. verstond het, een aant. bij Schrevel. volgend, van Hector, verdediger van Troje.

402 *slaen:* slag leveren; vgl. Bk. VI, vs. 126.

403 *men wraektme:* daarmee sluit hij mij buiten; vgl. over -*me* Bk. I, vs. 632 e.e.

404 Versta: ‘bij de vermelding hoe hij, nochtans als de negende (of: één van de negen) die zich aanbood, en dan nog aangewezen door het lot enz.’; vgl. vs. 135-36, de aant.

407 *wy:* ik,; zo altans bij Ov.

408 *verdrenken:* verdrinken (door vermenging met het causatief).

410 *dees schoft:* deze mijn schouder; waardoor hij dus bewezen had, de wapens van A. zeer wel te kunnen dragen (167-vlg.).

412 Ov.: ‘ik zeg: op deze schouders, ik, 't lijk v.A., en tevens zijn wapens’.

417 *geweer = wapens;* die zij Vulcanus vroeg te smeden.

419 *geschenk;* Lat. *dona*, nl. van Thetis aan haar zoon; vgl. *Eneas*, Bk. VIII, *Inhoudt.*

En Ajax eenen schilt zoo kunstryk aen te trekken?[420]
Want hy begreep niet wat hierin gedreven stont,[421]
Den oceaen, en aerde en hemel, groot en ront,
De hemeltekens, en Zeilstarren, Regenstarren,[423]
De noortsche Beeren, die in zee niet zinken darren,[424]
Den Reus hier neffens, met zyn slaghzwaert toegerust.[422-25425]
Hy eischt de wapens, vol cieraet, hem onbewust.[426]
Maer hoe? verwytme dees dat ik begon te schroomen,[427]
En spa quam, toen de krygh alree was aengenomen?[428]
Kan Ajax niet bevroên dat hy, die ons bevlekt,
Met een Achilles ook in deze schult betrekt?
Indien met veinzen iet verbeurt wort, hy moet weeten[431]
Wy veinsden alle bey, en waeren liefst vergeeten.[432]
Is draelen misdaet, ik quam eer op 's legers stem.[433]
Gelyk myn ega my, verlet zyn moeder hem.[434]
Wy zuimden luttel tyts om moeder en om vrouwe,
En dienden menigh jaer u vroom uit liefde en trouwe.
Ik ben niet eens beducht, indien 't aen my ontbreekt,
Dewyl zoo groot een helt ook in dees misdaet steekt.
Ulisses evenwel betrapte hem door vonden:[439]
Maer Ajax vont betrapte, als zy verlegen stonden,
Ulisses geenerwyze, en wy behoeven niet[440-41]
Eens vreemt te houden dat hy uitvaert, raest, en schiet[442]
En schimpt met zyne tong: want afgerecht op nukken,[443]
Verwyt zyn gramschap u ook schandelyke stukken.
Is 't schant dat ik den zoon van Nauplius betight,
En is het eere dat gy streng hem in 't gericht
Ter doot hierop verweest? maer Palameed, beledight[447]
Door blyk van 't lasterstuk, blyft steeken onverdedight[448]
In zyne misdaet: want gy hoorde niet alleen,

420 *stont* voor ‘staat’, door attractie (*begreep*); de herhaling van *schilt* (naast *beukelaer*) niet in de 1e lez.
421 *begreep* eer aanv. wijs (N. Heins. *norit:* ‘begrijpt wel niet’), dan onjuiste weergave van *novit* (‘begrijpt’).
423 *Zeilstarren:* de Pleiaden (vgl. Bk. I, vs. 80), naar het verband tussen hun opkomst (in de lente) en de zeevaart; de naam werd o.m. van Gri. *plein,* ‘varen’, afgeleid; *Regenstarren,* Bk. VI, vs. 340; H uitvoerig over die sterrebeelden, en Orion.
424 Bk. II, vs. 225-vlg.
422-25 volgt van nabij *Ilias* XVIII, 483-vlg.; Ov. noemt ook de beide steden, ene in vrede, ene in oorlog.
425 *Reus,* voor Orion, vgl. Bk. VIII, vs. 292; Dl. VI, 396: 569.
426 *hun onbewust* (bij *cieraet*): waar hij niets van begrijpt.
427 Lat. *quid quod,* ter inleiding v. een sterker gegeven: ‘maar wat dunkt u; wat meer is; ja zelfs’; vgl. Bk. IX, vs. 274; voor deze passage vgl. vs. 52-vlg.
428 *aengenomen:* ondernomen.
431 *verbeurt:* misdaan.
432 *waeren:* zouden geweest zijn; vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg.
433 *eer;* nl. dan Achilles.
434 1e lez.: *Myn lieve vrou verletme, en zyne moeder hem;* Ov. heeft bij beide 't bnw. *pia*.
439 *vonden:* vernuftvondsten.
440-41 ‘Maar U. werd geenszins door A.'s vernuft betrapt, ontdekt’.
442 *houden:* vinden.
443 1e lez.: *Met zyne losse tong;* Ov.: ‘domme tong’; *nukken,* vgl. Bk. I, vs. 194.
447 *beledight:* aangetast, in 't nauw gedreven.
448 *onverdedight:* zonder zich te kunnen verdedigen.

Maer zaeght de lastersmet, die bleek door 't gout, voorheen
Ter sluik genooten. dat nu Filokteet bekreeten[451]

451 *bekreeten:* onder tranen (niet bij Ov.).

*
In Lemnos treurt, en blyft in ballingschap gezeten,
Is buiten myne schult, het welkge ook zoo verstont.[453b]
Verantwoort dit. ik wil geensins met mynen mont
Verlochenen dat ik hem riet zich daer t'onthouwen,[455]
Om zyne droefheit en de ween, die 't hart benouwen,[456]
Te lenigen, ontlast van optoght en van wacht.[457]
Hy was te vrede, en leeft gerust en stil en zacht.[458]
Dees raet was heilzaem en getrou, schoon trouwe raeden[459]
Alleen genoegh volstaen. doch nu gy zyt beladen
Om Filoktetes, en waerzeggers eischen dat[461]
Men dezen haelen zal, om koning Priams stadt
In d'asch te leggen, zent my niet om hem te haelen:
Want Ajax zal dit wel beschikken, en niet faelen[464]
Om met welspreekenheit een gram krankzinnigh hooft[465]
Te stillen, of door list, zoo dra hy wort gelooft,
In 't heir te brengen. eer zal Simoïs verkeeren[467]
Van aert, en zynen stroom te rugge dryven leeren,
En Ida bladeloos en zonder groente staen,
Achaie, Troie zelf de hant biênde, ons verraên,
Dan my verdrieten wil met myn verstant en raeden
Den Griekschen staet te hoên voor ongeval en schaden,
En Ajax dwaes vernuft het heir te stade koom'.[471-73]
Gestoorde Filokteet, hoewelge, los van toom,
Op Agamemnon, my, en zoo veele andre heeren
Gestoort zyt; schoonge my vervloekt, en dreight te deeren,
En alle rampen wenscht, en met een' grammen moedt
Ulis ontmoeten wilt, om eens uw ziedend bloet
Te koelen met zyn doot, noch, willen 't goôn gehengen,[479]
Zal ik u haelen, en in 't leger herwaert brengen,[480]
En uwe pylen [het geluk begunstigh' my]
Gebruiken, even als ik met waerzeggery
Van Helenus my diende, en hoorde uit Godts kapellen[481-83a483b]

* TEKSTKRITIEK: vs. 456 oude uitg.: *weên*.
453b 'Ge hebt uw instemming daermee betuigd'.
455 *zich t'onthouwen:* daar te verblijven.
456 *ween:* smart; vgl. Bk. IX, vs. 385; en Tekstkr.; *benouwen;* Bk. XI, vs. 640.
457 *lenigen;* H leidde 't af uit Lat. *lenire;* hij merkt op, dat Kil. en Plant. het nog niet hebben, en hij het ook bij anderen niet gevonden heeft; *optoght*, zie vs. 50; *wacht:* milit. wacht, oorlogswerk (Ov. 'oorlog').
458 *was te vrede:* stemde toe; *en.... zacht;* Ov. alleen: 'en leeft'.
459 *heilzaem en getrou;* Ov.: 'niet slechts eerlik gemeend (*fida; getrou*), maar ook heilzaam'; klemt. op *en*.
461 *waerzeggers;* Calchas en Helenus; vgl. bij vs. 68-69.
464 *beschikken:* in orde brengen.
465 *een... hooft;* Ov.: 'de van ziekte en toorn razende man.'
467 *Simoïs*, rivier bij Troje.
471-73 Ov.: 'dan dat, wanneer mijn geest ophoudt voor uw belangen te waken, enz.'
479 *noch:* toch.
480 *haelen;* Lat. *aggrediar:* 'ik zal op hem afgaan, hem aanpakken'.
481-83a Ov.: 'en uw pijlen bemachtigen... evenzeer als ik mij van de Trojaanse ziener gevankelik meester maakte' (vgl. vs. 152): *met waerzeggery* bij *diende*.
483b Niet rechtstreeks uit *Godts kapellen,* maar uit Helenus' mond; *uit G.k.* is weerslag van *responsa deum; Godt* 'de godheid, vgl. Bk. VIII, vs. 745.

*

Al wat d'orakels ons van Troies nootlot spellen:
Gelyk ik 't heilighdom van Pallas schaeken derf,[485]
En voeren midden door den vyant op ons werf.[486]
Durf Ajax echter by Ulisses zich gelyken?[487]
Want zonder Pallas beelt kan Grieken Priams ryken
Geensins veroveren. dit lot staet pal en vast.
Waer blyft nu Ajax, die zoo sterk op niemant past?[490]
Waer blyft de stoffery en roem van dezen grooten?[491]
Wat schroomt gy? waerom komt Ulis niet opgeschooten,
En sluipen door de wacht, en vreest zich in gevaer[493]
By nacht te geven, en door spits en zwaerden naer[494]
De stadt te gaen, ja zelf op Pallas burgh te stygen,[495]
Om in 't gewyde koor het heilighdom te krygen,[496]
Te voeren midden door den vyant? zonder dat[497]
Zoude Ajax vruchteloos met zynen schilt, zoo prat[498]
Wel zeven huiden dik gevoedert, elk braveeren.
Die nacht kreegh Grieken hoop om eens te triomfeeren.[500]
Toen won ik Ilium: al stoftge op uw bestaen.[501]
Zie Diomedes niet zoo wars en donker aen,[502]
Die zoo hy niet verstont dat een uitneemend vechter
Den wyzen raetsman d'eer moet toestaen voor den rechter,
Voorwaer hy zoude zelf naer deze wapens staen;[503-505]
Ook Ajax, zyn genan, veel zediger beraên,
Zou hier naer dingen, en Euripilus, en mede
Doorluchte Andremons zoon, ten oorlogh altyt reede,
En helt Idomeneus, een lantsman, trots te paert,
Van helt Merion, en Menlaüs schat dit waert.[506-10]

* TEKSTKRITIEK: vs. 501 oude uitg.: na *Ilium* een komma.

485 *derf;* vgl. Bk. VII, vs. 172.

486 *werf,* waar de schepen lagen.

487 *echter:* andermaal; dan nog.

490 'die zo sterk zijnde om niemand wat geeft'.

491 Ov.: 'waar zijn van deze grote man de nog grotere (*ingentia*) woorden?'

493 *vreest:* schrikt ervoor terug; vgl. Bk. IX, vs. 404.

494 *door spits en zwaerden;* Ov.: 'tussen de woest dreigende (*feros*) zwaarden door'. - H wil voor *spits: spiets;* maar vgl. XI, vs. 681 *spits en wapens* (geen hendiadys); V. Lenn. neemt 't hier wel terecht als hendiadys; vgl. Bk. VIII, vs. 469 *spits en speer* (hend.); Dl. II, 678: 829; Dl. VI, 719: 785.

495 *zelf:* zelfs.

496 *krygen:* wegroven.

497 *zonder dat:* had ik dat niet gedaan.

498 *prat* (trots), in 'oneigenlike' gebruikswijze bij *gevoedert;* de 1e lez.: *En zeven* doet vermoeden dat 't eerst bij *schilt* gedacht was, of zelfs bij (*Ajax* en) *braveeren*.

500 *die nacht;* Bk. X, vs. 664; *hoop:* de gerechtvaardigde verwachting; Ov.: 'die nacht is door mij de overwinning op Troje behaald.... toen ik het verwinbaar maakte'.

501 *uw bestaen:* wat ge zoal ondernomen hebt.

502 Ov.: 'Houd toch op met uw blik en gemompel telkens op mijn vriend D. te wijzen'. - Niet vertaald zijn de Lat. vss. 351*b*-353: 'Hij had zijn aandeel in de roem bij die gelegenheid. En ook gij waart niet alleen, toen gij met uw schild de bondgenotenvloot beschutte; u echter verzelde een schare, mij een enkel man'.

503-505 Voor de constr. vgl. Bk. XI, vs. 499-vlg.; zij is ook hier naar 't Latijn.

506-10 *Ajax zyn* (beter: *uw*) *genan* (naamgenoot); zie Bk. XII, vs. 797; *zediger beraên:* bescheidener; vgl. *vastberaden*. - Eurypylus, een der dapperste aanvoerders, zo ook Thoas, zoon v. Andraemon; Idomeneus, kon. op Creta; Meriones was zijn wagenmenner; de vs. 502-10 genoemden vormden met Ajax, Ulysses en Agamemnon de negen, waarvan boven (vs. 404)

*

Gy ziet de kloeken, die in oorlogh u niet wyken
Voor myn raetslagen gaerne en ongeweigert stryken.[512]
In storm en veltslagh gelt uw moedt en dapperheit:
Maer uw verstant behoeft ons brein en kloek beleit.
Gy zyt een kryghsman, maer geen raetsman. ik voorzichtigh
Ontrade reukeloos wat zwaer is en gewightigh
Te waegen zonder noot. gy weet den vyant aen[516-17]
Te grypen. Atreus zoon komt zich met my beraên,
Wanneer men vechten zal. gy vecht om t'overwinnen[519]
Met uwen arm, maer ik met overleg en zinnen.
Gelyk de stuurman den maetroos te boven gaet,
De veltheer grooter is dan een gemein soldaet,[522]
Zoo verre ga ik u door myn verstant te boven.
Verstant regeert de hant. het meeste is meest te loven.[524]
Hier komt het al op aen. hierom, o kryghsraên, eert
Den trouwen wachter [die uw heerschappy vermeert,
Zoo veele jaeren heeft in uwen dienst gesleeten,
En zich door kommeren en rampen heengebeeten]
Met dezen wapenprys, den vroomsten toegeleit.[529]
Ten leste zienwe eens 't endt van onze zwaericheit.
'k Holp hinderpaelen en beletsels schoon uitroien,[531]
Won Pergamum, en brogt te weege dat men Troien[532]
Kon overwinnen. nu verzoeke ik om den staet
Der Grieken, en de stadt, die reede aen 't wanklen slaet;[533-34]
Om godt en 't heilighdom van Pallas, schoon van luister,[535]
Met myne hant geschaekt, en hier gestelt by duister;
En om al 't geene noch met wysheit en beleit
Staet uit te voeren: en indien men werk bereit[538b]
En eischt iet met gevaer van 't leven noch te haelen;
Of achtge dat'er iet ontbreeken moght en faelen[540]
Om Troies ondergang te vorderen; gaet my,[541]
Noit ondienstvaerdigh, noch weêrbarstigh, niet voorby,[542]

sprake; H. kritiseert de namen in 510, daarbij t. onr. het accent in *Merion* (Meriones) afkeurend; vgl. Bk. XI, vs. 599. 1e lez. van 510 (aansluitend bij een eerdere redactie van 509): *Meriones, en Menelaüs, noit vervaert*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 515 hs. *gy*. - 522 Ho. *gemeen*. - 530 Ho. *zwaerigheit*. - 535 oude uitg.: *Godt;* H *godt*.

512 *ongeweigert:* zonder te weigeren; vgl. Dl. III, 192: 18.

516-17 *reukeloos* bij *te waegen; reukeloos* en *zonder noot* heeft V. tot driemaal toe omgewisseld.

519 *wanneer... zal;* afh. vraag.

522 *gemein;* met de *-ei-* schijnt V. het geringe, elders het rustieke, te accentueren; vs. 1162; vgl. Bk. I, vs. 159; VII, vs. 729; en Tekstkr.

524 1e lez.: *wat meest is moet men loven*.

529 *vroomsten:* dapperste; Bk. IV, vs. 122; *toegeleit:* geschonken.

531 *uitroien;* vgl. Dl. II, 532 (531): 3.

532 Ov.: ‘en door het verwinbaar te maken héb ik het hoge Pergamum (Troje) genomen’; V.'s vertaling is op z'n minst onduidelik; men kan de 2e vershelft als verduideliking (*en:* namelik) van de 1e verstaan; vgl. Bk. VII, vs. 649.

533-34 *verzoeke ik:* doe ik mijn verzoek; *om den staet der Grieken:* om wille van, bij 't openbaar belang der Gri.; Ov.: ‘bij onze gemeenschapp. verwachtingen.’

535 *godt en... Pallas:* 't heilig beeld der godin Pallas; *godt:* de godheid; *by duister* ook bij *geschaekt*.

538b ‘en bij alle werk dat men nog beraamt’.

540 Beter ware: indien gij namelik meent enz.’

541 *vorderen:* bevorderen.

542 *noit* enz.; bij *my*.

*

En staetme rustigh toe de wapens, daerwe om dongen,[543]
Of schenktze aen 't heilighdom, van ons by nacht besprongen.[544]
Hy wyst zoo spreekende op het kerkbeelt, dat'er staet.
De vorsten zaten al bewogen. in der daet
Bleek wat een tong vermagh met voeghelyk te spreeken.[547]
De wapens van Achil, die trots heeft uitgesteeken
In oorlogh, vallen nu een gladde tong ten deel:
En Ajax, die alleen in bloedigh kryghskrakkeel
Zoo dikwyl Hektor, zwaert, en vier, en ongevallen,[551]
Door zyne vroomheit schutte, en staen hiel voor de wallen,
Verhit, als een die zich geensins betoomen kan.[553]
De spyt en hoon verwon dien onverwonnen man.[554]
Hy greep het zwaert, en sprak: voorwaer dit is myn eigen.[555]
Of zoude Ulisses, die niet opmagh tegens dreigen,[556]
Zich dit ook eigenen. dit zwaert, zegt hy, myn hoop,
Het welk zoo menighmael van 't bloet der Frygen droop,
Zal van zyn meesters bloet bedroopen tuigen konnen
Dat Ajax hant alleen helt Ajax heeft verwonnen.
Aldus sloot Ajax 't pleit, en duwde 't zwaert op 't lest
Door d'onversaeghde borst in 't hart tot aen 't gevest.[562]
Zyn handen konden 't zwaert niet uit den boezem haelen:[563]
Een bloetstroom dreef het uit met borrelende straelen;
En d'aerde, root geverft, teelde eenen purpren gloet,[+]
Een bloem, gelyk voorheene uit Hiacintus bloet
Een bloem quam spruiten: en de blaên van beide mellen
De letters, die de klaght des eenen konnen spellen,
Den naem des anderen, ten oorlogh streng en fier.[566-69]
Ulisses zeilde in 't ent zeeghaftigh voort van hier[570]
Naer Lemnos, 't vaderlant van Toas, en zyn gade
Hipsipile, berucht alom door d'ongenade
En manslaght van 't geslacht der vrouwen daer begaen.[571-73]

[+][Randschrift:] *Ajax in eene Hiacint.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 547 oude uitg.: na *vermagh* een komma. - 551 oude uitg.: na *ongevallen* geen komma.
543 *rustigh:* kloekweg.
544 *heilighdom;* vs. 535.
547 *voeghelyk:* op geschikte wijze.
551 *ongevallen;* Lat. *Iovemque:* 'en (zelfs) Jupiter'.
553 Ov.: 'kon alleen aan zijn (eigen) toorn niet weerstaan.'
554 *spyt:* verbittering.
555 *het zwaert;* nl. zijn eigen zw., eertijds van Hector ontvangen; *Ilias* VII, 303.
556 *die... dreigen;* niet bij Ov.
562 *onversaeghde;* Ov.: 'toen voor 't eerst gewond'; *borst,* in afwijking van het bij vs. 390-91 aangetekende; 1e lez.: *Door 't noit gewonde lyf; tot aen 't gevest;* Lat. *qua patuit ferro:* 'op de wondbare plek'.
563 *niet;* versta: niet meer.
566-69 Vgl. Bk. X, vs. 291-vlg.; Dl. II, 788: 545; *mellen:* melden; doen lezen; *streng:* dapper; *ten... fier*, niet bij Ov.
570 *zeeghaftigh*, nl. in de strijd over de wapens v. Achilles.
571-73 Op Lemnos hadden kort voor de Argonautentocht de vrouwen alle mannen gedood; slechts Hypsipyle redde haar vader (*gade* dus onjuist) Thoas; vgl. Dl. IV, bl. 348-vlg.; over *berucht,* vroeger ook in neutrale, en in gunstige zin bekend, H; *van* (573): door.

*

Hy reisde om Herkules pylkoker derwaert aen,
En keerende in het heir der Grieken en hun bende
Met Filokteet, besloot dien langen krygh in 't ende.[574-76]
Priaem geraekt ten val. gansch Ilium stort in,
En Hekuba, helaes, des konings gemaelin,[+578]
Loopt uitheemsch bassen, na verlies van bloet en staeten,[579]
Verandert in een' hont. de stadt met d'onderzaeten
Geploft in d'assche, smookt uit puin in Helles straet.[581]
Jupyns altaer in 't hof wort endelyk verzaet
Met zoo veel bloets [daer bloet als water wert vergooten]
Als van dien ouden heer noch over was geschooten.[582-84]
Kassandre, Apolloos non en zuivre priesterin,[585]
Gesleept by 't hangend haer ten drempel uit en in,[586]
Haere armen vruchteloos ten hoogen hemel strekte.
Het heir der Grieken sleurt baldaedigh d'onbevlekte
Troiaensche joffers, een' benyden vrybuit, voort,[589]
Die noch de beelden van 's lants goden, en de poort
En posten der gebrande en halfgebrande kerken[590-91]
Omhelzen. Hektors oir stort neder uit den sterken[592]
En hoogen toren, daer Andromache voorheen
Den erfgenaem liet zien, zoo dikwyl achtereen,
Hoe Hektor hem en 't ryk der vaderen bevryde.[595]
De noortwint en maetroos vermaent hen op 't getyde
Te passen, en voorwint te zeilen zeewaert aen.[596-97]
Zy roepen: Troie ocharm, men sleept ons voort: wy gaen:
Wy neemen oorelof. Troiaensche vrouwen kussen
De kust, en scheiden van 's lants boôm, die ondertussen[599-600]
Noch opsmookt. Hekuba, de droeve koningin,

[+]Randschrift:] *Hekuba in eenen hont*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 585 oude uitg.: na *non* een komma.

574-76 Vgl. vs. bij 77; Ov. zegt niet dat Ul. de oorlog beeindigde; *in 't ende,* nl. eerst in het 10e jaar.

578 *Hekuba;* vgl. voor deze passage (maar niet de metamorfose) Dl. II, bl. 529-vlg.; *Gysbr.* vs, 1406-vlg.; Simons, *Vondel's Gysbr. v.A.* (1902), bl. 8-vlg.; Dl. VI, bl. 458-vlg.; Coster's *Polyxena*; in 't verhaal v. Polyxena, en Polymnestor, volgt Ov. Euripides; bij deze heeft het offer v. Polyxena plaats in Thracië, bij Seneca en Vergil. (*Aen.* III) in Troas; vgl. Dl. VI, 508: 377.

579 *uitheemsch:* in vreemde streken, nl. in Thracië, zie 't vervolg; voor de klemt. vgl. Dl. IV, 83: 131; *bloet:* bloedverwanten; *staeten:* waardigheden; vgl. Dl. II, 56: 16.

581 *in Helles straet:* in (langs, bij) de Hellespont; door V. op 't spoor van zijn Lat. tekst met *Ilion* (‘*de stadt*’) verbonden; 't past beter bij 't voorafgaande: Cynosséma (zie bij vs. 817) lag aan de Zuidpunt van de Thraciese Chersonesus.

582-84 Ov.: ‘het altaar van Jupiter had het luttele bloed v.d. oude Priamus opgezogen’; *heer:* vorst.

585 Cassandra, dochter van Pr. en Hecuba; *non:* maagdelike priesteres.

586 *by 't hangend haer;* vgl. Dl. VI, 446: 439.

589 *onbevlekte joffers;* Lat. *matres*, ‘(getrouwde) vrouwen’; wellicht is V.'s vertaling door zijn eigen Klaerissen uit de *Gysbr.* beinvloed; vgl. vs. 975.

590-91 *poort en posten;* vgl. Bk. VIII, vs. 542 (?)

592 *Hektors oir* (stamhouder): Astyanax; *stort neder*; Ov.: ‘wordt neergeworpen’.

595 *bevryde:* beschermde; vgl. Bk. XII, vs. 459.

596-97 *hen:* Agamemnon en de zijnen (vs. 626). Het klapperen der zeilen is niet weergegeven; *voorwint;* H over die schrijfw. (alsook over *voordewind* als znw.); bij eigl. gebruik gaf hij de voorkeur aan *voor wind;* Bi.; vgl. vs. 893.

599-600 *Trojaensche vrouwen:* de Tr. vr.; vgl. vs. 683; Bk. IV, vs. 42; over de klankspeling *kussen de kust* H, ook op I 359; voor de spell. *tussen* vgl. bij vs. 668.

*
Gevonden midden by der kindren graven, in
Het uiterste benaeut [het valt bedrukt t'aenschouwen][603]
Gaet d'allerleste scheep. Ulisses spaert geen vrouwen,
En sleept haer mede, die zich aen de graven hiel,
De beenders kuste, ook d'asch des mans, hoe zwaer het viel,[606]
Noch berghde in haeren schoot. zy liet ten lange leste
In Hektors graf een gaef, het arme lyk ten beste,[608607-608]
De gryze haervlecht, uit het hooft gerukt, en nat
Besprengt van traenen. recht in 't oogh van Priams stadt,[610]
Dien puinhoop, legt een lant, bezeten van Bistonen.[611]
Hier stont het prachtigh hof, met Polimnestors troonen,[612]
Wien Priaem Polidoor zyn' zoon beval te voên[613]
Heel stil, uit voordacht om den jongen knaep te hoên
Voor 't naekende gevaer der Frigiaensche elenden,[615]
Geen onwys overleg: kon gierigheit van schenden
De hant onthouden, die door blinkend gout bekoort,[616-17]
Den blinden Trax verrukt tot zulk een' vuilen moort.[618]
Het was met Priaems staet zoo dra niet omgekomen,[+619]
Of dees verwaten schelm heeft eenen dolk genomen,
En holp het voesterkint afgrysselyk van kant:[621]
En recht als of men, met dit doode lyk van strant
Te schuppen, en voort wech uit d'oogen heen te smyten,
Zich zelven, en de ziel van wroegen en van wryten
Ontlasten konde, plompt het lichaem los in zee
Van eene hooge rots. heer Agamemnon ree[622-26]
Te vaeren, vont geraên, eer 't onweêr hem moght deeren,[627]

[+][Randschrift:] *Polidoors omkomen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 603 oude uitg.: *uitterste*. - 615 oude uitg.: na *elenden* een dubbelpunt. - 616 oude uitg.: na *overleg* een komma.

603 *het... aenschouwen:* het is droevig om aan te zien; vgl. Dl. IV, 112: 826 *bedruckten ondergangk*.

606 *asch;* 1e lez. *as;* vgl. vs. 741; Dl. II 464: 20; 468: 99; Bk. II vs. 285; *des mans;* onjuist voor: van Hector (haar zoon).

608 *in;* beter: op; *een gaef;* zie over de gebruikelike gaven Dl. VI, 488: 106-vlg.

607-608 1e lez.: *liet ten leste eilaessi... voor 't lyk, gelyk een staessi*.

610 *in in 't oog van;* nl. aan de overzijde, in Thracië, aan de mond van de Hebrus.

611 *bezeten van:* bewoond door; *Bistonen,* een volksnaam.

612 Polymnestor, of beter: Polymestor, kon. der Bistoniërs; de naamsvorm met *n* bij Farn., Schrev., D. Heins.; ook bij Coster; zonder *n* bij N. Heinsius; vgl. Dl. VII blz. 13.

613 Polydorus, zoon v. Pr. en Hecuba; vgl. Dl. VI, bl. 486; *beval te voên:* toevertrouwde ter opvoeding (*commisit alendum*).

615 *der... elenden:* van Troje's rampspoedige ondergang.

616-17 *kon... onthouden:* had de hebzuchtige slechts zich van schending kunnen weerhouden; een zeer gedrongen constructie, want 't is juist de hebzucht die hem dat belet; voor imperf. in de irrealis vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg.; 1e lez.: *het schenden Der hant; die* bij *gierigheit; gout*, nl. de door Priamus als loon geschonken schatten.

618 *blinden:* verblinde.

619 *staet:* lotstoestand, fortuin (*fortuna*).

621 1e lez.: *En steekt het voesterkint den strot af met zyn hant;* Lat.: *juguloque sui defigit alumni*.

622-26 Ov.: ‘en alsof tegelijk met het lijk de misdaad kon worden uit de weg geruimd, wierp hij van een rots af de ontzielde in de golven beneden’; de weergave is in vs. 620-24a niet gelukkig; *voort* kan desnoods zijn: ‘aanstonds’; *wryten:* (gewetens)foltering; vgl. Bk. XII, vs. 348; 'n oudere bet. is ‘krassen, kerven, wonden’; H: ‘de schorre klank van deeze herhaalde WR drukt de wrangheid der betekende zaake niet kwaalyk uit’; *plompt:* plompt hij; *los;* vgl. Bk. VIII, vs. 829.

627 *te vaeren*, nl. naar het vaderland.

*
De kryghsvloot aen de kust van Tracie te meeren,
Tot dat de storremwint en 't holle water zwicht.
Hier quam Achilles schim uit 's aertryx kloove in 't licht[630]
Opdonderen, zoo groot gelyk hy was in 't leven,
En scheen der Grieken hooft, van gramschap aengedreven,
Van ver te dreigen met zyn schitterende zwaert.[632-33]
O Grieken, zegt hy, zultge ondankbaer en veraert[634]
Vertrekken, zonder aen myn dapperheên te peizen?
Is myne deught met my begraven? zultge reizen?[636]
Vergeltge my aldus? trekt geenerwys zoo heen.
Verzoent Achilles geest met bloet van Polixeen,
Myn graf ter eere. zoo sprak d'overleên. de heeren[639]
Gehoorzaemen dees stem, en zulk een streng begeeren,[640]
En d'ongelukkige en grootmoedige vorstin,[641]
Gerukt uit moeders schoot, die uit getrouwe min[+]
Alleen haer noch omhelst, geleit men naer de zoden[642-43]
Van 't grafaltaer, en wort, naer 's kryghsraets hooftgeboden,[644b]
Op 's helts gebeente en zyn bloetgierigh graf geslaght.
Dees, die aen haeren stam en adel noch gedacht,
Zagh, staende voor 't altaer, hoe Pirrus zich bereide
Ten offer, op dat hy de ziel en 't lichaem scheide,[648]
En met de bloote kling gegreepen in de hant
Haer wraekziek aenkeek, en zy sprak in zulk een' stant:[650]
Vertoef niet: lesch uw' dorst met bloet, en laet het leken.[651]
Wat schroomtge? schroom geensins myn hartaêr af te steeken.[652]
Zoo spreekende geeft zy den strot en boezem bloot,
En zegt: gewis myn moedt gedooght niet arm en snoot[654]
Voor een slavin te gaen. gy zult een bloem afmaeien,[655]
Maer geene godtheit met deze offerhande paeien.
Het eenigh 't welk ik wensch is dat vrouw moeders hart
Dien grooten rou verzette, en haere dochters smert.[658]

[+][Randschrift:] *Polixena geoffert*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 634 oude uitg.: *roept hy*. - 653 oude uitg.: na *bloot* een punt.
630 *uit... kloove;* beter: uit een kloof in de grond.
632-33 *van.. aengedreven,* bij *Achilles schim;* Ov.: ‘en zijn gelaat had dezelfde dreiging als op dat tijdstip toen de onstuimige (held) met zijn ongerechte (naar de lez.: *iniusto;* ongerecht nl. als getrokken tegen de koning) zwaard Ag. te lijf wilde’; vgl. *Ilias* I, 188-vlg.
634 *zegt;* zie Tekstkrit.; Lat. *inquit*.
636 *deught:* dapperheid (*virtus*).
639 *overleên;* vgl. Bk. IV, vs. 585.
640 *streng:* hard.
641 *grootmoedige:* heldhaftige; *vorstin,* prinses; Ov.' *plus quam foemina:* ‘bovenvrouwelik’ niet weergegeven.
642-43 *die... omhelst;* Ov.: ‘voor wie zij tans bijna alleen nog zorgde’ (*fovebat*, ‘koesterde’); nog leefde Cassandra, en naar Hec. meende, Polydorus; *die* is Polyxena.
644b Niet bij Ov.; *hooftgebot:* beslissend gebod.
648 *ten offer:* om het offer te voltrekken; vgl. de passieve opvatting vs. 669.
650 *stant:* staat.
651 *het:* het bloed.
652 Ov.: ‘hetzij mijn hals of mijn borst’; vgl. vs. 653.
654 *moet:* fierheid; *snoot:* gering; H.
655 *gaen voor:* gelden als (vgl. Bk. X, vs. 447); hier ongeveer: zijn; *gy... afmaeien;* niet bij Ov.
658 *verzette:* van zich afzette, te boven kome; Ov.: ‘Slechts zou ik wensen, dat mijn moeder onkundig kon blijven van mijn dood’.

*
Vrou moeders rou alleen beletme bly te sterven;
Hoewel myn doot niet, maer heur deerlyk ommezwerven
En leven billyker beweent waer en beklaeght.[661]
Nu wykt altzaemen af van my, verweze maeght,[662]
Op datze rustiger en vry ter zielen vaere,[663]
Zoo 't godtheên meer behaegh' dat ik myn eer bewaere,[664]
Geen mans myn zuiverheit genaeken met hun hant.[665]
Een bloet vrywilligh niet door dwang gestort in 't zant,[666]
Zal hem, wie 't is, dien gy met myne doot wilt sussen,[667]
Veel aengenaemer zyn in 't sterven. ondertussen
Bidt Priaems dochter, nu slavin, ten offer ree,
Zoo iemant wort beweeght door myne jongste be,[668-70]
Dat niemant moeder 't lyk ter uitvaert toch verkoope
Om gout, maer traenen. toen zy grooter was van hoope[672]
En 't uit kon voeren, kochtze ook Hektors lyk om gout.[673b]
Zoo spreektze, daer niet een van traenen zich onthoudt,[674]
Behalve zy alleen. zelf d'offeraer most weenen,[675]
En dreef onwilligh 't zwaert door borst en boezem heenen,
Daer zy hem schoon stont. eer de beenen met de ziel[677]
Bezweeken, en de maeght ter aerde nederviel
En storte, hielze noch, ook zonder 't zwaert te vreezen,[677b-79]
Een zelve fier gelaet, en onbeteutert wezen.[680]
In 't vallen draeghtze zorgh dat zy de leden dekt,
Haer kuischeit schaemroot noch bewaere, en onbevlekt[682]
Behoude in 't sterven rein en zedigh. Troiaeninnen[683]
Staen reede, en draegenze van hier, bedroeft van zinnen,
En overweegen hoe erbarmelyk het zaet[685]

* TEKSTKRITIEK: vs. 659 oude uitg.: na *alleen* een komma.

661 *billyker;* vgl. vs. 145; Bk. VIII, vs. 703.

662 *verweze;* nl. ter dood.

663 *rustiger:* blijmoediger; *vry* d.i. niet als een slavin behandeld.

664 Lat. *si justa peto:* 'indien het billik is wat ik u vraag'; V. vatte *peto* op als 'ik bid (tot de goden).

665 Staat parallel met vs. 662.

666 1e lez.: *vrywilligh en van zelf;* Lat. *liber sanguis:* het bloed ener vrije maagd.

667 *wie 't is:* wie 't ook is; 1e lez.: *wien 't zy* (?); Lat. *quisquis est.*

668-70 1e lez.: *ondertusschen;* vgl. vs. 90, vs. 600, Bk. III, vs. 542; bij Ov. gaat de bijzin *zoo... be* voorop; *nu slavin... ree;* 1e lez.: *geen slavin gevoert door zee* (d.i. over zee); resp. naar de Lat. lezingen *nunc captiva* (Farn., Schrev., D. Heins.) 'nu een gevangene', en *non c.* (N. Heins.): (Priams dochter, en) niet een gevangene.'

672 *maer traenen:* maar om (d.i. voor) tranen; *grooter van hoope:* in betere omstandigheden.

673b *Ilias,* XXIV; het is daar haar gemaal Priamus, die Achilles het lijk van Hector afkoopt; hij onderneemt echter de gevaarvolle tocht eer tegen dan mèt de zin van Hecuba.

674 *daer:* terwijl.

675 *offeraer;* 1e lez.: *offerman;* vgl. Bk. VII, vs. 817; X, vs. 151 (beide malen voor 'offerpriester'); Ov. gebruikt hier ook *sacerdos*, maar Pyrrhus is dat niet van ambtswege.

677 *daer... stont:* terwijl zij, gemakkelik te treffen, voor hem stond; Lat. *praebita praecordia:* 'de borst die zij hem bood'; vgl. Wdb. N.T. XIV, 830; alsook H; en Bi. die het noemt: 'een afgevallen blad, nu verdord', een 'taaloudheid.'

677b-79 *met de ziel:* gelijk met het wijkend leven; 1e lez.: *toen de beenen onder 't lyf* (*:kout en styf Ter aerde plofte*); *ook zonder;* vgl. Bk. II, vs. 197.

680 *onbeteutert:* onverschrokken.

682 *schaemroot:* (als blijvende eigenschap) beschroomd, ingetogen; vgl. *schaemroode ziel,* Dl. IV, 432: 70; achtergeplaatst bnv.? (vgl. bij Bk. XII, vs. 572); eerder dan bep. v. gest., bij *zy.*

683 *Troiaeninnen;* vgl. vs. 599?

685 *erbarmelyk:* deerlik; H. over *onbarmelijk,* en over *erbarmelyk* 'medelijdende.'

*
Van koning Priamus en Hekuba vergaet,
En wat al bloets een huis rampzaligh stort. zy weenen[687]
Om haer, en Hekuba, flus Priaems ga, met eenen[688]
De moeder van zyn kroost en kindren, en een beelt
Van 't bloeiende Azien, dat zulk een afkomst teelt,[690]
Maer nu een vrybuit van Ulisses is, getrokken
By lot ter dienstbaerheit, hem tegens 't hart, vol wrokken,
Hoewelze Hektor heeft in 't licht gebragt weleer.[691-93]
Och Hektors moeder vint nu naulyx eenen heer.
Zy, 's dochters lichaem, van die dappre ziel versteeken,
Omhelzende, beschreit het dat haer traenen leken
Langs 't aengezicht; gelyk zy menighmael voorheen
Haer vaderlant, gemael, en kinders, en de steên
Beschreide, en d'oude stort noch traenen in de wonden,
En kust den dooden mont, van weedom ongebonden,[700]
Slaet haere borst, gelyk zy doorgaens was gewoon,[701]
Wischt al 't geronnen bloet met gryze vlechten schoon
En net, krabt aengezicht en borst en kaeken open,
En klaeght weemoedigh dus: o kint, wat kan ik hoopen![702-704704b]
Gy moeders leste vrucht, en die ik jongst betreur:[705]
Want zoons en dochters, zoo veele andren, gingen veur,[706]
Och legtge neêrgevelt, en zie ik uw quetsuure,
Die mynen boezem quetst! zien wy ter quaeder uure
U ook vermoort, op dat helaes ik geene derf
Van al myn vruchten, die den moortsteek niet besterf![708-10]
Ik waende dat geen zwaert uw lichaem zoude wonden,
Dewylge een vroumensch waert. nu heeft u 't zwaert verslonden.
De deerlyke ondergang van eene zelve ste
Sleepte u en op een ry alle uw gebroeders me.
Achilles daghvaert u, de pest van stam en neven:[713-15715]

* TEKSTKRITIEK: vs. 690 oude uitg.: *eene*. - 694 oude uitg.: *naeulijx*. - 708 oude uitg.: *quader*. - 712 oude uitg., ook Ung., Dif. nog, *vroumens;* vgl. Bk. II, vs. 546; IX, vs. 1123.

687 *een:* één (Lat. *una*).

688 *flus:* nog voor kort.

690 *Azien;* vgl. bij Bk. VII, vs. 702; *dat,* blijkens vs. 691 bij *beelt* (= Hecuba).

691-93 Ov.: nu niet meer dan een waardeloos deel (*sors;* bij V. *lot*) van de buit, dat U. de overwinnaar niet zou willen hebben, of 't moest dan zijn omdat zij Hector ter wereld heeft gebracht'. 1e lez. (693): *Behoudens datge, vrou, noch Hektors moeder zyt* (*:van niemant nu gevryt*)*;* bij *wrokken* is Ulysses als onderw. te denken.

700 *ongebonden:* uitgelaten; vgl. Bk. IV, vs. 176.

701 *gelyk... gewoon:* gelijk zij reeds zo vaak gedaan had.

702-704 Ov.: 'en haar grijze haren sleurend door het geronnen bloed, sprak zij, zich de borst verscheurend, onder meer andere klachten, als volgt.'

704b *o kint;* 1e lez.: *o spruit*.

705 *leste:* laatstovergeblevene.

706 *veur* (in 't rijm); vgl. Bk. XII, vs. 576; en Bk. II, vs. 370 (*veur 't voorhooft,* ter vermijding van klankgelijkheid, zoals V. ook *heur* voor *haer* benut); *Faëton,* vs. 514: *dat 's u veur door deze poort*.

708-10 *op dat* enz.; Ov.: 'En, opdat ik geen der mijnen verlieze zonder'n gewelddadige dood, ontvingt ook gij een wonde'; achter *besterf* oorspr. een vraagteken.

713-15 Ov.: 'En dezelfde Achilles, die de ondergang van Troje was (*exitium Trojae;* door V. vs. 713 ten onrechte als een zelfst. subjekt genomen) en mij (van mijn kinderen) beroofde, heeft zovele uwer broeders gedood, en nu ook u'.

715 1e lez.: *Ook zelf Achilles, het bederf van stam en neven; neven:* verwanten.

Maer toen Achilles quam te vallen en te sneven
Door Paris en Apols geweer, geensins t'ontvliên,[716-17]
Sprak ik: nu staet Achil u langer niet t'ontzien,
Ook geensins my. maer d'asch en stof van dien begraven[718-19]
Beoorloght noch den stam: en wy, gedoemde slaven,[720]
Gevoelen heden noch zyn vyantschap te straf,
Die ons wraekgierigh ook beoorloght uit zyn graf.[722]
'k Was kinderzaligh voor de moortzucht en het woeden[723]
Des zoons van Eakus. myn stadt, van 't hooft der vloeden
En wateren zoo trots gebout op Priams erf,[724-25]
Verzonk in assche en puin, en 't algemeen bederf
Des Frigiaenschen staets liep endelyk ten ende,
Indien men 't noemen magh het endt van 's ryx elende:
Ik ben het overschot van Pergamum alleen,[728-29]
En zie noch 't ende niet van myn bedroeft gesteen.
Ik flus d'ontzaghlykste van allen, trots op zoonen,[731]
Op man, en schoonzoons, en schoondochters, ga nu woonen[732]
In Grieken, worde fors dus arm gesleurt door 't slyk,
Als een gebannen, ver van myner kindren lyk,
Voor Peneloops slavin, die my myn taek leert spinnen,[735]
Vertoontme in Itaka by haere nabuurinnen,[736]
En zegt: dit's Hekuba, de moeder van den helt,
Vorst Hektor: dit's de weeu van Priaem, lang gevelt:
En gy, o dochter, die alleen, na'et overlyden
Van zoo veel kinderen, uw moeder zoudt verblyden,
En troosten in dien rou, verzoent uw vyants asch.
Ik baerde een' zielzoen voor een' die myn vyant was.[742]
Waer blyve ik langer, die verstokt volharde in klaegen!
Wat leve ik langer! o verdrietige oude dagen!
O waerom spaertge my? o wreede goôn, waerom
Rekt gy myn leven, in dien hoogen ouderdom
Zoo lang, om moort op moort en jammeren t'aenschouwen?
Wie zou gelooven, wie zoude immermeer betrouwen

716-17 Vgl. Bk. XII, vs. 759-vlg.
718-19 'behoeft gij te vrezen'.- Ov.: 'nu is tenminste A. niet meer te vrezen; (maar) ook nu (d.i. toen) moest ik nog voor hem vrezen'. V.'s *maer* komt te laat; hij las wel *nec* voor *nunc*; *begraven;* vgl. Bk. VIII, vs. 74.
720 *beoorloght;* voor de vorm vgl. Bk. IV, vs. 836; *stam:* geslacht.
722 *die:* van hem die (?); vgl. Bk. IV, vs. 1087; *ook:* ook zelfs; 1e lez.: *noch*.
723 *kinderzaligh voor:* kinderrijk ten bate van; vgl. Bk. VI, vs. 272.
724-25 *zoon van Eakus:* Achilles; Lat. *Aeacida;* Ach. was Aeacus' kleinzoon; negentien van haar zonen waren door A.' hand gevallen; vgl. Bk. I, vs. 838; XII, vs. 802. - *'t hooft... wateren:* Neptunus.
728-29 Naar de lez.: *Si finita tamen* (N. Heins., Schrev.); beter: *Sed f.t.:* '..maar het is tenminste ten einde; voor mij echter alleen blijft Pergamum (d.i. Troje, het lijden van Tr.) voortduren.
731 *ontzaghlyk:* ontzag inboezemend.
732 *man:* bij Ov. sluit dit de opsomming: 'schoonzonen, kinderen (*natis* omvat beide zonen en dochters; vgl. vs. 914 *kindren,* Lat. *natorum,* en vs. 910), schoondochters, en man'.
735 *Voor:* als; Penelope, gemalin v. Ulysses, op Ithaca; *leert,* niet in de zin van 'onderricht', vgl. Bk. IV, vs. 928.
736 1e lez.: *gebuurinnen*.
742 *zielzoen;* vgl. Bk. XII, vs. 471.

Dat, na'et verwoesten van Neptunus stedebou,
Men koning Priam noch gelukkigh noemen zou?
Och dochter, vader is gelukkigh omgekoomen,[751]
En heeft uw droevigh ende en neêrslagh niet vernomen.[752]
Hy scheide teffens van het leven en het ryk.[753]
Maer zultge, o koningskint, hier met uw bloedigh lyk
En sterven uitbesteet, belanden in de haven[755]
Van stille rust, in 't graf der vaderen begraven?
Dit lot magh ons geslacht niet erven. och gy wort[757]
Met moeders traenen op uitheemschen gront bestort,[758]
En met een hantvol zants begraven in dees streeken:
Wy zitten arm van have en goet en bloet versteeken.
Een telgh, ten hoogste van de moeder trou bemint,
Schiet eenigh over, dat is Polidoor, myn kint,[761-62]
Om 't welk ik wensche noch een korte wyl te leven.
Hy was de jongste, en is nu 't eenigh oir gebleven,
Besteet in Tracie, en het koningklyke hof.[765]
Wat toeve ik midlerwyl de wonden en het stof,
En 't bloedigh aenzicht af te wasschen en te vaegen?[766-67]
Zoo sprakze, en ging aen strant, helaes met eenen traegen
En strammen gang, en trok het gryze haer van 't hooft.[769]
De droeve sprak: o schaer van Troien, afgeslooft[770]
Van rou, nu geeftme flux den eemer, wilt u reppen,[771]
Op dat ik water uit de zoute zee magh scheppen.
Daer zietze Polidoor op 't water ongerust[773]
Van verre met den vloet aendryven op de kust,
En schrikkelyk gewont van Tracisch stael doorreegen.
De vrouwen jammeren. zy stont verstomt, verslegen
Van hartewee. de rou belette haer de spraek,
En 't schreien, daerze stont stokstyf, gelyk een staek,[778]
Verstomt en onbeweeght. geen traen bedaut de wangen.
Zy laet het aengezicht bedrukt ter aerde hangen.
Nu zietze 't hemelsche gewelfzel grimmigh aen,
Dan aenzicht en quetsuur des zoons, een wreet bestaen,[782]

751 *vader... omgekoomen;* Ov.: ‘gelukkig (nochtans) is hij door zijn dood’; vgl. het voorgaande.
752 *neêrslagh;* vgl. Bk. VIII, vs. 611.
753 *teffens:* tezelfdertijd.
755 *En sterven;* 1e lez.: *En leven; uitbesteet* voor *dotabere:* ‘(als) met een bruidschat begiftigd worden’; Ov.: ‘gij zult toch zeker een (eervolle) begrafenis als bruidschat krijgen?’
757 Versta: ‘ach, enz.’
758 Vgl. Bk. II, vs. 452.
761-62 1e lez.: *haer moeder.... dat is Polixeen.*
765 hendiadys; bedoeld is het hof van Polym(n)estor; vgl. vs. 612.
766-67 *en het stof,* niet bij Ov.; *vaegen* bij *stof.*
769 *van 't hooft:* los.
770 *schaer van Tr.:* Trojaanse vrouwen.
771 *eemer,* voor Lat. *urna* ‘kruik’; vgl. Dl. II. 561: 545 *emmer,* ‘lijkurn’.
773 *Polidoor:* het lijk nl. van Polydorus; *ongerust:* met angst in de ziel; maar het zou ook bij *aendryven* (‘heen en weer geslingerd’) kunnen behoren, of bij *water* (‘woelig); vgl. Bk. XII, vs. 572.
778 *stokstyf... staek;* de vergelijking leert, dat voor V. *stok*-meer was dan een versterkend prefix; Ov.: ‘als een harde rotssteen’.
782 *een wreet bestaen;* toevoeg, v.V.; *bestaen:* bedrijf; de oorzaak is voor 't gevolg (het deerlik uitziende lijk) genomen.

Voor haere voeten neêr, en boven al de wonden.[783]
De wraekzucht wapent haer, die wilt en ongebonden
En razende opsteekt, en besluit, geperst van druk,[785]
Als zatze noch op stoel, te wreeken zulk een stuk.[786]
Gelyk een boschleeuwin, geplondert van haer jongen,[787]
Den vyant volght op 't spoor, uit haer gezicht gesprongen,[788b]
Zoo streeft nu Hekuba, vervoert van toorne en haet,
En zonder aen te zien den ouderdom en staet,[790]
Naer Polimnestor, dien vervloekten, zoet op moorden,[791]
En zoekt den koning met geveinsde en zachte woorden
Te spreeken: want zy wou hem een' verborgen schat
En overschot van 't gout der uitgeroide stadt[793-94]
Ontdekken, om den zoon te leveren in handen:[795]
En Polimnestor, wiens begeerten vierigh branden[796]
En vlammen op het gout, inhaelende uit den aert,[797]
Gelooft het, gaet met haer alleen bezydenwaert,[798]
En spreektze minzaem toe: o Hekuba mevrouwe,
Geefme uw geschenken voor den zoon. by myne trouwe
En alle goôn, ik zweere u trou in dit geval
Wat gy ons geeft en gaeft zoo lang voorheene, 't zal
Hem voort geworden. zy zagh grimmigh en ontsteeken,[800-803]
En zwol, om zich aen dien meineedigen te wreeken,
Van gramschap om het hooft, en quam met luit geroep[804-805]
Van Troische vrouwen, een' godtsjammerlyken troep,[806b]
Met scherpe nagelen hem in 't gezicht gevloogen,[+]
En krabt den aertstiran en valschen booswicht d'oogen
Schuimbekkende uit het hooft. de wraek zet krachten by.
Zy steekt de duimen in het loch van wederzy,[810]
En vuil van godtloos bloet, boort d'oogen uit hun winkelen.[811]

[+][Randschrift:] *Polimnestors oogen uitgekrabt.*

783 *bovenal de wonden;* versta: nog meer dan het gelaat.
785 *opsteekt;* vgl. Bk. V, vs. 7.
786 *stoel:* troon.
787 Ov.: 'beroofd van haar nog zuigende welp'; H over *plonderen van*.
788b bij *vyant*.
790 *ouderdom,* nl. van haarzelf.
791 *zoet* (graag) *op moorden;* Ov. enkel: de dader van die gruwzame moord'; H over *zoet op, naar*; Bi: *zoet op moorden*, 'een uitdrukking, die de menschelijkheid-zelve in 't hart grijpt.
793-94 *want* enz.; aldus veinst zij nl.; *verborgen schat en overschot,* hendiadys; *der uitgeroide stadt,* nl. Troje; het detail, dat de schat van Troje afkomstig heette, vermeldt Farn. naar Eurip.
795 *den zoon,* 3e nv.; *leveren in handen,* H, ook bij Bk. VI, vs. 815.
796 *branden;* 1e lez.: *brandden;* vgl. *gelooft,* vs. 788.
797 1e lez.: *goet, inschokkende;* vgl. Bk. XIV, vs. 262.
798 *alleen,* nl. P. -alleen; vgl. vs. 806; *bezydenwaert;* Lat. *in secreta*, 'op een afgezonderde plaats'; Farn.: 'in een tent'.
800-803 Ov.: 'dat alles hem zal geworden, wat gij geeft, en ook vroeger reeds gegeven hebt, dat zweer ik bij de goden'; *trou*, bijwoord; *in dit geval:* in deze zaak; *voort:* zonder uitstel.
804-805 *en zwol* enz.; Lat. *tumida* ('gezwollen') hoort bij *ira;* maar Schrev.: 'naar het uitwerksel: de toorn maakt gezwollen, opgeblazen'.
806b 1e lez.: *een' te straf gevangen troep* (vgl. Lat. *captivarum*); wijziging om welluidendheidsmotieven? of ook omdat *te straf*(*gevangen*) niet voldoende als 'ornans' kenbaar was.
810 *loch;* Bk. XI, vs. 669; na aanv. wijziging in *in de winklen van weêrzy* herstelde V. (vgl. vs. 811) de oorspr. lez.
811 *winkelen;* Bk. I, vs. 566.

Het Tracisch volk, vergramt opstuivende, loopt rinkelen,[812]

812 *rinkelen:* rinkelrooien, lawaaiend rondlopen; vgl. *Wdb. N.T.* 13: 557-vlg.; *loopt*, inchoatief op te vatten.

*
Verbolgen om 't geval des konings, en bestaet
De Troianin te slaen, te steenigen uit haet.[814]
Maer Hekuba verwoet byt jankende in de steenen.
Zy pooght te spreeken, maer verbast elk, en loopt heenen.[816]
De plaets is elk bekent, en heet naer dit geval.[817]
Zy, denkende aen haer ramp, loopt treurigh overal,
En huilt, en bast door 't lant des Tracers zonder ende.
Troiaen en Griek beklaeght haer onheil en elende,
Ook 't gansche godendom, en Juno zelf verstaet[821]
Dat deze zwaere straf haer schult te boven gaet.[822]
Auroor, hoewel haer gunst holp Pergamum verweeren,[823]
Kon zich aen Hekubaes noch Troies jammer keeren.[824]
Zy quelt zich om 't verlies van Memnon, haeren zoon,
Die moeders hart trof, en in 't zant by d'andre doôn
Voor Troie van Achil gevelt wert en doorsteeken.[826-27]
Haer roode kaeken, schoon met roozeblaên bestreeken,
En die den nuchtren dagh verheugen, en het volk,[829]
Zien bleek, en zy bedekt het aenschyn met een wolk,[828-30]
En kan niet aenzien dat het lykvier 't lyk zal branden.
Zy acht zich niet te groot, om met gevouwe handen[832]
En ongevlochten haer, den grooten godt Jupyn
Te voet te vallen, in dien rouwe en droeven schyn,[834]
En hem, met traenen op de kaeken, dus te smeeken:
Ik, d'allerminste der godinnen, in de streeken
Van 's hemels gouden hof [want luttel heiligheit
En kerken worden my gewyt en toegeleit][837-38]
Koom echter, als godin, geensins om woutaltaeren,[839]
Brantoffers, kerken, en vierdagen herwaert vaeren.

* TEKSTKRITIEK: vs. 840 oude uitg.: *vierdaegen*.
814 *slaen* kan zijn ‘doden’, vgl. Bk. X, vs. 318; niet aldus bij Ov.
816 *verbast;* vgl. Bk. VIII, vs. 463; *loopt heenen;* niet bij Ov., die evenmin als V. nodig acht, de verandering in een hond hier (vgl. vs. 580) verder met zoveel woorden te vermelden.
817 nl. *Cynosséma* (gri.), d.i. ‘hondegraf(teken), een landtong op de Thrac. Chersonesus; ook 't graf v. Hecabe (Hekabessema) geheten; vgl. bij vs. 581.
821 Ov.: ‘alle goden; zózeer allen, dat ook Juno-zelf enz.’ (die overigens de Trojanen vijandig gezind was); *verstaet:* is van oordeel.
822 1e lez.: *zulk een zwaere straf de*’.
823 Haar zoon Memnon, koning der Ethiopiërs, was bondgenoot der Trojanen; zijn vader was Tithonus, een broeder v. Priamus; vgl. Bk. IX, vs. 588; en Bk. IX, vs. 972-vlg. over haar liefde tot Cephalus; Memnon wordt in de Ilias niet, in de Odyssee wel vermeld; er bestaat over hem een gedicht (*Aethiopis*) van Arctinus.
824 *zich keeren aen;* vgl. Bk. X, vs. 552; *Kon,* 1e lez.: *Wou*.
826-27 Het geval had zich dus reeds veel vroeger voorgedaan: chronologies passen de sagen daarom niet bij elkaar.
829 *nuchtren dagh;* vgl. *nuchtre dageraed,* Dl. III, 188: 31.
828-30 Ov.: ‘en de kleur, waardoor de morgenstond (*matutina tempora; tempora* door V. als “slapen, gelaat” verstaan) rozig rood glanst, was verbleekt’; *schoon,* bijw.; *met... bestreeken,* in een zeer verbleekte opvatt. v.h. ww. ‘bezet, versierd’ (vgl. *Wdb. N.T.* 2, 2179), alsook van *roozeblaên;* sterk plasties daarentegen b.v. Dl. I, 808: 13 (miskend door Overdiep, *Onze Taaltuin* II, bl. 261).
832 Eerdere lez.: *Zy veronwaerdight;* vgl. Lat. (*non*) *est dedignata;* de definitieve lez. herstelt de oorspronkelike.
834 1e lez.: *in een droeve moeders schyn*.
837-38 *heiligheit* (1e lez.: *heilighdom*) *En kerken;* hendiadys.
839 *woutaltaeren;* vgl. het Bk. VII, vs. 597 opgemerkte.

*
Indien gy evenwel bevroet hoe ik een vrou
U diensten opdraegh', zoo gehoorzaem en getrou,[842]
Zoo dikwyl myne zorg, wanneer de schimmen zwichten,[843]
Den ganschen aertboôm met de daghtorts komt verlichten,
Begryptge lichtelyk dat ik ook loon verdien.
Noch komt Auroor geensins, om rykelyk voorzien[846]
Met wel verdienden loon te worden, u hier smeeken.
Ik koom, van Memnon, och myn' lieven zoon, versteeken,
Die vruchteloos zich voor den oom in 't harnas queet,[849]
En in het bloeienste van zyne jaeren wreet
Van vorst Achilles hant, op aller goôn behaegen,[851]
By nacht, in 't bloedigh zant voor Troie, wert verslagen.[852]
Ik bidde, o hooft der goôn, vergun hem eenige eer,
Ten troost van zyne doot. zalf moeders wonden weêr.
Jupyn bestemde dit. toen storte 't lyk in d'assen
En koolen. uit den haert begon de smook te wassen,[855-56]
En overtrok de lucht, alleens gelyk een vliet
Opwaessemt, nevels baert, en 't hemelsch licht verbiet[858]
Te straelen. al het zwerk wort overspreit met vonken,
Die groeien aen, gelyk uit gloeiend stael geklonken,[859-60]
En winnen een gestalte, en vier, en ziel, en gloet.
De luchtigheit bestelt hier vleugels met der spoet,[+862]
En een gedaente van een' vogel om te rennen,[863]
Die klappende eenen galm verwekt met vlugge pennen.
Men hoort terstont een' vlugt gezustren, uit deze asch[865]
Gesprooten, die drywerf om 't lykvier snel en ras
Heenvliegen, drywerf in de lucht zich laeten hooren,
Op eenerhande wys, ter vierde vlught uit toren[868]
Zich deelen, en gekant in heiren tegens een,
Elkandere met bek en klaeuwen fel bestreên,[870]

[+][Randschrift:] *Memnons asch in vogels*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 860 oude uitg.: *groien;* ook nog Ho., H.
842 *diensten opdraegh';* vgl. *eer opdragen, Horat. Bk.* IV, XIV, bovenschrift.
843 *de schimmen zwichten;* Ov.: 'ik de grenzen v.d. nacht bewaak' (opdat nl. de nacht niet blijve duren).
846 *Noch:* toch.
849 *oom:* Priamus.
851 *aller goôn;* Ov., minder algemeen: 'zo hebt gij, goden, het gewild'; *sic Dii voluistis* (Farn.).
852 *By nacht;* niet bij Ov.
855-56 *toen... koolen;* Ov.: 'de .. brandstapel stortte.. ineen'.
858 *verbiet te straelen;* Ov.: 'en (daardoor) het zonlicht tot beneden kan doordringen'.
859-60 *vonken;* onjuist; Lat. *atra favilla:* 'zwarte as'; met deze misvatting hangt samen *gelyk... geklonken;* Ov. zegt, dat de verdichte as vorm en gedaante aanneemt, en aan het vuur warmte (naar de betere lez.: *calorem*, N.H.; Farn.-Schrev. *colorem* 'kleur') ontleent.
862 *luchtigheit:* lichtheid; vgl. Bk. XI, vs. 1016; *bestelt:* verschaft.
863 *een... vogel;* Ov. *primo similis volucri:* 'eerst [nog slechts] gelijk aan een vogel, (weldra een echte vogel)'; *rennen,* van een vogel, vgl. Bk. XII, vs. 716.
865 *een' vlugt;* 1e lez.: *een' hoop;* vandaar het anders ongewone genus; *gezusteren,* nl. vogels van dezelfde soort; Lat. *volucris*, 'vogel', is vrouwelik.
868 *uit toren* (toorn), niet bij Ov., maar vooruitlopend op vs. 868; 1e lez.: *vol toren.*
870 1e lez.: *Elkandre gaen te keer met klaeuwen, bek en been;* de verwijdering van *been* had voor gevolg het afwijkende tempus (*bestreên*).

*

Dat borst en vleugels bloên en druppen door dit stooten.[871]
De vogels, uit een bloet, een zelve zaet gesprooten,[872]
Vergaen, en sneuvelen ten zoen der assche op 't velt;
Als die gesprooten zyn uit eenen dappren helt,[874]
Genoemt Memnoners naer dien Memnon noch op heden.[875]
Wanneer de zon om hoogh, den dwersriem doorgereden,
Haer ronde in 't ent voltrekt, dan stervenze in den slagh,[876-77a]
Tot een gedachtenis van vaders sterrefdagh,[877b-78]
Dies sluiten anderen, het jammeren en steenen
Van Hekuba verdient dat veelen haer beweenen.
Auroor steekt al te diep in rou, waerin zy smelt,[879-81]
Bedauwende met druk medoogende al het velt.[882]
Het nootlot leet niet dat, met Troies hooge wallen,[883]
De hoop van Priams stam geheel in d'asch zou vallen.[884]
Eneas, Venus zoon, droegh zyne huisgoôn me,
En Vestaes heilighdom, uit d'ondergaende ste,[885-86]
Ook het eerwaerdigh pak, den afgeleefden vader.
Hy berght hem, en Askaen, meer waert dan al te gader
De ryxschat, en zeilt van Antander met zyn vloot,[888-89]
Als balling, over zee door allerhande noot,[+]
Verlaet de moortkust van den Trax, en snoode gronden,[891]
Bevlekt met Polidoors bebloede en wreede wonden.[892]

[+][Randschrift:] *Eneas zeetoght*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 878 zie ben. - 882 oude uitg.: *Bedaeuwende*. - 885-86 Ho. *mé, sté*. - 890 Ho. *allerhanden*.

871 *bloên en druppen,* hendiadys; Ov. spreekt enkel van ‘afmatten’.

872 Het is ook bij Ov. niet duidelik, of enkel op de onderlinge verwantschap gedoeld wordt, of (ook) op die met Memnon; wschl. het laatste, wegens de oude zede, dat bloedverwanten op iemands graf geofferd werden.

874 *als die;* vgl. Dl. VII. bl. 387: 18; deze, verklarende, constructie, in de 19e e. nog gangbaar, is tans door *als zijnde* e.d. op zij gedrongen; Ov. ‘gedachtig dat zij enz.’

875 *Memnoners;* Lat. *Memnonides;* bedoeld is een soort zwarte haviken, die in de herfst in Troas te zien waren.

876-77a Versta: ‘Telkens als de zon de Dierenriem heeft doorlopen’, d.i. als een jaar voorbij is; Ov. spreekt van de 12 tekens; vgl. Bk. VI, vs. 774-vlg.; *dwersriem,* vgl. Dl. II, blz. 274, in margine.

877b-78 Zij vernieuwen dus jaarliks de strijd, en sterven strijdend; naar de lez.: *parentali moriturae morte rebellant* (Farn.); in *parentali* een toespeling op de *parentalia* der Romeinen, een jaarliks lijkofferfeest, op welke dagen ook vaak zwaardvechtersspelen werden gegeven; wellicht bevat *moriturae* tevens een toespeling op het *morituri te salutant*. - Men verwacht na vs. 878 een punt (zo V. Lenn., Ung., Dif., zelfs met alinea) of puntkomma (V. Vl.), maar hs. en oude uitgaven hebben de komma).

879-81 Versta: ‘Zo kwam het, dat weliswaar anderen oordeelden dat enz., maar Aurora enz.’; *anderen,* 1e lez.: *andren dat; jammeren en steenen,* Ov.: ‘blaffen’, d.i. in een blaffende hond veranderd zijn.

882 Versta: ‘als dauwdruppels bevochtigen haar tranen de aarde’; voor *medoogende* vgl. vs. 936, Bk. VII, vs. 461; Lat. *pias lacrymas*.

883 Vgl. voor dit gedeelte, tot Bk. XIV, vs. 807, het laatste deel van het tweede en het derde Bk. der *Aeneis,* door Ov. als bron benut.

884 *de hoop;* Ov.: ‘ook (zelfs) de hoop’.

885-86 Vgl. *Guld. Winckel* XXV. - *huisgoôn en Vestaes heilighdom;* Ov. alleen *sacra:* ‘heilige zaken’; vgl. echter de aant. bij Schrev., en hier Dl. VI, 438: 332-337, alsook 472: 750-51.

888-89 *meer... ryxschat;* Ov.: ‘van zoveel schatten kiest hij enkel die buit en zijn zoon Ascanius’; V.'s woorden zullen dus ook op *hem* slaan; *Antander,* beter: *Antandrus* (Lat. abl. *Antandro*), havenstad van Troje, waar de vluchtelingen een vloot bouwden.

891 *Verlaet,* nl. na die eerst aangedaan te hebben, en er zelfs een stadsaanleg te hebben aangevangen; vgl. Dl. VI, 484: 50-vlg.

892 Ov. heeft 't oog op het bloedwonder, waarover zie Dl. VI, t.a.p.

Hy vaert voor wint, voor vloet, en lant, vermoeit en mat,[893]

893 *voor wint;* vgl. vs. 596-97.

*

Met zynen reisgenoot aen Godt Apolloos stadt.[894]
De koning Anius, in wiens gebiet de menschen
Rechtvaerdigh wandelen, en leven naer hun wenschen,
En met wiens priesterdom Godt Febus wort gedient,[897]
Toont stadts gelegenheit aen zynen ouden vrient,[898]
De kerken, heilighdom, en beelden van 't verkoren
Paer kindren, uit Latone in Delos eer geboren.[899-900900]
Hierna vereerenze, en bewierooken 't altaer
En gieten offerwyn op wierrook, zooze daer
Gewoon zyn, en men past brantoffer in te wyen.[902-03]
Dan gaenze in 's konings hof zich op tapyten vlyen,
En eeten offer, broot en wyn op 't heiligh feest,[905]
De gaef van Ceres, en godt Bacchus, bly van geest.
Toen zeide Anchizes, die godtvruchte: hooghgeprezen
Apolloos priester, magh 't my heugen, lang voor dezen[907-908]
Hadt gy, toen d'eerste reis ik uwe stadt bekeek,
Vier dochters, en een' zoon. maer Anius wert bleek[910]
Van schrik, en schudde 't hoofd, bevlochten en bewonden
Met eenen witten bant, en sprak: de traenen stonden[912]
In d'oogen: brave helt, het mist u niet. gy zaeght
My, eenen vader van vyf kindren, waert beklaeght.[914]
Nu ben ik, stokout man, schier kinderloos gebleven.
Zoo wispeltuurigh is de staet van 's menschen leven.
Wat troost gebeurtme van den zoone, die dus wyt
Het eilant Andros, dat zyn' naem draeght, nu ter tyt,[918]
In vaders naem beheerscht. Apollo, ryk van klaerheit,[919]

* TEKSTKRITIEK: vs. 894 oude uitg.: *godt*. - 897 oude uitg.: *godt*. - 902 oude uitg.: *wierook*.

894 *reisgenoot;* enkv. voor het meerv. (Lat. *sociis*); *godt Apolloos stadt:* de hoofdstad v.A.'s geboorteeiland Delos.

897 *priesterdom:* priesterlike bediening; Anius was tevens koning en Apollopriester; in die dubbele hoedanigheid, zegt Ov., ontvangt hij hem in zijn tempel en in zijn huis; 1e lez.: *En door*.

898 *stadts gelegenheit;* vgl. Dl. V, 443: 1783; hier in algemenere opvatting: ‘de stad zoals zij was’; *ouden vriend;* daarvan spreekt Ov. niet, wel echter Vergilius (hier Dl. VI, 388: 125), die er Anchises, Aeneas' vader mee bedoelt; aldus ook wel V. hier.

899-900 *kerken;* Lat. *delubra* nl. de tempels van Apollo, van Diana, van hun moeder Latona of ook enkel die van Latona (aldus Valentijn; zie aanstonds); *heilighdom*, naar de lez.: *vota* (N. Heins, die het echter als deelw.: ‘toegeheiligd’ verstaat; zie zijn aant. op 8: 152; Schrev.); Farn., D. Heins.: *nota* (‘vermaard’); *beelden... geboren;* Ov.: ‘de boomstammen (*stirpes*, nl. een palm en een olijf; vgl. de aant. bij Schrev.) weleer door Latona bij het baren omklemd’; Valent.: ‘de vermaarde kerk van Latona, en daar in den dadel en olijfboom, die de Godin wel eer in 't kramen om-grepen had’; 1e lez.: vs. 899-901: *'t heilighdom, en beelden, Delos zegen, Van vrou Latoon, voorheen van tweelingen gelegen In Delos. men berookt* (2. *vereert*) *en wierookt het altaer*. Voor *van 't verkoren Paer kindren* eerst nog: *van verkoren Tweelingen*.

900 *eer:* weleer.

902-03 *zooze... zyn;* Ov. ‘volgens gebruik’; Ov. zegt dit van 't verbranden der ingewanden (*brantoffer*)*; past:* draagt zorg; Hinl. merkt op, dat H's weergave: ‘verzuimt niet’ te zwak is; daartegen weer Bi.: ‘geen zorg, maar bloote drokte van *doen*’*;* vgl. *Wdb. N.T.* XII, 702-703; *offer inwyen*, ongewone verbinding (niet vermeld in *Wdb. N.T.*).

905 1e lez.: *En banketteeren;* 2e *En brassen; - offer* voor *munera*, hier enkel: ‘gaven (van Ceres).’

907-908 *godtvruchte*; Lat. *pius;* vgl. bij Bk. I, vs. 174; 1e lez.: *die godtvruchtige: o gewyde... zoo het myn geheughnis lyde*.

910 Ov. noemt eerst de zoon.

912 *witten bant*, priesterlike dracht; vgl. Bk. V, vs. 151.

914 *waert beklaeght;* weinig gelukkige toevoeging, met name ook wegens de komma na *my*.

918 *Andros*, het noordelikste der Cycladiese eilanden.

919 *ryk v. klaerheit*, toevoeg. v.V., evenals *kuisch en trou* vs. 921.

*
Beschonk hem met den geest van ongebore waerheit
Te spellen. Bacchus schonk myn dochtren, kuisch en trou,[920-21]
Meer gaven dan men wenscht, of ook gelooven zou:
Want alle dingen, wat myn dochters ook hanteeren
En slechts aenraeken, hun natuur en aert verkeeren[923-24]
In graen, olyf, en wyn, waerme zich elk verrykt.[925]
Als Agamemnon, die de kroon van Troie strykt,[926]
Dit rook [op datge weet of wy, toen Grieken streden,[927]
Niet eenighsins by uw onstuimigh onweêr leden][928]
Rukt hy myn dochters met gewelt uit vaders schoot,
Gebietze met de gaef des godts de Grieksche vloot[930]
Te voeden. ieder ziet naer een goet heenekoomen.
Twee streven naer Eubee, en twee naer heuren vroomen
En trouwen broeder heen op Andros buiten noot.[932-33]
Het kryghsvolk volghtze in 't zogh, en dreightze met de doot,
En 't lant met vier en zwaert te schenden en te krenken,[934b-35]
Ten zyze willigh hun de dochters wederschenken.
Medoogenheit, van schrik verwonnen en verkracht,[936-37]
Herstelt de dochters weêr in Agamemnons maght:
En zeker 't was den broêr, te flaeu in 't wederstreven
Van dien geweldenaer, met reden te vergeven:
Want geen' Eneas, geen' helt Hektor vont men hier
Om Andros voor gewelt te vryen trots en fier,
Twee helden, die u 't lot van boven toe wou stuuren,
Waerdoorge een' oorloghsstorm tien jaeren kont verduuren.[944]
Men smede al ketens voor gekerkerden, en zy[945]
Verhieven smeekende haer handen, dus lang vry,[946]
Ten hemel, roepende: godt Bacchus, zie beneden.
O vader, help ons toch. hy holpze op haer gebeden:
Zoo wonderlyker wys verandren met beklagh[949]

* TEKSTKRITIEK: vs. 925 oude uitg.: *waermé*. - 932 oude uitg.: *streeven*.
920-21 *ongebore... spellen:* de toekomst te voorspellen.
923-24 *hanteeren* (histor. praesens): ter hand nemen, of ook: bezigen; *hun,* nl. van die *dingen;* 1e lez.:... *zoo myn dochters iet genaeken, Veranderen van aert en wezen, watze ook raeken*.
925 *waermee... verrykt;* toevoeg, v.V.
926 *strykt;* wegneemt; dus: 'die Trojes macht vernietigt'; vgl. *buit, prys, winsten stryken; erf stryken*, Bk. III, vs. 790.
927 *rook;* vgl. Bk. I, vs. 745; *Grieken*, vgl. Bk. IV, vs. 42.
928 *onweêr:* (oorlog)storm.
930 *des godts;* min juist, vgl. vs. 906; Lat. *caelesti munere:* 'hemelse gave'; 1e lez.:... *met haer gaef zoo lang*.
932-33 *vroomen en trouwen;* toevoeg. v.V.; 1e lez.: *die onheil schroomen, Naer Andros, en het ryk der broederen* (Andros fraterna) *uit noot*.
934b-35 Ov. enkel: 'dreigt met oorlog'; *ze* in *dreightze* zijn de bewoners van Andros.
936-37 *Medoogenheit*, Lat. *pietas*, vgl. vs. 882, Bk. VII, vs. 641; Ov. evenzo: 'door vrees overwonnen, gaf de broederliefde de zusters over in 's vijands geweld'.
944 *tien jaeren;* Ov.: 'tot in het tiende jaar'; 1e lez.: *Om zulk... te verduuren*'.
945 *gekerkerden:* de gekerkerden, of beter: de gevangenen; voor 't ontbreken van het lidw. vgl. vs. 927; of liever: 'als voor gevangenen gelijk ze waren.'
946 *Verhieven;* H over sterke en zw. buiging (deze door H afgekeurd); vgl. V. Helt. I, bl. 35; *dus lang:* tot dan toe.
949 *Zoo:* indien; *verandren met beklagh;* Lat. *perdere:* 'doen óndergaan, hun menselike gestalte ontnemen'; 1e lez.: *te sterven met beklagh; veranderen*, transit.; *met beklagh:* onder weegeklaag.

Den naem van helpen en van bystaen draegen magh.
Doch op wat wyze zy haer' eersten vorm verloren
Kan ik niet weeten, noch ontvouwen voor uwe ooren.[952]
Dit's kenbaer van de zaek. zy kreegen pluim en kuif,[+]
Herschapen in den schyn van eene witte duif,
En vogels, die uw lief door lucht en wolken draegen.[955]
Terwyl de gasten hier van spreeken, en gewaegen
Van andre dingen meer, ontvalt den dagh het licht.
De wakkre tafelknecht vergeet niet zynen plicht,
En neemt de tafel op. elk wort zyn bedt gewezen.
Men ryst, zoo dra het licht ter kimme uit komt gerezen.[957-60]
Nu levenze entlyk raet met godt Apolloos mont.[961]
Dees raetze 's maeghschaps strant, hunne oude moeders gront
Italie over zee te winnen, en ontdekken.[962-63]
De koning Anius geleitze, en in 't vertrekken[964]
Beschenkt reisvaerdigen Anchizes met de pracht
Van eenen ryxstaf, en Askaen, die 't ryk verwacht,[965-66]
Met eenen ryrok, en pylkoker, zwaer van schichten,
Eneas met een' kelk, hem eer uit minneplichten[968]
Van den Ismenischen vrient Terses toegestiert,[969]
Uit zyn Aoonsch gewest. dit drinkvat is geciert[970]
Met beelden, en veel werx, hier kunstigh ingedreven
Van Alkon Siciljaen voor Terses, Tebe, en zeven
Stepoorten. elke poort droegh haeren eigen naem.[972-73]
Dees stadt in 't opgaen gaf te kennen dat de faem
Haer eer uitbreiden zou. de jofferlyke reien[974-75a975]
Met bloote borsten, en die haer en vlechten spreien,

[+][Randschrift:] *Anius dochters in duiven*.

952 Ov.: ‘kon ik niet te weten komen, noch ook zou ik het nu kunnen zeggen’.
955 *En vogels:* de soort van vogels; vgl. Bk. X, vs. 999; *uw lief*, nl. Venus, Aeneas' moeder bij Anchises; Lat. *conjugis; lief* voor *echtgenote* ook Bk. XI, vs. 520; maar *conjugis* is een eufemisme voor de verhouding van Venus tot Anchises.
957-60 Fraaie uitbreiding van Ov.: ‘na 't wegruimen der tafel zochten zij de slaap’; *opnemen*, niet ons ‘afnemen’.
961 *leven... mont:* raadplegen Apollo's orakel; vgl. Bk. III, vs. 13; XV, vs. 763; H.; Hinl. tekent aan, dat hij ouder dan V. geen voorb. van *raad leven* kent, ook niet de oorsprong; evenmin kent Bi. die, in wiens jonge tijd oude lieden *raadleggen met* zeiden; vgl. *Wdb. N.T.* VIII, 1724, nr. 14.
962-63 Volgens een late Romeinsche sage was de stamvader der Troj. koningen, Dardanus, uit Italië afkomstig; *Italie*, viersilbig met overloop; vgl. b.v. Bk. XII, vs. 466, vs. 671.
964 *geleit:* doet uitgeleide.
965-66 *reisvaerdigen A.;* vgl. Bk. X, vs. 67; *de pracht van eenen r.:* een pr. schepter; vgl. Dl. II, 710: 1479 *d'onnoselheyd mijns broeders:* ‘mijn onschuldige broeder’; *die 't ryk verwacht;* de toekomstige heerser; 1e lez.: *door 't ryk verwacht*.
968 *kelk;* Lat. *crater*(*a*)*:* ‘mengvat’; vgl. vs. 970 *drinkvat*, als Bk. XII, vs. 318.
969 *Van:* door; *Ismenisch:* Thebaans.
970 *Aoonsch:* Boeoties; vgl. Bk. X., vs. 829.
972-73 *Tebe en:* Thebe namelik met zijn; - Lat. *Alcon Myleus*, waarbij aant. v. Farn.: ‘van Sicilië; Mylae stad op Sicilië’; 1e lez.: *Van Alkon, den Muleen* (?), *voor Terses* (wschl. 1. *Terses*, 2. *Terzes*, 3. *Terses;* vgl. Dl. VII, bl. 16) *stad met zeven Stepoorten;* een betere lez. is *Hyleus*, ‘van Hyle’ (stad in Boeotië); uit Hyle kwam ook de vervaardiger van Ajax' schild (*Ilias*, VII, 220); *elke... naem;* onjuist voor: ‘deze (poorten) dienden in plaats van de naam’, d.i. daar kon men de stad aan herkennen.
974-75a Ov.: ‘(de poorten) wezen aan, welke stad het was’; V.'s vertaling berust op futuriese opvatting van Lat. *foret*.
975 *jofferlyke reien;* Lat. *matres:* ‘moeders’; het hieraan voorafgaande Lat. vers (‘Vóór de stad zag men een lijkstoet, grafheuvels, vlammende brandstapels’ niet door V. weergegeven.

*

Ontdekken haeren rou. de maeghden schynen vast[977]
Bedrukt te schreien en te jammeren van last,
Om d'uitgedrooghde bron, gekrompe en ledige aders.[979b]
De boomen treuren dor, en missen loof en bladers.
De geiten knabbelen de kaele en barre rots.
Hy maelt Orions kroost in Tebe, daer het trots
Den blooten boezem aen het slaghzwaert geeft ten beste.
Een andre dochter sterft gewilligh, Kadmus veste[982-84]
En al de burgery ten dienst, en 't koude lyk[985]
Wort heerlyk om de stadt gedraegen, tot een blyk[986]
Van trouwe, om openbaer tot asschen te verteeren.[987]
Toen rees uit maeghdenassche, om 't ondergaen te keeren[+]
Des stams, een jeughdigh paer kroonvoglen, ryk geciert,
Dat moeders lykhout en haer jongste staetsi viert[989-90]
Dit stont in 't oude werk heel heerelyk gedreven.[991]
De rant van 't drinkvat was met beereklaeu verheven.[992]
De Troischen eeren hen met geene mindre prael.[993]
Een gulden wierrookvat, en glinstrende offerschael,[994]
En goude kroon, bezaeit met parlen en gesteente
Wort Anius vereert, den priester der gemeente.
Hierna gedachtigh hoe de Teukren uit het bloet

[+][Randschrift:] *Twee kroonvogels uit het vier van den lykhoutstapel.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 993 V. Lenn., Ung., Dif. *hem*. - 996 H komma na *gesteente*. - 998 Ho. *Krete*.

977 *Ontdekken:* doen blijken; *maeghden;* Ov. heeft, en bedoelt ook: nimfen (bronnimfen); zie vs. 979.

979b is een variatie van a.

982-84 *Hy:* de kunstenaar nl. - De beide dochters van de Thebaan Orion offerden zich vrijwillig, toen het orakel het vrijwillig offer van twee maagden als voorwaarde voor het ophouden van een pest had gesteld; met *kroost* zijn de beide meisjes bedoeld, maar *het... ten beste* geldt slechts van de ene, waarna vs. 984 de tweede volgt; de vertaling van de niet gemakkelike en onzekere plaats is onjuist; Ov.: '(hij beeldt uit) hoe de ene met meer dan vrouwelike moed (naar de lez.: *pectus*, niet *vulnus*) haar ontblote hals treft, de andere voor haar volk sterft na haar wapen door de dappere borst (*fortia pectora*) gedreven te hebben'; vgl. voor de 1e helft dezer vertaling Lafaye; beiden doodden zich (met de weefnaald), maar ook Valentyn maakt dezelfde tegenstelling als V.: de ene bood borst en keel aan 't 'slagtmes', de ander doorstiet zichzelf; 1e lez.: van 984: *Een andre dochter stoot* (*stort?*) *zich zelf het hart af*.

985 *lyk;* versta: beider lijk.

986 *om de stadt:* de stad rond, - door (*per urbem*).

987 *openbaer;* Lat. *celebri in parte:* op een druk punt (van de stad).

989-90 Ov. zegt, dat er twee jongelingen uit de asse rezen, die de faam noemt: *Coronae*, en die de lijkstoet ter ere der moederlike as leidden; door vogels kon ook het *ondergaen des stams* kwalik gekeerd worden. Volgens Antonin. Liberalis zijn het geen jongelingen, maar sterren; er is misschien bij Ov. verwarring van Gri. *asteras* ('sterren') en *aneras* ('mannen') (Ehwald); de bedoeling der benaming *Coronae* (of mann. *Coroni;* Florianus' *Stephani* weerspiegelt de opvatting dat het mann. Gri. *stephanos*, 'krans' de grondslag is.) is niet duidelik: sterrebeeld? of gebaseerd op Gri. *kórai*, 'meisjes'? Ant. Lib. spreekt over de 'tot nu toe' in Boeotië voortdurende verering der 'Coroniese meisjes'; V. behandelt 't geval als een variant v.d. Phoenix-sage; hij heeft in de weergave geaarzeld: 1. *kroonvogels;* 2. *kroondraegers;* 3. *kroonvogels;* 4. *kroonvoglen;* vgl. Dl. VII, blz. 13 (Schrev.: *duo juvenes*).

991 *oude werk;* Ov.: 'het antieke brons'.

992 *met... verheven:* versierd met gedreven acanthusranken; *beereklaeu* is de Ned. naam dezer Zd. Europese plant (geliefd versieringsmotief); hij berust op de insnijdingen der bladeren; 1e lez.: *met perlemoer*.

993 Versta: 'de Troj. hunnerzijds geven even waardevolle geschenken'; 1e lez.: *eerenze; hen* dus met klemtoon.

994 *een gulden wierrookvat;* Ov.: een 'wierookkistje, om er de wierook in te bewaren'.

Van Teucer sprooten, treênze op Kreten wel gemoet,[997-98]

997-98 *Teukren:* Trojanen; de eerste kon. v. Troje, Teucer, was een zoon van Scamander uit Creta; vgl. Dl. VI, 492: 154; *treênze:* gaan zij aan land; Lat.: *Cretam tenuere:* ‘zetten zij koers naar Cr.’; 1e lez.: *uit den vloet*.

*

Maer kunnen daer de lucht vol dampen niet verdraegen,[999]
En vliênde hondert steên, verlangen, vry van plaegen,[1000]
Auzonie te zien. een storm steekt op in zee,[1001]
En soltze. de harpy Aëllo dreightze me,
Zoo dra zy dryven in de haven der Strofaden.[1002-1003]
Nu langs Dulichium en Itaka, beladen
Met zorge, en Samos heengevaeren, en 't gewest
Van Neritus, daer die bedrieghelyke pest[1004-1006]
Ulisses 't lant beheerscht, verlaetenze Ambracye,
Den twist van 't godendom, en zien terstont ter zye
De harde rots, waerin de rechter was verkeert.[1007-1009]
Nu zienze Chaon, dat Apolloos antwoort eert,
En zyne duiven, in Dodones eike bossen,
En vaeren verder, daer de koning der Molossen
Zyn zoons, een vogelvlugt, den brant vloôn, zonder scha.[1010-13]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1010 hs. *Apoloos*. - 1012 Ho: *En vaeren daer de zoons des konings der Molossen, Nu eene vogelvlugt*, enz.

999 Er was nl. droogte, en er brak een pest onder hen uit; vgl. Dl. VI, 494: 189-vlg.

1000 *honderd steên:* het land met de honderd steden, Creta; vgl. Dl. VI, 490: 153; en voor 't ontbreken v.h. lidw. vs. 927.

1001 *Auzonie:* Italië; de Ausoniërs waren de bewoners van Zuid- en Midden-Italië.

1002-1003 *soltze:* slingert hen; vgl. Bk. VIII, vs. 556; en voor de hun door de Harpyien aangedane last Dl. VI, bl. 500; *Strofaden*, eilandjes westelik v.d. Peloponnesus.

1004-1006 Ioniese eilanden; vgl. Dl. VI, bl. 504; *Samos* heet meest *Same*; *beladen met zorge*, toevoeg. v.V., zinspelend op het levenslot van Ulysses en Penelope; *pest;* vgl. voor de toepassing op een persoon Dl. III, 312: 82.

1007-1009 *verlaetenze; Ambraciam* door V. met 't voorgaande (*praetereunt vecti*) verbonden, i.p.v. met *vident:* 'zij krijgen in 't zicht'; Ambracia, stad in Epirus, om wier bezit Apollo, Diana en Hercules streden; zij droegen de beslissing op aan Cragaleus; toen deze ten gunste van Hercules uitspraak deed, veranderde hem Apollo in een rotssteen.

1010-13 Ov.: 'en dat (Ambracia nl. of - met Lafaye - de kust die?) nu alom bekend is door de Apollo(tempel) van Actium; en (zij aanschouwen) het Dodoniese land met de voorspellende eik, en de Chaoniese zeeboezem, waar de kinderen v.d. Molossiese koning de snode brand ontvluchtten op aan hun lijf gegroeide vleugels'. - Het voorgebergte Actium bezat een beroemde Apollo-tempel, door Octavianus ter herinnering aan zijn bij Actium behaalde zege (31 v. Chr.) vergroot. Dodona ligt in (het binnenland van) Epirus (vgl. Bk. VII, vs. 860;) Chaonië, landstreek v. Epirus (vgl. Bk. V, vs. 227); de drie zonen en éne dochter van de Molossenkoning Munichus waren bij de door rovers aangestichte paleisbrand door Jupiter in vogels veranderd.
Het beeld dezer verzen is in het hs. aldus:

(doorgehaald)
Door den Akteeschen godt Apollo, hoogh ge-eert,
Nu zienze Chaon, dat Apoloos antwoort eert,
(nieuwe blz.)
En zyne duiven, in Dodones eike bossen,
(doorgehaald)
Zoo (2. *En*. 3. *Te*) *kenbaer by elk een. nu zienze Dodons bossen*,
En vaeren verder, daer de koning der Molossen
(doorgehaald)
En dan ook Chaon, daer de koning der Molossen
[2] *een vogelvlught, den brant vloôn*
Zyn zoons, den fellen brant ontvliên zagh, zonder scha.

Oorspr. volgorde:
Door den Akteeschen...
Zoo kenbaer...

*
In 't ent bezeilenze het lant Feacia,
Met weeligh ooft beplant, en 't lantschap van Epiren,[1014-15]
Hierna Butrotum, daer Apollo met laurieren
's Waerzeggers hooft bekranst, die aen zyn eer verplicht,
Van Troie herwaert komt, en een nieu Troie sticht.[1016-18]
Nu hier door Helenus berecht van veele zaeken[1019]
En avontuuren, die van verre hun genaeken,
Belandenze entlyk in Sicilje na veel wee,[+1021]
Dat met dry hoeken schiet in openbaere zee,[1022]
Van welke dry Pachyn naer 't regenachtigh zuien
Zich uitstrekt, Lelibé ten weste. voor de buien
Van 't noorden schuilt Peloor, voor storm en noot behoet.[1023-25]
Hier spoên de Troischen heen. de vloot schaeft met den vloet
By nacht het Zankelsch zant. ter rechte hant bruischt Scille:[+]
Aen d'andre zyde ruischt Charibdis, nimmer stille.[1026-28]
Dees slorpt, verslint, en braekt de schepen: d'andre een maeght[1029]
Gelykende, is omgort, als een die monsters draeght,
Rondom den zwarten buik met dolle waterhonden:
En zoo de dichters al hun werk met logenvonden
Niet cieren, was Charibd voorheene een schoone maeght.[1033]
Veel stonden naer heur echt, van minnevier geknaeght.
Zy kaetsteze af, en ging, vol moeds, de zeegodinnen[1035]
Verhaelen hoeze trots de vryers, die haer minnen,
Ter leure stellende beschimpte, en leide in ly.[1037]
Toen Galatea zich liet kemmen, zuchte zy,[1038]

[+] [Randschrift:] *Sicilje*.

[+] [Randschrift:] *Charibdis en Scilles gedaente*.

En dan ook...

De *druiven* als orakelvogels vermeldt Farn.; *de koning der M. zyn zoons:* de zoons v.d. kon. der M.; vgl. Tekstkr.; aardrijkskundig is deze passus van Ov. niet onberispelik; hij wijkt hier ook af van Verg.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1025 hs. het afkappingsteken van *'t* ontbreekt.

1014-15 Phaeacia, het eiland der Phaeaciërs, Scheria, geidentificeerd met Corcyra; het 7e boek der Odyssee schildert de weelderige boomgaarden.

1016-18 Buthrotus, stad in Epirus, tegenover Corcyra; daar regeerde de waarzegger Helenus, zoon v. Priamus; hij had er een klein Troje gesticht; dat hij een *Apollo*-priester was, zegt Ov. niet, evenmin wat V. vs. 1016b-18a van hem vertelt; *daer... bekranst* is enkel omschrijving van Lat. *vates:* 'waarzegger'; vgl. Dl. VI, 506: 349-vlg.

1019 *berecht van:* ingelicht omtrent.

1021 *na veel wee;* toevoeg. v.V.

1022 *hoeken;* Ov.: '(land)tongen'; vgl. Dl. II, 667: 631; 1e lez.: *in d'openbaere zee*.

1023-25 Vgl. Bk. V, vs. 478-79, alwaar juister *Lilibeüs;* voor *ten weste* spreekt Ov. van de luwe westenwinden; - *voor de... behoet;* Ov.: 'Pelorus ligt gekeerd naar (*spectat*) de Beren die nooit in zee ondergaan (*aequoris expertes;* vgl. Bk. II, vs. 226-vlg.) en naar het Noorden'; *aequoris expertes* schijnt aanleiding gegeven te hebben tot *voor... behoet*.

1026-28 *met den vloet;* Ov.: 'bij gunstig getij'; *Zankelsch zant;* Zancle, oude naam der stad Messana, tans Messina. Hier laat Ov., in afwijking van Vergilius, de Trojanen landen, om de nu-volgende sagen in te lassen; Bk. XIV, vs. 103 sluit Ov. zich weer aan bij Vergil.; Over Scylla en Charybdis vgl. Bk. VII, vs. 108-vlg.

1029 *braekt:* braakt weder uit.

1033 *Charibd;* verkeerdelik voor Scylla; vgl. vs. 1039; en de 1e lez. van vs. 1274.

1035 *vol moeds:* pralend; *de zeegodinnen*, die haar nl. zeer liefhadden, zegt Ov.; Scylla was ook zelf dochter van een nimf, nl. Crataeïs.

1037 *beschimpte* is ingegeven door Lat. *elusos* (hier beter: afwees, - scheepte); *leide in ly;* vgl. Bk. IX, vs. 10.

1038 *liet kemmen*, nl. door Scylla; en versta: 'op zekere keer'.

En zeide tegens Scil: geen norsse jongelingen[1039]
Naer uwe zuiverheit en fiere schoonheit dingen.

1039 *norsse:* woeste; met klemtoon, in tegenstelling met wat Gal. gaat verhalen.

*

Gy, veiligh voor gevaer, moghtze afslaen, als gy doet:[1041]
Maer ik, een dochter van den grondeloozen vloet
Godt Nereus, en zyn ga, met zusteren gezegent,[1042-43]
Most Polifeem den reus, die minzaem my bejegent,
Alleen door zee ontvliên. de traenen staen van wee[1044-45]
In d'oogen, en de spraek begeeft den mont alree.[1045b-46]
Toen Scille met de hant de traenen zocht te droogen,[1047]
En af te wisschen van de kaeken uit medoogen,[1048]
En haer vertrooste, sprakze: o zeemaeght, vol verdriet,
Bedek my, o vriendin, uw smart en droefheit niet:[1049-50]
En Galaté hervat aldus met haer te spreeken:[1051]
Een Acis, Faunus en Simetis zoon, ontsteeken
Van minne, en ook bemint van bey zyne oudren, meer
Van my: want hy zyn hart, in 't wederstaen te teêr,
Aen my gehangen hadt. nu zestien jaer verstreeken,
Begonnen stoppelhaer en baert eerst uit te breeken.
Ik vry hem hartelyk, en Polifemus my.[1057]
Vraeghtge of ik Polifeem meer haet, of Acis vry
Al vieriger bemin: ik kan het niet belyden.[1052-591058-59]
De haet en liefde stont gelyk van wederzyden.
O koesterende min, wat is uw heerschappy[1061]
Van grooten nadruk en gevolgh! waerachtigh hy[1062]
Die 't wilde wout vervaert, en alle vreemde gasten

* TEKSTKRITIEK: vs. 1049 oude uitg.: na *sprakze* een komma. - 1058 oude uitg.: *haete*.

1041 *veiligh voor gevaer:* zonder u daardoor aan gevaar bloot te stellen; *als gy doet:* gelijk gij ook werkelik doet.

1042-43 Versta: een dochter van de zeegod Nereus, en zijn gade' (nl. Doris; vgl. Bk. II, vs. 14); *met... gezegent*, bij *ik*, concessief op te vatten: 'ofschoon.... (en daardoor beveiligd, zooals Ov. zegt); er waren vijftig Nereïden.

1044-45 *Most.. alleen..*, maakt de indruk van een contaminatie: moest.. kon alleen...; inderdaad luidde de 1e lez.: *Kon Polifeem den reus, wiens minne; alleen:* slechts (Lat. *non nisi*), maar het is mogelik dat V. bij het aanbrengen zijner wijziging *alleen* als 'alleen zijnde (vgl. vs. 1043) verstond; *reus*, voor Cycloop; de Cyclopen woonden op Sicilië. Polyphemus als minnaar is bij de Grieken o.a. door Theocritus behandeld.

1045b-46 Ov.: 'tranen verstikten, terwijl zij sprak, haar stem'.

1047 *met de hant;* Ov.: 'met de marmerblanke hand.'

1048 1e lez.: *En af te wissen van haer wangen;* in tegenstelling met H acht Bi. *de tranen op de kaken afwisschen* 'aandoenlijker' dan *van de kaken;* 'in de eerste spreekwijze ziet men ze hangen, in de tweede ziet men 't bloote afwisschen'; vgl. Bk. XV, vs. 311.

1049-50 *vol verdriet;* weinig gelukkige toevoeg.; daarentegen is *sum tibi fida:* ('ik ben u trouw gezind) weggebleven; maar *o vriendin* (Lat. *ô carissima*) luidde in 1e lez.: *uw vriendin*, als weergave van *sum tibi fida*.

1051 *met* bij *spreeken*.

1057 *vry:* begeer zijn liefde.

1052-59 *Faunus*, een woudgod; zie Bk. I, vs. 229; hier 'persoons' naam; Symaethis, d.i. dochter van Symaethus, een stroomgod; deze rivier valt ten Z.v.d. Aetna in zee; Ov.: 'Acis... was weliswaar een grote vreugde voor zijn vader en zijn moeder, een nog grotere echter voor mij; want hij was de enige die mij behaagde'; bij V. loopt de zin niet af, wat desnoods als een gevolg van Galathea's stemming kan geïnterpreteerd worden; *ontsteeken van minne* niet bij Ov., evenmin *in.. te teêr* (d.i. te teder om weerstand te bieden), maar Ov. zegt dat hij *schoon* was; *zestien jaer verstreeken* (abs. constr.): hij was zestien jaar, en ....; voor *oudren* (vs. 1053) 1e lez.: *ouders;* vgl. vs. 989; voor *gehangen* 1e lez.: *verhangen;* voor *nu* 1e lez.: *na;* vs. 1056 1e lez.: *Begon het... des baerts*.

1058-59 *vry Al* (1e lez.: *vry Wat*) *vieriger:* ruim zo zeer.

1061 *koesterende min;* Lat. *alma Venus;* vgl. Bk. V, vs. 768.

1062 *nadruk* (uitwerking) *en gevolg;* Lat. *potentia*, 'macht'.

Bloetgierigh aenrant, al de goden durf belasten[1064]

1064 *belasten met lasteren;* Ov. ‘verachten’; voor het woordspel vgl. Bk. I, vs. 359; de lez. ontstond eerst door wijziging, missch. ter vermijding van het rijm *vreemdelingen: bespringen*.

*

Met lasteren, gevoelt den minneprikkel me,[+]
Op my verslingert; laet zyn kudden, en het vee,
En holen dryven. o gy strantreus zit verslagen,[1066-67]
En toit u, ofge aldus myne oogen moght behaegen.
Nu kemtge met een egge uw haer, dat my vervaert,
Nu scheertge met een zein den borsteligen baert,[1070]
En ziet uw nors gezicht en schyn in 't water leven,
Om u te toien, en een andre ploy te geven.[1071-72]
Uw moortlust, en de smaek in menschen bloet vergaen.
De schepen zeilen langs uw moortstrant af en aen
Heel veiligh. midlerwyl komt Telemus gevaeren,[1075]
De zoon van Eurimus, het hooft der wichelaeren,
By Etne, en Polifeem, op zyn verwate kust,[1077]
En zegt: Ulisses zal, op wederwraek belust,
Het eenigh oogh u uit de wreede troni booren.[10791078-79]
Hy grenikte eens, en sprak: waerzegger, dat 's verloren,
Dat 's mis, o neskebol. een andere ging voor,[1080-81]
Benam my 't eenigh oogh, en streek'er al me door.
Aldus beschimpte hy die 't onheil pooght te weeren,[1083]
En ydel waerschuwde om genaekend quaet te keeren.[1084]
De reus, met wyde schreên voortstappende op de kust,
Bezwaert het strant, en mat gaet in zyn hol te rust.[1085-86]
Een spitse heuvel hangt op zee in deze streeken,[1087]
Waerop van wederzy de holle baren breeken.
De wreede strantreus styght hierop, slaet alles ga.[1089]
Het wolledraegend vee volght mak zyn voetspoor na.[1090]
Als hy den pynboom, die hem stut langs Nereus weide,[1091]
En groot is als een mast, aen zyne voeten leide,[1092]

[+][Randschrift:] *Polifeems minne*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1085 oude uitg.: *schreen*. - 1087 oude uitg.: *in zee op deze streeken;* ook Ung., Dif.

1066-67 *laet dryven:* vergeet; vgl. vs. 64; Bk. VII, vs. 1010.

1070 *zein:* zeis, 1e lez.: *uw mes*.

1071-72 *schyn:* aanschijn; versta: 'gij hebt er lust in, al kijkend in het water, uw gezicht in een vriendeliker plooi te zetten.'

1075 Telemus wordt ook *Odyssee* IX, 509-vlg. als waarzegger bij de Cyclopen genoemd; *komt gevaeren:* komt aan land.

1077 *verwate:* gevloekte.

1079 *het eenigh oogh;* de Cyclopen hadden slechts één oog; de naam betekent: 'rondoog'.

1078-79 *op wederwraek belust*, niet bij Ov.; het verhaal van Ulysses en Polyphemus is te vinden in het 9e boek der Odyssee.

1080-81 *dat 's verloren:* heeft geen zin meer, is verkeken? Ov. heeft voor *dat 's verloren, Dat 's mis* alleen: *falleris*, 'gij bedriegt u'; daarom eer: 'treft geen doel, is ernaast'; vgl. *Faëton*, vs. 463; *Mnl. Wdb.* VIII, 2068; Bk. III, vs. 570; XI, vs. 108; *neskebol:* slechthoofd, onnozelaar; vgl. Dl. II, 475: 255; III, 112: 36; V, 320: 1193.

1083 *hy die:* hij hem (Telemus) die; *'t onheil... weezen*, niet bij Ov.

1084 *ydel;* vgl. Bk. VI, vs. 400; *en ydel... keeren;* Ov.: 'tevergeefs de waarheid voorzegt'; (in Galathea's mond misplaatst).

1085-86 Ov. verbindt beide delen met *aut.. aut:* of... of, nu eens... dan weer.

1087 Vgl. Tekstkrit.; Lat. *prominet in pontum:* 'steekt uit in zee'; de lez. v.h. hs. verdient de voorkeur.

1089 *wreede;* Lat. *ferus;* woeste, gruwzame; vgl. Bk. V, vs. 99; VIII, vs. 170.

1090 *voetspoor;* 1e lez.: *voetstap;* Ov. zegt: 'zonder dat iemand ze leidde'; dit schijnt V. weer te geven met *mak;* ook de wijziging van *voetstap* kan daarmee samenhangen.

1091 *langs;* 1e lez.: *by; Nereus weide* (niet bij Ov.): de zee.

1092 *mast:* scheepsmast.

*

De ruischpyp, hondertwerf met riet aen een gekleeft,[1093]
Aen zyne lippen zette, en eenen gallem geeft,
Verneemen bergh en rots, en baren, heind en verder,[1095]
Het schuiflen, en gepyp van dezen groven herder.[1096]
Ik, onder eene klip gedooken buiten noot,
En minnelyk omhelst in Acis zachten schoot,
Vernam dus zyn gezang, en droeve jammerklaghten,
En prenteze in myn hart, en zinnen, en gedachten:[1100]
O Galatea, die veel blanker zyt dan snee,[+1101-vlg.;]
En witte rynwilgh, groen, gelyk een beemt vol vee,[1101-1102]
Veel reiziger dan els, doorluchtiger dan glazen,[1103]
Veel dartler dan een geit, die in het kruit komt grazen,[1104]
Veel gladder dan een schulp, gesleeten in het meer,
Zoo zoet als winterzon, en schaedwe in zomerweêr,[1105-1106]
Zoo eêl, als appels, braef, gelyk een hooge andoren,[1107]
Zoo klaer, als glinstrende ys, tot hard kristal gevroren,[1108]
Noch zoeter dan de druif, en rype muskadel,
Zoo zacht, als zwaenendons en stremmel is uw vel,[1110]
Noch schooner dan een hof, besproeit en versch begooten,
Wanneerge stant houdt, wreet, wanneerge toe komt stooten,[1111-12]

[+][Randschrift:] *Polifeems gezang*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1103 *reiziger;* aldus in het hs. en in de oude uitg.: Van L. drukte *ryziger*, en schreef ten onrechte de vorm met *ei* toe aan de zetter, 'wellicht een Duitscher'; V. Vl. *rijziger;* Ung., Dif. *ryziger;* zie beneden. - 1108 hs. *kristral*.

1093 *ruischpyp;* vgl. Bk. VIII, vs. 269; *hondertwerf,* in de trant der beschrijving, in de plaats van de gebruikelike zeven rietpijpen; overigens munt de weergave niet uit; 'uit honderd r. aaneengevoegd'.

1095 H. over *heind* c.a.; Bi. wil het afleiden van ''t verloren werkwoord *heën*'*!* de juiste afleiding (van *hand*) had ook H. niet gezien.

1096 *groven* is een aardige toevoeg, v.V.; 1e lez.: *lompen*.

1100 *hart en zinnen en gedachten;* Ov. enkel: *mente:* 'geheugen'.

1101-vlg.; zie voor deze wijze van vergelijkende beschrijving Dl. VI, 148: 43-vlg. - V. heeft haar in zijn weergave niet overal gehandhaafd (vs. 1102 *gelyk;* vs. 1106-vlg. *zoo... als*), maar de vergelijking gevariëerd met gelijkstelling; het materiaal daartoe is ontleend aan Polyphemus' omgeving; Ov. bondigheid evenaart V. niet, maar hij vergoedt dat door andere kwaliteiten.

1101-1102 *snee* (vgl. Bk. II, vs. 228); *En witte rynwilgh* (1e lez. *En wit liguster*); Ov.: 'blanker dan het blad van de witte liguster', (ook rijnwilg geheten, en keelkruid, mondhout, 'om dat, - zegt Dodonaeus, - de bladeren ghecnouwt de gebreken van de keele ende van den mont genesen konnen'; *groen:* fris, onverwelkt; *beemt vol vee;* Ov. weiland.

1103 *reiziger;* zie Tekstkrit.; slanker; de spelling met *ei* is de oorspr; het woord is pas secundair met *rijzen* geassociëerd; zie *Wdb. N.T.* XIII, 464; *doorluchtiger:* doorschijnender, diafaner; Lat. *splendidior vitro:* 'glanzender dan glas (of: kristal); of V. drink-, dan wel vensterglazen bedoelt, is niet duidelik; de laatstgenoemde kenden de ouden niet, wat V. allicht wel wist.

1104 *geit;* Ov.: 'een jong bokje'; *geit* hier dus in de ruimere zin, bok en geit omvattend; *die... grazen*, niet bij Ov.

1105-1106 1e lez.: *Veel lichter* (naar Farn. *levior;* Schrev., de Heinsii *laevior*)..., *by winterdagh in 't meer Gesleten, aengenaem, als koelte in zomerweêr;* Lat. *solibus hibernis* dus eerst verkeerdelik met het voorgaande verbonden.

1107 *braef:* fier, edel om te zien (*conspectior*)*; andoren:* plataan; vgl. Bk. X, vs. 137.

1108 Ov.: 'lichter glanzend dan ijs.'

1110 *stremmel:* stremsel, gestremde melk; berust *stremmel* op contaminatie van *stremsel* en *stremmels* (Boekenoogen, 1024)?

1111-12 *besproeit*; 1e lez.: *gespuit;* 2e *bespuit*; de tekst van Ov. luidt wat zonderling: 'en als ge niet voor mij wegvluchtte, (zoudt ge) schoner (zijn) dan een besproeide hof'; vgl. met Vondel Valentyn: 'als gij stant hout, schoonder als een begooten hof'; Hartman verklaart: 'ik zou u nog meer willen prijzen, en u met een vruchtbare hof vergelijken, maar eilaas, gij vlucht heen en luistert niet naar mij'; de door V.'s vertaling gesuggereerde tegenstelling: *wanneerge stant*

Gelyk een booze stier, veel harder dan in 't wout

houdt... wanneerge toe komt stooten niet bij Ov., bij wie op dit punt de ommekeer in de aard der vergelijkingen inzet: ‘maar ook, o gij zelfde Galatea, wilder dan ongetemde jonge runderen (Lat. *iuvencis*, waarvan 't genus niet blijkt).

*
De dikgewassen eik, ruim hondert jaeren out,
Bedrieghelyker dan de kalmte, en effen baren,[1115]
Veel taeier dan een tak, geciert met wilge blâren,[1116]
En witte wynrank, min beweeghbaer dan dees rots,[1117]
Veel sterker dan de stroom, en ruim zoo fier en trots
Gelyk een Paeu, zoo fel als vier in uwen toren,[1118-19]
Noch scherper in den aert dan distelstruik en doren,[1120]
Moordaediger dan een grofzwangre boschbeerin,[1121]
Veel doover dan de zee, in ongena niet min[1122]
Dan een getrapte slang, te schuwen, en te schroomen,
En [dat waer 't mooghlyk, ik u liever zagh benomen]
Noch wilder dan een hart, tot siddrens toe versaeght,[1123-25]
Van 't schrikkelyk gebas der honden voortgejaeght,[1126]
Ook sneller dan de wint, en aengedreve luchten.[1127]
Maer kendege ons te recht, gy zoudt uw ydel vlugten[1128]
Met reên vervloeken: 't zoude u rouwen datge ontstelt[1129]
Zoo lang bleeft marren. ik bezit geberghte en velt,
En overhangende steenrotsen en spelonken,
Alleen van vrou natuure uit louter rots geklonken,[1130-32]
Daer geene middaghzon ons steekt, maer brant verkoelt;[1133]
Daar vorst noch koude van den winter wort gevoelt;
Daer ooft den tak vermast. de muskadellen flikkeren[1135]
Als gout aen haere rank. de purpre druiven blikkeren.[1136]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1114 hs. *de*. - 1115 oude uitg.: *effe*. - 1116 oude uitg.: *blaêren*. - 1119 oude uitg.: *paeu*. - 1122 oude uitg.: *dover*. - 1129 oude uitg.: na *vervloeken* een komma.

1115 1e lez.: *kalme en;* Ov. alleen: 'dan de golven'.

1116 d.i. dus een wilgetak! maar de aandacht wordt zo te veel op de bladeren gevestigd.

1117 *witte wynrank*, Lat. *vitis alba*, 'wilde wingerd' (Bryonia alba L.).

1118-19 *ruim zoo... gelyk* (als); de wending is niet vermeld Overdiep § 125.

1120 1e lez.: *uit den aert*.

1121 *grofzwangre;* Lat. *foeta*, dat zowel 'drachtig' als 'geworpen hebbend' betekenen kan, hier veeleer het laatste.

1122 *doover:* gevoellozer (Lat. *surdior*)*;* vgl. Bk. XIV, vs. 950; *niet min dan:* niet onderdoende voor; vgl. Bk. VIII, vs. 1183.

1123-25 1e lez.: ... *veel schuwer in 't vervreemen* [*Twelk, waer het mooghlyk, ik u liever zou beneemen*] *En wilder; te... schroomen*, bij *slang* (zoals ook de komma na *slang* aanwijst); de wijziging in vs. 1124 brengt een afwijking v.h. Lat.: 'en wat ik vooral zou willen dat ik u ontnemen kon'; vs. 1124 eerst verkeerdelik met 't voorgaande verbonden; *wilder:* sneller (vluchtend); Ov.: 'sneller ter vlucht niet slechts dan... maar ook dan de wind en het gevleugelde koeltje.'

1126 1e lez. *afgejaeght*.

1127 *aengedreve*, nl. door de wind.

1128 *ydel:* zinloos; niet bij Ov.

1129 *vervloeken;* Ov.: 'het zou u berouwen'; *ontstelt;* in 't hs. is de 1e *t* bovengeschreven; vgl. bij Bk II, vs. 61.

1130-32 'En ge zoudt u beijveren mij vast te houden' zegt Ov. nog; *ik... velt* is onjuist vertaald, doordat *pars montis* ('n deel v.d. berg', dus: in de ingewanden v.d. berg) niet herkend werd als bijstelling bij *antra* (poeties meervoud: grot); *overhangende* voor Lat. *pendentia*, hier: 'zich welvend'; vs. 1132 staat voor *vivo saxo:* 'in de levende (natuurlik gevormde) rots'; Ov. zegt dus: 'ik heb in de schoot v.d. berg een grot die zich welft in de levende rots'; vs. 1132 1e lez.: *Van zelf by*.

1133 *brant:* hitte.

1135 1e lez.: *Daer 't ooft; vermast*, vgl. Bk. V, vs. 735; Ov. zegt niet, dat 't ooft in die grot te vinden is; zelfde opmerking over *er* vs. 1137; wschl. heeft V. ook *gebergte en velt* op 't oog; *flikkeren* en *blikkeren;* vgl. Bk. VIII, vs. 468.

1136 *purpre*, met klemtoon, tegenover de muskadeldruiven.

Ik spaerze voor uw' mont. gy zult'er met uw hant[1137]
Aertbessen plukken in de schaduw, langs den kant

1137 Vgl. bij vs. 1135; Ov.: ‘gegroeid onder de schaduw v.h. woud.’

*
In 't wilt gewassen, ook de roo kornoelje lezen
By herrefsttyt. de pruim zal uwen lust genezen,[1140-vlg.]
De blaeuwe niet alleen, maer ook de geele als wasch.
Indienwe paerden, en uw trou myn hart genas,
Noit zou kastanje noch haeghappel u ontbreeken.
d'Ooftboomgaert, en wat vrucht myn plantlust weet te queeken,
Wacht slechts op u alleen. al 't vruchtbre vee is myn.[1145]
Door daelen loopt een deel te weide in zonneschyn,[1146-vlg.]
Een deel in bosschen, en een deel in koele holen
Wort op den stal gemest. ik zou gewis verdoolen
Met tellen, qaemtge my te vraegen naer 't getal.[1149]
Ik kan 't niet noemen: want zy weiden overal.
Het is een arm gezel, die noch zyn vee kan tellen.
Geloof my niet: zie zelf myn schaepenuiers zwellen,[1152]
De beenen onder 't lyf bezwyken door dien last.[1153]
Ook staet een jonger vrucht, de teêre lammers, vast[1154]
In warme stallen, wel gevoedert, daerze tieren
En groeien: en niet wyt van deze makke dieren,
In andre koien, staen de bokken op een ry,
Myn lammeren gelyk, en evenout als zy.[1158]
Wie room of melk lust, hier valt doorgaens melk te schinken.[1159]
Men kaest een deel: een deel bekoort u om te drinken.
Hier noodt u niet alleen de keur van lekkerny,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1144 oude uitg.: *queken*; vgl. Bk. II, vs. 546. - 1154 oude uitg.: *teere*. - 1161 V. Ln., Ung. Dif. *Het noodt*.

1140-vlg. Vgl. Dl. VI, 110: 50-vlg.

1145 *al 't vee;* Ov.: 'al dit vee (dat ge hier ziet)'; Lat. *pecus*, d.i. in 't biezonder klein vee; vgl. vs. 1152; *is myn*, vgl. Bk. IV, vs. 478; en Van Helt., I, bl. 123-24.

1146-vlg. *een deel;* dat zijn naar Ov.'s bedoeling nog weer andere.

1149 Voor *komen te* vgl. Bk. VII, vs. 685-vlg.

1152 *Geloof my;* 1e lez.: *Geloofme;* 2e *Geloofmy;* duidelik spreekt de bedoeling, *my* met klemtoon te doen spreken.

1153 *bezwyken;* ietwat overdreven, vgl. Lat. *vix*.

1154 *vast:* reeds, terzelfdertijd.

1158 *gelyk*, door hun *evenout*-zijn.

1159 *doorgaens:* ten allen tijde; *wie... lust;* H. over het pers. gebruik, afwijkend van V.'s regel bij dit ww.; hij wijst echter op vrijere behandeling van andere onpers. ww.; vgl. Bk. II, vs. 66; IV, vs. 327; 'De gemeene man zegt wel, - aldus H., - van eeten of drinken, Ik lust dat wel; of, Ik lust dat niet; doch dit strijdt met de beschaafdheid der zeden doorgaands, met die der taal altijd'. Nochtans kan uit *wie* (i.p.v. *wien*) niet tot pers. gebruik besloten worden: het kan meerv. zijn (vgl. in dat geval V. Helten, I § 125) of zelfs enkv. obj.-naamw. (vgl. V. Helt., I § 124; en met name *Adonias* vs. 876: *Een prins, wie 't huwen luste*); zie overigens enige vbb. van pers. gebruik, met de persoon als subj., uit andere schrijvers, *Wdb. N.T.* VIII, 3348; indien V. 't zo bedoeld heeft, zou 't kunnen passen in de rustieke aard van Polyphemus; vgl. vs. 1162 *gemein* (1e lez.: *gemeen;* zie bij vs. 522); vs. 1171 *vryster* (1e lez.: *mejoffer*); vs. 1174 *bylo;* vs. 1183 *lalyk;* in ieder geval is *lust* actueel, niet habitueel, bedoeld. Over het tot stand komen v.h. vers is op te merken, dat de 2e helft oorspr. aansloot bij vs. 1155 *In warme stallen*, zulks wel doordat oorspr. het Lat. vers *Sunt... hoedi* over 't hoofd gezien is; na herstel v.d. fout werd vs. 1159 *Wie... lust* als aanvulling geschreven; Lat. *niveum* (*lac*): 'sneeuwwitte (melk)' bleef achterwege.

*

Van een' gemeinen slagh: maer wiltbraet staet u vry[1161-62]
Van dassen, haezen, geite, en een paer ringelduiven,[1163]
Gelicht in 't warme nest, te smaekelyk in 't kluiven.[1164]
Ik vont op hoogh geberght' twee jongen naer myn' zin,
Geworpen van een ruige en borstlige beerin,
Elkandre zoo gelyk, dat gy voorwaer die beiden,
Hoe scherp gy toezaeght, naeu zoudt konnen onderscheiden.
Hier kuntge om tytverdryf me speelen, als 't u lust.
Ik vontze, en sprak, van uw genegenheit bewust:[1170]
Dit's voor myn vryster. ay laet uwe stuursheit vaeren.[1165-711171]
Steek uw schoon aenschyn, liefste, eens uit de blaeuwe baren.
O Galatea, koom te voorschyn. ay versma
Myn gaven niet. bylo, ik sla my zelven ga,[1174]
En spiegelde onlangs noch myn schoonheit in de vloeden.
Gewis zy stont my aen. aenschoume en wil u spoeden
Te zien hoe groot ik ben. Jupyn, der menschen schrik,
Is zelf niet grooter in het hemelsch hof dan ik,
Die geensins schroome los te zwetsen by de lieden:
Ik weet niet wat Jupyn de werrelt zou gebieden.[1179-80.]
Het ruige haer bedekt myn stuur en nors gezicht,[1181]
En schaduwt nek en schoft, gelyk een lustbosch, dicht[1182]
Met loof en groen beplant. ay reken my niet lalyk,[1183]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1172 Ung. *aenzyn;* Dif. *aeyzyn* (drukf.).

1161-62 Versta: ‘ik zal u niet slechts laten kiezen uit alledaagse heerlikheden’; voor *keur* vgl. Bk. XI, vs. 159; naar de bedoeling van Ov. behoren de *dassen* enz. juist tot dat alledaagse; het ongewone begint pas bij de berejongen (vs. 1165); dat die dassen enz. om te eten bedoeld zijn, zegt Ov. niet, ofschoon dat begrip (ook met name naar de ideeën van Polyph.) mede beoogd zal zijn; V. zal het wel zo opgevat hebben (*lekkerny; wiltbraet; kluiven;* vgl. nochtans over *lekkerny Wdb. N.T.* VIII, 1529, nr. 4; over *wiltbraet* Bk. V, vs. 846 en Focquenbroch (1696) II, 55: 8; *gemeinen*, zie bij vs. 1159; 1e lez.: *gemeenen* (!).

1163 *dassen;* Lat. *damae;* zie bij Bk. I, vs. 532; ook Plantijn.

1164 *te:* zeer.

1170 *van... bewust;* niet bij Ov.

1165-71 V. Lenn. wijst op de navolging dezer plaats van Ov. in Cats' *Galatea*.

1171 1e lez.: *voor mejoffer;* Lat. *dominae*, waarbij Schrev.: *amicae*.

1174 Vgl. Virg.' *Tweede Herderskout;* Dl. VI, 110: 30-vlg.; *bylo;* bekrachtigende uitroep, oorspr. wel bastaardvloek, uit *bilode*, opzettelike vervorming van *bi Gode*, in aansluiting aan de persoonsnaam (en heiligenaam) Lode; hier passend in de spreektrant van Polifeem; vgl. bij vs. 1159; *ik... ga;* Lat. *novi:* ‘ken’.

1179-80. 1e lez.: *Want gy ontziet niet;* Ov.: ‘want gijl. pleegt te vertellen, dat er ik weet niet wat voor 'n Jupiter heerst’; V.'s weergave hangt ook hier weer (vgl. Bk. VII, vs. 67; VIII, vs. 649; Dl. IV, 383: 73; beter Bk. I, vs. 551; IX, vs. 430) samen met misvatting betreffende *nescio quis* (*nescio quem regnare Iovem*)*;* vs. 1180 geeft de inhoud v.h. *zwetsen*.

1181 *stuur en norsch gezicht;* onjuist (vooral in deze samenhang) voor Lat. *torvos* (*vultus*), hier: ‘ernstig’.

1182 *lustbosch;* Lat. *lucus*, ‘bos’; voor *lust-* vgl. Bk. XI, vs. 811.

1183 1e lez.: *rekent;* vgl. Bk. III, vs. 840, XV, vs. 613; ook Dl. VII, 382: 165 stond eerst *ontschuldight; lalyk*, ook vs. 1185-vlg.; fri. vorm, in de 17e eeuw, bij Amsterdamsche schrijvers inzonderheid in 't rijm, niet zeldzaam; aldus *Wdb. N.T.;* maar vgl. Kloeke, *Amst. Volkstaal*, bl. 23-vlg.; hier mogelik als volks (vgl. bij vs. 1159) te beoordelen, zoals ook Dl. VI, 111: 29 denkbaar is, terwijl Dl. VI, 947: 1174 het klankeffekt er beter van wordt; echter heeft in beide laatste gevallen het proza *leelyck;* alle drie staan ze in rijm; dat vs. 1185-86 *lalyk* niet in rijm staat, laat op zich zelf niet toe, met Van Ln. te besluiten ‘dat hy alzoo niet alleen om 't rijm schreef’, - wegens de formele aansluiting aan vs. 1183.

Al staet myn lichaem styf van borstlen, noch is 't galyk.[1184]
Een bladelooze boom staet lalyk, en een paert
Is lalyk, zoo de maen den hals niet dekt en waert.[1186]
De pluim dekt vogels, en de wol verciert de schaepen,

1184 *noch:* toch; *galyk:* (*gadelyk*)*:* behagelik; H. Bi. noemt *gâlijk* geheel verouderd, '*ongadelijk* of *ongâlijk* houdt nog stand'.
1186 *maen;* vgl. Bk. II, vs. 881; V, vs. 550; *waert:* bewaart, beschut; vgl. *Rosk.* vs. 77; *Luc.* vs. 685; Dl. III, 251: 1485.

*

De ruwe baert den man. al ga ik 's avonts slaepen,[1188]
En sluit myn eenigh oogh, dat in de troni staet[1189]
Zoo groot als een rondas; wat's dit? myn toeverlaet,[1188a-90b1190]
Aenschout de zon, geplant aen 's hemels hooge daeken,
Niet alle dingen, en noch zietze met vermaeken
Slechts uit een eenigh oogh, en daer ik hoogh op tre,[1193]
Myn vader Godt Neptuin beheerscht de groote zee.[1194]
Ik schenk dien schoonvaêr u ten ryken bruitschat mede.[1195]
Ontfarm u over my. verhoor myn klaght en bede:
Want ik verneder my voor u alleen in 't stof.[1197]
O Galatee, u eere ik, die op hemelsch hof,[1198]
Noch vier, noch blixem passe. uw gramschap houdt elk onder,[1199]
Is schrikkelyker dan de donderkloot en donder.[1200]
Ik zoude dezen hoon uitharden met verdragh,[1201]
Zooge alle minnaers, die u nagaen met beklagh,[1202b]
Den nek toekeerde: maer waerom een' reus verstooten,[1203]
En Acis toegelonkt, een' kus van hem genooten,
En liefst van hem omhelst? schoon hy zich zelf behaeght,
U me, het welk my spyt: kryge ik, o schoone maeght,[1206]
(Hy boete zynen lust) hem eenmael in myn klaeuwen,[1207a]
De schelm zal voelen wat myn leên, die niet verflaeuwen,[1208]
En krachten dan op hem vermogen. 'k hael bemorst
Hem 't hart al levendigh en lillende uit de borst,
En wil het lichaem en de ledemaeten ryten,
En over akkers, en uw golven heenesmyten.[1211-12]
Zoo meng' hy zich met u: want ik, te lang geverght,[1212-13]
Gepynight, wort tot wraek van Acis aengeterght.[1214]
Ik voele nacht en dagh, geperst myn leet te wreeken,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1190 oude uitg.: na *rondas* een komma. - 1194 oude uitg.: *godt*. - 1198 oude uitg.: *uw;* reeds Ho., H. *u*.

1188 *baert;* Ov. spreekt ook nog van ruwe stoppels op het lijf.

1189 *troni*, niet te rekenen tot de situatie-woorden (vs. 1159); immers bij V. nog geen 'onedel' woord.

1188a-90b Ov. enkel: 'Wel heb ik slechts, midden in het voorhoofd, één oog, maar dan ook zo groot als een heel groot schild'; doelt Polif. bij V. op zijn toekomstverwachtingen?

1190 *myn toeverlaet;* vocatief.

1193 Beter hadde na *oogh* een punt gestaan; *hoogh op tre:* groot op ga.

1194 *de groote zee;* Ov.: 'uw (ulieder) zee'; vgl. vs. 1042.

1195 Lat. *Hunc tibi do socerum*, d.i.: 'hem geef ik u tot schoonvader.'

1197 H. over deze uitdrukking.

1198 *hemelsch hof;* Ov.: 'Jupiter en de hemel'.

1199 *passe.. op:* geef om.

1200 *donderkloot;* vgl. Bk. I, vs. 180.

1201 *hoon:* versmading; *uitharden;* vgl. Bk. VIII, vs. 700; *verdragh:* lijdzaamheid.

1202b 'die u nalopen met hun minneklachten'.

1203 *reus;* Ov.: 'Cycloop'. Op te merken, dat V. *reus*, en vs. 1204 *kus* als objekt behandelt.

1206 *U me:* en ook u; *spyt*, Lat. *quod nollem:* 'wat ik niet graag zou willen' (dus 't geheel meer veronderstellenderwijze).

1207a niet bij Ov.

1208 *die niet verflaeuwen;* hun kracht beantwoordt nl. aan hun afmetingen.

1211-12 1e lez.: *ledemaeten scheien* (*: heenespreien*).

1212-13 *uw golven; met u;* Galatea Nereïde; *geverght:* geprikkeld.

1214 *van:* door.

Een' Etna in myn borst opgloeien en ontsteeken:[1216]

1216 *Een' Etna;* beter ware: de Etna, in wiens buurt immers het geval zich afspeelde; volgens Ov. voelt hij zich of de Etna in zijn borst is overgebracht.

*
Maer gy, o Galaté, blyft even koudt en kil.
Hy klaeghde op deze wys vergeefs. ik hielme stil,
En zagh het altemael. toen rees hy op zyn kooten,
En kon niet stilstaen: als een stier, die fel aen 't stooten
En razen om de koey, hem met gewelt ontjaeght,
Door bosch en ruighten dwaelt. reus Polifeem belaeght[1222]
En riekt, ons onbewust, waer ik en Acis schoolen.[1223]
Hy roept: ik zie 't, en wil u leeren in 't verholen
Liefkoozen, my ten schimp. de strantreus schreeut, zoo luit
Zoo vreeslyk, dat de klank op Etna wederstuit.[1224-26]
Ik dook verschrikt in zee. Simetis zoon aen 't knielen,[1227]
En badt in 't rennen [want hy lichte zyne hielen]
O Galatee, ik bidde ay helpme, o ouders me.[1229]
Verleenme dat ik sterve en zinke in uwe zee.[1230]
De reus volght hierop in, en smakt hem onder 't glippen[1231]
Een rotsstuk, afgerukt met kracht van harde klippen,
Naer 't lyf, en schoon de kant alleen het lichaem trof,[1233]
Noch bleef'er Acis af geplet tot gruis en stof.[1234]
Doch wy verworven 't geen by noodlot stont te werven,[1235]
Dat Acis, in dien schyn, noch aenschoot onder 't sterven
Der ouderen gedaente. al 't bloet beneên den steen[1237]
Vervloeide in luttel tyts, en dit behiel alleen
De verwe van den vliet, die ondermengt met regen,
Na zyne drabbigheit, een klaerheit heeft gekreegen.[1237b-40]
Toen spleet de steen, waeruit een riet ontstaet en spruit,[1241]
En uit den hollen steen gaf 't water een geluit

* TEKSTKRITIEK: vs. 1223 oude uitg.: na *schoolen* een komma; het hs. heeft eigl. een komma gevolgd door een punt, die de komma bedoelt te vervangen; in de 1e lez. moest er een komma staan (vs. 1222 *nu Polifeem*).

1222 *belaeght;* het voorwerp (*ons*) uit 't volgende aan te vullen.

1223 *riekt*, in de ruimere betekenis: bespeurt; *ons onbewust*, nl. op een ogenblik dat wij er niet op verdacht zijn. - Voor de tempora vgl. Bk. IV, vs. 761; V, vs. 487-vlg.

1224-26 *wil u leeren liefkoozen;* zelfstandige weergave van Ov.': 'het zal uw laatste keer zijn'; *liefkoozen*, onzijdig gebruikt, evenals Bk. XI, vs. 90; *schreeut* enz.; Ov.: 'zijn stem was zo luid, als die van een vertoornde Cycloop wel wezen moest'; en: 'de Etna sidderde van zijn geschreeuw.'

1227 *Simetis zoon;* vs. 1052; *aen 't knielen* (niet bij Ov.) moet op een eerste duikende beweging van Acis duiden, vóór hij wegvlucht; H. noemt het 'een jammerlijk Rijmwoord'.

1229 *ouders;* vs. 1052.

1230 Ov.: 'neem mij, die door de dood bedreigd wordt (*periturum*) in uw rijk op', d.i. in de wateren van uw stroom; H wilde: *O Galatea helpme! ô ouders hoort mijn beê! / Ontvangt my stervende in den schoot van uwe zee!*

1231 *volght.. in;* Lat. *insequitur:* 'achtervolgt (hem)'; vgl. *Wdb. N.T.* i.v.; *onder 't glippen* (wegvluchten), niet bij Ov.

1233 1e lez.: *schoon het slechts een deel van 't;* 2e *schoon de hoek* (angulus) *alleen*.

1234 *er af:* ervan, erdoor.

1235 *wy:* Galatea; *verworven*, Ov.: 'bewerkte(n)'; *'t geen*, versta: dat alleen (niet een herstel van zijn vorig leven) stond het noodlot mij toe voor hem te doen.

1237 *der ouderen gedaente;* Lat. *vires avitas:* 'natuur en aard van zijn grootvader', nl. de stroomgod Symaethus.

1237b-40 Acis bloed verkeert allengs in klaar rivierwater: eerst nog rood (daarom was behoud van 't bnw. *puniceus*, 'purperkleurig', bij *bloet* nodig geweest; Ov.: 'purperkl. vloeide het bloed onder 't rotsblok uit'), dan met de kleur van troebel, eindelik van helder rivierwater; *vervloeide:* 'veranderde al vloeiend'; het *ondermengt* zijn *met regen* is de oorzaak der *drabbigheit*. - De Acis is een riviertje dat op de noordel. helling van de Etna ontspringt.

1241 *een riet;* Lat. *arundo*, hier voor 't meerv.: 'rietstengels'.

*
Dat ruischte, en wonder is 't, een jongeling herboren
Ten buik toe uit het nat, stont met een' nieuwen horen[1244]
Van riet bevlochten, en die gansch naer Acis zweemt,
Behalve dat hy nu een groot gestalte neemt,
Ook blaeu van aengezicht zich zelven openbaerde.[1247]
Nu Acis, in een' stroom verandrende, bewaerde[+]
Zyn eerste wezen, en voorgaenden naem, als eer.
De zeemaeght Galaté houdt op, en spreekt niet meer.
De gansche zeeschaer scheit, en Nereus dochters kloven[1251]
Het water. Scille komt van onder weder boven
Opborlen uit den gront, en derf zich zelve niet
Te diep betrouwen, en gaet naekt en onbespiet[1254]
En op het dorstigh zant, spansseeren, zich vermeiden,[1255]
Of moe van wandelen, ziet naer het afgescheiden
Vertrek van eene kolk, waerin zy 't lyf verkoelt.[1257]
Nu komt'er Glaukus, een nieu zeegodt, opgespoelt,[1258]
Die korts t'Antedon in 't Eubeesch gewest geraekte[1259]
Aen eenen andren vorm, en strax van minne blaekte,[1260]
Toen hy de zeemaeght zagh, en smeekte na als voor
De schuwe maeght, om haer te brengen tot gehoor:
Maer zy gaet, schuw van min, uit vreeze heenestreven
Ten berghtop aen het strant. in zee legt een verheven[1264]
Steil ryzend rotsgevaerte, een lange ry beplant
Met boomen. hier houdt zy ten lange leste stant[1266]
Op eene vrye plaets, en twyflende, vol vreezen,
Of dit een godt of niet, of zeegedroght moght wezen,
Verwondert zich om verf, en haerlok, die gedraeit
En slingrende rondom den nek en schouders zwaeit;[1269-70]
Om 't onderlyf, dat van zyn eechenis beneden[1271]
Een zeevisch is, wiens rug de bruine schubben kleeden,
En die den langen staert in boghten kromt en krult.

[+][Randschrift:] *Acis in eenen stroom*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1243 hs. na *herboren* een punt.
1244 *Ten buik toe*, nl. zich verheffend; *horen*, voor *cornua:* 'horens' (van de riviergod).
1247 *blaeu* (caeruleus) als riviergod.
1251 *zeeschaer;* 1e lez.: *zeeraet;* vgl. vs. 1035; *kloven;* vgl. bij Bk. VII, vs. 175.
1254 *Te diep:* te ver in zee (*medio ponto*).
1255 *dorstigh;* Lat. *bibula*, 'vocht opslorpend'; *vermeiden*, met in het hs. bijgeschreven *d;* vgl. Bk. II, vs. 17.
1257 *vertrek*, Lat. *recessus;* vgl. Bk. X, vs. 974; XI, vs. 779.
1258 Glaucus en Scylla, vgl. Dl. II, 456: 10-vlg.; zie over Glaucus nog Bk. VII, vs. 343-vlg., en het hier volgend verhaal; zijn sage is verbonden met die der Argonauten; *nieu;* vgl. V. Helt. I, bl. 91-vlg.
1259 Anthedon lag aan de kust van Boeotië, tegenover Euboea; Ov.: 'het Euboeiese Anthedon'; vgl. Bk. VII, vs. 343 *den Eubeeschen stroom Antedon*.
1260 *strax:* onmiddellik.
1264 *in zee;* Lat. *ante fretum*, 'vóór (aan) de zee'; *een lange ry* weerspiegelt Lat. *longa*, dat echter behoort bij *aequora*, 'de uitgestrekte zee' (waarnaar de rots afhelt).
1266 *lange;* zelfde vorm Bk. VII, vs. 765.
1269-70 *verf:* kleur; *haerlok:* het haar; *gedraeit en slingrende*, niet bij Ov.; *schouders;* Ov.: 'rug'.
1271 *van... beneden:* van zijn onderlijf neerwaarts; vgl. *Wdb. N.T.* II, 1790 nr. 3; hij was half mens, half vis.

*
Hy wort hier Scille haest gewaer, en op den bult
Des steigers leunende, begint aldus te spreeken,[1274-75]
En zegt: o maeght ik ben geen spook, noch wonderteken,[1276]
Noch schrikdier, maer een godt van dezen diepen plas:
En Proteus, Triton, en Palemon, Atamas[1278]
Natuurlyke afkomste, is geen grooter maght gegeven:
Nochtans was ik voorheene een sterflyk mensch in 't leven,
Belust alleen op zee te scherpen myn verstant.[1281]
Dan ving ik visschen op het water met myn want:[1282]
Dan ving ikze op een klip, met aes en angelroeden.[1283]
Men vint ook strant en duin, bespoelt van zoute vloeden,[1284]
By groene beemden. 't meer bespoeltze aen eenen kant:
Aen d'andre zyde groeit het gras in weeligh lant.
Geen makke schaepskudde eet hier kruit en lekkernyen,
Noch koey, noch ruige geit. geen zwarm van honigbyen
Zuight nuchtren honighdau uit bloemen langs den vliet.[1289]
Men vlecht'er bruiloftskrans, noch zaeit noch maeit'er iet.[1290]
Ik zetme neder op een zode uit ieders oogen[1291]
Alleen, om 't natte want in zonneschyn te droogen,
Myn' visch, een heele zoo, te tellen, en voort ras
Te scheiden wat in 't net, zoo 't quam, gevallen was,[1294]
Of door het aes verlokt, aen d'angelroe bleef kleven.
Dit schynt wel logen, maer waertoe worde ik gedreven
Te liegen? al de visch, gesmakt op 't groene gras,[1296-97]
Begint te spartelen, te rennen wilt en ras
Door 't lant, gelykze in zee by heele troepen dryven.
Ik die dit aenzie moet als opgetogen blyven[1300]
Van groot verwondren. al de visch springt snel in 't meer,
Verlaet het gulle strant, en zynen nieuwen heer.[1302]
Ik sta vertwyfelt en verbaest, en zoek voordachtigh[1303]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1275 V. Ln. *stijgers*.

1274-75 1e lez.: *wort Charibdis hier;* vgl. vs. 1033; *den bult des steigers* (vgl. Tekstkrit.); Lat. *innitens quae stabat proxima moli:* 'leunend tegen een rotsblok dicht bij hem'; bedoelt V. de rots als 'zeesteiger'? voor *bult* vgl. vs. Bk. IV, vs. 900; X, vs. 244, 1e lez.

1276 *wonderteken;* Lat. *prodigium*, '(onheil voorspellend) wonderteken'.

1278 Proteus, zie Bk. VIII, vs. 1004; Triton, zie Bk. I, vs. 402; Palaemon, Bk. IV, vs. 739 en het daaraan voorafgaand verhaal.

1281 *op zee*, bep. v. plaats; *te... verstant;* Lat. *exercebar:* 'was ik daar voortdurend doende'; Ov.' woorden: *deditus altis aequoribus* verstond V.: 'belust op de diepe zee', niet: 'voorbestemd voor enz.'

1282 1e lez.: *Dan wist ik visschen op te vangen*.

1283 1e lez.: *Dan zittende op*.

1284 1e lez.: *Te visschen*.

1289 *nuchtren* (niet bij Ov.) *honighdaeu*, nl. in de morgen verzameld; vgl. *Altgh.* I, vs. 694; *langs den vliet*, niet bij Ov.

1290 *zaeit*, niet bij Ov.

1291 Ov.: 'ik was de eerste die enz.'

1294 *zoo 't quam:* gelijk het geval wilde.

1296-97 *Dit;* nl. wat nu volgt; *waertoe... liegen* is wel een contaminatie: 1. 'waartoe zou ik liegen'; 2. 'waardoor zou ik bewogen worden te liegen.'

1300 *opgetogen:* vgl. over dit oudere gebruik (nog niet met onze fig. betekenis) *Wdb. N.T.* XI, 726.

1302 *gulle;* Bk. II, vs. 762.

1303 *vertwyfelt;* vgl. Bk. IX, vs. 661, vs. 896; X, vs. 402; Lat. *dubius*, 'vol twijfel'; *verbaest*, sterker dan nu: 'hoogst verbaasd'; *voordachtigh:* bedachtzaam, zorgzaam; vgl. Stoett, *Moortje*, bl. 302.

*

Deze oorzaek, of een kruit, zoo levendigh en krachtigh,[1304]
Dit uitwerkt, en ik plukke en kaeuwe 't veltkruit knap,[1305]
En naeuwelyx verzwelght myn keel 't geproefde sap,[1306]
Of 'k voel myn ingewant zich roeren, en beweegen.
Een trek van vreemden aert komt in myn hart gesteegen.[1308]
Nu kon ik langer niet geduuren op het lant.
Ik sprak: o aerde, 'k zal voortaen met zool noch plant[1310]
U treden. vaer nu wel. zoo dook ik met verlangen
In zee, daer zeegoôn my, hunn' zeegenoot, ontfangen,[1312]
En bidden Tetys, en den vader Oceaen[1313]
My van alle aertsche stof en sterflykheit t' ontslaen.[1314]
Zy zuivren negenwerf myn smet door hun bezweeren
Myn vorige natuur. 'k gedooghde hondert keeren[1315-16]
Gehaelt te worden door der stroomen kil beneên.[1316b-17]
De vlieten springen uit verscheide bronnen heen.
Geheele meeren over hals en hooft heenspoelen.[1319]
Dus ver verhaele ik u myn oordeel en gevoelen[1320]
Van 't geen merkwaerdighste is. dus lang geheught het my.[1321]
Al 't ander vat ik niet. toen ik nu weder by[+1322]
My zelven quam, gevoelde ik geene eenzelve leden,
Maer gansch een ander lyf en lichaem daer beneden.[1323-24]
Ik zagh myn' groenen baert, en voelde het wel dra,[1325]
En sleepte een' langen staert door 't zoute water na.[1326]
'k Zagh hooge schouders, en blaeuwe armen, doch de beenen[1327]
In eenen visschestaert verandert en verdweenen,[1328]

[+][Randschrift:] *Glaukus in eenen zeegodt*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1321 V. Ln., Ung. Dif. *'t mer(c)kwaerdighste*. - 1323 de lez. *eenzelve* is niet geheel zeker; oude uitg., ook nog Ung., Dif. *een zelve*.

1304 *Deze oorzaek:* de oorzaak hiervan; Ov.: 'of een god dan wel het sap der kruiden dit had teweeggebracht'.

1305 *knap:* aanstonds (nl. na het plukken).

1306 1e lez.: *gekende sap*.

1308 *trek:* neiging; *van vreemden aert*, Lat. *alterius naturae:* 'tot het andere element' ('t water nl.).

1310 *zool noch plant;* tautologiese verbinding; beide voor ('t onderste) van de voet; vgl. H; Bk. VII, vs. 794.

1312 *hunn' zeegenoot;* bep. v. gest.: als enz.; deze manier bij V. gewoon.

1313 *Tetys;* vgl. Dl. VII, bl. 16; ook hier nog *y* uit *i* gewijzigd.

1314 *stof en sterflykheid;* Ov., juister, alleen het laatste.

1315-16 Ov.: 'door een negenmaal uitgesproken toverspreuk'; de zin is, door dubbele 'usurpatie' van *zuiveren* slordig gebouwd: 1. zij zuiveren mij (van) mijn smet; 2. zij zuiveren mijn vorige natuur; of moet *natuur* als objekt bij *bezweeren* gelden? 't meest wschl. is een ontsporing; 1e lez.: *negenwerf met kracht*.

1316b-17 Ov. aktief: '(ik word bevolen) mijn borst te dompelen enz.'.

1319 *meeren; aequora*, 'zeeën'.

1320 In dit en de volgende verzen heeft V. niet de volgorde van Farn. (Geerts 153), maar van Heins. en Schrev.; *oordeel en gevoelen;* niet bij Ov.

1321 1e lez.: *Van 't gedenkwaerdighste; dus lang:* tot op dat ogenblik; vgl. vs. 946.

1322 Lat.: *nec mens mea caetera sensit:* 'al 't andere nam mijn geest niet waar; drong niet tot mij door'; vgl. Bk. VII, vs. 400.

1323-24 Ov. spreekt van verandering naar lijf en geest; V. heeft wschl. *mente* niet met *eundem*, maar met *recepi* verbonden; *daer beneden*, niet bij Ov.

1325 *groenen;* Ov.: 'roestgroene'.

1326 *staert;* Lat. *caesariem:* '(hoofd)haar.'

1327 *hooge;* Lat. *ingentes:* 'enorm'.

1328 *verdweenen* ook met *in eenen visschestaert* te verbinden; vgl. Bk. XIV, vs. 571.

Ook krom en omgekrolt. dan och wat baetme 't lot
Des vorms, en aenzien by de zeegoôn, en een' godt[1329-30]

1329-30 *'t lot des vorms:* deze mij beschoren gedaante; *een' godt*, 4e nv.; naar 't voorbeeld van Lat. *esse deum*.

Te wezen, zoo ik uw gemoedt niet kan beweegen?
Maer Scille ontliep den godt, die tot haer min genegen,
Dus vleide, en noch veel meer ter zaeke spreeken wou.
Hy tiert en raest, gebelght om 't afslaen van zyn trou[1334]
En minnelyk verzoek, en zocht het hof en gunsten
Van Circe, Titans telgh, befaemt door toverkunsten.[1335-36]

1334 *trou*, znw.
1335-36 *het hof en gunsten;* vgl. vs. 9 *de vloot en schepen;* het hof van Circe, vgl. Bk. XIV, vs. 12-vlg.; *Titan*, de zon; vgl. Dl. II, 703: 1335.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het veertiende boek.[aant. *]

Inhout.*

[1] Eneas verzoekt door Venulus bystant by Diomedes, wiens reisgenooten in vogels
[2] verkeert waren: weshalve den Troiaen hulp ontzegt wort, en de gezant wederkeerende[r. 2]
[3] zagh de plaets, daer voorheene de herder in eenen wilden olijfboom veranderde. hierna
[4] verkeerden Eneas schepen in zeegodinnen: gelijk namaels Ardea, na Turnus omkomen,[4]

* BOVENSCHRIFT: *veertiende*, aanstonds in deze vorm, ook in de ondergeplakte tekst.
* I n h o u t : Op te merken, dat de *Inhout* van het voorgaande boek aan het slot aanmerkelik vooruitloopt op het verhaal in Bk. XIV; Turnus wordt hier pas vs. 600 genoemd; ook de hier, r. 1, genoemde Venulus en Diomedes worden pas vs. 610-vlg. genoemd.
r. 2 *weshalve*, onjuist; Canterus: '(Aeneas).... werd door hem afgewezen.'
de gezant: de gezondene, Venulus nl.
4 *namaels*, hoewel in feite niet onjuist, schijnt naast *na* (*Turnus omkomen*) op dubbele vertaling van (*Ardea*) *post* (*occisum Turnum*) te berusten.

*

[5] in eenen reiger. Eneas hierna ten godt verkoren, zoo komen andere koningen, zijn na-[5]

[6] zaeten in het rijxbezit. Onder Prokas gebiet bloeide Pomone, eerst in een out wijfs ge-[6]

[7] daente van Vertumnus gevrijt, die haer vertelde hoe Anaxarete in steen verharde. Dees

[8] vryer hierna weder een jongelings gestalte aenschietende, genoot zijnen wensch. Onder

[9] Numitor worden de koude wateren heet. Romulus de nazaet op stoel geraekt, wort[9-vlg.]

[10] Quirijn genoemt, en vergodet, en zijne beddegenote Ora een godin gehouden.

Alree was Glaukus, langs Eubeë, en 't gruwzaem strant[1]
Van Etna [daer Jupyn de reuzen delfde in 't zant,[2]
De vruchtbaere akkers, en de velden ledigh leggen,[3]
Van ossen weetend, zaet, noch kouter, ploegh, noch eggen]
Gekoomen, en voorby out Zankle, en ook Messeen,[5]
Recht over Regium, en spoede in 't midden heen[6]
Van Scilles straet, langs vet Sicilje, en Kalabryen,[7]
Daer veele schepen in de zeekolk schipbreuk lyen.
Hier nu gedreven door het diep Tirreensche meer,[9]
Met eenen grooten troep, genaekt hy van zoo veer[10]
De groene heuvels, en genoeghelyke hoven[11]

* TEKSTKRITIEK: vs. 4 *weetend;* oude uitg.: *weten;* de fout berust wschl. hierop, dat het hs. de schijn kan wekken, alsof de *-d* is weggemaakt; Latijn: *nescia;* vgl. beneden. - oude uitg.: *ploeg;* vgl. Bk. II, vs. 546. - 11 oude uitg.: *hevels;* Ho. *heuvels;* H. *nevels;* V. Ln., V. Vlo. *heuvels*.

5 *Eneas.... verkoren;* abs. constr.; *godt*, Lat. *Indiges*, 'inheemse god'.

6 *Prokas*, 2e nv. van *Proka;* Lat. *Proca; bloeide*, voor Lat. *floruit*, 'was in aanzien'.

9-vlg. *Romulus... gehouden;* Canter.: 'zijn opvolger, Romulus, werd tot Quirinus; en diens gemalin, Ora, een godin'; *nazaet;* Romulus' moeder, Rhea Silvia, was Numitor's dochter. vs. 1-8 is in het hs. een overgeplakt gedeelte; in de laatste redactie nog deze eerdere lezingen: vs. 1 *'t vruchtbre lant;* vs. 4 achter *weetend* stond wschl. eerder een puntkomma; bij 't wegmaken van de punt is de *d* even geraakt (vgl. Tekstkr.); vs. 7-8: *langs bey de kusten en gevaeren, Daer menigh schipbreuk lyt op welzant* (drijfzand; vgl. Dl. VI, 362: 146) *in de baren*.

1 *langs Eubeë;* foutief voor *Euboicus*, 'de Eubeese (waterbewoner);' met welke naam Ov. Glaucus aanduidt; vgl. Bk. XIII, vs. 1259; hier vs. 212.

2 *daer.... zant;* Ov.: 'de Etna, op de keel van de gigant (*Giganteis faucibus*) geworpen'; bedoeld is Typhoeus; vgl. Bk. V, vs. 480; *delfde*; H; V. Helt. I bl. 30, over de flexie.

3 *vruchtbaere akkers*, nl. van de Cyclopen (*arva Cyclopum*); vgl. Bk. XIII, vs. 1044; *vruchtbaere* niet bij Ov.

5 Zancle, 't latere Messina; vgl. Bk. XIII, vs. 1027; *Zankle, en ook Messeen* (Messana, Messina) is, wegens *en ook* als een misslag te beoordelen, niet als een kras voorb. van een tautologiese verbinding; vgl. Bk. XIII, vs. 66; de vorm *Messeen* is bovendien onjuist; vgl. vs. 25.

6 *Rhegium*, staat in Beneden-Italië.

7 *Scilles straet;* de naam niet bij Ov., en dan ook voorbarig; *langs;* d.i. aan de ene zijde langs Sicilië, aan de andere langs Calabrië; maar Calabrië is een vergissing van V. voor Bruttium.

9 *Hier;* Ov.: 'van daar'.

10 *Met eenen grooten troep;* ondanks de aant. v. Farn., foutief voor *magna manu*, 'met krachtige hand, - arm.

11 *groene heuvels;* Ov.: 'kruidrijke -', wegens haar toverkruiden.

Van Circe, een dochter van de goude zon hier boven,[12]
En 't hof vol dieren, van zoo veelerhande slagh.[13]
Zoo dra godt Glaukus haer aenminnigh aenschyn zagh,[+]
En zy van wederzyde elkandere begroetten,[14-15]
Sprak hy aldus: ik koome u hier van pas gemoeten.
Godin, heb deernis met een' godt: want gy alleen
Kunt, ben ik 't waerdigh, van dees liefde en dit gesteen
Myn hart verlichten. welk een kracht en maght in kruiden

[+][Randschrift:] *Glaukus by Circe*.

12 Circe; vgl. Bk. XIII, vs. 1336; Dl. II. 746: 2228; zij heette te wonen op een eiland aan de westkust van Italië; vgl. Dl. VI. 517: 445; later 't Circaeïese voorgebergte.

13 *dieren.... slagh;* naar de lez. *variarum ferarum;* tans geldt veelal *vanarum:* 'bedriegelik, niet-werkelik.'

14-15 Voor *zodra* gevolgd door imperf., naar Lat. voorbeeld, Bk. V, vs. 401, 414; VII, vs. 195-vlg.; vs. 703; vs. 1008; VIII, vs. 1184.

*
En planten steekt, en watze uitwerken en beduiden
Weet niemant meer dan ik, die schrander uitgeleert,[21]
Hierdoor van wezen en natuure ben verkeert,
En wil u d'oorzaek van myn dolle minne ontvouwen.[23]
'k Zagh Scille op 't zeestrant, aen d'Italische landouwen,[24]
Recht in 't gezicht van ryk Messene aen d'overzy.
Ik schaeme u myn gebeên, belofte, en vleiery,[26]
Liefkoozen, vryen, en met een haer schimpigh smaelen[27]
Op myn lieftalligheên van woorden op te haelen.[28]
Indien uw heiligh rym en zweeren smert verlicht,
Ay zing op myne bede een krachtigh toverdicht:[29-30]
Of kan gewas en kruit zich tegens wreetheit kanten,[31]
Gebruik beproefde kracht van werkelyke planten.[32]
Doch 'k wil niet dat uw kunst myn minnewonden heel',
Maer Scil my minnende in myn minnekoortse deel':
En Circe zegt, [geen vrou is lichter t'overwinnen,[35]
t'Ontvonken met de torts en heeten gloet van minnen
Dan zy; 't zy d'oorzaek schuile in haer natuure en aert;
't Zy Venus voel' den spyt, waerme zy wert bezwaert,
Als Febus, nederziende uit 's hemels heldre plekken,
Vulkaen haer overspel met Mavors durf ontdekken][38-40]
Veel nutter zet gy op een willige uwen zin,[41]
Een die bevangen is met een gelyke min,
En zoekt wat gy verzoekt. een godt als gy zyt waerdigh,

* TEKSTKRITIEK: vs. 28 oude uitg.: na *haelen* geen leesteken. - 34 Ho. *koortze*.

21 *niemant meer dan ik;* vgl. Bk. V, vs. 777; *schrander uitgeleert* een toevoegsel, dat op z'n best een zelf-ironisering beduidt van de door ervaring (Bk. XIII, einde) wijs geworden Glaucus.

23 *En wil* sluit aan bij de voorgaande relatieve zin.

24 *Italische landouwen* past niet bij vs. 1-vlg.; maar ook Ov. heeft *littore in Italico*.

26 *schaeme*, zonder *me* of *my;* H. wilde *schaeme* opvatten als *schaemme* (analoog aan *heiloos* e.d.), met enclities pronomen; 'ten minste, het kan op die wijze, en op geene andere, verdeedigd worden'; echter is veeleer de stapeling van pronomina (*me, u, myn*) oorzaak; vgl. *Wdb. N.T.* XIV, 245-vlg.; de opvatting van H. is, bij V.'s neiging tot duidelike onderscheiding, onaannemelik.

27 *schimpigh smaelen* enz.; foutief voor *contempta verba:* 'versmade liefdesbetuigingen'; H, Hinl., Bi. over de etym. van *smalen*.

28 *lieftalligheên van woorden;* vgl. Padberg. *De Mooie Taal*, (1924), blz. 154: 'als 'n eigenschap meer opvalt dan het ding zelf, begrijpen we, dat het afhankelijke adjectief verheven wordt tot regeerend substantief'; bij V. wel Latijnse invloed.

29-30 1e lez.: *uw toverrym en prevlen .... prevel op myn bede een vloekend* (*s a c r o*) *toverdicht*; in *heiligh* (*rym*) bedoelde V. (*ore*) *sacro* beter weer te geven; daarbij scheen hem *zweeren* beter te passen dan *prevlen; krachtigh* is een reflex van Lat. *regnum* (*in carmine*), waarvoor Farn. o.a. *potentia* geeft; *prevelen* paste niet in deze gewijzigde samenhang.

31 *wreetheit:* hardheid; vgl. Vk. V, vs. 99.

32 *werkelyke:* krachtig werkende; *operosae*.

35 *t'overwinnen*, nl. door de minne; geheel ten onrechte noemt V. Ln. de tussenzin vs. 35-40 onverstaanbaar; V. heeft alleen de aanduiding van Ov. in vs. 38-40 uitgewerkt.

38-40 Ov.: 'hetzij Venus dit bewerkt, gekrenkt door de aangifte van haar vader', d.i. de Zonnegod; vgl. Bk. IV, vs. 222-vlg.; 1e lez.: *'t Zy Venus smert' de spyt,.... Toen Febus.... ging ontdekken; durf*, vgl. Bk. VII, vs. 172; *spyt:* verbittering; over het genus zie Hoogstr.-Kluit; *Mavors:* Mars; over *heldre plekken* H, en daarbij een aant. van Hinlopen over *winnen*, 'ergens komen', en 'krijgen'; tegen Hinl.'s bewering, dat het in de eerstgen. opvatting 'nu buiten gebruik is', verzekert Bi. dat het is 'in bloeiende kracht', en 'een zoo edel als Dichterlijk woord', het daarbij betreurend, dat 'de goede en door en door belezen Hinlopen geen recht gevoel voor 't Poëetische had'.

41 Let op *een*, zonder', vrouwel. vorm.

Eer gy het iemant verght, gevryt te worden vaerdigh[43-4]

43-4 *verzoekt*, wschl. wel: zoekt te verwerven; vgl. Bk. X, vs. 38 1e lez.; Ov.: ‘en die hetzelfde wenst (als gij)’; 1e lez.: *zoekt het geen gy zoekt;* gewijzigd om wille der welluidendheid. H. wilde: *een godt, als gy, is waerdigh, Eer hy*.

*

En zonder uitstel, zoo hier hoop van weêrmin is:[45]
En op dat gy niet hoopt op 't los en ongewis,[46]
Noch uw bevalligheit en schoonheit zoud mistrouwen;
Ik dochter van de zon, zoo glansryk in 't aenschouwen,[48]
Ben een godin, befaemt door maght van toverzang,
En kennis van het kruit. nu wensche ik, en verlang
Zelf in uw hart te staen. versmaze die u quellen,[49-51.]
En schimpende uwe liefde en trou ter leure stellen.
Bemin een die u mint, en aenlonkt zoet en bly:
Aldus gemoet de liefde elkandre van weêrzy.[53-54]
De godt zegt tegens haer, die hem zyn hart wou steelen:
De zoute zee zal eer geboomte en bladers teelen,
Het hoogh geberghte wier voortbrengen, eer ik Scil,
Myn waertste lief, zoo lang zy bleef, verlaeten wil.[58]
De minnende godin wert toornigh om 't versmaeden,
En mits zy dienze mint niet deeren kon noch schaden,
Noch wou beledigen, bleefze echter gram uit nyt[60-61]
Op haer, die hy verkoos. z'ontvonkt van wraek, vol spyt,
Gestoort om 't weigeren der minnelyke bede,[63]
Stampt sap en giftigh kruit, en mengt hier onder mede[64]
Bezweeringen, en rym, en helsche tovery.
Zy kleet zich zelve in 't blaeu, en stapt, van razerny[66]
Gedreven, midden door de dieren, die haer vleien,[67]
Ten hove uit regelrecht naer Regium, gescheien
Van Zankle, en 't rotzigh strant, dat uit het water steekt,[68-69]
Recht over Regium, en daer de storm op breekt.[70]

* TEKSTKRITIEK: vs. 59 oude uitg.: *versmaden*. - 60 oude uitg.: *dieze*.

45 *zoo.... is;* Ov.: 'en als gij hoop geeft (op wederliefde), dan zult ge ook, geloof me, 't eerst gevraagd worden'.

46 Ov.: 'En opdat ge niet twijfelt'.

48 *zoo.... aenschouwen;* bij *zon;* Lat. *nitidi Solis*.

49-51. Het zinsverband is bij Ov. concessief: ofschoon ik dat ben; de volgorde van *kruit* en *toverzang* is ten onrechte door V. omgekeerd; vgl. Bk. VII, vs. 207-8.

53-54 *van weêrzy;* vgl., met dezelfde, of zwevende klemtoon, Bk. VIII, vs. 984; en Bk. X, vs. 526 *van weêrzyde*. Het vers staat op de plaats van het noch door Farn. noch door Schrev. toegelichte *unoque duas ulciscere facto:* 'en wreek door (deze) éne daad twee vrouwen'; namelik: wreek u op Scylla, èn wreek mij, Circe, door u van haar af te keren; 1e lez.: *met een' lach. zoo wreektge u seffens eens aen twee met eenen slagh*.

58 1e lez.: *leeft*.

60-61 *En.... schaden;* omdat hij nl. een god was; zo altans Ov.: 'daar zij hem niet vermocht te deren, noch ook, om haar liefde, het willen zou (indien zij kon)'; *beledigen:* leed aandoen; vs. 60 1e lez.: *minde in 't harte niet kon schaden;* 2e *mint van 't hart niet kon te schaden;* dit laatste is een merkw. mengconstructie; *echter*, hier ongeveer: anderzijds; H. verlangde *schoon* i.p.v. *mits;* en *dienze* (oude uitg. *dieze*); ofschoon hij verwijst naar vs. 94 en vs. 158, en ook weet dat 'de Ouden' in het betr. vnw. 'het Manl. geslacht dikwils niet uitdrukken'; vgl. Bk. V, vs. 636.

63 *minnelyke bede;* vgl. Bk. IX, vs. 21; XIII, vs. 1335; 1e lez.: *van d'afgeslage bede*.

64 *sap en giftigh kruit;* hendiadys: kruiden met g. sappen.

66 *in 't blaeu;* 1e lez.: *in blaeu; caerula* .... donkerblauw; nl. wegens de watertocht die zij staat te ondernemen.

67 *dieren;* vgl. vs. 338-vlg.

68-69 *Ten hove uit:* uit haar paleis; *Regium, Zankle*, zie vs. 5-6: *Zankle, en 't rotsigh strant*, Lat. *Zancleïa saxa:* 'de rotsen van Z.'

70 *en.... breekt;* Lat. *ferventes aestibus undas*, 'de door de branding kokende golven', waarbij echter 't voorafgaande *ingreditur*, 'zij begeeft zich in' behoort, altans naar de betere, maar door V. niet gevolgde (anders Geerts 153) lez. van Farn.

*

Zy stapt op water, als op strant en waterkanten,
En wandelt op de zee met haere drooge planten.[72]
Hier legt een boghtigh hol, en enge waterkolk;[73]
Een aengenaem vertrek, beschut voor damp en wolk,[74]
En 't steeken van de zon, wanneerze in top gesteigert,
Van boven straelende, het aertryk schaduw weigert.[76]
Hier ruste Scille vry van 's middaghs zonneschyn.
Maer Circe smet dees kolk met krachtigh helsch venyn,
Het welk gedroghten baert. hier gietze een toverpeste,
En sappen in, dieze uit de booze wortels preste,[79-80]
En mompelt binnen 's monts wel drywerf negenmael[81]
Een donker tovervaers, een nieu gevonde tael,
Die twyfelachtigh luit. toen quam'er Scille aentreden,[+83]
En was ten navel in de kille naeu beneden,
Of vint haer eechenis van honden dicht bezet,[84-85]
Die bassen om het lyf, te voren blank en net;
En noch in 't eerste niet bevroedende, bevangen
Van schrik, hoe deze vast aen 't lyf gekoppelt hangen,
Verdryftze, en vlugt en vreest der honden dartlen muil,[89]
Maer sleeptze in 't vlugten me, schuimbekkende en heel vuil,
En ziende naer de heup, de voeten, en de beenen,
Ziet d'opgespalkte keel der honden om haer heenen,
En dolle bassers hecht geknoopt aen 't onderlyf,
En blooten buik, die zy vooruitsteekt hardt en styf.[94]
Verliefde Glaukus schreit, en schuwde Circes huwelyk,
Die haere kruiden, zoo moordaedigh, en zoo gruwelyk,
Te werk stelt. Scille hiel nu stant in dezen staet,[97]
Verstak Ulisses van zyn reisgenoots uit haet[98]
Tot Circe. korts hierna beslootze vast de kielen[99]
Der Troischen in de zee te schenden en vernielen,[100]
Indienze niet eerst zelf verkeert waer in een klip,[101]

[+][Randschrift:] *Circe misschept Scille*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 86 oude uitg.: *vooren*. - 99 oude uitg.: *kort*.
72 *planten:* voetzolen; vgl. Bk. XIII, vs. 1310.
73 *waterkolk;* vgl. Bk. VII, vs. 597; Lat. *gurges*, hier niet meer dan ‘diepte, waterbekken’; ook Valentijn: *zee-kolk*.
74 *vertrek;* vgl. Bk. X, vs. 974; *voor damp en wolk;* Ov.: ‘voor de branding der zee’
76 eerder *aerdtryk*.
79-80 *toverpeste en sappen;* hendiadys.
81 Daar het een magies getal geldt (vgl. Bk. XIII, vs. 1315) is *wel* een ongewenst toevoegsel.
83 *twyfelachtig:* duister; men weet niet wat ervan te maken; vgl. *twyfelen*, Bk. V, vs. 231.
84-85 *kille* (ook Mnl.): kil, diepte; *naeu:* nauweliks; *naeu.... of*, zonder voornw., vgl. Bk. II, vs. 569; ook Bk. VI, vs. 968: Bk. XII, vs. 415-17; Van H. II, blz. 163; 1e lez.: *pas beneden;* 1e lez.: *Of ziet .... met honden; eechenis:* lies, onderlijf; H. over *eechenis, engenis, e*(*n*)*ghenisse, inghenisse;* Lat. *inguen*.
89 *dartlen:* overmoedig, onbesuisd; Lat. *proterva:* ‘driest, onstuimig’.
94 *die;* zie bij vs. 60; *die .... styf;* Lat. *extante:* ‘uitstekend (hetzij boven 't onderlijf, of boven de hondentroep).
97 *hiel stant*, nl. op die plek.
98 *verstak:* beroofde; Ulysses had een jaar bij Circe doorgebracht; Scylla roofde met haar zes hondekoppen de zes beste makkers van Ulysses; *Odyss.* XII, 245-vlg.
99 *vast:* alreeds.
100 *Troischen*, nl. Aeneas met de zijnen.
101 Versta: (wat ze ook gedaan zou hebben, indien enz.).

*
Die nu noch uitsteekt, bang geschuwt van schip by schip.
Toen der Troiaenen vloot haer reis te water spoeide,[103]
Voorby de gulzige Charibdis heeneroeide,[104]
En 't gulle Auzoonsche strant genaekte op 't allerlest,[105]
Dreef haer de zeestorm in het Libiaensch gewest.[106]
Hier wort Eneas blyde in Didoos hof ontfangen,[107]
En 't binnenste van 't hart, dat met zyn min bevangen,[108]
De huwlyxscheiding van den Frigiaenschen gast[109]
Zich euvel belgen wil, en om dien overlast[110]
In 't slaghzwaert storten op het lykhout met misbaeren,[111]
In schyn van offervier, gestapelt voor d'altaeren.
Zy die bedrogen zit, bedrieght aldus 't pallais.[113]
De nieuwe stadt Kartage ontvlugtende op de reis,[114]
In 't zandige gewest gebout, belant hy weder
By Siciljaenen, daer de trouwe Acest zich neder
Wou slaen met al zyn volk, en timmerde Erix vest.
Hier eert hy vaders graf, en offert. op het lest[116-18]
Ontmaert de helt zyn vloot, door Junoos kameniere[119]
In brant geraekt, en naeu geborgen uit den viere,[120]
Ontsteeken met de torts. hy scheit, en vlugt dien brant,[121]
Verlaet Eolie, en het zwavelachtigh lant,[122]
Het klippige geberght van Acheloüs spruiten,
En zeemeerminnen: en zyn stuurman, deerlyk buiten[123-24]
Het schip in zee geplompt, zeilt hy door 't zeegedruisch[125]

* TEKSTKRITIEK: vs. 113 oude uitg.: *palais*.
103 Hier wordt het verhaal van Aeneas' omzwervingen hervat; vgl. Bk. XIII, vs. 1026; *reis spoeide*, vgl. Dl. III, 190: 119.
104 *Charibdis;* Bk. XIII, vs. 1028.
105 *gulle:* rul, zandig; niet bij Ov.; *Auzoonsche:* Italiese.
106 Libye, d.i. Nd. Afrika; vgl. Bk. I en IV van *Eneas*.
107 Dido, uit Sidon in Phoenicië, stichteres en koningin van Carthago.
108 *En;* versta: en in.
109 *Frigiaenschen* (d.i. Trojaanse) *gast*, nl. Aeneas; *huwlykscheiding;* Ov.: 'de scheiding van haar Phrygiese gemaal'.
110 *wil:* (nadien) zal; Lat. *non bene latura*.
111 1e lez.: *In 't zwaert zal*.
113 *bedrieght ... pallais*, nl. haar omgeving, die haar anders wel zou hebben gered.
114 *nieuwe:* pas gebouwde; 1e lez.: *Nog eens de nieuwe stadt Kartage* (door aanvankelik misverstaan van Lat. *rursus*). In de vs. 114-127 is de inhoud van het 5e Boek der Aeneïs samengevat.
116-18 *Siciljaenen:* de Siciliërs; vgl. Bk. IV, vs. 42; *daer.... vest;* foutief; Ov.: 'naar de stad van Eryx en naar de getrouwe Acestes'; *wou:* had verkoren te (en 't ook gedaan); *Eryx, Acestes*, zie Dl. VI, 368: 229; 606: 59, 64; 652: 676; ook de kaart achter in Dl. VI; als Aeneas de eerste maal naar Sicilië komt (*Eneas*, Bk. I), is Eryx reeds gestorven; kort voor Aeneas' 1e vertrek van Sicilië was daar zijn vader Anchises gestorven; zie *Eneas*, Bk. III, einde.
119 *ontmaert*, Bk. VIII, vs. 141. - *Junoos kameniere*, Bk. XI, vs. 769; zie Dl. VI, 650: 646-vlg.
120 in 1e lez.: *en naeu geberght wiert;* vgl. voor *geborgen - geberght* bij Bk. VII, vs. 67.
121 *scheit:* vertrekt.
122 *verlaet;* beter: laat achter zich (*relinquit*); *Eolie* (viersilbig met overloop); Ov.: 'het rijk van Hippotes' zoon', d.i. de Lipariese eilanden, oudtijds naar Aeolus, zoon van Hippotes, de Aeoliese eilanden geheten.
123-24 *A. spruiten, En zeemeerminnen*, hendiadys: deze zeemeerminnen (de Sirenen) zijn dochters van Acheloüs; vgl. Bk. V, vs. 743-vlg.; *stuurman*, Palinurus; zie *Eneas*, Bk. V, einde; *zyn .... geplompt*, abs. constr.
125 1e lez.: *hy zeilt*.

Voorby Inarime, en Prochite, en Pitekuis,

*

Den dorren heuvel, naer des lantzaets naem geheeten:[126-27]
Want godt Jupyn, voorheen verbittert en gebeeten
Op Cekrops afkomste, een meineedigh heiloos zaet,[129]
Vol schalkheit en bedrogh, veranderde gelaet
En vorm des volx in sim en aepen, loos op treken,
Die teffens menschen en geen menschen meer geleeken.[131-32]
Hy krimpt de leden in, en drukt de neuzen plat.[+]
Hy rimpelt tronien, en overtrekt het gladt
En effen vel met haer, en planteze in dees stede,
Benamze het gebruik van spraeke en tonge mede,
Gansch op meineedigheit gestelt. tot dezen dagh[137]
Laet zich hun heesche keel slechts hooren met geklagh.[138]
Hier langs gevaeren laet hy Partenoop aen d'eene,[139]
's Trompetters graf Mizeen aen d'andre hant, spoet heene,[140]
Bezoekt het klippigh strant van Kume, en week moeras,[141]
En poelen, dicht begroeit met riet en slymigh gras,[142]
Treet binnen dees spelonk der oude strantsibille,[143]
En bidt haer aen den mont des afgronts, stom en stille,
Om vaders schim te zien. maer godts waerzeggerin[144-45]
Haere oogen eene wyl neêrslaende, en zynen zin
Erkaeuwende, ziet op, en endelyk bezeten[147]
Van godt, zegt: 't is wat groots uw avontuur te weeten;
Maer schroom niet, o Troiaen, wiens dapperheit door 't zwaert,[148-49]

[+][Randschrift:] *Cekrops dochters in aepen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 131 oude uitg.: *treeken*. - 147 oude uitg.: *Godt*. - 151 oude uitg.: *braeve*.

126-27 *Inarime*, (ook Aenaria geheten), Prochyta, eilandjes bij Napels, tans Ischia en Procida; vgl. Dl. VI, 940: 746; daar ook de Pithecusae (*Pitekuis* met *ui* te spreken), het huidige eiland Vivara. Voor Ov. betekende de naam: 'apeneiland', naar de door Plinius, *Hist. Nat.* 3, 82 bestreden afleiding van Gri. *pithekos:* 'aap'; over de aard van die *lantzaet* (Ov.: 'bewoners') zie het vervolg.

129 *Cekrops afkomste* (1e lez.: *Cekrops dochters*), onjuist voor: de Cercopen, die aan Jupiter hulp beloofd hadden tegen de Giganten, maar, na ontvangst van het bedongen loon, hem in de steek lieten; *heiloos:* misdadig.

131-32 *sim* en *aep* is hetzelfde; *sim* deelt in 't meerv. van *aepen;* vgl. Bk. VIII, vs. 542; en nog Bk. XIII, vs. 590 *poort en posten;* in *Koridon* (uit *Minnedeuntjes* a^{o} 1665) vs. 16 *De boom en struicken;* 1e lez.: *En vorm der mannen in ondieren in dees streeken, Zoo datze*.

137 *gestelt:* ingesteld; vgl. blz. 384: 18; Bk. II, vs. 840; V, vs. 755.

138 Dat is het enige wat hun gelaten werd.

139 Parthenope, d.i. Napels, aldus genoemd naar de Sirene Parthenope; *aen d'eene* (*hant*), nl. rechts.

140 *Mizeen;* Misenus is de naam van de *trompetter* op Aeneas' vloot, 'n zoon van Aeolus; nadat hij door een ijverzuchtige Triton in zee gestort was, begroef hem Aeneas op het naar hem genoemde voorgebergte Misenum; deze laatste naam bedoelt V. hier met *Mizeen;* Ov. noemt ze geen van beide (*canori Aeolidae*); vgl. Dl. VI, 688: 203-vlg.; eigenlijk droeg het voorgebergte toen de naam nog niet; zie de volgorde Dl. VI, 674.

141 *Bezoekt;* Lat. *intrat littora Cumarum:* 'hij landt op de kust van Cumae'; *week*, bnw.

142 *riet en slymigh gras*, naar de lez. *palustribus ulvis* (Schrev., N. Heins.), niet: - *undis* (Farn.).

143 *dees:* de zich hier bevindende; *oude*, voor *vivacis:* 'langlevende'; zie vs. 185-vlg.: *strantsibille;* vgl. vs. 176; H. wijst nog op *waterprofetin* en *Zeesibil* bij Antonides, *strantsibil* bij Poot.

144-45 Ov.: 'en bidt haar door de Avernus' (vgl. bij Dl. VI, 660: 784; 684: 145-vlg.) de schim zijns vaders te mogen bezoeken'; 1e lez. in vs. 144 *dootsch en stille*; *godts:* der godheid, nl. Apollo.

147 *erkaeuwende:* overdenkend; vgl. Bk. I, vs. 474; Dl. III, 164: 233 var.; Schönfeld^{3} blz. 215-vlg.

148-49 *'t is .... weeten;* 1e lez.: *lust het u uw avontuur te weeten, Grootdaedige*; Ov.: 'een grote gunst vraagt gij, o gij die zo groot zijt door uw daden'; V bedoelt dus: het is geen geringe zaak, van het u beschoren lot kennis te (willen) dragen'.

En wiens godtvruchtigheit, door vier beproeft, zoo waert[150]
Geschat wort, brave helt, ay schroom niet, wil niet treuren,[151]
Al wat uw hart begeert en wenscht zal u gebeuren:

150 *godtvruchtigheit*, Lat. pietas; vgl. Bk. I, vs. 174; *vier*, Bk. XIII, vs. 883-vlg.
151 *brave:* dappere; *Elizisch velt;* Ov.: 'de Elysiese woningen', het verblijf der zaligen in de Onderwereld.

*

Want onder myn geley zult gy 't Elizisch velt
Het onderaertsche ryk, in Plutoos maght gestelt,
En 's lieven vaders geest met blyschap kennen leeren.
De deught blyft onverbluft, noch suft, noch laet zich keeren.[156]
Zoo sprakze, en toonde hem in 't bosch den gouden tak
Van Prozerpyn, die hy op haer begeerte brak,[158]
En rukte van den boom. Eneas volght haer schreden,
Ziet al de rykdommen des afgronts daer beneden,
Voorouders, en den geest van dapperen Anchys.[161]
Hy leert al 't zielrecht, en verstaet gevaer en wys[162]
Van nieuwe krygen, en den kryghstoght, nu te vruchten,
En lastigh tredende door duistre zwavelluchten,[163-64]
Verlicht in 't kouten met Sibille, die hem leit,[165]
Den last van hellevaert en zwaeren arrebeit.[166]
Terwyl Eneas door de dikke schemeringen
En yslykheden spoeit, die zyn gemoedt bespringen,
Zegt hy: 't zyge in der daet een aert der godtheit zyt,[169]
Of aengenaem by goôn, hunn' diensten toegewyt,[170]
Voorwaer gy zultme altyt voor eene godtheit strekken.
Ik zal bekennen dat gy ons door dootsche plekken
Geleide, en levendigh hieruit brogt vrank en vry.[173]
Ik wil, in 't hemelsch licht opstygende, u heel bly[174]
Dan kerken bouwen, en met wierrookgaven loven.[175]
De strantwaerzegster zuchte, als quam haer droefheit boven,
En sprak: ik ben godin, noch godtheit, neen voorwaer,[177]
Op datge onweetende niet dwaelt een reukaltaer

* TEKSTKRITIEK: vs. 158 Ho. *dien*. - 163 oude uitg.: na *vruchten* een puntkomma, die uit een oudere lezing is blijven staan. - 175 oude uitg. *wierookgaven*.

156 *deught*, in ruimere zin dan tans; vgl. nog *ridderdeugd* e.d.; *blyft onverbluft:* laat zich door niets overbluffen, belemmeren; *suft:* weifelt; *keeren:* tegenhouden.

158 *Van Prozerpyn;* Ov.: 'van Juno Averna', d.i. Proserpina, als de oppergodin van de Avernus, de naar het meer Avernus aldus genoemde Onderwereld; echter behoort bij Ov. de bepaling *Juno Averna* bij het bos, niet bij de tak. - *die*, vgl. bij vs. 60-61.

161 *Voorouders:* zijn voorouders; vgl. *Siciljaenen*, vs. 116; *Anchys* (met *ei* te spreken), Anchises.

162 *zielrecht:* de gebruiken der Onderwereld; vgl. Bk. XIII, vs. 37.

163-64 1e lez.: *nu voorhanden: duistere waeranden; voorhanden*: aanstaande, Lat. *novis bellis*, 'nieuwe gevechten'; *vruchten:* vrezen; Bk. XII, vs. 613; de wijziging is uitgegaan van de vervanging van *waeranden* door het passender, ofschoon evenmin bij Ov. staande, *zwavelluchten;* 164 *En tredende;* 'vandaar' zegt Ov., dus: terugkerende; *lastigh:* met vermoeide schreden.

165 *in 't kouten:* onder, en bepaaldelijk door, het praten.

166 *hellevaert en.... arrebeit*, hendiadys; bedoeld is de terugtocht naar boven; vgl. vs. 211-12.

169 *een aert der godtheit:* van goddelike natuur (een godheid van aard, een die de aard der godh. bezit).

170 *goôn:* de goden; vgl. Bk. VI, vs. 672; *hunn'*, vgl. Bk. VIII, vs. 941.

173 *vrank en vry*, 1e lez.: *vry en vrank;* vgl. vs. 301; Bk. II, vs. 207; V, vs. 235; *vrank en veiligh*, Bk. VI, vs. 819.

174 *hemelsch licht:* de bovenwereld; vgl. Bk. II, vs. 783; 1e lez.: *u ten dank;* gewijzigd wegens 't volgende *Dan*(?).

175 *kerken;* Lat. *templa*, hier: een tempel.

177 *godin noch godtheit;* Ov.: 'geen godin'; *noch godtheit:* noch anderszins een godheid? of is 't slechts een, weinig aannemelike, tautolog. verbinding? vgl. bij Bk. XIII, vs. 66.

*

En wierookvat een zwak en sterflyk mensch te geven.[178-79]
Een eeuwigh straelend licht, en onvergangbaer leven
Waer my van Febus, heet van minne, toegelegt,[181]
Hadde ik myn zuiverheit hem niet gestreng ontzegt.
Terwyl hy evenwel dit hoopte, en met geschenken
Myn' maeghdom, en de bloem des maeghdoms zocht te krenken,[183-84]
Sprak godt Apollo: kies en eisch, Kumaensche maeght,[185]
Gy zult genieten al het geen uw hart behaeght.
Ik toon een hantvol zants, te reukeloos gedreven,[187]
En eische, och onbedacht, zoo menigh jaer te leven,
Als korlen in myn hant gegreepen, en vergat[188-89]
Hierby te voegen noit van ouderdom gemat
En zwak te worden. hy beloofde noch hiermede
Een jeughdige eeuwigheit, bewillighde ik zyn bede,[192]
En wellust: maer 'k versma zyn gaef, blyve ongetrout.
Myn jeught verdort, en ik voel, sidderende en kout,[194]
Hoe d'ouderdom, allengs gezwakt, komt overbukken,[195]
Een lastigh pak, dat my veele eeuwen lang wil drukken.
Gy ziet hoe ik een ry van zeven eeuwen slyt,[197]
En moet om 't zantgruis net te stellen met myn tyt,[198]
Noch, volgens het beding Apollo voorgeschreven,
Dry hondert ooghsten en wynmaenden overleven.[200]
De tyt wil koomen dat myn ouderdom veel schimp
Van elk zal lyden: dat dit lichaem innekrimp',
De leên vermindert, ik geslagen aen het quynen,[201-03]
Van godt Apollo niet eens aengezocht zal schynen,[204]

* TEKSTKRITIEK: vs. 184 oude uitg.: *maegdom;* vgl. Bk. II, vs. 546. - 200 oude uitg. na *overleven* geen leesteken.

178-79 *dwaelt.... te geven;* opmerkelike vrije constructie; overigens is hier samengevat Ov.': 'en wil niet een sterveling eren met heilige wierook; en opdat gij niet in onwetendheid in dwaling moogt vallen', waarvan het 2e gedeelte het dan volgende inleidt.

181 *waer... toegelegt* (geschonken, met bijgedachte aan het toekomstige in de vervulling); op te merken, dat V. in de voorzin de conjunctief plmpf. bezigt, ofschoon 't Lat. hier impf. indic. heeft (*dabatur*), vgl. Bk. vs. VI, vs. 212.

183-84 *en ... te krenken;* Ov. heeft hier het fraaie, slechts bij hem voorkomende, *praecorrumpere*, lett. 'te voren omkopen', Bk. IX, vs 414 is hetzelfde woord met *omgepraet* weergegeven.

185 *kies en eisch;* Lat. *elige quid optes:* kies uit wat ge zult wensen; *eisch:* vraag.

187 *reukeloos:* onbezonnen.

188-89 Ietwat vrije constructie, in afwijking v.h. Lat.; 'zoveel (levens)jaren als in mijn hand opgegrepen korrels'; *van:* door.

192 *jeughdige eeuwigheit:* eeuwige jeugd; vgl. Dl. II, 567: 664; 611: 1630; 670: 703; III, 240: 1180; 317: 3.

194 *verdort;* Ov.: 'heeft mij reeds de rug gekeerd.'

195 *gezwakt*, 'oneigenlik' van de persoon op de ouderdom overgebracht; vgl. Bk. VIII, vs. 741.

197 *slyt;* Lat. *acta:* 'gesleten heb'.

198 *net te stellen met:* gelijk te maken aan.

200 Ov.: 'driehonderd oogsttijden, driehonderd wijnoogsten' (herfsten); *overleven*, hier: niet eerder sterven.

201-03 1e lez.:..... *beschimpt Van elk zal worden en dit lichaem innekrimpt, De leên verkleent, en ik;* van beschimping spreekt Ov. niet; *vermindert:* verkleind (wijziging) wegens klankgelijkheid *leen: verkleent*), absol. op te vatten (verminderd zijnde), evenals *ik.... quynen;* de wijziging van 't voorgaande *-krimpt in -krimp'* had vermoedelik ten doel, dit duideliker te doen uitkomen; vgl. vs. 748.

204 Versta: .... er niet eens uit zal zien als had Apollo mij ooit aangezocht'.

En noit aenzoekens waert: en Febus zal misschien[205]
Of my niet kennen, of ontkennen waert bezien
En oit bemint te zyn. de tyt zal zulx my schennen[207]

205 *of ontkennen;* daarbij *my* uit het voorgaande aanvullen; acc. c.inf.; vgl. Bk. VII, vs. 119.
207 *zulx:* zodanig; vgl. Bk. III, *Inh.;* IV, vs. 279 e.e.; H.

*

Dat niemant my by 't oogh, maer by de spraek kan kennen.[208]
Dan laetme 't nootlot niet dan myne stem alleen.
Terwyl de strantsibil, die door 't gewelf komt treên,[210]
Dit dus verhaelde, quam Eneas al verwondert
t'Eubea weder uit den afgront opgedondert,[212]
En offer slaghtende, gaet naer het strant, noch niet
Met 's voesters naem genoemt. Makaer van steil Neriet,[214]
De reisgenoot van vorst Ulisses, lang ervaeren,[215]
Vont hier, na lang verdriet en sukklen op de baren,[216]
Achmenides, voorheen gelaeten op het strant[217]
By Etna, kende hem, dien hy zoo schichtigh vant,[218]
En zich verwondrende om dien man, te lyf gebleven,[219]
Zegt: Achemenides, hoe komtge noch te leven?[220]
Wat godt, wat avontuur behoede u hier belaên?
Ay zeg, hoe komt een Griek gescheept met een' Troiaen?[221-22]
Waerheene zeiltge? Achmeen, veel jammeren ontworstelt,
Niet meer met distelen en doornen ruigh geborstelt,[224]
Beantwoort deze vraegh: ik wensche eer op het strant
In Polifemus muil, en 's menschevreeters tant
Te vallen, vaere ik niet veel liever door de vloeden[226-27]

* TEKSTKRITIEK: vs. 209 vgl. Dl. VII, blz. 13. - 210 oude uitg.: *Terwjl* (drukf.). - 212 hs. *'t Eubea*. - 221 oude uitg.: *Godt*.

208 *by 't oogh;* zij zal gans onzichtbaar worden, slechts hoorbaar blijven; dat de Sibylle in de onderaardse ruimten te Cumae, bepaaldelik onder de Apollotempel, haar orakelstem laat horen, is als Napolitaans volksgeloof nog niet uitgestorven.

210 *die.... treên*, nl. tezamen met Aeneas; *door 't gewelf*, Lat. *convexum per iter:* 'langs de hellende weg'; V. nam de andere betekenis van *convexus*, 'gewelfd' (onderaards).

212 *t' Eubea;* Lat. *Euboïcam in urbem:* 'naar de Eubése stad', d.i. Cumae, een kolonie van Chalcis op Euboea; vgl. vs. 1; *afgront*, vgl. Bk. V, vs. 677.

214 *voester*, nl. van Aeneas; zij heette Cajeta; naar haar heette een voorgebergte en zeestad in Latium, ter plaatse waar zij begraven was (nu: Gaëta); vgl. vs. 587; Macareus' geschiedenis verhaalt Ov. naar *Odyssee*, Bk. X, het ingelaste van Achaemenides is naar *Aeneïs*, Bk. III en *Odyss.*, Bk. X; echter kent Homerus beide namen niet. 1e lez.: *Makareus van Neriet*, gewijzigd wegens onjuist accent; Neritus, een berg op Ulysses' eiland Ithaca; naar andere opvatt. is Lat. *Neritius* 'zoon v. Neritus'.

215 *lang ervaeren*, bij *Ulisses; experientis Ulyssei;* over *ervaeren, vervaeren* H.

216 Ov. zegt nog, dat hij hier (te Cumae) was achtergebleven; vgl. vs. 297-vlg.

217 Achaemenides, die door Ulysses, toen hij Polyphemus ontvluchtte, op Sicilië was achtergelaten, en sindsdien op de vloot van Aeneas was gekomen; vgl. vs. 222.

218 *kende:* herkende; ook 't Lat. heeft: *noscit;* vgl. Bk. I, vs. 187; XI, vs. 878; *schichtigh:* schielik, onverwacht; vgl. Bk. V, vs. 540; *vant*, oudere vorm om 't rijm; H. en N.H. over *vanden;* Van Helt. I, bl. 28.

219 Hij verbaasde zich nl. dat A. nog *te lyf* (in leven) was; vgl. Bk. V, vs. 304.

220 *te leven*, onbep. wijs bij *komt*.

221-22 1e lez.: *u bange ziel: in een Trojaensche kiel; belaên:* in druk; *met een' Trojaen* (Aeneas); Ov.: op een 'barbaars' (d.i. niet-Grieks, maar voor de Griek met geringschattende bijgedachte; vgl. bij vs. 226-27) schip.

224 *met.... geborstelt;* Ov.: 'niet meer met ruigharige, door doornen bijeengehouden, kleding', gelijk hij zich nl. eerst aan de Trojanen vertoond had, die hem aan andere kleding geholpen hadden.

226-27 De *menschevreeter* is *Polifemus; vaere.... Ulisses;* Ov.: 'als mijn tehuis en Ithaca mij liever zou zijn dan dit schip' (zoëven 'barbaars' geheten, zie bij vs. 221-22); aldus de lez. van N. Heinsius van dit overigens onzekere vers; Farn., Schrev.: 'indien niet dit huis mij liever is dan het mijne en dan des Ithakers (Ulysses') schip' (zo altans naar Schrev.' aantekening); Ehwald e.a.: 'indien mijn tehuis en Ulysses' schip mij liever zijn dan dit schip'; V. staat 't dichtst bij

Met helt Eneas dan Ulisses, dien verwoeden:
Zoo ik Eneas min dan mynen vader acht.

Schrev. (‘*niet*’); Huyd. vond *den Ulisses* i.p.v. *dan met Ulisses* dubbelzinnig, maar zag, behalve de samenhang, *dien verwoeden* over 't hoofd.

*

Ik ken dien braven helt, van goddelyk geslacht.[230]
Al diende ik hem, als slaef, geduurende myn leven,
'k Zou noit den vollen prys voor alle weldaên geven:
Want dat ik spreeke, en leve, en 't hemelsch licht aenschou,
Een onvergeltbre deught, geniete ik door zyn trou,[234]
Die my het leven schonk, daer ik, in droeve stallen,[235]
Den wreeden strantreus niet ben in den mont gevallen,
En in den wyden balgh en buik begraven bleef,
Noch omquam, daer het hol van bloet en etter dreef.[237-38]
Hoe bang was my te moede! ik zwymde om uw gevaeren[239]
Op strant, van waer men u zagh streven door de baren,
En woude een luide keel opsteeken langs de kust,[241]
Maer schroomde dit gedroght te wekken in zyn rust.[242]
Ulisses zeegeschrey had schier uw schip verraeden.[243]
'k Zagh 't ondier, met een stuk van eene rots geladen,
Van verre u dit gevaert toeplompen met zyn hant.
'k Zagh hem uit al zyn maght steenstukken, van het strant
En rotsen afgerukt, toeslingren voor myne oogen,[246-47]
Als uit een slingerschut, en storremtuigh gevloogen,[248]
En schroomde byster dat het snorren van de klip,[249]
Of 't schuimen van de golf uw hobbelende schip
Zou slorpen in den gront, ook zonder eens te denken[251]
Dat ik'er buiten, dit my treffen kon noch krenken.[252]
Hy rent, als gy de doot ontvlugt waert, aengeterght[253]
Al brullende rondom het brandende geberght,
En tast naer boomen, stoot den blinden kop op rotsen,
En d'armen, vuil van bloet en etter, om uw trotsen[256]
In zee uitsteekende, vervloekt den Griek, en zegt:

* TEKSTKRITIEK: vs. 234 oude uitg.: *onvergeetbre*.
230 Niet bij Ov.
234 *deught:* weldaad.
235 *daer:* toen (door zijn toedoen); 1e lez.: *daer;* 2e *als;* 3e *daer; droeve stallen* (niet bij Ov.), nl. het hol, waar Polyphemus zijn vee stalde.
237-38 Ov.: ‘en al zou ik nu sterven, (hem dank ik het, dat) ik in een grafheuvel of altans niet in die (Cyclopen-)buik begraven zal worden’; *bloet en etter*, van de door Ulysses aan P. toegebrachte wonde: hij had hem nl. het (enige) oog uitgestoten.
239 *ik zwymde;* dit is wat sterker dan bij Ov., die 't ‘zwijmen’ met een ‘voorzover niet’ inleidt; H, N. Hinl. over sterke en zw. flexie van *zwymen*, en over andere *ij*-werkw.
241 *een keel opsteeken;* vgl. Bk. XII, vs. 302: *stak een keel ten hemel; een keel opzetten* Bk. IX, vs. 415.
242 *gedroght*, nl. Polyphemus; als *ondier*, vs. 244; *wekken in zyn rust* is overdrachtelik te verstaan, of altans niet van ‘slaap’; Ov.: ‘mij aan de vijand te verraden’; hij wilde ‘de slapende hond niet wakker maken’.
243 *zeegeschrey:* het luide geroep vanaf het schip; Ulysses, die zich tevoren ‘Niemand’ genoemd had, riep P. toe wie hij werkelik was.
246-47 *uit.... maght;* 1e lez.: *met volle kracht; strant en rotsen*, hendiadys: de rotsen aan het strand; *voor myne oogen*, 1e lez.: *met myne oogen*.
248 Ook bij Ov. anachronisties.
249 *klip:* rotsblok.
251 *slorpen* is zeugmaties gebezigd: het past eigenlik alleen bij *golf;* Lat. *deprimeret:* ‘zou doen zinken’; vgl. Bk. I, vs. 548, vs. 561; X, vs. 685-86; *ook zonder:* en dat zonder ook maar; vgl. Bk. X, vs. 450.
252 *ik 'er buiten* (buiten 't schip), abs. constr.
253 1e lez.: *Hy rende.... ontvlughte, naer 't geberght* (nl. de Etna).
256 *om uw trotsen* (niet bij Ov.): om uw uitdagend optreden.

Och of Ulisses by geval hier regelrecht,
Of iemant van zyn volk, myn klaeuwen quaem gemoeten,

*
Hoe zoude ik mynen lust met zulke gasten boeten!
Ik zou het ingewant noch lillende, en het been
En vleesch inschokken, en verscheuren fel van een,[262]
Het bloet opzuipen, leên en beenders zouden kraeken,[263]
En knerssen tusschen myn gebit. hoe zou dit smaeken!
Hoe luttel achte ik dan 't verlies van myn gezicht![265]
Zoo raest hy, dol van wraek. ik schuile, schuw het licht,
En voele een' dootschen schrik en koorts myn leên bekruipen,
Daer ik zyn troni nat en root bebloet zagh druipen,[268]
De wreede vuisten, den ooghwinkel, hol gewroet,[269]
De leden, en den baert, noch dik van menschebloet.
Ik zagh de bittre doot voor oogen op dees wallen,
En dit helaes was my de minste schrik van allen.[272]
My docht hy greepme al, en verzwolgh myn ingewant.
'k Verbeeltme hoe hy twee van myne maets op strant,[274]
Tot dry en vierwerf klitste op steenen heene en weder,
En, als een ruige leeu, zich leggende op hen neder,
Gebeente, vleesch, en mergh, van vraetzucht onverzaet,[277]
En levende ingewant in zyne darmen slaet.[278]
'k Gevoele een' dootschrik, zie hem bloetgerechten slikken,
Dan braeken, brokken, wyn, in een geroert, oplikken,[280]
En sta stokstyf, en stom. 'k verbeeltme in dezen noot
Niet anders in dan haest een zelve bittre doot[281-82]
Te sterven: en aldus, veel dagen wechgeschoolen,
Beducht voor 't ritselen van elk bladt in naere holen,[284]
En veegh geschat, ontzie de doot, wensche om myn ent.[285]
Ik boet met eekelen den honger, lang gewent,
En kruit, en bladren, arm en eenzaem voortgekroopen,
Zie niet dan jammeren en druk, daer niet te hoopen,
Geene uitkomste is te zien, en na een' langen tyt
Verneem dit schip in zee aenkomende, en niet wyt[290]
Noch verre van der hant. ik wenke, en voort aen 't vergen[291]

* TEKSTKRITIEK: vs. 285 oude uitg.: *mijne ent*; Ho. *mijn ent*.
262 *inschokken* (vgl. bij Bk. XIII, vs. 797): opslokken.
263 *opzuipen;* vgl. bij Bk. III, vs. 838.
265 *achte:* zal, zou ik achten (in veronderstellende zin); Lat. *quam nullum aut leve sit;* daarom *achte* wel praes. conj.
268 *daer:* terwijl (met overgang naar het redengevende; vgl. Bk. IV, vs. 927.
269 *wreede*, hier: wreed (Lat. *crudeles*); *gewroet*, 1e lez.: *geboort*.
272 *was:* was nochtans.
274 *'k Verbeeltme*, nl. op dat ogenblik; *twee*, Ov.: 'telkens twee'.
277 1e lez.: *Hun vleesch, gebeente*.
278 *levende*, 1e lez.: *lillende*; Ov. heeft *semianimes:* 'nog half levend' bij 'ledematen'.
280 Bij Ov. braakt hij brokken, door de wijn tot een bal aaneengekneed, uit; *wyn*, nl. hem door Ulysses gegeven om hem dronken te maken.
281-82 *'k verbeeltme in* is een contaminatie; vgl. H.
284 *naere:* sombere.
285 *veegh geschat*, (Lat. *leto* (*poenaeque*) *relictus* komt bij Ov. iets later; *poenae* weergegeven met *jammeren en druk*): mijn leven voor elk ogenblik bedreigd houdend; 1e lez.: *En veegh gerekent wensche om een rampzaligh endt; ontzie:* vrees; *wensche:* en verlang nochtans.
290 Volgens een andere Lat. lezing juist wel 'verre van der hant'.
291 *voort:* terstond; *aen 't* met onbep. wijs; vgl. voor deze toepassing van die constr. Bk. IV, vs. 706; VII, vs. 173, 309, ook VI, vs. 456; anders Bk. XIII, vs. 1227-28; VII, vs. 509.

*
Om noothulp, smeeke en bidde, of iemant my wou bergen.
Zoo nam het Troische schip den Griek noch binnen boort.[293]
Myn trouwe reisgenoot, verhaelme nu toch voort[294]
Uw lot, en avontuur, en 's konings wedervaeren,[295]
Die met zyn volk in zee ging streven door de baren.[296]
Eool, zegt Makareus, die krachtigh storm en wint
In out Tirrene boeit, en wederom ontbint,[297-98]
Hadze in een' taeien zak van ossenleêr geslooten,[299]
En schonkze Ulisses, hooft van zyne reisgenooten,
Een heerelyk geschenk. zoo zeilt hy vry en vrank
Voor wint voor vloet door zee, wel negen dagen langk,[302]
En zagh den tienden dagh 't gewenschte lantgeweste.
De dageraet brak aen, wanneer maetroos ten leste[304]
Den wintzak los bondt, al te nydigh en te stout,[305]
Uit blinde roofzucht om te raeken achter 't gout,
Hierin verborgen, zoo zy naer hun gissing raemen;
Dies dryvenze te rug die streek, waer langs zy quamen,[308]
In 's wintgodts haven en Eolie. dus mat[309]
Betreênze Lamus werf, en 's Lestrigoners stadt.[310]
Hier heerscht Antifates. ik wert aen hem gezonden
Met twee van onze maets, doch was bykans verslonden,
En berghme naeulyx met een' makker door de vlugt.
De Lestrigoner vreet den derden uit een zucht
Tot menschevleesch en bloet. die vraet vergaêrt veel lieden,
Vervolght ons, naeuwelyx geborgen onder 't vlieden.[316]
Zy rukken weêr te hoop, en smakken van de klip[317]
Met kay en blokken, en verdelgen volk en schip.[318]
Een eenigh schip, dat ons en vorst Ulisses voerde,[319]
Ontslipte met verlies van veelen. dit ontroerde
De harten. midlerwyl beklaegen wy 't geval

* TEKSTKRITIEK: vs. 306 oude uitg.: na *roofzucht* een komma. - 315 oude uitg.: *menschevlees;* vgl. Bk. II, vs. 546.

293 Ov. nog: ‘ik liep naar 't strand en wist uw gemoed te treffen’; *noch* (niet bij Ov.), nl. bij de reeds aan boord zijnden.

294 *voort:* zonder verwijl.

295 *'s konings:* (van) Ulysses.

296 Vgl. vs. 580; H, en Bi. die *de baren* verwerpt, ‘om dat zij hier ter plaatse niets schilderen’(?).

297-98 1e lez.: *Eool, Hippotas zoon* (Lat. *Hippotaden*), *zeght d'andre, die den wint Gekerkert houdt, en zee en stormen slaekt en bint; Hippotas* had een verkeerde klemtoon, *Tusco profundo* was niet weergegeven; *out Tirrene:* de Tusciese of Tyrrheense zee, waarin bij Sicilië de Aeoliese of Lipariese eilanden.

299 *Hadze*, nl. storm en wind.

302 1e lez.: *op zee*.

304 *maetroos:* de matrozen; vgl. Dl. II, 434: 59, en Nyrop-Logeman in *Leuv. Bijdr.* 1933, Van Helt. II, blz. 80; *ten leste;* vóór *ten* is *op* (aanvang van *op 't leste*) geschrapt.

305 *nydigh:* afgunstig.

308 *Dies*, nl. door die winden; Lat. *cum quibus*, ‘met dewelke’.

309 *Eolie:* de Aeoliese eilanden. 't rijk van Aeolus.

310 *Betreênze;* Ov.: ‘kwamen wij’; *Lamus* ìs de Laestrygoniër (dus hendiadys; Lat. *Lami Laestrygonis*), de koning der Laestrygoniërs (mensenetende reuzen in de streek der door Lamus in Campanië gestichte stad Formiae).

316 *naeuwelyx geborgen*, niet bij Ov.

317 *weêr*, niet bij Ov.

318 *blokken:* stukken hout; Lat. *trabes; kay en blokken*, vgl. vs. 131.

319 *Een*, met klemtoon; *ons:* mij; ook Lat. *nos*.

Geleden reis op reis, en vaeren naer den wal

*
En 't lant, datge in 't verschiet ziet voor uwe oogen leggen.
Gy kunt heel verre [let aendachtigh op myn zeggen]
Een eilant zien, van my op avontuur bezocht.[324-25]
Eneas, helt van Troie, op uwen zwaeren togh[326]
Ervaeren [want men magh u geensins vyant heeten,
Naerdien het oorlogh van tien jaeren is gesleeten]
Hou u gewaerschuwt datge aen Circes hof niet vaert.[329]
Wy lagen met ons schip aen 't eilant vast gemaert,
En noch aen Antifaet gedachtigh, en de vloeken
Van Polifeem, ontzien dit hof te gaen bezoeken,
Doch worpen 't lot hierom. het lot viel juist op my,
Polites, Euriloch, Elpenor ook, al vry[334-35]
Verslingert op den wyn, en achtien andre gasten,
Gelot om Circes pols voorzichtigh eens te tasten.[336]
Zoo dra men binnen treet, bejegent ons de schrik
Voor duizent wolven, leeu, en beeren, bol en dik[338]
Gemengelt ondereen: doch niemant hoeft te schroomen:[339]
Want geen beledight ons. zy vleien vast, en koomen[340]
De maets geleiden, en aenquisplen met den staert,[341]
Tot daer de maeghden ons, beleeft en heusch van aert,[342]
Verwellekomende, door ruime marmerzaelen[343]

* TEKSTKRITIEK: vs. 333 oude uitg.: na *my* geen komma.

324-25 Ov. '(slechts) van verre moet gij, geloof mij, naar dat door mij geziene eiland kijken'; V. liet zich door de lez. v. Schrev. en N. Heins. misleiden.

326 *op*, 1e lez.: *op*, 2e *in*, 3e *op; helt van Troje*, Ov.: 'rechtschapenste der Trojanen, zoon ener godin', waarna dan de tussenzin (vs. 327 *want* enz.) volgt.

329 *Circe;* vgl. Bk. IV, vs. 271.

334-35 Polytes, Eurylochus, Elpenor; *al vry.... wyn*, bij Elpenor, van wie Homerus verhaalt, dat hij, dronken, op het dak van Circe's paleis geklommen, de andere morgen, er niet aan denkend dat hij een trap af moest, zijn nek brak; 1e lez.: *nog bly Beschonken van; al vry:* nogal; vgl. *vry al* (1e lez.: *vry wat*), Bk. XIII, vs. 1058-59; *gasten:* mannen, makkers.

336 De beeldspraak is van V.; Lat. *ad moenia misit:* 'zond (het lot) naar de muren (d.i. het paleis) van Circe; 1e lez.: *Circes hof; gelot:* door 't lot aangewezen; vgl. Dl. II, 718: 1641; H. ook op Bk. I, vs. 695, alwaar naar hij zegt 'onwederspreekelijk beweezen is' dat 't *geloot* moet zijn; volgens *Wdb. N.T.* VIII, 3067-vlg. komt een ww. *lotten* vroeger niet zelden en komt het tans nog gewestelik, b.v. in sommige delen v. Brabant voor; een en ander 'blijkbaar onder invloed van het znw. *lot*'; V. bezigt *loten*, - slechts eenmaal, zo ver ik weet, in 't praes. *lot*, Dl. VI, 512: 433, in een biezondere samenhang (ook de overeenkomstige plaats 513: 521); voorts *gelot* Dl. II, 718: 1641; zeer opmerkelik Dl. III, 541: 370 *geloot* later door *gelot* vervangen; Dl. VI, 509: 453 *uitgelot;* bij V. schijnt bewuste verbinding met *lot* duidelik; zie nog De Bo, die voor W. Vla. *lotten* uitdrukkelik ontkent, en *gelòt* als 'klankverkorting' opgeeft.

338 *leeu en beeren;* Ov.: 'berinnen en leeuwinnen'; maar ook Hom.: 'leeuwen' (zie de aant. bij Schrev.); vgl. bij vs. 131; *bol en dik:* dicht opeengepakt; vgl. Wdb. N.T. III, 297; en in andere toepassing hier Bk. VI, vs. 509; onjuist verklaard Dl. II, 163: 1270; vgl. Rau, *Proeve*, blz. 15.

339 *schroomen;* vgl. Bk. VI, vs. 703.

340 *beledight:* deert; vgl. vs. 61.

341 *aenquisplen;* H. over *kwispelstaarten*, van honden èn andere dieren (vgl. Bk. II, vs. 1101), en *aen* als prefix, als 'aanduidende een werk, dat geschiedt, met de *Oogen* op iemand gevestigd'; daarom *aenquispelen met den staert* 'honderdmaal fraaier dan *bequispelen m.d. st.*'*;* Bi. verdedigt de vorming van *kwispelstaarten* tegen N. Hinl., maar merkt op: 'in mijn jongen tijd wist iedereen, dat de Leeuw niet staartkwispelt, maar dat het bewegen van zijn staart in tegendeel 't toornigworden aanduidt'.

342 *maeghden:* dienstmaagden (*famulae*)*; beleeft en heusch:* vriendelik, minzaam; bij Homerus heeft Circe slechts vier dienaressen, en opent zij zelf de deur; aan Ov. stond de slavinnenstoet ener Romeinse matrone voor ogen.

343 *marmerzaelen;* Ov.: 'met m. beklede voorzalen'.

Inleiden by mevrouw. zy zat'er, om te praelen[344]

344 *mevrouw:* (haar) meesteres.

En pryken, in een schoon en kostelyk salet,
Op eenen hoogen stoel, en blonk heel fier en net[346]
In 't blinkende gewaet. een sluier, fyn geweven
Van goutdraet, dekte 't hooft om haer een' glans te geven.
Geen zeegodinnen en bronmaeghden spoeden sterk[349]
Met vellekemmen en wolspinnen, maer heur werk[350]
Is groen verlezen, en te leggen bloem en geuren,[351]
En kruiden geschakeert, en allerhande kleuren,[352]
Gemengelt ondereen, in korven op haer ste.[353]
Hier houtze Circe in 't werk. elk is voor andre ree.[354]
Zy kent de krachten en 't gebruik van alle kruiden,
En mengtze, en onderzoektze, en kan het elk beduiden,
En weeght verlezen kruit. zy ziet ons aen, begroet[356-57]
Bejegent hooft voor hooft, zoo minnelyk en zoet
Als wy begeeren. zy gebiet'er rys te brengen,[359]
Wyn, honigh, melk, en kaes, en lieflyk sap te mengen,
En wat hier onder schuilt te roeren ondereen.[360-61]
Wy nuttigen den drank te zaemen in 't gemeen,
Van haer vervloekte hant erghlistigh ons geschonken,[363]
En lesschen onzen dorst. de schael wort omgedronken.
De guighlende godin bestreek ons hoofden met[365]
Haer toverroede. schaemte en eerbaerheit belet

346 *net:* schoon.

349 *Geen zeegodinnen:* de zeenimfen (Nereïden) niet; vgl. voor de constr. van *geen* Bk. V, vs. 126; VI, vs. 671; VIII, vs. 499; X, *Inh.;* X, vs. 911; XI, vs. 55-56; vs. 317; vs. 631; vs. 640; vs. 832; XIII, vs. 99. *brongodinnen;* Ov.: '(andere) Nimfen; vgl Bk. VI, vs. 449; Bk. VIII, vs. 845; 1e lez.: *De water- en de vel*[*t*]*godinnen, niet belaên, Met.... houden aen;* 2e lez.: *De veltgodinnen, en bronmaeghden. - spoeden sterk:* zijn ijverig bezig.

350 *vellekemmen;* (1e lez.: *vellen kemmen*); Lat. *vellera trahunt*, maar *vellus* is hier niet 'vel', maar de reeds afgeschoren wol; 'wol gereed maken voor het spinnen, kaarden' (bij Schrev. geen aantekening). Zij houden zich dus niet bezig met het gewone vrouwenwerk.

351 *verlezen* (zie ook vs. 357): 'uitzoeken'; Lat. *disponunt:* 'ordenen, schikken'; Kil. *verlesen:* seligere, secernere (enz.); *bloem en geuren:* geurige bloemen, en vgl. vs. 131.

352 *en allerhande kleuren* is in hendiadys-verband met de 1e vershelft te verbinden; Lat. *variasque coloribus herbas*.

353 *Gemengelt ondereen*, nl. tevoren.

354 *Circe in*, vgl. Bk. VI, vs. 212; *voor*, m. klemtoon; versta: de ene is al vlugger klaar dan de andere.

356-57 *En mengtze*, nl. niet nu (altans bij Ov.), maar zij 'weet, welke kracht zij hebben als ze goed gemengd worden' (*quae sit concordia mistis*)*; en.... beduiden* (1e lez.: *weetze te beduiden*) *en weeght verlezen kruit*, voor: *advertens pensas examinat herbas:* 'opmerkzaam weegt zij de (ieder) toegedeelde kruiden'; *advertere* opgevat als 'opmerkzaam maken'.

359 *als wy begeeren;* Ov. (Farn.) '*et reddidit omnia votis:* d.i. naar de aant. v. Farn.: 'zij antwoordt ons op alles welwillend naar onze wens'; ongeveer aldus ook de aant. van Reg.-Schrev., welke laatste echter in zijn tekst *omina* heeft: 'zij gaf ons, door haar heilwensen, goede voortekens'; N. Heins.: *omnia*.
rys, de oudere, in Zd. Ned. nog gebruikelike vorm van: rijst; Ov.: 'geroosterde gerstekorrels'; ook deze *rys* behoort tot het mengsel (vs. 360).

360-61 *melk, en kaes;* Lat. (*cum*) *lacte coagula passo*, d.i. kaas; zo ook Schrev.; eigl.: 'melk, door 't stremsel stijf' (letterl.: die 't stremsel ontdergaan heeft); *lieflyk sap En.... schuilt;* Ov.: 'en (tover)sappen die men door de zoetheid van het andere niet proeven kan'.

363 *vervloekte hant;* Lat. *sacrà dextrà; sacer* zowel 'gevloekt' als 'goddelik'; ook Schrev. heeft hier 't eerste: 'execrabili'.

365 *guighlende:* toverkunsten plegende, tover-.

Dat ik 't verhael. myn lyf wert, eer wy 't konnen merken,[+vs. 367-vlg.]
Heel ruigh van borstelen. de keel sloegh, als een verken,
Een heesch geluit. de spraek verging. ik viel terstont[369]

[+][Randschrift:] *Ulisses volk in zwynen.*

vs. 367-vlg. Vgl. Dl. I, blz. 381.
369 *de spraek verging:* dit gaat bij Ov. vooraf; de chronologiese orde blijft bewaard, als men na V.'s woorden 'namelik' denkt.

*

Voorover langs den vloer op 't aenzicht, en de mont
Verharde in eenen muil. de hals verdikte in 't drinken,
En d'armen treden voort, verandert door dit schinken
In pooten, en ik wort, met alle myne rot,[371-73]
Die mededronk, gejaeght in 't vuile verkenskot.[374]
Zoo krachtigh is dit kruit: en wonder is 't, wy zagen
Eurilochus, die zich voorzichtigh had gedraegen,
En geenen drank geproeft, behouden zyn gedaent'.
Indien zich dees niet had van toverdrank gespaent,[378]
Hy waer met een als wy, te slecht en onbedreven,[379]
Ook in een zwyn verkeert, en noch een zwyn gebleven.
Ook zoude Ulisses niet door hem verwittight zyn,
Die, als een wreeker, in dien jammerlyken schyn[382]
Des volx, by Circe quam. de godt Merkuur bestelde[383]
Hem moly, eene bloem, die groeiende in den velde[384]
Op eenen zwarten steel, gansch wit in 't wilde wast.[385]
Hierme van 't godendom gewaerschuwt in dien last,[386]
Betreet hy Circes hof, en op bedriegeryen
Des dranks genoot, dryft hy, beschut voor last en lyen,[387-88]
Haer wech, en deze roe, die hem bestryken wou,
En dreigtze met zyn zwaert. toen stelde deze vrou
Met haer handtasting hem gerust. hy kustze in 't bedde,[390-91]
Bedingt ten bruitschat dat zy al de makkers redde,[392]
En in den eersten vorm hervormt te rechte brengt.[393]
Elk wort met beter sap van heilzaem kruit besprengt,[394]

* TEKSTKRITIEK: vs. 374 oude uitg.: *mede dronk*. - 386 oude uitg.: *Hiermé*.

371-73 *verdikte;* Ov.: ‘zwol van spieren’; vgl. Bk. II, vs. 1086-87; 1e lez.: *in 't smaeken Des dranks, en wat wy in het ommedrinken raeken Verandert;* Ov.: ‘het lidmaat, waarmee ik nog zoëven de beker had aangenomen, daar liep ik nu mee’; *voort*, Bk. XIII, vs. 66; *schinken* (in rijm); *alle*, vgl. Bk. VII, vs. 1102; *rot:* schare; V. bezigt 't woord vr. en onz.

374 *verkenskot;* 1e lez.: *verkenskot;* 2e *zwynekot;* 3e *verkenskot;* de laatste wijziging wel ter vermijding van dubbelrijm (vgl Bk. I, vs. 842; XV, vs. 933); de eerste ter vermijding van associatie met de verbinding ‘vuil varken’??

378 *gespaent:* onthouden; vgl. vs. 562, en zie de opmerkel. plaats Dl. III, 184: 71, 74; *spanen* is nog Z. Nedl.; vgl. 14e *Verslag V.-Mus.*, blz. 11.

379 *Hy waer*, naar de oudtijds gangbare lez. *maneret;* later: *manerem:* ‘dan was ik nu nòg een varken’; *te slecht* (onnozel) *en onbedreven*, niet bij Ov.

382 *schyn:* toestand; 1e lez.: *van dien*.

383 *Merkuur;* ‘vredebrenger’ noemt hem Ov., wijl hij als godenbode en als meester der welsprekendheid twisten bijlegt.

384 *moly;* Ov., op het voorbeeld van Homerus: ‘de goden noemen ze moly’; hangt samen met een Sanskr. woord voor ‘wortel’; 1e lez.: *Moly* (het woord staat in de Lat. tekst aan 't begin van een regel); alsnog een geval van bewaarde *y*-spelling (vgl. Dl. VII, blz. 16).

385 *gansch;* 1e lez.: *heel*, verwijderd wegens *steel*.

386 *Hierme* (1e lez.: *Hierdoor*)*;* versta: hiermee en (Ov. ‘beveiligd hierdoor en tevens door de waarschuwingen van de god’; nl. Merc. had hem gezegd, de aanraking met de toverstaf te verhoeden door bedreiging met het blanke zwaard, en haar te dwingen zich onder eed te verplichten hem niet te deren (*Odyssee*, 10, 388-vlg.); *godendom* is te wijten aan 't Lat. bnw. *coelestibus; last:* moeilike situatie.

387-88 *bedriegeryen des dranks*, hendiadys; *beschut.... lyen*, niet bij Ov.

390-91 *handtasting;* 1e lez.: *Met tasten van de hant;* vgl. Dl. VI, 830: 191.

392 1e lez.: *En eischt* (Lat. *poscit*).

393 De annominatie *vorm hervormt* is door wijziging ontstaan; zij zal bedoeld zijn, want V. wilde eerst *herstellen* gebruiken; vgl. Bk. I, vs. 359; en ib. vs. 842, waar de 1e lez.: luidde: *den slaep met alle maght te stuiten*.

394 *beter, heilzaem*, beide met klemtoon.

*
En met eene andre roede op 't hooft geraekt, bejegent
Met andre woorden, en al momplende gezegent.[395-96]
Hoe zy meer prevelt, hoe wy hooger van den gront[+]
Opryzen in de lucht. de borstel valt terstont
Uit onze huit. de kloof des voets wort toegeneepen.
De schouders steeken uit, en d'armen op haer greepen
Hergroeien wederom, aen elke schoft van 't lyf.[400-401]
Wy vallen te gelyk den trouwen leitsman styf[402]
Te zaemen om den hals, omhelzen al bewogen[403]
Hem, die zyn traenen stort, en weent uit mededoogen.[404]
Al watwe spreeken tuight van onze dankbaerheit.
Hier draelen wy een jaer, en raeken aen bescheit
Van duizent vreemdigheên door hooren zien en spreeken.[407]
Een dienstmaeght van de vier, op Circes tooverstreeken[408]
Volkomen afgerecht, verhaelde my al stil
Ook onder andre dit: [want Circe naer heur' wil[410]
Ulisses onderhiel] zy toonde, my goetgunstigh,[411]
Een schoon en jeughdigh beelt uit sneeuwit marmer kunstigh[412]
Gehouwen, met een' specht op 't hooft, bekranst met groen,
In een gewyde kerk. nieusgierigh vraeghde ik toen[414]
Wie 't wezen moght: waerom dit in de kerke praelde:
Waerom de vogel op zyn hooft stont. toen verhaelde
Zy dit, en zeide: nu Makaer, hoor naerstigh toe.[417]
Versta met een hier door hoe maghtigh Circes roe[418]
En kracht is. vat myn' zin, en 't geen ik zal verhaelen:
Dees Pikus, afkomst van Saturnus, met de straelen
Van 't ryke Auzonie gekroont, en wyt vermaert,[420-21]
Was een aenvokker van het brieschende oorloghspaert.[422]

[+][Randschrift:] *Ulisses volk in d'eerste gedaente*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 397 oude uitg.: in het kantschrift *de eerste*. - 400 het hs. had aanvankelik een komma na *armen*, die weggemaakt werd; wschl. bedoelde Vondel 't zo ook met die na *greepen*. Oude uitg.: komma na *greepen*.

395-96 *andre roede;* Lat. *conversae verbere virgae:* 'met de slag der omgekeerde roede', waarvan de omgekeerde werking het gevolg was; vgl. *andre woorden, verba contraria:* 'tegengestelde woorden'.

400-401 Ov.: 'aan de bovenarmen (*lacertis*) groeiden (weer) de benedenarmen (*brachia*)*; op haer greepen* (zie *Tekstkrit.*): 'gehoorzamend aan haar toverkunsten (vgl. Dl. III, 121: 175; 135: 226; 181: 29); niet bij Ov.

402 *styf:* stevig.

403 *albewogen*, voor *flentes:* '(zelf) wenend'.

404 1e lez.: *en schreit;* vgl. Bk. I. vs. 656 (maar elders ook *schreien*, 'wenen', b.v. Bk. II, vs. 815; XI, vs. 711), Bk. X, vs. 541; 718; *uit mededoogen*, ongeschikt toevoegsel.

407 *spreeken*, niet bij Ov.; 1e lez.: *door zien en t'zaemenspreeken*.

408 *op.... afgerecht*, bij *de vier*.

410 *onder andre;* 1e lez.: *onder ander*.

411 *onderhiel:* hield zich; vgl. Dl. V, 287: 351; *my*, blijkens de interpunctie, bij *goetgunstigh* (welgezind).

412 1e lez.: *van witten marmer;* histories correcter spreekt Vergilius, in een passage waar ook de herscheppingsage van Picus wordt aangestipt, van beelden 'uit out cederen hout gesneden'; zie Dl. VI, 764: 208; cederhout gold voor onbederfelik.

414 *gewyde kerk;* ook Ov. *aede sacra* (*aedes:* tempeltje, kapelletje).

417 1e lez.: *nu Makareus* (met foutieve klemtoon), *hoor slechts toe*.

418 *met een hier door:* ook uit deze gebeurtenis (*hinc quoque*).

420-21 *afkomst van Saturnus;* vgl. Dl. VI, 754: 81; *met.... gekroont;* versta: koning van Ausonia, d.i. Italië; Lat. *rex-; straelen:* stralende kroon.

422 *aenvokker;* vgl. *vocken*, Dl. VI, 270: 69, 79.

Dit kerkbeelt zwymt naer hem, met reden waert geprezen.[423]

423 *zwymt;* H. en Hinl. over *zwymen* en *zweemen naar, op*, en *iemand zweemen;* de beide ww. zijn onderling verwant.

*

Natuurlyk was hy in zyn leven zoo van wezen,
Gelykenis, gelaet, en opzicht in der daet,[424-25]
En zyne ziel zoo schoon als 't kerkbeelt dat hier staet.[426]
's Mans oude liet niet toe te sterken met de reden
Dat hy den renstryt op vier feesten kon bekleeden
In Grieken t'Elis. hy bekoorde tot zyn min[427-29]
Door gunst en schoonheit zelf de schoonste boomgodin,[430]
In 't oudt Latynsch geberghte. om hem t'omhelzen steenen[431]
De brongodinnen van den Albula, met eenen
Numikus, Anieen, en Alme, een korte vliet,
De waterbron van Nar, en Farfarus, van riet[432-34]
Zoo koel bedekt, en ook de stroomgodin, gezeten[435]
By 't moortbosch, daer Diaen, als 't noorden fel gebeeten,
De vreemde gasten doemt, die by geval belant
De priesterin hier slaght voor 't outer met haer hant.[436-38]
Hy slaetze altzaemen af, en om zyn vier te lessen[439]
Vryt zelf een vlietgodin, de puikbloem der godessen,
Van den Ionischen godt Janus voortgeteelt;[441]

* TEKSTKRITIEK: vs. 431 oude uitg.: *out*. - 441 oude uitg.: *lönischen;* vgl. vs. 614 *läpix;* vs. 774 *lülus;* Bk. XV, vs. 69 *loonsche;* vs. 72 *läpix*.

424-25 *Natuurlyk;* vgl. blz. 378: 34; Bk. IX, vs. 1034; van natuurswege. Voor deze slappe opsomming heeft Ov.: 'Zijn gestalte was als die gij daar ziet. Zelf kunt ge u van zijn charme rekenschap geven, en uit de nabootsing u een denkbeeld vormen van het model'; vgl. Bk. III, vs. 554-vlg.; V, vs. 764; VI, vs. 659; *opzicht* is (evenals *wezen, gelaet*) vaag van betekenis: oogopslag, gelaat, voorkomen.

426 Ov.: 'zijn innerlik (*animus*) was (in schoonheid) aan zijn gestalte gelijk'.

427-29 Ov.: 'hij kon nog geen viermaal de vijfjaarlikse wedstrijden in het Griekse Elis gezien hebben', was dus nog geen twintig jaar; Olympia lag in Elis op de Peloponnesus; de Olymp. spelen zijn in dit verband wederom een anachronisme; zij hebben bovendien niet om de vijf jaar (een Romeins *lustrum*) plaats, maar om de vier jaar; *oude:* leeftijd; *sterken*, vgl. Bk. IV, vs. 969; *bekleeden:* bijwonen.

430 *gunst:* aanvalligheid; vgl. Bk. X, vs. 356; XII, vs. 249.

431 *steenen:* zuchten, smachten.

432-34 *Albula* eigl. een zijrivier van de Anio (V.'s *Anieen* berust op de 2e nv. *Anienis;* vgl. Florianus: *Anien*), die zelf een zijrivier van de Tiber is; maar door Ov. wel bedoeld als: de Tiber (zo ook Schrev.) waarvan het volgens Varro de oude naam was; vgl. Dl. VI, 844: 353; Numicus, riviertje in Latium, bij Lavinium; Almo, Nar, Farfarus, zijrivieren v.d. Tiber; *De waterbron;* 1e lez.: *De waterval;* Lat. *praeceps*, 'snelstromend'.

435 *stroomgodin*, voor 't meerv., hier niet naar Lat. voorbeeld.

436-38 Ov. enkel: 'het woudmeer der Scythiese Diana'; maar ook, wat V. niet weergeeft, 'de naburige meren' (maar zie hierna); het Dianameer is het meer van Nemi, aan welks oever een tempel stond van die godin, wier beeld Orestes zou hebben meegebracht uit de Tauriese Chersonesus (Krim); vgl. bij Bk. XV, vs. 641; de Diana Taurica (of Scythica) werd nl. met mensenoffers geëerd, en ook aan 't Nemi-meer gold een barbaarse zede: dat nl. 't priesterschap verworven werd als prijs van een dodelike tweekamp tussen slaven; *als 't noorden fel gebeeten* is weergave van *Scythicae;* de verdere uitbreiding bij V. (een in zijn vertaling zeldzaam voorkomend iets) is een onjuiste interpretatie van de aant. bij Farn.-Schrev.: 'een meer in het Aricijnsche woud, waarheen Orestes Diana gebracht had uit (het land van) de Scythiese Tauri, waar haar mensenoffers gebracht werden'; vgl. V.'s *Ifigenie*; 1e lez.: 436-38: *Omtrent het moortbosch, daer Diane fel gebeeten, De vreemde gasten slaght. de staende watren staen* (2. *der meeren godtheên* [*staen*]) *Rondom de ryxgrens* (vgl. finitimosque lacus) *naer zyn echt met smert belaên*.

439 *lessen;* spelling wschl. onder invloed v.h. rijm; vgl. Bk. XIII, vs. 90; maar ook reeds Dl. II, 762: 18 *lessing* buiten rijm, en b.v. Dl. V, 381: 105-06 *lesch* in rijm op *afgodes*.

441 *den Ionischen godt*; Lat. *Ionio* (*Jano*), een etymologies epitheton, waardoor men de Romeinse Janus uit Ionië (Griekenland) herkomstig maakte; of, zoals N. Heins. wil, hij zou zo genoemd zijn, wijl hij, uit Thessalië afkomstig zijnde, de Ioniese zee over stak naar Italië.

Toen hy Venilia, dat overschoone beelt,[442]

442 Venilia heet bij Vergilius de moeder v. Turnus; vgl. Dl. VII, 30: 114.

*

Een veltmaeght, op den bergh Palatum, quam beslaepen,[443]
Die sedert zwanger bleef. dees berghmaeght, schoon geschapen,[444]
Wert huwbaer, en besteet aen Pikus van Laurent,[445]
Haer boven andren waert. dees schoone was bekent,
En wist met zingen al wat zong voorby te streven,[446b-47]
Dies haer met recht den naem van Zangster wiert gegeven.[448]
z'Ontroerde bergh en bosch, en streelt het wilt gediert,[449]
Stuit stroomen, en wat wuft door takken vlieght en zwiert[450]
Betoomtze met haer keel. zy wist een' toon te zetten
Voor Pikus, telkens hy ter zwynejaght met netten
En spriet ten hove uit trat in 't Laurentynsche velt.[451-53]
Hy noopte een brieschend paert, hooghdravende op dien helt.[454]
Men zagh een' jaghtrok, in Fenicie geweven,
Met eenen gouden gesp van achter heenezweven,
Gehaekt om 's jaegers hals. zoo draeft hy uit de stadt,[455-57]
Met een paar schichten in de slinke hant gevat.
Toen Circe nu voorby 't Circeesch gewest gekomen,
Een lant dat haeren naem van zelf heeft aengenomen,[459-60]
In teenen duikende, dien braven jongling zagh,[461]
Stont zy verbaest. het kruit, van allerhanden slagh,[462]
In 't velt geplukt, ontviel den schoot, en haere handen,
En 't merregh in 't gebeent' begon alree te branden.[464]
Als Circe na dien brant noch naeuwelyx bedaert,[465]
Wil zy haer liefde hem ontdekken: maer het paert

* TEKSTKRITIEK: vs. 443 oude uitg.: na *Palatum* geen komma.

443 *bergh Palatum:* de Palatijnse heuvel, later een der heuvels van Rome.

444 1e lez. *Ten minste zoomen zeght* (Lat. *Dicitur*).

445 Laurentum, zeestad in Latium.

446b-47 Ov.: 'zij was van een zeldzame schoonheid, maar nog zeldzamer was haar zangkunst'; 1e lez. vs. 447: *En overschoon in zang, wist elk*....

448 *den naem; den* (voor *de*) wel veroorzaakt door de logiese obj.-functie; vgl. Dl. VII, 399: 124; Bk. I, vs. 184, vs. 734; II, vs. 1058; IX, vs. 1055; X, vs. 417; XII, vs. 572; XIII, vs. 1203; vs. 1330; Dl. VII, 22: 30 *dezen storm*, gewijzigd tot *flucks die storm*; Van Helt. II, blz. 152; *Zangster* (*Z* uit *z* gewijzigd, als ook vs. 504, 507, 554), Lat. *Canens*, vgl. KANTSCHR. bij vs. 571.

449 1e lez.: *Zy streelde bergh en bosch* (Lat. *sylvas et saxa movere*) *en ketelde 't gediert*.

450 *wuft;* vgl. Bk. I, vs. 373.

451-53 Ov. zegt niet, dat zij *voor* Picus zong, noch ook gewaagt hij van *telkens;* vandaar de oneffenheid in de overgang vs. 454, waar van die bepaalde keer sprake is; *Voor Pikus*, 1e lez.: *Op Pikus; met netten*, niet bij Ov.

454 *hooghdravende op dien helt:* dat zich door P. tot fiere draf liet aanzetten; *op dien helt*, ongeveer 'op de door hem aangegeven cadans'; 1e lez.: *gemoedigh*[*t*] *op;* Lat. *acris* (*equi*)*;* vgl. Bk. II, vs. 594.

455-57 *in Fenicie geweven;* Lat. *Phoeniceam*, 'purperen' (zo ook Farn.-Schrev.); vgl. vs. 522 *purperverf* (purpureum). Ov. zegt in een uiterst gebonden constructie: 'een purperen mantel droeg hij, met rood goud eng om zich geslagen'; dit 'goud' is als een gesp te verstaan (zo ook V.; vgl. vs. 523), eventueel een gordel met gesp, vgl. Dl. VI, 629: 355-vlg.; Valent.: 'een purperen jagt-rok om 't lijf, van een riem met goud beslag omgord'; de constr. van V. is eigenaardig los, en suggereert op curieuse wijze de zwevende beweging.

459-60 *voorby.... aengenomen;* Lat.: 'zij had de naar haar (lett.: met haar naam) genoemde) Circaeïese velden verlaten'; en was, zegt Ov. reeds tevoren, in dezelfde bossen gekomen, (en had haar velden verlaten) om op de vruchtbare heuvels nieuwe kruiden te zamelen.

461 *teenen:* twijgen, inzonderheid van wilgehout; Lat. *virgulta:* 'struikgewas'.

462 *allerhanden*, met onorganiese buiging, vgl. *Wdb. N.T.* II, 187; Bk. XIII, vs. 890.

464 Ov.: 'en een vlam (een hete gloed) scheen haar toe haar merg te doorwoelen'.

465 1e lez.: *Zoo dra zy na*.

Voortdravende, ook de stoet, beletten hem te naeken.[466-67]

466-67 *het paert voortdravende*, abs. constr.; *ook de stoet* (het hem omringend gevolg) is een 2e onderwerp bij *beletten; beletten:* beletten haar; 't zal verl. tijd zijn (*fecit*).

*

Gy zult, sprakze, evenwel my, vierigh aen het blaeken,[468]
Geensins ontryden, schoon gy op de wintpen vlieght;[469]
Zoo 'k recht my zelve kenne, en min my niet bedrieght;[470]
Indien de krachten van myn kruiden niet verstorven,
En zoo myn guichelrym dus lang bleef onbedorven.[472]
Zy tovert daetelyk een gruwzaem everzwyn,
Doch wezenloos bestaende alleen in valschen schyn.[474]
Dit vlieght op haeren last voorby in zyn passaedje.[475]
Het schynt te rennen in het dichtste der bosschaedje,[476]
Zoo dik beplant dat hier geen ros door heene magh.[477]
De koning Pikus steegh van 't zweetend paert, en zagh
Begruist van stof en zweet, en volleghde in het loopen[478-79]
Onweetende den schyn van 't wilt op ydel hoopen,
Verbystert diep in 't bosch te voet. zy mort een' toon[481]
Van toverrym, verdaeght alle onbekende gôon[482]
Met onbekent gedicht, en klank van toverrymen,[483]
Waermede zy de maen bezweert, en helpt aan 't zwymen,
De zon weet met een' mist te dekken. hierop wort[485]
De lucht door toverzang met eene wolke omgort.[486]
De damp styght hooger op. de lyftrouwanten faelen,[487]
Verbysteren van 't spoor, en missen in het dwaelen[488]
Hunn' heer en koning. zy raemt nu gelegenheit[489]
En tyt, en plaets, en spreekt: o schoone majesteit,[490]
By deze schoonheit, voor wiens glans van lyf en ziele[491]
Ik, een godin, verlieft aen uwe voeten kniele,

* TEKSTKRITIEK: vs. 474 hs. *aleen*. - 477 hs. oude uitg. *dicht*.

468 *vierigh.... blaeken*, niet bij Ov.

469 *de wintpen:* de vleugelen van de wind; *vlieght:* zoudt vliegen; de tegenw. tijd naar 't Lat. *rapiare*.

470 *en.... bedrieght*, niet bij Ov.

472 *dus lang:* tot op dit ogenblik; vgl. Dl. VII 397: 72; 78.

474 *wezenloos:* niet werkelik bestaande (*sine corpore*); vgl. *zonder wezen*, Bk. XII, vs. 81; syntacties op te vatten als bep. v. gesteldh.: 'wezenloos zijnde' (let op 't ontbreken van een komma); 1e lez.: *Doch lichaemloos;* ook nog: *gedaentel*[*oos*].

475 *in zyn passaedje:* op Picus' weg; Ov.: 'voorbij des konings ogen', vgl. Dl. II, 319: 21; voor de uitspr. vgl. I, 441: 309; ib. blz. 821; vooral Dl. V, 883: 683 *stadien* (driesilbig), Fra. *étage*, naast Dl. V, 894: 1037 tweesilbig *staedje*.

476 *bosschaedje;* voor het vr. genus zie *Wdb. N.T.* I, 2065; III, 665-vlg.

477 *dik:* dicht, zie *Tekstkrit.; magh:* kan.

478-79 *en zagh.... zweet*, een op dit moment ietwat voorbarige toevoeging.

481 *Verbystert:* verdwaald; vgl. Bk. VII, vs. 495; *mort:* prevelt; vgl. Bk. VI, vs. 447.

482 *verdaeght:* roept tot haar hulp; *alle* zegt Ov. niet; met onbekende, geheimzinnige goden zijn die der onderwereld bedoeld.

483 *gedicht;* Lat. *carmine*, hier: 'toverspreuk', gelijk V. in de 2e vershelft toelicht.

485 *de zon;* Ov.: 'het hoofd van haar vader' (de zonnegod); *mist; bibulae nubes:* 'wateraantrekkende (naar de leer v. Lucretius) wolken'.

486 *met .... omgort;* Lat. *densatur:* 'wordt dicht (-bedekt nl.)'.

487 *de damp* nl. van uit de grond (*exhalat humus*)*; -trouwanten;* vgl. Bk. III, vs. 913.

488 *missen:* maken kwijt; vgl. voor de ingressieve functie Bk. VI, vs. 154.

489 *gelegenheit:* situatie; missch. met *tyt en plaats* als hendiadys te verbinden (Lat. alleen *locum tempusque*): omstandigheden van enz.

490 Ov.: 'o volschone'; dezelfde weergave als V. heeft ook Valentyn.

491 Ov.: 'bij uw ogen, die de mijne veroverd hebben en bij deze uw schoonheid'; de 'ogen' geeft V. met *ziele* weer.

Zyt myne minne toch behulpzaem. laet u raên,[493]
En neem d'alziende zon tot uwen schoonvaêr aen.
Wil Circe, een dochter van de zonne niet verachten

493 *zyt.... behulpzaem; consule;* Valent. ‘verquik mijn minnent hart’.

*

Uit wrevelmoedigheit, noch haer verzoek en klaghten
Bats afslaen. d'ander zegt: gy zyt dan wie gy zyt,[497]
Ik kreunme niet met u, en schel u 't aenzoek quyt.[498]
'k Behoore een andre toe, die maght heeft my te stuuren,[499]
En wensch van harte dat dit langen tyt magh duuren.
Ik wil myn huwelyk niet schenden noch verraên
Om een uitheemsche los en reukloos aen te slaen,[501-02]
Zoo lang het nootlot, daer myn min van wort gedreven,
Vrou Zangster, Janus kroost, behoede en spaere in 't leven.[503-04]
Maer Circe, die vergeefs op haer verzoek blyft staen,
Zegt entlyk: dit zal u niet ongestraft vergaen.
Gy zult uw Zangster niet t'huis komen. 'k wil u leeren
Wat afslaen van de minne en 't hartelyk begeeren
Vermagh, en 't hoonen van een afgeslage trou:
Want Circe is een gehoonde en afgeslage vrou.[508-10]
Zy keert zich vierwerf om, toen grimmigheên haer presten,[511]
Tweewerf ten oosten, en zoo menighwerf ten westen.
Zy strykt hem drywerf om het hooft met haere roe,
En prevelt toverrym en zang tot drywerf toe.
Hy vlieght om hoogh, en is verwondert, dus gedreven,[+]
Om zulk een snelheit, niet gewoon in lucht te zweven,
Ziet veders aen zyn lyf, wort toornigh dat hy kort[515-17a517b]
En snel van vorm verkeert, een uitheemsch vogel wort,
En in 't Latynsche bosch gevoert, begint van toren[519]
Met eenen styven bek in eiken hout te booren
En pikken. in de lucht behout de pluim alleen[521]
De zelve purperverf des ryrox, als voorheen.[522]
De goude gesp, die 't kleet ophaekte om snel te jaegen,
Verkeert in pluim. hy schynt een' gouden ring te draegen

[+][Randschrift:] *Pikus in eenen specht*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 497 V. Lenn. *Bars*. - 515 oude uitg.: na *om hoogh* een puntkomma. - 517 oude uitg.: *het lijf*.

497 *Bats;* vgl. Bk. VII, vs. 674; en een merkwaardige plaats uit Hooft (zie *Wdb. N.T.* i.v.): *niet batsch alleen maar bitsch*.

498 *kreun.... met;* deze verbinding met *met* is Wdb. N.T. VIII, 178 niet vermeld; *schel quyt:* beschouw 't als ongedaan.

499 *die ... stuuren* (besturen): die mijn meesteres is; Lat. *me captum tenet*.

501-02 Een goed voorbeeld onder talloze van de wijze waarop V. zijn verzen vaak hun volheid bezorgt: voor *schenden en verraên* heeft Ov. alleen 'schenden', voor *los en reukloos* niets; echter is op te merken, dat het vroegere stijlgevoel tegenover dgl. tautologieën anders stond dan het huidige; vgl. bij Bk. XIII, vs. 66; zie ook vs. 503-04.

503-04 *Vrou;* 1e lez.: *De;* 2e *Myn;* 3e *Noch;* 4e *Vrou; daer.... gedreven*, niet bij Ov.; *behoede en spaere*, Lat. één werkw. (vgl. vs. 501-02).

508-10 Vgl. het Lat.: *Laesaque quid faciat, quid amans, quid femina, disces Rebus, ait, sed amans, et laesa et femina Circe;* 510 1e lez.: *En Circe*.

511 *toen.... presten*, niet bij Ov.

515-17a Hoeveel fraaier Ov.: 'hij vlucht weg, maar verwonderd dat hij sneller loopt dan gewoonlik, en ziet vleugels aan zijn lichaam'; *in lucht;* het ontbreken v.h. lidw. valt op; als 'stofnaam' te beoordelen? vgl. Bk. VIII, vs. 763; overigens is V.'s gebruik v.h. bep. lidw. meer beperkt dan tans.

517b 1e lez.: *dat hy kort; kort:* opeens; vgl. Bk. XII, vs. 573.

519 *Latynsche:* van Latium.

521 *alleen*, niet bij Ov.

522 *des ryrox:* van de rij-rok (rijkleed).

*

Tot cieraet aen den hals: en Pikus, groot van faem,[524-25]
Behoudt van zyn gedaente alleen den blooten naem.[526]
De jaghtgezellen, flux van een gestroit by troepen,[527]
Door 't jaghtbosch vruchteloos vast Pikus Pikus roepen,
En hem niet vindende, gemoeten dees godin,
Die al de lucht verlichte, en 't licht nu weder in[530]
Het bosch liet schynen, en met wint en zon van boven
De donkre nevels voor 't gezicht had wechgeschoven.
De jaghtsleep legt met reên haer dit verraet te last,[533]
Hereischt den koning, raest en tiert en buldert vast,
En wilze fel te lyf, en dreightze in 't hart te raeken.
Zy sprengkeltze met sap van kruit en gift van draeken,[536-vlg.536]
Verdaeght den nacht, gespook, den baiert, en de goôn
Des afgronts, huilt, en roept met eenen tovertoon[537-38]
Om Hekaté. het bosch verroert zich. 't luit te wonder,
Het loof besterft. geboomt' springt schichtigh op. van onder[539-40]
Begint de gront alom te daveren, en loeit.
Het velt drupt, root van bloet besprengkelt en besproeit.[542]
Men hoort een schor geluit uit steenen hooger wassen[543]
En steigeren, waerop de honden wederbassen.[544]
De zwarte slang bemorst al d'aerde meer en meer.
Het mager geestendom ontrust zweeft heene en weêr.[545-46]
De jaghttroep beefde voor gedroghten, die hier raesden.

* TEKSTKRITIEK: vs. 536 oude uitg.: na *kruit* geen komma. - 537 oude uitg.: *baeiert*.

524-25 *pluim*, collectief; Lat. *pluma* (enkelv.); vgl. Bk. XI, vs. 1017; *hy.... hals*, 1e lez.: *de hals schynt om en om beslagen Met eenen gouden ring*.

526 Lat. *picus*, 'specht'; *den blooten naem;* H. acht het gewenst dit toe te lichten: 'de naam, en anders niets'.

527 *by troepen:* in groepen (niet bij Ov.); vgl. Bk. III, vs. 307; *troepen* voor het jachtgezelschap van Actaeon.

530 *die*, versta: die namelik; Lat. *nam;* 'want, namelik'.

533 1e lez.: *De jaghtsleep*....(?), *leght haer tovery te last;* 2e lez.: .... *leght met reên het schelmstuk haer te last*.

536-vlg. Vergelijk voor deze passage Bk. VII, vs. 295-vlg.

536 *van draeken* zegt Ov. niet.

537-38 *Verdaeght;* zie vs. 482; de verbinding met *nacht* wijst aan, hoe weinig V. bij *verdagen* nog aan *dag* dacht; *gespook*, Ov.: 'de goden der Nacht'; nl. de van haar gesprotene; ook de *nacht* is eerder als 'de Nacht' te denken; Farn., Schrev. hebben kleine letter, N. Heins. hoofdletter; *ba*(*e*)*iert* (vgl. *Tekstkrit.* en Dl. VII, 402: 9) en *de goôn des afgronts* staan resp. voor *Chao* en *Erebo* (beide voor: de onderwereld), door V. niet als ablatieven (uit Ch. en E.) herkend ondanks de aant. bij Farn.-Schrev.

539-40 *Hekate*, vgl. Bk. VII, vs. 125; *'t luit te wonder* stond oorspr. tussen [], zooals in de Lat. uitgaven, waar het hoort bij *exsiluere loco sylvae*, dat V. eerst in vs. 539 weergaf met: *het bosch springt op*, maar in 2e lez. pas weergeeft met *geboomt'.... op* (*verroert zich* staat niet bij Ov.), reden waarom V. *'t.... wonder* in de doorlopende context opnam als inleiding van 't geen volgt.

542 *besprengkelt*, vgl. vs. 536; de komma zou beter achter *bloet*, niet achter *drupt* staan.

543 Eerdere lez.: *steenen schynen Een schor geluit te slaen* (edere).

544 *waerop.... wederbassen;* Ov.: 'en honden (schijnen) te blaffen'.

545-46 1e lez.: *d'aerde waerze kleeft.... vast heene en weder zweeft;* de wijziging bedoelt wschl. de meervoud-betekenis van slang beter te doen uitkomen (Lat. *serpentibus*); *bemorst*, nl. door 't feit van haar aanwezigheid? Lat. *squallere* hier: 'overdekt zijn met', anders ook: 'er onooglik, vuil uitzien'; bij V. dan een combinatie dezer betekenissen, en ook daarmee kan de wijziging samenhangen; *mager geestendom*, minder gelukkig voor *tenues animae;* Valent.: 'dunne schimmen'.

Vrou Circe strykt het hooft en aenzicht der verbaesden[+]
Met haer vergifte roe, die al de jeught in 't wout
In veel gedroghten vormt, en geen van allen hout
Zyn' eigen vorm, en schyn, en wezen, als voorheenen.[551]

[+][Randschrift:] *Pikus stoet in dieren.*

551 *vorm, en schyn, en wezen;* Ov. alleen: *imago;* 1e lez.: *schyn van wezen.*

De dagh ging onder, en de westzon afgescheenen,
Zocht Spanje, en dompelde zich in den zouten vloet:
Doch Zangster zagh vergeefs haer' liefsten te gemoet[554]
Met groot verlangen, daer de knechts den meester zoeken[555]
Met fakkelen in 't bosch, en struik, en alle hoeken.
't Vernoeghde Zangster niet dat zy, van lief berooft,
Mistroostigh om hem weent, het haer rukt uit het hooft,[558]
Den boezem openkrabt: zy gaet zich noch versteeken,[559]
Of zwerft wanhoopende, langs velden, stroomen, beeken,[560]
Door Latium. men zagh haer, dry paer nachten langk[561]
En dry paer dagen, droef gespaent van spys en drank[562]
En slaepen, over bergh en dal in 't wilde streven.[563]
De Tyber zaghze lest, vermoeit en zat van leven,
Mistroostigh leggen aen den kouden watervliet.[565]
Hier klaeghdeze met smarte en traenen haer verdriet,[566]
En onder 't kermen sloeghze een teêr geluit met steenen,[567]
Gelyk men eene zwaen hoort stervende voorheenen
Haer leven endigen met droevigh lykgeklagh.[568-69]
Het mergh smolt in 't gebeent' van rouwe daerze lagh.[570]
Al 't lyf verdween in lucht. de Faem, wie 't onheil deerde,[+]
Noemt naer heur' naem de plaets, daer zy van vorm verkeerde,
Noch Zangster, als een maeght den velde toegewyt.[571-73]
Veele andre dingen hoorde en zagh ik midlertyt,[574]

[+][Randschrift:] *Kanens in eenen klank*.

554 1e lez.: *De Zangster* (vgl. bij vs. 448); 2e lez.: *En zangster*.
555 *daer:* terwijl.
558 *Mistroostigh:* wanhopig; vgl. Bk. VIII, vs. 186; *weent;* nimfen nl., anders dan goden, wenen gelijk mensen.
559 *openkrabt;* H. over *open*-naast *op*-; *zy... versteeken* (verbergen); Lat. *se proripit:* ‘zij stormt plotselig vooruit’.
560 1e lez.: *wanhoopende;* 2e lez.: *mistroostigh* (vgl. vs. 558).
561 1e lez.: *Van Latium* (Lat. *Latios*); *men zagh* enz.; V. volgde wschl. de lez. van Farn. (anders Geerts, blz. 154).
562 *droef:* droeviglik; *gespaent;* vs. 378.
563 *streven;* vgl. Bk. VI, vs. 216; VIII, vs. 470.
565 *Tyber* voor de Tiber wijst in verband met V.'s spelling (zie Dl. VII, blz. 16) duidelik op gediftongeerde uitspraak; Schrev. en N. Heins. spellen met *i.* Farn. weliswaar met *y*, maar dat kon voor V geen reden zijn om *y* te schrijven; *lest:* 't laatst; *kouden*, Lat. *gelida*(*ripa*), hier beter: ‘koel’.
566 Ov.' *ipso modulata dolore verba:* ‘woorden, in de smart zelf melodieus’, voor Canens kenmerkend, komt niet tot zijn recht.
567 1e lez.: *een fyn geluit;* Lat. *sono tenui; met steenen:* steunend, zuchtend.
568-69 1e lez.: *Gelyk men Cignus hoorde al... Zyn doot besluiten*(*?*) *met een*...; *Cignus* berust op de lez. *Cygnus* (met hoofdletter) bij Schrev.; *voorheenen*, foutief voor *olim*, hier: ‘soms’.
570 1e lez.: *in 't gebeente uit rouwe*.
571-73 *lucht;* 1e lez.: *lucht;* 2e lez.: *stem;* 3e lez.: *klank* (vgl. kantschr.; Lat. *Canens... loci nomen;* Dl. VII, blz. 13); 4e lez.: *lucht;* Lat. *auras; de faem... plaets* (1e lez.: *Merkte evenwel de plaets*), Lat. *Fama tamen signata loco;* ‘haar heugenis bleef gehecht aan de plaats’; dat V. oorspr. *noemt* niet met *Noch Zangster* bedoelde voort te zetten, blijkt uit vs. 573 1e lez.: *Het oude zangkoor noemtze een Zangster naer den styl;* vgl. het Lat. *quem* (sc. *locum*, die plaats) *rite Canentem Nomine de Nymphae veteres dixere Camenae* (lez. v. N. Heins.); Camenae zijn oud-Italiese nimfen, later geïdentificeerd met de Muzen; *als... toegewyt*, weinig gelukkige toevoeg., waartegenover het *zangkoor* verdween; een plaats van de naam *Canens* (*Zangster*) is niet bekend; vermoedelik verbond Ov. *Camenae* etymologies met *Canens*.
574 *midlertyt;* 1e lez.: *midlerwyl;* vgl. de 1e lez. van vs. 573.

Geduurende het jaer. hier traegh en aen 't vervreemen[575]
Van wakkerheit, wort ons geboden zee te neemen,
En wederom het zeil te haelen voor den mast.
De strantgodin ontvout en openbaert wat last[578]

575 *het jaer;* vgl. vs. 406; *vervreemen*, vgl. Bk. VI, vs. 671; XIII, vs. 1123 (1e lez.), *Zeemagazyn*, vs. 353, overal in rijm.
578 *strantgodin*, nl. Circe; Lat. *Titania;* 'de dochter van de Titan' (Zonnegod).

*
Ons over 't hooft hangt, en hoe veele zeegevaeren
Men in de wilde zee moet uitstaen op de baren.[580]
'k Beken dit joeghme een' schrik op 't lyf, en uit de zee
Gekoomen, bleef aen strant hier leggen op de ree.[582]
Makaer volendight dit verhael ten lange leste.[583]
Eneas voesters asch wert in dit zeegeweste[584]
Gesloten in een bus van marmer, door een drift[585]
Van godtsvrucht, en het graf vereert met dit geschrift:[586]
Het voesterkint, om zyn godtvruchtigheit verheven,
Verbrant Kaieta, hier gescheiden uit het leven,[587-88]
In 't eerlyk lykvier, met de lyktorts in zyn hant,[589]
Die trou haer leven berghde in Troies gloênden brant.
Men bint het schip los, hier gemaert aen groene klippen.[591]
Zy scheiden uit het hof om Circes laegh t'ontglippen,
En vaeren door het bosch, daer d'oude Tyber stroomt,[593]
Beschaduwt van het loof, en uitgespreit geboomt',
En met root zant gemengt, in ope zee komt schieten.[595]
Eneas wort in 't hof, ontslagen van verdrieten,
Met vreught gewelkomt van Latinus, Faunus zoon,[597]
En trout het eenigh oir, geboren tot de kroon,[598]
Niet zonder oorlogh met dit strytbre volk te voeren:[599]
Want Turnus Daunus zoon, met wien veel grooten zwoeren,[600]
Dingt ook naer 't huwelyk van dees verloofde maeght.[601]
Geheel Tuskaenen, dat zyn zyde houdt en draeght,[602]
Schiet tegens Latium het harnas aen. zy vechten[603]

* TEKSTKRITIEK: vs. 600 oude uitg.: na *zwoeren* dubbelpunt.
580 Vgl. vs. 296.
582 *bleef:* bleef ik.
583 1e lez.: *Makareus* (met onjuiste klemtoon) *endight zyn*.
584 *voester*, nl. Cajeta, zie vs. 214.
585 *bus van marmer;* naar de lez. van N. Heins.; Farn.-Schrev. *marmoreo* bij *tumulo;* 'een marmeren gedenkteken'; *drift*, vgl. Bk. VII, vs. 467; Dl. IV, 786: 477.
586 *godtsvrucht;* Bk. I, vs. 174.
587-88 Zie Aanvullingen.
589 *met... hant;* niet bij Ov.
591 *gemaert:* vastgelegd; *groene klippen;* Lat. *herboso aggere*, 'grasrijke oever'; 1e lez.: *Hierna ontbint men 't schip, gemaert aen deze klippen;* voor *deze* 2e lez.: *zode en;* 3e lez.: *water*(*klippen*)*;* 4e lez.: ?; 5e lez.: *groene;* Dl. VI, 758: 136 vertaalde V. *gramineo aggere* met: *grazigen oever*.
593 1e lez.: *daer 's Tybers water stroomt*.
595 1e lez.: *En onklaer heur root zant in d'ope zee komt lozen; root zant;* Lat. *flava* (*arena*), 'goudgeel'; ook Ndl. *rood* kent de betekenis 'goudgeel', *Wdb. N.T.* XIII, 1188.
597 *Faunus*, zie Bk. XIII, vs. 1052; Dl. VI, 754: 80.
598 *oir*, nl. Lavina.
599 *volk*, in 't algemeen voor: bewoners van het Italiese land; in concreto waren het Turnus' Rutuliërs met hun bondgenoten.
600 *Daunus... zwoeren*, niet bij Ov.; Daunus, mythies kon. v. Apulië, wordt als vader of voorvader van Turnus genoemd; vgl. vs. 614.
601 *verloofde maeght;* bij Ov. bedoelt dit: verloofd met Turnus, en is het een onnauwkeurige navolging van Vergilius, zie Dl. VI, 754: 88-vlg.
602 *Tuskaenen*, d.i. Etrurië, het land der Tusci of Etruriërs; Ov. gebruikt nog weer een andere naam: *Tyrrhenia*, vgl. Dl. I, 429: 58; *draeght*, vgl. Dl. II, 258: 496; 594: 1253.
603 *Latium;* Latinus was koning van Laurentum in Latium.

En staen naer d'overhant, om 't ongelyk te slechten[604]
Met kracht en kryghsgevaer. elk pooght in dezen staet[605]
Zyn zaek te sterken met een uitheemsch toeverlaet.[606]
Een menighte onderstut de zaek der Rutulieren.[607]

604 *ongelyk:* geschil; *slechten*, oorspr. ‘gelijk maken’.
605 *staet:* situatie.
606 *uitheemsch toeverlaet:* steun van uit 't buitenland; voor het genus zie Hoogstr.-Kluit, en hier Bk. XII, vs. 155.
607 *een menighte:* een groot aantal; *Frigische:* Trojaanse.

*

Een menighte onderschraeght de Frigische banieren.
Eneas styft zich met Evanders hulp en maght[609]
En gunst, hem niet ontzegt: maer Venulus verwacht
By Diomedes, den voorvlugtigen, geen' zegen
Aen hem gezocht. hy stichte, in ballingschap verlegen,[610-12]
Een nieuwe en sterke stadt, in 't oude ryxgebiet[613]
Van Daunus, zoone van Iäpix, en geniet[614]
Het lant ten bruitschat: maer toen Venulus kloekmoedigh
Had Turnus last verrecht, verzocht hy weder spoedigh[615-16]
By Diomedes van Etolie onderstant,[617]
Die 't weigert, niet gezint zich en zyn schoonvaêrs lant
Te steeken in dien krygh, en zeide dat zyn lieden
t'Onmaghtigh zyn: en om u klaerlyk te bedieden[618-20]
En toonen dat dit niet een ydele uitvlugt is,[620-21]
Getroost ik my 't herhael van dees geschiedenis,
Schoon 't lastigh vall'. toen nu gansch Troie met zyn daeken[622-23]
In d'assche lagh, en elk noch schrikte om 't yslyk blaeken[624]
Der Grieken, werden wy, noch om Oïleus zoon,[625]
[Die om 't schoffeeren van een maeght, en zulk een' hoon
En smaet verdiende, dat de zuivre maeght Minerve,[626-27]

* TEKSTKRITIEK: vs. 622 *Getroost;* hs. misschien *Getrooste*. - *herhael*, H. *verhael;* oude uitg.: na *geschiedenis* geen komma. - 623 oude uitg.: *daken*.

609 Evander (Euander), zie Dl. VI, 816: 6-vlg.

610-12 Venulus-Diomedes, zie Dl. VI, 818: 37; *verwacht geen' zegen* (hier voor: hulp); Ov. zegt, dat V. vergeefs bij D. kwam; men zou dus eerder *geen zegen* (1e nv.) verwachten, tenzij *verwachten* 'te v. hebben' zou kunnen betekenen; *hy*, nl. Diomedes; *verlegen*, vgl. Bk. XI, vs. 123.

613 *stadt;* zie Dl. VII, 122: 292, waar de aant. bij Dl VI, 816: 2 herzien is.

614 *Daunus, zoone van Iäpix;* Ov.: 'de Iapygiër Daunus'; Japygië, landschap in Calabrië, ook voor Calabrië, en voor Apulië genomen; vgl. bij vs. 600; en V. zelf in de proza-Vergilius (Dl. VII, 122: 241): 'Hy (nl. Diomedes)... stichtte nu op den bodem van Iapygië de stadt Argyripe'; als vader van Daunus wordt Pilumnus, als zijn moeder Danaë genoemd.

615-16 *bruitschat;* hij had nl. Daunus' dochter gehuwd; *toen... verzocht hy;* onjuist; Ov.: 'nadat hij Turnus' opdracht had volvoerd en om hulp had gevraagd'; V. werd misleid door het tempusverschil: *postquam mandata peregit, auxiliumque petit*.

617 *van Etolie* (viersilbig, met overloop; vgl. Bk. VI, vs. 174); Diomedes was afkomstig uit Calydon in Aetolië; zijn vader Tydeus was een zoon van Koning Oeneus, vgl. Bk. VIII, vs. bij vs. 372.

618-20 *weigert... zeide... zyn;* andere voorbeelden van tempus-wisseling Bk. IV, vs. 761; V, vs. 398-vlg.; vs. 376; vs. 487-vlg.; vs. 727; VII, vs. 282; XIII, vs. 1223; vgl. nog hier vs. 469; voor het rijm *lieden: bedieden* vlg. Dl. VII, blz. 867.

620-21 *en om* enz.; hier gaat (ook bij Ov.) het verhaal zonder waarschuwing in de directe rede over; Diomedes spreekt; in 1e lez. (vs. 621 *En toonen, zeght hy*) had V. de overgang verduidelikt.

622-23 1e lez.: *om u dees treurgeschiedenis*, [*Hoewel het lastigh valt zyn droefheit op te haelen*] *Nu weder op een nieu t'ontvouwen en te melden;* voor *Hoewel.... haelen* ook in 't Lat. een overeenkomstige parenthesis; de definitieve lez. is bondiger, vermijdt het slappe en tot misverstand (finaal nl.) aanleiding gevende *om*, alsook 't onschone *treurgeschiedenis;* mist echter de algemene kleur.

624 *schrikte*, voor *paverunt*, opgevat als vorm van *paveo* of *pavesco*, i.p.v. als vorm van *pasco:* 'voeden': '(toen) Troje de Griekse vlammen gevoed had'; maar ook Valentyn: 'Na dat.... de Trojanen voor 't brand stigten der Grieken sidderden'.

625 *Oïleus zoon:* de 'kleine' Ajax, uit Naryx in Locris; zie over hem en Cassandra bij Dl. VI, 358: 79; 446: 439-vlg.; 1e lez. *om Ajax Oileus zoon*, gewijzigd wegens de naamsvorm *Oïleus*.

626-27 *schoffeeren;* Ov.: 'geroofd'; maar vgl. *Dict. Hist. Geogr. Poët.* (Lyon 1603): 'virgo ipsa ab Aiace Oileo in Mineruae templo vitiatur'; *en zulk .... smaet* bij *om;* Ov. zegt, dat hij in de straf, door hem alleen verdiend, allen deed delen', doelend op de stormen die tot straf de Griekse vloot uiteendreven; V. geeft dat weer door *wy, om Oïleus zoon* enz.; vgl. nog: *Alleen*, waarmee V. eerst vs. 627 begon.

Tot voorstant van haer kerk, hem doemde ten bederve]

*

De werrelt omgesolt, en al de Grieksche maght[629]
Wert storm op storm verstroit, getroffen door de kracht[630]
Van blixem, donder, en in duisterheên gereeten,[631]
Leet entlyk schipbreuk, op Kafareus rots gesmeeten:[632]
Doch om in 't melden van ons jammer kort te gaen:
Der Grieken onheil zou Priaem ter neder slaen
Uit mededoogen: noch ontworstelde ik de zorgen,[635]
Door Pallas groote gunst in lyfsgevaer geborgen.
Nu worde ik weder uit myn vaderlant gejaeght.[637]
Gestoorde Venus, van de wraekzucht noch geknaeght,[638]
Neemt wraek van haer quetsuur, met smert voorheen geleden,[639]
En ik, op zee geplaeght, moet zulke zwaerigheden[640]
Te lant bezuuren, dat ik droevigh menighwerf
Gelukkigh noemde, die in 't algemeen bederf
Van vloote en schepen op Kafareus heenestorven,[643]
En wenschte in dit gevaer met hun te zyn bedorven.[644]
De reisgenooten, die in oorloge en op zee,
Beproefden ramp op ramp, bezwyken door veel wee,[646]
En smeeken om een ent van 't zwerven op de vloeden.
Maer Agmon, kloek van geest, verhardt door tegenspoeden[647-48]

* TEKSTKRITIEK: vs. 632 hs. *leet*. - 640 oude uitg.: *zwaricheden*.

629 *omgerolt*, vgl. Bk. VII, vs. 613, en voor 't transit. gebruik Dl. V, 350: 1916.

630 *storm op storm verstroit;* fraaie overschakeling, met behoud van het opvolgingsbegrip, naar een oorz. bepaling, van deze -*op*- wending; vgl. *dag op dag;* dan ook: *slag op slag;* 1e lez.: *Verstroit door storm op storm*.

631 *gereeten:* mee- (en vooral ook: uiteen) gesleurd; Lat. *rapti:* '(door de winden over de vijandige wateren) gesleurd'.

632 1e lez.: *En schipbreuk lydende;* 2e lez. *Gerabraekt, en verging; entlyk;* Ov.: 'ten toppunt van ons ongeluk'; *op Kafareus rots;* Capháreus, een voorgebergte in 't Z.O. van Euboea; vgl. Dl. VII, 122: 307; *rots*, voor 't meerv.

635 *noch:* nochtans.

637 *uit.... gejaegt;* de vertoornde Venus (zie vs. 638) zou nl. het gemoed zijner vrouw van hem vervreemd hebben.

638 1e lez.: *De goede Venus;* Lat. *alma Venus:* 'de goede zegenende V.', een staand epitheton, waarvan V. het Ndl. equivalent, als zijnde niet genoegzaam 'staand', in deze omstandigheden verwierp; Valent. ontloopt de moeilikheid door een simpel 'Venus'; vgl. vs. 651; Dl. II 771: 45 *D'alstovende Godes*.

639 Nl. toen zij, zoals in de *Ilias.* V 330-vlg., verhaald wordt, voor Troje door Diomedes aan de hand gewond was; vgl. Dl. VII, 124: 324.

640 *op zee geplaeght* heeft bij Ov. niet op het tevoren gebeurde betrekking: 'Zoveel heb ik op zee moeten lijden, en zoveel door gevechten te land'.

643 1e lez.: *rotsen storven;* voor *heenestorven* vgl Bk. III, vs. 146; Dl. VI, 458: 580; op beide plaatsen is, gelijk hier, sprake niet van een langzaam, maar juist van een schielik sterven; zie ook H., bij dit vers: '*Heenesterven*, en *Wegsterven* zijn van eene zelfde betekenis; en worden veelszins gebruikt om een *schielyk sterven* uit te drukken' (wat Bi. ontkent); '.... of wel [sterven] dat' er geen gedachtenis van [iemand] overblyve.... zonder kinderen natelaaten'; t.a.p. Hinlópen over andere ww. met *heen*-; zij waren 'in de dagen van Vondel talrijker dan nu, [en] verdienen om hunne fraaiheid de aandacht der schryveren'; voor Bi. is *henensterven* alleen zwakker dan *wegsterven*.

644 1e lez.: *En wenschte tegelyk; met hun;* vgl. Bk. II, vs. 116; Dl. VII, bl. 866; maar ook Bk. V, vs. 549; Bk. VIII, vs. 967 naast III, vs. 837 en IX, vs. 342, Bk. XI, vs. 842.

646 *Beproefden:* ervoeren.

647-48 *op de vloeden*, niet bij Ov. en dan ook te beperkt; 1e lez.: *van hunne omsukkelingen* (: *door zoo veel dingen*); *kloek van geest;* Lat. *fervidus ingenio:* 'vurig van inborst'; vgl. Dl. VII, 384: 14; *verhardt;* Ov. maakt hier een versterkende tegenstelling: 'maar toen bovendien, enz.'

En sukkelingen, sprak: o mannen, wat's 'er noch[649]
Dat uw gedult niet zoude uitharden? wat kan toch
Gestoorde Venus, zoo 't haer luste, ons meer belasten?[651]

649 *sukkelingen:* omzwervingen; vgl. Bk. XII, vs. 52; 1e lez.: *En wedersp* (sic; vgl. bij vs. 647-48).
651 *Gestoorde Venus*; hier heeft Ov. *Cytherea* (Venus, de godin van het eiland Cythera), zonder bnw.

Want als men slimmer schroomt, dan is'er voor de gasten[651-52]
Met smeeken en gebeên noch iet te winnen: maer
Als 't slimste is uitgestaen, dan is men lyfsgevaer[654]
En vrees te boven, en d'elende staet voltoogen.[655]
Zy magh myn rede vry aenhooren uit den hoogen:[656]
En schoonze uit wrok al 't volk van Diomedes haet
En vloekt, gelyk het blykt aen d'openbaere daet;
Noch achten wy het niet, en zeker haer vermogen[659a]
Staet allen dier genoegh, die met ons herwaert toogen.[659b-60]
De Pleuronsche Agmon terght dus Venus onversaeght,[661]
En krabt het wrokken op, dat weinigen behaeght.[662]
De meesten straffen hem. hy wil hun weêrspraek toomen,[663]
Maer slaet een fyn geluit. de spraek wort hem benomen.[+]
Het haer verkeert in pluim. de ruige pluim bewast
Alom den rug en hals, van vederen verrast,[664-66]
En d'armen worden snel met pennen overtoogen.[667]
De vleugels van weêrzy bedekken d'elleboogen.[668]
De voet verandert, en de mont, die godtheên schent,[669]
Verstyft in eene sneb, gespitst en scherp in 't ent,[670]
Dies Likus, Idas en Retenor, Abas mede,

[+][Randschrift:] *Diomedes volk in vogels*.

651-52 *wat.... belasten* (te dragen geven); vgl. Bk. IV, vs. 883; alsook Bk. IX, vs. 220; *slimmer*: nog erger dingen; *schroomt:* vreest; voor dit gebruik (in toepassing op iets dat van buitenaf dreigt) zie onder veel andere plaatsen Bk. V, vs. 433; *gasten*; vgl. vs. 335.

654 *lyfsgevaer;* 1e lez.: *al 't gevaer;* 2e lez.: *zeegevaer*.

655 *En vrees; En*, met klemtoon, want hier komt 't op aan; *d'elende staet voltoogen* (zij kan niet hoger stijgen) is prachtig gezegd (vgl. de 1e lez. van vs. 656) ofschoon niet geheel juist als vertaling van *securaque summa malorum:* 'wie op 't hoogtepunt der ellende is, hoeft zich geen verdere zorg te maken'; dergelijks valt te zeggen over Valent.: 'als 't slimst gevaar is uit-gestaan, dan legt vrou Schroom in 't voetsand, en 't snoodste gevaar in 't onderspit'.

656 1e lez. *In top. zy hoore dit vry aen, en onbewogen*.

659a Het blijkt niet, of de klemt. op *achten*, dan wel op *niet* (in dit geval = 'voor niets') ligt; 't laatste ware zeker mooier; Lat. *spernimus*: 'wij verachten (haar haat); op te merken dat in de antwoorden aan Moonen de vormen *niets* en *iets* geschrapt zijn; zie nochtans Bk. IX, vs. 368; XII, vs. 66; en Bk. II, vs. 401 naast Bk. VII, vs. 628; XI, vs. 928; stellig was op V.'s voorkeur voor *iet, niet* van invloed het feit, dat vaak een bnw. in 2e nv. (dus -*s*) volgde; vgl. Walch 64; 70.

659b-60 Naar de lez. van Farn. en N. Heins. *magno stat* (Schrev.: *parvo stat*); met *potentia* is echter niet Venus' macht bedoeld, maar die van Agmon en de zijnen; vgl. Valent.: 'schoon 't ons dier genoeg staat datwe dus stout spreken mogen'.

661 Pleuron, stad in Aetolië.

662 *krabt op:* kr. open (als een wonde); *dat:* hetgeen.

663 *straffen:* laken; vgl. *bestraffen* Bk. III, vs. 323; VIII, vs. 859 (aldaar 1e lez.: *straften*); XIII, vs. 103; 1e lez.: *hy weet zyn woord te styven;* 2e lez.: *hy die den smaet wil sterken*.

664-66 1e lez.: *Maer Agmons stem bezwykt. de hals verdunt* (Lat. *vocisque via est tenuata*), *de vlerken, Uit haer herschapen, slaen de lucht, en worden vlug, De veders dekken ras den hals, de borst, en rug; fyn* (*geluit*). Lat. *tenuata:* 'dunner, geringer'; V. werd door wat volgt eraan herinnerd dat *plumae* geen vlerken, maar veren zijn; *van vederen verrast* is biezonder aardig; 't staat niet bij Ov., die daarentegen van *nova colla:* 'de nieuw gevormde hals spreekt'.

667 H. wijst op te geringe afstand tussen dit *overtoogen* en het gelijksoortig rijmwoord in vs. 655, 660; uit de Voorrede op het Landjuweel van 1561 haalt hij aan: '... en mogten in vijftich Regulen eenderley Finiten of Eyndinghen niet tweemaal comen'; maar hij keurt zelf die herhaling niet onder alle omstandigheden af.

668 Ov.: 'de ellebogen krommen zich tot lichte vleugels'.

669 *die... schent*, niet bij Ov.; 1e lez.: *die Pallas schent;* vgl. vs. 661.

670 in *'t ent*, geen tijdsbepaling, maar op de *sneb* betrekking hebbende (*finemque in acumine ponunt*).

En Nikteus staen verbaest, en elk wort op zyn stede,[672]
En in 't verwonderen, eer 't iemant denkt of waent,[673]

672 *elk*, nl. ieder van de genoemden.
673 *in 't verwonderen*, met enige nadruk op *in;* Ov. bezigt tweemaal hetzelfde werkw. (*miratur.... et dum mirantur*).

*
Terstont herschapen in een zelleve gedaent'.
Het grootste deel der vlugt vlieght opwaert na'et veranderen,[675]
En klapt de taeie schacht en pennen op elkanderen[676]
In 't vliegen. vraeghtge: wat gestalte schootenze aen?[677]
De nieuwe vogel was voorwaer geen witte zwaen,
Maer eene zwaen gelyk. ik ben naeu hier gebleven,[678-79679b]
En, als een schoonzoon van vorst Daunus, noch in 't leven,
Bezitte onvruchtbaer lant, my voedende ter noot,
Met luttel van myn volk, dat naulyx overschoot.[682]
Aldus sprak Eneus neef, en Venul ging vertrekken[683]
Van Kalidon, Messaep, Kalabrie, en die plekken.[684]
Hier zagh hy holen en spelonken, dicht begroeit
En overlommert, en met meeren versch bevloeit;[686]
Daer boxvoet Pan zich nu onthoudt, noit kout in 't minnen,[687687b]
Een lantschap, eer bewoont van wufte veltgodinnen.[688]

* TEKSTKRITIEK: vs. 683 *Venul;* alle uitgaven: *Venus;* behalve V. VI.: *Venuul;* zie onder.

675 *der vlugt* is niet juist; bedoeld is: het grootste deel der makkers verandert in vogels.

676 *klapt,* naar de lez. *circumsonat* (N. Heins.).

677 1e lez.: *Rondom de schepen;* Ov., nog aanschouweliker: 'rondom de riemen'.

678-79 Ov.: 'weliswaar niet die van een zwaan, maar zeer gelijk aan witte zwanen' (men sprak van Diomediese vogels, die alleen op de Diomediese eilanden bij Garganus (Apulië) werden aangetroffen). Maar dit *wit* kan als staand epitheton gelden, niet als distinctieve bepaling; vgl. de vertaling van Lafaye: 'sans être celle des cygnes au blanc plumage, elle s'en rapproche beaucoup'; het nadrukkelike *voorwaer* (heel zeker) is een, wijzigende, toevoeg. v.V.

679b Ov.: 'Wat mij betreft, ternauwernood houd ik deze woonplaatsen.... in bezit (d.w.z. ik heb mij slechts met veel moeite hier kunnen vestigen); wschl. heeft V. *has sedes* opgevat als aanduiding van het aardse verblijf onder de mensen (*hier*).

682 Vgl. vs. 619-20.

683 *neef:* kleinzoon; 1e lez.: *zoon;* Lat. *Oenides; Venul,* vgl. *Tekstkrit.;* de lez. van het hs. is duidelik, de opmerking van Van Ln. (ook nog bij Unger!); 'de dichter heeft zich gedachteloos verschreven' dan ook niet ter zake, maar wat V. Ln. te lezen voorstelde: *Venulus ging trekken* heeft V. in 1e lez. geschreven, echter verworpen; voor de inkorting van de persoonsnaam vgl. *Hippaes*, Bk. XII, vs. 450, maar *Cillar* (niet *Cillaer*) ib. vs. 534; *Piër*, Bk. VI, vs. 4; *Pythagor'*, Dl. I, 272: 45; en H. op Bk. XII, vs. 299.

684 *Kalidon,* voor *Calydonia regna*, zoals Ov. hier noemt het (Apuliese) rijk van de uit Calydon afkomstige Diomedes (vgl. bij vs. 617); zo ook Schrev. *Kalabrie* (voor de overloop over het leesteken heen, vgl. bij Bk. X, vs. 92) staat voor *Peucetios sinus:* 'de Peucetiese zeeboezem', in Apulië; 1e lez.: *en Peuces ruime plekken;* ook het *Dict. Hist. Geogr. Hist. Poët.* (Lyon 1603) geeft *Peucetia* als naam voor Calabrië, maar ook, i.v. *Apulia, Peucetia* als naam voor een deel v. Apulia (terra di Barri); de begrenzing van Apulia was oudtijds onvast; onder Augustus was het met Calabria bestuurlik verenigd, tans heet het geheel: Apulia; Messapia was evenzeer voor Calabrië èn Apulië in zwang; het is hier Ov.'s bedoeling, dat Venulus van Nd. Apulië steeds zuideliker trekt over Peucetië naar Calabrië, (Messapia), hoewel dat een slechte manier was om naar Latium te komen; maar hij had dat voor de invlechting der volgende metamorfose nodig.

686 Naar de klank een prachtig vers; *bevloeit;* volgens de lez. van N. Heinsius: *levibus stagnis manantia,* 'waar lichtvlietende wateren vloeien' (andere: *levibus guttis manantia:* 'druipend van kleine druppels'; of *levibus cannis nutantia:* 'met wuivende lichte rietstengels); immers, zegt N.H. o.m.: 'de combinatie van waterlopen en spelonken is bij Ov. gewoon'; zie b.v. Bk. XI, vs. 793-vlg.; V.'s vertaling met *meeren* is geïnspireerd door *stagnum*, dat gewl. en etymologies 'stilstaand water, waterplas' betekent; *versch* is bijw., zal overigens voor *levibus* staan: die door hun bewegelikheid het begrip van bestendige verversing suggereren.

687 *boxvoet,* Lat. *semicaper:* 'halve bok', wijl hij met bokspoten en horens werd afgebeeld.

687b niet bij Ov.; 1e lez.: *noit vry van minnen*.

688 *wufte:* dartele.

De harder Appulus vervaertze, en dryftze styf[689]
Met zyn gezicht, en jaeghtze een' dootschrik op het lyf.[690]

689 *vervaertze*, heeft blijkens *eer* (vs. 688) op het verleden betrekking; 1e lez.: *verschrikteze;* vgl. Bk. X, vs. 306; *dryftze styf:* jaagt ze met heftigheid voor zich uit, - weg; *primo*, 'aanvankelik' zegt Ov., vgl. vs. 691.

690 1e lez.: *Te lande uit, en hy jaeghtze een' dootschen schrik op 't lyf.*

*

Als zy 't hervattende dit dreigement niet schroomen,[691]
En huppelende op maet ten reie wederkomen,
Mishaeght den harder dit. hy volgt dien boerschen styl[692-93693]
Al huppelende na, beschimptze midlerwyl
Met vuile woorden, en al t'onbesuisde kaeken,[695]
Ook zonder zyn gezwets en schimpery te staeken,[696]
Tot dat een boom de keel begroeit met schors en bast.[+697]
Dees wilde olyfboom, die met bittre kernen wast,
Getuight van 's harders aert en bittre schimperye.[698-99]
Als d'afgezanten, t'huis gekeert van Etolye,[700]
Bootschappen dat de hulp hun wort ontzegt in druk,[701]
Verweert de Rutulier zich noch met geen geluk,[702]
En zonder iemants hulp. hier wort van wederzyden
Gevochten, en veel bloets vergooten in het stryden.[704]
De torts van Turnus steekt de vloot in lichten brant.[705]
De kiel in watersnoot, en vreeslyk aengerant,
Wort noch geborgen, doch raekt wederom in lyden[706-707]
Door vier en vlam, harpuis, en pek aen alle zyden,[708]
En al wat branden kan. de vlam vlieght langs den mast
In 't zeil, en overloop en boorden rooken vast,[710]
Als Cibel, moeder van de goôn, zich dit laet rouwen,[711]
En denkt, het pynhout wert op mynen bergh gehouwen;[712]
Waerop zy met geklank van bom en keteltrom,
En boschboomhoute pyp, den luchtgalm wekt alom,[713-14]

[+][Randschrift:] *Apulus in eenen wilden olyfboom*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 691 hs. *hevattende*. - 697 oude uitg. in het kantschrift: *Appulus;* Schrev. heeft *Apulus* in zijn index der onderwerpen (vgl. Dl. VII, blz. 13), maar *Appulus* in zijn tekst. - 714 oude uitg.: na *pyp* geen komma.

691 *'t hervattende* (met onbepaald objekt): zich hervattende; 1e lez.: *Als zy bekennende zyn;* Lat. *ubi mens rediit:* 'zodra de bezinning weerkeerde'.

692-93 *ten reie:* tot de dans; bij Ov. is dit de nazin, en vs. 693 a een nieuwe zin; dat dit geen misvatting van V., is blijkt uit de 1e lez.: *Bestaenze weder* (2. *tzamen;* 3. *weder*) *nieu ten rey by een te komen. Dit steekt hem tegens 't hart;* vgl. Bk. IX, vs. 6.

693 *boerschen styl;* Ov. schrijft het boerse alleen aan de nabootsing toe.

695 *onbesuisd:* ruw, vgl. Dl. V, 329: 1425; *kaeken* voor: uitingen.

696 *Ook zonder;* vgl. vs. 251.

697 *begroeit;* 1e lez.: *met bittre* (vgl. vs. 698).

698-99 1e lez.: *met zyn bittre kernen wast, En geeft getuighnis;* de herhaling van *bittre* niet bij Ov. (*amaris, asperitas*); *kernen*, voor de vruchten.

700 *Etolye;* vgl. vs. 617 *Etolie*; Bk. IX, vs. 918.

701 1e lez.: *ontzeght wort van dien kant.*

702 1e lez.: *Verweeren Rutuliers* (vgl. Bk. IV, vs. 42) *zich met hunne eige hant;* 2e lez.: *Verweert de Rutler zich rampzaligh met zyn hant;* 3e lez.: *met los* (geschrapt; dan: *geen*) *geluk;* Lat. *Rutuli sine viribus illis Bella infausta gerunt; met geen geluk*, vgl. Bk. V, vs. 126.

704 *in het stryden;* 1e lez., minder juist, *onder 't stryden*.

705 Vgl. Dl. VI, 888: 110 vlg.

706-707 *kiel*, voor 't meerv.; 1e lez.: *vloot;* Ov.: 'de schepen die door de golven gespaard waren, hebben nu het vuur te vrezen'; zo bedoelt 't ook V.

708 *harpuis;* Dl. II, 435: 74.

710 *overloop;* Lat. *transtra:* 'de roeibanken'; vgl. Dl. VI, 709: 612 *den langen overloop*, en het proza (blz. 708): *andere zielen.... die langs de bancken zaten;* zie de aantekeningen aldaar.

711 Cybele, vgl. Bk. X, vs. 150; *rouwen:* verdrieten.

712 *wert*, verl. tijd; *mynen bergh:* de Ida, bij Troje.

713-14 Dit rumoer werd teweeggebracht door de Cybele-priesters van de Ida, de Corybanten, op een wolk derwaarts gevoerd; vgl. Dl. VI, 890: 148; *boschboomhoute pyp:* palmhouten fluit;

En door de dunne lucht met haeren hoogen wagen,[715]
Waervoor de leeuwen in garreelen zyn geslagen,

vgl. Bk. X, vs. 139; Dl. VI, 932: 652; en ib. 255: 623 de betere spelling *bosboombosch* naast 254: 428 *boschboomen;* die met *sch* ook bij Plantijn.

715 *door de dunnelucht*, nl. rijdend.

*

Dus Turnus aenspreekt: gy heilooze pooght den brant[717]
Vergeefs in deze vloot te steeken met uw hant.
Maer 't zal u missen: want ik geensins wil gedoogen
Dat vratigh vier dit hout, gewyt aen myn vermogen,[720]
Verteere: en op dit woort verneemt men een gerucht
Van bulderenden storm en onweêr in de lucht,[722]
Van weêrlicht, blixemstrael, en harde donderslagen,
En dichten hagelsteen, en donkre regenvlaegen.
De stormen steeken op in 't bruisschende element,[725]
En worden hantgemeen. de zee raekt overent.
Vrou Cibele, gesterkt met een' van twee paer winden,[727]
Breekt al de touwen van de schepen, dompeltze in den
Geroerden afgront recht voorover, en zy klooft[729]
Het water. 't achterschip verandert in een hooft.[+]
Het hout wort week, en flux gelichaemt. riemen, schermen[731]
Verkeeren van weêrzyde in beenen, en in armen.[732]
De ribbe wort de zy. de kiel schynt ruggebeen,[733]
Het touwerk haer, en d'arm aen elke zyde scheen[734]
Geschapen uit den spriet. de verf blyft blaeu als voren.[735]
De zeegodinnen, uit een' harden bergh geboren,[736]
Gaen veiligh op den stroom ten reie welgemoedt,[737]
En triomfeeren langs den zachten watervloet,
Niet eens gedenkende aen de rots, waeruit zy sprooten,
Ook niet vergeetende wat hoogen noot en stooten[740]
Zy leden op de zee, en slaen de hant met kracht

[+][Randschrift:] *Eneas schepen in zeegodinnen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 718 oude uitg.: na *hant* een komma.

717 Na *heilooze* stond oorspr. een komma.

720 *dit hout* enz.; Ov.: ‘de delen en leden van mijn wouden’; de pijnboomen van de Ida werden voor scheepsbouw gebruikt; *myn vermogen:* mij, machtige.

722 *onweêr* is synoniem met *storm;* vgl. Bk. VIII, vs. 653; de verzen 722-24 zijn een op zichzelf effektvolle uitbreiding van Ov.'s: ‘het begon te donderen; en op de donder volgde het vallen van zware regendruppels en springende hagel’, in welke woorden evenwel het proces nauwkeuriger wordt beschreven; 1e lez.: *storm en donder* (vgl. vs. 723, dat in het hs. tussengevoegd is).

725 *De stormen;* Ov.: ‘de Astraeïese broeders’, d.i. de Windgoden, als zonen van de titan Astraeus en van Aurora (Hesiodus); *'t bruisschende element:* de opbruisende golven; 1e lez.: *en buldren tegens een*.

727 *gesterkt met:* de kracht benuttend van; *een'.... winden:* een van de vier.

729 *klooft*, vgl. Bk. VII, vs. 175.

731 *gelichaemt:* tot een lichaam; *schermen* (niet bij Ov.): schutplanken.

732 *armen;* Lat. *digitos*, waarmee echter hier geen vingers bedoeld kunnen zijn of armen (vgl. vs. 734, en de juiste opmerking van V. Ln.), maar tenen.

733 1e lez.: *De zyde blyft;* de Lat. lez., door N. Heins. in zijn tekst opgenomen, luidt: *Quodque prius fuerat, latus est:* ‘de zijde blijft wat ze vroeger was’; maar hij vermeldt ook andere, w.o.: *Quodque latus fuerat, latus est*, waarop V.'s definitieve lezing (variërend) berust; de variatie (*ribbe - zy*) is hierom minder gelukkig, wijl, naar de opmerking van Magnus, Ov. gaarne bij metamorfosen iets van de vroegere gedaante laat blijven; vgl. vs. 735b.

734 *tou-werk;* 1e lez.: *aen wederzyd*[*e*]*;* vgl. vs. 732.

735 *spriet*, ook hier, evenals Bk. XI, vs. 649, voor *antennae:* ‘de raas’; *blaeu*, vgl. Bk. I, vs. 403.

736 *uit... geboren*, nl. als bomen op de Ida: vgl. vs. 720, en vs. 739; 1e lez.: *harde rots*, vgl. vs. 739; Lat. *montibus*.

737 *veiligh;* Ov. spreekt nl. van de golven, die zij vroeger vreesden.

740 *Ook;* versta: echter ook; de lez. *oblitae* staat ook bij Farn. 1649, 1650; vgl. Geerts 154; *oblata* is onmogelik).

Aen schepen, lang gesolt, en met geen' Griek bevracht.[741-42]

741-42 *slaen de hant*, nl. de reddende hand (haar eigen vroegere nood indachtig); *met... bevracht:* wanneer het altans geen Griekse schepen zijn.

*

Zy, noch gedachtigh aen den ondergang van Troien,
Vervloeken Grieken, zien de schipbreuk en 't verstroien[744]
Van vorst Ulisses volk met een verheught gelaet,
En hoe Alcinoüs zyn schip verhardt, vergaet,[+746]
De klip het hout begroeit van buiten en van binnen.
De vloot verandrende in een rey van zeegodinnen,[748]
Hoopte elk dat Turnus uit den oorlogh scheiden zou,[749]
Uit schrik van 't wonderwerk, verrecht door Cibels trou:
Maer hy volhardt met volk, ten oorlogh opontboden.
Van weêrzy sterkt zich elk met gunst van zyne goden.[752]
En elk in moedigheit acht zich een' godt gelyk.[753]
Zy passen langer noch op bruitschat, noch op ryk,
Ten bruitschat hun belooft, noch schoonvaêrs, noch op kroonen,[755]
Noch bruit Lavinie, maer vechten om te toonen
Hun dapperheit, uit schaemt' van zwichten. Venus ziet[756-57]
Haer' zoon in 't lyfgevecht, na veel geleên verdriet,
Ten leste boven staen, en Turnus dootsch bezwyken,[759]
En Ardea, voorheen, ontzien van nabuurryken,
Dat onder Turnus bloeit, geneight ten droeven val.[760-61]
Toen nu het Troische vier de gansche stadt met al
De huizen brande, en leide in d'asschen met elende,
Bleek hier een merk, waeraen men eerst haer jammer kende:[764]
Want midden uit den gloet en heeten puinhoop vloogh
Een vogel. dees verwaeit al d'asschen voor elx oogh[+]
Met t'zamenklappen van zyn pennen, en na dezen[767]
Behiel hy 't mager lyf, geluit, gedootverft wezen,
En wat den ondergang van eene stede past,

[+]Randschrift:] *Alcinoüs schip in een rots*.

[+]Randschrift:] *Ardea in eenen reiger*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 752 oude uitg.: na *goden* een komma. - 755 oude uitg.: *kronen;* Ho. *kroonen*.

744 *Grieken:* de Grieken; Lat. *Pelasgos;* vgl. Bk. IV, vs. 42.

746 Alcinoüs, koning der Phaeaken; zijn schip, dat Ulysses naar Ithaca had gebracht, werd door Poseidon in een rots veranderd (*Odyssee* Bk. XIII); voor de genit.- constr. met *zyn* vgl. Bk. X, vs. 54, Van Helt. II, bl. 151.

748 1e lez.: *verandert;* gewijzigd ter vermijding van vrewarring met de tegenw. tijd; abs. constr.; vgl. vs. 201-03.

749 *uit den oorlogh scheiden* (desistere bello): de oorlog staken; *scheiden uit* vroeger in ruimer gebruik dan tans; zie *Wdb. N.T.* XIV, 358.

752 *goden;* aan de zijde van Aeneas diens moeder Venus, aan die der Rutuliërs de vijandin der Trojanen, Juno.

753 Lat. *instar esse*, dat hier ‘opwegen tegen’ betekent (‘het bezit van moed weegt op tegen de bijstand der goden’) heeft V. minder juist weergegeven, echter in navolging van Pontanus (zijn aant. ook bij Schrev.): *est instar cujusdam numinis*.

755 *schoonvaêrs, kroonen;* daar er slechts van één schoonvader sprake is (*sceptrum soceri*), nl. Latinus (vs. 597), is het meerv. te beoordelen als een ‘Plural der affektischen Verallgemeinerung, der sich namentlich in erregter Frage und im Ausruf leicht an Stelle eines logisch berechtigten Singulars einstellt’ (Havers, *Handb. d. Syntax*, S. 161).

756-57 *om.... dapperheit;* Ov. ‘om te overwinnen’.

759 *dootsch bezwyken;* zelfde wending Bk. V, vs. 101; met Turnus' dood, in tweegevecht met Aeneas, eindigt de Aeneïs, gelijk de Ilias met die van Hector.

760-61 De komma na *voorheen* accentueert dit ‘vroeger’; 1e lez.; *het hooft der koningkryken; Ardea*, hoofdstad van Turnus' volk, de Rutuliërs; *nabuurryken:* de, zijn n., vgl. Bk. IV, vs. 42. - *geneight* (nog bij *ziet*, vs. 757), een soort van futurum-omschrijving: het gaat binnenkort vallen; Ov.: ‘Ardea valt’.

764 *waeraen.... kende* staat voor *tum primum cognita*, door Ov. gezegd van de vogel (vs. 766): ‘een toen voor 't eerst geziene vogel’; bedoeld is de reiger (Lat. *ardea*); vgl. vs. 770.

767 *na dezen*, door H. bij een verleden tijd afgekeurd.

Ook zelf den naem der stede, een' Reiger, die verrast,
Een jammer aenheft met zyn pen, van rou bewogen.[770-71]
Eneas deught beweeght al 't goôndom tot medoogen,[772]
En Juno mede, om nu voortaen het oude leedt
Te zetten uit den zin: dewyl Iülus, reedt[774]
Ter heerschappye, in een gerust bezit gezeten;
De vader tydigh tot verhuizen, en 't gesleeten
Ryxpurper entlyk af te leggen, en met glans
Der godtheit overstraelt, wou gaen naer 's hemels trans.[776-78]
Hierop hiel Venus bij de goôn aen, en sprak: vader,[779]
[Hem blyde omhelzende,] o Jupyn, die niemant nader[780]
Begunstighde, och ik bid bewysme dees gena[781]
Dat myn Eneas, uw nakomeling, besla[782]
Een kleene plaets om hoogh, de minste in 't hof daer boven.[783]
Het zy genoegh dat hy, in duisternis geschoven,
Den afgront eens bezocht. de goôn bestemden dit,[785]
En Juno, die om hoogh naest 's konings zetel zit,
Bestemde ook dit verzoek met haer gelaet goetaerdigh.[787]
Toen sprak de vader: o myn dochter, gy zyt waerdigh
Dat u dees hemelsche schenkaedje wert vereert,

770-71 Zie bij vs. 764; *een' Reiger*, 4e nv., als appositie bij *naem;* Reiger (let op de hoofdletter) staat dus voor de vogel-, en de stadsnaam; Ov.: ‘Ardea zelve bejammert zich, met eigen vleugels zich slaande.

772 *deught* (Lat. virtus): dapperheid, heldenmoed.

774 *dewyl;* Ov. heeft hier: ‘Reeds had Aeneas' heldenmoed alle goden, en Juno-zelve, genoopt hun vroegere toorn te laten varen, toen (*cum* c. indic.)...’; *dewyl:* terwijl (min juist, daar Ov. opvolging der gebeurtenissen bedoelt); ofschoon V. herhaaldelik *dewyl* = ‘wijl’ heeft (zie b.v. Bk. III, vs. 437; IV, vs. 935; IX, vs. 844), wens ik hier de verklaring terug te nemen, die Bk. I, vs. 104, vs. 521 gegeven is; vgl. voor eerstgenoemde plaats *Wdb. N.T.* III, 2477; en voorts Dl. I, 139: 82; Bk. X, vs. 428 kan *dewyl* ‘zolang als’ betekenen, en omdat het beter dit begrip uitdrukt in de plaats van *terwyl* (zie de 2e lez.) gekomen zijn; opmerkelik is die zelfde vervanging Bk. XII, vs. 752: zij zal niet aan betekenisverschil zijn toe te schrijven, maar aan redenen van klank (*Troje, wert, wreede* in hetzelfde vers); zie nog *Spore voor Chr. Huigens*, vs. 64, waar echter het hs. *terwyl* heeft. - *Iülus... gezeten* is evenals in 't Lat. een abs. constr.; *reedt ter heerschappye:* rijp voor het bewind; Lat. *crescentis:* ‘groeiend, tot wasdom gerakend.’

776-78 *tydigh tot verhuizen:* stervensrijp; over *verhuizen:* ‘sterven’ H; het *gesleten purper* vond Bi. ‘wonderlijk, en.... ten minste zeer ondichterlijk’! Geheel ten onrechte leest hij uit V., dat dit gesl. purper Aeneas *tijdig tot verhuizen* maakte, alsook dat Iülus reeds *ten gerust bezit* (‘nog wel niet *in 't bezit*, maar toch *ten bezit*’) *der heerschappy gezeten* was; *en*, versta: en om; Ov. heeft eenvoudig: ‘toen de Cythereïese held (Aeneas, als zoon der godin van Cythéra, d.i. Venus) rijp was voor de hemel’; 1e lez vs. 776-77: *De vader hemelsch* (2. *reisree*) *nu wel uitmoght, om 't gesleeten Ryxpurper eenmael;* dit verklaart *en* (vs. 777), dat in de definitieve lez. te veel staat; *met.... overstraelt* kan op Farn.' aant. berusten.

779 *Hierop;* bij Ov. wàs dit reeds gebeurd (*ambierat*)*;* H over 't metrum van *en sprak*, en van *en treê;n*, Bk XV, vs. 779.

780 De komma na *omhelzende* is hersteld, na eerst te zijn weggewist; zij is overigens regelmatig voor sluithaakje in het hs. gedelgd; vgl. Bk. XV, vs. 30; *die niemant nader* (niemand meer dan mij).... *gena;* Ov.: ‘gij die nooit hard voor mij waart, geef mij nu een biezonder bewijs van uw goedheid’.

781 1e lez.: *verleenme*.

782 *uw nakomeling;* Ov.: ‘die, uit mij geboren, u grootvader heeft gemaakt’; 1e lez.: *Eneas, die u grootvaêr noemt, ons spa*.

783 Of *de minste* met *plaets* moet worden aangevuld, is niet duidelik.

785 *afgront:* onderwereld; *eens*, met klemtoon (*semel*).

787 *met haer gelaet goetaerdigh;* Lat. *placato ore:* ‘met vriendelik gelaat’; desniettemin is, wegens de betrekkelike zeldzaamheid van achtergeplaatste bnw. (vgl. Bk. XII, vs. 572), *goetaerdigh* wellicht eer als bijw. op te vatten.

Tot heil van uwen zoon, voor wien gy dit begeert.[788-90]
Zoo sprak hy. zy verblyt bedankt hem, en gaet stuiven

788-90 Ov.: '(Beiden) zijt gij die hemelse gave waardig, gij die het vraagt, en hij voor wie gij het vraagt; ontvang, dochter wat gij wenst'; *wert*, tegenw. tijd; vs. 790 1e lez.: *Ten dienst*.

*

Door dunne en ope lucht met haer gepaerde duiven,
Naer 't Laurentynsche strant, ter stede daer de stroom[793]
Numicius, van riet begroeit, met vryen toom[794]
Zyn' eemer uitgiet in de naeste zeen en vloeden.
Om haeren lieven zoon voor 's doots bederf te hoeden,
Gebietze dat de vliet hem zuivre rein en net,[797]
En alle sterflykheit, bederf, en aertsche smet
Voor stroom in zee voere: en de vlietgodt aengedreven,[+]
Spoelt al wat sterflyk aen Eneas leên moght kleven
Rein af. nu is hy gansch onsterflyk deur en deur.[801]
De moeder balssemt met een' goddelyken geur
't Geloutert lichaem, en bestrykt het aenschyn blye
Met nektar en ambroos, der goden lekkernye,[804]
En schenkt hem een natuur der godtheit voor zyn lot.[805]
De Roomschen eeren hem voor een' verkoren godt,[806]
Wien zy altaer en kerk toekeuren, en gebeden.[807]
Nu stont de staet van Albe en Rome met zyn steden[+808]
Aen 't oir Iülus, ook Askaen by elk genaemt.
Na hem heerscht Silvius; na hem Latyn, befaemt
En fier, en die vernoemt het oude ryk bestierde.[810-11]
Doorluchtige Epitus volght hem, en is de vierde.[812]
Na hem heerscht Kapis, en Kapeet. maer Tiberyn[813]
Be-erft het ryk, die in het vloeiend kristalyn
Van dien Tuskaenschen stroom te deerlyk legt verdronken,[815]
En met zyn' eigen naem het water heeft beschonken.

[+][Randschrift:] *Eneas wort vergodet.*

[+][Randschrift:] *Koningen van Alba en Rome.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 810 oude uitg.: na *Silvius* een puntkomma. - 811 hs. *en fier*.

793 *Laurentynsche strant;* vgl. vs. 445.

794 *Numicius*, vgl. vs. 433; volgens de gewone sage verdronk Aeneas in de N., of sneuvelde aan zijn oever.

797 *de vliet;* 1e lez.: *de stroom* (vgl. vs. 793; 799).

801 *Rein af;* vgl. Bk. VII, vs. 402; *deur en deur*, vgl. Bk. VIII, vs. 369; X, vs. 264, telkens in rijm; zo ook *veur*, Bk. XIII, vs. 706, *ongesteurt* Bk. XII, vs. 210 (maar *steurenis*. Bk. IX, vs. 452; XII, vs. 692 buiten rijm), *meught*, Bk. XII, vs. 794; de versregel is niet 'vrij pleonastisch en bovendien vrij plat', zoals V. Ln. meent.

804 Wie door een godheid met nektar en ambrosia gezalfd werd, verkreeg daardoor de onsterfelikheid.

805 *een natuur;* 1e lez.: *de natuur; voor:* als.

806 Ov.: 'Het volk van Quirinus (= Romulus) noemt hem Indiges', d.i. een inheemse god, een na zijn dood onder de goden opgenomen heros; *verkoren godt:* een onder de goden opgenomene; 1e lez.: *Het Roomsche volk ontfangt hem voor een' halven godt*.

807 1e lez.: *Aen wienze; toekeuren;* vgl. Bk. IV, vs. 22; VIII, vs. 449.

808 Ov.: 'Alba ('n stad in Latium) en het rijk van Latium' (*res Latina*); *Rome* is min juist, immers de stad werd eerst later gesticht; vgl. echter bij vs. 822; wat Ov. hier geeft, is de (onhistoriese) reeks der Albaanse koningen, onderbroken door de vertelling van Vertumnus en Pomona, met die van Iphis en Anaxarete; vgl. voor dit gedeelte Dl. VI, blz. 736.

810-11 *Latyn:* Latinus, zoon v. Silvius; hij bezat, zegt Ov., een ten tweeden male gevoerde (*repetita*) naam; Aeneas' schoonvader nl. heette ook Latinus; V. drukt dit uit met *vernoemt;* vgl. Bk. IX, vs. 1006; missch. bedoelt V. ook Bk. VI, vs. 101 'een andere naam geven'.

812 *Epitus;* diens vader Alba heeft V. overgeslagen bij verzuim; *en is de vierde*, niet bij Ov.

813 *Kapeet:* Capetus; 1e lez.: *en Kapetis. Tiberyn* (Tiberinus).

815 *dien Tuskaenschen stroom:* de (uit Tuscië, d.i. Etrurië) komende Tiber, die dus zijn naam heet te dragen naar Tiberinus.

Uit hem sproot Remulus, Akroot de broeder me.[817]

817 *Remulus;* bij Livius heet hij Romulus Silvius; *Akroot:* Acrota (klemt. op A); 1e lez.: *en ook de broêr Akroot* (: *besloot*); vgl. vs. 820; de wijziging vindt wschl. haar grond niet in *broêr* (vgl. Bk. XIII, vs. 939), maar in *besloot*, dat minder paste.

*

Dees Remulus wert out van jaeren, en stont ree[818]
Te blixemen, maer bleef van 't blixemvier verslonden.[819]
Akroot, veel zediger dan broeders aert bevonden,
Laet zynen ryxstaf den manhaften Aventyn,[821]
Begraven op den bergh, daer hy regeerde, en zyn[822]
Gedachtenis ons met den naem noch wou vertolken.
Nu stont het hoofdbewint der Palatynsche volken[823-24]
By Prokas. onder hem bloeide eene maeght Pomoon.[825]
Dees spande in Latium met recht alleen de kroon
Met planten boven al de wakkre boomgodinnen,
Gelyk de naam dit melt. zy zette haere zinnen[827-28]
Op bosch noch waterstroom, maer vrolyke landou
En appelboomen. zy hanteert in haeren bou[830]
Geen' schicht, maer liever een krom snoeimes om te snoeien[831]
De takken, die in 't wilt en veel te weeligh groeien,
En houwt de boomtelgh af, die al te dertel wast.
Dan entze een jonge plant in een' gekloven bast.[834]
Zoo leert de stam een vreemt tuinvoesterkint aenqueeken[835]
Met zyn doorvoedzaem sap. noit zal hem sap ontbreeken
In 't laven van het kint, den voesterheer vertrout:
Want hy sproeit d'aders en de wortels van het hout[836-38]
Met nedervloeiend vocht, dat uit den gront komt dringen.
Dit 's al Pomoons vermaek. dit zyn haere oefeningen.[840]

* TEKSTKRITIEK: vs. 835 oude uitg.: hs. *den stam;* zie onder. - 836 oude uitg.: *doorvoetzaem*.

818 *out van jaeren; maturior annis*, ('de oudste van beiden) opgevat als absolute compar.

819 Dit wijst wel op een sage gelijkend op die van Salmoneus; vgl. Dl V, blz. 708-vlg.; 1e lez.: *Akroot, vry zediger dan zynen broêr bevonden*, blijkbaar gewijzigd wegens *zynen* in nominatief-functie; vgl. Bk. XV, vs. 1031.

821 1e lez.: *Den ryxstaf leverde aen den dappren;* gewijzigd ter wille van een natuurliker woordorde, overeenkomstig het beginsel reeds in de *Aenleidinge* uitgesproken (Dl. V, 485: 34-vlg.); vgl. vs. 1048-49.

822 *Begraven*, Aventinus nl., die begraven zou zijn op de naar hem genoemde Aventinus, een der zeven heuvelen van Rome; blijkens Livius (I, 5) nam men aan, dat er reeds vóór de stichting door Romulus een nederzetting was op Romeinse bodem; vgl. bij vs. 808.

823-24 *vertolken;* 1e lez.: *bedieden* (: *lieden*)*;* 2e lez.: *vermelden* (: *velden*)*; Palatynsche*, naar de Palatijnse heuvel; *Procas*, bij Ov. *Proca*, maar ook de vorm *-as* komt voor, zie b.v. Dl. VI, 736: 804.

825 *bloeide;* vgl. de *Inhout* van dit boek.

827-28 1e lez.: *Met ooft te planten meer dan alle;* door de wijziging werd de samenhang met vs. 828a verdonkerd (Pomona, godin der boomvruchten, Lat. *poma*), maar zie *appelboomen* (vs. 830).

830 *bou*, vgl. Bk. XI, vs. 42, en *ongeboude*, Bk. VII. vs. 188 (1e lez.); XI, vs. 96.

831 *schicht*, om te jagen.

834 *gekloven;* vgl. bij Bk. VII, vs. 175.

835 De lez. v.h. hs. *den stam* schijnt erop te wijzen, dat aan V. *Zy leert* door 't hoofd speelde; of missch. moet zelfs aldus gelezen worden; Lat. *et succos alieno praestat alumno*.

836-38 *hy* (vs. 838); door V. is blijkbaar *irrigat* 'besproeit' van de stam verstaan, i.p.v., gelijk juist ware, van Pomona, die met stromend (*labentibus; nedervloeiend*) water de wortels van de boom voedt; *nedervloeiend vocht* en *uit de gront komt dringen* (niet bij Ov.) is een weinig gelukkige combinatie.

840 *oefeningen:* bezigheid; ofschoon men 'zo spreekt en schrijft totnochtoe meest altijd' houdt toch H. *deez' zijn haere oefeningen* voor 'onvergelykelijk beter' en door 'de sierelykheid en tevens de zuiverheid der taale' vereist, - een zuiver staal van zijn (schijnbaar) logiese, klassicistiese taalopvatting; hij beroept zich dan ook op Ov.' *hic amor, hoc studium;* anders V. Lelyv., en V. Ln.; vgl. vs. 909.

Zy legt op vryer noch vryaedje toe in 't velt,[841]

841 1e lez.: *op geene min noch vryer; in 't velt*, een (wegens *boomgaert* vs. 843) min gelukkige toevoeging.

*

En niettemin, heel schuw voor moetwil en gewelt[842]
Van ruwe gasten, past haer boomgaerts deur te sluiten,[843]
En keert den toegang van de jongelingen buiten.[844]
Wat rechten Saters, geil en wullepsch in den aert,
En op het huppelen bedreven, onvervaert
En stout in 't minnen, niet al aen! de veegoôn mede,[847]
Bekranst met pynloof om de horens, rits van zede.[848]
Wat recht de woutgodt aen, meer wulpsch dan hem betaemt!
Ook Priaep, die den hof voor dieven sluit, hen praemt,[849-50]
En met een snoeimes dreight! maer in het vierigh minnen
Ging een Vertumnus al de vryers, die hun zinnen[852]
Op deze stelden en aenhielen, ver voorby,[853]
In 't vryen echter niet gelukkiger dan zy.
Hoe dikwyl torste hy een' korf met korenaeren,[+]
Gelyk een maeier, in het bloeienst' van zyn jaeren,
Van ieder aengezien? hoe dikwyl scheen hy moy[856-57a]
Om 't hooft bevlochten met een' krans van 't versche hoy,
Als een die gras, op't velt gemaeit, had helpen harken?[857b-59]
Hoe dikwyl droegh dees knaep den dryfstok met een' sterken[860]
En ruigen arm? gewis men zoude zweeren dat
Dees zweetende ossen uit den ploegh gespannen hadt.[861-62]
Hy, met zyn snoeimes, scheen op boomgaertooft te passen,[863]
Of een wyngaerdenier, daer muskadellen wassen.
Met eene ladder op den nek, zoo kloek als vroom,

[+][Randschrift:] *Vertumnus in verscheide gedaenten.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 848 oude uitg.: na *zede* een punt; zie beneden bij vs. 847. - 858 hs. *een krans*. - 860 oude uitg.: na *dryfstok* een komma.

842 *niettemin*, beperkend-tegenstellend zinsverband (dus: ofschoon zich om vr. niet bekommerend); 1e lez.: *nietemi*[*n*]*;* vgl. Bk. VI, vs. 448; VII, vs. 634; X, vs. 335.

843 *past:* draagt zorg.

844 Versta: 'belet de j. de toegang' (*accessus viriles*).

847 Het uitroepteken is gewijzigd uit vraagteken; evenzo wsch. in vs. 848; vgl. vs. 857-vlg.; en Bk. IX, vs. 1051.

848 *rits;* vgl. Bk. X, vs. 432 *geil en rits*.

849-50 *woutgodt*, Lat. *Silvanus;* andere lez. *Silenus*, door H. Heins. en Schrev. verworpen; *meer.... betaemt*, Ov.: 'steeds jeugdiger dan zijn jaren'; 1e lez.: *De woutgodt, wulpscher dan zyn jaeren wel betaemt*, (2e lez.: *Wat rechten ze niet aen om haer, dat niet betaemt*,) *En Priaep* (god der tuinen en wijngaarden), *die den dief met zyne puds* (Lat. *inguine;* vgl. Stoett, *Moortje* bij vs. 2708) *beschaemt* (2e lez.: *uitsluitende beschaemt;* 3e lez.: *uitsluit, hen keert en praemt);* de klemt. v. *Priaep* is zonderling; vgl. bij Bk. IX, vs. 486.

852 Vertumnus, evenals Pomona een oud-Italiese godheid, een god v.d. wasdom (*annus vertens*, het wisselende jaar; vandaar ook dat hij van gedaante kan wisselen).

853 *aenhielen*, in absol. gebruik, vgl. Bk. VII, vs. 1179; X, vs. 547.

856-57a *Gelyk een;* 1e lez.: *Gelyk een;* 2e lez.: *Voor eenen;* Ov.: 'naar 't uiterlik een werkelike maaier'; *in... jaeren*, Lat. *duri*, 'gehard'; *moy*, vgl. bij Bk. IV, vs. 427.

857b-59 Ov.: 'Dikwijls, de slapen omwonden met vers hooi (namelik wegens de geslaagde hooioogst) scheen hij (lett.: kon hij schijnen) het gemaaide gras gekeerd te hebben (naar de lez. *versasse*, N. Heins.); *scheen hy:* 'liet hij zich zien'.

860 1e lez.: *zwaeide hy den prikkel* (*stimulos;* een puntige stok, waarmee het vee werd aangedreven).

861-62 *men zoude zweeren;* uit deze weergave kan men niet (met Geerts 154) afleiden, dat V. de lez. *iurares* van N. Heins., i.p.v. *iurasses* (Farn., Schrev.) heeft gevolgd; *dat hy* versta: zo pas (*modo*); *hadt*, vgl. Bk. XIII, vs. 90.

863 *met zyn;* beter ware: *met een* (als hij een sn. in de hand had); vgl. vs. 867-68.

Scheen't of hy weeligh ooft wou plukken van den boom.[865-66]

865-66 1e lez.: *vroom* (: *van den boom*)*;* 2e lez.: *grof* (: *in den hof*)*;* daarna de 1e lez. hersteld; de hele bepaling niet bij Ov.; *kloek:* wakker; *vroom:* flink.

*

Hy scheen een kryghsman met den degen, trots te moede,
Een visscher met zyn aes en bevende angelroede.[867-68]
Ook kreegh hy dikwyl door verandren van gestalt[869]
Een' vryen toegang tot de maeght, die hem gevalt
Om haere schoonheit. hy ging, leunende voorover[+871]
Op eenen stok, en met zyn bonte muts, door lover
En gras, gelyk een out en grys gerimpelt wyf,
In haeren schoonen hof, en stont verbaest stokstyf,[874]
En sprak, verwondert om al d'appels, die hier blozen:
O gy zyt ryker dan al die den oever kozen
Om Albula, bewoont van 't veltgodinnedom.[877]
O schoone, zyt gegroet. ik zie my zelve stom.[878]
O onbevlekte bloem der maeghden! en by poozen
Durf hyze kussen voor de kaeken, root als roozen,
Doch anders dan een best; en hurrekt neêr, en bukt,[881]
Gelyk een oude vrou, op eenen bult, verrukt[882]
Door al de takken, met hun vruchten overladen.[883]
Hier tegens over stont een olm, van wyngertbladen
En druiven dicht begroeit. hy, dezen groenen stam[884-85a]
Eens pryzende, zegt heet ontvonkt van minnevlam:[885b-86]
Indien dees ollem met geen' wyngert stont behangen,[887]
Zou hy geen wellust dan alleen de blaên ontfangen;[888]
Ook lagh de wyngert, die op dezen ollem leunt,
Ter aerde, waer hy niet gepaert en ondersteunt
Met dezen olm: en kan dit voorbeelt u niet raeken,
En schuwt gy evenwel den byslaep, en het blaeken,
En kruiptge noch niet met uw wederga by een?[891-93]

[+][Randschrift:] *Vertumnus in een out wyf.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 885 oude uitg.: na *hy* geen komma.

867-68 'Had hij een zwaard, of een hengelroe, dan leek hij enz.'; vgl. bij vs. 863.

869 *Ook;* Lat. *denique*, 'kortom'; daarna, ter inleiding van het volgend verhaal, Lat. *etiam*, 'ook'.

871 H. over *leunen* naast *le*(*e*)*nen*, en *leenen* naast *lienen;* van 't eerste heeft V. beide vormen, maar terwijl H opteerde voor *ee*, heeft V. in *Hsch.* enkel *eu*, mogelik om wille der differentiëring (vgl. V. Ln. XII, bl. 17 op *was*); *lienen* wees H. af, maar Hinl. achtte alle vier de vormen goed; anders weer Bi., die hier een opmerkelike uitlating heeft over de verhouding van spraak en spelling; zie ook *Onze Taaltuin* I, 287-vlg., II, 113-vlg.

874 *stont.... stokstyf*, een de situatie ietwat overdrijvende toevoeging; 1e lez.: *en styf*.

877 *die ... Albula;* Albula, oude naam voor de Tiber; vgl. vs. 432; maar enige twijfel schijnt geoorloofd of V. het hier zo verstaan heeft; het Lat. (een geïnterpoleerd vers) heeft: *Omnibus ex Nymphis, quas continet Albula ripis:* 'van alle n., die de Albula aan haar oevers herbergt'; kan *om* hier ruimtelike verspreiding binnen een gebied aanduiden? vgl. *om de stadt*, Bk. XIII, vs. 986; let ook op *veltgodinnedom* voor '(oever) nimfen'.

878 *zyt;* vgl. Bk. VIII, vs. 561; V. Helt. II, bl. 52.

881 *en bukt:* terwijl ze bukt: H. over *hurken, hukken, horken, herken*.

882 *bult:* aardhoop.

883 1e lez.: *van hun vruchten*.

884-85a Vgl. Bk. X, vs. 144.

885b-86 1e lez.: *nadatze dezen stam Geprezen hadde, zeghtze;* let erop, dat de Lat. persoons vorm niet verzeld is van een pers. vnw.; *groenen* ziet op de wijnranken; Ov.: 'de olm èn de wingerd'; de uitspr. van *wyngert* (niet: *wingert*) zal met *ij* [ei] zijn; vgl. ook de drukwijze *wijngert* in de oude uitg., hier en elders.

887 Ov. gebruikt 't woord *caelebs*, 'ongehuwd'; vgl. Bk. X, vs. 144.

888 Ov.: 'zou hij niets aanlokkeliks (*quare peteretur*) hebben dan alleen zijn lover'; V.: 'zou hij geen genot kennen dan alleen het bezit van zijn lover'.

891-93 1e lez.: *Met dezen groenen olm; groenen* (niet bij Ov.) vermoedelik verwijderd met 't oog op vs. 885; zie aldaar; *en kan.... by een*, bij Ov. niet in de vorm van een vraag; *en kruiptge.... by*

*

Och luste 't u, gy kreeght meer aenzoek dan Heleen,[894]
Daer Azie en Euroop tien jaeren lang om leden;[895]
En deze schoone bruit, om wie Lapyten streden,[896]
En d'ega van Ulis, die stout was tegens bloôn.[897]
Dewylge minnaers vlugt, en quetst met smaet en hoon,[898]
Staen duizent vryers, heele en halve goden t'zamen[899]
Naer u. elk wenscht en wil met u in echt verzaemen,[900]
Ook 't goôndom, dat den bergh van Albula betreet.[901]
Maer zytge vroet, en wilt gy, heilzaem uitbesteet,
U paeren, en den raet van my bedaeghde hooren,
Die u meer dan zich zelf bemint, en heeft verkoren;[904]
Laet al den slechten hoop van nu af buiten staen,[905]
En neem Vertumnus voor uw lief en egade aen.
Ik sta u borge: want ik ken hem, wil niet schroomen,[907]
Gelyk my zelve. hy is hier niet vreemt gekomen
Aenzwerven: neen het is een lantzaet. hy bemint[908-09]
Niet als de meesten, die men by de wegen vint.[910]
Gy d'eerste en leste kunt alleen zyn oogh behaegen.
Hy offert u alleen het hart op al zyn dagen.[912]
Zet 's jonglings jeught hier by, en aengeboren schoon,
En hoe hy zich schakeert in allerhanden toon

een, Ov.: 'en gij zoekt niet te trouwen' (*te coniungere*)*: kruiptge* door V. dus niet plat bedoeld, alleen schalks.

* TEKSTKRITIEK: vs. 915 oude uitg.: *u begeerte*.

894 Helena; naar haar hand dongen een groot getal minnaars.

895 Niet bij Ov., en in 't hs. tussengevoegd.

896 *bruit*, nl. Hippodame; vgl. Bk. XII, vs. 276-vlg.; op te merken *deze* in bepal. aankondigende functie; *Lapyten:* de L.; vgl. Bk. IV, vs. 42, en Van Helt. II, blz. 77-vlg., waar echter aan deze gevallen geen aandacht is geschonken; vgl. voor het Mnl. Stoett[3], bl. 60.

897 1e lez.: wschl. *van den vorst Ulisses, blood en stout*; Lat. *timidis audacis Ulyssei:* 'van U. die slechts tegen vreesachtigen dapper was', maar Farn. *timidi aut audacis;* de geschiedenis der vrijers van Penelope is bekend genoeg.

898 1e lez.: *en afslaet, en mistrout; dewyl*, Lat. *nunc quoque cum* c. coniunct., 'maar ook nu nog, ofschoon'; mogelik bedoelt V. *dewyl* als 'terwyl' in verwante betekenis (vgl. vs. 774), maar eerder staat bij hem *vryers* (*proci*) tegenover *minnaers* (*petentes*).

899 1e lez.: *heele goôn en halve*.

900 *wenscht en wil verzaemen* kan als samentrekking beoordeeld worden (wenst te v., en wil v.); of ook *wenscht en wil* als een groepverbum.

901 Lat. *et quaecunque.... numina* is eer samenvattend bedoeld; vgl. Lafaye: 'bref tous ceux'; *Albula*, vgl. bij vs. 877; Ov.: 'de Albaanse bergen', zuidoostelik van Rome.

904 Ov.: 'die u meer dan al die anderen bemint, en meer dan gij denkt'.

905 *slecht:* gewoon; *van nu af*, min juist, daar zij tot dan toe niemand tot zich had toegelaten; het Lat. heeft: *vulgares rejice taedas:* 'versmaad een alledaags huwelik', wat niet op de pasgenoemde godheden kan slaan, maar de voortreffelikheid van Vertumnus wil belichten.

907 1e lez.: *hem, gansch volkomen*; Ov.: 'hij is aan zichzelf niet beter bekend dan aan mij.'

908-09 *hy.... aenzwerven;* Ov.: 'hij dwaalt niet overal over de hele wereld rond'; *is gekomen aenzwerrven*, zeldzame constr., door H. afgewezen; vgl. V. Helt. II, bl. 55 (waar deze manier 'onbekend bij V.' genoemd wordt), dez. *L. Ts.* XI, 169-vlg., Kern, *Omschrev. Ww.-vormen*, blz. 46-vlg.; *het is* (vgl. bij vs. 840) *een lantzaet;* het Lat. (*loca*) *magna:* 'uitgebreid (gebied)' is niet weergegeven.

910 *die.... vint* (1e lez.: *die hy*) is objekt bij *bemin;* Lat. *quam* (andere lez.: *quas*) *modo vidit:* 'die hij zo pas gezien heeft; de laatst geziene'.

912 *offert op:* wijdt toe; *het hart;* 1e lez.: *zyn hart;* na *op* oorspr. een komma.

915 Van vormen. nimmer zult gy uw begeerte ontbeeren.[914-15]

914-15 *allerhanden*, vgl. vs. 462; *toon van vormen*, zelf een opmerkelike ‘schakering’ in de betekenis van *toon; uw*, zie *Tekstkrit.;* Bk. VII, vs. 706 is de 1e lez. in het hs. wschl. *u;* vgl. Dl. VII, bl. 866.

*
Scheptge uw vermaek in ooft, en boomgaert, appels, peeren;
Hy daetlyk mede, en neemt uw gaven dankbaer aen;[916-17]
Doch past op appels, versch geplukt, hoe schoonze ook staen,
Noch sappen, zoet van smaek, noch andre boomgaertvruchten[919]
Dan slechts op u alleen. ontfarm u om zyn zuchten,[920]
En gloênden minnebrant, en hou, vertroume dit,[921]
Dat uw beminner u met zynen mont dus bidt.[922]
Ontzie de wraekgodin, en Venus, wiens vermogen[923]
Alle onvermorwden dreight met ongenadige oogen.[924]
Ontzie de plaegen van de strenge Nemezis:[925]
En op dat gy vermyt wat u nadeeligh is,[926]
[Want reken ik ben out en vroet, en lang ervaeren]
Wil ik wytluchtigh u een voorbeelt gaen verklaeren,[928]
Bekent in Ciprus, en naemhaftigh overal,[929]
Dat licht uw opzet en uw hart verzachten zal.
De jongling Ifis, laegh van afkomst, kreegh behaegen[+]
In Anaxarate, van hooghgebore maegen[932]
Uit Teucers ouden stam. hy ziet haer aen, en steent.[933]
De liefde ontvonkt het mergh en pit in zyn gebeent'.
Een lange wyl de min weêrstrevende, ondertusschen
Niet konnende met reên het vier van minne blusschen,[936]
Noch toomen, komt aen 't huis, en melt, bykans ontzint
En quynende, zyn min gestelt op 't voesterkint.[937-38]
Hy badt de voester dat zy hem uit rechte liefde[939]
Der dochter, die haer zoogh, en hem in 't harte griefde,[940]
Niet hardt wou vallen. hy ging even vierigh voort
By elke dienstmaeght, en verzocht een gunstigh woort,

[+][Randschrift:] *Ifis verlieft op Anaxarate*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 941 oude uitg.: *hard*.

916-17 *Scheptge.... mede;* Ov.: 'Wat meer is (*quid quod;* vgl. Bk. IX, vs. 274; X, vs. 874-75; XIII, vs. 427), hebt gij beiden niet dezelfde voorliefde? de door u gekweekte vruchten, ontvangt hij ze niet 't eerst?' *boomgaert; m* in het hs. bovengeschreven, maar in vs. 919 aanstonds *boomgaert*.

919 Ov.: 'noch zachtsappige kruiden, die de hof voortbrengt, noch wat dan ook'.

920 *Dan;* vgl. voor de constr. van *ander*(*e*) *dan* Bk. VIII, vs. 1174 (en lees ald. voor Bk. VI, vs. 473: Bk. VIII, vs. 473); vs. 1190; XI, vs. 259-60; Dl. VI, 708: 448 *andre zielen*, d.i.: anderen, die schimmen waren'; Bk. IX, vs. 139.

921 *hou:* houd het ervoor.

922 *met zynen mondt;* Ov.: '(persoonlik) door mijn mond'.

923 *wraekgodin;* Ov.: 'de wraakgoden'.

924 *onvermorwden;* hier zoals ook vs. 1001 aanstonds met *o; o* uit *u* Bk. II, vs. 648; VIII, vs. 146; vs. 1079 (uitg. *u*)*;* XII, vs. 46; vgl. biezonder XV, vs. 281.

925 *Nemezis;* Ov. noemt haar *Rhamnusis*, naar Rhamnus in Attica, waar zij een tempel had; hij spreekt van haar 'toorn die niets vergeet' (*memorem*)*; strenge*, vgl. Bk. XIII, vs. 640; 1e lez.: *gestrenge*.

926 *vermyt:* u hoedt voor (*caveas*).

928 *wytluchtigh:* uitvoerig; *verklaeren:* meedelen, uiteenzetten; vgl. Dl. II, 776: 205; III, 136: 264.

929 Ov.: 'in geheel Cyprus'; V.'s *naemhaftigh overal* is minder gelukkig, wijl Pomona het in dat geval ook wel weten zou.

932 *Anaxarate;* de juiste vorm is Anaxarete; dezelfde vergissing in het Kantschr. en de Bladwyzer.

933 *Teucer*, zoon van Telamon en halfbroeder van Ajax en stichter van Salamis od Cyprus.

936 *met reên:* met zijn verstand.

937-38 *komt:* komt hij; vgl. Van Helt. II, blz. 58-vlg.; Overdiep, § 28; *en melt;* bedoeld is: aan de voedster, - zoals ook in *voesterkint* ligt opgesloten.

939 *uit liefde;* Ov.: 'bij de verwachtingen die zij van haar koesterde'.

940 *Der dochter:* tot het meisje; *hardt vallen:* hardvochtig zijn.

En hiel al vleiende aen. hy komtze dikwyl quellen

*
Om minnebrieven aen de liefste te bestellen,
En menighmael behangt de jongeling de deur[945]
Met kranssen, geschakeert van allerhande kleur,
Besprengt met traenen, en uitstrekkende de leden
Den harden drempel langs, volharde in zyn gebeden,[947b-48a]
Vermoeit en flaeu, en scholt het grendelslot van wee,
Dat hem uitkeerde. zy veel doover dan de zee,[950]
Geterght door 't Boxgestarnte, en harder dan de klingen,[951]
Gesmeet, dat sprenklen vier en vonken uit haer springen,
Op 't Baiersch anbeelt; en de steen, noch onverwrikt[951b-53]
Aen zynen wortel vast, acht stuurs en onverschrikt[954]
Op steenen, noch gekerm, beschimpt het deerlyk kermen
Heel spytigh, en berooft hem, zonder zich t'ontfarmen,[955-56]
Van alle hoop en troost. hy kan dien schimp en smaet[957]
Niet langer uitstaen met gedult in dezen staet,
En spreekt voor haere deur deze allerleste rede:
O Anaxarate, ik ben, zyt nu wel te vrede,[960]
Ten ende van gedult. gy zult voortaen niet meer
Van Ifis walgen. juich nu vry, en triomfeer.[962]
Bekrans uw hooft met loof van lauwer tot een wonder.[963]
Gy hebt helaes den stryt gewonnen. ik legge onder,[964]
En sterf gewilligh. o verstokte, zyt nu bly.
Uws ondanx zultge noch iet loflyx zien aen my,
Dat u behaegen zal, en myne waerde weeten.[966-67]
Gedenk dat myne min niet eer is afgesleeten[968]
Dan 't leven, en ik zon, en maen, en 's levens licht

* TEKSTKRITIEK: vs. 953 oude uitg.: *ambeelt*.
945 *behangt;* 1e lez.: -?; 2e lez.: *bestookt*.
947b-48a Let op het ritme; *den.... langs* is wel wat erg plasties; Ov.'s tegenstelling: harde drempel - teder lichaam, niet bij V.
950 *uitkeerde:* buiten hield; vgl. Bk. II, vs. 1042; *doover dan de zee;* aldus ook de door N. Heins. tegen *saevior freto* verdedigde lez. *surdior feto*, door V. gevolgd; vgl. Dl. IV, 359: 8; 413: 167; Dl. VII, 310: 13 wordt *scopulis surdior Icarii:* 'onbeweeghlijcker enz.'; (vgl. het daarop volgende *doove ooren*); ib. 354: 2 *dovere rotsen;* en hier Bk. XIII, vs. 1122.
951 Ov.: 'de zee die (onstuimig) oprijst wanneer de Geitebokjes (*Haedi*) ondergaan'; de Haedi zijn twee sterren in de Voerman, wier (op-, en) ondergang storm aankondigt, reden waarom zij ook *pluviales* worden genoemd.
951b-53 Het 'Noriese' ijzer was vermaard; Noricum, land tussen Donau, Inn en Drave; *anbeelt;* zie Tekstkrit.; de vorm met *n* is de oudere; Dl. II 62: 145; ib. 813: 20 *aan-beeld; steen:* rots.
954 Vgl. Bk. VII, vs. 303.
955-56 *steenen*, als in 933; *beschimpt* enz., Ov.: 'aan haar onvriendelike houding (lett.: daden) voegt zij trotse woorden toe'; *spytigh:* nors (*ferox*).
957 Ov.: 'ook zelfs van alle hoop'.
960 Te lezen met elisie der -*e* van Anaxarate; vgl. vs. 993, vs. 1016; Bk. X, vs. 92; opmerkelik is, dat *wel* in het hs. bovengeschreven is.
962 *walgen;* Ov.: 'gij zult niet langer uw weerzin tegen mij hoeven te dragen'; omdat *walgen* iets is 'dat de mensch lijdt' gaf H. de voorkeur aan *my walgt* boven *ik walg;* zie nader aldaar; alsook Bi., die zegt, dat wij in het opzicht der impersonalia c.a. 'een verscheidenheid [bezitten], die geene taal in die mate bezit'*;* vgl. Bk. VI, vs. 909; XV, vs. 143.
963 *tot een wonder:* zodat het een w. is om naar te kijken; na *lauwer* oorspr. 'n komma.
964 1e lez.: *Gy hebt den stryt van my gewonnen, ik legh onder*.
966-67 dit *loflyke* nl., dat zijn liefde de aanleiding tot haar blijdschap (vs. 965) geweest is; 1e lez.: *en zult myn*.
968 Ov.: 'Gedenk nochtans'.

Al teffens derven zal met uw schoon aengezicht.[969-70]

969-70 *en ik aengezicht;* Ov. spreekt van ‘dubbel licht’, nl. het leven en de geliefde.

*

De Faem wil geen bodin van myne doot verstrekken.[971]
Maer 'k zal lichaemlyk zelf verschynen, en u wekken,[972]
Op datge uw wreet gezicht mooght met myn lyk verzaên.
O goôn, aenschoutge om hoogh alle onze elenden aen,[974]
Zyt my gedachtigh. al myn uiterste begeeren[975]
Is duizent jaeren lang, wanneerwe 't licht ontbeeren,
En sterven, na ons doot te leven op elx tong.[976-77]
Geeft wat aen 't leven ons te kort schoot en ontsprong
Toch over aen de faem. zoo sprak hy al bewogen,[978-79]
Hief d'armen alle beide, en d'uitgekretene oogen[980]
Bestorven naer de deur en posten, menighwerf
Met loof bekranst, en sprak, toen hy tot zyn bederf
Den strop had voor de deur aen 't welfsel vast gebonden:[983]
Gy wreede, vreemt van min, dees kranssen, deze vonden[984]
Behaegen u. hy bint den strop om zyne keel,
En keert zich naer heur toe, en bleef zoo met dit zeel,[986a]
Gekneepen om den hals, rampzaligh nederhangen.
De voeten slingeren, als bevende en bevangen,[988]
Noch tegens post en deur, die opengaende voort[989]
Ontdekt aen 't huisgezin dien schrikkelyken moort.
De dienaers kermen vast. hy vruchtloos opgeheven,[991]
Komt zyne moeder t'huis, dus dootsch, en zonder leven:
Want zy was weduwe, en zyn vader overleên.[993]

* TEKSTKRITIEK: vs. 986 oude uitg.: na *toe* een dubbelpunt. - 990 oude uitg.: *Ontdekte;* de *-e* is in het hs. weggemaakt.

971 *wil:* zal (1e lez.: *zal;* gewijzigd wegens *zal* vs. 972); *geen bodin:* niet de bodin.

972 1e lez.: *zal met mynen geest verschynende u verwekken*.

974 Ov.: ‘Indien gij echter, o goden’; *aenschout.... aen* is een contaminatie van *aenschoutge* en *schoutge aen;* vgl. H., die verwijst naar vs. 281, en Bk. VI, vs. 761; XIII, vs. 305; verder naar Bk. II, vs. 268-69, dat hij ten onrechte (vgl. ook Bi.) ‘zeer verward’ noemt; H, Hinl., Bi. over gevallen als *inbrocken in* (*Samson*, vs. 1503) e.d.

975 *al myn uiterste b.;* let op de geconcentreerde nadrukkelikheid; ‘al wat ik, voor 't laatst, nog vermag te vragen’; Ov.; ‘meer vermag mijn tong u niet te vragen’.

976-77 *wanneerwe.... doot* is rijkelik pleonasties.

978-79 *ontsprong:* ontsnapte, ontging; *geeft.... faem*, versta; vergoedt mijn korte leven door een langdurige faam; 1e lez.: *Ay geef den tyt, die*.

980 *Hief;* uit deze vertaling valt betreffende de door V. gevolgde lez. (Geerts 155) niet veel te besluiten.

983 *voor.... welfsel;* Ov.: ‘boven aan de deur’.

984 1e lez. *wreede en liefdelooze;* Lat. *crudelis et impia;* was *liefdeloos* voor V. te ver van *liefde-loos* afgeweken? vgl. vs. 1001; Dl. III, 219: 546; *vreemt van min*, vgl. vs. 1012; boven *vonden* is *ronden* (synon. van *kransen*) geschrapt; *kransen*, ironies voor de strik.

986a Ov.: ‘maar ook toen nog naar haar toe gekeerd’.

988 *als.... bevangen;* de Lat. tekst is onzeker; V.'s vertaling berust m.i. op onnauwkeurige lektuur der lez. van N. Heins.: *trepidantum ut multa gementem,* waarbij *gementem* als *- um* gelezen werd, en *ut* met *als* weergegeven; bovendien werd het onmogelike ‘zuchten’ der voeten geneutraliseerd tot *bevangen;* Farn. vermeldt weliswaar in margine een lez. *trepidantum et multa gementum,* maar dat V. die bewust uitgekozen zou hebben, is weinig wschl., mede wegens *als*, en de 1e lez.: *als met jammernis bevangen;* het geluid, dat de deur maakt door het stoten (in stuiptrekking; *trepidantum*) der voeten, niet bij V.

989 1e lez.: *tegens deur en post,* gewijzigd wegens de aansluitende bijzin; *voort:* aanstonds.

991 *vruchtloos opgeheven:* uit de strik getild, maar zonder dat 't nog kon helpen.

993 reden waarom hij gezegd wordt zijn *moeder* thuis te komen; Ov. zegt niet met zoveel woorden, dat de moeder weduwe was, - een niet overstoute conclusie uit de overledenheid des vaders nochtans; maar H. houdt een betoog, weinig meer dan vermakelik, dat het weduwschap een storende faktor is in de verhouding van het kind tot zijn vader en moeder, betoog waar hij

*
Zij neemt hem op den schoot, omhelst met droef geween
Het lichaem. als zy hem, gelyk een droeve vrouwe,[995b]
Beklaeght heeft, en beluit met jammerlyken rouwe,
Geleidenze den doôn, zoo lootblaeu als hy ziet,[997]
Naer 't lykvier door de stadt, geschokt van groot verdriet.[998b]
Het huis der dochter, daer de staetsi most passeeren,
Stont juist in deze straet. 't gejammer, niet te keeren,[999-1000]
Komt d'onvermorwde maeght ter ooren, die nu fel[1001]
Geknaeght wort van berou en wroegen, evenwel
Bewogen zegtze: laet ons 't lyk zien en d'elende.
Zy vloogh naer boven, keek ter venster uit, en kende
En zagh naeu Ifis op de dootbaer bleek en kout,
Of d'oogen stonden styf, en om het hart benout,[+1006]
Vertrok het bloet naer 't hart. de doot misverft haer wangen.[1007]
Zy wou te rugge treên, de voeten bleven hangen
En vast, en poogende om te zien naer 's volx geween,[1009]
Verstyft de hals terstont, en dees verharde steen,
Die 't hart voorheen bezet, betrekt nu al de leden:[1011]
En op dat gy dit niet verziert en vreemt van reden[1012]
Zoudt achten; Salamis, die van dit stuk gewaeght,[1013]

[+][Randschrift:] *Anaxarate in steen*

tegen 't einde zelf een weinig van schrikt, aangezien de laatste woorden van het vers ‘het gebrek der eersten geheel vervullen’; en het is dus niet zijn bedoeling ‘deeze plaats te berispen’; - 1e lez.: *en de vader*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1013 Ho. *Salamis, dat;* zie onder.

995b Ov.: ‘nadat zij gesproken en gedaan had zoals ongelukkige moeders doen’; dit doelt op 't uitrukken der haren e.d.

997 *Geleidenze*, naar de lez. *ducuntur* (Schrev.); Farn., N. Heins. *ducebat* (van de moeder gezegd), *den doôn;* 1e lez.: *het lyk* (vgl. vs. 996, *jammerlyken;* vs. 998 *lykvier*); *zoo.... ziet;* Ov. *lurida membra:* ‘zijn vaalbleke lyk’; ten onrechte spreekt dus V. Ln. van een rijmlap; de wending met *zoo.... als* door V. niet concessief bedoeld (vgl. ons: ‘zo ziek als hij was’), maar nadrukkelik - beschrijvend.

998b bij *ze;* Ov. spreekt nog van de baar, die (met het lijk) straks zou verbrand worden; vgl. Propert. IV, II, vs. 9-10.

999-1000 *dochter;* vgl. Bk. IV, vs. 934; *passeeren;* de kleur van het woord, zoals hij haar altans zag, deed V.Ln. dit rekenen, met vs. 993 en 997b, tot de burlesk-aandoende elementen in dit verhaal, ‘dat aandoenlijk heeten moest’; ten onrechte; zie bij de genoemde plaatsen, en voor *passeeren* een aantal aanhalingen in *Wdb. N.T.* Veeleer valt er iets te zeggen op de volgorde van 999b en 1000a die men omgekeerd zou wensen; naar 't schijnt, heeft V. *qua* met *domus* verbonden, i.p.v. met *via* (weg, route, beter dan *straet*).

1001 1e lez.: *maeght, van bittre wraekzucht* (2. *van liefdeloosheit*) *fel Bezeten en geplaeght, ter ooren. evenwel;* Ov.: ‘die een wrekende godheid reeds vervolgde.’

1006 *om... benout* (vgl. Bk. XIII, vs. 456; XI, vs. 640) is een ietwat spitse toevoeging van V.; vrije partic.-constr.

1007 *Vertrok:* trok weg; *de doot.... wangen:* doodskleur dreef de blos van haar gelaat; van *hart* spreekt Ov. ook hier nog niet; vgl. vs. 1011.

1009 Onjuist; zij wilde integendeel het gelaat afwenden (*vertere vultus*).

1011 *'t hart;* Ov.: ‘de harde borst’.

1012 *verziert:* verzonnen; 1e lez. *En op dat dit niet schyne een sprookje zonder reden*.

1013 *Salamis*, het eiland; *die.... gewaeght*, niet bij Ov.; *die;* zie Tekstkrit.; over deze vorm van aanduiding (i.p.v. *dat*) de uitvoerige en belangrijke aant. in Hoogstr.-Kluit op *min;* hetgeen men tans als vervanging en aanduiding onderscheidt (*N. Tg.* XXVII, blz. 157-vlg.), wordt daar als volgt geformuleerd: ‘Dus zien wij, dat de Betrekl. Naamwoorden, en 't geen met hun gelijk staat, niet gebonden zijn aan het geslacht van het Naamwoord, maar even keurig op de beteekende zaak, kunnen, ja veeltijds moeten thuis gebracht worden’; vgl. ibid. op *Abydus;* Bk. X, vs. 429; XV, vs. 258, vs. 951; hier t.p. is zeker ook het vr. genus van de Gri.-Lat. naam van invloed.

Behoudt den schyn noch en het beelt van deze maeght[1014]

1014 *schyn* en *beelt;* het *beelt* geeft haar gedaante (*schyn;* vgl. Bk. VIII, vs. 1177); de woorden staan voor Lat. *imago* en *signum*, die Ov. gebruikt in dit verband: ‘Salamis bewaart een beeld (*signum*) onder de gedaante (*imagine*) der geliefde’; Farn. a^{o} 1649 en 1650 heeft ook de lez. *dominae* (vgl. Geerts 155).

*
In Venus kerke, die geen spytigen wil spaeren.[1015]
Dit overweegende, o vriendin, zie u te paeren
Met eenen vryer, die u zoekt uit minnezucht.
Leg alle trotsheit af. zoo moet geen koude lucht,[1018]
In 't opgaen van de lent, den bloesem van uwe erven[1019]
Met hagelsteenen slaen, geen storm den knop bederven.[1020]
Als godt Vertumnus, die zich zelven schoon schakeert[1021]
In alle vormen, dus vergeefs zyn liefste leert,
Verlaet hy flux den schyn der oude, waert misprezen,[1023]
En schiet den vorm aen van een frisch en jeughdigh wezen:
Gelyk de zon een wolk, die haeren glans betrekt,[1025]
Verdryft, en zich vertoont. hy pooght, van min gewekt,[1026]
Haer t'overweldigen, doch nootloos en verloren:[1027]
De schoonheit van dien godt kan haer gemoedt bekooren,
En beide blaekenze van onderlingen brant.[1029]
Amulius beheerscht met zyne sterke hant[+1030]
Hierna 't Albaensch gebiet, en Numitor, bedreven[1031]
En out, bezat by gunst en toestaen voor zyn leven
Het ryk, vervallen aen den erfnakomeling.[1032-33]
Men sloot op Pales geest den eersten ommering
Der muuren van de stadt. aengrenzende Sabynen[1034-35]
En Tatius te velde in 't harrenas verschynen.[1036]

[+][Randschrift:] *Nazaeten in Alba en Rome*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1030 kantschrift, oude uitg.: *van Alba*.

1015 Ov.: 'en (Salamis) bezit ook een tempel genaamd die van de uitziende Venus'; de eigenaardige voorovergebogen-uitkijkende houding van dit Venus-beeld was als die van Anaxarete, en gaf wellicht aanleiding tot het verhaal; vgl. Plutarchus, *Amator*. c. 20); *die*, bij *Venus; spytigen:* afkerigen van de min; V. Ln. maakt tussen *preuts* en *spijtig* het onderscheid, dat 't eerste niets zegt voor de innerlike gevoelens; vgl. Dl. III, 142: 447; deze vertaling berust op een aant. van Farn., die van dit beeld zegt, dat het uitkijkt met de hooghartige preutsheid (*cum fastu*) en geringschatting van Anax., die door de wrekende Venus tot die gestalte herschapen was.

1018 *zoo moet:* zowaar moge dan; vgl. Bk. VIII, vs. 1161; vs. 1173.

1019 *erven:* grond, hoven.

1020 Ov. spreekt, juister, van bloesem; maar V.'s regel is mooi.

1021 *die... schakeert;* de bijzin heeft de waarde van een epitheton ornans.

1023 *waert misprezen*, niet bij Ov.

1025 *betrekt;* vgl. vs. 1085; Bk. VI, vs. 322.

1026 *zich vertoont* is wat zwak voor 'wederom zijn stralen doet lichten' (*reluxit*).

1027 1e lez.: *doch ydel en verloren; ydel* was kennelik verkeerd: *verloren* kon in de opvatting 'overbodig' gehandhaafd blijven; vgl. Bk. XIII, vs. 1080; Dl. V, 777: 1593; maar *poogt t'overweldigen* (vim parat) had ook wijziging behoefd.

1029 Ov. zegt eigenlik: 'Zij gevoelt wederkerig de (minne)wonden.

1030 *met.... hant;* Ov.: 'de krijgsmacht van de onrechtvaerdige (vgl. bij vs. 1031) Amulius' = de onr. Am. (beheerste) met wapengeweld.

1031 *Hierna*, nl. na zijn vader Proca; vgl. vs. 825; *Numitor* was de broeder van Amulius, en door deze van de troon gestoten; *bedreven:* ervaren (niet bij Ov.).

1032-33 *toestaen:* toestemming; *vervallen op;* 1e lez.: *gevallen op; erfnakomeling* staat voor *nepotes*, nl. zijn kleinzoons Romulus en Remus; Ov. zegt dat N. door hun hulp de verloren heerschappij herkreeg; H (en Hinl.) over *voor-, van -, in zijn leven;* en *leeve-dagen* (ook Bi.), het laatste 'klinkt nu wat te plat'.

1034-35 *Pales*, oud-Italiese herdersgodin; op haar feest (21 April) werd jaarliks de stichting van Rome herdacht; Ov.: 'op 't feest van P. worden de muren der stad (Rome) gesticht'; uit *Pales* valt betreffende de door V. gevolgde lez. niets te besluiten (Geerts 155); met *eersten* doelt V op het begin der sedertdien uitgelegde versterkingswerken. *aangrenzende Sabynen* (vgl. Bk. IV, vs. 42); Ov.: 'de Sabijnse vaders', van de geroofde Sab. maagden nl.

1036 *Tatius,* koning der Sabijnen, 1e lez.: *in 't velt*.

Men wint Tarpeius burgh, niet zonder zweet en bloet.[1037]

1037 *Men*, de Sabijnen nl.; *Tarpeius*, bevelhebber van de Romeinse burcht; de vertaling is geheel verkeerd; Ov.: ‘en Tarpeia (d.i. de dochter van de bevelhebber), na de toegang tot de burcht geopend te hebben, verloor door verdiende strafhaar leven (*dignâ animam poenâ;* lez. van N. Heins.) onder de op haar gestapelde schilden’; zij had nl. als loon bedongen wat de Sabijnen aan hun linkerarm droegen; i.p.v. gouden armringen kreeg zij schilden.

Hierna komt Kurien, erghlistigh en verwoet,
En zyne burgery, als wolven, in hun wapen[1038-39]
Stilzwygende, terwijl de Roomsche burgers slaepen,
Getrokken naer de poort, van Ilias in 't slot[1041]
Geslooten en bewaert: maer d'echtgenoot van godt
Jupyn sloot d'eene poort zacht open zonder kraeken.
Doch Venus wert gewaer, voorzichtigh in het waeken,[1044]
Het schuiven der hammeie, en wou terstont de poort[1045]
Toesluiten: maer geen maght van d'eene godtheit stoort[1046]
Het werk der andere. d'Auzoonsche veltgodinnen[1047]
Bewaeren kille bron en aders, dieze minnen,
Met zorge, ook 't ruime velt by Janus oude kerk,[1048-49]
En Venus zoekt haer aen om bystant styf en sterk.
De veltgodinnen slaen dien eisch, gegront op reden,
Lichtvaerdigh in den wint, en achten geen gebeden.[1051-52]
Zy laeten d'aders leêgh uitloopen over 't lant:
Doch Janus tempel bleef niet onbezocht in stant,[1054]
En 't water hinderde den toegang geener wyze.
Men geeft de bronnen kalk en zwavel tot een spyze,
En steekt haere aders aen. de smook doordringt den gront[+1056-57]
Der bron door deze stof. gy watren hier in 't ront,
Die eerst de koude van het sneeugeberght' kost lyden,[1059]
Wykt geensins nu voor 't vier. de posten van weêrzyden

[+][Randschrift:] *Koude wateren worden heet.*

1038-39 *Kurien:* Cures, de hoofdstad der Sabijnen; met *En zyne burgery* te verbinden (hendiadys); *erghlistigh*, 1e lez.: *stilzwygende* (vgl. vs. 1040 dat in 't hs. tussengeschreven is); Ov.: 'op de wijze van stil aansluipende (*tacitorum*, "zwijgende") wolven onderdrukken zij hun stemmen in hun mond'.

1041 *de poort;* Ov.: 'de poorten'; nl. die van Romulus' stad op de Palatijnse heuvel; vgl. vs. 1043; *van Ilias*, onjuist voor Lat. *Iliades*, d.i. Romulus als zoon van Numitor's dochter Ilia, ook Rhea Sylvia geheten; vgl. Dl. VI, 374: 306; hij had de poorten 'met een stevige sluitboom' gesloten; vgl. vs. 1093.

1044 *voorzichtigh:* zorgzaam.

1045 *hammeie:* hamei, sluitboom; H; Bi. wijst de vorm *almey*, genoemd bij 'den nietigen en over alles schrijvenden Goeree', af; hij brengt 't woord bij *hemmen*, 'stuiten'.

1046 *stoort:* doet te niet (*rescindere*); vgl. Bk. II, vs. 884-vlg.

1047 *Auzoonsche:* Italiese; *veltgodinnen*, ook hier weer voor *naiades*, 'bronnimfen', zoals op tal van andere plaatsen, ofschoon ook *vlietgodin, brongodin, watergodtheên* voorkomen.

1048-49 1e lez.: *De kille bronnen en haere aders... Met zorgh bewaeren, ook 't gewest by Janus kerk;* de stroeve constr. is natuurliker gemaakt; vgl. vs. 821; Dl. V, 584: 34-vlg.; VII, bl. 863-vlg.; Overdiep, *Zinsvormen;* - de bedoeling is dat *bron* en *velt* bijeenhoren; *Janus,* vs. 441; god der doorgangen; zijn, aan Numa toegeschreven, tempel geleek op een doorgang met twee deuren; hier door Ov. genomen als de poort, die van het veroverde Kapitool naar de stad van Romulus voerde.

1051-52 Ov. zegt juist het tegenovergestelde: zij boden geen weerstand (*nec sustinuere*); de toevoeging *styf en sterk* in vs. 1050 preludeert al op deze misvatting; V. heeft dus het volgende zó verstaan, dat de overstroming die de najaden teweegbrachten (vs. 1053) niet het gewenste resultaat had (vs. 1054).

1054 *bleef.... stant:* werd daardoor niet ontoegankelik; vgl. Bk. IV, vs. 191; VI, vs. 910; met (*ora Iani*) *patentis* zinspeelt Ov. mogelik op de oorlogstoestand, waarvan immers de openstaande Ianuspoort het zinnebeeld was.

1056-57 *Men;* dat zijn bij Ov. dezelfde najaden; V.'s neutrale vertaling hangt wel samen met zijn misvatting in vs. 1051-52; *kalk en zwavel... aen;* er werd zwavel onder de bron gebracht, en de aderen werden verhit met aardpek (asfalt; *bitumen*), zegt Ov.; voor *bitumen* heeft Montanus-Martenez: 'kleyachtige aerde die brant gelijk solfer; mortel van kalk gemaeckt; Joden-lijm'; *smook*, minder juist voor *vapor*, de hitte die tot 't binnenste der bron doordringt.

1059 *kost lyden:* daarmee op gelijke lijn stondt; Ov.: 'wedijveren met.'

*
Aen 't smooken, spreiden vier en vonken in de lucht.
De poort, te vruchteloos voor het Sabynsch gerucht[1062]
Ontslooten, wert gestopt met nieuwe wateraêren,[1063]
Terwyl de kryghsliên vast in 't harrenas vergaêren.[1064]
De Romer en Sabyn, in hun geleên gestelt,[1065]
Beslaen den gront van Rome, en 't groote merrektvelt,[1066]
En 't goddelooze zwaert van schoonzoon en den vader[1067]
Mengt nagebuurigh bloet afgrysselyk te gader.[1068]
Ten leste wert de krygh door't echtverdragh beslecht,[1069]
En Tatius in 't ryk gezet door oorloghsrecht.[1070]
Hierna sterft Tatius, en Romulus verheven,[1071]
Heeft Romer en Sabyn een zelve wet gegeven.
Godt Mavors spreekt bloots hoofts het hooft der goden aen:[1073]
O vader, nu de staet van Rome komt te staen
Op eenen vasten voet, beheerscht alleen by eenen,
En by een eenigh hooft, is nu de tyt verscheenen,[1075-76]
Om my en mynen neef, wiens deught het al verdooft,[1077]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1063 oude uitg.: *waeteraêren;* evenzo de latere, tot Unger; drukfout; de spell. *waeter* is in strijd met V.'s beginsel; na dit vers in hs. en uitgaven een punt; vs. 1064 ware dan een afzonderlike zin met een van V.'s manier afwijkende constr., en *terwyl* als bijw.; in -63 is de 1e lez. *watervlieten,* (met komma), en het Lat. heeft voor -64 een met *dum* ingeleide bijzin; ik neem aan dat de punt na -63 bij de wijziging bij vergissing geschreven werd. - 1065 oude uitg.: *De Romer en Sabijn, verslagen met gewelt;* ook Ung., Dif.; zie onder.

1062 *te vruchteloos*, d.i. (zoals nu bleek) tevergeefs; *het Sabynsch gerucht:* de Sabijnen met hun krijgsrumoer; Ov. gebruikt het woord *rigidis* (‘ruw, stoer’), spelende met *Alpino rigori*, de ijskou der Alpen.

1063 *nieuwe;* Lat. *novo*, in de terminologie der Metam. ‘nieuwsoortig’; vgl. Geerts 26.

1064 *de kryghsliên*, Lat. *Martius miles:* ‘de Romeinse soldaten; *Martius* door V. niet herkend in zijn hier bedoelde betekenis: Mars, vader van Romulus (en Remus); dit wreekt zich ook in vs. 1065.

1065 Zie Tekstkrit.: door de wijziging in de druk werd vs. 1066 verduidelikt, maar verdween de (overigens onzuivere) weerslag van Ov.'s ‘nadat Romulus eigener beweging zijn krijgers in 't veld gevoerd had’.

1066 *Beslaan:* bedekken nl. met hun lijken; *en 't groote merrektvelt*, niet bij Ov.

1067 *goddelooze*, Lat. *impius*, in de speciale toepassing op verhoudingen tussen verwanten; zo ook Bk. X, vs. 483; en vlg. Bk. I, vs. 174; *van schoonzoon en den vader; den* is bovengeschreven; voor verwantschapsnamen bezigt V. dikwijls geen lidw.; hier echter komt ook de combinatie in aanmerking.

1068 *nagebuurigh:* nauwverwant.

1069 *echtverdragh* (niet bij Ov.): de verzoening betreffende het huwelik met de Sabijnen; 1e lez.: *voor 't uiterste beslecht;* Ov.: ‘men besloot door vrede de strijd te beslechten en niet tot het uiterste te kampen’.

1070 *Tatius;* vs. 1036; *door oorloghsrecht*, niet bij Ov.; maar Schrev. nam uit Regius over, dat volgens de vredesvoorwaarden ook Tatius (naast Romulus) zou regeren; *accedere regno:* (mede) tot de regering toetreden.

1071 *sterft;* hij was nl. bij een volksoploop gesneuveld (*occiderat*); *verheven*, nl. zijnde (tot het eenhoofdig koningschap); niet bij Ov.

1073 *Mavors:* Mars; *bloots hoofts;* Ov.: ‘na zijn helm te hebben afgelegd’, tot teken van vredesgezindheid; de krijg was nu immers ten einde; de herhaling van *hooft* is weinig fraai.

1075-76 1e lez.: *en niet beheerscht by eenen Noch* enz.; onjuiste weergave der lez. van N. Heins. *nec praeside pendet ab uno*, ‘en niet meer afhangt van de bescherming van één’; waarbij Heins. verwijst naar de overeenkomstige plaats in Ov.' *Fasti*, lib. II: *Sanguinis offcio non eget illa mei:* ‘(de macht van) Rome staat en valt niet meer met mijn leven’; daarna gaf V. de voorkeur aan de lez. *et praeside* (Farn., Schrev.): Rome staat voortaan onder één vorst (, hetgeen het bestuur ten goede komt). - *is nu*, met adverbiale herhaling van *nu* uit vs. 1074; maar de constr. is zo, alsof in vs. 1074 een redengevend voegw. als *omdat* gestaan had.

1077 *neef:* kleinzoon; Romulus; *deught:* uitstekende hoedanigheden.

Te begenadigen met d'eere lang belooft,
En hem van d'aerde om hoogh ten hemel in te laeten.
Gy zelf spraekt in den raet, daer al de goden zaten:[1080]

1080 1e lez.: *in 's hemels troon te zetten*.

*

[Want my gedenkt het, en ik print dit in myn' zin]
Men wacht de komst' van een', dien gy ten hemel in
Zult haelen, en met eere en vrolykheit ontfangen.[1082-83]
Bezegel nu dit woort, daer veelen naer verlangen.
d'Almaghtige bestemt dit woort, betrekt de lucht[1085]
Met eene donkre wolk, verbaest met een gerucht
En fellen donderslagh en blixem stadt en volken.[1086-87]
De kryghsgodt hoort hoe zyn gebedt, door lucht en wolken
Gedrongen, is verhoort, en leunende op zyn speer,[1088-89]
Steegh moedigh te karrosse, op dat hy triomfeer',[1090]
En dreef met zyne zweep al klatrende de paerden[1091]
Door lucht en nevels heene, en staende op den vermaerden[+]
Boschryken Palatyn, voert Romulus, wiens staf[1093]
Romainen koningklyke en wyze wetten gaf,
Om hoogh. het lichaem zwak en sterfelyk gebleven,[1094-95]
En door de dunne lucht al snorrende gedreven,[1096]
Versmolt, gelyk het loot van eene kogel smelt,
Ter slinger uitgespat. hy trekt in't hemelsch velt,[1098]
Een' heerelyker glans aen zyn vergode leden
Dan's burgermeesters rok en tabbert, hier beneden
Gezeten in den raet van Rome. d'echtgenoot[1099-1101]
Beschreide haer verlies. maer Juno woude en sloot[1102]
Dat Iris daetlyk langs den regenboogh zou daelen,
En dit Hersilia beneên ten troost verhaelen:[1104]
O gy uitsteekenste eer van Romer en Sabyn,[1105]

[+][Randschrift:] *Romulus vergodet.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1083 hs. *vrolyheit*. - 1090 oude uitg.: *ter karrosse*. - 1097 Ho. *Versmelt*.

1082-83 Ov. met een aan Ennius ontleend vers: ‘Eén is er, die gij in de azuren hemel zult opnemen’; ook de apotheose van Hersilia is aan Ennius ontleend.

1085 *bestemt;* nl. met een hoofdwenk (*annuit*); de herhaling van *dit woort* (hier dat van Mars) is een onachtzaamheid; *betrekt;* vgl. voort dit transit. gebruik vs. 1025.

1086-87 *verbaest:* ontstelt; het *gerucht* is dat van de *donder; stadt en volken* is mogelik een harmonisering van de lezingen *urbem*, en *orbem* (Farn.; Geerts 155).

1088-89 *door.... gedrongen;* onjuiste toevoeging, daar Mars zich in de hemel bevond; zie het vervolg.

1090 *moedigh:* onverschrokken; Lat. *impavidus*, dat hier beter als epith. ornans ware verstaan: ‘de onverschrokken Mars’; Ov. spreekt nog van de bloedige dissel; *op dat* enz.; niet bij Ov.

1091 *klatrende;* vgl. Bk. V, vs. 529; fraaie regels.

1093 *Romulus;* hier is Lat. *Iliades* juist weergegeven, waaruit valt af te leiden, dat *Ilias* (vs. 1041) alleen maar een al te grote vormvrijheid is.

1094-95 *wiens staf* (d.i. die als vorst).... *gaf;* bij Ov. was hij juist toen aan 't rechtspreken (lez. v. Schrev., of v. N. Heins.).

1096 *gedreven* zal ondanks Mars als ‘handelende persoon’ intransit. zijn: ‘snel bewegend’.

1098 *slinger;* vgl. Bk. II, vs. 949-vlg.; over het genus zie Hoogstr.-Kluit; in abstr. zin bezigt V. mann. genus Bk. IV, vs. 761; VI, vs. 196; een onderscheid dat H.-Kl. niet noteert.

1099-1101 Een ontsporing waaraan V.'s eerbied voor de burgemeesterlike waardigheid schuldig mag wezen; Ov.: ‘een schone gedaante komt daarvoor in de plaats, en ene die de hemelse rustbedden (*pulvinaribus*) waardiger is, zó ene als die van Quirinus-met-de-staatsiemantel (*trabeati*); met dit laatste wordt gedoeld op een beeld van Quirinus, zoals de godgeworden Romulus heette; V. heeft *Quirinus* met *Quirites* (Romeinen) verward (anders en beter vs. 1006), en de *pulvinaria* voor de kussens van den Raet aangezien; over *burgermeesters* vgl. Dl. VII, 394: 3.

1102 1e lez.: *Jupiter geboot;* 2e *Jupyns ga geboot;* 3e *Jovis ga geboot; sloot:* besliste.

1104 *dit,* met klemtoon.

1105 De Sabijnse was door haar huwelik met Romulus een sieraad van het Latijnse volk geworden.

*

Eerst waert met Romulus, nu waerdigh met Quiryn[1106]
Te trouwen, staek uw' rou. hou op van treurigh schreien.
Lust u den man te zien; ik zal u derwaert leien[1108]
In 't groene woudt, het welk Quirinus heuvel kleet,
En 's Roomschen konings kerk beschaduwt lang en breet.[1110]
De kamenier, gereet ter bootschap, styght van boven,[1111]
Langs eenen regenboogh gedaelt en neêrgeschoven.
Zy melt Hersilia den last, haer toevertrout.[+]
Hersilia staet stom, en schaemroot, en verflout,[1114]
En naulyx d'oogen eens opslaende, zegt in 't ende:
Godin, ik kan gewis, dewyl ik u niet kende,
Niet noemen wie gy zyt: het blyktme nietemin[1117]
Dat gy geen mensch zyt, maer een hemelsche godin.
Indien het noodlot dit gehenge en wil gedoogen,
Geley geleime toch genadigh onder d'oogen
En 't aenschyn van myn' man, dan schatte ik dit een' dagh
Van vreught, zoo groot als of ik zelf den hemel zagh.
Zy klimt met Taumas telgh den heuvel op, en staerde[1123]
En zagh hoe een gestarnt' van boven viel ter aerde,[1124]
Dat flux Hersiliaes perruik en haer ontstak.[1125]
Zy vloogh met dit gestarnte om hoogh naer't helder dak
Den klaeren hemel in. de bouheer van zyn Rome[1127]
Onthaelt zyn gemaelin, en heetze wellekoome,[1128]
Verandert lichaem en met een den ouden naem[1129]
En noemt haer Ora, die nu kenbaer door de faem,[1130]
Daer een godin strekt, en Quirinus echtgenoote.[1131]

[+][Randschrift:] *Hersilia wort Ora, een godin*.

* TEKSTKRITIEK: vs 1125 oude uitg.: *Dat flux met zijnen glans* (à cujus lumine) *perruik* enz.

1106 *Quiryn;* zie bij vs. 1099; H. over *waert* en *waerdigh;* en afwijkend de aant. aldaar; opmerkelik H.'s uitlating: 'Ten minsten achten wy in onrijm deeze woorden altijd behooren onderscheiden te worden', waar Bi. zout op legt; over *waard geprezen* e.d. (vgl. Bk. VI, vs. 920)zegt Bi.: 'Thands schijnt de uitdrukking zeer verouderd'.

1108 *derwaert,* niet bij Ov.

1110 Aanstonds na Romulus' dood had hem de Senaat een tempel toegewijd; *lang en breet:* over haar gehele uitgestrektheid.

1111 *De kamenier:* Iris.

1114 *verflout;* vgl. vs. 1006; Bk. XI, vs. 640; H: 'by de Ouden is dit gemeen; doch nu verouderd'; V. Ln.: 'naar de plat Amsterdamsche uitspraak'.

1117 *niet noemen wie gy zyt;* de constr. is verwant aan de Wdb. N.T. IX, 2034, 4) vermelde.

1123 Thaumas, vader van Iris; vgl. Bk. IV, vs. 651; Thaumas-zelf was de zoon van Pontus (zee) en Gaea (aarde).

1124 1e lez.: *op d'aerde*.

1125 1e lez.: *Zy;* 2e *Dees;* 3e *Zy*.

1127 *zyn Rome;* dit *zyn* is een trekje, dat Ov. niet heeft.

1128 *Onthaelt:* ontvangt; *wellekoome*, oude, in het Mnl. gewone, vorm.

1129 Voor de constr. vgl. bij vs. 1067.

1130 *Ora*, of Hora; *nu.... faem,* niet bij Ov.

1131 *echtgenoote;* 1e lez.: *gemaelinne;* Ov.: 'die nu als godin verbonden is (nl. in gemeenschappelike cultus) met Quirinus'; want Ora, zegt Regius, werd in de tempel van Romulus vereerd.

*

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het vyftiende boek.

Inhout.

[1] Numa volghde Romulus, en Krotons oorsprong naerspoorende, bevont hoe eertijts[r. 1]
[2] zwarte in witte keursteentjes veranderden. Hy luisterde naer Pitagoras leeringen, rede-
[3] kavelende van der dingen geduurige veranderingen. Egeria sedert Numaes doot beschreien-[3]
[4] de, en geensins hoorende naer Hippolitus rampen, haer ten troost voorgestelt, smilt al[4]
[5] quijnende in eene bron; geen minder wonder dan Romulus speer, in eenen boom ver-
[6] keert, of Cippus met hoornen gekroont. Endelyk wort Julius Cezar, na zijn overlijden,
[7] in eene starre herschapen, en Augustus een plaets onder de goden beschoren.[7]

* TEKSTKRITIEK: r. 2 oude uitg.: *luisterden;* H: *-e*.
r. 1 *volghde:* volgde op.
3 *sedert:* nadien.
4 *rampen;* Lat. *conversiones:* 'veranderingen' vgl. echter vs. 727.
7 *en Augustus... beschoren*, niet bij Canterus.

*

Men zocht vast midlerwyl een' heer, een brave loote,[vs. 1]
Die tegens 't onweêr en den last van dezen staet[2]
Was opgegroeit, en waert met wysheit raet en daet
Den koning Romulus te volgen in 't regeeren.[3-4]
De Faem, een voorbodin van waerheit, snel van veêren,[5]
Gaf den voorzichtigen heer Numa haere stem.[+6]
Hy, niet alleen op 't out Sabynsche recht, dat hem
Kon dienen, afgerecht, begreep in zyn gedachten[7-8]
En ruim vernuft wat groots, en onderzocht de krachten[9]
En aert van vrou natuur, den dingen ingeplant.[10]
Dees leerzucht noopte hem zyn eigen vaderlant[11]
En teffens Kurien te ruimen, en te trekken[12]
Naer eene Grieksche stadt, in Italjaensche plekken
Gebout van Herkules, uit goddelyken stam,
Toen hy, een vreemdeling, by d'Italjaenen quam:[14-15]
Gelyk een lantzaet, out en geensins onervaeren
In zaeken lang gebeurt, ons klaer wist t' openbaeren.
Men zegt dat Herkules, Jupyns befaemde spruit,
Zeeghaftigh keerende, gelaên met ryken buit[19]
Van ossen, uit het Spaensch geweste langs de stranden,
Quam in Lacinium, en weidende op dees landen[20-21]
Zyn vee, in 't gastvry huis van Kroton, groot geacht,

[+] [Randschrift:] *Numa Romulus nazaet.*

* TEKSTKRITIEK vs. 9 oude uitg.: *En rijk*. - 21 oude uitg.: *in dees landen;* ook Ung., Dif.

vs. 1 *brave loote* (1e lez.: *schoote*); versta: een wakker man; de gedachte aan afstamming treedt op de achtergrond.

2 *'t onweêr:* de stormachtige moeilikheden; niet bij Ov.; *en den last;* 1e lez.: *en gevaer;* Lat. *tantae pondera molis*.

3-4 *opgegroeit:* opgewassen; *met.... daet* vervangt het Lat. *tanto* (*regi*): 'zulk een grote koning'.

5 *voorbodin;* H. over *bodin* naast gemeenslachtig *bode* (e.d.), aan welk laatste hij de voorkeur geeft; *voorbodin van waerheit*, in dit geval nl.; vgl. Dl. VI, 558: 234-vlg.; *snel van veêren* (vleugels), niet bij Ov.

6 *voorzichtigen:* beleidvolle, wijze; Lat. *clarum:* 'roemrijke', nl. door zijn rechtvaardigheid en vroomheid, en een *consultissimus vir* (Livius, I, 18, 1); V. 1e lez. was *den doorluchtigen:* hij heeft met zijn wijziging bedoeld de réden der vermaardheid aan te geven; de aant. v. Schrev. noemt hem: bekend door rechtvaardigheid en onkreukbaarheid.'

7-8 *recht.... afgerecht* (bekwaam in) is wel een onbedoelde annominatio; *Sabynsche recht* (Lat. *ritus*, 'zeden en gebruiken'); hij was nl. van Cures, de hoofdstad der Sabijnen; *begreep:* vatte op.

9 *En ruim;* zie Tekstkrit.; sterke aarzeling in het hs.: *En ruim* was de 1e lez., die niet geschrapt werd, ofschoon V. het daarna probeerde met *goet* erboven en *ryk* eronder, beide wèl geschrapt; in de druk werd 't weer *rijk;* Lat. *capaci*, 'veel kunnende bevatten'; *ruim* heeft V. wschl. ten slotte toch te neutraal gevonden.

10 *aert van vrou natuur;* de persoonsvoorstelling (*vrou*) niet bij Ov. (evenmin in vs. 88); Lat. *rerum natura*, met toespeling op Lucretius' wijsgerig leerdicht van die naam.

11 *noopte:* dreef.

12 *Kurien;* zie bij vs. 7-8.

14-15 *van Herkules;* Lat. *Herculei hospitis:* '(de stad) van Hercules' gastheer', nl. Croton; zie het vervolg; V. vatte verkeerdelik *Herculei* (2e nv. van 't bnw. *Herculeus*) als 2e nv. van *Hercules* op, en *hospes* als 'vreemdeling'.

19 *gelaên met* is in het verband (*ossen*) kras gebruikt.

20-21 vs. 21 in het hs. tussengevoegd; *Spaensch geweste;* het waren de Hiberiese runderen van Geryones, over wie zie Bk. IX, vs. 261-62; *langs de stranden.... Lacinium;* Lat. *ab Oceano.... littora... tenuisse Lacinia*, d.w.z. dat hij van de Oceaan (Spanje's westkust) de Laciniese kust had bereikt; Lacinium, voorgebergte bij Croton, een stad aan de oostkust van Bruttium, in Zd. Italië.

Zich neêrsloegh, en vermoeit hier zocht den eersten nacht,
Na lang omsukkelen, te rusten. in 't vertrekken[22-24]

22-24 Bij Ov. de tegenstelling: terwijl het vee in het zachte gras rondzwierf, betrad hij zelf Croton's huis; *groot geacht*, Ov.: de grote Cr.; *den eersten nacht* niet bij Ov., maar ook V. bedoelt niet, dat het bij die eerste nacht bleef; *omsukkelen*, vgl. Bk. IV, vs. 775.

*

Sprak helt Alcides, om d'aenstaende tyt t'ontdekken:[25]
'k Zie den nakoomling hier een nieuwe stadt bestaen
Te bouwen met der tyt. de daet wees sedert aen[26-27]
Dat 's helts voorspellinge gegrontvest was op reden:[28]
Want Miscelus, de zoon van een' uit Grieksche steden,[29]
(Alemon hiet hy,) was bemint in dezen tyt[30]
By al het godendom. Alcides wyt en zyt
Befaemt, verscheen hem in den slaep met knods en wapen,[31-32]
En sprak: ontwaek, rys op: het is geen tyt te slaepen.[33]
Verlaet het vaderlant, en reis naer Ezars vliet,[34]
Die tusschen rotsen ruischt. gehoorzaemt gy ons niet,[35a]
Zoo zultge elendigh uw weêrspannigheit beweenen.
Hiermede was de slaep en Herkules verdweenen.[36-37]
Alemons zoon ontwaekt, en overlegt al stil
't Gezicht, dat hem verscheen, en voelt in zynen wil
Een' stryt: want godt gebiet gestreng hy zal vertrekken,
De wet verbiet het. wie uit lust tot andre plekken
Het vaderlant verlaet, verbeurt hier lyf en goet.[42]
De moede westzon doopt haer aenschyn in den vloet.[43]
De starrelichte nacht verryst uit duisterheden,[44]
Wanneer de zelve godt hem weder hier beneden
Verscheen, vermaende zich te geven op de reis,
En harder dreighde, ontzegt hy 's hemels wil en eisch.[45-47]
Hy angstigh rust zich toe te scheiden uit dees hoeken[48]

* TEKSTKRITIEK: vs. 30 komma na *hy* niet geheel zeker; zij staat in de oude uitg.; vgl. Bk. XIV, vs. 780. - 40 oude uitg.: *Godt;* na *vertrekken* dubbelpunt.

25 *Alcides* (aldus de juiste klemtoon): Hercules; kleinzoon van Alceus; 25b niet bij Ov.; *d'aenstaende tyt:* de toekomst.

26-27 *bestaen:* ondernemen; Ov. enkel: ‘ten tijde uwer (of algemener: onzer; het Lat. bezigt hier geen pronomen) nakomelingen zal hier een stad worden gesticht’; 1e lez. *'k Zie namaels hier een stadt den blooten gront beslaen Voor den nakomeling*.

28 1e lez.: *Dat 's godts;* Hercules echter was nog geen god; vgl. bij vs. 36-37; en Bk. IX, vs. 355-vlg.

29 Myscelos (-us); *uit Grieksche steden;* Lat. *Argolicus:* eigl.: uit Argolis, een landschap in de Peloponnesus; maar in ruimere zin ook ‘Grieks’; hij stamde uit Rhiphae in Achaia, N. Wl. van Argolis.

30 *bemint* (1e lez. *gezien*), en zelfs: de meest beminde, zegt Ov.

31-32 *wyt.... befaemt*, niet bij Ov.; *met knods en wapen* geeft, aldus gezegd, een onbedoelde nadruk aan 't Lat. epitheton ornans: ‘de knotsdragende Hercules’.

33 *ontwaek.... slaepen*, voor het enkele *age:* ‘op!’

34 De Aesar, bij Croton.

35a Lat. *lapidosas* (*undas*): kiezelrijk; *diversi* ‘ver verwijderd’ is alleen aangeduid, nl. in *reis*.

36-37 Klemtoon op *en* in 37; 1e lez.: *Zoo zullen u veel zwaere en droeve elenden* (multa ac metuenda) *prangen. Hierop verdween de slaep, de Slaepgodt* (vergissing, voor Lat. *deus*, d.i. Hercules) *ging zyn gangen*.

42 *hier;* 1e lez.: *zyn; en goet*, niet bij Ov., evenmin als *hier*.

43 *De moede;* 1e lez.: *De klaere;* Lat. *candidus sol; klaere* bij *de zon* had voor V. niet voldoende het karakter van een epitheton ornans, om in dit verband te kunnen dienen.

44 Ov.: ‘en de zeer duistere nacht had haar sterrehoofd (uit de Oceaan) geheven’; dus een contrasterende parallel naast vs. 43, die bij V. minder spreekt, maar door een fraaie visie vergoed wordt.

45-47 *ontzegt hy* enz.: indien hij.... weigert te vervullen; 1e lez.: *godt hem weder hier beneden* (2e lez.: *godt hier wederom beneden*) *Verscheen, vermaende* (2e lez.: *en maende*) *flux te scheiden uit dien oort, En schrikkelyker dreighde, indien hy godt niet hoort*.

48 *angstigh*, nl. zijnde.

Des lants, en elders heene een nieu verblyf te zoeken.
Hierover mort de stadt, die van zyn reis gewaeght.[50]

50 *gewaeght:* groot gewag maakt; vgl. *Wdb. N.T.* IV, 2008; Dl. VII, 379: 65, en ib. bl. 887.

*

Hy wort gestreng, als een wetschender, aengeklaeght,[+51]
En deze zaek bepleit, zoo blykt de schult des droeven[52]
Beklaeghden, zonder eens getuigen te behoeven:[53]
En d'aengeklaeghde heft bedroeft zyn dootsch gezicht[54]
Met bey de handen naer den hemel en het licht,
En bidt: Alcides, die door twalef heldenstukken[56]
Verdiende in 't hof der goôn te zitten, zie 't verdrukken[57]
Van uwen dienaer aen, en sta hem by in noot:[58]
Want gy zyt oorzaek van dees misdaet, en myn doot.[59]
Men was van outs gewoon met witte en zwarte steenen
Gedaeghden, in 't gerecht voor rechteren verscheenen,
Te doemen, ofte vry te spreeken van hun schult.
Nu strykenze op dien gront het vonnis, en men vult[63]
De keurbus wederom met zwarten: maer de heeren[+64]
Zien al de zwarten, uit de bus gerolt, verkeeren[65]
In witte steenen: want Alcides zegen went[66]
Het pleit tot heil des mans, in 't halsrecht vry gekent.[67]
Hy dankt den zoone van Alkmene, die hem teelde,[68]
Zeilt naer d'Ioonsche zee, voorspoedigh en vol weelde,[69]
Voorby 't Spartaensch Tarente, en Sibaris, en voort
Langs Salentyn, en langs Neëtus met zyn boort,

[+][Randschrift:] *Miscelus aengeklaeght*.

[+][Randschrift:] *Zwarte keursteentjes in witte*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 51 kantschrift: hs. en oude uitg.: *Alemon aengeklaeght;* de fout is alleen door Vondel opgemerkt, niet in de *Drukfeilen*, maar in de *Bladwyzer*, waar hij schrijft: *Miscelus, of Alemons zoon, aengeklaeght;* echter ook nog *Alemon's avontuur*, wat geen zin heeft. - 56 oude uitg.: na *Alcides* geen komma. - 61 oude uitg.: na *gedaeghden* geen komma. - 64 Ho. *zwarte* (maar vs. 65 *zwarten*).

51 De zaak wordt behandeld als een Romeinse *causa publica*, waarbij het om het leven gaat; vgl. vs. 67.

52 1e lez.: *dit geschil*, maar V. begreep terecht, dat het eigl. geen 'geschil' was; *bepleit*, wel te verstaan alleen van de zijde der aanklacht (*: caussa prior*); *deze.... bepleit*, absol. constr.

53 Doordat hij, gelijk niet anders mogelik was, bekende; *eens:* ook maar.

54 *bedroeft* (en ook *dootsch?*) staat voor *squallidus*, 'met verwaarloosde kleding en haren', zoals aangeklaagden, om medelijden op te wekken, verschenen. - *Met bey de handen* is een 2e lez.; oorspr. begon de regel met *Heft* (dat toen in vs. 54 nog niet stond; het onbedoeld komiese, - bij misvatting, - schijnt aan V. niet opgevallen; wijziging van *met* tot *en* was echter uitgesloten door het begin van het voorgaande en het volgende vers; hij zou minstens *met.... handen* tussen komma's geplaatst hebben.

56 Vgl. Bk. IX, vs. 256-vlg.

57 1e lez.: *in 't godendom*.

58 eerdere lez.: *stame*.

59 1e lez.: *myn misdaet*.

63 1e lez.: *sluitenze; op dien gront;* Lat. *sic.* 'op die wijze'; bedoeld schijnt dus: 'op basis van dat gebruik'?

64 *wederom* is misplaatst; allen wierpen een zwarte (d.i. veroordelende) stemsteen in de urn; de urn noemt Ov. *immitem*, 'die geen meedogen kent'.

65 *uit de bus gerolt,* nl. voor de stemopname.

66 *went:* wendt.

67 *vry gekent:* vrij (erkend; -) gesproken.

68 Lat. .... *parenti Amphitryonidae;* de laatste aanduiding (Hercules als stiefzoon van Amphitryon; vgl. bij Bk. IX, vs. 195 waar V. haar door *Alcides* verving; en ib. bij vs. 24) verving V. door de vermelding van Herc.' moeder; *die hem teelde*, voor Lat. *parenti*, hier 'vader', als algemeene eretitel voor goden; door V. verstaan als: 'van wie hij zijn afkomst rekende'.

69 *naer* is onjuist; Lat. *aequor navigat Ionium:* 'hij vaart over de I. zee'; 69b Ov.: 'met gunstige wind'.

De zeeboght van Turin, Temeze, Iäpix landen,[70-72]
En naulyx op de zee gezeilt langs deze stranden,[73]

70-72 De hier genoemde plaatsen e.d. liggen alle in de, aan de Ioniese zee aansluitende, golf van Tarente, maar zij worden niet in de juiste geografiese orde vermeld, zulks ter aanduiding van Myscelus' her-en-der-varen; *Spartaensch Tarente;* Tar. was gesticht door de Spartaan Phalantus; *Salentyn* en *Neëtus* is foutief voor: de Salentijnse Neaethus (aldus in V.'s tekst, en toegelicht als: een rivier in 't land der Salentijnen; vandaar *met zyn boort*); *Turin*, Lat, *Thurinos* (*sinus*) van Thurii; *Temeze*, vgl. bij Bk. VII, vs. 307; hier vs. 940; *Iäpix landen:* het Japygiese voorgebergte.

73 *naulyx* doet zonderling na de beschreven zwerftocht, wat V. ook wel aanvoelde, te oordelen naar het vervangen van *alle stranden* door *deze str.;* Ov. echter zegt, dat hij *op het land* langs de kust nog maar weinig had getrokken.

*

Genaekt in 't ent den stroom van Ezar, door den godt
Alcides hem getoont, en toegelegt by lot.[75]
Hier zagh men Krotons graf bewaeren 't vroom gebeente.[76]
Hier boude hy een stadt, ten dienst van zyn gemeente,[77]
Gelyk hem was geboôn, ter plaets hiertoe bequaem,[78b]
En noemdeze, als het voeght, naer 's overledens naem.[79]
De Faem getuight noch van den oorsprong dezer stede,
Op d'Italjaensche grens gebout in vollen vrede.[81]
Hier woonde een staetigh man van Samos, doch beducht[82]
Voor zyne heeren, dies hy tydigh nam de vlugt,[83]
En ging vrywilligh, als 's lants balling, ommedwaelen[84]
Uit 's dwingelants gezicht. hoewel de heldre straelen[85]
Der goden, boven 't zwerk gezeten hemelhoogh,
Niet nederflonkren in der sterfelyken oogh,
En vrou natuur 't gezicht zoo veele dingen weigert,
Nochtans bespiegelde hy, waekende opgesteigert,
Al wat verborgen blinkt in eenen andren dagh,
En eerde in 't harte, 't geen hy nimmer hoorde of zagh,[85-91]
En drukte in 's leerlings ziel stilzwygende op te merken,[92]
Den oorsprong van 't heelal, en d'oorzaek aller werken
Te kennen, en al wat natuur ons zegt en leert:[94]
Wat godt in wezen is: hoe damp in sneeu verkeert:[95b]
Wat blixem teelt, en of Jupyn of stormwint dondert

* TEKSTKRITIEK: vs. 95 oude uitg.: *Godt*. - 105 oude uitg.: *Waermé*.

75 *by lot:* bij lotsbeschikking, tot zijn lotsdeel (*fatalia:* 'door het Lot, bij monde van H., toegewezen').

76 *Hier;* Ov. 'niet ver van hier'.

77 *stadt*, nl. Croton (de vaderstad van de befaamde athleet Milo).

78b niet bij Ov.

79 Met dit vers eindigt het verhaal van de lantzaet (vs. 16).

81 *in vollen vrede*, niet bij Ov.

82 *staetigh* (niet bij Ov.): vol levensernst (vgl. Bk. VII, vs. 430); de *man* is Pythagoras, de wijsgeer, over wie zie Dl. VII, 380: 111; Koning Numa leefde anderhalve eeuw vroeger, maar dit was naar antieke opvatting geen bezwaar om hen, als geestverwanten, tot tijdgenoten te maken; Pythagoras genoot in de oudheid groot, en steeds groeiend, aanzien.

83 *heeren*, van Samos nl.; *dies hy*, 1e lez.: *want hy*.

84 *'s lants balling* (vgl. Dl. VII, 381: 139; Bk. IX, vs. 570, 1e lez.); de hier gebezigde volgorde wijst erop, dat V. *'s lants* als een genit. subjectivus beschouwde); '*ommedwaelen*' zegt Ov. niet.

85 *'s dwingelants*, voor Lat. *tyrannidis:* de (collectieve) aleenheerschappij (dier heren); of V. het zo bedoeld heeft? of dacht hij aan de tiran Polycrates?

85-91 Ov.: 'en tot de goden, schoon ververwijderd in de hemelruimte, drong hij door met zijn verstand (*mente*); en wat de natuur aan de blik der mensen ontzegde, zag hij met de ogen des geestes (*oculis pectoris*); *bespiegelde hy;* vgl. de aant. bij Schrev. bij *mente:* 'mentis contemplatione'; *waekende opgesteigert:* met de aandacht van zijn geest omhooggestegen; *Al wat* (vs. 90); eerdere lez. *Al wat*, daarna *Wat hier* (wegens de 1e lez.: *al 't geen* in vs. 91), toen: *Al wat*, omdat *hier* niet paste bij de 2e vershelft; en *'t geen* in vs. 91.

92 *stilzwygende op te merken:* zwijgend hun opmerkzaamheid te spannen; dit ziet op het langdurig stilzwijgen, de zgn. *echemuthia*, door P. van zijn leerlingen gevorderd; *dictaque mirantum*, (dat zij zijn uitspraken bewonderden) niet weergegeven; denk aan het *autos epha*: 'hij-zelf heeft 't gezegd'.

94 *en .... leert;* Ov.: 'en wat de natuur is'.

95b Ov.: 'waar de sneeuw vandaan komt'.

*

En blixemt door een barst der wolke, en elk verwondert:[96-97]
Wat d'aerde schudt en schokt: den loop van zon en maen,
En wat noch schuilt. hy straft die hunnen buik verzaên[93-99a99]
Met vee, en onbeschroomt den disch met vleesch stoffeeren.
Hy was wel d'eerste die het volk aldus quam leeren,
Doch niemant hoorde naer 's mans billyk onderwys.[102]
Hy riep: o menschen, smet u niet met snoode spys:[+]
Maer leert met veltgewas en ooft de maegh verzaden,
Waerme de boomgaert en de boom hangt overladen.[104-05]
Plukt muskadellen. kiest de beste trossen uit.[106]
Ook vint men liefelyk en geen onheilzaem kruit,[107]
En meer gewassen om te nutten, gaer gezoden.[108]
Geen melk noch honigh wort den mont en tong verboden,
Die geurigh naer den tym en schoone bloemen ruikt.[110]
Het aertryk schenkt u milt, op dat gy 't vry gebruikt,
Zoo veelerhande spys. geen nootdruft kan u schorten,
Noch voetsel, zonder moort en eenigh bloet te storten.[113]
Het wilt gedierte boet den honger slechts met vleisch,[114]
Nochtans niet ieder dier. het vee leeft naer den eisch
By gras en weide, paert en kudden, en de tammen:[115-16]

[+][Randschrift:] *Pitagoras leeringen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 119 oude uitg.: tiger; Vondel schreef eerst *tiger*, wijzigde dit, ofschoon niet overduidelik, in *tyger;* vgl. Bk. IX, vs. 871; maer ook Bk. VIII, vs. 165; XI, vs. 343.

96-97 Het 2e *of:* dan wel; *stormwint .... wolke;* Ov.: 'de winden door 't bersten der wolken'; vgl. Bk. I, bij vs. 69; *blixemt;* 1e lez. *weêrlicht;* vgl. Bk. XI, vs. 693; XIV, vs. 723; *en elk verwondert* (verbaasd doet staan), toevoeg, v.V.

93-99a Het hier vernoemde heeft in werkelikheid geen uitstaans met Pyth., maar is behandeld door Lucretius, die Ov. wilde eren door hem met Pyth. te verbinden.

99 *En... schuilt;* Ov.: 'en alwat verborgen is'; *straft:* gispt; 1e lez.: *leert;* Lat. *arguit* (Farn.; Schrev., N. Heins. *arcuit*), dat door Schrev. in nota met 'reprehendit' wordt toegelicht; voor de zaak vgl. Dl. VII, bij 380: 113-14; Dl. I, blz. 338-39; *Vondelkron*. III, blz. 122; de stof zijner naar de regels der rhetoriese techniek saamgestelde uiteenzetting van Pyth.'s leer heeft Ov. goeddeels aan Varro ontleend: een neopythagoreïese doctrien, door Stoïcisme en Platonisme beïnvloed; vgl. Wagenvoort, *Varia Vita*.

102 *hoorde naer:* gaf gevolg aan.

104-05 1e lez.: *u zelfs verzaden*. - De constr. is opmerkelik, daar *veltgewas en ooft* door de afwezigheid v.h. lidw. als groep gekenmerkt wordt, en nochtans *Waerme* alleen op *ooft* slaat; wie in *boomgaert en boom* een overtolligheid zou willen zien, bedenke dat dit vers van H.'s zijde geen kritiek heeft uitgelokt.

106 Vgl. hiermee Ov.': '(*sunt*)... *tumidaeque in vitibus uvae*.

107 *en geen;* 1e lez.: *en niet*, dat is dus juist, wat H. betoogt dat 't zou moeten zijn (nadrukkelik bijgevallen door B.); vgl. Dl. VII, blz. 16; tegen *geen* heeft H. het bezwaar van dubbelzinnigheid(!): wel kruid dat l. is, maar geen kruid dat o. is; *niet* moet onscheidbaar met *onheilzaem* verenigd blijven, en met *geen* (d.i. 'eigelijk *niet een*, of *een niet*') kan dat niet, 'zoras'er eenige verschikking in de woorden gemaakt wordt'; V. dacht over de dubbelzinnigheid met reden anders, en *niet-onheilzaem* behaagde hem blijkbaar niet; vgl. voor zijn gebruik van *geen* in de antwoorden aan Moonen: 'Als hyze *geen* ketters noemt. *Geen* moet men zeggen'; Dl. III, 280: 418-vlg.; Bk. V, vs. 126; VI, vs. 671; VIII, vs. 499 met de aant. daarbij van V.Ln.; X, Inh. r. 1; vs. 911(!); XI, vs. 55-56; vs. 631; 690; 832; XIII, vs. 99; XIV, 349; 702; 1052; en hier vs. 109, vs. 112.

108 *meer:* nog weer andere.

110 Lat. *mella thymi redolentia florem;* vgl. de aan Virgilius (hier Dl. VI, 320: 171) ontleende spreuk van Coster's Akademie; *thym en schoone bloemen* dus wel als hendiadys te verstaan.

113 *zonder....storten:* zonder dat.... nodig is.

114 *slechts* bij *gedierte; vleisch* (in rijm), vgl. vs. 100 *vleesch;* Van Helt. I, blz. 14.

115-16 1e lez.: *Doch niet een ieder;* vgl. Dl. IV, 783: 389; *vee* correspondeert met Lat. *pecudes* ('schapen'; vgl. Dl. I, 178: 1; hier vs. 146); *kudden* met *armenta*, 'groot vee' (vgl. vs. 161, 166);

Maer wilde dieren die op roof en vrybuit vlammen,
Verwildert in den aert, de leeu, die gruwzaem brult,[118]
d'Armeensche tyger, die het wout met schrik vervult,[119]

en de tammen (niet bij Ov.): en in 't algemeen de tamme dieren; vgl. *pecudes et bestiae:* 'tamme en wilde dieren'; en Bk. X, vs. 759.

118 *Verwildert in den aert* bevat een contradictio in adjecto; ook zijn zij wild, maar niet verwilderd; *die.... brult*, voor *iracundi*, 'grimmig'.

119 *tyger*, zie Tekstkrit.; *die.... vervult*, niet bij Ov.

De beer, en wolven zich by vleesch en bloet geneeren.[120]
Hoe schendigh luit het op raeu ingewant te teeren,[121]
Zoo vraetigh lichaemen met lichaemen verzaên,
En dat een levend lyf moet leven en bestaen
By 't sterven en de doot des andren, wien het leven,
Een levendige ziel, is van natuur gegeven![123-25]
'k Zegge onder duizenden van middelen om 't lyf[126]
Te voeden, ons van d'aerde, een moeder van geryf,[127]
Genadigh opgedischt, lust geene ons aen te randen
Dan droeve wonden, en het vleesch met wreede tanden[129]
Te kaeuwen smaekelyk: voorwaer een brassery[128-30a130]
Die Polifeemen past. o helsche razerny![131]
Den honger van den buik, zoo gulzigh en onmaetigh,
Met 's anderen bederf, afgrysselyk en vraetigh
Te paeien! d'oude tyt, een gulde tyt, is zoet,[134]
En leeft alleen by kruit, en ooft, en stort geen bloet.
De vogels vloogen door den hemel, vry van schrikken.[136]
De hazen renden langs den akker, voor geen strikken
Noch hazewint beducht. de domme visch, noit moe
Van zwemmen, raekte in fuik noch net, en angelroe.[137-39]
Men legt geen laegen, noch men vreest bedrogh noch listen.[140]
De vre staet alsins vol, en schuwt krakkeel en twisten:[141]
Maer als een heiloos mensch, wie 't was, van akkervrucht
De walgh stak, sloegh hy 't vleesch uit eene lekkre zucht[142-43]

120 *by:* met.
121 Lat. *inviscera viscera condi:* 'dat ingewand (in ruimere zin: vlees) in ingewanden begraven wordt'; V. had dit eerst in vs. 122 benaderd: *En ingewanden in den hollen darm te slaen*.
123-25 Ov.: 'en dat een levend wezen leeft bij de dood van een ander levend wezen'; H. andermaal (ook bij Bk. II, vs. 310; VI, vs. 142)over *levendig, levend;* de onderscheiding noemt Hinl. 'eene fraaie versieringe, welke alle nette Schryvers gaarne volgen, en meer niet'.
126 *'k Zegge* eerst in 3e lez., Lat. *scilicet*.
127 *een.... geryf;* Ov.: 'de beste der moeders'; gewoner bij V. is *gerief;* zie *Wdb. N.T.* IV, 1667.
129 *droeve wonden*, letterl. naar *tristia vulnera*, betrekking hebbend op het jammerlik stukgesneden vlees.
128-30a is als een onderstellende uitroep te verstaan; het Lat. heeft een vraag, en niet '*ons*' maar '*u*'.
130 1e lez.: *met een smaek... lekkerny*.
131 *Polifeemen;* vgl. Bk. XIV, vs. 226-vlg.; 1e lez.: *Die slechts den strantreus voeght;* 2e lez.: *Die Polifeem sl* (sic); - *razery;* vgl. vs. 933; Bk. I, vs. 310, vs. 886; II, vs. 110; IV, vs. 640. vs. 658; VI, vs. 906; IX, vs. 572; XI, vs. 17; kennelik gaf V. de voorkeur aan *-ny*, dat hier t.p. ook een nuancering aan het rijm gaf; Bk. II, vs. 310 is om soortgelijke reden (:*Emony e*) *-ery* gekozen.
134 *een gulde tyt;* Ov. zegt uitdrukkelik: 'die wij de gulden genoemd hebben'; vgl. Bk. I, vs. 111-vlg.; *is zoet*, praes. hist.
136 H. citeert uit Sewel, 'dat men gemeenelijk zegt(!) de vogelen vliegen in de lucht'; vgl. daarbij Bi. en V. Ln.
137-39 de *strikken* en de *hazewint* zijn een trekje, door V. toegevoegd; evenzo de specificatie in vs. 139b (1e lez.: *fuik noch aen geene*), en *noit.... zwemmen*.
140 *vreest:* heeft te vrezen.
141 Fraaie weergave van *cuncta.... plena pacis erant;* vgl. Bk. XII, vs. 279; 141b niet bij Ov.
142-43 *heiloos:* snood; 1e lez.: *schaedlyk* (non utilis); *de walg stak;* H spreekt bij Bk. XIV, vs. 961 over onpers. en pers. gebruik van *walgen*, 't eerste door hem beter geoordeeld; en over *de w. steken;* in de hier gebruikte constr. beschouwt hij *mensch* als onderwerp, *walg* als voorw., en hij verwerpt haar geheel; maar de aantekening doet opmerken, dat *mensch* onzijdig is, en *walg* het onderwerp, en dat men in H.'s opvatting *den walg* zou moeten verwachten, daar deze het woord voor mannel. hield; heden ten dage schijnt het genus onvast (De Bo: m. en vr.; maar Teirlinck uitdrukkelik: m. niet vr.', en hiermee stemt het Nd. Brab. overeen), en zo zal het ook vroeger wel geweest zijn; Mnl. *walge,* vr.; de constr. met de persoon als onderwerp is volgens De Bo in W. Vlaanderen algemeen in zwang; van *mensch* in bewijsbaar onz.

*

In zynen graegen balgh. zoo quam allengs de boosheit[144]
Door vraetzucht op de baen. ik hou dat door godtloosheit
Van veeslaght menschenbloet het zwaert eerst hebb' besmet.[146]
Beruste 't hier, men had veel zwaerigheên belet.[147]
Wy willen evenwel heel gaerne dit bekennen
Dat zonder eenighzins godtvruchtigheit te schennen[149]
Men dieren, die den mensch verslinden, dooden magh,
Doch geensins eeten. maer dit bleef niet als het plagh,[150-51]
En d'ongebondenheit liep hooger: want elk achte
Het billyk dat men gode een vette zeuge slaghte,[153]
Gelyk een offerhant, dewylze snoot en vuil[154]
Het zaet omwroete met den hongerigen muil,
En 's lantmans akkerhoop en vrucht ter leure zette.[156]
Toen sleepte men den bok, die zyne tanden wette[157]
Op rank en wynstok, naer godt Bacchus outer heen,
En slaghte hem. hun schuit vereischte twee met reên
En recht te slaghten. o gy schaepen, waert geschoren,[159-60]
Onnoosle kudden, slechts tot 's menschen heil geboren,[161b]
Wier uier overlaên hem melk en room beschaft,
Wat hebtge toch verdient, dat noodigh dient gestraft?[163]
Gy die ons kleet met wolle, en nutter met uw leven
Dan door uw sterven zyt: en wat heeft d'os misdreven,[164-65]
Een kudde zonder ergh en list, vol simpelheit,[165-66]

gebruik ken ik bij V. geen voorbeeld; wel in composita: *mansmensch* (Bk. IX, Inh.), *paerdemensch* (Herk. in Tr., vs. 835); maar *mensch* neemt V. zelfs voor Pygmalions' beeldvrouw mann. (Bk. X, vs. 404); zie ook kantschr. bij vs. 289. - De lez. v.h. Lat. vers staat niet vast; V. volgde die van N. Heins en Schrev.: *quisquis fuit ille virorum*, en verstond *victibus* van 't tot dan toe gebezigde voedsel i.p.v. het van nu af begeerde, daarbij wschl. gesteund door een andersbedoelde aant. v. Schrev.

* TEKSTKRITIEK: vs. 149 oude uitg.: *eenighsins:* vgl. vs. 1191. - 153 oude uitg.: *Gode*. - 155 oude uitg.: *hongerige*, zoo ook H.; de andere: -*en*.

144 *graegen*; 1e lez.: *hollen* (avidam).

146 1e lez.: *En slaghten van het vee het bloet den degen smet; veeslaght*, vgl. *broederslaght* Bk. XI, vs. 370; vs. 515; *vee* beantwoordt hier (vgl. vs. 115) aan Lat. *ferae:* 'wilde dieren'; vgl. Bk. II, vs. 559; *menschenbloet:* het menselik geslacht; (in juist dit verband geen gelukkige wijziging).

147 *Beruste 't hier:* was 't daarbij gebleven; vgl. bij Bk. VI, vs. 212-vlg.

149 *godtvruchtigheit*, wederom voor *piëtas*, hier ongeveer: 'zedelike plicht'.

150-51 Vóór de overgang op *Doch* zware pauze.

153 *gode;* 1e lez.: *godt;* 'de godheid' vgl. vs. 195; maar het woord berust op misvatting van Lat. *hostia* ('*offerhant';* vandaar ook *vette*), dat hier niet meer is dan: 'slachtoffer' in algemene zin.

154 1e lez.: *offerhande, als een die doorgaens* (geregeld) *vuil*; gewijzigd wegens *gelyk...als; hongerigen,* 1e lez.: *opgesperden*; Lat. *pando:* 'krom', door V. in zijn 1e lez. met *pandere* geassocieerd.

156 *akkerhoop en vrucht:* hoop op akkervrucht; merkwaardige vorm van hendiadys.

157 *sleepte men;* naar de lez. *ducitur* (Schrev., N. Heins.), niet *dicitur* ('men zegt dat'; Farn.).

159-60 Lat. *nocuit sua culpa duobus:* 'hun eigen schuld bracht deze twee (zwijn en bok) in 't verderf'; 1e lez.: *Zyn schult beschadigde* (vgl. Bk. VII, vs. 764, vs. 777) *niet een Maer twee al teffens*; - *o gy schaepen;* versta: maar gij; de overgang is ook in 't Lat. niet uitgedrukt; *waert geschoren*, toevoeg. v.V., weinig gelukkig zowel naar de zin als omdat de zaak in vs. 164 terugkeert.

161b naar de lez. *tuendos* (Farn., N. Heins.; Schrev.: *tegendos*).

163 Vgl. bij Bk. XIV, vs. 393; *dient gestraft*, zonder *te worden*, geen ellips, maar de oorspr. constr.

164-65 *met* (*uw leven*)*;* 1e lez.: *met;* 2e lez.: *in;* 3e lez.: *met;* (*Dan*) *door;* 1e lez.: *met;* 2e lez.: *in;* 3e lez.: *door*.

165-66 Ploegossen slachten was bij Grieken en Romeinen verboden.

Geschapen, ons ten dienst, ten zwaeren arrebeit?[167]
Hy is ondankbaer, en geen oogst noch koren waerdigh,[168]

167 *Geschapen* bij *ten zw. arrebeit*.
168 Lat. *immemor est demum:* ‘en ondankbaar is al in 't biezonder hij’ (die het ákkerrund slacht)*; noch koren;* 1e lez.: *noch aertbes* (vgl. Bk. XIII, vs. 1138); 2e lez.: noch *aertvrucht;* Lat. voor *oogst noch koren* alleen: *frugum*, ‘veldvruchten’.

*

Die zynen bouwer uit den ploegh spant, onrechtvaerdigh[169]
Het leven neemt, en wreet den afgesleeten nek,[170]
Die d'akkers ploegende, en zyn' meester, nimmer vrek[171]
Maer milt, den oogst schenkt, met de byl ter neêr durf vellen.
Noch is het niet genoegh aldus het vee te quellen,
En zich te buiten gaen. men zegt: 't is d'eisch der goôn.[174]
Men dryft, het godendom in 's hemels hoogen troon[175]
Wort door het slaghten van lastdraegend vee en dieren
Gedient. een offer, vry van vlek, en vet van spieren,[177]
En overschoon van leest [want schoon te zyn in 't oogh
Is dieren schadelyk] met eenen hooftbant, hoogh[179]
En net bewonden, en vergult om zynen horen,[180]
Geleit men ten altaere, en d'os hoort met zyne ooren[181]
Den priester prevlen, ziet onweetende zyn vrucht,[182]
Gewonnen nat bezweet, op 't voorhooft, onbeducht
Voor 't sterven, zetten, en misschien voor 't slaghten mede
De wreede slaghtbyl in het water, scherp van snede.[185]
Maer d'offervinder let alree met zyn verstant[186]
Op vezels, en op aêr in 't lillende ingewant,[187]
Om wys den rechten wil der goden aen te wyzen.
Waerher spruit in ons trek naer die verbode spyzen?[189]

* TEKSTKRITIEK: vs. 174 oude uitg.: *'t is eisch*; ook Ung., Dif. - 190 oude uitg.: *Godt;* hoofdletter ook in vs. 195, 196, 198, 526, 706, 760, 838, 851, 866, e.e., maar niet overal; bv. in vs. 866 de eerste maal wel, de tweede maal niet; vgl. vs. 1157.

169 *spant;* versta: en hem aanstonds daarop enz.

170 *afgesleeten* (trita labore).

171 1e lez.: *Op d'akkers ploegend;* wschl. heeft V. verzuimd *en* te schrappen; *nimmer.... milt* weerspiegelt Lat. *toties*, 'zo vaak'; *maer:* maar integendeel.

174 *en zich te buiten gaen;* voor niet-herhaling van *te* (die hier de gelegenheid geeft *te buiten gaen* te bezigen) vgl. Dl. VII, 379: 76; 388: 56; Bk. III, vs. 955; IV, vs. 9-10, vs. 489; VII, vs. 158; IX, vs. 1078 (hier is het beginsel: groepering van zinverwante begrippen, ietwat geforceerd), XII, vs. 329-vlg.; vgl. nog Bk. VIII, vs. 1111 *ter mage in en de darmen;* en ib. vs. 885.

175 *dryft:* beweert.

177 *vry van vlek* (1e lez.: *smet* Lat. *labe*)*;* het offerdier moest zonder gebreken zijn; *en... spieren* niet bij Ov., maar bij V. een variatie naast hetgeen volgt.

179 1e lez.: *Is 't offer;* Lat. *nam placuisse nocet; hooftbant,* vgl. Bk. VII, vs. 590; *hoogh.... bewonden* hoort bij *met.... hooftbant;* de komma dient ter aanduiding der engere verbinding van *hoogh en net;* vgl. Bk. I, vs. 678; VIII, vs. 73.

180 *vergult;* vgl. Bk. VII, vs. 238.

181 *met zyne ooren*, niet bij Ov.

182 De *priester* wordt eigl. bij Ov. niet genoemd (*precantem:* 'iemand die bidt'); *ignara* is bij het volgende weergegeven (*onweetende*, en nogmaals: *onbeducht* enz.); *vrucht;* speltkorrels nl., met zout vermengd (de zgn. *mola salsa;* vgl. Dl. II, 150: 1001; 152: 1036).

185 *in het water*, nl. van het offerbekken, dat voor hem stond.

186 *offervinder:* de priester als orakelduider; 'reeds doorzoekt de priester het ingewand'; vgl. bij vs. 766

187 *op aêr;* 1e lez.: *op d'aêr*; vgl. Bk. VIII, vs. 885; V. Helt. II, blz. 109; hier doet zich de biezondere combinatie voor van een meerv. met een enkv.; voor *vezels* en *aêr* heeft 't Lat. *fibras*, hier 'ingewanden'; vgl. vs. 765.

189 *Waerher:* van waar; zeldzaam woord (in 't Mnl. oostelik); de 1e aanzet was *H*(*iervan?*)*;* Lat. *unde;* het vers is te denken als inleiding tot het volgende; lez. en leeswijze van 't Lat. staan niet vast, maar Farn., Schrev., N. Heins. noteren het ook als een dóórlopende vraaguiting; *die* niet bij Ov.

O stervenden, durft gij dit eeten, godt ten smaet?[190]
Ik bidde u houdt eens op, en neemt toch onzen raet

190 Voor *stervenden*, ‘stervelingen’ vgl. *Bespi.* I, vs. 25; *godt ten smaet* (niet bij Ov.) loopt vooruit op vs. 195.

*
Ter harte, en als gy 't vleesch van dees geslaghte stieren
Met uwe tanden kaeut, gedenkt dat gy de dieren,[192-93]
Uwe akkerbouwers knaeght en knabbelt met den tant:
En aengezien godt zelf myn tong en ryp verstant[195]
Bestiert, zoo wil ik godt, die mynen mont leert spreeken,
Ook volgen naer den eisch, en Delfis licht opsteeken,[197b]
En spraek, en hemelval ontvouwen, en godts mont[198]
Verklaeren. 'k wil u der geheimenissen gront,
Zoo lang verborgen, noit van wyze en gryze haeren[200]
Voorheene nagespoort, ter stichtinge openbaeren.[201]
Het lustme d'aerde, dom en vol onweetentheên,[202]
Om laegh te laeten, op een dunne wolk te treên,[203]
Op Atlas sterke schoft te staen, en hoogh van boven[204]
Te zien beneden hoe de menschen, hier verschoven[205]
Alsins omdwaelende, en vervreemt van recht en reên,[206]
Voor sterven sidderen en schrikken. 'k wil met een[207]
Hun nootlot op een ry aenwyzen en ontvouwen.
O arm vertwyfelt volk, wat schroomtge uit los mistrouwen[209-vlg.209]
Voor grynzen en grimmas der koude en kille doot,[210]
Voor duistren jammerpoel, een gallem zonder noot,[211]

* TEKSTKRITIEK: vs. 211 oude uitg.: *een' gallem;* ook Ung., Dif.

192-93 De herhaling van *tant* niet bij Ov., die variëert door middel van 'verhemelte' en 'kauwen'.

195 *godt;* zie Tekstkrit. op vs. 153, 190; de godheid (Lafaye: *un dieu*); vgl. Kalff, *L. Ts*, XIII, 102; Bk. I, vs. 28; - *en ryp verstant*, niet bij Ov.; 1e lez.: *en myn verstant; myn* verwijderd wschl. omdat vs. 196 alweer *mynen* had; maar *ryp* is in de mond van Pyth.-zelf weinig geschikt.

197b 1e lez.: *en Delfis looze streeken;* Ov.: 'ik zal mijn Delphi (d.i. de mij geopenbaarde geheimen) ontsluiten'; *opsteeken:* ontsteken.

198 *En spraek* (openbaring), bij 't voorgaande, mede blijkens de 1e lez. van 197b *en Delfis looze streeken*, 't welk in *spraek* zijn zeer nodige aanvulling kreeg; *licht en spraek* als hendiadys op te vatten, waarbij *opsteeken* zeugmaties; *hemelval:* mededelingen van hemelse herkomst; Lat. *recludam aethera:* 'ik zal de hemel(-zelf) ontsluiten'; *godts mont* voor *oracula*, evenals Bk. II, vs. 13; XIII, vs. 961.

200 *haeren;* 1e lez.: *zinnen*.

201 1e lez.: *ontsluiten en ontginnen;* 2e lez. *op*(*?*) *heden openbaeren;* 3e lez.: *gestichtigh openbaeren; ter stichtinge* niet bij Ov.; Lat. *magna:* 'grote, diepe (zaken)' kan zijn weerslag hebben in *gront*.

202 *dom* enz.; Lat. *inerti* (*sede*), 'onbewegelike (woonplaats)', in tegenstelling nl. met de wolken; 'onbewegelik' ook in een aant. van Regius bij Schrev.; niet vertaald is *ire per alta astra:* 'tot boven in 't ghestert (Dl. I, 198: 498) doordringen'.

203 *dunne* is een door V. toegevoegd bnw., gelukkiger als idee (wegens de suggestie van lichte beweging), dan als plastiek.

204 Vgl. Bk. IV, vs. 888-vlg.

205 *verschoven;* vgl. Bk. XIII, vs. 79.

206 *Alsins:* in alle richtingen; *vervreemt van* kan eenvoudig zijn: 'zonder'; Lat. *egentes*.

207 Bij Ov. is *trepidosque obitumque timentes* object van *exhortari*, 'bemoedigend toespreken', dat door V., zonder het element van bemoediging, in het volgende is opgelost.

209-vlg. Hier ontwikkelt Pyth. zijn leer v.d. zielsverhuizing en de universele verandering, die zo wèl past in het slotgedeelte der Herscheppinge; reeds hier wordt ook gedoeld op de straks volgende voorspelling van Rome's grootheid (vs. 553-vlg.).

209 *vertwyfelt:* verbijsterd; Lat. *attonitum*, maar met een bepaling ('door' enz.); *schroomt:* zyt bevreesd; *los:* ongegrond.

210 *grynzen en grimmas* is van V;., de *mm* van *grimmas* in aansluiting bij *grim*(*men*).

211 in 't hs., tussengeschreven; *jammerpoel:* de onderwereld; *gallem zonder noot* (ongevaarlik; het ongevaarlike spreekt ook al uit de keuze v.h. woord *gallem;* vgl. Dl. V, 676: 1597) naar de lez. *nomina vana* (Farn., N. Heins.; Schrev. *numina*): 'namen zonder realiteit' (nl. 'de Styx en zijn duisternissen'); *een gallem;* voor appositie in de 1e naamv. vgl. Bk. XII, vs. 291(?);

*
's Waerzeggers stof, gedicht zoenoffer voor misdaeden,
Om uwen hals van een verzierde straf t'ontladen?[212-13]
Denk geenerwyze dat u pyn te lyden sta;[214(-16)]
Het zy uw lichaem op het lykhout hier verga
In vier, of door een ziekte, en 't slyten van de jaeren.
De zielen sterven niet, en uit haer hut vervaeren,
Zoo leven ze in een nieuw verblyf na dezen tyt.[218]
Ik zelf, het heughtme, was, geduurende den stryt[+219]
Voor Troie, Euforbus, zoon van Panton, en gevaerlyk[220]
Voorheene in myne borst getroffen zoo bezwaerlyk[221]
Van Menelaüs speere. ook zagh ik sedert zelf[222]
Noch t'Argos, Abas stadt, in Junoos kerkgewelf[223]
Myn' eigen beukelaer. de dingen gaen en keeren,
Doch niets vergaet. de geest gaet heene en weêr spansseeren.
Hy vaert uit dieren in den mensch, en weder uit
Den mensch in eenigh dier, en volgens myn besluit[226-27]
Weet nimmer van vergaen. gelyk men alle stukken

[+][Randschrift:] *Pitagoras in Euforbus*.

David Herst., Opdr.: *Het luste Plutarchus, de doorzichtige zedekenner; Bespi.*, I, vs. 1242: *Godt, de kenner...., Belieft het;* voor beide laatste vbb. vgl. H. op XIII, vs. 1159; anders Bk. XIII, vs. 11; Van Helt. II, blz. 111; vgl. ook Bk. I, vs. 9 *genoemt de* (1e lez.: *den*) *Baiert*, met Bk. V, vs. 344; zie *Tekstkrit.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 228 oude uitg.: na *vergaen* een dubbelpunt. - 229 oude uitg.: *In vormen;* ook Ung., Dif. Wegens de eerste lezing van vs. 230 zal na dit vers oorspr. een punt hebben gestaan, die daarna is weggemaakt zonder door een komma te worden vervangen; de oude uitg. heeft een komma.

212-13 *'s Waerzeggers;* Lat. *vatum*, hier beter: 'dichters'; *gedicht:* verdicht; naar de lez. *falsique piacula mundi:* 'en de boetstraffen van (d.i. in) een verdichte wereld'; naar vs. 213 te oordelen, waar verder bij Ov. niets aan beantwoordt, schijnt V. *mundi* voor het bnw. *mundus*, 'rein' te hebben aangezien.

214(-16) nadat nl. uw lichaam hetzij door verbranding, hetzij door ziekte of ouderdom vergaan is; i.p.v. ziekte of ouderdom bedoelt Ov. geleidelike ontbinding van het gestorven, niet-verbrande lichaam' (vgl. Lafaye); *u* is ook min juist, daar speciaal van het lichaam sprake is.

218 *Zoo;* vgl. Bk. VI, vs. 538; IX, vs. 340, waar dit *zoo* na absol. partic. de nazin inleidt; zij betrekken *altijd weer* een nieuwe woning, zegt Ov.; de zielsverhuizing was een louteringsproces.

219 *geduurende den stryt;* welke casus in absol. constructie's bedoeld werd, is formeel vaak niet te onderscheiden; waar dat wel het geval is, bezigt V., en zoals H. getuigt, 'al onze voornaamste Schryvers', de nominativus, d.i. dus prakties geen gekwalificeerde naamval; blijkbaar voelde hij *geduurende* als voorzetsel; noch dit laatste noch bedoelde mogelikheid van de nominatief onderkende H., die daarom dit voorbeeld v.d. *Ablativus Absolutus* 'aanmerkenswaardig' vond, en overigens V.'s praktijk in abs. constructie's heftig bestreed, in een betoog, dat leerzaam is voor de 18e eeuwse debatten over deze zaak en de bevangenheid waarmee het Nederlands aan Lat. casusverhoudingen gemeten werd. Wat hij *abl.* noemde, is niet onze zgn. 4e, maar 3e nv.; vgl. nader, en in afwijking van H., de in H^2 aangehaalde litt.; zie voorts enige opmerkelike gevallen van abs. constr. bij V.: Bk. IV, vs. 776-8; V, vs. 335, 496; VII, vs. 253; VIII, vs. 118 (*een*'); IX, vs. 178, 340; XIV, vs. 748; *Bespi.* III, vs. 437-38; Van Helt. II, blz. 149-vlg.; zie voorts de verstandige opmerkingen van Bi., die *geduurende* hier ook voorzetsel noemt.

220 Euphorbus, zoon van (let wel) Panthus (of: Panthoüs; Gri. Panthous of Panthoös); vgl. Ilias, Bk. XVII, vs. 43-vlg.

221 in 't hs. tussengeschreven; *in myne borst;* dus niet, als een vluchteling, in de rug; *bezwaerlyk* bedoelt Lat. *gravis:* 'zware (speer)' enig recht te doen; vgl. Bk. IX, vs. 67.

222 *sedert;* Ov.: 'onlangs'.

223 *Abas;* Bk. IV, vs. 831.

226-27 *volgens myn besluit* (slotsom van een gedachtegang) niet bij Ov.; 1e lez.: *Hy komt en gaet, bezit de leden, en vaert uit De dieren in den mensch, en*.

En vormen, hoe men wil, in buighzaem wasch kan drukken[228-29]
Het welk niet blyft als 't was, noch eenen vorm behout,[230]
Doch 't zelve wasch blyft in zyn wezen even stout;[231]

228-29 *alle stukken En* (vgl. Tekstkrit.) *vormen:* voorwerpen van allerlei vorm; *wasch;* de spelling, hoewel zoals V. zeer wel wist onhistories, dient ter onderscheiding (vgl. *losch:* 'lynx'); in de antwoorden aan Moonen bij dit geval Balzac aangehaald: 'Pour parler clairement, il faut parler barbarement'; vgl. echter 'n compositum als *wasteelende* vs. 499.
230 *eenen*, met nadruk.
231 *'t zeve wasch*, predikaatsnomen; *even stout*, niet veel meer dan 'even zeer'

*

Zoo sluite ik dat de ziel behoudt een zelve wezen,[232]
Maer in verscheiden vorm verandert, en verrezen,[+]
Verhuist van wooningen. op dat dan ons gena[233-34a]
En 't mededoogen door 's buix vraetzucht niet verga,[234b-35]
Verhoet, ik waerschuw 't u, de hut van 's maegschaps zielen
Met vuilen neêrslagh om te worpen en vernielen,[236-37]
En voet geen bloet met bloet: en aengezien ik ree
Met volle zeilen spoede in eene groote zee,[238-39]
Zoo luistert scherp. geen ding ter werrelt blyft bestendigh.[+240]
Al wat'er is vervloeit, uitwendigh en inwendigh,[241]
En alle beelden wuft heenzwevende vergaen.
Zy neemen eene wyl den schyn van buiten aen.[242-43]
De tyden gaen hunn' gank, gelyk de waterstroomen.
De stroom noch d'uuren staen. de baren gaen en komen,[245]
En d'een dryft d'andre voort, en d'allereerste wort
Van eene tweede voortgedreven en geport,
Die dryft weêr d'eerste voort. zoo gaen de tyden stryken,[245b-48]
En volgen te gelyk. zoo dra als d'oude wyken[249a]
Verschynen nieuwe: want al wat te voren was
Wort nagelaeten, en 't geen niet is arbeit ras[251]
Om iet te worden. zoo vernieuwen d'oogenblikken.[252]
Gy ziet de nachten 't licht, dat d'oogen kan verquikken,
Verjaegen, en den glans van 't licht den duistren nacht
Op zyne hielen treên. de hemel trekt te wacht,[253-55a255b]
En houdt geene eenerley gedaente, als alle dingen

[+][Randschrift:] *Pitagoras ziel-verhuizingen*.

[+][Randschrift:] *Veranderinge aller dingen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 233 kantschrift, oude uitg.: *zielverhuizinge* - 242 oude uitg.: *-zweevende*.
232 *Zoo*, met nadruk (*sic*).
233-34a *sed in varias migrare figuras; Maer*, 1e lez.: *Doch* (vgl. vs. 231).
234b-35 *gena En 't mededoogen;* Lat. *piëtas*, hetzij het natuurlik menselik gevoel (W.) of eerder: de verwantschapsplicht (Lafaye; vgl. vs. 236); ook elders (Bk. IX, vs. 960; X, vs. 462, 1e lez.) is *piëtas* met *me*(*de*)*doogen* vertaald.
236-37 *Verhoet:* hoed u; *neêrslagh:* doodslag; 1e lez.: *Zoo wacht .... de bloetverwantsche zielen .... uit te jaegen* (exturbare animas) *en vernielen* (2e lez.: *te bederven door 't v.*).
238-39 overdrachtelik; ‘meegevoerd word door de stroom van mijn gedachten’.’
240 *bestendigh*, bijw.
241 Het *panta rhei* van Heraclitus; 241b niet bij Ov.
242-43 *wuft:* onbestendig, vlietend: *eene wyl:* slechts voor een poos; *schyn van buiten:* uitwendige gedaante; Lat, *omnisque vagans* (‘wuft heenzw.’; ‘eene wyl’) *formatur* (‘neemen den schyn.... aen’) *imago* (‘beelden’; uitwendig waarneembare dingen); *vagans* is het psych. predikaat.
245 Versta: de stroom immers enz.; *staen* met nadruk.
245b-48 Ov. (lez. v. N. Heins.): ‘en de eerste wordt voortgedreven door een (daarachter komende), en drijft zelf weer een (nog) eerdere voort; *urgeturque prior venienti, urgetque priorem;* de vertaling van V. dus onjuist; voor *allereerste* vgl. Bk. I, vs. 900.
249a ‘En andere tijden volgen hun op’.
251 *wort nagelaeten* (relictum est): telt niet meer; *niet*: niets (in de zin van: niet-bestaande); missch. bezigt V. *arbeit* om de associatie van dit woord met het baringsbegrip; Ov.: ‘wat nog niet geweest was, wordt’.
252 *d'oogenblikken;* ‘alle ogenblikken’ zegt Ov.
253-55a Ov. uit één gedachte tweeledig: ‘gij ziet de.... nachten heenstreven naar 't licht, en het.... zonnelicht volgen op de nacht’; V.'s fraaie verzen betekenen schijnbaar ook een verrijking van de inhoud, maar zie het vervolg; *zyne* (255), 1e lez.: *haere*.
255b *de hemel:* de sterren aan het firmament; *trekt te wacht:* als hij te wacht trekt; vgl. Bk. II, vs. 149-50.

Vermoeit te ruste gaen, in naere schemeringen.
De klaere morgenstar, als zy op 't witte paert
Genaekt, ziet anders, en wanneerze nedervaert
Ook anders, als zy droef de werrelt komt misverven.[256-60]
Vroeghmorgens uit de kimme, op datwe 't licht niet derven,
Aensteigrende, is zy root, en root wanneerze daelt.[261-62]
In top des hemels ziet zy wit, en ryk bestraelt,
En vlugt de nevels, schuw van mist en aertsche dampen.[263-64]
Ook houdt de maen by nacht, beneden 's hemels lampen,[265]
Geen eenerley gelaet. z'is nu en morgen kleen,[266]
En grooter als zy vol de horens buight aen een.
Gy ziet hoe 't ronde jaer zich deelt in vier getyden,[+]
Als een nabootser van ons leven, snel in 't glyden.
De kintsheit, teêr van aert en zuigende, is de lent.[+]
Dan zyn de kruiden, groen en zwak, doorgaens gewent[271]
Te zwillen, 's lantmans hart met vaste hoop te sterken.[272]
Dan bloeit al wat'er is. elk lantschap, kloek in 't werken,
Verquikt en koestert, lacht ons bly met bloemen aen,
En levendige verf: doch alle kruiden staen[273-75]
Ontlooken zonder pit. dan volght de vruchtbre zomer[276]
Den lentetyt. 't gewas wort maghtiger en vroomer.[277]
Dan kryght de jongeling ook maght in zyne leên.
Geen oude is sterker, geen zoo vruchtbaer: ook is geen[279]
Getyde heeter. maer de herrefsttyt, veel grover,[280]
Is na den brant der jeught heel ryp en morw, en over

[+][Randschrift:] *Vier jaergetyden*.

[+][Randschrift:] *Vierderhande oude der menschen*.

256-60 *naere schemeringen:* sombere duisternis; Lucifer op een schimmel voorgesteld, vgl. *Tristia* III, 5, 55-vlg. V. Ln. merkt op dat de persoonsvoorstelling (Lucifer te paard) niet tot haar recht komt: en dat tegen opvatting van *morgenstar* als persoonsnaam bezwaar is wegens *zy*: men kan zich afvragen of een scherpe personifikatie hier de zaak mooier maakt; vgl. Bk. XI, vs. 375; vs. 467; en het bij Bk. XIV, vs. 1013 opgemerkte; in *Lucifer* vermijdt V. de moeilikheid; zie nog Dl. III, 168: 335; *anders.... ook anders:* anders dan (Latijnse manier); 1e lez. *komt aengereên Op 't witte paert, voor 't licht, in oosten aengebeên, Ziet anders, wederom heel anders;* bij Ov. is geen tegenstelling tussen op-, en ondergang van Lucifer (als avondster Hesperus; in beide gevallen Venus; 't behoud van *morgenstar* voor beide functies niet gelukkig); hij bedoelt hier te spreken van de opvolging van de nacht door dageraad en dag, en plaatst tegenover de kleur des hemels-bij-nacht die bij 't verschijnen van Lucifer en van de Dageraad, welke laatste straks de aarde overgeeft aan de Zon(negod): uit oorzaak van dit misverstand is ook in vs. 256 (*houdt.... gedaente*) de vertaling onjuist.

261-62 Wonderlik ware het als V. niet gezien had, dat hier bij Ov. geen sprake meer is van de morgenster, maar van de zon: *ipse Dei clypeus:* 'het schild, de schijfzelf van die (zonne)god'; wschl. zag hij over 't hoofd, dat hij zo juist over de morgenster had gesproken; *op dat... derven*, niet bij Ov.

263-64 *schuw*, bij *zy*; Ov.: 'maar wit is zij (de zonneschijf) op zijn hoogtepunt, wijl daar de natuur der bovenlucht beter is, en zij, op grote afstand, de aanraking der aarde mijdt'; 1e lez. *En vlught* (met geschrapte *h*) *van verre snel, en schuwt alle aertsche dampen*.

265 *de maen*, met nadruk; *beneden... lampen* (de sterren) niet bij Ov.

266 *gelaet:* vorm; 266b onjuist; Ov.: 'en altijd is zij, wanneer zij wast, heden kleiner dan op de volgende dag'.

271 *doorgaens:* als vaste regel, vast.

272 1e lez. *hart*; 2e lez. *hert;* 3e lez. *hart;* aanvankelike wijziging wel wegens de omringende *a*-klanken; de vorm met *e* bij V. minder gewoon, vgl. V. Helt. I, bl. 3; Dl. VII, blz. 865

273-75 *kloek in 't werken;* Lat. *almus:* 'voedend'; *lacht.... aen;* vgl. H., in aansluiting aan zijn nota bij Bk. XIV, vs. 341; *elk.... verf* is een uitbreiding van Lat.: *florumque coloribus almus ridet ager*.

276 *zonder pit:* zonder kracht.

277 *vroomer:* krachtiger.

279 *oude:* leeftijd.

280 *veel grover;* niet bij Ov.

De kintsheit, tusschen jeught en hoogen ouderdom,[281-82]

281-82 1e lez. *murruw;* 2e lez. *murw*, waarin ten slotte *u* gewijzigd tot *o;* vgl. Bk. XIV, vs. 924; Lat. *mitis:* ‘zacht’; *over de kintsheit*, weinig gelukkige inlas, wijl immers de *kintsheit* aan de *lente* parallel staat; *jeught:* jongelingsleef- tijd (vgl. b.v. Dl. II, 111: 186; hier Bk. VII, vs. 5; X, vs. 439).

Gemaetighder van bloet, met gryze lokken om
Het hoofd bezwaeit. dan komt langs nedergaende trappen[284]
De winter, out en kout, al sidderende aenstappen,
Berooft van haer, of grys, indien'er haer bleef staen.[268-286286]
Het lyf verkeert. het geen wy waren zal vergaen,
En morgen zynwe niet de zelve mensch als heden.[288]
Wy 't zaet en slechts de hoop der menschen hier beneden,[+289]
Toen d'ouders leefden, trou verbonden, hant aen hant,[290]
Besloegen heimelyk vrou moeders ingewant.
De geestige natuur schiep lust de ledemaeten[292]
In moeders zwanger lyf niet meer benaeut te laeten,[293]
En holp het vruchtjen uit zyn hol in ope lucht.[294]
Daer lagh het maghteloos en kroop uit eene zucht
Om aêm te scheppen, als een dier, op twee paer voeten,[295-96]
En quam al waggelende allengs, na byster wroeten,
Met zwakke beenen op te staen door oefening
Van zenuwen. 't wert sterk en vlug. de jongkheit ging[298-99]
Voorby. de jaeren in het midden omgekoomen,[300]
Gevoelt de mensch hoe hy in kracht heeft afgenomen[301]
Door 't nederglyden van den zwakken ouderdom.
Hy struikelt, en gaet af, en neêrgebukt, en krom,
Gedrukt van 't zwaere pak des tyts voorbygegleden:[304]
Want ouderdom verdryft en velt de kracht der leden.
Stokoude Milon zagh zyn sterke spieren vast,
Eerst Herkules gelyk, bezwyken voor den last,
En d'armen heel verslapt by 't lichaem nederhangen.[306-08]
Hy schreide, en ook Heleen, nu dor en schor van wangen[309]
Most weenen, toenze zwak in haeren ouden dagh[310]

[+][Randschrift:] *Het zaet des menschen in eenen mensch*.

284 *langs.... trappen*, niet bij Ov.
268-286 Vgl. betreffende de parallelisering van jaar-, en leeftijden *Oudheidk. Jaarb.*, Mei 1934, blz. 127-vlg.
286 *grys*; vgl. vs. 283; Ov. maakt de tegenstelling: wit (winter), grijs (herfst); 1e lez.: *van zyne of met een anders lok gedekt* (2 *haerlok aen*)*;* 2e lez.: *van haer, of grys, zoo noch wat haers bleef staen*.
288 1e lez.: *recht als heden*.
289 *der menschen;* Lat. *hominum*, 'van mensen', dus nog slechts de kiem van wordende mensen.
290 Een uitbreiding van V.
292 *geestige:* kunstvolle.
293 1e lez.: *'s moeders*.
294 1e lez.: *in d'ope lucht*.
295-96 *en kroop*, nl. vervolgens, want dit is het tweede stadium; *uit... scheppen*, niet bij Ov.
298-99 *door.... zenuwen;* Ov. spreekt van 'enig steunsel tot hulp van de spieren'; *conamen* door V. als abstractum opgevat; voor *zenuwen* voor *nervi* zie Bk. IX, vs. 243.
300 *jaeren in het midden:* middenjaren; vgl. bij vs. 916.
301 1e lez.: *Bevint; heeft afgenomen*, vgl. Dl. II, 323: 5 *heeft toegenomen;* bij Kern, *Omschrev. Praet.* § 153-vlg. niet vermeld (wel § 157 *heeft doorgebroocken*)*;* vgl. § 186 over *groeien;* de aandacht valt minder op het voltrokken-zijn der verandering (*is afgenomen*) dan op het durend proces.
304 *voorbygegleden*, laat voorbeeld (vgl. Bk. XII, vs. 572; IX, vs. 626; XIV, vs. 787) van achterplaatsing, te opmerkeliker bij voorgaande 2e nv.; met *aevi prioris* bedoelt Ov. de voorafgegane leeftijd.
306-08 Milo(n) van Croton(e), de vermaarde athleet; vgl. Dl. I, 396; vgl. vs. 76-vlg., vs. 82; *vast*, bijwoord: gaandeweg; of: in die tijd (nl. van zijn ouderdom).
309 1e lez.: *van Paris eer gevangen* (niet bij Ov.).
310 1e lez.: *Most schreien* (vgl. vs. 309 *schreide*); ook Bk. X, vs. 541, vs. 718 (*steent en weent*), XIV, vs. 404 *schreien* door *weenen* vervangen; vgl. echter Bk. II, vs. 815; XI, vs. 711 (*non*

*

De rimpels op de kaek in beek en spiegel zagh.[311]
Zy mompelde: waerom liet ik my tweewerf schaeken?[312]
De tyt verslint het al, en gy misverfde kaeken,[313]
En nydige ouderdom, vernielt al wat men vint,
En knaegend met den tant der vlugtige eeu, verslint
Door eene traege doot der dingen kracht en leven.[287-316]
Ook al wat wy met recht den naem van hooftstof geven
Kan niet bestaen. 'k wil u leeraeren, luistert vry,[+318]
Hoe elke hooftstof houdt haer beurten en gety.
De zichtbre werrelt heeft vier lichaemen, die teelen.[320]
Twee zyn zwaerwichtigh, aerde en water. dees verscheelen,[321]
En zakken naer beneên: en d'andre twee, die licht
En ongedrukt zyn, vliên, belast van geen gewight,[323]
Naer boven, lucht en vier, 't welk zuiverder van wezen[324]
Dan lucht is. deze twee, tot teelen uitgelezen,[325]
Elk op een eige plaats, zyn vruchtbaer, teelen 't al,[326]
Dat weder in hun smilt, een wonderlyk geval,[327]
Dan d'aerde in water: dan is vocht in lucht vervloogen.[328]
Wanneer de zwaerte van de lucht is afgetogen[329]
Verkeertze in hemelsch vier. dan keerenze weêrom[330]
In haeren eersten staet, en eerste wezendom.[331]
Als vier in lucht verdikt, de lucht in watersprongen,
Wort aerde in water kort en dicht in een gedrongen,[317-33332-33]

[+] [Randschrift:] *Alle dingen uit vier hooftstoffen*.

tenet lacrymas); XIV, vs. 1107 (*fletus*)*;* er is bij V. wel een tendenz tot scherper scheiding van *schreien* en *weenen*, wschl. ook hier bespeurbaar in de toedeling van het eerste aan Milo, het tweede aan Helena (Lat. beide *flet*); vgl. ook *geschrey*, 'geschreeuw e.d.'.

* TEKSTKRITIEK: vs. 320 De regel springt niet in; wel in de oude uitg.; maar een bijgevoegd driehoekje in het hs. bedoelt: alinea. Evenzo bij vs. 727.

311 *in beek en spiegel; beek* niet bij Ov.; 1e lez.: *glas en spiegel;* ook voor *kaek* eerst iets anders, wschl. *wang;* ook Bk. XIII, vs. 1048 *wangen* door *kaeken* vervangen.

312 Ov.: 'waarom zij (tot) tweemaal (toe) geschaakt was'! (nl. eerst door Theseus, later door Paris; vgl. Dl. IV, 400: 18-vlg.).

313 *misverfde kaeken*, niet bij Ov. 315 *eeu:* tijd; Lat. *aevi*.

287-316 Dit gedeelte handelt over de veranderingen van het menselik lichaam; *Het lyf*, versta: ook het lichaam.

318 *bestaen:* zijn oorspronkelike gedaant behouden; *leeraeren*, ook Bk. IX, vs. 695 met een persoonl. voorw. verbonden; *vry*, aansporend, niet met de nuance: 'ondanks mogelike bezwaren'; vgl. vs. 778.

320 1e lez.: *D'eeuwige* (aeternus); wegens het accent gewijzigd; volgens de school van Aristoteles bestond de wereld van eeuwig; vgl. over de elementen het begin van Bk. I.

321 *zwaerwichtigh;* vgl. Bk. I, vs. 36; IX, vs. 62; *dees verscheelen* (niet bij Ov.) *en zakken naer beneên;* versta: hoewel onderling verschillend, enz.

323 *ongedrukt:* zonder zwaarte; *belast van geen gewight:* daar niets hen drukt, naar onder houdt.

324 *lucht èn vier*.

325 *deze twee;* Ov. bedoelt: deze vier.

326 *Elk.... plaets;* versta: ofschoon enz.; 1e aanzet: *Schoon elk zyn eigen plaets*.

327 *hun;* zie Dl. VII, blz. 866; 327b niet bij Ov.

328 *Dan d'aerde in water;* versta: is vervlogen, d.i. ongeveer: vervliegt, verdunt zich tot.

329 *afgetogen:* eraan onttrokken; beter wordt het Lat. causaal verstaan: 'daar alle gewicht eraan ontnomen is'.

330 *hemelsch vier*, nl. v.d. aether; *keerenze*, en wel in de omgekeerde orde, zegt Ov.

331 1e lez.: *'t eerste*.

317-33 handelen over de elementen.

332-33 De veranderingen zijn niet gelijktijdig, maar successief te denken; *watersprongen* is wel concreter, maar hier minder op zijn plaats; *wort... gedrongen*, Lat. *tellus glomerata cogitur*

En niets behout'er zyn natuur, gedaente, en aert.[334]
Der dingen teelster 't een uit 's anders wezen baert.[335]
In zulk een groot gevaert der werrelt, staêgh ontfangbaer,[336]

unda: uit het verdichte water wordt de aarde gevormd; lett. de aarde trekt zich samen, uit water verdicht; V.'s vertaling zou doen denken dat de aarde tot water overgaat; ook hij nochtans bedoelt wel: in 't water vormt zich door verdichting de aarde.

334 Ofschoon V. geen insnede maakt, begint hier een nieuw gedeelte, dat loopt tot vs. 538; *er*, niet bij Ov.

335 *der dingen teelster*, nl. de natuur.

336 *staegh ontfangbaer* (niet bij Ov.): geschikt om steeds weer te ontvangen, d.i. om (schijnbaar) nieuwe dingen voort te brengen.

*
Gelooftme, is nergens iet, dat wezen heeft, vergangbaer.
Natuur herschept verkeert den schyn, elk ingestort[338]
En ingeboezemt, en al wat geboren wort
Begint wat anders in natuure en aert te worden
Dan 't van te voren was. het sterven, volgens d'orden[339b-341a]
Der dingen, is alleen het zelve niet te zyn.[342]
Wanneer die dingen hier niet langer in hunn' schyn
Gevonden worden, dan zynze elders heen te vinden.
Elk houdt zyn wezen. ik geloof geen dingen binden[343-45]
Zich aen een' zelven schyn geduurigh doorgaens heen.[346]
Zoo quaemtge, o werrelt, toen de goude tyt verdween,
Aen d'ysre werrelt. zoo zytge, o Fortuin, ook mede[347-48]
Niet eens maer menighmael verhuist van uwe stede.[348b-49]
'k Zagh dikwyl 't vaste lant verkeert in bare zee,
De zee in 't vaste lant, en verre van de ree
En 't water schulpen, en men vont, zoo veelen zeggen,
Oude ankers op de kruin van hooge bergen leggen.
De waterval verneêrt de velden tot een dal.
De bergh, van 't water en den sterken waterval
Gespoelt, wert vlak. de poel verdrooghde in zant en gronden.[356]
De gront verkeerde in moer, van eenen poel verslonden.
Hier teelt natuur een bron, en ginder stoptze d'aêr.
Van outs her sprooten zoo veel stroomen door gevaer
Van een aertbevinge, of hun loop, van groot vermogen,[359-60]
Verging allengs, zoo dra de kil begon te droogen.[361]
Aldus wert Likus van een lantklove opgeslorpt.[+362]
Dees stroom verloopt heel verre en elders heene, en worpt
Zich weder op. zoo wort nu Erazyn gezoopen,[+363-64]
Dan heimlyk door een kolk van d'aerde heengekroopen,[365]
Komt t'Argos wederom opborlen uit den gront.[366]

[+][Randschrift:] *Likus natuur*.

[+][Randschrift:] *Erazinus*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 341 oude uitg.: *vooren*.
338 *verkeert:* veranderd (bij *schyn* en *herschept*); *schyn:* gedaante.
339b-341a Ov.: ‘wat men geboren worden noemt, is: begonnen iets anders te zijn dan 't geen een ding te voren was.’
342 *het zelve:* hetzelfde; *niet*, versta: niet langer; denk achter *alleen* een dubbelpunt.
343-45 Ov.: ‘Ofschoon (*cum*) wellicht het ene herwaarts (*huc illa*), het andere derwaarts (*haec illuc*) wordt verplaatst, in de totaliteit blijft nochtans alles onveranderd.’
346 *geduurigh;* Ov. ‘lang’; - vgl. Bk. IV, vs. 294 *doorgaens heen.*
347-48 *quaemtge aen* (venistis ad): zijt gij toegekomen aan; *werrelt*, 1e lez.: *eeuwen* (*saecula*); bij de wijziging is *werrelt*, vs. 348, over 't hoofd gezien.
348b-49 Ov.: ‘zo heeft zo vaak de fortuin der verschillende streken zich gewijzigd’.
356 *wert* kan bij V. zowel tegenw. als verl. tijd zijn; hier wel 't tweede; vgl. vs. 362, 364; en voor wisseling van tempora Bk. IV, vs. 761; V, vs. 398-vlg.; vs. 487-vlg.; vs. 727; VII, vs. 282; XIII, vs. 1223; XIV, vs. 469; vs. 618-20; X, vs. 899; X, vs. 902; *zant en gronden:* zandige grond.
359-60 *sprooten:* ontsproten, sprongen te voorschijn; *gevaer van een aertbevinge:* gevaarvolle aardbeving; vgl. Dl. II, 710: 1479; 744: 2182; Dl. III, 115: 6; Bk. XIII, vs. 965.
361 *Verging;* Lat. *residunt:* ‘zij zinken in de aarde terug’.
362 Lycus, rivier in Phrygië.
363-64 *worpt.... op;* Ov. bezigt de term *renascitur:* ‘wordt herboren’; de Erasinus, rivier in Argolis; *gezoopen:* verzwolgen.
365 *heimlyk:* in 't verborgen; vgl. Bk. VIII, vs. 723.
366 *t' Argos;* Ov.: ‘in de Argoliese velden’.

*

Men zegt dat Mizus, toen hy geen genoegen vont
In 's oevers oorsprong, van zyn eerste kil verdoolde,
En nu Kaïkus heet. nu komt door d'uitgehoolde[+367-69a]
Verzande kil van 't vet Siciljen Amenaen,
Wiens bron zomwyl verdrooght. men kon den dorst verslaen,[369b-71]
Zoo lang Anigrus zoet en drinkbaer viel: nu smaeken[+]
Zyn watren bitter, met geen lippen aen te raeken,[372-73]
Na dat Centauren [zoo men dichtren niet mistrou][374]
Van Herkles knods en boogh getroffen, en vol rou,[375]
Hun wonden in dien stroom afspoelden na het stryden.
Wat zegge ik? Hipanis, die stroomende komt glyden[+]
Van 't Russische geberghte, eerst zoet, is dees niet zout[377-78]
En bitter op de tong? Antissa, Farus, out[+379]
Fenicisch Tirus, daer de zee op plagh te breeken,[380]
Zyn nu geene eilanden in zee, maer vaste streeken.
Van outs lagh Leukade aan het vaste lant gebout
Door zyne inwooners, en nu bruischt de zeegolf stout[382-83]
Hier om en weder om: en Zankle, ryk van zegen,
Lagh aen Italje vast, en wist van geen beweegen.[384-85]
De zee borst tusschen beide, en scheurde het van 't lant.
Zoek Buris, Helice in Achaie: niets houd stant:[387]
Gy vintze in zee vergaen. maetroos heeft lang voor dezen

[+][Randschrift:] *Kaikus*.

[+][Randschrift:] *Anigrus*.

[+][Randschrift:] *Hipanis*.

[+][Randschrift:] *Steden vergaen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 370 kantschrift; het Lat. bij Schrev. (vgl. Dl. VII, blz. 13) heeft hier, in overeenstemmingmet Schrev.' (en Farn.') lez. in de tekst, *Amasenus fluvius; Amenanus* bij N. Heins.-vs. 379-87; 't Lat. kantschrift heeft hier: 'Eilanden in vast land. - Vast land in eilanden. - De steden Helice en Bura verdronken.'

367-69a foutief; V. heeft *Mysum.... Caycum* voor twee namen (van dezelfde rivier) gehouden; Ov. spreekt van de Mysiese Caïcus, die van richting veranderd is: *'s oevers oorsprong;* Lat.: 'zijn bron en eerste oevers (*ripae prioris*, 't geen weerkeert in *eerste kil*).

369b-71 *nu.... zomwyl*, misverstaan voor Lat. *nunc.... interdum:* 'nu eens.... dan weer soms'; Ov.: 'de Amenanus stroomt nu eens voort, het Siciliaanse zand voortwentelend, dan weer, met verdroogde bronnen, ligt hij droog'.; *uitgehoolde*, vgl. Bk. I, vs. 695; de Amenanus ontspringt op de Etna; de droogte schijnt jaren te kunnen duren.

372-73 Anigrus, rivier in Elis, met kwalikriekend water; *bitter*, niet bij Ov.; 1e lez.: *drinkbaer viel in 't smaeken. Nu geeft hy* (2e *schenkt hy*) *water*.

374 Het was volgens de sage maar één centaur, maar ook Ov. heeft het meerv.

375 *Herkles.... boogh;* Ov.: 'de boog van de knotsdragende Hercules'; *vol rou* (smart), niet bij Ov.

377-78 Hypanis, tans de Boeg, die in de Zwarte Zee uitmondt; de zoutsmaak v.h. water vindt zijn oorzaak in het opgestuwde zeewater; Herodotus 4, 52, vertelt, dat de H. zoet is tot aan de vermenging met het water van een kleine bron, de Exampaeus; *Russische*, vgl. Bk. I, vs. 79.

379 *Antissa*, stad op Lesbos, vroeger op een eilandje, dat echter door een aardbeving met Lesbos verenigd werd; Pharus, eiland en stad voor de haven van Alexandrië (vgl. Bk. IX, vs. 1100, en lees aldaar *Alexandrye* i.p.v. *Aleyandrye*), en door een dam daarmee verbonden.

380 Tyrus werd eerst tijdens de belegering door Alexander de Grote door middel van een dam met het vasteland verbonden, dus aanmerkelik later dan Numa's tijd (vgl. de *Inhout*); vgl.vs. 387.

382-83 *Leukade:* Leucas, bij de kust van het Griekse landschap Acarnanië, de vorm berust op de Gri.-Lat. accusatief *Leucada;* 1e lez.: *Leukada aen 't; - gebout door zyne inwooners;* Ov. zegt dat het in de tyd der oude bewoners aan 't vasteland verbonden was; *stout*, bijw. (vgl. vs. 304; 430; 487).

384-85 *Zankle*, en daarmee Sicilië; vgl. Bk. XIV, vs. 5; *ryk van zegen*, niet bij Ov.; *beweegen:* losraken.

387 Buris en Helice verzonken eerst (vgl. bij vs. 380) in 373 voor Chr., door een aardbeving; 1e lez.: *Zoekt gy Helice, Achaie en Buris, noch in stant*.

Die steên en muuren diep in zee van ver gewezen.[388-89]

388-89 *maetroos;* vgl. vs. 957 (*maetroozen*) Bk. XIV vs. 304; 1e lez,: .de *zeeman heeft voor dezen* (let op het voorafgaande volgende de *zee*) *Hun steên en muuren in de zee;* Ov. zegt enkel: ‘de zeeman pleegt nog steeds te wijzen’; ook *van ver* niet bij Ov.

*

By 't lang bekent Trezeensch Pittean legt in 't lant[390]
Een hooge heuvel, met geboomt' noch bosch beplant,[+]
Voorheene een effen velt: nu is het opgezwollen.[392]
De storremwinden eens gevaerlyk aen het hollen,[393]
't Luit yslyk, in den buik der aerde, dicht gestopt,[394]
Vergeefs om ope lucht fel worstlende, en verkropt,[395]
En nergens eene spleet verneemende onder 't reppen,
Om vryen adem en een opening te scheppen,
Den gront opspanden tot een' hoogen krommen bult:[398]
Gelyk men met den mont een blaes met wint vervult,
Of eenigh boxvel. dus bleef door het groot vermogen
Der bulderaeren, die het aertsch gevaert bewogen,[400-01]
Een bochel hier en daer. dees schynt voor ons gezicht[402]
Een heuvel, met der tyt allengs verhardt en dicht.[403]
Meer dingen speelen my voor d'oogen in 't leeraeren.
Ik wil u zommigen uit veelen openbaeren,[404-05]
Behalve 't geen gy hoorde, en u wel is bekent.[406]
Wat zegge ik? levert ons het vochtigh element[+407]
Niet veel gedaenten, en neemtze aen, gelyk herboren.
O stroomgodt Ammon, trots op uwen sterken horen,
Gy zyt te middagh kout, vroegh morgens en heel spa
By avont wortge warm. slaenwe Atamanis ga;[409-11a411b]
Men zegt by nieuwe maen ontsteekt hy hout en boomen.
Wie der Cikonen vliet durf drinken zonder schroomen,[413]
Gevoelt zyn ingewant in harden steen vergaen.

[+][Randschrift:] *Dalen in bergen*.

[+][Randschrift:] *Wonderbaere krachten van het water*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 398 Dif.: *ontspanden*.

390 *Trezeensch Pittean;* Lat. *Pittheam Troezena*, d.i. het Pittheïese (nl. weleer door Pittheus beheerste; aldus ook Schrev.) Troezen, 'n stad in Argolis; vgl. Bk. VI, vs. 559.

392 *opgezwollen;* Lat. *tumulus* hangt samen met *tumere*, 'zwellen'; Schrev., in nota: 'in collem intumuit'.

393 *De storremwinden;* Ov.: 'de woeste kracht der winden'; *aen 't hollen* (niet bij Ov.) is voor de opgesloten winden minder gelukkig.

394 *'t Luit yslyk*, tussenzin.

395 1e lez.: *lucht vast*.

398 Door de ongewone orde, en het door tegenbeweging zeer zware accent van *op-* heeft dit vers een sterke expressiviteit.

400-01 *boxvel;* vgl. de *zak van ossenleêr* Bk. XIV, vs. 299; *door.... bewogen*, niet bij Ov.; vgl. vs. 336 *gevaert der werrelt*.

402 *bochel;* Lat. *tumor*, 'zwelling'; 1e lez.: *Een lantbult*, wel gewijzigd wegens te grote synonymiteit met *heuvel* (vs. 403; vgl. vs. 398); *hier en daer* niet bij Ov.

403 *dicht:* vast van uitzien.

404-05 1e lez.: *d'oogen en*(*?*) *de zinnen.... u eenigen ontvouwen en ontginnen*.

406 *Behalve:* daargelaten; Ov.: 'ofschoon (*cum*) mij heel veel dingen in de gedachte komen, die gij (naar V.'s lez.: *vobis*) vernomen hebt of u bekend zijn, zal ik er toch buitendien (d.i. behalve het reeds vertelde) nog 'n paar verhalen'; beter is de lez. *nobis:* 'die mij van horen of anderszins bekend zijn', waarbij 't zinsverband met een 'dan ook' in de nazin kan uitgedrukt worden.

407 *Wat zegge ik;* Lat. *quid?* 'hoe!' ter onderlijnende inleiding van de volgende vraag.

409-11a *Ammon*, de aan Jupiter (H)ammon gewijde bron in de Libyse woestijn, bij de tempel; van dit verschijnsel gelijk van andere door Ov. genoemde, gewagen oude schrijvers; ook volgens reizigers van de nieuwe tijd is de temperatuur 's avonds 60, te middernacht 100, 's morgens 80, 's middags 40° C.

411b *Atamanis;* bedoeld is door Ov. niet een rivier, maar de Epirotiese volkstam de Athamanen (hier voor: de Epiroten), van wie hij zegt, dat zij hout zouden doen ontbranden door het in 't water (der heilige bron bij Dodona) te dompelen.

413 *Cikonen*, volk in Thracië.

Al wat dit water raekt neemt strax het wezen aen[415]

415 *strax:* terstond; *wezen:* voorkomen (wordt overtrokken met een marmerkorst).

*

Van marmer. Kratis en ook Sibaris, twee vlieten,[416]
Die, als gebuuren, langs ons grenzen heeneschieten,[417]
Verleenen 't haer een' glans van gout en barrensteen.
Noch vreemder luit dit, dat het water niet alleen
Het lichaem, maer den aert des menschen kan verkeeren.
Elk weet hoe Salmacis de schaemte kan verleeren,[421]
En 't Moorenlantsche meer gedronken en gelekt[422]
Den mensch aen 't razen helpt, of dommen slaep verwekt.[423]
Wie uit Klitorius eens drinkt is Bacchus tegen,[424]
Onthout zich van den wyn, en is alleen genegen
Tot water: 't zy de kracht in 't water schuil', die sterk
De warmte van den wyn verdaeght in 't oorloghsperk:[426-27]
Of als de lantzaet zich noch heden laet verluiden[428]
Dat Amitaons zoon [toen hy door toverkruiden[429]
En toverzangen loos de Pretiden met kracht[430]
Van haere dolheit tot gezonde reden bragt][431]
Dit water met een' aert beschonk, om 't brein te vaegen,
Te zuiveren, en van dien tyt tot onze dagen[432-33]
Bleef eene tegenheit van wynen in dit nat:[433-34]
Maer stroom Lincestius heeft een natuur gevat[435]
Dien stroom gansch ongelyk: want wie dit water drinken
Gaen, als verzoopen in den wyn, by straet rinkinken[437]

* TEKSTKRITIEK: vs. 423 hs. *slaept*.

416 De Crathis met zijn zijrivier de Sybaris valt in de zeeboezem van Tarente.

417 *langs.... schieten;* Lat. *nostris conterminus arvis:* 'langs onze velden stromend'.

421 1e aanzet: *Wie kent Salm* (dit gaf een onjuist accent); vgl. Bk. IV, vs. 385-vlg., waar V. (behalve in het kantschrift) de vorm *Salmaes* bezigt; Ov. noemt de bron *obscoena:* 'afschuwelik', of ook: 'ontuchtig'.

422 *Moorenlantsche:* Ethiopiese, (vgl. Bk. II, vs. 950); Ov. spreekt van Ethiop. meren; nadere lokalisering onzeker.

423 Voor *helpen* als causaal hulpww. zie Bk. VII, vs. 302, en vgl. Bk. VII, vs. 315-17; IV, vs. 79; *dommen slaep*, Lat. *mirum gravitate soporem*.

424 *Clitorius* (*fons*) bij Ov. een bnw. (vgl. vs. 435); een bron bij Clitor(ium) in Arcadië; *is Bacchus tegen:* heeft van dat ogenblik aan een afkeer van wijn.

426-27 Het beeld is van V.

428 *als.... verluiden* tussen komma's te denken; *zich laet verluiden:* zich laat horen, vertelt (*memorant*).

429 nl. Melampus, een waarzegger, die de dochters van Proetus, kon. v. Argos, genas van de waanzin, waarmee zij wegens onvroomheid (volgens Hesiodus jegens Bacchus, wat hier 't beste past) gestraft waren.

430 *loos;* dat hier het bijw. bedoeld zou zijn (vgl. vs. 304, 383, 487), is onaannemelik wegens de nog volgende bepaling *met kracht;* let ook op de caesuur; ook het voorafgaan van twéé znw. maakt wel een verschil; niet bij Ov.

431 H. over *gezond*, naar 't lichaam, naar de geest, Mnl. *ghesontmaker;* N. Hinl. over Mnl. *ghesonden*, vaarwel zeggen.

432-33 Ov.: 'de zuiveringsmiddelen van haar geest (*purgamina mentis*) in 't water wierp', gelijk men met gebruikte reinigingsmiddelen placht te handelen; vgl. ook Bk. XIV, vs. 797-vlg.

433-34 *en van.... nat* hangt nog af van *of dat* (vs. 428-29); vgl. de 1e lez.: *Een tegenheit van wyn te proeven hierin blyft*.

435 Lat. *Lyncestius* (*amnis*) is een bnw., vgl. vs. 424; rivier in het land der Lyncestae in Z.W. Macedonië; *heeft gevat:* heeft; 1e aanzet: *Lincestius is ook een;* daarna: *Lincestus is ook*....(?) *een werkinge ingelyft*.

437 *rinkinken:* rumoeren.

En waggelen. in hoogh Arkadie is een wyk[438]
By d'ouden Feneon genoemt, en iegelyk[439]
Verdacht om 't water, staende alleen by nacht te vlugten:[440b]

438 1e lez.: *En struikelbeenen; Arkadie;* viersilbig, maar met overloop; het epitheton *hoogh* door V. toegevoegd; *wyk:* streek.
439 *Feneon*, naar de accus. van de stadsnaam Pheneüs; daarbij de Styx, een beek wier water oudtijds en nog tans voor dodelik gold; let op het rijm: *iegelyk* met volle *ij.*
440b Versta: ‘dat men alleen 's nachts niet moet drinken.’

*
Want 's nachts is 't ongezont, by daegh geensins te duchten.
Aldus houdt ieder stroom, elk meer zyn' eigen aert.[442]
Ortigie, om wiens zoom de zeeman heenevaert,[+443]
Plagh eer te hobbelen, nu is het vast gezeten.
Voorheen schrikte Argo voor het heene en weêrgesmeeten[445]
Geberghte en steenrots der Simplegaden, nu vast[+446]
Geberghte en zeeklip, van geen' storremwint verbast.[447]
De barnende Etna braekt nu vier, en vlam, en zwavel,[+448]
Uit zyne schoorsteen, en zal diep uit 's aertryx navel[449]
Niet eeuwigh branden: want hy brande niet altyt.
't Zy d'aerde een levendigh gedierte is, en heel wyt[451]
Haer kloven opent, die op veele plaetsen vonken[452]
Uitwaessemen, noch kan zy weder haer spelonken[453]
En openingen licht verandren, en ontrust[454]
Hier sluiten, ginder weêr ontsluiten, zoo 't haer lust:
Het zy de lichte wint, ten boezem ingedrongen,[456]
In zyn beslooten hol geboeit zitte, en bedwongen:
't Zy steenen tegens steen, of stof, daer zaet van vier[458]
In vast zit, tegens een aenklinken met getier,
Dat vlam en vonken hier uitspringen, zooze zeggen:
De holen worden kout, wanneer de wint gaet leggen:[461]
Het zy harsachtige aert heel schichtigh brant ontvonk',[462]

[+][Randschrift:] *Ortigie eerst een driftigh eilant, nu vast*.

[+][Randschrift:] *Simplegaden voorheene driftigh, nu vast*.

[+][Randschrift:] *Etna de brandende bergh*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 446 hs. *Simflegaden*. - vs. 450 Dif. *zy*.

442 1e lez.: *elke stroom* (vgl. *elk meer*); *aert*, Ov.: 'krachten'; *houdt.... aert* is minder gelukkig, waar 't gaat over verandering en verandering barende uitwerking; vgl. vs. 407-08; *houdt*, vgl. de spelling in vs. 387.

443 *om.... heenevaert*, dus: het eiland; *Ortigie* (vgl. Bk. X, vs. 92): Delos; vgl. Bk. I, vs. 852; VI, vs. 262-63.

445 *Argo*, het schip der Argonauten; vgl. Bk. VII, vs. 106-vlg.; voor 't ontbreken v.h. lidw. vgl. Bk. I, vs. 451; V, vs. 85; XII, vs. 28.

446 Ov.: 'de Symplegaden (bij V. met Lat. accent bij Nedl. uitgang), besproeid door het samenbotsen der (nl. bij het opeenstoten der rotsen) opgedreven golven'.

447 *verbast;* Bk. XIII, vs. 816.

448 1e lez.: *De bergh van;* 2e *De brandende;* Lat. *ardet;* vgl. vs. 450 *branden* (*ignea erit*)*;* de Etna was voor de Ouden de vulkaan bij uitstek.

449 *schoorsteen*, Ov.: 'ovens'; het vr. genus in Wdb. N.T. niet vermeld, door Hoogstr.-Kluit voor Hooft aangewezen, terwijl voor V. aldaar uit *Leeuwend*., Voorrede vs. 54 het mann. wordt aangewezen (*zijn posten*); vgl. echter hier Dl. V, 271: 54 (*haer*); - *diep.... navel* niet bij Ov.; H. over *'s aertryx navel* e.d.; Bi.'s opmerking dat H. inzake menselike lichaamsmaten 'zekerlyk' anderen napraat is niet ter zake, daar H. zijn bron uitdrukkelik noemt.

451 *'t Zy*; daarbij sluit aan *Het zy*, vs. 456, en vs. 462; Lat. driemaal *sive* ter inleiding van een onderstellende voorzin, telkens door een nazin gevolgd; vgl. Bk. IV, vs. 430-31; XI, vs. 186; XIV, vs. 29-31; *'t Zy* in vs. 458, zie aldaar; in de voorzinnen worden mogelike oorzaken genoemd der werkingen van de Etna; - *levendigh gedierte*, Lat. *animal*, 'levend wezen'; de voorstelling van de aarde als een levend wezen beantwoordt aan de opvatting der Stoa; voor *gedierte* als voorwerpsnaam vlg. Bk. VII, vs. 1061; voor 't Mnl. Stoett[3], blz. 203.

452 *kloven;* Lat. *spiramenta:* 'ademopeningen'.

453 *uitwaessemen;* Lat. *exhalantia:* 'uitademen'; vgl. Bk. VII, vs. 1195.

454 *ontrust;* Ov.: 'zo vaak zij geschokt wordt (door aardbeving)'.

456 *lichte:* bewegelike, snelle; vgl. Dl. III, 274: 245; *ten.... ingedrongen*, niet bij Ov.

458 Bij Ov. zijn het de opgesloten winden (*geboeit* in deze zin te verstaan) die steenklompen en brandbare stoffen tegen elkaar slingeren, waardoor die stoffen ontbranden.

461 *worden kout:* koelen af.

462 *harsachtige aert:* aardpek, asfalt; *schichtich*, vgl. Bk. V, vs. 540: XIV, vs. 218.

Of blaeuwe zwavel meer verdrooge in zyn spelonk;[463]

463 *blaeuwe;* Lat. *lutea:* geel; zwavel brandt blauw; *meer verdrooge:* eer de neiging heeft te verdrogen; Ov.: ‘brandt (*ardescunt;* maar in V.'s tekst *arescunt*) onder geringe rookontwikkeling’.

Als 't aertryk weigert aen de vlammen aes te geven,
De krachten met der tyt, die by vet voeder leven,[465]
Verzwakken: dan verdraeght 's viers vraetzucht afgepynt
Geen' honger, en haer aes ontbeerende verdwynt,[466-67]
En al de brant vergaet. men vint in 't Noortsch Pallene,[+468]
Ten minste zoo men zegt, en om die lantstreek heene,[469b]
Noch mannen, die gedoopt in Pallas staende meer,[470]
Met vlugge vederen betogen, heene en weêr
[Het welk ik niet geloof] omzweven. in de wyken[+471-72]
Van Ruslant, zeggenze, zyn wyven, die zich stryken[473]
Met wonderbaer venyn, en vliegen naer de maen.
Indien men magh op proef en ondervinding staen,[474-75]
't Verrotte lichaem zietge in eenen worm verkeeren.[+476]
Begraef een' vetten stier; ervaerentheit zal 't leeren,[+477]
Uit rottende ingewant verryst een byenzwarm,[478]
Die wasch en honigh zuight uit bloemen, nimmer arm,[479]
Het velt bemint, en kloek op hoop van winst wil werken,[480]
Gelyk haere ouders. delf een oorloghspaert, tot sterken[+]
En slaefschen arrebeit gewoon, in eenen put,
Zoo teelt het horsels aen. zoo gy den kreeft, beschut[+481-83a]
Met bek en scheeren, van de scheeren wilt besnoeien,

[+] [Randschrift:] *Menschen in vogels*.

[+] [Randschrift:] *Ruslantsche vrouwen in vogels*.

[+] [Randschrift:] *De worm uit een verrot lichaem*.

[+] [Randschrift:] *Byen uit eenen jongen stier*.

[+] [Randschrift:] *Horsels uit een paert*.

[+] [Randschrift:] *Het scorpioen uit eenen kreeft*.

465 *vet;* ook Lat. *pinguia*, hier eer overdrachtelik; bij Ov. geldt het niet de *krachten* van het vuur, maar hetzij van de aarde, of van het *voeder*.

466-67 1e lez.: *want dan lyt de vraetige natuur* (naturae edaci) *Des viers geen' honger; verdraeght geen' honger:* is niet bestand tegen de (daaruit ontstaande) honger (vgl. vs. 107); uit de 1e lez.: blijkt dat *De krachten.... verzwakken*, minstens aanvankelik, als nazin bedoeld is; *want* is een uitvloeisel v.d. misvatting bij vs. 465 aangewezen; *natuur* paste niet meer bij de afloop van vs. 467; V. Ln. wijst op het groot aantal *v*-woorden in de vss. 458-71, 'alsof Vondel gewed had hoe vele reizen hij de aanvangsetter *v* gebruiken zou.'

468 *Pallene*, landtong van het schiereiland Chalcidice; of Ov. dit Pallene bedoelde, is niet geheel zeker, omdat de ligging van het meer Triton (in Thracië) er niet bij past.

469b niet bij Ov.

470 *Pallas... meer;* Lat. *Tritoniacam paludem* (het meer Triton); de naam door V. ten onrechte beschouwd als betrekking hebbende op Tritonia, d.i. Pallas, de godin, wschl. mede ten oorzake van de naam Pallene.
gedoopt: zich gedompeld hebbende; negenmaal, zegt Ov.

471-72 Het verhaal vindt misschien zijn grond in de door Plinius (*N.h.* 4, 88) vermelde naam *Pterophoros* ('gevleugeld') voor een bergstreek, die door de aanhoudende sneeuwval gevederd lijkt; *Het welk* enz. heeft op het hele zegsel betrekking.

473 *Ruslant;* zie vs. 378; *wyven:* vrouwen.

474-75 1e lez. *door de lucht.... staen magh op de proef van hunne vlught;* Ov. zegt, dat zij dezelfde kunsten (als in vs. 471-72) vertonen; de wijziging is ontstaan toen V. zag, dat vs. 475 bij het volgende behoort; het betekent de overgang naar controleerbare zaken; Ov.: 'wanneer echter aan bewezen dingen nog enige bevestiging moet worden toegevoegd (*fides rebus addenda probatis*); vgl. echter met V.'s vertaling Lafaye: 's'il faut ajouter foi aux faits bien établis'; *proef en ondervinding*, vgl. ons *proefondervindelik*.

476 *Verrotte;* Ov. noemt ook de oorzaak: 'door verloop van tijd of door de oplossende kracht der warmte'; *worm*, voor 't meerv.; vgl. Bk. VI, vs. 966; VII, vs. 6, 187, 346; VIII, vs. 737, 800; IX, vs. 417, 997; XIV, vs. 435.

477 *ervaerentheit;* voor de verbale toepassing (het ervaren) vgl. Wdb. N.T. III, 4214, 3).

478 Vgl. Dl. VI, 350: 528-vlg.

479 *nimmer arm*, bij *bloemen;* niet bij Ov.

480 *kloek:* wakker.

481-83a *haer ouders*, nl. de stieren; *tot.... gewoon*, niet. bij Ov.; *horsels;* vgl. voor de zaak Wdb. N.T. VI, 1126, 1), en voor deze en andere hier vermelde dingen de door Ehwald opgegeven bronnen.

Zal 't scorpioen uit dien gedolven romp aengroeien,[483b-85]
Dat met den krommen staert fel van zich steekt en quaet.[486]

483b-85 1e lez.: *aen. de kreeft, die zich beschut Met holle scheeren* (concava brachia), *lyt geen snoeimes noch besnoeien. Begraef den romp, hier zal een scorpioen uit groeien;* in deze lez. kwam het begraven meer tot zijn recht.
486 1e lez.: *staert van zich steekt fel en quaet*.

*

De veltmot pestigh hangt aen eenen zomerdraet[+]
In bladren [huisliên is 't bekent door ondervinden]
Verandert licht in een' vyfwouter, op een' linden[487-89]
Of andren boom. het zaet van slym in slymigh kroos[+490]
Baert groene vorschen, in het eerste voeteloos,
Dan groeien beenen om te zwemmen, en de leste[492]
Zyn langer dan de voorste, en dienen hun ten beste[493]
Om hoogh te huppelen. de woutbeerin, heel plomp,[+494]
Worpt geen rechtschapen jong in 't eerste, maer een lomp
En ongevormt stuk vleesch. de moêr bootseert de leden,
En helptze al likkende aen een' vorrem, die besneden[497]
Haer endelyk gelykt: en hebtge noit bevroet[+498]
Hoe 't honighdraegende en wasteelende gebroet
In zyn zeskante cel geen leden wort gegeven[499-500]
In 't eerste, en endelyk op vleugels aen komt zweven,
Op voeten aentreên: en de paeu, zoo trots van aert,[+]
Vrou Junoos vogel, ryk van oogen in den staert,[503]
De schiltknaep van Jupyn, een arent, Venus dieren[504]
En al 't gevogelte, eer 't zich reppen kan en zwieren,
Deze allen spruiten uit den doier van het ey,
En wist men 't niet, wie zou 't gelooven, zoo men zey
Dat dit waerachtigh is. men vint'er die 't niet spotten,[+508]
Dat 's menschen ruggebeen en merregh na het rotten

[+][Randschrift:] *Motten in vyfwouters*.

[+][Randschrift:] *Kikvorschen uit slym*.

[+][Randschrift:] *Een lomp stuk vleesch in eenen beer*.

[+][Randschrift:] *Byen eerst zonder voeten*.

[+][Randschrift:] *Vogels uit den doier van een ey*.

[+][Randschrift:] *Een slang uit het mergh van 's menschen ruggebeen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 494 kantschrift, hs. en oude uitg., ook H: *lompen;* Ho.: *lomp; lompen* naar alle waarschijnlikheid een schrijffout; *Wdb. N.T.* vermeldt een Gron. *lompend*(*d*), Ter Laan: *lompmd*.- 510 V Ln., Ung., Dif., *eenen*.

487-89 *veltmot*, voor Lat. *tinea*, hier 'rups'; *pestigh:* pest verspreidend; het woord staat voor *ferali* ('lijk-, dooden-'), dat echter door Ov. van de *papilio* (*vyfwouter;* vgl. H.; Bi. noemt het een 'domme verbastering' van *wiewauwer*) gezegd wordt: 'een vlinder zoals ze op graftekens werd afgebeeld' (als zinnebeeld van de overlevende ziel); het woord ontbrak in de 1e lez.: *veltmot hangende aen een' witten zomerdraet;* van de rups zegt Ov., dat zij met witte draden de bladeren omspint; *huisliên:* landlieden; *op.... boom* is een vrij zonderlinge toevoeg. v.V.

490 *zaet van slym;* Ov.: 'slijk bevat zaad enz.'; *slym:* slijk; vgl. Bk. I, vs. 510.

492 *leste:* achterste.

493 1e lez.: *dan de hooghste* (vgl. *hoogh*, vs. 494).

494 *woutbeerin;* vgl. Bk. VII, vs. 597.

497 *helptze;* vgl. bij Bk. XIV, vs. 484; *besnyden* is: in vorm brengen; hier van de vorm zelf gezegd.

498 *bevroet:* opgemerkt; vgl. Bk. III, vs. 611; XI, vs. 956.

499-500 Ov.: 'de jongen der honigaandragende bijen in de zeshoekige was(cellen)'; 1e lez.: *en zeshoekige gebroet; - wasteelende;* in de samenstelling geldt het bij vs. 229 vermelde spellingmotief niet; *wort gegeven;* deze constr. (enkelv. ww. bij meerv. nomen) wijst H. bij V. nog aan in vs. 1639: *Dat iemant al zijn zinnen wort benomen* (en een tegenovergestelde anomalie in Bk. IX, vs. 938-39); zie ook Hinl.; Bi. wil *geen leden* 'collective' verstaan hebben; H. bekent (en Van Helt. II, blz. 124, met hem,) de constr. niet te begrijpen; V.Ln. verklaart haar door bijgedachte aan een 'impersonale': 'ER *wordt gegeven*... wat? - *geen leden*'; vgl. Stoett, *Mnl. Spr.*[3], blz. 142-43, en de daar opgegeven litt., en zie nog Dl. I, 207: 740; - *wort gegeven*, 1e lez.: *is gegeven*.

503 1e lez.: *En Junoos vogel; - oogen;* Ov. noemt ze sterren; vgl. Bk. I, vs. 883-84.

504 *schiltknaep;* Ov.: 'wapendrager', nl. drager van de bliksem; vgl. Bk. XII, vs. 714-15; *een arent*, 1e lez.: *en arent;* vgl. de wijziging in het vorige vers; *Venus dieren*, nl. duiven; elders pleegt V. *dier* en *vogel* te onderscheiden, vgl. b.v. Bk. X. vs. 201.

508 *die 't niet spotten;* Ov.: 'die geloven'; niet vermeld bij V. Helt. II, blz. 13-vlg.; voor 't Mnl. zie *Mnl. Wdb.* VII, 1790. 509 *ruggebeen* (ruggegraat) *en mergh:* ruggemerg.

In eene slang verkeert. zy scheppen nietemin[510]
Uit andre dingen eerst hunn' oorsprong en begin.

510 *zy* (met nadruk): alle bovengenoemde dieren; 1e lez.: *dees; dingen*, naar de lez. *rebus;* men leest tans *ducunt*, waardoor de zin wordt: ‘uit andere dieren’.

*

Een eenigh vogel wort ter werrelt noch gevonden,[+512]
Die zich herbaert en teelt, de Fenix op de gronden[513] [+][Randschrift:] *De fenix uit zyne assche.*
Des Assiriers genoemt. dees leeft by kruit noch vrucht,[514]
Maer slechts by wierrook en kanneel in zuivre lucht.[515]
Vyfhondert jaeren out, sticht dees met bek en pooten,[516]
In eik of dadelboom zyn nest, met geur begooten,[517]
En nardus, en kanneel, en mirre, en riekend hout.[518]
Hier zet hy zich, en endt zyn leven, eeuwen out,[519]
In 't midden van dien geur. men zegt uit's vaders assen[520]
Verryst een jonge zoon, wiens jaeren weder wassen,[521]
En haelen vaders tyt. wanneer dees magtigh wort[522]
Om last te draegen, dan verlicht hy, aengeport[523]
Van zyne drift, dien boom, voert heiligh en godtvruchtigh[524]
Zyn wiegh en vaders graf in Zonnestadt wydtluchtigh[525]
En verre, en zetze neêr voor godts gewyde kerk.[526]
Acht iemant dat hier schuilt een heiligh wonderwerk
Van kunne en beurten te verandren en verkeeren;
Laet een Hiëne ons dit dan met verwondren leeren[+]
Hoe 't met zyn wederga niet onervaeren is [+][Randschrift:] *De hiëne dan een man dan een vrou.*
In tweederhande kunne. ook weetenze gewis[527-31]

* TEKSTKRITIEK: vs. 525 oude uitg.: *zonnestadt*. - 534 oude uitg.: *Indiën;* Ho. 't *Verwonnen*.

512 *Een*, met nadruk.

513 *en teelt*, versta: herteelt; te vergelijken met b.v. *bloem en geuren* (Bk. XIV, vs. 351); *de Fenix*, predikatief; vgl. met deze passage de rei na het vierde bedrijf van *Jos. i. Doth;* Dl. I, blz. 762-63.

514 *Assirier*, hier voor 't Oosten, of Arabië; evenzo Ov.; *kruit:* graskruiden (*herbis*); *vrucht:* veld-, graan (*fruge*).

515 Ov.: 'van wierooktranen (hars v.d. wierookboom) en het sap van amomum (een welriekende heester en de vrucht daarvan); vgl. Bk. II, vs. 487-vlg.; X, vs. 706-vlg.; aldaar vs. 425 staat *kanneel* voor *amomum èn cinnama*, hier vs. 515 voor *cinnama; - in.... lucht*, niet bij Ov.

516 *met bek;* Lat. *pando* (kromme) *ore*.

517 1e lez.: *In eenen eiken top;* 2e *In eenen eik of palm;* voor *met* 1e lez.: *van;* de palm heet in 't Gri. *phoinix*.

518 *nardus*, plant waaruit geurige balsem bereid wordt.

519 *eeuwen out*, niet bij Ov., maar zie vs. 516; het Lat. heeft *aevum*, dat V.'s weergave wel beïnvloed heeft.

520 *assen;* vgl. Bk. I, vs. 454; II, vs. 285; VIII, vs. 288; XIII, vs. 606, vs. 741.

521 *jonge zoon;* vgl. Dl. III, 294:165.

522 *tyt:* levensduur; 1e lez.: *En winnen 's vaders tyt. - maghtigh*, vgl. Bk. VII, vs. 41, vs. 266; X, vs. 806.

523 *verlicht hy:* bevrijdt hij de boom van de zwaarte van het nest (*ponderibus nidi levat*).

524 1e lez.: *en voert geheel godtvruchtigh;* Lat. enkel *pius*, 'met kinderlike liefde'; vgl. Bk. I, vs. 174.

525 *Zonnestadt:* Heliopolis, in Beneden-Egypte.

526 Ov.: 'in de tempel van Hyperion (de zonnegod, genoemd met de naam van zijn vader) voor de heilige deuren' (van de cella, het binnenste tempelgedeelte, waar het beeld der godheid stond).

527-31 Ov.: 'Maar, als er in deze dingen iets ongewoons en wonders is, als iets wonderbaarliks moeten wij 't ook beschouwen, dat de hyena (bij Farn. en Schrev. met een hoofdletter, zoals ook de panters, het koraal, maar niet bij N. Heins.) om-en-om van geslacht verwisselt, enz.'; V. heeft *alternare vices* verkeerdelik met het vóórgaande verbonden; overigens ook zich kieser uitgedrukt dan Ov. (echter is *met zyn wederga* niet gelukkig; maar vgl. de Blad-wyzer, ook op *Tirezias* en op *Sciton*); vgl. Bk. III, vs. 418, en de opmerking van Kalff, *L. Ts.* XIII, blz. 102; alsook Bk. XIV, vs. 850; *kunne* en *beurten*, hendiadys; 1e aanzet vs. 529 *Zoo laet ons*

Dat een kameleon by wint en lucht kan leven,[+]
En alle verwen en gedaenten hier op kleven.[533]
Verwonnen Indien teelt panters voor den godt[+]

[+][Randschrift:] *De natuur van het kameleon*.

[+][Randschrift:] *Panterspis in een gesteente*

van; 2e *Zoo laet het die*[*r*]*;* de waarde van *een Hiëne* is eigl.: een zeker dier, de hyena nl.; in vs. 530 wijst *'t* op onz. genus, tenzij het uit de eerdere lez. is overgebleven.

533 *gedaenten* vormt een gedachte-eenheid met *verwen;* bovendien had *gedaente* een vagere betekenis.

*

Des wyns, en stort dit dier zyn water buiten 't slot
Der blaze in ope lucht, de druppels worden steenen.[534-36]
Aldus verhardt korael, als het door 't water heenen[+537]
In wint en lucht groeit. maer de dagh zal onder gaen,
De zonnewagen in den diepen oceaen
Zich domplen, eer ik elx verandring zou verhaelen.
Zoo zienwe tyden van hun streeken staegh verdwaelen,[541]
De volken klimmen en opkoomen, wederom[+]
Neêrdaelen. zoo was Troie een magtigh koningsdom,[+542-43]
En storte zoo veel bloets, den tyt van vyf paer jaeren.
Nu legt het plat, en in een' puinhoop heengevaeren,
Vertoont in ste van schat alleen der oudren graf.[546]
Micene en Sparte, groot van faeme, naemen af,
Voorheene groote steên, ook Cekrops stadt, Atheenen,
Amfions Tebe. Sparta is heel en al verdweenen,
En nu een effen velt. Micene legt ter neêr.
Wat 's Edips Tebe? een klucht, een fabel, en niets meer.
Pandions stadt, Athene, och wat's hier nagebleven
Dan slechts de bloote naem? nu schept out Troie leven[547-53a]
In Rome, zoo men zegt, nu leght nieu Rome vast[+553b-54a]
Een diepe grontvest by den Tyber tegens last,[555]
Omtrent den Appenyn. dees stadt, zoo hoogh aen 't wassen,[556]
Verandert haer gestalte, en zal aen 's hemels assen
Gesteigert, als het hooft van 's werrelts heerschappy,[557-58]
In top staen aengebeên. 's waerzeggers wichlery

[+] [Randschrift:] *Korael, eerst week wort hardt*.

[+] [Randschrift:] *Beurten van d'opkomste der volken*.

[+] [Randschrift:] *Ondergang der steden*.

[+] [Randschrift:] *Oirsprong van Rome*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 553 kantschrift, oude uitg.: *Oorsprong*.

534-36 *Verwonnen*, nl. door Bacchus; *panters;* Lat. *lyncas;* vgl. de vertaling *losch*. Bk. III, vs. 883; V, vs. 890; zie vooral Bk. VI, vs. 806, en Bladwyzer: *Losschepis of panterspis in steen;* mogelik koos V. hier t.p. *panter* om de reeks der *o*-klanken te breken; over los en panter vgl. *Wdb. N.T.* VIII, 2990; aldaar ook over de 'lossteen' (vs. 536), de zgn. lyncurius, -ium, waarover ook Vossius, *Etym*.

537 *korael*, vgl. Bk. IV, vs. 1026-vlg.; aldaar ook het, door Ov. hier t.p. evenzeer genoemde zachtblijven ònder water; vgl. de Bladwyzer; 1e lez.: *korael, wanneer 't*.

541 *Zoo*, met nadruk; 'de gebeurtenissen een andere richting nemen'; de *streeken* zijn eigl. die van het kompas; Ov.: 'zo zien wij alles veranderen'.

542-43 Ov.: 'die (opkomen), deze (vervallen)'; de hier volgende passage is verwant aan het in de M.E. en later zo verspreide *ubi sunt*-motief, waarover zie Gilson, *Les Idées et les Lettres* (1932), blz. 9-vlg.; TTL. XXI, blz. 165-vlg.; - *maghtigh*, nl. 'door rijkdom en mannen' zegt Ov.

546 *schat;* vgl. voor dit gebruik, als 'n soort stofnaam, Dl. III, 284: 558; 301: 45; ook uit het Mnl. welbekend.

547-53a De hieraan beantwoordende Lat. verzen werden door N. Heinsius (en Schrev.) als onecht beschouwd, o.a. wegens de dubbele vermelding van Sparta (trouwens ook van de andere), en wegens het anachronisme in de mededeling omtrent het verval van Athene (*nil nisi nomen;* trouwens ook van de andere; zie V.Ln.); zij worden met dat al door recente uitgevers erkend; noch de (in-scherpende) herhaling noch het anachronisme is een genoegzame verwerpingsgrond. Voor de spelling van *Atheenen* vgl. vs. 552, en Bk. VII. vs. 234, vs. 702; de Dl. III, 249: 1426 gegeven verklaring acht ik onjuist; - Oedipus was koning van het door Amphion gestichte Thebe, Pandion van Athene; *een klucht... meer*, Ov.: 'niets dan een naam'; maar N. Heins. heeft de lez. *fabula; Voorheene* (548), 1e lez.: *Voor dezen*.

553b-54a *nu;* Ov.: 'nu ook (zien wij nl. een verandering, maar in omgekeerde richting; vgl. *verandert*, vs. 557); *Dardaniam* (V.'s *Troje*) is bij Ov. een bnw.: het Dardaniese Rome (als gesticht door een afstammeling van Dardanus, de stamvader der Trojanen) rijst naar boven.'

555 *diepe*, niet bij Ov.; *tegens last;* Ov.: 'onder een ontzaglik gevaarte' (*moles*) n.l. der Romeinse grootheid.

556 *Omtrent den Apennyn;* Ov. noemt de Tiber:,'op de Ap. ontspringend'.

557-58 *aen... gesteigert*, en *in... aengebeên* niet bij Ov.; daarentegen bleef *immensi* (*orbis*) onvertaald.

En nootlotspellers ons die wonderheên ontvouwen.
Ook plagh dit Helenus voorheen, naer myn onthouwen,[561]
Een zoon van Priam, ons van helt Eneas wis
Te spellen; toen dees aen zyn stadts behoudenis
Vertwyfelende, weende, en Troies hof en wallen[564]
Vast wankelden, gereet ter aerde in d'asch te vallen.
Hy sprak: o Venus zoon, kuntge onze spraek verstaen,[566b]
De stadt van Troie zal geensins tot niet vergaen,[567]
Blyft gy behouden; vier en zwaert u onder 't vlugten[568]
Verschoonen. gy zult vry vertrekken: staek dit zuchten.
Gy zult het uit den brant verdelghde Pergamom
Met u vervoeren, tot dat Troies volk weêrom[569-71]
En u een uitheemsch erf getoont werde aengeprezen,[572]
Het welk u liever dan het vaderlant zal wezen.[573]
Ik zie den Frigischen nakomeling verplicht[574]
U trou te leveren een ryxstadt vast gesticht,[575]
Hoedaenige geen was, noch is, noch oit zal koomen.
Het staet den oversten, en dapperen, en vroomen
Dees stadt veele eeuwen eerst te zetten in haer kracht.[577-78]
Maer eene telgh uit helt Iülus voortgebragt,[579]
Wil haer verheffen tot een koningin der aerde,[580]
En 't aertryk onder zyn gebiet, dat helden baerde,[581]
Opluikende, zal hy, met blyschap ingehaelt
Ten hemel, zitten van al 't godendom bestraelt.[582-83]
Dit spelde Helenus Eneas, voor 't verstroien,[584]
Die vroom zyn huisgoôn met zich ommevoerde uit Troien.

561 Helenus, zie Bk. XIII, vs. 152; *naer myn onthouwen*, nl. als Euphorbus, vgl. vs. 219-vlg.
564 *Vertwyfelende:* in onzekerheid zijnde; vgl. Bk. IX, vs. 661; vs. 896; X, vs. 402; XIII, vs. 1303; *weende;* 1e lez.: *schreide;* vgl. vs. 310; Bk. I, vs. 656; II, vs. 815; X, vs. 541, vs. 718; XI, vs. 205, vs. 711; XIV, vs. 404; voorts Bk. X, vs. 304, vs. 945; XI, vs. 19; XII, vs. 66.
566b Ov.: 'indien gij vertrouwen hebt in mijn voorzeggingen' (aldus Lafaye).
567 *tot niet*, met nadruk(?): zij zal niet gehéél vergaan; 1e lez.: *niet gansch tot;* gewijzigd wegens 't dubbele *niet*.
568 *Blyft gy behouden;* Lat. *te sospite*, causaal: 'daar gij enz.'
569-71 *staek dit zuchten*, niet bij Ov., die hier bovendien biezonder geserreerd is:.... *dabunt iter, ibis, et una Pergama rapta feres; Gy.... vervoeren;* Ov.: 'gij zult tegelijk het (uit de brand) gegrepen Pergamum (nl. wat het wezen daarvan uitmaakt: de Trojaanse beschermgoden; vgl. Dl. VI, 358: 103-04) met u voeren; bij V. is kennelik deze gedachte (*geredde, geschaekte*) gestoord door die aan Troje's verdelging; vgl. H.; voor de uitgang - *om* zie Dl. I, 263: 48, en hier vs. 1074.
572 *getoont.... aengeprezen*, eigenaardige constr.; 1e lez.: *en gewezen*, wel gewijzigd wegens het rime riche; vgl. H. op Bk. II, vs. 110, waar een dergelijk motief voor de vorm *Razerye* gegist wordt, echter ook verwezen naar het (minder storende) rijm Bk. XV, vs. 932-33; vgl. hier vs. 131.
573 *liever;* Lat. *amicius:* 'beter gezind'.
574 *verplicht;* Lat. *debere*, hier: 'dat zij geroepen zijn enz.'
575 *trou*, bijw.
577-78 *Het staet... te zetten:* zij zullen (naar de beschikking van het Lot); *den.... vroomen*, Ov.: 'andere aanzienlike mannen'.
579 *Iülus*, Aeneas' zoon, en stamvader van het Juliese geslacht, dat zijn stamboom op Julus terugvoerde; vgl. Dl. VI, 374: 301-vlg.; bedoeld is Augustus, als aangenomen zoon van C. Julius Caesar.
580 *Wil:* zal.
581 *gebiet:* heerschappij.
582-83 Ook andere dichters, als Vergilius en Horatius voorzegden de 'apotheose' van Augustus.
584 *verstroien;* vgl. voor het intrans. gebruik Dl. II, 752: 2352; Bk. I, vs. 597.

'k Verhaele 't geen my heught, en het verheughtme dat
Myn maeghschaps vesten en de lang verwachte stadt

*
Alreede ryzen, en de Grieken de Troiaenen
Tot heil zoo zegenryk verwonnen met hun vaenen.[589]
Doch om ons zelven niet vergeetende, te ver
Te rennen buiten het bestek met paert en kar:[590-91]
De hemel, en al wat de hemel kan bedekken,[592]
En d'aerde, en wat men vint op d'aerde, en haere plekken,
Verandert van gestalt, wy me door veel geval,[594]
Gelyk een medelit van 't overgroot heelal.
Naerdienwe dan niet slechts bestaen uit lyf en leden,[+]
Maer ook uit eene ziel, en stadigh hier beneden[597]
Verwandelen in vee, en dieren, of een lyf,
Dat broedren, oudren, en bloetvrienden een verblyf[599]
Verstrekt voor hunne ziel, gewoon hierin te waeren;[598-600600]
Zoo laet ons boven al des menschen lichaem spaeren,[601]
En niet mishandelen, en als Tiëst gevoet,
Niet brassen aen den disch ons eigen vleesch en bloet.
Hoe snoot is 't uit gewoonte een' anders tyt te korten!
Hoe vuil hoe godtloos luit het menschenbloet te storten,

[+][Randschrift:] *De mensch bestaet uit lichaem en ziele*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 596 kantschrift, oude uitg.: *ziel*.

589 *zegenryk:* zegerijk; vgl. Dl. II, 519: 228; Bk. IV, vs. 961 e.e.; Lat. *utiliter* is weergegeven met *Tot heil*, dat nadruk moet hebben.

590-91 *Doch*, 1e lez.: *Maer;* gewijzigd wegens *ae* (vgl. het voorgaande *vaenen*), of om *ver, kar, paert?* vgl. vs. 233. - Het beeld is aan de wagenrennen ontleend; bij Ov. zijn 't de paarden, die 't doel, de eindpaal, vergeten; Pythagoras keert hiermee terug tot zijn eigenlik onderwerp (vs. 99-vlg.); *ons zelven* moest, meent H., als meerv., *ons zelfs* zijn, en zou alleen om de maat staan, gelijk vs. 850 *zelf* om het rijm; vgl. Van Helt. I, blz. 128-vlg., waar *zelven* niet vermeld is; V. Lelyv. keert zich tegen *zelfs* in 't meerv.; Hinl.steunt uit de overlevering het gevoelen van Ten Kate (*Aenleid.* I, 499-vlg.); '*ons zelfs* by de (aangehaalde) Ouden buiten den Teeler (d.i. genitivus) niet' enz.; hij wijst *zich zelfs* uit Rotgans aan, en meent, dat H. door de spreektale misleid was; Bi. sluit zich bij Hinl. aan.

592 *kan bedekken;* dit *kunnen* met infin. nadert dikwijls dicht tot een omschrijving van het hoofdwerkw.; vgl. Bk. X, vs. 441.

594 *door veel geval* (niet bij Ov.): door allerlei lots-, of zijnswisseling.

597 *ziel;* niet vertaald is (*animae*) *volucres;* volgens Plato is de ziel oorspr. gevleugeld.

599 *bloetvrienden*, Ov.: 'verwanten'.

598-600 *Verwandelen:* veranderen; V.Ln. noemt dit woord 'zeer te pas gebezigd, daar hier werkelijk bij gedacht wordt aan de wandeling eener ziel van 't eene lichaam in 't andere', maar wekt ten onrechte de schijn, dat dit H.'s opvatting was, die zegt 'in de Vertaalinge kan men 't eenvoudig neemen voor *Veranderen*', en elders (III, 356) b.v. waarschuwt, dat *bode* nog niet 'knecht' betekent, 'zij het dat *knechts* dikwils *Boden* genoemd worden'; m.a.w. de toepassing van enig woord op een objektief gebeuren of dgl. (zoals hier 'veranderen' op de verhuizing der ziel) laat nog geen conclusie voor de woordbetekenis toe (vgl. TTL. XI, 133-35); H. heeft hier een uiterst merkwaardig vertoog over *wandelen, wenden, wentelen, wand, want* (znw.; voegw., ook de onderschikkende functie aangewezen, 'omdat dit noch noit aangemerkt is', vgl. vs. 774, alles tezamen tot een grondbetekenis 'om' teruggevoerd, en vergeleken met Lat. *ambulare* e.a., Kelt.-Lat. *ambactus;* voorts over *-elen* naast Lat. *-ulare;* Bi. wijst de verwantschap van *trouwant* (met *want*) af, dat 'door zijne accentuatie-zelve het bastaartwoord toont (vgl. Bk. III, vs. 913); voor Kiliaen heeft H. verzuimd, naast *want*, ook *trouwant* na te zien (III, 348). - *in vee, en dieren:* huisvee en wilde dieren; vgl. vs. 115, vs. 146; *of een leef.... waeren* hoort in 't Lat. bij 't volgende: 'laat ons veilig en in ere laten de lichamen, die enz.'

600 *waeren;* vgl. vs. 913; Bk. II, vs. 1045.

601 Onjuist; *menschen* hoort bij Ov. nog tot het voorafgaande: 'of (in ieder geval) zielen van mensen'; de bedoeling is juist, voor het eten van d i e r e n te waarschuwen; V. kan misleid zijn door *Tiëst* (Thyestes) die bedrogen door zijn broeder Atreus, zijn eigen kinderen opat); wie dieren eet, bedoelt Pyth., eet wellicht eveneens zijn eigen verwanten; 1e lez.: *als Tiëstes voet*.

En met een bloedigh mes te keelen kalf of koey,[604-06]
En doof en onbeweeght te hooren dit geloey!

604-06 Ov.: ‘Wat slechte gewoonte maakt hij zich eigen, en hoezeer bereidt hij zich tot het storten ook van mensenbloed, de snode die met een mes de keel van een kalf afsnijdt’; voor vs. 605 vgl. de misvatting in vs. 601.

*

Wie keelt met lust een' bok, en hoort hem deerlyk blaeten,
Gelyk een krytend kint? wat vraet zou nu verwaten[609]
Een' vogel eeten, dien hy aesde in zyne kou?[610]
En wat ontbreekt'er om een schelmstuk zonder rou
Volkomen aen te gaen? helaes, waer loopt dit heene![611-12]
Gedooght dat d'os den ploegh vry trekke, en zwoege, en steene,[613]
Doch sterf van ouderdom. gedooght dat schaep en lam[614]
U kleeden tegens koude, en laet de geitemam
Zich in het mellekvat van haere melk ontladen.
Wech wech met netten, strik, en angel, die slechts schaden.[617]
Wech wech met lymstang, slechts der vogelen verdriet.
Bedrieght, belaeght, verschalkt het pluimgedierte niet
Met looze treken, noch misleit geen bloode harten[620]
Met bonte vederen. bedekt noch voedt geen smerten
Met aes en worrem, die den scherpen angel blint.[621-22]
Doot schadelyk gediert, dat mensch en vee verslint.[623]
Gy mooght het dooden, doch niet eetende misbruiken.
Past tot uw nootdruft kruit en veltgewas te pluiken.[625]
Na deze en andre reên vertrekt Pitagoras
In 't oude vaderlant, daer hy geboren was,[626-27]
En Numa, lang verzocht, heeft endelyk de toomen[+628]
Van 't ryk en Latium gewilligh aengenomen.[629]
Hy paerde heilzaem zich met zyne Egeria,
En by den zangbergh milt begunstight, voert hier na[630-31]
Veele offerwyzen in, en leeraert strytbre zinnen

[+][Randschrift:] *Het ryk van Numa*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 623 oude uitg.: *gediert'*.

609 *wie vraetigh kan verwaeten*.

610 *kou:* kooi.

611-12 *volkomen*, bijw., ofschoon Ov. *plenum facinus* (‘volledig schelmstuk’) heeft; *zonder rou* bij *aen te gaen;* 612b: ‘waartoe kan men van daar uit al niet geraken’.

613 *Gedooght;* 1e lez.: met *t*, 2e zonder; zo ook vs. 614; bedoeld is het meerv. (vgl. Bk. III, vs. 840; XIII, vs. 1183; XIV, vs. 978); bij Ov. blijkt 't meerv. in deze passage eerst verderop; vandaar de aarzeling; *en.... steene* niet bij Ov.

614 *sterf:* sterve; *en lam* niet bij Ov.

617 *angel*, voor *pedica*, voetangel, voetstrik; vgl. vs. 622.

620 *misleit;* 1e lez.: *verleit; harten:* herten.

621-22 *bonte vederen;* aan de touwen, waar men het jachtterrein mee omspande, werden veren bevestigd, wier wuiven en blinken het wild terugschrikte om door te breken; - *bedekt* enz.; Ov.: ‘verbergt niet de gekromde vishaak in het bedriegelik lokaas’; *blint:* blind, onzichtbaar maakt (vgl. blinde klip e.d.).

623 Ov. zegt het met voorbehoud: ‘als er schadelik zijn, doodt d í e ’.

625 1e lez.: *Laet het behoorelyk op 't velt zyn voeder pluiken; Past:* draagt zorg; *kruit en veltgewas*, Lat. *alimenta mitia*, d.i. eerder: voedsel, dat zonder gewelddadigheid verkregen is’ (Lafaye); ook boven, vs. 111-12 heeft V. *mitia* niet weergegeven (Lafaye aldaar: ‘délicieux’).

626-27 *Pitagoras*, onjuist; Ov. spreekt van Numa, die ‘luisterde naer Pitagoras leeringen’ (*Inhout;* vs. 11-13); *oude* dan ook niet bij Ov., overigens leefde Pythagoras veel later dan Numa.

628 *verzocht:* (door het volk) aangezocht; *lang* en *endelyk* niet bij Ov.

629 *'t ryk en Latium:* het rijk van Latium; *gewilligh:* uit vrije verkiezing (vgl. *Wdb. N.T.* IV, 2098, 2), Lat. *ultro*, dat echter bij *petitum* (*verzocht*) behoort; zie ook Bk. I, vs. 134 (Lat. *per se*).

630-31 *heilzaem:* zegenrijk; vgl. vs. 840; Bk. II, vs. 812 (*heelzaem*); XV, vs. 708 (ook Tekstkrit.); *Egeria*, een bronnimf, gezellin der Camenae (V.'s *zangbergh*), Italiese, te Rome bij de bron der porta Capena vereerde godinnen, eerst laat verdrongen door de (Griekse) Muzen; vgl. Bk. XIV, vs. 572-73; *by:* door; *begunstight*, Ov.: ‘geleid door’.

En kryghsmans uit den aert den nutten vre beminnen.[632-33]

632-33 *offerwyzen:* manieren van offeren, offerriten; *leeraert*, vgl. vs. 318; *strytbre zinnen en kryghsmans*, hendiadys; *uit den aert*, bij *kryghsmans; vre*, Ov.: ‘de kunsten des vredes’.

De koning, out en grys en afgeleeft, het ryk
Bevestight ziende, komt te sterven, en het lyk[634-35]
Wort van het Roomsche volk en alle wyze raeden[636]
Beweent. de weduwe, van droefheit overladen,[637]
Begeeft de stadt, en slaet zich neder in een dal,
En 't Aricynsche bosch, om daer heur ongeval
En leet te klaegen. och hoe dikwyl zou haer kermen
Het offer van Diaen in Tauren uit ontfermen[639-41]
Verhinderen! hoe dik vermaent de boschgodin[642]
En meermaeght datze toch den rou uit haeren zin
Zou zetten, en 't gewoone en droevigh schreien staeken,[644]
En zochtenze met troost te stillen en vermaeken![645]
Hoe dikwyl trooste haer Hippolitus, en zey,[646]
Wanneerze weende: staek dit treurigh lykgeschrey.[647]
Gy zyt alleen niet, wien haer wensch niet magh gebeuren.[648]
Zie hoe ook andren in gelyke droefheit treuren,
Dan zal de droefheit min u raeken aen het hart.
Och of het voorbeelt van veele anderen uw smart,
En niet myn eigen leet, kon stillen en genezen![652]
Myn ongeval kan u een nutte troostzalf wezen.
'k Geloof gy hoorde van Hippolitus voorheen,[+]
Die door het licht geloof van vader en 't gesteen
En loos bedrogh van zyn stiefmoeder raekte om 't leven.
Gy zout verwondert staen om 't lasterstuk, en geven
Myn woorden naeuwelyx geloof, en evenwel[657-58]
Ben ik de zelve zoon van Tezeus, t'onrecht fel
Op my gestoort. zyn vrou, een ritsige aert, geboren[659-60]
Uit dees Pasifaë, wiens faem zich wyt laet hooren,[661]
Betighte my voorheen dat ik heer vaders bedt
Schoffeeren wou met kracht, een gruwelyke smet,

[+][Randschrift:] *Hippolitus ongeval.*

634-35 *het.... ziende;* Ov.: 'toen hij zijn regeringstijd beëindigd had'.
636 1e lez.: *van de Roomsche* (Romeinse) *maeght, het volk en oude raeden;* bij de wijziging werd *maeght* (*nurus* eigl. 'schoondochters', hier algemener; vgl. Bk. IX, vs. 915) uitgelaten, als zijnde naast *volk* misbaar; *wyze raeden:* de senaat; vgl. Dl. VII, blz. 376, opschrift.
637 *de weduwe;* Ov.: 'want de w.', zodat zij zich dus niet meer bij de juistgenoemden bevond.
639-41 *Aricynsche;* vgl. bij Bk. XIV, vs. 435-vlg; *in Tauren*, onjuist; Ov.: 'van de Oresteïese Diana', waarbij Farn. aantekent, dat Orestes met zijn zuster Iphigenia het beeld en de dienst der Scythiese Diana uit Tauris naar Italië zou gebracht hebben; *uit ontfermen*, niet bij Ov.; *verhinderen*, vgl. Bk. VII, vs. 23; X, vs. 957.
642 *boschgodin en meermaeght:* nimfen van het woud en het meer.
644 *'t gewoone:* haar gewone.
645 *vermaeken:* opbeuren.
646 Hippolytus, zoon van Theseus; zie Vondel's gelijknamige spel, Dl. III, blz. 197-vlg.
647 *treurigh* ziet op de droefenis van Egeria; vgl. Bk. X, vs. 16; *lykgeschrey;* vgl. vs. 310.
648 *alleen niet:* niet de enige, vgl. Bk. XIII vs. 128; *wien* voor 't vrouw. ekv., vgl. Bk. III, vs. 376.
652 *myn.... leet*, 1e nv., dus tegengesteld aan *het.... anderen*.
657-58 *Gy.... geloof;* Ov.: 'gy zult verwonderd staan, en ik zal 't u nauweliks kunnen bewijzen' (nl. dat ik die Hippolytus ben).
659-60 *t'onrecht.... gestoort*, niet bij Ov.; *zyn vrou:* Phaedra; *aert*, vgl. Bk. IV, vs. 30; VII, vs. 47; XIV, vs. 169; H. over *een ritsige aert* ('fraai en aanmerkelijk is deeze uitdrukking'), en in dat verband over namen op -aard, en hun toepasbaarheid op mannen en vrouwen; vgl. Bi. en V.Ln., ook N. Hinl.
661 Pasiphaë, vgl. Bk. VIII, vs. 189-vlg.; *wiens* (vgl. Bk. II, vs. 833)... *hooren*, niet bij Ov.

*
Waermé d'onkuische my bezoedelde en onteerde,
En zy was zelve die dit snoot van my begeerde.[665]
Nu tydigh in de weer en voorbaet, schuiftze valsch[666]
De schult, by haer begaen, van zich op mynen hals,[667]
Uit angst of't uitquaem, om my in de schult te leggen,[668]
Of uit een spyt dat ik haer bede durf ontzeggen.[669]
Heer vader Tezeus, van de waerheit onbewust,[670]
Dreef op haer klaght den zoon ter stede uit langs de kust,[671]
Vervolghde in 't vlugten hem met vloeken en gebaeren.[672]
Ik snel te wagen flux naer Trezen heengevaeren,[673]
Was aen 't Korintisch strant gekoomen, toen de zee
Gelyk een waterbergh opsteigerende, alree[675]
Voor bey myne oogen scheen te loeien en te bersten.[676]
De baren opgescheurt van krachten, die haer persten,
Zoo quam een zeestier, spits van hoornen, voor den dagh,[677-78]
En stak met hals en hooft ter borst toe, zoo men zagh,
Te water uit, en braekte, en snoof door balgh en snuiten[680]
Een maght van water in d'ontsloote lucht naer buiten.[681]
Myn makkers schrikten. ik stont even moedigh schrap,
En wonderlyk gerust in myne ballingschap:[683]

* TEKSTKRITIEK: vs. 668 oude uitg: *uitquam;* ook Ung., Dif. - 674 oude uitg.: *gekomen*.

665 *van my;* 1e lez.: *op my*.

666 *in* (*de*) *voorbaet:* zorgend niet te laat te zijn; vgl. Dl. III, 230: 873 *door voorbaet;* 16e eeuws *in die vorebate sijn*, 'maken dat men erbij komt'; *Mnl. Wdb.* IX, 948.

667 *schult begaen*, vgl. Bk. XI, vs. 567.

668 *Uit angst;* 1e lez.: *Uit glimp; om.... leggen*, niet bij Ov.

669 *Of*, met klemtoon; *spyt:* spijtigheid, verbittering; voor het genus (hier vr.) vgl. Bk. II, vs. 627; XIV, vs. 38, Hoogstr.-Kluit; *durf*, 1e lez.: *dorste*, vgl. Bk. XIII, vs. 11.

670 *van de waerheit onbewust:* onbekend met; niet bij Ov., die *immeritum* ('onschuldig', van Hippolytus gezegd) heeft.

671 De stad is Athene; *langs de kust*, niet bij Ov.

672 *vloeken en gebaeren;* of V. znw. (verwensingen, onder heftige gebaren uitgeschreeuwd) of onbep. wijs bedoelt, blijkt niet; wegens *gebaeren* lijkt de laatste opvatting waarschijnliker ('te keer gaan', vgl. *Wdb. N.T.* IV, 382, en het materiaal ibid. 375-76; zie nog H. op Bk. VI, vs. 784); het Lat. heeft *hostili prece* (znw. in 't enkelv.).

673 *snel*, bijw.; Troezen, vgl. vs. 390; ook hier heeft Ov.: het Pittheïese Troezen; aldaar was Hippolytus door zijn grootmoeder Aethra grootgebracht.

675 H. maakt aanmerking op *waterbergh;* de zee 'kan zeer wel vergeleken worden bij een' Berg, maar geenszins by een' Waterberg', die nl. niet bestaat; iets anders is het, als men de zee of de golven, bij wijze van metaphora, aldus benoemt; vgl. bij Bk. I, vs. 394; ook het afwijkend gevoelen van Bi.; Ov. spreekt inderdaad van 'als een berg'; V.'s *waterbergh* is te verstaan als: 'een berg, nl. van water'.

676 *scheen te loeien en te bersten;* dit zeugma (vgl. Bk. I, vs. 561) ook bij Ov., bij wie de '(water)berg' boven op de top berst.

677-78 absol. constr.; *zoo*, vgl. Bk. VI, vs. 538; IX, vs. 340; na *toen*, vgl. Bk. VII, vs. 359, vs. 425; na *schoon* Dl. III, 216: 442; Overdiep § 22, § 172. - *zeestier spits van hoornen;* Ov.: 'een gehoornde stier'.

680 *balgh en snuiten;* Lat. *naribus et ore*: 'door neusgaten en bek'; vgl. Bk. I, vs, 441; IV, vs. 993.

681 *een maght van water;* Ov.: 'een stuk zee'; *in d'ontsloote lucht*, Lat. *molles in auras:* 'in de lichtbewogen lucht', dat bij Ov. eigl. behoort bij het zich buiten 't water opheffen van de stier; *ontsloote;* vgl. Coornhert: 'Wy quamen so na als een roepende stemme de lucht ontsluyt' (*Odyss.* I, 806; zie *Wdb. N.T.* X, 1975).

683 Lat. *exsiliis contenta suis;* andere lez. *intenta*, '(mijn gemoed) in spanning gehouden door (de gedachte aan) mijn ballingschap'; ook *contenta*, door V. ondanks Schrev. als 'tevreden' opgevat, heeft hier die betekenis.

Wanneer myn trots gespan schuimbekkende, zyne ooren[684]
Opsteekende, naer zee zich keert, en voor den toren
Van 't zeegedroght verschrikt, gezwint aen 't hollen raekt,
En met de radren in de rotsen, dat het kraekt,

684 *schuimbekkende;* 1e lez.: *al hollende*.

*

Komt aengeronnen. ik houde even onverschooten[687-88]
Den teugel in de hant, maer van de zee begooten,[689b]
En leggende op den rug, poogh zonder schrik en schroom[690a]
De paerden kort te rug te houden met den toom:[691]
Noch zou de dolheit van de paerden, in 't verheffen[692]
Van hunne kracht, myn' moedt en kracht niet overtreffen,
Ten waere 't radt, het welk om d'as geduurigh rent,[694]
Door 't los bejegenen van eenen pael in 't ent[695]
Aen stukken vloogh en spatte. ik worde flux ten wagen
Hardt uitgeschokt, en hang gekneust, gescheurt, geslagen,[697]
Met leên en ingewant aen teugel, en aen zeel.
De zenuw van den pael geschut, bleef 't lyf ten deel
Al voortgerukt, ten deel gehaekt. de beenders kraeken.[699-700]
Gy zout my afgemat de ziel in bloet zien braeken,[701]
En niet een eenigh lidt meer kennen aen myn lyf.
Al 't lichaem was een wonde. o boschvrou, al te styf
En onverzetbaer, kuntge ons leedt by 't uw gelyken?[703-04]
'k Bezocht het zonneloos geweste in Plutoos wyken,[705]
En koesterde myn lyf gerabraekt in godts poel,[706]
En quam alleen weêrom uit onderaertsch gewoel
Te leven door de kracht der heelzaeme artsenyen[707-08]
Van Eskulapius, Apols zoon, vry van lyen.[709]

* TEKSTKRITIEK: vs. 693 oude uitg.: na *moedt* geen komma. - 695 oude uitg.: *fel bejegenen*. - 697 oude uitg.: geen komma na *gescheurt*, door een onduidelikheid in 't hs. - 708 oude uitg.: *heilzaeme*; vgl. vs. 630.

687-88 Ov.: 'zij jakkeren de wagen tegen hoge rotsen'; *even onverschooten*, niet bij Ov., evenmin als *zonder.... schroom* (vs. 690); *onverschooten:* onbevreesd; eigl. zonder van kleur te verschieten; 1e lez.: *onverschrokken* gewijzigd wegens *verschrikt* (vs. 686)? niet weergegeven *vana*, ongeveer: 'vergeefs'.

689b behoort bij *teugel* (*fraena.... oblita*); *zee*, Ov.: wit schuim.

690a Ov.: 'achterovergebogen'.

691 *kort:* strak; vgl. Bk. I, vs. 311.

692 *verheffen*, wel intransit.; niet bij V. Helt. II, bl. 18-vlg., wèl een aantal andere ww. met *ver-*; over de irrealis-constr. (Lat. plqmperf) zie Bk. VI, vs. 212-vlg., maar ook Bk. VIII, vs. 517-vlg.

694 *het welk.... rent*, als 'ornans' te beoordelen; andere lez. (*qua*, niet *quae*): 'op 't punt waar het onophoudelik om de as draait'.

695 *los:* in 't wild, toevallig; vgl. Tekstkrit.; niet bij Ov.; *bejegenen van:* botsen tegen; *pael*. Lat. *stipes*, hier 'boomstomp'; 1e lez.: *stam*, wat V. wschl. onduidelik vond; met *pael* zal hij hetzelfde bedoelen, ofschoon die betekenis ongewoon is; ook Valent. heeft *paal*.

697 1e lez.: *gesmakt*(*?*), *geslagen*.

699-700 *De.... geschut*, absol. constr.: 'terwijl mijn spieren (vgl. vs. 299) aan de boomstomp bleven vastzitten; lett. door de b. werden tegengehouden'; *bleef.... gehaekt* met de oude betekenis van *blijven:* 'in een beweging gestuit worden'; opvatting als zeugma (vgl. vs. 676) dus onnodig.

701 *Gy zout* enz., Lat. *videres:* 'gij zoudt hebben kunnen zien', wat echter bij Ov. de hele passus (vs. 697 *en hang* enz. tot vs. 702 *aen myn lyf*) beheerst; *in bloet*, niet bij Ov.

703-04 *boschvrou:* bosnimf (Egeria); *al te.... onverzetbaer*, niet bij Ov., die echter naast *kunt* ook nog *durft* heeft.

705 *'t zonneloos geweste:* de onderwereld.

706 *koesterde:* verkwikte (door een bad); Lat. *fovi;* echter doelde Ov. veeleer op een zuiverende werking (Lafaye); *gerabraekt*, achtergeplaatst bnw., vgl. bij vs. 487, of beter: geradbraakt als 't was; *godts poel:* het water van Pluto. van de onderwereld; Ov.: 'van de Phlegethon'.

707-08 *alleen* te verbinden met *door de kracht; onderaertsch gewoel*, vgl. Bk. X, vs. 20.

709 Aesculapius, god der geneeskunde; *vry van lyen*, niet bij Ov.; hersteld, na twee andere probeersels, waarvan één: *na dat ly*[*en*]; bij *te leven;* niet weergegeven is: 'nadat ik door krachtige kruiden en de hulp van Apollo, tot verontwaardiging van Dis (Pluto) het leven teruggekregen had'.

Toen dekte Cintia my met een dikke wolk,[710]

710 *Cintia:* Diana, Cynthia geheten naar de berg Cynthus op haar geboorteëiland Delos.

*

Op dat ik onbenyt moght komen onder 't volk,[711]
En om onaengerant myn dagen door te brengen,[712]
Zoo kanze door haer kracht myn levens tyt verlengen,[713]
Verkeert myn aenzicht, om te blyven onbekent.[714]
Zy twyfelt langen tyt, voor haer besluit in 't ent,[715]
Of Hippolyt in Krete of Delos zoude blyven:
Doch hy liet Kretenlant en Delos heenedryven,
En zette zich hier neêr. Diane, my getrou,[717-18]
Belaste streng dat ik myn' naem verandren zou,[719]
Op dat men 't ongeval, veroorzaekt door myn rossen,
Moght zetten uit den zin. zy sprak: o eer der bossen,[720-21a721b]
Gy hiet eerst Hippolyt, nu Virbius: en ik[+722]
Bewoonde na dien tyt dit lustbosch zonder schrik,[723]
En onder het getal der mindre goôn gerekent,[724]
Schuile onder gunste van dees kuische, zoo uitsteekend
Tot my genegen, en blyf by haer in gena.[726]
Noch kan een anders rou en ramp Egeria[727]
Geensins vertroosten in haer droefheit. zy legt neder[+].
Beneden aen den bergh, en smilt, helaes te teder
Van aert, in traenen wech, tot dat Diane, diep[729-30]
In 't hart geraekt, haer leên tot eene springaêr schiep,
En 't lichaem in een bron, die eeuwigh springt, herbaerde.[732]
Maer een nieu wonderwerk verbaesde de vergaerde
Godinnen van het velt, en d'Amazoonsche spruit
Hippolitus stak mede in dit verwondren uit:

[+][Randschrift:] *Hippolitus Virbius*.

[+][Randschrift:] *Egeria in eene bron*

* TEKSTKRITIEK: vs. 714 oude uitg.: na *aenzicht* geen komma. - 727 hs. alinea aangegeven door driehoekje.

711 Ov.: ‘opdat ik niet door mijn (waargenomen) tegenwoordigheid de afgunst over dit gunstbewijs zou vermeerderen’.

712 1e lez.: *Om onbehindert hier;* vgl. Bk. VI, vs. 565 e.e.; vrije constr.: het onderwerp van de beknopte zin is een ander dan dat v.d. hoofdzin; vgl. vs. 714.

713 Versta: ‘verlengt (d.i. verhoogt) zij mijn leeftijd’; 1e lez.: *wistze;* 2e *weetze;* met *kanze* ontliep V. het gebruik van *te*.

714 *aenzicht:* gelaat; *om.... onbekent:* opdat ik niet herkend zou worden; vgl. bij vs. 712.

715 1e lez.: *eer zy besluit*.

717-18 *hy.... neêr;* foutief voor: zij (Diana) verplaatste mij, met voorbijgaan van Delos en Creta (eilanden waar zij vereerd werd) hierheen’; *En.... neêr;* 1e lez.: *En sloegh in 't lest hier neêr; my getrou*, niet bij Ov

719 *streng*, niet bij Ov.

720-21a Ov.: ‘(mijn naam), die zou kunnen herinneren aan mijn paarden’; Hippolytus betekent: ‘die de paarden uitspant’, en de naam deed dus aan paarden denken; *Moght zetten*, 1e lez.: *Zou zetten*.

721b *bossen;* vgl. Bk. XIII, vs. 90; *o eer der bossen*, niet bij Ov.

722 *nu Virbius:* nu wil ik dat gij V. heet; de naam Virbius werd verklaard als ‘tweemaal man’ betekenend; hij was een bos-, en jachtgod, in 't biezonder vereerd te Aricia in Latium; vgl. Dl. VI, 810: 792.

723 Na *Bewoonde, tyt, lustbosch* stonden oorspr. komma's; vgl. vs. 750, vs. 835.

724 1e lez.: *minste goôn*.

726 1e lez.: *Op my verslingert; en.... gena*, Lat. *accenseor illi:* ‘word tot haar gevolg gerekend’.

727 *Noch:* toch.

729-30 *helaes... aert*, niet bij Ov.; *Van aert*, 1e lez.: *Van herte*.

732 1e lez.: *En 't quynend lichaem in een koele bron herbaerde;* Lat. *tenuavit:* ‘verdunde’.

Gelyk toen d'akkerman, gezeten in Tirrene,[+733-36]

[+][Randschrift:] *De klay in eenen knaep*.

733-36 Naar de lez. *At Nymphas tetigit nova res*, etc., 't geen echter betekent: ‘de nimfen echter waren onder de indruk van deze wonderbaarlike gebeurtenis’ (vgl. Geerts, blz. 26; Bk. XIV, vs. 1063), en ook Hipp. stond even verbaasd als de Tyrrheense landman, toen enz.; een betere lez., met *Et* i.p.v. *At* betekent: ‘niet enkel waren de nimfen onder de indruk van...., maar ook Hipp. enz.’; vgl. bij vs. 744, vs. 750; *Amazoonsche spruit:* zoon der Amazone (nl. Hippolyte); vgl. voor dit gebruik van het bnw. Dl. II, 744: 2196 *de moederlijcke schim* e.a.; *Tirrene:* Etruscië.

*
De klay, beschoren ter verandering, met eene
Gevulde waterkruik besprengde, en zaghze op 't velt,[737-38]
Ook zonder iemants hulp, verandert en herstelt,[739]
En van een' aerden klomp in eenen mensch herboren,
Die zynen mont ontsloot, om voor een ieders ooren
Wat nieus te spellen: en men gaf hem, kloek en tuk,[741-42a]
Den naem van Tages, die Hetrusschen elx geluk[742-43]
Leert spellen. Romulus zagh dus in 's Tibers streeken[+744]
De kryghsspeer, in den bergh van Palatyn gesteeken,[745]
Op zynen wortel, niet op 't punt van yzer, staen,
Die nu geen speer, maer eer een boom met groene blaên
En taeie takken schynt, en dekt den gront beneden
Met koele schaduwe, als een wonder boven reden:[748-49]
Of als helt Cippus, toen hy keerende uit den slagh[+750]
Zyn kromme horens in het klaere water zagh,[751]
Den weêrschyn valsch hiel, met de beide handen woelde,[752]
En 't hooft betaste reis op reis, tot dat hy voelde
't Geen d'oogen zagen, en verbaest bleef staen en stom,
En heilryk uit den stryt, 't gezicht naer 't hemelschdom[755]

[+] [Randschrift:] *Romulus speer in eenen boom.*

[+] [Randschrift:] *Cippus kryght horens.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 746 oude uitg.: *eenen wortel;* ook Ung., Dif.

737-38 *klay;* Lat. *glebam*, 'aardkluit', vgl. vs. 740 *klomp; beschoren ter verandering,* Lat. *fatalem:* 'door het Lot bestemd (tot de hierna vermelde verandering); *met.... besprengde*, niet bij Ov.; 't laat zich noch uit de lez. *motis in arvis* ('op de beploegde akker' D. Heins., Farn., Schrev.), noch uit de lez. *mediis in arvis* ('midden op de akker; N. Heins.) verklaren, en ternauwernood uit een verkeerdbegrepen *emersit* in de bijbehorende aant. v. Farn.; vgl. overigens Bk. I, vs. 503-vlg.

739 *herstelt*, synoniem met *verandert;* vgl. *Wdb. N.T.* VI, 656 F., en dezelfde functie van *her-* in *herscheppen* (waarnaast bij V. ook *verscheppen*), *hervormen, herbaeren* (vs. 732) *herboren; verandert en herstelt* staat voor Lat. *moveri:* 'zich bewegen'.

741-42a Ov.: '(de landman zag hem) zijn pas ontstane mond openen om de toekomst te verkondigen.'

742-43 *kloek en tuk:* wakker en scherp van zin (bij *hem*); niet bij Ov.; voor *tuk* vgl. *Luc.* vs. 652 *tuck om Geesten in te luien*, en Stoett, *Sprkw.*[4], no. 2297; *tuk* in absol. gebruik is ongewoon, en hier ook eerst door wijziging ontstaan; *Tages;* het geval zou zich in het gebied der stad Tarquinii hebben voorgedaan (Cicero, *De divin.* 2, 23, 50); Festus noemt hem zoon van een genius, kleinzoon van Jupiter; anderen houden hem voor een onbekend iemand, die opeens vermaard werd, toen hij de kunst van waarzeggen verkondigde; hij geldt voor degene die aan de Etrusken die kunst leerde; vgl. vs. 766; *Hetrusschen:* de Etrusken; *die.... spellen;* hij leerde hun de toekomst te voorspellen; *geluk:* (toekomstig) lot.

744 *Romulus* enz.; een tweede geval waarmee de verbazing der nimfen en van Hippolytus (vs. 734-35) vergeleken wordt; het wonderteken beduidde, dat Rome door de wapenen zou bloeien; *Tiber;* vgl. de *ij*-vorm vs. 555, en vgl. Bk. XIV, vs. 565.

745 *zynen*, vgl. de verbetering *eenen* (Tekstkrit.), immers de ijzeren punt veranderde in een wortel; voor het genus van *punt* vgl. Bk. XII, vs. 475-76.

748-49 1e lez.: *den gront byzonder.... schaduwen, gelyk een schichtigh* (plotseling ontstaan) *wonder; boven reden:* het verstand te boven gaand; de wijziging deed *byzonder* verdwijnen, maar ook het fraaie *schichtigh*, dat Lat. *non exspectatas* weergaf; vgl. Bk. XII, vs. 81.

750 *Of als* leidt een derde geval in (vgl. bij vs. 744, en *Gelyk*, vs. 736); *Cippus;* over de praetor Genucius Cip(p)us vertelt Valer. Maxim. 5, 6, 3; de Lat. lez. *Cippus* bij Farn., Schrev, *Cipus* bij N. Heins.
na *hy* en *slagh* zijn komma's gedelgd; vgl. vs. 723; - *uit den slagh* en wel als overwinnaar, vgl. vs. 755; Ov. vermeldt die omstandigheid eerst, en alleen, op de laatstgenoemde plaats.

751 *Zyn horens:* ook Ov. heeft hier *sua* (vgl. vs. 746), en behandelt dus 't geval als een reeds bekend verhaal; *horens* als zinnebeeld van macht; vgl. Dl. V, 456: 1.

752 1e lez.: *En houdende den schyn heel valsch, met handen; - woelde*, vgl. Bk. X, vs. 185; XI, vs. 622.

755 *hemelschdom* (let op de spelling met *sch;* zo ook b.v. *Adam in B.*, vs. 311).

Met zyne hoornen hief, en sprak: ontvout onslieden,[756]

756 1e lez.: *zyne handen*, naar de lez. *brachia* bij N. Heins.; V. keerde dus, na beraad, tot de lez. *cornua* (Farn., Schrev.) terug.

O goden, klaarlyk wat dit voorspook wil bedieden.[757]
Is 't voorspoet, het gedy tot heil van dezen staet,
En 't volk van Romulus: bediet het onheil, laet[758-59]
Dit my slechts treffen. hy, verplicht aen godts geboden,[760]
Verzoent het outer, hier van kruit en groene zoden[761]
Gebout, met vier, giet wyn uit zynen offerkelk,[762]
Leeft raet met lillend groom van lammeren, voor elk[763]
Geslagen, en slaet gade, als d'ingewanden lillen,
Wat dingen vezel, aêr, en draet bedieden willen.[765]
Een offervinder van Tirrene ziet dit aen,[766]
En zaeken van gewight hierin, noch onverstaen[767]
En twyfelachtigh. maer de wichlaer riep in 't ende,
Toen hy 't gezicht, van 't groom, naer Cippus horens wende:
O koning Cippus, zyt gewelkomt, en gegroet:[770]
Want dit gewest, het welk Latynen draeght en voet,[771]
Zal willigh en van zelf voor uwe horens nygen.
Nu toef niet langer. ay genaek vry, en ga stygen
Door d'ope poorten: want het nootlot dit begeert.[774]
Gy zult, ontfangen als een koning, en ge-eert[775]
Door alle tyden heen, den ryxstaf veiligh zwaeien.
Hy schoorvoet, en schynt wars het aengezicht te draeien[777]
Van deze veste, en zegt: de goden wenden vry[778]
Dit voorspook, dezen last van heerschen, ver van my.

757 Vgl. voor omschrijvende functie van *willen* Bk. IV, vs. 444; XII, vs. 305.

758-59 Het Lat. heeft de constr. *seu-sive*, waarvoor vgl. Bk. IV, vs. 430; XI, vs. 186; XIV, vs. 29-31; XV, vs. 451-vlg.

760 *verplicht... geboden*, niet bij Ov.; vgl. Bk. VIII, vs. 627; *godt:* de godheid.

761 *Verzoent het outer;* ook Lat. *placat aras;* het altaar staat dan nl. voor de godheid en *verzoenen* evenals *placare* voor: het zijne tot dat doel verrichten; vgl. Bk. VII, vs. 814 *'t onverbeên altaer.*

762 1e lez.: *Gesticht; - vier*, Ov.: '(van wierook) geurend vuur'.

763 *Leeft raet;* vgl. Bk. XIII, vs. 961; *lillend groom* (1e lez.: *lillende ingewant*)*;* vgl. vs. 187; *groom:* ingewand, vooral van slacht-, en offerdieren; vgl. vs. 769, 1063; *L. Ts.* 53, 86, noot; H., en *Wdb. N.T.* op *grom;* betreffende *lillen* zegt H., dat het hier betekent 'die uiterste kracht des leevens, die zich door trekken en beeven openbaart in het ingewand der zieltoogende beesten'; *voor elk* (niet bij Ov.) *geslagen:* voor elks (aller) ogen gedood; voor *elk:* allen, zie Wdb. N.T. III, 4076, 2°.

765 In 't biezonder schouwde men de edele delen: hart, long, lever, milt; Ov. geeft geen afzonderlike opsomming; vgl. vs. 187.

766 De kunst van het voorspellen uit diereningewand (*haruspicina*) was van de Etrusken afkomstig; vgl. bij vs. 742-43; H. over *offervinder, vonnis* (*vinden*)*; vinden* is tegelijk 'onderzoeken, vinden en uitspreeken, al 't welke plaats [heeft] in den *offervinder*'; H. meent dat V. 'het oog hadt op de gemelde oude spreekwijze' en erkent in de keuze van dit woord 'een uitmuntend blyk [van V.'s] Taalkunde en keuze van woorden'; *offervinder* is dan 'die, het offer naarspoorende, onderzoekt, vindt, en voorzegt hetgeen te gebeuren staat.'

767 *En*, versta: en ziet.

770 *O koning Cippus;* Ov., effektvoller, alleen: 'o koning'; *zyt*, vgl. Bk. IX, vs. 1110.

771 Ov.: 'dit land en de burcht van Latium (d i. Rome).

774 *poorten:* poort; ook Ov. heeft 't meerv.; *want.... begeert;* constr. v.d. bijzin na *want* ook Bk. IX, vs. 809; vgl. hier bij vs. 598; t.a.p. zegt H.^{2}, dat de betekenis 'omdat' nog bij Slichtenhorst (1654) zeer gewoon is; echter wijst bij V. de interpunctie op nevenschikking; vgl. Overdiep, § 5.

775 1e lez.: *zult als koning, ingehaelt, en hoogh ge-eert*.

777 *wars;* vgl. Bk. XIII, vs. 502: X, vs. 879.

778 *wenden*, aanvoeg. wijs; vgl. Bk. IV, vs. 787 (de noot heeft abusievelik het cijfer 785); *vry*, vgl. vs. 318; dit *vry* (Bk. II, vs. 1044 min juist met 'gerust' toegelicht) heeft de waarde van een versterking v.d. gebiedende of aanvoeg. wijs.

780 'k Zal veel rechtvaerdiger, indienze dit gehengen,[780]

780 *rechtvaerdiger*, bepal. bij de gehele uiting: veel r.zal het zijn wanneer ik enz.

*
Myn tyt in ballingschap en stilheit overbrengen,
Dan 't Kapitool my heffe in 's konings stoel en staet.
Zoo spreekt hy, en vergaêrt terstont gemeente en raet:
Nochtans bekranst hy eerst het hooft met lauwerblaêren.[784]
De kryghsliên bouwen, op 't gejuich der blyde schaeren,
Van zoôn een' heuvel. hier zet Cippus zich in stant,[785-86]
En daegende de goôn, naer d'oude wys van 't lant,[787]
Spreekt luide: hier staet een zoo hoogh in top geheven,
Die, zoo hy niet van u ter stadt werde uitgedreven,[789]
Uw koning wezen zal. wat man dit is of niet
Wil ik betekenen, niet noemen. merkt en ziet:[790-91]
Hy voert twee horens op het hooft, en trekt dees binnen
In Rome, een wichlaer zal, op datge hem mooght minnen,
U toonen die u wet en rechten leeren zal.[792-94]
Hy kon door d'ope poort inbreeken met geschal,[795]
Maer wy beletten dit, schoon niemant dezen nader[796]
Bestaet dan ik alleen. Romainen, wilt den vader[797]
De stadt verbiên, of acht gy billyk altemael[798]
Hem straf waert, ketent hem met yzer en metael,[799]
Of helpt ons door de doot des dwingelants uit vreezen,[800]
Eer hy u trappe op 't hart. als d'oostewint gerezen[801a]
Het pynbosch schokt en ruischt, of storrem uit de kolk[802]
Van verre onze ooren vult, zoo buldert al het volk:[803]
Doch onder het verwart geroep des volx, van toren
Opsteekende, laet zich dees stem voorbaerigh hooren:[804-05]
Wat man is dit? elk ziet nieusgierigh hem naer 't hooft,[806]
En zoekt de horens, als een teken hun belooft.

* TEKSTKRITIEK: vs. 793 V.Ln., Ung., Dif. na *Rome* een punt.
784 Ov.: ‘omhult hij zijn horens met een laurierkrans, zinnebeeld van vrede’, als een triumphator.
785-86 *op... schaeren*, niet bij Ov.; van een verhoog placht men het volk, of de soldaten in de legerplaats toe te spreken; *hier.... stant:* hierop gaat hij staan; vgl. Dl. II, 610: 1620.
787 *daegende de goôn:* het bijzijn der g. afroepende (Lat. *precatus:* ‘gebeden hebbende tot’).
789 *werde*, conj. praes.
790-91 *of niet*, tans niet bij vragend *wie, wat* gebezigd, wel bij 't veralgemenende; *betekenen:* door een teken kenbaar maken; vgl. Dl. II, 736: 2025; *noemen* (*wat man 't is*), voor de constr. zie Bk. XIV, vs. 1117; *merkt en ziet*, 1e lez.: *hoort en ziet*.
792-94 *en trekt.... leeren zal;* onjuist voor: ‘de offerziener verkondigt u, dat hij, zodra hij Rome is binnengetreden, u slavenwetten (*famularia jura*) geven zal’; *op datge.... minnen*, niet bij Ov.; d*ie:* de man die (nl. deze ‘binnentrekkende’); *en rechten*, 1e lez.: *en zede;* het koningschap was tijdens de Rom. republiek in onére.
795 *met geschal*, niet bij Ov.
796 *schoon.... alleen;* immers, hij was zelf die man.
797 *den vader;* Ov.: ‘de man’.
798 *billyk:* naar de regels der billikheid.
799 1e lez.: *waert, bint den man me*[*t*].
800 *Of helpt*, 1e lez.: *Of vryt; uit vreezen:* uit de vrees (voor de dw.); Lat. *metum;* vgl. Bk. X, vs. 657; XI, vs. 475; Stoett, *Mnl. Synt.* § 203; V. Helt., I, blz. 68.
801a bedoelt wellicht Lat. *fatalis* (‘door 't lot aangezegd’) weer te geven; *als:* zoals.
802 *het pynbosch;* een keuze tussen de lezingen *Peliacis* en *succinctis* (*pinetis*) is vermeden; *uit de kolk*, 1e lez.: *op de kolk; kolk* voor: de zee.
803 *buldert;* Ov. bedoelt veeleer een dof bruisend gemompel; vgl. vs. 804 *geroep* (*verba*).
804-05 *Doch*, 1e lez.: *Maer;* vgl. vs. 233; vs. 590; *van toren*, 1e lez.: *vol toren*; *van toren opsteekende* (bij *volx*), vgl. Bk. V, vs. 7; XIII, vs. 785; *voorbaerigh* (1e lez.: *ten leste*): boven de andere uit (*eminet*).
806 *elk.... hooft;* onjuist: zij kijken naar elkanders hoofden (*frontes*).

*
Maer Cippus antwoort flux: gy hebt den man gevonden,
Dien gy begeert en wenscht. hy rukt den omgewonden[808-09]
Laurier, in wederwil des volx, van zyne kruin,[810]
En toont de horens op het voorhooft krom en schuin.[811]
Zy neigen 't hooft op dit gezicht terstont ter aerde,
En steenen luide, en zien, huns ondanx, hier de waerde
[Wie zou 't gelooven?] van dien man nu recht van pas,
Die om zyn daeden en verdienst doorluchtigh was;[812-15813-15]
En niet gedoogende dat d'eer hem werde onttrokken,[816]
Zoo zettenze de kroon van eere op zyne lokken.[817]
Maer d'oversten, naerdien gestreng u wort verboôn[818]
Te trekken in de stadt, vereeren met een' toon
Van zege u zoo veel lants, als gy, tot uw genoegen,[820]
In eenen dagh met een paer ossen kunt beploegen.[821]
Zy snyden op den post van koper voor de liên[822]
De horens, die 't verloop der eeuwen niet ontzien.[823]
O zanggodinnen, die den dichter begenadight,
Ontvout ons toch [want u, van kennis onverzadight,
Ontbreekt geen weetenschap van tyden, lang geleên][824-26]
Hoe Eskulapius, Koronis zoon, voorheen[827]
Te Rome, daer de stroom des Tibers door komt vaeren,[828]
Met offerhanden, als een godtheit, op altaeren
Geviert wort en gedient. een ysselyke pest[830]

* TEKSTKRITIEK: vs. 820 oude uitg.: na *gy* geen komma. - hs. *u genoegen*; vgl. Bk. XIV, vs. 915; XIII, vs. 1198. - 826 oude uitg.: na *tyden* geen komma. - 831 oude uitg.: *in Latiums gewest*.

808-09 *gy... wenscht;* vgl. het korte Latijn: *quem poscitis habetis*.

810 *in wederwil:* het volk trachtte het hem te beletten; vgl. *ten wederwil*, Bk. II, vs. 846.

811 *voorhooft;* Ov. spreekt van de slapen; *krom en schuin;* Ov.: ‘in 't oog vallend’.

812-15 1e lez.: *Zy slaen op dit gezicht terstont het hooft ter aerde, En steenen vast... nu de waerde... van dit hooft... 't Welk;* - bij vs. 812 tekent Schrev. aan: ‘om niet op 't hoofd van een zo goed burger die ontérende horens te zien’.

813-15 *en zien.... van pas;* anders Ov.: ‘en, wie zou 't geloven, slechts onwillig kijken zij naar dat door verdiensten roemrijke hoofd’.

816 Naar de bedoeling van Ov. (niet naar de opvatting van V.; zie vorige aant.) herstellen zij zich als 't ware, en kunnen niet langer die ontkenning verdragen; - *werde*, conj. praes.

817 Voor de constr. vgl. vs. 218; merk op *eere* vóór klinker, naast *eer*, vs. 816, vóór medekl. *h*, en vgl. voor V.'s vroegere tijd b.v. Dl. II, 731: 1905; verder Dl. VII, blz. 866 (*eer* als nominatief-vorm).

818 *d'oversten*, Lat. *proceres*, d.z. de senatoren; *u:* Cippus (ook 't Lat. heeft de tweede persoon).

820 *tot uw genoegen*, niet bij Ov.

821 *beploegen;* Ov.: ‘omspannen met de ploeg, omploégen’; op gelijke wijze werden Horatius Cocles en Mucius Scaevola geëerd.

822 *post van koper* (naar de lez *aeratis*, Farn., N. Heins.; Schrev.: *auratis*): met koper beslagen posten van de poort; 't Lat. *postibus* betekent hier echter de poortdeuren-zelf; vgl. Bk. XIII, vs. 590; met de poort is bedoeld de porta Rauduscula na, aan de Z.W.-helling van de Aventijn.

823 *niet ontzien:* niet duchten; verduren.

824-26 Vgl. in de Odyssee de bekende verzen II, 484-vlg.; *onverzaedight*, vgl. Bk. VI, vs. 448 *onverzaedigh*.

827 Coronis, vgl. Bk. II, vs. 718-vlg., vs. 785-vlg.

828 Ov. spreekt van het door de diepe Tiber omstroomde eiland, waar nl. de tempel van Aesculapius stond; *vaeren:* trekken; H. en Bi. over *vaeren*, van de zee en van stromen gezegd.

830 *wort*, praes. hist. (bij *voorheen*, vs. 827) Ov.: ‘hoe het.... eiland hem opgenomen heeft onder de Romeinse goden’; - *pest*, vgl. de beschrijving in Bk. VII, vs. 728-vlg.; de hier bedoelde pestziekte heerste in 't jaar 293 v. Chr.

Smette eertyts al de lucht in 't Latiumsch gewest.
De menschen gingen dootsch van stank en etter quynen.[832]

832 *dootsch:* bleek (*pallida*). *van stank en etter;* 1e lez.: *van een teering*, naar de lez. morbo van Farn.?

*

Toen zy, begravens moede, en afgemat van pynen,
Geene uitkomst zagen, en de moedt den arts ontviel,
Riep elk den hemel aen met een benaeude ziel[835]
Om bystant, en men ging met Delfis mont te raede,[836]
Het middelpunt der aerde, en hiel daer om genade[837]
By godts orakel aen, en badt dat hy den staet[838]
In dezen hoogen noot toch redden wou met raet,
En eenigh heilzaem woort en antwoort, hun gegeven.[840]
Op 't smeekende verzoek der afgezanten beven
En sidderen de plaets, en Febus lauwerier,
En pylekoker, die om hoogh hing, en van hier[842-43]
Klonk van den dryvoet, uit de godtgewyde kooren,
Een stem, die 't hart vertrooste, en zich aldus liet hooren:
Romain, het geen gy hier komt zoeken in uw kruis,[846]
Is dicht by u alleen te vinden. zoek het t'huis.[847]
Gy hoeft Apol om u te helpen, niet te praemen,
Maer godt Apolloos zoon. gaet heenen al te zamen,
Gaet heen ter goeder tyt: gaet heene, haelt hem zelf.[848-50]
De wyze raet hoort godts bevel uit zyn gewelf,[851]
En onderzoekt in welk een stadt, in welk geweste
Zich Febus zoon onthoude, en zent beducht ten leste[853]
Naer Epidaurus zyn gezanten, die belant

* TEKSTKRITIEK: vs. 848 oude uitg.: na *helpen* geen komma.

835 Na *aen* en *ziel* zijn komma's gedelgd; vgl. vs. 723.

836 *Delfis*, vgl. Bk. IX, vs. 465.

837 De Grieken noemden Delphi de omphalos, ‘navel’, der wereld.

838 *godts:* van de god (Apollo).

840 *woort en antwoort;* annominatie; vgl. Bk. XIV, vs. 393.

842-43 1e lez.: *de plaets en pylekoker me, En lauwerkrans des godts, en op 's waerzeggers ste; waerzegger* voor de Pythia was onjuist; Ov. gebruikt 't woord *cortina*, waarover zie bij Dl. VI, 490: 137; - *lauwerier*, vgl. Bk. I, vs. 661-vlg., de metamorfose van Daphne (Gri. *daphnè*, ‘laurierboom’), en Dl. VI, 490: 135-36 (alwaar met 't oog op de zoëven aangehaalde 1e lez. *laurier* eerder als ‘lauwerkrans’ op te vatten?); - *die om hoogh hing;* Farn. heeft: *quas habet ipse pharetras:* ‘de pijlkoker die de god draagt’; N. Heins., Schrev.: *quas habet illa, pharetrae*, waarmee V.'s vertaling schijnt overeen te komen, in welk geval *lauwerier* de boom van die naam is; echter verstaat Heins., onder verwijzing naar Bk. I, vs. 558-59 (= hier vs. 675-76) het als: ‘de met laurier omvlochten pijlkoker’ (vgl. ook Valent.); - *kooren:* heiligdom.

846 *Romain*, collectief; ook bij Ov. in 't enkelv; *kruis:* moeilikheden; een in de mond van het orakel nog al eigenaardig, immers niet eigen-aardig, woord; vgl. Bk. VI, vs. 780.

847 *te vinden;* 1e lez.: *te zoeken;* vgl. *zoeken* in 't voorgaande, *zoek* in dit vers; echter heeft ook Ov. driemaal een vorm van het ww. *petere*, en bovendien tweemaal *propiore loco:* ‘hadt gij op een nabijere plaats moeten zoeken; zoek het dan nu op een nabijere plaats’; met die ‘nabijere plaats’ is volgens oude en nieuwe verklaarders beide malen Epidaurus in Argolis bedoeld; er moet dan, daar Epidaurus verder van Rome verwijderd is dan Delphi, in die aanduiding een orakel-pointe gelegen zijn: Epidaurus ligt dichter bij Delphi dan Delphi bij Rome; of is *propiore* een absol. compar.: ‘op een plaats, niet erg ver van hier’? maar V. verstond het van de plaats te Rome-zelf, waar Aesculapius, eenmaal daar aangekomen, uitkomst zou schenken.

848-50 1e lez.: *Gy hebt... van noode* (opus est)... *ga heene, o al te bloode, Ga... ga... hael;* deze enkelv. imperatieven sloten nog aan bij *Romain;* maar van vs. 848 heeft Ov. het meerv.; vgl. bij vs. 873-74, vs. 613; Bk. III, vs. 840; - *ter goeder tyt*, Lat. *bonis avibus*, ‘met geluk op de reis’ (Valent.); lett. ‘onder gunstige vogelvoortekenen’.

851 *De wyze raet:* de senaat te Rome; *hoort*, nl. uit de mond der gezanten.

853 1e lez.: *Godt Eskulaep zich houde, en zent ten lange leste; beducht*, niet bij Ov.

855 By Grieksche heeren, streng aenhouden in dien stant[855]

855 *Grieksche heeren;* Ov.: ‘de raadsvergadering en de Griekse vaders’, d.i. de vergadering van de Raad der Oudsten van de Gri. stad; *streng:* krachtig; 1e lez.: *vast*, vgl. Bk. XI, vs. 933, maar een dergelijk *vast* paste hier, waar immers de handeling eerst begon, niet; *aenhouden:* dringend vragen; vgl. Bk. VII, vs. 1179; *in dien stant*, vgl. Bk. XIII, vs. 650.

*

Om dezen godt, die met zyn gunste en artsenye[856]
Auzonie van sterfte en doots gevaer bevrye:[857]
Gelyk 't orakel, dat niet dwaelt noch faelt, beveelt.
De raet is onderling oneenigh en gedeelt.
d'Een acht men moetze in noot niet weigren noch verlaeten:
Een ander dryft men magh het heil der onderzaeten[860-61]
Niet overlevren en verzenden elders heen.
Toenze in raetspleegen een poos twyfelden, verdween[863]
De dagh voor 't schemerlicht, en d'avont quam de plekken
Des aertboôms meer en meer met donkre schaduw dekken;
Toen godt de heilant, o Romain, godt Eskulaep[866]
U in den droom verscheen, en uwen dunnen slaep,[867]
Gelyk hy in de kerk zich eer plagh t'openbaeren,[868]
Met eenen ruwen staf, in 't bloeienste der jaeren,[869]
In zyne slinke hant. de rechte streek bedaert
En opgetogen vast den langen breeden baert.[870-71]
Hy sprak heel minzaem: ay laet uwe vrees verdwynen.
'k Zal koomen, hout dit vast, maer anders u verschynen.
Bezichtigh deze slang, rondom den staf gekrult,[873-74]
Dat gy haer kennen mooght. ik zal u, neem gedult,[875]
Aldus verschynen, doch veel grooter, en als lyven
Van hemelingen, die voor 's menschen oogen dryven.[876-77]
Terstont verdwynt de godt, met d'aengenaeme stem,
Gehoort by duister, en de godt des slaeps met hem.[878-79]
Het koesterende licht quam na den slaep weêr boven.

* TEKSTKRITIEK: vs. 866 oude uitg.: *Als Godt*.

856 *met... artsenye*, niet bij Ov.; *gunst:* welwillende gezindheid.

857 *Auzonie:* Italië; *doots*, 1e lez.: *dootsch;* 2e *doots*, 3e *'s doots;* vgl. Bk. XII, vs. 776 *vrouwen handen*.

860-61 *d'Een... Een ander;* Ov.: 'sommigen... vele anderen'; *weigren;* in de 1e lez. stond daarbij het objekt *hulp;* vgl. de samentrekking in Bk. XIV, vs. 174-75.; *dryft:* houdt staande.

863 1e lez.: *Terwylze twyfelden en in 't raetsplegen* (sic; niet voltooid); *raets*, 2e nv., afhangend van *plegen; een poos*, niet bij Ov.

866 *heilant*, Lat. *opifer*, 'de hulpbrengende'; tot de nadrukkelikheid van deze regel geeft 't Lat. geen aanleiding (V.Ln.); vgl. Bk. VII, vs. 68.

867 *in den droom;* te Epidaurus gaf de god zijn aanwijzingen tijdens de slaap in de droom aan de zieken die in de tempelhal verbleven; *dunnen*, niet bij Ov.

868 *gelyk*, Ov.: 'maar gelijk', d.w.z. niet zoals hij zich 's anderen daags zou voordoen: als een slang; *eer:* ook vroeger (en nu nog), Lat. *solet*.

869 *in 't bloeienste der jaeren;* 1e lez.: *bedaeght en out van jaeren;* 2e lez.: *in 't bloeienst van zyn jaeren;* niet bij Ov.

870-71 *bedaert en opgetogen:* met hemelse kalmte; niet bij Ov.

873-74 *hout dit vast:* twijfel daar niet aan; *hout* is enkelv.; 1e lez.: *houdt*, meerv.; evenzo voor *bezichtigh;* 1e lez.: *-t;* vgl. vs. 866 *Romain*, en vs. 849-50.

875 *kennen:* (later) terugkennen; Lat. *cognoscere;* vgl. Bk. IV, vs. 187; XI, vs. 878; XIV, vs. 218.

876-77 1e lez.: *doch heel reizigh* (rijzig; de *ei*-spelling is de oorspronkelike) *opgewassen, Gelyk de lichaemen van hemellieden passen;* 2e lez. van 877: *Een vorm die lichaemen van hemelliên wil* (3. *zou*) *passen;* en nog anders; Ov.: 'van zo grote gestalte, als waarin lichamen van hemelingen zich behoren te veranderen (*verti debent*)'; de goden werden uitgebeeld in lichaamsverhoudingen van meer dan normale grootte; *dryven:* zich (komen te) vertonen.

878-79 1e lez.: *met deze bloote* (2. *troostbre*) *stem, En ook de nachtstem van den godt* enz.; Ov.: 'terstond verdwijnt gelijk met de stem de god, gelijk met stem-en-god de slaap'; *met* (vs. 878): gelijk met (die betekenis door de interpunctie aangeduid); *godt* (*des slaeps*) een door V. toegevoegde, maar weinig gelukkige pointe.

*

De dagh had 's andren daeghs de starren wechgeschoven.[881]
De hoofden, in den raet en heerelyke kerk
Van godt Apolloos zoon gedaghvaert styf en sterk,[882-83]
Gaen bidden dat hem toch believe hier te woonen,
En hun door hemelsche kentekens klaer te toonen
Waer hy zich neêr wil slaen. 't gebedt was naulyx uit,[+884-86a]
Of godt, met eenen kam van gout, en langs de huit
Vol schubben blaekende, als een veltslang, geeft een teken[887-88]
Met schuifelen, dat hy hierheen komt aengestreeken,
En schokt met zyne komste altaerbeelt, en poortael,[890]
Den marmervloer, en 't hoogh gewelf, vergult tot prael;
En midden in de kerk gerezen overende,[892]
Slaet d'oogen overal. het vollek, dat hem kende,[893]
Begon te sidderen, van schrikken aengerant.[894]
De kuische priester, met den witten offerbant[895]
Om 't hooft bewonden, kent de godtheit nu niet duister,[896]
En roept: ziet daer is godt: daer is hy: dat elk luister':
Datze alle opmerken, die hier tegenwoordigh zyn.[897-98]
O openbaeringe, in dien overschoonen schyn,
Gedy al 't volk tot heil! helpze alle op hun begeeren,[900]
Die zoo godtvruchtigh u met offerhanden eeren.
Zy eeren al den godt op 't hoogh bevel terstont,[902]

[+][Randschrift:] *Eskulaep in eene slang*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 900 oude uitg. na *heil* een punt.

881 *'s andren daeghs* is èn wegens vs. 880 èn wegens het voorafgaande *dagh* (daglicht, dageraad) 'n minder geschikte weergave van *postera* (*Aurora*)*:* 'de volgende, de nieuwe dageraad'.

882-83 1e lez.: *gedaghvaert styf en sterk, En Eskulaeps volboude en heerelyke kerk; de hoofden:* de senatoren van Epidaurus; *raet en kerk* hendiadys: de raadsbijeenkomst had in de tempel plaats; de tempel noemt Ov. *operosa:* 'met moeite en kunst gebouwd'; hij was 15 K.M. buiten de stad 380-375 v. Chr. gebouwd, en inderdaad groots en rijk; *styf en sterk* bij *gedaghvaert:* nadrukkelik; niet weergegeven: '(de hoofden) onzeker wat te doen'.

884-86a Onjuist: Ov.: 'bidden hem, door hemelse tekens aan te wijzen, op welke plaats hij zelf wenst te verblijven'; ook *zich neêrslaen* past alleen voor het geval van heengaan, niet van blijven waar hij is.

887-88 Vgl. de beschrijving Bk. III, vs. 40-41; uit 't Lat. is op geen dezer beide plaatsen duidelik, of de kam dan wel het lichaam (de schubben) goudkleurig waren; vgl. Ehwald op III 32; Ov. houdt evenals Valent. op beide plaatsen het eerste, maar vgl. Lafaye; V. schijnt hier met *blaekende* ook de schubben goudkleurig te willen; - op te merken dat de beschrijving aan 't verschijnen voorafgaat, ook Ov. heeft dat; *veltslang:* slang, vgl. bij Bk. VII, vs. 597; 'de slangen, - zegt Schrev. - zijn Aesculapius heilig, omdat zij bij de natuurkenners voor zeer scherp van gezicht gelden, reden waarom zij bij de Ouden ook als bewakers van schatten gedacht werden'.

890 *altaerbeelt*, zelfde klemt. vs. 1059.

892 *gerezen*, 1e lez.: *gezeten; overende*, nl. *pectoribus tenus:* 'tot zijn borst toe'.

893 *dat hem kende*, niet bij Ov. en misplaatst: immers het herkennen komt de priester toe (vs. 896).

894 *schrikken*, zelfst. gebruikte onbep. wijs.

895 *kuische priester*, naar de lez. *castus sacerdos* (Farn.); betere lez. (N. Heins., Schrev.) *castos* (*crines*): '(met de witte band) om de eerwaardige haren'.

896 *duister* (voor hem), bij *godtheit*.

897-98 *dat.... zyn*, Lat. *animis linguisque favete*; dit 'met hart en mond een godsdienstige handeling begunstigen' kon, voor wat de mond aangaat, zowel door spreken als door zwijgen geschieden: woorden van goede voorbetekenis spreken, of zwijgen teneinde kwade voortekens te vermijden; *opmerken*, 1e lez.: *merken*.

900 *Gedy.... heil;* vgl. Bk. XI, vs. 225.

902 *al:* allen; vgl. Dl. I, 441: 310; II, 654: 378; V. Helt. I, blz. 148; Hoogstr.-Kluit op *been*.

En volgen 's priesters stem godtvruchtigh met den mont.[903]

903 Versta: zij zeggen het gebed van de priester na.

*
Eneas afkomste is gewilligh, en stemt styver
Met hart en mont, elk om 't godtvruchtighste, dien yver.[904-05]
De godt begunstight hun, en sterkt wat hy belooft,[906]
Met neigen van zyn' kam, en glinsterende hooft,
En schuifelt drywerf met de tong, die vierigh drilde.[908]
Toen gleed hy neder langs den trap van marmer, wilde[909]
Vertrekken, keerde 't hooft eens om, en zagh nu vlug
Naer 't overoude altaer, dat hem geviel, te rug,
En groete het verblyf en kerken voor 't vervaeren,[912]
Waerin zyn godtheit plagh te woonen en te waeren.
Nu kroop hy uitgestrekt, dan boghtigh slibbergladt[914]
Langs d'aerde, dicht bestroit met bloemen, door de stadt[915]
In 't midden naer den dyk en haven, doorgaens heenen
Van wederzy gesterkt en opgehaelt met steenen.[916-17]
Hier houdt de godtheit stant, en 't schynt dat zy, niet vreemt
Van 't volk, 't welk haer geleit en toejuicht, oorlof neemt.[918-19]
Godt in 't Auzoonsche schip, gesprongen in 't krioelen,[920]
Zoo schynt de kiel den last des reisbren godts te voelen,[921]
Eneas afkomst lust te scheppen op dit pas,[922]

* TEKSTKRITIEK: vs. 920 H., V.Ln., V. Vl. geen komma na *schip;* zie beneden.

904-05 *Eneas afkomste:* de aanwezige Romeinen; 1e lez.: *afkomste en nakomeling; styvere;* de komparat. kan, hoewel het Lat. daar niets van zegt, de nòg grotere gebedsinnigheid der Romeinen beduiden; vgl. echter bij Bk. VI, vs. 864; *met hart en mont*, vgl. bij vs. 897-98.

906 *begunstight*, voor Lat. *annuit:* 'gaf (door hoofdknikken) zijn inwilliging te kennen; *hun* kan, in aansluiting aan het Lat., 3e nv. zijn; vgl. echter Van Helt. I, blz. 121, en hier Bk. XI, vs. 642; *en sterkt* (bevestigt); 1e lez.: *bestemt*, verwijderd wegens het driedubbele *be-*.

908 *vierigh:* met vuurgloed; niet bij Ov.

909 *trap;* elders gebruikt V. *trap* in deze zin vr., zie Hoogstr.-Kluit op *been;* mogelik bedoelt hij hier *trap*, 'trede', in collectief-meervoudige opvatting; Lat. *gradibus;* vgl. Bk. VI, vs. 966 *pen;* 1e lez.: *neder van*.

912 *verblyf en kerken* (tempel; ook in 't Lat. meerv.) hendiadys; *vervaeren:* heengaan.

914 *slibbergladt* ('t eerst bij Hooft opgetekend; vgl. *Wdb. N.T.*) is misschien voor de majesteit van Aesculapius niet geheel passend, maar van klank en beelding fraai; V. wist daar tevens het verbale van Lat. *flectit* (*sinus*) mee weer te geven; daartegenover is *uitgestrekt* geen voldoende weergave van *ingens*, 'met zijn ontzaglik lijf'.

915 1e lez.: *dicht bezaeit*.

916-17 1e lez.: *naer de zee en haven, met de vaenen Des kryghsvolx sterk bezet, beschanst met halve maenen* (soort van versterkingswerken); Ov.: 'midden door de stad naar de met een gebogen dam beschermde (*munitos*) haven'; *in 't midden*, bij *de stadt*, vgl. vs. 300; *doorgaens heenen:* doorlopend.

918-19 1e lez.: *dat zy beleeft* (2e *niet vreemt;* 3e *niet vreemt*) *De schaer die* (niet voltooid); Lat. *placido vultu:* 'met vriendelik gelaat'; *vreemt* zal hier dus 'onvriendelik' zijn; vgl. *Mnl. Wdb.* IX, 1289, 6); vgl. nog Bk. V, vs. 719.

920 *Auzoonsche:* Italiese, Romeinse; - de komma na *schip* is opvallend, maar zij staat in hs. en oude uitg., en is ook door Hoogstr. gehandhaafd; vgl. Tekstkrit.; men kan verstaan: toen de god zich aan boord bevond, na te midden der volksdrukte zich op het schip begeven te hebben'; *gesprongen*, 1e lez.: *getreden;* vgl. vs. 959 *glippende*.

921 1e lez.: *de kiel de vracht; last* is 'edeler'; vgl. Bk. IX, vs. 380, ook voor de zaak-zelf; - over *reisbaer* ('reizend', aldus H.; eerder: 'reisvaardig') H. die het hier verwerpt, wijl het alleen van een weg of van het weer gezegd kan worden; hij geeft andere vbb. van z.i. verkeerd gebruik van *-baer;* Bi. daartegen: 'Blijven wy toch by de taal, en nemen wy geen ons opgedicht en opgedrongen onverstand aan, als ware 't een hoogere wijsheid die ons een *factice* taal vormen wil'; vgl. ook de aant. v. Lelyv., Rau, *Proeve*, blz. 22, Schönf.[3] § 135, *Wdb. N.T.* II 823, en *Mnl. Wdb.* over *reisbaer:* 'reisvaardig, reizend'.

922 *op dit pas:* nu, onder deze omstandigheden.

Dewyl 't reisvaerdigh schip met godt geladen was.[923]
Men slacht'er eenen stier, om godt zyn recht te geven,[924]

923 Het vers is in 't hs. tussengeschreven, hetgeen in verband met de drukke herhaling van *godt* van enig belang kan zijn.
924 *Men.... stier*, nl. op 't strand, zoals Ov. zegt; *Men:* de Romeinen; *om.... geven*, niet bij Ov.

Ontbint het tou van den gekransten achtersteven.[925]
Het luchtje blaest in 't zeil. De godt munt uit om hoogh,[926]
En gaet'er boven op zich vlyen voor elx oogh,[927]
En zagh'er diep in zee, en over 't water heenen.
De westewinden, die de reize gunstigh scheenen,[+929]
Geleidenze over den loonschen vloet. men lant
Den zesten dagh met spoet aen 't Italjaensche strant,[930-31]
Vaert dicht voorby en langs de kerk van Lacinye,[932]
Befaemt door haer godin, langs Scilles razernye,[933]
Laet läpigie van achter, en vermyt[934]
Amfrizisch rotsgevaer ter slinke zyde, snyt
Het water met den riem, en schaeft ter rechte zyde[935-36]
Het steil Ceraunien, en spoet in 't vaeren blyde
Recht langs Romechium, en Kaulon, en Naryt,[938]
Geraekt door d'engte van Pelorus, en vermyt
Sicilje, en 't winthof van Eool, Temezes mynen.[939-40]
Men wint Leukozie, en de zomerzonneschynen,
Die roozengaerden van het laeuwe Pestus voên.[941-42]
Men zeilt langs Kapre, en ook Minervaes kaep, noch groen

[+][Randschrift:] *Eskulaep te Rome gevoert*.

925 *gekransten achtersteven;* vgl. Dl. VI, 578: 489.
926 *munt uit:* steekt uit (boven boord); 1e lez.: *staet hoogh en droogh*.
927 *er boven op*, nl. op het achtersteven-boord.
929 *westewinden;* Lat. *Zephyri*(*s*), hier echter in 't algemeen: (gunstige) wind, niet de Westenwind, die juist ongunstig zou zijn geweest; aldus reeds Farn.
930-31 *lant aen:* men bereikt de Italiaanse kust (zonder evenwel te 'landen').
932 Lacinium, zie vs. 21; Dl. VI, 528: 617-vlg.; en vgl. hier vs. 70-vlg.
933 *godin*, nl. Juno; - *Scilles razernye, Scylaceaque littora* bij N. Heins., *Scyllaeaque littora* o.a. bij Farn., Schrev., die verwijst naar een hier niet passend voorgebergte in Argolis, en Pontanus, die het als *Scyllarum saxum* identificeert met Scylaceum, dat het huidige Squillace is; Dl. VI, 528: 619 heeft V. dit Scylaceum, dat hij in de paralleltekst met *kaep van Scil* weergeeft en dus wschl. (door gedachteloosheid?) met Scylla in verband bracht; welke lez. V. volgde, blijkt dus uit *Scilles* op zich zelf niet, maar *Naryt* vs. 938 wijst erop, dat hij in deze passus de lezingen van Schrev. benutte (*Naritia;* Farn,, N. Heins. *Narycia* (vgl. Dl. VI, 514: 459; Geerts, blz. 158); - *razernye* (niet bij Ov.): gevaarlike branding; met bijgedachte aan de Scylla-rots aan de straat van Messina? vgl. Bk. XIV, vs. 7-vlg.; ook Scyllaeum in Argolis werd met Scylla in verband gebracht: 'quò Scylla, Nisi filia, fluctibus eiecta creditur' (*Dict. Hist. Geogr. Poët.*, 1603); voor de vorm *razernye* vgl. vs. 131, vs. 572; H. over 'gelijkluidend rijm' bij V. en anderen, waarvan hij 'zes bijzondere wijzen' onderscheidt; een merkwaardig 'achtiend'eeuws' vertoog; gedeeltelik anders Bi.; opmerkelik voor H. de uitspraak: 'in schrift is geen Rijm, zo weinig als'er klank of geluid in is'; zie nog Bk. XIV, vs. 374.
934 *lapigie* (vijflettergr.); vgl. bij Bk. XIV, vs. 614.
935-36 *Amfrizisch rotsgevaer:* de gevaarlike rotsen van Amphrisia; Amphrisia, en, in de volgende verzen *Ceraunien* (*Ceraunia*) en *Romechium* zijn niet nader bekend; - voor 't ontbreken v.h. lidw. bij toponiemen vgl. vs. 945; Bk. I, vs. 451; *ter slinke zyde*, Lat. *laevis remis:* 'door naar links te roeien', dus juist het tegenovergestelde; vgl. echter ook Lafaye: 'évitant sur la gauche'; in de keuze tussen *slinke* en *rechte* in dit en het volgende vers heeft V. sterk geaarzeld; voor *schaeft* was wschl. de 1e lez. *schuwt*; - in *snyt... riem* is *remis* nog apart weergegeven.
938 *Caulon* en *Narycia* (vgl. bij vs. 933) in Bruttium; Narycia, eigl. de Naryciese (stad). t.w. Locri, gesticht van uit Naryx in Locris (Griekenland).
939-40 Pelorus, de noordoostelike punt van Sicilië, aan de straat van Messina; *vermyt* minder juist voor *evincit:* 'vaart behouden' (door de str. v. M); *Eool*, vgl. Bk. XIV, vs. 122; *Temezes* (koper)*mynen*, in Bruttium, vgl. Bk. VII, bij vs. 307.
941-42 Leucosia, eilandje tegenover Paestum, in Zd. Italië (Lucanië); *zomerzonneschynen.... voên*, Ov.: 'en de rozengaarden van het zoele Paestum'.

En geel van vette olyf, en yvert om te koomen[943-44]
By heuvels, trots op Surrentynsche dadelboomen,[945]

943-44 Capreae, tans Capri, tegenover het voorgebergte van Minerva, waar een tempel dezer godin lag; *noch... olyf,* niet bij Ov., vgl. echter Bk. VIII, vs. 917-18; Dl. II, 750: 2300; - *yvert om*, vgl. Dl. III, 316: 46.

945 *heuvels:* de heuvels; vgl. bij vs. 935; *Surrentynsche*, van Surrentum aan de golf van Napels.

*

De stadt van Herkules, Stabias, Partenoop,[946]
Tot ledigheit geteelt. men schuurt met eenen loop[947]
Sibilles kerk te Kume, en d'altyt warme baden,[948]
Linturnum, ryk van gom, in bosschen, dicht van bladen,[949]
Vulturnus, schaver van de kolk, daer 't zant vergaêrt,[950]
En Sinuëssse, dat de witte slangen baert,[951]
Minturne, met een' damp en zwavellucht behangen,[952]
En 't hof van Antifaet, wiens grafste heeft ontfangen
De waerde voestervrou; wint Trachas, dat naer d'as[953-54a]
Des hemels styght, gebout in poelen en moeras,[954b-55]
En Circes eilant, tot datze Antium bekenden.[956]
Toen nu maetroozen 't schip in 't zeilen herwaert wenden,[957]
Ontvoude [want de zee ging hol] de godtheit voort
Haer krollen, boght by bogt, en glippende over boort[958-59]
Kroop in haer vaders kerk, gebout omtrent de baren.[960]
Godt Eskulaep verlaet de vaderlyke altaeren,
Als 't water stilt, en hout in Febus tempel stant.[962]
De godt schuurt sleepende een lang spoor door 't zandigh strant
Met zyn geschubde huit, en quam op 't roer te leunen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 950 oude uitg.: *vergaert.* - 952 oude uitg.: na *Minturne* geen komma. - 953 na *ontfangen* is in het hs. een punt blijven staan uit een eerdere lezing. - 963 oude uitg.: *zandig*, vgl. Bk. II, vs. 546; hs. en oude uitg.: komma na *godt;* zij berust op een eerdere lezing; hier past ze weinig.

946 Herculaneum, tussen Pompeji en Napels; *Stabias:* Stabiae, stad tussen Pompeji en Surrentum; *Stabias* naar de Lat. accus., met onjuiste klemtoon; 1e lez.: *Stabye* (= -ijë; vgl. vs. 932), 2e *Stabyas* (? = -ijas); - Parthenope: Napels, vgl. Bk. XIV, vs. 139.

947 *tot... geteelt:* van natuurswege geschikt voor lediggang; *met eenen loop:* ineens door; vgl. Bk. V, vs. 63; XII, vs. 339.

948 *Sibille*, vgl. Bk. XIV, vs. 165-vlg.; voor 't ontbr. v.h. lidw. vgl. Bk. XIV, vs. 896; - *d'altyt warme baden;* daarmee is de destijds veel bezochte badplaats Bajae bedoeld, in Campania.

949 *Linturnum*, onjuist voor Linternum, of Liternum, stad noordelik van Bajae; *ryk van gom* (hars) enz., Ov.: 'rijk aan mastikbomen (*lentisciferum*); 1e lez.: *ryk van gom, die neerdrupt van de bl* (sic.)

950 Vulturnus, rivier in Campania; *schaver... vergaêrt*, Ov.: 'die onder in zijn bedding (*sub gurgite*) veel zand meevoert'; voor *kolk:* rivierbedding, vgl. Dl. III, 360: 19.

951 Sinuëssa, stad in N. Campania; *dat*, 1e lez.: *die*, vgl. Bk. XIV, vs. 1013; *witte slangen*, naar de lez. *colubris* der oude uitgaven, waarvoor men tans *columbis*, 'duiven', leest; zie reeds de aant. van N. Heins.

952 Minturnae, stad in Latium; *met.... behangen*, Lat. *graves:* ongezond, met 'n 'zware' lucht, door de moerassen.

953-54a Lat. *et quam tumulavit alumnus Antiphataeque domus;* V. heeft de Lat. constructie met *-que* miskend, dan wel, - op zijn best, - dit 'en' als identificeerend opgevat; in ieder geval bedoelt Ov. twee plaatsen: Cajeta en Formiae; lett. 'en haar die door haar voesterzoon werd begraven' (vgl. Bk. XIV, vs. 587-vlg.) en de woonstee van Antiphates (vgl. Bk. XIV, vs. 311).

954b-55 *wint:* bereikt; *Trachas*, stad in zuidelik Latium, bij de Pomptijnse moerassen (Tarracina); *dat... moeras*, Ov.: 'omgeven door moeras'; met *dat.... styght* doelt V. op de opstijgende moerasdampen.

956 *Circes eilant;* vgl. Bk. XIV, vs. 11-vlg.; *Antium*, zeestad in Latium; Ov.: 'A. met zijn (rots)harde kust'.

957 *maetroozen;* voor 't ontbr.v. h. lidw. vgl. vs. 388.

958-59 *want.... hol* behoort naar Ov.' bedoeling bij *herwaert wenden; voort:* vervolgens; *krollen:* kronkelingen; vgl. over *o* naast *u* Kloeke, *Deftige en Gemeenz. Taal*, blz. 11-vlg.; in het fraaie vers 959 heeft V. het enorme der kronkelingen (*magna volumina*) niet weergegeven.

960 *vaders*, nl. van Apollo; *omtrent:* in de nabijheid van; vgl. Bk. X, vs. 974.

962 *en.... stant;* onjuist; Ov.: 'en na de gastvrijheid van de met hem (door banden des bloeds) verbonden god te hebben genoten.'

En achter op het schip met kam en hooft te steunen,
Tot dat hy endelyk gelant te Kastrum stont,
In een Lavynsche kerk, getimmert aen den mont

Des blonden Tybers. al het volk, en mans en vrouwen[966-68]
En nonnen, die het vier bewaekende onderhouwen[969]
Voor Vesta, schieten toe, begroetende den godt[970]
Met eene blyde stem, waer 't snelle vaertuigh vlot,[971]
Den stroom wort opgevoert. hier staen van wederzye
Gewyde altaeren, langs den oever op een rye.
De wierook smookt en kraekt, en spreit een' zoeten geur.
Men slaght en keelt' er vee. godt Eskulaep was deur[975]
De poort van Rome, 't hooft der werrelt, ingetogen.[976]
De slang stak, hooger dan de mast, naer 's hemels boogen
Den hals om hoogh, en zagh naer een verblyf rondom,[977-78]
Dat haer gelegen scheen. de lantstroom deelt zich krom[979]
In een paer killen, vormt een eilant, slaet zyne armen[980]
Beide even lang rondom de kanten, die beschermen
Zich voor zyn drift. de slang, Apolloos waerde zoon,[981-82]
Begeeft zich van den mast nu derwaert, trekt zyn schoon[983]
En goddelyk gestalt weêr aen, en dempt ten leste[984]
De droeve sterfte en plaegh, de gansche stadt ten beste.[985b]
Dees godt vermeert, als een aenkomeling, alom[986]
In onze kerken het getal van 't godendom:
Maer CEZAR wort van elk, gelyk een' godt, alreede[+]
Geviert en aengebeên, in zyn doorluchte stede.[988-89]

[+][Randschrift:] *Julius Cezar in een gestarrente*.

966-68 1e lez.: *eindelyk te Kastrum raekt te lant... getimmert op den kant* (vgl. Lat. *Tiberina ostia*); het Lat. is misverstaan; er is sprake van drie plaatsen: Castrum bij Ardea in Latium, Lavinium, het door Aeneas gestichte (vgl. Dl. VI, 354: 37-vlg.; tans Pratica; wegens de derwaarts gebrachte Trojaanse Penaten en de geheiligde verbinding met het latere Rome zegt Ov.: *sacras Lavini sedes*, vanwaar V.'s *Lavynsche kerk*) en de Tibermonding; in een haastige opsomming (symbool van het verlangen der schepelingen naar hun einddoel; V.Ln.) besluit Ov. de reis; - *blonden*, niet bij Ov., overigens navolging van *flavus Tiberis* (blond, lichtgeel; vgl. Dl. III, 375: 10; VI, 752: 63).

969 *nonnen:* priesteressen.

970 *Vesta:* godin van de huiselike haard; Ov.: 'Trojaanse Vesta'; Aeneas bracht haar beeld en het altaarvuur uit Troje naar Italië, waar de Vestaalse maagden te Rome het brandend moesten houden; vgl. Dl. VI, 438: 335-vlg.

971 De komma na *vlot*, indien geen vergissing, schijnt aan te wijzen, dat *vlot* als bnw. verstaan moet worden; vgl. *'t blanke harnas kant* Bk. IX, vs. 626.

975 *Men... vee;* Ov.: 'gevelde offerdieren verwarmen (met hun bloed) de messen (die hen treffen)'; - 1e lez.: *het vee. der volken drang wort deur; deur* in rijm, vgl. Bk. XIV, vs. 801.

976 Van een poort, die dan een 'waterpoort' zou moeten geweest zijn, spreekt Ov. niet.

977-78 *De slang.... om hoogh;* ietwat overdreven; Ov.: 'de slang richt zich op, en beweegt zijn boven tegen de mast aanleunende hals'.

979 *lantstroom*, vgl. Bk. IX, vs. 195; VII, vs. 597.

980 *vormt een eilant;* Lat. *Insula nomen habet:* ''t heet daar: het Eiland'.

981-82 *die.... drift*, niet bij Ov.; *drift* verenigt wellicht in zich de betekenissen: stroomgeweld en hartstocht; let op het beeld.

983 *van den mast;* Lat. *Latia de pinu:* 'van het Latijnse (Romeinse) schip'; *pinus:* pijnboom, dan ook het (van pijnboomhout vervaardigde) schip; dat V. pinus als 'mast' zou misverstaan hebben, is mede wegens Latia moeilik aan te nemen.

984 *gestalt;* V. bezigt *gestalt* naast *gestalte*, beide onz.; zie b.v. Bk. VII, vs. 884; IX, vs. 846; de laatste vorm ook wel vr.

985b Ov.: 'en zo kwam hij als een heilbrenger voor de stad' is hier verbleekt.

986 *als een aenkomeling:* als een uit den vreemde gekomene; met nadruk te lezen; *alom*, niet bij Ov.

988-89 Ov.: '(maar) Caesar is god in zijn eigen stad'; *gelyk*, 'als', gevolgd door 3e nv, als in 't Mnl.; vgl. voor de 16e e. Erné, *Spelen van de Hel*, blz. 65; voor V. zeer ongewoon, missch. wel uniek; niet vermeld door V. Helt. I, blz. 159; het Lat. maakt opvatting als 'gelijk aan, gelijkend

990 Dees overtreffelykste in oorloge en in pais,[990]

op’ onaannemelik; *alreede* doelt natuurlik niet op de tijd van Aesculapius' komst, maar van het dichtwerk; het verzwakt overigens de kracht der door Ov. bedoelde tegenstelling van vreemd en eigen. - *doorluchte stede*, 1e lez.: *geboortestede;* weliswaar was Caesar te Rome geboren, maar V. zal geoordeeld hebben, dat deze omstandigheid hier van minder belang was.

990 *overtreffelykste:* voortreffelikste.

*

Is niet zoo zeer [door zyne oorlogen reis op reis
In zegestaetsien geviert en aengebeden,
En zyne uitheemsche en uitgevoerde dapperheden,
Ook snel behaelden prys, en heerelyken lof][991-94]
Nu in een nieu gestarnte en licht aen 't hemelsch hof[995]
Verkeert, als door zyn' zoon: want onder Cezars daeden[996]
En wapenroof, waerme hy ryk en overladen
Braveerde, rekent men geen werrekstuk gewis
Zoo groot en goddelyk dan dat hy vader is[+]
Van dezen zoone, op stoel na hem in top gezeten:[996b-1000]
Dat is, het eilant van Britanje, zoo vermeeten,[1001]
Te winnen, en den Nyl papierryk, die trots ruischt,
Met zeven monden in de baren schuimt en bruischt,
Zeeghaftigh met een vloot te temmen en te toomen,[1002-04]
Weêrspannigh Numidye in 't harnas op te komen,[1005]
Cinifisch Jube, een ryk van Pontus, dat ons haet,
En op de titels van den koning Mitridaet

[+][Randschrift:] *Augustus lof.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 991-994 de haken zijn in de oude uitg. afwezig; na vs. 994 aldaar een komma. - 997 oude uitg.: *waermé*. - 1006 *Cinifisch* in hs. en oude uitgaven; Lat. *Cinyphium;* Van Lenn., Unger, Dif.: *Cinisisch.* Vgl. Bk. V, vs. 169 *Cinifsche Pelates*.

991-94 Merkwaardige toepassing der haken; zie Tekstkrit.; de constr. is, bepaaldelik in vs. 991-92 weinig helder, en geen bevredigende uitkomst der verschillende wijzigingen; Ov.: '(Caesar) die, in oorlogsbedrijf en vrede (*Marte togaque;* dit laatste door V. niet weergegeven) uitmuntend, niet meer (d.i. niet slechts... maar niet minder; V. *niet zoo zeer.... als*) zijn oorlogen, met triumftochten (*zegestaetsien*) beëindigd, en zijn tehuis (d.i. in vredestijd) verrichte daden (V. vs. 993 juist het tegenovergestelde), en zijn snel behaalde roem in een nieuw gesternte, een komeet, veranderd hebben'; vs. 992 behoort bij *Dees overtreffelykste;* 1e lez.: *Met* (2e *En*).... *noch aengebeden* (2e *ingereden*. nog behorende bij de lez. *Met* van het versbegin; 3 *en aengebeden;* - 1e lez.: vs. 993 *En uitheemsch uitgevoerde en brave d.*; voor de klemt. van *uitheemsch* in deze eerste lez. vgl. Dl. IV, 83: 131; Bk. XIII, vs. 579.

995 Ov.: 'in een nieuw gesternte, een staartster'; vgl. vs. 1145-46.

996 *zyn' zoon*, d.i. zijn aangenomen zoon, C. Julius Caesar Octavianus Augustus, de latere keizer Augustus; hij was een kleinzoon van Caesar's zuster Julia; maar Ov. noemt hem desniettemin *progenies* (vgl. vs. 1012 *teelen*), alsof hij Caesar's eigen zoon was.

996b-1000 Zeer omslachtige weergave van Ov.': 'want onder Caesar's daden is er geen grotere verrichting dan dat hij van deze de vader is geweest'; deze manier van zeggen sluit nog niet in, dat dit vaderschap onder die 'daden' gerekend wordt; vgl. het bij Bk. VIII, vs. 1174-75 aangetekende, en verbeter daar de verwijzing: Bk. VI, vs. 473 in: Bk. VIII, vs. 473; - *en goddelyk*, vs. 999, 1e lez.: *en heerelyk. - dan dat;* H.: 'dit moest, buiten alle tegenspraak, zijn, *als* dat', en verder over verwisseling van *als* en *dan;* vgl. Bk. II, vs. 560; V. Lelyv., Bi. - Ov.'s kennelike bedoeling met de verheerliking van Augustus in dit slotdeel (vgl. Bk. I, bij vs. 208; vs. 242; vs. 678-vlg.; Bk. XV, vs. 579-vlg.) was, bij keizer Augustus, die hem wegens zijn Ars Amatoria slecht gezind was, een gunstiger stemming te wekken; het doel is niet bereikt.

1001 *Dat is*, Lat. *scilicet:* 'namelik, immers'; - hier volgt een opsomming van door Caesar verrichte daden, die geen van alle zo belangrijk zijn als enz. (zie vs. 1010-12); Ov. heeft de vraagvorm: al die dingen, zijn ze van meer belang dan enz.? - Britanje, in 54 v. Chr.

1002-04 Strijd om Egypte, inneming van Alexandrië, 47 v. Chr.; *papier:* de papyrus(plant); een wonderlike vergissing bij V.Ln. (ook nog bij Unger), die voor *papier* in onze zin, in verbinding met de Rijn, verwijst naar de z.i. gelukkiger aangebrachte benaming *schafpapier* in V.'s 'beroemden lierzang aan den Rijn'; zie de juiste lez. Dl. III, 291: 55; - *bruischt;* over vormen met *z*-klank en met *s*-klank (spell. *ss, sch, ssch*), 't laatste gaarne maar niet alleen in verbindingen met *ruischen*, zie een aant. Dl. I, 653: 6.

1005 *Numidye* (Algerië), klemt. op *y* (=ij); 46 v Chr., slag bij Thapsus; *op te komen:* te lijf te gaan; vgl. bij vs. 1008.

Trotseert, aen 't Roomsch gebiet zoo zegenryk te hechten,[1006-081008]

1006-08 *Cinifisch Jube;* maar Ov.: ‘de Cinyphiese Juba’; (vgl. Bk. V, vs. 169); Juba was de Numidiese koning, die bij Thapsus verslagen werd; de Cinyps is een rivier in Libyë, het noordelik kustgebied van Afrika; - het *ryk van Pontus*, door V., naar het schijnt, als bijstelling bij *Jube* bedoeld, lag aan de Zwarte Zee; het was trots, zegt Ov., op de namen zijner (zes) Mithridatessen (de lez. van Schrev. spreekt slechts van één Mithr.; V. hetzij naar deze lez. of door andere opvatting der andere: *titels van M.*); koning Pharnaces werd 47 v. Chr. bij Zela verslagen (*veni, vidi, vici*).

1008 Dit *hechten* begint in de Lat. constr. reeds bij weerspannig Numidië.

*
Veel zegestaetsien verdienen en bevechten,
Om zommigen alleen te triomfeeren; dat[1009-10]
Is geenerwys zoo groot, als endelyk dus prat
Te teelen zulk een' man, hanthaver aller menschen,[1012]
Door wien gy goden al het menschdom naer zyn wenschen
Behoede in eenen staet van zegen zonder endt.[1014]
De vader most eerst voor een godtheid staen gekent,[1015]
Op dat de zoon niet quaeme uit sterflyk zaet te groeien.[1016]
Eneas moeder dit wel konnende bevroeien,
[Want zelve zaghze klaer uit 's hemels goude poort
Het hooft des priesterdoms op 't Kapitool vermoort,
En zulk een' burgerkrygh opryzen] en verlegen[1017-20]
En bleek in 't aengezicht, sprak droevigh en verslegen[1021]
Tot alle goôn, die haer bejegenden: och och[1022]
Hoe vinde ik my omringt van laegen en bedrogh!
Met wellek een verraet wort naer den hals gedongen
Van d'eenige afkomste en het oir uit mynen jongen
Iülus den Troiaen gesprooten! och hoe naer
Blyve ik rampzalige gedompelt in gevaer![1025-27]
De Kalidonsche speer van Diomedes wonde[1028]
My voortyts: dan ontstelt de Troische muur in 't ronde[1029]
Zoo lang verdaedight, my, die noch aenschouwen moet,[1030]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1029-1033 oude uitg.: *My voortijts: dan bestreet de vyant stonde op stonde, Voor Troie in last, mijn ziel: dan neepme hartewee, Vermits mijn zoon zoo lang omzwerven bleef op zee, Den stillen afgront most bezoeken en beroeren, En tegens Turnus zulk een bloedige oorlogh voeren*,.

1009-10 Ov.: ‘vele triumfen te hebben verdiend, en een aantal (*aliquos*) daarvan ook gevierd’; V. vatte *aliquos* op als ‘slechts enkele’, wat minder juist is; *om... triomfeeren:* ‘slechts om sommige dezer, tot een triumphus aanleiding gevende, overwinningen werkelik een triomftocht te houden’; de constr. is als een sylleps (*zegestaetsie - zege*) te beoordelen, in welke richting ook reeds *bevechten* wijst; vgl. H, die eveneens *om* liever met *sommigen* verbindt dan met *te triomfeeren* (in welke laatste onderstelling een zgn. progressief *om te* zou aanwezig zijn; vgl. Bk. XII, vs. 185-87); *zommigen*, voor de buiging zie Van Helt. I, blz. 111.

1012 *hanthaver:* hoeder.

1014 *zonder endt* ziet meer op de maat dan op de tijd; Lat. *abunde:* ‘overvloediglik’.

1015 *staen*, 1e lez.: *zyn*

1016 *quaeme.... te groeien* (1e lez.: te *spruiten*); Lat. *ne foret cretus:* ‘opdat hij niet gesproten ware’; V.'s weergave berust wel op onjuiste futuriese opvatting van *foret* (vgl. Bk. XIII, vs. 975); goddelike afkomst met terugwerkende kracht.

1017-20 *Eneas moeder:* Venus; *konnende bevroeien*, (vgl. Bk. I, vs. 574) *want* enz.; Ov.: ‘toen V. dit (nl. Caesar's apotheose) (vooruit) zag, en ook (d..i maar tevens) dat aan de Opperpriester door de wapens van samenzweerders een droevige dood bereid werd’; het juiste verband is bij V. zoek; hij bedoelt, dat de dood van Caesar de inleiding tot zijn vergoddeliking was, terwijl hij bij Ov. de verklaring is van Venus' droefheid; - reeds sedert vele jaren was Caesar opperpriester (pontifex maximus); - *burgerkrygh:* de samenzwering tegen Caesar; *verlegen:* in last.

1021 *verslegen*. als gewl. in rijm.

1022 *bejegenden:* ontmoetten; - evenals aan Romulus' dood (vgl. Bk. XIV, vs. 1073-vlg.) gaat aan die van Caesar een hemelscène vooraf; vgl. ook Dl. VI, 372: 260 vlg.

1025-27 Omtrent *mynen jongen* (niet bij Ov.) heeft V. geaarzeld: hij probeerde het eerst nog met *nyt besprongen*, maar keerde tot zijn 1e lez.: terug; *jongen*, bnw.; Iülus, zoon van Aeneas, stamvader v.h. geslacht der Julii, vgl. Dl. VI, blz. 353); *naer:* treurig; *och.... gevaer*, Ov.: ‘zal dan ik-alleen ten allen tijde gekweld worden door gegronde zorgen?’

1028 Vgl. Bk. XIV, bij vs. 638-39 en vs. 683.

1029 1e lez.: *My onlangs: nu*, om begrijpelike reden gewijzigd.

1030 *Zoo lang;* Lat. *male defensae:* ‘die ik niet voldoende had kunnen verdedigen.’

*

Hoe mynen zoon dus lang vast omzwerft op den vloet,[1031]
Den stillen afgront gaet bezoeken en beroeren,[1032]
En tegens Turnus dien gestrengen oorlogh voeren,[1033]
Ja om rontuit te gaen, eer tegens Juno stryt.[1034]
Wat hael ik rampen op van dien voorleden tyt?[1035]
De tegenwoordige verdrieten, die my krenken,
Gedoogen geen voorgaende elenden te gedenken.[1037]
Gy ziet het moortgeweer ter sluik op my gewet.[1038]
Ik bidde, o goden, dat gy tydigh dit belet,
Dit lasterstuk verhoet, en keert van onzen stamme,
Op dat 's aertspriesters bloet niet blussche Vestaes vlamme.[1041]
Vergeefs berst Venus dus van angst in klaghten uit,[1042]
Dat al de hemel galmt op dit bedroeft geluit,
En zy de goden zelfs beweeghde tot medoogen;[1044]
Die, schoonze 't noodlot, hardt als yzer, niet vermogen
Te smydigen, nochtans vermelden overal
Door wisse tekens het toekomende ongeval.[+1045-47]
Men hoorde wapens en geklikklak in de wolken.[1048]
Trompetklank en klaeroen van strydende oorloghsvolken[1049]
Voorspelden 't gruwelstuk. de werrelt staet verschrikt.[1050]
De zon schynt duister, en gedootverft, en verstikt.
By wylen zagh men roode en gloênde fakkels gloeien,[1052]
In 't ryk der starren, en by wylen nedervloeien
En drupplen vlaegh op vlaegh een' regen, root als bloet.[1054]

[+][Randschrift:] *Voortekens van Cezars moort*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1034 oude uitg.: *Ja om ronduit te gaen noch eer met Juno strijt*. - 1037 oude uitg.: *Verbieden aan voorgaende elenden meer te denken*.

1031 *mynen zoon:* Aeneas; vgl. voor *mynen* (een uitweg tussen het onbruikbare *myne* en het silbies-onbruikbare *myn*) vgl. Bk. XIV, vs. 820, *Faëton*, vs. 1526; 1e lez.: *mynen zoon;* 2e *droef myn zoon* (soortgelijke wijziging Dl. VII, 22: 30); 3e als 1e; *dus*, 1e lez.: *zoo;* vgl. Tekstkrit.; dat V. toch weer, ondanks het voorgaande *zoon, zoo lang* liet drukken, zal met de andere betekenis van *dus lang* (vgl. Bk. XIV, vs. 472) samenhangen.

1032 *Den stillen afgront:* de onderwereld met de zwijgende schimmen; *beroeren:* 'raken', hier synon. van *bezoeken;* minder wschl., wegens de lez. v.d. oude uitg.: in onrust brengen; *Eneas*, Bk. VI.

1033 1e lez.: *moet* (2e *most*) *dien strengen; Turnus*, zie Bk. XIV, vs. 600; in de lez. der oude uitg. valt het vr. genus van *oorlogh* op.

1034 Juno, tegenstandster van Aeneas en de zijnen; zie Dl. VI, blz. 750.

1035 N.a.v. '*voorleden*, of, gelijkmen al zo wel schrijft, *verleeden* tijd' H. over *lijden:* (voorbijgaan)' c.a. met een kritiek op Le Long; Bi.: '*verleden* en *voorleden* zijn beide goed'.

1037 1e lez.: *voorleên elende;* vgl. vs. 1035; voor de beoordeling van *geen* (vgl. vs. 107) is de lez. van de oude uitg. interessant.

1038 *op my*, nl. in de persoon van Caesar.

1041 Als pontifex maximus had Caesar het oppertoezicht over de Vestaalse maagden.

1042 1e lez.: *in angst en klachten;* hendiadys vervangen.

1044 *zelfs:* zelf.

1045-47 *Die.... smydigen*, prachtig, ofschoon niet precies, gezegd; Ov. 'de ijzeren besluiten der oudeerwaarde Zusters (de Schikgodinnen) niet kunnen breken'; - *vermelden*, in verband met *toekomende:* aankondigen; *tekens:* voortekens. - Vgl. voor die voortekens Dl. VI, 214: 464-vlg.

1048 *wapens en geklikklak;* hendiadys.

1049 Evenzeer in de lucht; *klaeroen*, met *ae*, wegens *klaer;* vgl. Bk. V, vs. 35.

1050 *gruwelstuk*, nl. de moord op Caesar.

1052 Vallende sterren e.d.

1054 1e lez.: *en druppen vlaegh by;* Ov. 'vaak vielen bloedige druppels met de regen'.

De blaeuwe morgenstar besprengkelt, flaeu van moedt,[1055]
Haer aengezicht met roest. de maenehorens blonken[1056]

1055 *blaeuwe*, dit is ook reeds een misvorming; 'n somberblauwe kleur; *flaeu van moedt* niet bij Ov.

1056 *roest:* roestkleurige vlekken; *maenehorens*, Ov.: ‘de manewagen was met bloed bespat’; 1e lez.: *maen komt aengeblonken;* 2e *maene komt geblonken*.

*
Zoo vierigh root als bloet. de nachtuil geeft, in 't ronken
Der slaependen, alsins een voorspook van ons leet.
't Yvoore altaerbeelt weent alom, en beeft en zweet.[1057-59]
Men zegt in 't kerkwout, dat men aen de goden wyde,
Wort vogelegeschrey en dreigement t'ontyde[1061]
Vernomen. offervee noch geen zoenoffer baet.[1062]
De vezels van het groom bedieden dat verraet
En oproer smeult en smookt. men vont, eer 't offer brande,[1063-64]
Een afgehouwen hooft in 't groom der offerhande.[1065]
De honden huilden naer, by nacht op 't Kapitool,[1066]
In huis en kerken; en het geestendom, daer 't school[1067]
By duister, spookte alom. de stadt begon te beven[1067-68]
Van schrik. hoewel de goôn gewisse tekens geven
Van 't geen voorhanden is, noch kunnenze den druk[1069-70]
Niet keeren, noch verraet en 't naekende ongeluk.[1071]
Men vint in kerken bloot geweer, ten moort beschoren.[1072]
Geen plaets in al de stadt was tot dien moort gekoren,
En 't gruwelyk verraet dan 't Kapitoliom:[1073-74]
En Venus slaende bey de handen, dootsch en stom
Van rouwe, voor haer borst, zocht bang voor looze treken,[1075-76]
Zich zelve in eene wolk te bergen en versteeken,
Waermede Paris eer zyn' vyant, Atreus zaet,[1078]
Ontvoert wiert: en de helt Eneas's vyants haet

* TEKSTKRITIEK: vs. 1074 oude uitg., Ho., ook nog Westerman en V. Vl. *van;* reeds H. *dan*, door Lelyv. uit het hs. bevestigd. - 1075 oude uitg.: na *stom* een komma. - 1079 oude uitg.: na *wiert* een komma. - 1080 oude uitg.: na *zoon* een komma.

1057-59 1e lez.: *de nachtuil, onder 't ronken... een treurigh voorspook geeft... en zweet en beeft;* constr. geëffend; *alsins:* op allerlei plaatsen; *beeft en zweet*, niet bij Ov., maar vgl. Dl. VI, 216: 480.

1061 Ov.: ‘gesang en stemmen die ongeluk bedreigden’ (Valent.).

1062 *offervee.... baet;* Ov.: ‘geen offerdier geeft gunstige voortekens’.

1063-64 Vgl. vs. 187; vs. 763-65; Bk. VII, vs. 825; *verraet en oproer*, Ov.: ‘grote beroeringen’; *eer.... brandde* niet bij Ov.

1065 *afgehouwen hooft*, onjuist; Lat. *caesum caput;* Valent.: ‘'t ingewand wiert' er sonder hoofd gevonden’; bedoeld is: een gezwel aan de rechter leverkwab, door 't offermes doorgesneden (*caesum*), een ongunstig voorteken.

1066 *op 't Kapitool;* Ov.: ‘op het forum’.

1067 *In*, Ov.: ‘rondom’; *huis en kerken;* huizen en k., vgl. Bk. VIII, vs. 542; XIV, vs. 131; vs. 318, vs. 351 (*domos et templa*); 1e lez.: *In kerk* (aanzet tot: *In kerk en huizen*).

1067-68 *daer.... alom*, weinig gelukkige, immers zichzelf tegensprekende, weergave; Ov.: ‘en, zegt men, de schimmen der zwijgende doden waarden rond’.

1069-70 *Van schrik*, niet bij Ov.; er is sprake van aardbevingen; - *geven.... kunnen*, praesentia historica, geen algemene constatering, blijkens 't Lat. perfectum.

1071 1e lez.: *Niet hindren;* vgl. Bk. IX, vs. 84.

1072 Ov.: ‘en in de tempel worden getrokken zwaarden binnengebracht’, d.i. met getr. zw. verschenen de samenzweerders in de tempel; nl. in de curia Pompeja door P. gebouwd voor senaatsvergaderingen; een *curia* heette ook *templum* (*publici consilii*)*;* zij werd door augurs ingewijd; 1e lez.: *Men vint het bloot geweer in kerken en in kooren*.

1073-74 *Kapitoliom* (vgl. vs. 570; H. keurt - *om* voor Lat. -*um* af, blijkbaar zonder er de grond van te kennen) is onjuist voor *curia* (*Pompeja*), zie vorige aant.; het niet weergeven van het zinsverband (*nec enim:* ‘immers geen plaats enz.’) hangt samen met het misverstand in vs. 1072; - 1e lez.: *'t Kapitool alleen* (: *met geween*).

1075-76 *dootsch.... rouwe*, niet bij Ov.; evenmin *bang .... treken*.

1078 *eer:* eertijds; *vyant.... zaet:* Menelaüs; Paris werd in de strijd voor Troje door Venus' hulp in een wolk ontvoerd; *Ilias* III, 380-vlg.

1080 En 't zwaert van Tideus zoon ter goeder uure ontvlugte.[1079-80]

1079-80 De *vyant* wàs Tyde*u*s' zoon Diomedes; *Ilias* V, 311-vlg.; 1e lez.: *niet te laet Het*.

*

De vader sprak haer aen, terwylze steende en zuchte:[1081]
O dochter, wiltge alleen het onverzetbre lot
Bedwingen? zoo gy voert heel diep in 't scheutvry slot[1083]
Der dry gezusteren, gy zout'er zien en vaten[1084]
Die zwaere kopere en zwaerwichtige ysre plaeten,[1085]
Daer 't onveranderbaer beloop der staeten in
Gedreven staet, en die onkrenkbaer al den zin
Van 't eeuwige beloop der starren vast bewaeren,[1088]
Met geene blixemen noch dondren te vervaeren.[1089]
Daer zultge vinden al het nootlot van uw plant
En stam, gehouwen in geduurzaem diamant.[1090-91]
Ik las het zelf, en print dit diep in myn gedachten,[1092]
En wil ontvouwen wat uw neven sta te wachten,[1093]
Op datge hier van niet zoudt blyven onbewust.[1094]
Dees helt, om wien gy dus bezorght zyt en ontrust,
Voltrok zyn levens tyt op aerde zoo veel jaeren,[+]
Op dat hy, als een godt, ten hemel in moght vaeren,
In alle kerken hier geviert staen om zyn faem.[1096-98]
Gy zult uitwerken dat de zoon, uw erfgenaem,[+]
Den last der stadt, hem opgeleght, zal konnen draegen,
En hy, een wreeker van zyn' vader, droef verslaegen,
By ons gehanthaeft werde in oorlogh zonder scha.[1099-1102]
De sterke muuren van 't belegen Mutina[1103]

[+][Randschrift:] *Cezar in eenen godt*.

[+][Randschrift:] *Augustus voorspoedige heerschappye*.

* TEKSTKRITIEK vs. 1084-85 oude uitg.: *gy zout'er trots zien praelen, Die plaeten, zwaer van stael en blinkende metaelen*. - 1096 oude uitg.: *na veel jaeren*. - 1099 oude uitg.: na *erfgenaem* geen komma. - 1104 *dan*, sinds V.Ln. *den* op gezag van V. Lelyv., die hiermee H.'s gissing bevestigde; er staat desniettemin *dan*.

1081 *De vader:* Jupiter; *sprak*, 1e lez.: *spreekt*, gewijzigd in verband met het vervolg van het vers; Lat. géén ww.; *terwyl.... zuchte*, niet bij Ov.

1083 *voert* van *vaeren:* zich begeven; *scheutvry*, fraaie toevoeg. v.V.

1084 *vaten:* betasten; V. Helt. I, bl. 26; verwijderd in de lez. der oude uitg.

1085 *zwaerwichtige*, vgl. vs. 321.

1088 Van *starren* spreekt Ov. in dit verband terecht niet; - 1e lez.: *Van 't eeuwige beloop* (2e *Bewaeren van 't beloop*) *en d'eeuwigheit der starren* (: *te verwarren*); de ‘sterren’ waren dus oorspr. niet anders dan een van V.'s talloze (semi-)tautologieën.

1089 *dondren* kan meerv. van *donder* zijn; 't Lat. heeft *concussum coeli*.

1090-91 *plant* (afstammeling) *en stam;* Ov.: ‘van uw geslacht’, bepaaldelik Caesar en Augustus; - *in diamant*, Lat. *adamante:* ‘in staal’; vgl. Bk. IV, vs. 380, vs. 615; Bk. IX, vs. 873.

1092 *print;* Lat. *notavi*, dus evenzeer perfect. als *legi* (‘las’); *print* dus praes. historic., wellicht vermengd met bijgedachte aan het resultaat, dat duurt; vgl. Bk. X, vs. 306. - 1e lez. *dit in myn hart en zinnen* (:*ontvouwen en ontginnen;* vgl. vs. 405).

1093 *neven:* nakomelingen.

1094 *hier van onbewust:* hiermee onbekend.

1096-98 *zoo veel jaeren* verzwakt het voorgaande *zyn levens tyt;* zie dan ook Tekstkrit.; *op dat.... faem* behoort bij Ov. bij het volgende: ‘Gij (met nadruk, om de tegenstelling met *Dees helt*, Lat. *Hic*) zult teweegbrengen, gij en zijn eigen zoon (*natus suus*), dat hij als god in de hemel wordt opgenomen, en in tempels vereerd wordt’. De misvatting is wschl. in de hand gewerkt door de interpunctie bij N. Heins. (komma na *annis*), die echter geen ander doel heeft dan de tegenstelling *Hic-Tu* te accentueren. - Na zijn vermoording werd Caesar officieel onder het getal der Romeinse goden opgenomen.

1099-1102 Onjuist, vgl. vorige aant.; Ov.: ‘(gij en zijn zoon) die, als erfgenaam van zijn grote naam, de hem opgelegde last alléén zal dragen, en als onverschrokken wreker van zijn vader ons tot zijn hulp zal hebben voor zijn oorlogen’; - *by ons:* door ons; *gehanthaeft:* gesteund; *zoon, uw*, 1e lez.: *zoon en*.

1103 *belegen:* belegerd; vgl. Bk. VIII, vs. 15; Augustus versloeg bij Mutina (Modena) in 43 v. Chr. Antonius, en nam de stad in.

Verwonnen, zullen op zyn woort dan vre verzoeken.

*

Farzalje zal zyn' arm gevoelen, en vervloeken.
Men zal weêr Flippen in 't Ematiaensche bloet[1106]
Zien dryven na den slagh afgryslyk en verwoet.[1105-07]
De naem des grooten mans, die trots zyn standers plante,
En tegens d'adelaers in 't velt den arent kante,
Zoo zorgelyk een kans dorst waegen en bestaen,
Wil in de baren van Siciljen ondergaen.[1108-11]
De fiere koningin van 't korenryk Egipte,
Beducht of haer in noot de hant en trou ontglipte
Des Roomschen veltheers, dreight vergeefs ons raethuis straf
Te brengen onder 't juk van haeren ysren staf.[1112-15]
Wat hael ik op onroomsch geweste, en zulk een' zegen
Des heirs, van weêrzyde aen den oceaen verkregen?[1116-17]
Hy zal den aertkloot, en zoo wyt men menschen vont[1118]
En ook de gansche zee beheerschen in het ront.
De werrelt stil in vrede, als niemant zich durf roeren,[1120a]
Zal hy het burgerrecht en zeden innevoeren,
Ook wyze wetten elk voorschryven, en treên voor
Den onderzaet, geleit op 's voorzaets zedigh spoor.[1122-23]
Hy zal d'aenstaende tyt en zyn nakomelingen
Bezorgende gebiên, en vaderlyk bedwingen,[1124-25]
Dat d'afkomst, by een recht godtvruchte bedgenoot
Gewonnen, zynen naem, befaemt en overgroot,
Met eere draege, 't volk bezorge, en hy, de jaeren[1126-28]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1117 oude uitg.: *verkreegen*. - 1118 oude uitg.: na *vont* een komma.

1106 Ematiaens, zie vorige aant.

1105-07 Pharsalia, de streek van Pharsalus, in Thessalië, waar Casesar in 48 v. Chr. Pompejus verslagen had; Philippi, in Oost-Macedonië, hoewel ver van Pharsalus verwijderd, wordt hier door Ov. met poëtiese vrijheid in de onmiddellike nabijheid daarvan gedacht, als beide liggende in Emathia, dat hier gerekend wordt Thessalië èn Macedonië te omvatten; Augustus versloeg daar in 42 v. Chr. Brutus en Cassius; vgl. overigens Dl. VI, 216: 488-vlg.; - *zyn' arm*, 1e lez.: *zyn vuist;* wschl. wegens de *v*-klanken in dit vers verwijderd; *en vervloeken*, niet bij Ov.

1108-11 Ov. zegt dit in één regel, die weliswaar niet zó bondig duidelik kan worden weergegeven: *Et Magnum Siculis nomen superabitur undis;* ‘een grote naam zal in de Siciliese wateren ondergaan’; dit doelt op Sextus Pompejus, zoon van Pompejus *Magnus* (de Grote), 36 v. Chr. door Augustus' admiraal Agrippa verslagen bij Sicilië; met *grooten mans* bedoelt V. Pompejus Magnus; - *wil* (vs. 1111): zal.

1112-15 Cleopatra en haar echtgenoot Antonius werden 31 v. Chr. door Augustus bij Actium verslagen; *beducht.... veltheers*, onjuist; Ov.: ‘dwaaslik vertrouwend op haar echt zal zij vallen’; *non bene fisa* door V. opgevat als ‘te weinig vertrouwend’; *straf* bij *Te brengen;* Ov. plaatst Capitolium (*raethuis*) tegenover Canopus, een weelderige en zedeloze stad in Beneden-Egypte: Romeinse kracht tegenover Egyptiese verwekeliking; daarom *ysren staf* weinig geschikt; - *korenryk*, niet bij Ov.

1116-17 *onroomsch:* niet-Romeins, barbaars; 1e lez.: *uitheemsch*; *zegen:* zege; *van weêrzyde... verkregen:* aan beide oceanen, de westelike en de oostelike.

1118 *vont;* voor de verl. tijd vgl. Bk. VIII, vs. 1159.

1120a abs. constr.; b niet bij Ov.

1122-23 *wyze* 1e lez.: *goude; treên voor:* vóórgaan; *geleit.... spoor:* naar het voorbeeld door het voorgeslacht in goede zeden gegeven; een toch weinig geschikte toevoeging, waar juist van Augustus' voorbeeld de spraak is.

1124-25 *nakomelingen;* Lat. *nepotes* betekent hier de komende Romeinse geslachten; *Bezorgende:* zijn zorgen uitstrekkende over, bij 't voorgaande; *gebiên* bij *Hy zal; en*, versta: en daartoe; *bedwingen:* (met gezag) teweegbrengen; de constr. met *dat* niet opgetekend in *Wdb. N.T.*

1126-28 *afkomst*, nl. Tiberius, door Aug. tot medebestuurder aangesteld; hij was een zoon van Aug.' derde gemalin Livia, door Aug. geädopteerd (V.: *zynen naem draege; met eere*, niet bij Ov., zomin als *befaemt en overgroot*); *godtvruchte*, hier voor *sancta*, ‘deugdzaam’.

*
Des vaders haelende, niet eer koome op te vaeren
In 't ryk der starren, hem vermaeghschapt en verwant.[1128-30]
De ziel, getoogen uit het lichaem, nu vermant[1131]
En jammerlyk vermoort, wort midlerwyl van verre
Verandert in een klaere en flonkerende starre,[1131-33]
Op dat godt JULIUS van 't hemelsch hofgebou
Altyt ons merrektvelt en Kapitool aenschouw'.[1135]
Zoo sprak hy naeulyx, of Eneas milde moeder[1136]
Stont in het raetsgestoelte onzichtbaer, daer 's ryx hoeder[1137]
Vermoort lagh, en geensins gedoogende al beschreit[1138]
Dat Cezars ziel, daer 't lyf benaeut op sterven leit,
In dunne lucht versmelt, namze uit het lichaem mede,[1140]
En voerdeze in 't gestarnte en volle ruste en vrede.[1141b]
In 't ryzen merktze hoe de ziel, na 's lichaems doot,[1142]
Begon te flonkeren, en schuddeze uit haer' schoot.[1143]
De ziel vloogh hooger dan de maen en maenetranssen,
En sleepte een haervlecht na, en lange streek van glanssen,[1145]
Gelyk een star verschiet aen 's hemels hoogen troon.[1146]
Hy ziet de dapperheên van dien doorluchtsten zoon,[1147]
Bekent met blyschap dat zy ver hem overtreffen.[1148]
Hoewel de zoon verbiet zyn daeden te verheffen
Noch hooger dan 't bedryf des vaders, en zyn' naem:

* TEKSTKRITIEK: vs. 1135 V. Ln. Ung., Dif.: *aenschou';* zie beneden. - 1145 oude uitg.: *haervlecht mede;* Dif. *een lange*.

1128-30 *en hy* enz.; slordige constr.: dit kon Aug. niet *vaderlyk bedwingen;* Ov.: ‘en hij zal niet eerder het hemels verblijf en de hem verwante sterren (nl. Venus en de onder de sterren opgenomen Caesar) bereiken, dan wanneer hij, hoogbejaard, de jaren van Nestor heeft geëvenaard’; dit laatste naar de reeds door N. Heins. in zijn commentaar bepleite lez. *Pylios aequaverit annos;* Nestor was heerser van Pylos en de oudste der Grieken voor Troje; vgl. over zijn leeftijd Bk. XII, vs. 247-48; Augustus stierf op 77-jarige leeftijd. V. volgde de lez. *similes annos:* gelijke leeftijd, van Caesar nl., (*de jaeren des vaders haelende*), ter verklaring waarvan de commentators zich vruchteloze moeite gaven.

1131 *ziel*, nl. van Caesar.

1131-33 Onjuist; Jupiter (vgl. vs. 1081) geeft haar opdracht, Caesar's ziel weg te nemen en in een ster te veranderen.

1135 *merrektvelt:* het Forum; *aenschouw'*, 1e lez.: *aenschou'*. - Op het kapitool stond een tempel, gewijd aan Jupiter, Juno en Minerva; op het Forum de tempel van Caesar als god.

1136 Hier vangt de laatste ‘herschepping’ aan; - let op de constr. van *naeulyx* met imperf., Lat. plqmpf.; 1e lez.: *naulyx, als;* 2e *naeuwelyx; Eneas milde moeder:* alma Venus; vgl. Bk. VII, vs. 1058: *milde Temis* (alma).

1137 *raetsgestoelte*, Lat. *sede Senatus*, ‘in de zetelplaats, het raadhuis van de Senaat’; 1e lez.: *Onzichtbaer in 't gestoelt des raets stont;* constr. geëffend, vgl. vs. 1057-59.

1138 *al beschreit*, niet bij Ov.

1140 *versmelt*, met *e* uit *i* gewijzigd, wegens de *i* van *lichaem?*

1141b niet bij Ov.

1142 *na 's lichaems doot*, storende toevoeging.

1143 *schuddeze*, rijkelik plasties voor *emisit*. - Volgens stoïese leer is de ziel vuur, en streeft naar vereniging met de verwante aether, die de maan voorbij (vs. 1144) begint; vgl. Bk. I, vs. 31.

1145 hendiadys: een vlammende haarvlecht. De wijziging van *na* in *mede* ter wille der vloeiendheid v.h. vers; H. wilde, ten onrechte, *een lange* lezen; vgl. Bk. XIII, vs. 6, vs. 345.

1146 1e lez.: *Al glinstrende, gelyk een star aen 's hemels troon;* de *star* is een staartster, vgl. vs. 995; vgl. met vs. 1145-46 *Lucif.* vs. 12-14; maar hièr is de bedoeling dat de ziel in een (staart)ster verandert.

1147 *zoon:* Augustus.

1148 *ver*, niet bij Ov.

Nochtans verheft de stoute en ongebonde Faem[1151]
Hem tegens zynen dank, en stelt den zoon oneven.[1152]

1151 *ongebonde:* aan geen voorschriften gebonden (*nullis obnoxia jussis*).
1152 *stelt.... oneven:* stelt, verheft Aug. boven Caesar; Ov.: ‘en is hem in dat ene opzicht ongehoorzaam’.

*
Aldus zwicht Atreus voor den naem van dien verheven
Vorst Agamemnon. dus wort Egeus van den zoon,
En Peleus van Achil ontluistert door zyn kroon.[1153-55]
Ten leste, om naer den eisch voorbeelden by te brengen
Die hier op passen, Godt Saturnus moet gehengen[1157]
Dat hem Jupyn verkleen'. Jupyn bestuurt den borgh[1158]
Des hemels, en de trits der werrelt met zyn zorgh,
Den hemel, 't vier, de lucht, die laeger hangt beneden;[1159-60]
AUGUSTUS d'aerde. bey, gedient en aengebeden,
Verstrekkenze elk ten beste, in wonderbaer beleit,
Een vader en een vooght in alle billykheit.[1160-63]
Ik bidde, o goden, reisgenoots des helts van Troien,[1164]
Voor wien de zwaerden, vier en vlam in noot verschoien;[1165]
En u, verkore goôn van 't lieve vaderlant;[1166]
U, godt Quiryn, die Rome eerst stichte met uw hant,[1167]
Gelyk een vader; u, godt Mars, de rechte vader
Van den grootdaedigen Quiryn, en niemant nader;[1168-69]
U, moeder Vesta, tot een huisgodin gewyt

* TEKSTKRITIEK: vs. 1157 oude uitg.: *godt;* op tal van andere plaatsen in het slotgedeelte is omgekeerd *godt* (maar dan alleenstaand) door *Godt* vervangen; vgl. vs. 190. - 1163 oude uitg.: *billikheit*. - 1169 hs. *grootdaedigh*

1153-55 Atreus, vader van Agamemnon; *zoon:* Theseus; Peleus, vader van Achilles; - *door zyn kroon*, niet bij Ov.

1157 *die.... passen*, nl uit de godenwereld; *hierop:* op deze omstandigheid, op Caesar en Augustus.

1158 *verkleen'*: in de schaduw stelt.

1159-60 *vier:* de vurige aether; vgl. Bk. I, vs. 31; de opsomming niet bij Ov.; zij staat bij Reg., Farn.-Schrev.; verstaat men onder het drietal: hemel, zee en onderwereld, dan komen Neptunus en Pluto te kort; verklaart men: aarde, zee en hemel (W), dan Augustus (aarde) en Neptunus; onder *borg des hemels* is bepaaldelik het godenverblijf te verstaan; vgl. nog de aant. bij Pontanus, mede over een dergelijke gedachte van Vergilius.

1160-63 Ov.: ‘ieder van beiden is vader èn heerser’.

1164 *goden*, de Trojaanse Penaten; de *helt* is Aeneas. De bouw van dit vers geeft H. aanleiding om, in een uitvoerige laatste ‘vrijmoedige aanmerking’ zijn gedachten uiteen te zetten over de vraag, ‘hoe ver de *Rust* in onze zesvoetige vaarzen noodig zy, en wat men voornaamelyk in de zelve aan te merken hebbe’; aan Pels verwijt hij, dat hij t.a.v. de *rust* ‘raad leeft.... niet met het Oor maar met het Oog, 't welk inderdaad niet de minste kennis van vaarzen heeft’, het vers-in-kwestie zondigt, ‘omdat in vaarzen di geene *Rust* hebben, de *Zesde* greep noodzaakelyk laager van toon moet zijn dan de *Vierde* en *Achtste*’. Overigens wil hij ‘eensvooral’ doen aanmerken, ‘dat, wanneer een vaars zonder *Ruste*, niet wel klinkt, zulks niet te wyten is aan het gebrek der *Ruste*, maar aan 't verzuim eener behoorelyke en regelmaatige schakeeringe van toonen’, - en handelt hij over *rust* en *snyding*; vgl. zijn aant bij Bk. II, vs. 705 en vs. 1089, en de kritiese opmerkingen van Lelyv. en Hinl., ook met name van Bi., die terecht meent, dat ‘zoodanige verzen veelal afhangen van den lezer’. Dat het ‘noch maat noch toonstelsel alleen is, welke een vers vervolmaakt’, zou H. blijkens het bovenaangehaalde met hem eens zijn geweest; zie nog Rau, *Proeve*, blz. 51, 126-42.

1165 *in noot* (niet bij Ov.): in gevaarvolle omstandigheden; of met betrekking tot de schrik waarmee de *zwaerden* enz. gedacht worden terug te wijken? *verschoien*, Bk. VI, vs. 943.

1166 de *Dii indigetes*, inheemse goden; *verkore*, vgl. Bk. XIV, vs. 806.

1167 Quirinus, d.i. Romulus, vgl. Bk. XVI, vs. 1106.

1168-69 Let op de 1e naamv.-vorm der appositie, ook elders door V. wel gebezigd; de aant. bij Bk. XII, vs. 291 daarnaar enigszins te wijzigen; uit de 1e lez.: *Mars, die zelf* (sic) blijkt, dat V. in afwijking van Ov., aan de herhaling van *vader* (Lat. tweemaal *genitor*) wat meer inhoud wilde geven; na de schrapping, wschl. wegens de moeilikheid der zinsvoltooiing, schijnt hij dit *zelf* te hebben willen opvangen in het overigens weinig gelukkige *niemant nader;* vgl. Bk. XIII, vs. 235; en VII, vs. 154, waar 't in de 1e lez. stond.

Van CEZAR; Febus, die met Cezars Veste altyt[1170-71]
Zyn hof bewoont; en u, Jupyn, wien boven allen

1170-71 Ten einde te kunnen voldoen aan zijn verplichting als pontifex maximus om naast de tempel van Vesta te wonen, had Augustus in zijn paleis een kapel aan Vesta gewijd, en haar onder zijn huisgoden opgenomen; vgl. bij vs. 1041. *Cezar:* Augustus; *Veste:* Vesta; ook Phoebus was een zijner huisgoden.

*

Tarpeius burghkerk is ter eere toegevallen,[1172-73]
En andren, die te recht verheven op den troon,
Van dichtren wort gebeên met een' godtvruchten toon:[1174-75]
Laet spa na mynen tyt aenbreeken en verschynen
Den dagh en uur, waerop AUGUSTUS al de zynen[1176-771177]
En deze werrelt, lang by hem beheerscht, verlaet',
Ten hemel opvaere, en in dien vergoden staet[1179]
Elk begenadige, die hem aenbidt hier onder.[1180]
'k Heb nu een werk volwrocht voor blixemvier, noch donder,
Noch gramschap van Jupyn, noch woedende oorloghszwaert,
Noch bitsen ouderdom, die 't al verslint, vervaert.[+1181-83]
Laet nu dien dagh, wien slechts 't vermogen is gegeven[1184]
Dit lyf te krenken, vry den tyt van 't onwis leven[1185]
Afsnyden, als hy wil; 'k zal evenwel bestaen,[1186]
Myn eedle geest zoo verre als alle starren gaen,[1187]
Myn dichtfaem duuren, noit verdonkert maer verheven.[1188]
'k Zal op der volken tong door al de werrelt zweven[1189]
Zoo wyt het Roomsche ryk zich uitbreit hier en gins.[1190]

[+][Randschrift:] *De geduurzaemheit en waerdy van dit heerlyke werkstuk der Herscheppinge*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1173 oude uitg.: na *toegevallen* een puntkomma. - 1181 oude uitg.: *van blixemvier;* Ho. *voor;* zie beneden. - 1184 oude uitg.: na *gegeven* een komma. - 1189 na *zweven* in de oude uitg. een komma, zo ook in de eerste lezing van het hs.; niet in de definitieve lezing, tenzij ze daar is weggesleten. - 1191 oude uitg.: *eenighzins;* hs. in het ondergeplakte gedeelte *eenighsins*. vgl. vs. 149.

1172-73 *Tarpeius burghkerk:* de tempel op het Kapitool; zie vs. 1035; Ov.: 'die de Tarpejiese burcht bewoont'; 1e lez.: *Zyn hof bewaekt, en u Jupyn, het hooft der goden, Die zelf Tarpeius bergh bestiert met uw geboden*.

1174-75 Ov.: 'die een dichter het recht en de plicht heeft aan te roepen' (*vati fas appellare piumque*)*; godtvruchten* beantwoordt aan *pium, te recht.... troon* aan *fas;* 1e lez.: *En anderen, die van den dichtren aengeport, Tot zeegnen billyk* (2. *vierigh*) *van hun aengeroepen wort*.

1176-77 *spa.... tyt;* Ov.: 'laat en na mijn tijd'; 1e lez.: *Laet langkzaem dezen dagh* (vgl. Lat. *Tarda sit illa dies*).... *En na myn dagen, dat;* voor *Laet.... tyt* eerst nog: *Laet spade na myn tyt*.

1177 *al de zynen*, niet bij Ov.

1179 *in dien;* 1e lez.: *in een';* 2e *in dien;* 3e *in zyn'*.

1180 *Elk;* zeer merkwaardig schreef V. in het overplakte gedeelte bij vergissing *Elck*, waarin zijn oude spellingwijze nog even bovenkwam; dit is een kleine correctie op het Dl. VII, blz. 14 gezegde; *begenadighe:* genadig verhore; *hier onder*, vgl. Bk. VI, vs. 91 *daer boven*.

1181-83 *volwrocht;* wel met opzet kiest V. aan 't einde van de, ook door hem, volbrachte arbeid, dit plechtig woord. - *voor.... donder;* 1e lez.: *van blixem noch van donder* (vgl. Tekstkrit.) *Noch weêrlicht van Jupyn, noch eenigh vier, noch zwaert, Noch schendende ouderdom, die 't al vernielt;* in deze lez. is dus *Jovis ira* (Jup.'s toorn, d.i. de bliksem; of naar een andere opvatting, voor 't geval nl. dat deze epiloog eerst in de ballingschap geschreven is: de toorn van Augustus) (drie)dubbel weergegeven; *gramschap* voor *weêrlicht* is in dit opzicht slechts een lichte verbetering; daartegenover is *ignes*, '*vier*' nu uitgevallen, wegens *blixemvier; - bitsen;* in het gebruik van dit woord straalt nog dikwijls de oorspr. betekenis: bijtend, bijtlustig, door; Lat. *edax vetustas*.

1184 1e lez.: *Laet vry;* vgl. vs. 1185 *vry*.

1185 *Dit lyf*, met nadruk.

1186 1e lez.: *evenwel volstaan*(*?*); *bestaen:* blijven bestaan.

1187 1e lez.: *Het allereêlste deel de starren ingegaen* (als abs. constr. gedacht); 2e lez.: *Myn eêlste deel*....(*?*) *van alle starren gaen;* Lat. *Parte meliore;* de definitieve lez. is in de mond van de dichter-zelf niet wel aanvaardbaar, tenzij men *eedle* en *geest* met gelijke klemtoon leest: 'mijn geest, die edel is, edeler nl. dan het vergankelike lichaam.'

1188 1e lez.: *Myn naem blyft duuren, niet*(*?*) *vergangbaer* (2e lez.. *onverdonkert*); vgl. vs. 337.

1189 1e lez.: *'k Zal op de tong des volx.... leven* (2. *zweven*); Ov.: 'ik zal door de mond des volks gelezen worden'; de bedoeling is dus niet: 'ik zal overal genoemd worden'; vgl. vs. 1193.

1190 *zich uitbreit:* zich uitstrekt (*patet*).

Indien 't voorspellen van den dichtren eenichzins[1191]

1191 *voorspellen;* Lat. *praesagia*, hier beter: ‘voorgevoel’; *van den dichtren*, vgl. Bk. XIII, vs. 51; *eenichzins*, zie Tekstkrit.

*
Waerachtigh zy, myn lof blyft bloeien onbederfelyk
En eeuwigh, in elx mont naemhaftigh en onsterfelyk.[1192-93]

Inhoudsopgave naar Vondels handschrift met wijziging der cijfers naar de paginatuur van deze uitgave

De hierna volgende inhoudsopgave is afgedrukt naar Vondels handschrift, behoudens een enkele, dan verantwoorde, kleinigheid, echter met wijziging der cijfers naar de paginatuur dezer uitgave. Het tekstbeeld in het hs., met tal van wijzigingen, toevoegingen, schrappingen, doet het tevens begrijpelik voorkomen, dat de alfabetiese volgorde niet zuiver in acht genomen is. Die onnauwkeurigheden zijn hier hersteld; nochtans, waar zij voorkomen bij verschillende, op één persoon of zaak betrekking hebbende lemmata, is de oorspronkelike orde gehandhaafd: zij veroorzaken daar geen ongemak, en bovendien volgt Vondel meestal de gang van het verhaal; men zie b.v. op Acheloiis. Van de meeste der bovenaangeduide wijzigingen is in de voetnoten mededeling gedaan. Er zijn er daaronder, die van Vondels nauwgezetheid op merkwaardige wijze getuigenis geven. Fouten, die in de *Drukfeilen* verbeterd werden, zijn ten overvloede ook in de *Bladwyzer* hersteld; zie op *Arne*, en *Ifigenia*. Een verandering als die op *Ajax: uit zyn bloet groeit een bloem*, in de plaats van:... *een hiacint*, laat zich wellicht 't best verklaren uit de zorg voor het wel-luidende, ook hier; men vergelijke de wijziging op *Fenix*. Bij het opstellen van zijn *Bladwyzer* heeft Vondel kennelik gebruik gemaakt van de in N. Heinsius' uitgave voorkomende *Fabularum et Rerum memorabilium copiosus Index*.

De met een sterretje getekende cijfers verwijzen naar Dl. VIII, de andere naar Dl. VII.

* TEKSTKRITIEK: Oude uitg. onder de tekst: EINDE.

1192-93 1e lez.: *Waerachtigh in der daet bevonden wort, 'k zal* (?; 2. *leve*) *erflyk;* 2e als in de tekst behoudens *zal* voor *blyft; onbederfelyk* en *onsterfelyk*, 1e lez.: *-flyk*, ook in de definit. lez. *e* nog bovengeschreven; vgl. Bk. IX, vs. 367-68; *naemhaftigh,* 1e lez. *naemachtigh;* vgl. *Wdb. N.T.* IX, 1374.
N.B. Aan het einde der heruitgave van H.'s *Proeve* vindt men van Hinlópen's hand een uitvoerige *Aanteekening over het Gebruik van E en EE, O en OO*, waarin hij zijne en Lelyveld's, van H. en deels ook van Ten Kate afwijkende, opvattingen uiteenzet betreffende beginsel, praktijk en historie der dubbele klinkerspelling.

Bladwyzer[1)]

A

Acheloüs dochters in meerminnen en vogels	579
Acheloüs onthaelt Tezeus in zynen stroom	687
Acheloüs en Herkules worstelen	705
Acheloüs in verscheide gedaenten	703, 707
Acheloüs van Herkules overwonnen	708
Achilles en Cignus stryden	819
Achilles doot	843, *48
Achilles wapens Ulisses toegewezen	*42
Achmenides avontuur	*82
Acis in eenen stroom	*68
Adonis in een bloem	778
Adonis uit Mirre, eenen boom, geboren	767
Aerde teelt na den werreltvloet veele dieren	422
Aerde klaeght Jupiter haeren noot[2)]	453
Aglauros in steen	476
Ajax en Ulisses pleiten om Achilles wapens	*24
Ajax valt in zyn zwaert, uit zyn bloet groeit een bloem[3)]	*42
Akteon in een hart	488
Akteon van zyn honden verscheurt	490
Albaensche koningen	*104
Alcidamas dochter in een duif	638
Alcinoüs schip in een rots[4)]	*102
Alciones gebedt voor Ceïx	805

1) In de linkerbovenhoek der 1e blz. van de *Bladwyzer* heeft het hs.: *achter het boek;* rechts boven: *de folii moeten op een pagina staen.* - Met deze tweede aanwijzing zal bedoeld zijn, dat de *Bladwyzer* in één kolom gedrukt moest worden; inderdaad is dit geschied, met uitzondering slechts van het laatste blad. - Beide notitie's zijn doorgestreept.
2) Hieronder doorgehaald: *Aerde een dier;* vgl. N. Heins. *Terra animal*, en hier Bk. XV, vs. 451.
3) 1e lez.: *groeit een hiacint;* vgl. N. Heins.: *Ajax in gladium incumbit, et ejus cruor in hyacinthum*, en het kantschrift bij Bk. XIII vs. 566.
4) hs. *Alcinouüs.*

Alcione en Ceïx in zeevogels[5] 811
Alcitoë en haere zusters in vledermuizen 532
Alemons avontuur[6] *121
Alfeus bemint Aretuze 581
Alkatoës klinkende muuren 662
Alkmenes lyden in het baren 718
Alkmene van Jupyn, in schyn van Amfitruo, bedrogen 591
Altea pynight Meleager met haer stoxken[7] 685
Amenaen dan vocht dan droogh[8] *134
Amfions rampzaligh ende 598
Amitaons zoon geeft het water een kracht, die den wyn tegen is *136
Ammons bron 's daeghs kout, 's nachts warm *135
Amulius en Numitor koningen van Alba en Rome *113
Anaxarate in steen *112
Andromeda aen de rots geketent 545
Andromeda verlost van Perseus 549
Andromedaes en Perseus bruiloft 550
Anigrus eerst zoet, na bitter *134
Anius dochters begaeft van Bacchus *55
Anius dochters in duiven *56
Antifates koning van Lestrigoners[9] *84
Antiope wint tweelingen by Jupiter, in schyn van eenen bok 591
Apolloos lauwer geheilight 429
Apollo in eenen herder 471
Apollo en Neptunus[10] *in menschen* 789
Appulus in eenen wilden olyfboom[11] *100
Arachne en Pallas weven om stryt 589

5) 1e lez. *Alcione in een zeemeermin;* 2e .... *in een' zeevogel;* vgl. N. Heins. *Halcyone in halcedinem*.
6) Zelfde fout als Bk. XV, vs. 51, kantschrift; zie aldaar *Tekstkritiek;* niet bij N. Heins.; vgl. op *Miscelus*.
7) oude uitg. *Althea*.
8) 1e lez. *Amazenus nu droogh nu vloeiende*.
9) hs. en oude uitg. *Listrigoners*.
10) hs. en oude uitg. *Neptunes*.
11) Vgl. Tekstkritiek t.p., en het voorbericht bij de Bladwyzer, slot.

Arachnes kunst 591
Arachne in een spinnekop 593
Ardea in eenen reiger *102
Aretuza in eene bron 581
Argus oogen in den paeuwestaert 436, 464
Ariadnes kroon in het gestarnte 670
Arkas en de moeder in het gestarnte 463
Arne, en niet Siton in een kaeu[12)] 643
Askalafus in eenen nachtuil 579
Asterie geschaekt van den arent 591
Atalante de jagerin heerlyk uitgestreeken 676
Atalantes schoonheit 770
Atalante loopt snel 774
Atalante in een leeuwin 776
Atamas vernielt vrou en zoon 537

12) 1e lez. *Arne in eene kaeu;* vgl. vorige bladzij alsook hier op Siton; N. Heins.: *Arne in monedulam*.

Atamanis ontsteekt het hout by de nieuwe maen *135
Atis in eenen pynboom 749
Atlas koning van Mauritanie in eenen bergh 545
Augustus lof *160, *164
Augustus vergodet *166
Auroraes klaghte by Jupyn om Memnon *51

B

Bacchus in eenen knaep 505, 506
Bacchus oude voester wort jong 634
Bacchus in Jupiters dye genaeit 493
Bacchus wynfeest 503
Bacchus onteert Erigone, als een druiventros 592
Bacchus voesters[1)] 493
Bacchus bynaemen en titels 514
Baiert, en zyn gedaente 402
Battus in eenen toetssteen 472
Baucis en Filemons godtvruchtigheit 691
Baucis hut in een kerk 694
Baucis en Filemon in boomen 696
Beer uit vleesch *139
Beurten van opkomste van volken en ondergang van steden[2)] *141
Biblis in eene bron 736
Boeren in kikvorschen 602
Bulkalf in een hart 637
Buris en Helice verdronke steden *134
Byen uit eenen stier *138
Byen eerst voeteloos *139

C

1) Daarachter, doorgehaald: *in een vlak velt*
2) 1e lez. *Beurten der volken en sted*[*en*]

Cefalus van Aurore bemint 653
Cefalus beproeft Prokris onbekent 654
Cefeus aenhang stoort Perseus bruiloft 554
Ceïx ontfangt Peleus 793
Ceïx beraet zich met Apollo 798
Ceïx reis naer Delfis 800
Cekrops dochters in aepen *78
Celmus in diamant 527
Cenis de maeght in Ceneus eenen jongeling 824, 825
Ceneus, onder den boom gesmoort, in eenen arent[3] 839
Cerambus in eenen vogel 637
Cercion de roover gestraft 641
Ceres zoekt haere dochter 575
Cezar op het Kapitool vermoort *163
Cezar in een starre *159, *166
Charibdis en Scilles gedaente *59
Chione geschent van Merkuur en Apollo 793
Chione gedoot van Diane 794
Chiron opvoeder van Bacchus 468
Ciane in eene bron 574
Cignus, Stenels zoon, in eene zwaen 457
Cignus, Neptunus zoon, in eene zwaen 822
Cikoonsche stroom verkeert in steen wat hy raekt *135
Cillarus geraekt om hals met Hilonoom[4] 834
Ciparissus in eenen Cipres 751
Cipersche wyven krygen horens en den naem van Cerasten 754
Cippus kryght horens *149
Cippus wort koning verklaert te Rome *150
Cippus wort gekroont *152
Circe misschept Scille *76
Circes hof en hofgezin *85

3) 1e lez. *in eenen vogel;* vgl. N. Heins. *in avem*. - Hieronder nogmaals: *Cekrops dochters in aepen*, met een onjuiste verwijzing naar dezelfde blz. als waar het volgende nummer van de lijst te vinden is.
4) 1e lez. *met zyne vrouwe;* vgl. N. Heins. *cum uxore*.

D

Dafne in eenen lauwerboom	429
Dafnis op Ida in steen	526
Dalen in bergen	*135
Danaë van Jupiter in schyn van eenen gouden regen beslaepen	591
Danaüs dochters in de helle	535
Dedalion in eenen havik	795
Dedalus vlieght	672
Dedalus by Kokalus	674
Delfis orakel raet de gezanten Eskulaep in Epidaurus te zoeken	*153
Delos eertyts driftigh	601
Deoïs wort van eenen in slangeschyn bedrogen[5)]	591
Deukalions steenen in menschen	422
Dianier zent Herkules het vergiftight hemde	712
Diomedes volk in vogels	*98
Dirce in eenen visch, Semiramis dochter in een duif[6)]	516

5) oude uitg. *slangenschijn*.
6) Een vroegere lez. had voor *Semiramis dochter: Dirces dochter;* vgl. de aant. bij Bk. IV, vs. 62, en hier op *Semiramis;* - na *Deoïs* enz. heeft de lijst ook reeds *Dirce in eenen visch*, dat bij vergissing is blijven staan.

Draek uit een rots geschapen[1] 637
Draek in steen 637
Draek bewaert de goude appels 544
Draeketanden in menschen 484
Draeketanden in gewapende mannen 627
Driope in eenen boom 721

E.

Eakus zoonen bejegenen Minos[2] 643
Echinades, eilanden in vast lant 688
Echo bemint Narcis 496
Echo verandert in eenen galm 497
Egeria, weduwe van Numa, in eene bron *148
Egine en Mnemozyn van eenen vermomden harder verschalkt 591
Emation sneuvelt 558
Eneas zeetoght[3] *53
Eneas komt by de Sibille van Kuma *78
Eneas trout Lavinie *95
Eneas overwint Turnus *102
Eneas schepen in zeegodinnen *102
Eneas godtvruchtigheit tegens den vader en het heilighdom van Vesta *53
Eneas vergodet *104
Erazyn nu onder dan boven d'aerde *133
Erizichtons godtloosheit 697
Erizichtons honger en ende 700
Erizichtons dochter in veele gedaenten 703
Erichton moederloos geboren 465
Eskulaep verschynt de Roomsche gezanten[4] *154

1) Dit keert twee regels later terug in omgekeerde vorm: *Draek in steen;* zelfde verhouding tussen tekst en kantschrift t.a.p.; vgl. over dit laatste Dl. VII, blz. 13.
2) *bejegenen Minos* is wschl. bijgeschreven; vgl. het kantschr. ter plaatse; geschrapt is: *Eakus rechter in de helle*
3) Hierna geschrapt: *in Latium;* vgl. N. Heins.: *Aeneae navigatio;* Schrev. *Aeneae in Latium navigatio;* vg. Bk. XIV, vs. 105-vlg.
4) 1e lez. *Eskulaeps kentekens;* vgl. N. Heins. *Aesculapii insignia*.

Eskulaep in een slang[5] *155
Eskulaep naer Rome gevoert *157
Eskulaep te Rome ingehaelt *159
Etna brant, en d'oorzaek van den brant *137
Everzwyn van Kalidonie 674
Europe geschaekt 478, 591
Ezakus verlieft op Hesperie 813
Ezakus, Priams zoon, in eenen duiker 814
Ezon wort jong[6] 635

F.

Faem en haer hof 817
Faëton verzoekt den zonnewagen[7] 442
Faëton van den blixem getroffen 455
Faëton stort in den Eridaen 455
Faëtons zusters in boomen 456
Faëtons zusters traenen in barnsteen 457
Fantaes in ongezielde dingen[8] 808
Febus ontraet Faëton den wagen te regeeren 442
Febus schoffeert Leukotoë 524
Fedra, Hippolitus stiefmoeder, betight den stiefzoon *145
Feneons water 's nachts ongezont, by daegh gezant *136
Fenix spruit uit vaders assche[9] *118
Filemons hut in een kerk[10] 694
Filemon en Baucis in boomen 696
Filomela Tereus betrout 608
Filomela geschoffeert 609
Filomela in eenen nachtegael[11] 616

5) 1e lez. *Eskulaep in eenen draek;* vgl. N. Heins. *Aesculapius in serpentem;* vgl. Bk. IV, bij vs. 779.
6) 1e lez. *Ezon geraekt om hals door zyn dochters;* vgl. op *Pelias*.
7) i.p.v. *verzoekt* 1e lez. *eischt* (vgl. Bk. VIII, vs. 970; III, vs. 382); na *zonnewagen* eerst nog: *en zyn reis*
8) Vgl. kantschr. en aant. ter plaatse.
9) 1e lez. *uit zyn*
10) *hut*, 1e lez. *huis*
11) 1e lez. *in eenen leeurik;* N. Heins.: *in lusciniam*.

Fineus leeft elendigh[12] 620
Fineus in steen[13] 564
Fineus en Perifas in vogels 639
Fobetor in dieren 808

G.

Galantis in eenen wezel 719
Ganimedes geschaekt van Jupiter 751
Gargafia een lustdal en badt 486
Glaukus in eenen zeegodt 632, *70
Glaukus by Circe *73
Goden in verscheide dieren 569
Goude eeu 407
Grieksche oorloghstoght naer Troie 816

H.

Haeghdis uit een kint 575
Haetenyts hof en haer afbeeldinge 474
Hebe een godin der jongkheit 632
Hektors doot 819, *46

12) 1e lez. *Fineus, koning in Kolchis*
13) 1e lez. *Fineus en Cefeus en hunne medestanders in steenen;* N. Heins.: *Phineus in saxum;* vgl. Bk. IV, vs. 1045; V, vs. 1-vlg.

Hekuba in eenen hont *43, *51
Helena eertyts geschaekt, nu een out wyf *131
Helhont met dry hoofden, van Herkules geketent 534, 640
Helhonts spogh in akonit[1)] 640
Hellevaert van Juno 534
Hemel en aerde in vyf riemen 405
Hengstebron 565
Herkules pylen ten bederve van Troie bewaert 716
Herkules daeden 713
Herkules vergodet 717
Herkules doot 717
Hermafrodyt en Salmacis 530
Hersilia wort Ora, een godin *117
Hezione van Herkules verlost 790
Hiacintus, van Apolloos schijf getroffen, in een bloem 754
Hiëne dan man dan vrou[2)] *140
Hinde voor Ifigenia geoffert 817
Hipanis eerst zoet dan bitter *134
Hippolitus ongeval *145
Hippolitus in Virbius *148
Hippomenes verlieft op Atalante 771
Hiries zoon in een zwaen, zy in een meer 638
Hondeken en dier in steenen 657
Hongers hof, en zyn gedaente 699
Hooftstoffen veranderen *132
Horsels uit een verrot paert *138

I.

Jazons toght naer Kolchis 620
Jazon wint het gulden vlies 628

1) oude uitg. *Helhont spogh in Akonit*
2) 1e lez. *Hiëna;* vgl. N. Heins. *Hyaena*.

Ifigenia, en niet Polixena, in Aulis geoffert[3] *33
Ifis avontuur 736
Ifis van maeght in jongeling 742
Ifis verlieft op Anaxarate *109
Ikarus valt in zee 673
Ino en Melicert in zeegoden 539
Inoos gezellinnen in steenrotsen en vogels[4] 539
Iö van Jupiter geschent, en in een koey verandert 431
Iö in Izis een godin 437
Iölaus in eenen jongeling 723
Jongsken uit klay *148
Iris Junoos kamenier 806
Itis van de moeder vermoort 614
Julius Cezar vergodet[5] *159, *164
Julius Cezars moort gespelt door voortekens *162
Juni in een out wyf 492
Junoos hellevaert 534
Juno misschept Kalisto 462
Jupiter in eenen arent schaekt Ganimedes 751
Jupiter, in schyn van Diane, schoffeert Kalisto 460
Jupiter in eenen gouden regen by Danaë 542
Jupiter in eenen stier schaekt Agenors dochter 477

K.

Kadmus draekestryt 482
Kadmus bout Tebe 485
Kadmus en Hermione in slangen 541
Kaieta Eneas voester en haer graf *95

3) Vgl. het voorwoord bij deze *Bladwyzer*.
4) 1e lez. *Inoos gevolgh*.
5) Op het hoofd *Julius Cezar* oudere lezingen: *Julius Cezar in een staertstarre; ... in een starre;* vgl. N. Heins.: *Julius Caesar in cometen*.

Kaïkus verandert zyn kil *134
Kalaïs en Zetes krygen vleugels 618
Kalchas legerwichelaer 817
Kalidonisch everzwyn 674
Kalisto in een beerin 462
Kalliroës zoonen in jongelingen 725
Kameljoen neemt veele verwen aen[6] *140
Kampernoelien in menschen 639
Kanens, de Zangster, smilt in eene stem en lucht[7] *94
Kaunus sticht Kaunus 734
Keursteentjes zwarte in witte *121
Kikvorschen uit slym *139
Kleopatra, koningin in Egipte *165
Klay in eenen knaep *148
Klitorius maekt den wyn tegen *136
Klitie in een zonnebloem 526
Klinkende muuren 662
Ko, een eilant, daer vrouwen horens draegen[8] 637
Kombe in eenen vogel 638
Kopere eeu 409
Korael onder water zacht, boven hardt 549, *141
Koronis in een kraey 467
Koude wateren worden heet *114
Kratis en Sibaris vergulden het haer *136
Krokos en Smilax in bloemen 527
Kroonvogels uit het lykvier *57
Kureten uit regen geteelt 527

6) oude uitg. *Kamelion*
7) oude uitg. *Kaneus*
8) *daer*, 1e lez. *wiens*

L.

Lapiten paerdemenschen stooren de bruiloft van Piritoüs en Hippodamye	826
Leda wort van Jupiter in schyn van een zwaen bedrogen	591
Lerna de poelslang met hondert hoofden	714
Leukotoë gedolven, verkeert in eenen wierooktak	525
Lichas in een steenrots	715
Liciaensche boeren in kikvorschen	602
Lier van Orfeus in Hebrus geplompt	782
Likaon in eenen wolf[1)]	414
Likus onder d'aerde komt weder boven	*133
Lincestius verwekt dronkenschap[2)]	*136
Linkus in eenen losch	584
Losschepis of panterspis in steen[3)]	*140
Lotos in eenen boom	721
Lucina de vroetgodin	718

M.

Maeltyt der Grieksche heeren en hun gesprek	823
Makareus verhaelt Ulisses avontuur[4)]	*84
Mars en Venus boeleeren	521
Marsias gevilt, wort beschreit van saters en brongodinnen	603
Medea verlieft op Jazon	620
Medeas tovery	629
Meduzaes bloet verandert strantteenen in korael	549
Meduzaes haer in slangen	552

1) oude uitg. *een*
2) hs. en oude uitg. *Lincester*
3) 1e lez. *Losschepis in steen;* vgl. op *Panters pis;* geschrapt is: *Loten zwarte in witte;* zie op *Keursteentjes* en op *Zwarte*.
4) 1e lez. *verhaelt zyn en Ulisses avontuur*

Meer in Moorenlant verwekt dolheit of slaep *136
Meleager schiet het wilde zwyn[5] 681
Meleager verslaet de broeders van Altea 682
Meleagers zusters in hinnen 686
Melkwegh 411
Memnons asch in vogels *52
Menschen in vogels *138
Menschen geschapen 406
Merkuur verlieft op Herse[6] 473
Merkuur schent Chione 793
Metra of Mestre in veele gedaenten[7] 703
Midas beschimpt Apolloos vonnis 788
Midas goutkunst 785
Midas ezelsooren ontdekt door het riet 789
Mieren in menschen 650
Miletus bout Milete 726
Milon van Kroton verzwakt van krachten[8] *131
Minos belegert Alkatoë[9] 662
Minte in muntekruit of hofmunte[10] 777
Mirre verlieft op den vader, en haer bloetschande en vlugt 759
Mirre in eenen mirreboom 767
Miscelus, of Alemons zoon, aengeklaeght[11] *121
Moerbeziën witte in zwarte of roode 519
Morfeus in veele gedaenten van menschen 808
Morfeus in Ceïx schyn 808
Motten in vyfwouters[12] *139

N.

5) 1e lez. *Meleagers elende*
6) Geschrapt is: *Merkuur in eenen herder;* vgl. N. Heins.: *Mercurius in pastorem*, en Bk. I, vs. 831.
7) 1e lez. *Mestra*, 2e *Mestre*, 3e *Metra of Mestre;* vgl. op *Neptuin*, de aant. bij Bk. VIII, vs. 1178, kantschr.; in de *Metamorph.* komt de naam niet voor.
8) *n* van *Milon* door V. bijgeschreven.
9) Geschrapt is: *Minerva in een out wyf;* vgl. N. Heins.: *Minerva in anum*, en blz. 587.
10) *of hofmunte* door V. bijgeschreven.
11) *of Alemons zoon* is toegevoegd; vgl. op Alemon.
12) Vgl. op *Zydewormen*.

Naïs in eenen visch 516
Narcissus eige liefde 498
Narcissus in een bloem 502
Neptuin in stiers gedaente beslaept Eools dochter[13] 591
Neptuin in Enipus gedaente schoffeert Ifimedie[14)14a] 592
Neptuin in een rams gestalte onteert Bizaltis 592
Neptuin streelt Ceres in paertsgestalte 592
Neptuin wint Pegazus by Meduze 592
Neptuin bekoort Melante als een Dolfyn 592
Neptuin verandert Cenis in eenen man 825
Neptuin onteert Isse in herders schijn 592
Neptuin verandert Metra of Mestre in eenen visscher 702
Nessus avontuur en doot[15] 709
Niktimene in eenen nachtuil 467
Niobe kinderloos 599
Niobe in marmer[16] 600

13) oude uitg. *gedaenten*
14) oude uitg. *Enixus*
14a oude uitgave *dolfijn*
15) 1e lez. *Nessus bloet vergiftight;* vgl. N. Heins.: *Nessi cruor in venenum*, en Bk. IX, vs. 179.
16) oude uitg. *Niobes*, als gevolg van een onduidelikheid in het hs.

Niobes verwaentheit[1] 594

Nizus in eenen sperwer[2] 668

Nootlot in diamant gedreven *164

Numa Romulus nazaet *119

Numa wort koning en voert den godtsdienst in *145

O.

Ociroë spelt Chirons avontuur en doot, en verandert in een merrie[3] 469, 470

Olenus en Letea in steenen 747

Olyftak, noch dor, begint te bloeien 634

Ondergang der steden *141

Orfeus bruiloft en hellevaert[4] 744

Orfeus verscheurt van wynpaepinnen 782

Orfeus lier dryft al klaegende in Hebrus[5] 782

Orititia geschaekt van Boreas[6] 617

Ortigie eertyts driftigh, nu vast[7] *137

P.

Paktools gouden zantgront 787

Palamedes *25, *27, *38

Pallas in een out wyf 587

Pallas weefkunst 589

Pallas straft Arachne 592

Pan en Sirinx 435

Panters pis in een gesteente[8] *140

1) 1e lez. *Niobes verwaentheit en straf*
2) oude uitg. *Sperwer; sperwer*, 1e lez. *arent;* vgl. de aant. bij Bk. VIII, vs. 205.
3) Geschrapt is: *Ociroë een waerzeggerin;* vgl. N. Heins *Ocyrhoë vates*.
4) Hiervóór geschrapt: *Oproer in de legers*
5) De woorden: *dryft ... Hebrus* zijn door V. bijgeschreven; N. Heins. alleen *Orphei lyra*. - Hierna volgt in het hs., maar zonder blz. (zie bij *Kroonvogels*): *Orions asch in twee jongelingen;* vgl. de aant. bij Bk. XIII, vs. 989.
6) hs. en oude uitg. *Orititia*
7) Geschrapt is: *Ossen zyn akkerbouwers*
8) Tussengeschreven, boven *Pan en Sirinx;* vgl. op *Losschepis*.

Paris schiet Achilles 843
Patrys 673
Pegazus een vliegende paert uit Meduzas bloet[9] 551
Peleus kryght Tetis, en teelt Achilles 792
Pelias geraekt om hals 636
Pelops ivoore schouder 604
Penteus verwatenheit 503
Penteus verscheurt 511
Perifas en Fineus in vogels 639
Periklimenus in veele gedaenten 841
Periklimenus en zyn broeders van Herkules gedoot 841
Perimele in een eilant 689
Perseus onthooft Meduze 551
Perseus ommereis 543
Perseus uit Danaë, door Jupyn in den gouden regen onteert 547
Perseus en Andromedaes bruiloft gestoort 554
Pest 646
Piërides in aexters[10] 567, 584
Pigmalions beelt verandert in een maeght 758
Pikus in eenen specht[11] *92
Pikus stoet in dieren *93
Piramus en Tisbes vryaedje 516
Piramus doot 519
Pirenus godeloosheit en straf 567
Pirres steenen in vrouwen 422
Pitagoras en zyne leeringen *123
Pitagoras rede *127
Pitagoras eertyts Euforbus, en zyn zielverhuizinge *128
Pitische speelen 424
Piton geschoten 424
Pluto schaekt Prozerpyn 572

9) *uit ... bloet* bijgeschreven; N. Heins.: *Pegasus è collo Medusae*, hetgeen berust op *Metam.* IV, 784: *eripuisse caput collo* (in *V.*'s vertaling: *klonk ik haer het hooft van 't lichaem*).
10) eerst: *Pieres en Euippes dochters in aexters*
11) 1e lez. *een*

Polidektes in steen 565
Polidorus vermoort *44
Polifemus verwoetheit tegens Eneas vloot[12] *82
Polifemus liefde en gezang *61
Polimnestors oogen uitgekrabt *50
Polixena geoffert *45
Pretus in steen 564
Progne in een zwaluwe 616
Prokris Cefalus vrou en hun avontuur 657
Prokris geschoten[13] 659
Propetiden in steen 755
Proteus in verscheide vormen 697
Proteus in veele gedaenten 440
Protezilaüs doot 819
Prozerpyn geschaekt van Pluto[14] 572

R.

Ram heel out in een lam 635
Rave van wit in zwart 464

12) Onjuist; voor *Eneas vloot* te lezen: *Ulisses schip*. - Geschrapt zijn: *Polifemus have* (d.i. rijkdommen). Vgl. N Heins.: *Polyphemi opes*, en Bk. XIII, vs. 1130-vlg.); en: *Polifemus vreet menschen*, vgl. N. Heins.: *P. homines devorat*, en Bk. XIV, vs. 235-vlg.
13) 1e lez. *Prokris verongelukt*
14) Niet in de oude uitg.; zie op *Pluto*.

Razernyen en haer gedaente 534
Reuzen wederspannigh 410
Reuzenbloet in menschen 410
Riet openbaert Midas ooren 789
Rome gebout en geprezen[1] *141, *142
Romulus volght Tatius in 't ryk *115
Romulus speer in eenen boom *149
Romulus vergodet, en Quiryn genoemt *116
Ruslantsche vrouwen vliegen *138

S.

Salmacis uit Merkuur en Venus gesprooten 527
Salmacis de bronmaeght bemint Hermafrodyt 528
Salmacis bron teelt halve mans[2] *136
Saturnus won Chiron in schyn van een merrie 592
Scille, Nizus dochter, bemint Minos 663
Scille rooft Nizus purperen haer 665
Scille, Nizus dochter, in eenen leeurik[3] 669
Scilla, Forkus dochter, met honden begroeit[4] *76
Scilla in een rots *76
Scillaes verblyf *68
Scinis moordaedigheit gestraft 641
Scirons gebeente in rotsen 641
Sciton van man in vrou[5] 526
Scorpioen uit eene kreeft *138

1) Geschrapt zijn: *Romes oorsprong* en *Rome geprezen*
2) *teelt*, 1e lez. *schept*
3) hs. *Scilla;* zie volgende aant.
4) Hier heeft ook de oude uitg. *Scilla;* voorts, ten onrechte, *Forkas;* deze naam (Phorcus) staat niet bij N. Heins., ook niet bij Ov.; men vindt hem b.v. in *Dict. Hist. Geogr. Poët.* (Lyon, 1603); uit de verdeling van de naamsvormen *Scille* en *Scilla* in de oude uitg. valt af te leiden, dat V. op deze wijze de beide persoonsnamen wilde onderscheiden.
5) 1e lez. *Sciton dan man dan vrou;* vgl. *Tirezias*.

Semele, zwanger van Jupiter, raekt om hals 493

Semiramis in een duif[6] 516

Serpent, dat Orfeus in 't hooft byt, in steen 782

Serpent noch in steen 817

Sibille van Kuma begaeft met hoogen ouderdom *80

Simplegaden, eertyts driftigh, nu vast[7] *137

Sirinx in riet[8] 435

Sisifus rolt den steen 535

Siton in een kaeu[9] 643

Slaepgodts hof 806

Slang uit het mergh van een menschenruggebeen[10] *139

Slotrede van dit werkstuk *168

Steden in meeren vergaen *134

Steenen in menschen 422

Stix, een hellevliet, waerby de goden zweeren[11] 442, 492

T.

Talus vinder van zaegh en passer in een patrys 673

Tantalus gepynight 535

Tebaensche vrouwen in steenen en vogels[12] 539

Tebe gebout 485

Telechiners toveren met hun gezicht 637

Tempe een lustdal in Emonie 430

Tereus trout Pandions dochter 605

6) Vgl. op Dirce; en N. Heins.: *Semiramis in columbam;* op *Dercetis* vermeldt N. Heins. Semiramis niet.
7) Voor de interpunctie vgl. *Ortigie, Water;* het lemma *Simplegaden* tweemaal in 't hs., de 1e maal zonder komma.
8) Geschrapt is: *Sirenen in meerminnen;* vgl. N. Heins.: *Sirenes comites Proserpinae ex parte in aves*, en Bk. V, vs. 743-vlg.; voorts hier op *Acheloiis*.
9) oude uitg. *eene;* vgl. bij Bk. VII, vs. 640-vlg., alsook hier op *Arne;* niet bij N. Heins.
10) oude uitg. *menschen ruggebeen*
11) Vgl. N. Heins: *Styx Deorum timor*.
12) oude uitg. *stenen*

Tereus schent Filomele[13] 609

Tereus in een hop[14] 616

Tetis in verscheide gedaenten trout Peleus 791

Tezeus daeden 641

Tirezias dan vrou dan man[15] 494

Tirezias blintheit met voorspellinge vergolden[16] 494

Tirreensche schippers in dolfynen 509

Tisbes en Piramus liefde en vryaedje 516

Tisbe valt in het zwaert 521

Traciaensche wyven randen Orfeus aen 780

Traciaensche wyven in boomen[17] 783

Triptolemus vint den akkerbou 583

Turnus van Eneas overwonnen *102

V.[18]

Venus overspel met Mars 521

Venus rokkent Kupido op om Pluto te treffen 570

13) 1e lez. *mishandelt;* vgl. N. Heins.: *Tereus linguam Philomelae exsecat*, en Bk. VI, vs. 753.
14) oude uitg. *eenen;* vgl. Bk. VI. vs. 920-22, Kantschr., Tekstkrit.
15) 1e lez. *dan man dan vrou;* vgl. N. Heins.: *infoeminam, inde denuo in virum.*
16) 1e lez. *vergoet*
17) Geschrapt is: *Traciaensche wyven in steenen en vogels;* vgl. op *Tebaensche vrouwen.*
18) Hierbij ook *U.*

Venus verlieft op Adonis[1] 768
Venus rede voor Julius Cezar *161
Veranderingen der hooftstoffen *132
Vertumnus verlieft op Pomone in veele gedaenten *106
Vier winden 405
Vier jaergetyden op 's menschen leven gepast *130
Vleesch in eenen beer *139
Ulisses dwaelingen van Makaer vertelt[2] *84
Ulisses pleitrede om Achilles wapens *30
Ulisses volk in zwynen, weder herstelt *86
Vogels uit den doier van een ey *139

W.

Waters krachten *135
Water eerst kout dan heet *135
Water 's nachts ongezont, by daegh gezont *137
Water in vast lant *133
Werrelt in vier eeuwen 407
Werreltvloet 416
Wolfs dolheit en wreetheit 796
Wolf in steen 797
Worm uit een verrot lichaem *138
Wynpaepinnen in boomen 783

Y.

Yzere eeu 409

Z.

1) 1e lez. *Venus ter jaght;* vgl. Bk. X, vs. 758.
2) oude uitg. *dwaelinge*. - Geschrapt is: *Ulisses gezant by Priamus;* vgl. N Heins. *Ulyssis legatio ad Priamum*, en Bk. XIII, vs. 296-vlg.

Zangodinnen in vogels	567
Zangster, Kanens genoemt, in een stem verandert[3]	*94
Zetes en Kalaïs vliegen	618
Zilvere eeu	408
Zodiak, zonneriem met twalef tekenen	441
Zogh eerst geoffert[4]	*125
Zonnehof	440
Zonnepaerden	447
Zwarte keursteentjes in witte[5]	*121
Zydewormen in vyfwouters[6]	*139

Na de Bladwyzer volgt, ook in het hs., een lijstje van (acht) *Drukfeilen*, dat dus nog tijdens de druk is geschreven; voor de verbetering *d'aenstaende schoonvaêr zelf, en ook* schreef V. eerst: *d'aenstaende schoonvaêr en ook zelf* (zie Bk. IX, vs. 1072); de verbetering Bk. XIII, vs. 281 is als volgt gegeven: *Voor Polixena leest* (2. *lees*) *Ifigenia* (2. *Ifigeny*); de imperatiefvorm *lees* is ook die van al de andere. Voor het gewijzigde kantschrift bij Bk. II, vs. 709 werd eerst geschreven: *Voor zwarte rave lees witte rave in het kantschrift*.

De oude uitgave heeft onder aan de laatste bladzijde:

> t'AMSTERDAM,
> Ter Drukkerye van DANIEL BAKKAMUDE, op
> 't Rokkin, naest de drie Papegaeyen, gedrukt.

DANIEL BAKKAMUDE; zie Unger, *Bibliografie*, blz. 226; in zijn brief van Oudaen (zie Unger, blz. 193-vlg.) van 3 Aug. 1667 noemt V. hem ‘mynen drukker’ (niet te verwarren met: uitgever): ‘By mynen drukker zagh ik uwen onvermoeiden arbeit te kost geleght aen de penningen en heerlyke afbeeldingen van de gedachten der ouden’. Dit heeft betrekking op Oudaen's *Roomsche Mogentheyt*, eerst 1670 verschenen. - Bakkamude drukte ook Vondels begrafenisbriefje.

3) Vgl. Dl. VII, blz. 13. N. Heins. heeft alleen: *Canens uxor Pici*.
4) *Zogh:* zeug; vgl. Bk. XV, vs. 153.
5) *keursteentjes*, 1e lez. *loten;* vgl. de aant. bij *Losschepis*.
6) Vgl. op *Motten*.

[Gedichten]

MET DE HIERVOOR AFGEDRUKTE ‘HERSCHEPPINGE’ is de reeks van Vondels groote vertalingen uit het Latijn gesloten. Den tekst met de toelichting zagen we de ruimte beslaan van het geheele VIde en VIIde en nog een stuk van dit VIIIste Deel.

Een woord vooraf in Deel V heeft den lezer rekenschap gegeven, waarom wij bij deze werken opzettelijk gingen afwijken van den chronologischen voortgang.

Wij deden dat ter wille van de overzichtelijkheid der stof en de doelmatigheid bij de toelichting en bij het gebruik. Zoo konden wij de beide Vergilius-overzettingen náást elkander afdrukken en ze laten volgen door de vertalingen van Horatius en Ovidius.

Hiernaast wordt de tijdkundige volgorde hervat. Bracht het Vde Deel ons tot het jaar 1656, we gaan de uitgaven van datzelfde en de volgende jaren afdrukken om ten slotte een begin te maken met die van 1660.

Byschriften.[aant.]

Rome.[***]

Imperium sine fine dedi.

De Bouwheer Romulus zijn' naem gaf aen de veste[1]
Van R O M E, welx gezagh op twee paer wijzen draeft,[2]
Door Koningsdom, door 't volck, en 's volcks gemeene beste,
Door Keizer en door Paus, van Constantijn begaeft.[4]
Des weerelts Hooftstadt wert de Monarchy beschoren:[5]
Zoo heerschtze in Julius en J E S U S erfgebiedt;[6]
Het kruys drong door, daer zwaert noch standert in kon booren.[7]
Sint Peters myter wijckt voor Cezars lauwer niet.
Hoe d'afgront brulde, om zich aen Christus stoel te wreken;[9]
Noch hoort men, uit Godts stoel, hier Godts orakel spreken.[10]

Keulen.[*]

Patrium servavit honorem.

Aertsbisschoplijcke stoel, de voorste Keurvorstin[1]
Van drie, juweel des Rijns, van 't Rijck en 's Keizers steden,
Geboortestadt en eer van d'oude Keizerin,
Uw stichtster, na Agrip, hoe vroom hebt ghy gestreden[3-4]
Voor 't Kruislam, sedert uw Matern, Sint Peters handt,[5]

* Vóór of in 1656. - Dit drietal Bijschriften verscheen voor het eerst in *Klioos Kraam* I, 1656, blz. 365-66.
** Het Latijnse opschrift, ontleend aan *Aeneis* I, 279, betekent: Ik heb (die stad) een heerschappij zonder einde geschonken.
1 *Bouwheer:* stichter.
2 *op twee paer wijzen draeft:* op vierderlei wijze (d.w.z. onder vierderlei bestuur) een hoge vlucht genomen heeft: onder de oude koningen, de republiek (*'s volcks gemeene beste*), de Romeinse keizers en de Pausen.
4 *begaeft van:* begiftigd door. Dit slaat op de historiese overlevering dat de bisschop van Rome aan Constantijn zijn wereldlike macht te danken had. Inderdaad werd de pauselike macht vergroot doordat Constantijn's overgang tot het Christendom en de verlegging van de residentie naar Constantinopel de Paus van de druk van het hof bevrijdde.
5 *Des weerels Hooftstadt:* aan Rome; *beschoren:* toebedeeld.
6 *Julius:* Julius Caesar; *erfgebiedt:* erfelik, d.i. onvervreemdbaar grondgebied. *Gebiedt* kan hier ook heerschappij betekenen.
7 *in kon booren:* zich duurzaam kon vestigen.
9 *d'afgront:* de helse machten.
10 *Godts stoel:* de pauselike stoel; *Godts orakel:* de onfeilbare pauselike uitspraken.
* Het Latijnse opschrift, ontleend aan *Aeneis* V, 601, betekent: Zij handhaafde de voorvaderlike eer.
1 *stoel:* zetel; *voorste:* voornaamste van de drie, dus boven Mainz en Trier.
3-4 *d'oude Keizerin:* Agrippina; zie deel 3, blz. 745, vs. 807 en vs. 793-99.
5 *Matern:* Maternus, die door Sint Petrus gewijd zou zijn; zie deel 3, blz. 717, vs. 27

U ruckte van Teutaets en Hesus woutaltaren;[6]
Getrouwe dochter van de Roomsche Kerck, ghy spant
De Kroon in Heilighdom en Godtsdienst te bewaren.[8]
Uw Kercken, in getal, op 't jaerlijx daghtal slaen.[9]
Men ziet de zon van Rome in Keulens halve maen.[10]

Antwerpen.*

Alias inter caput extulit Urbeis.

ANTWERPEN liet den droom van Reus en handtol varen,
En 't werpen van de hant, aen d'oevers van het Schelt;[1-2]
Die Marckgravin des Rijcks, en Koopstadt, rijck van waren[3]
Haer beurs en zenuw steef met in- en uitheemsch gelt.[4]
Een paerle aen Flippus kroon, en zelf de kroon der steden
Van gansch Europe, en als een lamp voor 't hoogh altaer,
Verlichtze met haer' glans godtvruchticheit, en zeden,
En kunsten, en bewaeckt de lantgrens in gevaer.
Hoewel de stroom en muur en burgerwacht haer stercken;
Haer sterckxste burgh is Godt, zijn Moeder, en haer kercken.

J. V. VONDEL.

6 Vgl. deel 3, blz. 746, vs. 840-41.
8 *bewaren:* handhaven.
9 Keulen is rijker aan kerken dan enige andere stad.
10 *halve maen:* wegens de halvemaanvormige bouw van de stad.
* Het Latijnse opschrift, ontleend aan Vergilius' *Eclogae* I, 24, betekent: Zij verhief het hoofd boven de andere steden.
1-2 *droom:* fantastiese overlevering. De reus Antigonus eiste tol van de schippers op de Schelde. Weigerden ze, dan werd hun hand afgehouwen en in de Schelde geworpen. Vandaar de naam Hand-werpen voor de stad, die op die plek gebouwd werd.
3 Antwerpen was oudtijds een markgraafschap.
4 *zenuw:* spier, dus: innerlike kracht; *steef:* versterkte.

Jaghtzang *aen* Den Doorluchtigsten Vorst en Heer, J. Mauritius, Vorst des H. Rijcks, Prince van Nassau, Stadthouder te Kleef, &c.

Over het Wiltbraet, den Heeren Burgermeesteren en Wethouderen van Amsterdam, op hun keurgetijde en blijde maeltijt, toegezonden.

t'AMSTERDAM
Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. In den Jaere 1656.

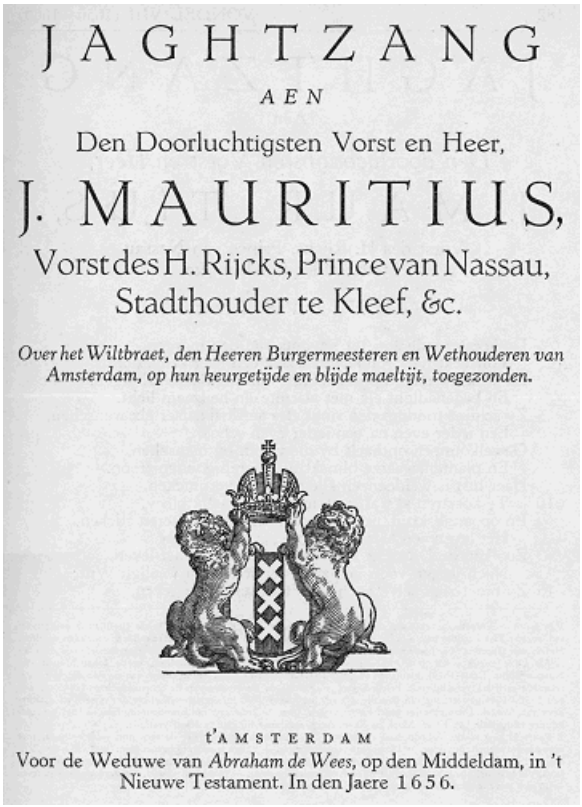
JAGHTZANG
AEN
Den Doorluchtigsten Vorst en Heer,
J. MAURITIUS,
Vorst des H. Rijcks, Prince van Nassau,
Stadthouder te Kleef, &c.
Over het Wiltbraet, den Heeren Burgermeesteren en Wethouderen van Amsterdam, op hun keurgetijde en blijde maeltijt, toegezonden.
t'AMSTERDAM
Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. In den Jaere 1656.

Jaghtzang Aen *Den doorluchtighsten Vorst en Heer*, J. Mauritius, Vorst des H. Rijcks, Prince van Nassau Stadthouder te Kleef, &c.*

OMNIBVS IDEM.

De koesterende zon, tot 's avonts van den morgen,
Voltreckt haer ronde, toont elck een haer aengezicht[2]
En straelen, dagh op dagh, blijft nimmermeer verborgen,
En begenadight elk met warmte, en heilzaem licht.
Zy schijnt rondom den ringk des aerdtrijx, naer elx wenschen,[5]
Een ieder even na, een ieder even schoon,
Gewelkomt, en onthaelt by dieren, en by menschen,[7]
En planten, waerze blinckt uit haeren gouden troon.
Haer lust is weldoen, en alle oogen te verquicken,
Te koestren al wat leeft, te bloejen in elx bloey,
En opgangk, kruit, noch bloem, noch zaet te laeten sticken,[11]
Het leven aen te voên, te groejen in elx groey.[12]
Zoo kan de Duitsche Zon van Zonnebergh niet leven,[13]
Noch jaegen voor zich zelf naer schuw en weeligh Wilt;[14]
Zy moet zich zelve noch ons Stadt ten beste geven,[15]

* Van 1656. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave (Unger No. 556). Op de titelbladzij *keurgetyde:* vgl. vs. 159. Het Latijnse motto in het opschrift (ook de zinspreuk van P.C. Hooft) betekent: voor allen dezelfde. Het is een afkorting: Ne Jupiter quidem omnibus idem. (*Aeneïs X*, 112) d.i. Zelfs Jupiter is niet voor allen dezelfde. Deze spreuk wordt op de zon toegepast (vs, 1-8), die ook Hooft als embleem voerde. Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), kleinzoon van Jan de Oude, trad als jongeling in dienst van de Republiek, onderscheidde zich bij verschillende belegeringen, vooral bij de herovering van de Schenkenschans (1636) en was vau 1637-1644 gouverneur van Brazilië. Na zijn terugkeer werd hij opperbevelhebber der ruiterij en gouverneur van Wezel. Deze functies bleef hij vervullen, toen de keurvorst van Brandenburg hem in 1647 tot stadhouder benoemde van Kleef, Mark en Ravensberg, waarvoor hij zich te Kleef vestigde.

2 *Voltreckt haer ronde:* voltooit haar rondgang.
5 *den ringh des aerdtrijx:* de aequator.
7 *onthaelt:* met vreugde ontvangen; *by:* door.
11 *opgangk:* ontwikkeling.
12 *aen te voên:* te bevorderen.
13 *Zon van Zonnebergh:* woordspeling. In 1652 werd Joan Maurits gekozen tot grootmeester van de Johannieterorde in Duitsland, die te Sonnenberg zetelde, waar hij toen een paleis bouwde.
14 *weeligh:* dartel, d.w.z. moeielik te vangen.
15 *zich zelve ten beste geven:* haar krachten besteden ten bate van.

Of acht haer daghreis moeite en arrebeit gespilt.[16]
Zijne edelmoedigheit gewaerdight zich aen veelen[17]
Genadigh te besteên, uit aengeboren lust:[18]
Gelijck een bronaêr springt, haere ader splitst aen deelen,
Landouw en beemden laeft, en oevers, zonder rust.
Toen Vorst Eneas quam te landen by Karthage
Uit zee, zoo fel bestormt van Junoos wrock en haet,[22]
Hy zeven harten schoot, uyt zijn bedeckte laege,[23]
En schonckze aen zijne Vloot, en Frygiaenschen Raet.
De milde Dido 't Wilt, dat d'Edelen verrasten,[25]
In 't rennen, daer zy paert en hof hun krachten verght,[26]
Zent hondert zwijnen aen haer wellekome gasten,
En welkomt den Trojaen, aen Tyrus kust geberght.[28]
De jaght was d'oefening en 't ridderspel der Grooten.
Zy had van overouts haer Godtheit, als Diaen,[30]
En haeren jaghtsleip me, die hart en hinde schooten.[31]
Zy had altaer en kerck in bosch en wouden staen.
De blijde jaeger plagh haer 't eêlste te vereeren,
En zijn' ghevangen roof te hangen aen den knoop,[34]
Den slotknoop van't gewelf. De Koningklijcke Heeren
Verlieten noit de jaght, het terghsel van hun hoop.[36]
Zy zochten 't weerlooze, of gewapende met klaeuwen,
En schuimende gebit. Adoon, en Ganimeed,[37-38]
Twee Konings zoonen, in dees renbaen niet verflaeuwen,
Hoewel het everzwijn den eenen dootlijck beet:
De Schiltknaep van Jupijn den andren op dorst packen,[41]
En voeren in de lucht, terwijl de hazewint
Den hemel aenbast, schrick en angst den knaep verzwacken,
De grijze lijfwacht grijpt naer 't opgegreepen kint.
Hippolytus, zijn jeught, de kuischeit opgedraegen,[45]
De jaght had toegewijt, en hart en zin gezet
Op 't Wildt in 't groene woudt en wildernis te jaegen,

16 *Of* (anders..); *haer* en *Zijne* (vs. 17) slaan beide op ‘de Duitsche Zon’ (vs. 13).
17 *gewaerdight zich:* verwaardigt zich, acht het niet beneden zijn waardigheid.
18 *besteên:* geschenken te geven; gewoonlik transitief: *Ned. Wdb.* II, 2115).
22 *bestormt van:* bestookt door.
23 *harten:* Holl. vorm, naast zuidelik: herten; *bedeckte laege:* verborgen ligplaats.
25 *'t Wilt:* nader verklaard door *hondert zwijnen* in vs. 27.
26 *daer:* waar; *paert en hof hun krachten verght:* van paarden en hovelingen inspanning van hun uiterste kracht verlangt.
28 *geberght:* behouden aangeland.
30 *als:* namelik.
31 *jaghtsleip:* gevolg van jagers, d.w.z. haar aanhangers; *me:* mee, met zich.
34 *roof:* buit; *knoop:* hoogste punt van het gewelf, vgl. *slotknoop* (vs. 35).
36 *verlieten:* lieten varen; *terghsel van hun hoop:* waardoor hun zucht naar avontuur en buit geprikkeld werd.
37-38 de jacht op herten en hazen, op wilde dieren en op zwijnen (met *schuimende gebit*); *Adoon:* Adonis, zoon van Cinyras, koning van Cyprus, werd op jacht dodelik gewond door een everzwijn.
41 *De Schiltknaep van Jupijn:* de adelaar van Jupiter, die Ganymedes, de zoon van Tros, op de berg Ida greep en ten hemel voerde.
45 *Hippolytus:* zie deel 3, blz. 197 vlg.; *opgedraegen:* gewijd aan.

Op zwijnspriet, boogh, en pijl, en winthont, brack, en net.[48]
d'Arkadische Atalante is d'eerste, die den jaeger
De plaegh van Kalydon holp vellen op het velt,
En 't zwijnshooft tot een' prijs ontfing van Meleager,
Die op dees jaghtheldin zijn hart en zinnen stelt.[49-52.]
De Grooten volghden 't spoor der dieren, om rechtschapen[53]
De zenuw t'oefenen, op datze niet verslapp',[54]
Vertraegh' door ledigheit, hen krijghsgeweer en wapen[55]
Leer' handlen, naer den eisch, met kunste, en weetenschap.[56]
De jaght leert Oversten de vyanden belaegen,
Of keeren op de grens, of slaen in 't vlacke velt,
Wanneer de hooge noot de Vorsten uit komt daegen,
Geschapen tegens last, tot nootweer voor gewelt:[60]
Tot voorstant van den Staet der vryheit, en haer wetten.[61]
Zoo stuit MAURITIUS, Prins Henricks rechte hant,
Den inbreuck van het heir, dat, om de Maes t'ontzetten,
Quam bruisen, als een stroom, op zijnen legerstant.[62-64]
Zijn trotse legerhoedt, doorhouwen, en doorschooten,[65]
Getuight zijn zuivre trouw, en dappren oorloghsmoedt,
Getuight uit welck een' boom dees krijghstelgh is gesprooten,
Uit Keizerlijcken stamme, en 't Koningklijcke bloet:[68]
Uit bloet, dat lang de kroon aen Baltische oevers spande,[69]
En in 't Sarmaetsche Rijck, ten trots van 't ongeloof.[70]
's Helts dapperheit, beproeft te water en te lande,
Zet vrede en 's vollecks rust in top voor wapenroof.[72]
Hy haet de razerny, verhit op bloetvergieten:[73]
Maer zoo de hooge noot het Rijck van Christus dreight,
De Tarter en de Turck de Kruisgrens durf beschieten,[75]
Het flaeuwe Europe 't hooft ter slavernye neight;[76]
Dan zwicht zijn yver niet om hantgemeen te worden,
Te vliegen op het spits in d'Ottomansche maen,[78]

48 *zwijnspriet:* speer; *brack:* jachthond.
49-52. Atalante, dochter van koning Jasos, onder jagers opgevoed, stond haar minnaar, de Calydoniese koningszoon Meleager, bij in de jacht op het Calydoniese wilde zwijn (*de plaegh van K.*) en kreeg van hem de huid en de kop.
53 *rechtschapen:* rechtgeaard, flink.
54 *zenuw:* spieren.
55 (niet) *Vertraegh'*.
56 *handlen:* hantéren.
60 *Geschapen tegens last:* die geboren zijn om overlast (van de staat) te weren; *nootweer:* verweer bij dreigende nood.
61 *voorstant:* bescherming.
62-64 In 1632 nam Joan Maurits deel aan de belegering van Maastricht, waarbij de hevige aanvallen (*inbreuck*) van het Spaanse leger onder Santa Cruz en van het keizerlike onder Pappenheim werden teruggeslagen; *legerstant:* de legerstellingen.
65 *legerhoedt:* helm.
68 *Keizerlijcken stamme*, nl. van Adolf van Nassau, Rooms koning (1291-1298).
69 Van moederszijde stamde hij uit het Deense koningshuis (*aen Baltische oevers*)*; de kroon spande:* heerste.
70 *'t Sarmaetsche Rijck:* Nomadenrijk tussen Weichsel en Wolga.
72 *voor:* in plaats van.
73 *verhit op:* vurig belust op.
75 *de Kruisgrens:* de grenzen der Christenrijken; *durf:* durft.
76 *flaeuwe:* afgematte.
78 *op het spits:* in het voorste gelid.

En zijn Grootmeesterschap van Duitschlants Heilige Orden
Groothartigh te bekleên, en als een post te staen.[80]

80 *Groothartigh:* dapper; *post:* stijl, zuil.

Voor 't schandigh leven kiest hy vechtende te sterven[81]
Een eerelijcke doot, te houwen op zijn' zerck[82]
Den titel, die de bloode en moedeloozen derven,[83]
Begraven met hunn' naem, en buiten 't heldenperck.[84]
Men zagh dien braven helt de Braziljaensche Reuzen[85]
Verschricken niet zijn knods, den Lissebonschen Taegh[86]
De horens en het hooft in d'andre weerelt kneuzen,
De menscheneeters stout verstooren in hun laegh.[88]
De wilde woestheit, langs de kust, uit schrick geweecken,
Geschoolen in haer bosch en ruighten uit ontzagh,[90]
Begon op zijn vertreck haer hooft weêr op te steecken,
Te groejen, daer Olinde in puin begraven lagh.[91-92]
Zoo ging 't, waer Herkules, zeeghaftigh wechgetogen,
Spelonck en bosch en poel geveilight had van moort,[94]
Van leeuw, en everzwijn, en slang, met knodse, en boogen,
En branttuigh, in hun bloet en bloedigh nest gesmoort.
Indien hem 't Vrye Lant niet weder naer ons stranden
Gewenckt had, om zijn wacht en toghten uit te staen,[98]
Hy had in 't zuiden reede ons onbekende landen,
Een vijfde weerelts deel, gezegent opgedaen.[100]
Nu stoft het Kleefsche bosch op zijn doorluchte treden,[101]
Daer d'oude Hertogen, begruist van zweet en stof,[102]
Te paerde, met de zon des avonts, afgereden,[103]
Gelaên met verschen roof, zich wendden naer hun Hof.[104]
Nu groeit de Rijnstroom, als de Rijxvorst, langs zijn kanten,[105]
Komt draven, of hem neemt met blijschap op den rugh,
En op en nedervoert, langs 't wijt befaemde Santen,[107]
Daer Cesar reedt te paerde, op d'oude legerbrugh:
Daer Burgerhart, na hem, de Roomsche keurebenden[109]
Vernestelde in haer nest, en Rijn en Maes en Wael[110]

81 *Voor 't schandigh leven:* in plaats van een leven in schande.
82 *eerelijcke:* roemrijke.
83 *Den titel:* de eretitel van held.
84 *met hunn' naem:* de naam sterft met hen, d.w.z. zij zijn weldra vergeten.
85 *braven:* dappere; *Reuzen:* hiermee zijn de inlanders bedoeld.
86 *den Lissebonschen Taegh:* de Portugezen, door hem in Brazilië (*in d'andre weerelt*) bestreden.
88 *laegh:* hinderlaag.
90 *ruighten:* struikgewas.
91-92 *op zijn vertreck:* na zijn ontslag. De West-Indiese Compagnie ondersteunde hem zo slecht, dat hij herhaaldelik op ontslag aandrong en in 1644 bitter klagend terugkeerde, reeds voordat de vijf jaren verstreken waren. - *Olinde* of *Olinda*, hoofdstad van de Braziliaanse staat Pernambuco, was op last van Joan Maurits geheel afgebroken.
94 *geveilight van:* beveiligd tegen.
98 *zijn wacht en toghten uit te staan:* zijn bewaking en de legeraanvoering weer op zich te nemen(?).
100 *gezegent opgedaen:* tot ons geluk (voor de handel) geopend.
101 *stoft op:* laat zich voorstaan op, is trots op.
102 *Daer:* waar; *begruist:* bevuild (*Ned. Wdb.* II, 1447).
103 *afgereden:* afgemat door het rijden.
104 *roof* (vgl. vs. 34).
105 *groeit:* verheugt zich; *de Rijxvorst:* Joan Maurits.
107 *Santen:* Xanten.
109 *Burgerhart:* Claudius Civilis.
110 *Vernestelde:* verjoeg (eig. uit het nest haalde).

Durf schuimen van dien aert; tot datze in 't einde kenden[111]

111 *schuimen:* zuiveren; *aert:* soort, maar hier, evenals soort, met ongunstige kleur: gespuis (niet in 't *Ned. Wdb.*), als woordspeling met het volgende *aert*.

Den aert des Bataviers, gespitst op uitheemsch stael.[112]
De Rijnstroom, daer de Lip hem tol geeft met haer eicken,[113]
Slaept veiligh en gerust op 's Helts getrouwe wacht,[114]
Wiens armen wijder dan de nieuwe weerelt reicken,
Zoo hy ten schutsheer dient voor 't menschelijck geslacht.
Zijn plantlust wandelt stil in schaduw van zijn boomen,[117]
Om Wezels hoogen wal, en kroont de schoone stadt.[118]
Zy levert schaduwen aen bergh, en dal, en stroomen,
En koelte in zomerzon, geschut op loof, en bladt.[120]
Dat tuight de Vreughdenbergh, daer Klevenaers vergaeren,
En zingen, hant aen hant, rondom hem, aen den rey:
De rijcke hemel wil den Stedehouder spaeren,[123]
En zegenen, gelijck den bloezem in den May.
Het hof te Kleef getuight zijn' bouwlust, die 't verwoesten
Der weerelt haet, en schuwt, den burger reickt de hant
In 't bouwen, nu de vre de zwaerden laet verroesten,
En zegeltze in de scheede, in 't groejen van ons lant.[128]
Zoo lange Vryburgh noch in 't west zijn' naem zal draegen,[129]
Wil 't blijcken waer Brazijl dien Archimedes zagh.[130]
Zijn huis in 's Gravenhaegh kan levendigh ghewaegen[131]
Hoe 't Vorstelijcke hart hierin te groejen plagh.[132]
Gelijck hy steden bouwt en Princelijcke hoven
Van marmer en arduin, zoo bouwt hy een palais
Van harten, daer de vre verjaeght was, en verschoven,[135]
Herstelt d'eendraghtigheit door burgerlijcken pais.
Zoo bluscht hy 't eeuwkrackeel, dat tusschen Vorst en Stenden[137]
Veel jaeren broeit, en smeult, eer 't vier al 't lant ontstack,
En uitsloegh, met een vlam van jammer en elenden,
Gelijck een groote brant van 't een in 't ander dack.
Die vreedzaeme aert en tong gaf rijcke stof voorheenen
Te dichten hoe de muur van Thebe wiert gebouwt
Door zangk en snaerespel, die d'ongelijcke steenen
Vergaerde tot een stadt, zoo wijdt befaemt als out.[142-44]
Het overzeldsaem lot van ieder te believen,[145]
Te winnen ieders hart, viel weinigen ten deel.

112 *gespitst op:* voorbereid op.
113 waar de Lippe, door eikenbossen stromend, haar wateren in de Rijn uitstort.
114 *op:* vertrouwende op.
117 *Zijn plantlust wandelt:* als liefhebber van bosaanplanting wandelt hij.
118 *kroont* (nl. met beplanting).
120 *geschut:* tegengehouden.
123 *wil:* moge.
128 *zegeltze:* belet ze (als door verzegeling) uit de schede te komen.
129 *Vryburgh:* Joan Maurits liet zich op het eiland d'Antonio Vaz op eigen kosten een prachtig paleis bouwen, dat hij Vryburg noemde.
130 *wil:* zal; *Archimedes:* als krijgsbouwmeester met J.M. vergeleken.
131 In 1640 liet hij Jacob van Campen zijn paleis in Den Haag bouwen.
132 *hierin te groeien:* hiervan te genieten.
135 *verschoven:* verstoken.
137 *Stenden:* de standenvertegenwoordiging.
142-44 Zie deel 5, blz. 906.
145 *believen:* ter wille zijn.

't Is verre minder kunst door dwangk party te grieven,[147]
Dan tweedraght scheiden, danck te haelen na 'et krackeel.
De Grooten, die zich zelfs ten dienst des volcks verkleinen,[149]
En konnen maetigen, ontzien, en meer bemint,[150]
Zijn dapperder dan d'outste en edelste Romainen.
Wie harten wint, beschaemt den helt, die steden wint.
O rechte Keurhant, oogh van zeven vrye Staeten,[153]
Men ziet een tijt te moet, die allen dichtren stof
Zal geven op Parnas, om geestigh uitgelaeten[155]
Te weiden in den beemt van uw' verdienden lof.[156]
Dan groejen in uwe eere al d'Amsterlantsche Heeren,[157]
En 't Raethuis, dat uw Wilt, gelijck uw hart, ontfing,[158]
Daer op hun keurgety, om uw schenckaedje t'eeren,[159]
De berckemeier op uw' welstant ommeging.[160]

J. V. VONDEL.

't Amsterdam, Uit de Druckery van *Thomas Fontein*. 1656.

147 *verre:* verreweg; *party:* de tegenpartij; *grieven:* kwetsen, verwonden (*Ned. Wdb.* V, 707).
149 *zelfs:* zelf.
150 *ontzien:* met ontzag bejegend.
153 *Keurhant:* hand die weet te kiezen, te beslissen; *oogh:* wegens zijn waakzaamheid.
155 *geestigh uitgelaeten:* met talent en geestdrift.
156 *weiden:* genietend rondgaan.
157 *groeien in:* vgl. vs. 132.
158 Jaarliks placht Johan Maurits uit zijn wildparken wild te zenden voor de maaltijd der Amsterdamse burgemeesters. Dezen lieten zich niet onbetuigd met tegengeschenken; zoo bijvoorbeeld zonden zij hem het Pallas-beeld, gebeeldhouwd door Quellyn, door Vondel in 1660 bezongen.
159 *Daer:* toen; *keurgety:* de jaarlikse vernieuwing van de stedelike regering op Vrouwendag (2 Febr.); vgl. *keurgetijde* in het opschrift.
160 berckemeier: beker (vgl. deel 5, blz. 511, vs. 26).

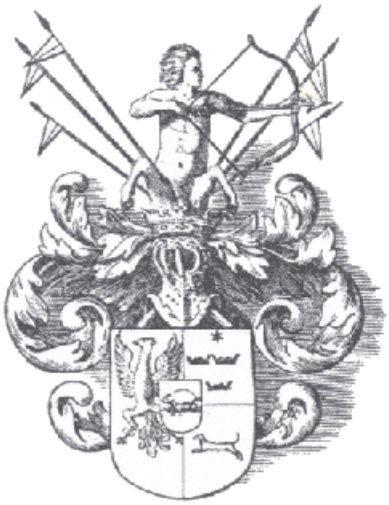

Ter Bruilofte Van den E. Heere, Joan Huidekooper. Ridder, longkheere van Maerseveen, Schepen t'Amsterdam. En de E. loffer, Sofia Kooimans aant. *

Connubio jungam stabili.

Men ziet zomtyts de zon des avonts treurigh daelen,
En, zonder vier en glans, bedruckt te water gaen,
Om 's morgens uit de kim, met levendiger straelen
En rycker glans en vlam, in 't Oosten op te staen.
De schade is menighmael om baet uit, om de schade[5]
Met aenwinst te vergoên. de minnaer, na verdriet,[6]
Valt met een' heeter gloet in d'armen der genade[7]
Van zyn verkore lief, die hy met rouw verliet.[8]

* Van 1656. Volgens de tekst van de uitgave in plano (Unger No. 557). Mr. Joan Huydecoper van Maerseveen, 30 jaar oud, ondertrouwde 16 Februarie 1656 met de twintigjarige Sophia Coymans, dochter van Sophia Trip. Het Latijnse motto, ontleend aan *Aeneis* IV, 126, betekent: Ik zal (hen) door een duurzaam huwelik verenigen.

5 *De schade is menighmael om baet uit:* dikwils moet men door schade tot voordeel geraken (vgl. het spreekwoord: de scha gaat voor de baet).

6 *Met aenwinst:* met des te groter winst.

7 *d'armen der genade:* de hem liefdevol ontvangende armen.

8 *rouw:* smart.

Zoo ging het MAERSEVEEN, toen hy met 's lants karrossen
Zyn' vader volgen most, ten dienst van lant en Stadt,
Naer 't Keurhof te Berlyn, door wildernis, en bossen,[9-11]
En treurde op al dien toght, als hy te paerde zat.
De Minne dootverft bleeck zyn aengezicht, en wangen.[13]
De zon, die 't al verquickt, verquickt geensins zyn hart.
Zoo laet 't gewonde hart het hooft zwaermoedigh hangen,[15]
En draeght den pyl met zich, een oirzaeck van zyn smart.
Hoe dickmael ziet hy om naer onzen Westertoren,[17]
En mist, met dat gezicht van Aemstels wapenkroon,
De kroon van 's levens lente, uit zyn gezicht verloren,
Een eêler hooftcieraet, en wenschelycker Schoon.
Hy komt, daer 't Keurhof ryst, de vrouwetimmers blaecken[21]
Van gout, en diamant, en schoonheit, zonder ga:[22]
Maer 't Keurhof noch zyn weelde en pracht kan hem vermaecken.
Hy mymert dagh op dagh, en 's nachts, en 's avonts spa.[24]
De lust tot dans en jaght en ridderlycke speelen,
Hanteeren van geweer en wapen, noch muzyck,[26]
Dat tigers in het woudt kan ketelen, en streelen,[27]
Bekoort zyn zinnen niet, in 't Vorstelycke Ryck.
Vermoeit van wandelen in eenzaemheit, langs paden
Met eicken loof beplant, zat hy, van loof bedeckt,[30]
Aen d'oevers van de Spree, daer zich twee zwaenen baden,
En domplen, d'een de pluim van d'andre pluist en net;[32]
d'Een voorzwemt, d'andre zich in 't zogh der weêrga mengelt,[33]
Haer trouwe gade volght, die, blaeckende van lust,
By poozen hals om hals van d'allerliefste strengelt,
En kentze voor de liefste, en 't liefste, dat men kust.[36]
De droeve Ridder zucht, en, met de borst vol wonden,
Spreeckt droevigh by zich zelf: ô godtgezegent paer,
Geluckiger dan ick hebt ghy uw lief gevonden.
Ghy koelt in dezen stroom uw gloeden 't gansche jaer:[40]
Maer ick, rampzaligh mensch, rampzaliger dan zwaenen,
En stommen, mis myn lief, en lieven Keizers vliet,[42]
Daer myn SOFIA rust, dus lang door klaght noch traenen
Bewogen, schoonze kent myn afgepynt verdriet.[44]

9-11 zie over deze reis naar het hof van Brandenburg (*'t Keurhof*) deel 5, blz. 849 en deel 6, blz. 79, vs. 141-43.
13 *dootverft bleeck:* maakt doodsbleek.
15 *zwaermoedigh:* droefgeestig.
17 Sofia woonde blijkbaar bij de Westertoren (vgl. vs. 42).
21 *vrouwetimmers* (germanisme): vrouwen.
22 *zonder ga:* weergaloos.
24 *mymert:* verdiept zich in sombere gedachten.
26 *geweer:* degen.
27 *ketelen:* prikkelen, opwekken.
30 *van:* door.
32 *net:* schoonmaakt (*Ned. Wdb.* IX, 1884).
33 *zich in 't zogh mengelt:* haar spoor volgt.
36 *kentze voor:* beschouwt ze als.
40 *gloeden* (meervoudig gebruikt): liefdegloed.
42 *stommen:* redeloze dieren; *Keizers vliet:* Keizersgracht.
44 *afgepynt:* door pijn uitgeput. Hier van de persoon overgedragen op de aandoening (*Ned. Wdb.* I, 1241).

Indien ick hier van rouw veranderde in een eicken,[45]
'k Zou deze vogels noch beschaduwen, en zien
Hoe zy elckandre om stryt believen, tot een teiken[47]
Van onderlinge gunst, by niemant te verbiên.[48]
Nu zal myn hart in asch door minnegloet verteeren,
Naerdien het d'ongena der Schoone dus behaeght:[50]
Doch moet 'er over my een schoonheit triomfeeren,
Zoo gun ick d'eere liefst aen deze alwaerde Maeght.[52]
Terwyl de Ridder hier zyn' noot klaeght aan de boomen,
En 't water, ziet hy neêr in 't klaere kristalyn,
En zyn SOFIA blyde allengs ten oever koomen:[55]
Of 't is zyn liefste zelf, of haer gedaente, en schyn.[56]
Het water schynt verlieft haer in den arm te vatten,
t' Ontvoncken door den schyn des lichaems, schoon van leest.
Wat Stroomgodt in den stroom bezit zoo veele schatten
Van schoonheên, niet misdeelt van gunste, en ziele, en geest![60]
Haer oogen flonckeren in 't water, als twee steenen,
Op 't Indiaensche strant, door 't vloejende kristal.
Haer roode kaecken, als ontloocke roozen scheenen,
Als bloemen, in de bron van een gezegent dal.[64]
De goedertieren aert, en voeghelycke zeden,[65]
En heusche eerbiedigheit zien haer ten oogen uit,[66]
Die, anders danze plagh, nu schynt naer zyn gebeden
Te luistren, als de galm naer een gestelde luit.[68]
Zy lonckt hem minzaem toe, en schynt met opene armen
Te wenschen dat hy haer bejegene, en gemoet',[70]
Geweckt door zyne klaght, bewogen door zyn kermen.
Hy ziet haer hooft bekranst met eenen roozenhoedt.[72]
Hy rees, en stont gereet zich in den stroom te plompen,
Wanneer de schyn verdween, en uit zyne oogen doock.[74]
Zyn hairen rezen, aêr en zenuwen verkrompen[75]
Van schrick voor dit gezicht, dit vrolyck waterspoock.[76]
Hy valt op zyne knien, en roept met luider keele:
O Godtheit van den stroom, ick neem het voorspoock aen,[78]
Een teken van geluck. my viel het lot ten deele,
De Bruit, waer naer myn trouw zoo vierigh heeft gestaen.

45 *eicken:* eik.
47 *believen:* ter wille zijn.
48 *gunst:* genegenheid, liefde; *by:* door.
50 *Naerdien:* omdat; *ongena:* nl. in de verbeelding van de minnaar (vgl. vs. 43-44).
52 *alwaerde:* hooggeëerde.
55 *allengs:* langzaam aan.
56 *schyn:* uiterlike vorm, beeld (vgl. vs. 58 en 74).
60 *gunste:* bevalligheid (*Ned. Wdb.* V, 1293).
64 *gezegent:* rijk bloeiend.
65 *goedertieren:* zachtzinnige; *voeghelycke:* betamelike.
66 *heusche eerbiedigheit:* vriendelike nederigheid.
68 *gestelde:* goed gestemde.
70 *bejegene:* tegemoet treedt.
72 *roozenhoedt:* rozenkrans, bruidskroon (*Mnl. Wdb.* VI, 1631).
74 *doock uit:* verdween voor.
75 *zenuwen:* spieren; *verkrompen:* krompen ineen.
76 *waterspoock:* verschijning in het water.
78 *voorspoock:* voorteken, gunstige voorspelling.

Met deze hoope reist hy vrolyck naer de paelen[81]
Van 't waerde Vaderlant, ontmoet een zoeter lucht,
Daer zy hem wellekomt met aengenaeme straelen,
En niet, gelyckze plagh, voor 's helts gebeden vlught.
De blyde Bruiloftsgodt genaeckt met zyn genooten,
Om dit geluckigh paer te leiden naer 't priëel,[86]
Dat eeuwigh bloeit van myrte, en looten teelt by looten,
En stam in stamme vlecht, naer elx bescheiden deel.[88]
De hemel zeegne en eer' dit lieve paer met spruiten,
Die d'eere van de Stadt bewaeren op haer' tyt,[90]
Zoo wyt de wateren op strant en duinen stuiten:
Zoo wyt ons zeevaert zeilt, gezegent, en benyt.
De zon, eer zy de zes paer tekens heeft bescheenen,[93]
En 't ronde jaer voltoit, zal, tot der oudren troost,
De Koeimans, op dien wensch, en 't bloet der Maerseveenen,
Gedommelt onder een, zien leven in hun kroost.[96]

I.v. Vondel.

t'A M S T E R D A M , Gedruct by Otto Barentsz. Smient.

81 *paelen:* grenzen, grondgebied.
86 *priëel:* lusthof.
88 *bescheiden deel:* het voor hem bestemde deel (lot).
90 *bewaeren:* handhaven.
93 *zes paer tekens:* de twaalf tekenen van de dierenriem.
96 *Gedommelt:* vermengd.

DE ED. Hr GERARD HULFT, EERSTE RAEDT EN DIRECTEUR GENERAEL VAN
INDIEN OPPER BEVELHEBBER OVER DE KRYGS-MACHT SOO TE WATER ALS
TE LANDE AFGESONDEN NA CEYLON EN DE KUSTE VAN INDIEN.
De heyftbevelhijer HULFT, om Lisbons maght te dwingen,
Quam dus Kolumbe, uit Lust der Menschenpy, beforingen,
De zeefeldt zwichte in't eude, en om hee hart beknelde
Stont zeemlos, en reede op't puat na overgeven,
Als hem een kogel trof, in't opgaen van zyn leven,
Zoo ftorf die veldheer fpeelende in't harnas, als een held.
I. v. Vondel.
Gerard Hulft, gravure naar G. Flinck, door A. Blooteling

[Op den Ed. H.r Gerard Hulft]aant.*

De hooftbevelsheer HULFT, om Lisbons maght te dwingen,
Quam dus Kolumbe, uit last der Maetschappy, bespringen.[2]
De zeestadt zwichte in 't ende, en om het hart beknelt,
Stont ademloos, en reede op 't punt van overgeven,[4]
Als hem een kogel trof, in 't opgaen van zyn leven.[5]
Zoo storf die veltheer, staende in 't harnas, als een helt.[6]

J. v. Vondel.

Klaghte *Op den ondergangk der Rijksstede* Aken.aant.*

FUIT ILIUM.

Onsterflijcke afkomst van Pipijn,[1]
O groote KAREL, in wat schijn[2]
Aenschouwt men binnen haere wallen,
In d'asch de schoone Stadt gevallen,
Die uw gebeente, en asch, en zwaert,
En Keizerlijcke kroon bewaert?
Die duizent jaren opgeklommen,[7]
Door zulck een' schat van Heilighdommen[8]
Als zy godtvruchtigh in haer' schoot

* Van 1656. Volgens de tekst onder het hiernaast afgebeelde portret, door A. Blooteling gegraveerd naar de schilderij van G. Flinck (Unger No. 758). Zie over Gerard Hulft, die 10 April 1656 te Colombo sneuvelde, deel 5, blz. 807, 808, 811.
2 *dus:* zo. Dit kan slaan op det krijgstuig waarmee de schilder het medaillonportret als omlijsting versierd had, maar dat de graveur wegliet. Het geschilderd portret bevindt zich in het Rijksmuseum.
4 *reede:* reeds.
5 *in 't opgaen van zyn leven:* nl. op 44-jarige leeftijd.
6 *storf:* stierf.
* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* I, 1656, blz. 265. Het motto, uit *Aeneis* II, vs. 324, betekent: Troje is geweest. De 2de Mei 1656 had een geweldige brand de Rijksstad Aken bijna geheel verwoest.
1 *afkomst:* nakomeling.
2 *groote Karel*. Te Aken bevindt zich het graf van Karel de Grote; *schijn:* toestand.
7 *opgeklommen:* in aanzien gestegen.
8 *Heilighdommen:* de relikwieën, die om de zeven jaar aan het volk vertoond worden.

Geborgen houdt, in vier en noodt
Van brant, geen noothulp wist te vinden;[11]
Toen d'Opperste met al zijn winden
De vlammen joegh, van dack in dack,
Van straet in straet, van rack in rack?[14]
Waerom verweckt ghy haer geen' trooster,
Daar 't vraetigh vier kapel, noch klooster,
Noch kerck, noch uw' gewijden Dom
Verschoont, en, zonder bus en trom[18]
En vyanden en oorloghsvaenen,
De burgery, in rouwe en tranen
Gesmolten, al haer have en goet
Verovren ziet van eenen gloet,[22]
In roock en smoock en stof verteeren?
En was dees neêrlaegh niet te keeren,[24]
Door zoo veel wieroocks van gebeên;[25]
Toen 't volck, rondom de muuren heen,
In 't velt en op 't geberght gevloden,
Al schreiende, en half doot, de dooden
Geluckigh achte, die, bevrijt
Van alle ellende, hunnen strijt
Volstreden, en geen nootdruft hoefden?[31]
Och, puinhoop, daer zoo veel bedroefden
Op schreien, met een' vollen krop[33]
Gelijck voorheen de naeckte Job![34]
Och, ander Troje, weeldigh A K E N ,[35]
Geen torts van Sinon stack uw daken[36]
En huizen aen, by maneschijn,
In uwen droom. de Maes en Rijn,
Van 't licht der zonne, klaar bescheenen,[39]
Vernamen, uit uw deerlijck steenen,
En kermen, en verbaest getier,[41]
Hoe droef ghy van uw eigen vier
Verbrande, en doocken in hun killen.[43]
Wie zal, ô droeve, u weder tillen
En heffen op den gouden troon,

11 *noothulp:* hulp in nood.
14 *rack:* smalle strook land langs het water (*Mnl. Wdb.* VI, 999).
18 *bus:* geschut.
22 *van:* door.
24 *neêrlaegh:* ramp.
25 *wieroocks van gebeên:* gebeden die als wierook opstegen.
31 *Volstreden:* ten einde gebracht hadden.
33 *met een' vollen krop:* overkropt van droefheid (vgl. *Ned. Wdb.* VIII, 370).
34 Zie *Job* II, 8.
35 *ander:* tweede; *weeldigh:* rijk.
36 *Sinon:* de jonge Griek, die uit het houten paard te voorschijn kwam en Troie in brand stak.
39 *Van:* door.
41 *verbaest getier:* verbijsterd gejammer.
43 *killen:* beddingen.

Die 't Rijck van Rome zijn geboôn
Plagh voor te schrijven? kroon der steden,[44-47]
En badtstoof, die ontelbre leden[48]
Geneest en zalft, wie zalft u nu?
Wat trooster biet de hant om u
Te helpen? koopstadt, koper-oven,[51]
En ambachtswinckel, hof vol hoven,
Die midden in de bergen laeght,
En Gode en menschen zoo behaeght,
Wat leert ghy uwe nagebuuren?
Betrouwt op burgerwacht, noch muuren,
Op stercke torens, noch gewelt:[57]
De hemel heeft u tijt gestelt.[58]
Geen leger hoeft u t'overwinnen:
Een vonck, uw vyant, schuilt van binnen.

J. v. Vondel.

44-47 De keizers van het H. Roomse en Duitse rijk werden van 813 tot 1531 te Aken gekroond; *geboôn:* bevelen.
48 *badtstoof:* badplaats (eig. badhuis) om zijn mineraalbronnen reeds bij de Romeinen bekend.
51 *koper-oven:* wegens zijn koperfabrieken zo genaamd.
57 *gewelt:* strijd, macht.
58 *heeft u tijt gestelt:* heeft voor u de bestaanstijd vastgesteld.

Ter bruilofte *Van den hoogen edelen gestrengen Heere*, Peter Nooms,
Baron des H.R. Rijcks, Heere van Arelanderveen.
En de hooge edele Joffer, Beatrix Adriana Ram van Schalckwyck.

aant.*

FELICES ANIMAE.

De reislust, om te zien wat vreemt is en uitheemsch,
De zeden, en het volck, en tongen t'onderscheiden,[2]
Had NOOMS gevoert aen 't hof en d'oevers van den Teems,
En daer de Seine vloeit door zegenrijcke weiden.
Hy keerde in 't vaderlant, vernoeght om 't geen hy zagh
En hoorde, en overwoegh by wijl zijn wedervaeren,[6]
Niet zonder hoop om eens, op eenen hoogen dagh,[7]
Zich wettigh met zijn ga voor 't hoogh altaer te paren.
De hemel wist wat lot zijn jeught beschoren was,
Hy niet, en wenschte dat zijn toelegh moght gelucken.
Hy minde alreede in 't hart, gereet, als zuiver was,
t'Ontfangen zulck een beelt als Godt hierin zou drucken.
Met die gedachten spoeit hy vierigh naer de kerck,[13]
En roept den hemel aen: O Godt, op uw behagen[14]
Verwacht ick mijne Bruit te kennen door een merck,[15]
Dat my gebiet mijn trouw en jeught haer op te draegen.
Indien my dit geluck gebeuren magh, O Godt,

* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 225. Het huwelik had de 28ste Mei 1656 plaats. De bruid was weduwe van Anthony van Wijnbergen, met wie zij in 1651 getrouwd was. Het motto is ontleend aan *Aeneis* VI, 669 en betekent: Gelukkige zielen.

2 *tongen:* talen.
6 *overwoegh* (met *oe*-klank): overdacht.
7 *hoogen:* heuglike, feestelike.
13 *spoeit:* spoedt zich; *vierigh:* vurig verlangend.
14 *op uw behagen:* als gij het goedkeurt.
15 *merck:* kenteken.

'k Verbintme aen uwen dienst, te kleen voor zulck een waerde,[18]
En wijde u d'eerste spruit, uit danck voor dit genot,[19]
Den voorsmaeck van uw heil, een zaligheit op d'aerde.
Zoo bidt hy, en ziet om, vol yver, naer 't poortael,
Daer komt BEATRIX met haer moeder aengetreden,
Gelijck een morgenstont, en voert den morgenstrael
In 't voorhooft, en een' glans van schoonheit en van zeden.[24]
Het blonde hair om 't hooft, de lely en de roos,
Vol levens, en vol geurs, op lippen, mont en kaecken,
Getuigen hoe Natuur den morgenstont verkoos
Tot voorbeelt, om door deze een edel hart te blaecken.[28]
Zy hoeft geen toisel, noch geene uiterlijcke pracht
Van rijck borduursel, noch gesteente, noch gewaeden:
Dees schoonheit, rijck genoegh, en in haer volle kracht,
Dit lichaem, schoon van leest, ontleent hier geen cieraden.[32]
Maer als zy voor 't altaer godtvruchtigh nederknielt,
Zich zegent met Godts Kruis, en toegevouwe handen,
Haere oogen slaet op Godt, die al 't geschapen zielt,[35]
En d'oogen schooner dan de zilvre lampen branden;
Dan schijntze hem geen mensch, maer eer een Serafijn,
Wiens gloet zijn hart ontvonckt. o sterfelijke menschen,
Waer ben ick? wie verschijnt my hier in dezen schijn,[39]
Gewis een Zaligheit op d'aerde, om na te wenschen?
Zoo spreeckt hy, en een galm van 't heiligh kerckgewelf
Schijnt hem, alleen en stil, te luisteren in d'ooren:[42]
Dat is uw halve ziel: dat is de liefste zelf,
Uw vryheerschap door 't lot des hemels toebeschoren.[44]
Nu staet hy, als verrukt, vereenight zijn gebeên
Met haer gebedt, en zangk, en edele manieren.
Hy wieroockt Gode in 't harte, om dat hem dees verscheen,
Die alle harten treckt en ketent aen haer zwieren.[48]
Zy rijst eerbiedighlijck ten leste, aen 's moeders zy,
En scheit van hier, en daelt van d'ingewijde trappen,[50]
Vol aendachts, onverzaet van 't feest en jaergety,[51]
Gevolght van 's Rijcks Baron, op 't spoor van haere stappen.
Wat diensten vallen hem te lastigh, om haer gunst[53]

18 *waerde:* kostbaar bezit.
19 *wijde u d'eerste spruit:* bestem mijn oudste kind voor de geestelike stand.
24 *van zeden:* door haar zedig voorkomen.
28 *blaecken:* in gloed zetten.
32 *ontleent:* behoeft niet te lenen.
35 *zielt:* bezielt.
39 *schijn:* gedaante.
42 *luisteren:* fluisteren.
44 *Uw vryheerschap:* Nooms was bezitter van een heerlikheid (zie het opschrift); *toebeschoren:* toebedeeld (vgl. *beschoren* in vs. 9).
48 *zwieren:* gelaatstrekken.
50 *ingewijde:* gewijde.
51 *aendacht:* vrome overpeinzing (*Ned. Wdb.* I, 91); *onverzaet van 't feest en jaergety:* nog steeds vervuld van de feestelike en plechtige jaarlikse herdenking. Welk ‘jaergety’ bedoeld is, blijkt niet uit het verband.
53 *lastigh:* drukkend, zwaar.

Te winnen, dagh op dagh, en d'ouders te beweegen?
De wackre Min is kloeck, en afgerecht op kunst[55]
Van vryen, daer men hoopt op dien gewenschten zegen:
Die valt hem in den schoot, op 't stemmen van haer' wil[57]
Met zijnen wil en wensch: en d'onverzierde Hymen[58]
Geleit de bloode Bruit, nu root van schaemte, en stil,
Naer 't kuische bruiloftsbedde, op feestmuzijck en rijmen.[60]
De speelnoots zingen: schep nu moedt, ô schoone Maeght:
Wy zien hoe d'Engelen uw ledekant bestrojen,
Hoe 't hooge bruiloftsbed de rijcksbaronnen draeght,
Waer voor d'erfvyanden van 't Roomsche Rijck verschojen.[64]
Zoo mengen Schalckwijck zich, en Arelanderveen,
De Leck en oude Rijn, als trouwe naegeburen,
Outshoren, Egmont, Nooms, en Rammen ondereen.[67]
Zoo kan de stam en 't huis den grijzen tijt verduuren.[68]
De Lente noopt uw Min, en lacht u weligh toe.[69]
Terwijlze 't jaer belooft met vrucht en ooft te kroonen,
Uw liefde bloeje en groeje, en nimmer kussens moe,
Verbinde u met een' bant van dochteren en zoonen.

J. V. VONDEL.

55 *afgerecht op:* volleerd in.
57 *op 't stemmen:* toen de overeenstemming bereikt was.
58 *d'onverzierde Hymen:* de niet verzonnen, echte, niet heidense huweliksgod (eigenaardige vermenging van mythologie en Christendom!)
60 *rymen:* gedichten, liederen.
64 *verschojen:* op de vlucht gaan.
67 De grootmoeder van Peter Nooms was Maria de Vlaming van Outshoorn. De verwantschap met Egmond berust op de huwelijken van Gerard van Cuylenburch, Heer van Schalkwijk, met Berta van Egmond (14de eeuw) en van Aleyd van Cuylenburch met Frederik van Egmond (15de eeuw); zie Wittert van Hoogland: Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden, 's Gravenhage 1909
68 *verduren:* langer bestaan dan.
69 *noopt:* prikkelt; *weligh:* dartel.

Ter bruilofte *Van den kunstrijcken* Govaert Flinck, *En de E. longkvrouwe*, Sofia van der Hoeven.[aant. *]

CONCORDES ANIMAE.

Als de Min den geest verwildert[1]
Dan verdwaelt het blint penseel.[2]
Al wat FLINCK dan trekt of schildert[3]
Zweemt, op doecken, en panneel,
Naer SOFIE, de beminde,[5]
Die in al zijne aedren leeft;[6]
't Zy hy, onder eick of linde,
Zijn vryaedje voedtsel geeft;
Of, op d'oevers van een beecke,
Neêrgezeten haer bekout;[10]
Of geleit in eene streecke,
Daer de leeurick zich onthoudt;[12]
Of, op zijne schilderkamer,
Zich verbeelt hoe zy hem groet,
En bejegent, aengenaemer[15]
Door den opgeweckten gloet,
Die voorheen haer scheen t'ontvoncken,
Eer de tijdt geboren was,
Om, gelijck een Bruit, te proncken;[19]
Eerze zijn quetsuur genas,
Met bestemmen van zijn beden.[21]

* Van 1656. Volgens de tekst in *Apollos Harp* I, 1658, blz. 149. Govaert Flinck (1615-1660) was leerling van Rembrandt (tussen 1632 en 1635). Als weduwnaar van Ingetje Claesdr. Thoveling hertrouwde hij 30 Mei 1656 met Sophia van der Houve, de rijke dochter van een bewindhebber der O.I. Compagnie te Rotterdam. Het motto (‘Eendrachtige zielen’) is ontleend aan *Aeneis* VI, 827 en wordt door Vondel meermalen voor bruiloftsdichten gebruikt, zie o.a. deel 5, blz. 852.

1 *verwildert:* uit zijn evenwicht brengt.
2 *blint:* de juiste kijk op het model verliezend.
3 *trekt:* tekent.
5 *Sofië* (drielettergrepig te lezen; vgl. vs. 49).
6 *aedren:* in de ruimere betekenis van: binnenste.
10 *haer bekout:* vriendelike gesprekken met haar heeft.
12 *zich onthoudt:* zich bevindt.
15 *bejegent:* tegemoet komt.
19 *te proncken:* in bruidstooi ‘te prijk’ te zitten.
21 *bestemmen:* inwilligen (*Ned. Wdb.* II, 2141).

d'Eerste Min had haer saisoen[22]
Naer den eisch; nu zalze treden
Uit de jeught en 't zomergroen
In een' rijper tijt, die staetigh[25]
Met een' ingetoomde gloet
Aenstapt, heel bedaert, en maetigh,
En van zedigheit gevoedt.[28]
Wie, in schilderkunst bedreven,
Ieder beelt, naer tijt en aert,
Dus zijn' omtreck weet te geven,
Verf en eigenschap, bewaert[32]
Best de regels en de wetten
Van de kunst, die nimmer weeck,[34]
Noit de treden wou verzetten
Van Natuure, en haere streeck.
Hierin lichte met zijn klaerheit
Ons de Bruigoms voorbeelt voor,
Die het leven en de waerheit
Altijt, op Apelles spoor,[40]
Volghde; 't zy hy Maurits maelde,[41]
In het blancke harrenas;
Of met zijnen Keurvorst praelde;
Of, vol yvers, bezigh was
Om Stadthuis en Aemstelheeren
Door den Roomschen Curius
Zuinigheit en trouw te leeren.[45-47]
Zedigh geeft nu FLINCK aldus
Aen de zedige SOFYE
Zijnen trouwring op dit feest.
In een schooner schilderye,
Vol van leven, vol van geest,
Zult ghy beide uwe ommetrecken,[53]
En uwe eige verwen nu[54]
Blijde en levend zien verwecken.[55]
Tre dan, schaemroot nochte schuw,

22 *d'Eerste min:* nl. voor zijn eerste vrouw.
25 *een rijper tijt:* de bruidegom was 41 jaar.
28 *van:* door.
32 *eigenschap:* eigen karakter; *bewaert:* in acht neemt.
34 *nimmer weeck:* te verbinden met *van Natuure* (vs. 36). Uit deze plaats blijkt m.i. Vondel's voorkeur voor de heldere wijze van schilderen en de scherpere omlijning van Flinck boven de trant van diens meester Rembrandt. Vgl. ook de geprezen *klaerheit* (vs. 37).
40 *Apelles:* de grote Griekse schilder.
41 Flinck schilderde Johan Maurits van Nassau als halffiguur in 1653. Deze beval hem aan bij de grote Keurvorst, wiens beeltenis Flinck meermalen schilderde.
45-47 In 1656 schilderde Flinck voor de burgemeesterskamer te Amsterdam Marcus Curius Dentatus, de geschenken der Samnieten terugwijzend (zie hierachter blz. 216).
53 *ommetrecken:* gestalten.
54 *verwen:* kleuren.
55 *verwecken:* te voorschijn komen.

Naer uw bruitsbedt, met uw' hoeder,
Bloode Bruit, wat houdt u staen?
Volgh den voorgang van uw moeder.[59]
Laet de weerelt niet vergaen,
Door verzuim van haer te geven
't Recht, waerby haer eer bestaet,[61-62]
Zoo veele eeuwen dus gesteven.[63]
Uwe ga verstreckt uw raet,[64]
Vooght, en vader, en beschutter.
O wat wint ghy teffens hier![66]
Wat is heilzaemer en nutter
Dan dit vriendelijcke vier,
Dat twee harten smilt te zamen,
En twee zielen giet in een!
Dus bewaert ghy beide uw naemen.[71]
Hymen roept u: ay ga heen.

J. V. VONDEL.

59 *den voorgang:* het voorbeeld.
61-62 Door te verzuimen, haar (de wereld) het recht (op voortplanting) toe te kennen; *waerby:* waardoor.
63 *gesteven:* gesterkt.
64 *verstreckt:* dient u als.
66 *teffens:* tegelijk.
71 *bewaert:* handhaaft, nl. dan zijt ge *flink* en *wijs* (sofia = wijsheid).

Lyckklaght *Over* D. Antonio de Gamarra, Kolonel van een regement paerden, zoon van zijne Excelentie D. Estevan de Gamarra,[aant.]*

Ridder van S[t.] Jakobs Orden, Krijghsraet, en algemeen Veltheer van zijne Katholijcke Majesteit, Slotvooght van Gent, en Gezant by de Hoge Mogende Heeren Staeten der Vereenighde Nederlanden.

Ostendent terris hunc tantum Fata.

Nu leght onze oorloghsbloem[1]
ANTONIO, die brave, heden[2]
Verwelckt, ontijdigh afgesneden
Van 's levens struick. O roem[4]
En ongewisse schijn van 't leven,
Geen eigendom, maer leen,
Den goên en quaên gemeen,
Terwijl de vroomsten d'eerste sneven![8]
Dit hooft van zoo veel volck,
Een slaghpen aen den rechten vlogel[10]
Van 't maghtigh heir, zagh kling noch kogel,[11]
Pistool, noch speer, noch dolck,
Noch wallen aen, noch krijghskornetten,[13]
Om met zijn dappre hant
Het Konings Nederlant,[15]
Voor Valencijn, by nacht, t'ontzetten.
Zoo komt de jonge leeuw,

* Van 1656. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 558). Don Antonio de Gamarra sneuvelde aan de Spaanse zijde bij het ontzet van Valenciennes, zie volgend gedicht. De Staten zonden Huygens naar zijn vader, de Spaanse gezant, met betuiging van rouwbeklag. Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 869, betekent: Het noodlot zal deze slechts voor een korte tijd aan 't aardrijk vertonen. Vondel gebruikte dit motto ook voor zijn Lycksang over Dionys Vos (deel 3, blz. 398).

1 *leght:* ligt.
2 *brave:* dappere.
4 *roem:* te verbinden met: *van 't leven*. Wat roemt men toch het onzekere en onwezenlike leven!
8 *vroomsten:* rechtschapenste; *d'eerste* (Latinisme): het eerst.
10 *rechten vlogel:* rechtervleugel.
11 *zagh ... aan:* lette op, gaf om.
13 *krijghskornetten:* ruiterbenden.
15 *Het Konings Nederlant* (vgl. voor de constructie: *de Bruigoms voorbeelt* in het vorige gedicht, vs. 38): de Spaanse Nederlanden.

Voor zon, uit zijnen leger brullen,[18]
Woestijn en wildernis vervullen
Met zijnen nuchtren schreeuw.[20]
De voncken branden uit zijne oogen.
Het felste tygerdier
Moet zwichten voor dat vier,
En deizen, waer hy komt gevloogen.
In zulck een' gloet en schijn[25]
Verscheurt hy vaenen en geleden[26]
Des vyants, die, dus overstreden,[27]
De zwangre karrabijn[28]
Quam op zijn' boezem los te drucken,[29]
En schoot hem d'arrempijp,[30]
Te vroegh ten oorlogh rijp,
In 't barnen van dien storm, aen stucken.[32]
Zoo baent hy Oostenrijck[33]
Den wegh ter stede in met zijn benden,
Die over 's vyants neêrlaegh renden.
GAMARRA, 's vroomen wijck,[36]
Ghy sterft voor uwen ouden Vader
Te jong, die aen de Kroon
Zijn eenigh pant, en zoon,
En erfgenaem (wat raeckt hem nader!)
Zoo milt ten beste geeft,[41]
En spreeckt, al schreit het lant om 't deerlijckst:
‘Dus offer ick mijn bloet op 't heerlijckst.[43]
‘Hy storf geensins, maer leeft.[44]
De brave Pallas quam Evander[45]
Dus t'huis, van zijnen toght,
Eer Troje prijs bevocht,[47]
En won met zegenrijcken stander:
Maer dees Kornel verwon,[49]
Zoo lang voor 't sterven en doots vlaegen,[50]
Zagh eerst de zege in 't velt opdaegen,
En rijzen met de zon.

18 *leger:* hol.
20 *nuchtren:* in de vroege morgen.
25 *schijn:* gedaante, houding.
26 *geleden:* gelederen.
27 *overstreden:* overrompeld in de strijd.
28 *zwangre:* geladen.
29 *los drucken:* afschieten.
30 *arrempijp:* pijpbeen van de voorarm (*Ned. Wdb.* II, 689).
32 *In 't barnen* (branden): in het hevigst.
33 *Oostenrijck:* Don Jan van Oostenrijk, natuurlike zoon van Philips IV.
36 *wijck:* toevlucht.
41 *ten beste geeft:* opoffert.
43 *mijn bloet:* mijn zoon.
44 *storf:* stierf.
45 *Evander* (Datief). Volgens Vergilius (*Aeneis*) zond de Arcadiese koning Evander aan Aeneas, in zijn strijd met de Rutuliërs, een hulpbende onder aanvoering van zijn zoon Pallas, die daarbij de dood vond.
47 *prijs bevocht:* de overwinning behaalde.
49 Kornel: aanvoerder (kolonel).
50 *doots vlaegen:* de aanstormende dood.

Och, had het lot der oorelogen

Dien trouwen Helt gespaert,
En, naer zijn vaders aert,
In 's vaders ampten opgetoogen;[56]
Wat vruchten had het Rijck
Genooten, noch een ry van jaeren!
Bestroit met onverwelckbre blaêren
Dit zegenwaerdigh lijck.
'Al wat ter weerelt leeft is sterfelijck.
'Het lichaem smilt, als Was:
'De zerck bestulpt onze asch:[63]
'De Deught alleen is onbederfelijck.[64]

J. v. Vondel.

t'Amsterdam, voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam. 1656.

Verlossinge Van Valencyn
Door zijn Koningklijcke Hoogheit D. Joan van Oostenryck.[aant.*]

Fugat nubes, solemque reducit.

De Staet van 's Konings Nederlanden
Ontstelt, zagh over 't hooft van 't volck[2]
Opkoomen eene donckre wolck
Van oorloge, en 't bederf voorhanden.[4]
De legerspringkhaen deckte 't velt,
Verslont den oegst, en 't weeldigh koren,[6]
De lantzaet gaf den moedt verloren.[7]
De Welvaert vlughte voor 't Gewelt.
Trompetten, trommels, en kortouwen,[9]

56 *opgetoogen:* verheven (*Ned. Wdb.* XI, 1305).
63 *bestulpt:* overdekt (*Ned. Wdb.* II, 2139).
64 *onbederfelijck:* onvergankelik.
* Van 1656. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 559). Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, vs. 143, betekent: Hij verdrijft de wolken en voert de zon terug. In Mei 1656 kwam Don Juan van Oostenrijk, natuurlike zoon van Philips IV, aartshertog Leopold als landvoogd en Kapitein-Generaal van de Zuidelike Nederlanden vervangen. In Julie dwong hij Turenne het beleg van Valenciennes haastig op te breken, en zich naar Le Quesnoy terug te trekken. Hoewel hij Turenne niet dorst achtervolgen, schonk dit wapenfeit nieuwe moed.
2 *Ontstelt:* in moeielike omstandigheden.
4 *'t bederf voorhanden:* de ondergang nabij.
6 *weeldigh:* rijke.
7 *lantzaet:* ingezetene; *gaf verloren:* gaf op.
9 *kortouwen:* geschut.

Gebriesch van paerden, veltgeschrey[10]
Het kryghsvolck voerden aen den rey,[11]
Om d'eedle Bruit van Henegouwen.[12]
De Stadt en legers staen in brant,[13]
En roock, en smoock, en buskruitnevels.
De blixem straelt op muur, en gevels,
En wal. het weêrlicht over 't lant.
De bodem davert van den donder
Der elementen, die om strijt
Hier worstelen. het aerdtrijck splijt
Tot zijnen navel toe van onder.
Het stormende onweêr duurt. De maght
Der Staetzucht, die den Vrede dompelt,[22]
De rust der weerelt overrompelt,
Stont tweewerf pal, en in haer kracht,
Tot datze voelt den strijt hervatten
Met grooter moedt, de derde mael,
Waerop, voor 't schitterende stael,
Haer benden van elckandre spatten.
De Helt, na 's vyants nederlaegh,
Gaet strijcken met de kryghsstandaerden,[30]
Geschut, en roof, en wagenpaerden,[31]
En vaeght veel steden van dees plaegh.[32]
Men zuchte een gansche maent, by duister,
In die benaeude lucht, om troost,
Tot dat de glans van 't helder Oost[35]
Ten leste doorbrack met zijn' luister.
Toen quam de Zwaen* van Valencijn,[37]
Niet meer geschut voor dam en sluizen,[38]
Verheught het bloedigh Schelt afbruizen,
Met's OOSTENRYCKERS zonneschijn;
Terwijl in deze blijde stralen
Haer buuren, Ryssel, Kameryck,
En 't oude Doornick, te gelijck
Haer' adem en haer hart ophaelen.[44]
Zy zingt, daer zy den PRINS ontmoet,
En buiten d'ope poort bejegent:[46]

*[Randschrift:] *Stadtswapen*.

10 *veltgeschrey:* krijgsrumoer.
11 *voerden aen den rey:* leidden ten dans.
12 Zinspeling op de spreekwijze: ‘de bruid waarom gedanst wordt’, in 't biezonder toepasselik op steden die met wapengeweld gewonnen worden (*Ned. Wdb.* III, 1624).
13 *legers:* legerplaatsen.
22 *Staetzucht:* heerszucht; *dompelt:* ten onder brengt (*Ned. Wdb.* III, 2798).
30 *Gaet strijcken:* gaat heen.
31 *roof:* buit.
32 *vaeght:* veegt, reinigt.
35 *de glans van 't helder Oost:* de opkomende zon, met woordspeling: Don Juan van Oostenrijk (vgl. vs. 40 en 60).
37 *de Zwaan:* de stad voert een zwaan in haar wapen.
38 *geschut:* tegengehouden.
44 herademen en moed scheppen.
46 *bejegent:* tegemoet zwemt.

O Oorloghshelt van Godt gezegent,[47]
Ry binnen, op 's verlosten groet.
Ry binnen, die aen 's Vaders kroone
Twee perlen hechte, door beleit
En onverwonne dapperheit,
Te Napels, en te Barcelone.[49-52]
Longone danckt u voor uw deught,[53]
Herstelt in d'oude heerschappye.
Voor uwen arm bezwijckt Turckye,
Dat op de zee u laegen leit.
Het Neêrlant bouwt zijn rust en hoope[57]
Op uwe vroomheit, na veel smart,
Onthaelt u met een danckbaer hart,[59]
Opgaende Zon van 't droeve Europe!

M DC L VI.

Op de afbeeldinge van *Zijn Koningklijcke Hoogheit*, D. Joan van Oostenryck[aant. *]

Wie zagh de Deught zoo heerlijck oit naer 't leven,[1]
Zoo vroegh dus rijp, zoo jongk in top van eer,
Als daerse komt met haer gevelde speer,
Voor Valencijn, door 's vyants legers streven!
Dus hanthaeft hy, vol moedts, zijn Vaders kroon
In Nederlant, Longone, en out Sicilje,
En Catalonje; en Napels, daer Castilje[4-7]
Nu vaster zit en vreedzaem op den troon.
Waer OOSTENRYCK dus opdaeght, met zijn hoope,[9]
Daer vlught Gewelt en Oproer uit Europe.

J. V. VONDEL.

47 *van:* door.
49-52 Don Juan heeft in 1647 het oproerige Napels opnieuw aan Spanje onderworpen, in 1652 Barcelona op Frankrijk heroverd.
53 *Longone:* een plaats in Portugal, waar Don Juan een overwinning behaalde; *deught:* dapperheid, evenals *vroomheit* in vs. 58.
57 *Het Neêrlant:* nl. *'s Konings Nederlanden* (vs. 1).
59 *Onthaelt u:* haalt u binnen.
* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 59.
1 *naer 't leven:* in levenden lijve.
4-7 Zie de toelichtingen bij het vorige gedicht.
9 *opdaeght:* zinspeling op het beeld van de opkomende zon in het vorige gedicht.

Op den Zeetriomf Der Heerschappye van Venetie[aant. *]

Tum demum movet arma L E O.

Noch leeft de Zeeleeuw van Sint Marck,[1]
En keert met afgeruckte snuiten[2]
  Van Zeegalajen, fors, en sterck,
Op trommelslagh, trompet, en fluiten,[4]
  Al brullende, uit het bloedigh perck.[5]
Hy koomt, en heeft een' roof van scheepen[6]
En monsters met zijn' klauw gegreepen,
  Hy keert op 't juichen en den groet
Van duizenden verloste slaven,
  En laet den zouten watervloet
Gedeckt met aes voor visch en raven,[11]
  En root geverft van heiloos bloet.[12]
De kust van Kreten, alle wateren[13]
En eilanden van blyschap schateren.
  Hoe stofte 't hof, toen Ottoman[15]
Zich wapende met Barbaryen;[16]
  Toen out Karthage in een gespan[17]
Te water gingk met gansch Turckyen,
  En wat de Zee beschieten kan.
Zoo quaemenze uit de Dardanellen,
Om Christus Rijck de wet te stellen.
  De wint, hun gunstigh, spande 't zeil.
De riemen repten zich, als vlogels.
  De hemel scheen hun niet te steil.
De wolcken schrickten voor die voogels,
  Erfvyanden van 's weerelts heil.[26]

* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 191. Het motto, ontleend aan *Aeneis* XII, 6, betekent: Wederom voert de leeuw de wapenen. De 20ste Julie 1656 werd de Turkse vloot door de Venetiaanse aan de ingang der Dardenellen verslagen en bijna geheel vernietigd.

1 *de Zeeleeuw van Sint Marck:* symbool voor de zeemacht van Venetië.
2 *snuiten:* scheepssnebben.
4 *Op:* begeleid door.
5 *perck:* strijdperk.
6 *roof:* buit.
11 *raven* (enkelvoud): raaf.
12 *heiloos:* Vondel's spelling van heilloos: rampzalig (nl. van heidenen).
13 *Kreten:* Kreta, met uitzondering van de hoofdstad Candia, was in 1645 door de Turken aan Venetië ontnomen.
15 *stofte:* blufte; *'t hof:* nl. van de Turken, hier in *Ottoman* verpersoonlikt.
16 *Barbarye* (het tegenwoordige Marokko, Algiers, Tunis en Tripolis) was in het begin der 16de eeuw door de Porte in bezit genomen.
17 *in één gespan:* nauw verbonden.
26 *'s weerelts heil:* het Christelik geloof.

De Turcksche maen durf zich beloven[27]
De zon der Kruysvlagge uit te doven:
Maer toen, na 'et oorloghsonweêr, 't licht
Van Godts Evangelist aen 't stralen,[30]
Byzantium, in zijn gezicht,[31]
De Maen van Mahomet zagh daelen,
Voor zijn kasteelen, al te dicht,[33]
En zijnen Bassa, by de slippen[34]
Gegrepen, pas den doot ontglippen,[35]
Hoe waentghe wiert het toen te moe?
Het zagh den wint en krijghskans keeren
Al teffens, en ons vier de roe
Des Christendoms in gloet verteeren[38-39]
Tot roock, en smoock, en assche toe,
En 't overschot van zijn bravade[41]
Vervoert, en staen tot ons genade.[42]
Naest Godt, den grooten zegenaer,
Heeft zich de Batavier gequeeten[44]
Met raet en daet, op 't zeealtaer
Van vader Mars, en Agars keten[46]
Geruckt van Godts verdruckte schaer:[47]
Want Hollants Zeeleeuw handhaeft snedigh[48]
Sint Markus Leeuw, en stont noit ledigh.
Al maetight nu Marcelloos lijck[50]
Den zeetriomf des Staets met rouwe;
Hy leeft by Godt en Christenrijck,
Verbonden aen zijn deught en trouwe,
In noot der vroomen burgh en wijck.[54]
Augustus neef, het licht der braven,[55]
Wert met dees staetsi niet begraven.[56]

27 *durf zich beloven:* waagt het zich er in te verheugen (*Ned. Wdb.* II, 1748).
30 *Godts Evangelist:* Sint Marcus, de patroon van Venetië.
31 *in zijn gezicht:* voor zijn ogen.
33 *al te:* zeer.
34 *Bassa:* admiraal (Turkse titel).
35 *pas:* juist; in dit verband: nauweliks.
38-39 *Al teffens:* juist tegelijk; *de roe des Christendoms:* de Turkse macht, een gesel voor de Christenrijken.
41 *bravade:* pronkend vertoon. Hier concreet voor de vloot (*Ned. Wdb.* III, 1158).
42 *vervoert:* meegevoerd; *staen tot ons genade:* aan onze willekeur overgeleverd.
44 *de Batavier:* de Hollander. Van Lennep denkt hier aan De Ruyter, die kort te voren in de Middellandse zee achttien Turkse oorlogsschepen genomen of vernield had, en zeshonderd Christenslaven verlost.
46 *Agars keten:* de keten der Ismaëlieten of Arabieren, afstammelingen van Hagar.
47 *Godts verdruckte schaer:* de Christenen in Turkse slavernij.
48 *handhaaft snedigh:* staat krachtig ter zijde (*Ned. Wdb.* XIV, 2284).
50 *Marcelloos lijck:* de Venetiaanse vlootvoogd Laurentius Marcello sneuvelde tijdens het gevecht.
54 *vroomen:* rechtschapenen; *wijck:* toevlucht.
55 *Augustus neef:* zinspeling op M. Claudius Marcellus, de laatste, veelbelovende telg uit zijn geslacht, die, door zijn oom Keizer Augustus als zoon aangenomen, plotseling op twintigjarige leeftijd stierf (vgl. deel 3, blz. 398).
56 *dees staetsi* (accent op *dees*): Augustus liet Marcellus op het Marsveld begraven en hield zelf de lijkrede. De bedoeling is: zulk een plechtige uitvaart als Marcello ten deel viel, kreeg zelfs zijn Romeinse naamgenoot indertijd niet.

Op het Eeuwgetijde Van den H. Vader Ignatius de Loiola.[aant.*]

Missus in Imperium magnum.

Nu komt het vrolijk Eeuwgetij[1]
Van held IGNATIUS ons leeren
Den ongelijken strijd van Heeren[3]
En knechten tegens hun partij.[4]
Hoort wakker toe, en slaat uwe oogen
Op dees slag-ordens, die hij stelt
En plant, een ijder in hun veld.
Hij geeft u keur van orelogen.
De Vorst der helle slaat de trom,
De groote Vorst des hemels mede.
Wie zich verbinden wil bij eede:
Men geeft u keur van Heerendom.[12]
Verkiest de Maan, die licht verandert,[13]
Het merk van 't heiloos helsch gespuis:
Of volgt met ijver 't heilig Kruis,
En Christus zegenrijken standert.
De loon is ongelijk. De dood[17]
Is 's afgronds loon, na lastig streven:[18]
Maar JEZUS schenkt het eeuwig leven
Zijn' zoudenier, beproeft in nood.[20]
Hoe ijdel quijten 's afgronds slaven,[21]
Geketent van den duistren nacht,[22]
Zich in dien oorlog, op hun wacht,
Verblind door glimp van valsche gaven![24]

* Van 1656. Volgens de tekst in *Bloemkrans van verscheide gedichten*, 1659, blz. 479. Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 812, betekent: In een groot rijk gezonden, hier zinnebeeldig te verstaan van Ignatius' zending om een geestelijk rijk te stichten. In dat gedicht zijn verweven twee overwegingen uit Ignatius' Geestelijke Oefeningen (Exercitia Spiritualia): ‘over het Rijk Gods’ (de regno Christi) en ‘over Twee Banieren’ (de duobus vexillis). Zie H.J. Allard: Vondel's Gedichten op de Societeit van Jezus. 's-Hertogenbosch 1868.

1 *Eeuwgetij:* herdenking van het feit dat Ignatius honderd jaar geleden, 31 Juli 1556, gestorven was. (Vgl. deel 5, blz. 501).
3 *ongelijken strijd:* omdat de overwinning van Christus zeker is; van Heeren: Christus nl. en Lucifer.
4 *knechten:* hun volgelingen; *partij:* tegenpartij, vijand.
12 *Heerendom:* door Vondel gevormd woord, te vergelijken met heerschappij (*Ned. Wdb.* VI, 351): men laat u kiezen onder het gezag van welke Heer gij u wilt plaatsen.
13 *de Maan:* als symbool (*merck*) van het heidendom (vgl. *Lucifer*, vs. 1760).
17 *de loon:* bij V. vrouwelik; *dood:* de eeuwige dood.
18 *'s afgronds:* van de hel; *lastig:* drukkend, pijnlik.
20 *zoudenier:* soldaat, dienaar.
21 *ijdel:* vergeefs.
22 *van:* door.
24 *glimp:* schone schijn.

Wie dus bedrogen, zucht en hoopt[25]
Op 't hoogste goed, word met verlangen,
In 's grooten Heilants dienst ontfangen,
Indien hij rustig over loopt.[28]
Zoo vlied LOJOLE uit 's werelds benden,
En wisselt wijs den wapenrok
En 't slagzwaard om een pij, en stok.[31]
Hij gord een' zak om zijne lenden.
Hij voert godvruchtigheid en tucht
En letterwijsheid in de steden,[34]
Verdrijft de woeste en wilde zeden,
En duisternissen van de lucht.[36]
Nu ziet het Roomsche Rijk Gods vanen,
Op deze kerktrompet, zoo hoog[38]
Gevlogen, als geen arent vloog,
In Oost en West, bij d'Indianen.[40]
De kerken rijzen, nieuw gebouwt
Tot aan de lucht. Ontelb're zielen
Verhongert voor het Manna knielen,[43]
Dat eeuwig haar in 't leven houd.
De zekerheid des heils, daar boven
Te smaken, buiten zielgevaar,
Ontbeerd hij gaarne, om Gods altaar
Te bouwen, hier van elk verschoven.[45-48]
Zoo wenschte Mozes uit Gods boek[49]
Gewischt te zijn, en wettige orden.
Zoo wenschte Paulus zelf te worden,[51]
Om Jakobs zegen, ijders vloek.
Gelukkig zag hem Pampelone[53]
Geschoten, en in 't hart gewond
Van zuivre liefde, om dus gezond

25 *dus:* op die wijze.
28 *rustig:* krachtig, vastberaden.
31 *stok:* pelgrimsstaf.
34 *letterwijsheid:* geleerdheid (door het onderwijs der Jezuieten).
36 *duisternissen:* die toen de kerkelijke hemel betrokken.
38 *Op:* bij het geluid van; *kerktrompet:* verkondiger van de lof der Kerk (vgl. deel 5, blz. 557, vs. 42).
40 *bij d'Indianen:* de bekering der Indianen geschiedde eigenlik door zijn volgeling Franciscus Xaverius, de apostel van Indië (deel 4, blz. 325).
43 *het Manna:* het hemelse voedsel der Israëlieten in de woestijn; hier het Altaarbrood, de Hostie.
45-48 Van Lennep ziet hier terecht een zinspeling op het antwoord dat Ignatius gaf aan Jacobus Laynez en Petrus Ribadeneyra, op de vraag: ‘Werd u de keuze gelaten tussen een ogenblikkelike dood, verbonden met de zekerheid van uw eeuwig geluk, en het blijven voortleven in de onzekerheid over de toekomst, zo nochtans dat gij voor het zielenheil en de Glorie Gods bevorderlik kondt wezen, wat zoudt gij kiezen?’
48 *verschoven:* verstoten, veracht.
49 *Mozes:* nl. na de aanbidding van het gouden kalf (zie *Exod.* XXXII, 32): ‘delg mij uit uw boek, hetwelk gij geschreven hebt’.
51 *Paulus:* zie *Rom.* IX, 3: ‘Want ik zoude zelf wenschen afgesneden te zijn van Christus voor mijne broederen.’
53 Toen Loyola bij het beleg van Pampelona zwaar gewond terneder lag, nam hij het besluit, zijn bezittingen onder de armen te verdelen en ridder der H. Maagd te worden.

Te dienen, onder 's hemels kroone.[56]
Nu straalt hij uit de wolken neer
Met eenen glans van grooter waarde
Dan Nerius die 't hoofd op d'aarde[59]
Van licht omschenen zag wel eer.
Gij die stantvastig hebt gestreden,
Waar 't godlijk heir de trommels roert,
Dat JEZUS naam in 't vaandel voert,
Beschut uw benden hier beneden.[64]

J. v. Vondel.

Op d'afbeeldinge van den E. heere, Rycklof Goensz. Raet in de OostIndien.[aant.*]

Geschildert door G. Flinck, *toen hy op zyn vertreck stont*.

Zoo leeft hy, die de kroon des Indiaenschen raets,
Waeraen een perle ontbreeckt, te Iakatra zal sluiten.[2]
Het oirbaer van 't gemeen bewaert deze ope plaets[3]
Voor *Goenszen*, daer de zon de winters weet te stuiten,[4]
Ons nieuw Batavie voor 't oude zaeit, en maeit.[5]
De geur des morgenstonts, zoo menigh jaer geroken,[6]
Bekoort hem dat hy weêr het hooft ten oosten draeit,
En naer den dagh verlangt, die, kruidigh opgeloocken,[8]
Hem krachtigh derwaert treckt, ten dienst van 't vaderlant.
Het roer des wackren raets magh slaepen op zyn hant.[10]

56 *onder 's hemels kroone:* beschermd en gezegend door de Hemel.
59 *Nerius:* Philippus van Neri, uit Florence (1515-1595), in 1627 gecanoniseerd. Hij zag in het gebed na Ignatius' dood deze meermalen verschijnen, het hoofd omstraald van licht. Dit was een *glans van grooter waarde* dan die Ignatius *op d'aarde* omstraalde.
64 *uw benden:* de leden van uw orde.
* Van 1656. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 146. Rycklof van Goens (1619-1682) woonde van zijn negende jaar in Indië en bewees de Compagnie belangrijke diensten, o.a. als commandant over de land- en zeemacht te Ceylon in 1653, waar hij met sukses de Portugezen bestreed. De 28ste Oktober 1654 vertrok hij als admiraal der retourvloot naar Nederland. De 22ste November 1656 aanvaardde hij weer de reis naar Indië, als admiraal der Compagnie-vloot. Dit gedicht moet dus vóór deze datum ontstaan zijn.
2 *Iakatra:* de oude zetel van de Compagnie op Java. Door het vroegere vertrek van Van Goens was een parel aan de kroon ontvallen.
3 *Het oirbaer van 't gemeen:* het nut (belang) van de Indiese gemeenschap.
4 *daer:* waar.
5 *'t oude* (Batavie): het moederland.
6 *des morgenstonts:* van het Oosten.
8 *kruidigh opgeloocken:* geurig opengegaan.
10 *op zyn hant:* vertrouwende op zijn bescherming.

Op myne afbeeldinge in het kleen door Filips de Koning.[aant. *]

Zoo schildert my een Konings hant
In 't kleen, terwyl ik 's Konings snaeren,
En heiligh harpgezang, en trant
Vast volge, in top van 's levens jaeren,[4]
Een min dan seventigh. Wat is 't?[2-55]
Noch min dan verf, een damp, een mist.

MDCLVI.

Aen de jongkvrouw Margareta van Ryn Kunstigh afgebeelt door P. de Koning.[aant. *]

GRATIOR ET PULCHRO VENIENS IN CORPORE VIRTUS.

Wat zienwe hier? is 't verf, en schijn,
Of wezen? o gy overschoone,
Men kroone u billijk met de kroone
Der schoonheit, perle van den Rijn.
Quam 's levens torts aen glans t'ontbreeken[5]
Aen vier, en vlam, en hemelsch licht,
De zon zou aen uw schoon gezicht
En oogen zien haer torts t'ontsteeken;[8]
Aen die turkoizen. Men beloof[9]
Zich niet verwaent dat vier te maelen;[10]
By zulke levendige straelen
Is d'allereelste verf te doof.[12]

* Van 1656. Volgens de tekst in Vondels *Poëzy*, 1682, I, blz. 587. Filips de Koning, leerling van Rembrandt en vriend van Vondel, heeft de dichter tien of elfmaal, tussen 1651 en 1677, getekend en geschilderd. Zie Sterck's *Iconographie der portretten van Vondel* in deel 4, blz. 45.
4 *vast:* voortdurend.
2-5 Toespeling op Koning Davids Harpzangen, in 1657 verschenen.
5 *Wat is 't?:* Wat is de waarde van ons stoffelik omhulsel?
* Van 1656. Volgens de tekst in Vondels *Poëzy*, 1682, II, blz. 346. Het motto, ontleend aan *Aeneis* V, 344, betekent: De deugd komt nog bevalliger uit in een schoon lichaam.
5 *'s levens torts:* de zon (vs. 7).
8 *zien t' ontsteeken:* trachten te ontsteken.
9 *Men beloof zich:* men vleie zich.
10 *verwaent:* overmoedig.
12 *doof:* dof.

De versche bloemen op de wangen,
De zwier van 't blonde hair, de mont,
Een opgelooken morgenstont,
De harten prikken met verlangen.
Dat poesligh en gezielt albast[17]
Des blanken boezems, ô dat sopje[18]
Van schaepestremsel, lekker kropje,[19]
Gy noot een' Engel zelf te gast.
Doch schoonheit, zonder pit van zeden,[21]
Waer slechts een bloote schors: nu zweeft
Een geest hier in, die leven geeft
Aen die volschapenheit der leden.[24]
Wie plukt dees roos? wie trouwt dit pant?
Wie anders als een Konings hant?[26]

MDCLVI.

Op G. Flincks Afbeeldinge van den doorluchtighsten Vorst en Heere, I. Maurits, *Prince van Nassau*.[aant. aant. *]

QVA PATET ORBIS.

Zoo leeft MAURITIUS, die, als een kopren styl,
De Nieuwe Weerelt stutte, en stant hiel in Brazyl,
Daer Portugal, en al de zeekust, zwart van Wilden,
Op hem hun grof geschut, geweer, en pylen spilden.
De grens der Staten slaept op zyne wacht, en zorgh.
Den stoel van Kleef, den Raet van 't Keurhooft Brandenborgh

17 *gezielt:* bezield, levend.
18 *sopje:* papje.
19 *schaepestremsel:* dik geworden schapemelk (niet in *Ned. Wdb.*); *lekker:* in de 17de eeuw in ruimer gebruik voor alwat het gezicht of het gehoor streelt (*Ned. Wdb.* VIII, 1519); *kropje:* halsje; hals te zamen met het bovendeel van de borst (Krop NWdb. 8, 369).
21 *pit:* in tegenstelling met *schors* (22) voor wat diepere betekenis en hogere waarde heeft.
24 *volschapenheid:* volmaakte vormen.
26 *een Konings hant:* woordspeling; Margareta was dus de bruid.
* Van 1656. Volgens de tekst van de gravure van W. van der Laegh (Unger No. 755). Het motto, tevens randschrift van het portret, is geen letterlik citaat maar een vrije omwerking van Ovid. Metam. I, 24: Qua terra patet, en betekent: Waar de wereld open staat.

Bekleet hy met zyn deught, wiens lauren noit verdorden.
Op zyn Grootmeesterschap van Duitschlants Heilige Orden[1-8]
Heft Malta nu het hooft veel trotser uit de zee,
Als Ottoman het zwaert wil rucken uit zyn schee.[10]
De Keizer en het Ryck hem voor een' Ryxvorst eeren,
Een peerel aen de Kroon van Nassau en zyn Heeren.

J. v. Vondel

De Cloelia *Van de* Heere Hogenhuis, *geschildert door* Stokaade.[aant.*]

De Roomsche C L O E L I A ontzwom met d' eed'le maegden[1]
De gyzeling, en 't oog der schiltwacht, en de doodt;
Waerom zy zulx Porzenne en al den Raet behaegden,[3]
Dat d'eerste, op 's vyants eisch, een Ridders beelt genoot.

J. v. Vondel.

1-8 Zie de toelichting bij de *Jaghtzang van J. Mauritius*, hiervóór, blz. 182; *styl:* zuil.
10 *Ottoman:* de Turk (vgl. *Op den zeetriomf der heerschappye van Venetië*, blz. 207, vs. 15).
* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 259. Zie over *Nicolaes van Helt Stocade* (1615-1666) een opstel van E. Moes in *Amsterdamsch Jaarboekje* 1902. Als middelmatig schilder legde hij zich toe op dekoratieve kunst en werkte o.a. mee aan de versiering van het Stadhuis. De Cloelia, die hij voor de heer Hogenhuis schilderde, behoorde in 1688 tot de desolate boedel van Hendrik de Wijs: ‘een stuck van Clelia door Stocade gedaan, de lyst swart, en int stuck een Veers van Vondel gestelt.’
1 *De Roomsche* (Romeinse) *Cloelia*, aan koning Porsenna ter gijzeling uitgeleverd, ontsnapte uit het Etruriese legerkamp en zwom de Tiber over naar Rome. Toen de Senaat haar terugzond, schonk Porsenna haar de vrijheid. Een ruiterstandbeeld op de Via Sacra bewaarde de herinnering aan haar.
3 *zulx:* zozeer.

Op het uitdeelen der graenen door Joseph in Egypten, *Geschildert door* Nikolaes Stockade.[aant.*]

Geheel Egypte brengt den Rijxvooght schat, en have,[1]
En leeft nu zeven jaer by 't uitgereickte graen.[2]
Het vrye volck door noot wort 's konings eigen slave.
Een mans voorzichtigheit kan duizenden verzaên.[4]

Op de *Brieven en Papieren* ter Trezorie, Geschildert door Kornelis Brize.[aant.*]

Men riep: de Drukkunst en de Schryfkunst zal verwilderen,
Nu Hollant ons verbiet 't gebruick van Fransch papier.[2]
Ontsla u van die zorgh, sprak Aemstels Tresorier:
BRIZE bestelt papier, als hy zich zet tot schilderen.[4]
Bezie dat tafereel. Wat ziet gy daer om hoogh?
Papieren, bul, en brief, of schyn bedrieght ons oogh.

J. V. VONDEL.

* Van 1656. Afgedrukt volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 451. Zie over dit schilderij, voorstellende het korenhuis van Egypte en Jozef als schatbewaarder, als toepasselik schoorsteenstuk in de Thesaurie ordinaris van het Stadhuis, Weissmann, *De schoorsteenen van het Amsterdamsch stadhuis*, in: *Oud-Holland* XXV (1907) blz. 77, en Hans Schneider. *Ferdinand Bol als Monumentalmaler im Amste damer Stadhaus,* in: *Jahrbuch der preusz. Kunstsamml.* 74 (1926) blz. 75. Nog in 1790 stond Vondel's gedicht onder het schilderij te lezen (Jan van Dyk, *Beschryving van alle de schilderyen op het stadhuis van Amsteldam*, Amsteldam 1790, blz. 93); toen Lodewijk Napoleon de Thesaurie tot zijn slaapkamer bestemde, is het gedicht door overschildering aan het oog onttrokken (Weissman blz. 77).

1 *Rijxvooght:* rijksbestuurder, nl. Jozef, zie *Gen.* XLI, 41; op het schilderij boden de Egyptenaren hun goud, zilver en juweelen, ook zichzelf en hun kinderen, aan voor brood (Van Dyk, blz. 92).

2 *by:* van.

4 Een met accent; *voorzichtigheit:* vooruitziendheid.

* Van 1656. Volgens de tekst in *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 323. Het bedoelde schilderij (in de editie-Unger gereproduceerd), nog in het Stedelik museum aanwezig, stelt een menigte brieven, papieren, rekeningen en andere stukken voor, die aan een notebomen schot zijn opgehangen. Het is gemerkt C. Brizé fecit 1656. Deze Cornelis Brizé (1622-±1658) was stilleven- en portretschilder te Amsterdam. Dit schilderij, ook door Jan Vos bezongen, werd gemaakt voor de thesaurierskamer van het Stadhuis (vgl. vs. 3).

2 Waarschijnlik werd dus in deze tijd invoer van Frans papier verboden, om de Hollandse papierfabricage, tegen een nieuwe, in Duitsland bedachte, techniek, te beschermen.

4 *bestelt:* verschaft.

Op de Romainsche Historischilderyen, Opgehangen in de bvrgermeesterskamer, en haer vertreck; geschildert door Ioan Lievensz, Govaert Flinck, en Ferdinandvs Bol[aant.*]

Sunt hic etiam sua praemia laudi.

I.[I.]
De Zoon van Fabius gebiet zijn' eigen Vader
Van 't paert te stijgen, voor Stadts eere en achtbaerheit,
Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbiedigh nader'.[3]
Dus eert een man den Staet in 't ampt, hem opgeleit.[4]

II.[II.]
Op 's Burgermeesters wacht magh Rome veiligh slaepen,[5]
Als Markus Kurius, het aengeboden gout
Versmaênde, zich genoeght met een gerecht van raepen.
Zoo wort door Maetigheit en Trouw de Stadt gebouwt.[8]

III.[III]
Fabricius houdt stant, in Pyrrhus legertenten.
Het gout verzet hem niet, door schandelijcke zucht,[10]
Noch elefants gebriesch, en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van Staet voor gaven, noch gerucht.

J. V. VONDEL.

* Van 1656. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 754). Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, 461, betekent: Aan de lofwaardige wordt hier de verdiende prijs geschonken. De schilderijen verheerliken de deugd der Romeinse consuls. Het stuk van Lievens siert de burgemeesterskamer, de beide andere zijn schoorsteenstukken in het burgemeestersvertrek, waar de oud-burgemeesters vergaderden.

I. *Fabius:* Quintus Fabius Maximus, zoon van de beroemde dictator. Toen hij consul was, gebood hij zijn vader, die geen aanstalten maakte om hem te begroeten, van het paard te stijgen. De vader, die hem op de proef had willen stellen, omarmde hem en prees hem dat hij zijn waardigheid had weten op te houden.

3 *bloet:* familiebetrekking.

4 *den Staet:* het staatsgezag.

II. Samnietiese gezanten wilden de consul Curius met goud omkopen, maar vonden de eenvoudige man aan een middagmaal van rapen, waaruit zij besloten dat hun poging vergeefs zou zijn.

5 *Op 's Burgermeesters wacht:* vertrouwende op de waakzaamheid van hun Consul; *magh:* kan.

8 *gebouwt:* tot bloei gebracht.

III Fabricius hield stand, toen Pyrrhus, koning van Epirus hem goud aanbood en daarna schrik trachtte aan te jagen door de plotselinge verschijning van een olifant.

10 *verzet hem niet:* brengt hem niet in verleiding; *zucht:* geldzucht.

Op Mejoffer Margriete Tulp, Huisvrouwe van Joan Six. Door Govert Flinck geschildert.[aant.] *

Animum pictura pascit inani.

Margrite zagh haer' schyn in haere beeck,[1]
Gelyck een perle in 't klaere water, leven,[2]
Zoo heeft de kunst haer nu met verwe en streeck[3]
Den ommetreck natuurelyck gegeven.[4]
Toen Six dit zagh, ontvonckte 't hart van min.
Hy zagh bekoort de schaduwe aen voor 't wezen[6]
Van zyne *Tulp*, en lieve Zanggodin.[7]
Het bloet ontstack, en al zyne aders rezen.[8]
Hy kuste 't beelt, en had het weêr gekust,[9]
De schildery had zelf dien gloet geblust.

* Van 1656. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 147. Het motto is ontleend aan *Aeneis* I, 464 en betekent: voedt zijn hart met een ijdel beeld. Zie over Margriete Tulp en Joan Six, deel 5, blz. 852.

1 *schyn:* gestalte; *haere beeck:* waarschijnlik een beek op de hofstede Elstbroek te Hillegom, waar het echtpaar woonde.
2 *perle:* met zinspeling op de naam Margarita, die parel betekent.
3 *verwe:* kleur.
4 de trekken natuurlik weergegeven.
6 *de schaduwe:* hier het portret; *'t wezen:* de persoon.
7 *Zanggodin:* Margriete zong dus verdienstelik.
8 *ontstack:* werd vurig; *rezen:* zwollen.
9 *en had het weêr gekust:* en als dit had teruggekust.

Op d'afbeeldinge van den kunstrycken Heere Abraham van Diepebeeck. aant. aant. aant. *

Dus tekende A B R A H A M zich zelven naer het leven.
Wy kennen hant en geest aen ommetreck en streeck.[2]
Zy vloeien even ryck, gelyck een D I E P E B E E C K .
't Welschicken, van Natuur aen weinigen gegeven,[4]
Is 't vrye velt, waer in hy weit met zyn penseel.[5]
De vont van 's mans vernuft ontziet geen zonnestralen,[6]
Noch zelf Apelles oogh, in kercken en in zalen.[7]
Laet tuigen print en doeck, en koorglas en panneel.[8]

J. v. Vondel.

* Van 1656. Volgens de tekst in Vondel's handschrift (afgebeeld en toegelicht in de Aantekeningen). Abraham van Diepebeeck (1596-1675) was voornamelik glasschilder en werd als zodanig ingeschreven in het Sint Lucas-gilde te Antwerpen, waarvan hij sinds 1641 deken was. Hij schilderde als leerling van Rubens ook mythologiese onderwerpen. Het bijschrift is waarschijnlik gemaakt bij het geschilderde zelfportret.

2 *ommetreck:* tekening; *streeck:* penseelstreek.

4 *'t Welschicken:* de kunst van compositie; *van:* door.

5 *weit:* zich vrij beweegt.

6 *vont:* vondst; *zonnestralen:* het heldere licht dat in zijn glasschildering gebreken zou kunnen tonen.

7 *zelf:* zelfs. Met *Apelles* is niet zozeer de schilder als de deskundige bedoeld.

8 *print:* gravure; *koorglas:* geschilderd kerkraam in het koor.

Koning Davids Harpzangen[aant.]

bewerkt door Prof. B.H. Molkenboer O.P.

Van 1657. Afgedrukt naar den tekst van de eerste uitgave in 8°. (t'Amsterdam, By de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam. 1657 - en volgens de laatste blz. gedrukt t'Amsterdam, Ter Druckerye van Thomas Fontein, op den Voorburghwal. 1657) Unger: *Bibliogr.* No. 569. De gotische letter van dezen eersten druk was voor de vele psalmberijmingen uit Vondels dagen gebruikelijk. Het kleine octavo-formaat was er op berekend, dat men het boekje makkelijk op zak kon steken.

Over de middelmatige titelgravure, die David bij zijn harpspel voorstelt, valt weinig te zeggen. Ontwerper of plaatsnijder is niet bekend, maar we denken het eerst aan Salomon Savery, die naar alle waarschijnlijkheid ook de titelprenten van *Lucifer* (1654) en van de *Inwydinge van 't Stadthuis* (1655) ontwierp en graveerde. Ook kan de prent uit één der vele XVIIde psalmbewerkingen zijn overgenomen.

Het titelblad wordt hierbij typografisch nagevolgd, de titelgravure op ware grootte weergegeven.

Vroegere psalmbewerkingen van Vondel vindt men in deze uitgave, Dl. I, 464; II, 216, 398; IV, 523-34; 537-43; 604. De ‘uitbreidingen’ hiervan heeft Vondel in *Harpzangen* opnieuw, naar 't Vulgaat-latijn, vertaald; de vertalingen (naar de Vulgaat) hier en daar gewijzigd. Men zie nog Vondels lofzang op de Psalmen: *De Koningklycke Harp aen Kornelis van Kampen*, Dl. IV, 53 en *Op een marmeren Beeldt van Koningh David*, Dl. V, 536.

In het versje van 1656 *Op myne afbeeldinge in het kleen door Filips de Koning* (zie hiervoor blz. 212) zinspeelt Vondel op de bewerking van zijn *Harpzangen*, en G. Brandt geeft in zijn *Leven van Vondel* op 1657 's dichters bekentenis weer, dat hij bij het verdriet over zijn zoon dikwijls zeide: ‘Indien ik de troost en verquikking der Psalmen niet hadde, ik verging in myn elende.’ (ed. Leendertz, 1932, bl. 49). Hierin ligt een bijzondere reden om aan te nemen, dat Vondel de Psalmen gebruikt heeft, om zijn persoonlijk leed en den heelen toestand van zijn binnenste in de moeilijke jaren 1656-57 lucht te geven. Vgl. *Vondelkroniek*, III (1932), bl. 166 vv.

In onze toelichtingen duiden wij de Vulgaat aan met *V*, Bellarminus met *B*, en den Statenbijbel met *SB*.

In het zestiende Jaarverslag van het Vondel-museum (A'dam, 1934, bl. 56) wees Dr. A. Zijderveld op de insinuatie van Joh. Vollenhove, dat Vondel bij zijn vertaling de *Explanatio in Psalmos* ‘van zijn meester Bellarmijn’ heeft benut. Onze toelichtingen houden hiermee doorloopend rekening. Vondels afhankelijkheid van Buchanans *Psalmorum Davidis paraphrasis poetica*, welke door Dr. A. Geerts in zijn Stellingen (1932) geponeerd werd, blijkt twijfelachtig en in elk geval van weinig beteekenis.

De Harpzangen zijn niet gedagteekend, maar geheel vervuld van dit werk is Vondel 1657 ingegaan; we laten het daarom voorafgaan aan de andere gedichten van 't zelfde jaar.

Koning Davids Harpzangen *Den Nederduitschen toegezongen*
Door J. v. Vondel.

t'AMSTERDAM,
By de weduwe van ABRAHAM de WEES,
op den Middeldam. 1657.

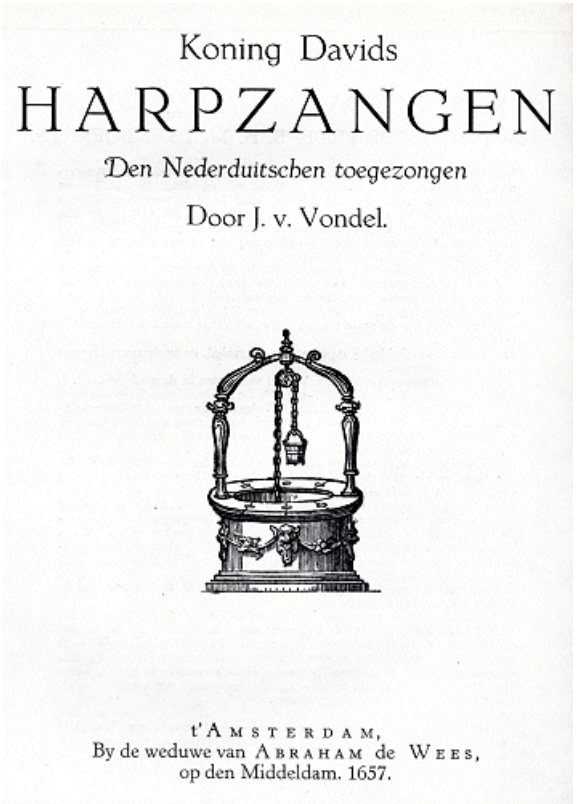
Koning Davids
HARPZANGEN
Den Nederduitschen toegezongen
Door J. v. Vondel.
t'AMSTERDAM,
By de weduwe van ABRAHAM de WEES,
op den Middeldam. 1657.

Titelgravure van Harpzangen op ware grootte

Aen De doorluchtighste Koningin Christina Maria Alexandra.*

Christine, die de Noortstar met uw kroonen[1.]
En glans verdooft, en al wat kroonen draeght,
En, daelende uit uw vaderlijcke troonen,[3]
Als Gods Gezalfde, in ootmoedt Godt behaeght;[4]
Wy wyden hier in Neêrduitsch aen uw voeten[5]
Het Harpgezangk des Konings, op wiens maet[6]
De hemelen en Englen juichen moeten,
Terwijl hy voor de Bondtkist danst op straet.[8]

* O p s c h r i f t . Vondel noemt Christina van Zweden, de dochter van Gustaaf Adolf (geb. 8 Dec. 1626; gest. 19 Apr. 1689), nog koningin, ofschoon zij in Juni 1654 afstand had gedaan van haar troon. Bij haar publieken overgang tot het Katholicisme, te Innsbrück 3 Nov. 1655, nam zij, naast haar van Christus afgeleiden naam, ter eere van de Moeder Gods en van paus Alexander VII de namen Maria Alexandra aan. - Van Lennep veronderstelt, dat de bundel *Harpzangen* haar door tusschenkomst van haar agent, Vondels vriend, Michiel Le Blon werd aangeboden (*Vondel* VII, 142), maar van eenig antwoord der vorstin, die Nederlandsch verstond en den dichter vroeger een gouden keten had vereerd, is niets bekend. - Vondel heeft niemand zóó uitbundig gehuldigd als deze zonderlinge vrouw, die door haar geestesgaven, koningschap, troonafstand en bekeering wel zijn bijzondere aandacht moest trekken. In niet minder dan twaalf, dikwijls uitvoerige lierzangen heeft hij haar gehuldigd en verdedigd. Zie Dl. V, 354, 468, 472, 498, 588, 592, 594, 817, 916 en 931; waar is bij te voegen *De Koningklijcke Idea*, gepubliceerd in 1660, maar waarschijnlijk van 1654 vóór den troonsafstand en daarom ongedrukt gebleven. Deze opdracht van de *Harpzangen* is wel 't laatste gedicht, dat hij haar wijdt, hoewel hij, of misschien juist omdat hij nog 20 jaar getuige bleef van haar opzienbarende leefwijze. De dood van zijn bemiddelaar M. Le Blon in 1657 verklaart wel iets, maar de terechtstelling van Monaldeschi in Nov. 1657 wellicht nog meer van dit zwijgen. Zie verder: Brandt: *Leven van Vondel*, ed. Leendertz. 1932, bl. 47, 68; J.A. Alberdingk Thijm: Christina van Zweden te Amsterdam, *Verspr. Verhalen*, A'dam, 1881; II, 1-48; M.S. in *De Katholiek*, 1911; L.v. Pastor: *Gesch. der Päpste*, XIV I, Freib. i.B. 1929, bl. 328-56. Zeer ongunstig is Christina's beeld in de recente voorstelling der vrouwelijke auteurs: Hannah Szász, *Christina von Schweden, Regentin und Renegatin*, Freib. i.B. 1930, en Princesse Lucien Murat: *La Reine Christine de Suède*, Flammarion, 1934.

1. *de Noortstar:* het Noorderlicht, het heele Noorden.
3 *daelende uit:* suggereert meer de majesteit van den troon dan *daelende van;* vgl. *Salmoneus*, vs. 1072, 1544, 1547; *uw vaderlijcke* troonen: elders noemt Vondel Christina ‘der Zweden Gotten en Wenden [Gothen en Vandalen] Koninginne’ Dl. V, 588.
4 *Gods Gezalfde:* als koningin en met zinspeling op haar naam Christina, afgel. van Christus, Gezalfde, Vgl. *Blijde Inkomste* vs. 141-42; Dl. V. 922.
5 *Neerduitsch:* Nederlandsch.
6 *Harpgezangk:* het Psalterium, letterl. snarenspeeltuig, bij overdracht de gewijde liederen, die bij het snarenspeeltuig, de harp, werden gezongen; *des Konings:* van Koning David.
8 *de Bondtkist:* de Ark des Verbonds, bij welker overbrenging van Obededoms huis naar Davids stad Sion de koning vooruit danste *op straet*, in het publiek, vgl. II *Kon.* VI, 14 en *Altaergeb.* II, 391.

Die galm, van outs in 't godtshuis der Hebreeuwen,[9]
Den Oppersten, als wieroock, toegezwaeit,[10]
Heeft Christus Kerck en kooren nu veele eeuwen
Gesticht, zoo wijt de zon om d'aerde draeit.[11-12]
Hy hangt, gelijck een keten, rijck van schakels,[13]
Met kunst verknocht, door 's hemels drift en Geest.[14]
Dat Memfis zwijge, en luistre naer d'orakels[15]
Van dit muzijck, een eer van 't hooghste feest.[16]
Athene zwichte, en stoffe op geene pennen[17]
Van Pindarus, die, om verwelckbren palm[18]
En lauwerier, in 't ydel renperck rennen:
De Godtheit draeft hier op een' eedler galm.
Hier openbaert de Hoop van alle volcken[21]
Zich levendigh, op dien onfaelbren toon,[22]
En dringt met strael op strael door zwerck en wolcken,
Als Godts beloofde en lang verwachten Zoon.[21-24]
Dees lier herbouwt geen stadt, die met haer muuren[25]
En glans verzinckt in bloet, en smoock, en stof,[25-26]
Maer Sion, dat alle eeuwen zal verduuren,[27]
En eeuwigh groeit in 's Allerhooghsten lof.
De Koning temt den Oorlogh, opgewassen[29]
Tot elcks bederf, verbrijzelt schilt, en dolck:
Zoo luste 't u den Krijgh t'ontharrenassen,[31]
Te ketenen, tot rust van volck by volck.
Wanneer de Geest hem leert de snaeren roeren,[33]
Dan vaert de Vre ter poorte in van 't palais:
Gelijck uw drift den Pais alom wil voeren[35]

9 *galm:* gezang; *godtshuis der Hebreeuwen:* tempel der Joden te Jerusalem.
10 *als wieroock:* vgl. Ps. CXL, 2; *Harpzang* CXL, vs. 5-6.
11-12 Van oudsher zijn de psalmen in de Christelijke kerken gezongen en gebeden, bijz. in de *kooren*, het deel der kathedrale en kloosterkerken, waar de Getijden, die hoofdz. uit Psalmen bestaan, worden gereciteerd.
13 vgl. *Altaergeb.* III, 1347.
14 *verknocht:* verbonden; *'s hemels drift en Geest:* op aandrift, inspiratie van den Hemel en den H. Geest.
15 *Memfis:* hoofdstad van Egypte; bedoeld is de ‘gebloemde wijsheit der Egyptenaren’, vgl. Dl. V, 562; *orakels:* godsspraken.
16 *dit muzijck:* bij Vondel is muziek gewoonlijk onzijdig; *eer:* opluistering.
17 *Athene:* de Grieken met hun orakels en verheven dichters; *stoffe:* poche; *pennen Van Pindarus:* pennen als van Pindarus, den oud-Griekschen lierdichter die hier als type van hoogste poëtische inspiratie geldt; met *pennen*, die *in 't ydel renperck rennen*, vs. 19, zijn als pars pro toto de gevleugelde dichtgeesten bedoeld, vgl. *Altaergeb.*, I 405-06.
18 *verwelckbare palm:* vgl. I Cor. IX, 25.
21 *de Hoop van alle volcken:* Christus, de verwachte der volkeren, in de psalmen voorspeld.
22 *onfaelbren:* onfeilbren.
21-24 Het Messiaansch karakter van sommige psalmen.
25 *Dees lier:* deze harp, nl. van David.
25-26 Door de muziek van Amphions lier sloten de steenen van Thebe's muren zich aaneen; later werd de stad door den oorlog van de Zeven tegen Thebe en door de Epigonen verwoest.
27 *Sion, dat* enz.: het eeuwige Jerusalem, de Kerk, de Hemel.
29 *opgewassen:* uitgedeid.
31 *u:* Koningin Christina, die door Vondel altijd als een bevorderaarster van den Europeeschen vrede wordt voorgesteld; *ontharrenassen:* ontwapenen.
33 *de Geest:* de H. Geest; *hem:* David.
35 *drift:* geestdrift, ijver; *Pais:* vrede (Fr. paix).

Ter weerelt in, hoe kranck zy walght van Pais.[36]
Och, of ons Duitsch 't Hebreeuwsch gezang kon volgen[37]

36 *hoe kranck* enz.: hoe dwaas zij zich ook van den vrede afwendt.
37 *Duitsch:* Nederduitsch, Nederlandsch.

In aert en zwier; 't zy d'opperste Gena
Het menschdom zalve, of 's hemels wraeck verbolgen[39]
Op donders rolle, en 't volck met blixem sla.
Gy, die de kerne en kracht van veele tongen,[41]
Oock 't Neêrlantsch kent, zult, zoo my d'eer gebeurt,[42]
Best smaecken of ick wel hebb' nagezongen[43]
Den Harpenaer, die heilrijck juicht, of treurt.
Uw heuscheit plagh den blooden moedt te geven,[45]
Die voor uw' stoel bezweecken uit ontzagh.[46]
Door deze hoop, van uw gena gesteven,
Beproef ick wat mijn flaeuwe stem vermagh.
De groote naem van David magh vergoeden
Wat hier ontbreeckt aen 's dichters klanck, en maght.
Uw troon verstoot geen willige gemoeden,[51]
Dat 's d'eigenschap van 't goddelijck geslacht.[52]

39 *zalve:* trooste, opbeure.
41 *tongen:* talen.
42 Dat Christina bij haar vele talen ook Nederlandsch verstond, staat vast.
43 *smaecken:* proeven, beoordeelen; *wel:* goed.
45 *blooden:* beschroomden.
46 *stoel:* koningszetel; *bezweecken:* diep neerbogen.
51 *willige gemoeden:* menschen die 't goed bedoelen.
52 *'t goddelijck geslacht:* vorsten, door Vondel dikwijls aardsche goden genoemd.

Berecht.*

[1] Den Lezer zy kenbaer dat het getal der Harpzangen gestelt is, vol-
[2] gens d'oude rekeninge der Hebreeusche Rabbynen of LXXII[r. 2]
[3] Overzetteren, die de zelve, omtrent 250 jaeren voor Christus ge-
[4] boorte, uit den gronttext in het Griecksch vertaelden; welck getal
[5] oock gevolght is van den H Outvader Hieronymus in de Latijnsche
[6] overzettinge, die door gansch Christenrijck gemeenelijck gebruickt[6]
[7] wort, en van de nieuwe Bybelen hier in verschilt, dat zy Davids 9
[8] Harpzang in twee verdeelen, en hunnen 10 daer uit trecken, en den
[9] 113 noch eens scheidende, daerna den 114, en 115, en den 146, en
[10] 147 weder in een smilten: waerom zy van den 9 Harpzang tot den
[11] 148, t'elkens een hooger tellen, en den 10, den 11; en den 116, den
[12] 117, en zoo voort, noemen; doch ten leste evenwel het getal van 150
[13] Harpzangen behouden.

* In zijn *Bibliographie* deelt Unger onder no. 569 mee, dat hem van de eerste uitgave der Harpzangen een ex. onder de oogen kwam, waarin op een los, ingevoegd blaadje bovenstaand Berecht gedrukt stond. In een der ex. van het Vondel-museum is dat blaadje ook aanwezig, maar afzonderlijk achter de opdracht aan Koningin Christina ingenaaid. Denkelijk heeft Vondel nog tijdens het binden van de oplaag deze notitie aan zijn werk toegevoegd, zoodat het nog in een gedeelte dier oplage kon worden vastgenaaid en in de gereed gekomen exx. los is ingelegd.

r. 2 *rekeninge:* telling; *der Hebreeusche Rabbynen of LXXII Overzetteren*, de zgn. Septuagint.

6 *gemeenelyck:* algemeen; *de nieuwe Bybelen:* zooals de Staten-vertaling.
Het Berecht komt dus hierop neer, dat Ps. IX, die in de Vulg. 39 vss. telt, in de Staten-vertaling in tweeën gedeeld is, nl. vs. 1-21 en 22-39. Het eerste gedeelte is dan in de *SB:* Ps. 9, het tweede Ps. 10, zoodat de *SB:* in de verdere telling steeds één voor blijft en dus Ps. X van de *V* gelijk is aan Ps. 11 van den *SB:* Doordat Ps. CXLVI en CXLVII van de *V* in de *SB:* worden samengesmolten tot Ps. 147, is het eindcijfer in beide vertalingen 150.

Koning Davids Harpzangen

Eerste Harpzang.*

Beatus vir, qui non abiit.

Wel zaligh is de man, die met godtloozen
Niet aenspant, noch het spoor houdt van de boozen,[2]
  Noch op de banck des snooden schimpers zit;
  Maer puur uit lust Godts wetten volght, zijn wit,[4]
En neemt vermaeck aendachtigh t' overleggen,[5]
Zoo 's nachts als daegs, wat hem Godts wet wil zeggen.

Dees wort met recht by eenen boom geleecken,
Die, aen den kant van versche waterbeecken
  Geplant, by 't vocht van springende aedren leeft,[9]
  En op zijn tijt gewenschte vruchten geeft,
Oock zonder loof te missen t'allen tijen.[11]
Zoo zal die man en al zijn werck bedijen.[12]

Zoo gaat het niet met godelooze dwazen,
Neen zeker: want gelijck het stof, voor 't blazen
  Des dwarrelwints, en 't bulderend gerucht
  Der buien, stuift en opvlieght in de lucht,
Wanneer het oost bestorremt wort van 't weste,
En 't zuid van 't noort; zoo vaert dit volck ten leste.[13-18]

Dus kan de booze, al heeft hy schijn van voordeel,[19]
Geensins bestaen in Gods rechtvaerdigh oordeel;
  Geen booswicht oock, geketent aen het quaet,[21]
  Bestendigh staen in der oprechten Raet:
Want Godt alleen den wandel kent der vroomen,
En boozen dempt, eer zy hun wit bekomen.[24]

* Ps. 1:
BOVENSCHRIFT: *Beatus vir* enz. Boven iederen Harpzang plaatst Vondel de aanvangswoorden van de psalmen volgens de Latijnsche Vulgaat. Onderaan geven wij de nummering van den *SB*.

2 *aenspant:* omgaat; *het spoor:* de weg, *V:* via; *op de banck des snooden schimpers:* in het gezelschap der spotters; *V:* in cathedra pestilentiae.

4 *puur uit lust:* uit zuiver welbehagen; *wit:* doelwit.

5 *aendachtig t'overleggen:* vroom te overwegen.

9 *by 't vocht* enz.: toevoegsel van Vondel.

11 *t'allen tijen:* ooit.

12 *bedijen:* gedijen, welslagen.

13-18 omschrijving van: tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terrae, vs. 3. - *zoo vaert dit volck ten leste:* zoo zal het in 't eind dien lieden (den zondaars) gaan.

19 *al heeft hy* enz.: toevoegsel.

21 *booswicht:* zondaar; *geketent* enz.: toevoegsel.

24 *dempt:* verderft.

De II. Harpzang.*

Quare fremuerunt gentes.

Hoe raest de weerelt zoo verblint?[1]
Wat breeckt het volck al wint?[2]
De Koningen en Vorstendommen,
Te stout in top geklommen,
Zijn ingespannen, troon by troon,[5]
Om Godts gezalfden Zoon[6]
En Gode 't hooft en spits te bieden.[7]
Ay, hoor dat bloet eens zieden:[8]
Smijt wech hun banden, en hun juck,[9]
En redt u uit dien druck.
Maer Godt, uit zijn verheve stoelen,[11]
Belacht dit ydel woelen.
De Heer belacht hunne ydelheit,
En reuckloos onbescheit.[14]
Begint zijn gramschap uit te breecken,
Hoe grimmigh wil hy spreecken,
En hen verbazen met dit woort,[17]
Al dondrende, en gestoort:[18]
d'Almogentheit heeft ons van boven,[19]
In top van alle hoven,[20]
Ten Vorst gezalft, den vloeck ten trots,
Om uit haer hooge rots,[22]
Het heiligh Sion, te regeeren,
En elck haer wet te leeren.[24]
De Vader zelf sprack tegens my:[25]
Gy zijt mijn Zoon: want gy
Zijt heden zelf uit my gesprooten.[26-27]

* Ps. 2. Vondel heeft dezen Messiaanschen psalm tamelijk vrij en met veel tusschenvoegsels (vs. 4, 8, 18, 32-33, 39, 40-43) vertaald.
1 *de weerelt:* het slechte, God niet kennende menschdom, gentes in *V:* d.i. heidenen.
2 *Versta:* wat maken de menschen een drukte, nl. met ijdele grootspraak; windbreken is vooraan vliegen of varen; het *ventosa gloria* van Virgilius, *Eneas* XI, 708, in 't proza door Vondel ook met *wintbreken* vertaald (Dl. VII, bl. 160, r. 754). mag hem hier voor den geest hebben gestaan.
5 *Zijn ingespannen:* hebben samengespannen, convenerunt in unum, *V.*
6 om Christus.
7 *hooft en spits:* tautologie.
8 Zeer drastisch bijvoegsel, *dat bloet:* die menschen; *zieden:* koken, bruisen.
9 *hun:* nl. van Christus en van God.
11 *verheve stoelen:* hoogen zetel, in caelis, *V.*
14 *reuckloos onbescheit:* roekelooze verwaandheid.
17 *verbazen:* overbluffen.
18 *gestoort:* verstoord.
19 *ons:* mij, nl. Christus.
20 *hoven:* koninkrijken.
22 *uit haer hooge rots:* van de ondeerbare plaats der Almogentheit, der Almacht uit; in *V:* is de *rots* (berg) met Sion verbonden: Super Sion montem sanctum ejus.
24 *haer wet:* de wet der Almogentheit.
25 *De Vader:* Jehovah, door Vondel genomen als God de Vader; *my:* God de Zoon, Christus.
26-27 *V:* ego hodie genui te.

Eisch rustigh: 't is beslooten[28]

28 *rustigh:* met vertrouwen, invoegsel evenals *'t is beslooten* en in 29 *ontelbaer tal,* een bij Vondel zeer gebruikelijke uitdrukking.

Dat ick u een ontelbaer tal
Van volcken schencken zal
Tot errefgoet, en vaste panden,[31]
Zoo wijt de zee de stranden
Bevochtight, om den aerdtkloot heen,[32-33]
Uw onversterflijck leen.[34]
Gy zult de wrevlen, trots te moede.[35]
Met eene staele roede
Bestieren, en aen scherven slaen
Al die u wederstaen:[38]
En brijslenze, als een vat van aerde.[39]
Welaen dan, kent mijn waerde,
Gy Koningen, mijn' naem ten prijs.
Aenvaert mijn onderwijs,
Die over 't aerdtrijck, als mijn knechten,[43]
De menschen moet berechten.
Neemt Godt voor oogen, en ontziet
Zijn' toorne in uw gebiet,[45-46]
En juicht, met schrick voor zijn vermogen.
Zijn tucht verstrecke uwe oogen
Een spiegel, eer hy zich vergramm',[49]
Uw' ongerechten stam
Verdelge: want zijn wraeck voorhanden[50-5151]
Begint, als vier, te branden.
Geluckigh heeft de man gebouwt,[53]
Die op Godts Zoon betrouwt.[54]

De III. Harpzang.*

Domine, quid multiplicati.

Hoe groeit het leger, datme plaeght![1]
't Weêrspannigh leger, datme daeght
In 't oorloghsperck,
Wort vreeslijck sterck:
Het krielt, en krijt vast, rot by rot:[5]
Hy vint geen heul aen zijnen Godt:

31 *vaste panden:* vast bezit, *V:* possessionem tuam.
32-33 *V:* terminos terrae.
34 invoegsel; *onversterflijck:* zelfs door uw dood niet te vervreemden.
35 *de wrevlen, trots te moede: V:* eos.
38 invoegsel.
39 *vat van aerde: V:* vas figuli. - *kent mijn waerde:* invoegsel.
43 *als mijn knechten:* invoegsel.
45-46 *V:* Servite Domino in timore.
49 *Een spiegel* wordt door *V* niet genoemd.
50-51 *V:* (ne) pereatis de via justa.
51 *voorhanden:* aanstaande, *V:* in brevi.
53 *heeft de man gebouwt:* invoegsel.
54 *Godts Zoon: V:* in eo.
* Ps. 3:
1 *plaeght:* benauwt.
5 *krijt vast:* schreeuwt voortdurend; *rot:* troep.

Maer ghy beschutme, o Heer, en stuit
Dien hoop, en voert den oorlogh uit,
  Als ghy belooft,
  En heft mijn hooft,
Ten trots van 't muitende gerucht,
Met vollen zegen in de lucht.[7-12]

Ick riep, door noot geperst, tot hem,
Die van den Godtsbergh mijne stem[14]
  Verhoorde in last.[15]
  Ick sliep te vast,
En lagh ter doot toe uitgestreckt,[17]
Maer zijne hant heeft my geweckt.

Nu vreeze ick niet, hoe ongetelt[19]
Soo menigh duizent kriele in 't velt,
  Op op, mijn Heer,
  En berghme weêr:
Want ghy 't gebit in stucken slaet,[23]
En kneust al watme t'onrecht haet.

Verwacht geen heil dan uit de wolck
Van Godt, den zegenaer van 't volck.[25-26]

De IIII. Harpzang.*

Cum invocarem exaudivit.

Toen mijn gebedt ten hemel steegh
  Verkreegh
Ick troost van hem, die my bewaeckt,
En uit gena rechtvaerdigh maeckt:[4]
  Mijn toegesloten hart
Loock op, in 't nijpen van de smart.

Ontfarm u mijns: verhoorme toch.
  Och och,
Och, Adams kinders, zeghtme, hoe

7-12 *V:* Tu autem Domine susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum, vs. 4.
14 *Godsbergh:* de heilige berg Sion (*V:* de monte sancto suo) met den tabernakel, als beeld van den Hemel.
15 *in last:* toen ik in last en lijden was.
17 *ter doot toe:* als dood.
19 *ongetelt:* ontelbaar.
23 *V:* Dentes peccatorum contrivisti, vs. 8.
25-26 *de wolck van Godt:* de wolk, die boven den tabernakel zweefde, in den Ps. niet vermeld.
* Ps. 4:
4 *uit gena rechtvaerdigh maeckt: V:* Deus justitiae meae, vs. 2; *B:* hoc est, cujus gratia me justum fecit.

Uw hart dus zackt naer d'aerde toe.
Wat mintge d'ydelheit,
En volght de logen, die u vleit?

't Is noodigh datge weet hoe hoogh,
In 't oogh
Der Englen, zijn getrouwe schaer,[14-15]
Hy 't heiligh kint zoo wonderbaer[16]
Verheft. Ick kerm tot hem,
Hy rijst, en luistert naer mijn stem.

Versteurt u vry, maer viert met schroom[19]
Den toom
Van uwe gramschap op het quaet,
En houdt de goude middelmaet,
Op datge u niet besmet,
Als reden uwen toren wet.[19-2424]

Wanneer 't gestarrent in der nacht
De wacht
Bevolen blijft, en gy te bedt
Op al uw doen en laeten let,
Zoo prickelt lijf en ziel
Met rouwe, om al wat Godt misviel.[25-30]

Gaet offert Gode geenen ram,
Noch lam;[31-32]
Maer offert aen zijn Majesteit
Een offer van rechtvaerdigheit,
En hoopt op zulk een' Heer,
Die kiest het hart voor kalf, en weer.[36]

Hoe menigh raeskalt: toont ons wat
Men schat
Voor 't heerelijckste en beste goet,
Waer naer men billijck jaegen moet,
Nu 't aertsch al t'ongewis[41]
En kort in 's wijzen oogen is.[37-42]

14-15 bijvoegsel.
16 *'t Heiligh kint: V:* sanctum suum, vs. 4, de Zoon Gods.
19 *versteurt u vry:* wordt gerust boos.
19-24 Irascimini et nolite peccare, vs. 5.
24 Versta: als ge reden hebt om boos te worden; *toren:* toorn.
25-30 *V:* heeft alleen: in cubilibus vestris compungimini.
31-32 *geenen ram Noch lam:* bijvoegsel.
36 *weer:* weder, Hgd. Widder, ram.
41 *ongewis:* onzeker.
37-42 *V:* Multi dicunt: quis ostendit nobis bona, vs. 6.

O Schepper, die het al verlicht
En sticht,
Gy merckte ons zielen met dit merck,
Dat van uw helder voorhooft sterck
In onzen boezem dringt,
Zoo dat het hart van blyschap springt.

Gy zegent uwen onderdaen
Met graen,
Olijf, en Druif. Ick worp, o Heer,[51]
My plotsling in uwe armen neêr,[52]
En slaepe op zulck een' borgh,[53]
Mijn hoop, mijn' troost, mijn zorgh.[43-5454]

De V. Harpzang.*

Verba mea auribus.

Ontsluit, o Heer, uwe ooren
Om mijne stem te hooren,
En luister, uit uw kooren,[3]
Naer mijn gekrijt:
Want gy mijn Godt en Koning zijt.

Ick zal, voor 't morgenteken
Van 't licht, dat door wil breecken,
U met gebeden smeecken.
Ick zal, voor 't licht,
Verschijnen voor uw aengezicht.

Dan zal ick konnen lezen
Uit uw rechtvaerdigh wezen,
En zonder leedt te vreezen,
Hoe u misnoeght
Al 't onrecht, daer het hart af wroeght.[11-1515]

Oock zullen geene boozen
En rechte godeloozen,
In uwen dienst verkozen,[18]

51 *Olijf:* bijvoegsel.
52 *plotsling:* bijvoegsel, met herinnering aan 's dichters overgave en overgang.
53 *borgh:* waarborg, beschermer.
43-54 Hier benut Vondel Davids woorden voor zijn eigen bekeeringslied.
54 *zorgh:* verzorger.
* Ps. 5:
3 *kooren:* hemelkoren, de Hemel.
11-15 *V:* quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, vs. 5.
15 *af:* van.
18 onduidelijk toevoegsel, de zin klaart door vs. 19 eenigszins op: in Uwen dienst verkozen wordende.

Voor u bestaen,
Maer angstigh uit uwe oogen gaen,

Gy haet de wetverbreeckers,
Verdelght de logenspreeckers,
Vervloeckt de wreede wreeckers,
Daer 't bloet om schreit;[24]
Oock die zijn' naesten laegen leit:

Maer ick zal met betrouwen
Op uw genade bouwen,
Het Heilighdom aenschouwen,
En ang en kuisch[29]
Gaen knielen in uw heiligh huis.

O Heer, ley my beraden[31]
Op uw gerechte paden,
Nu veelen my versmaeden:[33]
Dies lichtme voor,
Dat ick u volge op 't wettigh spoor:

Want in geen lastermonden
Oit waerheit wert gevonden.
Hun hart, te diep om gronden,[38]
Niet anders breit
Dan spinneweb, en ydelheit.[39-40]

Hun keel, van stanck doorkroopen,[41]
Stinckt, als een graf, dat open
Een ieder wech leert loopen.
Hun tongen zijn
Bedrieghelijck door valschen schijn.

Verdoem, o Heer, die treken,[46]
Dat, van hun wit versteecken,[47]
Zich vinden uitgestreecken,[48]
Die hier alleen
De vroomen dochten te vertreên.

24 *'t bloet:* de bloedverwant.
29 *ang en kuisch:* angstig en zonder smet, *V:* in timore tuo.
31 *beraden:* wel beraden, met goed overleg, hoort bij *my*.
33 persoonlijk accent?, *V:* propter inimicos meos.
38 *om gronden:* om te doorgronden.
39-40 *breit ... spinneweb:* toevoegsel.
41 *V:* sepulchrum patens est guttur eorum, vs. 11; *B:* quasi os sepulchri unde exhalat faetor.
46 *treken:* valsche streken.
47 *Dat:* opdat.
48 *uitgestreecken:* bedrogen.

Verdrijftze om hunne boosheit,
En bystre godeloosheit,
Die niet uit simple broosheit,[53]
Maer zonder schrick
Godt terghden elcken oogenblick.

Dan zullen de geslachten,
Die op uw goetheit wachten,
Verheught uit al hun krachten,
Eeuw in, eeuw uit,
U tegengaen met bly geluit.

Gy zult de deught beloonen,
En in hun harten woonen,
Zy u met eere kroonen,
O zegenaer
Van uwe oprechte en vroome schaer.

Gy kroont ons hier beneden
Met uw genegentheden,
Na 'et storten der gebeden,
Als met een' schilt,
Waer op de haet zijn pijlen spilt.[70]

De VI. Harpzang.*

Domine, ne in furore.

Och, strafme niet in uwen toren,[1]
Noch leghme mijne schult te voren,[2]
In uwe gramschap, lieve Heer:
Ontfarm u mijns; ick legh ter neder,
Ter doot toe kranck: geneesme weder:
Mijn beenen siddren meer en meer.

Mijn ziel is vol onsteltenissen.
Help Godt, hoe lang zalze u noch missen?
Och keer uw aenschijn toch naer my,
En ruck mijn ziel uit zooveel stricken:
Maeck mijnen geest van alle schricken
Des doots door uw genade vry:[11-12]

53 *simple broosheit:* enkel uit zwakheid, toevoegsel.
70 toevoegsel.
* Ps. 6. Deze vertaling is behalve enkele geringe varianten in vs. 2, 8, 20 en 23 gelijk aan die van 1642, Dl. IV. 523.
1 *toren:* toorn.
2 *te voren:* voor mij.
11-12 *van alle schricken Des doots:* toevoegsel.

Want niemand, daer de dooden leggen,[13]
Weet prijs en eer van u te zeggen.
Wie looft u in den helschen kuil?[15]
Ick ging in arbeit van al 't steenen.[16]
'K zal nacht op nacht in 't bedde weenen,
En wasschen het, terwijl ick huil.

'K zal 't bedt met tranen overspreien.
Mijn oogh is root en blint van schreien:[20]
Van hartzeer wert ick grijs en out,
Om zooveel haeters, die my praemen.[22]
Nu wijckt, vertreckt van my altsamen,
Gy die van recht noch regel houdt:[24]

Want mijn gekerm quam Godt ter ooren:
Godts goetheit wou mijn be verhooren:[27]
Mijn smeecken ging hem aen het hart.
Dat nu zoo menige als my haeten[28]
Verbaest en schaemroot 't velt verlaeten,
En haestigh vliên, van schrick benart.

De VII. Harpzang.*

Domine Deus meus.

Mijn Heer, mijn Godt, ick heb op u
Mijn hoop gestelt.
De vyant komt te velt:
Behoe beschutme nu
Voor allen, die verbolgen
My zoecken, en vervolgen:

Op dat de vyant, nu hy brult,
Gelijck een leeuw,
Die yslijck, schreeuw op schreeuw,
Het woudt met schrick vervult,
En vlamt op hart of hinde,[5-11]
Niet fel mijn ziel verslinde:

13 *leggen:* liggen.
15 *in den helschen kuil: B* verstaat *V:* in inferno, vs. 6 van de hel.
16 *V:* Laboravi in gemitu meo; Vondel heeft het grondwoord labor letterlijk willen weergeven.
20 toevoegsel.
22 *praemen:* beangstigen.
24 *V:* qui operamini iniquitatem.
27 *be:* bede.
28 *menige:* velen.
* Ps. 7:
5-11 de Vulg. heeft alleen: ut leo. Buchanan omschrijft: ut leo imbelle crudus dilaniat pecus.

Gemerckt zich niemant openbaert,[13]
Niet een, die my
Verlos, behoe, bevry.
Word ick met recht bezwaert,
Of kanmen my verdencken,
Dat ick hem zocht te krencken?[18]

Of zocht mijn wraecklust oit uit haet,
Zoo fel en wreet,
Ontfangen leet met leet,
En al dat quaet met quaet
Hem weêr betaelt te zetten?
Zoo moet hy my verpletten:[24]

Zoo vliede ick, zonder wederstant:
Hy grijp' verstoort
En trede en trapme voort
Het hooft tot stof in 't zant,
Zoo lang tot dat 'er leven
En naem al teffens kleven.[30]

Ontwaeck in uwe grimmigheit,
En hanthaef 't recht
Van uwen trouwen knecht:
Vertoon uw Majesteit,
En zegenrijcke straelen,
In 's vyants lant en paelen.

Ontwaeck, o Heer, en voer mijn zaeck,
Naer uw besluit
En last, rechtvaerdigh uit:
En 't volck zal met vermaeck
In uwen tempel dringen,[40-41]
En u ter eere zingen.

Dan zet u wederom om hoogh
Op uwen troon,
Als rechter, en betoon,
Voor aller menschen oogh,
Dat gy, een Heer der volcken,
Hen oordeelt uit de wolcken.

13 *Gemerckt:* aangemerkt, aangezien, daar.
18 *hem:* den vijand.
24 *V:* decidam merito.
30 *al teffens kleven:* tegelijk ten onder gaan.
40-41 *V:* et synagoga populorum circumdabit te, vs. 8.

Nu vel, naer mijn gerechtigh pleit,
[Ick ben gerust]
Naer 't recht, u wel bewust,
En mijne onnozelheit,
Het vonnis, zonder voordeel.[53]
O Rechter, strijck het oordeel.

Gy Hartekenner, die den twist[55]
Zoo grondigh weet,
Laet volstaen 't onbescheet[57]
En onrecht, dat men dus vernist:[58]
Laet d'onbeschaemtheit tieren;
Gy zult den vroomen stieren.[60]

Wie recht en billijck handelt, wacht
Van 't billijck Rijck
Om hoogh geen ongelijck,
Maer hulp. De Godtheit acht
Die vroom is en rechtvaerdigh
Zijn hulp en hoede waerdigh.

d'Aertsrechter, op den hooghsten stoel,
Van groot gedult
En sterck, der boozen schult
Vast aenziet, stil en koel,[70]
En dreight hun niet gestadigh,
Gestoort en ongenadigh.

Volhardt de boosheit, onverschrickt
In haer besluit,
Zoo ruckt hy 't slaghzwaert uit,
En spant den boogh, en mickt
Met dootelijcke flitsen,
Geslepe en gloênde spitsen.

53 *zonder voordeel:* zonder bevoorrechting, onpartijdig; *V:* secundum justitiam meam, vs. 9.
55 *den twist:* het geding of geschil met den vijand; *Hartekenner:* het bekende woord uit *Maria Stuart* vs. 1262 is de beknopte vertaling van *V:* scrutans corda et renes Deus, vs. 10, vgl. XVIII Harpz. vs. 89.
57 *Laet volstaen:* lees: vòlstaen, zich geheel voltooien. Vondel neemt de *V*-lezing van *B* over, die ze verklaart met: perficiatur, ad summum perveniat; *onbescheet:* onbescheid, overmoed.
58 *vernist:* bemantelt.
60 *stieren:* besturen, behoeden.
70 *stil en koel: V:* patiens, met geduld, dat al vertaald was in vs. 68.

Bezie nu wat de boosheit baert:
Z'ontfing met druck
Den nijt, die om 't geluck
Des naesten zich bezwaert,
En baerde niet dan nucken,[83]
Gewelt, en schellemstucken.[79-84]

Zy groef, verblint door wrock en nijt,
Een' diepen kuil,
Dees slickte in zijnen muil
En balgh die ons uit spijt[88]
Belaeghde dus verbolgen,
En heeft haer zelf verzwolgen.

De slagh van 't onrecht en gewelt,
Op my gemunt,
Des booswichts eigen punt[93]
Heeft hem ter neêr gevelt,
Verleert dat ydel stoffen,
En 't beckeneel getroffen.[96]

Nu wil ick Godts gerechtigh hof,
Mijn leven lang,
Met snaerespel en zang,
En noit volvlochten lof,[98-100]
Verheffen, en stoffeeren,
Ten roem en prijs des Heeren.

De VIII. Harpzang.*

Domine Dominus noster.

O Heer, ons aller Heer,
Hoe schiet de zon van uwen naem en eer[2]
Haer heldre wonderstraelen
Zoo verre om d'aerde, en over alle paelen![4]
Want uwe heerlijckheit,

83 *nucken:* onberekenbare onaangenaamheden.
79-84 *V:* Ecce parturiit injustitiam; concepit (*Z'ontfing*) dolorem, et peperit iniquitatem, vs. 15, waarbij *B* zegt: Conceptio doloris est conceptio invidiae, sive odii in proximum.
88 *balgh:* buik; *die:* haar die.
93 *punt:* zwaard of pijl, pars pro toto.
96 *beckeneel:* schedel.
98-100 invoegsel met persoonlijk accent; *stoffeeren:* bekleeden.
* Ps. 8:
2 *de zon:* ook Buchanan voert een zon in, maar hij bedoelt de werkelijke.
4 *paelen:* perken, grenzen.

Uw goetheit, maght, en wijsheit, uitgespreit[6]
In 't scheppen, wyder springen
Dan 't groot begrijp der heemlen, en hun ringen.[8]
Het kleentje, dat noch zuight
Aen moeders borst, van uwen lof getuight,
Zoo klaer, datze al te zamen,
Die uwen naem ontheiligen, zich schaemen.[12]
Wanneer ick, 's avonts spa,
Uw werreckstuck, den hemel gade sla,
Den loop van starre en maene,
Die gy geleit op 't spoor van haere baene:
Dan spreeck ick: hoe bezint[17]
Gy dus een' worm, een' mensch, een menschenkint![18]
Wat is de roem des menschen,
Datge om hem denckt, hem gaslaet naer zijn wenschen![19-20]
Gy hebt hem zulcks verrijckt,[21]
Dat hy bykans uwe Engelen gelijckt.
Gy kroonde hem met mercken[23]
Van eere en prijs tot Heer van alle uw wercken.
Gy stelt hem in uw ste[25]
In 't hoogh gezagh der weerelt, over 't vee,
De schaepen in de heiden,
En ossen, die in 't velt en beemden weiden:
Oock over 't pluimgediert,
Dat door de lucht met vlugge pennen zwiert;
En visschen, die zich reppen
In zee, en stroom, en daer hun' adem scheppen.
O Heer, ons aller Heer,
Hoe schiet de zon van uwen naem en eer
Haer heldre wonderstraelen
Zoo verre om d'aerde, en over alle paelen.

6 *V:* magnificentia tua.
8 *begrijp:* omvatting, uitgestrektheid; *hun ringen:* de concentrische cirkels der hemelkringen volgens het stelsel van Ptolomeus; ook Buchanan spreekt van: caeli radiantis orbes.
12 *V:* ut destruas inimicum et ultorem.
17 *bezint:* gedenkt.
Dan spreeck ick: invoegsel.
18 *een' worm:* invoegsel.
19-20 invoegsel.
21 *zulcks:* zoodanig.
23 *mercken:* teekenen (van verheerlijking).
25 *ste:* plaats.

De IX. Harpzang.*

Confitebor tibi, Domine.

Getrouwste noothulp in mijn smart,
Ick wil uit al mijn hart
U loven, en ontvouwen
Uw wonderdaeden op een ry.
Ick wil, in u verheught en bly,
(Mijn opperste betrouwen,)
Al juichende met zang en snaer,
U eeren in het openbaer.

Gy broght mijn' vyant op de vlught.
Al 't heir op dat gerucht
Verloor den moedt in 't vechten;
Verstoof voor uw gezicht beschaemt;
Toen gy mijn zaeck ter harte naemt;
En, om 't geschil te slechten,
Gezeten op den troon van 't Rijck,[15]
Mijn haeters stelde in 't ongelijck.

Gy snoerde 't Heidendom den mont.
De boosheit ging te gront.
Gy hebtze aen stof gewreven,
Zoo kleen gemorselt, dat'er niet[19-20]
De bloote naem van overschiet,[21]
Die uitging met haer leven.[22]
De vyant quam geweer te kort.[23]
Gy hebt zijn steden omgestort.

Zijn naem gedachtenis en huis
Verdween met een gedruisch:
Maer zonder te bezwijcken
Bleef Godt, die zijnen rechterstoel
Gestelt heeft boven 't aertsch gewoel,
Om 't vonnis vlack te strijcken[30]
In billijckheit, en met een woort,
Elck recht te geven, dien 't behoort.

Daer zit de Heer, der armen wijck,
Zijn hulp in ongelijck

* Ps. 9:
15 *troon van 't Rijck:* rechterstoel, *V:* super thronum.
19-20 *V:* delesti; *gemorselt:* vermorseld.
21 *bloote:* enkele.
22 *uitging:* uitdoofde; *haer:* van de boosheid.
23 *geweer:* wapenen.
30 *vlack:* glad, effen.

35 En druck: en hierom hoopen
En zienze op u in noot en strijt,
Die recht beseffen wie gy zijt:
Want al wie derwaert loopen
Om troost te zoecken, vinden raet
40 By u, die niemants klaght versmaet.

Jerusalemsche burgers, kroont[41]
Hem, die op Sion woont,
Met Harpzang in zijn kooren.[41-43]
Verkondight Godts beleit alom
45 By 't onverlichte Heidendom,
Die 't bloet van zijn' verkoren[43-4646]
Hun afeischt, en in harteleet[47]
't Geschrey der armen niet vergeet.

Ontfarm u mijns, en sla toch ga[49]
50 Hoe 's vyants ongena
En haet mijn Recht verdruckte.
Aenschouw het, Heer, die in den noot[52]
My menighmael de poort der Doot,[53]
Door uwe maght ontruckte,
55 Op dat mijn mont uw' lof getrouw
In Davids poorte zingen zou.

Ick zal door u, van 't juck verlicht,
Met vreught voor uw gezicht
Gaen juichen, triomfeeren,
60 En my verheugen zegenrijck:
Dewijl mijn vyant steeckt in 't slijck:[61]
Die fors my wou verneeren,
En smooren bleef, gelijck 't behoort,[63]
Daer hy my heenjoegh zelf gesmoort.

65 Wat onbesneden, tegens Recht,
My looze laegen leght,
Die sneuvelde in zijn laegen.[65-67]

41 *Jerusalemsche burgers:* invoegsel.
41-43 *kroont ... met Harpzang: V:* psallite.
43-46 *kooren - verkoren:* dit zgn. rijke rijm, door Huygens veel gebruikt, komt bij Vondel weinig voor.
46 *Die:* God; *verkoren:* uitverkorenen, invoegsel.
47 *Hun afeischt:* van hen terugvordert.
49 *mijns:* mijner.
52 *in den noot:* in vs. 165 in der noot.
53 *der Doot:* vooral als personificatie is Dood bij Vondel meestal vrouwelijk.
61 *steeckt in 't slijck: V:* infixae vs. 16; *B:* tamquam in luto tenacissimo.
63 *smooren bleef:* versmoorde, stikte.
65-67 invoegsel; *onbesneden:* onbesnedene, niet-Jood, heiden.

Zijn voet bleef hangen in den strick,
Waer me hy heimlijck, zonder schrick,[69]
Uw' dienaer zocht te plaegen,
Te vangen: die my stricken hing
Door uw beleit zich zelven ving.[68-72]

De billijckheit des hemels blijckt,
Als Godt het oordeel strijckt.
De godeloozen smeeden[75]
Voor andre een moordtuigh, wreet en valsch,[76]
En voelen 't eerst op hunnen hals.
De booswicht vaert beneden
Ten afgront, langs het duistre padt,
Daer Godt vergeet die hem vergat.

Maer d'arme, die op Godt betrouwt,
Al zat hy lang benouwt,
Wort boven niet vergeeten
Ten ende toe. Godt kent elx schult.[84]
Der armen lijden, en gedult,
Die heele jaeren sleeten,
Vergeet de Hooghste niet altoos,
En d'uitkomste is niet vruchteloos.[86-88]

Sta op, sta op, o noothulp, stijf
Geen godeloos bedrijf,[90]
Noch trotsen, dus vermeeten.
Verschijn in uw gerecht om hoogh.
Verschrickze met uw grimmigh oogh.
Bestel een', die, gezeten[94]
In 't recht, hun wetten stell', en toon'
Datze assche zijn voor uwen troon.[96]

Waer steecktge, o schutsheer van 't geslacht
Der vroomen, met uw maght
Zoo lang en stil verborgen?
Waerom verzuimtge, verre en wijt
Van d'uwen, hen ter rechte tijt

69 *me:* mee.
68-72 *V:* In laqueo isto, quem absconderunt, comprehensus est pes eorum vs. 16.
75 *godeloozen:* de grondvorm is bij Vondel *godtloos*, alleen om reden van versmaat schrijft hij gode-loos, dat wèl zoo goed schijnt als ons goddeloos, vgl. vs. 90; XIII Harpz. vs 41; XVI Harpz. 63 enz.; 106.
76 *andre:* anderen, de n is uitgevallen om de versmaat.
84 *Ten ende toe:* eeuwig, straks in vs. 87 *niet altoos, V:* in finem, vs. 19.
86-88 toevoegsel.
90 *godeloos:* vgl. vs. 75, 106.
94 *Bestel een':* zend iemand.
96 Bij dit vers, correspondeerend aan vs. 21 van de Vulgaat, wordt de psalm in de Staten-Vert. gesplitst en begint Ps. 10.

Te redden door uw zorgen,
En hulp, uit hunnen noot, en druck,
Zoo hardt geperst van 't ysren juck?

Terwijl de razende tyran,
En 't godeloos gespan[106]
Zich zelven verhoovaerdight
Op zijnen voorspoet, jaer op jaer,
Zucht d'onderdruckte, droef en naer.[109]
De booswicht schijnt gewaerdight
Tot zulck een lot: d'oprechte klaeght[110-111]
Dat d'Opperste geen kennis draeght.[112]

De booswicht wort by elck ge-eert,
En juicht, en triomfeert,
Terwijl hy naer zijn wenschen
't Geluck der weerelt heeft ten vrient,
Het onrecht hem ten zegen dient,
Gezien by alle menschen.[118]
Dees beelt zich in, nu 't wel beslaet,[119]
Dat hy noch rechte gangen gaet.[113-120]

Dees trotse, drencken van zijn lot,
Vergramt verbittert Godt.
Zijn gramschap, noit bewogen,
Groeit aen, en zoeckt de Godtheit niet,
Die zijn verkeertheit hoort, en ziet.
Hy heeft Godt niet voor oogen.
Waer dees zijn voeten keert of zet,
Zijn wandel is doorgaens besmet.[128]

Dees ziet uw oordeel niet te moet,
En trapt, gelijck verwoet,
Dien hy zijn' vyant schatte,
Voor zijne voetschabel, en zeght[132]
Met zijn gedachten: ick zit hecht.
Wat stoel oit schranckte, en spatte,[134]
Mijn staet zal duuren, hoogh geacht
Door al de ry van mijn geslacht.

106 *godeloos:* Vgl. vs. 75, 90.
109 *V:* incenditur pauper vs. 23.
110-111 *gewaerdight Tot zulck een lot:* waardig gekeurd tot dien voorspoed.
112 *geen kennis draeght:* doet alsof Hij niets merkt.
118 *Gezien:* in aanzien.
119 *nu 't wel beslaet:* nu alles hem zoo goed gaat.
113-120 *V:* laudatur peccator in desideriis animae suae.
128 *doorgaens:* voort*d*urend.
132 *Voor:* als; *voetschabel:* voetbank.
134 *schranckte, en spatte:* wankelde en in elkaar zakte.

De mont braeckt laster overal,
Bedrogh, en bittre gal.
Hy neemt vergift van draecken[139]
Op zijne tong, die baert verdriet,
En smart by al wat zy beschiet.[140-141]
De rijcken met hem waecken,
Die heimlijck uit zijn lagen past[143]
Dat hy d'onnozelheit verrast.

Hy vlamt op d'armoede, ieders vloeck,
Bespietze uit zijnen hoeck,[146]
Gelijck in donckre holen
De wreede leeuw verborgen leit.
Hy loert op d'arme onnozelheit,
Op dat hy, stil gescholen,
Den armen vange, en in zijn net
Magh sleipen, daer hem niemant redt.[152]

Dan valt hy den gevangen stijf
Met al zijn maght op 't lijf,
Grijpt toe, en houdt hem onder
De klaeuwen van zijn tiranny:
Want hy besluit: wie hindert my?
Godt keert zich in 't byzonder
Aen niemants klaghten, nochte ziet
Het goet en quaet, dat hier geschiet.

O Heer, sta op, hef op uw hant,
En drijf 't gewelt in 't zant.
Vergeetze niet t'ontzetten,
Die overweldight, arm en bloot,
Uw hulp behoeven in der noot.[165]
Geweldenaeren wetten
Hun boosheit, in der armen smart,[166-67]
Met dit besluit al stil in 't hart:

Waerom zou Godt, de hooghste maght,
Zich om der armen klaght
Vergrammen, en verstooren?

139 *draecken:* slangen of adders, naar analogie van Ps. XIII, 3 ingevoegd.
140-141 *V:* labor et dolor; *beschiet:* tot doel kiest.
143 *past:* loert.
146 *hoeck:* schuilhoek.
152 *sleipen:* sleepen.
165 *in der noot:* vgl. vs. 52, in den noot.
166-67 *wetten Hun boosheit, in der armen smart:* slijpen hun overmoed op of door de ellende van de armen; toevoegsel.

De Godtheit, hooger dan het zwerck
Gezeten, moeit zich met geen werck
Van 's aerdtrijcks ingeboren,
Noch recht noch onrecht, leeft gerust,
Van 's menschen handel onbewust.

Neen zeker, neen: wel degelijck
Ziet Godt, der vroomen wijck,
Den druck, de zwaericheden
Der kermenden van boven af.
De dwingelant zal zijne straf
Gevoelen hier beneden.
Hy zal uw handen niet ontvliên,
En dan zijn reuckeloosheit zien.[169-84184]

Gy zijt der armen toeverlaet,
De vader vooght en raet
Der ouderlooze weezen.
Och, breeck des ongerechten maght,
Den arm der boozen door uw kracht:
Men vint gewis na dezen
In hem geen boosheit, nochte smet,
Hoe scherp men op zijn' handel let.[190-92]

De Heer zal heerschen naer zijn' zin[193]
Alle eeuwen uit en in,
De boozen uit zijn paelen
Verdrijven al de weerelt door.
Hy weet en luistert met zijn oor,
Eer zy hun leedt verhaelen,[198]
De be der armen, en hun smart,[199]
En kent de spraeck en tong van 't hart.[200]

Bescherm en hanthaef in haer Recht[201]
De wees, die onder leght,
Zoo veel verschovelingen,[203]
Voor hun verdruckers. helpze ras,

169-84 bijna geheel ingevoegd, hoezeer in overeenstemming met den gedachtegang.
184 *reuckeloosheit:* roekeloosheid, overmoed; *zien:* inzien.
190-92 *V:* quaeretur peccatum illius et non invenietur, vs. 36, en *B:* quaeres postea peccatum ejus et non invenies.
193 *naer zijn zin:* volgens zijn eigen goeddunken, invoegsel.
198 invoegsel en uitvloeisel van vs. 200 als weergave van *V:* praeparationem cordis eorum vs. 38.
199 *be:* bede.
200 *spraeck en tong:* tautologie.
201 *haer:* Vondel denkt bij *wees* van 201 blijkbaar aan een meisje.
203 *verschovelingen:* verschoppelingen.

Op dat de mensch, slechts stof en asch,
Zich wachte te bespringen
d'Almogenheit van 't hemelsch hof,
Te sterck voor zulck een brosse stof.[208]

De X. Harpzang.[*]

In Domino confido.

Ick zet al mijn betrouwen vast
Op Godt, als druck my overlast.[2]
Hoe durft gy booswicht ondertusschen
Noch tot my zeggen: volgh de musschen,
En vliegh uit uw vervolgers oogh
Behouden naer een' bergh om hoogh:

Dewijl de laegeleggers nu[7]
Hun boogen spannen tegens u,
De pijlen op hun pezen zetten,
Om alle oprechten te verpletten,
Te treffen zeker en gewis
Uit hunne laege, en duisternis.

De boosheit durf, ô Heer, uw wet,
Die gy voltrockt, en zonder smet
Ons voorschreeft, uit zijn harte vaegen,
En uwen trouwen dienaer plaegen.
O stout en reuckeloos bestaen,[13-17]
Wat heeft d'onschuldige misdaen?

De Godheit, boven wolck en zwerck,
Gezeten in des hemels kerck,
Op zijnen rechtstoel, drymael heiligh,
Slaet zijn gezicht en oogen veiligh
Op d'onderdruckten, starooght sterck,
En onderzoeckt een ieders werck.

Hy ondervraeght den vroomen man,
En 't onrechtvaerdige gespan.
d'Alziende let op ieders handel,

208 *brosse stof:* nl. als de nietige mensch.
* Ps. 10:
2 *overlast:* overbelast.
7 *laegeleggers:* belagers, *V:* peccatores.
13-17 *V:* quae perfecisti destruxerunt, vs. 4.

Der goeden en der quaden wandel.[25-28]
Hy haet zich zelven, al te blint,
Die d'ongerechtigheit bemint.

De hemel stort, tot 's boozen straf,
Een regenvlaegh van stricken af,
En vlam, en zwavel, vier, en voncken.
Hem wort een bittre kelck geschoncken
Van blixem donder storm en wint,
Als d'Opperste zijn wraeck ontbint:[35-36]

Want Godt bemint het recht gewis,
Gelijck zijn aert rechtvaerdigh is.
Hy schept behaegen in 't rechtmaetigh,
En haet het kromme en eigenbaetigh.[40]
Hy ziet van boven uit zijn rust
d'Oprechten aen met liefde en lust.

De XI. Harpzang.*

Salvum me fac.

Behoeme, o Heer, de Heiligen verminderen,[1]
En spatten uit het loot
Van uwe wet. de deught van Adams kinderen
Neemt af, te bros en snoot.[4]
Oprechte trouw is heden wijt te zoecken.
Bedrogh behoudt het velt.
De logen pooght den naesten te verkloecken.[7]
Het hart is niet gestelt[8]
Gelijck de snaer der tonge, en haere klancken,
Vol valscheit en bedrogh.
O Godt, besnoey's bedriegers tong en rancken,[11]
En sulcke stoffers toch:[12]
De stouten, die zich stoffende bedriegen,
En roepen overluit:[14]
Betoom u niet: ontzie u niet te liegen:

25-28 dubbele vertaling van *V:* Dominus interrogat justum et impium, vs. 6.
35-36 toevoegsel of herhaling.
40 *het kromme en eigenbaetigh:* het slinksche en inhalige.
* Ps. 11:
1 *de Heiligen verminderen* enz.: *V:* defecit sanctus, vs. 2.
4 *te bros en snoot:* hoort bij *Adams kinderen*.
7 *verkloecken:* misleiden.
8 *gestelt:* gestemd.
11 *rancken:* slinksche streken.
12 *stoffers:* grootsprekers.
14 *V:* qui dixerunt, vs. 5; *stouten:* overmoedigen; *die zich* enz.: die zich al stoffende, of in hun grootspraak bedriegen.

Zet zoo uw paelen uit.[16]
Wie is zoo groot, die onzen mont kan toomen?
Wie stelt ons tonge een maet?
Maer wat zegt God? Ick zal van boven komen,[19]
Ten troost en toeverlaet
Der hulpelooze en troostelooze harten,
Van zuchten moede en mat,
En voeren hen getrouw, en vry van smerten,
In een behoude stadt.[24]
Godts woorden zijn zoo louter als metaelen,
Als zilver, in den gloet
Des viers beproeft, geloutert zevenmaelen,[27]
Getoetst ten overvloet.
Gy, schutsheer der onnooslen, zult ons hoeden
Voor dit veraert geslacht.
De snooden staen nae tijdelijcke goeden,[31]
Onrustigh dagh en nacht.
Zy winnen in getal door uw vermogen:
d'Onnozelheit ontziet
De maghtigen, ter aerde neêrgebogen,
En beeft voor hun gebiet.[31-36]

*

De XII. Harpzang.*

Usque Domine.

Hoe lang vergeetge my zoo straf,[1]
En zetme, o Godt, uit uw gedachten?
Hoe lange keertge op mijne klaghten
Uw heilzaem aenschijn van my af?

Hoe lang, o Godt, zal ick, verstroit
Van zinnen, treuren dus elendigh?
Hoe lang zal druck mijn hart inwendigh
Doorgaens dus knaegen, meer dan oit?[8]

16 Versta: vergroot met liegen uw macht en invloed.
19 *Maer wat zegt God?:* toevoegsel uit *B:* Propheta poetice introducit ipsum Deum loquentem.
24 *stadt:* plaats, plek; *V:* in salutari, vs. 6
27 terrae van de Vulg. is overgeslagen.
31 *nae:* naar; *goeden:* goed of goederen.
31-36 De zin van *V:* In circuitu impii ambulant: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum, is duister en door velen verschillend verklaard. Vondel wist er ook geen weg mee en neemt in 31 uit *B* over: impii semper ambientes bona hujus mundi.
* TEKSTKRITIEK: *Usque Domine:* lees: Usquequo, Domine.
* Ps. 12.
1 *straf:* volkomen.
8 *doorgaens:* voortdurend.

Hoe lange zal mijn vyant my
Dus trappen, trotsen, en braveeren?
Och, wil uwe oogen herwaert keeren.
Verhoor mijn bede: ick legh in ly.[12]

Verlicht mijne oogen, en gezicht,
Eer ickze luicke, en 't licht ontbeere,
Dat niet mijn vyant triomfeere,
En stoffe: ick won 't hem af: hy zwicht.

Al mijn verdruckers juichen bly,
Zoo ras ick wanckele ten quade:
Doch 'k heb mijn hoop op uw genade
Alleen gebouwt, die hanthaeft my.

Mijn hart springt op, als gy my redt.
Ick wil u loven met gezangen,
Voor zoo veel deught, van u ontfangen.[23]
'k Heb op mijn harp een wijs gezet.[24]

De XIII. Harpzang.*

Dixit insipiens in corde.

D'onweetende en bedorve rot[1]
Sprack in haer hart: daer is geen Godt:
Die voor de weerelt zorge draeght.
Legh af de vrees, die dwazen plaeght,
En volgh al wat uw hart behaeght.[3-5]

Uit dezen stinckpoel rees een pest,
Die 't al bedorf, van oost tot west.
De reuckeloozen, onberaên
Geweecken van de rechte baen,
Den wegh der doolinge inneslaen.

12 *legh in ly:* lig onder, zeemansterm door Vondel vaak gebruikt.
23 *deught:* goed, heil.
24 Deze Harpzang maakt sterk den indruk van een bekeeringspsalm.
* Ps. 13:
1 *rot:* menigte, partij in ongunstigen zin, bij Vondel vrouwelijk; *V:* insipiens.
3-5 toevoegsel uit *B:* (dicunt) nullum esse Deum, qui res humanas curet et cui rationem reddere teneantur.

Men schimpt, in dees bedorve lucht,
Met eerbaerheit, en deught, en tucht.
Het onkruit wast, en wint vast velt.[13]
Het vruchtbre zaet verstickt, en smelt,
Tot dat men niet een' vroomen telt.[6-15][15]

De Heer zagh neêr van 's hemels tin[16]
Op 's menschen werck, op ieders zin
En wit, uit 's hemels heldren dagh,[18]
Of hy noch eenen Wijzen zagh,
Een' die naer Godt zocht, als men plagh:[20]

Zy waren al van d'eerste stut[21]
Geweecken, altemael onnut.
Het onkruit wast, en wint vast velt.
Het vruchtbre zaet verstickt, en smelt,
Tot dat men niet een' vroomen telt.[23-25]

Hun keel is als een open graf,
De tong bedrieghlijck, schalck en straf.[27]
Hun lippen smeecken, schoon van schijn,[28]
Besmet met adderenvenijn,
Om elck te trecken aen hun lijn.[30]

De mont braeckt vloecken overal,
En laster, gift, en bittre gal.
De voeten vliegen, als verwoet,
Verhit van dorst, om menschenbloet[34]
Te storten in hunn' overmoedt.

Zy rechten alsins, waerze gaen,[36]
Bederf en jammernissen aan.
Zy kenden noit het vredepadt,
Noch schrickten, teffens uitgespat,[39]
Voor Godt, die ieders misdaet schat.

13 *vast:* voortdurend.
6-15 uitbreiding van *V:* Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, vs. 11.
15 *een':* met klemtoon.
16 *van 's hemels tin* en in vs. 18 *uit 's hemels heldren dagh: V:* de caelo vs. 2.
18 *wit:* doelwit.
20 *als men plagh:* zooals vroeger, invoegsel.
21 *al:* allen; *d'eerste stut:* hun eersten bestaansgrond, God.
23-25 herhaling van vs. 13-15 zooals in 't oorspr.
27 *schalck:* valsch; *straf:* brutaal.
28 *smeecken:* vleien.
30 Versta: om iedereen aan hun snoer (*lijn*) te krijgen, te misleiden.
34 *verhit van dorst:* toevoegsel.
36 *alsins:* overal.
39 *noch schrickten:* hadden geen ontzag; *teffens uitgespat:* van 't begin af verkeerd.

Och, wort dees gadelooze schaer[41]
Heur gruwelen niet eens gewaer,
Die mijne kudde dus verteert,
Mijne arme schaepen stroopt, en scheert,
En dagelijx, als spijs, verteert![43-45]

Zy riep den naem des Hooghsten niet[46]
Om hulp aen, toen zy, als een riet,[47]
Van vreeze beefde, zonder gront,
En ydel zich in vreeze vont,
Daer billijck niet te vreezen stont:[50]

Want d'Opperste is rechtvaerdigh, acht
Geen godtloos maer het vroom geslacht.
Gy boozen hebt den raet gesloopt
Des armen, die zich niet verloopt,
En vast op 's hemels bystant hoopt.[54-55]

Wie zal uit Sion Jakobs zaet
Herstellen in behouden staet?
Het huis van Jakob, Israël
Zal juichen met gezangk, en spel,
Als Godt 't gevangen volck herstell'.

*

De XIIII. Harpzang.*

Domine, quis habitat.

Wien guntge, o Godtheit, te verschijnen
Voor 't hooge koor, daer Cherubijnen
De bondtkist decken met haer schacht?[3]
Wien zal 't gebeuren dagh en nacht
Op uwen heilgen bergh te rusten,
Het liefste dat een hart magh lusten?[6]

Die, niet besmet in zijnen wandel,
En gansch rechtvaerdigh in zijn' handel,

41 *godeloos:* zie den IX Harpz. vs. 75, 90, 106; XVI Harpz. 63.
43-45 *V:* qui devorant plebem meam sicut escam panis, vs. 4; het kudde-beeld is van Vondel.
46 *stroopt:* vilt.
47 *als een riet:* invoegsel.
50 *billijck:* redelijk.
54-55 *V:* Consilium inopis confudistis, vs. 6, versta: naar *B:* gij hebt de overtuiging (*den raet*) van den behoeftige, dat God hem helpen zal, uitgelachen.
* TEKSTKRITIEK: *Domine, quis habitat*, lees: Domine, quis habitabit.
* Ps. 14.
3 *schacht:* vleugels.
6 toevoegsel.

De voeten in Godts schaduw zet,

De klaere waerheit spreeckt, die met
Zijn harte stemt, en zonder liegen
Zijn tong kan spaenen van bedriegen:[12]

Die, om des naestens heil te stutten,[13]
Zijn schade en schipbreuck pooght te schutten,[14]
Zijne ooren stopt voor 't lasterwoort,[13-15]
Dat hy tot 's anders nadeel hoort,
Veracht dat ongebonden wezen,[17]
En looftze, die Godts strengheit vreezen:

Die geene onwaerheit stout be-eedight,
Noch niemant door bedrogh beledight,[19-20]
Noch 's armen vleesch en bloedigh zweet
Met woeckerende tanden eet,[21-22]
En noit 's onnooslen Recht wou krencken,
Bekoort door gaven, en geschencken.

Wie dus kan leven, zonder ergh,[25]
Zal eeuwigh rusten op Godts bergh.[26]

De XV. Harpzang.*

Conserva me, Domine.

Behoeder van uwe uitgeleze troepen,
Behoeme voor 't genaeckende gevaer:
Want ick niet ruste in noot u aen te roepen,
Waer op mijn hoop, als op een' troostpylaer,
Gebouwt is. 'K heb uw Godtheit aengehangen,[1-5]
Die, rijck van heil, van my niet hoeft t'ontfangen.[6]

Dit 's d'oirzaeck dat ick d'uitgekoore zoonen,
Uw heiligh volck, in 't lang beloofde lant,

12 *spaenen:* onthouden.
13 *stutten:* steunen.
14 *zijn:* van den naaste.
13-15 *V:* Nec fecit proximo suo malum, vs. 3.
15 *zijne:* hoort bij *die* van vs. 13.
17 *dat ongebonden wezen:* den goddelooze; *V:* Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, vs. 4.
19-20 *V:* Qui jurat proximo suo et non decipit.
21-22 het *eet*-begrip is van Vondel; *woeckerende tanden:* ad usuram, Psvs 5.
25 *ergh:* boosheid.
26 *V:* non movebitur in aeternum, vs. 5.
* Ps. 15. - Deze vertaling is zeer vrij, maar met een duidelijk persoonlijk accent van Vondel, zooals ook Van Lennep niet ontging.
1-5 *V:* Conserva me, Domine, quoniam speravi in te, vs. 1; *uitgeleze troepen:* uitverkoren volk.
6 *niet:* niets; *V:* bonorum meorum non eges, vs. 2.

Hun errefdeel, de handt boodt, waerze woonen,
En holpze aen rust, en in een' vasten stant.
Gy zelf getuight hoe ick voor uw genooten
In 't openbaer mijn hart heb uitgegooten.[7-12]

Maer toenze na verzwackten in hunn' yver,[13]
Verlietenze u, hun toeverlaet, en lot.
Afgodery wint velt door haeren drijver.[15]
Elck volght zijn' droom, en dient zijn' eigen Godt,
Tot datze in 't endt en spade naer hem spoeden,[17]
Godt kennen voor den oirsprong aller goeden.[13-1818]

Ick wil geensins, ten smaet van uw geboden,
Den offerdisch des afgodists bekleên,[20]
Mijn lippen aen den bloetkelck van zijn goden
Noch offerbloet besmetten, neen, o neen.
Ick wil geensins die gruwelen verbloemen,[23]
Noch hunnen naem gewaerdigen te noemen.

'K verwacht van Godt mijn erflot na dit strijden.
De rijcke loon des kelcks van mijn verdriet
En zwaericheên en overbitter lijden
Verwacht ick van het oogh, dat alles ziet.
Gy zultme, o Heer, en niemant zal 't beletten,
In 't wettigh erf, my toebeschoren, zetten.

Het beste lot is my ten deel' gevallen.
Mijn erfdeel munt in alle loten uit:
Dies loof ick Godt, wiens gunst my boven allen
Gezegent heeft. hij steef mijn raetsbesluit
Met kennisse en verstant, om recht te micken,
En 't hooghste lot voorzichtigh uit te picken.[31-36]

Hy prickelde mijn hart en mijn gedachten
Inwendigh, spa tot midden in den nacht.[38]

7-12 *V:* Sanctis, qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis. vs. 3; Vondel zet op gezag van *B* den derden persoon om in den eersten.
13 *na:* daarna, later.
15 *drijver:* voorganger.
17 *hem:* God.
13-18 *V:* Multiplicatae sunt infirmitates eorum: postea acceleraverunt, vs. 4-3; het denkbeeld *Afgodery* is aan *B* ontleend, die de infirmitates van 't Joodsche volk met hun zucht naar idola verklaart.
18 *kennen:* erkennen; *aller goeden:* van alle goed.
20 *des afgodists:* moeilijke genitief-vorm, die Vondel vaker heeft, ook bij geest.
23 *die gruwelen:* van afgoderij; *gewaerdigen:* mij verwaardigen.
31-36 *V:* Funes ceciderunt mihi in praeclaris: etenim hereditas mea praeclara est mihi. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum, vs. 6, 7. Is Vondels vertaling, vooral vs. 34-36, geen bekeerings-bekentenis?
38 *spa tot midden in den nacht:* vgl. *Altgh.* I, 1670; II, 1800.

'k Had hem alleen voor oogen, onder 't wachten[39]
Op zijn genade en goetheit: want zijn maght
My hanthaefde, op dat ramp noch ongelucken
Godts dienaer van zijn wacht en schiltwacht rucken.[37-4242]

Dit's d'oirzaeck dat de blyschap in mijn harte
Niet schuilen kan, maer uitberst op de tong,[44]
Die huppelt na het uitstaen van de smarte:[45]
En schoon de Doot mijn sterflijckheit besprong,
Mijn lichaam zal geen' worm in d'aerde spijzen,
Maer sluimeren met hoope van verrijzen:

Want gy, o Godt, zult nimmermeer gedoogen
Dat mijne ziel in helsche duisternis
Gedompelt blijf, noch 't lichaem uit elx oogen
In 't graf verrott': het lichaem, dat u is
Geheilight, zal noch kan, na'et bitter sterven,
Geensins vergaen, verrotten, noch bederven.[51-54]

Gy leertme klaer de baen des levens kennen,
De baen naer Godt, en Godts onsterflijckheit;
Bestraeltme met uw blyschap, onder 't rennen,
Die neêrstraelt van uw aenschijns Majesteit.
Uw rechte hant begaeft, na deze elende,[59]
Den hoopenden met blyschap, zonder ende,

De XVI. Harpzang.*

Exaudi, Domine, Justitiam.

O billijck en rechtvaerdigh rechtgespan,[1]
Gewaerdigh toch te hooren
Mijn goede zaeck, en gun den vroomen man
Zijn klaghte voor uwe ooren
t'Ontvouwen: neigh uwe ooren naer mijn be,[5]
En lippen, met geen logen
Noch schonen schijn van recht verbloemt, waerme[7]

39 *B:* Dominum mihi ante oculos cordis semper ponebam.
37-42 *V:* Insuper et usque ad noctem increpuerunt me renes mei. Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi ne commovear, vs. 7, 8.
42 *wacht en schiltwacht:* vgl. *Geboortezang*, Dl. V, 258, vs. 17.
44 *maer uitberst op de tong:* vgl. *Roskam*, Dl. III, 302, vs. 64-66.
45 *huppelt:* jubelt.
51-54 *V:* nec dabis sanctum tuum videre correptionem, vs. 10, waarvan Vondel sanctum tuum vertaalt met *het lichaem, dat u is geheilight:* door de Eucharistie? Vgl. *Altgeh.* I, 1573-82; III, 1695.
59 *begaeft:* begiftigt.
* Ps. 16:
1 *rechtgespan:* rechterstoel.
5 *be:* bede.
7 *waerme:* waarmede.

De vierschaer wort bedrogen.
Aertsrechter, vel het vonnis met uw' mont,
En sla uw oogh beneden
Naer mijnen eisch, op billijckheit gegront,
En onvermomde reden.[12]
Gy hebt mijn hart door 't vier des drux beproeft,
En onderzocht by duister,
En vond geen smet, noch schult, die onschult hoeft,[15]
Of wijt gehaelden luister.[16]
De daet bestemt den wil, de mont het hart.
Ick hielt de steile wegen
Van uwe wet in tegenspoet, en smart,[17-19]
En riep, zomtijts verlegen,
Met mijne flaeute, en onvermogen: Heer,
Versterckme op uwe paden.
Bevestigh toch mijn treden meer en meer,
Op datze van uw raeden[24]
En heiligh spoor niet glyen onverhoedts.
Ick hiel met mijn gebeden
En roepen aen geduurigh met meer moedts,
Dewijl gy van beneden[28]
Gewoon zijt my te hooren. Oppermaght,
Neigh d'ooren naer mijn smeecken,
En hoor mijn stem, en droeve jammerklaght.
Vertoon een wonderteken
Van uw genade en barremhartigheit
In my, dat alle staeten
Van menschen zien wat heil gy hun bereit,
Die zich op u verlaeten.[32-36]
Berscherm my, als den appel van uw oogh,
Voor dese tegenstrijders
Van 's hemels maght, uit 's hemels troon omhoogh.
Beschutme voor benijders,
In schaduw van uw vleuglen, voor 't gezicht
Der vloecken, die my drucken.[42]
Mijn vyanden beleegren my heel dicht.
Mijn ramp en ongelucken

12 *onvermomde:* ongeveinsde.
15 *onschult hoeft:* verontschuldiging noodig heeft.
16 *wijt gehaelden luister:* kunstig verzonnen opsiering, bemanteling.
17-19 Fraaie, maar zeer vrije en al te korte samenvatting van *V:* Ut non loquatur os meum opera hominum: propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras, vs. 4.
24 *raeden:* raadgevingen.
28 *van beneden:* hoort achter *my* van vs. 29.
32-36 *V:* Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te, vs. 7.
42 Versta: der vloekwaardigen, die mij verdrukken.

Vermurwen hen zoo luttel, datze 't hart[45]
Voor mijne klaghten sluiten,
Hun trotsheit my met schimp en wrevel tart.
Zy houden my van buiten
Rondom bezet, en slaen hunne oogen neêr
Alleen op aerdtsche zaecken,[49-50]
En dreigen my geduurigh meer en meer
Bedecktelijck te raecken:
Gelijck een leeuw, die grimmigh vlamt op buit:
Als 't jonck van een leeuwinne,
In 't nest gespeent, al stil en heimlijck uit[55]
Zijn hol ziet, dol van zinne,
En heet op roof. ontwaeck, bescherremheer,
Verras hem in zijn laege,
En ruck hem flux met kracht ter aerde neêr.
Ontsla my van dees plaege.
Ontruck zijn hant den schicht met uwen arm,
Eer wy getroffen sneven.
O rechter, schei den godeloozen zwarm,[63]
En die op d'aerde leven
Van weinigen, die hier, gedruckt en bang,[63-65]
Voor wreveligen duchten,
Die hier volop gemest, hun leven lang,
Gedijen by de vruchten
Der aerde, en 't zaet verborgen in den buick
Der ackeren. zy brassen,[67-70]
En koestren slechts het lichaam door misbruick
Van overvloet. zy wassen
In afkomste aen, verzaet van weelde en lust,
En laeten aen hunne erven
Het overschot, dat geen begeerten blust,[71-75]
En niemant volght in 't sterven:
Maer ick, o Heer, verzaet van uwen eisch
Te houden en uw rechten,
Zal endtlijck u in 't hemelsche palais
Aenschouwen met uw knechten:[80]

45 *'t hart: V:* adipem suum vs. 10; *B:* nulla misericordia moventur.
49-50 *V:* oculos suos statuerunt declinare in terram vs. 11.
55 *gespeent:* gezoogd.
63 *godeloozen:* zooals in deze vertalingen altijd. Vgl. IX Harpz. 75, 90, 106; XIII Harpz. 41.
63-65 Niet heel duidelijk, *V:* Domine a paucis de terra divide eos in vita eorum, vs. 14, wat ook niet uitmunt door klaarheid. *B* heeft: Separa multitudinem impiorum a pusillo grege tuo.
67-70 *V:* de absconditis tuis adimpletus est venter eorum vs. 14.
71-75 *V:* Saturati sunt filiis: et dimiserunt reliquias suas parvulis suis, vs. 14.
80 *knechten:* dienaars.

Daer zal uwe eer en glans en heerlijckheit,
Bedeckt met geen gordijnen,
Mijn' geest verzaên, wanneer uw Majesteit
Den vroomen zal verschijnen.[77-84]

De XVII. Harpzang.[*]

Diligam te, Domine.

Alvoênde Godt, en Heer van alle Heeren,
U wil ick al mijn leven dienen, eeren,
En minnen: want gy zijt mijn kracht, en borgh,[3]
Mijn toevlught, mijn verlosser, troost en zorgh.
Ick zal op Godt, als op mijn noothulp, hoopen.
Mijn schutsheer, als de stormers op my loopen,[6]
Dan keer ick hen op u, mijn' horen, af,[7]
Die my verlost, bevrijt, en hoedt voor straf:
Dies wil ick u aenbidden, eeren, loven,
Zoo raeck ick al mijn vyanden te boven.[1-10]
De stricken van d'afgrijsselijcke Doot
Belaeghden my: de helsche boosheit schoot,
Gelijck een stroom en waterval van sluizen
Ter rotse af naer de laeghte neêr komt bruizen,[13-14]
Met kracht op my, die, teder en ontstelt,[15]
Niet opmoght, noch kon staen voor dit gewelt.[16]
De rampen van d'afgrijsselijcke helle
Belaeghden my vervaerelijck, en felle.
De stricken van d'afgrijsselijcke Doot
Verrasten my, die aenquam naekt en bloot.
In zulk een' angst, bestormt van 's vyants troepen,
Begon ick Godt, mijn noothulp, aen te roepen.
Ick riep hem aen, zoo luid men roepen kon:
Mijn nootklagt drong door 't zwerk en boven zon
Den hemel in, en klonck in 't koor der kooren,
Godts heilighdom, in zijn scherpluistrende ooren.
Mijn jammerklagt drong door, van boog in boog
Daer Godt zich zette in zijnen troon om hoogh.[24-28]

77-84 *V:* Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo: satiabor cum apparuerit gloria tua. vs. 15.
* Ps. 17:
3 *borgh:* waarborg, beschermer, vgl. IIII Harpz. vs. 53; *zorgh:* verzorger.
6 *als de stormers* enz.: invoegsel.
7 *mijn' horen: V:* cornu salutis meae; God wordt zijn hoorn genoemd, omdat de hoorn een symbool van kracht is.
1-10 Vondel geeft de vele synoniemen van den psalmdichter in nog meer synoniemen weer.
13-14 Hier is de Hollander aan 't woord! *V:* torrentes, vs. 5.
15 *teder en ontstelt:* zwak en angstig.
16 *opmocht:* op kon; *staen voor:* het uithouden tegen.
24-28 Ook hier is de tekst breed uitgemeten.

Op 't schudden van Gods hooft in 't ander leven[29]
Begon al d'aerde in 't ronde bang te beven,
Te schudden, en te siddren uit ontzagh,
De grontvest van 't geberghte, slagh op slagh,
Te dreunen, en te davren, tot een teken
Dat d'opperste vergramt was, en ontsteecken[34]
Op d'aerde om laegh, en 't steigrende geberght,
Om 't snode volck, dat Godt door boosheit tergt.
Hy snoof een' roock ten neuze uit in 't vergrammen.
Zijn aengezicht ontstack, en stont in vlammen,[37-38]
En in een' brant van koolen, root van gloet.
Dus zette hy verbolgen zijnen voet
In een karros van wolcken, om te daelen
Van boven neêr uit zijne goude zaelen.[40-42]
Een nevel zweefde om zijne voeten heen,
En schaduwde zijn goddelijcke treên.[43-44]
De Cherubijns, terwijl hy zat geklommen,
Zoo hoogh in top, voor zijnen wagen glommen.
Hy vloogh en voer verbolgen en gezwint.
Hy zweefde en vloogh op vleugels van den wint,
Gespannen in 't gareel voor zijnen wagen.
Hy school bedeckt in duisternisse en vlaegen.
't Gehemelt van zijn' wagen, als hy rent,[51]
Is eene wolck, een waterwolck zijn tent.
Een donckre wolck bedeckt hem onder 't vaeren.[53]
Voor zijnen glans, en schricklijck aenzicht baeren
En bersten wolck en dichten nevel uit[55]
Met blixemen, en hagel, en geluit
Van donderslagh en wederlicht naer onder.
De Godtheit laet zich hooren in den donder,
Van boven uit den hemel en de lucht.
De Hooghste laet zich hooren in 't gerucht
Van hagelsteen, in wederlicht, en voncken.
De blixemstrael wort naer beneên geklocken,
Gelijck een' pijl, met d'allersterckste hant.
Aldus verstroit hy over 't gansche lant
Zyn vyanden, en weerlicht op de bergen,[64-65]
En schricktze met zijn onweêr, die hem tergen:[66]

29 *Op 't schudden van Gods hooft:* deze Homerische voorstelling is invoegsel van Vondel; *'t ander leven:* de hemel.
34 *ontsteecken:* ontstoken in gramschap.
37-38 *V:* Ascendit fumus in ira ejus, vs. 9; *ten neuze* is bijvoegsel en verandert den zin.
40-42 *V:* Inclinavit caelos, et descendit, vs. 9.
43-44 *V:* et caligo sub pedibus ejus. vs. 10.
51 *'t Gehemelt:* het baldakijn.
53 *vaeren:* wedervaeren.
55 *dichten:* wellicht drukfout voor *dichte*.
64-65 toevoegsel.
66 *schricktze:* verschrikt ze.

*

Dan openbaert zich d'oirsprong van de bron
En ader, daer geen ooghstrael zincken kon.[68]
Wy zien den gront des aerdtboôms met onze oogen,
Wanneerge, o Godt, o almaght, uit den hoogen
Het element begraeuwt, en snel verbaest,[71]
En bulderende een buy van gramschap blaest.
Hy reickte my de hant in dees gevaeren,
En redde en trockme uit grondelooze baren,
En wateren, en diepten, daer ick zonck.
Hy redde my by tijts, eer ick verdronck,
Uit 's vyants maght; Godts dienaer al te maghtigh,[77]
Ontsloeghme van mijn haeters, die te krachtigh[78]
Braveerden met eene uitgelaete ziel,[79]
Toen ick te zwack en onvermogend viel.[80]
Zy randden my in 't bitterst van mijn lijden
Baldaedigh aen. de Hooghste holpme strijden,
En zette my op 't vrye en vlacke velt,[83]
In veiligheit en d'eerste rust herstelt,[84]
Naer 's hemels wil en opperste behagen,
Uit liefde en gunst, zijn' dienaer toegedragen.
De hemel, die een billijck oordeel velt,
Naer elx verdienste, en goet en quaet vergelt,
Zal my gewis vergelden naer mijn wercken,
Geregelt naer de voorgeschreve percken[90]
Van zijne wet: dewijl ick mijne ziel
En hart en hant van smetten zuiver hiel:
Dewijl ick paste aendachtelijck te treden[93]
Op 't zuiver spoor van zijne wet, en zeden,[94]
En niets bestont, dat naer godtloosheit helt,
Bespieglende zijn' wil, my voorgestelt,
Zijn rechten uit liet schijnen in mijn' handel,
Gans smetteloos hem diende in woort en wandel,
En speende my van onrecht en het quaet.[99]
De Heer wil my beloonen naer mijn daet,
En my met recht vergelden naer mijn wercken,
Geregelt naer de voorgeschreve percken

* TEKSTKRITIEK: vs. 77, de oude uitgave heeft achter *maght* een komma.

68 *zincken:* doordringen.
71 *begraeuwt:* afsnauwt, *V:* ab increpatione tua, vs. 16; *verbaest:* overbluft.
77 *Godts dienaer:* hiervan spreekt de Vulg. niet: eripuit me de inimicis meis vs. 18, maar *B* voegt erbij: inimici Davidis ipso Davide fortiores erant; *al te:* zeer.
78 *te:* zeer.
79 *uitgelaete:* overmoedige.
80 *viel:* was.
83 *op 't vrye en vlacke velt: V:* in latitudinem, vs. 20.
84 *en d'eerste rust herstelt:* en in de herstelde eerste rust.
90 *Geregelt:* die geregeld, ingericht zijn.
93 *paste:* zorgde.
94 *zeden:* zedelijke voorschriften.
99 *speende:* onthield.

Van zijne wet: dewijl ick mijne ziel
En hart en hant van smetten zuiver hiel,[101-104]
En wandelde, als voor d'alaenschouwende oogen,
Door mommery noch veinzery bedrogen.[106]
Wie heilighlijck zich regelt naer uw wet,
Dien handelt ghy oock heiligh, zonder smet.[108]
Wie niemant quetst, beledight, noch beschadight,[109]
Die wort van Godt verschoont, en trouw verdaedight.[110]
Den zuivren en eenvoudigen ontmoet[111]
Gy zuiver en oprecht: weêrspannigh bloet[112]
Den schalcken en bedriegren en verkeerden[113]
Verleert gy al de treken, die zy leerden.[107-14][114]
Wie zich verkeert by zijnen naesten droegh,
Betaelt gy met de munte, die hy sloegh:[115-16]
Want gy verheft ootmoedigen en blooden,[117]
Behoudtze en redtze uit hun gevaer en nooden,
Verneêrtze die hoovaerdigh heenegaen,
En stout hun oogh en winckbraeu opwaert slaen.[120]
Gy onderhoudt mijn licht in aerdtsche dampen.
O Godt, volhardt in duisternisse en rampen
En jammer my te lichten met uw licht.
Voor uwe kracht, die voor geen heiren zwicht,
Geen lockaes van bekooringen kan duuren.
Ick spring met Godt oock over 'svyants muuren.[126]
De wegen van den Allerhooghsten zijn
Geensins besmet met valschen glimp, en schijn.
Zijn zetrede is zoo zuiver, en te loven,[129]
Als louter gout, geloutert in den oven,
En hy beschut, als met een' beuckelaer,[131]
Wie hem betrouwt in 't barnen van gevaer:
Want waer is toch, o afgodiste blinden,[133]
Waer is een' Godt behalve hem te vinden,[134]
Die boven heerscht in 't onverwonnen slot?[135]
Waer is een Godt zoo groot, als Jakobs Godt?

101-104 deze herhaling van vs. 89-92 komt ook in 't oorspr. voor, vgl. ald. vs. 21 en 25.
106 *mommery:* een valsch masker.
108 *handelt:* behandelt; *heiligh:* als een heilige.
109 *beschadigt:* schade berokkent.
110 *Die wort van Godt verschoont:* hem wordt door God vergeven.
111 *ontmoet:* bejegent.
112 *bloet:* aard.
113 Deze regel geeft nadere bepaling van *weerspannigh bloet; schalcken:* valschaards.
107-14 *V:* Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris; Et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris, vs. 26-27.
114 *treken:* streken.
115-16 invoegsel.; versta: met dezelfde munt.
117 *blooden:* beschroomden.
120 *stout:* overmoedig.
126 *V:* in Deo meo transgrediar murum, vs. 30.
129 *zetrede:* uitspraak; Vulg.: eloquia; het beteekent bij Vondel ook wel: stelling of spreuk, vgl. XLVIII Harpz. vs. 21.
131 *als met een beuckelaer:* schild, bijvoegsel.
133 *afgodiste blinden:* verblinde afgodendienaars, bijvoegsel.
134 *behalve:* buiten.
135 *'t onverwonnen slot:* de Hemel.

De zelve Godt omgorde my rechtschapen
Met maght en moed, als met een scheutvry wapen,[138]
En onderhiel mijn leven, zonder vleck
Van lasteren en lasterlijck gebreck.[140]
Hy sterckte in noot en zorghelijcke smerten
De zenuw van mijn beenen, snel als harten,[141-42]
En holpme snel opsteigren bergh en rots,
Mijn' vyant en vervolgeren ten trots.
Hy steef mijn hant en zenuwen in 't vechten,
En gaf mijn' arm, om wonder uit te rechten,[146]
Een kracht zoo sterck, als een metalen boogh,
Hanthaefde my geweldigh van om hoogh
Met zijne hant en goddelijck vermogen,
Waer door ick ben zoo hoogh in top getogen.
Uw tucht beschaeft al mijne oneffenheên.[151]
Uw scherpe tucht besnoeit mijn hart alleen.
Gy wackert en bestiert mijn forsse treden,[153]
Zoo datze niet bezwijcken in hun schreden.
Ick zit met kracht mijn haeters op den hiel,
En grijpze, en keer niet eer ick hen verniel'.
'k Verplet hun heir, hier baet geen tegenwroeten,
Zy sneuvelen en storten voor mijn voeten.
Gy gort my met stantvastigheit en moedt,[159]
En zet bedeckt mijn vyanden den voet,[160]
Zoo datze, in 't zant gestruickelt, deerlijck zuchten,
Alle andren my den rugge biên, en vlughten,
Verstroit op 't velt al wat my vloeckt en haet.
Zy riepen Godt toen aen in droeven staet:
Maer Godt ontzey hun nootklaght aen te hooren,
Noch holpze niet, noch had hier toe geene ooren.[166]
'k Zal 't overschot verpletteren, als stof
Voor wint verstuift. ick zal het godtloos hof,[168]
Als slijck op straet, noch vaegen uit elx oogen.
Gy zultme voor 's volx laster uit medoogen
Verdaedigen, en stellen te gelijck
Op mijnen troon, ten Vorst, tot hooft van 't Rijck.
Het Heidendom, en d'onbesnede bende,[173]

138 *scheutvry wapen:* harnas tegen schoten bestand, bijvoegsel, vgl. XIX Harpz. vs. 5.
140 *lasteren:* ondeugden, hgd. Laster.
141-42 *V:* perfecit pedes meos tamquam cervorum vs. 34; *harten:* herten.
146 *wonder:* wonderbare dingen.
151 *beschaeft:* schaaft weg; *oneffenheên:* ongeregeldheden.
153 *wackert:* bemoedigt; *forsse:* sterk gemaakte.
159 *gort:* omgordt.
160 *zet bedeckt ... den voet: V:* supplantasti, vs. 40.
166 bijvoegsel.
168 *het godtloos hof:* bijvoegsel.
173 *V:* populus vs. 45; *d'onbesnede bende:* het niet-Jodendom.

*

Een volck, dat ick noit voor d'onzen kende,[174]
Heeft my gedient, en hoorende uit de Faem
Mijn' opgangk, heeft mijn' uitgebreiden naem
Ontzien, en voort mijn wetten aengenomen:[175-77177]
Mijn zoonen, de voorheen godtvruchte vroomen,
Verlochenden, van 's hemels wet vervremt,[179]
Mijn' naem, en wet, dus lang by hen bestemt:[180]
Mijn zonen, dus vervreemt, en aen 't verbasteren,
Ontzien zich niet mijn' naem en wet te lasteren,
En hincken, al bezoedelt en besmet,
Op 't rechte spoor der aengenome wet.[178-84]
Noch leeft mijn Godt, gezegent, en te prijzen.
'k Zal d'oirzaeck van mijn heil op mijne wijzen
En snaerespel verheffen, als mijn stut,
De Godtheit, die my voorstaet, en beschut,
De volcken leert voor mijnen scepter knielen,
Den heilant, die voor 't schenden en vernielen[190]
Der haeteren my hanthaeft, en beschermt,
En uit gena zich over my ontfermt.
Gy zultme, o Godt, verheffen, als uw eigen,[193]
Ten trots van al die uw' gezalfden dreigen,[194]
En my ontslaen van onrecht, en gewelt:
Dan zal mijn keel, en harp, op maet gestelt,
Uw' grooten naem, in 't midden van de volcken,
Verheffen aen den hemel, en de wolcken.
Gy zegent en verheerlijckt Jesses zoon,
Den Koning, uw' gezalfden, op den troon
Door uw genade, en levert stof te zingen
Aen David en zijne erfnakomelingen,
Eeuw in, eeuw uit bevestight, en bekent,
Zoo lang de zon om 's weerelts ronde rent.

* TEKSTKRITIEK: In vs. 174 is *volck* waarsch. te lezen als *volleck*, wijl 't vers anders een halven voet te kort is.

174 *dat ick noit* enz.: versta: dat ik nooit beschouwde als bij ons volk te behooren; *volck* te lezen als *vollek*.

175-77 *V:* in auditu auris obedivit me, vs. 45.

177 *voort:* terstond.

179 *vervremt:* vervreemd.

180 *dus lang* enz.: zoo lang door hen gevolgd.

178-84 *V:* Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis tuis, vs. 46.

190 *heilant: V:* liberator, vs. 48.

193 *eigen:* eigendom.

194 *uw' gezalfden: V:* christo suo David, vs. 51, nogmaals vertaald in 200; de laatste tien vss. van Vondel zijn weer zeer vrij.
Onder den titel 'Uytbreyding over den 19 Psalm Davids, Vervatende d'uytnemendheyt van de Wet des Heeren' bewerkte Vondel reeds in 1614-15 dezen Harpzang, maar heel anders dan in deze vertaling. Dl. I. 464.

De XVIII. Harpzang.*

Caeli enarrant gloriam.

De hemelen ontvouwen
  Godts eer, en heerlijckheit.
De hemelsche gebouwen
  Godts maght en majesteit
Elck melden in zijn wercken,[5]
  Elck roepen tegemoet:[6]
O menschen, leert hier mercken
  Dat d'Almaght, wijs, en goet,
Verborgen voor uwe oogen,
  Zich zichtbaer openbaert,
  U optreckt hemelwaert
Naer zijn starlichte boogen.

Dit wort u aengewezen,
  Verkondight dagh op dagh.
Dit wort u aengeprezen,
  Van nacht tot nacht, als 't plagh.[16]
Men kent geen tong, noch taelen,
  Noch volck, daer 't hoogh gesticht[18]
Dit nalaet te verhaelen,
  Verstomt in zijnen plicht.[20]
Dees stem klinckt door al d'aerde,
  Alom befaemt, bekent.
  Dit klinckt aen 's weerelts endt,
Waer 't licht de lucht verklaerde.[24]

De Godtheit stelde boven[25]
  Het allerschoonste schoon,
De zon, in 't opgeschoven[27]
  Rijck pauwelioen, zijn' troon:[28]
Daer komt zy, aengenaemer
  Dan eenigh bruidegom
Uit zijne bruiloftskamer,
  Met glans te voorschijn, om,

* Ps. 18.
5 *Elck:* iedereen, 3e nvl.
6 *Elck:* iedereen, 3e nvl.
16 *als 't plagh:* als van ouds.
18 *'t hoogh gesticht:* het grootsch heelal
20 bijvoegsel, behoorend bij vs. 17.
24 Versta: waar de zon opkomt. Vgl. *De Kruisbergh*, Dl. III, bl. 601, vs. 24.
25 *boven:* bovenaan.
27 *opgeschoven:* opengeschoven, als een gordijn.
28 *pauwelioen:* lees pauweljoen, pavillon, tent, vgl. *Altgeh.* I, 208 en XXVI Harpz. vs. 61; *V:* In sole posuit tabernaculum suum, vs. 6.

Gelijck een berghreus, rustigh[33]
Te rennen op haer baen,
Uit d'oostkim westwaert aen,
Heel onvermoeit, en lustigh.

Zy loopt haer baen ten ende.
Men vint noch volck, noch Rijck,
Die niet haer klaerheit kende,
Haer hitte te gelijck
Niet voelde, of kon ontduicken:
Noch zet dit wonderwerck,[42]
Voor die Godts wet gebruicken,[43]
Geen goddelijcker merck
Als 's hemels wil en waerheit,[45]
Zoo zuiver en zoo net
Verkundight in zijn wet,
Die neêrstraelt uit Godts klaerheit.

Zy kan de lusten toomen,[49]
Herscheppen hart en geest.[50]
Zy tuight getrouw den vroomen
Hoe Godt wil zijn gevreest.
Zy koestert zuigelingen
Met wijsheit, als met melck.[53-54]
Godts recht en regel dwingen
Tot recht, en reeglen elck,
Verheugen het geweeten.[57]
Godts tafelwet is klaer,[58]
En lichtze toe, die naer
In schaduw zijn gezeten.[59-60]

Godts wet leert ieder veiligh
Hem vreezen, en zijn roe;
Een vrees, die, nut en heiligh,[63]
Ons loont en kroont, noit moe
Van zeegnen en vergelden
Alle eeuwen in en uit.
Godts wil en wetten velden

33 *rustigh* en 36 bijvoegsel naar *B:* sine fatigatione.
42 *zet:* de zin wordt 't duidelijkst als we onder *zet* verstaan: beteekent.
43 *gebruicken:* opvolgen.
45 *Als:* dan.
49 *V:* Justitiae Domini rectae, vs. 9; *zy:* Gods wet.
50 *herscheppen:* recreëeren, verheugen.
53-54 *V:* sapientiam praestans parvulis, in het voorgaand vs. 8.
57 reeds in 50 vertaald.
58 *tafelwet:* de Mozaïsche wet, op steenen tafelen geschreven.
59-60 *V:* illuminans oculos, vs. 9.
63 *nut:* nuttig.

Noit vonnis, noch besluit,
Dat valsch was, maer eenaerdigh[69]
Met Godts natuur en Godt,
Bewijst dat zijn gebodt[71]
Oprecht is, en rechtvaerdigh.

Geen goudt, geene eedle steenen
Zijn zoo bekoorelijck,
Wat straelen uit hun scheenen,
Als Godts geboden, rijck
En dierbaer uit hun wezen.[77]
De honigh in den mont,
En raeten, uitgelezen[79]
Op eenen morgenstont,
Den smaeck zoo niet bejegenen.
Uw dienaer slaetze ga,
En spoort in 't gaslaen na[83]
Hoe rijcklijck zy hem zegenen.

Maer wie kan zijne feilen[85]
Begrijpen? wat vernuft
Kan 's harten afgront peilen,
Zoo 't brein des menschen suft?[88]
O Hartekenner, reinigh[89]
Mijn onbekent gebreck,[90]
Het zy dan groot, of weinigh.
Behoeme voor de vleck
Van vreemde en onbesneden,
En hun genootschap toch,[94]
Vol dwaelinge en bedrogh,
En strijdigh tegens reden.[92-96]

Zoo langze op my niet winnen,
Ick hen noch volgh, noch hoor,
Blijft mijn gemoedt van binnen
Gezuivert na als voor.
Ick wisch hun lasterplaegen[101]
Zorghvuldigh af van my.

69 *eenaerdigh:* een van aard, van natuur.
71 *Bewijst:* lees: dit bewijst.
77 *uit hun wezen:* in hun aard.
79 *uitgelezen:* uitgeperst.
83 *spoort na:* bespeurt.
85 *zijne:* zijn eigen.
88 toevoegsel.
89 *Hartekenner:* vgl. VII Harpz. vs. 55 en XXV Harpz. 19.
90 *onbekent:* nl. aan mijzelf onbekend.
94 *genootschap:* omgang.
92-96 *V:* ab alienis parce servo tuo, vs. 14. *B:* significat ut Deus custodiat nos a sodalitate (*genootschap*) perversorum hominum. - *vreemde en onbesneden:* vreemdelingen en onbesnedenen: de niet-Joden.
101 *lasterplaegen:* groote ondeugden, *V:* delicto maximo vs. 14.

Mijn spraeck zal u behagen,
En mijn bespiegling, vry
Van scheemren, u gevallen,[104-05]
Mijn noothulp, eenigh lot,
Verlosser, goede Godt,
En hooghste lot van allen.

*

De XIX. Harpzang.[*]

Exaudiat te Dominus.

De Heer verhoore u onder 't juck
Der zwaericheên. De naem
Van Jakobs Godtheit zy in druck,
Wat vyant u oock praem',[4]
Uw scheutvry wapen, staf, en stut.[5]
Hy zende u bystant toe
Van 't heilighdom, en Arons hut,[7]
Bescherme u met zijn roe,[8]
Uit Sion, zijn gewijde rots.
Hy zy gedachtigh aen
Uwe offerhande, en eer, voor Godts[11]
Altaeren, onderdaen[12]
Hem opgedragen, en de roock
Van uw brantoffer vaer'
Met eenen aengenaemen smoock,
En vlam, van 't vette altaer,[16]
Ten hemel, daer gy heerscht, en zit.
Hy schencke u in uw smert
Dat gy beschiet het zuiver wit[19]
Van uw godtvruchtigh hart.
Hy geve u wat gy raetzaem schat.
Wy zullen, na den val[22]
Van 's vyants maght, op 't velt gespat,

104-05 *vry van scheemren:* onbeneveld, *V:* meditatio cordis mei, vs. 15.
* TEKSTKRITIEK: vs. 17 *gy:* klaarblijkelijke drukfout voor *hy,* nl. God.
* Ps. 19.
4 *praem':* prame, benauwe.
5 *scheutvry wapen:* vgl. XVII Harpz. vs. 138.
7 *Arons hut:* de tabernakel met de verbondsark.
8 *roe:* staf.
11 *eer:* eerbetuigingen.
12 *onderdaen:* onderdanig.
16 *'t vette altaer:* het altaar belegd met vette offerdieren, *V:* holocaustum tuum pingue fiat, vs. 4.
19 *beschiet:* bereikt.
22 *na den val* en 23: hiervan spreekt de Vulgaat niet maar *B:* cum tu Rex noster victoriam de inimicis reportaveris; *op 't velt gespat:* op het slagveld verstrooid.

Met bly triomfgeschal
Godt loven, die hun heir vertradt.
De Heer verleene u al

Het heil, waerom uw yver badt,
  En namaels bidden zal.
Nu weet ick, van omhoogh verlicht
  Dat d'Opperste, aen de be[30]
Van zijn' gezalfden dier verplicht,[31]
  En aen deze offerste,[32]
Hem zal verleenen al wat dient
  Tot zijn behoudenis.
Hy zal hem, als Godts trouwe vrient,
  Genadigh en gewis
Verhooren van den heilgen boogh
  Des hemels, en hem vast,[37-38]
Door zijnen arrem van om hoogh,[39]
  En almaght tegens last
Bevestigen op zijnen stoel.[41]
  Dat andren hunnen troost,
In 't midden van dit aerdsch gewoel,
  Vry zetten, west en oost,
Op oorloghswagens, ruitery,
  En paerden: wy alleen
Gewinnen Godt op onze zy
  Door vierige gebeên:
Wy roepen in den hooghsten noot
  Godts naem aen, anders geen.
Geen maght van heiren is zoo groot,
  Daer Godt by valt te kleen.
Zy, die zich hielden aen 't verbont
  Van menschen hulpe en kracht,[54]
Zijn uitgeroit tot in den gront,[55]
  Gesneuvelt met hun maght:[51-56]
Maer wy, die op Godts voorstant staen,[57]
  Verrezen voor elx oogh,[58]
Zien nu met vreught den hemel aen,
  En steecken 't hooft om hoogh.
Behoe uw' Koning, lieve Heer.
  Verhoor ons in 't verdriet,
Wanneer wy roepen, dat geweer[63]
  Beschaemt uw helden niet.

30 *be:* bede.
31 *gezalfden:* koning; *dier verplicht:* met liefde verbonden.
32 *offerste:* offerstede, offerplaats.
37-38 *den heilgen boogh Des hemels:* Gods troon voorgesteld als een regenboog, zooals in de voor-reformatorische schilderkunst.
38 *vast:* steeds.
39 *arrem:* arm.
41 *op zijnen stoel:* op zijn koningszetel.
54 *menschen:* menschelijke.
55 *uitgeroit:* uitgeroeid.
51-56 *V:* Ipsi obligati sunt et ceciderunt, vs. 9.
57 *op Godts voorstant staen:* op Gods bescherming vertrouwen.
58 hoort bij *wy*.
63 *dat geweer:* die bescherming; *helden:* dienaars.

De XX. Harpzang.*

Domine, in Virtute.

De Koning, die zoo krachtigh,
Door 's hemels maght en kracht,
Verdelghde al 's vyants maght,
Zal, aen Godts hulp gedachtigh,
Zich zelf verheugen voor
Den Koning aller Heeren,
En vrolijck triomfeeren,
Nu hy, gezegent door
Godts bystant en behaegen,
Den prijs heeft wechgedragen.

O vader aller menschen,
Gy gaeft uw' dienaer milt,
Nu 's vyants heirkracht smilt,[13]
Al wat zijn hart kon wenschen,
Onthielt hem niet het goet,
Waerom zijn lippen baden.
Gy waert met uw genaden,
Waermede gy hem zoet
En milt en minzaem queeckte,
Gereet, eer hy u smeeckte.

Gy kroonde hem met straelen
Van gout en diamant,
Zoo trots als iemant spant,
Om op zijn hooft te praelen
Met zulck een rijxcieraet.
Hy badt: och, reck mijn dagen:
Gij liet u dit behaegen,
En reckte, zonder maet,
Zijn levens tijt en uuren,
Die d'eeuwigheit verduuren.[28-30]

Gij gaeft hem eenen luister
Van eere en heerlijckheit
En glans en majesteit.

* Ps. 20.

13 *smilt:* smelt, afneemt.

28-30 *V:* Tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum et in saeculum saeculi, vs. 5. Volgens de kath. exegeten doelt dit op het voortleven van Davids koningschap in zijn nakomelingschap en vooral in den Zoon van David Christus.

Doorluchten schijnen duister[34]
By 't voeghelijcke licht[35]
Van zijne aenvalligheden,
En glanssen, die hem kleeden,
Waer voor de trotse zwicht.
Gij stelt hem aller wegen
Ten voorbeelt van Godts zegen:

Geen zegen, die verslensbaer
En tijdlijck is, en kort,
Maer nimmermeer verdort,
En levert hem dus wenschbaer
De vreught, die, noit bepaelt,[44-45]
Daer boven in uw boogen,[46]
Van uw gezicht en oogen
En aenschijn nederstraelt;
Een vreught, die, gansch volkomen,
Noit ende heeft genomen.

Dewijl de Koning stadigh
Zich aen den stercksten houdt,
En op dien pijler bouwt,[53]
Den Hooghsten, die genadigh
Hem zegent, zal hij niet
Bezwijcken, nochte sneven,
Noch sidderen, noch beven,
Gelijck een wanckel riet,
Noch dobbren op en neder
In 't bulderende weder.[58-60]

Uw rechte hant zal treffen[61]
Uw vyanden in 't velt,
En al die met gewelt
Zich tegens u verheffen.
Uw rechte hant zal straf[65]
Uwe errefhaeters raecken,[66]
Die uwen naem verzaecken,

34 *Doorluchten:* doorluchtigen, Hgd. Durchlaucht, versta: andere vorsten.
35 *voeghelycke:* behagelijke.
44-45 *dus wenschbaer De vreught:* waarsch.: de zoo wenschbare, wenschelijke vreugde.
45 *noit bepaelt:* onbeperkt, oneindig.
46 *boogen:* hemelsche sferen.
53 *pijler:* beeldspraak van Vondel.
58-60 beeldspraak van Vondel.
61 *rechte:* rechter.
65 *straf:* streng.
66 *errefhaeters:* erfvijanden de Heidenen, bij wie de afkeer van Jehovah erfelijk was.

En wannenze uit, als kaf,
Dat niemant in dit leven
Zal weeten waerze bleven.[61-70]

Gy zult hen, als een oven,[71]
Vol gloets, het bosch en rijs[72]
Verteert, gelijck zijn spijs,
Verslinden, als gij boven[74]
Uw gramschap uit de lucht,[75]
Vol weêrlicht, en vol wolcken,
Ontdeckt, ten schrick der volcken,[77]
Met schrickelijck gerucht,
Wanneer de wraeck, ontsteecken[79]
Als vier, uw' smaet zal wreecken.

Gy zult hunne erven t'zamen,
De telgen met den stam,
Verdelgen door uw vlam,
Van 't aerdtrijck, als hun naemen;[84]
Dewijl dees snoode rot[85]
Met onbesnede handen[86]
U schendigh aen dorst randen,
En menschen, zonder Godt,
In 't raetslaen t'zamen zwoeren,
Dat niemant uit kon voeren.[90]

Gy zultze nederhouwen,
En hun gewonde rugh
Zal dienen tot een brugh
Voor die op u betrouwen.
Zy zullen onder 't vliên
Het overschot der uwen,
Niet zonder angst en gruwen,
In volle glori zien
Verheerlijckt, en verheven
In 't onvergangbre leven.[91-100]

61-70 *V:* Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis; dextera tua inveniat omnes qui oderunt te, vs. 9. *Velt* (62) en *kaf* (68) zijn van Vondel.
71 *als:* zooals.
72 *bosch en rijs:* 4de nvl.
74 *boven:* van boven.
75 *uit de lucht:* hoort (tautologisch) bij *boven*.
77 *ontdeckt:* openbaart.
79 *ontsteecken:* ontstoken.
84 *als:* zoowel als.
85 *rot:* bende, bij Vondel vr.
86 Versta: met hun handen van onbesnedenen, heidensche.
90 Versta: te volbrengen, wat niemand enz. *V:* Cogitaverunt consilia quae non potuerunt stabilire, vs. 12.
91-100 De Vulg.: quoniam pones eos dorsum: in reliquiis tuis praeparabis vultum eorum, vs. 13, is onverstaanbaar; Vondel was, ook volgens *B*, vrij er een zin aan te geven en hij deed 't niet slecht.

O eeuwige regeerder,
Die op-en-ondergangk[102]
Betoomt, en houdt in dwangk,
Dat uwe maght vermeerder.[104]
Wy zullen eeuwen langk
Uw' lof op harpen speelen
En met gespanne keelen,
En heerelijck gezangk
Verheffen uw vermogen,
Zoo hoogh in top getoogen.

De XXI. Harpzang.*

Deus Deus meus.

Mijn Godt, mijn Godt, nu sla van 's hemels boogen
Op my uwe alziende oogen.
Wat 's d'oorzaeck, och, dat gy in dezen staet
Van druck my dus verlaet?
Uw noothulp yst van mijne jammerklaghten.
Gy zetze uit uw gedachten.
Mijn Godt, ick slijt den dagh in dit verdriet,
En gy verhoortme niet.
Ick kerm by nacht, en zucht naer 's hemels boogen
En vintme niet bedrogen.[10]
Gy, die uw koor en heilighdom bewoont,
Wort daer met lof gekroont
Van Jakobs huis. onze oude vaders bouwden,[13]
Als zy hun kracht mistrouwden,
Hun hoop op u in noodt, en tegenspoet:
Hun hoop ruste op dien voet:[16]
En gy verhoorde in jammer, en elende,
Hun jammerklaghte in 't ende,
Verloste hen uit hunne zwaerigheên,
Toen elck verlaeten scheen.
Zy hielden aen by u omhoogh met roepen:
Gy redde Jakobs troepen.[22]

102 nl. van de menschen.
104 *vermeerder:* steeds toeneme.
* Ps. 21. - Deze Harpzang, die volgens de kath. exegese een gebed is van den lijdenden Messias, werd door Vondel zoo voluit prachtig bewerkt, omdat hij er zijn eigen leed in objectiveeren kon.
10 *V:* et non ad insipientiam mihi, vs. 3, Vondels vertaling steunt op den uitleg van *B*.
13 *oude vaders:* voorvaderen.
16 *voet:* grondslag.
22 *Jakobs troepen:* het volk van Israël.

Zy hoopten op uw hulp, gelijck 't betaemt,
En stonden noit beschaemt:
Maer ick een' worm, geen' mensch, gelijk in wezen,[25]
Van ieder een misprezen,
Ben als een snoot uitvaeghsel by 't gemeen.
Al wie my ziet, elck een
Belacht beschimpt verspuwtme, vloekt, en lastert.[29]
Hun lippen zijn verbastert[30]
Van reden, en het brein van geest berooft.
Een ieder schudt zijn hooft,
Begrenickt my, en spalckt den mont dus open:[33]
Hy plagh op Godt te hoopen:
Godt helpe hem, behoede nu zijn kint,
Indien hy 't zoo bemint.[35-36]
Ghy hebtme, o Heer, uit moeders lijf ontfangen.
Mijn hoop en troost bleef hangen
Aen u, toen ick aen moeders borsten hing,
Mijn mont haer melck ontfing.[39-40]
Uw gunst heeft my gequeeckt, en uitgekooren,
Zoo ras ick wert geboren.
Gy waert mijn Godt, van moeders lichaem aen.
Nu pasme by te staen:[44]
Verlaetme niet, nu my zoo veele elenden
Genaecken, geen bekenden,
Niet een, niet een [ick zie vast west en oost,][47]
My bystaet, stut, en troost.
Veel kalvers, norsse en vet gemeste stieren[49]
Omringen my, en tieren,
En loejen vast met opgespalckten muil,
En schrickelijck gehuil:
Als leeuwen, die uit rooflust hongrigh brullen,
En bosch en woudt vervullen
Met naer geschal. Mijne aders uitgebloet
Zijn, als een watervloet,
Gansch uitgestort door 't vloejen en door 't lecken;
Door pijnigen en recken
Mijn zenuwen en al mijn leden vast
Gespannen, en van last

25 Versta: gelijk in wezen aan een worm.
29 *verspuwtme:* spuwt me weg.
30 *Hun:* nl. van Al wie (vs. 28).
33 *Begrenickt:* begrinnikt; *dus:* aldus, met déze woorden.
35-36 *V:* eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. vs. 9.
39-40 *V:* Spes mea ab uberibus matris meae, vs. 10.
44 *pasme:* zorg mij.
47 *vast:* voortdurend.
49 *norsse:* kwaadaardige.

En 't lastig pack des lichaems gansch bezweecken.
Het al te vinnigh steecken
Van deze zon des drucks, de zon van smert,[63]
Mijn afgepijnight hart
Inwendigh smolt, als was voor eenen oven.[65]
Mijn krachten zijn verstoven,
Bezweecken, als een potscherf, bros en kranck.
Mijn tong bleef, zonder klanck,
Verdort en droogh aen mijn gehemelt hangen.
Het graf, om my t'ontfangen,
Staet open. Ick ter doot gewont, dus straf,[71]
Ga met een' voet in 't graf.[72]
Ick ben omringt van veele dolle honden,
En bassers, nu ontbonden,[74]
Die bijten, fel en bits op my ontstelt.[75]
De bloetraet om my velt[76]
Mijn vonnis vast. Zy graven fel, en wroeten,[77]
En drijven door mijn voeten
En handen stael, en yzer, dat het knelt.[77-79]
Daer hang ick, en men telt
Mijn beenders, door het spannen van de leden,
Van boven tot beneden.
Daer hang ick, tot een schouwspel en vermaeck
Der noit verzaede Wraeck,
Zoo moedernaeckt, gelijck ick wert geboren.
Mijn kleeders, hun beschoren
Ten roof, zijn nu de vrybuit van den wrock.[80-8787]
Mijn naedelooze rock
Den krijghsman valt ten deele in deze dwerling,[89]
Op 't oordeel van den terling.[90]
Nu mis ick 't al: ten minste, o toeverlaet,
In dezen droeven staet,
O vader, redme in 't uiterst van mijn lijden,
En helpme, helpme strijden,
En worstelen, in 't nijpen van den noot;
Met d'onverzoenbre Doot.

63 *deze zon:* door Vondel ingelascht.
65 *V:* tamquam cera liquescens, vs. 15, ook de *oven* is dus bijgevoegd.
71 *dus straf:* zoo erg.
72 *een':* klemtoon.
74 *bassers:* blaffers; *ontbonden:* losgelaten.
75 *ontstelt:* die ontsteld ben.
76 *bloetraet:* het woord, oorspr. een scheldnaam voor den Raad van Beroerte, is bij Vondel blijven hangen in een verbleekte maar algemeen ongunstige beteekenis, *V:* concilium malignantium, vs. 17, vgl. XXV Harpz. 52 - *om my:* rondom mij.
77 *vast:* met zekerheid.
77-79 *V:* Foderunt manus meas et pedes meos, vs. 17.
80-87 *V:* Dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me, vs. 18.
87 *vrybuit:* vrije buit of roof.
89 *dwerling:* dwarreling, verwarring.
90 Versta: naar de dobbelsteen (*terling*, teerling) uitwijst.

Ontruckme, o Godt, nu 's doots gesleepe klingen,[97]
Die door mijn' boezem dringen
Tot in het hart, te dootelijck gewont.
Ontruckme dezen hont.[100]
Ontweldighme uit der leeuwen muil en toren,[101]
En breeck en kneus den horen
Van 't fel gediert, dat eenen horen draeght,[103]
En my doorstoot, en plaeght,
Die met gedult en ootmoet, dus in lijden,
Den bittren strijt moet strijden:
Dan zal ick al mijn' broedren uwen naem
En loffelijcke faem
Ontvouwen, en in 't midden van de schaeren,
Die in uw' naem vergaêren,
Verheffen met lofzangen, en muzijck,
Ter eere van uw Rijck.
Godtvruchtigen, begint nu met gezangen[113]
Eenstemmigh aen te vangen
Van 's hemels lof. O Jakobs afkomst, prijs
Godts almaght, goet en wijs,
Op 't hooge feest. O Isax waerde zoonen,[117]
Verheft en eert zijn troonen,[118]
Die voor 't gebedt des armen, als hy klopt,
Zijne ooren sluit noch stopt,
Noch met den neck my aenziet uit zijn kooren,[121]
Maer met genadige ooren
Mijn klaghten hoorde, en in het naere graf[123]
My 't leven weder gaf;
Dies zal uw lof in mijn vergaderingen[125]
Door zwerck en wolcken dringen,
Van oost tot west. ick zal voor 't aengezicht
Der vroomen, dier verplicht[128]
Aen mijn belofte, u mijn beloften houden.
Uwe armen en vertrouden
Genieten daer uw heilige offerspijs,[131]
En wecken zadt uw' prijs[132]

97 *gesleepe klingen:* scherp zwaard; *V:* a framea, vs. 21.
100 *V:* et de manu canis unicam meam, vs. 21.
101 *toren:* toorn, woede.
103 nl. den eenhoren: *V:* unicornium, vs. 22.
113 *godtvruchtigen: V:* Qui timetis Dominum, vs. 24.
117 *Isax waerde zoonen:* omne semen Israël, vs. 25.
118 *troonen:* troon, macht.
121 *kooren:* Hemel.
123 *in het naere graf* enz.: toevoegsel maar steunend op *B*, die van Christus' verrijzenis spreekt.
125 *in mijn vergaderingen:* de godsdienstige samenkomsten van het volk, *V:* in ecclesia magna, vs. 26.
128 *dier:* streng.
131 *offerspijs:* met toespeling op de Eucharistie? vgl. vs. 151. In *Altgeh.* I heet de H. Communie ook offerspijs en *B* verwijst hier naar Joan. VI.
132 *zadt:* verzadigd, *V:* saturabuntur.

En eer in al die Godt van harte zoecken:
Die harten, voor geen vloecken[134]
Des doots bevreest, verduuren eeuw en tijt,[135]
Die 't sterflijck leven slijt.
De volcken, die, zoo wijt en zijt gelegen,
Hunn' oirsprong overweegen,
Zien opgeweckt naer 's levens oirsprong om:[137-39]
En al het redendom[140]
Zal 's hemels juck gehoorzaem helpen draegen,
Al 't heidendom gewaegen
Van zijnen naem, en knielen in het stof,
Voor Godt, en 't hemelsch hof,
Den eigenaer en Heer van alle dingen,
Wiens heerschappy zal dwingen
Alle onbesneên. de rijcken, hier verzaet[147]
Van weereltsdom, en staet,[148]
Gewilligh zich aen zijnen disch begeven,
Genieten 't eeuwigh leven
Door d'offerspijs, aenbidden Godt den Heer,[150-51]
En 't sterflijck volck valt neêr
Op 't aengezicht ter aerde, als opgetoogen,
Voor zijn doorzichtige oogen.[154]
Nu zal mijn ziel en leven niet vergaen.
Mijne afkomst zal voortaen[156]
Hem dienen, en naer zijn behaegen eeren.
Het nieuw geslacht des Heeren
Zal luistren naer den klanck der heiltrompet.
De hemel zal Godts wet
En 't hemelsch recht verkundigen door raeden,[161]
Geboôn, en wonderdaeden,
En leeringen den volcken, die Godt riep.
En door zijn woort herschiep.

134 *vloecken:* verschrikkingen.
135 *Des doots:* hier is dood ineens weer mannelijk.
137-39 *V:* Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae, vs. 28.
140 *al het redendom:* het heele menschdom.
147 *onbesneên:* onbesnedenen, de heidenen.
148 *weereltsdom, en staet:* wereldsch genot en aanzien.
150-51 Weer zinspeling op de Eucharistie? Vgl. vs. 131.
154 *doorzichtige:* alles doorschouwende, vgl. voorzichtig, kortzichtig enz.
156 *afkomst:* nakomelingschap, *V:* semen meum vs. 31.
161 *raeden:* raadgevingen.

De XXII. Harpzang.*

Dominus regit me.

D'Almaghtige is mijn herder, en geleide.
Wat is 'er datme schort?[2]
Hy weit my, als zijn schaep, in vette weide,
Daer gras noch groen verdort.
Hy drenckt mijn ziel in koele bronne en beecke.
Indien mijn geest verstroy'[6]
En afdwael' van de kudde, en rechte streecke,
Hy brengtze weêr te koy.
Hy brengt my op de heirbaen van zijn wetten
En 't goddelijcke Recht,
Om zijnen naem en eer in top te zetten,
Door 't lof van zijnen knecht.
Al zworf ick om in naere en donkre dalen,
Beschaduwt van de doot,
Noch vreest mijn hart geen ongeluck, noch qualen:
Hy staatme by in noot.
Ick maghme vast op zijnen staf verlaeten,
En trouwen herdersstock.
Hy deckt voor my, ten schimp van die my haeten
Met onverzoenbren wrock,
Een' vollen disch, gelaên met leckernijen.
Hy zalft mijn hair en hooft
Met oligeur, om 't aenschijn te verblijen
Door glans, die druck verdooft.
Wat wort aen my een' schoonen kelck gegeven
Vol wijns! Godt stort zijn hart
Genadigh uit, ten beste van mijn leven,
Ten troost van alle smart.
Ick zal Godts huis en zegenrijcken tempel
Bewoonen dagh en nacht,
En nimmermeer verlaeten Arons drempel,[31]
Maer sterven op mijn wacht.

* Ps. 22. - Van Lennep ziet in deze bewerking een persoonlijke vreugdeuiting van Vondel over zijn roeping als dichter.
2 *schort:* ontbreekt.
6 *verstroy':* in verwarring komt.
31 *nimmermeer:* nooit.

De XXIII. Harpzang.*

Domini est terra.

Al d'aertboôm, en wat d'aertboôm in zijn paelen[1]
En ronden ring besluiten kan alom,[2]
Oock mensch, en dier, die daer hunn' adem haelen,
't Is altemael Godts goet en eigendom:
Want Godt is zelf de Schepper aller dingen.
Hy bouwde op zee dat wonderbaer gebouw,[6]
En wist het meir met duin en strant te dwingen,
Op dat de mensch dit ront bewoonen zou.[7-8]
Maer och, wie zal den bergh des heils beklimmen,[9]
En veiligh staen in 's hemels Heilighdom,
Daer Serafijns en Cherubijnen glimmen,
En Englen Godt bestuwen om en om![11-12]
Onnooslen, die hun hart noch hant bevlecken,[13]
En die geen' tijt in ydelheên verquist,[14]
Of met een grijns van eeden pooght te decken,[15]
Tot's naesten scha, zijn valsch bedrogh, en list.
De hemel zal dien vroomen man miltdadigh
Verrijcken: wat hy drijft en treckt ter hant,[18]
Godts rijckdom valt hem heilzaem en genadigh
Van boven toe, gelijck een dauw op 't lant.[20]
Dit is 't geslacht der vroomen, die Godt minnen,
En zoecken, als hun eenigh deel en lot.
Dit zijnze, die met opgespanne zinnen[23]
Verlangen naer de komst van Jakobs Godt.
Aertsengelen, Gekroonden, die daer boven[25]
Gezeten zijt in uwe majesteit,
Sluit op, zet op de poort van 't hof der hoven;[27]
Sluit op, zet op de poort der eeuwigheit:[27-28]
De Koning komt: de Koning is voorhanden,[29]
Van wiens gezicht alle eer en glori straelt:
Onthaelt den Heer, die over alle landen
En Rijcken heerscht, in grootheit onbepaelt.[30-32]

* Ps. 23.
1 *paelen:* grenzen.
2 *ronden ring:* omvang.
6 *op zee:* op de zee; *dat wonderbaer gebouw:* nl. het aardrijk.
7-8 Echt hollandsch toevoegsel; *dit ront:* het wereldrond.
9 *bergh des heils: V:* montem Domini, vs. 3.
11-12 toevoegsel.
13 *Onnooslen:* onschuldigen, *V:* innocens.
14 *En die:* en hij die.
15 *grijns van eeden:* valsche eeden.
18 *treckt:* neemt.
20 *gelijck* enz.: toevoegsel.
23 *opgespanne zinnen:* gespannen verwachting, vgl. *Lucifer*, vs. 45.
25 *V:* principes, vs. 7.
27 *'t hof der hoven:* de Hemel.
27-28 *op:* open.
29 *voorhanden:* vlak nabij.
30-32 *V:* et introibit rex gloriae, vs. 7.

Wat Vorst is dit? wat Koning magh dit wezen?

Het is de stercke onoverwinbre Helt,
d'Almogentheit, voor wie de heiren vreezen,
Wanneerze vecht en triomfeert in 't velt.[34-36]
Aertsengelen, Gekroonden, die daer boven
Gezeten zijt in uwe majesteit,
Sluit op, zet op de poort van 't hof der boven;
Sluit op, zet op de poort der eeuwigheit:
De Koning komt: de Koning is voorhanden,
Van wiens gezicht alle eer en glori straelt:
Onthaelt den Heer, die over alle landen
En Rijcken heerscht, in grootheit onbepaelt.
Wat Vorst is dit? het is de Heer der Heeren,[39-45]
d'Almogentheit, de bron van alle maght,
De Koning zelf, wien alle Vorsten eeren,
Die alle maght in top houdt door zijn kracht.[48]

De XXIIII. Harpzang.*

Ad te, Domine, levavi.

Een ander zoecke naer zijn' lust
Aen schepsels heul en troost en rust:
Ick stelle op d'ongeschapenheit,[3]
Vol maght en kracht en majesteit,[1-4]
Al mijn betrouwen, hef mijn oogh
En hart naer u, mijn Godt, om hoogh:
Want ofme dan mijn vyant praemt,[7]
Ick sta verlegen noch beschaemt,
En ick, noch geen die op u steunt,[9]
Op 's hemels hulp en almaght leunt,
Moet zwichten, wort ten schimp gestelt
Van 's vyants aentoght en gewelt.[11-12]
Des boozen hoop en toeverlaet
Zoeckt vruchteloos zijn' troost aen 't quaet;[13-14]
Naerdien hy zwicht voor stercker maght.[15]
Och, toonme, Heer, in 's weerelts nacht

34-36 *V:* Dominus potens in praelio, vs. 8.
39-45 Deze herhaling heeft het origineel ook.
48 *alle maght in top:* de hoogste macht.
* Ps. 24. - Weer een vertaling met zeer persoonlijk karakter.
3 *d'ongeschapenheit:* het ongeschapen wezen, God.
1-4 *V:* Ad te Domine levavi animam meam; *B* voegt er bij: non inveniens in creaturis ullis quietem.
7 *praemt:* benauwt.
9 *ick, noch geen:* ik noch wie ook; *V:* universi.
11-12 Versta: tot schimp van den brutaal optredenden vijand.
13-14 Versta: De booze zoekt vruchteloos tot zijn troost hoop en toeverlaat in het kwaad.
15 *Naerdien:* doordat; *zwicht voor stercker maght:* te zwak is voor de overmacht van God.

En ommewegen, al den schat[16-17]
Van uwe wet, en 't rechte padt,
En wijsme 't spoor van uw gebodt,
Waer langs men wandelt recht naer Godt.
Geleyme in 't onbeschaduwt licht[21]
Van uwe waerheit. leer en sticht
En onderwijsme: want ghy kont[22-2323]
Door lessen, op uw wet gegront,
Mijn ziel behoeden, en ick sla
Het oogh alleen op uw gena
Den ganschen dagh, noit hoopens moe,[27]
Van 's morgens af tot 's avonts toe.
Gedenck aen uw bermhartigheên,
Bermhartigheên, van outs voorheen[30]
Genooten by den ouden stam,
En al 't geslacht van Abraham.[29-32]
Gedenck niet hoe mijn teere jeught
Lichtvaerdigh van de baen der deught
Te glijden plagh, en, licht verleit,
Bevleckt wert door onweetenheit,
En wulpscheit, die, te reuckeloos,[37]
Uit dwaelzucht onheils onwegh koos.[38]
Gedenckme naer uw strengheit niet,
Maer naer uw goetheit, die geen riet,
Dat teer en kranck is en geknackt,
In stucken breeckt, en nedersmackt.[40-42]
De Godtheit is volkomen goet,
En gansch rechtvaerdigh van gemoedt.[43-44]
Dit 's d'oirzaeck dat zij door haer wet
De menschen afschrickt van de smet
Der misdaet, die zy niet verschoont,
En klaer in dezen spiegel toont,[48]
Op dat het menschdom zich getrou
Voor zulcke vlecken hoeden zou.
Godt stuurt zachtzinnigen, en leit[51]
Ootmoedigen daer 't onderscheit
Van goet en quaet hun wort getoont,

16-17 *in 's weerelts nacht En ommewegen:* toevoegsel.
21 *in 't onbeschaduwt licht:* de hemel, toevoegsel.
22-23 *leer en* enz.: *V:* doce me vs. 5.
23 *kont:* kunt.
27 *noit hoopens moe* en 28 toevoegsel.
30 *voorheen:* rijmend op *barmhartigheên:* dit zgn. rime riche heeft Vondel heel zelden.
29-32 *V:* Reminiscere miserationum tuarum Domine, et misericordiarum tuarum quae a saeculo sunt, vs. 6.
37 *wulpscheit:* onnadenkendheid; *reuckeloos:* roekeloos.
38 *dwaelzucht:* zucht tot avontuur; *onwegh:* verkeerde weg zooals het voorafgaand *onheil:* verkeerd heil, 't is dezelfde samenstelling.
40-42 de heele beeldspraak van het *riet* is ingevoegd.
43-44 *V:* Dulcis et rectus Dominus, vs. 8.
48 ook de *spiegel* is van Vondel.
51 *zachtzinnigen: V:* mansuetos, vs. 9, lijdzamen.

En hoe hy ieder straft of loont.
Godt gaet het menschdom op het spoor
Van zijn genade en waerheit voor,
En stiert hem, die zijn gangen zet
Naer 's hemels heilverbont, en wet.
Gy zult, o Heer, om uwen naem
En overal bekende faem
Van uw genade en waerheit voort[61]
[Niet langer toornigh en gestoort,]
Naer uw belofte, vol gedult,[62-63]
Uitwisschen mijne groote schult
Van misdrijf. hoe geluckigh is
De man, die, vol bekommernis,
Godt dient, met lichaem, ziel, en geest,
Dien goedertieren vader vreest.[65-68]
Hy wandelt met een' vasten tredt
Naer 's hemels voorgestelde wet.
Die man zal nuttigen al 't goet,[71]
Den uitgestorten overvloet,
Aen ieder van om hoogh belooft,[73]
Waervan hem tijt noch eeuw berooft.[74]
Zijn zaet bezit het wettigh erf,
Van 's vaders leen, indien hy sterf,
En zet al wat hem toebehoort
Op kinders en kints kinders voort:[75-78]
Want Godt behoet, gelijck zijn' vrient,
Die hem godtvruchtigh eert en dient.[80]
Hy handhaeft dat geslacht met lust,
En toont waer zijn verbont op rust;
Als hy zich door zijn wet verbint
Te zegenen, die hem bemint,
Ontziet, en vreest zijn leven langk.
Dit 's d'oirzaeck dat ick, zwack en kranck,[86]
Mijne oogen naer den hemel sla,
En dagh en nacht op Godts gena[88]
Verlange, en wachte alle oogenblick
Dat hy mijn voeten van den strick,
Den valstrick der bekoorlijckheit

61 *voort:* terstond.
62-63 invoegsel.
65-68 *V:* Quis est homo qui timet Dominum?, vs. 12.
71 *nuttigen al 't goet:* al de weldaden benutten; *V:* in bonis demorabitur, vs. 13, *B:* bonis fruetur.
73 *van omhoogh:* door den Hemel.
74 *waervan* hoort *bij overvloet* van vs. 72; *B:* non ad breve tempus sed permanenter.
75-78 *V:* semen ejus hereditabit terram, vs. 13.
80 *Die:* hem die.
86 *zwack en kranck:* Waarsch. het unicus et pauper van *V:* vs. 16.
88 *op:* naar.

En looze laegen, my geleit,
Ontsla, en slaecke van dien knoop.[93]
Aanschouwme, o aller vroomen hoop,
Genadigh, nu ick smeeck en bidt,
En eenzaem en verlaeten zit.
d'Aenvechtingen zijn zwaer, en groot:
Verlosme uit dezen angst en noodt.
Aenschouw toch mijn' verworpen staet,
En zwaericheit. vergeefme al 't quaet,
Waeraen ick al te schuldigh ben,
En my met reden strafbaer ken.[102]
Aenschouw mijn' vyant, hoe hy vast
In maght en aental groeit en wast.
Aenschouw hoe onrechtvaerdigh stout
Hy my uit haet in vreeze houdt.
Behoe mijn ziel, en ruck met kracht
My uit de klaeuwen van zijn maght.
Ick hoope op u, gelijck 't betaemt,
Dies sta ick billijck niet beschaemt.[110]
Onschuldigen en vroomen my
Begunstighden, die uwe zy
Bleef houden, ongeknackt van moedt.
Verlos al Jakobs volck en bloet,
Geperst van 's vyants lastigh juck,
Uit zijnen noot en angst en druck.

De XXV. Harpzang.*

Judica me, Domine.

Alweetend Rechter, die verstaet[1]
Een ieders Recht, oock zonder blijcken,[2]
'k Verlang dat gy ter vierschaer gaet,
Om eens het vonnis vlack te strijcken,
't Geschil te scheiden tusschen my
En mijne onbillijcke party:[6]

Want ick aen 't recht van mijne zaeck
Niet twijfel, en in mijn geweeten

93 *slaecke van dien knoop:* uit den knoop van den valstrik losmake.
102 *ken:* beken.
110 *billijck:* terecht.
* Ps. 25. - Ook in dezen Harpzang is het persoonlijk accent onmiskenbaar.
1 *verstaet:* kent.
2 *blijcken:* overgelegde bewijzen.
6 *party:* tegenpartij.

Ben vry gesproken door een spraeck,
Die Godt verstaet, zoo hoogh gezeten.
't Gemoedt, dat voor my spreeckt en pleit,[11]
Getuight van mijne onnozelheit.[1-127-1212]

Dewijl ick mijn betrouwen zet
Op uw rechtvaerdigheit in 't wijzen
Van ieders vonnis, zonder smet,
Zoo durf ick niet voor d'uitspraeck yzen,
Noch angstigh vreezen, hoe dit vall',
Dat ick het pleit verliezen zal.

O hartekenner, onderzoeck[19]
En proef inwendigh hart en nieren,
Als gout in 't vier: sla op het boeck[21]
Van mijn gedachten zin en zwieren,[22]
En brengh mijn ooghmerck en bejagh,
Gelijck gy 't vint, nu aen den dagh:[19-2423-24]

Dewijl ick uw bermhartigheit
Gestadigh zette voor mijne oogen,
En, door uw voorbeelt aengeleit,
Mijn' naesten holp naer mijn vermogen,
En in uw waerheit heel gerust
Gewandelt heb met liefde en lust.

Noit zat ick, als een raetsgenoot,[31]
By blinde en ydele afgodisten,
Noch volghde hen, die, valsch en snoot,
Met onrecht hunnen tijt verquisten.
Ick haette de vergadering,[35]
Daer niet dan boosheit ommeging.[31-36]

Ick zet my nimmer op de banck
En offerdisch der godeloozen,[37-3838]
Maer heb met lust mijn leven langk
Uw hut tot mijn vertreck gekozen:[39-40]
Daer wasch ick met d'onnoosle schaer
Mijn hant, en kniel voor Godts altaer:

11 *'t Gemoedt:* is bijstelling van *een spraeck* in vs. 9.
1-12 *V:* Judica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, vs. 1.
7-12 naar *B:* quoniam conscientia mea, quam solus Deus videt, me non reprehendit, nam innocenter vixi.
12 *onnozelheit:* onschuld.
19 *hartekenner:* vgl. XVIII Harpz. vs. 89.
21 *Als gout in 't vier:* naar *B:* examina cogitationes et appetitiones meas ea diligentia qua probatur aurum cum igne examinatur; *op:* open.
22 *zin en zwieren:* begeerten en invallen.
19-24 *V:* Proba me Domine et tenta me; ure renes meos et cor meum, vs. 2.
23-24 toevoegsel.
31 *raetsgenoot:* medestander.
35 *vergadering:* samenkomst.
31-36 *V:* Odivi ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo, vs. 5.
37-38 *op de banck En offerdisch:* volgens *B* bedoelt de psalmist den dienst der afgoden.
38 *godeloozen:* als in vs. 52, vgl. IX Harpz. vs. 75.
39-40 toevoegsel.

Daer hoor ick 's allerhooghsten lof
Met zangk en snaerespel ontvouwen,
En hael in top hoe 't hemelsch hof[45]
Ons al zijn wondren liet aenschouwen.
Ick minne uw huis, vol heerlijckheit,
Den troon van uwe Majesteit.

Verwijsme, o Heer, niet met de rot[49]
Der ongerechtigen en boozen.
Verdelgh mijn leven niet, o Godt,
Met bloetraên en met godeloozen,[52]
Wier hant, in's naesten bloet geverft,
Geen gaven noch geschencken derft:

Want mijn geweeten spreecktme vry,
En houdtme onnozel. mijn verlangen,[56]
Verlosme, ontferm u over my.
Mijn voet ging doorgaens rechte gangen.[58]
Ick zal u loven in den ring
En drang van uw vergadering.[59-60]

De XXVI. Harpzang.*

Dominus illuminatio mea.

Wanneer mijn geest in duisternis
Van rampen vreest,
Dan wort mijn aengevochten geest
Van Godt, die 's vroomen trooster is
En hulp, verlicht;
En mijn gezicht,
Benevelt van de zwaericheên,
Aenschouwt hoe mijne hulp verscheen
Van mijn' behoeder, noit volprezen.
Wat aenstoot staet my dan te vreezen?[10]

45 *en hael in top:* en ik jubel daar over, vgl. *Jos. in Doth.* vs. 1139.
49 *de rot:* het rot, de schare.
52 *bloetraên:* bloedraden: bloedvergieters, *V:* viris sanguinum, vs. 9, vgl. XXI Harpz. vs. 76.
56 *onnozel:* onschuldig; *mijn verlangen:* aanspreekterm tegenover God.
58 *doorgaens:* doorgaande, altijd.
59-60 *ring En drang:* hendiadys: opdringende rangen, volksmenigte.
* Ps. 26.
10 *aenstoot:* aanval.

d'Onwederstaenbre Majesteit,
Die 't al bestiert,
Den toom van 's weerelts beurten viert[13]
En kort naer heur voorzienigheit,[14]
Beschut, in spijt
Van haet en nijt,
Mijn leven voor der boozen rot.
Ick ken geen' schutsheer dan mijn' Godt,[18]
Die my beschut alle oogenblicken.
Voor wiens gewelt hoef ick te schricken?[20]

Indien mijn haeters, op de been,
Gelijckerhant[22]
Vervaerlijck tegens my gekant,
Genaecken, om mijn lijf en leên
Met hun gebit,
Op roof verhit,
Te scheuren en verslinden wreet,
Dan ziet men al wat naer my beet,
Den tant gewet had op mijn leven,
Den moedt ontzincken, daerze sneven.[30]

Al trocken heele heiren aen
Op my alleen:
Ick vrees gewislijck voor niet een,
Noch alle, die my wederstaen.
Mijn moedigh hart
Vreest spits, noch smart:[36]
Al vellenze al 't geweer op my:[37]
Ick trecke d'Almaght op mijn zy,[38]
En hoop op Godt, mijn' onderstutter,
Mijn licht, behoeder, en beschutter.[39-40]

Ick badt den Heer om eene zaeck,
En hoop dat hy,
Die my verhoort, dees bede my
Niet weigren zal, dat 's met vermaeck,[44]
[Zoo lang het bloet

13 Versta: de beurtelings afwisselende gevallen van voor- en tegenspoed regelt; *viert:* minder strak houdt.
14 *kort:* inkort.
18 *schutsheer:* beschermer.
20 *hoef:* behoef, moet.
22 *Gelijckerhant:* tegelijk.
30 *daerze sneven:* terwijl ze vallen.
36 Versta: vreest de pijn van hun speer- of pijlpunten niet.
37 Versta: al richten ze allemaal hun wapenen tegen mij.
38 *op mijn zy:* tot mijn verdediging.
39-40 *V:* in hoc ego sperabo vs. 3.
44 *dat's:* namelijk.

Mijn geesten voedt,[46]
En 't leven in het lichaem houdt,]
In 't huis, aen Arons wacht betrout,
Mijn tijt en leven stil te slijten,
In schaduwe van Godts tapijten:[48-50]

Op dat ick daer Godts heerlijckheit
Bespieglen magh,[52]
En, opgetogen nacht en dagh,
Zijn wellusten, en majesteit,[54]
En schoonheit zien,
Die my bediên[56]
En wijzen eene rijcker kerck,
Gewelft noch hooger dan het zwerck,
Daer Godt verheerlijckt, onbetoogen
Van wolcken, straelt in zalige oogen.[56-60]

In schaduw van zijn pauwelioen[61]
En heiligh koor,[62]
Ontduick ick rampen, schuil'er voor
Mijn vyanden, die vreeslijck woên:
En hy beschut
My in zijn hut,[66]
In tijt van noot voor ongeluck,
Voor hagelbui, en ramp, en druck:[67-68]
En, veiligh in zijn tent verborgen,
Ontsla ick my van aerdtsche zorgen.

Hier rust ick stil, bewaeckt van Godt,
En 't alziende oogh.
Ick zit getrocken hemelhoogh,[73]
Als op een' vryburgh, en een slot
Gebouwt heel trots
Op eene rots,
En zie mijn' vyant over 't hooft,[76]
Die ziet, van alle hoop berooft,
Hoe Godt het hooft, waer op men loerde,
Dus scheutvry in dees hooghte voerde.[71-8080]

46 *geesten:* levensgeesten.
48-50 *V:* in domo Domini, vs. 4.
52 *Bespieglen:* overdenken.
54 *wellusten:* heerlijkheden; *V:* voluptatem Domini, vs. 4.
56 *bedien:* beduiden, uitbeelden.
56-60 Vondel verstaat *V:* et visitem templum ejus, vs. 4 evenals *B* van den Hemel.
61 *pauweljoen:* tabernakeltent; vgl. XVIII Harpz., vs. 28.
62 *heiligh koor:* heiligdom.
66 *hut:* tabernakeltent.
67-68 *V:* in die malorum, vs. 5.
73 *getrocken:* opgetrokken, ontheven. - *vryburgh:* toevluchtsoord.
76 De figuurlijke zin gaat hier op in den letterlijken.
71-80 De stemming van deze vss. is verwant aan die van de *Altaergeheimenissen*, II, 401-04, waar ook het woord *vryburgh* (hier in vs. 73) tweemaal achtereen (vs. 397 en 402) voorkomt.
80 *scheutvry:* onkwetsbaar.

*

'k Liet mijn gedachten over al
Godts wonderdaên
En wonderbaere wercken gaen,
Verbaest om dit ontelbaer tal:[84]
Dit gafme stof
Hem prijs en lof
En danck op t' offren, in zijn tent,[87]
Gelijck ick doorgaens ben gewent.[88]
Toen wijdde ick hem met groot verlangen
Mijn keel, en harp, en harpgezangen.[89-90]

Vergunme, o Godt, deze eene be,[91]
Dien eenen schat,
Waerom ick u zoo vierigh badt:
Ontferm uit uw gewijde ste[94]
U over my.
Mijn hart sprack vry
Met een betrouwen: Godt, mijn licht,
Ick zagh u staegh naer 't aengezicht,
En zal uit alle mijn vermogen
U, niemant anders, zien naer d'oogen.

Och, keer uw aenschijn nimmermeer[101]
Van my, dat ick
Dien heldren glans en blijden blick
Van uw genadigh ooge ontbeer'.
Och, keer zoo straf[105]
Uw oogh niet af
Van uwen dienaer, dat hy niet
En wanckele, gelijck een riet,[107-08]
Noch struickele, als gy hem uit toren[108-09]
Verlaet, en weigert te verhooren.

Och, zijt mijn noothulp, en verlaet
Mij niet in noot,
Van uwen toeverlaet ontbloot.
Versma my niet in dezen staet

* TEKSTKRITIEK: In vs. 87 heeft de 1e ed.: *op 't offren*. - vs. 112 heeft de 1e ed.: *Mijn*.
84 *ontelbaer tal:* door Vondel veel gebruikte uitdrukking.
87 *tent:* tabernakeltent.
88 *doorgaens:* altijd.
89-90 Letterlijk op den bekeerling Vondel toepasselijk.
91 *be:* bede.
94 *ste:* stede, plaats.
101 *nimmermeer:* nooit.
105 *straf:* streng.
107-08 *niet En wanckele:* oude ontkenningsvorm, niet wankele.
108-09 toevoegsel.

Van leedt en last.
Sta vast, sta vast,[111-16]
O Godt, ick ben, nu dus gering,
Verlaeten, als een vondeling,
Van mijnen vader, en mijn moeder:
Gy naemt my op, als voeght, en hoeder.[117-20]

Nu schrijfme toch een' regel voor,
Een wisse wet,
Waernaer ick 's levens wandel zet,
En ley my op het rechte spoor,
Om 's vyants wil,
Die loos en stil
My zoeckt te leiden van mijn wacht.[127]
Och, voerme niet in 's haeters maght,
Wiens valsche tuigen my belaegen,
En in het liegen schept behaegen.

Ick hoop in Godts onsterflijckheit
Deze erfenis,
Die zijn geslacht beschoren is,[133]
t'Aenschouwen, schoon het lange beidt.[134]
Verwacht hem dan,
Gelijck een man,
En hou u moedigh in uw smart,
Uit een getroost en rustigh hart,
Aen Godt, met alle godtgetrouwen,
Als aen den pijler, daerze op bouwen.[140]

111-16 *V:* Adjutor meus esto, ne derelinquas me neque despicias me, Deus salutaris meus, vs. 9.
117-20 *V:* Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me, vs. 10; Van opvallende toepasselijkheid is de vertaling dezer vss. op Vondels eigen verleden, waarin hij als Waterlander van zijn Vlaamsch-doopersche familie verwijderd raakte, te meer opvallend om 's dichters tusschenvoegsel *als een vondeling*, een vorm van zijn familie-naam, die in den stamboom voorkwam, vgl. Vorsterman v. Oyen: *Vondel en zijn geslacht*, 'sHage, 1887, bl. 14. Wij moeten er echter bijvoegen, dat ook *B* het denkbeeld van een vondeling geroept: pater et mater dereliquerunt humi jacentem, abjectum et desolatum..
127 *wacht:* post, plaats.
133 *zijn geslacht:* de Hem toebehoorenden.
134 *schoon het lange beidt:* ofschoon de Hemel lang uitblijft. Ook dit is een opmerkelijk toevoegsel: Vondel was ongeveer 70 jaar.
140 *den pijler:* toegevoegd.

De XXVII. Harpzang.*

Ad te, Domine, clamabo.

O Heer, om hoogh in top gezeten,
Ick roepe, en heb my heesch gekreeten
Met droevigh kermen en gesteen:[1-3]
En zwijghtge noch op mijn gebeen?[4]
Indien gy zwijght in mijn bezwaeren,
Zoo slacht ick die ten grave vaeren
Om laegh naer d'onderaertsche poort,
Gansch troosteloos, en onverhoort.[7-8]
Verhoor mijn klaghten, en gebeden,
Als ick u aenschrey van beneden,
Mijn handen hef naer 't heiligh koor,[11]
Op hoop van bystant en gehoor:
Zoo zultge my niet, dus beneepen,
Als boozen, naer den afgront sleepen,[14]
En niet verdelgen, als de quaên,
Die hoopeloos te gronde gaen:[16]
Die, schijnende naer vre te haesten,
Van vrede spreecken met hunn' naesten,
En, met een' schijn van pais vernist,
Slechts tweedraght broeden, haet, en twist.[20]
Betaelze naer hun valsche vonden,[21]
En booze en godelooze gronden:[22]
Beloonze naer hun werck en zin,
En schenck het zelve sap hun in.[24]
Zy leerden wonderwerck en zegen
Des hemels langsaem overweegen,[25-26]
Dies brengt Godt al hun werck te schant,
En bouwt hun werk niet met zijn hant.[27-28]
Gelooft zy Godt, die met zijne ooren[29]
Zich heeft gewaerdight my te hooren.
Mijn hoop, mijn schutsheer in den strijt,
Gy hoort mijn bede t'aller tijt.
Mijn beenders, uit het stof geheven,

* Ps. 27.
1-3 *V:* Ad te Domine clamabo, vs. 1.
4 *gebeen:* gebeden.
7-8 toevoegsel.
11 *'t heiligh koor:* 't heiligdom in den tempel, *V:* templum sanctum tuum, vs. 2.
14 *Als boozen:* als de boozen, *V:* cum peccatoribus, vs. 3.
16 toevoegsel.
20 *V:* mala, vs. 3.
21 *vonden:* verzinsels.
22 *gronden:* beweegredenen, oogmerken.
24 toevoegsel; *sap:* drank, figuurlijk bedoeld.
25-26 *V:* non intellexerunt opera Domini, vs. 4. - *langsaem:* hoort bij *leerden* en is een euphemisme voor: in 't geheel niet.
27-28 *V:* in opera manuum ejus destrues illos et non aedificabis eos, vs. 5.; *met zijn hant:* toevoegsel.
29 *met zijn ooren:* toevoegsel.

Herbloejen weder, en herleven,[33-34]
Dies loof ick uw genade en kracht
Uit al mijn hart, uit al mijn maght.
De sterckte van zijn volck en staeten
Is Godt, waerop zy zich verlaeten.
Hy hoedt den Koning in 't verdriet,
Dien hy met eere zalven liet.[39-40]
O Heer, behoe uw volck, en zegen
Uw erfdeel, tot uw' dienst genegen.
Bestuurze, en zetze, eeuw in eeuw uit,
In eere, van geen tijt gestuit.

De XXVIII. Harpzang.*

Adferte Domino, filii Dei.

Gy die Godts kinders zijt geworden,
Treet aen, treet aen:
Treet aen, een ieder op zijne orden,
Langs d'offerbaen.
Brengt Gode uw zuivere offerhanden,
En bock, en lam,
Brantoffers om tot asch te branden
In d'outervlam.
Brengt alle eenstemmigh Godt den Heere,
Vol majesteit,
Zijne offerhanden, hem ter eere,
Uit danckbaerheit.
Brengt prijs en eer en lof alt'samen
Den Heere alleen,
Wiens naem verdooft alle andre naemen
By zijn Hebreen.
Aenbidt hem in zijn heilighdommen,
In zijne tent,
Wiens stem alle andre hoort verstommen,
Aen's weerelts endt.[1-20]
De stem der Godtheit hoort men klateren,
Op zee en stroom.

33-34 *V:* Refloruit caro mea, vs. 7.
39-40 *V:* protector salvationum Christi sui est, vs. 8.
* Ps. 28.
1-20 *V:* Afferte Domino filii Dei, afferte Domino filios arietum. Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus; adorate Dominum in atrio sancto ejus, vs. 1-2.

Zy dondert schricklijck, houdt de wateren
Door schrick in toom.
Godts stem heeft nadruck en vermogen,
Als hy zich wreeckt.
Godts stem klinckt heerlijck uit den hoogen,
Wanneer hy spreeckt.
Godts stem kan hemelhooge cederen
Ter aerde slaen,
Kan Libans cederbosch vernederen,
Waer boomen staen.
Zy maeltze aen stof. de boomen spartelen,
In lucht en zon,
Als 't kalf op Liban danst by dartelen,
Als Sarion,
En zijne eenhorens veulens springen.[33-37]
Godts stem om hoogh,
Als vier, door wolcken heen kan dringen
Uit 's hemels boogh.
Zy berst met weêrlicht uit, en blickert,
En straelt en licht
Met blixemstraelen, gloeit en flickert
In ons gezicht.
De stem der Godtheit treft de heide,
En wildernis.
De stem der Godtheit schept een weide,
En ackerdisch:
Daer Kades, zonder groen en lover
En overvloet,[49-50]
Geen voedtsel schiet voor dieren over,[51]
Noch menschen voedt.[45-52]
Godts stem de hinden helpt aen 't baeren,
Na baerens wee.[53-54]
Zy dringt door schaduw, loof en blaeren,

33-37 *V:* Confringet Dominus cedros Libani et comminuet eos tamquam vitulum Libani; et dilectus quemadmodum filius unicornium, vs. 56. De St. B. vertaalt naar 't Hebr.: Hij doet ze huppelen als een kalf, den Libanon en Sirjon als een jonge eenhoorn. Vondels vertaling wijkt evenzeer van de Vulg. als van de St. B. af. Bellarminus interpreteert naar 't Hebr. zooals de St. B. en wijst op den climax: de ceders knakken, de ceders springen, ja de bergen zelf springen, waar Vondel niets van heeft. Alleen spreekt hij met Bell. van *Sarion*, zooals in Deut. III. 9 de Hermon door de Sidoniërs genoemd werd.

49-50 *zonder graen* enz.: Versta: geheel ontbladerd en verdord.

51 Versta: geen voedsel laat overschieten.

45-52 *V:* Vox Domini concutientis desertum, et commovebit Dominus desertum Cades, vs. 8; Vondels vertaling sluit aan bij *B's* interpretatie: dat Gods macht zelfs de dorre woestijn van Kades met een schok vruchtbaar kan maken.

53-54 *V:* vox Domini praeparantis cervos, vs. 9; ook hier heeft Vondel zijn heil gezocht bij den grondtekst in den S.B. weergegeven met: De stem des Heeren doet de hinden jongen werpen.

Van ste tot ste.[56]
De danckbren spoeden naer Gods drempel,
En kroonen hem
Met lofzang in zijn' heugen tempel,
Met hart en stem.
De Godtheit giet, na 'et lange tergen,[61]
Een' springvloet uit
De wolcken, en verdrinckt de bergen,
Daer 't zwerck op stuit.[61-64]
Hy zal, als Koning, oock regeeren
Op zijnen troon,
En eeuwigh alles reguleeren[67]
Naer 's hemels toon.
Hy sterckt zijn volck en erfgenooten
Uit zijn palais,
En zegent eeuwigh Jakobs loten[71]
Met vrede en pais.

De XXIX. Harpzang.*

Exaltabo te, Domine.

'K Wil u met mijn harp verheffen,
O Godt, mijn toeverlaet,
Die, waer haet mijn hooft wil treffen,
My wacker gadeslaet,
Hanthaeft, en niet wil gedoogen
Dat 's vyants overmoedt
Stof vindt zich met vreught te boogen[7]
Om mijnen wederspoet.[8]
'K riep u aen, o noit volprezen,
In mijn flaeuwhartigheit,[10]
En gy hebtme voort genezen[11]
Door uw bermhartigheit.
Heer, gy rucktme uit 's afgronts kaecken

56 Toevoegsel, *ste:* plaats.
61 *tergen:* plagen, beproeven.
61-64 *B* interpreteert *V:* Dominus diluvium inhabitare facit, vs. 10: God zal overvloedigen regen over de aarde zenden.
67 *reguleeren:* ordenen.
71 *Jakobs loten:* de Joodsche geslachten, Vulg.: populo suo, vs. 11.
* Ps. 29. - Vondels poging om 4-voetige trocheën met 3-voetige jamben harmonisch te verbinden is niet gelukt.
7 *boogen:* verheffen.
8 Versta: op mijnen tegenspoed.
10 *flaeuwhartigheid* laat Vondel rijmen met *bermhartigheit*, waarsch. uit vergissing.
11 *voort:* terstond.

En opgespalckten muil,
Dwingt de Doot, dien roof te slaecken,
Daer met een naer gehuil
Bleecke doôn ter helle vaeren,
Naer 's afgronts duistren poel.[13-18]
Zingt den Heere op spel en snaeren,
Gy die, aen Arons stoel
En zijn heiligh koor verbonden,
Godt zonder smetten dient.[20-22]
Looft belijt met volle monden
Godt, die, der vroomen vrient,
Uit zijn heilige gedachten
U niet heeft uitgevaeght:
Want op Jakobs erfgeslachten
En 't volck, dat hem behaeght,
Is hy eeuwigh niet verbolgen,
Maer slechts een korte tijt,
Daer genade en gunst op volgen,
En 't leven zonder strijt.[27-32]
Schoon men schreit tot 's avonts spade,
Van rouwe in 't hart gewont,
's Morgens troost ons zijn genade,
Recht als de morgenstont
Blyschap weckt in alle harten.
Toen ick in weelde zat,
Rijck gezegent, vrij van smarten,
Sprack ick te trots en prat:[40]
Ick zit vast voor al mijn leven.
Wie zet my uit mijn' staet?
Heer, gy hebtme in top geheven,[43]
En naer uw' wil en raet
Dus bevestight op den zetel
Met eere en majesteit.[46]
Op dat stoffen, zoo vermetel,[47]
Uit trots en onbescheit,[47-4848]
Keertge uwe alverquickende oogen
En aenschijn af van my.[50]

13-18 *V:* Domine eduxisti ab inferno animam meam; salvasti me a descendentibus in lacum, vs. 4; *B:* Gij hebt mij opgewekt uit den dood.
20-22 invoegsel.
27-32 *V:* Quoniam via in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus, vs. 6.; Volgens den H. Hieronymus, door Bellarminus in h.l. aangehaald, beteekent dit, dat Gods gramschap over de uitverkorenen die zondigden, slechts kort is.
40 *te:* al te, of zeer.
43 *in top:* tot het toppunt.
46 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.
47 *stoffen:* grootspreken.
47-48 invoegsel.
48 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.
50 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.

'K vondt my in mijn' roem bedrogen,[51]
En stoute hoovaerdy.[52]
'k Voelde ontsteltenis van binnen,
Daer ging een hol gety[5454]
En een barning in mijn zinnen.[55]
Mijn hoop geraeckte in ly.[5651-5656]
Ick hervat mijn klaghtigh smeecken,
Roep: Heer, wilt gy voortaen
My van uw gena versteecken,[59]
En moet ick ondergaen;
Wie treckt voordeel uit mijn sterven,
En 't storten van mijn bloet,
Daer mijn lichaem moet bederven,
In stof en asch gewroet?
Kunnen stof en asch u eeren,
Of uwe oprechte trouw
In 't beloven andren leeren?
Godt hoort van 't hoogh gebouw,
Daer hy heerscht, mijn deerlijck kermen,
En zijn genegenheit
Ziet my aen met groot ontfermen
In mijn verlegenheit.
Godt verhoortme, zonder beien,[73]
Herschept mijn ongeneught[74]
In een' lofzang, en mijn schreien
En rouw in volle vreught.
Godt ruckt, daer ick zat en treurde,[77]
Met eenen zack in d'asch,
My den zack van 't lijf, en scheurde
Mijn treurkreet snel en ras.[80]
Hy omgort met feestgewaeden
En blyschap mijn gemoedt,
Op dat ick zijn groote daeden,
Weêr op den ouden voet,
In mijn heerlijckheit gezeten,
Met zangk en snaerespel
Breet en heerlijck uit zou meten,

51 *roem:* zelfroem, beroemen.
52 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.
54 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.
54 *hol getij:* hoog rijzende zee.
55 *barning:* branding.
56 twee rijmklanken op *ei* en vier op *ij*, vlak achter elkaar: ook dit schijnt onoplettendheid.
51-56 *V:* factus sum conturbatus, vs. 8 en Bellarminus: om mijn aanmatiging (praesumptionem) te straffen, hebt Gij mij aan mijzelf overgelaten, en aanstonds viel ik en werd ik ontsteld.
56 *in ly:* ten onder. Deze heele zeebeeldspraak is door Vondel ingevoegd.
59 *versteecken:* berooven.
73 *beien:* toeven.
74 *ongeneught:* ellende.
77 *zat en treurde:* zat te treuren.
80 *snel en ras:* toevoegsel.

En, vry van aerdtsch gequel,
Eeuwigh zijnen lof verbreien.
Mijn hulp in 't hemelsch hof,[89-90]
Nimmer blijft mijn zang gescheien
Van uwen rijcken lof.

De XXX. Harpzang.*

In te, Domine, speravi.

Ick bouwe nu mijn hoop op u,
Op u alleen, gelijck voorheen,
Zoo kan mijn hoop niet wancken,[3]
Noch spatten, nochte schrancken.[4]
Gy oordeelt recht: verlos uw' knecht,
En neigh uw oor naer hem. verhoor
Zijn bede, zonder toeven,
En ruck hem, die met schroeven
Van druck geperst wort, en benart,
Uit deze elende, en bittre smart.[9-10]

O Godt bescherm my met uw' arm.
Verstreckme, o Godt, een sterckte en slot,
En vryburgh van vertrouwen,[13]
Waerop ick blijf behouwen:[14]
Want gy in strijt mijn sterckte zijt,
Mijn toeverlaet in bangen staet,
En zult uwe eer verbreiden,
Als gy my vranck zult leiden,[18]
Daer ick, uit uwen schoot gevoedt,[19]
Gerust en veiligh zit behoedt.

Ick zal de plaegh en strick en laegh
Daer 't heiloos bloet bedeckt mijn' voet,[22]
En been me wil verstricken,[23]
Ontglippen, zonder schricken,

89-90 *verbreien-gescheien:* Waarom niet verbreiden-gescheiden?
* Ps. 30. - Deze kunstig met binnenrijm in telkens 4 van de 10 strofenregels bewerkte Harpzang bewijst wel met hoeveel toewijding Vondel zijn zware taak behartigde.
3 *wancken:* wankelen.
4 *spatten:* uiteenspatten; *schrancken:* afwijken, uit 't lood raken, eigenl. Hgd.
9-10 *met schroeven ... geperst:* bekneld.
13 *vryburgh:* vgl. XXVI Harpz. vs. 73.
14 *behouwen:* behouden.
18 *vranck:* vrij, regelrecht.
19 *Daer:* waar.
22 *'t heiloos bloet:* mijn vijand; *bedeckt:* heimelijk.
23 *me*: mee.

Door uw gena, die vroegh en spa
My waerschuwt voor 't verraders spoor,
Dewijl gy my verdaedight,
En doorgaens begenadight,[28]
Waerdoor de rijxverraeder, blint[29]
Misleit, aen my geen vatten vint.[25-30]

'k Beveel mijn' geest gansch onbevreest,
Zoo 't lichaem strant, in uwe hant,[32]
O Godt, die my in rouwe
Van uw beloofde trouwe
Noch noit verstaeckt. de boosheit slaeckt[35]
Haer' roof en buit, als gy haer stuit,
My vrijdt naer uw behaegen,[37]
Uit 's vyants hant en laegen.
Gy haet hem, die vergeefs om raet
By spoock en hantbekijckers gaet.[39-40]

Ick bouwe nu mijn hoop op u,
Op u alleen, gelijck voorheen,
En zal, na noot en lijden,
Noch juichen, en verblijden[44]
In uw gena, al komtze spa
In noodt en last, noch staetze vast,
En wort ons niet ontoogen.[47]
Gy ziet, van 's hemels boogen,[48]
Mijn nedrigh hart aen, naeckt en bloot,
En redme in 't nijpen van den noodt.

Gy laetme niet, tot mijn verdriet,
Van 's vyants maght en stercke wacht
Besluiten, en omringen,
Hoe sterck zy my bespringen:
Maer vrijdtme, en stelt op 't vlacke velt,
Gezwint en lucht zijn' klaeu ontvlught,[56]

28 *doorgaens:* doorloopend, steeds.
29 *rijxverraeder:* wellicht hier gelijk aan: aartsverrader, de duivel.
25-30 *V:* Quoniam tu es protector meus, vs. 5.
30 *aen my geen vatten vint:* mij niet vangen kan.
32 *strant:* sterft.
35 *verstaeckt:* verstoken liet.
37 *vrijdt:* bevrijdt.
39-40 *V:* Odisti observantes vanitates supervacue, vs. 7; Bellarminus noemt onder die ijdelheden: droomuitlegging, waarzeggerij enz.; *vergeefs:* ijdel; *spoock en hantbekijcken:* hoort bij elkaar: bekijkers, bespiegelaars van voorteekens (vgl. voorspook) en handen, heidensche wichelaars, vgl. *Joseph in Dothan*, vs. 1038-39.
44 *verblyden:* mij verblijden.
47 *ontoogen:* onttogen, onttrokken.
48 *boogen:* gewelf.
56 toevoegsel; *lucht:* luchtig, vlug.

My op mijn vrije voeten,
Daer zy aenschouwen moeten
Hoe ick, van 's vyants bant geslaeckt,[59]
Aen mijnen vrydom ben geraeckt.[60]

Ontferm, o Heer, u mijns al weêr:[61]
Want ick word hardt al weêr benart,
Nu gy, ontvonckt van tooren,[63]
Mijn klaght ontzeght te hooren.[64]
Mijne oogen staen van traen op traen
Benevelt dicht, mijn ziel van 't licht
Der hulpe schijnt versteecken.[67]
Mijn leden zijn bezweecken:
Want hartewee mijn leden slijt,
En zuchten kort mijn levens tijt.

De noodt verzwackt en armoe knackt
Mijn kracht, en leên, smilt vleesch, en been.[72]
Ick sta ten schimp des haeters
En snooden godtverlaters.
Mijn nabuur lacht, beschimpt veracht
Mijn' droeven staet. mijn kennis laet[76]
Uit vrees my aen te hangen.
Een ieder gaet zijn gangen,
En vlught van my in mijnen noodt,
Vergeetme gansch, als waer ick doot.

Geen leeme scherf op wal en werf,
Geen aerde vat wort min geschat,
Wanneer het breeckt aen stucken,
Als ick, vol ongelucken,[81-84]
Nu zit gehoont van al wat woont
Rondom my heen, van ieder een
Most ick dat lastren hooren
Met mijn geduldige ooren.
Een ieder sprack'er 't zijne toe,[89]
Noit lasteren noch scheldens moe.

59 *bant:* boeien.
60 *vrydom:* vrijheid.
61 *mijns:* oude vorm voor mijner.
63 *tooren:* toorn; volgens de Vulg. niet de toorn Gods, maar van den bidder.
64 *ontzeght:* weigert.
67 *versteecken:* verstoken.
72 *smilt:* smelt, ondermijnt
76 *kennis:* bekende; *laet:* verlaat [mij].
81-84 *V:* Factus sum tamquam vas perditum. vs 13.
89 *sprack'er 't zijne toe:* deed er wat bij, vgl. *Salomon*, vs. 845.

Mijn vyant boos en godeloos,[91]
Verruckt uit haet en wrock, hiel raet[92]
Met zijne rotgezellen
Om mijne ziel te knellen:
Ick hoopte op Godt, mijn heilzaem lot,
En sprack: gy zijt, in noodt en strijt,
Mijn schutsheer, en beschermer,
Mijn toevlught, en ontfermer.
Mijn maght, en kracht, en levens lot
Hanght aen den levendigen Godt.[96-100]

Ontruck met kracht my uit de maght
Van 's vyants hant, die t'samenspant
Met andren, en verbolgen,
My vreeslijck durf vervolgen.
Uw aengezicht en strael verlicht'[105]
Uw' trouwen knecht, gelijck het pleght.[106]
Behoe my uit genade,
En sla mijn treden gade.
Ick die u aenriep, als 't betaemt,
Sta voor mijn' vyant niet beschaemt.

De booze blijf in zijn misdrijf
Beschaemt al heel. de helsche keel[112]
Verzwelgh' hem. dat alomme[112-113]
's Bedriegers mont verstomme,
Die 't zuiver recht van uwen knecht
Met logentael en valsch verhael
Bewimplen wil boosaerdigh,
Hooghmoedigh, en hoovaerdigh,
Op dat men mij verongelijck',
En 't vonnis tot zijn voordeel strijck'.

Hoe groot is 't goet en d'overvloet,
De lieflijckheit, die gy bereit
En stil hebt uitgelezen,[123]
Gespaert voor die u vreezen?
Wie u betrout, zich aen u houdt,

91 *godeloos:* vgl. IX Harpz. vs. 75.
92 *verruckt:* vervoerd.
96-100 *V:* Dixi: Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meae, vs. 15-16.
105 *strael:* oogstraal, aanblik.
106 *pleght:* placht.
112 *al heel:* geheel en al.
112-113 *de helsche keel verzwelgh' hem:* middeleeuwsche plastische voorstelling van de Hel als een gapend monster; *V:* deducantur in infernum, vs. 18.
123 *uitgelezen:* bewaard.

En, 't loopt hoe 't loopt, vast op u hoopt,
Verleent gy naer zijn wenschen
't Beloofde in 't oogh der menschen,
Die zich verwondren om 't geluck,
Dat vroomen toevloeit in den druck.

De vroome rust met hart en lust,
Van 't aerdtsche schuw, alleen op u,
Beschouwt, terwijl de werrelt,
Vast woelt en ommedwerrelt,[133-34]
Uw aengezicht, het schoonste licht,
Daer hy beschut, in uwe hut,[136]
Voor 's haeters wrock verborgen,
Voor niemant hoeft te zorgen,[138]
Die met zijn tonge, vol vergift,
Hem wederstaet uit booze drift.

Geprezen zy mijn Godt, die my
Byzonderlijck en wonderlijck
Met gunst heeft overgooten,
Als in een stadt beslooten,
Van overal met muur en wal
En wacht bezet. ick sprack, geplet
Van druck, in 't hart bewogen:
Hy stoot my uit zijne oogen.
Dus, kermende naer 's hemels boogh,[149]
Verhoort gy mijn gebedt om hoogh.

Bemint den Heer, gy die zijne eer
Alleen bezint, en haer bemint:
Want Godt de bron der klaerheit,
Zoeckt simpelheit, en waerheit,
En hy vergelt het boos gewelt,
Van alle quaên, die stout bestaen
Onnozelen te praemen.[157]
Strijt moedigh al te zamen,
En grijp een hart, o Godts geslacht,[159]
Die al uw heil van Godt verwacht.

133-34 *V:* a conturbatione hominum, vs. 21, vgl. *dezer werrelt die soo dwerrelt* in Kinder-Lijck, vs. 15, Dl. III, 383; *vast:* steeds.
136 *hut:* tabernakel.
138 *zorgen:* vreezen.
149 *boogh:* gewelf.
157 Versta: onschuldigen te verdrukken.
159 *grijp een hart:* schep moed, *V:* Confortetur cor vestrum, vs. 25.

De XXXI. Harpzang.*

Beati quorum remissae sunt.

Wel zaligh magh men zulck een' houden,
Wiens schulden God heeft quijtgeschouden;[2]
Wiens misdaên Godts gena bedeckt.
Wel zaligh, wien betaeling streckt,
Dat Godt hem geen verloop toereken,[4-5]
En in wiens geest geen valscheên steecken.

Om 't zwijgen van mijn boos geweeten
Is mijn gebeent verout, versleeten;
Terwijl ick kreet den dagh ten endt.
Ick voelde en kende mijne elendt,
Toen dagh en nacht uw hant uit toren[11]
My druckte, en prickte, als met een' doren.

Ick heb mijn zwaer vergrijp beleden,
En u mijne ongerechtigheden
Niet meer verborgen. 'k sprack: welaen
Ick wil my zelven melden gaen,[16]
En Gode ontvouwen al mijn boosheit:
En gy vergaeftme mijn godtloosheit.

Hierom zal elck, geneight te boeten,[19]
By tijts zich worpen voor uw voeten,
Eer hem de springvloet heeneruck'.
Gy zijt mijn toevlught, als my druck
Omringt. mijn blyschap, helpme dringen
Voor al die my met maght omringen.[24]

'K zal uw verstant, zeght Godt, verwecken,[25]
En dezen wegh, dien gy moet trecken,
U komen wijzen van omhoogh.
Ick zal met mijn zorghvuldigh oogh
U naerstigh gaslaen, en regeeren,
En nimmer 't aenschijn van u keeren.

* Ps. 31. - Deze Harpzang is aan de vroegere vertaling (Dl. IV, 524), behalve kleine varianten in vss. 4, 11, 25, 26 en 39, geheel gelijk.
2 *quytgeschouden:* kwijtgescholden.
4-5 *V:* cui non imputavit Dominus peccatum, vs. 2; de vroegere vertaling heeft iets duidelijker: *Welzaligh, wien 't betaling streckt:* Versta: die geacht wordt betaald, voldaan te hebben, doordat enz.
5 *verloop:* in de noot bij de vroegere vertaling (t.a.p.) wordt dit woord verklaard met *zonde:* maar *rente* of *interest* schijnt juister, vgl. 'hoofdsom en verloop' in *Gebroeders*, vs. 377.
11 *toren:* toorn.
16 *melden:* aanmelden, beschuldigen.
19 *V:* omnis sanctus, vs. 6.
24 *Voor:* misschien is *door* in verband met *dringen* en het *omringen* der vijanden beter, door hun omsingeling heendringen.
25 *V:* intellectum tibi dabo, vs. 8.

Slacht paert noch muil, van reên versteecken.[31]
Betoom en breidel dees gebreken
Der woesten, die u tot geen wit
Verkiezen, met een montgebit
En muilprang. zondaers moeten bloeden,[32-3535]
Als Godt hen geesselt met veel roeden.

Maer Godts gena, voor vroomen open,
Omlegert hen, die op hem hoopen.[38]
Verheugh, verbly u in den Heer,
Rechtvaerdigh volck, en wien men meer
Vroomhartigh en oprecht magh noemen,
Gy mooght op Godt met reden roemen.

De XXXII. Harpzang.*

Exultate, justi, in Domino.

Gy allen, die gedachten woort en zeden
Weeght in de schael van billijkheit en reden,
Verheught u, juicht voor 't hemelsch hof:
Oprechte herten past Godts lof.[1-4]
Ontvouwt Godts eer: laet die ten hemel vaeren,
Op cyterklanck, op galm van vijf paer snaeren,
En zwaeit, noit spel noch zingen moe,
Den hooghste een' nieuwen lofzang toe:
Want Godts belofte en woorden gaen geregelt,[9]
En worden trouw in al zijn werck bezegelt,
Bevestight, en zijn heilverbont
Beschaemde noit dien zuivren mont.
Het lust hem met genade te bedouwen[13]
Al die zijn woort omhelzen, en betrouwen:
Het lust hem godelooze en vrient
Te loonen naer dat elck verdient.[13-16]
Al d'aerdtkloot is gepropt van Godts genade.[17]

31 Versta: Wilt niet lijken op een paard of een muildier, die geen verstand hebben.
32-35 *V:* in camo et fraeno maxillas eorum constringe qui non approximant ad te, vs. 9; *die u tot geen wit verkiezen* is tusschenzin, in de vroegere vertaling tusschen haakjes geplaatst; Vondel heeft blijkbaar met het 'approximant ad te' geen raad geweten, het Latijn is dan ook niet duidelijk.
35 *muilprang:* een prang buiten op den bek.
38 *Omlegert:* omringt, beschermt.
* Ps. 32.
1-4 *V:* Exsultate justi in Domino: rectos decet collaudatio, vs. 1; *herten:* harten.
9 *geregelt:* wèl overlegd.
13 *bedouwen:* bedauwen.
13-16 *V:* Diligit misericordiam et justitiam. vs. 5. - *godelooze*, vgl. XXX Harpz. vs. 91.
17 *gepropt:* vervuld.

Hy schept behoedt en slaet zijn schepzel gade,
Vooral den mensch, begaeft met al
Wat lijf en ziele dienen zal.[18-20]
Hy spant door kracht van 't Woort des hemels boogen,[21]
En houdt 't gewelf des hemels voor onze oogen
Door zijnen Geest en adem vast[23]
Gegront op zijnen eigen last.[24]
Hy houdt de zee, om 't aerdtrijck heen gegooten,
Als in den buick van eene flesch geslooten,[26]
En sluit den afgront, als een' schat,[27]
In zijne kolck, en watervat.
Laet d'aerde dan deze almagt, dit vermogen
Met schrick ontzien, en met godtvruchtige oogen
Godt vreezen, die, om d'aerde heen,[31]
Den gront bewoonen, en betreên:
Want 's hemels kracht en almagt kan elk merken[33]
Uit 's hemels wil en uitspraeck, daer de wercken
Op volgen. wat Godt wil, en zeit,
Dat staet' er, dat 's geschapenheit.[36]
Godts wijsheit kan zeer licht den raet der dwazen
En volcken, als het stof, als mist, verblazen.[38]
Hy stoot der menschen aenslagh om,[39]
En maeckt den raet der Vorsten stom:
Maer Godts besluit en raetslot zullen blijven
Eeu in, eeu uit. wat Godt met kracht wil drijven,
Dat voert hy sterck en rustigh uit,
Van stam tot stam, van spruit tot spruit.
Geluckigh is het eigen volck des Heeren,
Dat Godt omhelst, en zijnen naem wil eeren,
Het volck dat eeuwigh en altoos
Hy voor zijn lot en erfdeel koos.
d'Alziende sloegh zijne oogen naer beneden,
En zagh alom de menschen heenetreden:
Hy zagh uit zijn gespanne tent,[51]

18-20 Bellarminus omschrijft Gods barmhartigheid, die alles schept, behoedt, beweegt, bijzonder den mensch, die ook geestelijk door God geholpen wordt.
21 *boogen:* kringen, gewelven.
23 *zijnen Geest en adem: V:* spiritu oris ejus, vs. 6.
24 De bedoeling schijnt, dat het hemelgewelf door zijn eigen spanning in stand blijft.
26 *Als in den buick van eene flesch: V:* sicut in utre, vs. 7; uter is een leeren waterzak.
27 *V:* ponens in thesauris abyssos, vs. 7.
31 *die:* zy, die, hoort bij *Laet* vs. 29.
33 *merken:* tegen Vondels gewone spelling van dezen tijd in zonder *c*, evenals *schuimbekt* in vs. 66 en *bewaekt* in vs. 73 van dezen Harpzang.
36 *geschapenheit:* geschapen wezen, vgl. *Bespiegelingen van G. en G.* III, 525.
38 *verblazen:* wegblazen.
39 *stoot om*, verijdelt; *aenslagh:* plan, onderneming; *V:* consilia, vs. 10.
51 *gespanne tent:* de hemel. *V: de caelo*, vs. 13.

De menschen tot aen 's weerelts endt:
d'Alziende, die een ieders hart bootseerde,
En klaerlijck kende al wat om laegh verkeerde,
En elx gedachten werck en wit,[55]
Van daer hy op zijn' zetel zit.
Hy kon om hoogh uit zijnen stoel aenschouwen
Hoe nimmermeer een Koning blijft behouwen
Door zijne heirkracht, en 't gewelt,[59]
Dat hy gewapent brengt te velt:
Hoe sterckheit en gewelt van reuzenarmen
Den stercksten reus in 't vechtperk niet beschermen
Wanneer hy voorttreet, trots en sterck,
En vecht in 't bloedigh worstelperck.
De ruiter noopt het paert vergeefs met spooren,
En briescht in 't heir, en schuimbekt heet van toren[65-6666]
Zoo onder 't vechten, daer elck wijckt,
De kracht van 't sterckste paert bezwijckt.
De groote kracht en snelheit des betrouden[69]
Kan zijnen Heer en meester niet behouden,
Noch 't leven bergen in den noot
Voor 't zwaert der onontvlughtbre doot:
Maer merk, Gods oog bewaekt en slaet hem gade
Al wie Godt vreest, en steunt op zijn genade,[73-74]
Ontruckt hun zielen van de doot,
En voedtse in bittren hongersnoot.
't Godtvruchtigh hart met zijne medestanders
Rust hierom vast op Godt, en niemant anders,
Op Godt, die zeker en gewis
Der vroomen hulp en schutsheer is.
Uit deze bron ontspringt in druck en smarten
De vreught, gelijck een beeck, in vroome harten.[81-82]
Op Godts gewijden naem, en Godt
Betrouwen wy ons hooghste lot.
Och, zegen ons, o Heer, en uw geslachten,
Gelijckwe op uw genade en goetheit wachten,
Met uw gena, de rijcke vrucht
Van ons gebeên, van zucht op zucht.

55 *wit:* doelwit, bedoelingen.
59 *gewelt:* legermacht.
65-66 *De ruiter noopt .... briescht .... schuimbekt:* Vondels gedachte loopt van den man op het paard over; wellicht is voor *En briescht* te lezen *En 't briescht;* de Vulgaat heeft alleen: fallax equus ad salutem, vs. 17, maar Bellarminus spreekt ook van een ruiter.
66 *toren:* toorn.
69 *des betrouden:* van het paard waarop de ruiter zoozeer vertrouwde.
73-74 Te lezen: *hèm, alwie;* vandaar in vs. 75 het meervoud *hun.*
81-82 *bron* en *beeck:* toevoegsel.

De XXXIII. Harpzang.*

Benedicam Dominum.

Ick wil in weelde en ongeluck,
  Het ga zoo Godt wil, op een wijs
En maet, die mijnen geest verruck',
  Godt doorgaens loven, hem te prijs.[4]
Ick wil mijn keel op toonen wetten,
En eeuwigh 's hemels lof trompetten.

Mijn zang zal eer inleggen by
  De Godtheit, wien ick eere schenck.[7-8]
d'Ootmoedige, die 't hoort, zal bly
  En vrolijck aentreên op mijn' wenck,
Wanneer ick roep: nu spant te gader,
En looft met my dien grooten vader.

Toen mijne ziel was in de klem
  Riep ick hem vierigh aen, en hy
Boogh d'ooren naer mijn droeve stem,
  En jammerklaght, en ruckte my
Uit alle elende, en zwaericheden,
Die my benauden hier beneden.

Stijght op naer Godt in uwe smart.
  Zijn troost verlichte u, als de damp
Des drucks benevelt zin en hart:
  Zoo staet gy niet beschaemt in ramp.
Toen d'arme klaeghde, in 't overstulpen[23]
Des drucks, wert hy van Godt gehulpen.[24]

De Godtheit zent haer' Engel neêr.
  Dees legert zich rondom den man,
Die Godt ontziet, en 's hemels eer
  Zoo loflijck uitbreit, als hy kan:
En Godt, in goetheit noit volprezen,
Verlostze uit noot al die hem vreezen.

* Ps. 33.
4 *doorgaens:* altijd.
7-8 *V:* In Domino laudabitur anima mea, vs. 3.
23 *'t overstulpen:* de overstelping.
24 *gehulpen:* geholpen, om 't rijm.

Och, merckt eens op, en vergh̃t den smaeck[31]
Der tonge van 't bekoort gemoedt
Dat dees u melde, op haere spraeck,[33]
Hoe liefelijck, hoe honighzoet
De Godtheit is. geluckigh bouwen[31-35]
De Wijzen, die op Godt betrouwen.

Gy Heiligen, van 's hemels geest
Gedreven naer het hooghste lot,
Ziet toe dat gy de Godtheit vreest,
En nimmer quetst het hoogh gebodt:[37-40]
Want die Godt vreezen onbezweecken[41]
Geen hulp noch nootdruft zal ontbreecken.

De rijcke, vreck in overvloet,[43]
Leedt armoe, hongerde, onverzaet
Van roof en onrechtvaerdigh goet:[45]
Maer die Godt zochten vroegh en laet
Ontbrack 't in armoe, hoe verlegen,
Noch noit aen schat van troost en zegen.

Komt herwaert, mijn scholieren koomt;
Ick zal u leeren door Godts Geest
Hoe Godt den zoon beloont, die schroomt
Zijn' naem te quetsen, en hem vreest.[49-52]
Wie wil zijn levens tijt verlengen,
Zijn dagen zaligh overbrengen?[54]

Wie zaligh leven wil, en bly,
Betoom' besnoey' zijn tong van quaet,
Van dubbelheit, bedriegery,
En logentael, en valschen raet,
Schuw' quaet, zoeck' 't goede met verlangen,
Zoeck' vrede, en volge vredegangen:

Want Godt bewaeckt het vroom geslacht
Van boven met zijn alziende oogh,
En neight zijne ooren naer hun klaght,

31 *verght:* vraagt.
33 *op haere spraeck:* op haar manier.
31-35 *V:* Gustate et videte quoniam suavis est Dominus, vs. 9.
37-40 *V:* Timete Dominum omnes sancti ejus, vs. 10; 41 *die:* hun die.
41 *onbezweecken:* volhardend.
43 *vreck:* vrekkig, zooals vocht naast vochtig, vgl. *Heerl. v. Salomon*, vs. 135.
45 toevoegsel.
49-52 *V:* Venite filii, audite me: timorem Domini docebo vos, vs. 12; Bellarminus: komt tot de school van den H. Geest.
54 *overbrengen:* doorbrengen.

Maer dreight vergramt van 's hemels boogh
De boozen t'zamen te verdelgen,
Den naem des stams met al zijn telgen.

De vroome riep den hemel aen,
En 's hemels Heer verhoorde hem,
Verloste hem, die, overlaên
Van druck, den druck melt met zijn stem.[70]
Godt legert zich om droeve harten,
En zalft ootmoedige in hun smarten.[72]

De zwaericheên der vromen zijn
Ontelbaer: maer hun Godt alleen
Verlost, na'et nijpen van de pijn,
Zijn volck uit alle zwaericheên,
Bewaert hun beenders op hun smeecken,
En laet niet een in stucken breecken.

De doot der godeloozen is[79]
De slimste en jammerlijckste staet.[80]
Hy dwaelt van 't padt des heils gewis,
Die den oprechten plaeght, en haet.
Godt vrijt de zielen van zijn knechten:
Het heilwit treffen alle oprechten.[84]

De XXXIIII. Harpzang.*

Judica, Domine, nocentes me.

Gerechte aertsrechter, vel uw oordeel.
Verwijs mijn' vyant, zonder voordeel:
Ick eische recht.
Bestry met maght mijn tegenstrijders.
Bestry de haeters en benijders
Van uwen knecht.
Grijp aen geweer, en schilt, en wapen.[7]
Waeck op: verdaedigh my rechtschapen.
Nu vel de speer,

70 *melt:* uitklaagt.
72 *ootmoedige:* ootmoedigen.
79 *godeloozen:* zoo geregeld voor goddeloozen, vgl. XXXII Harpz. vs. 15.
80 *slimste:* ergste.
84 *heilwit:* het doel dat zaligt.
* Ps. 34.
7 *geweer:* verweermiddel.

Bie spits mijn haeters, die verbolgen
My schrickelijck en wreet vervolgen.
Versterckme, o Heer:
Nu spreeckme een' moedt in, en betrouwen,[13]
En zegh: gy wort door my behouwen:[14]
Zijt onvertsaeght:
Zy moeten al te schande koomen,
Die, ten bederve en val der vroomen,
Mijn ziel belaeght.[18]
Zy moeten al te rugge deizen,
Beschaemt staen, die erghlistigh peizen[19-20]
My plat te treên.
Dat zy, als stof voor wint, verdwijnen.
Godts Engel jaege, op zijn verschijnen,
Hen voor zich heen.
Dat zy het spoor, als ziende blinden,[25]
By duisternis niet konnen vinden,[26]
En d'Engel fel
De vlughtigen en bloode zielen,
Vervolge en stijf zitte op de hielen,[27-29]
Zoo straf als snel:
Naerdienze, boos en onbescheiden,
My heimelijcke laegen leiden,
Te streng, en straf,
My smaet toedreven menighvuldigh,
Daer ick, onnozel en onschuldigh,[35]
Geene oirzaeck gaf.
Dat deze stricken, die zy hangen,
Nu zelfs de laegeleggers vangen,[38]
Eer zy 't vermoên:
Dat zy, die heimlijck stricken zetten,
Nu vallen in hun eige netten,
En angelroên.[42]
Maer mijn gemoedt zal, na dit lijden,
In Gode juichen, en verblijden,
En zich met lust
Verquicken over zijn' behoeder,
Beschutter, zegenaer, alvoeder,

13 *een moedt:* moed.
14 *behouwen:* behouden.
18 *belaeght:* belagen; eenzelfde vergissing in vs. 135.
19-20 *deizen-peizen:* deinzen-peinzen.
25 *ziende blinden:* bijvoegsel.
26 lubricum (glibberig) van *V:* vs. 6 is overgeslagen.
27-29 *V:* et angelus Domini persequens eos, vs. 6.
35 *onnozel en onschuldigh:* tautologie.
38 *zelfs de laegeleggers:* de leggers van hinderlagen zelven.
42 Versta: en aan hun *angelroên* (geeselroeden) ten prooi vallen.

In stilte en rust.[43-48]
Mijn ziel en beenders zullen spreecken:[49]
Wie wort, o Heer, by u geleecken
In maght en kracht,
In goetheit, wijsheit, en genade,
En liefde, die hem vrijt voor schade,[53]
Die op u wacht?[50-54]
Gy kunt verdruckten licht beschermen,
Ontrucken uit des stercken armen,
Wie zucht, en klaeght,
Ontrucken arme en droeve schaeren
Den klaeuwe der geweldenaeren,
Die d'armen plaeght.
Men klamptme aen boort, om 't recht te buigen[61]
Met valsche tongen, en getuigen.
'k Worde ondervraeght,
En ondertast van onbekenden,[64]
Die my onschuldigh lastren, schenden,[65]
Heel onvertsaeght.[66]
De godtvergeete godeloosheit
Vergelt genoote deught met boosheit,
En goet met quaet,[67-69]
Om my al teffens te bederven,
En uit te rojen, en t'onterven[71]
Met raet en daet:[70-72]
Maer ick, als zy my overstreden,[73]
Schoot haire kleeders aen mijn leden,
En vaste in d'asch,
Riep Godt om troost aen in dees smarte,
En voelde zijnen troost in 't harte,
Die my genas.[75-78]
'K heb my by mijn party gedraegen,[79]
En zocht mijn haeters te behaegen,
Als warenze elck
Mijn naeste bloetvrient, en mijn broeder,
Gezooght van eene zelve moeder
Met eene melck.[83-84]

43-48 *V:* et delectabitur super salutari suo, vs. 9.
49 *ziel:* toevoegsel.
53 *vrijt:* bevrijdt, behoedt.
50-54 *V:* Domine, quis similis tibi, vs. 10.
61 *klamptme aen boort:* valt mij aan; vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 1708.
64 *ondertast:* onderzocht.
65 *my onschuldig:* mij onschuldige.
66 *onvertsaeght:* overmoedig.
67-69 *V:* Retribuebant mihi mala pro bonis, vs. 12.
71 *rojen:* roeien.
70-72 *V:* sterilitatem animae meae; *bederven:* verderven.
73 *overstreden:* bestreden.
75-78 *V:* Humiliabam in jejunio animam meam et oratio mea in sinu meo convertetur, vs. 13; over het begrip dezer laatste zinsnede loopen de meeningen uiteen.
79 Versta: ik heb mij met mijn tegenpartij trachten te verstaan.
83-84 toevoegsel; lees: ééne melk.

'K verneêrme om hen, die my benijden,
Als een, die treurt uit medelijden,[86]
In 't rouwgewaet:
En zy, verheught in mijn bezwaeren,
Voorzien met scherp en roên, vergaêren,[89]
En houden raet:
En ick, die quaet noch ergh vermoede,
Zit stil, en ben niet op mijn hoede:
Maer Godt verstoort
Dien raet en aenslagh, loos gebrouwen.[94]
Dit schijnt hun echter niet te rouwen.[95]
Zy vaeren voort.
Zy zoecken mijn gedult te perssen
Met schimp, daerze op hun tanden knerssen,
Dit boos geslacht.
Mijn Godt, wanneer ziet gy eens neder?
Verlos en redt mijn ziel toch weder
Uit 's haeters maght.
Verlos mijn ziel, eer zy verflaeuwe,
Mijne eenige uit der leeuwen klaeuwe:[104]
Ick zal uw' lof
In uwe groote Kercke ontvouwen,
In 't midden van de godtgetrouwen,
Op deze stof.
Verheughze niet, die, dus verbolgen,[109]
My onrechtvaerdighlijck vervolgen,
En zonder reên
My haeten, en met minzaeme oogen,
In schijn van vrientschap, loos bedroogen,
En ondertreên.[114]
Zy spraecken tegens my van vrede,
Verbloemden gram met deze rede[116]
Hun valsch bedrogh.
Zy riepen: hey [met ope monden][118]
Wy zien het geen waer naer wy stonden.
Wat schort'er noch?[119-120120]
O Godt, gy zaeght het: zwijgh niet langer.
O Godt, nu wijck niet van uw' zanger.

86 *uit medelijden: V:* contristatus.
89 *scherp en roên:* scherpe roeden, *V:* flagella.
94 *loos:* listig.
95 *rouwen:* hinderen.
104 *mijne eenige:* nl. mijn eenige ziel, *V:* unicam meam, vs. 17.
109 *Verheughze niet:* sta niet toe dat zij zich verheugen; *V:* non supergaudeant.
114 *ondertreên:* vertrappen.
116 *gram:* gramstorig.
118 *hey: V:* euge, euge, vs. 21. Vgl. vs. 129 van dezen Harpz.
119-120 *V:* Viderunt oculi nostri, vs. 21.
120 *schort:* ontbreekt.

Ontwaeck, o Heer,
En luister naer mijn recht: bezegel
Het vonnis naer uw recht en regel.
Ick eisch niet meer.[126]
Verheugh geen' vyant met mijn smarte,
Dat zy niet roemen in hun harte:
Schep moedt, schep moedt:[129]
Wy hebben hem, als roof, verslonden.
Beschaem en schrick hem, die ontbonden,
Zijn' wraecklust voedt:
Die zich verheugen in mijn klaghten,
Vertsaegh verstroize in hun gedachten,
Die my verbluft,[135]
En stoffen dat zy my bedroogen,
Door list en treken overmogen
Die treurt, en suft.
Verheughze die mijn zaeck beseffen,[139]
Godt eeuwigh loven, en verheffen,
En zijnen knecht
Eene uitkomst gunnen. 'k zal u loven,
Die al mijn ongelijck van boven
In 't endt beslecht.

De XXXV. Harpzang.*

Dixit injustus, ut delinquat.

Op het punt van overtreden
Tegens reden,
Sprack de haeter van Godts wet
In zijn harte. Zijn gedachten
Godt niet achten,
Op wiens vrees hy nimmer let:

Want hy handelt voor Godts oogen
Staegh met logen,
Schalckheit, en bedrogh, en list,[7-9]

126 toevoegsel.
129 *V:* euge, euge, vs. 25, vgl. vs. 118 van dezen Harpz.
135 *verbluft:* lees verbluffen en vgl. vs. 18.
139 die *mijn zaeck beseffen:* mijn belangen begrijpen en behartigen; *V:* qui volunt justitiam meam, vs. 27.
* Ps. 35.
7-9 *V:* dolose egit, vs. 3.

Om door 't onrechtvaerdigh leven
Stof te geven
Aen Godts wraeck, dus opgehist.[10-12][12]

Ieder hoort hem doorgaens liegen.[13]
Van bedriegen
Is zijn mont vol, by elck een.
Hy wil van geen tuchtles hooren,[16]
En zijne ooren
Luisteren naer recht noch reên.

'S nachts op 't bedde smeedt zijn boosheit
Godeloosheit.
Alle zijdegangen staen[21]
Voor hem op: geen kromme wegen[22]
Staen hem tegen,
Zijn te slim om in te slaen.[24]

Uw bermhartigheên bereicken
't Hoogste teiken
Aen den starrelichten boogh,[25-27][27]
En de trouw van uwe waerheit,
Rijck van klaerheit,
Raeckt het driftigh zwerck om hoogh.[30]

Uw rechtvaerdigheit, in 't kroonen
En beloonen
Van een ieders vroom gerucht,[33]
Steigert hooger dan de duinen,[34]
Dan de kruinen
Van 't geberghte zon en lucht.[36]

Uwe vonnissen, gebleecken
En gestreecken
In 't beleit, dat nimmer sliep,
Uit uw hooge rechterstoelen,
Zijn als poelen,[41]
Als een afgront, ons te diep.[31-42]

10-12 *V:* ut inveniatur iniquitas ejus ad odium, vs. 3, wordt door anderen anders verstaan.
12 *opgehist:* opgehitst.
13 *doorgaens:* voortdurend.
16 *tuchtles:* bestraffing.
21 *zijdegangen:* zijwegen.
22 *op:* open.
24 *slim:* erg.
25-27 Versta: Uw barmhartigheden reiken tot den hemel, in coelo, Psvs. 6.
27 *boogh:* hemeltrans.
30 *het driftigh zwerck:* de drijvende wolkenlucht, *V:* ad nubes.
33 *vroom gerucht:* roemruchte, tot God doordringende vroomheid.
34 *duinen: V:* montes, maar de Hollandsche Vondel denkt 't eerst aan duinen.
36 *zon en lucht:* en dan de zon en de lucht.
41 *poelen:* toevoegsel.
31-42 *V:* Justitia tua sicut montes Dei, justitia tua abyssus multa, vs. 7.

Heer, gy hoedt en kunt bestieren
Mensch en dieren
Door uwe alvoorzienigheit.
O hoe hebt gy uw genade
Vroegh en spade
Rijck en heerlijck uitgebreit!

In de schaduw van uw veêren
Daer verkeeren
Daer verschuilen zich gerust
Harten, die al hun betrouwen
Op u bouwen,
Van uw voorzorgh wel bewust.[52-54]

d'Overvloet van uwe hoven[55]
Schenckt van boven[56]
Hun volop tot aen den boort,
En gy drenckt de godtgerusten
Met uw lusten,
Als met beecken voort en voort:[59-60]

Want gy zijt, o rijcke vader,
Bron en ader
Van het leven, zonder endt.
Wy bespieglen uit dees naerheit[64]
In uw klaerheit
't Eeuwigh licht in 's hemels tent.

Brey toch uw bermhartigheden
Uit beneden
Over ieder, die u kent.
Kroon het zuiver hart rechtvaerdigh,
Dat, u waerdigh,
Met geen vlecken is geschent.[69-72]

Dat de hoovaerdy haer trede,
En haer schreede
Nimmer zette op mijnen vloer,[73-75]

52-54 *V:* filii hominum, vs. 8.
55 *hoven:* hemelsch rijk.
56 *schenckt:* in de letterlijke beteekenis van inschenken.
59-60 *V:* torrente voluptatis tuae, vs. 9; *voort en voort:* altijd door.
64 *uit dees naerheit:* van deze droevige wereld uit.
69-72 het rijm *kent-geschent* is vlak na de vorige stroof met *endt-tent* in vs. 63-66 Vondel ontsnapt; *geschent:* geschonden.
73-75 *V:* Non veniat mihi pes superbiae, vs. 12.

Noch de hant des zielverleiers
En des vleiers
My niet mesleipe aen haer snoer:[78]

Want daer sneuvelden en vielen
Booze zielen
Op die glibberige baen,
Uitgedreven met haer allen,[82]
En gevallen
Om noit weder op te staen.

De XXXVI. Harpzang.*

Noli aemulari in malignantibus.

Beny geensins de boozen,
Misgun den godeloozen[vs. 2]
En onrechtvaerdigen geen' spoet,[3]
Noch weelde, en rijckdoms overvloet,
Noch ga hier over morren:
Zy zullen snel verdorren,
Als hoy en gras, gezwint op 't lant
Ter neêr gevelt van 's maeiers hant.[8]

Pas slechts op Godt te bouwen,[9]
Uw hoop, en uw betrouwen.
Volgh 't goede na, met vreught, en lust.
Bewoon uw ackerlant gerust:
Godts rijckdom zal u voeden
Door aenwas veeler goeden.[14]
Indienge Godt met blyschap eert,
Hy schenckt u wat uw hart begeert.

Ontvouw den Heer der dingen
Alle uw bekommeringen:
Hy zal u Recht voor elx gezicht[19]

78 *mesleipe:* medesleepe; *haer:* hun; de oude vorm *haar* voor 4 nvl. mv. communis generis komt in Vondels vroegere werken meermalen voor, in de latere zeer zelden, vgl. Van Helten, *Vondel's Taal*, Vormleer (Rotterd. 1881), n° 113, bl. 121.
82 *haer:* zie vorige aant.
* Ps. 36.
vs. 2 *godeloozen:* in dezen Ps. weer herhaaldelijk (zie vs. 33, 41, 57, 130, 170) voor goddeloozen.
3 *spoet:* voorspoed.
8 toevoegsel.
9 *Pas:* zorg.
14 *goeden:* goederen.
19 *u Recht:* uw recht.

Te voorschijn brengen in het licht:
Uw zaeck zal heerlijck praelen,
Gelijck de middaghstraelen,
De klaerheit van des hemels lamp,[23]
Die klaerder schijnt na mist en damp.[24]

Gehoorzaem 's hemels reden,[25]
En yver met gebeden.
Misgun het niet, door nijt geport,
Dat eenigh schelm gezegent wort.
Betoom d'oploopentheden,[29]
En dolheit, schuw van zeden.[30]
Laet vaeren afgunst, en verdriet,
En volgh het spoor der boozen niet:

Want alle godeloozen
En godtvergeete boozen
Zal Godt verdelgen tot den gront:
Maer wie zich houdt aen Godts verbont,
En uitziet naer 't beloofde,
Met opgerechten hoofde,
Wort met zijn zaet, van lidt tot lidt,
Gehanthaeft in 't belooft bezit.[36-40]

De godeloozen duuren
Niet lang, maer luttele uuren.
Indienge naerspoort waerze zijn,
Gy vint noch voetstap, plaets noch schijn:
Maer wie zich draeght geduldigh,[45]
Zachtzinnigh, en onschuldigh,
Bezit zijn wettige errefste[47]
Met vrolijckheit in vollen vre.

De booswicht leght vast laegen[49]
Om 't vroome hart te plaegen,
En knerssetant, van wrock en spijt,
En loert op hem, en bast, en bijt:[52]

23 Versta: en gelijk ...; *des hemels lamp:* de zon, waarvan de Ps. niet spreekt.
24 Hollandsch toevoegsel.
25 *reden:* woorden, wetten.
29 *d'oploopentheden:* van drift en ongeduld.
30 *dolheit, schuw van zeden:* zondige toorn, *V:* furorem.
36-40 *V:* sustinentes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram, vs. 9.
45 *draeght:* gedraagt.
47 *errefste:* erfdeel.
49 *vast:* voortdurend.
52 *B:* instar famelici canis desiderabit interitum ejus.

Doch Godt belacht de quaeden,
En alle looze raeden;[54]
Dewijl hun tijt van straf genaeckt,
Eer iemants haet de vroomen raeckt.

De godelooze en wreede
Het zwaert ruckt uit de scheede,
En spant den boogh, om 't oprecht hart[59]
En d'onderdruckten in hun smart
Te moorden, en te treffen,
Eer zy 't gevaer beseffen:
Maer d'Almaght breeckt hun' boogh en flits,[63]
En veltze door hun zwaert, en spits.[64]

Het kleen bezit des vroomen,
Rechtvaerdighlijck bekoomen,
Is verre beter dan het goet
Des rijcken vrecks, vol overvloet:
Want Godt lijdt geen verdrucken,
Breeckt 's rijcken arm in stucken,
En hanthaeft den oprechten mensch,
Die hem betrouwt naer 's hemels wensch.

d'Alziende kent den handel
En onbesmetten wandel
Des vroomen, en zijne erfenis
Blijft eeuwigh zeker, en gewis.
Oock staenze niet verlegen
In tijden, dor van zegen:
De rijcke Godt verzaetze in noot
Van honger uit zijn' milden schoot.

De booswicht gaet verloren.
Godts vyanden, te vooren
In staet verheven, boven aen,
Vergaen, als roock, als zy vergaen.
De booze vrecken leenen.
Al is de tijt verscheenen,
Zy leggen noch hun schuit niet af,
Noch boeten 't geen de schultheer gaf.[85-8888]

54 *looze raeden:* ijdele raadgevers.
59 *oprecht:* lees òprecht.
63 *flits:* pijl.
64 *door hun:* door hun eigen.
85-88 *V:* Mutuabitur peccator et non solvet: de zondaar neemt ter leen en geeft niet terug, vs. 21.
88 *boeten:* vergoeden, uitdelgen.; *schultheer:* schuldeischer.

De godtgetrouwe menschen,
Die vroomen voorspoet wenschen,[90]
Bezitten stil hun errefgoet,
Gezegent uit Godts overvloet:
Maer die de vroomen vloecken,
En hun bederfnis zoecken,
Vergaen, verdwijnen, zonder schijn
En blijck waer zy gebleven zijn.[95-96]

Godt stiert des vroomen gangen,
En wandel, met verlangen
En lust tot zijn behoudenis.
Zoo ras zijn voet aen 't glibbren is,[100]
Koomt Godt hem onderstutten,
En met zijn hant beschutten:
Waerom d'oprechte en vroome man
Geen lidt in 't vallen pletten kan.[103-04]

'K was eertijts jongk van jaeren:
Nu draegh ick grijze hairen,
Noch zagh ick vroomen noit op straet[107]
Verlaten van hunn' toeverlaet,
Noch 's vroomen zaet belachen:[109]
Noit zagh ick 't nootdruft prachen,[110]
En bidden, naeckt, en arm, en bloot,
Van deur tot deur, geperst uit noodt:

Maer doorgaens in zijn leven[113]
Was dit gereet te geven,[114]
Met open schoot, en volle hant,
Uit liefde en goddelijcken brant.[116]
Dees man, wat hem bejegent,
Blijft even rijck gezegent
In al zijne afkomst, die Godt vreest,
Gedreven van Godts milden geest.[113-120]

90 *V:* benedicentes ei: die hem, een ander, goed toewenschen; Bellarminus betrekt met S. Augustinus *ei* op God; evenzoo in 93 *die de vroomen vloecken:* Vulg. maledicentes ei, nl. God.
95-96 herhaalde tautologie.
100 *aen 't glibbren:* van de wegbelemmeringen, die Bellarminus opsomt, kuilen, steenen en slijk, neemt Vondel de meest Hollandsche over.
103-04 toevoegsel.
107 *noch:* en toch.
109 Versta: noch zag ik ooit dat de kinderen der vromen werden uitgelachen, toevoegsel.
110 *'t* (het): namelijk 's vromen zaet van vs. 109; *V:* nec semen ejus quaerens panem, vs. 25; *prachen:* bedelen.
113 *doorgaens:* aldoor.
114 *dit:* nl. *'s vroomen zaet* van vs. 109; 't oorspr. bedoelt den vrome zelf.
116 Versta: uit brandende liefde tot God
113-120 *V:* Tota die miseretur et commodat; et semen illius in benedictione erit, vs. 26.

Ontsla u van het quaede.
Volgh 't goede niet te spade.
Bezit gerust, eeuw in, eeuw uit,
Uw erf, daer Godt de vloecken stuit:[124]
Want Godt, om hoogh daer boven,
Rechtvaerdigh in 't beloven,
Liet noit zijn Heiligen bezwaert,
Die hy in eeuwigheit bewaert.

Godt straft doorgaens de boozen.[129]
Het bloet der godeloozen
Vergaet, verdort, en laet geen vrucht,
Gedachtenis, noch goet gerucht.
Wie vroom is, en rechtvaerdigh,[133]
Acht Godt zijne erfnis waerdigh,
En hanthaeft hem in 't wettigh erf,
Eeuw in, eeuw uit, voor lantbederf.[136]

Der Wijzen lippen vloejen
Van wijsheit. zy besproejen
Hun tong met lieflijckheit en wat
De vroede waert acht opgevat.[137-40140]
Hun hart bewaert Godts wetten.
Geen looze schalcken zetten[142]
Den vroomen heimelijck den voet,
Waerdoor hy valt, en sneuvlen moet.[142-44144]

De booze met zijn stappen
Zocht vroomen te betrappen,[145-46]
Te brengen loos om lijf en ziel,[147]
Zoo hy hen ergens overviel.
Godt brengt dien raet in schanden,[149]
Houdt vroomen uit zijn handen,[150]
En schoon men hen verwezen ziet,[151]
d'Alweetende verwijstze niet.

124 *vloecken:* ongerechtigheden.
129 *doorgaens:* altijd.
133 *Wie:* hem die.
136 *voor lantbederf:* tegen verlies of schade van zijn landgoed.
137-40 *V:* Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium, vs. 30.
140 Versta: Wat de wijze waard acht om naar te luisteren.
142 *looze schalcken:* slimme schurken.
142-44 *V:* et non supplantabuntur gressus ejus, vs. 31, zijn schreden wankelen niet. Bellarminus zegt, dat supplantare beteekent, iemand door list den voet vasthouden of belemmeren, zoodat hij moet vallen en deze uitleg schijnt Vondel voor den geest te staan.
144 *sneuvlen:* omkomen.
145-46 *met zijn stappen zocht:* probeerde met listige achtervolging, *V:* considerat, vs. 32, beloert.
147 *brengen om lijf en ziel:* vernietigen, *V:* mortificare, vs. 32.
loos: listig, gemeen.
149 *brengt dien raet in schanden:* verijdelt, maakt dat plan beschaamd.
150 *zijn:* van den booze.
151 *verwezen:* veroordeeld.

Verwacht Godt onverlegen,[153]
Bewaer zijn spoor en wegen:
Hy zal u hanthaven in staet[155]
En erf, als snoot gespuis vergaet.[155-56]
Ick zagh wel eer d'onvroomen,
Zoo trots als cederboomen
Op Liban, rijck van loof en kroon,
Voor al de weerelt staen ten toon.

Ick ging voorby dat heenen,[161]
En merck, hy was verdweenen.[162]
Ick zocht rondom naer erf, en gront,
En vont de plaets niet, daer hy stont.
Bewaer d'onnoozelheden,[165]
Gerechtigheit, en reden:
Want deze zijn het overschot
Des vrederijcken mans van Godt.[167-68]

Alle ongerechte boozen
En 't erf der godeloozen
Vergaen. wie Godt betrout behoedt
Zijn erfdeel, en gezegent goet:
En d'allerhooghste ontfarmer
Is schutsheer en beschermer
Der vroomen, als het lijden druckt,
Daer hy hen met zijn hant uitruckt.[176]

Godt helptze in noodt en lijden.
Hy zalze trouw bevrijden,
En rucken uit der boozen maght,
En hun gewelt door 's hemels kracht.[180]
Hy zal die op hem hoopen,
Naer dezen vryburgh loopen,[182]
Behoên in tijt van tegenspoet
Door zijn genade, wijs, en goet.

153 *onverlegen:* met ongeschokt vertrouwen.
155 *hanthaven:* een dactylus buiten de maat van het vers.
155-56 videbis van de Vulg. vs. 34 is niet vertaald.
161 *voorby dat:* daar voorbij.
162 *merck:* zie, *V:* ecce, vs. 36.
165 *d'onnoozelheden: V:* innocentiam, de onschuld.
167-68 *V:* quoniam sunt reliquiae homini pacifico, vs. 37, door Bellarminus verklaard: multa bona reliqua sunt homini pacifico post mortem, hetgeen Vondel schijnt gevolgd te hebben; *overschot:* erfdeel.
176 *Daer:* waar; *uitruckt:* uit rukt, uit trekt.
180 *gewelt:* overmacht.
182 En die ..... loopen.

De XXXVII. Harpzang.*

Domine, ne in furore tuo.

Och strafme niet, terwijl u gramschap blaekt,[1]
Uw toren gloeit om mijn gebreecken;[2]
Naerdien uw pijlen in my steecken,[3]
En uwe hant my heeft zoo diep geraeckt.

Uw toren liet niet heels aen al mijn lijf.[5]
Mijn misdaet, waerdigh te beweenen,[6]
Verjaeght de rust in mijne beenen.[7]
'K ben over 't hooft gedompelt in misdrijf.[8]

Ick draegh mijn schult, gelijck een' zwaeren last.
Mijn wonden stincken, en vervloejen,[10]
Om al mijn dwaesheên, die my moejen.[11]
Ick blijf gekromt, en ben aen jammer vast.[12]

Ick ga bedruckt, geheele dagen lang.
Mijn lenden zijn vol zuchts, vol schimpens,[14]
Mijn krancke leên vol pijn, vol krimpens.
Ick legge in ly, en schreeuw: mijn hart is bang.[16]

Gy kent, o Godt, al 't geen wat ick begeer.
Mijn zuchten is u niet verborgen.
Mijn hart, vol onrust, krielt van zorgen.
Mijn kracht is wech: mijne oogen zien niet meer.

Bekende en vrient quam teffens op my aen,
En viel met maght my dapper tegen.[21-2222]
De trouwste stont van verr' verslegen.[23]

* Ps. 37. - Vondel heeft zijn vroegere vertaling van dezen psalm (1642, Dl. IV, 525) in vs. 1 2, 6, 21, 24, 33, 39, 41 en 52 gewijzigd.
1 *u:* uw, gelijk nog enkele keeren in deze periode van Vondel voorkomt.
2 In '42: *Noch hael niet over mijn gebreken; toren:* toorn.
3 *Naerdien:* omdat.
5 *niet heels:* niets heel.
6 *waerdigh te beweenen:* vroeger: *die my dus doet steenen*.
7 *in mijne beenen:* van mijn gebeente.
8 *misdrijf:* het accent geforceerd op de tweede lettergreep.
10 *V:* Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, vs. 6, en Bellarminus: Vulnera putrefacta faetorem ... diffuderunt; *stincken en vervloejen* is dus: verbreiden stank.
11 *moejen:* bezwaren.
12 *aen jammer vast:* in ellende gebonden.
14 *V:* Lumbi mei impleti sunt illusionibus, vs. 8, door Bellarminus betrokken op de lagere begeerlijkheid, die den mensch volgens S. Hieronymus, door *B* aangehaald, beschimpbaar maakt: derisioni expositus; met *vol zuchts, vol schimpens:* vol kwaadaardige sappen en daarom verachtelijk, heeft Vondel blijkbaar het oog op dezen uitleg.
16 *ick legge in ly:* ik verkeer in gevaar van ondergang.
21-22 Vroeger: *Bekende en vrient quam op my aen, en viel Met al zijn macht my dapper tegen; quam teffens op my aen:* kwam tegelijk op mij af.
22 *viel my dapper tegen:* viel krachtig tegen mij uit.
23 *van verr' verslegen:* op verren afstand en zonder moed.

'K leedt last van al die naer mijn leven staen:[24]

24 Vroeger: *'k Leet last van hun, die stonden naer mijn ziel.*

Die wenschen dat my niet ontmoeten magh[25]
Dan ramp en smaet, om zich te wreecken,
Slechts logentael en laster spreecken,
En leggen toe op valscheit al den dagh.

Ick sta en zie, als doof, dien handel aen:[29]
Gelijck de stomme, en spraeckeloozen;
En, als de doove by de boozen,
Schijn een die hun niet weet te wederstaen:

Naerdien ick heb mijn hoop gezet op Godt,[33]
Zult gy, mijn Heer, mijn Godt, my hooren.
Ick sprack: laet haeters, heet van toren,
Niet huppelen, om mijn rampzaligh lot.[35-36]

Zy stoffen en braveeren hemelhoogh,[37]
Terwijl mijn wanckle beenen beven.[38]
Ick ben de roên ter straf gegeven.[39]
Mijn lijden staet geschreven voor mijn oogh.

'K beken recht uit hoe groot een schult ick droegh,[41]
En legge toe om die te boeten.
Mijn vyant, die my voor zijn voeten
Ziet leggen, juicht, en heeft nu kans genoegh.[43-44]

't Getal, dat my met onrecht haet, wint aen.[45]
Zy schenden my, die goet beloonen
Met quaet, en zich ondanckbaer toonen,
Naerdien ick hou de rechte en wisse baen.[48]

Mijn Heer, mijn Godt, verlaetme nimmermeer,
Noch wijck van my met uw genade.
Uw bystant koome my te stade,
Mijn Godt, mijn heil, behouder, stut, en Heer.[52]

25 *niet:* niets.
29 *handel:* behandeling.
33 Vroeger: *Om dat ick had mijn hoop gegront op Godt*.
35-36 *V:* Dixi: Nequando supergaudeant mihi inimici mei, vs. 17.
36 *huppelen:* zich vrolijk maken.
37 *stoffen en braveeren:* snoeven en tarten.
38 *beenen:* zoowel de Vulg. als Bellarminus spreken alleen van pedes, voeten.
39 *V:* ego in flagella paratus sum, vs. 18; *de roên ter straf:* vroeger: *den roên ten roof*.
41 *'k beken recht uit:* vroeger: *'k Zal blijcken doen*.
43-44 *V:* Inimici autem mei vivunt et confirmati sunt super me, vs. 20.
45 *wint aen:* groeit aan.
48 Vroeger: *Om dat ick volghde en hiel de beste baen*.
52 Vroeger: *O Godt mijns heils, mijn allerwaertste Heer*.

De XXXVIII. Harpzang.*

Dixi: custodiam vias meas.

Ick nam in 't heimelijck by my
Een opzet om voortaen,
Van alle slibberingen vry,[3]
Mijn' wandel ga te slaen,
Te letten dat mijn tonge niet,
Ter smette van mijn ziel,
Tot 's naesten smaet en nadeel iet,
Oock 't minste niet, ontviel.
Ick toomde omzichtigh mijnen mont,
Wanneer een booswicht quam
Om my te tergen, zonder gront
En oirzaeck, boos en gram.
Ick stont, als stom, en spraeckeloos,
Vol ootmoedt, en gedult,[13-14]
En wert bedroeft dat hy dus boos
My quetste, zonder schult.
Mijn hart wert heet van brant en gloet,
En mijn bespiegeling
Ontstack een vier in mijn gemoedt,
Als my ter harte ging
Mijn naestens snoode ondanckbaerheit,
En zwackheit, en vergrijp,
In weêrwil van Godts majesteit.[20-23]
Ick sprack, bedacht en rijp,
Op mijne spraeck, in mijn gebedt:[25]
O Heer, ontdeckme toch
Wat merckpael gy mijn leven zet.
Hoe lange duurt het noch?
Hoe groot is 't jaertal van mijn' tijt,
Op dat ick eenmael weet
Wat my noch schort, eer 't leven slijt?[30-31]
Want gy mijn dagen meet.
Mijn tijt is niet een oogenblick[33]
By u, die eeuwigh leeft.

* Ps. 38.
3 *slibberingen:* moreele uitglijdingen; Bellarminus heeft: ut cautissime ambulem ... ne forte cadam.
13-14 *V:* Obmutui et humiliatus sum, vs. 3; het aansluitende: et silui a bonis is overgeslagen.
20-23 toevoegsel, wellicht ontstaan uit Bellarminus' uitleg, dat de profeet bedoelt na te denken over de miseria humana, de misericordia Dei, de ingratitudine hominum etc.
25 *Op mijne spraeck:* op mijn manier van spreken, vgl. Harpz. XXXIII, vs. 33.
30-31 *V:* ut sciam quid desit mihi, vs. 5.; *schort:* ontbreekt, over is.
33 *een:* met klemtoon.

Al wie hier, wel in zijnen schick,[35]
Aen aerdtsche dingen kleeft,
Is blint en ydel, min dan niet.[37]
De mensch, die heerlijck schijnt,
Vergaet, eer 't iemant merckt en ziet,
Gelijck een schim verdwijnt,
Gelijck een schijnbeelt, en ontzet[40-41]
Zich ydel om het goet,[42]
En 't weereltsch, dat de ziel besmet.
Hy spaert een' overvloet
Van schat en rijckdom, zonder tal,
En weet, noit grabblens moe,
Niet eens wien hy dit laeten zal,
Noch kent het eindt waertoe.[48]
Maer nu, o Heer, wat is het geen,
Waerop ick hoopen magh?
Zijt gy, o Godt, nu niet alleen
Mijn rijckdom, en bejagh?
Is al mijn erfgoet niet om hoogh?
O Heer, verlosme dan
Van al mijn misdaên, voor uw oogh
Bedreven nu en dan.
Gy gaeft my over tot een' smaet[54-57]
Van dit verdwaest geslacht:
Ick hielme stom, en sprack geen quaet,
Hoe snoot men my veracht:
Dewijl 't uw wil is dat ick ly.
Nu keer uw plaegen af:
Want, Heer uw hant genaeckte my,
En trof mijn hart zoo straf,[64]
Dat ick bezweeck, toen uwe stem
My strafte streng en hardt,
Die, om mijn misdaên in de klem,
Van u gegeesselt wert.
'K verging allengs, gelijck een spin,
Die 't ingewant verspint.[70]
Hy quelt vergeefs zijn hart en zin,
Die niets by 't ydel wint.[72]

35 *wel in zijnen schick:* genietend van hem schikkende, hem passende omstandigheden; met ons ‘in zijn schik zijn’ heeft dit maar verwijderd iets te maken.
37 *min dan niet:* minder dan niets.
40-41 *ontzet zich:* verontrust zich.
42 *om het goet* en volg. vs. toevoegsel.
48 *het eindt waertoe:* het doel waarom.
54-57 *dan - dan:* een rijmpaar van dezelfde woorden in eendere beteekenis heeft Vondel hoogst zeldzaam.
64 *straf:* streng, hard.
70 toevoegsel; Bellarminus heeft: aranea texendo telam se exsiccat.
72 *'t ydel:* de ijdele dingen.

O Heer, verhoor toch mijn gebeên,
En smeecken in elend.
Verhoor mijn zuchten, en gesteen,
Die mijne traenen kent.
Och, zwijgh niet in mijn ballingsdom,[77]
Zoo wijt van uwen troon.
Ick doole als vreemt, gelijck alom
Mijn vaders zijn gewoon.
Vergeefme al 't quaet, dat ick beken.
Verkoel mijn' gloet, eer ick[82]
Niet langer hier in wezen ben,
Na 's levens oogenblick.

De XXXIX. Harpzang.[***]

Expectans expectavi.

Ick hebbe lang voorheen,
Tot aen den hals toe diep gezoncken
In angst, naer Godt alleen
Gewacht, en d'uitkomst, schier verdroncken:[1-44]
Ten leste luistert hy
Naer mijn gebeên, en hoort mijn kermen,
Ontruckt genadigh my
Den jammerpoele met zijne armen,
Dit slijm van zwaericheên.[9]
Hy zet my op mijn vrije voeten,
Behouden op een' steen,[11]
En wijstze waer zy treden moeten.[11-12]
Hy gaf my nieuwe stof,
Om Gode danckbaer toe te zwaejen
Een' heerelijcken lof.
Alle andren, die mijn kans zien draejen
Op Godts voorzienigheit,
En niet by nootlot, noch in 't wilde,

77 *ballingsdom:* ballingschap.
82 *Verkoel mijn' gloet: V:* ut refrigerer, vs. 14, opdat ik verkwikt worde.
* BOVENSCHRIFT: in de 1ste ed. staat: De XXIX Harpzang.
** Ps. 39.
1-4 *V:* Expectans expectavi Dominum et intendit mihi, vs. 1, waarvan Vondel de drie laatste woorden overslaat.
4 *schier verdroncken:* hoort bij *ick* in vs. 1.
9 *Dit slijm:* uit dit slijk.
11 *op een steen:* merkwaardig verzuimt Vondel hier de gelegenheid om van het supra petram van de Vulg. vs. 3 grooter profijt te trekken in dezen Harpzang, die overigens zoo sterk op een bekeeringslied lijkt.
11-12 Buchanan heeft: Ac saxi solidis imposito jugis Monstravit facilem qua graderer viam.

Maer op 't alwijs beleit,
Wiens werck van 't ooghmerck noit verschilde;[16-2020]
Deze allen hoopen, schuw
Van ramp, op u in hunne elende:[21-22]
Dies is hy zaligh nu,
Die Gode, eer hy zijn aenzicht wende,[24]
Betrouwt, en op hem hoopt,
Naer menschenhulp en kranck vermogen,
Wanneer de kans verloopt,
Niet ommeziet, noch wort bedrogen
Door eene valsche stut.
Wat wercktge, o Heer, al wonderdaeden!
Wie kent den diepen put
Van uw gedachten en uw raeden,[32]
Te duister om te raên?[31-33]
Wiens brein begrijpt uw' stijl en orden
In 't op- en- ondergaen?[35]
Wie kan by u geleecken worden?[34-36]
Ick heb ten deel de blaên
Van 's hemels wondren opgeslagen,[38]
Aen anderen gemelt:
Maer om die teffens voor te draegen,[40]
't Getal is ongetelt,
En blijft ontelbaer zonder ende.
Gy eischt, o Heer, geen' brant
Van offerhande in deze elende,
Noch offer van ons hant.[44-45]
Gy moet mijne ooren toebereien.[46]
Brantoffer eischt gy niet
Voor 't misdrijf, waerdigh om beschreien.[48]
Ten leste sprack ick: ziet
Ick koome zelf, en schenck mijn leven,
Mijn vleesch tot offerboet.[49-51]

16-20 toevoegsel; *Alle andren: V:* Multi, vs. 4; *kans:* levenskans, levensrichting.
20 Versta: wiens werken altijd aan zijn bedoeling beantwoorden.
21-22 *schuw Van ramp:* bang voor onheil.
24 *eer hy zyn aenzicht wende:* dit invoegsel moet beteekenen: eer de mensch zich van God afwendde.
32 *raeden:* raadsbesluiten.
31-33 *V:* cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi, vs. 6; *de diepe put* is van den Hollander Vondel.
35 nl. der geschapen dingen
34-36 toevoegsel, maar misschien uitgelokt door de opmerking van Bellarminus, dat St. Hieronymus voor de laatst aangehaalde Vulgaat-woorden naar 't Hebr. vertaalde: Non invenis ordinem coram te, vgl. *orden* van vs. 34.
38 *opgeslagen:* nagelezen, overwogen, nl. in de geschriften der Profeten en in de natuur.
40 *teffens:* allemaal.
44-45 *offerhande-offer van ons hant:* voor Vondel is dit tautologie, vgl. *Bespiegelingen*, IV, 957-58 en noot op *Altgeh.* I. 3.
46 Merkwaardig afwijkende vertaling van Vulg.: aures perfecisti mihi, vs. 7, waardoor Vondel de Christologische beteekenis van dit psalmdeel, zooals Bellarminus het uitlegt, verwaarloost.
48 *om beschreien:* oude vorm voor: om te beschreien.
49-51 *V:* Tunc dixi: ecce venio, vs. 8, door Vondel op Christus betrokken blijkens zijn bijvoeging *en schenck mijn leven* enz. Bellarminus: per oblationem corporis tui ad passionem et mortem.

Zoo staet in 't boeck van my geschreven.[52]
Ick koome wel gemoedt[53]
Om uwen wil te werck te stellen.
Mijn Godt, dat is mijn wil.
Men kan uw' wil en woorden spellen
Uit letteren, al stil
En heimlijck in mijn hart gesneden.
'k Verkondige al uw recht
In uwe kercke hier beneden.
De lippen van uw' knecht
Uw' wil en rijcken lof ontvouwen.
Gy hartekenner weet[63]
Hoe ick uw' lof zocht op te bouwen.
Uw trouw, die niet vergeet
Te schencken uw beloofde gaven
Aen elck, die u behaeght,
Ick in mijn hart noit liet begraven.
Een ieder heeft gewaeght
Van uwen lof, als ick verhaelde
Hoe gy elck een met lust
Behoede, en naer zijn werck betaelde,
Waer op uw waerheit rust.[69-73]
'K heb deze waerheit niet verborgen,
Noch uw bermhartigheit
Voor menighten bedeckt uit zorgen:[76]
Maer toonde uw heerlijckheit.[75-77]
Nu laet my uw bermhartigheden
En waerheit nimmermeer
Gebreecken, die op mijn gebeden[80]
My stutten tot uwe eer:
Want jammernissen zonder ende
Omringen my alom.
De boosheen van der boozen bende
En 't onrechtvaerdighdom[85]
Beleegren my met kracht te zamen.
Ick kan niet overzien
De smerten, die my teffens praemen.[88]
Mijn hairen zijn misschien[89]

52 *in 't boeck: V:* in capite libri, vs. 8.
53 Hier gaat Vondel weer op zichzelf over.
63 *hartekenner:* vgl. *Maria Stuart*, vs. 1262, elders: hartdoorgronder, Harpz. XLI, 18.
69-73 toevoegsel.
76 *V:* a concilio multo, vs. 11; dit is, zegt Bellarminus, a multitudine populorum; *uit zorgen:* uit vrees.
75-77 *bermhartigheit-heerlijckheit:* weer een onzuiver rijm.
80 *Gebreecken:* ontbreken.
85 *'t onrechtvaerdighdom:* de onrechtvaardigen.
88 *teffens praemen:* tegelijk drukken.
89 *misschien:* toevoegsel.

Zoo dicht niet op mijn hooft gewassen.
Mijn teder hart bezwijckt.
Gy zult, o noothulp, op my passen,
My helpen, dat het blijckt.
Zy moeten schricken, en vertsagen,
Beschaemt en schaemroot staen,
Die mijne ziel zoo fel belaegen,
En wenschen te verslaen.
Zy moeten al te rugge wijcken,[98]
En schricken, die my quaet
En onheil wenschen. zy bezwijcken
Met hunnen valschen raet,
Die voor my stoffen, en braveeren.[102]
Verheughze, o Heer, verbly
Al die u zoecken, en u eeren,
En roepen: Gode zy
Nu eer en prijs, en t'allen tijden.
Datze allen, die gy hoedt,
Zich in uwe eere en lof verblijden:
Maer ick, die, arm van goedt,
Nootdruftigh ben, getroostme heden[109-110110]
Dat Godt mijn vader leeft,
En voor my zorgh draeght, hier beneden.
Mijn hulp, die voor my streeft,
Mijn Godt, mijn schutsheer, magh 't geschieden,
Verzuim niet my de hant te bieden.[115]

De XL. Harpzang.*

Beatus, qui intelligit.

Wel zaligh is de man,
Die op den noot der armen
Verstandigh letten kan,[3]
Hunn' nootdruft uit ontfarmen
Ter harte neemt, zoo veel hy magh:
Godt zal hem in den droeven dagh,
In 't nijpen van zijn lijden,
Oock helpen, en bevrijden.

98 *al:* allen.
102 *V:* qui dicunt mihi: euge, euge, vs. 16; in Harpz. XXXIV, 118 vertaalde Vondel euge, euge met *hey; stoffen en braveeren*, vgl. Harpz. XXXVII, 37.
109-110 Bank van Leening?.
110 *getroostme:* vertroost mij met de gedachte.
115 *Verzuim:* toef.
* Ps. 40.
3 *letten kan:* weet te letten.

De Heer die elck bewaert,
Zal hem ten schutsheer strecken,
Schoon hy ten grave vaert,
Uit assche en stof verwecken,[11-12]
Geluckigh in 't gezegent lant[13]
Ter neder zetten, voor de hant
Des vyants hem verweeren,
En alle slagen keeren.

Godt zal op 't krancke bedt
Zijn afgepijnight leven
Niet laeten ongeredt,
Noch troostloos heenesneven,[20]
Maer 't kranckbed schudden naer zijn' lust,
Op dat de krancke zachter rust',
Op 's hemels hulp, verscheenen
Ten troost na deerlijck steenen.[23-24]

Ick sprack: genees mijn hart,
En ziel door uw vermogen.
'k Beken, o Godt, met smart
Mijn misdaet voor uwe oogen
Bedreven. het veraert geslacht
Vervloeckte my, en riep met kracht:
Wel wanneer zal hy sterven,[31]
Met naem met al bederven.[32]

De booswicht, toen hy quam
Ter deure in my bespieden,
Ontveinsde, [als ick vernam
Wat hem zijn boosheên rieden,]
Met momplen het bestemt verraet.[37]
Zijn gal liep over van het quaet,[38]
In zijnen geest begreepen,[39]
Om my ten val te sleepen.[33-40]

11-12 *V:* vivificet eum, vs. 3; Bellarminus: post mortem iterum vivere faciat.
13 *in 't gezegent lant: V:* in terra vs. 3, Bellarm.: in terra viventium.
20 Versta: Noch ook zal God zijn leven troosteloos laten vergaan.
23-24 toevoegsel.
31 *wanneer:* wànneer.
32 *Met naem met al:* met naam en al; *bederven:* ten onder gaan, vgl. *Salomon;* vs. 1958.
37 *bestemt:* voorgenomen.
38 *gal:* alleen Buchanan spreekt van virus: gif.
39 *begreepen:* vervat.
33-40 Zeer vrij vertaald. *V:* Egrediebatur foras et loquebatur in idipsum. Adversum me susurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mini, vs. 7-8.

Dan gaet hy weder uit,
En melt hoe 't staet geschoren.[42]
Het gruwelijck besluit[43]
Wort fluisterende in d'ooren
Gemompelt, daer de haet zich kant,
Met alle vloecken t'samen spant,[46]
En schalcken op my wachten,[47]
Met schendige gedachten.[41-4848]

Het vonnis wort gevelt,
En over my gestreecken
Met onrecht, en gewelt;[49-51]
Gelijck het was besteecken:[52]
Maer schoon ick dus verwezen wort,[53]
Wie hindert my, zoo haest en kort,[54]
Uit dezen slaep t'ontwaecken,
Daer 't graf mijn lijck moet slaecken?[49-5654-5656]

Mijn dischgenoot, die met
My aenzit onder 't eeten,
Daer ick mijn hoop op zet,
Is fel op my gebeeten,
En overleght in zijn gemoedt
Om den onschuldigen den voet
Te zetten, dat hy sneve,[63]
En 't leven hem begeve.[60-64]

Maer nu, o stercke Godt,
Ontfarm u op mijn smeecken,
Om mijn onschuldigh lot.
Verweckme tot een teken
Van uw genade en mogentheit,[69]
Ter eere van uw majesteit,
Dat ick, die vroomen krencken,[71]
Dien zelven dranck magh schencken.[72]

42 *hoe 't staet geschoren:* wat er beslist is.
43 *gruwelijck besluit: V:* verbum iniquum, vs. 9, door Bellarminus toegelicht met: decretum iniquum, wat Vondel weer deed denken aan decretum horribile. Vgl. LXIII Harpz. vs. 33.
46 *vloecken:* vloekwaardigen, boosdoeners.
47 *schalcken:* veinzaards.
41-48 *V:* Verbum iniquum constituerunt adversum me, vs. 9.
48 *schendige:* schendende, schandalige.
49-51 *vonnis ... met onrecht:* verbum iniquum.
52 *besteecken:* bestoken, beraamd.
53 *dus verweezen:* aldus veroordeeld.
54 *haest en kort:* haastig en plotseling.
49-56 Weer zeer vrij, en eigenlijk een tweede vertaling van het aangehaalde vs. 9.
54-56 *V:* Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat? vs. 9, wat een schampere vraag van de vijanden schijnt te zijn.
56 *Daer:* daar immers.
63 *zetten:* lichten.
60-64 *V:* Magnificavit super me supplantationem, vs. 10.
69 *mogentheit:* macht.
71 *die:* hun die.
72 Versta: op dezelfde wijze mag vergelden, *V:* retribuam eis, vs. 11.

Hier aen beken ick dat[73]
Gy my bemint van harte:
Dewijl geen vyant prat[75]
Magh groejen in mijn smarte.
Gy hebtme om mijn onnozelheit
Bemint, gekroont met majesteit,
Ten hemel opgetogen[77-79]
Voor uw genadige oogen.

Gezegent zy, van stam tot stam,
De groote Godt van Abraham.[81-82]

De XLI. Harpzang.*

Quemadmodum desiderat.

Als het afgejaeghde hart[1]
Haeckt naer versche waterbronnen,
Zoo verlangt mijn ziel, van smart,[3]
Rouwe en klaghten afgeronnen,
Naer mijn' Godt: mijn ziel verlangt
Dorstigh naer de bron van 't leven,
Godt, aen wien elx leven hangt.[7]
Wanneer wort my eens gegeven[8]
Godt t'aenschouwen in zijn licht,
Voor zijn aenschijn te verschijnen?
Traenen staen in mijn gezicht,
Nacht en dagh, van deerlijck quijnen.
Traenen zijn mijn spijs, en lot,
Als zy daeghlijx schimpigh spreecken,
Tot mijn ziel: waer is uw Godt?
Dit herdenck ick, en met smeecken
Stort dus mijn gedachten uit:
Wanneer zal ick hartdoorgronder,[18]
Opgaen, daer uw hut besluit[19]

73 *beken:* herken.
75 *prat:* trotsch.
77-79 *V:* confirmasti me, vs. 13; Bellarminus: per exaltationem et assumptionem in caelum.
81-82 Vrij en zeer beknopt.; *V:* Benedictus Dominus Deus Israël a saeculo et usque in saeculum, fiat, fiat, vs. 14.
* Ps. 41.
1 *het afgejaeghde hart: V:* cervus, het hert.
3 *van smart* en vs. 4: toegevoegd.
7 *V:* Deum fortem vivum, vs. 3.
8 *Wanneer:* wànneer.
18 *Wanneer:* wànneer.
hartdoorgronder: vocatief, vgl. *hartekenner*, Harpz. XXXIX, 63.
19 *uw hut:* de tent, die het *heilighdom*, de verbondsark, bevatte.

Zulck een heilighdom, en wonder?
Daer Godts huis het heilighdom[21]
Overschaduwt, en uw kooren[22]
My, die juiche op snaer en bom,
Als een feestgast, zingen hooren?[18-2423-24]
Mijne ziel, wat zijt gy droef?
Waerom stoort gy mijn gedachten?
Hoop op Godt, schoon hy vertoef:[27]
Want ick zal na druck en klaghten
Hem belijden met gedicht,[29]
Als, hy my ten troost verscheenen,[30]
Voor zijn heilrijck aengezicht,
Alle nevels zijn verdweenen.[32]
Toen ick op mijn zwackheit zagh
Was mijn ziel beroert van binnen.[34]
Onder mijn bedruckt geklagh
Zweefden helder voor mijn zinnen
De Jordaen, een grens van 't Rijck,
En oock Hermon, daer uw wercken
Blincken voor een iegelijck,
Die aendachtigh op leert mercken.[35-40]
Toen uw maght door tegenspoên
My wou proeven, quamen bruizen
Grondelooze watervloên,
Als een waterval van sluizen,[44]
Met een schrickelijck geschal:
Alle uw diepe waterbaeren[41-46]
Gingen hoogh van overal
Over d'opgerechte hairen
Van mijn hooft, tot dat de tijt[47-49]
Van uw noothulp wort geboren,
Gy genadigh my bevrijt,
Ick by nacht mijn' zang laet hooren.
'K hou met bidden in mijn smart
Aen by u, die my by 't leven
Houdt, en voedt. 'k zal met mijn hart

21 *Godts huis:* de tent.
22 *uw kooren:* de zingende priesters.
18-24 Vondel geeft de stellige verwachtingen van den Psalmdichter in vragen weer.
23-24 *V:* sonum epulantis, vs. 5; Bellarminus spreekt van multa instrumenta musica.
27 *vertoef:* wacht, wegblijft.
29 *met gedicht:* toevoegsel.
30 *hy my ten troost verscheenen:* vul in: zijnde, nom. absol.
32 toevoegsel, de bekeerling.
34 *beroert:* ontroerd.
35-40 *V:* Propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim a monte modico, vs. 7; Vondel geeft de bedoeling van den psalmist: dat hij God van het Jordaanland uit en van den Hermon af gedachtig is, onjuist weer; *een grens van 't Rijck* en *daer uw wercken* enz. zijn toevoegsels.
44 *waterval van sluizen:* Hollandsch toevoegsel.
41-46 Weer zeer vrij voor *V:* Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum, vs. 8.
47-49 *V:* super me transierunt, vs. 8.

Mijn' hanthaver d'eere geven.
Och, waerom vergeetge my?
Waerom ga ick treurigh bucken,
Midlerwijl mijn weêrparty[59]
My bespringt, en wil verdrucken?
Midlerwijl ick vast verga,[61]
En mijn beenen daeghlijx slijten,[62]
Mijn vervolgers voor en na
Daeghlijx my mijn ramp verwijten,
Roepen: wel waer is uw Godt?
Waer is nu uw Godt te vinden,
Uw betrouwen, burgh, en slot,
Om u van verdriet t'ontbinden?[67-68]
Mijne ziel, wat zijt gy droef?
Waerom stoort gy mijn gedachten?
Hoop op Godt, schoon hy vertoef:
Want ick zal, na druck en klaghten,
Hem belijden met gedicht,
Als, hy my ten troost verscheenen,
Voor zijn heilrijck aengezicht,
Alle nevels zijn verdweenen.[69-76]

De XLII. Harpzang.[*]

Judica me, Deus, & discerne.

O Godt, nu oordeel uwen knecht,
En onderschey zijn zaeck en Recht
Van 't heiloos bloet: beschutme toch
Voor zijn gewelt, en boos bedrogh:
Want gy zijt al mijn toeverlaet.
Waerom verstoot gy my met smaet,
En laet my treurigh heenegaen,
Die tegens geen vervolgh kan staen?[8]
Verlichtme toch door uwen dagh
En waerheit, dat ick klimmen magh
Door hun geleyde, zonder ergh,[11]

59 *weerparty:* tegenpartij, vijand.
61 *vast verga:* voortdurend minder word.
62 *beenen:* gebeente.
67-68 toevoegsel.
69-76 herhaling van vs. 25-32 zooals in de Ps. vs. 12 een herhaling is van vs. 6.
* Ps. 42.
8 *V:* dum affligit me inimicus, vs. 2.
vervolgh: vervolging; *kan staen:* bestand ben.
11 *zonder ergh:* zonder zonde, bijvoegsel.

In 't heilighdom, op uwen bergh.
Daer zal ick offren met uw schaer[13]
Mijn offerhande op uw altaer,
Voor u, herschepper van mijn jeught,[15]
En eenige oirzaeck van mijn vreught.
O Godt, mijn Godt, ick wil u daer
Verheffen op mijn cijtersnaer.
Mijn ziel, hoe treurt gy dus ontstelt?
Wat droefheit is het die u quelt?
Betrouw op Godt, en neem gedult:
Want gy hem noch verheffen zult,
Als hy zijn heilrijck aenschijn toont,
En blijft de Godtheit, die u kroont.[23-24]

*

De XLIII. Harpzang.*

Deus, auribus nostris audivimus.

Wy hoorden 't al van outs met eigene ooren:
De vaders lieten klaer,
O Groote Godt, ons uwe daeden hooren,
Te groot en wonderbaer:[4]
Uw wonderen en wercken, dieze zagen,[4-5]
In hunnen tijt, zoo breet
Zoo wijt bekent in d'overoude dagen.
Uw hant verstroide en smeet
Het Heidendom uit zijn bezit, en steden,
En plante Jakobs zaet[10]
Op dezen gront. gy plaeghde alle onbesneden,[11]
En zetteze uit hunn' staet.
Godts stammen niet door kracht van hunnen degen
Geraeckten in 't bezit,
Noch wonnen door hunne armen eenen zegen,
Zoo groot en rijck als dit:[16]
Maer uwe hant en arm, o maght van boven,[17]

13 *met uw schaer:* bijvoegsel.
15 *herschepper van mijn jeught:* toevoegsel, bekeeringsgedachte?
23-24 *V:* salutare vultus mei et Deus meus, vs. 5.
* TEKSTKRITIEK: In XLIII, vs. 13 van de 1e uitg. staat: *hunn'*, alleen omdat de regel te lang was.
* Ps. 43.
4 *Te:* zeer.
4-5 Bellarminus in h.l.: mirabile opus.
10 *V:* et plantasti eos, vs. 3.
11 *onbesneden:* onbesnedenen, de niet-Joden of heidenen.
16 toevoegsel; *dit:* nl. het *bezit* van vs. 14.
17 *o maght van boven:* toevoegsel.

Zet hen in 't wettigh goet.[18]

18 toevoegsel; Bellarminus: dedit eis terra m possidendam.

De straelen van uw aenschijn, waert te loven,[19]
Ontvoncken hunnen moedt:
Want gy, o Heer, schiept wonderlijck behaegen
In Abrahams geslacht.[21-22]
O Godt, gy zijt mijn Vorst, en keert de plaegen
Van Jakob af met kracht.
Wy willen door uw maght den vyant wannen,[25]
Verstooten uit de steên,[26]
Door uwen naem, die Jakobs huis aenrannen,[27]
In 't oorloghsperck vertreên.[28]
Ick stel mijn hoop voortaen op geene boogen,
Noch pijl, geverft in bloet:[30]
Mijn slaghzwaert zal my niet beschutten mogen:
Want gy hebt ons behoedt,
Bewaert voor al die Israël bestreden,
En wat uw erfdeel praemt.[34]
Ons haeters en verdruckers hier beneden
Hebt gy in 't velt beschaemt.[36]
Wy zullen bly, zoo lang men Godt hoort noemen,[37]
In uwe majesteit,
In uwen naem met recht en reden roemen,[39]
Tot in der eeuwigheit.
Nu hebt gy ons verdreven, en verstooten,
En gy, o Allemaght,[42]
Treckt nu niet meer te velt met uw genooten,[43]
Noch stijftze door uw kracht.[44]
Gy laet ons vliên voor 's vyants spits, en schachten,[45]
Geeft ons hun wraeck ten buit.
Gy levert ons, als schaepen, om te slaghten
Tot spijs door uw besluit.[48]
Gy laet ons wijt in 't Heidendom verstrojen,[49]

19 *waert te loven* en 20 toevoegsel.
21-22 *V:* quoniam complacuisti in eis, vs. 4.
25 *wannen:* uitwannen, door de wan of zeef laten vallen. De Vulg. heeft ventilabimus cornu, wegstooten met den hoorn. Vondel komt misschien op zijn agrarisch beeld door Buchanan, die parafraseert: Hostium ferociam tam facile profligabimus taurus minaci quam jacit cornu pilas, stipulaeve fasces aridae.
26 *verstooten:* wegstooten, hier werkt het bijbelsch cornu door.
27 *die:* hen die; *aenrannen:* aanranden.
28 *V:* spernemus, vs. 6.
30 toevoegsel.
34 *praemt:* verdrukt.
36 *V:* confudisti, vs. 8.
37 *zoo lang men Godt hoort roemen: V:* tota die, vs. 9.
39 *met recht en reden:* toevoegsel.
42 *Allemaght:* spreektaal voor Almacht.
43 *te velt:* te velde; *uw genooten:* de Joodsche legerscharen, die Jahve vroeger te hulp kwam, *V:* in virtutibus nostris, vs. 10, maar Vondel draagt dit virtus op Gods kracht over in 't volgend vs.
44 *stijftze:* helpt ze.
45 *spits, en schachten:* lanspunten, of lansen en pijlen, toevoegsel.
48 toevoegsel.
49 *in:* onder.

En zonder waerde om niet,[50]
Als slaven, dus verkoopen, en verschojen,[51]

50 *om niet:* voor niets, toevoegsel, de Vulg. heeft alleen: sine pretio, zonder prijs; Bellarminus: nihil pretii accepisti.
51 *als slaven:* toevoegsel; *verschojen:* in armoede rondzwerven.

Benepen van verdriet.
Wy mogen, op de merckt geveilt, niet gelden.[52-53]
Wy staen tot een verwijt[54]
Des nagebuurs, der boozen, die ons schelden.
Men schimpt, belacht, en bijt,[56]
En terght ons vast rondom, van alle zijden.[57]
Gy stelt ons hier ten spot
En spreeckwoort voor de geen, die ons benijden,[59]
Vervreemt van Jakobs Godt.[59-60]
Zy schudden 't hooft. ik moet my billijk schaemen.[61]
Ick duick den ganschen dagh,[62]
Sta schaemroot: want men schantvleckt ons met naemen.[63]
Al wat ons overmagh
Vervolght ons, dus afgrijsselijck gebeeten.[65]
Dit komt ons op den hals,
Die uwe wet in 't minste niet vergeeten,
Noch afgekeert en valsch
Uw heilverbont onteeren door gebreecken[67-69]
Voor uwen hoogen troon.[70]
Ons hart is niet van u te rugh geweecken,[71]
Noch van uw wetgeboôn.
Gy liet niet toe dat wy in onzen wandel
Vervielen van uw baen.[73-74]
Gy hebt ons hart verneêrt door 's vyants handel,[75]
En taste ons vinnigh aen.[76]
Gy liet de Doot ons met haer schaduw decken.
Vergaeten wy Godts naem?
Bestonden wy de handen uit te strecken[79]
Naer afgoôn, snoot van faem?
Zou Godt dit niet bestraffen, zich des belgen,[81]
Die hartekenner heet?[82]
Wy worden om uw' naem, als Abrams telgen,[83]

52-53 toevoegsel.
53 *mogen ... niet gelden:* komen niet eens in aanmerking, zijn niets waard.
54 *verwijt:* smaad; *V:* opprobrium, vs. 14.
56 *bijt:* nl. met scheldwoorden, snauwt.
57 *vast rondom:* overal in 't rond
59 *spreeckwoort: V:* in similitudinem, vs. 15. Bellarminus: proverbium sive parabola.
59-60 *die ons benijden, Vervreemt van Jakobs Godt: V:* gentibus.
61 *ik:* tegen Vondels spelling van dezen tijd in, maar alleen door de regellengte veroorzaakt. *billijk:* met reden.
62 *duick:* schuil weg.
63 *schantvleckt* enz.: geeft ons scheldnamen.
65 *gebeeten:* afgesnauwd, vgl. *bijt* van vs. 56.
67-69 *V:* inique non egimus in testamento tuo, vs. 18.
70 toevoegsel.
71 *van u* en 72 toevoegsels.
73-74 *V:* et declinasti semitas nostras a via tua, vs. 19, waarin volgens Bellarminus de negatie van het vorig zinsdeel moet worden herhaald.
75 *door 's vyants handel: V:* in loco afflictionis, vs. 20.
76 toevoegsel.
79 *Bestonden wy:* waagden wij het.
81 *zich des belgen:* zich daarover vergrammen.
82 *hartekenner: V:* ipse enim novit abscondita cordis, vs. 22.
83 *als Abrams telgen:* toevoegsel.

Den ganschen dagh dus wreet[84]

84 *dus wreet:* toevoegsel.

Ter doot gevoert, gelijck het schaep gerekent,
Ter slaghtbanck voor de bijl
Gedreven, als een offer staet getekent,[87]
Naer slaghters wijs, en stijl.[85-88]
Ontwaeck, o Heer, hoe slaept gy nu zoo lange?
Ontwaeck, o Godt, ontwaeck.
Vertoef niet tot op 't uiterst: 't valt ons bange.[91]
Bescherm ons goede zaeck.
Hoe keert gy dus uw aenschijn van ons allen,
Vergeet ons by te staen
In onzen noot, en druck, en ongevallen,
Uit noot ter doot belaen?[96]
Ick heb mijn ziel vernedert tot op d'aerde,
In assche, slijck, en stof;
Daer kleef ick met mijn lichaem, zonder waerde,[99]
Aen 't slijm. O hemelsch hof,[98-100]
Waeck op, en help ons in verlegenheden.
Verlos ons, lieve Heer,
Om uwen naem, met traenen aengebeden,
Om 's hemels prijs en eer.[103-04]

De XLIIII. Harpzang.*

Eructavit cor meum.

Een heilzaem Woort, waer van het hart ging zwanger,
Berst uit mijn' mont. de geest kan nu niet langer
Geduuren, of een lofzang moet'er uit.[3]
Ick wy den Vorst mijn wercken, en geluit.[1-4]

Mijn tong zal my een goude pen verstrecken,[5]
Die hare kunst ontvouwt met luchte trecken.[6]
O Vorst, gy spant by onze jeught de kroon[7]
Der schoonheit: want geen mensch was oit zoo schoon.[8]

87 *als een offer staet getekent:* zooals een schaap dat voor het offer is gemerkt.
85-88 *V:* Aestimati sumus sicut oves occissionis, vs. 22.
91 *'t valt ons bange* en 92 toevoegsel; *ons goede zaeck:* Bellarminus spreekt alleen van Gods zaak: cum tua causa hic agatur.
96 toevoegsel. Versta: van ons die door den nood ter dood toe bezwaard zijn.
99 *mijn lichaem, zonder waerde: V:* venter noster, vs. 25.
98-100 *assche, slijck, stof, slijm* (slijk); de Vulg. heeft in pulvere en in terra.
103-04 *V:* propter nomen tuum, vs. 26.
* Ps. 44.
3 *Geduuren:* zich inhouden.
1-4 *V:* Eructavit cor meum verbum bonum; dico ego opera mea regi, vs. 1. Bellaminus omschrijft: sermo salutaris (*heilzaem*) erumpit (*berst uit*).
5 *goude:* toevoegsel.
6 *met luchte trecken:* met luchtige, sierlijke halen, *V:* velociter, vs. 2.
7 *O Vorst:* toevoegsel; *onze jeught: V:* filiis hominum, vs. 3.
8 *want* enz: Bellarminus: Vere Christus supra homines formosus est.

Een dauw van gunst besproeit de roode tippen
En roozen van uwe aengenaeme lippen:[9-10]
Want Godt om hoogh, in 't eeuwigh raetsbesluit,
Goot over u zijn' schoot vol zegens uit.[11-12]

O dappre Vorst, nu wapen u ten strijde,
En gort het zwaert zeeghaftigh op uw zijde.[14]
Treck op, vaer voort, verwin, behou het velt,[15]
En triomfeer in 't Rijck, o braefste Helt.

Uw rechte hant verdadight u te krachtigh,[17]
Dewijlge zijt in woort en daet waerachtigh,
Rechtvaerdigh en genadigh van gemoedt,
By ieder, die uw Hoogheit valt te voet.[20]

Uw scherp geweer en pijlen zullen treffen[21]
De harten, die zich boven u verheffen.
Gy zultze, die den Koning wederstaen,
Te plettre treên, en uit den velde slaen.[24]

O Godt, uw stoel, bepaelt door tijt noch uuren,[25]
Kan d'eeuwigheit der eeuwen zelf verduuren.[26]
De scepter van uw onverwinbaer Rijck
Een scepter is van recht en van gelijck:[28]

Want billijckheit is al uw lust en leven.
Gy hebt gestoort het onrecht uitgedreven;[30]
Dies Godt, uw Godt, met olie u begoot,
En vreughdezalf, meer dan uw' lotgenoot.[32]

Uw feestgewaet verquickt uwe onderdaenen[33]
Door aloë, gemengt met mirretraenen,[34]
En kassigeur; zoo dra, zoo menighmael[35]
Gy hun verschijnt uit uwe yvoore zael.[36]

9-10 *V:* Diffusa est gratia in labiis tuis, vs. 3.
11-12 *V:* propterea (door Bellarminus ook als quia verklaard) benedixit te Deus in aeternum.
14 *zeeghaftigh:* zegevierend.
15 Specie tua et pulchritudine tua van de Vulg. vs. 5 is niet vertaald, of 't moet zitten in *o braefste Helt*.
17 *verdadight: V:* deducet, vs. 5, Bellarminus verklaart: nl. dextera tua vincens et sternens hostes; *te:* zeer.
20 toevoegsel.
21 *geweer:* wapen; de Vulg. spreekt alleen van sigittae: *pijlen*.
24 *Te plettre treên:* verpletteren.
25 *stoel:* zetel, koningschap.
26 Versta: wordt door geen duur van eeuwen bepaald.
28 *gelijck:* rechtvaardigheid, aequitas.
30 *gestoort:* verstoord.
32 *meer dan uw' lotgenoot: V:* prae consortibus tuis, vs. 8, zij die lot en deel hebben aan Gods glorie, de engelen en de zaligen, boven wie Chrlstus bevoorrecht blijft.
33 *verquickt uwe onderdaenen:* toevoegsel.
34 *aloë: V:* gutta, vs. 9; *mirretraenen: V:* myrrha; Buchanan heeft: myrrhae lacrymae.
35 *kassigeur: V:* casia; Buchanan: casiae odores; in Virgilius' Lantgedichten heeft Vondel *groene kassie* (Dl. VI, bl. 310, r. 44); kassie is wilde kaneel, lavendel.
36 *uit uw yvoore zael: V:* a domibus eburneis, vs. 9.

Het koninclijck en jeughdigh vrouwetimmer[37]
Verveelt die reuck van uwe kleedren nimmer:
Die Schoonheit rent met een gemeene zucht,[39]
En loopt om prijs u na in zulck een lucht.[37-40][40]

De Koningin in purper en scharlaken,
Die stijf van gout en rijck borduursel kraecken[41-42]
En steenen, gaet aen uwe hooge hant,[43]
Gelijckze staet in 's Bruigoms hart geplant:[44]

O Dochter, hoor, zie om, en neigh uwe ooren,
Om naer uw lief en zijnen raet te hooren:[46]
Vergeet uw volck, en zet uit zuivre min
Uw vaders hof en stam uit uwen zin.

Dat zal den Vorst ontsteecken met verlangen,
Om in zijn hart zoo schoone een bruit t'ontfangen:
Want hy is toch uw Heer en Godt alleen,
Die overal zal werden aengebeên.

De Jofferschap van Tirus, en de Grooten,
En maghtighsten van hoven en van sloten[54]
Verlangen om uw aenschijn eens te zien,
En u schenckaedje en gaven aen te biên.

O Koningskint, hoe moedigh men zou boogen[57]
Op zooveel schoons van aenschijn en van oogen,
Op gout, gesteent, borduursel, en gewaet;
't Inwendigh dooft al 't uiterlijck cieraet.[60]

Nu gaetze, en wort gebroght naer zijn palaizen:[61]
Haer volgt een sleip van Maegden onder 't reizen;[62]
Geen slechte sleip, maer van het naeste bloet,[63]
Op datze zoo 't gezalfde Hooft gemoet'.[64]

37 *vrouwetimmer:* als verzamelwoord voor de vrouwen, vgl. *Noah*, vs. 710 naast *joffrentimmer*, ib. vs. 507.
39 *Die Schoonheit:* die schoonheden, de jonge vrouwen; *gemeene zucht:* algemeen verlangen.
37-40 *V:* Filiae regum in honore tuo, vs. 10.
40 *lucht:* geur.
41-42 *V:* regina in vestitu deaurato.
43 *gaet, V:* astitit, dit *staet* heeft Vondel naar 't volgend vs. gebracht; *hooge hant:* voornaamste, dus rechterhand, *V:* a dextris tuis.
44 toevoegsel.
46 toevoegsel.
54 *sloten:* burchten.
57 *hoe moedigh* enz. en 58 toevoegsel; *boogen:* groot gaan.
60 *V:* omnis gloria ab intus, vs. 14.
61 Vondel voegt deze voorstelling in als voltooiing en vervulling van de gedachte in 47-48, hetgeen door post eam van de Vulg. vs. 15 gerechtvaardigd wordt.
62 *sleip:* sleep, gevolg; *Maegden:* om de regellengte; anders Maeghden.
63 *slechte sleip:* gewoon of eenvoudig gevolg.
64 *'t gezalfde Hooft:* Christus, die volgens Bellarminus in dezen messiaanschen psalm bedoeld wordt; deze regel is echter door Vondel ingevoegd.

Men leitze blijde en juichende op den drempel,[65]
Geleitze braef, ter stede in, naer den tempel.
Haer afkomst volght op 't vaderlijcke spoor.[67]
Zy voertze op stoel de wijde weerelt door.[68]

Haere afkomst zal, o Heer, uw' naem verbreiden,
Van stam tot stam: de tongen zullen weiden
In 's Hooghsten lof met ongelijck geluit,[71]
In eenen zin, alle eeuwen in en uit.[72]

De XLV. Harpzang.*

Deus noster refugium.

Als 's vyants dreigementen
En 't woeste Heidendom,
Uit zijne legertenten,
Ons dreigen; als alom
Ons zwaericheên omringen,
Is Godt ons toeverlaet,
De maght, die hen kan dwingen,
Ons helpen in dien staet
Van jammernisse en lijden.[1-9]
Dus schricken wy gansch niet
In aengevochte tijden;[11]
Al wanckelde, als een riet,[12]
Het aerdtrijck, en al plompen
De bergen in de zee
Ten afgront, met hun rompen[15]
Gespreit in 't lang en 't bree:
Als Godt zijn kracht wil vergen,[17]
Dan bruisschen alle vloên,
Dan daveren de bergen,
Gegeeselt van zijn roên.[20]

65 *leitze:* leidt haar, nl. de *Dochter*, het *Koningskint* van 45 en 56, maar ook hier heeft de Vulg. het mvd. afferentur, vs. 16.
67 *V:* Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, vs. 17; *afkomst:* nakomelingschap.
68 *voertze op stoel:* verheft en verheerlijkt ze; *V:* constitues eos principes.
71 *ongelijck geluit:* in allerlei talen.
72 *in eenen zin:* lees: in éénen zin, eens van zin.
* Ps. 45.
1-9 *V:* Deus refugium nostrum et virtus; adjutor in tribulationibus quae invenerunt nos nimis, vs. 1.
11 toevoegsel.
12 *als een riet:* toevoegsel.
15 *met hun rompen* en 16: ook dit voegt Vondel erbij.
17 toevoegsel; *vergen:* oproepen.
20 *V:* in fortudine ejus, vs. 4, Bellarminus: in potentia et robore Dei.

In 't ruisschen, in dat klateren
Des afgronts zonder gront,[22]
In 't sterck gedruisch der wateren
En watervloeden stont[21-24]
Godts stadt al even veiligh,
En vrolijck, en gerust,[25-26]
Daer Godt zijn hut zoo heiligh[27]
Heeft ingewijdt met lust:
Want Godt, daer wy hem bidden
En eeren naer zijn wet,
Staet onbeweeght in 't midden,[31]
En helpt ons in 't gebedt,[32]
Geoffert in den morgen
Godtvruchtighlijck aen hem.
Laet andre volcken zorgen:[35]
Want op Godts donderstem
Zy van verbaestheit beven:
Dan storten Rijcken in,
Het hof wort neêrgedreven
Met toren, trans, en tin.[38-40]
De Godt van onzen vader,
Van Jakob, houdt ons staen,
En handhaeft ons te gader,
Als andren snel vergaen.[44]
Koomt herwaert, leert eens mercken
Godts daeden, wonder groot,
Godts maght en wonderwercken
Rondom den weereltkloot.
Hy jaeght alle oorelogen
Ter weerelt uit, zoo wijt
De zon aen 's hemels boogen
Op haeren wagen rijdt.[50-52]
Hy knackt de taeje boogen.
Hy breeckt het wapentuigh,
En brant den schilt voor d'oogen[49-51-53-5555]
Des krijghsmans, woest en ruigh.[55-56]
Godt spreeckt om elck te leeren:[57]

22 *Des afgronts zonder gront:* verdubbeling van de Barok.
21-24 *V:* fluminis impetus, vs. 5.
25-26 *veiligh en vrolijck, en gerust: V:* laetificat.
27 *hut:* woontent, *V:* tabernaculum.
31 *onbeweeght:* onbewogen, zonder wankelen.
32 *ons:* in de *V:* duidt *eam* op de stad Gods; *in 't gebedt* en 33-34 *V:* mane diluculo, vs. 6.
35 *zorgen:* bezorgd zijn.
38-40 *V:* inclinata sunt regna, vs. 7.
44 toevoegsel.
50-52 *V:* usque ad finem terrae.
49-51-53-55 Vier rijmklanken op -oogen, waaronder twee keer *boogen*.
55 *den schilt:* het schild.
55-56 *V:* Scuto comburet igni, vs. 10.
57 toevoegsel, maar Bellarminus verklaart: inducit Deum ipsum loquentem et exhortantem.

Koomt herrewaert, en ziet[58]
Hoe ick, de Heer der Heeren,
In 't onbesneên gebiet[60]
Bekent ben, en verheven,
Van 't een in 't ander lant,
Door wonderdaên, bedreven
Met mijne stercke hant.
De Godt van onzen vader,
Van Jakob, houdt ons staen,
En hanthaeft ons te gader,
Als andren snel vergaen.[65-68]

De XLVI. Harpzang.*

Omnes gentes plaudite.

Koomt nu hier uit alle landen:
Alle volcken, komt nu voort:[2]
Klapt nu vrolijck in uw handen.
Juicht van blyschap, noit gehoort,
Gode lof toe, naer zijn waerde:
Want hy toont zich heerelijck[6]
Schrickelijck, en groot op d'aerde,
Als een maghtigh Koning, rijck
Van gehoorzaeme onderzaeten,
Wijder dan men menschen telt.[8-10]
Hy heeft volck van alle staeten
Onder ons gebiet gestelt,
En den Heidensche onbesneden[13]
Onderworpen ons gezagh.
Hy verkoos ons hier beneden
Tot zijn erfdeel, op 't verdragh[16]
En verbont met onzen vader,
Jakob, zijnen waerden knecht.
Godt stijght op den hemel nader[19]
Met geschal, gelijck hy pleght.[20]

58 Vacate van de Vulg. vs. 11 is niet vertaald.
60 *'t onbesneên gebiet:* bij de heidenen, *V:* in gentibus, vs. 11.
65-68 Deze herhaling van 41-44 steunt op die van de Vulg. in vs. 8 en 12.
* Ps. 46.
2 *voort:* te voorschijn.
6 *heerelyck:* als de Heer, *V:* excelsus, vs. 3.
8-10 *ryck Van* enz. rijk aan, toevoegsel met de beteekenis, dat God behalve op aarde ook in den Hemel *onderzaeten* (onderdanen) heeft, nl. de engelen.
13 *onbesneden:* onbesnedene.
16 *op 't verdragh* en 17-18 *V:* speciem Jacob quam dilexit, vs. 5.
19 *V:* ascendit Deus, vs. 6: *op den hemel:* op de hemelwolken
20 *gelyck hy pleght:* placht, toevoegsel.

Godt vaert opwaert met bazuinen,
Met gezangen, en geschal,
Naer des hemels trans en kruinen.[23]
Zingt de Godtheit overal.
Zingt den Koning naer zijn waerde
Lof toe: zinght hem glori toe:
Want hy Koning is op d'aerde,[27]
Zingt aendachtigh. zijne roe[28]
En zijn scepter zal regeeren[28-29]
Over 't gansche Heidendom.
Godt zit, als een Heer der Heeren,
Op den rijxstoel, die alom
Hem gewijt is. groote Heeren,
Groote Vorsten zijn vergaêrt.
Wat des hooghsten naem wil eeren,[29-31-33-35]
Wat het oudt verbont bewaert,[35-36]
En, met Abraham verbonden,
Godt wil dienen naer zijn maght
En vermogen t'allen stonden,
Is nu dapper op zijn kracht.[38-40]

De XLVII. Harpzang.*

Magnus Dominus & laudabilis.

De bouwheer van Jerusalem,[1]
Godts stadt, is wijs, en maghtigh;
Dies zy, met een gemeine stem,[3]
Zijn grootheit looft eendraghtigh,
Op zijnen heilgen bergh, en rots.
Dees stadt wort opgebouwt dus trots,
Om stormen te verduuren,[7]
Op Sion, aen den noorder kant,
Met blyschap van 't geheele lant.
O groote Konings muuren.

23 toevoegsel.
27 *op d'aerde: V:* omnis terrae, vs. 8.
28 *aendachtigh: V:* sapienter, door Bellarminus verklaard: ut qui Psalmos canit intelligat quod canit.
28-29 *zijne roe En zijn scepter* enz. *V:* regnabit, vs. 9; *roe:* zwaard.
29-31-33-35 weer rijmherhaling, vgl. vorigen Harpz. 49-55.
35-36 toevoegsel.
38-40 *V:* dii fortes terrae vehementer elevati sunt, vs. 10.
* Ps. 47.
1 *De bouwheer;* bouwmeester, de Vulg. vs. 1 heeft alleen Dominus, maar Bellarminus kantteekent: Laudaturus Propheta aedificium incipit a laude architecti.
3 *gemeine:* algemeene.
7 Dit toevoegsel gaat terug op Bellarminus, die ‘de latere aquilonis’ van vs. 3, *den noorder kant*, een bescherming noemt a vento illo frigido et furioso, qui dicitur Aquilo.

In al haer huizen is de schat
Des rijcken Godts t'aenschouwen:
Want Godt blijft schutsheer van de stadt,
Wiens poorten hy holp bouwen.[14]
De Koningen van overal
Vergaêren, binnen haeren wal
Vereenight, zienze nader
Verwondert met verbaestheit aen,
Als die voor 't hooft geslagen staen,[19]
Gedootverft al te gader.[20]

Hun vrees gelijckt den baerens noot
Van eene zwangre vrouwe.[21-22]
Zy treft hen, als een storm de vloot
Van Tharsis treft met rouwe.
't Gezicht beschaemt geensins de faem
Van haeren uitgebreiden naem.
Het is de stadt des Heeren
Der heirkracht. 't is de stadt van Godt,
Van Godt gebouwt met muur en slot,
Om eeuwen te regeeren.

In 't midden van uw heilighdom,
In 't harte van uw kooren,
Wy uw bermhartigheit alom
Zien voor uw volck geboren.
Uw naem en faem en Recht bekent
Doorklincken loflijck 's weerelts endt.
De bergh van Sion zinge:
De dochter, die uit Judaes stam
In 't vrolijck licht des levens quam,
Op Godts getrouwheit springe.[38-40]

Versterckt de muuren van Godts stadt,
Omringtze met haer veste.[41-42]
Trompetze uit toornen, hoogh en prat,
Behartight haer ten beste,
Te stercken toren, muur, en poort,[45]
En bouwt de huizen immer voort,[46]

14 toevoegsel.
19 *hooft:* in de 1e ed. per abuis Hooft.
20 *Gedootverft:* verbleekt.
21-22 *V:* Ibi dolores ut parturientis, vs. 7.
38-40 *V:* exultent filiae Judae propter judicia tua Domine, vs. 12.
41-42 *V:* Circumdate Sion et complectimini eam, vs. 13; Bellarminus: Hortatur ad aedificationem et munitionem sanctae civitatis.
45 toevoegsel.
46 *V:* distribuite domos ejus, vs. 14.

Op dat gy 't mooght verhaelen
Aen alle uw afkomste, op een ry,
En uw kints kinders, stil en bly
Gezeten in haer paelen.[47-50]

Dan hoort elck een hoe Godt zijn maght[51]
Hier openbaert te wonder:[52]
Hoe heerlijck Godt hier dagh en nacht
Zijn kracht toont in 't byzonder,
Eeuw in, eeuw uit, voor ieder een:
Hoe, in de hooftstadt aller steên,
Hy, op zijn' stoel gezeten,
Ons al genadighlijck behoedt,[58]
Zoo lang regeert, als eb en vloet
Hun beurten niet vergeeten.[51-60]

De XLVIII. Harpzang.*

Audite haec omnes.

Koomt herrewaert, hoort toe, gy volcken[1]
Die al den aerdtkloot overdeckt,
Zoo wijdt de hemel wort met wolcken
Betrocken, als de lucht betreckt:[3-4]

Koomt herrewaert, hoort toe, en luistert
Naer my, al die hier adem schept,
Zoo wijdt de nacht den dagh verduistert,
En die op d'aerde uw woonplaets hebt:[5-8]

Gy, die op d'aerde zijt geboren
Uit menschen, gebootseert uit slijck,
En menschenkinderen, komt my hooren:[9-11]
Hoort al te zamen, arm en rijck:

47-50 *V:* et enarretis in progenie altera, vs. 14. *in haer paelen:* binnen de stadspalen.
51 Bellarminus: Hoc est quod narrandum est posteris.
52 *te wonder:* hoogst wonderbaar.
58 *al:* allen.
51-60 *V:* Quoniam hic est Deus, Deus noster in aeternum, et in saeculum saeculi, ipse reget nos in saecula vs. 15.
* Ps. 48.
1 *herrewaert:* herwaarts.
3-4 Bijvoegsel toe te schrijven aan Bellarminus: omnes qui orbem terrarum incolunt, sive gentiles, sive Hebraei, sive enz.
5-8 tweede vertaling van 't beginvers: Audite haec omnes gentes; auribus percipite omnes, qui habitatis orbem vs. 2.
9-11 *V:* Quique terrigenae et filii hominum, vs. 3.

Mijn mont zal u de wijsheit leeren,
Met een voorzichtigheit, by my
In 't hart, ten lof en prijs des Heeren,[15]
Bespiegelt heel gerust en vry.

Mijn oor zal op Godts inspraeck wachten,
En luistren wat gelijckenis[18]
Wat raetsel schiete in mijn gedachten,[19]
Dat oirbaer voor mijn' leerling is.[20]

Ick wil mijn zetrede openbaeren,
En rijck ontvouwen door gezangk,
Gehuwt aen spel van harp en snaeren,
Een' goddelijcke toon, en klanck.[21-24]

Wat hoef ick voor dien dagh te schricken,[25]
Als Godt het strenge vonnis velt?
Met reden: komt de Doot my pricken,[27]
Omcingelen met haer gewelt;[25-28]

Ick kan my niet voor haer verbergen.[29]
Zy stoffen ydel op hun kracht,
En schatten, die den hemel tergen,[31]
Met onrechtvaerdigh goet, en pracht.

Geen broeder kan zijn' broeder vryen,[33]
Geen mensch den mensch met have en schat.
Geen goet verlost hem uit zijn lyen,
Hoe rijck hy is, en trots, en prat.[35-3636]

15 *ten lof* enz. en 16 toevoegsel; *Gods inspraeck: V:* parabolam, vs. 5, door Bellarminus verklaard: spiritui loquenti.
18 *gelijckenis:* hiermee vertaalt Vondel parabolam nog eens en nu letterlijk.
19 *raetsel:* derde vertaling van 't zelfde woord, op 't spoor van Bellarminus; per parabolam in hoc loco intelligitur aenigma.
20 toevoegsel, weer uit Bellarminus: aenigma, i.e. propositio obscura, quae attentionem et studium requirit ut intelligatur; *oirbaer:* nuttig.
21-24 *V:* aperiam in psalterio propositionem meam, vs. 5; *zetrede:* stelling,
25 *wat hoef ick:* moet ik.
27 *Met reden:* ja zeker; *komt de doot my pricken:* als de dood mij (in zonde) treft; aan *pricken* ligt Vondels gebruikelijke visie van de pijlenschietende Dood ten grondslag, vgl. Vondelkroniek, I, 116 vlg.
25-28 De aangekondigde *inspraeck, gelijkenis, raetsel* en *zetrede* is in de vraag en het antwoord van deze stroof vervat. De Vulgaat stelt in vs. 6 de vraag: Cur timebo in die mala? door Bellarminus verklaard: id est, in die judicii divini; en de Vulgaat geeft 't antwoord: iniquitas calcanii mei circumdabit me, volgens Bellarminus: id est, iniquitas extremae vitae meae .... illa enim si inveniatur in illa die in me *omnino circumdabit me* instar aggeris, aut muri, ut nullo modo evadere possim. Vondel put hieruit zijn begrip en voorstelling van dit duistere psalmvers.
29 toevoegsel.
31 *die den hemel tergen* en 32 toevoegsel.
33 *vryen:* bevrijden.
35-36 *V:* non dabit Deo placationem suam, vs. 8; Bellarminus: i.e. neque alium neque se ipse liberare poterit ... quamvis pecuniis maximis abundet.
36 *prat:* hoovaardig.

Geen prijs wort tegens iemants leven
Gewogen, noch verlost de ziel.
Hy slaeft geduurigh, en moet sneven,[39]
In 't endt: noit maght dit tegenhiel.

Hy weet een wijl van geen verrotten,
Terwijl de Wijze vroeger sterft.[41-42]
De Doot ten leste rijcke zotten
En dwazen van hun goet onterft.[44]

Een vreemdling erft, wanneerze reizen,[45]
Den rijckdom die den vreck begaf.
Hy wisselt hoven en palaizen
Voor een verrot en stinckend graf.[47-48]

Die tent beschaduwt hunne neven,[49]
Bedeckt kints kinders in het stof.
Op zercken staet hun naem gedreven.
Hun titel blinckt in huis, en hof.[51-52]

De mensch, van Godt begaeft met reden,
Die mensch en dieren onderscheit,
Kon haer gebruicken, noch besteden,[55]
Noch kende 't lot, hem toegeleit.

Hy scheen het vee gelijck geschapen,
Misdeelt van reden, en vernuft,
En blijft aen 't zichtbaer zich vergaepen,
Terwijl zijn brein in 't hemelsch suft.[59-6060]

Hun wandel streckt hun zelfs ter schande.
Zy scheppen lust in ydlen roem:
Zy gaen, als schaepen, achter lande[63]
Ter slachtbanck, zat van kruit en bloem.[64]

39 *sneven:* sterven.
41-42 *V:* Non videbit interitum cum viderit sapientes morientes, vs. 11, waarbij Bellarminus aanteekent: non morietur stultus [*zotten* van 43] ... cum [*Terwijl*] viderit aliquos sapientes ante tempus [*vroeger:* te vroeg] morientes.
44 *onterft:* berooft.
45 *reizen:* heenreizen, sterven.
47-48 *V:* sepulcra eorum domus illorum in aeternum, vs. 12. Vondel vergeet door zijn barokke tegenstelling de twee laatste woorden.
49 *Die tent:* het graf, *V:* tabernacula eorum, vs. 12; *neven:* nakomelingen.
51-52 *V:* vocaverunt nomina sua in terris tuis, vs. 12, waarbij Bellarminus: vel enim nomina sua inscribunt parietibus, vel ea civitatibus indunt. De drastische overdracht op *zercken* is van Vondel.
55 *Kon haer:* wist haer, nl. de *reden:* rede van 53.
59-60 Deze toevoeging spruit uit Bellarminus' commentaar: non prospicit in futurum, sed praesentibus solum inhiat.
60 *in 't hemelsch suft:* voor de hemelsche dingen ontoegankelijk is.
63 *achter lande:* langs de wegen.
64 *ter slachtbanck: V:* in inferno vs. 15, Bellarminus: ad macellam; *zat:* verzadigd.

Hun ziel vaert droef ter helle neder.
Zy voeden wormen met hun lijck.[65-66]
't Rechtvaerdigh hart verquickt noch weder,
Beheerscht de booze in 't hemelsch Rijck.[67-6868]

Daer rijst de zon van 't ander leven.
De maght des rijcken, krachteloos
En oudt, wordt nu geen prijs gegeven,[71]
In 't helsch gekerm, verdoemt, en boos.[72]

Maer Godt verlost my uit de klaeuwen
Des afgronts, als hy my onthaelt.
Laet om geen rijcken 't hart verflaeuwen,
Hoe trots zijn huis vol glori praelt:

Want, zoo hy sterft, wat kan het baeten
Te praelen in het rijck bezit?
Hy moet zijn' schat op d'aerde laeten.
Geen aenzien volgt hem, hoe hy bidt:[80]

Dewijl zijn geest Godt plagh te loven,
In 's levens voorspoet, vry van druck.
Hy loofde, o zegenaer daer boven,
U slechts voor 't lot van aertsch geluck.

Hij volght in 't graf zijn vaders stammen,
Daer 't eeuwigh licht hem niet verschijnt,
En Godt hem straft met groot vergrammen,
In duisternissen afgepijnt.[87-88]

De mensch, van Godt begaeft met reden,
Die mensch en dieren onderscheit,
Kon haer gebruicken, noch besteden,
Noch kende 't lot, hem toegeleit.

Hy scheen het vee gelijck geschapen,
Misdeelt van reden, en vernuft,
En blijft aen 't zichtbaer zich vergaepen,
Terwijl zijn brein in 't hemelsch suft.[89-96]

65-66 Vondel komt op het reeds vertaalde vs. 15 terug en vertaalt in inferno nu door *ter helle*, terwijl mors depascet eos, slot van vs. 15, volgens een tweede verklaring van Bellarminus: mortem ... depasturam et consumpturam homines impios, ook een anderen zin krijgt.
67-68 Versta: En de rechtvaardige zal in den Hemel herleven en heerschen over den booze of de boozen (*de booze*, bij één van beide woorden is de n vergeten).
68 *in 't hemelsch Rijck: V:* in matutino, vs. 15, door Bellarminus verklaard als: in principio novi ac futuri saeculi, waarop Vondel, met een nieuwe herhaling, terugkomt in 69.
71 *wordt nu geen prijs gegeven:* heeft geen waarde meer.
72 *V:* in inferno, vs. 15.
80 *hoe hy bidt:* toevoegsel.
87-88 toevoegsel.
89-96 Ook deze herhaling van 52-60 steunt op de referein-psalmverzen 13 en 21.

*

De XLIX. Harpzang.*

Deus, Deorum Dominus, locutus est.

De groote Godt, Aertsrechter aller Goden,
Verhief zijn stem, en daeghde op zijn geboden
Al wat op d'aerde in 't ront is neêrgezeten,
Van daer de zon in 't Oost de lucht komt meeten,
Tot daerze in 't West voorover onderzinckt,
En, root van gloet en gout en purper, blinckt.[6]

Uit Sion, als het licht de wolcken doorschijn,
Komt hy, op 't schoonste en heerelijckst', te voorschijn.
De Godtheit komt zich levende openbaeren
Met majesteit, in 't oogh van alle schaeren.[9-10]
Hy komt niet stil gereên uit 's hemels poort,
Maer met gedruisch, dat elck hem ziet, en hoort.[11-12]

Een vier, een glans gloeit voor zijn aenzigt henen.
De donder dreunt. een buy van hagelsteenen
Stort neder. vier en weêrlicht brant, en blickert.
De blixem straelt door al de lucht, en flickert
Verschricklijck in het oogh: een ieder gruwt.
Dat onweêr is de wacht, die Godt bestuwt.[13-18]

Als 't ontweêr, lang in arrebeit, Godt baerde,[19]
Verdaeghde hy den hemel, en al d'aerde,
Van boven tot beneden, als getuigen,
Die voor zijn maght en majesteit zich buigen.
Hy daeghtze voor zijn' stoel, een heldre wolck,[23]
Tot onderscheit en schifting van zijn volck.

Hy spreeckt: vergaert mijn heiligen te zamen,[25]
Die zich mijn wet en erfverbont niet schaemen,
En naer mijn' wil godtvruchtige offerhanden
My offeren, en op d'altaeren branden.
De hemel spreeckt Godts Recht en vonnis uit.
d'Aertsrechter zelf bestemt het hoogh besluit.[30]

* TEKSTKRITIEK: Het Latijnsche bovenschrift heeft in de 1e ed. tweemaal foutief: *Domininus locutes*.

* Ps. 49.

6 Vondels visie.

9-10 *V:* Deus manifeste veniet. vs. 3.

11-12 *V:* et non silebit.

13-18 *V:* Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida, vs. 3.

19 toevoegsel; *ontweêr:* waarsch. drukfout voor *onweer*.

23 toevoegsel.

25 *Hy spreeckt:* uit dit invoegsel en uit de bezitt. voorw. van den volgenden zin blijkt, dat Vondel God zelf laat spreken, overeenkomstig het Hebreeuwsch, gevolgd in den Staten-bijbel, die vertaalt: Verzamelt Mij mijn gunstgenooten enz. In de Vulg. is David zelf aan het woord: Congregate illi sanctos ejus, vs. 5.

30 *bestemt:* keurt goed.

De Godtheit zegt: mijn volck, hoort toe: gy telgen
Van Jakob, hoort, eer wy het quaet verdelgen,[32]
Zal ick mijn' wil ontvouwen, en verklaeren.
Ick ben uw Godt, uw Godt, zoo lange jaeren
Aertsvaderen bekent. Ick straf u niet[34-35]
Om offerhande, als 't minst, daer Godt op ziet.[36]

Uw yver heeft in 't offren noit ontbroken:
Want d'outers van brantoffer doorgaens smoken[38]
Voor mijn gezicht. uw yver wijdt de rammen[39]
Vast dagelijx aen vier, en outervlammen.
Ick eisch geen kalf, gemest op uwen stal,[41]
Noch bocken van uw kudde uit weide, en dal.

Ick zelf ben Heer van runderen en ossen,
En al het wilt, geweit in bergh, en bosschen.[44]
Ick ken en tel ontelbre vogelvlughten,
Die zich in zon en lucht om hoogh verluchten.
Ick eigen my al wat in beemden bloeit,[47]
Wat heerlijck op den acker wast, en groeit.[45-48]

Zo hongersnoot mijn hongrig hart quam knagen
Ick hoefde u niet te bidden, noch te klaegen:
Want ick ben Heer en eigenaer van d'aerde,
En al wat zy, gelijck een moeder, baerde.
Meent gy dat ick op stierenharsten wacht,[53]
Of bloetkelk drink van bocken, versch geslacht?

Ga offer Godt godtvruchtigh met verlangen
Danckoffers, rijck van lof, en lofgezangen.
Betael hem uw beloften. roep gestadigh[57]
Hem aen in noot, dat hy u begenadigh':
Dan wil ick u verlossen: op die stof
Zult gy alom verheffen 's hemels lof.[59-60]

32 *eer wy* enz.: toevoegsel.
34-35 *zoo lange jaeren Aertsvaderen bekent:* toevoegsel.
36 *als 't minst* enz.: Versta: die voor mij de minste waarde hebben (nl. vergeleken met de innerlijke gesteltenis, die in 55 wordt aangeduid).
38 *doorgaens:* voortdurend.
39 *uw ijver* en 40 toevoegsel.
41 *Ick eisch geen: V:* non accipiam, vs. 9, volgens Bellarminus: non opus est mihi.
44 *geweit:* gejaagd, neergelegd.
47 *eigen my:* erken als mijn eigendom.
45-48 *V:* Cognovi omnia volatilia caeli, et pulchritudo agri mecum est, vs. 11; *zich verluchten:* zich in de lucht vermeien; woordspel met lucht
53 *stierenharsten:* rug- en lendestukken van den stier
57 *hem: V:* Altissimo, vs. 14.
59-60 toevoegsel.

Maer tegens hen, die 't hoogh gebodt vertreden,
Spreeckt Godt: waerom wilt gy mijn wet verbreeden,[62]
Mijn heilverbondt ontvouwen met uw lippen;
Dewijl uw hart mijn tuchtles poogt t'ontglippen,
Mijn heiligh woort gebodt en wil onteert,
Mijn zuivre wet zoo stout den rugh toekeert?

Ziet gy een' dief, en vyant van Godts orden,
Gy spoeit, en wenscht zijn roofgenoot te worden.
Gy draeght uw deel in overspel, noch grover.
Van boosheit loopt uw mont te toomloos over.
Uw losse tong, van schalckheit nimmer vry,[71]
Breit louter list, en zielbedriegery.

Wanneer gy zit by uwe lasterbenden,[73]
Dan moet uw tong uw' eigen broeder schenden,
Uw moeders zoon betighten met veel schennis,[75]
Terwijl ick zwijgh: dan acht gy my uw kennis[76]
En u gelijck: maer 'k zal u t'zijner tijt
Eens toonen, op mijn' rechtsdagh, wie gy zijt.

Behartight dit, en let eens op wat beters,
O reuckelooze en dwaze godtvergeeters,
Eer gy met kracht ter vierschaer wort betrocken,
Daer niemant u verlosse uit 's hemels wrocken.
Laet uw gemoedt my eer inwendigh biên.
Hier leght de baen, waer langs gy Godt kunt zien.

De L. Harpzang.*

Miserere mei, Deus, secundum.

Ontfarm u mijns, o Godt, in mijne elende,
Naer uw genade en goetheit, zonder maet:
Naer uw genade en goetheit zonder ende,[2-3]
Wisch t'effens uit mijn dootschult, al te quaet.[4]
Och, wasch mijn hart, zoo schuldigh aen uw' toren,[5]

62 *verbreeden:* verbreiden, verkondigen.
71 *schalckheit:* bedrog.
73 *V:* sedens, vs. 20.
75 *schennis: V:* scandalum, vs. 20, lastertaal.
76 *kennis:* vriend.
* Ps. 50. - Vondels vertaling is met kleine varianten in vs. 4, 5, 13, 23, 25, 29, 32, 40, 52 en 58 gelijk aan die van 1642, Dl. IV, 527.
2-3 *Naer:* volgens, *V:* secundum.
4 *mijn dootschult, al te quaet:* vroeger: *al myn bedreven quaet; t'effens:* tegelijk.
5 *Och:* vroeger: *Ja; - zoo schuldigh aen uw toren:* dat de oorzaak is van uw gramschap.

En zuiver my, die zoo bezoedelt ben;
Naerdien ick nu mijn misdaets schantvleck ken,[7]
En mijn misdrijf my t'elckens komt te voren.[8]

'K heb tegens u, voor u alleen misdreven,
Op dat gy blijft rechtvaerdigh in uw woort,
En, heenegaende in 't recht het vonnis geven,
My overtuight, en stom maeckt, als 't behoort:[9-12]
Want merck ick ben in onrechts smette ontfangen.[13]
Mijn moeder was 't, die my in zonde ontfing.
De waerheit was 't, die u ter harte ging,
En 't oprecht hart, uw opperste verlangen.[16]

Gy toonde my zooveel geheimenissen,
En raetsels van uw wijsheit, diep, en rijck.
Met hyzoop zult gy al mijn smet afwisschen,
En wasschen my van zondigh slijm, en slijck.[20]
Dan zal ick sneeuw in zuiverheit verdooven:
Dan zal de vreught doorschateren mijn oor:
Dan is 't al vreught en blyschap wat ick hoor;[23]
En 't kranck gebeente, aen 't hupplen, zal u loven.

Mijn Heer, och keer uw aenzicht van mijn zonden,[25]
En wisch toch al mijn lastervlacken uit.[26]
Herschep in my [zoo worde ick rein bevonden,]
En zuiver hart, daer enckel lof uit spruit.
Vernieuw mijn' geest, en wil, en lust van binnen.[29]
Verstootme, o Heer, niet van uw aengezicht,
Onttreckme niet uw' Geest, die my verplicht
Uw heilighlijck van harte te beminnen.[32]

Geef my dees vreugt, die uit uw heil komt bortelen[33]
Gelijck een bron, en lijf en ziel verquickt;
En laet uw wet in mijnen boezem wortelen,
Door uwen geest, een kracht, die 't al beschickt:[35-36]

7 *ken:* erken, beken, *V:* agnosco.
8 *te voren:* voor den geest; Bellarminus verklaart contra me van de Vulg.: met: in conspectu meo positum.
9-12 *V:* Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris, vs. 6; Vondel volgt voor deze duistere psalmverzen meer de bedoeling dan de woorden van Bellarminus. Men versta: Ik heb mijn zonden als zonden erkend, opdat het daardoor blijke, hoe rechtvaardig Gij in uw vonnis (*woort*) blijft, en Gij, U gereed makend (*heenegaende*), om in Uw gerecht (*'t recht*) mijn vonnis te vellen, mij zóo overtuigt, dat ik er niets tegenin kan brengen.
13 *merck:* vroeger: *ziet; in onrechts smette:* in zonde (erfzonde).
16 toevoeging ter nadere verklaring van 15; *oprecht:* lees: òprecht.
20 *slijm:* modder.
23 *vreught en:* vroeger: *galm van*.
25 *Mijn Heer:* vroeger: *Och keer*.
26 *lastervlacken:* schandevlekken.
29 *en - en:* vroeger: *myn' - myn'*.
32 *Uw heilighlijck:* vroeger: *U, zonder endt*.
33 *bortlen:* borrelen, opwellen.
35-36 *V:* et spiritu principali confirma me, vs. 14.

*

Dan zal ick zelf de trouweloozen leeren
De rechte baen, waer langs men stijgt na Godt.[38]
De reuckelooze en godelooze rot
Zal, schuw van 't quaet, zich naer den Schepper keeren.[40]

O God, dien ick met recht mijn heil magh noemen:
Ontslame van dees bloetschult, lang beschreit,[42]
Op dat mijn tong al juichende magh roemen
Van uw genade, en uw rechtvaerdigheit.
Gy zult, o Heer, mijn lippen openbreecken,[44-45]
Op dat mijn mont uw' lof en eer trompett';
Want waert gy meer gedient met offervet,[47]
Gewis ick had uw offerhande ontsteecken:[48]

Maer gy zijt min gedient met offerdieren:
Brandtoffer, dat uw majesteit behaeght,[50]
En gy verkiest, voor kalveren, en stieren,
Is 't needrigh hart, gebroken, en vertsaeght.
Dat uwe gunst, o Heer, tot Sions beste[53]
Gedy', naer 't hart, het welck gy tot haer hadt.[54]
Zoo bloey', zoo groey' Jerusalem, uw stadt,
Ten hemel toe, met uitgeleide veste.[56]

Dan zal de smoock der offerhanden vaeren
Ten hemel, die verquickt wort door dees vlam.[58]
Dan zal men u opoffren koe, en ram,
En kalf, en stier, op godtgewijde altaeren.[59-60]

* TEKSTKRITIEK: In de eerste ed. staat achter *offerdieren* van vs. 49 geen leesteeken; in de vertaling van 1641 een punt.

38 *na:* naar.
40 *schuw:* afkeerig; *den:* vroeger: *zijn*.
42 *dees bloetschult:* David denkt aan zijn moord op Urias en zijn zonde met Betseba.
44-45 *roemen Van:* roemen op of in.
47 *offervet:* het beste van de offerdieren.
48 *uw offerhande ontsteecken:* vroeger: *U offer aengesteken,* een offer ontstoken.
50 *Brantoffer:* 'Versta: 't nederig hart is het brandoffer, dat uw majesteit behaagt en dat gij verkiest...
53 *tot Sions beste:* tot heil van Jerusalem.
54 *naer 't hart:* overeenkomstig de genegenheid.
56 *met uitgeleide veste:* met uitlegging van de stadswallen.
58 *verquickt door:* vroeger: *vermaeckt met*.
59-60 *koe, en ram, En kalf, en stier: V:* vitulos, vs. 21.

De LI. Harpzang.*

Quid gloriaris in malitia.

O Aertsverraeder, die dus zwelt[1]
Van hoovaerdye, en op uw maght,
Door moort, en wreetheit, en gewelt
Verworven, roemt, en elck belacht;
Hoe stoft gy dus op uw beleit?
Uw tong gesleepen, als een vlim,[6]
Breit laegen, als de schaduw scheit,[7]
Tot dat de zon duickt op de kim.
Gy schept meer lust in ongena[9]
Dan in ontfermen. logenspraeck
Te spreecken lust u vroegh en spa,[11]
Veel meer dan waerheit, vry van wraeck.
O schalcke tong, die nimmer rust,[13]
En u op looze laegen scherpt,
Gy velt onnozelen met lust,
Die gy met vreught ter aerde werpt.[15-16]
Hierom zal Godt ten leste u me[17]
Verdelgen in den gront, en fel
Verjaegen uit uw hutte, en ste,
In ballingschap, als een' rebel.[20]
Hy zal met tack en wortel u
Uitrojen uit het vaderlant,[22]
Daer gy uw' adem tot noch toe[21-23]
Geschept hebt in gerusten stant.
Oprechte harten zullen 't zien,
En schricken, en belachen hem,
Die elck wou trappen, en gebiên.[27]
Zy spreecken met een' mont en stem:[28]
Dit is de man, die Godt niet koos
Tot zijn' beschermheer, als 't behoort,
Maer bouwde zijne hoop altoos
Op rijckdom, die den dwaes bekoort:

* Ps. 51.
1 *Aertsverraeder:* Bellarminus noemt Doëg, tegen wien de Ps. gericht is, een calumniator, lasteraar.
6 *vlim:* scherp mes, vgl. vlijmscherp; *V:* novacula, scheermes.
7 *Breit:* van breien, draden spannen; *als de schaduw scheit:* als de duisternis verdwijnt, dus van 's morgens af.
9 Tot 's avonds. De Vulg. heeft niets van deze tijdsbepaling.
11 *vroegh en spa:* toevoegsel.
13 *schalcke:* bedriegelijke, dolosa.
15-16 *V:* Dilexisti omnia verba praecipitationis, vs. 6, door Bellarminus verklaard met: dilexisti omnia verba quibus possent homines innocentes praecipitari in ruinam.
17 *u me:* U mede, ook U.
20 *V:* de terra viventium; Bellarminus: puniet te exilio.
22 *Uitrojen:* uitroeien.
21-23 *u-toe:* is dit merkwaardige rijm een aanwijzing, dat voor den Zuid-Nederlander Vondel de uitspraak van *u* als *oe* niet vreemd was?
27 toevoegsel.
28 klemtoon op *een'*.

Die, opgeblazen en vol wint,
Zich op zijne ydelheit verliet,
En, onverzet en onbemint,[35]
Al wat hy overmoght verstiet:[33-36]
Maer ick, gelijck een vruchtbre olijf,
Sta weeldrigh in Godts hof geplant,
En houme aen Godts gena, die stijf,[39]
My eeuwigh hanthaeft met haer hant.[40]
Ick zal u loven t'aller tijt,
Die trotsen uitroit, vroomen loont.[41-42]
Ick hoop op u in noot en strijt,
Die 't heiligh volck met zegen kroont.[43-44]

De LII. Harpzang.*

Dixit insipiens in corde.

D'onweetende en bedorve rot
Sprack in haer hart: daer is geen Godt,
Die voor de weerelt zorge draeght.
Legh af de vrees, die dwazen plaeght,
En volgh al wat uw hart behaeght.

Uit dezen stinckpoel rees een pest,
Die 't al bedorf van oost tot west.
De menschen, langer niet belaên
Voor straffe, van de rechte baen[8-9]
Den wegh der doolinge inne slaen.

Men schimpt in dees besmette lucht[11]
Met eerbaerheit, en deught, en tucht,
Het onkruit wast, en wint vast velt.
Het vruchtbre zaet verstickt, en smelt,[14]
Tot dat men geene vroomen telt.[15]

35 *onverzet:* onverzettelijk, onbewogen.
33-36 *V:* praevaluit in vanitate sua, vs. 9.
39 *stijf:* stevig.
40 *handhaeft met haer hant:* een gebruikelijk en onbewust woordspel van Vondel.
41-42 Dit is meer naar Bellarminus: Laudabo te semper quia fecisti judicium hoc, ut sperantem in divitiis destrueres, sperantem in te aedificares, dan naar de Vulg.: Confitebor tibi in saeculum quia fecisti, vs. 11.
43-44 *V:* expectabo nomen tuum; Bellarminus: semper sperabo in te.
* Ps. 52. - De inhoud van dezen Psalm is bijna geheel dezelfde als die van Ps. 13 (14). Daarom heeft Vondel zijn XI. Harpzang hier bijna woordelijk herhaald. Alleen komt het geinterpoleerde deel van Ps. 13 (vs. 3) hier niet voor, en daardoor heeft deze Harpzang 9 strofen tegen de XIIIde 12.
8-9 vgl. met 8-9 van XIIIde Harpz.
11 *besmette:* in XIII: *bedorve*.
14 *smelt:* vergaat.
15 *geene:* XIII: *niet een'*, zooals hier weer in vs. 25.

De Godtheit zagh van 's hemels tin[16]
Op 's menschen werck, op ieders zin
En wit, uit 's hemels heldren dagh,
Of hy noch eenen Wijzen zagh,
Of die naer Godt zocht, als men plagh:

Zy waren al van d'eerste stut[21]
Geweecken, altemael onnut.
Het onkruit wast, en wint vast velt.
Het vruchtbre zaet verstickt, en smelt,
Tot dat men niet een' vroomen telt.[25]

Och, wort dees godelooze schaer
Heur gruwelen niet eens gewaer,
Die mijne kudde dus verteert,
Mijne arme schaepen stroopt en scheert,
En dagelijx, als spijs, verteert.

Zy riep den naem des Hooghsten niet
Om hulp aen, toen zy, als een riet,
Angstvalligh beefde, en zich bevont
Van vrees getroffen, en gewont,[33-34]
Daer billijck niet te vreezen stont:

Want Godt verstroit de beenders van
Het godtvergeeten raetsgespan,
Dat menschen slechts naer d'oogen ziet.
Zy gaen ter schande met verdriet:
Want Godt belachtze, en achtze niet.[36-40]

Wie zal uit Sion Jakobs zaet
Herstellen in behouden staet?
Het huis van Jakob, Israël
Zal juichen met gezang, en spel,
Als Godt 't gevangen volck herstell'.

16 *De Godtheit zagh:* XIII: *De Heer zagh neer*.
21 *d'eerste stut:* de eerste steun, God als eerste oorzaak van al het bestaande.
25 Hierna volgen in den XIIIe Harpz. drie strofen (vs. 26-40), die hier ontbreken.
33-34 vgl. 48-49 van XIII.
36-40 Alleen deze stroof, vertaling van Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos, vs. 6 (vgl. met voorlaatste vs. van Ps. 13) is anders dan de voorlaatste stroof (vs. 51-55) van den XIII. Harpzang.

De LIII. Harpzang.*

Deus, in nomine tuo salvum.

Beschutme, o Heer,
Door uwen grooten naem alleen,
Gelijck weleer,
En koom door uwe maght
Den rechterstoel bekleên,
Op mijne klaght.

O Heer, verhoor
Mijn jammerklaghten, en gebeên,
En neigh uw oor
Genadigh naer de stem
Van 't hart, dat hier beneên
Is in de klem:

Want vreemden staen
My tegen, en een stercke rot
Ruckt op my aen,
En mickt met spiets, en boogh,[16]
Ontziet Godts maght, noch Godt,
Noch 't alziende oogh:

Ay, ziet, en merckt,
Godt helpt en hanthaeftme in veel strijts.
Gy, die my sterckt,
Keer 's vyants vloecken op zijn hooft.[22]
Verdelghze, o Heer, in tijts,
Als gy belooft.

Gewilligh zal
Ick offeren op uw altaer,
Met bly geschal
Uw' naem verheffen aen de lucht,
O goetheits bron en aêr,
Waer toe ick vlught;

* Ps. 53.

16 Niet in de Vulgaat, maar Bellarminus legt fortes quaesierunt animam meam van vs. 5 uit met: Saul cum armato exercitu.

22 Doe 's vijands vervloekingen tegen mij terugkomen op zijn eigen hoofd.

Dewijlge my
Verlost uit druck, en angst, en zorgh,
Ick mijn party[33]
Zie vallen door uwe ongena,
Daer blijde, als uit een' borgh,
Ick 't gade sla.[35-36]

De LIIII. Harpzang.*

Exaudi, Deus, orationem meam.

Hoor mijn gebeden, o noit bezweecken.[vs. 1]
Heer, nu verwaerloos geensins mijn smeken.
Luister van boven wat ick zal spreecken,
Noothulp daer boven.[4]
Quellingen quetsen mijne gedachten.
Vyanden dreigen, vreeslijcke maghten
My daeghlijx praemen, en op my wachten,[7]
Deerlijck verschoven:[8]
Want zy te gader, vol godeloosheit,
My, in mijn droefheit, kranckheit, en broosheit,
Wraeckgierigh plaegen, en naer hun boosheit,
Lastren, en schenden:
Dat roert mijn harssens, krenckt mijne zinnen.
Schricken verflaeuwen 't hart nu van binnen.
Dootschricken steecken met al hun vinnen,
In mijne elenden.[12-16]
Angsten en schricken mijn leên bewogen.
Schaduw van droefheit deckte mijne oogen.
Wie, sprack ick, geeftme nu uit den hoogen
Vleugels van duiven?
'K zou heenevliegen, om rust vertrecken.
Toen vloogh ick verre naer vreemde plecken,
Daer my woestynen, en bosch bedecken
Voor 's vyants kluiven.[24]

33 *party:* tegenpartij, vijand.
35-36 *als uit een borgh Ick 't gade sla: V:* despexit oculus meus, vs. 9; ut significaret (zegt Bellarminus) Davidem ex alto loco (in monte edito) vidisse inimicos prostratos.
* Ps. 54. - Het zgn. adonische metrum (-- ∪ ∪ -- ∪) van den LIIII Harpzang, wel zangerig maar voor Nederlandsche ooren vrij ongewoon, komt overeen met de Sapphische strofen van Buchanans bewerking, Ps. LV.
vs. 1 *o noit bezweecken:* gij die nooit bezweken zijt, onwankelbare, niet in de Vulg.
4 toevoegsel.
7 *praemen:* benauwen.
8 toevoegsel; *verschoven:* verlaten.
12-16 *V:* Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me, vs. 5, ook het beeld der stekende *vinnen* is dus van Vondel.
24 *kluiven:* klauwen; het denkbeeld der *duiven* (Vulg. columbae, vs. 7) roept dat van roofvogels op; Bellarminus spreekt van de ungues accipitris.

Daer bleef ick wachten op mijn' Ontfermer,
Die my, kleenhartigh en deerlijck kermer,
In zulck een onweêr, als een beschermer,
Haest quam bevrijden.[28]
Smijtze te gronde: deel hunne tongen:[29]
Want ick hun oproer en looze sprongen[30]
Zagh binnen Sion, schendigh gedwongen.[31]
O snoode tijden!
Oproer hiel schiltwacht rondom de muuren:[33]
Binnen was jammer. wie konze stuuren?
Weêrspannigh onweêr ruischte, en bleef duuren
Nachten en dagen.
Woecker, en valscheit, en eige baeten,
Liegen, bedriegen scheen uitgelaeten
Door alle wijcken, door alle straeten.
Deerlijcke plaegen!
Had mijn dootvyant my dus gaen zoecken,
En boos gelastert in alle hoecken;
'K had het geleden, en zijne vloecken[43]
Geensins gewroken:
Had die my haette, door zijn braveeren,
Mijn' naem geschonden; 'k had zonder deeren,
Lijdzaem verdraegen al dit schoffeeren,[47]
En stil gedoocken:[48]
Maer dus te lijden, in mijne elende,
Van mijnen halsvrient, van mijn' bekende,
Van eenen leitsman uit mijne bende,[51]
Dat quetst in 't harte:[52]
Die, aen mijn zijde ten disch gezeten,
Een zelve spijze plagh met my t'eeten,
Godts tempel opging, zonder te weeten
Van twist of smerte.
Dat hen de Doot vry ter aerde velle,
Met haere keten knevele, en knelle,[58]
Levendigh heenestorte ter helle,
Die my verklicken:[60]

28 *Haest:* spoedig.
29 *deel hunne tongen: V:* divide linguas eorum, vs. 10, verdeel hen onderling.
30 *looze sprongen:* listige streken.
31 *schendigh gedwongen:* schandelijk overheerd, hoort bij *Sion*.
33 *V:* Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas, vs. 11 en Bellarminus verduidelijkt het beeld door de bijvoeging: instar custodiae militaris (*schiltwacht*).
43 *vloecken:* vervloekingen, onheilen.
47 *schoffeeren:* verkrachten, schenden; forsitan van de Vulg. vs. 13 is weggelaten.
48 Versta: en ware stil weggedoken, *V:* abscondissem me.
51 *mijne bende:* de met mij verbondenen.
52 Deze voltooiende gedachte staat niet in de Vulg.
58 Door de *keten* maakt Vondel van *de Doot* een duivel, wat wel door infernum van Vulg. vs. 16 bevorderd wordt.
60 toevoegsel; *verklicken:* verraden.

Want alle boosheên, die boozen loonen,
In hunne hutten onder hen woonen,
Met hun verkeeren, tuchtigen troonen[63]
In looze stricken:[61-64]
Maer in het midden van zulck een lijen[65]
Riep ick om noothulp: Godt quam my vrijen.[66]
's Morgens, en 's avonts, en t'allen tyen
Zal ick hem roepen,
Zal ick hem klaegen in het byzonder:
Hy zal my hooren kermen van onder,
Haestigh verlossen, elck tot een wonder,
By alle troepen.[71-72]
Hy zal my hoeden voor die genaecken,
Mijn banden breecken, zijn' dienaer slaecken.
Veel huisgenooten zich stil verspraecken[75]
Om my te grijpen.[73-76]
Godt zal my hooren: laetze vry zweeren.
Godts zalze straffen, hun dit verleeren,
Die den oprechten wenschen te deeren,
En dus te nijpen:[77-80]
Want die veraerden, en noit genezen,[81]
Even hartneckigh, Godt nimmer vreezen.
Hy steeckt zijn hant uit, loont zulk een wezen[83]
Naer zijn verdienste.
Zy overtreden wet en verbonden.
Hy wreeckt hun misdaedt, die dit bestonden,
Straftze, en verstroit al hun snoode vonden[87]
Op 't ongezienste.[86-8888]
Gladder dan oli vallen in 't spreecken
's Verraeders lippen, listigh bestreecken,
Maer quetsen feller, wonden, en steecken
Scherper dan schichten.

63 *tuchtigen troonen:* lokken hen die zich aan de tucht houden, de goeden, Duitsch: tüchtig; *looze:* bedriegelijke.
61-64 Het is niet duidelijk, hoe Vondel aan deze zeer vrije en gewrongen vertaling komt van Vulg.: Quoniam nequitiae in habitaculis eorum, vs. 16. In Bellarminus en Buchanan is er niets van te vinden. De St. Bijbel heeft: Want de boosheden zijn in hunne woning.
65 *Maer in het midden:* dit schijnt ontstaan uit Vulg.: in medio eorum, dat echter bij het voorgaande psalmvs. hoort.
66 *vrijen:* bevrijden.
71-72 *V:* Redimet in pace animam meam vs. 19. In pace is niet vertaald; behalve *verlossen* is alles toevoeging; *elck tot een wonder:* tot ieders verwondering; *Bij alle troepen:* bij alle partijen, of volken?
75 *zich verspraecken:* met elkaar afspraken.
73-76 *V:* ab his qui appropinquant mihi, quoniam inter multos erant mecum, vs. 19; Bellarminus spreekt hier van een obscurissimus locus, maar geeft geen grond voor Vondels fantazie.
77-80 Vondel geeft maar vaag de Vulg. weer: Exaudiet Deus et humiliabit illos, qui est ante saecula, vs. 20.
81 *die veraerden, en noit genezen:* die ontaarden en ongeneeslijken.
83 *zulck een wezen:* zoo iemand.
87 *snoode vonden:* misdadige plannen.
86-88 *V:* Divisi sunt ab ira vultus ejus, et appropinquavit cor illius, vs. 22; ook hier heeft Vondel zich met eigen gedachten uit de duisternis gered.
88 *ongezienste:* onvoorzienste.

Worp al uw zorgen op Godt den vader:
Hy zal u voeden: voor geen' verraeder
Zal een oprechte, Gods voorzorgh nader,[95]
Endeloos zwichten.[96]
Gy zult de boozen uit hunne stoelen
Entlijck verneêren in 's afgronts poelen.
Bloetraeden, schalcken hun straf gevoelen,[99]
Eer zy ten halven
Hunn' tijt beleven, en hunne jaeren:[101]
Maer ick zal hoopen, in mijn bezwaeren,
Godt, op uw goetheit, die my kan spaeren,[102-103]
Heelen, en zalven.

De LV. Harpzang.[*]

Miserere mei, Deus, quoniam.

Ontferm u over my,
Mijn vyant houdt niet op van treden,[2]
O Godt, ick legh al heel in ly.[3]
Ick word den ganschen dagh bestreden.
Hy onderdrucktme fel, en perst,
Dat my het bloet ter keele uitberst.[5-6]

Mijn vyant op de been,
In 't harrenas met heele benden,[8]
My al den dagh op 't hart komt treên,
In 't groejen van zoo veele elenden,
Hoewel ick voor uw oordeel gruw,[11]
Noch zet mijn ziel haer hoop op u.

Ick zal in Godt, mijn hooft,
Ten hooghste zijn getrouwheit prijzen,[14]
Die 't geen hy met zijn' mont belooft
Oock sterckt. mijn geest zal nimmer yzen
Voor vleesch, en bloet, of iemants arm,[17]
Zoo lang de hemel my bescherm'.

95 *Godts voorzorgh nader:* die Gods voorzienigheid meer aan 't hart ligt dan de verrader.
96 *Endeloos zwichten:* altijd moeten wijken.
99 *Bloedraeden, schalcken: V:* Viri sanguinum et dolosi, vs. 24.
101 *Hunn' tijt:* hun levensduur.
102-103 *V:* ego autem sperabo in te Domine, vs. 24.
* Ps. 55.
2 *treden:* vertreden, vertrappen.
3 *in ly:* onder.
5-6 Herhaling en toevoeging.
8 echt Vondel, vgl. *Peter en Pauwels,* vs. 563-64.
11 de Vulg.: ab altitudine diei timebo, vs. 4 verklaart Bellarminus met: a divinis judiciis timebo; *gruw:* vrees.
14 *zijn getrouwheit: V:* sermones meos, vs. 5, maar dit verklaart Bellarminus als promissiones mihi factas a Deo.
17 *V:* caro, vs. 5.

Zy wisten al den dagh
Mijn woort en rede te misduiden.
Zy leiden alle uit onverdragh[21]
Op mijn bederf toe by henluiden.
Al hun gedachten liepen uit
Op mijn bederf, hun raetsbesluit.

Zy zullen mijn gezin
Vermeeren, en mijn huisgenooten,[26]
En houden hunne schalckheit in,[27]
Bespieden wat'er wort besloten,
Slaen, 's morgens vroegh en 's avonts spa,
Het spoor van mijnen wandel ga.[25-30]

Gelijck hy mijne ziel
Ten val wil brengen, en mijn leven,
Zoo zult gy die my lastigh viel[31-33]
Oock in zijn' moedtwil laeten sneven.
Gy zult de schenders van mijn huis
Tot stof verbrijslen, en tot gruis.[35-36]

'K heb u mijn rol in 't lang[37]
Verhaelt, en d'oogen uitgekreeten.
Gy zaeght mijn traenen langs de wang
Afrollen, hebtze oock niet vergeeten,
Maer reeghtze, als parlen, aen een snoer,[41]
En telde al wat my wedervoer.[42]

Zoo houdtge uw trouw en woort,
En hierop ziet men die my haeten
Ten velde uitjaegen, als gy hoort,
Daer ick van ieder zit verlaeten,
Mijn jammerklaghten t'aller tijt:
Want gy mijn Godt en schutsheer zijt.

Ick zal in hem, mijn hooft,
Ten hooghste zijn getrouwheit prijzen,

21 *leiden:* legden; *onverdragh:* onverdraagzaamheid.
26 *Vermeeren:* vermeerderen, vergrooten.
27 *schalckheit:* sluwheid.
25-30 *V:* Inhabitabunt et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt, vs. 7, waarbij Bellarminus uitlegt: Simul habitare solebant mecum tamquem amici et contubernales et interim abscondebant se et tecte atque occulte machinabantur dolos.
31-33 *die my lastigh viel* hoort bij *hy. V:* sustinuerunt, vs. 7.
35-36 *V:* in ira populos confringes, vs. 8.
37 *rol:* levensfeiten, *V:* vitam meam, vs. 9.
41 Weer echt Vondel, vgl. *Maeghdeburghs Lyckoffer*, vs. 90-91 en *Jos. in Doth.*, vs. 538.
42 *telde:* telde op, verzamelde, onthield.

Die 't geen hy met zijn' mont belooft
Oock sterckt. mijn geest zal nimmer yzen[52]
Voor eenigh mensch of ongeval,[53]
Zoo lang my Godt beschutten zal.[54]

'K heb mijn belofte in 't hart[55]
Getekent, zalze u oock betaelen[56]
Met danckbaerheit naer mijne smert,[57]
En wijt en breet uw' lof ophaelen.
Genoote deught eischt danckbaerheit,
Een wieroock voor uw Majesteit:[59-60]

Want gy mijn ziel de doot
Ontruckte, en mijnen voet voor 't glyen
En struickelen bewaerde in noot.
'K zal, als herboren, met verblyen
Voor Gode wandelen in 't licht,
Dat neêrstraelt van zijn aengezicht.[61-66]

De LVI. Harpzang.*

Miserere mei, Deus, miserere.

O Godt, daer boven,
Ontferm u mijns,
Aldus verschoven,[3]
Met luttel schijns[4]
Van eens te raecken
Uit 's vyants klaeu,
Gebit, en kaecken.
Mijn hart wort flaeu.[1-8]
Ontferm u heden,
En hoor mijn klaght
Van hier beneden.
Zoo lang de wacht

52 *sterckt:* volbrengt.
53 *V:* homo, vs. 11.
54 toevoegsel.
55 *mijn belofte:* in de Vulg. staat vota tua, vs. 12, maar Bellarminus verklaart 't met: promissiones tibi factae a me.
56 *betaelen:* inlossen.
57 *naer:* na?
59-60 *V:* laudationes tibi, vs. 12.
61-66 Vondels dankbare bekeeringsstem; vooral *herboren* van 64, dat niet in de Vulg. staat, verraadt zijn hart.
* Ps. 56.
3 *verschoven:* verdrukt.
4 *schijns:* kans.
1-8 *V:* Miserere mei Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea, vs. 1. Het beeld van den roofvogel (6-7, 15-16) werd Vondel door het direct volgend: Et in umbra alarum tuarum sperabo gesuggereerd, te meer omdat Bellarminus Gods beschermende vleugelen illustreert met 't voorbeeld van de gallina, quae sub alas pullos a milvo defendit.

Van uwen vlogel
My overdeckt
Vrees ick geen' vogel,
Hoe fel gebeckt,
Tot dat de boosheit,
Die my genaeckt,
De godeloosheit,
Die vlammen braeckt,
In 't endt bezadigh',[21]
En my ontsla.[17-2222]
Gy die genadigh
My vroegh en spa
Van 's vyants troepen
Beschut en redt,
U zal ick roepen
In mijn gebedt.[23-28]
O troost der volcken,
Uit uwen troon,
Gebouwt op wolcken,
Zoo hoogh, en schoon,
Zondt gy op d'aerde
My noothulp toe.[29-3430-34]
Wat my vervaerde,[35]
Noit brullens moe,[36]
Zijn' roof most slaecken:[37]
Zoo raeckte ick vry.
Die laster braecken,
En schendigh my
De borst intreden
Smijt gy te gront,
Daer ieder heden
Met open mont
Hen hoont en lastert,
Nu wijdt van Godt
En heil verbastert,
En ieders spot.[39-4846-48]
Godt zondt, in 't branden

21 *bezadigt:* inbindt.
17-22 *V:* donec transeat iniquitas, vs. 2.
22 *ontsla:* vrij laat.
23-28 *V:* Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi, vs. 3.
29-34 *V:* Misit de caelo et liberabit me, vs. 4.
30-34 Lees: uit uw troon... zondt gy mij toe.
35 Dit vs. is een onderwerpzin.
36 Het leeuwenbeeld, dat hier achter schuilt, steunt op *V:* catulorum leonum, vs. 5, maar komt pas in 63 te voorschijn.
37 Moest zijn prooi loslaten.
39-48 *V:* dedit in opprobrium conculcantes me, vs. 4.
46-48 hooren bij *Hen* van 45.

Van zijne trouw,
Gelijck twee handen,
Van 't hoogh gebouw,
Uit 's hemels klaerheit,
Bermhartigheit,
En zuivre Waerheit,
Doorgaens bereit[56]
De hoop te vrijen,[57]
Des vyants maght
In 's vroomen lijen
Te slaen met kracht.[49-60]
Toen ruckte op 't schreeuwen
Godt my van 't nest
Der wreede leeuwen,
Een booze pest.[61-64]
Ick sliep onrustigh
Om 't groot gevaer,
En gansch onlustigh[67]
By 's vyants schaer.[65-68]
De booze spitsen
Hun tanden wreet,
Als spiets, en flitsen.[71]
Een ieder beet[72]
En neep van woorden[73]
En tongesmet,
Als zwaerden, moorden,
Te scherp gewet.[72-76]
O Godt, laet blijcken
Uit uwen troon[77-78]
Dat 's vyants Rijcken
Voor uw geboôn
En oordeel zwichten.
Laet d'aerde alom
U kercken stichten,
Het Heidendom
Uwe eer beseffen,

56 *Doorgaens:* altijd.
57 Versta: hem die hoopt te bevrijden.
49-60 *V:* Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, vs. 4, waaraan Vondel alleen in 49 *Godt zondt,* en in 53 en 55 beantwoordt; de rest is toevoegsel. Zijn de *twee handen* van de *trouw* geen herinnering aan het huis in de Warmoesstraat, door Vondel nog maar kort te voren verlaten?
61-64 *V:* Et eripuit animam meam de medio catulorum leonum, vs. 5.
67 *onlustigh:* zonder lust.
65-68 *V:* dormivi conturbatus, vs. 5.
71 *spiets, en flitsen:* lanspunten en pijlen; *V:* arma et sagittae, vs. 5.
72 *Een ieder beet:* elke beet.
73 *neep,* kneep.
72-76 toevoegsel.
77-78 *V:* Exaltare super coelos Deus, et in omnem terram gloria tua, vs. 6.

En, nimmer stom,[86]
Uw' naem verheffen
Op 's vroomen spoet.[88]
Zy leggen stricken
Voor mijnen voet,
Die my verklicken.
Ick buck van last[92]
En dootsche schricken.
Zy graven vast,[94]
Om my te smooren,[95]
Een' diepen kuil,
En gaen verloren,[97]
Van dezen muil[98]
Des doots verslonden.
O Godt, mijn hart,
Aen u verbonden,
Wil vreught en smert
Van u verbeiden,
En uwe hant,
Die zal my leiden
In 't rechte lant
Tot allen stonden.[100-107]
O Godt, mijn hart,
Aen u verbonden,
Wil vreught en smert
Van u verbeiden,
En uwe hant,
Die zal my leiden
In 't rechte lant.
Ick zal u loven
Met zang, en snaer.
Mijn eer, sta boven.[117]
Mijn speeltuigh, vaer
Om hoogh met prijzen.[119]
Mijn cijter, speel
Nu danckbre wijzen,

86 *stom:* Hier raakt het rijm in de war; zag Vondel 84 voor den eersten regel van stroof 84-87 aan, terwijl het de laatste is van stroof 81-84? Dezelfde afwijking herhaalt zich in 91-93 en vgl. ook den LXXVIe Harpz. vs. 26-28-30.
88 *spoet:* voorspoed.
92 *Ick buck van last:* ik ga gebukt onder den last.
94 *vast:* reeds.
95 *smooren:* versmoren, verstikken.
97 Versta: en gaan zèlf verloren.
98 *van:* door.
100-107 wordt herhaald in 108-114 zooals in *V:* Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, vs. 8, maar buiten deze nauwkeurigheid gaat Vondel zijn eigen weg.
117 *Mijn eer, sta boven:* een vocatief en een imperatief, *V:* exurge gloria mea, vs. 9.
119 *prijzen:* lofprijzen.

En volgh mijn keel.
Ick zal vroegh morgens
Ten koore intreên,
En na veel zorgens
Uw' lof bekleên.
By alle tongen[127]
Wort, Heer, uw' lof
Door my gezongen
Op deze stof.
Mijn zang zal weiden,
Zoo wijt het licht[131-132]
Den nacht komt scheiden
Voor elx gezicht:[132-134]
Want uw genade
Stijght hooger dan
Gy gaet te raede
In 't hoogh gespan
Van 's hemels klaerheit,
Van boogh in boogh,[137-140]
En uwe waerheit
Reickt hemelhoogh,
Tot aen de wolcken,
En 't driftigh zwerck,[144]
En schijnt den volcken
Van verr' te sterck.[145-146]
O Godt, laet blijcken
Uit uwen troon
Dat 's vyants Rijcken
Voor uw geboôn
En oordeel zwichten.
Laet d'aerde alom
U kercken stichten
In 't Heidendom.[147-154]

127 *By alle tongen:* bij alle volken.
131-132 *weiden-wijt:* onbewust woordspel; *weiden:* zich uitstrekken.
132-134 Van Oost tot West? of van 's morgens tot 's avonds?.
137-140 *V:* Quoniam magnificata est usque ad caelos misericordia tua, vs. 11, hooger dan de hemelbogen.
144 *'t driftigh zwerck:* de drijvende lucht, de wolken.
145-146 toevoegsel.
147-154 herhaling van 77-84, overeenkomstig de herhaling van 't Ps. vs. 6 in 12.

De LVII. Harpzang.*

Si vere utique justitiam.

Indien men vraeght wat 's hemels last
  En Recht u leert;
Zoo vel, o mensch, gelijck het past,
  Een oordeel, dat geen licht ontbeert,
Maer billijck en rechtvaerdigh
Ten hooghste is prijzens waerdigh:[5-6]

Want in uw harte leghtge alleen
  Op boosheit aen,
En loutere ongerechtigheên,
  Die met uw oordeel niet bestaen,
U uit uw' mont verdoemen.
Hier hellept geen verbloemen.[7-12]

Uw handen [midlerwijl gy leeft
  Een korte tijt
Op d'aerde, die een' gruwel heeft
  Van zoo veel moort, en twist, en strijt,][13-16]
Zijn afgerecht op vechten,
En moetwil aen te rechten.[17-18]

De mensch, van 's moeders lichaem af,
  Vervreemt van Godt,
Die hem de wet van reden gaf.[21]
  Hy dwaelt verblint van 't hoogh gebodt,
Braeckt lasteringe, en logen,
Als 't licht hem schijnt in d'oogen.[24]

Zijn dolle moetwil slacht de slang,
  En 't loos serpent,
Dat d'ooren voor den toverzang
  En toon te stoppen is gewent,
En met geene opene ooren
's Bezweerders rijm wil hooren.[30]

* Ps. 57.
5-6 Versta: maar dat billijk, rechtvaardig en ten hoogste prijzenswaardig is.
7-12 De Vulg.: Etenim in corde iniquitates operamini, vs. 3, wordt door Bellarminus aangevuld met: in corde judicatis ac decernitis mala, d.i. in uw hart keurt gij uw eigen ongerechtigheden af.
13-16 Het tusschen haakjes geplaatste is toevoegsel.
17-18 *afgerecht - aen te rechten:* weer onbewust klankspel.
21 toevoegsel.
24 Waarsch. bedoelt Vondel: zoodra het levenslicht hem opgaat, van zijn jeugd af, omdat Bellarminus zegt; Docuit David morbum peccati ab ipsa infantia incipere.; toevoegsel.
30 *'s Bezweerders rijm: V:* venefici incantantis, vs. 6; ook in zijn Tasso-vertaling noemt Vondel bezweringsformulen (carmi, II, 2, 5) *rijmen*.

Het luistert naer geen' toveraer,
Die zich verstaet
Op guichelkunst, en loos gebaer:[33]
Alleens verworpt en vlught en haet[34]
Het menschdom vroegh de reden,
En tucht, en goude zeden:[34-36]

Maer d'Almaght, die de boosheit wreeckt,
Den aertstyran[38]
De tanden in den bloetmuil breeckt.
De maght en kracht der Godtheit kan
Den leeuw de kies ontrucken,
En kneust 't gebit in stucken.[42]

Hy gaet te niet, gelijck een beeck,
Die haest verzant,[44]
Heel snel verloopt, en in haer streeck
Terstont verdrooght. de hemel spant
Zijn' boogh, en mickt: zy vallen,
Begraven met hun allen.[48]

Zy smelten, weecker dan het Was,[49]
Dat heenesmelt.
Godts vier stort op hen, als een plas,
En stroom, met schrickelijck gewelt.
De zon gaet met hun onder,
In 't onweêr van Godts donder.[51-54]

Eer toch de dorens tot een haegh[55]
Zijn opgegroeit,
Zoo wort van Godt de menschenplaegh
Geheel verdelght en uitgeroeit,
En levende ingezwolgen,
Terwijl hy is verbolgen.

d'Oprechte ziet des hemels wraeck
Met blyschap aen,

33 *guichelkunst:* goochel- of tooverkunst; *loos:* bedriegelijk.
34 *Alleens:* eveneens.
34-36 toevoegsel.
38 *den aertstyran:* toevoegsel, de Psalmist doelt op de zondaars.
42 toevoegsel.
44 *haest:* spoedig.
48 toevoegsel.
49 *Was:* met een hoofdletter, waarsch. ter onderscheiding.
51-54 *V:* supercecidit ignis et non viderunt solem, vs. 9.
55 De Vulg.: Priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum, sicut viventes sic in ira absorbet eos, vs. 10, wordt door Bellarminus aldus verduidelijkt: Priusquam ad perfectionem suam spinae tenerae crescendo pervenerint, Deus absorbebit eos sic in ira sua.

En zoeckt zijn handen met vermaeck
In 't godelooze bloet te baên,
Om door dit schricklijck bloeden
Voor bloetsmet zich te hoeden.[65-66]

Dan roept elck: zoo de deught gewis
Haer' lof behaelt,
Gewisselijck d'Almaghtige is
De rechter, die een elck betaelt,
En toeleght in dit leven[72]
Naer 't geen hy heeft bedreven.

De LVIII. Harpzang.*

Eripe me de inimicis meis.

O Godt, nu hoef ick bystant
Alleen van u.
Ontruckme mijnen vyant:
Verlosme nu,
In 't nijpen van mijn lijden,
Voor al die my bestrijden.[6]

Ontruckme nu den boozen,
Vol overmoedt.
Behoeme voor godtloozen,
Geverft in bloet:
Want zy my sterck bespringen,
En in hun netten vingen.[11-12]

Noch heb ick recht gehandelt,[13]
Hun niet misdaen,
En onbesmet gewandelt
Op uwe baen.
Gemoetme, aenschouwme nader,
O Godt van onzen vader.

65-66 toevoegsel.
72 *toeleght:* eenieder vergeldt.
* Ps. 58.
6 *Voor:* van? Vulg. ab, vs. 2.
11-12 De Vulgaat heeft andersom: Ceperunt animam meam: irruerunt in me fortes, vs. 4.
13 *Noch:* nog, en toch.

Verschijn eens uit de wolcken,
Dat elck u ziet,
En oordeel alle volcken.[19-21]
Gy zult u niet
Ontfermen over allen,
Die vroomen overvallen.

Zy zullen zich te spade[25]
Bekeeren, die
Ick door uwe ongenade
Verhongert zie,
En uitgekeert, als honden,[29]
Die anderen verslonden.[30]

Zy zullen om de muuren
Van uwe stadt
Gaen dwaelen, nergens duuren,[33]
Van padt tot padt,
En kermen heele nachten
Met droeve jammerklaghten.

Een zwaert stack in hun woorden,
En hunnen mont,
Waerme zy andren moordden.
O booze vont!
Zy fluisterden in d'ooren:
Wie kan dien bloetraet hooren?

Maer gy zult zelf beschimpen
Der boozen Raet,
Die zal van dootschrick krimpen,
Voor 's hemels haet.
Uw maght zal geen geslachten
Der godeloozen achten.[43-48]

Ick wilme op u verlaeten,
En op uw kracht.

19-21 *V:* Intende ad visitandas omnes gentes, vs. 6. Vondel spreekt van *wolcken* en *oordeel,* omdat Bellarminus hier aan 't Laatste Oordeel herinnert.
25 *te spade:* Vulg. ad vesperam, vs. 7, door Bellarminus verklaard: nimis sero.
29 *uitgekeert:* verjaagd (Diferee).
30 toevoegsel, ontleend aan Bellarminus, die zegt, dat honden buiten den stadsmuur de kadavers verslinden; misschien houdt *uitgekeert* hier verband mee, dat dan *weggeloopen* kan beteekenen.
33 *nergens duuren:* nergens op rust komen, toevoegsel evenals 34-36.
43-48 *V:* Tu Domine deridebis eos, ad nihilum deduces omnes gentes, vs. 9.

Gy treckt om die my haeten
Voor my te wacht.
Uw hemelsche genade
Beschutme niet te spade.

Godt zal my openbaeren
Hoe hy 't gewelt
Der aertsgeweldenaeren
Ter neder velt.
Och, dempze niet te zamen,
En teffens met hun naemen.[59-60]

Verstroize door 't vermogen
Van uwen arm:
Mijn schutsheer uit den hoogen,
Verstroy dien zwarm:
Zetze af die gy, als zoonen,
Gezet had op hun troonen.

Gy straftze om hunne lasteren,
Die lip en mont[68]
Bevlecken, door 't verbasteren[69]
Van uw verbont.
Men vangtze aen alle zijen
Om hunne hoovaerdijen.

Zy werden om hun vloecken
En logentael
Versmaet in alle hoecken,[75]
En altemael
Verdelght in uwen toren,
En gaen geheel verloren.

Dan zullen zy aenschouwen
Dat Jakobs Godt
Al die op hem betrouwen,
Gelijck zijn lot,[82]
Verkiest, en houdt in waerde
Aen 't uiterste der aerde.[84]

59-60 Ineens ongewoon beknopt voor Vulg.: ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei, vs. 12.
68 *lasteren:* schandelijke woorden.
69 *door 't verbasteren* enz.: schenden; toevoegsel.
75 *in alle hoecken:* overal.
82 Versta: als zijn erfdeel.
84 *'t uiterste:* de grenzen.

Zy zullen zich te spade
Bekeeren, die
Ick door uwe ongenade
Verhongert zie,
En uitgekeert, als honden,
Die anderen verslonden.

Zy zullen om de muuren
Van uwe stadt
Gaen dwaelen, nergens duuren
Van padt tot padt,
En kermen heele nachten
Met droeve jammerklaghten.[85-96]

Men zalze zien verjaegen,
En west en oost
Verhongert hooren klaegen,
Daerze ongetroost
Gaen morren onverzaedight,
Van Godt noch mensch verdadight.[102]

Terwijl hen plaegen treffen
Zal ick uw kracht,
O Heer, met zang verheffen
Uit al mijn maght,
En juichende, in het rijzen
Van 't licht, uw goetheit prijzen:

Dewijl gy mijn beschermer
En toevlught zijt,
Mijn troost, en mijn ontfermer,
In druck en strijt.
'K zal u, mijn hulp daer boven,
Met zang en snaeren loven.

85-96 Herhaling van 25-30 evenals het Psvs. 15 herhaling is van 7.
102 *verdadight:* voorgesproken, geholpen.

De LIX. Harpzang.*

Deus, repulisti nos.

Gy hebt, o Heer, ons algelijck
Van uw gezicht
Verstooten, en het gansche Rijck,
Waervoor elck zwicht,
Verwoest door 's vyants handen,
In 't branden
Van uwe wraeck,
Die met vermaeck
Ons voerde in vreemde landen.[1-9]

Ten leste hebt gy u ontfermt
In onzen noot,
En uwe stammen afgekermt[12]
In uwen schoot
Ontfangen, vry van stricken,[14]
En schricken,
Na lang bederf
Herstelt in 't erf,
Daer zy hun hart verquicken.[10-18]

Het gansche lant, toen gy de stut
Van uw gena
Den gront ontruckte, heeft geschudt,
En tot elx scha
Gedavert, dat de reeten
En spleeten[23-24]
Verslonden stal,
En vee, en al
Wat neder wert gesmeeten.[19-27]

Genees de wonden van den Staet,
Gelijck een arts,
Die vier en yzer neemt te baet,
En na veel smerts

* Ps. 59.
1-9 *V:* Deus repulisti nos et destruxisti nos; iratus es, vs. 3.
12 *afgekermt:* door kermen uitgeput.
14 *vry van stricken* (hinderlagen) *En schricken* (angsten): hoort bij *uwe stammen* van 12.
10-18 *V:* et misertus es nobis, vs. 1.
23-24 Vondel denkt aan een aardbeving met scheuringen van de aardkorst; Bellarminus spreekt terloops van scissiones.
19-27 *V:* Commovisti terram et conturbasti eam, vs. 4.

Het kranckbed heelt, dat krancken
Hem dancken:
Dewyl hy trouw
Hen heelen wou
Door pijn en bittre drancken.[29-36]

Gy gaeft naer uw gestrengheit elck
Een harde proef,
En schonckt ons heilsaem dezen kelck
Des drucks zoo droef,
En heelde alle ons gebreken;[41]
Een teken
Dat wie u vrucht,[43]
Uw pijlen vlught,
Van u niet wort versteecken.[45]

Behoe my dan door uwe hant:
Verhoor mijn be,[47]
Op dat ick, hooft en Heer van 't lant,
De vroomen me
Magh troosten, en bevrijden
In lijden,
En ongeluck,
En noot en druck,
In 't schocken van de tijden.[46-54]

Godt heeft door mijnen mont belooft,[55]
En sprack in 't endt:
'K zal Sichem troosten, als haer hooft,[57]
En Jakobs tent
En lanthut niet vergeeten,[58-59]
Maer meeten
Op mijn besluit
Haer paelen uit,
Tot rust voor d'ingezeten.[63]

29-36 *V:* Sana contritiones ejus, vs. 4, warped Ballerinas spreekt van een heelmeester, die ferro aut igne den zieke plaagt; de *bittre drancken* loopen vooruit op potasti van Vulg. vs. 5.
41 Vondels verbeelding houdt den heelmeester nog even vast.
43 *vrucht:* vreest (vgl. Godsvrucht).
45 *versteecken:* verstoken, verstooten.
47 *be:* bede.
46-54 *V:* Salvum fac dextera tua et exaudi me, vs. 7.
55 *door mijnen mont: V:* in sancto suo, vs. 8; Bellarminus verklaart echter: per me sanctum prophetam suum.
57 *troosten:* Hoe Vondel hier aan komt is duister; Vulg.: partibor, vs. 8, verdeelen; *als haer hooft:* Versta: ik, als Sichem's hoofd.
58-59 *V:* convallem tabernaculorum, vs. 8, waarbij Bellarminus verklaart, dat de vallei zoo heette, omdat Jacob daar 't eerst zijn tenten had opgeslagen.
63 *d'ingezeten:* de ingezetenen.

Manasses lantschap vleck en stadt,
En Efraïm,
Vol dapperen; en Galaäd,[66]
Hoe hoogh men klimm',
Hoe wijdt en zijt zy strecken,[68]
Zijn plecken
My lief en waert,
Om Josefs aert,[71]
Mijn' dienaer, zonder vlecken.

Ick gaf aen Juda kroon en staf
Tot 's vollex tucht,
Waeronder Moab zich begaf,
Een pot, vol vrucht
En spijs, niet licht te breecken.[76-77]
De streecken
Der Idumeen
Zal ick vertreên,
De Filistijn my smeecken,[81]

Wie voertme nu tot Edom toe,[82]
En in de stadt,
Die, Sterck van muuren, op haer hoe,[84]
Elck troost zoo prat?
Zult gy 't, o hoogh geprezen,[86]
Niet wezen,
Die ons verstiet?
Wel trecktge niet,[89]
En leertze ons heirkracht vreezen?

O eenige verlosser, sta
Ons by in noot:
Want menschen schutten niemants scha:
Zy staen te bloot:[93-94]
Uw maght kan ons bevrijden
In 't strijden:
Gy kunt alleen
De hoop vertreên
Van al die ons benijden.

66 *Vol dapperen:* Bellarminus: regio (Ephraim) plena est virorum fortium ut dici possit *fortitudo capitis mei;*
68 *zijt:* zijd; *strecken:* zich uitstrekken.
71 *Om Josefs aert:* Manasse en Efraim, naar wie die streken genoemd werden, waren zonen van Jozef; toevoegsel.
76-77 *V:* olla spei meae, vs. 10.
81 Versta: De Filistijnen zullen mij onderdanig zijn; *V:* mihi alienigenae subditi sunt, vs. 10.
82 *Edom, V:* Idumaeam, vs. 11.
84 Bellarminus: civitas valde munita; *hoe:* hoede.
86 *gy:* God.
89 *trecktge niet:* trekt Gij niet uit?.
93-94 *V:* quia vana salus hominis, vs. 13.

De LX. Harpzang.*

Exaudi, Deus, deprecationem meam.

O Godt, verhoor mijn be.[vs. 1]
Zijt op mijn smeecken ree.[2]
Mijn stem heeft in mijn smart
Beneepen, en benart,
Van d'aerde, laegh gezoncken,[5]
Ten hemel toe geklоncken,
Van waerge, als ick 't u verghde,[7]
My op een steenrots berghde.[8]

Gy gaeftme op mijn geschrey
Genadigh het geley:[10]
Toen ick de wraeck ontvloot,[11]
Gaeft gy my hoop in noot,[12]
En noopte haer met spooren,[13]
Verstreckte my een toren,
Daer ick, ontlast van zorgen,
Beschut wert, en geborgen.

Ick zal, tot 's levens endt,
My veiligh in de tent
Van uw voorzichtigheit[19]
En voorzorge en beleit
Verschuilen voor de pooten
Der felle roofgenooten,[21-22]
In schaduw van uw veêren,[23]
Daer my geen vloecken deeren:[24]

Want gy hebt mijn gebeên
En jammerlijck gesteen
Verhoort voor mijn bederf.[27]
Gy zetze in 't wettigh erf,
Die, aen uw' eedt verbonden,

* Ps. 60.
vs. 1 *be:* bede.
2 *Zijt ... ree:* wees bereid, hulpvaardig.
5 Van de ver van God verwijderde aarde af; *V:* a finibus terrae, vs. 3, waarbij *B* kantteekent, dat de ima terrae, het diepste der aarde bedoeld is.
7 *verghde:* vroeg.
8 *V:* in petra exaltasti me, vs. 3; ook hier verzuimt Vondel elke nadere zinspeling op de kath. Kerk.
10 *geley:* geleide, bescherming.
11 *de wraeck:* de achtervolging; *B:* cum fugerem ab hoste.
12 *B:* hoc fuit me deducere ... implere me bona spe.
13 Versta: en wakkerde haar (de *hoop* van 12) aan.
19 *voorzichtigheit:* voorzienigheid.
21-22 toevoegsel te herleiden tot *B* die bij in velamento alarum tuarum *V*, vs 5 spreekt van de beten der roofvogels (morsibus milvorum).
23 *veêren:* vleugels.
24 *Daer:* waar; *vloecken:* vijanden.
27 *voor mijn bederf:* eer ik ten onder ging.

Ontzien uwe eer te wonden,[30]

30 Versta: vreezen uw eer te kwetsen.

U altijt kruipen nader,
Als 't kint zijn' lieven vader.[31-32]

Gy zult mijn levens tijt,
Hoe snel die heeneglijt,
Verheugen, en de ry
Van 's Konings jaeren bly[36]
Noch veele jaeren recken,
Zoo wijt zy konnen strecken,[38]
Van kindren op kints kinderen,
Wier telgen niet verminderen.[33-40]

Hy zal in 't eeuwigh licht,[41]
Voor 't heilighste aengezicht,[42]
Op zijnen troon gewijt,
Verduuren eeuw en tijt.
Wie polst in deze naerheit[45]
Den afgront van Godts klaerheit
En waerheit en genade?[46-47]
Wie ging met Godt te rade?

Dies wil ick doorgaens heen[52]
Uw' naem met zang bekleên,
Met galm van keele en snaer
U loven voor 't altaer,
U mijn belofte houden,
En nimmer quijt geschouden,[54]
Mijn kerckschult u betaelen,[53-5555]
Zoo lang de zon blijf straelen.

31-32 toevoegsel, maar *B:* welke vader verstootte ooit zijn brave kinderen?.
36 *'s Konings:* van David, *V:* regis.
38 Versta: Zoo ver als het kan.
33-40 *V:* Dies super dies regis adjicies, annos ejus usque in diem generationis et generationis, vs. 7.
41 *Hy:* Klaarblijkelijk gaat naar den uitleg van *B* Vondels gedachte hier van koning David op Christus over.
42 *V.* in conspectu Dei, vs. 8.
B: sedendo, tronend.
45 *polst:* onderzoekt, achterhaalt, *V:* requiret, vs. 8; *in deze naerheit:* duisternis, toevoegsel.
46-47 *V:* misericordiam et veritatem ejus, vs. 8; *afgront*, diepte, is van *B*, die van abyssus spreekt.
52 *doorgaens heen:* aldoor voort.
54 En nooit daarvan (van mijn *belofte*) ontbonden.
53-55 *V:* psallam, vs. 9.
55 *kerckschult:* religieuze verplichting, *V: vota mea*, vs. 9.

De LXI. Harpzang.*

Nonne Deo subjecta erit.

Zou mijn hart voor Godt niet buigen,
Aen wiens gunst mijn welstant hangt?
Godt is 't die my ondervangt:[vs. 3]
Hierom val ick niet in duigen.[4]

Durft gy langer t'samenspannen,
Vyanden van Godts geslacht?
Gy sult storten door zijn maght
Al die vroomen aen durft rannen.[8]

Langer zal uw Rijck niet duuren
Dan een wandt die overleunt,[10]
Van geen kalckbant ondersteunt,[11]
Losser dan gereete muuren.[5-12]

Stoute schalcken onderstonden[13]
My t'ontweldigen mijn kroon,[13-14]
Die voor vroomen hing ten toon:
O bedrieghelijcke vonden![15-16]

Maer ick liep, met dorst verlegen,
In de renbaen tot aen 't endt:[17-18]
Daer hun hart my vloeckt, en schent,[19]
En de mont niet spreeckt dan zegen.

Laet, o ziel, hierom uw' yver
Niet verflaeuwen in gedult,
Dat uit Godt vloeit, vry van schult.[23]
Hou slechts aen, en ren noch stijver:[24]

Want mijn Godt is mijn behouder
En mijn helper, troost, en raet,

* *Ps.* 61.
vs. 3 *ondervangt:* opvangt, beschermt, *V:* susceptor meus, vs. 3.
4 Versta: hierom ga ik niet ten onder.
8 *rannen:* randen.
10 *overleunt:* helt.
11 *kalckbant:* kalkverband.
5-12 *V:* Quousque irruitis in hominem? interficitis universi vos, tamquam perieti inclinato et maceriae depulsae? vs. 4; Vondel wijkt merkwaardig ineens van *V* en *B* af en volgt den *SB:* Hoe lang zult gij kwaad aanstichten tegen eenen man? gij allen zult gedood worden; gij zult zijn als een ingebogen wand, een aangestooten muur.
13 *Stoute schalcken:* overmoedige bedriegers.
13-14 *V:* Verumtamen pretium meum cogitaverunt repellere, vs. 5, waarin volgens *B* naar den grondtekst pretium eer en waardigheid (*kroon*) beteekent.
15-16 toevoegsel.
17-18 *V:* Cucurri in siti, vs. 5; *met dorst verlegen:* van dorst versmachtend; de *renbaen* heeft Vondel door *B*, die van bravium spreekt, van Paulus I Cor. IX, 24.
19 *schent:* hoont.
23 *vry van schult:* toevoegsel.
24 *stijver:* harder.

Die my hanthaeft in mijn' staet,[27]
Sterckt, en stut met zijne schouder.[28]

27 *V:* non emigrabo, vs. 7, *B:* non dejiciar de statu meo.
28 *schouder:* onderstutting.

'K zal in mijn' behouder roemen,
Daer mijn hulp en heil uit straelt,
En mijn eer van nederdaelt,
Hem mijn hoop en noothulp noemen.

Hoopt op Godt, vergaderingen,[33]
Die vergaêrt op zijn gebodt.
Stort uw harten uit voor Godt,
Die de vyanden kan dwingen.

Maer gansch ydel is 't vermogen
Van de menschen altemael:
Want zy wegen in Godts schael
Lichter dan bedrogh, en logen.[39-40]

Zet dan nimmer uw betrouwen
Op uw onrechtveerdigh lot.[41-42]
Vloeit u rijckdom toe van Godt,
Wacht u staet daer op te bouwen.

'K hoorde 't hooghste orakel spreecken,
Eens voor eeuwigh, en gewis,[45-46]
Dat hy d'eenige Almaght is,
Gunst noch goetheit hem ontbreecken.

Hy zal 't oprecht hart verstercken
Met zijn' bystant, hulpe, en troost,
En vergelden west en oost
Elck naer zijn verdienste en wercken.[49-52]

33 *vergaderingen: V:* omnis congregatio populi, vs. 9.
39-40 *V:* mendaces in stateris, vs. 10, door *B* verklaard als bedriegelijk met de weegschalen, in hun oordeelen, maar de *SB* betrekt weegschaal op God: in de weegschaal opgewogen zouden zij lichter zijn dan de ijdelheid, wat Vondel ook hier volgt.
41-42 *V:* Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere, vs. 11; *uw onrechtveerdigh lot:* wat u door onrecht toeviel; het tweede deel et rapinas enz. blijft onvertaald.
45-46 *V:* Semel locutus est Deus, duo haec audivi, vs. 12; *'t hoogste orakel:* God; terwijl Vondel semel met een toevoeging vertaalt, slaat hij duo over.
49-52 *V:* tu reddes unicuique juxta opera sua, vs. 13.

*

De LXII. Harpzang.*

Deus Deus meus, ad te.

O Godt, in 't kriecken en genaecken
Des dageraets, als ick
Aenschouw den eersten blick[3]
Van 't licht, begint mijn hart t' ontwaecken,
En ziet u voor my staen,
En ziet de Godtheit aen,
Begint dan wederom te blaecken
Van loutren minnegloet.
O strael van mijn gemoedt![vs. 1-9]

Mijn ziel heeft naer de bron der bronnen,[10]
Naer Godt gedorst met smert,
Mijn opgetogen hart,[12]
Van groot verlangen overwonnen,
Naer u, o Godt, gesnickt,[14]
Als een woestijn verstickt,
Daer vliet noch bronaêr vloejen konnen,[16]
De heide uit ieders oogh[17]
Verdort leght, wilt, en droogh.[18]

Zoo quamen mijn gedachten dringen
In 't hemelsch heilighdom,
Aendachtigh, stil, en stom,
Verruckt in mijn bespiegelingen
Van uwe almogentheit,
En eere, en majesteit,
Zoo hoogh als mijn gedachten gingen,
Te vatten dieper dan
Mijn ooghstrael reicken kan:[25-27]

Want uw bermhartigheit te smaecken
Aendachtigh, en gerust,

* TEKSTKRITIEK: In de 1e ed. staat in vs. 22 achter *bespiegelingen* een komma.

* Ps. 62

3 *blick:* straal, Mdl. blic.

vs. 1-9 Van den *V*-tekst vertaalt Vondel het emphatische Deus Deus meus, alleen door *o Godt* en het bondige ad te de luce vigilo, met 9 regels; *B:* cum primum lucem aspicio.

10 *de bron der bronnen:* God; *V:* ad te.

12 *Mijn opgetogen hart: V:* caro mea; quam multipliciter is niet vertaald.

14 *gesnickt:* gesnakt.

16 *konnen:* kunnen.

17 *heide:* Hollandsch begrip voor 't bijbelsch woestijn: *V:* terra deserta, vs. 3; *uit ieders oogh:* buiten 't bereik van 't menschelijk oog.

18 *leght:* ligt.

25-27 Versta dit toevoegsel: Om door mijn hooggaande gedichten verder (*dieper*) te grijpen (*vatten*) dan mijn stoffelijk oog (*ooghstrael*) kan bereiken.

Dat is een schat, en lust,
Die 't leven in deze aerdtsche daken[31]
Te boven gaet, zoo wijt
Als eeuwigheit den tijt,
Het eeuwigh, van geen punt te raecken.[28-3434]
Mijn lippen, hier is stof
Te weiden in Godts lof.[35-36]

O Godt, zoo wil ick al mijn leven
U loven dagh en nacht,
En blijde uit al mijn maght,
Met harte en handen opgeheven,
Verheffen uwen prijs,
Schakeeren mijne wijs
Door zulck een' rijckdom, my gegeven.[43]
Wat pack houdt my beneên?[44]
Dit zoeck ick dit alleen.[45]

Mijn ziel zal by Godts lof gedijen,[46]
En groejen zonder smet,
Gezont, gerust, en vet,
Mijn mont en lippen Godt belijen
Met blyschap onverlet.
Heb ick u op mijn bedt[47-48-40-51]
Gelooft, eer 't licht ons quam verblijen;
'K zal u, mijn noothulp graegh
Meer offeren by daegh.[54]

'K zal in de schaduw van uw schachten[55]
Ophupplen, nimmer schuw.[56]
Hoe hangt mijn hart aen u!
Uw rechte hant, zoo sterck van krachten,
Behoedt en hanthaeft my.
De Haet en Razerny
Die in hun laegen op my wachten,
Bevonden in der daet
Hoe los hun toelegh gaet.[60-6363]

31 *in:* binnen, onder.
28-34 *V:* Quoniam melior est misericordia tua super vitas, vs. 4.
34 *van geen punt te raecken:* met geen pijl te beschieten; vgl. *Joseph in Dothan*, vs. 1177.
35-36 *V:* labia mea laudabunt te, vs. 4.
43 *Door:* om.
44 Versta: welke aardsche last of wereldsche genegenheid belet mij mij in Gods lof te verheffen?.
45 *Dit:* Gods lof.
46 *gedijen:* grooter worden, wèlvaren, in bijna stoffelijken zin, zooals blijkt uit 48 *vet:* vrij sober naar het drastische van de *V:* sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, vs. 6; *SB*: Mijn ziel zou als met smeer en vettigheid verzadigd worden.
47-48-40-51 vier dezelfde rijmen.
54 *V:* in matutinis meditabor in te, vs. 7; *offeren:* lofprijzen; *by daegh:* bij het dagen.
55 *schachten:* vleugelen.
56 *Ophuppplen:* opspringen of rondhuppelen; *schuw:* beangst.
60-63 *V:* Ipsi vero in vanum quaesierunt animam meam, vs. 10.
63 Versta: hoe ijdel hun aanslagen zijn.

Zy worden zonder eer begraven,
En vaeren nederwaert,
Gesneuvelt door het zwaert,
Ten aze van den vos, en raven.[67]
De Koning juicht met Godt,[68]
Geprezen van zijn lot-
En erfgenooten, die zich gaven
In 't heilige verbont.
Zoo stopt hy 's vyants mont.

De LXIII. Harpzang.*

Exaudi, Deus, orationem meam.

O Godt, verhoor nu mijn gebedt,
Wanneer ick smeecke en roepe, redt
Mijn ziel, ontslaze van de plaegen
Des vyants, die my komt belaegen.
Gy hebtze menighmael bewaert
Voor zijnen bloetraet, stil vergaert,[vs. 6]
Om uit te wercken zijne boosheit.
Zy wetten, listigh en vol loosheit,
Hun tonge, scherper dan een zwaert,
En spanden, stout en onvervaert
Alle eens gezint, de taeje boogen,
[Een bittre zaeck] naer hun vermgen[12]
In 't heimlijck, om met beetre kans
Het hart des onbevleckten mans
Te raecken, eer hy 't kon beseffen.[15]
Zy zullen onverhoedt hem treffen,[16]
En niet eens schricken voor dat stuck.[17]
Zy hebben tot zijn ongeluck
Het heiloos vonnis ree begreepen,[19]
En spraecken, listigh en geslepen,
Of zy hun looze stricken noch
Verbloemen konden met bedrogh:
Wie zal dit mercken? z'onderstonden[23]

67 *V:* partes vulpium erunt, vs. 11.
68 *De Koning:* David.
* Ps. 63.
vs. 6 *bloetraet:* Hollandsch politiek gekleurd woord voor *V:* conventus malignantium, vs. 3.
12 *Een bittre zaeck:* merkwaardig verstaat en vertaalt Drehmanns (Het Boek der Psalmen, 's Bosch, 1895) rem amaram van *V* precies zoo.
15 *eer hy 't kon beseffen:* toevoegsel.
16 *onverhoedt:* onverhoeds.
17 *stuck:* schelmstuk.
19 *heiloos vonnis: V:* sermonem nequam; *ree:* alree, reeds.
23 *onderstonden:* probeerden.

*

Te polssen ofze een dootschult vonden[24]
In zijnen omgang, eene smet[25]
In zijnen wandel, tret op tret;
Maer polsten ydel, als de blinden,
En konden geene verwe vinden,
Die hun verraet een verwe gaf.[27-29]
d'Onnoosle troost zich deze straf,[30]
Geeft Gode prijs, en wenscht dat d'eere
Des Oppersten hier door vermeere:
Dus recht dit gruwzaem moortbesluit[33]
Niet meer dan kinderpijlen uit.
Zy worden door hunne eige tongen
Veroordeelt, en met kracht gedwongen
t'Ontschuldigen d'onnozelheit.[37]
Zy staen verbaest, nu hun beleit[38]
Te kort schiet, moeten al te zamen
Zich voor het oogh der menschen schaemen,
Die 't zien, en mercken. ieder vlught,
En vreest, en beeft op dit gerucht.
Men hoort Godts wonderwercken donderen.
Nu kennen zy de groote wonderen
Van zijne daeden. d'uitkomst leert
Hoe Godt het al tot glori keert.
Nu zullen alle oprechte vroomen,
Verheught in Godt, geen haeters schroomen.[48]
Zy zullen hoopen op de wacht,
Die schiltwacht houdt voor 't vroom geslacht,[49-50]
En alle oprechten, hier verschoven,
Den naem des Allerhooghsten loven.[45-52]

* TEKSTKRITIEK: vs. 31 *Gode* verbeterde reeds Van Lennep; de oude uitgave heeft *Godt.*

24 *polssen:* uitvorschen, *V:* scrutati sunt, vs. 7.

25 *omgang:* gedrag.

27-29 *V:* defecerunt scrutantes scrutinio, vs. 7; de *verwe* (voorwendsel) van 28, waar Vondel in 29 zoo echt Vondelsch mee speelt, is afkomstig van *B:* nihil invenerunt, quod vel colorem veritatis habere videretur.

29 *verwe:* schijn van recht.

30 *V:* accedet homo ad cor altum, vs. 7; hoe Vondel aan zijn vertaling komt is duister.

33 *dit gruwzaem moortbesluit:* hun kwaadaardige plannen, *V:* plagae eorum, vs. 8. vgl. XL Harpz. is 43.

37 *Ontschuldigen:* verontschuldigen, de onschuld te bekennen.

38 *verbaest:* ontsteld, *V:* conturbati, vs. 9.

48 *geen haeters schroomen: B:* deposito metu servili.

49-50 *de wacht, Die schiltwacht houdt:* Vondelsch woordspel.

45-52 *V:* Laetabitur justus in Domino et sperabit in eo et laudabuntur omnes recti corde, vs. 11.

*

De LXIIII. Harpzang.*

Te decet hymnus Deus in Sion.

O Godt, 't is billijck dat ons stem
U love op Sion met gezangen,
En elck in uw Jerusalem
Zijn kerckbelofte met verlangen[vs. 4]
En offerschulden rijck betael'.[5]
Verhoor naer uw belofte ons bede,
Zoo zal wat leve en adem hael'
Uw' naem aenbidden, hier ter stede.

Der oudren wederspannigheit[9]
Heeft ons met zich ten val getogen:
Maer uw verzoenbre majesteit
Verzoent ons weêr uit mededoogen.
Ter goeder uure zagh hy 't licht,
Dien uw gena heeft uitgelezen
Om in uw tenten Arons plicht
t'Aenschouwen, daer gy wort geprezen.[13-16]

Wy zullen, in uw heilighdom
Verzaet, van rijckdom overvloejen.
Uw kerck, vol heiligheit alom,
Vol wonderen, zal 't Recht zien bloejen
In 't harte, dat u onbesmet
Hier dient, en eert naer uw behaegen,
En wil, en ingestelde wet,
Uw volck en stammen voorgedraegen.[19-24]

Verhoor ons, Heer, die ons behoedt,
Met eenen allerley geslachten,
Die, wijt van over zee, vol gloet,
U zoecken, en hun heil verwachten
Uit uwen schoot, van uwe hant,
Die maghtigh is, en op hun gronden[30]
Het hemelhoogh geberghte plant,
Aen 't aertrijck onverwrickt gebonden.[32]

* TEKSTKRITIEK: Het bovenschrift in de 1e ed. luidt: *Te decet hymnus in Sion*.
* Ps. 64.
vs. 4 *kerckbelofte:* belofte van Godsvereering, *V:* votum, vs. 2-vgl. LXV Harpz. vs. 58; *verlangen:* geestdrift.
5 *offerschulden:* verschuldigde offers.
9 *V:* Verba iniquorum, vs. 4; *B:* id est, mala opera iniquorum parentum nostrorum.
13-16 *V:* inhabitabit in atriis tuis, vs. 5.
19-24 *V:* Sanctum est templum tuum, mirabile in aequitate, vs. 5-6.
30 *hun:* beter *zijn*, omdat 't hoort bij *geberghte* in 31, maar door Vondel meer als veelheid dan eenheid wordt gezien.
32 toevoegsel.

Gy, die met maght zijt toegerust,
Beweeght den afgront van de wateren,
Die bruizen luit, van kust tot kust.
Men hoort de watervallen klateren.
De stroomen ruischen op uw woort.
Zy overschrijden peil, en paelen,
En kennen oever nochte boort,[39]
Als zy te lande in adem haelen.[35-40]

De volcken schricken, die, op 't lant
Gezeten, uwe donders hooren,
Uw tekens zien, de lucht vol brant
En blixem, voorboôn van uw' toren.[41-44]
Gy zijt het, die hun hart verblijt
Met d'op- en ondergaende straelen
Der zonne, en vader van den tijt,[47]
En licht en schaduw, die niet faelen.[48]

Gy slaet uw oogh op elx gebreck,[45-49]
Bezichtight d'aerde, en schencktze uw' zegen
Volop, datze ons een tafel deck'
Met vee, en vruchten na de regen.[49-52]
Uw voorzorgh giet de killen vol,
En dischт ons spijs op, dat elck huppelt,
Zoo dickwijl d'aer op d'ackers zwol,
Daer 't honigh douwt, en zuivel druppelt.[55-56]

Gy drenckt de vore op 't dorre velt.
De kruiden groejen datze piepen.
Geen acker wert met dorst gequelt,
Zoo dick de greppels overliepen[60]
Van verschen regen uit de lucht.
Gy kroont het jaer met uw genade,[62]
Als 't lant verquickt, en vee en vrucht
Gedijt, en toeneemt vroegh en spade.

39 *nochte:* noch.
35-40 *V:* profundum maris et sonum fluctuum ejus, vs. 8.
40 *te lande in:* over de landerijen; *adem haelen:* Vondel ziet de op en neer stroomende golven als ademende longen.
41-44 *V:* Turbabuntur gentes et timebunt qui habitant terminos a signis tuis, vs. 9; *B:* id est, a coruscationibus, tonitruis et fulminibus caelestibus.
44 *toren:* toorn.
47 *en vader van den tijt:* en gij zijt het, die vader van den tijd zijt?
48 *schaduw:* duisternis; *die niet faelen:* die trouw hun beurt bewaren.
45-49 *V:* exitus matutini et vespere delectabis, vs. 9; *B:* id est exortum aurorae et crepusculi vespertini.
49 *gebreck:* nooddruft.
49-52 *V.* Visitasti terram et inebriasti eam, vs. 10; *B:* visitatio Dei non est simplex visio sed provisio.
55-56 *V:* quoniam ita est praeparatio ejus, vs 10.
60 *dick:* dikwijls.
62 *genade:* gunst.

De wildernissen worden vet
Van vrucht. de heuvels gaen ten reie.
De ram en kudde, niet besmet[67]
Van evel, scheeren klip, en heie,[68]
Gedijen by het geurigh kruit.
De daelen staen gedost met koren,
En loven Godt met zoet geluit.
Zoo wort Godts lof alom geboren.

De LXV. Harpzang.*

Jubilate Deo, omnis terra.

Al het aerdtrijck valle aen 't loven,
Valle aen 't zingen van Godts lof,
Schencke vrolijck prijs daer boven
Aen den Vorst van 't hemelsch hof,
Zegge: o Godtheit, boven 't zwerck,
Hoe verschricklijck is uw werck![6]

Voor uw nimmer telbre maghten,
Al de weerelt door befaemt,
Staen d'afgodische geslachten
Logenachtigh, en beschaemt.[7-10]
Al het aerdtrijck bidde u aen,
Zinge en speele u onderdaen.[12]

Koomt nu herwaert: leert eens mercken
En hem kennen, wijs en goet
En almaghtigh in zijn wercken,
Groot en rijck van overvloet,
Schricklijck in zijn' raet, en rijp,
Boven menschelijck begrijp.[17-18]

Hy kan zee en meer uitmaelen,[19]
Stroomen stuiten, en hun kolck,
Zet de vloeden hinderpaelen,

67 *ram en kudde:* rammen der kudde, *V.* arietes ovium, vs. 14, de rammen der schapen.
68 *evel:* euvel, ziekte; *scheeren:* afgrazen, *V:* induti sunt, vs. 14.
* Ps. 65.
6 *verschricklijck:* schrikwekkend, *V:* terribilia.
7-10 *V:* in multitudine virtutis tuae mentientur tibi inimici tui, vs. 3; *Logenachtigh, en beschaemt:* beschaamd in hun leugens.
12 *onderdaen:* onderdanig.
17-18 *V:* terribilis in consiliis super filios hominum, vs. 5, waarvan Vondel de laatste drie woorden verkeerd weergeeft.
19 *uitmaelen:* de Hollander!

Tot een' doorgang voor zijn volck,
Dat al juichende in den Heer
Heenestapt door stroom, en meer.

Eeuwigh heerscht hy uit den hoogen,
Met een ongeleende maght.
Niemant schuilt voor d'alziende oogen.
Wie hem terght op zijne wacht[28]
Stoffe niet: want Godts gewelt[29]
d'Allerstercksten nedervelt.

Looft dees Godtheit, o gy volcken,
Onze Godtheit, anders geen.[32]
Voert zijn' lof tot aen de wolcken.
Hy verzekert mijne treên,[34]
Mijne voeten, datze niet
Slibbren, wanckelbaer als riet:[36]

Want gy proeft ons, hier verschoven
In veel rampen, als metael,
Als het zilver in den oven,
Dat, geloutert door den strael
Van de vlamme, laet in 't stof[41]
Wat toevalligh is en grof.[42]

Gy verstoot ons in de banden[43]
Van den vyant, leght zijn juck
Op ons necken met zijn handen,
Laet ons trappen in den druck,
Laet hem ons, van helm berooft,
Trappen op 't ontwapent hooft.

Daerze lachen, dat het schater'
Voertge ons heene in slaverny,[49-50]
Door de proef van vier en water.
Endtlijck steltge ons vranck en vry,
Daer de rugh geen juck gevoelt,
En de schaduw 't hart verkoelt.[53-54]

28 *op zijne wacht:* bij zijn waken over de wereld.
29 *stoffe:* snoeve.
32 *Onze:* klemtoon.
34 Vondel slaat Qui posuit animam meam ad vitam *V.* vs. 9 over.
36 *wanckelbaer als riet:* toevoegsel.
41 *laet in 't stof* enz.: toevoegsel.
42 *toevalligh:* bijkomstig, accidenteel, zooals Vondel ook accidens door *toeval* vertaalt, *Altgeh* I, 879; *grof:* onzuiver.
43 Versta: Gij geeft ons prijs aan de gevangenschap; *banden: V:* laquem, vs. 11.
49-50 *toevoegsel.*
53-54 *V:* in refrigerium.

'K zal my in uw hut verblijden,[55]
En brandoffer op 't altaer
Uwen naem ter eere wijden,
Mijne kerckbeloften daer[58]
U betaelen, Godt, mijn hooft,
Als mijn mont u heeft belooft.

'K heb my in den noot verbonden[61]
Met mijn' mont u toegeleit[62]
Puick van vee, door 't vier verslonden,
Ram, en runders, vet geweit,[64]
En den bock, uw offerdier,
Aen te steecken in het vier.

Koomt, en hoort het, 'k zal met vreughden,
Die Godt aenbidt, en ontziet,[68]
U ontvouwen wat al deughden,[69]
Wat al weldaên ick geniet,
En genooten heb van Godt,
Oorsprong van mijn heilgenot.

Hy verwecktme tot gebeden:[73]
Ick verhef hem met mijn tong.
Zoeckt mijn hart hem hier beneden
Noch in boosheit, wulpsch en jong;[75-76]
Zeker Godt in 't hemelsch hof
Heeft geene ooren tot dien lof.

Hierom hoort hy toe en luistert,
Als ick hem reinhartigh smeeck',[80]
En, van vlack noch vlies verduistert,[81]
Ongeveinst den hemel spreeck',
De gebedtgalm, onbezwaert[83]
Van het aerdtsch', ten hemel vaert.

Hoogh gelooft zy Godt daer boven,
Die genadigh op my let,

55 *hut:* huis, tabernakel.
58 *kerckbeloften:* belofte van Godsvereering, *V:* Vota mea, vs. 13, vgl. LXIIII Harpz. vs. 4.
61 Wij zouden achter dit vs. een dubbel punt verwachten, evenals achter vs. 73.
62 *toegeleit:* beloofd.
64 *vet geweit: V:* medullata, vs. 15, met merg.
68 *Die:* allen, die.
69 *deughden:* weldaden.
73 toevoegsel.
75-76 *V:* Iniquitatem si aspexi in corde meo, vs. 18; *wulpsch en jong:* onbezonnen.
80 *reinhartigh:* rein van hart, vgl. ruimhartig, openhartig enz.
81 *vlack:* zondevlek; *vlies:* beneveling, verblinding.
83 Versta: En als de galm van zijn gebed.

Noit mijn bede heeft verschoven,[87]
En zijn' dienaer helpt en redt
Zoo genadigh hier beneên
Uit het slijm der zwaericheên.[90]

De LXVI. Harpzang.*

Deus misereatur nostri.

Ontferm u over ons, o Heer,
Ontferm u toch,
En stort op ons uw' zegen neêr,
En laet nu noch
Uw aenschijn ons beschijnen,
Den mist des drucks verdwijnen:
Ontferm u toch:

Op dat wy in den glans van 't licht,
'T welck uit u straelt,
Uw heirbaen krijgen in 't gezicht,
En onverdwaelt
Aenschouwen 't heil der volcken,
Dat uit ontslote wolcken
Op d'aerde daelt:[13-14]

Dat al het volck u diene en eer'
Met volle vreught:
Dat al het volck uw' lof vermeer',
En elck verheught
U toejuich', die de reden
En 't Recht voert in de steden,
En stiertze in deught:[19-21]

Dat al het volck u diene en eer'
Met volle vreught:
Dat al het volck uw' lof vermeer',
En elck verheught[21-25]
Aenschouwe hoe nu d'aerde
Haer vrucht ten leste eens baerde,
Tot 's volx geneught:

87 *verschoven:* afgewezen.
90 *slijm:* slijk.
* Ps. 66.
13-14 toevoegsel; *ontslote wolcken:* de open hemel.
19-21 *V:* judicas populos in aequitate et gentes in terra dirigis, vs. 5.
21-25 repetitie van 15-18 evenals in de Ps. vs. 6 vs. 4 herhaalt.

Dat Godt om hoogh, de waere Godt
Van Abraham,[29-30]
Ons zegene, als zijn eigen lot:[31]
Dat Godt zijn' stam
Nu zegene, alle paelen
Hem offerschult betaelen,
En zuivre vlam.[33-3535]

De LXVII. Harpzang.*

Exurgat Deus, et dessipentur.

Rijs op, en koom te voorschijn:
Rijs op, o stercke Godt,
Op dat uw klaerheit doorschijn',
En jaege al 's vyants rot
En heir voorheene, dat het zwicht[vs. 5]
Met zwaert, en boogh,
Voor 't grimmigh oogh,
Den strael van uw gezicht.

De booswicht moet verdwijnen,
Gelijck een roock in 't velt,
Als 't weecke Was voor 't schijnen[11]
Van vier en vlamme smelt:
Zoo moet de lantvloeck, die u haet,[13]
En afgekeert[14]
Uw wet onteert,
Vergaen met al zijn' staet.[16]

Laet vroomen, die u eeren,
Nu juichen voor uw' troon,
En vrolijck bancketteeren,
Elckandre op feesten noôn
Met blyschap, om dat God regeert,
En, in zijn hof
Onthaelt met lof,
Alle eeuwen triomfeert.[22-24]

29-30 *V:* Deus Deus noster, vs. 7.
31 *lot:* erfdeel.
33-35 *V:* Metuant eum omnes fines terras, vs. 8; *paelen:* naties, omgrensde volken.
35 *zuivre vlam:* een zuiver offer.
* Ps. 67.
vs. 5 *voorheene:* voor u uit.
11 *Was:* met hoofdletter ter onderscheiding.
13 *lantvloeck:* de booze, die het land ten vloek is.
14 *afgekeert:* van God afgekeerd.
16 *staet:* welstand.
22-24 toevoegsel.

Heft aen, om Godt t'ontfangen,
Een goddelijck muzijck.
Onthaelt met zegezangen
Den Koning in zijn Rijck.
Bereit den toegangk tot zijne eer.
Hy rijdt op raên[30]
Ten Westen aen.
Zijn naem is Godt de Heer.

Nu juicht hem toe te gader.
't Geweldenaers gespan
Verschrickt voor Godt, den Vader
En momber vooght en man[36]
Van onderdruckte wees en weeuw,
Die ieder recht,[38]
Haer pleit beslecht,
En hanthaeft eeuw op eeuw.[36-40]

Hy wort in 't hart geslooten,
Als in zijn heilighdom.[41-42]
Hy roept zijn huisgenooten,
Verbintze van alom
Tot een gezin door eenen bant,[45]
Gerust en stil,
Naer 's hemels wil,
Gezegent door zijn hant.

Hy, boven wien geen stercker
Zijn volck bevrijt, en berght,
Ontsluit 's gevangens kercker,
Verlost oock die hem terght,
Verquickt het hart, dat dor en droogh
In wildernis
Begraven is,
Uit aller menschen oogh.[52-56]

Toen gy uw kudde leide,
En voortrockt van de zee[58]
Door wilde woeste heide,

30 *Hy rijdt op raên: V:* ascendit, vs. 5; *B:* significat curru vehi.
36 *momber:* momboor, voogd.
38 *recht:* oordeelt.
36-40 *V:* patris orphanorum et judicis viduarum, vs. 6.
41-42 *V:* Deus in loco sancto suo, vs. 6; *B:* id est in mentibus.
45 *een-eenen:* klemtoon.
52-56 *V:* Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulchris, vs. 7.
58 *voortrockt:* vooraf gingt.

Heeft d'aerde op uwen tre[60]
Gedavert, en de lucht gedouwt[61]
Van hemelsch man,[62]
Dat Godts gespan[63]
En volck in 't leven houdt.[60-64]

De bergh, daer Moses klavert[65]
De kruin op, om de wet
t'Ontfangen, heeft gedavert,[67]
Gedreunt voor Godts trompet,
Die uit den donder nederklonck,
Uit vier en licht
Van Godts gezicht,
Dat elck in d'oogen blonck.[65-72]

Uw erfdeel wort gezegent,
Wanneer gy vroegh en spa
Uit zwerck en wolcken regent,
De dorheit uit gena
Bevochtight met een' verschen douw,
En 't lant, als 't rijt,[78]
Verdrooght, en splijt,
Stoffeert met rijcken bouw:[80]

Dan gaet het vee te weide,
En scheert het nieuwe gras:
Dan schaftge op velt en heide
Nootdruftigen gewas,[81-84]
En koren, rijck in overvloet,
Hun toegestort
Ten troost: dan wort
Het hongrigh hart gevoedt.

Godt zegent zijn Gezanten
Met wijsheit, raet, en kracht,
Om zijnen naem te planten.[91]
De Koning, groot van maght,

60 *tre:* trede.
61 *gedouwt:* gedauwd.
62 *man:* manna.
63 *Godts gespan:* de aan God verbondenen.
60-64 terra mota est, etenim caeli distillaverunt, vs. 9.
65 *klavert:* klimt.
67 *douw:* dauw.
65-72 *V:* a facie Dei Sinai, a facie Dei Israël, vs. 9.
78 *rijt:* scheurt.
80 *stoffeert:* bekleedt.
81-84 *V:* Animalia tua habitabunt in ea, parasti in dulcedine tua pauperi, Deus, vs. 11.
91 *planten:* vestigen.

By Godt bemint, zijn huis verrijckt,
Als 't volck den roof
Van 't ongeloof
Met vreught en blyschap strijckt.[92-9696]

Indien men rust in 't midden
Van 't out en nieuw verbont,
En aenhoudt Godt te bidden,
Te dienen t'allen stont,
Dan blinckt Godts volck, ten hemel vlugh,[101]
Als zilver straelt,
En gout, gemaelt
Om 's duiven hals en rugh.[97-104]

Als d'Almaght uit den hoogen
De Koningshoofden stelt,
En zalft door 't hoogh vermogen
Een ieder in zijn velt,
Op Selmon, daer hij heerscht, en zit
Op zijnen bergh,
Zoo vet als mergh,
Dan blinckt de Moor sneeuwit.[105-112]

Godts bergh, vol sneeuws, vloeit over,[113]
Is stremselrijck, en vet.[114]
O bergen, groen van lover
En gras, waerom verzet
Gy u hier tegen om den prijs?[113-117117]
Godts bergh alleen,
En anders geen,
Gelijckt het paradijs.[118-120]

92-96 *V:* Rex virtutum dilecti dilecti, et speciei domus dividere spolia, vs. 13; voor 't begrip van deze duistere woorden heeft Vondel zich niet bij *B*'s vage omschrijving aangesloten, maar er zelfstandig iets van gemaakt.
96 *strijckt:* opstrijkt, binnenhaalt.
101 *vlugh:* zich verheffend, Kilians Etymol. verklaart *vlugghe* met volatui maturus, pennipotens.
97-104 *V:* Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae et posteriora dorsi ejus in pallore auri, vs. 14; *B* verklaart uit de Kerkvaders dit duistere vers van de predikers, die zich aansluiten bij de waarheid van het Oude en Nieuwe Testament, waardoor de Kerk (*Godts volck*) schittert als duivenveeren.
105-112 *V:* Dum discernit caelestis reges per eam, nive dealbabuntur in Selmon, vs. 15. In de eerste helft van zijn stroof volgt Vondel *B*, die verklaart: Rex caelestis et omnipotens dividit ac segregat unicuique provinciae suum (*Een ieder in zijn velt*); maar vervolgens gaat Vondel zijn eigen weg, door Selmon buiten de vergelijking te plaatsen en den vetten berg van 't volgend Psvs. reeds hier te vermelden. Zijn laatste regel *Dan blinckt de Moor sneeuwit* gaat waarsch. weer terug op *B:* nigrore peccatorum in candorem iustitiae commutato.
113 *vol sneeuws:* in het voorgaand vs. spreekt de V. van sneeuw.
114 *stremselrijck:* rijk aan gestremde melk; coagulatus is geronnen.
113-117 *V:* Mons Dei, mons pinguis; mons coagulatus, mons pinguis: ut quid suspicamini montes coagulatos? vs. 16-17.
117 *om den prijs:* om zelf den prijs te behalen.
118-120 toevoegsel.

Hier heeft hy lust te waeren,[121]
Te woonen zonder endt.
Toen Godt quam afgevaeren
In zijne wagentent,
Met tienmael duizent tot geley,
Naer Sina, Godts
Gewijde rots,
Ging 't Engelschdom ten rey:[122-128]

Maer Godts Gezalfde en brave[129]
Koomt heerelijcker voort,[130]
Verrezen uit den grave,
Verweldight 's afgronts poort,
Vaert zegenrijck, met zijnen roof
En 's kerckers slot,[133-134]
Om hoogh naer Godt,
Die hem onthaelt ten hoof.[129-136136]

Hy schenckt hem rijcke schatten,
Ten dienst voor ieder een,
Voor hun oock, die niet vatten
Dat Godt in 't vleesch verscheen.[137-140]
Gelooft zy Godt, die dagh op dagh[141]
Ons baent het padt
Naer 's hemels stadt,
Daer ieders hoop op zagh.

Dees Godt is ons behouder,
En heilant in den noot.
Hy voert op zijne schouder
De poorten van de Doot,
En slot en grendel hemelwaert,

121 *waeren:* rondwaren, verblijven.
122-128 *V:* Currus Dei decem millibus multiplex, millia laetantium: Dominus in eis in Sina in sancto, vs. 18, maar Vondel heeft eerder naar *B* vertaald: id est currus, quo vehebatur Deus, cum descenderet in montem Sina, erant *multa millia sanctorum Angelorum*... laetantia et plaudentia.
129 *Godts Gezalfde en brave:* de Messias.
130 *voort:* te voorschijn.
133-134 *zijnen roof En 's kerckers slot:* met den roof of buit van hen, die in den hellekerker waren opgesloten, en zelfs met de slotpoort der hel, vgl. 148-149; *B:* Captivos diaboli fecisti captivos tuos.
129-136 *V:* Ascendisti in altum, cepesti captivitatem, vs. 19; naar 't voorbeeld van B maakt Vondel een tegenstelling tusschen Gods nederdaling met zooveel Engelen op den Sina en Christus' hemelvaart tusschen de verloste zielen. Dit is een van de weinige keeren, waarin Vondel duidelijk *B*'s christologischen uitleg volgt.
136 *ten hoof:* in het Hemelsch hof.
137-140 *V:* accepisti dona in hominibus: Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum, vs. 19, door *B* verklaard van de gaven van den H. Geest, waaraan ook de ongeloovigen (*die niet vatten*) door bekeering deelachtig worden.
141 *V:* Benedictus Dominus die quotide, vs. 20; *B:* benefaciet nobis omni die... donec ad aeternitatis diem pervenerimus.

Ontruckt ons al
Dit jammer dal.
Geen dootsklaeu hem vervaert.[147-152]

Hy kneust de beckeneelen
Der vyanden, en slaet
Die tegens zijn beveelen[155]
Veraerden in het quaet
De kruinen in, en neemt hem wis[157]
Die boos en stout
Den onwegh houdt[159]
In dicke duisternis.

Hy zeght: ick heb beslooten
In 's hemels raet alree
Van Basan hen te stooten,[163]
Te plompen in de zee,
Op dat mijn volck zijn' voeten vleck',[165]
En verwe in bloet,
De hont verwoet
Het bloet des vyants leck'.

Men zagh, o Godt, u haelen
Als Koning in het koor,
Daer heiligheên uit straelen.
De Vorsten traden voor
Uw' wagen in den maeghderey,[173]
Op snaer, en trom,
Bazuin, en bom,[175]
Kornet, en kerckschalmey.

Looft Godt, daer gy te gader
Vergadert: zingt hem lof,[177-178]
Die vloeit, gelijck eene ader,
Uit Jakob, rijck van stof.
Daer treet de jonge Benjamin,

147-152 *V:* Domini, Domini exitus mortis, vs. 22, de uitwerking is van Vondel, die zich Samson herinnert.
155 *Die:* hun die.
157 *neemt:* haalt.
159 *onwegh:* verkeerde weg, vgl. onmensch, ondier etc..
163 *V:* ex Basan convertam, vs. 23; *B:* ex Basan regione uberrima.
165 *vleck':* bevlekke.
173 *Uw' wagen:* in de *V.* niet hier genoemd, wel in Psvs. 18, dat nawerkend bij Vondel het triomfdenkbeeld der Renaissance te voorschijn roept, dat in verband met Christus door Dante al zoo drastisch was gebruikt, *Purg.* XXIX, 107-vlg.
175 *Kornet, en kerckschalmey:* hoorn en kerkfluit, in *Ad. in Ball.:* kornet en hofschalmei, vs. 838.
177-178 *te gader vergadert: V:* in ecclesiis, vs. 27.

Zoo groot van geest,[181-182]
En eert Godts feest,
Vol viers, verruckt van zin.

Daer ziet men Juda praelen
Met scepter, kroone, en pracht,
En Nepthali zijn paelen
Verlaeten, en 't geslacht
Van Zabulon vol yver treên,
Niet flaeu noch koel
In dit gewoel
Het hooge feest bekleên.[181-192]

Beveel dit in den hoogen
Uw maght, o Godtheit: sterck
In ons door uw vermogen
Uw aengevangen werck.
Gekroonden met gemeene stem[197]
Vereeren u
Hun gaven nu
In 't nieuw Jerusalem.

Bestraf de woesten. stieren[201]
Zijn nu te hoop vergaêrt,
Daer 't volck, misbruickt als dieren,
Van Godt en reên veraert,[203-04]
Om uit te sluiten ongetoeft[205]
Wat u belijt
En in dien strijt,
Als zilver, wort beproeft.

Verstroy de krijghsgezinden.
Gezanten koomen uit
Egypte uw' tempel vinden.
De Mooren, zwart van huidt,
Verzoenen zich met 's hemels troon,
Nu 't nieuwe licht
Hun blint gezicht
Verlicht, zoo klaer, en schoon.[212-16]

181-182 toevoegsel.
181-192 *B* leidt het Psvs. 28 in met de bemerking, dat de Profeet de toekomstige blijdschap van de leiders der Kerk voorziet: deze gedachte beheerscht Vondels zeer vrije vertaling.
197 *gemeene:* algemeene, eensgezinde.
201 *Bestraf de woesten: V:* increpa feras arundinis, vs. 31, volgens *B:* de wilde dieren in het bosch; Vondel laat arundinis onvertaald.
203-04 *V:* in vaccis populorum, vs. 31; *B:* id est, in medio populorum insipientium instar vitulorum.
205 *ongetoeft:* zonder toeven, haastig.
212-16 *V:* Aethopia praeveniet manus ejus Deo, vs. 32; Vondels interpretatie steunt in de verte op die van *B*.

Zing Godt, o maght der aerde:
  Zing Godt: zing onzen Godt,
Die d'eerste, naer zijn waerde,[219]
  Zich zet in 't hemelsch slot,
En oostwaert stijght van boogh in boogh,
  En dringt al door,
  Van koor in koor,
Uit aller Englen oogh.

Merckt op, hoort toe, en luistert:
  Hy dondert fel en schel:
Eert Godt, die, noit verduistert,
  Zijn' glans in Israël
Liet schijnen. ziet hem uit de wolck,
  Zoo maghtigh groot
  En heerlijck, bloot[231]
Verschijnen voor zijn volck.

De Godt der vaedren, veiligh
  Op 's hemels troon, verklaert
Zijn maght in elcken Heiligh
  Te wonderlijck. hy baert[236]
Gewelt en maght, als opperhooft,
  In zijne schaer
  Te wonderbaer.[239]
Hy wort in top gelooft.[240]

De LXVIII. Harpzang.*

Salvum me fac, Deus.

  O goedertieren vader,
Behoeme toch, en bergh uw eenigh zaet:
  Ick was de Doot noit nader,[2-3]
Nu 't water wast, en op de lippen staet.
  Ick ben in slijm gezoncken[5]
Tot aen den hals, en voel geen' gront om laegh:[6]
  Ick smoor, bykans verdroncken

219 *V:* qui ascendit super caelum caeli, ad orientem, vs. 34; *d'eerste:* als de eerste.
231 *bloot:* openbaar.
236 *Te:* zeer.
239 *Te:* zeer.
240 *in top:* op 't hoogst.
* Ps. 68.
2-3 *bergh* enz.: toevoegsel.
5 *slijm:* slijk.
6 *voel geen gront om laegh: V:* Non est substantia, vs. 3; *B:* non est fundamentum sive fundus, ubi subsisti possit.

In zee. de storm verrucktme vlaegh op vlaegh.
Ick riep in zwaericheden
Mijn keel dus heesch, en zagh mijne oogen blint;
Terwijl ick van beneden
Uit hoop mijn oogh naer Godt hief, die my mint.
Mijn haeters, die my quellen
Ontschuldighlijck, en zonder recht en reên,[14]
Zijn eer dan 't hair te tellen,[15]
Dan hairen, die mijn beckeneel bekleên.[16]
De boozen, die boosaerdigh
My zonder schult dus wassen over 't hooft,
Nu stouter, onrechtvaerdigh
My eischen 't geen ick niemant hebbe ontrooft.
Gy hebt het afgekeecken
Wat dwaesheit my, o Godt, ten schimp gedijt.[21-22]
Voor u zijn geen gebreecken
Bedeckt, die elck my toeschuift, en verwijt.[24]
Maer laet, o Heer, mijn lijden
En jammer niet beschaemen noch verslaen
Die uwen naem belijden,
En op uw maght en hulp, als pijlers, staen:[28]
Dat zy niet troostloos zwichten
Om my, dus straf mishandelt, en te fel;
Want zij hun heilhoop stichten[31]
Op u, o stut van 't stamhuis, Israël.
Gewislijck uwent halve
Verdraegh ick nu zoo veel schandael, en smaet.[34]
Mijn aenschijn, met geen zalve
Begooten, treurt, verdruckt, beschimpt, gehaet.[35-36]
Ick schijn by mijnen broeder
Een vreemdeling, zijne oogen onbekent;[38]
By d'afkomst van mijn moeder
Een uitheemsch gast, van 's weerelts uiterste endt:[40]
Want lust tot uw tapijten
En heilighdom verslont verruckte my.[41-42]
Wat boozen u verwijten,

14 *Ontschuldighlijck:* dit moet een drukfout zijn voor: *onschuldighlijck:* zonder dat ik schuldig ben.
15 *eer:* ook waarschijnlijk een vergissing voor *min*, omdat het niet valt aan te nemen, dat Vondel het eenvoudig Latijn van de *V:* Multiplicati sunt super capillos capitis mei, vs. 5 niet verstaan zou hebben.
16 *beckeneel:* schedel.
21-22 *V:* Deus tu scis insipientiam meam, vs. 6; *B:* Tu scis me pati propter insipientiam primi hominis.
24 *die elck* enz.: toevoegsel.
28 *En op:* en die op; *als pijlers:* toevoegsel.
31 *hun heilhoop:* de hoop van hun heil.
34 *schandael:* beschaming.
35-36 *V:* operuit confusio faciem meam, vs. 8.
38 *zijne oogen onbekent:* toevoegsel.
40 *van 's weerelts uiterste endt:* toevoegsel.
41-42 *V:* Quoniam zelus domus tuae comedit me, vs. 10; *tapijten:* tempelvoorhang.

Dat lastren treft mijn hart, om u in ly.[44]
Indien ick 't hooft bedecke
Met assche, en vast, dat strecktme tot verwijt.
Zoo ick een' zack aentrecke,
En hairen kleet, men schimpt met my van spijt.
Het poortgerecht, aen 't schimpen,[49]
Belacht en maeltme uit schimp te schendigh af,[50]
Die droncken 't licht zien krimpen[51]
Zijn zingende beholpen met mijn straf.[52]
Ick midlerwijl met smeecken
Verbidze, die my quetsen, zonder schult,[54]
Houde aen met u te spreecken,
Beveele, o Godt, u d'uitkomst met gedult.
Verhoor dan mijn gebeden
Naer uw gena, die rijck is zonder endt.
Behoe den aengestreden,[59]
En sterck uw woort en waerheit, wijdt bekent.[60]
Verlos my uit den slijcke,
Eer ick versmoor'. bevryme voor den haet,[62]
En red, eer 't hart bezwijcke,
Mijn leven uit dien afgront, zonder maet:[64]
Dat my geen storm verdelge,
Daer zulck een stroom en zeegetijde gaet,[66]
Geen diepte my verzwelge,
De put zijn' mont niet sluit, die open staet.[68]
Verhoorme, o Heer, daer boven,
Om uw gena, die endtloos is, en groot.
Begunstigh den verschoven
Naer uw gena, die neêrvloeit uit uw' schoot.
Verhoorme snel in lijden,[73]
Eer my de noot verslinde, en ondertreck'.[69-74]
Keer 't aenzicht niet ter zijden,
Noch wil uw kint niet aanzien met den neck.
Behoe mijn ziel voor 't stranden.
Verlos haer uit de barning van den vloet.[77-78]
Ontruckze 's vyants handen,

44 *in ly:* in nood.
49 *Het poortgerecht: V.* qui sedebant in porta, vs. 13; *B* herinnert eraan, dat bij de Joden de rechtspraak werd uitgeoefend bij de stadspoort, vgl. *Salomon*, vs. 824-25; *K. David in Ball.* vs. 490-91.
50 *te schendigh:* al te schandelijk.
51 *V:* qui bibebant vinum, vs. 13; *krimpen:* verdwijnen; die tot in den nacht zitten drinken.
52 *beholpen:* ingenomen, vroolijk.
54 *Verbid ze:* bid voor hen.
59 *aengestreden:* bestredene.
60 *sterck:* bevestig, vervul.
62 *versmoor':* stik.
64 *afgront, zonder maet: V:* profundis aquarum.
66 *stroom en zeegetijde:* hoog water.
68 *De put:* de put van den afgrond, *V:* puteus, vs. 16.
73 *V:* Velociter exaudi me, vs. 18 staat een vs. verder.
69-74 *V:* Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua; secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me, vs. 17.
77-78 toevoegsel.

En 's vyants arm, en zoo veel wederspoet.[80]
Gy kent alleen mijn schanden,
Ontsteltenis, verwijt, schandaal, verdriet.
Gy kent die my aenranden.
Van hun verwacht ick leedt, en anders niet.
Ick zocht een' medelijder,
En vondt geen' troost. ick wert met gal gevoedt.
Mijn haeter en benijder
Schonckme edick, toen my dorste, flaeu te moedt.[88]
Hun eigen disch gedije
Hun tot een' strop, vergeldinge, en schandael.[90]
Geen licht hun oogh verblije.
Dat zy gebuckt naer 't graf gaen altemael.[92]
Aertswreecker, giet uw' toren[93]
Op henliên uit, en tastze razende aen.[94]
Men zie hun steên verstooren,
Hun huizen woest en dootsch en ledigh staen:
Want dien gy hebt geslagen
Vervolghden zy, vermeerden, slagh op slagh,
Zijn wonden, en zijn plaegen:
Dat schenck hun in, ten spiegel, en ontzagh.[100]
Vermeerder hun misdaeden,
En stapel staêgh het een op 't ander quaet,
Datze uw gerechte paden
Niet wandelen, noch zy, noch al hun zaet.[103-04]
Wischtze uit den boeck van 't leven,
Dat eeuwigh duurt, en nimmer zy hun naem
Met vroomen opgeschreven.
Verdelghze met hun bloet, en naem, en faem.
Ick ben wel arm, en druckigh:[109]
Maer gy, o Godt, behoedt my. 'k zal met lof
Uw' grooten naem geluckigh
Met zang op zang verheffen op dees stof.
Dat zal u meer behaegen
Dan eene vaers, wiens hoorens door de huit
Eerst botten alle dagen,[114-15]
Wiens teere klaeuw allengs noch groeit, en spruit.
Laet uw gewillige armen

80 toevoegsel.
88 *edick:* azijn; *moedt:* moede.
90 *schandael:* schande, *V:* scandalum, vs. 23.
92 *gebuckt naer 't graf:* gebukt tot 't eind van hun leven, *V:* semper incurva, vs. 24.
93 *Aertswreecker:* toevoegsel; *toren:* toorn.
94 *razende:* verbolgen.
100 toevoegsel.
103-04 *V:* et non intrent in justitiam tuam, vs. 28.
109 *druckigh:* bedrukt, *V.* dolens, vs. 30.
114-15 *V:* vítulum novellum, cornua producentem et ungulas, vs. 32.

Dit aenzien, zich verheugen. zoeckt verblijt
Hem die u kan beschermen,
Zoo leeft uw ziel in Gode zonder strijt:
Want Godt verhoort de zijnen,
En d'armen, breeckt 's gevangens banden los.
Laet al wat leeft verschijnen,
Hem loven aerde, en hemel, zee, en bosch.
Godt waeckt voor Sions muuren,
En sterckt de steên van Juda voor 't bederf,
Dat sy de nijt verduuren:[126-27]
Daer woont d'oprechte, en erft het lant ten erf.[128]
Het heiligh zaet der vroomen
Bezit het lant gerust in volle vre,
En al die na hun koomen,
Verbonden aen Godts dienst, bezitten 't me.[132]

De LXIX. Harpzang.*

Deus, in adjutorium meum.

O Noothulp in gevaeren,
Nu helpme, en let
Wat angsten my bezwaeren.
Och, haest u, redt
My flux: ick roep om bystant.
Beschaem, vertsaegh
Mijn' haeter, en dootvyant.[vs. 5-7]
Beschaem, verjaegh
Die mijn bederf begeeren.
Verjaegh, beschaem
Die my met schimp braveeren[11]
Om uwen naem.[12]
Verheugh hem, dat hy springe,
Al die u zoeckt.
Dat hy u lof toezinge,
En, hoe men vloeckt,

126-27 *V:* aedificabuntur civitates Juda, vs. 36.
128 *erft .... ten erf:* echt Vondelsche repetitie.
132 *me:* mede.
* Ps. 69. - Deze Ps. is, behalve kleine verschillen, gelijk aan Ps. XXXIX, vs. 14-18, maar om de andere versmaat heeft Vondel vs. 92-115 van zijn XXXIX Harpz. hier niet overgenomen en alles opnieuw vertaald.
vs. 5-7 *bystant - vyant*, dit rijm ook in LVIII Harpz. vs. 1-3 en LXXIII, vs. 49-51.
11 *V:* qui dicunt mihi Euge, euge, vs. 4.
12 Hoewel achter *braveeren* geen komma staat, moet het toevoegsel *om uwen naem* toch bij 10 gelezen worden.

U eere, als zijn' behoeder.
Maer ick ben arm,
En naeckt, dies helpme, alvoeder.
Beschut, bescherm,
Bevry ons, zonder toeven,
Nu wy uw hulp behoeven.

De LXX. Harpzang.*

In te, Domine, speravi, non.

Ick boude op u, o Heer,
De hoop van mijn behoudenisse,
Dies sta ick, wat my anders misse,[3]
Niet schaemroot, nu noch nimmermeer.[vs. 1-44]
Verlosme van al wat boosaerdigh
My onderdruckt: want gy rechtvaerdigh
Den booswicht naer zijn boosheit loont,
Onnozelen bevrijt, en kroont.[5-8]

Behoeme, neigh uw oor
Genadigh naer uw knechts gebeden.
Verstreck uw' dienaer, dus bestreden,
Een wacht, van achter en van voor,
Een vaste vryburgh, en beschutter.
Gy zijt mijn toevlught, onderstutter,
En steenrots. ruckme uit 's vyants maght,
Die wetteloos uw wet veracht.

Gy stercktme met gedult,
En waert, van mijne jonge jaeren,
Mijn hoop, en troost. terstont na'et baeren,
Toen mijne moeder wiert vervult
Met blyschap, ick begon te leven,[19-21]
Hebt gy mijn zenuwen gesteven,
En waert, van 's moeders lichaem aen,
Gewoon my rustigh by te staen.

* Ps. 70.
3 *misse:* ontbreke.
vs. 1-4 *V:* In te Domine speravi, non confundar in aeternum, vs. 1.
4 *nu noch nimmermeer:* nu niet en nooit.
5-8 *V:* In justitia tua libera me, et eripe me, vs. 2.
19-21 *terstont na 'et baeren* enz.: *V:* ex utero, vs. 6.

Dat gafme rijcke stof
Van u te zingen, en te dichten.
Nu schijn ick, dus geraeckt aen 't zwichten,[27]
In d'oogen van het volck en 't hof
Een wonderspoock, en gansch te sneven:[29]
Maer gy zult kracht en sterckheit geven:
Dan vloeit mijn mont van 's hemels prijs,
En 't licht gaet onder op mijn wijs.[25-32]

Versteeckme van mijn kroon
En Rijck niet in mijne oude dagen.
Laet uw' gezalfden niet verjaegen,
Nu hy verzwackt, uit zijnen troon:
Naerdien mijn vyant dus verwaeten
Durf roemen: Godt heeft hem verlaeten:
Naerdien de Raet, van my vervremt,[39]
My laegen leght, en t'samenstemt.

Men roept uit eenen mont:
d'Almaghtige is van hem geweecken.
Vervolght hem: vat hem: hy blijft steecken,
Daer niemant aen zijn zijde stont.[44]
Verwijder niet, nu zy 't bespieden.[45]
Gewaerdigh my de hant te bieden.
Beschaem en stop den lastermont.
Beschaem beschimp hem, die my wont.

Maer mijne hoop houdt aen,
En stapelt lof op lof in 't zingen.
Mijn mont, te toomen nochte dwingen
Van blyschap, volght de zonneraên,
En vaert ten hemel, van beneden,
Trompet hoe Godts gerechtigheden
Oprechten kroonen, boozen slaen,
Deze op- en d'andere ondergaen:[51-56]

27 *dus geraeckt aen 't zwichten:* nu ik zulk een wending heb genomen, de bekeering? *V* heeft hier niets van.
29 *wonderspoock: V:* prodigium, vs. 7; *en gansch te sneven:* en niets meer te beteekenen.
25-32 Vondels eigen stem!
32 *'t licht:* de zon; *wijs:* lied.
39 *V:* qui custodiebant animam meam, vs. 10; *B:* die mij vroeger (antea) met raad of daad beschermden; uit dit antea groeide *van my vervremt:* die nu van mij vervreemd zijn, mij nu vijandig geworden zijn.
44 *Daer:* daar waar.
45 *Verwijder niet:* verwijder u niet van mij; *V:* ne elongeris a me, vs. 12.
51-56 *V:* tota die salutare tuum, vs. 15.

Want ick my niet versta
Op aerdtsch vernuft, en menschetreken,[57-58]
Maer op Godts almaght, klaer gebleecken,
En zijn rechtveerdige gena,
Die niemant zal verongelijcken.
Van jongs op hebtge, o Godt, door blijcken[62]
My dit gesterckt, dies eert mijn zang[63]
Uw wonderen mijn leven lang.[57-64]

Bezwijckme dan, o Godt![65]
Geensins in d'afgeleefde dagen,
Dus grijs, te zwack om last te draegen,
Op dat mijn geest en lippen, vlot
En vlugge, uw' stercken arm, en krachten
Aenstaende stammen en geslachten
Bazuinen mogen overal,
Zoo lang hun afkomst leven zal:

Dat ick de loftrompet
Van Godts almogentheit magh steecken,
En zijn rechtvaerdigheit, gebleecken
Daerze elck zijn grens en paelen zet,
Elck een in hemel en op aerde
Bejegent naer zijn' eisch en waerde.
Wie is zoo wijs, zoo sterck, zoo rijck?
Wie d'onbegreepenheit gelijck?[73-8080]

Wat hebtge al ramp en druck,
Hoe groote elenden my beschoren!
Daerna, bedaert in uwen toren,[83]
Mijn' geest herschaepen, met geluck
Gezegent, en door uw vermogen
Uit 's afgronts muil en klaeu getogen.
Hoe hebtge uw heerlijckheit vergroot,
Mijn hart verquickt op uwen schoot.

Ick zal op mijne harp
Van uw getrouwe waerheit speelen,
En uwen lof mijn luit beveelen,

57-58 *V:* Quoniam non cognovi literaturam, vs. 15; volgens *B* laat de profeet zich niet in met menschelijke wijsheid en geslepenheid (*menschetreken*).
62 *op:* aan; *blijcken:* bewijzen.
63 *My dit:* mij hierin.
57-64 Weer Vondels eigen stem.
65 *Bezwijckme:* verlaat mij.
73-80 *V:* Potentiam tuam et justitiam tuam Deus usque in altissima, quae fecisti magnalia; Deus quis similis tibi? vs. 19.
80 *d'onbegreepenheit:* de Latijnsche theologische term is incomprehensibilitas.
83 *toren:* toorn.

Gestelt op 't oor heel luisterscherp.[92]
O Jakobs heilige beschermer,
Mijn keel zal huppelen, niet armer
Van galm, gelijck mijn ziel, die ghy
Geberght hebt, daerze lagh in ly.[96]

Van dat het morgenlicht
Verrijst, tot daer de zon haer straelen
Te water voert in 't nederdaelen,
Zal mijne tong, aen zang verplicht,
Uw hemelsch Recht met lof stoffeeren,[101]
Als mijn vervolgers angstigh keeren,
En schaemroot vlughten, en verbaest,[103]
Daer Godts bazuin triomfe blaest.[97-104]

De LXXI. Harpzang.*

Deus, judicium tuum regi.

Nu geef den Koning op den troon[vs. 1]
Uw oordeel, om partyen
Te scheiden: geef des Konings zoon[2-3]
Uw' stijl van Recht, om t'allen tijen[4]
Uw volleck, zonder gunst of haet,
O Godt, te rechten, klaghtige armen,[6]
In hunnen onderdruckten Staet,
En rechtszaeck, billijck te beschermen.

De vrede bloeje door uw Rijck,
Waer menschen bergen decken.[10]
Het Recht beslechte alle ongelijck,
Zoo wijt en breet de heuvels strecken.
Hy handhaef 't Recht, waer d'armoe zit,
Behoe nootdruftige, en haer kinders,
En toome, als met een montgebit,[15]
Den lastermont des eerverslinders.

92 *luisterscherp:* aandachtig, vgl. *Kruisbergh*, Dl. III, bl. 604, vs. 53.
96 *in ly:* in nood.
101 *stoffeeren:* bekleeden, bezingen.
103 *verbaest:* overmeesterd.
97-104 Justus fide vivit!
* Ps. 71.
vs. 1 *den Koning:* Salomon, voor wiens gelukkige regeering deze Ps. een gebed is.
2-3 *om partyen te scheiden:* om rechtsgedingen te beslissen.
4 *uw stijl van Recht: V:* justitiam tuam, vs. 2; *B:* id est justitiam talem qualis est tua.
6 *klaghtige:* zich beklagende.
10 *decken:* bewonen.
15 toevoegsel.

Dit Rijck zal langer duuren dan
De zon en maen haer ronden[17-18]
Voltrecken, tekens zetten van[19]
Het jaer, en maent, en dagh, en stonden,
Van stam tot stam, zijn Koningsdom[21]
Verquickt elx hart. hy daelt, als regen[21-22]
En dauw op velt en vacht, alom[22-23]
Van hitte dorstigh, en verslegen.[29]

Geduurende zijn heerschappy
Zal 't billijck Recht, aen 't bloejen,
En vrederijckheit, zoet en bly,
Met vollen zegen overvloejen,
Zoo lang de maen om d'aerde rent.
Hy zal, van zee tot zee, de paelen
Des Rijx uitbreiden. 's weerelts endt
Bepaelt zijn Rijck, en stuit zijn straelen.[31-32]

Voor zijnen stoel zal 't Moorsche hof
Met zijn Moorjaenen knielen,[33-34]
De vyant kussen hant, en stof.
Gekroonde en koningklijcke zielen
Van Tharsis, eilanden, en zee
Hem gaven offren. groote heeren,
Gekroonde Arabers, Saba me,[39]
Dien Koning met schenckaedjen eeren.

Wat kroonen op den tulbant draeght[41]
Op d'aerde zal hem kennen,
Zoo wijt de Faem van hem gewaeght
Het woeste volck zich laeten mennen[44]
Van zijnen teugel. wat bedruckt
En onderdruckt zit, zal hy vrijen.[47]
Den hulpeloozen hals ontruckt
Hy 't ysren juck der dwinglandijen.

17-18 *V:* Permanebit cum sole et ante lunam, vs. 5; Vondel zegt meer; *ronden:* omgangen.
19 *tekens zetten:* Versta: en zoolang zon en maan de tijdsindeeling afteekenen; toevoegsel.
21 *van stam tot stam:* in generationem et generationem, vs. 5.
21-22 *zijn Koningsdom Verquickt elx hart:* toevoegsel.
22-23 *V:* sicut stillicidia stillantia super terram, vs. 6.
29 *verslegen:* verslagen.
31-32 *V:* a flumine, vs. 8 is niet vertaald.
33-34 *V:* Coram illo procident Aetiopes; alle Afrikanen noemt Vondel Mooren, Morianen of Moorelanders, vgl. *Salomon*, vs. 110.
39 *me:* mede.
41 De *V* spreekt van omnes reges terrae, vs. 11; onder invloed van de voorgaande vss. ziet Vondel al die koningen als betulbande Arabieren.
44 *Het woeste volck:* de onbeschaafde, heidensche volkeren; *V:* Gentes, vs. 11.
47 *vrijen:* bevrijden.

Hy begenadight d'Arremoe,
Behoedt de hulpeloozen,
En breeckt den woeckraer, nimmer moe
Van knaegen, en den vrecken boozen[52]
Den woeckertant uit hunnen beck,[53]
En eert het bloet, dat van die wreeden
Als slijm geacht, en op den neck[55]
Met smaet getrapt wort, en getreden.

Hy zal lang leven, en gebiên.
Arabie hem wijden,
Arabisch gout op zijne knien,
Den Koning eeren t'allen tijden,
En dancken 't gansche leven lang,
Al d'aerde milt haer vruchten baeren[62]
Op hooge bergen, zonder dwang
Van Kouter, rijck van volle jaeren.[63-64]

Het koren zal op Liban staen,
Daer cederboomen groejen,
En ruisschen. d'aerde levert graen.
De steden zullen heerlijck bloejen,
Gelijck 't bedaude gras op 't velt,
Daer 't room en melck en honigh regent.[70]
De naem van dezen vredehelt
Zy eeuwighlijck van Godt gezegent.

Zijn naem verduurt de zon, gewent
Te schijnen op haere orden.[74]
Wat volck op d'aerde hem bekent[75]
Zal in zijn' naem gezegent worden.
Al 't Heidendom ontvouwt zijn' lof.
Gelooft zy Jakobs Godt byzonder,
Die stam op stam verrijckt met stof
Tot prijs, geschept uit 's hemels wonder.

De naem van deze Majesteit
Is waerdigh prijs t'ontfangen,
Te volgen 't spoor der eeuwigheit,

52 *vrecken boozen:* aan de vrekke boosdoeners.
53 toevoegsel.
55 *slijm:* slijk.
62 *V:* Et erit firmamentum in terra, vs. 16; *B:* id est, abundantia frumenti.
63-64 *zonder dwang* enz.: toevoegsel.
70 toevoegsel.
74 *op haere orden:* naar vaste regelmaat.
75 *bekent:* belijdt.

Op onvermoeide lofgezangen.
Dees Majesteit bestraelt alom
Den aerdtboôm, en 't geslacht der menschen.
Gelooft zy 't eeuwigh Koningsdom.
Het bloeje en groey, gelijck wy wenschen.[88]

De LXXII. Harpzang.[*]

Quam bonus Israël Deus.

Hoe goedertieren en genadigh
Bejegent Jakobs Godt in smert
Het zuiver en besneden hart[3]
Van zijn besneên gestadigh![4]

Te zorghlijck slipperden mijn treden[5]
Bykans op 't gladde, daer ick tradt,
En gle bykans van 't rechte padt,[7]
In mijn gemoedt bestreden:[8]

Want qualijck kon ick dit gedoogen
Dat Godt den boosen vrede gont,[10]
't Geluck van zelf hun in den mont
En tegen komt gevloogen.[11-12]

Zy schijnen op geen doot te passen,[13]
En leven lang. ontmoet hun iet,
Hun leedt is slechts een kort verdriet:
Zy schijnen 't leedt ontwassen.[16]

Zy worstlen met geen zwaericheden,
Gelijck rechtvaerdigen om laegh,
Gevoelen niet de roede en plaegh,
Die 's vroomen rugh doorsneden.[20]

88 *gelyck wy wenschen: V:* fiat, fiat, vs. 19.
* Ps. 72.
3 *besneden:* door tucht beheerschte.
4 *besneên:* besnedenen, Joden.
5 *slipperden:* slibberden of slipten.
7 *gle:* gleed.
8 toevoegsel.
10 *gont:* gunt.
11-12 toevoegsel; *B:* iniquos quos vidit prosperitate ac pace gaudere quam non merentur.
13 *passen:* letten; ze zijn zonder zorg voor hun dood.
16 toevoegsel.
20 *doorsneden:* doorstriemden.

Dus ziet men hen het hooft opsteecken,
Met onrechtvaerdigheit bekleet,
En godeloosheit, die niet weet
Dat Godt het quaet zal wreecken.[23-24]

Men ziet by 't onrecht hen gedyen,
Gezont, en vet, en heel gerust.
Zy volgen wat hun harte lust.
En weeten van geen stryen.

Zy spreecken stout al watze dencken,
En zien noch Godt noch menschen aen,
Ontzien door lastren, daerze staen,
Geensins Godts eer te krencken.[31-32]

Zy spalcken hunnen mont wijt open,
Verlastren Godt om hoogh, helaes.[34]
Hun tonge scheltze hier voor dwaes
Die op de Godtheit hoopen.[35-36]

Mijn volck zal hierom zich bekeeren,
En zien den uitgang en het slot[38]
Van 't leven, dat, vervreemt van Godt,
Dus rolt naer hun begeeren.[37-4040]

Zy spraecken: hoe wort boven kennis[41]
By Godt genomen van ons werck?
Is Godts gedachtenis zoo sterck?[43]
O reuckelooze schennis![44]

d'Ontruste sprack: ay sla uwe oogen[45]
Op hem, en zie hoe schoon hy bloeit,
Hoe 's booswichts huis dus overvloeit
Van rijckdom, en vermogen.

23-24 *die niet weet* enz.: toevoegsel.
31-32 *V:* iniquitatem in excelso locuti sunt, vs. 8; *lastren:* schandelijke taal; *daerze staen:* overal waar ze zijn.
34 *Verlastren:* lasteren.
35-36 *V:* lingua eorum transivit in terra, vs. 9; *B:* detrahens cultoribus Dei, quasi vana sit spes eorum; *scheltze:* scheldt diegenen.
38 *zien:* letten op.
37-40 *V:* Ideo convertetur populus meus hic, et dies pleni invenientur in eis, vs. 10; *B* verklaart, dat het brave volk zich tot de overweging zal wenden (*zich bekeeren*) van den langdurigen voorspoed der boozen.
40 Versta: zich zoozeer volgens hun begeerten voltrekt.
41 *boven:* daarboven, in den Hemel.
43 *gedachtenis:* verstandelijke waarneming; *V:* scientia, vs. 11.
44 toevoegsel; *reuckelooze:* roekelooze.
45 *'t Ontruste:* de zwakkeling; *B:* loquitur in persona infirmorum.

Toen sloot hy: 'k heb dan zonder reden[49]
Mijn hart gezuivert, en mijn hant
Gewasschen, in onnooslen stant,[51]
Van smetten hier beneden.

Ick wert den ganschen dagh gesmeeten,[53]
Gegeesselt. mijn verdriet begon
Des morgens, en de westerzon
Zagh d'oogen uitgekreeten.[55-56]

En sprack ick: Godt heeft zich vergreepen
In d'orden, die, om hoogh gestelt,
De boozen zegent, vroomen quelt,
En plaeght, van druck beneepen:

Zoo zoude ick Godts geslacht verdoemen,
En eige kinders hier beneên,
Die doorgaens hunne strijt volstreên.
'K zou Godt onbillijck noemen.[57-64]

Om Godts geheimraet te grondeeren[65]
Bevont ick, alvoorziende Godt,
Mijn brein te zwack, en stont voor 't slot,[67]
En ruste op uw begeeren:[68]

Tot dat ick in uw heilighdommen
Godtvruchtigh hoorde een slot van 't pleit,
En hoe elcks uitgang boven leit,
Daer d'Englen voor verstommen.[69-7272]

'k Vernam hoe gladt de rijcken stonden,
Hoe gy verhieft de stoute ziel,
Op datze zoo veel laeger viel
Door al haer snoode vonden.[73-76]

49 *Toen sloot hy:* toen, den voorspoed den boozen ziende en meenend dat God onze daden niet kent, concludeerde hij; Vondels 3de persoon maakt weinig verschil met *V:* Et dixi, vs. 13.
51 *in onnooslen stant:* onder de schuldeloozen; *V:* inter innocentes, vs. 13.
53 *gesmeeten:* geslagen.
55-56 *en de westerzon* enz. de avond, toevoegsel.
57-64 *V:* Si dicebam: Narrabo sic: ecce nationem filiorum tuorum reprobavi; vs. 15 expliceert *B* zoo: Si dicebam apud me, pergam narrare prosperitates impiorum quasi injustas et hanc injustitiam in Deum referre ... hoc ipso reprobravi et damnavi omnes filios Dei.
65 *geheimraet:* geheime raadsbesluiten; *grondeeren:* doorgronden.
67 *'t slot:* het voor mij geslotene.
68 *ruste:* berustte.
69-72 *V:* Donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum, vs. 17; *B:* Donec per orationem lumen obtinerem (*Godtvruchtigh hoorde*) ... et intelligam solutionem quaestionis (*een slot van 't pleit*) in novissimis eorum (*elcks uitgang*) considerando Deum habere providentiam.
72 toevoegsel.
73-76 *V:* Verumtamen propter dolos posuisti eis, dejecisti eos dum allevarentur, vs. 18, waarbij *B* naar S. Hieronymus: Dum injustis dedisti magnas divitias, posuisti eos (*gij verhieft*) in loco ubi facile labi possent in interitum (*op dat ze zoo veel lager viel*) et quia non sciverunt in lubrico (*gladt*) caute ambulare enz.

Hoe schichtigh zijnze neêrgevallen,
Met hunnen ongerechten schat,[57-78]
In asch begraven, als een stadt
Gestort met poorte, en wallen![78-80]

Gelijck een droom voor 's wackren oogen
Verdwijnt, zult gy hun beelt oock me[82]
Vernietigen in 's hemels ste[83]
Door 't onbepaelt vermogen.[84]

Mijn hart ontstack in 't overmeeten
Van uw beleit: mijn ingewant
Verging. 'k beken mijn onverstant,
En niets hier van te weeten.[85-88]

Ick nam uw juck op, neêrgebogen
Gelijck het domme en stomme vee.
En liet my leiden heel gedwee
Door uwe maght bewogen.[89-92]

Gy hieltme by den toom van reden,
En leide my naer uwen eisch,
Gewellekomt in uw paleis,
En hof, vol heerlijckheden.[93-96]

Wat staet my boven Godt te wenschen,
En 's hemels glori, rijck van schat?
Wat kan my d'aerde geven? wat
Zijn naeckte en arme menschen?

Mijn leden en mijn hart bezwijcken
In 't overweegen van dit goet,
O Godt, mijn hart, mijn erf, mijn gloet,
En lot, als d'eeuwen wijcken![103-04]

57-78 *Godt heeft zich vergreepen In d'orden, die, om hoogh gestelt:* Versta: God heeft verkeerd gedaan door omhoog een orde, een regeling vast te stellen, die.
78-80 *B:* instar civitatis desolatae, ubi praeter ruinas nihil cernitur.
82 *me:* mede.
83 *in 's hemels ste:* de hemelsche stede, stad; *V:* in civitate tua, vs. 20.
84 *onbepaelt:* onbeperkt.
85-88 Vondel wijkt hier af van B's interpretatie dezer moeilijke *V*-vss: Quia inflammatum est cor meum et renes mei commutati sunt, Et ego ad nihilum redactus sum et nescivi, vs. 21-22, die volgens *B* Davids bekeering tot God aanduiden; *overmeeten:* overwegen.
89-92 *V:* Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum, vs. 23; volgens *B* bedoelt de Psalmist, dat hij van Gods mysteries even weinig begrepen heeft als een jukdier, maar dat hij niettemin God trouw wil blijven.
93-96 *V:* Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me et cum gloria suscepisti me, vs. 24, de laatste woorden licht *B* toe met in civitatem tuam (*uw paleis, En hof*).
103-04 *V:* pars mea Deus in aeternum, vs. 26.

Want wie zich blint van u verwijder,
Vergaet. wie 't hart aen boelen hangt,
En afgoôn, straf van Godt ontfangt,
Ten spiegel van een yder.[108]

My is niet nutter dan verbonden[109]
Aen Godt te blijven dagh en nacht,
Mijn hoop te bouwen op zijn maght,[111]
Noit kranck noch zwack bevonden:

Om al Godts wercken uit te breiden,
En rijck t'ontvouwen met mijn stem
Op Sion in Jerusalem,[115]
Noit van zijn' lof gescheiden.

De LXXIII. Harpzang.*

Ut quid, Deus, repulisti.

Hoe hebtge, o Godt, ons dus elendigh
Verstooten in uw grimmigheên?
Verstooten eeuwigh, en onendigh?
Hoe gloeit uw aenzicht naer beneên
Van gramschap, die uw koy laet sneven,
Den wolven tot een' roof gegeven?[vs. 6]

Gedenck toch hoe gy haer vergaerde
Tot eene kudde by den Nijl,
Gelijck een herder, haer bewaerde
Van aenvang, naer uw goetheits stijl,
En voerdeze over velt, en heide,
Gevoedt, gesterckt door uw geleide.[7-12]

Gy holpt uw erfdeel aen 't vermogen[13]
Van staf en koningklijcke kroon,[14]
En zette hen, voor ieders oogen,
Op Sion, uwen bergh, en troon,

108 toevoegsel; *yder:* werd in Vondels tijd ook met ij-klank uitgesproken.
109 *niet:* niets.
111 toevoegsel.
115 *V:* in portis filiae Sion, vs. 28.
* Ps. 73.
vs. 6 toevoegsel.
7-12 *V:* Memor esto congregationis tuae quam possedisti ab initio, vs. 2; *B* herinnert aan den uittocht uit Egypte (*den Nijl*); het beeld van de *heide* is door Vondel ingevoegd.
13 *'t vermogen:* de macht.
14 *B* verklaart, dat *virgam* van de *V.* vs. 2 den koningsstaf beteekent.

In 't hof, waeruit gy woudt regeeren,
En in uw stammen triomfeeren.[16-18]

Hef op uw vuist, en klinck de boozen
Ter aerde, datze nimmermeer
Verrijzen, deze godeloozen,
Erfvyanden van 's hemels eer.[19-21-22]
Wat stont het godtskoor niet te lijden,[23]
Toen zy uw heilighdom ontwijdden.

Uw haeters stoften, en braveerden,
In 't midden van het hooge feest.
De vloecken, die uw koor onteerden,[27]
En hun standaerden onbevreest[28]
Op torens planten, och, verstonden
Geensins wiens heilighdom zy schonden.

Zy hieuwen uw stepoorten neder,[31]
Met zwaert en heirbijl, wreet en stout,
Gelijck men eickenboom, en ceder
In 't bosch met bijlen nederhouwt.
Men stack de krijghstorts in den tempel.
De koevoet schon uw deur, en drempel.[36]

Al 't onbesneêndom sprack vermeeten[37]
By zich in 't harte uit eenen mont:
Valt aen, zoo blijft Godts feest vergeeten,
En uitgeroit tot in den gront.[40]
Geen staetsi zal hun namaels lusten.[41]
Zoo zal de feestdagh eeuwigh rusten.

Wy zien geen wondertekens langer,[43]
Verneemen geen Profeeten meer,
Noch hooren geene orakels, zwanger
Van troost. wy treuren zonder Heer:[45-46]
Alleens of Godt ons had vergeeten,[47]
En zuchten liet aen 's vyants keten.

16-18 *B:* Mons Sion est Regnum, sive caput Regni tui, in quo habitasti.
19-21-22 *boozen - godeloozen - erfvyanden: V:* superbias, vs. 3.
23 *godtskoor:* het God gewijde koor, de verbondsark; *V:* in sancto, vs 3.
27 *vloecken:* vloekwaardigen; *koor:* heiligdom, ark.
28 *standaerden: V:* signa, vs. 4; *B:* vexilla quasi trophaea manifesta in suprema parte portarum vel turrium civitatis.
31 *stepoorten:* stede- of stadspoorten.
36 toevoegsel; *koevoet:* ijzeren staaf.
37 *'t onbesneêndom:* de onbesnedenen, de heidenen; vgl. LXXV Harpz. vs. 1.
40 *uitgeroit:* uitgeroeid.
41 Versta: voortaan (*namaels*) zullen zij geen lust meer hebben in hun godsdienstige feesten, wanneer nl. alle hulpmiddelen daartoe zijn vernietigd.
43 *Wy zien:* hier spreken de Joden weer.
45-46 toevoegsel.
47 *Alleens:* àl eens, gelijk.

O Godt, hoe lang zal uw erfvyant
Braveeren over ons bederf,[50]
Uw volck, versteecken van uw' bystant,[49-51]51
Hem u zien tergen op uw erf,
Uw' naem beschimpen, en verachten,
Nu wy vergeefs op d'uitkomst wachten?

Zult gy uw hant niet eens uitsteecken[55]
Uit uwen boezem, ons ten troost?
Gy waert ons Koning, 't is gebleecken,
En Godt, eer 't oogh den dagh in 't Oost
Zagh rijzen. uwe maght bewaerde[57-59]
Ons midden in den ring der aerde.[60]

Uwe almaght metst de roode golven,
Gelijck een' muur, en houdtze staen,[61-62]
Daer al de draecken in gedolven,
Als in een graf, te gronde gaen.[63-64]
Gy kneust het draeckenhooft uit toren,[65]
Ten aze van de rave en Mooren.[66]

Gy klinckt een bronaêr uit de steenen,
Daer springen klaere beecken uit.
Gy schutte dees Jordaen voorheenen,[69]
Die zagh met schrick haer kil gestuit.[70]
Gy stelde licht en schaduw paelen,
Schiept morgenroot, en zonnestraelen.

Gy vat den aerdtkloot, dicht geslooten
In zijnen ring, omringt van vloên.[74]

50 *bederf:* ondergang.
49-51 *erfvyant - bystant:* dit rijm ook in LVIII Harpz. 1-3 en LXIX, 5-7.
51 *versteecken:* verstoken.
55 *uitsteecken:* lees: uitstéken.
57-59 *V:* Deus rex noster ante saecula, vs. 12; *B* licht dit toe met een herinnering aan de schepping der wereld.
60 *V:* in medio terrae, vs. 12; *B* wijst er op, dat Palestina inderdaad in 't midden van de toen bekende en bewoonde wereld lag; *ring:* ommering, kring.
61-62 *V:* Tu confirmasti in virtute tua mare, vs. 13; *B* illustreert het w.w.: opdat de Roode Zee zou vaststaan als een muur; Vondel breidt op zijn beurt de beeldspraak uit, door de voorstelling, dat God dien muur heeft gemetseld (*metst*).
63-64 *V:* contribulasti capita draconum in aquas, vs. 13; *B:* Grj hebt in de wateren van diezelfde zee de hoofden der Egyptenaren, die als draken de Joden achterna zaten, bedolven.
65 *het draeckenhooft: V:* capita draconis, vs. 14; *B* zegt dat alle uitleggers hieronder Pharao verstaan; *toren:* toorn.
66 *V:* Dedisti eum escam populis Aethiopum, vs. 14; *B* zegt, dat sommige uitleggers het rijk der Egyptenaren een buit voor de Ethiopiërs (bij Vondel doorgaans *Mooren*, vgl. LXXI Harp. vs. 33-34) noemden; maar - vervolgt *B*, en hier heeft Vondel 't oog op - volgens anderen werd het lijk van Pharao het aas van de raven, die om hun zwarte veeren Ethiopiërs genoemd worden: hieruit groeide Vondels eigenaardige verbinding van *rave en Mooren*.
69 *Jordaen: V:* Ethan, vs. 15, ook volgens *B* is de Jordaan bedoeld.
70 *kil:* waterdiepte.
74 *ring-omringt:* echt Vondelsch woordspel.

Den zomer hebt gy overgooten,
Bemaelt met verwe en levend groen:
En schoon de winter 't velt verwildert,
Uw geest en kunst de lent herschildert.[73-78]

Gedenck hoe 't volck, van u verbastert,
Het heilige omwroet, en schoffeert,[80]
Uwe almaght vloeckt, beschimpt, en lastert;
Hoe reuckloos zaet uw' naem onteert,[82]
Uwe almaght terght en trotst baldaedigh,[83]
In zijnen wrevel onverzadigh.[84]

Och, geef uw tortelduif de raven[85]
En wilde dieren niet ten aes.[86]
Vergeet niet eeuwigh uwe slaven,
En armen, dus getrapt, helaes.
Zijn wy te snoot voor u gevonden,
Zoo eert ten minste uw heilverbonden:[89-90]

Want 's vyants huizen allerwegen
Zijn elck een roofnest, opgevult
Met schatten, door gewelt verkregen,
En onrecht. laet beproeft gedult,
Tot wanhoop toe niet gansch verschoven.[95]
De droeve en arme zal u loven.

Rijs op, en hanthaef eens genadigh,
Het Recht der vroomen, uwe zaeck.
Gedenck hoe reuckloos volck baldaedigh
U daeghlijx schent, en terght tot wraeck.
Vergeet niet hoe uw haeters grimmen,
Hun lastren altijt hooger klimmen.[102]

73-78 *V:* Tu fecisti omnes terminos terrae; aestatem et ver tu plantasti ea, vs. 17.
80 *schoffeert:* schendt.
82 *reuckloos zaet:* een roekeloos geslacht.
83 *trotst:* trotseert.
84 *onverzadigh:* onverzadelijk.
85 *uw tortelduif: V:* animas confitentes tibi, vs. 19; ook *B* spreekt niet van duiven, maar Buchanan heeft: Ne trade vitam turturis tuae feris.
86 *aes:* prooi, voedsel.
89-90 *V:* Respice in testamentum tuum, vs. 20; *B:* als gij ons niet wilt gadeslaan, let dan ten minste (saltem) op 't verbond, dat gij met onze Vaderen sloot.
95 *verschoven:* ter zij geschoven.
102 *lastren:* schandelijke daden.

De LXXIIII. Harpzang.*

Confitebimur tibi, Deus.

Wy willen u, o Godt belijden,
Belijden, u ten prijs,
Uw' naem aenroepen t'allen tijden,
O, Almaght, goet, en wijs.
Wy willen uwe wonderwercken,
Zoo wijt alom gespreit,
Trompetten. als de tijt zijn vlercken,[7]
Zeght Godt, heeft afgeleit,[7-8]
Zal ick rechtvaerdigh vonnis vellen,
En scheiden goet, en quaet,
Elck zijnen rechten loon bestellen.
De gansche weerelt staet
Gesmolten in begeerlijckheden,
Bedorven in den aert,
Met haere inwoonders daer beneden:
Doch zijt geensins bezwaert:[12-16]
Ick heb bevestight die pylaren,
Waeraen op zulck een' dagh
De bloem, gezift uit alle schaeren,
Zich veiligh houden magh,[17-20]
'K vermaende alom die godeloozen:
Ay staeckt uw onrecht toch,
Gy adderengebroet, en boozen,[23]
Houdt op uw horens noch[24]
Te kanten tegens 't alvermogen.[24-25]
Verheft uw horens niet
Zoo trots, ten schimp van 's hemels boogen.[27]
Betoomt uw tong, en ziet
Eerst wat gy spreeckt. ay terght den toren[29]
Des hemels niet, wanneer
Gy lastert, en d'alhoorende ooren
Te na spreeckt, en Godts eer:[28-32]
Want oost, noch west, noch woeste bergen

* Ps. 74.
7 *Trompetten: V:* narrabimus, vs. 2.
7-8 *als de tijt zijn vlercken, Zeght Godt, heeft afgeleit: V:* cum accepero tempus, vs. 3. *B* wijst er op, dat God hier spreekt, en verklaart: als de tijd van mijn oordeel is gekomen, hij bedoelt dus: aan 't eind der wereld, wat Vondel renaissancistisch voorstelt met een gevlerkten Chronos.
12-16 *V:* Liquefacta est terra et omnes qui habitant in ea, vs. 4; *B* spreekt van de menschelijke iniquitates (*begeerlijkheden*).
17-20 *V:* ego confirmavi columnas ejus, vs. 4; *B* verklaart de kolommen als de volmaakte menschen, Gods uitverkoren dienaren, door Vondel hier *de bloem* genoemd.
23 *V:* delinquentibus, vs. 5.
24 *noch:* nog.
24-25 *V:* nolite eaxltare cornu, vs. 5.
27 *Zoo trots: B:* cornu superbiam significat.
29 *toren:* toorn.
28-32 *V:* Nolite loqui adversus Deum iniquitatem, vs. 6.

U niet bedecken voor
Den rechter, die zich niet laet tergen,
En alle nevels door
Kan dringen met zijne alziende oogen,[33-37]
Hy zet den eenen af,
En komt den anderen verhoogen.
Hy grijpt den kelck van straf
En wraeck, vol bittren wijn geschoncken,
En droessem, schenckt rondom.[40-4242]
Het grontsop is niet uitgedroncken.[43]
De boosheit zal alom
Dien kelck van wraeck noch moeten zwelgen,
Zoo wijt de weerelt streckt.
Ick zing doorgaens voor Jakobs telgen[47]
Godts lof, noch noit bevleckt.
De hooghste Rechter wringht de hoornen[49]
Den booswicht uit het hooft,
Verheft den kam der uitverkoornen,[51]
Gelijck hy heeft belooft.

De LXXV. Harpzang.*

Notus in Judea Deus.

In 't onbesnedendom, ten spot
Van al wat reên gebruickt,
Bootzeert elcks brein zijn' eigen Godt,
En afgodt, die niet ruickt,
Noch hoort, noch ziet, noch iet kan smaecken,[5]
Noch voelt, noch weet van 's weerelts zaecken:[vs. 1-6]

De waere Godtheit wort alleen
In Judaes Rijck ge-eert:
Daer klinckt haer lof door Jakobs steên.

33-37 *V:* Quia neque ab oriente neque ab occidente, neque a desertis montibus quoniam Deus judex est, vs. 7-8, waarbij *B* noteert: nergens kan men voor Gods oordeel vluchten.
40-42 *V:* Calix in manu Domini vini meri plenus misto, vs. 9; *B* spreekt van Gods straffen.
42 *schenckt rondom:* schenkt rond; *V:* inclinavit ex hoc in hoc, vs. 9.
43 *grontsop:* droesem, *V:* faex, vs. 9.
47 *Ick zing: V:* Annuntiabo, vs. 10; B: Vox haec Prophetae est; *doorgaens:* zonder ophouden.
49 *De hooghste Rechter wringht: V:* confringam, vs. 11; *B:* Haec vero Dei vox est.
51 *kam:* hetzelfde als hoorn (49), V: cornu; gewoonlijk heeft den kam of hoorn verheffen ongunstige beteekenis, vgl. *Lucifer*, 1498, 1685, 2008.
* Ps. 75.
5 *iet:* iets.
vs. 1-6 Deze inleidende stroof is van Vondel, die zich vrij duidelijk de eerste regels van Buchanans parafrase herinnerde: Gentes profanae numinis loco colunt, Sibi quisque quem finxit Deum (*Bootzeert elcks brein zijn' eigen Godt*).

De Godtsdienst triomfeert
Op Sion, daer 't den Hooghsten luste
Te kiezen zijn verblijf en ruste.

Hier knackt hy met zijn donderstem[13]
Den staelen boogh in 't velt,
Van 't krijghsheir, dat Jerusalem[15]
Bestorremt met gewelt.
Hier breeckt en trapt hy veltstandaerden,
En boogh, en beuckelaer, en zwaerden.[18]

Toen gy van 't eeuwige geberght
Met uwen blixemstrael
Te voorschijn quaemt, zoo lang getergt,
Verstovenze altemael,
Verbaest van schrick, verstroit, verslegen,[23]
Verbystert, en ter doot verlegen.[22-24]

Hoe menigh duizent sliep hier voort
Den dootslaep in zijn tent![25-26]
En die, verrijckt door roof en moort,
Dus stoffen, zien in 't endt[28]
Hoe zy verarmt met lege handen
Naer huis gaen, en hunne eige landen.

Gy, Jakobs schutsheer, gaeft uit wraeck
Uw vyanden dien slagh,
Daer elck, van eenen ysren vaeck
Betovert, nederlagh,
Die flus, noch trots te paert gezeten,
Uwe almaght trotsten zoo vermeeten.[31-36]

Uw gramschap blaeckte afgrijsselijck.
Wie wederstaet dien gloet!
Men hoorde van het hemelsch Rijck
U kneuzen 's vyants moedt,[39-40]
Toen gy, geneight het quaet te wreecken,
Rechtvaerdigh 't oordeel uit quaemt spreken.

13 *met zijn donderstem:* toevoegsel.
15 *Jerusalem: B* wijst er op, dat de Psalmist op de belegeringen van Jerusalem door de Assyriërs doelt.
18 *beuckelaer:* schild, *V:* scutum.
23 *Verbaest:* overmeesterd; *verslegen:* verslagen.
22-24 *V:* turbati sunt, vs. 6; omnes insipientes corde blijft onvertaald.
25-26 *V:* Dormierunt somnum suum, vs. 6; *B* somno mortis.
28 *Dus stoffen:* zoo snoeven.
31-36 *V:* Ab increpatione tua Deus Jacob dormitaverunt qui ascenderunt equos, vs. 7.
39-40 Lees: Men hoorde u van uit het hemelsch Rijk 's vijands moed kneuzen; *V:* De caelo auditum fecisti judicium, vs. 9.

Het aerdtrijck daverde van schrick
Op zulck een donderwoort,
En yslijck weêrlicht, blick op blick,[45]
Eer 't stilzweegh. gy quaemt voort[43-46]
Ter vierschaere, om oprechte vroomen[47]
Te redden, en de quaên te toomen.

Hierom gedenckt het danckbaer hart
Uwe onvergeldbre deught,[50]
En viert, genezen van zijn smart,
Uw feest met volle vreught,
Triomfe, en blijde zegezangen,
Voor 't goet, van uwe hant ontfangen.

Gy, die om Godts altaeren zwiert[55]
Belooft de Godtheit lof.
Brengt offergaven, juicht, en viert
Haer vrolijck: hier is stof
Van prijs en danck en offerhanden,
Voor volck van allerleie standen.[60]

Nu wijdt dien schrickelijcken Heer[61]
Zijn gaven: want zijn maght
Kneust Vorsten 't hooft, en veltze neêr,
En traptze op 't hart met kracht.
De groote Koningen der aerde
Hy in zijn strenge wraeck noit spaerde,[63-66]

De LXXVI. Harpzang.*

Voce mea ad Dominum.

'K heb mijn stem naer Godt geheven,
Riep hem aen van hier beneden:
Hij begon gehoor te geven,
Op mijn klaghten, en gebeden.
Als ick zat beklemt in banden

45 *blick op blick:* straal op straal.
43-46 *V:* Terra tremuit et quievit, vs. 9
46 *voort:* terstond.
47 *oprechte vroomen: V:* omnes mansuetos terrae, vs. 10; *B:* omnes pii et justi.
50 *deught:* goedheid.
55 *V:* omnes qui in circuitu ejus affertis munera, vs. 12; *B:* qui frequentatis aras dominicas.
60 *allerleie standen*, toevoegsel, maar naar B, die spreekt van burgers en van vorsten.
61 *V:* terribili, vs. 12.
63-66 *V:* terribili apud reges terrae; hierin toont God zich schrikwekkend, zegt *B*, dat hij de machtigste vorsten in een oogenblik kan vernietigen.
* Ps. 76.

Zocht mijn ziel hem in den hoogen
'S nachts met opgestreckte handen,[vs. 7]
En mijn hoop wert noit bedrogen.
Mijne ziel, bedruckt en klaghtigh,
Nam geen' troost aen in haer smerte:
Maer zy wert aen Godt gedachtigh,
Die verscheen met troost in 't harte.
Ick bespiegelde Godts daeden,
's Hemels wonderbaere gangen,
En mijn geest, met Godt beraeden,[15]
Zweem van yver, en verlangen.[16]
Eer de wacht was afgetogen
Waeckten d'oogen om te smeecken.[17-18]
Ick zat, stom van onvermogen,
Heel verbaest, en kon niet spreecken.
Ick gedacht aen d'oude tijden,
Volghde d'eeuwigheit der jaeren,
Overwoegh hoe tijdlijck lijden
Endelooze vreught zal baeren.[23-24]
'S nachts, als mensch en dieren slaepen,
Leide ick over, voor het daegen,[26]
Tot wat endt wy zijn geschapen.[27]
'K liet dees oefning my behaegen,
Om met heilige gepeinzen
En gebeên mijn' geest te vaegen,
En sprack dickwijl zonder veinzen:[31]
Zou Godt eeuwigh en onendigh
't Menschdom onverhoort verwerpen,
Ons verlaeten, dus elendigh,
En zijn gramschap eeuwigh scherpen?[35]
Zou Godts goetheit en genade
Zijne gramschap niet verzachten?
Zijn bermhartigheit te spade
Eeuwigh weigren Godts geslachten?
Is 't ontfermen hem vergeeten?[40]

vs. 7 *opgestreckte:* ten Hemel gestrekte.
15 *beraeden:* bezig.
16 *V:* defecit spiritus meus, vs. 4; *B:* prae desiderio; *zweem:* bezwijmde.
17-18 *V:* Anticipaverunt vigilias oculi mei, vs. 5; *wacht:* nachtwacht; *afgetogen:* afgetrokken.
23-24 toevoeging uit *B:* cogitabat quae habemus et agimus in his diebus et quae habebimus et agemus in annis aeternis.
26 *Leide ick over:* overlegde, overdacht ik, *V:* meditatus sum, vs. 7.
27 *V:* scopebam spiritum meum, vs. 7; *B:* quasi scopis cogitationum versabam spiritum meum; door dit scopis is Vondel tot *endt* (doel) gekomen; maar scopis kan ook van scopa komen: bezem en in dien zin heeft *B* verder Scopis verrebam spiritum meum, ik veegde mijn geest met een bezem, waar Vondel ook op ingaat in *vaegen* van 30; dit rijm *vaegen* is na *daegen - behaegen* van 26-28 te veel.
31 toevoegsel.
35 eigenaardige omkeering voor *V:* aut in finem misericordiam abscindet, 49.
40 *Is 't ... hem vergeten:* zie voor dit verbum impersonale, analoog nut *mij gedenckt:* Van Helten, *Vondel's Taal*, Syntaxis, no. 167.

Hebben d'onbermhartigheden[41]
Zijn bermhartigheit versleeten?
Acht hy langer geen gebeden?
Toen begon ick op te waecken,
En sprack dus ten lange leste:[44-45]
Dit 's Godts hant, die wou ons raecken
En bestraffen, ons ten beste:
Die de straf verkeert in zegen,
En genade treckt uit toren.[46-4949]
'K ging Godts wercken overweegen,
En zijn wondren, lang te vooren
Van 't begin zoo klaer gebleecken
By zijne oude bontgenooten.[53]
'K overwoegh elck wonderteken,
Werck, en ooghmerck onverdrooten.[55]
Endtlijck borst ick van verwonderen
Uit, en sprack met vreught volmondigh:[56-57]
Godt, van alles af te zonderen,[58]
Wie begrijpt uw wegen grondigh?
Gy zijt heiligh, en rechtvaerdigh.
Al uw werck is zonder smetten.
Godt, almaghtigh, wijs, goedaerdigh,
Wie durf iemant naest u zetten?
Waer is uws gelijck te vinden,
Zulck een maght, en wondre grootheit
Als de Godt der godtgezinden?
Groote Godt, voor wien elck bloot leit,
Gy recht wondren uit voor allen.
Alle volcken zien de blijcken
Van uwe almaght heerlijck brallen.[70]
Gy verloste uit Faroos Rijcken[71]
Jakobs zoons, en Josefs zoonen,
Uw verkoornen, door uwe armen[73]
Uit Egypten, daerze woonen.
Toen gy d'uwen woudt beschermen[75]
Zagen u de roode wateren,

41 *d'onbermhartigheden:* nl. van de menschen.
44-45 *V:* Et dixi, nunc caepi; vs. 11; *B:* np. respirare.
46-49 Haec mutatio dexterae Excelsi, vs. 11; *B:* id est mutatio irae divinae in misericordiam.
49 *toren:* toorn.
53 *B:* quae fecit in Aegypto coram patribus nostris.
55 *B:* consideram opera et rationes; *onverdrooten:* onophoudelijk.
56-57 *B:* Incipit laudare opera Dei mirabilia; *borst:* barstte.
58 *Van alles af te zonderen:* met wien niets vergeleken kan worden; vgl. 63-64.
70 *brallen:* pralen.
71 *Faroos Rijcken:* Egypte wordt alleen door *B* genoemd.
73 *door uwe armen: V:* in brachio tuo, vs. 16.
75 toevoegsel; *B:* quando Deus liberabat populum suum a servitute Pharaonis.

Zagen u de woeste baren,
En al d'afgront is voor 't klateren[78]
Van uw zweep te rugh gevaeren.[79]
Dat gedruisch der holle golven
Was verschricklijck, en de wolcken
Gaven vier en vlam, en dolven[82]
Faroos heir en oorloghsvolcken.
Uwe blixempijlen treffen,
En de felle donderklooten,
Eer 't de vyanden beseffen,
Ros en wagen nederschooten.[85-87]
Van uw weêrlicht davert d'aerde,
En de weerelt dreunde, en beefde,
Toen uwe almaght brulde, en baerde,[90]
Zich een' wegh, daer niemant sneefde,
Baende in grondelooze baeren,
En gy stapte, o maght der stercken,
Daer geen vloên uw' stap bewaeren,
Daer geen oogh uw spoor kan mercken.
Groote Herder, gy geleide
Uwe kudde uit slavernye,
Door de zoons van Amram, beide
Leitsmans van uw heerschappye.[98-99]

De LXXVII. Harpzang.*

Attendite, populе meus.

Hoort toe, mijn volck, en uitgeleze stammen,
Die Jakobs Godt u kalvers, en u rammen
Opoffert, en hem aenbidt naer zijn wet,[vs. 1-3]
Koomt herrewaert: hoort wacker toe, en zet
U neder om naer mijnen zang te luisteren.
Ick wil u 't geen e tijdden schier verduisteren
Door ouderdom ontvouwen, en de blaên[6-7]
Van Godts geheime orakels openslaen,

78 *klateren:* kletteren.
79 *uw zweep:* toevoegsel, maar prachtig!
82 *vier en vlam: V:* vocem, vs. 18; *en dolven* en 83 toevoegsel.
85-87 *V:* Vox tonitrui tui in rota, vs. 19; *B:* rotae curruum Pharaonis.
90 *baerde:* daverde.
98-99 *V:* in manu Moysi et Aaron, vs. 21; *Amram:* de vader van Mozes en Aaron.
* Ps. 77.
vs. 1-3 *V:* Attendite populе meus legem meam, vs. 1; *aenbidt:* lees: áánbidt.
6-7 Lees *ontrouwen* achter *Ick wil u*, overigens is deze zinsnede toevoegsel.

Die, onder 't loof van vergeleecke dingen
Geschoolen, van 't begin in schaduw hingen,
Wat anders in den zin dan in den klanck
Der spraeck bediên. mijn goddelijck gezangk[8-12]
Zal wonderen ontvouwen, en vermelden
Al wat van outs de vaders ons vertelden,[14]
En leverden doorgaens, van hant tot hant,[15]
Van mont tot mont: wat elck heeft voortgeplant
In 't harte van zijne afkomste, en verhaelde
Voor wonderdaên, waeruit Godts almagt straelde.
De Godtheit gaf door Moses, haeren tolck,[19]
Een wijze en wet aen Jakobs bloet en volck,
Ontvouwde zes paer stammen haer behaegen,
Gaf oudren last haer wetten voor te draegen
Hun kinderen, op dat al d'afkomst dit[22-23]
Van hant tot hant voortreickte, en 's hemels wit[24]
En wil begreep, en al die nederdaelen,[25]
Van telge in telgh, haer spruiten dit verhaelen,[26]
Om hart en hoop te vestigen op Godt,
Godts werck niet in den wint te slaen, 't gebodt
Des Oppersten met aendacht naer te spooren,[29]
Op datze niet hardtneckigh hem tot toren[30]
Verwecken, als hun vaders, die het hart
Niet reeglen naer Godts wet, en in hun smart
Op hem niet staen: als Efraïm, getoogen[32-33]
In 't vlacke velt, geweer, en zwaert, en boogen
Ter aerde smackte, en gaf zich op de vlught.
Zy stonden niet by Godts verbont. zijn tucht[36]
Versmaedden zy te volgen in hunn' wandel.
Zy wischten al Godts weldaên, woort, en handel,
En wonderen, getoont in 't openbaer,
En uitgevoert in d'oogen van zijn schaer,
Uit hunnen zin. hy wrocht, op datze ontglipten

8-12 Ofschoon *B* wijst op het onderscheid van *parabola* (vergelijkingen en spreuken) en *propositiones* (raadsels), waar de Psalmist over spreekt vs. 2, mengt Vondel de begrippen dooreen, zoodat ze een zuivere weerklank worden van zijn bekende liefde voor symbolisme en allegorisme, vgl. *Altaergeh.* I, 485-496.
14 *van outs:* het ab initio van de *V.* vs. 2 vertaalde Vondel in 10 al door *van 't begin*.
15 *doorgaens:* zonder onderbreking.
19 *V:* suscitavit testimonium Jacob, et legem posuit in Israël, vs. 5; *B:* Hier begint de Psalmist te verhalen wat God gedaan heeft en hij stelt voorop, dat God het Joodsche volk door Mozes wetten en voorschriften gaf.
22-23 *Voor te draegen hun kinderen:* hun kinderen voor te houden.
24 *wit:* doelwit, bedoeling.
25 *nederdaelen:* afstammen.
26 *van telge in telgh:* van geslacht op geslacht.
29 *naer te spooren:* te onderzoeken, *V:* exquirant, vs. 7.
30 *toren:* toorn.
32-33 *in hun smart Op hem niet staen: V:* non est creditus cum Deo spiritus ejus, vs. 8; volgens *B* beteekent dit, dat de vroegere Joden God niet getrouw bleven; *in hun smart:* bij hun beproevingen is toevoegsel van Vondel.
36 *Zy stonden niet by Godts verbont:* zij hielden zich niet aan, vertrouwden niet op Gods verbond, hetzelfde ww als in 33, *V:* non custodierunt testamentum Dei, vs. 10; *B:* non steterunt promissis, non servaverunt pactum.

Het ysren juck, veel wondren in Egypten,
En 't vlacke velt, voor 't rijckshof Taneos.[43]
Hy klooft de zee, en voertze, vry en los
Van staele boey, door 't water, zonder schepen,[45]
Daer hy den vloet, als in een fles gegreepen,
Hielt staen, en voerde op 't spoor 't verkoren volck,[44-47]
Dat hy by daegh geleide in eene wolck,
By nacht in vlamme, en eene vierkolomme.
Hy klonck de rots in wildernisse: alomme[50]
Sprong water heene, als uit een waterkolck.
Hy klonck de rots, en laefde 't dorstigh volck,
Als uit een beeck: noch tergenze met morren
Gods toren, daer de gronden gansch verdorren,[53-54]
In 't steecken van de zon. zy vreezen niet[54-55]
Den Oppersten te tergen door verdriet
En ongedult. zy durven Godt beproeven,
Bezoecken of hy al wat zy behoeven[57-58]
Oock opdissche, en men eischt hem spijs en vleesch[59]
Uit hongers noot. hier schreeut de keel zich heesch,
Die twijfelt nu aen dien alvoênden vader,
En zijne maght. nu rottenze te gader,[62]
En schreeuwen: hoe deckt Godt in dees woestijn[63]
Een' vollen disch, nu wy verhongert zijn![60-64]
Al klonck hy korts een waterbron uit steenen,
Die in de heide, als waterbeecken, heenen
Quam vloejen; kan hy graen en eenen disch
Bestellen aen zijn volck, dat hongrigh is?[68]
De Godtheit hoort de stouten murmureeren,
En drijftze wegh. men ziet haer aenschijn keeren[69-70]
In enckel gloet. zy steeckt de tent aen brant,[70-71]
Straft Jakobs bloet uit gramschap in dien stant;[72]
Dewijl 't mistrouwt aen 't eeuwigh alvermogen,[73]

43 *'t ryckshof Taneos: V:* in campo Taneos, vs. 12; *B:* in agro urbis regiae.
45 *staele boey:* in de Egyptische slavernij.
44-47 *V:* Interrupit mare et perduxit eos, et statuit aquas quasi in utre, vs. 13.
47 *op 't spoor:* door den drogen zeeweg.
50 *klonck:* sloeg stuk, *V:* interrupit, vs. 15.
53-54 *noch tergenze met morren Godts toren: V:* Et apposuerunt adhuc peccare ei, vs. 17; *B* spreekt van murmurare; *toren:* toorn.
54-55 *daer de gronden* enz.: *V:* in inaquoso, vs. 17; in de woestijn; vgl. hieronder vs. 120-21.
57-58 *beproeven, Bezoecken:* verzoeken en uitdagen, *V:* tentaverunt, vs. 18.
59 *hem:* van hem.
62 *rottenze te gader:* houden ze samenscholingen.
63 *hoe deckt Godt:* hoe zal God dekken, kan God wel dekken.
60-64 *V:* Et male locuti sunt de Deo; dixerunt: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? vs. 19; *B:* dubitantes videlicet an posset in deserto pascere populum suum.
68 *heide:* woestijn; *Bestellen:* bezorgen.
69-70 *V:* Ideo audivit Dominus et distulit, vs. 21; *B:* audivit murmurationem et longe fecit a se populum suum.
70-71 *V:* ignis accensus est in Jacob et ira ascendit in Israël, vs. 21; *B:* immisit ignem in castra; Vondel stelt 't voor, alsof de legerplaats (*de Tent*) der Joden door den gloed van Gods vergramd aanschijn in brand vloog.
72 Versta: en vergramd straft hij de Joden, die zulk een houding aannemen.
73 *mistrouwt aen:* wantrouwt.

En op zijn hulp niet steunt, en mededoogen:
En noch gebiet d'alvoênde dat de wolck[75]
Haer' schoot ontvouwe, en uitstorte over 't volck,
Dat hem mistrouwt. hy opent 's hemels deuren.
Zoo dra de lucht en zwangre wolcken scheuren
Wort al het velt met hemelsch man bedouwt.[79]
De lucht schaft zaet voor 't zaet, dat God mistrout.[80]
De menschen, die Godts naem zo snoot onteeren,[81]
Gaen nu ter feest met Englen bancketteeren,
Verzaet van spijze en vollen overvloet.
Hy jaeght den wint in 't Oosten: 't zuiden moet[84]
Hem dienen, en de quackelvlughten waejen[85]
Uit zee op 't lant, als stof, en zant, en paejen[86]
Het leger, daer zy vallen op de kust,
Van tent tot tent. elck een verzaet zijn' lust,[88]
En smaeckt al wat zijn hart lust, hier gezeten.
Geen leckre tong beklaeght zich over 't eeten.[89-90]
De quackel gle noch naulijx door den balgh
En keel des vraets, of hem stack voort de walgh
Van quackelvleesch, en manne, als of die vielen
By wilt geval, daer zy hun leger hielen.[91-94]
Zy morden, al t'ondanckbaer tegens Godt,
En terghden hem, die toornigh rot by rot
Met plaegen trof om 't misbruick van zijn gaven.[95-97]
Daer wort de sterckste en leckerste begraven:[98]
Noch struicklen zy, mistrouwen 's hemels maght,[99]
En wonderen, als een verhardt geslacht.
Zy storven snel, en raeckten om het leven,
Zoo schichtigh, als een roock, voorbygedreven.[101-102]
Als Godt hen sloegh dan hoorden zy Godts stem,
En keerden met berouw by tijts naer hem,[104]

75 *En noch:* en in spijt van hun houding; *d'alvoênde:* God.
79 *man:* manna.
80 *schaft zaet:* verstrekt voedsel; *voor 't zaet:* voor het geslacht; dit vs. is toevoegsel.
81 *V:* homo, vs. 25.
84 *in 't Oosten:* naar 't Oosten, naar de woestijn, waar de Joden lagen.
85 *quackelvlughten:* menigten kwartels; in de *V.* wordt de coturnix van Exod. XVI, 13 hier niet genoemd, doch alleen aangeduid met volatilia pennata, vs. 27, dat Vondel onvertaald laat; vgl. *Altgeh.* I, 215-vlg.
86 *paejen:* bevredigen.
88 *Van tent tot tent:* in de *Altgeh.* I, 244 gebruikt Vondel deze uitdrukking als hij den mannaregen schildert.
89-90 *V:* non sunt fraudati a desiderio suo, vs. 30; deze eigenschap wordt in *Altgeh.* I, 283-84 aan het manna toegekend.
90 *leckre:* kieskeurige.
91-94 *V:* Adhuc escae eorum erant in ore eorum, vs. 30; *B:* nondum consumpserant coturnices; *gle:* gleed; *balgh:* verachtelijk voor keel, slokdarm.
94 *By wilt geval:* door blind toeval, en niet door Gods bijzonder ingrijpen; *daer:* waar; *hielen:* hielden.
95-97 *V:* Et ira Dei ascendit super eos, vs. 31.
98 *V:* Et occidit pingues eorum et electos Israël impedivit, vs. 31; *leckerste:* zinnelijkste, verwendste.
99 *struicklen:* nl. moreel, zondigen, *V:* peccaverunt, vs. 32.
101-102 *V:* Et defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione, vs. 33; *B:* velut fumus.
104 *V:* revertebantur et diluculo veniebant ad eum, vs. 34; *B:* diluculo, id est, continuo, statim (*by tijts*).

Gedachten aen zijn weldaên, hun bewezen,[105]
Hoe hy hen holp, en bystont: en zy prezen
De hooghste magt, die 's vyants heirkracht dwong.
Zy eerden hem slechts met den mont: de tong
Sprack logentael: het hart wort valsch bevonden,
En hangt niet trouw aen Godt, en zijn verbonden:
Hy evenwel volhardt in zijn gena,
En, haest verzoent, al komt hun boete spa,[112]
Verdelghtze niet al teffens, maer langkmoedigh[113]
Betoomt zijn wraek, en giet niet, wreet en bloedig
Zijn gramschap op een' sprong uit, maer bedaert.[115]
Hy kent te wel des menschen brossen aert,[116]
Hoe lichtelijck zij slibbren, zwaerlijck rijzen.[117]
Hoe menighmael, en op hoe veele wijzen
Verbittren zy zijn wraeck in 't woeste velt,[119]
En tergen hem tot gramschap, daer men smelt[120]
In 't steecken van de zon, op dorre landen!
Zy keerden wel boetvaerdigh weêr, maer spanden[122]
Weêrspannigh reis op reis aen met hun rot,[123]
En morden en beproefden hunnen Godt,
Verbitterden het heiligh hooft der stammen.
Zy dencken niet, terwijlze hem vergrammen,
Hoe zijne hant in 't nijpen van den druck
Hen vryde; hoe zijn hant dat lastigh juck[128]
Van hunnen hals en rugge heeft geschoven.
Zoo had de maght des Oppersten van boven[130]
Zijn tekens aen den Nijl ten toon gestelt,[131]
En wonderen by Taneos in 't velt.
Men zagh hem stroom en put in bloet verkeeren.
De regen is ondrinckbaer. krekels teeren[134]
Op bloessem, en op vruchten. zael by zael[135]
Van vorschen krielt. de plaegh eet d'ackers kael.
De springkhaen snoept. de hagel slaet de wijnen.[137]
De rijp verslint de moerbay. runders quijnen,

105 *Gedachten aen:* herdachten.
112 toevoegsel; *haest:* spoedig.
113 *al teffens:* allemaal tegelijk; of terstond.
115 *op een' sprong:* lees: op één sprong, ineens; *bedaert:* hij bedaart, bedwingt zich.
116 *V:* Et recordatus est quia caro sunt, vs. 39, waarbij *B*'s figmentum nostrum Vondel bracht op *brossen*, breekbaren *aert*.
117 *V:* spiritus vadens et non rediens, vs. 39, een wind die gaat en niet terugkeert; Vondels vertaling is meer dan vrij.
119 *in 't woeste velt:* in de woestijn, *V:* in deserto, vs. 40.
120 *daer men smelt* en 121: in de waterlooze vlakte, *V:* in inaquoso, vs. 40, vgl. dezen Harpz. vs. 54-55.
122 *V:* conversi sunt, vs. 41, door *B* verklaard als a bono propositio, wat Vondel hier niet volgt.
123 *reis op reis:* keer op keer; *rot:* aanhang.
128 *vryde:* bevrijdde.
130 *van boven:* uit den Hemel.
131 *ten toon gestelt:* vertoond.
134 *krekels: V:* caenomyiam, vs. 45, in elk geval is een schadelijk insect bedoeld; De St.B. heeft ‘ongedierte’.
135 *zael by zael:* de kikvorschen zaten ook in de huizen.
137 *wijnen:* wijnstokken of wijnbergen.

Geslagen van den hagel in de wey.
De blixem zengt de beemden. 't veltgeschrey
Getuigt hoe breet Godts gramschap ongebonden
Gaet weiden: hoe zijn wraeck, hun opgezonden,[142]
Gaet grazen door den Engel, tot bederf
Van vee, en volck, en vrucht, en lant, en erf.[143-44]
Hy stelt zijn wraek geen perk, verschoont geen zielen,
Daer teffens vee en menschen nedervielen.
Hy velde alom den eerstgeboren zoon,
Zoo wijt de Nijl het hooft buight voor de kroon,
En trof de tent van Cham, en d'eerstelingen,
Daer zijne zoons dus lang den oegst ontfingen.[149-50]
Hy leide zijn geslacht, van ste tot ste,[151]
Gelijck een kudde, een lamrenkudde, in vre[152]
Den herder volght, door wildernis, en heide,[153]
Getroost in hem, en 't hemelsche geleide.
Zy siddren niet, noch staen in noot verschrickt,
Daer d'afgront gaept, en 's viants heirkracht slikt.[156]
De zelve maght, niet straffeloos te tergen,[157]
Voert Jakobs troep, daer zy het hooft der bergen,[158]
Den heilgen bergh van Sion, innewijdt
Tot haeren dienst, bemaghtight in den strijt,
Door haeren arm, die hier den onbesneden,[161]
Voor hun gezicht, gejaeght had uit de steden,
Haer volck het lant by loting toegeleit.[163]
Hier plante Godt de stammen, om gespreit
De hutten van den vyant te bewoonen.[165]
Zy tergen hem, beproeven hem, en hoonen
Door wantrouw weêr zijne almaght in den troon,[167]
En passen op Godts wetten, noch geboôn.
Zy keeren Godt den neck toe, en verlaeten
Zijn heilverbont, zoo heiloos en verwaten,
Gelijck voorheen hun vaders, slimmer dan[171]
Een boogh, die blint met omgekeert gespan[172]

142 *opgezonden:* toegezonden.
143-44 *V:* immissiones per angelos malos, vs. 49.
149-50 *V:* primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham, vs. 50; Chams zonen waren de Egyptenaren.
151 *Hy leide zijn geslacht:* Daarna leidde God zijn volk; *ste:* stede, plaats.
152 *vre:* vrede.
153 *wildernis, en heide:* de woestijn, *V.* in deserto, vs. 52.
156 Versta: terwijl de zee zich opent en het Egyptische leger verzwelgt; *'s viants:* deze middelned. schrijfwijze misschien om den te korten drukspiegel?
157 *De zelve maght:* dezelfde macht. Het inspringen van den versregel zoowel hier als in de meeste andere gevallen komt met *B*'s indeeling overeen.
158 *Jakobs troep:* de Joden, *V:* eos, vs. 54.
161 *den onbesneden:* de onbesnedenen, de heidenen, gentes.
163 *by loting: V:* in funiculo distributionis, vs. 54.; *toegeleit:* toegekend:
165 *V:* in tabernaculis eorum, vs. 55; *B* zegt, dat de Joden de vroegere heidensche bewoners verdreven.
167 *zijne almaght in den troon:* den Almachtige op zijn troon, *V:* Deum excelsum, vs. 56.
171 *slimmer:* erger.
172 *Een boogh* enz.: *V:* conversi sunt in arcum pravum, vs. 57, als een boog, die niet vooruit maar achteruit schiet; *gespan:* spanning.

Zijn' meester wont. zy durven afgoôn zetten
Op heuvels, en de wraeck des hemels wetten
Op 't berghaltaer door beelden, daer Godts haet[175]
Geen' afgodt lijdt, die aen zijn zijde staet.
Dat klinckt zoo haest de Godtheit niet in d'ooren,[177]
Zy belght zich dit, en berst voort uit in toren,[178]
Verstroit het heir van Jakob in den slagh.[179]
Zy ruckt hierop de tent om, daerze plagh
Te zweven op de schacht der Cherubijnen,[181]
Ten troost des volx te Silo te verschijnen,
En leverde de kist van 't heilverbont,[183]
Daer hunne maght en zegen in bestont,
De heerlijckheit, daerze alle na verlangen,
In 's vyants hant, ontheilight, en gevangen.
Godts heirkracht wort verslonden van het zwaert.[187]
Zijn erfdeel zit verlaeten, onbewaert.[188]
De bloem der jeught, de sterckste jongelingen
Vergaen door 't vier. de huwbre maeghden gingen
Nu troosteloos, en werden niet beklaeght.
De Priester stort in 't zwaert. de weeuw, verjaeght,
En onderdruckt, terwijl de mannen sterven,
Loopt onbeklaegt om 's mans gebeente zwerven.[194]
Na dat de hooghste en strenge majesteit
Hen naer verdienste, in haer verbolgenheit,
Gestraft heeft, zoo begintze te bedaeren,
Waeckt op, gelijck een reus, in krijgh ervaeren,[195-198]
In zijnen slaep en dronckenschap gesmoort,
Ten bed uitrijst. hy klampt den vloeck aen boort,[200]
En valt in 't heir. de Filistijnen vlieden,
Die elck om 't eerst hem dootsch den rugge bieden,[202]
Terwijl hy zich in hun slaghordens mengt,[203]
En eeuwighlijck die maght ter schande brengt.
Noch leedt Godt niet dat zy zijn hut herstelden,
Daer Silo staet gebouwt op Josefs velden.[205-206]

175 *daer:* waar.
177 *haest:* dra.
178 *voort:* terstond; *toren:* toorn.
179 *V:* ad nihilum redegit valde Israël, vs. 59; *B:* id est, valde humiliavit concessa victoria maxima hostibus eorum.
181 toevoegsel.
183 *de kist:* de ark.
187 *Godts heirkracht:* het Joodsche leger, *V:* populum suum, vs. 62.
188 *onbewaert:* onbeveiligd, weerloos, *V:* sprevit, vs. 62.
194 *Loopt om 's mans gebeente zwerven:* zwerft rond om 't lijk van haar man te vinden, toevoegsel.
195-198 Met deze toevoeging tracht Vondel de bedoeling van den zonder overgang volgenden zin der Vulgaat duidelijk te maken. Et excitatus est tamquam dormiens dominus, tamquam potens crapulatus a vino, vs. 65; *waeckt op* enz., maar door *zoo begintze te bedaeren*, werkt hij het beeld van den uit zijn slaap schietenden Jehova tegen.
200 *den vloeck:* de plaag, den vijand; *klampt aen boort*, tast aan, vgl. *Ad. in Ball*, vs. 1708.
202 *V:* percussit in posteriora, vs. 66; *om 't eerst:* om strijd; *dootsch:* bleek, van angst.
203 toevoegsel.
205-206 *V:* Et repulit tabernaculum Joseph vs. 67; *B:* id est, noluit tabernaculum vacuum esse in Silo, quae est civitas in tribu Ephraim, qui filius erat Joseph.

Hy koos den stam van Efraïm niet uit
Ter heerschappy', maer gafze aen Judaes spruit,
Die moedigh uit dien leeuwstam was gesprooten.[209]
Hy heilighde voor 's hemels bondtgenooten
Den hoogen bergh van Sion naer zijn' lust,
Daer in zijn tent de goude bondtkist rust.
Hier bouwde hy de godtshut als een' tempel,
Het eenigh dack, daer zijn gezicht den drempel
Van hof en poort bewaeckt, zoo lang het licht
In 't Oosten rijst, en straelt op ons gezicht.
Hy zalfde 't hooft van David, zijn' getrouwen,[210-217]
Verkoos hem uit de weide, en vee-landouwen,
En schaepstal, dicht gepropt van vruchtbaer vee,[219]
Om Jakob, die Godt dient in d'offerste,[220]
En Jakobs bloet te hoeden, en te weiden.
Hy weideze oock onnozel, en bescheiden,[222]
Beschutte 't volck voor 't Filistijnsch gewelt
Uit zijnen troon, by d'oppermaght gestelt.[223-24]

De LXXVIII. Harpzang.*

Deus, venerunt gentes.

O Godt, de heidens zijn verwoet
Gevallen in uwe eige stadt,
En schoone kerck, en errefgoet.[3]
De torens leggen plat,
Uw outer, koor, en wet
Ontheilight, en besmet.
Jerusalem, in asch gesmoort,
Gelijck een tuinhut, leght verstoort.[vs. 1-8]

209 toevoegsel, *dien leeuwstam:* de uitverkoren stam van Juda is door aartsvader Jacob als een leeuw aangeduid, *Gen.* XL, 9.
210-217 *V:* Et aedificavit sicut unicornium sanctificium suum in terra quam fundavit in saecula, vs. 69; Vondel slaat de beeldspraak van den eenhoorn, door *B* nader verklaard, geheel over en ontleent aan *B* alleen, dat het heiligdom in Sion werd gebouwd; ook Buchanan verwaarloost den eenhoorn en spreekt van cum polo et stellis mansuram in saecula sedem, wat Vondel in 215-216 schijnt na te volgen.
219 *V:* faetantes, vs. 70.
220 *offerste:* offerstede, offerplaats.
222 *Hy:* David; *weideze:* weidde ze, *V:* pavit eos, vs. 72.
223-24 *V:* et in intellectibus manuum suarum deduxit eos, vs. 72; Vondels vrije vertaling valt evenmin tot *B* als op Buchanan te herleiden.
* Ps. 78.
3 *kerck:* tempel; *tuinhut: B:* tugurium desertum in hortis; 7-8-9-11 onwillekeurige rijmherhaling.
vs. 1-8 *V:* Deus venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam, vs. 1.

Zy mesten, na dien wreeden moort,
De hongerige vogels vet
Met vroome lijcken, voor de poort[11]
Geslingert, een bancket[12]
Voor kraey, en rave, en gier.
Het wilde woeste dier[13-14]
Bekomt op 't velt zijn' leckren eisch,[15]
En boet zijn' lust met heiligh vleisch.[16]

Zy hebben om Jerusalem
Het bloet, als water, uitgestort,
Daer door der dooden heesche stem
Geen mensch bewoogen wort,
Na zulck een felle straf,
Die hun een'kuil en graf[22]
Bestelle, en na de bleecke doot
Ter aerde helpe, in moeders schoot.[19-24]

Wy leggen plat, tot een verwijt[25]
Den wrevelziecken nagebuur,
Ten schimp en hoon van Haet en Nijt,[27]
In 't ronde om onzen muur.
Mijn Heer, mijn Godt, hoe lang
Zultge onzen ondergang
Vervolgen in uw gramschap? o[31]
Hoe slaetze voort, als vlam in stro![32]

Ay stort veel eer uw' toren uit[33]
Op volck, dat geene Godtheit kent,
En geef die Rijcken tot een' buit,
Daer elck uwe eere schent,[36]
En uwen naem versmaet.
Zy hebben toch uit haet
Verslonden Isax vetten oegst,[38-39]
En tot een' puinhoop 't lant verwoest.

11 *vroome lijcken: V:* morticina servorum tuorum, vs. 2.
12 *bancket:* feestmaal.
13-14 *V:* volatilibus coeli, vs. 2; *B:* corvis et canibus.
15 *leckren:* vraatzuchtigen.
16 *boet:* voldoet, stilt; *heiligh vleisch: V:* carnes sanctorum tuorum, vs. 2.
22 *Die* hoort bij *Geen mensch* in 20.
19-24 *V:* et non erat qui sepeliret, vs. 3.
24 *moeders schoot:* den schoot der moederaarde.
25 *Wy leggen plat:* wij liggen ter aarde, vgl. vs. 4 van dezen Harpz.
27 *Haet en Nijt:* afgunst, de allegorische tweeling, door Vondel gewoonlijk in één adem vernoemd, soms als één woord geschreven, vgl. *Joseph in Dothan*, vs. 453.
31 *Vervolgen:* voortzetten.
32 *als vlam in stro: V:* velut ignis, vs. 5.
33 *toren:* toorn.
36 *Daer:* waar.
38-39 *V:* comederunt Jacob, vs. 7; dat Vondel van Isac spreekt, is alleen uit een vergissing te verklaren.

Gedenck aen d'oude misdaet niet.
Dat uw gena geen uitstel zoeck':
Want wy verteeren van verdriet.
Bevry ons voor dien vloeck.[44]
Verlos, verlos ons, Heer,
Ter liefde van uwe eer.
Vergeef, om uwen naem alleen,
Al wat misdreven is voorheen:

Op dat het Heidendom uit spot
En schimp niet zegge nu en dan:
Waer is hun heilant, en de Godt,
Die Jakob helpen kan?
Eer 't heidensch volck dit hoor',
En toeroepe in ons oor,
Daer wy om 't lastren schaemroot staen,
En zien 't met roode wangen aen.[49-56]

De wraeck van uwer knechten bloet,
Het welck zoo wreet vergoten wert,
Het zuchten des gevangens moet
U raecken aen het hart.
Ontruck nu, en bescherm,
Met uwen stercken arm
Der dooden overschot en kroost,
Den onderdruckten tot een' troost.[64]

Zet vry den nabuur zevenwerf
Dat stuck betaelt, en schenck hem weer
Dien kelck des smaets, aen 's hemels erf[67]
En u, der stammen Heer,
Geschoncken, zoo verblint,
Verwaten, en ontzint,
Op dat een ieder zie en weet'
Wat lachen baert in nabuurs leedt.

Maer wy, uw volck, een kudde, lang
Geweit met uwen trouwen staf,
Beloven u met spel en zang

44 *dien vloeck:* die straf.
49-56 *V:* Ne forte dicant in gentibus: Ubi est Deus eorum? et innotescat in nationibus coram oculis nostris, vs. 10; *B* kantteekent bij de laatste woorden: ne divulgetur haec blasphemia inter nationes nobis ipsis audientibus et erubescentibus.
64 toevoegsel.
67 *Dien kelck* enz.: toevoegsel.

Te volgen tot ons graf,[75-76]
En na onze uitvaert zal[77]
Het vrolijck lofgeschal
Van kint en kints kint, nimmer moe,
U loven tot den hemel toe.

De LXXIX. Harpzang.[*]

Qui regis Israël, intende.

Getrouwe herder der genooten,[vs. 1]
Uit Jakob, Isax zoon, gesprooten,
Och, luister toch naer mijne klaght,
Die Josefs zoon en vroome knaepen,
Gelijck een kudde onnoosle schaepen,
Gevoert hebt uit hun vyants maght.

Gy die op goude Cherubijnen,
Daer uwe stammen voor verschijnen
In 't heilighdom, verheerlijckt zit,
Verschijn op Efraïms gebeden,
En Benjamins gekerm beneden.
Verschijn Manasse, die u bidt.[10-12]

Ontwaeck, en koom met maght te voorschijn,
Op dat uw hulp en bystant doorschijn,
Ons veilige voor 's haeters juck.
Ontdeck uw aenschijn. treck onze oogen
Door 't licht van troost naer 's hemels boogen,[16-17]
Zoo staenwe ontlast van rouwe en druck.

O opperhooft van 's hemels benden,[19]
Hoe lang zult gy uw aenzicht wenden
Uit gramschap van uw knechts gebedt?
Hoe lang ons ziel met traenen spijzen,
Met traenen laven, heenewijzen
Van uw gena, dus onverzet?[24]

75-76 *V:* Confitebimur tibi in saeculum, vs. 13.
77 *na onze uitvaert:* toevoegsel.
* Ps. 79.
vs. 1 *genooten:* stamgenooten.
10-12 *Efraim, Benjamin, Manasse:* de middelste was de broer, de twee anderen de zoons van Jozef; bedoeld zijn de drie uit hen gesproten stammen, die altijd samen ten strijde trokken.
16-17 *V:* ostende faciem tuam, vs. 4.
19 *V:* Domine Deus virtutum, vs. 5.
24 *dus onverzet:* zoo onverzettelijk; met *V:* in mensura vs. 6 heeft Vondel, ook bij *B*'s uitleg (in overvloed) geen weg geweten.

Gy hebt ons landery en muuren[25]
Gestelt ten schimp der nagebuuren.
De vyanden braveeren vast.[27]
Ontdeck uw aenschijn. treck onze oogen
Door 't licht van troost naer 's hemels boogen,[28-29]
Zoo staenwe eens vry voor overlast.

Gy voerde uw' wijngaert van de kanten
Des Nijlstrooms, om dien hier te planten,
Daer gy het volck verjoeght met smaet.[33]
Gy, als ons hooft voorheen getogen,[34]
Plant hier dien wijnstock met vermogen,
Wiens vrucht en wortel 't lant beslaet.

Zijn schaduw deckt geberghte, en stroomen.
Zijn groente deckt Godts cederboomen.[38]
Hy spreit zijn rancken aen de zee,[39]
En zoomt d'Eufraet met vruchtbre looten,
Zoo rijck en weeligh voortgesprooten,
Tot blyschap van de druivesne.[41-4242]

Hoe hebt gy, noit verzaet van wrocken,
Dien hoogen tuinmuur omgetrocken?
Dien wijnoegst elck gedoemt ten buit?
Het wilde zwijn en boschdier randen
De vrucht aen, ruckten met hun tanden
Den wijnstock met den wortel uit.

O opperhooft van 's hemels benden,[49]
Zie neêr, aenschouw alle onze elenden
Van boven. sla uw' wijngaert ga.
Hersnoey en bint zijn rancken weder,
Die gy geplant hebt. zie toch neder
Wat stam gy plante uit uw gena.[53-54]

Gy zult uw' wijnbergh, aengesteecken[55]
En omgewroet, rechtvaerdigh wreecken,

25 *V:* nos, vs. 7.
27 *braveeren vast:* kraaien al victorie.
28-29 vgl. 16-17 evenals *V* vs. 8 en vs. 4 herhaalt.
33 *het volck:* de heidensche Kanaänieten, *V:* gentes, vs. 9.
34 *voorheen:* voorop; in conspectu ejus blijft onvertaald.
38 *groente:* groene bladerdos.
39 *rancken:* takken.
41-42 toevoegsel.
42 Versta: wat een blijden druivenoogst (*druivesne*, druivensnede) belooft.
49 *V:* Deus virtutum, vs. 15.
53-54 *Zie toch neder* enz.: *V:* et super filium hominis quem confirmasti tibi, vs. 16; *B* verklaart, dat met filius (zoon) de Joodsche *stam* bedoeld is, waaruit de Messias zou voortkomen.
55 *aengesteecken:* aangestoken, door brand verwoest.

Als gy verschijnt het heiloos bloet.[57]
Och, of uw hant uwe afkomst eerde,[58]
En 't menschenbeelt, dat zy bootseerde,[59]
Herstelde op eenen vaster voet.[58-6060]

Wy zullen u niet meer verlaeten.
Behoe ons toch voor die ons haeten,
Zoo blijft uwe eer in haere kracht.
Ontdeck uw aenschijn, treck onze oogen
Door 't licht van troost naer 's hemels boogen,[64-65]
Zoo rust uw volck, gelijck het plaght.

De LXXX. Harpzang.*

Exultate Deo adjutori.

Juicht den hemel vrolijck toe,
Die ons hanthaeft in bezwaeren.[vs. 2]
Zingt voor Jakobs Godt, noit moe.
Neemt uw harp, en bom, en snaeren.
Blaest met uw bazuin voortaen
't Feest in met de nieuwe maen,[5-6]
Daer de stammen op vergaeren:

Want het stamhuis heeft dien last,
Als een wet, van Godt ontfangen,
Josefs zoonen toegepast,[10]
Als zy vrolijck met verlangen
Uit het Rijck van Memfis gaen,
En Godts wetspraeck, noit verstaen,
Hooren, daer Godts wolcken hangen.[8-1413-14]

Hy ontlast 's volcks moeden hals,[15]
Daer hunne armen manden sleepen.[16]

57 Versta: als gij u onzen vijanden vertoont, *V:* ab increpatione vultus tui peribunt, vs. 17.
58 *afkomst:* zonen, de Joden.
59 *'t menschenbeelt:* de mensch; *bootseerde:* vormde.
58-60 Vondel vertaalt *V:* et super filium hominis, vs. 18, dat gelijk is aan vs. 16 hier anders dan in 53-54.
60 Voegt Vondel een bede om de Verlossing in?
64-65 vgl. 16-17 en 28-29, resp. *V:* vs. 20, 4 en 8.
* Ps. 80.
vs. 2 *bezwaeren:* bezwaarnissen.
5-6 *V:* Buccinate in Neomenia tuba, vs. 4; *B:* quasi nova luna; *voortaen:* dan, vervolgens.
10 *toegepast:* opgelegd.
8-14 Van de in *V*, vs. 5-6 genoemde namen Israël, Jacob en Joseph neemt Vondel alleen den laatsten over.
13-14 *V:* linquam quam non noverat audivit, vs. 6, wat *B* uitlegt van Gods stem op den Sinai, door de Joden nooit gehoord (*noit verstaen*); *daer Godts wolken hangen*, nl. rond den Sinaï.
15 *hals: V:* dorsum, rug, vs. 7.
16 *V:* manus ejus in cophino servierunt, vs. 7; *B:* in gestandis cophinis, plenis luto. De Psalmist spreekt over de Joodsche slavernij in Egypte.

Gy riept my met veel geschals,
[Zeght hy] aen, van druck beneepen.[18]
'K heb u van dat juck bevrijt,
En bedeckt in storm, en strijt,[20]
Toen de haeters naer u greepen.

'K hebbe oock uw gedult beproeft,
Toenge aen 't water murmureerde.[23]
Hoor, mijn volck, die licht behoeft,[24]
'K zal u leeren, o verkeerde,[25]
Zoo gy hoort naer mijn gebodt;
Eer my niet, gelijck een' Godt,
Dien uw out geslacht noit eerde:

Want ick ben uw Godt, en Heer,[28-29]
Die u uit Egypten leide.
Luick uw' mont op: zorgh niet meer:[31]
'K zal u voên. maer wat ick zeide,
Gy, mijn volck, gaeft geen gehoor.
Jakobs afkomst sloot het oor,
Schoon ick haer den disch bereide.[35]

'K lietze naer hunn' lust begaen,
Volgen hun verzierde vonden.[37]
Had mijn stam zich laeten raên,
Aen mijn wetbaen zich verbonden,[39]
'K had den vyant voorgejaeght,[40]
Den verdrucker uitgevaeght,
In mijn grimmigheit verslonden.

Maer zy werden trouweloos[43]
En vermomt voor my bevonden,[44]

18 [*zeght hy*]: Vondel voegt dit er tusschen om uit te laten komen, dat de Psalmist hier Jehova sprekend invoert.
20 *V:* exaudivi te in abscondito tempestatis, vs. 8; *B:* id est, cum timeres tempestates et plagas quibus percussi Aegyptum.
23 *V:* apud aquam contradictionis, vs. 8; *B* laat dit slaan op het watergebrek der Joden in de woestijn, waardoor God hen beproefde, maar waartegen zij morden (populo murmurante: *murmureerde*).
24 *die:* gij die; *licht:* voorlichting.
25 *verkeerde:* gij die in verkeerde richting gaat.
28-29 *V:* Non erit in te deus recens, neque adorabis deum alienum, vs. 10; waarsch. bedoelt Vondel: Eer mij niet als een nieuwe godheid, maar eer mij zooals uw vaderen het deden; *B:* Deus recens, id est Deus quem non coluerunt patres tui, sed recens introductus.
31 *Luick-op:* doe open, *V:* dilata, vs. 11.
35 toevoegsel.
37 *verzierde vonden:* verzinsels, grillen, *V:* adinventionibus, vs. 13.
39 *wetbaen:* de door mij voorgeschreven wegen.
40 *voorgejaeght:* weggejaagd.
43 *zy:* de Joden; *B:* Judaei rebelles.
44 *vermomt:* onoprecht.

Huichelaers, die doorgaens boos[45]
Hunnen wetheer wederstonden:[46]
Schoon ick hun met manne en vrucht[47]
Spijze toegoot uit de lucht,
Honigh tapte uit steene gronden.[37-39-42-44-46-4949]

De LXXXI. Harpzang.*

Deus stetit in synagoga.

Het aldoordringend Wezen,
Het alziende oogh der Oppermajesteit,
Voor wien niets schuilt, maer alles open leit,
Voor wien het al moet vreezen;[vs. 1-4]

d'Aertsrechter is gezeten[5]
In 't midden van den Raet der aerdtsche Goôn
En Rechteren, en oordeelt uit zijn' troon
Hun oordeel, en geweeten.

Hoe lange velt gy echter,
Zeght Godt om hoogh, hoe lange velt gy noch[10]
Een vonnis, zwart van valscheit en bedrogh,
O ongerechte Rechter?[12]

Hoe lange veltge een oordeel
Naer gunst, en ziet den grooten naer den mont?[13-14]
Helpt weezen, en nootdruftigen terstont,
En ziet op gunst, noch voordeel.[16]

Laet nootdruft niet verdrucken.
Helpt armen voort. bevrijtze voor 't gewelt
Des maghtigen, wiens maght en aenzien gelt,
Daer weerloos Recht moet bucken.[19-20]

45 *doorgaens:* voortdurend; wellicht doelt Vondel met dit woord op *V:* et erit tempus eorum in saecula, vs. 16.
46 *wetheer:* wetgever.
47 *manne:* manna: *V:* ex adipe frumenti.
37-39-42-44-46-49 één rijmklank.
49 *V:* et de petra melle saturavit eos. vs. 17; *tapte:* perste.
* Ps. 81.
vs. 1-4 Deze aanhef is toevoegsel.
5 *d'Aertsrechter: V:* Deus, vs. 1.
10 *Zeght Godt om hoogh:* toevoegsel.
12 toevoegsel.
13-14 *V:* Usquequo facies peccatorum sumitis, vs. 2 met den uitleg van *B.;*
16 toevoegsel.
19-20 *V:* peccatoris, vs. 4.

De rechters zijn onkondigh
Onweetende in de zaeck en 't overlegh.
Zy tasten blint, als blinden, naer den wegh,
Verstaen 't geschil niet grondigh.[21-24]

Door 't jammerlijck verkorten[25]
Van 's vromen Recht, uit blintheit, zucht tot baet,
Is Rijck by Rijck'vol oproers, en de staet
Geschockt moet innestorten.[25-28]

De Godtheit, hoogh gezeten,
Sprack uit den stoel van 't noit geschockte Rijck:
Gy zijt Godts zoons, en Gode in maght gelijck:
Maer oordeelt niet vermeeten:[29-32]

Want alle zult gy sterven,
Als d'armste mensch. de doot scheit lijf en ziel.[34]
Gy zult vergaen, gelijck d'Aertsengel viel.[35]
De worm zal 't lijf bederven.[36]

Aertsrechter over d'aerde,
Ontwaeck, o Godt, en hanthaef 's vroomen zaeck.
O eigenaer der weerelt, neem eens wraeck:
Straf 't onrecht naer zijn waerde.[39-40]

De LXXXII. Harpzang.*

Deus, quis similis erit tibi.

O Almaghtige, eer van 't eeuwigh Rijck,
Wie is u gelijck,
In gewelt, en kracht,
Dapperheit, en maght?[2-4]
Zwijgh nu langer niet.
Let op ons verdriet:[6]

21-24 *V:* Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant, vs. 5; *B:* quomodo caeci errant inter ambulandum.
24 toevoeging of herhaling.
25 *verkorten:* te kort doen.
25-28 *V:* movebuntur omnia fundamenta terrae, vs. 5; *B* kantteekent, dat uit verkeerde rechtspraak verwarring en opstand moet voortkomen.
29-32 *V:* Ego dixi: Dii estis, et filii excelsi omnes, vs. 6; *B:* Dii per participationem auctoritatis judicandi.
32 *vermeeten:* vermetel.
34 *De doot:* enz. toevoegsel.
35 *V:* sicut unus de principibus cadetis, *vs.* 7; door *B.* op de afvallige engelen betrokken; *d'Aertsengel:* Lucifer.
36 toevoegsel.
39-40 *V:* terram hereditabis in omnibus gentibus, vs. 8; *B* spreekt van wraaknemen, vindica.
* Ps. 82.
2-4 *V:* quis erit similis tibi?, vs. 2; *B:* id est, nemo tibi comparari poterit potentia et robore.
6 *Let op ons verdriet* is onherkenbaar vrij naar *V:* Neque compescaris.

Want uw vyant steeckt met luid gerucht[7]
't Hooft op in de lucht,
Houdt erghlistigh raet,
Brouwt verraet in staet,[10]
Vlamt op ons bederf,
Dreight uw heiligh erf.
Hoorze roepen: mannen, ruckt by een.
Nu verdelght hun steên,
Volck, en vee, en stal,[14-15]
Dat niet een van al,
In gansch Israël,
Blijf, die 't na vertell'.
Och, zy zweeren alle uit eenen mont[19]
Tegens uw verbont.[20]
't Idumeesch tapijt,[21]
Ismaël, vol spijt,[22]
Treên in een verbant,
Zweeren hant aen hant:[24]
Moab, zoon van Loth, en Agars bloet,[25]
Gebal, Ammon wroet
Mede in dit besteck,[26-27]
Neffens Amaleck,
Palestijner me,[29]
En Tyrier aen zee.[30]
Assur treckt met d'afkomste aen van Loth[31]
Tegens Jakobs Godt.
Strafze als Madian,[33]
Sisara, en dan[34]
Alsge aen Cissons kant[35]
Jabin velde in 't zant:

7 *met luid gerucht: V:* sonuerunt, vs. 3; *B:* significat tumultum gravem; qui oderunt te, dat in de *V* onmiddellijk volgt, sloeg Vondel over.
10 *in staet:* in den staat, in het rijk.
14-15 *V:* disperdamus eos de gente, vs. 5.
19 *eenen:* éénen.
20 *Tegens uw verbond:* Vondel moet *V:* adversum te testamentum disposuerunt, vs. 6, verkeerd gelezen hebben; in 23 vertaalt hij 't opnieuw en dan goed.
21 *'t Idumeesch tapijt: V:* tabernacula Idumaeorum, vs. 7, de tenten der Idumeërs, door Vondel met een pars pro toto *tapijt:* tentdoek weergegeven.
22 *vol spijt:* boosaardig, toevoegsel.
24 toevoegsel.
25 *Moab, zoon van Loth: V* heeft alleen Moab, vs. 7, maar *B* zegt, dat Moab de zoon van Loth is; *Agars bloet: V:* Agareni, volgens *B:* het volk dat uit Agar (Hagar) sproot.
26-27 *wroet Mede in dit besteck:* toevoegsel; *besteck:* plan, toeleg, in ongunstigen zin, vgl. *Nazoos Herscheppinge*, IX, 429.
29 *Palestijnen: V:* alienigenae, vs. 8, de vreemdelingen; *B* zegt dat in 't Hebr. Palestina staat, maar 't is vreemd dat Vondel *B*'s eerste verklaring: de Philistijnen niet overnam; *me:* mede, eveneens.
30 *Tyrier:* (2-lettergrepig) Tyriër, Sydoniër; *aen zee: B:* ad mare.
31 *d'afkomste van Loth:* de reeds genoemde Moabieten en Ammonieten, die zich allen samen tegen de Joden verbonden.
33 *Strafze: V:* Fac illis sicut etc. vs. 10; *B:* disperde illos.
34 *dan:* vervolgens.
35 *aen Cissons kant: V:* in torrente Cison, vs. 10, aan den oever van den Cisonstroom.

Daerze t'Endor streefden, droef en straf,[37]

37 *streefden, droef en straf:* strijdvoerden met sombere verbetenheid; *V:* disperierunt, vs. 11.

Zonder zerck, en graf,
d'Aerde d'aders dronck,[39]
Het gebeente stonck
Van zoo menigh helt
Voor den wint in 't velt.[38-42]
Trefze, en slaze, als Gedeon zoo vroegh
Seb en Oreb sloegh,
En Vorst Sebea,
Neffens Salmona,
Al met hun geweer[47]
Trots gevelt ter neêr.[43-48]
Trefze, als gy wel eer de Vorsten troft,
Daer de boosheit stoft.[50]
Wroet vry Sion om[51]
Met zijn heilighdom.
Wint vry Jakobs steên,
Als uw erflijck leen.
Stercke Godt, nu draey hen, als een radt.[55]
Waeize, als kaf langs 't padt[56]
En het velt gezwint
Heenvlieght voor den wint,
Dat 'er endtlijck niet
Niet van overschiet'.[59-60]
Als de vlam een' bergh, het vier een woudt
Weghbrant, fel en stout,
Zultge in 't onweêr van
Uwe gramschap man
Ros en wagen voort[65]
Dempen, root van moort.[66]
Waeck eens op, en stelze om uwen hoon
Schaemroot klaer ten toon,
Op datze uw naems eer
Zoecken meer en meer.
Laetze schaemroot staen,
Die uwe eer verraên.
Heer, verstroize in schande eeuw in, eeuw uit.

39 *d'aders:* hun bloed.
38-42 *V:* facti sunt ut stercus terrae, vs. 11; *B:* quia insepulti putruerunt.
47 *Al met hun geweer:* allemaal met hun wapens.
43-48 *V:* Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb et Zebee et Salmana, vs. 12; *B* zegt, dat de Psalmist doelt op de geschiedenis van *Gedeon*, die de Madianitische vorsten Oreb en Zeb en de koningen Zebee en Salmana versloeg; vgl. Oreb en Zeb: *Altgeh.* I, 361-68; *zoo vroegh:* vroeg in den morgen.
50 Versta: terwijl zij in hun boosheid snoeven.
51 *Sion: V:* sanctuarium Dei, vs. 13, nl., volgens *B*, Jerusalem (Sion).
55 *V:* Deus meus pone illos ut rotam, vs. 14.
56 *Waeize* enz.: doe ze wegwaaien; *V:* sicut stipulam ante faciem venti, vs. 14.
59-60 *niet Niet:* herhaling ter versterking der vloekbede.
65 *Ros en wagen:* toevoegsel.
66 *Dempen:* vernietigen; *root van moort:* toevoegsel.

Dempze om 't loos besluit,[74]
Dat de blinde rot[75]
U aenbidde, als Godt,
d'Eerste maght alleen,
Om al 't aerdtrijck heen.

De LXXXIII. Harpzang.*

Quam dilecta tabernacula.

O Heer der hemelsche heirkrachten,[1]
Hoe aengenaem zijn Godts geslachten,[2]
De tenten, daer uw Bondtkist rust![3]
Mijn ziel bezwijckt van groot verlangen,
Om in uw zaelen, eens ontfangen,[5]
Te woonen naer mijn' wensch en lust.
Mijn hart en leden juichen springen,
Uit treck naer 't leven aller dingen.[8]

Men ziet de musschevleugels roejen,
Een rustplaets zoecken om te broejen:
De tortel vint in 't ende een nest,
En berght haer jongen in die wooning:
Maer ick, o almaght, Godt, mijn Koning,
Zoeck rust, van yver aengeprest,
En vindze alleen op uwe altaeren,
O Heer der hemelsche heirschaeren!

Wel zaligh leeft hy, die den drempel
Bewoont van uwen heilgen tempel,
U daer verheft eeuw in, eeuw uit.
O drywerf zaligh moet men achten,
Die hulp en bystant wil verwachten
Van u alleen, en vast besluit
In 't heimelijck by zich in 't harte
Naer u te klimmen uit dees smerte:

Uit dit elendigh dal van traenen
Een heirbaen zich naer Godt te baenen,

74 Vernietig hen om hun arglist.
75 *de blinde rot:* het verblinde volk.
* Ps. 83.
1 *heirkrachten:* klemtoon op 2e lettergreep.
2 *geslachten:* is datief.
3 *daer* enz. toevoegsel.
5 *zaelen:* de bedoelde tenten.
8 Versta: uit verlangen naar God, die alles leven geeft.

Naer 's hemels stadt, vol rust, en vreught:[27]
Want gy, o Wetheer, stort uw' zegen
Van boven over den verlegen.[29]
Zy gaen van d'eene in d'andre deught,[30]
Tot datze op Sion triomfeeren,
Voor 't aenschijn van den Heer der Heeren.

O Heer der hemelsche heirschaeren,
Verhoor mijn bede in dit bezwaeren.
O Jakobs Godt, geef my gehoor.
Beschermer van uw volck, zie heden
Van boven, hoor naer mijn gebeden.
Aenschouw my van uw zaligh koor
In 't aenschijn van den overgooten
Met oly, meer dan zijn genooten:[38-40]

Want zaliger is 't in uw zaelen
Zijn hart een dagh eens op te haelen,
Dan duizent jaeren elders heen
Te zwerven. liever zat ick achter
Alle andren, als een tempelwachter,[44-45]
Aendachtigh in een' hoeck alleen,
Dan in der godeloozen hutten,
Die reuckeloos de boosheit stutten.

De Heer bemint genade, en waerheit.[49]
Genade, en zegenrijcke klaerheit[50]
Vloeit neder uit zijn' rijcken schoot.
Geen vroome, van onnozel leven,[52]
Wort van den schat, by hem te geven,
Onterft, noch van Godts erf ontbloot.
Almaghtighste, geluckigh bouwen
De harten, die op u betrouwen.

27 *V:* in loco quem posuit, vs. 7; volgens *B:* de plaats of de stad die God bepaald heeft als het eindpunt der aardsche ballingschap.
29 *verlegen:* bedrukte.
30 *zy gaen:* Evenals de *V* loopt Vondel van 't enkelvoud in 't mvd. over.
38-40 *V:* respice in faciem Christi tui, vs. 10; dit heeft Vondel niet goed begrepen en *B*'s christologischen uitleg nam hij niet over; *meer dan zijn genooten:* toevoegsel naar XLIIII Harpz. vs. 32, Ps. 45, 8.
44-45 *liever zat ick* enz.: *V:* Elegi abjectus esse vs. 11; *B:* malim ibi sedere ad januam cum ultimis (*als een tempelwachter*).
49 *genade: V:* misericordiam vs. 12.
50 *zegenrijcke klaerheit: V:* gloriam.
52 *onnozel:* schuldeloos.

De LXXXIIII. Harpzang.*

Benedixisti, Domine, terram.

Gy hebt, o goede vader, weder
Het eertijts bloejend lant
Herstelt in zijnen eersten stant,[3]
Na dat de vyant alles neder
Gevelt had, volck en oegst
Geplondert, en verwoest.

Nu bloejen bergh, en dal, en steden,
En beeck, en beemt, en bosch.
Uw stamhuis gaet nu, vry en los
Van boey en keten, heenetreden,
Verlost van 's vyants juck,
Na zoo veel smert, en druck.[1-12]

Gy hebt 's volx misdaet quijt geschouden,[13]
Het hart, van schult bevleckt,
Met uw genade en gunst bedeckt,[14-15]
Uw gramschap by den toom gehouden.[16]
Gy keerde uw roede en straf[17]
Van Jakobs lenden af.

Behoeder van uwe eige stammen,
Behoe toch in 't gemeen
Ons van uw wetperck t'overtreên.[20-21]
Gy zult voortaen u niet vergrammen.
Keer af, ten zoen geneight,
Den vlegel, die ons dreight.[19-24 24]

Zoude uwe gramschap, eens ontsteecken,[25]
Dus branden zonder endt,[26]
Als in zijn eigen element,
Om d' oude schulden, en gebreecken?[28]
En breitge uw gramschap uit
Van stamme in telge en spruit?

* Ps. 84.
3 *stant:* toestand.
1-12 *V:* Benedixisti Domine terram tuam; avertisti captivitatem Jacob, vs. 2.
13 *geschouden:* gescholden.
14-15 toevoegsel.
16 *V:* Mitigasti iram tuam, vs. 4
17 *roede:* tuchtroede.
20-21 *in 't gemeen Ons:* onze gemeenschap, ons volk.
19-24 *V:* Converte nos Deus salutaris noster, et averte iram tuam a nobis, vs. 5.
24 *vlegel:* Gods roede (17), de vijand.
25 *ontsteecken:* ontstoken.
26 *Dus:* aldus of dan.
28 *d'oude:* de vroegere, der vaderen.

Gy zult, o Godt, niet meer gesteven[31]
Van uw verbolgenheit,[32]
Maer van genade eer aengeleit,[33]
Ons eenen nieuwen adem geven.[34]
Uw volck, niet langer schuw,[35]
Herschept zijn vreught in u.

Ontvouw ons uw bermhartigheden.[37]
Voltoy voltoy in 't kort[38]
Wat aen ons eeuwigh heildom schort.[36-3939]
Mijn hart zal luistren naer Godts reden,[40]
Dewijl hy uit zijn wolck
Den vre bazuint voor 't volck;

Den vre der heilige erfgenooten,[43]
Wier harten zijn verzet.[44]
Godtvruchtigen wort in 't gebedt[45]
Het lang beloofde heil ontslooten.
Zoo houdt Godts glori stant
In ons gezegent lant.

Rechtvaerdigheit en Vrede groeten[49]
Elckandre, mont aen mont.
Men ziet Bermhartigheit, gewont
Van Liefde, Waerheit heusch gemoeten,[51-52]
Gerust, en heel vernoeght,
Als twee gezustren voeght.[53-54]

De Waerheit spruit met vreught uit d' aerde.
Rechtvaerdigheit ten toon[56]
Ziet neêr uit haeren hoogen troon.
Godts goetheit zal, zoo 't aerdtrijck baerde,[58]
Verheugen onze lucht
Met een gewenschte vrucht.

31 *niet meer gesteven:* niet langer onvermurwbaar.
32 *van:* door.
33 Versta: maar eerder door genade bewogen.
34 *V:* vivificabis nos, vs. 7.
35 *schuw:* bevreesd.
37 *Ontvouw:* openbaar.
38 *in 't kort:* binnenkort, terstond.
36-39 toevoegsel.
39 *heildom:* heil; *schort:* ontbreekt.
40 *reden:* openbaring.
43 *erfgenooten:* erfgenamen.
44 *verzet:* bekeerd.
45 *in 't gebedt:* op hun gebed; toevoegsel.
49 *Rechtvaerdigheit en Vrede: V:* misericordia et veritas, vs. 11.
51-52 *Bermhartigheit-Liefde-Waerheit: V:* justitia et pax: *heusch gemoeten:* vriendelijk ontmoeten.
53-54 toevoegsel.
56 *ten toon:* openbaar, kennelijk.
58 *Zoo:* wanneer, als.

Rechtvaerdigheit schijnt voor Godt heenen.
Zy straelt van 's hemels zon,
Der heldre lichten aêr en bron,
En baent den wegh met haere beenen,
In 't onverlichte dal,[65]
Voor d'eeuw, die volgen zal.[61-66]

*

De LXXXV. Harpzang.*

Inclina, Domine, aurem tuam.

Nu neigh, o Heer, uw oor naer my.
Verhoorme toch, dewijl ick stry
Met armoede in verlegen staet,[3]
Nootdruftigh, zonder troost, en raet.
Behoe mijn ziel nu, eerze sneef,[5]
Dewijl ick vroom en heiligh leef.[6]
Behoe uw' knecht, die op u bouwt,
En in uw hulpe zich betrouwt.
Ontferm u, Heer, op mijn geklagh,
Dat by u aenhoudt al den dagh.
Verheugh uw' dienaer in zijn smert,
Die opwaert stijght met zin en hart:
Want gy bejegent zacht en zoet
En minzaem een bedruckt gemoedt.
d' Aenbidders van uw Majesteit
Verrijcktge uit uw bermhartigheit.
Dat mijne klaght uwe ooren raeck'.
Uw goetheit luistre naer mijn spraeck.
Als druck en droefheit my verstoort
Roep ick u aen, die my verhoort.
O Godt, geen Godt is u gelijck.
Geen werck gelijckt u in zijn blijck.[22]
Wat volck by uwe maght bestaet,[23]
Dat zal u eeren in der daet.[24]

65 *B:* in hac valle tenebrosa.
61-66 *V:* Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos, vs. 14; *B*, die dit vers, evenals de heele Psalm op Christus betrekt, zegt: quasi sol quidam et vera lux mundi radios jutitiae suae praemittet.
* TEKSTKRITIEK: de 1e ed. heeft in vs. 9: *Ontferm* zonder *u*.
* Ps. 85.
3 *verlegen staet:* benarden toestand.
5 *sneef:* valt of ten onder gaat.
6 *V:* quoniam sanctus sum, vs. 2; *B*'s uitleg hiervan heeft Vondel niet gevolgd.
22 *blijck:* verschijning, uiterlijk.
23 *by:* door.
24 *in der daet:* met der daad.

Al 't aerdtrijck knielt voor uwe faem,
Verheft uw' heerelijcken naem;[25-26]
Dewijl gy groot zijt, zwacken sterckt,[27]
Als d' eenige, die wondren werckt.
Geleime, o Heer, op uwe paên,
Op dat ick volge uw waerheits baen.
Mijn hart verheugh' zich meer en meer,
En vrees' godtvruchtigh 's hemels Heer.
'K belijde u trouw uit al mijn ziel
En harte, o Godt, voor wien ick kniel.
Ick zal uw' naem, eeuw in, eeuw uit,
Verheffen met mijn' zang, en luit:
Want uw bermhartigheit is rijck
In my. gy ruckt genadighlijck
Mijn ziel uit 's afgronts kolck en poel
Door maght van uwen hoogen stoel.[40]
De boozen randden met gewelt
My dapper aen, ter doot ontstelt:[42]
De rot der stercken viel my aen.[43]
Zy docht niet dat my Godt houdt staen.[44]
Bermhartigh zijtge, en vol gedult,
Vergeeft genadigh onze schult.
Bermhartigh zijtge, en sterckt uw woort
Getrouw naer waerheit, als 't behoort.
Zie neêr, ontferm u over my,
En hanthaefme in dees razerny
Des vyants, en, zoo 't u behaeght,
Behoe den zoon der dienstbre maeght.
Vertoonme een troostrijck merck en licht,
In mijn vervolgers aengezicht,
Op dat mijn haeters moedt bezwijck',
Als gy my sterckt en troost zoo rijck.

25-26 *V:* Omnes gentes quascumque fecisti venient et adorabunt coram te Domine et glorificabunt nomen tuum, vs. 9.
27 *zwacken sterckt:* toevoegsel.
40 toevoegsel.
42 *dapper:* driest.
43 *rot:* bende.
44 *V:* non proposuerunt te in conspectu suo, vs. 14.

De LXXXVI. Harpzang.*

Fundamenta ejus in montibus.

Hoe grontvast staet Jerusalem[1]
  Op bergen, Gode toegewijt!
Hoe lief zijn Sions poorten hem,
  Noch liever dan in d' oude tijt
De tenten van 't gezegent heir,
Dat herwaert quam van 't roode meir![4-6]

O Koningklijcke Priesterstadt,
  O Godtsstadt, op hoe groot een' prijs,
Hoe heerelijck wort gy geschat!
  En noch denckt Godt op rijcker wijs
Uw vesten uitgeleit te zien,
Door aenwas van uitheemsche liên:[10-12]

Als Memfis aenstappe op den roep[13]
  Van uwe faem, en Babilon
Godts naem bely, met troep by troep,
  En andre vreemden, die de zon
Beschijnt, en Tirus, en Moorjaen[17]
Uit yver zich hier nederslaen.

Hoe wil dit klincken, als men zeit,
  Dat hier een mensch geboren is,
Die zelf den grontsteen heeft geleit
  Van dese vesten, en gewis
Zoo maghtigh is, en zoo geroemt,
Dat ieder hem den hooghsten noemt![19-24]

De Heer zal zelf dit wonderwerck[25]
  Bazuinen, en beschrijven door
Het volck, en d'Overheên, die sterck
  En overtalrijck, na en voor,
Geboren worden uur op uur,
En woonen binnen uwen muur.

* Ps. 86.
1 *grontvast:* vast als de grond.
4-6 *V:* super omnia tabernacula Jacob, vs. 2.
10-12 *B:* De Profeet prijst de heilige stad om de veelheid en verscheidenheid der volken, die er samenstroomen.
13 *Memfis:* voor Egypte, dat volgens *B* door Rahab van *V:* vs. 4 bedoeld is.
17 *Tirus:* de Tiriër, Phenicië; *Moorjaen:* Moriaan, Aethiopiër.
19-24 *V:* Numquid Sion dicet: homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus, vs. 5, door *B* aldus verklaard: Volgens den Profeet is de hoogste lof der heilige stad, dat de allerhoogste zoon van God, die Jerusalem als God gesticht heeft, daarin als mensch heeft willen wonen.
25 *dit wonderwerck:* nl. het in 19-24 vermelde.

Jerusalem, hoe liefelijck
Wil deze t'zamenwooning van
Uw burgren klincken, als muzijck
Van keelen, en een snaergespan!
Al wat men in u hoort en ziet
Is vrolijckheit, en anders niet.[31-36]

De LXXXVII. Harpzang.[*]

Domine Deus salutis meae.

O Oirsprong van al mijn behoudenisse,
Ick hou doorgaens by u met klaghten aen,[2]
Terwijl de beurt van dagh en nacht niet misse,
By 't schijnen van de zon en van de maen.[3-4]
Mijn bede stijge, als wieroock, voor uw lampen,[5]
En aengezicht. verhoor mijn klaght niet straf;[6]
Dewijl mijn hart is overkropt van rampen,
Mijn leven staet met eenen voet in 't graf.[8]
Men achtme als een', die, in een' poel aen 't zinken,[9]
Om bystant schreit. ick slacht, helaes, een hart,
Dat hulpeloos den kelck des doots zal drincken,[10-11]
En trooste my vrywilligh zulck een smert.[12]
'k Gelijck het lijck, dat, vechtende in zijn wapen,
Den geest gaf, en, gewont op 't vlacke velt,[13-14]
Begraven wert, en, schijnende te slaepen
In 't graf, by u is uit den zin gestelt;[16]
Een lijck, daer gy uw hant heb afgetoogen.
Mijn haeter zont mijn ziel ter helle neêr,[18]
Daer duisternis, de nacht des Doots, geene oogen
Met licht vertroost, waer zich de doode keer'.
Uw gramschap, die my heeft van u verstooten,
Staet pal, en vast, gelijck een koopren muur.[22]
Gy hebt uw vloên van gramschap uitgegooten
Op my alleen, en teffens uur op uur.[24]

31-36 *V:* sicut laetantium omnium habitatio est in te, vs. 7.
* Ps. 87.
2 *doorgaens:* voortdurend.
3-4 *V:* in die et nocte, vs. 2.
5 *als wieroock, voor uw lampen:* toevoegsel; *lampen:* oogen? (Lat. lumina).
6 *niet straf:* welwillend.
8 *V:* vita mea inferno appropinquavit, vs. 4.
9 *poel:* grafkuil, *V:* lacum.
10-11 Van *hart* en *kelck des doots* spreekt de *V* niet; *slacht:* gelijk.
12 *trooste:* getroost.
13-14 *V:* Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, vs. 6; *'k Gelijck het lijck:* woordspel; *lijck* is hier lichaam.
16 *uit den zin gestelt:* uit de herinnering verbannen.
18 *ter helle: V:* in lacu inferiori, vs. 7, door *B* verklaard met limbus en infernus.
22 De *V* spreekt niet van een *vasten koopren muur*, maar *B* noemt Gods gramschap: furor confirmatus et roboratus, ut David non inde recederet.
24 *en teffens uur aen uur:* toevoegsel.

Mijn vrienden en bekenden zijn geweecken,[25]
Vervloecken my, als een' waer voor elck gruwt.
Men vangtme, ick sta. mijn oogen zijn bezweken,[27]
Gansch hulpeloos, daer my een ieder schuwt.
Ick roepe u aen met uitgestreckte handen
Den ganschen dag, van dat de zon verrijst,
Tot datze helt naer zee, en duin, en stranden,
En daelen wil op 's aerdtrijxs zoom, en lijst.[30-32]
Maer waerom vaer ick droef na 't Rijck der dooden?
Hebtge oit den doôn uw wonderdaên vertoont?
Verweckte oit arts de doôn, die 't leven vlooden,
En looft een doode u naem, om hoog gekroont?[33-36]
Zal koudt gebeente oock uw genade en waerheit
Verkondigen in 't graf, van stanck verrot?
Zal 't lijck uw recht en wondren in een naerheit,
Die 't al vergeet, oock kennen? o mijn Godt!
'K houde evenwel gestadigh aen met smeecken:
Mijn bede wacht u voor den dageraet.
Hoe kuntge, o Heer, my van uw hulp versteecken,
My aenzien met den neck in dezen staet?
Ick ben dus naeckt en bloot en arm geboren.[45]
Mijn lijden stont van kintsbeen voor mijn oog.
'K heb d' ootmoet in mijn smert ten troon gekoren.
Zie 't heiloos volk met druk aen, van om hoogh.[47-48]
Uw toren treftme, en komt mijn dagen korten.[49]
Hy treft mijn hart met dootelijcken schrick,
Die bruist, en komt, als water, op my storten,
En bruist, en ruist, bestortme alle oogenblick.
Gy schrickt het al, dat elck van my verwijder,[53]
En vrient en maegh. de naeste, die my kent,
Verlochent my, en vlught verhaest. een yder[55]
Verlaetme in druck, en 's levens uiterste endt.

25 *bekenden:* intieme vrienden. Vgl. Harpzang LIV vs. 50.
27 *Men vangtme, ick sta: V:* Traditus sum, et non egrediebar, vs. 9.
30-32 *V:* tota die, vs. 10.
33-36 Let op de vele o-klanken.
45 *V:* Pauper sum ego, vs. 16.
47-48 niet duidelijk voor *V:* exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus, vs. 16.
49 *toren:* toorn.
53 Versta: Gij schrikt iedereen af, zoodat iedereen zich van mij verwijdert.
55 *yder:* om 't rijm *verwijder* uit te spreken als ijder.

De LXXXVIII. Harpzang.*

Misericordias Domini.

Ick stelle, o Godt, op uw bermhartigheden,
Die eeuwigh uit u straelen naer beneden,
Mijn zanggezinde en opgespanne keel.
De waerheit van uw trouwe, oprecht en eêl
In 't houden van 't beloofde heil te geven,[4-5]
Van stam tot stam, aen d' ouders, en hun neven,
Zal leven op mijn tong, en mijn gezang
Uw trouw bekleên met lof mijn leven lang:
Want gy hebt eens belooft aen uw' getrouwen,
En spraeckt: ick zal in 't hof des hemels bouwen
Het vast gebouw van mijn bermhartigheit:[10-11]
Daer wort mijn trouw en waerheit, eerst voorzeit,
Bevestight om onendelijck te duuren
In mijn palais, en starrelichte muuren.
Ick heb met mijn genooten een verbont
Geslooten, en by eede met mijn' mont
Aen David, Godts gezalfde, trouw gezworen,
Belooft zijn zaet, ter heerschappy geboren,
Te zeegnen en hanthaven op den troon,
Daer d' eeuwigheit zal duuren, als zijn kroon.
Ick wil dien stoel bevestigen met eere,
Van stam tot stam, dat hem geen onheil deere.
De hemel, hoogh gewelleft boven zwerck
En zon, bazuint, o Godt, uw wonderwerck.[24]
't Ontelbaer tal der Heilgen, van uw klaerheit
Om hoog verlicht, trompet uw trou, en waerheit,
Die 't wapen druckt op uw belofte, en woort:[27]
Want boven wort uw lof niet eens gestoort,[28]
Daer geen van al, die op de starren danssen,[29]
Uw Majesteit gelijck is; geene transsen,
Vol Engelen, uw zoons, in 't hemelsch Rijck,
In heerlijckheit en eere u zijn gelijck.[28-32]
O Godt, die, wijt van onsen nacht, daer boven
Verheerlijckt zit in 't hof van alle hoven,
Gy zijt zoo groot, en schricklijck, dat elck gruwt,[35]

* Ps. 88.
4-5 *De waerheit van Uw trouwe* enz.: *V:* veritatem tuam, vs. 2; *B:* id est fidelitatem in servandis promissis.
10-11 *bouwen Het vast gebouw: V:* aedificabitur, vs. 3; *B:* aedificium immobile.
24 *bazuint* en *trompet* (26): deze gehoorbeelden zijn van Vondel.
27 *wapen:* zegel.
28 *niet eens:* nooit.
29 *al, die op de starren danssen:* de engelen.
28-32 *V:* Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei, vs. 7.
35 *schricklyck, dat elck gruwt: V:* alleen terribilis; *gruwt:* vreest.

Die uwen stoel van licht rondom bestuwt.
O Overste der heirkracht in de streecken
Des hemels, Heer, wie wort by u geleecken?
Almaghtige, waervoor elck nederstort,
Uw waerheit is de riem, die u omgort.[40]
Uw maght gebiet de zee, en diepe stroomen.
Zy kan den storm en 't yslijck onweêr toomen,
Wanneer de zee met een ontstelt gelaet
Al schuimende aen de lucht en starren slaet.[41-44]
Uw maght verneêrt de trotsen, datze ploffen,[45]
Als een gewonde, in 't vlacke velt getroffen
Van 's vyants pijl. uw vyants drang en zwarm[47]
Verstroitge, als stof, met uwen stercken arm:
Want hemel, aerde, en zee, en duin, en stranden,
Al d' aerde, en watze omvat, op uwe handen
Gedraegen, u aenbidden, als hun stut.
Gy hebt de zee en noortwint, die haer schudt,
En ringeloort, gewrocht door uw vermogen.[52-53]
De hooge top van Hermon, opgetogen
Tot aen de lucht, en Thabor, in het Oost,[54-55]
Aen 't juichen in uw' lof, zien op den troost
Van uwen arm en almaght, en getuigen
Dat alle maght voor uwe kracht moet buigen.
Ick wensche dat uw hant haer maght ontvouw',
Uw rechte hant gelooft werde om haer trouw.[60]
Wanneerge gaet ten troone om, zonder voordeel
En gunst, 't geschil door uw rechtvaerdigh oordeel
Te scheiden, treên Rechtvaerdigheit en 't Recht
Vooruit, ter ste daer gy 't oneffen slecht.[61-64]
Bermhartigheit en Waerheit u geleiden,
Als voorboôn, om partyen net te scheiden.[66]
Geluckigh is het volck, dat zich verheught
In zijnen Godt, met kennis van die vreught.[67-68]
Het volck, o Heer, zal blijde in alle paelen,
In 't licht, dat van uw aenschijn neêr komt stralen,

40 *V:* veritas tua in circuitu tuo, vs. 9; *B:* quoniam est veluti cingulum Dei, met een beroep op *Is.* XI, 5.
41-44 *V:* motuum fluctuum ejus (maris) tu mitigas, vs. 10, door *B* uitgewerkt: mare siquidem horrendum in modum aliquando turbatur et fremit, et fluctus suos usque ad coelum extollere videtur.
45 *ploffen:* neerploffen.
47 *van 's vijants pijl:* toevoegsel.
52-53 *die haer schudt, En ringeloort:* toevoegsel.
54-55 *V:* Thabor et Hermon, vs. 13; volgens *B* doelt de Psalmist met Aquilonem van vs. 13 (*noortwint*, 52) op het Noorden, met Hermon op 't Westen en met Thabor op 't Oosten: Vondel neemt alleen de laatste bijzonderheid over.
60 *gelooft:* geprezen.
61-64 *V:* Justitia et judicium praeparatio sedis tuae, vs. 15.
66 *partyen:* beide partijen van 't geding; *net:* zuiver.
67-68 *V:* Beatus populus qui scit jubilationem, vs. 16.; *B:* id est, qui scit per notitiam et experientiam (*met kennis*) has laudes Dei.

Oock wandelen met kennis van Godts wil,[71]
En huppelen van blyschap, nimmer stil,
Op uwen lof, ten hemel opgetoogen,
En draegen moedt op 't heilrecht, dat alle oogen[74]
Zien blincken uit uw' troon, vol majesteit:
Want u alleen, en uwe heerlijckheit
Wort d' eere van 's volx maght en kracht gegeven,
's Volx werck uw gunste en wille toegeschreven,
En wat zy oit vermoghten, of voortaen
In uwen naem tot 's hemels prijs bestaen:[76-80]
Want gy, o stam, van uw gewijde loten,[81]
Hebt Jakobs huis gewijt tot bondtgenooten;
Toen gy voorheen verscheent in een gezicht
Uw' heilige Profeeten, rijck van licht,[81-84]
En spraeckt: ick hebbe een' herder uitgekozen,
Een' dappren helt, ten dwangk der godelozen,[85-8686]
Verheven tot een' Koning over 't Rijck.
'k Vondt David, mijn' getrouwen, 's vromen wijk,
En zalfde 't hooft van dezen godtverkooren
Tot hooft des Rijcks met mijnen olihoren.[88-90]
'K zal zijnen staf hanthaven met mijn hant,
Met mijnen arm hem houden in dien stant.
Hy zal geensins voor zijnen vyant suffen,[93]
Noch 'shaters magt hem quetsen, noch verbluffen.[94]
'K zal 's vyants heir verdelgen voor zijn lucht,[95]
De vloecken snel verstrojen op de vlught.[96]
Mijn Waerheit en Bermhartigheit zal volgen,
En op het spoor de vyanden verbolgen
Verjaegen; hy, gezegent in mijn' naem,
Zijn' horen hoogh verheffen op die faem.
Zijn mogentheit zal zee en baren toomen,[101]
Zijn rechte hant regeeren meer, en stroomen.
Dan roept hy my voor zijnen vader aen,
En Godt, en hulp, hanthaver op de baen

71 *met kennis van Godts wil: B:* per notitiam voluntatis Dei.
74 *draegen moedt op 't heilrecht: V:* in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum, vs. 18; *B:* id est, robusti et fortes erimus; *heilrecht:* recht en vooruitzicht op heil.
76-80 zeer vrij voor *V:* quia Domini est assumptio nostra, vs. 19.
81 *o stam, van uw gewijde loten:* God.
81-84 weer zeer vrij naar *V:* et sancti Israël regis nostri, vs. 19; Vondel steunt in zoover op *B,* dat deze eraan herinnert, hoe God door de *heilige Profeeten* de Heilige van Israël werd genoemd en Hij het Joodsche volk (*Jakobs huis*) heeft aangenomen.
85-86 *ick hebbe een' herder uitgekozen*, enz.: *V:* Posui adjutorium in potente, vs. 20.
86 *ten dwangk der godelozen: B* zegt: tot bescherming tegen de vijanden.
88-90 *V:* Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum, vs 21.
93 *suffen:* machteloos vreezen.
94 *verbluffen:* doen vreezen.
95 *voor zijn lucht: V:* a facie ipsius, vs. 24; wellicht betekent dit: als ze hem maar ruiken.
96 *vloecken:* vloekwaardigen.
101 *V:* Ponam in mari manum ejus, vs. 25; *B:* id est, dabo potestatem (*mogentheit:* macht) in ipso mari.

Van heil en spoet. ick wil dien eerstgeboren,[105]
Ter heerschappy geschapen, en gekooren,
Verheffen boven al wat kroonen draeght,
Daer d' avont valt, en 't licht des morgens daeght
Uit 's aerdtrijx kimme. ick wil hem zonder ende[108-109]
Beschermen uit genade voor elende,
En veiligen, en houden hem 't verbont,[111]
Dat ick zoo dier bezwoer met mijnen mont.
Ick wil zijn zaet voor eeuwigh innewijden,
En zetten op den troon, van eeuw noch tijden
Uit zijnen gront geschockt, en noit verzet:[114-15115]
Maer zoo 't gebeur' dat d' afkomst mijne wet[116]
Den rugh biede, en zich zelf naer mijn behaegen
En Rechten niet oprecht en vroom wil draegen;[118]
Zoo zy mijn Recht ontheiligen, mijn woort
En zuivre wet niet houden, als 't behoort,
Dan wil ick alle ontwijders van Godts regel
Bezoecken met mijn strenge roede, en vlegel,
Nochtans niet heel van mijn bermhartigheit
Versteecken, noch van 't goet hun toegezeit,
Noch 't heilverbont, bezegelt met mijn lippen,
Ontheiligen in d' allerminste stippen.[126]
'K heb heiligh dus gezwooren, eens voor al,
Daer David my niet valsch in vinden zal:
Zijne afkomst zal eeuw in eeuw uit regeeren,[129]
Zijn vaste stoel geen' glans noch licht ontbeeren:
Gelijck de zon voor 't hemelsch aengezicht,
De volle maen met haer volwassen licht
Geduurigh schijnt: gelijck de regenboogen,
Geschildert aen den hemel voor elx oogen,
't Aelout verbont met Noah, mijnen knecht,
Na 'et ondergaen der weerelt opgerecht,[136]
Getuigen, door geene eeuwen afgesleeten.[133-137]
Maer hoe? gy hebt uw erfdeel neêrgesmeeten,[138]
Verworpen, en versteecken van Godts troost,[139]
En uw' gezalfde in ballingschap naer 't Oost[140]

105 *spoet:* voorspoed.
108-109 toevoegsel.
111 *hem* is datief.
114-15 *V:* et thronum ejus sicut dies coeli, vs. 30.
115 *Uit zijnen gront:* van zijn voetstuk.
116 *d'afkomst:* de nakomelingen, *V:* filii ejus, vs. 31.
118 *draegen:* gedragen.
126 *Ontheiligen:* schenden; *V:* profanabo, vs. 35; *in d'allerminste stippen:* in het minste.
129 *afkomst:* nakomelingschap.
136 *'et ondergaen der weerelt:* Vondels laatste drama heet: *Noah, of ondergang der eerste weerelt* (1667).
133-137 *gelijck de regenboogen: V:* et testis in caelo fidelis, vs. 38, door *B* verklaard van den regenboog, die als een trouwe getuige door God gegeven is, dat er nooit meer een zondvloed zou zijn.
138 *gy:* dit is tot God gezegd; *neergesmeeten:* terneer geworpen, verstooten, *V:* repulisti, vs. 39.
139 *versteecken:* verstoken.
140 Dit moet de vertaling zijn van *V:* distulisti Christum tuum, vs. 39, maar 't is onherkenbaar.

Van hier gevoert, uw' jongsten wil gebroken,
Uw' knecht onterft van 't erfgoet, hem besproken,
Het heilighdom der kroone straf ontwijdt,[143]
Den tuinmuur van uw' wijnbergh, lang benijt,[144]
Gesloopt, verdelght, waerom alle oogenblicken
Elk siddren moet, daer niemant plagh te schricken.[146]
De wijnbergh leght nu open, sonder wijn,
Den doortoght van den haet en Filistijn[147-148]
Ten roove en buit, ten schimp der nagebuuren.
De vyant stoft op d' afgebroke muuren.
De lastermont braveert ons op het puin.[150-151]
De noothulp van ons zwaert dien vruchtbren tuin
Niet meer beschut. gy hebt dien tuin versteecken
Van uwe hulp, toen 't leger in quam breecken.
Gy hebt al 't Rijck en Rijxcieraet onteert,[155]
Den stoel des Rijcks ter aerde in 't stof verneêrt.
Gy kort den tijt van 't eeuwigh Rijck de veêren,[157]
En Davids bloet, in ste van triomfeeren,[158]
Staet schaemroot en verlegen om dees straf.
  Hoe lang, o Heer, keert gy uw aenschijn af
Van Godts geslacht, verbittert zonder ende?
En is uw toorne, als vier, in onze elende
Ontsteecken, niet te blusschen? ick beken
Mijn brosheit. Heer, gy weet wat stof ick ben.[164]
Hoe ydel en hoe kort is 's menschen leven[165]
Een' oogenblick, een hant breet tijts gegeven!
Wie leeft op d' aerde, en kan den doot ontgaen?
Wie zijne ziel van 's afgronts klaeu ontslaen?
Waer is, o Heer, uwe oude trouw, te voren[169]
By eede 't zaet van David toegezworen?
Gedenck, o Godt, aen uwer knechten smert,
En smaet, en wat al vloecken ick in 't hart

143 *straf:* streng.
144 *Den tuinmuur van uw' wijnbergh: V:* sepes ejus, vs. 41, waarbij *B* spreekt van een vinea.
146 *V:* posuisti firmamentum ejus formidinem, vs. 41; *B* verklaart: door het terugtrekken van zijn bescherming heeft God het sterke Jeruzalem tot een plaats van vrees gemaakt.
147-148 *V:* Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, vs. 42, wat *B* verklaart, door opnieuw de gehavende stad met een *wijnbergh* te vergelijken, waar de vijanden (hostes) vrij doorheen kunnen trekken; van hostes maakt Vondel *haet en Filistijn:* de Filistijnsche haters; *den doortoght:* is datief; den doortrekkenden nl. *ten roove en buit* (149).
150-151 *V:* Exaltasti dexteram deprimentium eum, vs. 43, waarbij *B* verklaart dat exaltare grootspreken (magnificare) beteekent, vreugde nl. bij de vijanden over een zoo makkelijke victorie.
155 *V:* Destruxisti eum ab emundatione, vs. 45 en *B* zegt, dat deze zeer duistere woorden schijnen te doelen op de ontluistering van het koninklijk machtsvertoon, dat zoo schitterend was.
157 Deze fraaie beeldspraak is van Vondel; *V:* Minorasti dies temporis ejus, vs. 46.
158 *in ste:* in stede, in plaats.
164 *brosheit:* broosheid.
165 *'s menschen leven:* aan 's menschen leven.
169 *uwe oude trouw: V:* misericordiae tuae, vs. 50, *B:* id est, promissiones ex misericordia factae.

Verkroppen moet, nu al het volck, verbastert[173]
Van uwen dienst en kroon, uw' naem verlastert,
Ons dagh op dagh in 't aenschijn spuwt, en bijt,
Den val van uw' gezalfden ons verwijt.
Gelooft zy Godt, den hooghsten, t'allen dagen.
Het ga zoo't wil: zijn wil zal ons behaegen.[178]

De LXXXIX. Harpzang.*

Domine, refugium factus es.

Hanthaver van al wat wy hier aenschouwen,
Gy waert alleen ons toevlucht, en betrouwen,
  En hoop, van stam tot stam:
Eer uwe hant verhief der bergen kruinen,
Den aerdtkloot vormde, eer 't zeestrant met zijn duinen[5]
  In 't licht te voorschijn quam,
Waert gy en blijft de Godt van eeuwigheden,
Die eeuwigh leeft. versteeck toch hier beneden
  Den laegh verneêrden mensch
Niet van uw gunste, en levendige straelen.
Gy riept: o mensch, bekeer u: blijf niet dwaelen.
  Bekeer u naer Godts wensch:
Want duizent jaer zijn voor uwe alziende oogen
Gelijck de dagh van gistren, snel vervloogen.
  Des menschen jaeren zijn
By niet geacht in 't rekenen: zy duuren
Niet langer dan een schiltwacht van dry uuren,
  By nacht, en maeneschijn:[17-18]
Gelijk het gras vroegh opgaet, slaet aen 't quijnen,
Vroegh bloeit, verwelckt, en 's avonts moet verdwijnen,
  En afvalt, en verdort.
Uw gramschap kon den draet des levens knacken,
Uw grimmigheit des menschen stant verzwacken,[23]
  Die schichtigh is, en kort.
Gy stelde klaer ons boosheit voor uwe oogen:
Ons tijts beloop, van wolck noch mist betoogen,[26]
  Stont voor uw aengezicht:

173 *al het volck* enz.: hiermee zijn de vijanden bedoeld, *V:* inimici tui, vs. 52.
178 *V:* fiat, fiat, vs. 53.
* Ps. 89.
5 *'t zeestrant met zijn duinen:* is Hollandsch toevoegsel.
17-18 *een schiltwacht van dry uuren, Bij nacht en maeneschijn: V:* Custodia in nocte, vs. 4; *B:* id est, una nocturna vigilia, quae tribus horis absolvitur.
23 *stant:* toestand, welstand.
26 *van wolck noch mist betoogen:* toevoegsel.

Toen kortten meer en meer ons lange dagen.
Uw grimmigheit en aengeterght mishaegen
Verkortten 's levens licht.
Wy slijten hier ons jaeren met de zinnen,
Die ydel ragh en spinnewebben spinnen,
Gelijck de spinnekop.[31-33]
Hier duurt de tijt slechts vijfmael veertien jaeren.[34]
De stercksте kan geen tachtentigh vergaêren:[35]
Dat is zijn hooghste top.
De korte tijt van 't leven hier beneden,
Wat baertze? niet dan moeite, en zwaerigheden,
En arbeit, en verdriet.
In 't endt begint de geest en moedt te slappen,[40]
En d'ouderdom let beter op zijn stappen,
Als hy zijn struickling ziet.[41-42]
Wie kan, o Heer, uw grimmigheit beseffen,
En reecknen al de plaagen, die ons treffen,
Als 't menschdom u verstoort.
Laet ons uw maght, gelijck uw wraek, bevroeden.[46]
Stort wijsheit uit, en gietze in ons gemoeden,
En leer ons voort en voort.[48]
Vertoon ons weêr uw aenschijn, als voorheenen.[49]
Verhoor uw knechts, en dienaers, die hier steenen.
Zy vallen u te voet:[51]
Dan zal uw gunst ons vroegh verquicking geven:[52]
Wy zullen voor u juichen al ons leven,
Verheught, en wel gemoedt:
Dan zal de vreught des tijts, dus lang gesleeten
In druck, en ramp, ons leeren ramp vergeeten,
En boeten druck, en ramp.
Verlicht uw knechts, en sterck hen, en hun zoonen
In uwen dienst, terwijlze op aerde woonen
In 's levens korten damp.[59-60]
De Godtheit lichte ons allen met de straelen,
Die uit zijn' troon van boven nederdaelen
Op alles wat hier leeft.

31-33 *V:* Anni nostri sicut aranea meditabuntur, vs. 9. De vergelijking is volgens *B* deze: dat de mensch zijn leven zich verteert in zorgen zooals een spin in 't spinnen van zijn web.
34 *vijfmael veertien jaeren:* zeventig jaar, *V:* septuaginta anni, vs. 10.
35 *tachtentigh:* mnl. vorm naast tachentig.
40 *slappen:* verslappen.
41-42 *V:* et corripiemur, vs. 10, wij worden gekastijd. *B* lichtte dit niet toe en Vondel geeft er zelf een zin aan.
46 *V:* Dexteram tuam sic notam fac, vs. 12; *bevroeden:* beseffen.
48 *voort en voort:* voortdurend.
49 usquequo van de *V:* vs. 13 is niet vertaald.
51 toevoegsel.
52 *vroegh: V:* mane, vs. 14, in den ochtend.
59-60 toevoegsel, evenals vs. 66.

O Godt, bestier ons werck naer uw behaegen.
Bestier ons werck, en hantwerck t'allen dagen,
Eer ons de tijt begeeft.

De XC. Harpzang.*

Qui habitat in adjutorio.

Wie, overschaduwt uit den hoogen
Van Godt, en 't opperste alvermogen,
Gedoken zit, en in[3]
En onder d'allerwiste hoede[4]
Van 's hemels schutsheere en zijn roede,[5]
Gerust van harte en zin;
Die magh met recht en reden spreecken:
O Godt, wat hulp kan my ontbreecken?
Mijn toeverlaet in noot,
Gy hanthaeft my, elck een te krachtigh,[10]
En zijt mijn Godt en hoop: waerachtigh
Nu vrees ick slagh, noch stoot:
Want gy verlost my uit de schricken[13]
Van 's jaegers net en looze stricken,
Schut vloeck, en dreigement.[15]
Hy zal u decken met zijne armen,[16]
Zijn pen en schaduwe beschermen
Uw hoop tot in het endt.
Hy zal u decken met de klaerheit
Van zijn belofte en vaste waerheit,
Als met een' beuckelaer:
Dan zal geen grijns van duisternisse[22]
Verschricken uw beproeft gewisse,[23]
In lijfs en zielgevaer.
Gy zult by lichten dagh niet zwichten
Voor pijlen, en geschoote schichten,
Noch spoock by duister nacht;[27]
By klaeren middagh voor geen plaegen
Van geesten, en hun blinde laegen,

* Ps. 90.
3 *Gedoken:* verscholen.
4 *allerwiste:* allerzekerste.
5 *roede:* staf.
10 Gij verdedigt mij zóó, dat niemand iets tegen mij vermag (vgl. Harpz. 83, vs. 82).
13 *schricken:* verschrikkingen.
15 *V:* a verbo aspero, vs. 8
16 *met zijne armen: V:* scapulis suis, vs. 4.
22 *grijns van duisternisse:* a timore nocturno, vs. 5.
23 *gewisse:* geweten.
27 *Spoock by duistre nacht: V:* a negotio perambulante in tenebris, vs. 6.

Bedeckt en onverwacht.[28-30]
Laet duizent aen uw slincke sneven,
Tien duizenden den geest opgeven
Aen uwe rechte zy;
Laet raecken al wat fix kan raecken;
Geen onheil zal uw ziel genaecken:
Gy blijft beschut, en vry.
Gy zult, beschut door uw betrouwen,
Der boozen val met lust aanschouwen,[38]
En zien hoe 't quaet hen loont.
Gy zijt, o Godt, mijn hoop gebleven,
De troost en vryburgh van mijn leven.
De vroome blijft verschoont.
De hut des vroomen voelt geen' vlegel:[43]
Want d'Englen volgen 's hemels regel.[44]
Zy zien op 't hoogh gebodt,
Dat hen verbint op u te letten
Waer gy uw treden heen zult zetten,
Gerust, getroost in Godt.
Zy draegen 's hemels bondtgenooten,[49]
[Op datze hunnen voet niet stooten,
Noch struicklen aen een steen,]
Op hunne handen, die dienst schuldigh,[52]
En waecken wacker en zorghvuldigh
Rondom den vroomen heen.
Gy zult op giftige adders trappen,
Op 't hooft van bazilisken stappen,[56]
Gezont, en frisch, en bly.
Gy zult verpletten leeuw, en draecken.
Hun moortvenijn zal u niet raecken,
Hoe dootelijck het zy.[55-60]
Godt zeght: dewijl hy my betrouwde,[61]
Zijn hoop op 's hemels toezicht bouwde,
Beschut behoede ick hem,
Daer hy ten doele staet in 't midden:[64]
Dewijl zijn hart volhardt met bidden
Ontwaeck ick op zijn stem.

28-30 *V:* ab incursu et daemonio meridiano, vs. 6.
38 *met lust:* niet in de *V*, maar bij *B:* cum magna voluptate.
43 *vlegel:* geesel van onheil.
44 *regel:* voorschriften.
49 *'s hemels bondtgenooten:* de Joden; de Vulg. heeft alleen: te, vs. 12.
52 *die dienst schuldigh:* tot dit dienstwerk verplicht.
56 *bazilisken:* koningsslang, door Vondel vaak in haar fabelachtige vormen herdacht, vgl. Sabbe: *Dierkennis en Diersage bij Vondel,* bl. 41-46; *V:* basiliscum, vs. 13.
55-60 De illustratie van deze vss. vormt het vignet van Vondels *Altaergeheimenissen,* vgl. Dl. IV, bl. 641-42.
61 *Godt zeght:* naar *B*'s uitleg ingevoegd.
64 Versta: waar hij als mikpunt van zijn vijanden geldt; toevoegsel.

Hy zal my roepen, en mijne ooren
Staen open om zijn be te hooren.[68]
Ick sta van 's hemels boogh
Hem by in noot en ongelucken,
En wil zijn ziel 't gevaer ontrucken,
Verheerlijcken om hoogh.
Ick wil des vroomen oude en tijden[73]
Verlengen na dit korte lijden,
Hem toonen al het goet
Van troost, en 't heil, dat Godts geslachten
Alleen uit 's hemels schoot verwachten,
In vollen overvloet.

*

De XCI. Harpzang.*

Bonum est confiteri Domino.

O hooghste Majesteit,
Het voeght ons u met zangen
En harpe en snaer t' ontfangen:
Uw goedertierenheit,
Met 's morgens eerste klaerheit,
Te zetten in haer kracht,
En van uw trouwe en waerheit
Te zingen over nacht.

Het voeght ons nu de keel
Te stellen op tien snaeren;[10]
De keel en zangk te paeren
Met cijterspel, en veêl:[12]
Want uwe schepselingen[13]
Verquicken 't hart, noit moe.
Ick juich nu onder 't zingen
U om uw handwerck toe.[16]

68 *be:* bede.
73 *oude:* ouderdom; vgl. volgende Harpz. vs. 54; *tijden:* dagen.
* TEKSTKRITIEK: In de 1e ed. staat achter *ontfangen* in vs. 3 een vraagteeken.
* Ps. 91.
10 *op tien snaeren: V:* in decachordo, vs. 4.
12 *veêl:* vedel, viool.
13 *schepselingen:* schepsels, vgl. voor dit woord, dat Vondel nog enkele malen elders gebruikt de aant. op *Herscheppinge* X, 209, Dl. VII, nl. 751; overigens heeft de *V* hier: quia delectasti me, vs. 5.
16 *om uw handwerck: V:* in factura tua, vs. 5, het door Gods handen gemaakte, de schepping.

Hoe zijn uw wercken, Heer,
Zoo heerlijck onder 't zingen![18]
En uw bespiegelingen,[19]
Wat zijnze een grondloos meer![20]
Wat brein kan die grondeeren![21]
Geen dwaze polst dien gront.
Geen dwaze kon oit leeren
Hoe zulck een werck bestont.

Wy kunnen spa bevroên
Dat snoodaerts heerlijck bloejen,
Gelijck men 't gras ziet groejen,
In beemden, frisch en groen.
Met ziet de booze opluicken,
Die slimme gangen gaen,[30]
En zoet van bloessem ruicken,
En trots en heerlijck staen:[25-32]

Wat baet hun dit, o Heer?
Hoe hoogh en fors zy brallen:
Zy klimmen om te vallen,
En storten eeuwigh neêr:
Maer gy, o bron der dingen,
Onendigh een en al,
Besluit den ring der ringen,
Bepaelt van maet noch tal.[37-40]

Uw vyanden alom
Uw vyanden bezwijcken.
De maghtigen, en rijcken,
Het onrechtvaerdighdom[44]
Verstrojen, en verdwijnen,

18 *onder 't zingen:* de herhaling van rijm en woorden in 13-15-18-19 werkt hier niet gunstig.
19 *uw bespiegelingen:* Gods gedachten; *V:* cogitationes tuae, vs. 6.
20 *meer:* zee; dit beeld is van Vondel.
21 *grondeeren:* doorgronden; vgl. LXXXII Harpz. vs. 65.
30 *slimme:* slechte.
25-32 *V:* cum exorti fuerint peccatores sicut foenum, et apparuerint omnes qui operantur iniquitatem, vs. 8; waar Vondel zijn naar zin en woorden zoo vrije vertaling van daan haalt, is duister. *B* heeft een heel anderen uitleg; misschien zit Buchanans parafrase er achter: Consilia caecis mentibus mortalium ignota, qui non cogitant florere pravos instar herbae, quem fovet sol lenis, humor educat.
37-40 Deze korte weerklank van den eersten rei van *Lucifer* groeide uit *V:* Tu autem Altissimus in aeternum Domine, vs. 9; Versta: God is oorzaak van alles, hij is oneindig, één en alles omvattend, hij omsluit ook den buitensten ring van het Heelal en hij wordt door maat noch getal begrensd.
44 *Het onrechtvaerdighdom:* de onrechtvaardigen; Vondel hield van deze vorming, zooals uit onbesnedendom, redendom, heildom, ballingsdom enz. der Harpzangen blijkt.

Verstuiven met der haest,
(Hoe heerlijck zy oock schijnen,)
Als hoy, daer 't onweêr blaest.[48]

Gy zult met uwe hant,
Gelijck eenhorens pleegen
Te groejen door Godts zegen,
Mijn' horen, vast geplant,
Verheffen, mijne jaeren[49-53]
En oude in d' eerste kracht[54]
Genaderijck bewaeren,
En stercken door uw maght.

Mijne oogen zullen zien
Hoe mijne erfhaeters krimpen;
Hoe al die my beschimpen
Van zelf ten velde uit vliên.
Ick zal van verre hooren[61]
Mijn vyants ondergangk,
Die stout my had gezworen
Te zien in zijn bedwangk.[63-64]

't Rechtvaerdigh zuiver hart
Zal, als de pallem, bloejen,
Als Libans ceder groejen,
En tieren zonder smert.
Al wat in 't huis des Heeren,
Godts voorhof, staet geplant,
Zal bloejen, en vermeeren,
Gezegent door zijn hant.

Zy groejen maghtigh aen,
En hunne grijze jaeren
Noch weeligh vruchten baeren,
Beschut van loof, en blaên.
Zy noemen Godt rechtvaerdigh,
Die elck het zijne geeft,
Of kroont, of straftze waerdigh,
Naer elck bedreven heeft.

48 *Als hoy, daer 't onweer blaest: V:* dispergentur, vs. 10; *B:* sicut faenum aridum a vento raptatur et dispergitur.
49-53 *V:* Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum, vs. 11.
54 *oude:* ouderdom; vgl. vorige Harpz. vs. 73.
61 *van verre: B* spreekt van inimici absentes.
63-64 Versta: die overmoedig had gezworen mij in zijn macht (*bedwangh*) te zien.

De XCII. Harpzang.*

Dominus regnavit, decorem.

De Heer der Heeren, hier beneên,
Is in zijn heerschappy getreên,
En zette, op zijnen hoogen troon,
In volle staetsi zich ten toon,
Bekleede zich met majesteit,
En Koningklijcke heerlijckheit,
En maght, en kracht in 't eeuwigh licht.[5-7]
Hy heeft den aerdboôm, die niet zwicht,
Noch wanckt, noch schranckt, noch overhelt,[9]
Op zijnen grontslagh vast gestelt.
Godt zette tegens overlast,
Den stoel van zijn vooghdye vast,
In 's weerelts aenvang naer zijn' zin,
Maer was in wezen voor 't begin
Der weerelt, en van eeuwigheit.
Die kent noch tijt, noch onderscheit
Van eeuwen jaeren maent en dagh.[11-17]
O eenigh opperste gezagh,
Na dat gy vloên en stroomen schiept,
En wateren, zoo diep verdiept,
Verhief de zee zich, fors en fel,
Verhief de zee zich, hoogh en snel,
Met heesch gedruisch op 't woeste ruim:
De zee verhief zich, en het schuim[21-22-24]
Begon te bruischen slagh op slagh,
En liet zich hooren nacht en dagh
Met maght van waetren overal.
O watersprong! o zeegeschal,
Te wonderlijck, als zonder slot![29]
Noch wonderlijcker was de Godt[30]
En Heer van zee en waterstroom,
Die alle golven houdt in toom,
En, daer hy in de hooghte zit,
De baren dwingt met een gebit.
En twijfelt iemant aen die maght?

* Ps. 92.
5-7 *V:* praecinxit se, vs. 1.; *B:* id est, accinxit se ad regnandum et gubernandum.
9 *Noch wanckt, noch schranckt:* Vondels woordspel; *schranckt:* verzakt.
11-17 *V:* Parata sedes tua ex tunc, a saeculo tu es, vs. 2.
21-22-24 *Verhief de zee zich:* ook de *V* heeft driemaal elevaverunt, vs. 3.
29 *Te:* zeer; *slot:* einde.
30 *V:* mirabilis in altis Dominus, vs. 4; *B* verklaart dit met mirabilior.

Zy wort bezegelt in haer kracht.
De mont en pen van Moses tuight
Hoe al dat zeegewelt zich buight,
En zwicht voor Godts Almogenheit,
Die d'elementen schift, en scheit.[35-40]
Uw Kerck, o Godt, die heiligh is,
Als 't voeght, deze erfgetuigenis,
Door wonderdaên geopenbaert,
Eeuw in, eeuw uit, voor elck bewaert.[41-44]

De XCIII. Harpzang.[*]

Deus ultionum Dominus.

Gy, die een wreecker zijt
Van 't quaet, ten troost van elck, die onrecht lijdt,
Gy wreecker, noit besproocken,
Hebt, zonder gunst of haet, elx leedt gewroken.
O Godt, 't is tijt dat gy,
Die rechter zijt in 's weerelts heerschappy,
Gaet over d' ongelijcken[7]
Der wreevlen eens een billijck oordeel strijcken.
Hoe lang, o Heer, hoe lang
Gedooghtge dat het onrecht ga in zwang,
En, zonder 't quaet te doemen,[11]
Geweldenaers zich van hun boosheit roemen?[12]
Zy stoffen in uw Rijck,[13]
En groejen alle in schendigh ongelijck,
En valsche godeloosheit,
Braveeren elck in hun bedreve boosheit.
Zy hebben, Heer, verruckt
Door eige baet, uw eigen volck verdruckt,
En naemen hun behaegen
Uw erfdeel fel te perssen, en te plaegen.
Zy hebben arme weeuw
En vreemdeling vermoort in 't moortgeschreeuw,[22]

35-40 *V:* Testimonia tua credibilia facta sunt nimis, vs. 5; *B* zegt, dat de bewijzen van 't geen de Psalmist in de voorgaande vss. verkondigd heeft, te vinden zijn in de boeken van Mozes.
40 *schift en scheit:* een bij Vondel geliefde verbinding, vgl. *Gysbr. v. Aemst.*, vs. 741.
41-44 *V:* Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum, vs. 5; *B* verklaart dit van de Kerk, die de genoemde testimonia (*erfgetuigenis*) bewaart en verbreidt.
* Ps. 93.
7 *d'ongelijcken:* mvd. van het ongelijk als in 14, de onrechtvaardigheden.
11 *doemen:* verdoemen, bestraffen.
12 *van:* op; *roemen:* beroemen.
13 *stoffen:* snoeven; *in uw Rijck:* toevoegsel.
22 *in 't moortgeschreeuw:* toevoegsel.

En ouderlooze weezen
Om hals gebrogt, oock zonder straf te vreezen.[24]
Zy stoffen: Godt de Heer
Zit hoogh en droogh: hy ziet zoo laegh niet neêr.[26]
De Godt van Josefs vader[27]
Verneemt het juist zoo stip niet al te gader.[28]
Onweetende geslacht,
Gy dwazen, neemt eens op uw boosheit acht.
De planter van onze ooren,[31]
Van 't scherp gehoor, zou die u spraek niet hooren?
De Godtheit, die noit sliep,
Zou die niet zien, die 't oogh bootseerde, en schiep?
Beknelt hy geen geweeten,
Die wijsheit leert, en geesselt den vermeeten?[35-36]
d'Alweetende verstaet
Wat ieder veinst, en peinst, elx ydlen raet.[38]
Men moet geluckigh prijzen
Dien Godt zijn wet ontvout door 't onderwijzen;
Op dat hy in den damp
Des onheils zich leer' maetigen in ramp,[41-42]
Tot dat de boozen huilen,[43]
En storten in hun diepgegrave kuilen:
Want d'Opperste verstoot
Zijn volleck van zijn aenschijn niet in noot.
Hy zal in 't rustloos leven
Zijn erfdeel niet verlaeten, noch begeven;
Tot dat de dagh van Recht
Alle ongelijck rechtvaerdighlijck beslecht',
En, 's hemels stoel ten prijze,[51]
't Rechtvaerdigh hart ten troost, het vonnis wijze.
Wie neemt mijn zaeck in acht,
Verdaedight my voor 's boozen valsche klaght?
Wie staet en houdt mijn zijde,
Daer 't boos geslacht mijn zuiver Recht benijde?
Wie anders dan de Heer,
De noothulp, en beschermer van mijne eer?

24 *oock zonder straf te vreezen:* toevoegsel.
26 *zit hoogh en droogh:* deze burgerlijke humor is van den Hollander Vondel, die ook in de volgende vss. 27-28 de taal van laatdunkende boosdoeners parodieert.
27 *V:* Deus Jacob, vs. 7.
28 *stip:* stipt, precies.
31 *De planter:* de schepper, *V:* qui plantavit, vs. 9.
35-36 *V:* qui corripit gentes, non arguet; qui docet hominem scientiam?, vs. 10. De tegenstelling is: zou Hij die volkeren tuchtigt en den mensch onderricht, niet ingrijpen; Vondel geeft dit niet weer; *Beknelt:* beangstigt.
38 *veinst en peinst:* woordspel.
41-42 *V:* Ut mitiges ei a diebus malis, vs. 13, *B:* id est, ut mitiges ei tristitiam quae oritur a diebus malis.
43 toevoegsel.
51 toevoegsel.

Want zonder Godts bewaeren
Mijn geest was lang by 's afgronts schim gevaren.[60]
Wanneer ick riep: mijn voet
Zal slibberen, ten zy gy my behoedt;
Dan holp my uw genade;
Dan quam uw hulp en goetheit my te stade.
Naer maete van de smert
En droefheit van mijn aengevochten hart,
Verblijdde, in spijt der boosten,[67]
Zich mijne ziel, toen my uw hulp quam troosten.
Zoude onrecht uwen troon
Aenhangen, die door 't juck der wetgeboôn
Vermast den hals der menschen,[71]
Zoo datze u niet behaegen naer hun wenschen?[72]
De schalcken mogen staêgh[73]
d' Oprechte ziel bespieden uit hun laegh,
En 's vroomen bloet vergieten,
Na datze hem verdoemden, en verstieten:
Maer Godt blijft in den staet
Van druck en angst der vroomen toeverlaet.
Mijn Godt is mijn betrouwen.
Ick wil mijn hoop op 's hemels bystant bouwen.
Hy schenckt elck loon naer 't werck,
Verdelght de quaên, en valt dien hoop te sterck.[82]
Zijn maght verpletze aen mortel,[83]
Verdelghtze, en roit hen uit met tack en wortel.

De XCIIII. Harpzang.*

Venite, exultemus Domino.

Koomt nu herwaert: laet ons springen,
Huppelen, ter eere van
Godt, die ons behoeden kan.
Laet ons voor Godts aenschijn zingen,
En krioelen, zang en snaer
Huwen, om dien zegenaer
Met muzijck en harpe en klancken
Uit een danckbaer hart te dancken:

60 *bij 't afgronts schim:* bij de schimmen der dooden, *V:* in inferno, vs. 17.
67 *in spijt der boosten:* toevoegsel.
71 *Vermast:* belast.
72 Deze onduidelijke toevoeging beteekent wellicht: zóó dat zij u, ondanks hun streven (*wenschen*), toch niet welgevallig zijn.
73 *schalcken:* listigaards.
82 *en valt dien hoop te sterck:* en is machtiger dan die bende van belagers.
83 *aen mortel:* elders heeft Vondel: *te mortel*, Lucifer, vs. 1504, tot gruis. De beeldspraak in 83-84 is van Vondel.
* Ps. 94.

Want de Godtheit, die wy eeren,
Is onendigh groot van maght
Wijsheit goetheit, een geacht
Koning boven alle Heeren,
Alle Goden. hy bespant
Al den aerdtkloot met zijn hant.
Alle bergen zijn hem eigen,
Die de lucht en wolcken dreigen.

d' Oceaen, en alle stranden
Zijn Godts scepter onderdaen.
Hy schiep zelf den Oceaen,
En bootseerde met zijn handen
Al den aerdtkloot. eert dien Heer.[21]
Komt, en valt op 't aenzicht neêr.
Roept hem aen, die ons het leven
En den adem heeft gegeven:

Want hy is ons Godt, en hoeder,
Eenigh eigenaer van al:
Wy zijn schaepen van Godts stal.
Hy bestelt zijn kudde voeder,
Weide, en nooddruft voort en voort:[27-29]
Zoo gy nu zijn stemme hoort,
Och verhardt, gelijck voorheenen,
't Hart zoo hardt toch niet als steenen:[31-32]

Als voorheene in wildernissen,[33]
Daer men Godt om nooddruft verght,[34]
Zijne gramschap proeft, en terght,[35]
Schoon zy man noch bronaêr missen:[36]
Daer de vaders wondren zien,
En Godts almaght in 't gebiên,
Evenwel door murmureeren
Hem moch proeven, en onteeren.[36-40]

Dit geslacht volhardt in boosheit,
[Sprack hy endtlijck] durf te zwaer
My verstooren veertigh jaer

21 *Al den aerdtkloot: V:* siccam, vs. 5, het droge, het vaste land.
27-29 *V:* nos populus pascuae ejus et oves manus ejus, vs 7.
29 *voort en voort:* voortdurend.
31-32 *verhardt... 't Hart zoo hardt:* woordspel; *als steenen:* toevoegsel.
33 *wildernissen:* de woestijn.
34 *verght:* aanroept.
35 *proeft:* uitdaagt.
36 *man:* manna.
36-40 *V:* probaverunt me et viderunt opera mea, vs. 9.
40 *proeven:* beproeven, prikkelen.

Uit verstocktheit, niet uit broosheit:[44]
Och, zy volgen niet de baen
Van mijn wet om recht te gaen:
Hierom zwoer ick, heet van toren:
Geene rust is hun beschoren.[48]

De XCV. Harpzang.*

Cantate Domino canticum.

Zingt den Heere nieuwe lieden.[1]
Laet al d' aerde door gebieden[2]
Godt te zingen, zingt den Heere
Eenen lofzang toe van eere.
Dat men dagh op dagh hartgrondigh
Zijne zaligheit verkondigh'.[6]
Men verkondige allen volcken
Zijne glori, waer de wolcken
Drijven. laet vry 's hemels wonderen
Door de weerelt heene donderen:
Want hy groot is, en te prijzen,
Hooger dan ons galmen rijzen,
Schricklijck, boven alle maghten:
Want der onbesneên geslachten
Goden zijn vervloeckte geesten,[15]
Van de minsten tot de meesten.
Onze Godtheit schiep de kringen[17]
Van den hemel en zijn ringen.
Lof en schoonheit zijn de straelen,[18-19]
Die uit Godt op d' aerde daelen.
Al wat heiligh is en heerlijck,
Wat eerwaerdigh is en eerlijck,
Majesteit en glori brommen[23]
Uit zijn wezens eigendommen,[24]
Zijn gewaeden, die de leden

44 *broosheit:* zwakheid.
48 *V:* Si introibunt in requiem meam, vs. 11.
* Ps. 95.
1 *lieden:* liederen.
2 Versta: over de heele aarde moet geboden worden.
6 *Zijne zaligheit:* zijn heil, *V:* salutare ejus, vs. 2.
15 *vervloeckte geesten:* duivels, *V:* daemonia, vs. 5.
17 *:* van hoog tot laag; toevoegsel.
18-19 *kringen-ringen:* sferen, ronden.
23 *brommen:* komen luisterrijk te voorschijn.
24 *eigendommen:* eigenschappen.

Van d' alomheit rijck bekleeden.[25-26]
Koomt, o onbesneên, te gader,[27]
Brengt dien Godt, der dingen vader,
Eer en prijs toe. brengt dien Heere
En zijn' naem een' geur van eere.[30]
Brengt dien Godt uit alle landen
Offergaven, offerhanden.
Gaet naer zijn' gewijden drempel,
En aenbidt hem in den tempel.
Laet al d' aerde zich beweegen[35]
Voor zijn aenschijn, rijck van zegen.
Gaet verkondight allen volcken:
Godt koomt heerschen uit de wolcken.
Hy hervormt het volck op d' aerde[39]
Door zijn wetten, hoogh van waerde,
Dat elck vast staet op zijn rechten.[41]
Hy komt ongelijckheit slechten.
Laet de lucht van blyschap schateren,
d' Aerde hupplen. laet de wateren
Juichen, en wat in de golven
Onder water leght gedolven.
Laet de kampen vee en vruchten[47]
Zich verheugen met genughten,
Alle bosschen alle boomen
Hupplen, als zy Godt zien koomen:[50]
Want hy koomt naer 's weerelts streeken,
Om het vonnis uit te spreecken
Over 't aerdtrijck, met een klaerheit
Van rechtvaerdigheit en waerheit.

25-26 *B* kantteekent op *V:* Sanctimonia et magnificentia in sanctificatione ejus, vs. 6 niet alleen, dat God met heiligheid, heerlijkheid, majesteit en glorie quasi vestimentis omgeven is, maar ook, dat die eigenschappen overal (undique) in Hem aanwezig zijn; Vondel verbindt die begrippen; *Zijn gewaeden:* zijn de gewaden.
26 *d' alomheit,* de aan alle kanten volkomene; het is dus niet Gods alomtegenwoordigheid, in *Bespiegelingen,* II 727 ook zoo genoemd, die Vondel hier bedoelt.
27 *onbesneên:* heidenen.
30 *een geur van eere:* deze beeldspraak is van Vondel.
35 *zich beweegen:* beven; *V:* commoveatur, vs. 9.
39 *hervormt:* verbetert: *V:* correxit, vs. 10.
41 Versta: zóó dat iedereen het zijne krijgt; *V:* (orbem terrae) qui non commovebitur, door *B* verklaard als de vestiging van den hoogsten vrede.
47 *de kampen:* de velden; *V:* campi, vs. 12.
50 *V:* a facie Domini, quia venit, vs. 13.

De XCVI. Harpzang.*

Dominus regnavit, exultet.

De Heer betoomt de weerelt uit den hoogen.
Het aertrijk juiche: elck eilant heff' zijn oogen
En hart met vreught naer d' Oppermajesteit,
Die 't al bestiert wat voor zijn voeten leit.[2-4]

Al hangt Godts troon rondom met dicke wolcken
En duisternis voor 't aengezicht der volcken
Bedeckt, noch staet zijn recht en oordeel vast,
Dat op bedrogh op gunst noch ongunst past.[8]

Verslindend vier, trouwanten, snel als winden,[9]
Vooruitgestiert, vernielen en verslinden
De vyanden der Godtheit, die zich wreeckt,
En straft al wat haer vierschaer tegenspreeckt.[12]

Al d' aerdtboôm scheen in brant te staen door 't flickeren
Van wederlicht en blixemen en blickeren:[13-14]
Het aertrijck, dat de lucht ontsteecken zagh,
Wert doots van schrick, en dreunde slag op slag.[16]

't Geberghte, dat de starren pooght te trotsen,
Versmolt, als Was voor 't vier, en alle rotsen[18]
Versmolten reis op reis voor 't wederlicht
Van Godts gelaet, en grimmigh aengezicht.

De hemel zelf verkundight hoe rechtvaerdigh[21]
d'Almogentheit, alleen den scepter waerdigh,
Haer koningkrijck, de weerelt, hier gebiet,[21-23]
Daer ieder een Godts glori schijnen ziet.

Beschaemtheit verf de wangen van hun allen,
Die voor het beelt des afgodts nedervallen,
En roemen op gelijckenissen van
Hunne ydelheit, die niemant helpen kan.[27-28]

* Ps. 96.
2-4 *elck eilant* enz.: *V:* laetentur insulae multae, vs. 1.
8 toevoegsel.
9 *snel als winden:* dit onder invloed van *B*, die spreekt van Gods allersnelste kracht en herinnert aan Ps. 103: Facit angelos suos spiritus.
12 Toevoegsel.
13-14 Barok-nabeelding van bliksemlicht; *V:* Illuxerunt fulgura ejus orbi terrae, vs. 4; *blickeren:* stralen.
16 *V:* commota est terra, vs. 4.
18 *alle rotsen: V:* omnis terra, vs. 5.
21 *verkundight:* verkondigt.
21-23 *V:* Annuntiaverunt caeli justitiam ejus, vs. 6.
27-28 Versta: en die groot gaan op de beelden (*gelijkenissen*), uit hun ijdele en nuttelooze leer ontstaan; Vondel heeft hier *B*'s uitleg op *V:* sculptilia, vs. 7: quae Dii sunt inanes et nec se neque alios juvare possunt onnauwkeurig gelezen.

Gy Engelen, valt neder, om in 't midden
Van 't hemelsch koor, het Eenighste aen te bidden:
Dat Sion dit verneeme, en zich verbly,
Als Godt verdelght de blinde afgodery.[29-32]

Judea, tot zijn Dochter uitgekooren,
Kon zonder vreught en huppelen niet hooren[33-34]
Hoe 't hoogste Recht den snoden dienst verfoeit,
En d' afgoôn eischt vernielt, en uitgeroeit:[36]

Want Een, in top der hemelen gezeten,
En boven al die Godt of Godtheên heeten,
Ontluistert Goôn en ongoôn, van den trans
Der hemelen, met zijnen stercken glans.

Wie hem omhelst met liefde, zonder maete,
Dat die met ernst de boosheit vliede, en haete:
Want Godt de ziel der Heiligen bewaert,
En vrijtze voor 't gewelt, dat heur bezwaert.[44]

Het licht van vreught verschijnt, na vele smarten,
Rechtvaerdigen, en alle oprechten harten.
Rechtvaerdigen, verheught u in den Heer,
Ontvouwt zijn' naem, en heiligheit, en eer.

De XCVII. Harpzang.[*]

Cantate Domino canticum.

Zingt den Heer van wint en donder[1]
Nieuwen lof:
Want hy werckt een heerlijck wonder.
Hier is stof.[4]
Met zijn hant en heilige armen
En zijn kracht
Kan hy veiligh zich beschermen,

29-32 *V:* Adorate Deum omnes angeli ejus; audivit et laetata est Sion, vs. 7-8.
33-34 Ook hier is Vondel slordig: *V:* Et exultaverunt filiae Judae, vs. 8.
36 Versta: En eischt, dat de afgoden worden vernield en uitgeroeid.
44 *vrijtze:* bevrijdt ze.
* Ps. 97.
1 *V:* Cantate Domino, vs. 1.
4 *Hier is stof:* toevoegsel.

Op zijn wacht.[5-8]
Hy laet blijcken allen volcken
En ontvouwt
Zijn gerecht, dat uit de wolcken[11]
't Velt behoudt.[12]
Hy gedenckt zijne erfgenade,[13]
Lang belooft
Aen zijn stamhuis, niet te spade,
Als hun hooft.[15-16]
Alle landen, alle paelen
Zagen bloot[18]
't Heil der weerelt nederdaelen
Uit Godts schoot.
Dat al d' aerde juiche, en zinge
Tot Godts eer,
En op harpen dansse, en springe,
Keer op keer.
Speelt den Heere op veêl, en luiten.[25]
Zet een wijs
Op trompet, kornet, en fluiten.[27]
Zingt hem prijs.
Huppelt voor des Konings troonen.
Aerde, en zee,
Al die om den aerdtkloot woonen
Hupplen me.[32]
Laet de stroomen van de landen
Nu verheught
Vrolijck klappen in hun handen,
Rijck van vreught.
Dat de bergen zich beroeren:[37]
Godt verschijnt,
Om elx lantrecht uit te voeren,[39]
Dat nu quijnt.[40]
Hy zal al het aerdtrijck rechten
Naer zijn wet,
't Ongelijck des volcks beslechten,
Zonder smet.[44]

5-8 *V:* Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus, vs. 1; Vondel is misleid door salvavit sibi en verzuimde hier *B* even na te zien.
11 *zijn gerecht: V:* salutare suum, vs. 2; *uit de wolcken:* bedoeld is, zijn rechtspraak, uit den Hemel afgekondigd.
12 Versta: triomfeert.
13 *erfgenade:* de goedheid bewezen aan geslacht op geslacht; *V:* misericordiae, vs. 3; het direct volgende: et veritatis suae liet Vondel onvertaald.
15-16 *niet te spade, Als hun hooft:* (evenals aan hun hoofd, hun koning, David) toevoegsel.
18 *bloot:* duidelijk.
25 *veêl en luiten: V:* in cithara, vs. 5; *veêl:* vedel, viool.
27 *kornet:* hoorn.
32 *me:* mede.
37 *zich beroeren:* opspringen (van vreugde), *V:* exultabunt, vs. 8.
39 *elx lantrecht:* de rechten van ieder land, ieder volk; *V:* terram.
40 toevoegsel.
44 *Zonder smet:* foutloos, *V:* in aequitate, vs. 9.

De XCVIII. Harpzang.*

Dominus regnavit, irascantur.

Toen 't heidendom was uitgedreven
  Regeerde Godt dit Rijck.[1-2]
Laet alle Godts bandijten razen,
  Al d'aerde te gelijck
Van moeite twist en oproer beven,[3-5]
Dat zal hem niet verbazen,[6]
  Die uit den Cherubijnetroon
  Elck zwichten heet voor zijn geboôn.[8]

De Heer is 't eenige alvermogen
  Te Sion, en zit hoogh
Verheven boven alle volcken,
  In top van 's hemels boogh.[12]
Laet elck, van yver opgetoogen,
De Godtheit aen de wolcken
  Verheffen, en zijn' naem en lof,
  Die grooter is dan 't hemelsch hof:

Want heiligh, schricklijck, en vervaerlijck
  Is d'eerste majesteit,
En 's Konings majesteit beminde
  Het Recht, zoo vlack als 't leit.[20]
Gy stelde een wijs en wet eenpaerlijck[21]
Voor alle uw wetgezinde,[22]
  En hanthaeft Jakob, uwen knecht,
  Door loon en straf by 't wettigh Recht.

Verheft dan onzen Godt te zamen,
  En bidt de voetbanck aen,
Die Godt gewijt is, en zijn treden.[27]
  Volght Moses onderdaen,[28]
En Aron mede, welcker naemen[29]

* Ps. 98.
1-2 *V:* Dominus regnavit, vs. 1, waar *B* aan toevoegt: Dominus expulsis Idololatris Regnum suum stabilivit.
3-5 *V:* irascantur populi, vs. 1; *Godts bandijten:* de door God uitgebannenen; vgl. *Ad. in Ball.,* vs. 591, 592, 1683.
6 *verbazen:* schrik aanjagen.
8 *heet:* doet, gebiedt.
12 Middeleeuwsche voorstelling van den goddelijken Rechter op den regenboog; toevoegsel.
20 *zoo vlack als 't leit:* rechtvaardig door Hem beslist; toevoegsel.
21 *een wijs en wet eenpaerlyck:* eenzelfde wijs en wet.
22 *wetgezinde:* welgezinden, de bewaarders van Gods wet.
27 *V:* quoniam sanctum est, vs. 5.
28 *onderdaen:* onderdanig; *Volght:* volgt na; dit is volgens *B* de bedoeling van *V:* Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, vs. 6.
29 *welcker naemen:* die.

Het priesterdom bekleeden,
Als Samuel, en by hunn' tijt[31]
Godts naem aenbaden, hoogh gewijt.

Zy hielden aen Godt aen te roepen:[33]
Hy hoorde hen terstont,
Sprack met hun uit een wolckkolomme.
De wetten by Godts mont
Gestaeft voor Jakobs twalef troepen,[37]
Bewaerden zy alomme:
En ghy verhoorde, o Jakobs Godt,
Hun bede, en klaght, van 't eeuwigh slot.[40]

Op hunne aendachtige gebeden,[41]
Voor 's volx vergrijp gestort,
Bedaerde uw strenge gramschap weder,
Die u ter straffe port.
Gy liet u zoenen van beneden.[45]
De boozen voelden wreeder
En strenger uw gerechte wraeck,
Tot voorstant van uw erfdeels zaeck.

Verheft dan onzen Godt te gader,[46-49]
En offert zonder ergh,
Op zijnen heilgen bergh,
Den heiligen en hooghsten vader:
Want zulck een heiligheit
Dien lof van ons verbeit.[54]

De XCIX. Harpzang.*

Iubilate Deo, omnis terra.

Alle streecken,
Geeft een teken
Van verblijden,
Vry van lijden,

31 *en by hunn' tijt:* en die in hun leven.
33 *hielden aen:* hielden vol.
37 toevoegsel; *troepen:* stammen.
40 *'t eeuwigh slot:* het hemelsch paleis.
41 *aendachtige:* godvruchtige.
45 *liet u zoenen:* verzoende u; *van beneden:* op de gebeden van 't Joodsche volk.
46-49 *V:* et ulciscens in omnes adinventiones eorum, vs. 8.
54 *verbeit:* verwacht.
* Ps. 99.

Aen den hoogen
Opgetogen
  Heer der Heeren.[1-7]
  Koomt hem eeren
Met verlangen.[9]
Zet uw gangen
  Naer zijn' drempel.
  Dat de tempel
En zijn transsen
Met u danssen.[12-14]
  Leert, genooden,
  Dat geen goden
By Godt haelen,
En zijn straelen,
  Noch geen snootheit
  By zijn grootheit.[15-20]
Hy bootseerde
Fatsoeneerde
  Ons te gader.
  Wie is vader
Van zijn leden,
Hier beneden?
  Wy, Godts knaepen,[21-27]
  Zijn de schaepen
Van zijn weide.
Men geleide
  De Levijten
  Naer tapijten
Van Godts hutte,
Onderstutte
  's Hemels wijzen.
  Valt aen 't prijzen
In Godts zaelen,
En poortaelen.
  Zet met loven
  Hem daer boven
In zijne eere.[30-41]
Geeft hem d' eere
  Dat hy stadigh

1-7 *V:* Jubilate Deo omnis terra, vs. 2.
9 toevoegsel.
12-14 *V:* in exsultatione, vs. 2.
15-20 *V:* scitote quoniam Dominus ipse est Deus, vs. 3.
21-27 *V:* ipse fecit nos et non ipsi nos, vs. 3.
30-41 *V:* Introite portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis, confitemini illi, vs. 4.

Is genadigh,
Zoet, zachtzinnigh,
En aenminnigh:[44-46]
Dat zijn goetheit
En zijn zoetheit
Eeuwige uuren
Zullen duuren,
En de klaerheit
Van zijn waerheit,
Zijne trouwe,
Vry van rouwe,
Op geen spruiten
Zullen stuiten.[55-56]

De C. Harpzang.*

Misericordiam & judicium.

Het lustme, o Godt, van uw bermhartigheit,
En hoogh gerecht, dat deugt de kroon bereit,
Te zingen, 't hart te raecken,
Mijn harp en snaer te stellen op dien trant,
Uw zuivre baen te volgen met verstant,
Als gy my zult genaecken.[5-6]

Mijn wandel was in 't midden van mijn hof
Onnozel, net gestelt op uwen lof,[8]
Mijn hart en geest eenvuldigh.[9]
Mijn ooghmerk was rechtvaerdigh, zonder smet.
Ick haette fel d' ontwijders van uw wet,
En leefde gansch onschuldigh.

Geen snoode schalk, geen booswicht hing my aen.[13]
Ick kende geen, die slimme gangen gaen,
En mijnen omgang mijdden.
Ick strafte hen, die heimlijck 's naesten faem
Onteerden, en den geur van zijnen naem
Bedorven, en benijdden.

44-46 *V:* suavis, vs. 5.
55-56 Versta: zullen bij geen enkel geslacht ontbreken; *V:* in generationem et generationem.
* Ps. 100.
5-6 *V:* Et intelligam in via immaculata, quando venies ad me, vs. 2.
8 *onnozel:* in onschuld; *net:* zuiver; *gestelt:* afgestemd.
9 *eenvuldigh:* eenvoudig.
13 *snoode schalk:* boosaardige bedrieger.

Ick kende voor geen' dischgenoot, die fier
Zijn hoovaerdy door zijnen trotsen zwier
Gezicht en gang liet blijcken,
Noch noode hen die, nimmer te verzaên,
Uit gierigheit naer schat en rijckdom staen,
En 't volck verongelijcken.[19-24]

Ick zagh doorgaens naer trouwe dienaers uit,[25]
En trouw, die 't hof voor rijxverraedren sluit,
En eeuwigh houdt geslooten.
Oprechten, die langs 't onbevleckte spoor
Den onwegh vliên, ontfing ick gaerne voor[29]
Trouwant, en amptgenooten.[25-3030]

Geen trotsaert, wien, tot alle mans verdriet,
De hoovaerdy ten aengezichte uit ziet,
Zal mijn palais bewoonen.
Ick kan geen' schalck, die valsch is, loos en licht,
En logens giet, ten hove in mijn gezicht
Verdraegen, noch verschoonen.[36]

Ick waerschoude al de schelmen met den slagh,[37]
En overviel hen vroegh, voor dauw, voor dagh,
Om uit Godts stadt te keeren
Te dempen al dien ongerechten aert,[40]
Die oproer stoockt, der burgren hals bezwaert,[40-41]
En op hun zweet wil teeren.

19-24 *V: kende voor:* enkende als *V:* Superbo oculo et insatiabili corde cum hoc non edebam, vs. 5; *B:* id est, non cognoscebat quasi domestico homini qui oculis vel superciliis elatis superbiam ostendit... neque insatiabili corde; cujus cupiditas nullis opibus satiatur.
25 *doorgaens:* altijd.
29 *onwegh:* verkeerden weg.
25-30 Ook deze vss. steunen eerder op *B* dan op *V.*
30 *Trouwant:* dienaar met gedachte aan trouw.
36 *schalck:* bedrieger.
37 *met den slagh:* door ze aan te vallen; *V:* interficiebam, vs. 8.
40 *dempen:* vernietigen.
40-41 *V:* omnes operantes iniquitatem, vs. 8.

De CI. Harpzang.*

Domine, exaudi orationem meam.

O Heer, verhoor mijn smeecken.
Mijn schrejen klimm' tot u.
Keer 't aenschijn niet zoo schuw,[3]
Van my, als 't hart, versteecken
Van troost, is in de klem.
Neigh d'ooren naer mijn stem.

Zoo dick gy my hoort steenen
Verzacht terstont de pijn:
Dewijl mijn dagen zijn,
Gelijck een roock, verdweenen,
En mijn gebeent verschroockt,[11]
Als branthout, zwart beroockt.

Ick ben, als 't hoy, geslagen,
Getroffen van om hoogh.
Het hart is dor, en droogh.
'K vergat door al het klaegen
En kermen in der noot,
Mijn' nooddruft, en mijn broot.

Door 't zuchten, in die pijne,
Versmolt mijn vleesch: ick scheen[20]
Een geest, en vel, en been,
Geleeck in een woestijne,
Den pellikaen, heel stuur,[23]
Of nachtrave in den muur.

Ick waeckte, en slachte musschen[25]
Om hoogh op 't eenzaem dack.
Wat vyant was versprack
My schendigh ondertusschen.[27-28]
Wat flus my eere gaf,[29]
Zwoer my zijn vrientschap af:

* Ps. 101.
3 *schuw:* afkeerig.
11 *verschroockt:* verschroeid.
20 *Versmolt:* slonk weg.
23 *stuur:* somber, dreigend; bij Kiliaen: torvus, horridus.
25 *slachte:* geleek.
27-28 *versprack My schendigh:* ging zich aan schandelijke taal over mij te buiten; verspreken is kwalijk spreken.
29 *flus:* nog onlangs.

Dewijl ick asch most eeten,
In ste van broot; om dat
Ick traenen mengde in 't nat
Des kelcks: want gy gebeeten[34]
Verplet my voor uw oogh,
Dien gy verhieft zoo hoogh.

Verloopen zijn mijn jaeren,
Gelijck een schim vergaet,[38]
Die nimmer stille staet.
Verdort zijn al mijn aêren,
Gelijck 't gemaeide gras[40-41]
In hoy verkeert zoo ras:

Maer gy, o Heer, blijft leven
Door eeuwen, zonder tal,
En uw geheughnis zal,
Door al de ry der neven
Van 't outste en jongst geslacht,[46-47]
Geduurigh zijn geacht.

Gy zult, noch nau aen 't rijzen,[49]
Aen 't heiligh Sion, daer[50]
Men roockt op uw altaer,
Bermhartigheit bewijzen:
Want die genadetijt
Genaeckt, en dwaelt niet wijdt:

En uwe knechten draegen
Alreede, in hoop zoo trouw,
De steenen aen dien bouw,[57]
Hun opperste behaegen.
Zy zien uw lant, o Heer,
Medoogende aen van veer.[59-60]

De Heiden zal vertsaegen
Voor uwen naem, ontzien
Ge-eert by allen, wien

34 *gebeeten:* vertoornd,
38 *schim:* schaduw.
40-41 *V:* ego sicut faenum arui, vs. 12.
46-47 *V:* in generationem et generationem, vs. 13; *neven:* nakomelingen.
49 *noch nau aen 't rijzen:* nauwelijks opgerezen, verrezen; *V:* exsurgens, vs. 14; *B* voegt erbij: quasi a longo somno.
50 *daer:* waar.
57 *aen:* lees: aan voor; met *dien bouw* is de herbouw van Jeruzalem bedoeld.
59-60 *V:* terrae ejus miserebuntur, vs. 15, volgens *B:* de grond van 't vernieuwd Jerusalem.

Gy scepters geeft te draegen,
Dewijl Godt Sion bouwt,
Daer elck zijn' glans aenschouwt.

Hy zagh met goedige oogen
Op 't nederigh gemoedt,
Het welck hem viel te voet,
Eerbiedigh, en geboogen.[70]
Hy keerde zich niet straf
Van zulcke aenbiddren af.

Nu laet dit al met orden
[Op dat het blijf gedacht
By 't volgende geslacht,]
Heel net beschreven worden,
Op dat nakoomeling
En neef Godts glori zing.[78]

Want Godt zagh uit de wolcken,
En van zijn heilighdom[80]
Ter aerde neder, om
Alle afgezuchte volcken[82]
Te slaecken uit gevaer
Der boejen, hardt en zwaer;

Om van hun ysre keten
t' Ontsluiten door zijn' raet
Der omgebroghten zaet;[87]
Op dat het uit moght meeten[88]
Op Sion 's Heeren naem
En ongemeete faem;

En zijnen lof verklaeren
Door gansch Jerusalem;
Daer weerelden voor hem,
Gelijck een hart, vergaêren,[93-94]
En Vorsten van ontzagh[95]
Hem dienen dagh aen dagh.

70 *geboogen:* neergebogen.
78 *neef:* afstammeling.
80 *zijn heilighdom:* de Hemel.
82 *afgezuchte:* door zuchten uitgeputte.
87 *V:* filios interemptorum, vs. 21.
88 *uit...meeten:* uithalen, pogen weer te geven.
93-94 *V:* In conveniendo populos in unum, vs. 23; *Daer:* waar; *gelijck een hart:* lees: gelijk één hart, één van hart.
95 *Vorsten van ontzagh:* ontzaglijke, machtige vorsten.

'K ging dus dees rede tegen
In 't bloejenst van mijn jeught:
Ontdeckme, die 't vermeught,
Mijn levens korte wegen,
En ruckme niet zoo vlugh
Ter halve baen te rugh.[97-102]102

Uw jaeren doen hun ronden[103]
Geslachten uit en in.[104]
Gy grontveste in 't begin
Den aerdtboôm zonder gronden.[106]
Den boogh des hemels spant
Gy met uw stercke hant.

't Gewelf, met licht geladen,
En starren, zon, en maen,[109-10]
Zal slijten, en vergaen,
Verouden, als gewaeden:
Gy, rijck van maght en eer,
Verandert nimmermeer.

Wat kreitsen om ons drijven,[115]
Gy wisselt t'zijner tijt
Hen, als een kleet verslijt:[117]
Maer uwe jaeren blijven:
Uw wezen blijft alleen,
Gelijck het was voorheen.

Alle uwer knechten zoonen,
En hun onsterflijck zaet,
Die zullen, eens van quaet
Bevrijt, Godts stadt bewoonen,[124]
Bestendigh, en altoos,
In 't eeuwige endeloos.

97-102 *V:* Respondit ei in via virutis suae: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi, vs. 24; *B* wijst op de vele verklaringen van dezen duisteren tekst en voegt er de zijne bij, die Vondel volgt. De Psalmist had nl. van God opdracht gekregen, alle weldaden den Joden bewezen op te schrijven (*V:* Scribantur haec in generatione altera, vs. 19; Vondel: vs. 73 vv.). *Dees rede* beantwoordt hij met: Laat mij goed begrijpen *in 't bloejenst van mijn jeught* (hoc flore aetatis) dat mijn leven kort is, opdat ik niet plotseling worde weggerukt (ne rapiar immaturus).

102 *Ter halve baen:* in 't midden van mijn leven; *V:* in dimidio dierum meorum vs. 25, vgl. Nel mezzo del cammin di nostra vita, Dante. Inf. I, 1.

103 *doen hun ronden:* sluiten hun kringen.

104 van 't eene geslacht op 't andere; *V:* in generationem et generationem, vs. 25.

106 *zonder gronden:* zonder voorafbestaanden grondslag; vgl. CIII Harpz. vs. 20-25.

109-10 *V:* Ipsi peribunt, vs. 27.

115 *kreitsen:* de concentrische sferen van het zonnestelsel.

117 *als een kleet verslijt:* zooals een kleed dat verslijt; de *V* heeft alleen: sicut opertorium, vs. 27, maar 't onmiddellijk voorafgaand: omnes sicut vestimentum veterascent werkt na.

124 *Godts stadt bewoonen: V:* habitabunt, vs. 29; *B:* in caelesti Jerusalem.

CII. De Harpzang.*

Benedic, anima mea, Domino.

Welaen mijn ziel, hef aen met schoone wijzen
Den zegenaer van al wat leeft te prijzen,
Ten hemel toe.
Wat in my leeft koom' nu al teffens boven,[4]
Beginne Godts gewijden naem te loven,
Noit lovens moe.
Welaen mijn ziel, hef aen de bron der dingen,
Den zegenaer der weerelt lof te zingen
Voor al zijn deught.
Vergeet geensins met uitgeleze klancken
Den Oppersten voor al zijn deught te dancken
Met danckbre vreught.
Hy heeft u alle uw schulden quijtgeschouden,
Uw smet geheelt, in 't uiterste u behouden,
In stervens noot.
Hy kroont u met genade, en uit ontfarmen
Omhelst u weêr met zijn genadige armen[16-17]
Op zijnen schoot.
Hy schenkt uw harte al wat u hart kan wenschen.
Hy rekt uw jeught voorby het perck der menschen,
Herbaert u weêr,
Als d' adelaer, die 't al verbluft in 't rennen,
Wanneer hy stijght met zijn herbore pennen
Zoo hoogh en veer.[22-24]
Hy deelt alom den schat uit van zijn goeden,[25]
En helpt aen recht de lijdende gemoeden,
Geplet ter neêr.
De Godtheit wees aen Moses haere paden,
Aen Jakobs huis haer wet, en wil, en raeden,
Op hunne reis.[30]
De Godtheit is langkmoedigh, en genadigh,
Bermhartigh, en geduldigh, staet niet stadigh[32]
Op 's hemels eisch.
Godts gramschap heeft haer tijden, en haere uuren.
Zijn dreigement zal d'eeuwen niet verduuren.[35]

* Ps. 102.
4 *al teffens:* allemaal tegelijk.
16-17 toevoegsel.
22-24 *V:* ut aquilae, vs. 5.
25 *goeden:* goederen, weldaden.
30 *op hunne reis:* nl. van Egypte naar 't Beloofde Land; toevoegsel.
32 *staet niet stadigh:* houdt niet altijd vast; woordspel waaraan wel iets van de strikte waarheid wordt opgeofferd.
35 *V:* neque in aeternum comminabitur, vs. 9; in zoover God altijd tegenover berouw tot vergiffenis bereid is, zijn zijn bedreigingen niet eindeloos.

Hy handelt niet
Naer ons vergrijp, noch straft het overtreden
Niet naer den eisch en strengheit van zijn reden,
Hoe scherp hy ziet:[39]
Want zijn gena heeft nergens peil, noch teiken.[40]
Zy kan van d'aerde aen 's hemels toptrans reiken,[41]
Voor die hem vreest.
Zoo wijdt het Oost te rugge wijckt van 't Weste,[43]
Zoo verre worpt hy 't misdrijf, ons ten beste,
Die 't hart geneest.
Gelijck doorgaens een vader uit ontfermen[46]
Zijn kinders neemt in zijn bermhartige armen,
Zoo handelt Godt
De kleenen, en godtvruchte godtgenooten.[49]
Hy weet wel uit wat stof wy zijn gesprooten,
En kent ons lot.
Hy overweeght onze afkomst, slecht van waerde,[52]
Gebootst uit stof, een hantvol assche, en aerde.
De mensch vergaet,
Gelijck het gras, de bloem op velt en kampen
Verdort, verdwijnt door rijp, en mist, en dampen,[56]
En niet bestaet:
Want 's levens kracht vergaet, en stort ras neder,[58]
Verhuist van hutte, en d' oude keert niet weder[59]
Van waerze quam:[59-60]
Maer Godts gena, van eeuwigheit geboren,
Verzoent, eeuw in eeuw uit, des hemels toren
Met 's vroomen stam.
Godts heilrecht zalft de stammen in de spruiten,[64]
Die zijn verbont in hunnen boezem sluiten,[65]
Oprecht en vroom,
Die zijn geboôn, en wil, en wetten leeren,
En zijnen naem in wil en wandel eeren
Met angst en schroom.
Hy heeft zijn' stoel gebouwt op lucht, en wolcken,
Van waer hy heerscht, als Koning aller volcken.

39 toevoegsel.
40 *peil noch teiken:* een streep of een merk tot hoever zij gaan kan.
41 *toptrans:* hoogste trans.
43 *wijdt:* wijd, ver.
46 *doorgaens:* steeds.
49 *godtgenooten:* Godsvrienden.
52 *slecht:* gering.
56 *verdwijnt* enz.: toevoegsel.
58 *'s levens kracht: V:* spiritus, vs. 16; *B:* spiritus vitalis.
59 *van hutte:* van behuizing of inwoning; toevoegsel.
59-60 *d'oude keert niet weder Van waerze quam: V:* et non cognoscet amplius locum suum, vs. 16; *B:* id est, non redibit ad locum unde discessit, nec videbit amplius aetatem quam semel dimisit; *d'oude:* de ouderdom, de leeftijd.
64 *Godts heilrecht:* Gods heilzame rechtvaardigheid, *V:* justitia illius, vs. 17 en versta verder: Gods rechtvaardigheid zegent (*zalft*) de Joodsche stammen in de nakomelingen (*spruiten*); *V:* in filios filiorum, vs. 17.
65 *V:* His qui servant testamentum ejus, vs. 18.

Verheft dien Godt,
Gy Engelen, en hemelsche heirkrachten,
Geweldigen, en onderdaene maghten[74]
Van 't hoogh gebodt.
Verheft den Heer, o groote hofgezanten,
En maghtigen, en trouwe hoftrouwanten,
Die op hem past.[78]
Verheft den Heer, en prijst zijn wonderwercken,
Zoo wijt hy heerscht. mijn ziel, verhef dien stercken
Naer zijnen last.

De CIII. Harpzang.[*]

Benedic, anima mea, Domino.

Welaen mijn ziel, hef aen met schoone wijzen
Den zegenaer van al wat leeft te prijzen.
Mijn Heer, mijn God, hoe heerlijk straeltge in 't oog
Der volcken uit uw heerlijckheit om hoogh!
Gy hebt om hoogh de schoonheit, en 't vermoogen,
En loflijckheit, en wijsheit aengetoogen,
Als een gewaet, en zit voor elx gezicht
Behangen, en bekleet met hemelsch licht,
Een' mantel, rijck van zonnegout en straelen.[7-9]
Gy spant het hof der hemelen, vol zaelen,
Met kunst gewelft, in 't ronde uit, als een tent
Van vachten, van het een aen 't ander endt.[10-12]
Gy overdeckt het vier, in top geschoven,
Met eene zee van wateren daer boven.[13-14]
Uw wagen is een wolck, waer voor uw hant,
Wanneer gy vaert, de winden innespant,
Die door de lucht op hunne vleugels drijven.
De Geesten, die, vol viers, uw wetten stijven,
Gebruickt gy tot uw' stoet, en boôn van 't hof.[18-19]

74 *Geweldigen:* machtigen, *V:* potentes virtute, vs. 20.
78 *V:* qui facitis voluntatem ejus, vs. 21.
* Ps. 103.
7-9 *V:* Amictus lumine sicut vestimento, vs. 2.
10-12 *V:* Extendens caelum sicut pellem, vs. 2.
13-14 *V:* Qui tegis aquis superiora ejus, vs. 3; *B:* Deus posuit aquas supra caelum, quasi aquas super ignem; en *B* merkt op, dat er volgens de Vaders niet alleen water is boven den luchthemel (de wolken) maar ook boven den ether-hemel (het firmament), door Vondel genoemd *het vier, in top geschoven:* de vuurhemel, die de buitenste en de hoogste sfeer van 't Heelal vormt.
18-19 *V:* Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem, vs. 4; Vondel maakt geen gebruik van *B*'s meervoudige verklaring en heft het vers-parallellisme op door de twee deelen in elkaar te schuiven.

Gy hingt den kloot der aerde, zwaer en grof
Van lichaem, in de lucht, daer zonder leunen,
En zonder op geleende maght te steunen,
Gansch onverwrickt en dicht op een gepackt,
De zwaerte naer heur eigen midpunt zackt,
En van zich zelf gestut wort, en gedraegen,[20-25]
Oock niet vermoeit door eeuwigheit noch dagen.
De zee in 't ront, zoo grondeloos en breet,
Bedeckte d' aerde in 't eerst, gelijck een kleet.
Het water, eer de vloên en waetren zoncken,
Hiel hoogh geberghte en rotsen diep verdroncken:
Maer toen gy' t schuim begraeude, vloot het voor[31]
En schrickte, waer de donder in zijn oor
Van boven klonck: verdroncke bergen haelden
Hunn' adem in de lucht: de velden daelden:
Elck element koos 't perck, dat gy hun weest.
Gy stelde een peil de wilde zee, die vreest
Het peil, by u gezet, voorby te trecken,[37]
En 't aerdtrijck weêr met golven t'overdecken.
Gy laet de bron en bronaêr uit het dal,
En bergh en rots, zoo helder als kristal,
Ontspringen, om het dorstigh vee te drencken,
En in het woudt den ezel versch te schencken,
Wanneer hy raest en gigaeght, schier versmacht[43]
Van fellen dorst, naer koele bron, en gracht
In wildernis. hier nestelen de vogels
In tack, en haege, of drijven op hun vlogels,[46]
En zingen uit de rotsen, dat het klinckt.
De steile top van bergh en steenrots drinckt
Den regen, en den dauw, die uit de wolcken
Het aerdtrijck laeft. uw schoot verzaet de volcken
Met ooft, en vrucht, en voedzaem veltgewas.[51]
Gy weit het vee met voeder, loof, en gras,[52]
En voed den mensch, terwijl hy slaeft, met kruiden;[53]
Teelt terwe, en zaet, tot voedtsel voor de luiden.[54]
De wijn verheught den geest. d'olijf verquickt[55]
De smert. het graen het hart versterckt eer 't stikt.

20-25 *V:* Qui fundasti terram super stabilitatem suam, vs. 5; *B:* id est, non erexisti terram, molem utique maximam et gravissimam, super aliquod fundamentum, sed voluisti ut suo pondere niteretur; vgl. CI Harpz., vs. 105-06.
31 *'t schuim:* het schuimende water; *begraeude:* bits verjoegt; *V:* ab increpatione tua, vs. 7; *voor:* voort, weg.
37 *by u:* door u.
43 *gigaeght:* klanknabootsend woord voor balkt; vgl. *Roskam*, vs. 137.
46 toevoegsel.
51 *V:* de fructu, vs. 13.
52 *V:* Producens faenum jumentis, vs. 14.
53 *kruiden:* moeskruiden, groenten.
54 *luiden:* lieden, menschen.
55 *den geest: V:* cor hominis, vs. 15.

Het groene woudt, en Libans cederboomen,
Van Godt gezaeit, bevochtight hy met stroomen
Van regen, en met verschen morgendouw.[58-59]
Hier bouwt de musch haer nest uit zorge, om trou
Haer teêr gebroet en jongen te bewaeren.[60-61]
Hier nestelen en broeden d' ojevaeren,[62]
Aenleiders van 't gevogelte op hunn' tijt.[63]
De harten gaen op bergen hoogh en wijt
Te weide in 't wilt. hier berght in rots en klippen
De haes zijn lijf, en weet den hont t'ontglippen.[66]
De vader van het licht ontsteeckt de maen
Op haeren tijt. de zon weet op te staen,
En zinckt in 't weste, op 't uurwerk, haeren luister:[69]
Dan valt de nacht op 't aerdtrijk zwart, en duister:
Dan slaeckt het bosch wat in zijn schaduw schuilt:
't Gedierte, op roof verhit, valt uit, en huilt:
Het leeuwshol brult om roof met al zijn jongen,
Eist aes van God, door hongers noot gedrongen,
Tot dat, de zon aen 't rijzen, zy hun best
Vergaderen, en weder gaen te nest.
Nu gaet de mensch naer acker, vee, en stallen[77]
Zijn daghwerck spoên, tot dat de zon, aen 't vallen,
Den avont roept. o hooghste Majesteit,
Hoe straelt uw maght, en wijsheit, en beleit
Uit al uw werck, volwrocht in dry paer dagen![81]
Uw wijsheit nam haer opperste behaegen
In dezen bouw. uw wijze maght bezit
Dit groot Heelal, en waert van lidt tot lidt.[84]
Gy overspant den Oceaen, de stranden,
De ruime zee, en waetren met uw handen,[85-86]
Daer 't element, van visschen, zonder tal,
Geduurigh krielt: daer grooten overal
De vlechten van de groene baren kemmen
Met vinne, en staert, de kleenen weelig zwemmen
By duizenden, tot 's visschers onderhoudt.[88-91]
Hier durf by storm de zeeman, al te stout,

58-59 *V:* saturabuntur, vs. 16.
60-61 *uit zorge*, enz.: toevoegsel.
62 *d'ojevaeren:* ciconiae is een der vogelnamen waarmee *B* herodii van *V:* vs. 17 toelicht.
63 *V:* dux est eorum, vs. 17; *B:* in ducem eorum, maar de zaak is van gering belang, voegt *B* erbij.
66 *De haes: V:* herinaciis, vs. 18; *B:* leporibus; *en weet* enz.: toevoegsel.
69 *V:* sol cognovit occasum suum, vs. 19; *zinckt:* doet zinken; *op 't uurwerck:* juist op tijd.
77 *naer acker, vee en stallen: V:* ad opus suum, vs. 23.
81 *in dry paer daegen:* de zes scheppingsdagen; toevoegsel.
84 *waert:* waart rond, verblijft.
85-86 *V:* Hoc mare magnum et spatiosum manibus, vs. 25.
88-91 *daer grooten* enz.: groote visschen; *V:* animalia pusilla cum magnis, vs. 25.

Zich, op een' balck, en 's waters ongenade,
Betrouwen dagh en nacht, en 's avonts spade.[92-94]
Hier speelt en drijft de walvisch, als een klip,[95]
En eilant, tot een schrick van menigh schip.
Al wat 'er drijft en tuimelt in de vloeden
Ziet naer uw hant, die al wat leeft kan voeden,
Te zijner tijt. gy opent en ontsluit[99]
Uw hant, en deelt elck een zijn nooddruft uit:
Zy neemen 't aen: maer keert gy uwen zegen
En aenschijn van hun af, zy staen verlegen.[102]
Onttreckt gy hun uw kracht, zy keeren ras
Tot stof, vergaen, en worden stof, en asch.
Indien het u belieft hun kracht te geven,
En ziel en geest, men zietze weder leven,
En d' aerde treckt een ander aenzicht aen.
De Godtheit zy, eeuw in, eeuw uit, voortaen
Geheilight, en ten hemel toe geprezen:
Die prijs gedy tot blijschap van Godts wezen:[110]
Terwijl zijn werck elcks mont tot lof verplicht.
Het aerdtrijck beeft alleen voor zijn gezicht.
Tast hy geberghte en steenrots aen, zy schricken,
En roocken. ick wil mijn gemoedt verquicken
In 't loven van dien grooten eigenaer,
Zoo lang ick leef, en hem met zang en snaer
Uit danckbaerheit verheffen hier beneden,
Zoo lang de geest zal zwieren door mijn leden.
Mijn lof behaeg' den hemel doorgaens heen.[119]
Ick schep mijn vreught uit Godt, en anders geen'.[114-120]
Dat d' aerde al die des hooghsten lof mishaegen,
De boozen, zie, als stof voor wint, uitvaegen.
Wel aen mijn ziel, looft Godt, uw leven langk
Met harpe, en snaere, en hemelsch maetgezangk.

92-94 *V:* Illic naves pertransibunt, vs. 26.
95 *hier speelt* enz.: *V:* Draco iste quem formanti ad illudendum ei, vs. 26; Vondels *speelt* neemt het grootsch sarcasme dezer voorstelling weg, maar op gezag van *B*, die uitlegt: non solum pertransibit per aquas maris sed etiam in illis ludet huc atque illuc se circumvolvens. Ook *walvisch* is van *B*'s balena afkomstig evenals het *eilant*, waarvoor, volgens een door *B* aangehaald verhaal, de walvisch soms werd aangezien.
99 *opent en ontsluit:* tautologie.
102 *zy staen verlegen: V:* turbabantur, vs. 29.
110 *V:* laetabitur Dominus in operibus tuis, vs. 31.
119 *doorgaens heen:* voortdurend.
114-120 Vondels persoonlijke stem!

De CIIII. Harpzang.*

Confitemini Domino.

Verheft met zangk der dingen Heer en vader,
En roept den naem des Oppersten te gader
Eendraghtigh aen. trompet in 't Heidendom
Zijn wercken, rijck van wonderen alom.
Huwt keel en snaer te zamen, hem ter eere.
Ontvouwt op 't rijckst de wondren van dien Heere.
Uw lofzang drave op zijnen heilgen naem.
U hart verblijde in 't natreên van Godts faem,[8]
Zich op dien lof. zoeckt lof in hem te loven,
En groeit hier in, dat hy geprezen boven
Alle andren sta. zoeckt, stijgende in het licht,
Gestadigh aen zijn heilrijck aengezicht,[11-12]
Ons hooghste goet. gedenckt aen al de wonderen,
Die wijdt en zijt in ieders ooren donderen;
Hoe Godt Natuur verbaesde, als hy haer perck[15]
Te buiten ging door menigh wonderwerck;
Hoe hy zich niet wou binden aen haer' regel,[17]
Toen zijne maght de boozen met den vlegel
Van 's hemels wraeck verplette, streng en straf,
Of uit de lucht zijn stamhuis wetten gaf.[15-20]
U spreeck ick aen, o vader Abrams zoonen,
Aenbidders van den stoel en troon der troonen;
O Jakobs zoons, gekooren door het lot
Des heilverbonts ten dienst van eenen Godt.[21-2424]
De zelve Godt, het hooft der godtgenooten,[25]
[Wiens heerschappy, van grens noch eeu besloten
Veel wijder dan de kloot der aerde streckt,
Zoo wijt de lucht met wolcken hangt gedeckt,][26-28]
Gedacht in 't ende aen erfbelofte, en zegel
Van zijn verbont, gestelt tot eenen regel,
Eeuw in, eeuw uit, en wat hy had geboôn
Aen duizenden, den vader, en den zoon,

* Ps. 104.
8 *V:* laetetur cor quaerentium Dominum, vs. 3; *natreên:* nazoeken en opvangen.
11-12 *zoeckt* enz.: *V:* quaerite faciem ejus semper, vs. 4; *Gestadigh aen:* voortdurend, semper.
15 *verbaesde:* verbijsterde.
17 *haer' regel:* de regels of wetten der natuur.
15-20 *V:* prodigia ejus, et judicia oris ejus, vs. 5; de prodigia licht *B* toe met een herinnering aan al de wonderen, die God door Mozes en anderen deed, en die de krachten der natuur te buiten gingen (quae naturae viribus fieri nequeunt); de judicia ziet *B* in de straffen, de geesels (flagella), waarmee God de vijanden van zijn volk trof èn in de wetten, die Hij den Joden voorschreef.
21-24 *V:* Semen Abrahae, servi ejus; filii Jacob electi ejus, vs. 6; *B:* Declarat quibus dixerat, *Mementote mirabilium ejus:* quasi dicat, Vobis loquor Hebraei, qui estis *semen Abrahae* etc.,
24 *eenen:* éénen.
25 *godtgenooten:* Godsvrienden, vgl. CII Harpz., vs. 49.
26-28 *V:* in universa terra judicia ejus, vs. 7.

Aen stam, en telgh, zoo lang de menschen leven.
De hooghste dacht wat wet hy had gegeven[34]
Aen Abraham, en wat zijn mont zoo dier
Aen Isack zwoer; wat hy aen Jakob hier
Zoo streng geboodt, en hoe, door gunst gedreven,
Hy 't stamhuis had in 't heilverbont verheven,
Dat d' eeuwen zou verduuren, toen hy sprack,
Die noit de trouw van zijn belofte brack:[40]
'K zal Kanaän aen u en uwe neven
Ten eigendomme en errefdeele geven.[33-34-37-38-41-4242]
Zy waren toen noch dun gezaeit in 't lant,
En zaten bloot, als vreemden, slechts een hant[44]
Vol zielen, op genade by elckander.[45]
Zy zworven vast van 't eene volck naer 't ander,[46]
Van Rijk tot Rijk: maer Godt, die zorge droegh,
Gedooghde niet dat iemant handen sloegh
Aen dezen stam, en strafte zelfs de Vorsten,
En Koningen, die hen aenranden dorsten.
Hy dreighde, en sprack, die Koningen gebiet:[51]
Ziet voor u: raeckt mijne erfgezalfden niet:
Vergrijpt u niet aen my, in mijn Profeeten,
d' Almogenheit, die 't al kan overmeeten,[54]
Riep uit de lucht den honger naer den Nijl,[55]
Die al het graen, des levens stut en stijl,[56]
Verteerde: maer hy stuurde lang te vooren
Een' helt voorheen: want Josef, vry geboren,[58]
Wert voor een' slaef aen Potifar verkocht,[59]
Die smeet hem in de boejen: daer bezocht[60]
Hy hoe het smert, wanneer het zwaert van rouwe
Zijn hart doorsneet, op d'aenklagt van mevrouwe,[61-62]
Tot dat in 't endt de schencker in zijn kracht,[63]
Aen Faroos disch, de profecy gedacht.

34 *dacht:* gedacht.
40 toevoegsel.
33-34-37-38-41-42 onachtzame herhaling van dezelfde rijmklanken.
42 *V:* funiculum hereditatis vestrae, vs. 11; het snoer is door Vondel weggelaten.
44 *En zaten bloot:* dit toevoegsel schijnt te beteekenen: zij, weinig in getal, zaten ook nog ontbloot van goederen.
45 *op genade:* in afwachting van wat hun gebeuren zou.
46 *vast:* voortdurend of voorloopig.
51 *B:* Dixit enim Deus Regibus istis: *Nolite tangere Christos meos* (Vulg. vs. 15).
54 *kan overmeeten:* lees: overmèten, en versta: die verder meet en reikt dan alles wat bestaat.
55 Versta: de hongersnood in Egypte, waarbij Joseph de redder was.
56 *al het graen, des levens stut en stijl: V:* omne firmamentum panis, vs. 16; *B* herinnert aan de Hebr. vert.: baculum panis, wat volgens de Septuagint beteekent: de levensondersteuning door brood.
58 *vry geboren:* toevoegsel.
59 *Potifar* wordt in de *V* niet genoemd.
60 *smeet:* sloeg; *bezocht:* ondervond.
61-62 *V:* ferrum pertransiit animam ejus, vs. 18; *op d'aenklagt van mevrouwe:* Vondel kon hier Jempsar uit zijn *Joseph in Egypte* niet vergeten.
63 *de schencker:* ook deze wordt in de *V* niet genoemd, maar *B* herinnert aan Josephs voorzeggingen aan den pincerna; *in zijn kracht:* in zijn voorspoed; het Vulg. vs.: Eloquium Domini inflammavit eum, vs. 19 plaatst Vondel een half vers later en vertaalt hij vrij naar *B*'s uitleg.

De Koning liet hem haelen uit het duister,
En slaeckte voort den knaep van boey en kluister.
Godts rede ontstack zijn hart, gelijck een vier
En fackel brant. het hooft der volcken, fier[68]
En hoogh in top van Memfis troon gezeten,
Verloste hem van kercker, en van keten.
Hy zette hem, onthaelt met eere en lof,
Ten Heere, in 't groot bewint van Rijck en hof,
Om Oversten en grijzen voor te lichten,
En met zijn licht van wijsheit hen te stichten.
Dit 's d' oirzaeck dat het gansche stamhuis quam[75]
In 't rijcke Egypte, en Jakob 't erf van Cham
Zo lang bezat, daer d' afkomst, sterk aen 't groejen,
Veel schooner door Godts zegen scheen te bloejen
Dan 't zaet des lants, dat Jakob vyant was.
De zegenaer van Isack, op dat pas,
Bestelde Egypte oock stof om hen te haeten,
Die zegenrijck zich op Godts arm verlaeten.[80-82]
d'Egyptenaer, vol nijts, leght, nimmer moe,
Doortrapt en schalck op onderdrucken toe
Van 't volck, dat God voelt leven in zijne aderen,
Hem eert en bid, op 't spoor der oude aertsvaderen.[83-86]
De Godtheit zondt hun Moses, 's hemels tolck,
En Aron, Godt gewijt, ten dienst van 't volck.
Hy sterckt hunn' last door menigh wonderteken,
Door wonderdaên, in 't lant van Cham gebleecken.
Hy deckte 't lant met schaduwen, en nacht,
En duisternis: dewijl 't veraert geslacht
Den hoogen last der Godtheit niet wou hooren,[92-93]
Uit bittren haet, gevat op Godts verkoren.[94]
Godts maght misschept de wateren in bloet,
En smoort den visch, by 't element gevoedt.[96]
Egypte krielt van vorschen, die hier dwaelen
Van huis tot huis, oock zelfs in 's Konings zaelen.
De krekel en de paertsvliegh quelt het Rijck.[99]

68 *het hooft der volcken: V:* princeps populorum, vs. 20, nl. de Pharao, die al de Egyptische landen beheerschte.
75 *het gansche stamhuis: V:* Israël, vs. 23.
80-82 *V:* Convertit cor eorum ut odirent populum ejus, vs. 25; *De zegenaer van Isack* voegt Vondel in.
83-86 *V:* et dolum facerent in servos ejus, vs. 25.
92-93 *dewijl* enz.: *V:* et non exacerbavit sermones suos, vs. 28; een der uitleggingen, welke *B* van deze duistere woorden voorstelt, luidt: Aegyptii exacerbaverunt sermones Domini, obstinate resistentes mandatis ipsius.
94 toevoegsel.
96 *'t element:* dit element, nl. het water.
99 Dixit van *V:* vs. 31 is verwaarloosd; *paertsvliegh:* paardenvlieg, *V:* cinifes, vs. 31.

De hagel slaet de vruchten in het slijck.
De blixem zengt den acker in 't verheffen[101]
Der buien, die de vijgh en wijnstock treffen,
En bosch en boom met wortel tack en al
Uitrucken op geberghte, in woudt, en dal.[103-04]
De springkhaen, en ontelbre kevers teeren[105]
Op weide, en loof: zy groejen en vermeeren,
Verslinden gras en koren te gelijck.
De hemel treft al d' outste zoons van 't Rijck,
En d' eerste schoof en vrucht der ackerbouwen.
Ten leste voert de Godtheit haer getrouwen[91-110]
Uit Faroos Rijck, heel zegenrijck, en stout,
Met al de prael van zilver en root gout,
Met kunst gewrocht, den vrecken nagebuuren
Door last van Godt ontleent in d'uiterste uuren,[110-14]
En onder zoo veel duizent zielen treet
Niet een, die klaeght van kranckheit, ofte leedt.
Egypte juichte, en loegh, toen zy vertoogen,[117]
Uit schrik voor Godt, hun toevlucht, en vermogen.
De Godtheit tradt, als schutsheer, voor alom[119]
In eene wolcke, en gloênde vierkolom,
En lichte hun by nacht, gelijck een fackel.
Zy baden Godt, die hen met manne en quackel[122]
Verzadighde uit den milden schoot der lucht.
Hy klonck de rots, daer elck van drooghte zucht,
En 't water sprong, gelijck een waterader,
Met beecken uit, en laefdeze al te gader
In wildernisse, en dorstige woestijn:[127]
Want hy gedacht getrouw, in dezen schijn,[128]
Aen zijnen eedt, zoo heiligh den verkooren
Aertsvader, als zijn' eigen zoon, gezworen.[129-130]
Hy leide zijn verkoornen juichende uit,
En erfgenaem, op 't bly triomfgeluit.
Hy gafze 't lant, dat d'onbesneden derven,
En deelde hun des onbesnedens erven
En arbeit uit en heerelijck bezit,[135]

101 *verheffen:* opzetten.
103-04 *V:* et contrivit lignum finium eorum, vs. 33.
105 Nogmaals is Dixit van *V:* vs. 34 overgeslagen.
91-110 Dit is de tweede beschrijving, welke de Psalmist van de plagen van Egypte geeft; de eerste was in Ps. 78, vs. 43-vlg.: LXXVII Harpz. vs. 130-vlg.
110-14 *V:* Et eduxit eos cum argento et auro, vs. 37; *B* wijst er op, dat God den Joden het meenemen der Egyptische kostbaarheden toestond bij wijze van compensatie voor hun slavendiensten.
117 *loegh:* lachte; *vertoogen:* vertrokken.
119 *voor alom:* overal voorop.
122 *manne:* manna; *V:* pane coeli, vs. 40; *quackel:* kwartel.
127 *V:* in sicco, vs. 41.
128 *in dezen schijn:* in dezen toestand der Joden.
129-130 *den verkooren Aertsvader, als zijn eigen zoon: V:* Abraham puerum suum, vs. 42.
135 *heerelyck:* in de oorspr. beteekenis zooals in heerlijk jachtrecht.

Op datze in zijn geboden 's hemels wit[136]
Beoogende, en onschuldigh aen Godts vloecken,[137]
Uit danckbaerheit zijn wetten onderzoecken.

De CV. Harpzang.*

Confitemini Domino, quoniam.

Verheft den Heer, en draeft op zijnen lof,
Die, uit den aert zo gaefrijck en weldaedigh,
Van weldoen vloeit, en zegent asch, en stof,[3]
Eeuw in, eeuw uit, bermhartigh, en genadigh,[1-4]
Wie kan het peil van zijn gesteege maght[5]
Met harte en tong bereicken onder 't prijzen?
Wie kan Godts lof uitzetten in zijn kracht,
Dat die doorgaens magh volstaen by zijn wijzen?[8]
Dat zijnze, die, hier zaligh in hun hoop,[9]
Rechtvaerdighlijck het heiligh recht hanthaven,
Rechtvaerdighlijck in al hun levens loop
Doorgaens met lust op deze renbaen draven.[12]
Gedenck, o Heer, naer uw voorzienigheit
Uw eigen volck, tot 's hemels heil verkoren,
En 't lot, zoo 't u behaeght, elck toegeleit,
Van eeuwigheit rechtvaerdigh elck beschoren.[13-16]
Verschijn ons met uw hemelsche gena,
Die heilzaem is, en 's menschen hart rechtvaerdigt
Op dat wy zien en kennen vroegh en spa
Den schat, dien gy 't verkoren hart gewaerdight:[20]
Op datwe ons deel genieten aen de vreught,
Uw volck bereit, en die in 't leven smaecken,
Wy uwen naem verheffen voor die deught,
En in dien lof met alle uwe erven blaecken.
Maer wy, o Heer, misgreepen ons te snoot[25]
Op 's levens baen, met onze vaedren t'samen:
Ons onrecht en onbillijckheit was groot,
En paste minst uw wettige erfgenamen.[28]

136 *wit:* bedoeling, plan.
137 *vloecken:* vervloekingen, verwerping.
* Ps. 105.
3 *asch, en stof:* den mensch.
1-4 *V:* Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus, vs. 1.
5 *gesteege:* hooggestegen; door *peil* komt Vondel op dit waterbeeld.
8 *doorgaens:* geheel; *volstaen:* lees vòlstaan, een scheepsterm voor het bollen van een zeil; *wijzen:* zangwijzen.
9 *hier zaligh in hun hoop:* toevoegsel.
12 *Doorgaens:* voortdurend; ook dit vers is overigens ingevoegd.
13-16 *V:* Memento nostri Domine in beneplacito populi tui, vs. 4.
20 *gewaerdight:* waardig keurt.
25 *misgreepen:* vergrepen; *V:* peccavimus, vs. 6.
28 toevoegsel.

Ons vaders in Egypte vatten niet[29]
Uw wonderen, gedachten niet uw wercken,
Zoo menighmael ten troost in hun verdriet
Gebleecken, om het flaeuwe hart te stercken.
Zy tergden Godt in 't afgaen naer de zee,[33]
De roode zee, door wanhoop en mistrouwen:[34]
Noch holp hy hen wiens magt den vloet doorsne[35]
Om zijnen naem en magt voor elck t'ontvouwen.[36]
Hy heet de zee, de roode watervloên,[37]
Zich scheiden, en de baren staen gescheiden:[38]
Hy leitze droogh door kil en kolck met schoen[39]
En drooge zoole, als over dorre heiden.[39-40]
Hy vrijdtze met zijn' arm voor 's boozen haet,[41]
Verlostze trouw uit 's vyants staele handen,
En sluit de vloên, daer Faroos heir vergaet,
Karros, noch paert, noch ruiter kan belanden.[43-44]
Zy stonden toen op zijn almaghtigh woort,[45]
En loofden Godt met staetsiën, en rejen,
En ommegangk, toen Faro lagh versmoort.
Zy loofden Godt met bommen, en schalmejen.[46-48]
Zy slaen terstont Godts daeden in den wint,
En wachten niet het ende af van zijn raeden,[50]
Vervallen, door begeerte en lust verblint,
In 't woeste velt, met hongers noot beladen.[52]
Zy proeven Godt, en murmureeren fel[53]
Door waters noot in dorre wildernisse.
Hy drenckt, en spijst, verzaet, en helptze snel,
Zoo milt dat geen van al zijn nooddruft misse:
Noch tergen zy hier Moses in het velt,[57]
En Aron, die voor 't heilighdom des Heeren,
Als Priester, waeckt, en ieder wetten stelt,
En aenhoudt met brantofferen, en leeren.[58-6060]
Het aerdtrijck gaept, verzwelght Abiron voort,

29 *vatten:* begrepen.
33 *'t afgaen:* het afzakken; Vondel houdt zich aan *B*, die ascendentis van de *V:* vs. 7 onjuist vindt omdat de zee lager ligt dan het land.
34 *mistrouwen:* wantrouwen.
35 *Noch:* en toch; *wiens:* hoort bij *hy; doorsne:* doorsneed.
36 *ontvouwen:* openbaren.
37 *heet:* beveelt, beval.
38 *staen:* met klemtoon.
39 *kil en kolck: V:* in abyssis, vs. 9.
39-40 *met schoen En drooge zoole:* toevoegsel.
41 *vrijdtze:* bevrijdt ze.
43-44 *V:* Et operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit, vs. 11.
45 *stonden:* vertrouwden; *V:* Crediderunt, vs. 12.
46-48 *V:* et laudaverunt laudem ejus, vs. 12.
50 *raeden:* raadsbesluiten; *V:* consilium, vs. 13.
52 *'t woeste velt:* de dorre woestijn; *hongers noot:* hongersnood, evenals *waters noot* in 54 watersnood voor Vondel nog niet tot één begrip versmolten.
53 *proeven:* beproeven, verzoeken; *V:* Tentaverunt, vs. 14; *murmureeren fel:* toevoegsel.
57 *in het velt:* in het legerkamp; *V:* in castris, vs. 16.
58-60 *V:* Aaron sanctum Domini, vs. 16: den Godgewijden Aaron.
60 *leeren:* onderrichten.

En Dathan, met zijne opgespalkte keele,[61-62]
Daer 't volck vergaêrt, en ziet hoe 't quaet versmoort
Den afgront en Godts gramschap valt ten deele.[63-6464]
Het vier ontsteeckt, daer 't oproer is vergaert.[65]
De vlam verslint weêrspannige rebellen,
En raet elck dat hy zijnen plicht bewaert,
Geen oproer sticht, als dolle rotgezellen.[67-68]
Noch zetten zy in Horeb op een' pael[69]
Het gouden kalf, uit louter gout gegooten,
En bidden 't beelt des afgodts van metael
Kranckzinnigh aen, als blinde altaergenooten.[72]
Zy wisselen Godts eer in os, en kalf,[73]
In kalfs gestalte, een kalf, dat hoy moet eeten.
De Godtheit, die hen zalfde met de zalf
Van heil en troost, wort reuckeloos vergeeten.
De Godtheit, die zoo groote wondren werckt,
Omtrent den Nijl, en menigh heerlijck wonder
In Chams gebiet; zoo schrickelijck hen sterckt
In 't roode meer, gaet in hun harten onder.
Toen sprak hy: 'k zalze uitrojen door mijn magt:
En zonder dat het Moses voorbe schutte,[82]
Zich in die breuck ging zetten op zijn wacht,[83]
Het volck verzonck, dat hy met bidden stutte.
Zoo stuite hy Godts toorne, en hunne straf.
Zy zouden 't lant, waer naer de stammen trocken,
't Gewenschte lant niet achten, noch den staf,[86-87]
Die hen geleide in 't barnen van dit wroeken:[88]
Zy zouden 't lant, aen Jakobs zaet belooft,
't Gewenste lant niet achten, noch geloven[90]
Godts woort en trouw, hun zorgh, en troost en hooft:[89-91]
Het morren quam door wanhoop telckens boven.[92]
Zy luisterden te spade naer Godts last.
Hy had zijn vuist in woestijny geheven,[94]
Hen lang verdelght, verstroit, en aengetast,
Met zaet met al tot 's heidens roof gegeven.[96]

61-62 *Abiron* en *Dathan* kwamen met Core of Korach tegen Mozes' leiding in verzet en werden door de aarde verzwolgen, vgl. *Num.* XVI; *voort:* terstond.
63-64 *en ziet* enz.: toevoegsel; *versmoort:* versmoord, verzwolgen wordt.
64 *ten deele:* ten buit.
65 *daer 't oproer is vergaert:* waar de oproerigen vergaderen.
67-68 toevoegsel.
69 *Noch:* bovendien; *op een pael:* deze toegevoegde bijzonderheid gaat op de schilderkunst terug.
72 *blinde:* verblinde.
73 *os:* er is in de *V* alleen sprake van een vitulum vs. 19-20.
82 *Mozes voorbe:* Mozes' voorbede; *schutte:* verhinderde.
83 *in die breuck:* in deze breuk met God.
86-87 *zy zouden... niet achten:* beter ware: zij achtten niet; *V:* pro nihilo habuerunt, vs. 24.
88 *'t barnen:* 't branden; de felle oplaaiing.
90 *Gewenste:* in vs. 87 *Gewenschte*.
89-91 *V:* Non crediderunt verbo ejus, vs. 24: Zij geloofden Gods woord niet.
92 *door wanhoop:* toevoegsel.
94 *Hy had:* juister: Hij heeft; *in woestijny:* in de woestijn.
96 *Met zaet met al:* met zaad (nakomelingschap) en a*l*.

Noch offerden zy Baälfegor zelf,[97]
En aten, aen den offerdisch, der dooden
Spijsoffers, in het afgodists gewelf,
En terghden Godt met hun gedroomde goden;
Daer duizenden te jammerlijck vergaen.[101]
Fineas stond dien dollen yver tegen,[102]
Verzoende God, en hiel Gods gramschap staen,
Toen hy 't bordeel had met zijn speer doorreegen.[104]
Dat rekent Godt hem toe, van kint tot kint,
Eeuw in, eeuw uit, voor een gerechte wraecke,
Genomen van een lasterstuck, zoo blint,[107]
Eer 's hemels roe de zes paer stammen raecke.[105-08]
Zy terghden Godt aen 't water van krackeel,[109]
Daer Moses om moet lijden door mistrouwen,[110]
Toen zy zijn hart benauden, en geheel
Verbitterden in dorstige landouwen.
De majesteit des hemels onderscheit[113]
Den valschen dienst door zijn geduurigh belgen,[114]
Daer hy hen straft, die spade staen bereit[115]
't Afgodisch zaet te dempen, te verdelgen.[113-116]
Zy mengden zich met afgodtsdienstigh bloet,[117]
En leerden blint hun blinde Goôn behaegen,
Gesneden, of gegooten in den gloet
Des viers, waer op Godts toren hen komt plagen.[120]
Zy offerden hun kinders zelfs aen 't spoock
Des afgronts, bey de dochters, en de zoonen,[121-122]
Vergooten het onnozel bloet in smoock,
En weeten van geen kunne te verschoonen.[124]
De maeght en knecht wort afgoôn toegewijt,
En 't heiloos beeldt in Kanaäns gewesten;

97 *Baälfegor:* lees: Baäl fégor; de Moabitische afgod Baäl op den berg Phegor.
101 *V:* et multiplicata est in eis ruina, vs. 29; *te:* zeer.
102 *V:* Et stetit Phinees, vs. 30; spreek uit: Finéas, deze vrome hoogepriester verzoende God met 't Joodsche volk.
104 Deze bijzonderheid voegt Vondel erbij uit Num. XXV, 7-11, door *B* ook aangehaald; Phinees doorstak een Jood en een Moabitische vrouw op 't oogenblik van hun zonde.
107 *lasterstuck:* schandaal; *zoo blint:* zoo blindelings bedreven.
105-08 *V:* Et reputatum est ei in justitiam in generationem et generationem usque in sempiternum, vs. 31.
109 *aen 't water van krackeel:* ad aquas contradictionis, vs. 32; bij het water, door God wonderbaar verwekt, maar door de Joden ondankbaar ontvangen, vgl. Ps. 80, vs. 8; LXXX Harpz. vs. 23.
110 *V:* et vexatus est Moyses propter eos, vs. 32 en versta: Ten gevolge waarvan Mozes, die een oogenblik twijfel (*mistrouwen*) voedde, of God die lastige Joden nog zou willen helpen, straf moest *lijden*, nl. dat hij het Beloofde Land niet mocht binnengaan.
113 *onderscheit:* ziet duidelijk en wijst scherp aan.
114 *door zijn geduurigh belgen* hoort bij *onderscheit*.
115 *spade:* traag.
113-116 *V:* Et distinxit in labiis suis: non disperent gentes quas dixit Dominus illis, vs. 33-34; *B*, die andere verklaringen van deze duistere verzen bestrijdt, verstaat ze zoo: God heeft duidelijk den Joden verweten, dat zij de afgodische volken niet hebben verdelgd, die Hij hen geboden had te verdelgen.
117 *afgodtsdienstigh:* merkwaardige vorming analoog met ongodsdienstig; afgodisch.
120 *waerop* enz.: *V:* et factum est illis in scandalum, vs. 36; *B:* id est, in ruinam.
121-122 *'t spoock Des afgronts:* den duivel; *V:* daemoniis, vs. 37.
124 toevoegsel.

Het aerdtrijck oock met bloet, van tijt tot tijt,
Besmet, daer zy met menschen heuvels mesten.[128]
Het aerdtrijck wort door hunne afgodery
Met moort bevleckt. zy offren, en boeleeren
Met valsche goôn, en boelen aen hun zy,
Daer zy genoot den offerdisch stoffeeren.[132]
Godts toren blaeckt hierover, gansch ontstelt.
Hy plaegt zijn volk, en gruwt voor hunne stappen,[134]
En levertze aen hun vloecken, en 't gewelt[135]
Der onbesneên, die hen, als slaven, trappen.
De vyanden verdrucken hen: elck zucht,
En laet het hooft in 's haeters banden hangen:[138]
Noch redtze Godt by wijlen, zonder vrucht.
Zy tergen hem door hun verkeerde gangen.
Zy voelen in hun boosheit 's hemels hant.
Hy hoort hun bede in 't nijpen van het lijden,
Gedenckt met rouwe aen 't oude wetverbant,
En redtze, vol genade, in quade tijden.
Hy neemtze reis op reis in d' armen van
Zijn gunste en hoede, in 't aenzien van den vyant,
Die hen vervoerde, en klaerlijck mercken kan[147]
Hoe d' almagt waekt tot 's onderdruktens bystant.[147-148]
O vader van uw kindren, lieve Heer,
Verlos ons uit den klaeu der vreemdelingen,
Op dat, uw' naem geheilight meer en meer,[151]
Wy uwen lof met vollen zegen zingen.
Gelooft zy Godt, den Vorst van Israël,
Eeuw in, eeuw uit. och, of de stammen quamen,
En loofden hem met zang, en snaerespel,
Uit eenen mont en harte en ziele t'samen.[156]

De CVI. Harpzang.*

Confitemini Domino.

Verheft den Heer, en draeft op zijnen lof,
Die uit den aert, zoo gaefrijck en weldadigh,
Van weldoen vloeit, en zegent asch, en stof,

128 *daer zy* enz.: toevoegsel; *heuvels:* offerhoogten.
132 *genoot:* uitgenoodigd; *stoffeeren:* bekleeden.
134 *stappen:* verkeerde daden.
135 *vloecken:* vijanden.
138 *in 's haeters banden:* in de vijandelijke gevangenschap.
147 *vervoerde:* verleidde en wegleidde.
147-148 en *klaerlijck* enz.: toevoegsel.
151 *geheilight* zijnde.
156 *eenen:* éénen.
* Ps. 106.

Eeuw in, eeuw uit, bermhartigh, en genadigh.[1-4]
Laet allen, die van Godt zijn vry gekocht,
Om prijs gelost, uit 's vyants klaeuwe en banden,[6]
En weêr by een in 't vaderlant gebroght,[7]
Hem loven met hunne opgeheve handen:[5-8]
Die, wijt verstroit, gevangen zaten, daer
De zon verrijst, of daelt beneên de kimmen,
Of daer den Kreeft de hitte valt te zwaer,
Of daer in 't sneeuw de noortsche beeren grimmen.[9-1212]
Zy zworven in woestijne om, afgepijnt
Op dorre heide, en vonden stadt, noch muuren,
Om neêr te slaen, daer 't hart van flaeute quijnt,[15]
En naulijcks dorst en honger kan verduuren.
Zy klaeghden Godt met traenen hunnen noot,
En droefheit, daer zy ramp en kommer leden:
Hy hoort hun klagte, en geeft zich endlijk bloot,[19]
En redt en helptze uit al hun zwaericheden.
Hy voerde hen, langs eene korter baen,
Naer eene stadt, om veiligh daer te woonen:[21-22]
Dat geeft hun stof zijn goetheit stadigh aen
En wonderen by elck met lof te kroonen:
Want hy verzaet den uitgevasten buick,[25]
Verzaedt en voedt de hongerige maegen,
Ontboeitze, die, versteecken van 't gebruick
Der zonne, haer in geenen kercker zagen.
Hy ruckt hen uit de schaduw van de doot,
Die, naeckt, en arm, geketent, en gebonden,
Godts wet en raet verbitterden te snoot,
En terghden reis op reis door schalcke vonden.
Uit dezen poel is hunne straf gevloeit,
En zwaericheit, daer Godt de trotse harten
In 't velt verneêrt, door 's vyants handen boeit,
En hulpeloos vervoert in druck en smerten.
Zy klaeghden Godt met traenen hunnen noot,
En droefheit, daer zy ramp en kommer leden:

1-4 Deze aanhef is gelijk aan die van CV Harpzang, evenals het 1ste Psvs. gelijk is aan dat van den vorigen Psalm.
6 *om prijs gelost:* door een losprijs bevrijd.
7 *B:* quosque congregavit in unum populum.
5-8 *V:* Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici, et de regionibus congregavit eos, vs. 2.
9-12 *V:* A solis ortu et occasu, ab aquilone et mari, vs. 3; bedoeld zijn de vier windstreken, in 10 Oost en West, in 11 Zuid, in 12 Noord, maar Vondel schildert ze op zijn wijze; de *Kreeft* is het hemelteeken, waarin de zon het heetst is, vgl. *Salomon*, vs. 1-2.
12 *de Noortsche beeren:* beren uit het Noorden, ijsberen, vgl. *Lucifer*, vs. 1932; *Inwijd. v.d. Stadth.*, vs. 855.
15 *daer 't hart* enz.: Versta: terwijl hun hart van zwakheid bezweek.
19 *geeft zich endlijk bloot:* openbaart zich ten laatste.
21-22 *V:* Quia exacerbaverunt eloquia Dei, et consilium Altissimi irritaverunt, vs. 11; *schalcke vonden:* slimme voorwendsels.
25 *den uitgevasten buick:* de buik door vasten vermagerd; *V:* animam inanem, vs. 9.

Hy hoort hun klaghte, en geeft zich entlijk bloot,
En redt en helptze uit al hun zwaericheden.[37-40]
Hy komtze van 's doots schaduwen ontslaen,
En breeckt hun boey, daer zy geketent woonen.
Dat geeft hun stof zijn goetheit stadigh aen
En wonderen by elck met lof te kroonen.[43-44]
Hy brijzelde de poorten van metael,
En stael, en slot, en brack alle ysre boomen,
Ontfingze op wegh uit hun verdiende quael[47]
En straf, daer zy door eige schult toe koomen.[47-4848]
Geen spijs noch dranck kon langer over 't hart.
Zy walghden van de spijs, hun aengeboden,
En lagen voor de poort des doots, benart
Van angst en schrick, geperst van duizent dooden.[51-52]
Zy klaeghden Godt met traenen hunnen noot,
En droefheit, daer zy ramp en kommer leden:
Hy hoort hun klagte, en geeft zich endlijk bloot,
En redt en helptze uit al hun zwaericheden.[53-56]
Hy zondt en boodt zijn heelzaem woort hun aen,
Dat hen genas, en 't leven kon verschoonen.
Dit geeft hun stof zijn goetheit stadigh aen
En wonderen by elck met lof te kroonen.[59-60]
Men offre, vry een offer, rijck van lof,
Trompette vry zijn wercken met verblijden.
De zeeman, die de zee bevaert, heeft stof
Te worstelen, en met de vloên te strijden.
Hy ziet Godts maght en wondren in de vloên:
Spreekt God een woort, men ziet den storm bedaren,
En golven, die tot aen den hemel woên.
De zeeman vaert ten hemel met de baren:
Dan zinckt hy in den afgront uit de lucht.
Zijn hart bezwijckt, van angst en schrick gedreven.
Hy suft, gelijck een dronckaert, die beducht
De beenen voelt in 't struicklen hem begeven.
Hy suft en dut, gelijck een droncken hooft,
Dat ommeloopt. nu leght de stuurkunst achter.[74]

37-40 herhaling van vs. 17-20 evenals in den Ps. vs. 13: vs. 6.
43-44 herhaling van vs. 23-24 evenals in den Ps. vs. 15 = vs. 8.
47 *quael:* kwalen, ellenden.
47-48 *V:* Suscepit eos de via iniquitatis eorum, propter injustitias enim suas humiliati sunt, vs. 17; *B*'s uitleg: erexit de via iniquitatis eorum in qua miseri jacebant, staat Vondel meer voor den geest dan de *V*-tekst.
48 *koomen:* beter: kwamen.
51-52 *benart* enz.: toevoegsel.
53-56 Vgl. 17-20 en 37-40, repetities volgens 't oorspronkelijk.
59-60 Vgl. vs. 23-24 en 43-44 evenals in 't oorspr.
74 *ommeloopt:* omloopt, in de war is.
nu leght de stuurkunst achter: nu schiet de stuurkunst te kort; *V:* et omnis sapientia eorum devorata est, vs. 27, wat verder in 75-76 wordt uitgewerkt.

Zy schijnen al van hun verstant berooft,
Nu past het stuur op stuurman, noch op wachter.[76]
Zy klaeghden Godt met traenen hunnen noot,
En droefheit, daer zy ramp en kommer leden:
Hy hoort hun klagte, en geeft zich endlijk bloot,
En redt en helptze uit al hun zwaericheden.[77-80]
Godts maght verkeert het holle water haest[81]
In stilte, en streelt en kemt de golven effen,
Die zwijgen, als de wint niet langer blaest,
En dorven zich niet roeren, noch verheffen.
Het bootsvolck lacht: het buldren is vergaen.[63-85]
Ment vint de reede, en haven, die hen loonen.
Dit geeft hun stof Godts goetheit stadigh aen
En wonderen by elck met lof te kroonen.[87-88]
Dat volck by volck, in 't heilighdom vergaert,
De Godtheit vry verheffen, en onthaelen,
En d'outsten uit hun stoelen hemelwaert
Godt loven, in het midden der kooraelen.
Hy dempt den stroom, en 't lant leght ongebout,[93]
Of tapt dien af, en laet den gront versmachten.[94]
Zijn vloeck bezaeit de vruchtbre klay met zout,
Een straf des volcks, die zijnen dienst verachten.
Het dor gewest verrijckt hy met een' vliet.
De barre hey bevochtight hy met beecken.
Nootdruftigen zet hy in dit gebiet,
Die bouwen kloeck een stadt in deze streecken.
Zy ploegen en bezaeien hier het lant.
Zy planten wijn, en winnen schoone vruchten.
Godts zegen vloeit hun toe uit zijne hant.
Hun vee wast aen in die gezonde luchten.
Wanneer zijn hant de landen plaeght, en treft,
Dan minderen de zielen door die plaegen,
Door smert en pijn; waer 't jammer zich verheft
Moet elck zijn deel, dat hem te beurt valt, dragen:
By wijlen giet hy een versmaetheit uit
Op Oversten, en amptenaers, en Grooten,
Die dwalen, op het spoor van 't hoogh besluit,[111]
Van 't rechte padt, en worden uitgestooten.[112]

76 *past:* let.
77-80 weer het refrein van 17-20, 37-40 en 53-56.
81 *holle:* hooge; *haest:* terstond.
63-85 Hoe meesterlijk heeft Vondel hier in eigen taal en verbeelding, volop Hollandsch en toch bijbelgetrouw, de stormepisode weergegeven!
87-88 het tweede referein, vgl. 23-24, 43-44 en 59-60.
93 *en 't lant leght ongebout:* Versta: en er ligt onbebouwd, onbewerkt land; *V:* Posuit flumina in desertum, vs. 33.
94 *versmachten:* verdorren.
111 *op het spoor van:* volgens.
112 *'t rechte padt:* den juisten weg, hier niet in moreelen, maar natuurlijken zin te verstaan; *V:* errare fecit eos in invio et non in via, vs. 40.

De nootdruft redt hy uit haere arremoe,
Bevrijtze, en slaet haer, als een herder, gade,
En ziet op huis en huisgezinnen toe,
Als op zijn kudde en schaepskoy, uit genade.
Godtvruchtigen zien Godts voorzienigheit,
En loven hem met vreught naer 's hemels toppen.
De boozen staen beschaemt voor 't wijs beleit
Des hemels, dat hun weet den mont te stoppen.
Wie is zoo wijs en vroet dat hy beseft
Der dingen beurte, en 't endt van quaên en goeden,
Hoe Godts gena rechtvaerdigen verheft?
Wie kan dit klaer bespieglen, en bevroeden?

De CVII. Harpzang.*

Paratum cor meum.

Het ga naer Godts behaegen,
Het ga met my zoo Godt wil; mijn gemoedt
Getroost zich dat te draegen;
Mijn hart getroost zich weelde, en tegenspoet.[1-4]
Ick zal u eere zingen,
En speelen op mijn harp een blijde wijs.
Mijn geest, 't is tijt te springen
Uit uwen slaep, uit lust tot 's hemels prijs.
Mijn luit, 't is tijt te springen
Uit uwen slaep. 'k wil opstaen 's morgens vroegh,
En Godt ter eere zingen,
En speelen, waer het aerdtrijck menschen droegh:[12]
Want zijn gena, vol klaerheit,
Bereickt de lucht: al wat zijn mont belooft,[14]
Zijn toegezeide waerheit,
Doordringt het zwerck en wolken met haer hooft.
Nu zweef, o Godt, naer boven
Ten hemel op de veders van uw' lof.
Uwe eer en prijs sta boven,

* Ps. 107. - Deze psalm is in het Hebr. en in de *V* een samensmelting van Ps. 56 (57), vs. 8-12 en Ps. 59 (60), vs. 6*b*-14. De koppeling heeft hier plaats in vs. 7. Daar Vondel er echter drie Harpzangen van maakte in verschillende maat en dus nieuwe vertalingen leverde, valt de overeenkomst minder op.

1-4 *V:* Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, vs. 2; *Mijn hart getroost zich:* voelt zich getroost of rustig bij.

12 Lees: *waer het aerdtrijck* ooit *menschen droegh; V:* in populis - in nationibus, vs. 4.

14 *Bereickt de lucht:* reikt tot de lucht, gaat over alle hemelstreken heen; *V:* super caelos, vs. 5.

Waer menschen hier op d'aerde treên in 't stof.[20]
Uw rechte hant behoede[21]
My in den strijt, op dat ick die gy mint
Beschutte met mijn roede.[22-23]
Verhoor mijn be, gelijck een vader 't kint.[24]
De Godtheit profeteerde
Door mijnen mont, gewijt tot haer' Profeet:
Ick zal, wat vloeck my deerde,[27]
Den stoel des Rijcks bezitten, zonder leet.
'K zal Sichems groene beemden
Verdeelen, en uitmeeten dal en gront,
Die Jakob kocht van vreemden,[31]
En daer zijn tent van outs gespannen stont.
De landen van Manasse
En Galaäd en Efraïm zijn mijn;[34]
Wat dapper helt oock wasse[35]
In Efraïm, uit Josefs stamme en lijn;
En Juda, die ten Rijcke
Geboren is, en Moab, als een vat
Vol vleesch, dat zijns gelijcke
Niet kent, mijn hoop en toeverlaet geschat.[36-40]
'k Zal d' Idumeen bekrijgen,[41]
En draven op den bodem, als hun Heer.
De vreemdeling zal zwijgen,
En buigen voor mijn' scepter, en geweer.[41-44]
Wie voertme naer die streecken,
Ontsluitme daer de stercke poort van 't hof?
Wie zal op 't oorloghsteken[47]
My voeren door het Idumeesche stof?
Zult gy, o Godt, niet strecken
Ons leitsman, die uit gramschap ons verstiet?
Zal ons uw maght niet decken,
De leitsman, die ons hulp en bystant biet?
O noothulp, help de droeven:
Want menschentroost is kranck in droeven staet.
Uwe almaght schroeft de schroeven
Van 't hart, verdelght de boosheit, die ons haet.[55-56]

20 tot en met dit vs. loopt het oorspr. met Ps. 56 gelijk.
21 hier begint de overname van Ps. 59, vs. 6*b*.
22-23 *op dat* enz.: toevoegsel; *die gy mint:* uw dienaars; *roede:* staf, koningsscepter.
24 *be:* bede.
27 *wat vloeck my deerde:* wat vloek mij overkomen mocht; toevoegsel.
31 Van *Jakob* wordt in de *V* niet gesproken.
34 *zijn mijn:* behooren mij toe; *V:* meus est, vs. 9.
35 toevoegsel.
36-40 *V:* Juda rex meus, Moab lebes spei meae.
41 *bekrijgen:* beoorlogen.
41-44 *V:* In Idumaeam extendam calceamentum meum; mihi alienigenae amici facti sunt, vs. 10.
47 *op 't oorloghsteken:* met wapengeweld.
55-56 *schroeft de schroeven van 't hart:* maakt de schroeven, de druk van ons hart los, bevrijdt er ons van.

De CVIII. Harpzang.*

Deus, laudem meam ne tacueris.

Nu zwijgh niet meer: o Godt, ick legge in ly:[1]
Nu spreeck eens voor mijne eere.
De schalcke spalckt den mont op tegens my.[3]
't Is tijt dat ick my weere.[4]
De lastermont braeckt logens, en bedrogh.
Bedrieghelijcke tongen
Schoffeeren my, en spuwen giftigh spogh.[7]
Ick word rondom besprongen.
De haeter braeckt zijn gal tot mijn verdriet,
En snoode lasterrede.
Ick wort bestreên. men rant my aen, die niet,
In 't minste niet, misdede.
'k Verdiende elx gunst: men lastertme met smaet.[13]
Ick badt dat Godt hen zegent:
'k Beminde hen, en wort van hun gehaet,
Voor goet met quaet bejegent.
Nu zet in 't Recht een' booswicht over hem,[17]
Een' vloeckgeest aen uw zijde,[18]
En als hy gaet, veroordeelt door uw stem,
Zoo ga hy heene, en lijde.
Zoo ga hy heen, verwezen, en gedoemt.
Zijn be gedy' ter smette:[22]
Zijn tijt zy kort. Een ander, waert genoemt,
Zijn Bisdoms stoel bezette.[23-24]
Zijne afkomst werde een wees, zijn vrou een weeu.[25]
Dat al zijn kinders zwerven,
En suckelen, en prachen eeuw op eeuw,[27]
Gestooten uit hunne erven.[28]
De woecker knaegh' zijn vleesch met bits gebit.[29]

* Ps. 108.
1 *legge in ly:* verkeer in nood.
3 *V:* os peccatoris et os dolosi super me apertum est, vs. 2; *schalcke:* bedrieger.
4 toevoegsel.
7 *Schoffeeren:* onteeren.
13 *'k verdiende elx gunst: V:* Pro eo ut me diligerent, vs. 4.
17 Versta: Stel in het gerecht, in uw oordeel een booswicht over hem aan, nl. over Davids vijand, die even boosaardig over hem moet vonnissen als die vijand het over David deed; volgens *B*, die zich op de Kerkvaders beroept, is deze Psalm in hoofdzaak tegen Christus' verrader Judas gericht.
18 *V:* et diabolus stet a dextris ejus, vs. 6; dit ejus hoort duidelijk bij peccatorem (*booswicht*) voor 't vorig versdeel; maar daar *B* het volgend Ps.vs.: Cum judicatur exeat condemnatus, vs. 7 toelicht met: cum judicatur a Deo in exitu de hac vita heeft Vondel ook ejus op God betrokken.
22 *V:* et oratio ejus fiat in peccatum, vs. 7.
23-24 *Een ander* enz.: *V:* et episcopatum ejus accipiat alter, vs. 8; bedoeld is, volgens *B* het apostolaat van Judas, die werd opgevolgd door Mathias; *waert genoemt:* waardig gekeurd; toevoegsel.
25 *werde:* worde.
27 *prachen:* bedelen, *V:* mendicent, vs. 10.
28 *erven:* woningen; *V:* habitationibus, vs. 10.
29 *V:* Scrutetur faenerator omnem substantiam ejus, vs. 11.

Dat vreemdelingen teeren
En groejen op zijn zweet, en erfbezit,
En vrolijck triomfeeren.[30-32]
Geen noothulp sta hem by in druck, en noot,
Noch keer' zich uit ontfermen[34]
Aen zijne vrucht, en weezen, arm, en bloot,
Hoe bitter zy oock kermen.
Dat vry de moort zijn zoons en erven sla.
Zijn naem ga uit, en sterve
In 't eerste lidt, verdelght door ongena,
Die stam en telgh bederve.[40]
De wrevel van zijne oudren blijf gedacht.[41]
Zijn moeders overtreden
Wissch' niemant uit by 't menschelijck geslacht,
Tot op den dagh van heden.
Zy moeten zich misgrijpen tegens Godt,
Hardtneckigh, ongeboogen.[45-46]
Dat hunne faem niet groeie, bloeie, en bott',
Die vreemt zijn van medoogen:[47-48]
Want hy verdruckte een' arm en weerloos man,
En stack naer 't hart des geenen,
Die 's anders scha wil boeten, waer hy kan,
En boet met stadigh weenen.[49-52]
Hy zocht den vloeck, die treff' hem. hy verstiet
Den aengeboden zegen:
Zoo is het recht, dat die hem nimmer niet[55]
Genaderijck bejegen'.
Hy schoot den vloeck, gelijck een' tabbert, aen,
En sloegh in zijn verhitten
Den vloeck in 't lijf, als water, die, als traen,
In zijn gebeent ging zitten.[57-60]
De vloeck bedeck' hem eeuwigh, als een kleet:
Gelijck een riem de lenden
En 't lijf omgort. dit 's 't loon van die zoo heet

30-32 *V:* et diripiant alieni labores ejus, vs. 11.
34 *Keer' zich:* store zich, bekommere zich.
40 *bederve:* verderve.
41 *wrevel:* ondeugd; *oudren:* voorouders; *gedacht:* in gedachtenis.
45-46 *V:* Fiant contra Dominum semper, vs. 13; hoewel *B* contra met coram verklaart, houdt Vondel aan de letterlijke beteekenis vast; de twee adverbia zijn toevoegsels.
47-48 Versta: Dat de faam van hen, die geen medelijden kennen, verga; *V:* et dispereat de terra memoria eorum, vs. 13; pro eo quod non est recordatus facere misericordiam, vs. 14; Vondel brengt het enkelvoud van dit laatst psvs. in het meervoud op de nakomelingen van den vervloekte over.
49-52 *V:* Et persecutus est hominem inopem et mendicum et compunctum corde mortificare, vs. 17; van *B*'s uitvoerige commentaar op deze vrij duistere woorden neemt Vondel alleen de verklaring van compunctum corde over, nl.: cum assidue hominum peccata defleret; *Scha:* moreele schade; *boeten:* goedmaken.
55 *nimmer niet:* versterkte ontkenning.
57-60 *V:* Induit maledictionem sicut vestimentum et intravit sicut aqua in interiora ejus et sicut oleum in ossibus ejus, vs. 18; *traen:* vischolie.

My in Godts aenschijn schenden,[64]
My lastren. gy, o Godt, zult in den strijt
My oock genadigh zegenen,
Uw' naem ten prijs: want gy genadigh zijt,
En minzaem in 't bejegenen.
Verlos my: want ick arrem ben, en bloot.
Mijn hart, in 't lijf bezweecken,
Vergaet, gelijck een schim, in mijnen noot,[71]
Van hulpe en troost versteecken.
Ick ben, gelijck een springkhaen, op het velt
Verstooten, en mijn beenen[74]
Bezwijcken: al mijn vleesch door 't vasten smelt:
Mijn merregh is verdweenen.[76]
Ick sta, gelijck een schouwspel, elck ten toon.
Zy schudden, daerze gaepen,[78]
Hun hooft voor my. och vader, deck uw' zoon
Met uw gena, zijn wapen:
Dan zullen zy bekennen dat uw hant
Den droeven dus verdaedight.
Zy zullen my vervloecken in dien stant,
Als gy my begenadight.[83-84]
Wie my bevecht zal endelijck vergaen,
Uw dienaer zich verblijden.
Wie my betight zal endtlijck schaemroot staen,
Beschaemt aen alle zijden.
Dat zy hun schaemte, als met een dubbel kleet,[89]
Dan poogen te bedecken.
Ick zal Godts lof trompetten wijt en breet,
Mijn galm de schaeren wecken:
Want Godt hiel stant aen des verdrucktens zy,
Op dat hy hem beschutte
Voor 's haeters vloeck, en blinde razerny,
En den verzwackten stutte.

64 Versta: mij voor God belasteren; *V:* detrahunt mihi apud Dominum, vs. 20.
71 *schim:* schaduw.
74 *beenen: V:* genua, vs. 24.
76 *V:* propter oleum, vs. 24; *B:* id est, propter pinguedinem suam amissam.
78 *daerze gaepen:* terwijl ze mij aangapen; *V:* viderunt me, vs. 25.
83-84 *in dien stant, Als:* terwijl of omdat.
89 *een dubbel kleet: V:* diploide, vs. 29; *B:* significat vestem duplicem.

De CIX. Harpzang.*

Dixit Dominus Domino meo.

De Heer sprack tegens mijnen Heer:
Nu zet u aen ons rechte zy,
En hooge hant, in top van eer,
Op uwen erftroon, tot dat wy[2-4]
Uw' vyant treden op den neck,
En hy u eene voetbanck streck'.

Wy zullen uwen stercken staf,[2-4-7]
Den scepter in uw rechte hant,
Van 't Koningklijcke Sion af,
Bekrachtigen van lant tot lant.
Treck aen; o Helt: val aen met kracht,
En tref het hart van 's vyants maght.[11-12]

Op uw' triomfdagh wil de schaer[13]
Der Heiligen om uwen troon,
In volle staetsi, openbaer
Verschijnen: want ick u, mijn' zoon,[13-16]
Geteelt heb uit mijn' schoot voorheen,
Eer 't licht der morgenstarre scheen.

De Godtheit zwoer een' dieren eedt,
Een' eedt, die haere Majesteit
Niet rouwen zal om lief noch leedt.[21]
Zy sprack: Gy zult in eeuwigheit
Aertspriester zijn naer d' orden van
Melchisedech, dien wondren man.[24]

De Heer zal aen uw rechte zy
U stercken midden in den strijt,
Om wraeck te neemen, telckens gy[27]
De Koningen ter aerde smijt,
En, door zijn gramschap aengeport,
Al wat u aenrant nederstort.[25-30]

* Ps. 109.
2-4 *V:* a dextris meis, vs. 1.
2-4-7 *ons - wy - Wy:* voor den 1sten pers. enkelv. zet Vondel den pluralis majestatis.
11-12 *V:* dominare in medio inimicorum tuorum, vs. 2.
13 *wil:* zal.
13-16 *V:* Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum, vs. 3.
21 *om lief noch leedt:* toevoegsel.
24 *dien wondren man:* toevoegsel.
27 *telckens gy:* telkens als gij.
25-30 *V:* Dominus a dextris tuis, confregit in die irae suae reges, vs. 5.

Een schricklijck oordeel wil voortaen,
Gelijck een onweêr, wijt en zijt
En over alle volcken gaen.
Men ziet al wat hier tegens wrijt[34]
Verwoest, geplondert, afgezet,
En duizenden het hooft geplet.[31-36]

Gy zult op wegh, o groote Vorst,
U nederbuigen naer de beeck,
En onklaer water, om den dorst
Te lesschen in die bange streeck,
En hierom 't hooft, na zucht op zucht,
Met eere steecken in de lucht.[37-42]

De CX. Harpzang.*

Confitebor tibi, Domme.

'k Zal, uit al mijn harte, o goede vader,
Uwen lof ontvouwen in den Raet
Der vertrouwden, of daer 't volck te gader[3]
U verheft, en Moses openslaet.[4]
Groot en overgroot zijn uwe wercken,
Uitgelezen door uw' vrijen keur,[6]
Wercken, stof om uwen lof te stercken,
Stof van prijs de wijde weerelt deur.
Godts rechtvaerdigheit, noch noit gescheiden
Van zijn wondere alvoorzienigheit,[9-10]
Die het al kan stieren, en beleiden,
Blijft als hy, die elck zijn' loon bereit.[12]
Een gedachtenis heeft hy gelaeten
Van zijn wonderdaên voor ieder een.
Heilmilt en genarijck boven maeten[15]
Is hy uit den aert, en anders geen.
Manna schaft hy zijn godtvruchte schaeren.[17]

34 *wrijt:* wrokt.
31-36 *V:* Judicabit in nationibus, implebit minas; conquassabit capita in terra multorum, vs. 6.
37-42 *V:* de torrente in via bibet; propterea exaltabit caput, vs. 7; Vondel zet den 3den pers. enkelv. om in den 2den.
* Ps. 110. - Dezen Harpzang schreef Vondel in een nieuw door hem gecomponeerde maat.
3 *of:* ofwel.
4 *en Moses openslaet:* en de boeken van Mozes leest, waarin Gods wonderen voor 't Joodsche volk beschreven staan; toevoegsel.
6 *keur:* verkiezing.
9-10 *V:* et justitia ejus, vs. 3; *B:* numquam magnificentia Dei a justitia disjuncta invenitur.
12 *V:* manet in saeculum saeculi, vs. 3.
15 *Heilmilt:* mild in het schenken van heil.
17 *Manna: V:* escam, vs. 5.

Eeuwigh sterckt zijn trouw het oudt verbont.
Zijn grootdaedigheden openbaeren
Zich aen 't volck, en spreecken uit zijn' mont.
Tot een blijck van zijn beloofde trouwe,
Zet hy 't volck in 't Heidensch erf met kracht,
Op dat elck zijn heiligh Recht aenschouwe,
En zijn waerheit, die haer' eedt gedacht.[24]
Godts geboden zijn getrouw, en grondigh,[25]
Op de maet van billijckheit gegront,
Eeuwigh, onveranderbaer, en bondigh,[27]
Billijck, en waerachtigh, als Godts mont.[28]
Hy beloofde 't volck in slavernijen
Vry te koopen uit hun vyants hant.
Dit verbont stont vast voor alle tijen.
Dees belofte, wat bezwijckt, houdt stant.
Heiligh en ontzaghbaer en vervaerlijck[33]
Is zijn naem, die vleck en smetten vloeckt.
Godt te vreezen en ontzien is waerlijck
Wijsheits eerste les voor dieze zoeckt.
't Licht der wetenschappe schiet zijn straelen
In 't bewercken van 't begreepen uit.[37-38]
Tijt noch eeuw kan 's hemels lof bepaelen
Der geen vaeck of slaepzucht d' oogen sluit.[39-40]

De CXI. Harpzang.*

Beatus vir, qui timet Dominum.

Zaligh leeft hy, die Godt vreest t'ontwijden,
Maghtigh op zijn wetten past.[2]
Men zal zien hoe maghtigh t'allen tijden
't Heiligh zaet op d'aerde wast.
Godt zal d'afkomst der oprechten zegenen,
Eer en rijckdom op het huis
Des gerechtigen van boven regenen:

24 *gedacht:* indachtig was.
25 *getrouw:* rechtvaardig; *grondigh:* hecht, onveranderlijk.
27 *bondigh:* bindend; het woord is hier even onzeker als in *Lucifer*, vs. 341.
28 *als Godts mont:* toevoegsel.
33 *ontzaghbaer:* ontzaglijk.
37-38 *V:* Intellectus bonus omnibus facientibus eum, vs. 10; volgens *B* duidt intellectus op scientia en slaat eum op intellectus; Vondel houdt zich aan deze vage verklaring maar gedeeltelijk; hij schijnt te bedoelen, dat de wetenschap nader uitwerkt wat ze achterhaald heeft; *'t begreepen:* het begrepene.
39-40 Versta: Daar waar niet geslapen wordt (in den Hemel) wordt Gods lof door geen duur begrensd.
* Ps. 111. - *die Godt* enz.: die meent God te beleedigen; *t'ontwijden* is toevoegsel; *V:* qui timet Dominum. vs. 1.
2 *Machtigh:* zeer, nauwlettend; *V:* nimis, vs. 1; *B:* valde.

Dat verduurt al 't aerdtsch gedruis.[8]
Eeuwigh zal zijn goede naem beklijven,[9]
't Hemelsch licht in duisternis
Opgaen voor die vroom en oprecht blijven,[11]
En daer Godt geheilight is:[12]
Want hy is bermhartigh, goet, rechtvaerdigh:
Een godtvruchtige uit den aert
Is gespraeckzaem, buighzaem, en mewaerdigh,[15]
Helpt en troost elck onbezwaert.[16]
Hy is rijp bedachtzaem in zijn rede:
Want zijn raetslot wanckelt niet.[18]
's Vroomen naem en faem houdt eeuwigh stede,[19]
Oock als tijt en eeuw verschiet.
's Vroomen faem ontziet geen lasteringen.[21]
In verdriet, en tegenspoet
Rust zijn hart, gemoedight voor 't bespringen,[23]
Op Godts toezicht, wel gemoedt.
's Vroomen hart, gegront door vast betrouwen
Op de Godtheit, even pal
Stant houdt, tot dat Godt hem laet aenschouwen
's Vyants nederlaegh, en val.
Gaefrijck zaeit hy, en besteet zijn gaven[29]
Aen den armen in den noot.
Zijne deught en weldaet, noit begraven,[31]
Wort beloont uit 's hemels schoot.
Eer en maght verdient hy in dit leven.[33]
Laet den booswicht, dol van spijt,
Dit begrimmen, daer, van haet gedreven,
Hy op zijne tanden bijt:
Daer hy quijnt van haet, en nijt, en boosheit,
En vergaet van ongenught.[38]
Al de wensch en hoop der godeloosheit
Zal verwelcken zonder vrucht.

8 toevoegsel.
9 *beklijven:* blijven bestaan.
11 *oprecht:* lees zooals meermalen bij Vondel: òprecht.
12 toevoegsel.
15 *V:* Jucundus homo qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio, quia in aeternum non commovebitur, vs. 5-6; Vondel vertaalt dit in willekeurige orde en bij benadering; *gespraeckzaem:* spraakzaam, vriendelijk; *buighzaem:* gewillig; *mewaerdigh:* medelijdend, goedhartig.
16 *onbezwaert:* zonder veel bezwaren, makkelijk.
18 Versta: hij houdt zich aan zijn eenmaal genomen besluiten.
19 *V:* In memoria aeterna erit justus, vs. 7; *houdt eeuwigh stede:* houdt altijd stand.
21 *V:* ab auditione mala non timebit, vs. 7; *B:* non timebit a detractionibus; *ontziet:* vreest.
23 *gemoedight voor 't bespringen:* bemoedigd tegen alle aanvallen; *V:* paratum, vs. 7.
29 *Gaefrijck:* rijk aan gaven, goederen.
31 *Zijne deught en weldaet: V:* justitia ejus, vs. 9; *B:* bonum opus ejus.
33 *V:* cornu ejus exaltabitur in gloria, vs. 9; *B:* in hoc saeculo potentia et gloria augebitur.
38 *ongenught:* ongenoegen, woede.

De CXII. Harpzang.*

Laudate, pueri, Dominum.

Jonge knaepen, valt aen 't loven.
Looft den naem van's hemels heer,
Almaghts naem zy heerlijck boven
Aen gezet in top van eer[3-4]
Nu voortaen, en t'allen tijden.
Looft dien naem, van daer het licht
's Morgens koomt ter kimme uitrijden,
Tot in 't westen, daer het zwicht
's Avonts in het nederdaelen.
Godt zit hoogh op zijnen troon,
Boven 't volck van alle taelen,[11]
Boven 's hemels top ten toon,
In zijn gloririjcke glanssen.
Waer is ergens Godts gelijck,
Die zich boven 's hemels transsen,
Zette in 't licht van 't eeuwigh rijck,
En beneên zich 's hemels ronden[17]
En den aerdtkloot zincken ziet?
Hy verheft uit diepe gronden[19]
Hulpeloozen, vol verdriet.
Armen ruckt hy uit moerassen,[21]
Zet hen heerlijck in 't gezagh
Onder Vorsten, opgewassen
Om te heerschen in den dagh[24]
Van gebiedende Overheden,
Daer het volck zich onder boogh.[26]
Moeders, lang op 't hart getreden,[27]
Welcker borst noit kint en zoogh,[28]
Zegent hy, na haar verminderen,[29]
Met gezonde vrucht op vrucht,
Met een huis vol schoone kinderen,
's Vaders blyschap, en genught.[32]

* Ps. 112.
3-4 *boven Aen:* bovenaan.
11 *V:* super omnes gentes, vs. 4.
17 *'s hemels ronden:* de hemelsferen.
19 *uit diepe gronden: V:* a terra, vs. 7.
21 *uit moerassen: V:* de stercore, vs. 7.
24 *in den dagh:* in den raad, den rijksdag.
26 toevoegsel.
27 *lang op 't hart getreden:* lang vernederd (door onvruchtbaarheid); *B:* humiles feminas.
28 *noit - en:* oude ontkenningsvorm voor *nooit*.
29 *verminderen:* vernedering.
32 *genught:* vreugde.

De CXIII. Harpzang.*

In exitu Israël de AEgypto.

Toen Jakob uit Egypte trock,
Het stamhuis vloot voor woeste tirannye,
Wert Juda, vry van 't heidensch jock,
Godt toegewijt, en 's hemels heerschappye.
De roode zee zagh, heel vervaert,
Hoe 't leger quam, en weeck van schrick te rugge,
En ons Jordaen weeck achterwaert:
Zijn heir trock door de kil heen zonder brugge.[8]
De bergen sprongen overal
Van blyschap op, gelijck de dertle rammen.
De heuvels dansten in hun dal,
Gelijck een kudde en koy van zatte lammen.[11-12]
O zee, wat of u over quam,
En gy Jordaen, hoe deinst gy ongedwongen?[14]
Gy bergen, waerom, als een ram,
Waerom, o rots, gelijck een lam, gesprongen?
Het is voor Godt dat d'aerde springt,
Voor 't aengezicht van Jakobs Godt en vader,
Die bronnen uit de steenrots klinckt,
Uit klippen klinckt een versche en springende ader.
Men schrijf, men schrijf het ons niet toe,[21]
Maer uwen naem, o Godt, zy d'eer gegeven
Van uw gena, noit troostens moe,
En waerheit, by haer' eedt en woort gebleven:
Op dat geen heilooze onbesneên
Braveere en roep': waer is hun Godt daer boven?
Maer Godt daer boven heerscht alleen,
En werckt wat hem behaeght in 't hof der hoven.
Der onbesneênen goden zijn[29]
Uit zilver gout en louter erts gegooten,
En kunst van 's menschen hant, en schijn.
Hun mont, geen mont, is stom, en blijft geslooten.
Zy hebben oogen, zonder 't licht
t' Aenschouwen. 't oor kan geene stemmen hooren.
De neus is reuckeloos, en dicht.[35]

* Ps. 113.
8 toevoegsel.
11-12 *V:* colles sicut agni ovium, vs. 4; *zatte lammen:* verzadigde en dus dartele lammeren.
14 *ongedwongen:* voor dit ingevoegde woord zouden wij nu zeggen: zoo spontaan, en als natuurlijk.
21 *V:* non nobis Domine, non nobis, vs. 9; de *SB* splitst ook dezen Psalm (de 113de in de *V*) in tweeën, zoodat hier in den *SB* Ps. 115 begint.
29 *onbesneênen:* onbesnedenen.
35 *reuckeloos:* gewoonlijk beteekent dit bij Vondel roekeloos; maar hier is het: zonder reuk.

De hant heeft haer gevoelen noit verlooren.[36]
De voeten laeten nergens spoor.
De keel kan geen geluit slaen. dat Godt schende
Wie hen boetseert: wie, in het koor[39]
Op hen betrouwt, gelijcke hun in 't ende:
Maer Jakobs stamhuis hoopt op Godt,
Zijn hulp, en troost, en schutsheer t' allen tijden.
Het huis van Aron eert dit lot,
Zijn hulp, en troost, en scherremheer in lijden.
Wie Godt van harte dient, en vreest,
Die hoopt op Godt, zijn hulp, en lijfs beschermer.
Godt docht aen ons oock allermeest,[47]
En zegende ons, gelijck een rijck ontfermer.
Hy zegent Jakobs stamhuis me,[49]
En Arons huis, gewijt tot zijne feesten.[50]
Hy zegentze allen, die gedwee
Hem dienen, van den minsten tot den meesten.
De Godtheit zegene u noch meer,
En al uw huis, en kroost, en jonge knaepen.
Ontfangt den zegen van den Heer,
Die hemel aerde en water heeft geschaepen.
Der heemlen hemel is Godts hof:
Hy gaf den mensch het aerdtrijck te bewaeren.
Geen dootshooft looft hem in het stof,[59]
Geen geesten, die ter helle zijn gevaeren:
Maer wy, zoo lang wy in de lucht
Noch leven, en den vrijen adem haelen,
Vereeren Godt de danckbre vrucht
Van zijnen prijs, zoo lang het licht zal straelen.

De CXIIII. Harpzang.*

Dilexi, quoniam exaudiet.

Ick wil den Heer beminnen,
Dewijl hy mijn gebedt
Verhoort van 's hemels tinnen,
En met zijne ooren let

36 *V:* Manus habent et non palpabunt, vs. 15; Vondel bedoelt waarschijnlijk: dat de hand van het afgodsbeeld haar gevoel nooit heeft verloren, omdat zij het nooit gehad heeft.
39 *in het koor:* in den afgodstempel.
47 *docht:* spreektaal voor *dacht*.
49 *me:* mee.
50 *gewijt tot zijne feesten:* gewijd voor den eeredienst; toevoegsel.
59 *V:* non mortui, vs. 25.
* Ps. 114.

Op mijn gekerm, en klaegen,
En luistert naer mijn stem.
'k Wil aengevochten hem
Aenroepen al mijn daegen.

De Doot had my met stricken
Rondom wel naeu bezet,
En 's afgronts list, vol schricken,
Gevangen in haer net.
Ick riep in ongelucken
En noot: o Godt, ick kniel
Voor u: verlos mijn ziel
Uit angsten, die my drucken.

De Godtheit is mewaerdigh,[17]
Verhoort het klaghtigh hart.
Gelijckze straft rechtvaerdigh
Verlichtze 's droeven smert.
Wie kleen is, en ootmoedigh,
Beschut zy in 't gemeen.[22]
Ick hielme laegh, en kleen,
En Godt verlostme spoedigh.

Nu rust, mijn ziel, in vrede:
De Heer heeft u bevrijt.
Hy ruckte u op uw bede
Uit 's Doots gevaer, en strijt.
Hy koomt u traenen vaegen,[29]
Die u in 't slibbren hiel.[30]
'k Wil hem met harte en ziel
In 's levens licht behaegen.

De CXV. Harpzang.*

Credidi propter quod locutus sum.

Ick hebbe uit mijn betrouwen,
Ontdeckt met mijnen mont
Waer 's levens hoop op stont,
My slecht en recht gehouwen.[1-4]

17 *mewaerdigh:* medelijdend, barmhartig; *V:* misericors, vs. 5.
22 *in 't gemeen:* in 't algemeen, als regel.
29 *vaegen:* afvegen.
30 Versta: die u bij 't uitglijden, bij 't moreele gevaar vasthield.
* Ps. 115. - In den *SB* wordt deze Psalm weer aan de vorige gehecht, zoodat hij daarmee samen Ps. 116 is.
1-4 *V:* Credidi, propter quod locutus sum; ego autem humiliatus sum nimis, vs. 1.

Ick sprack, verruckt van zin:
Al 't menschdom steunt op logen.[5-6]
Hier steeckt niet zekers in.
Wat aerdtsch is, wort bewogen.[7-8]

Wat zal ick Gode geven?
Hoe zijn genoote deught
Vergelden? 'k wil met vreught
Den offerkelck, gedreven[12]
Van waere danckbaerheit,
Aenvaerdende, hem loven,
En voor zijn majesteit
Opsteigeren naer boven.[16]

Ick wil den Heer betaelen,
Met eene danckbre stem,
Mijne offergaven, hem
Belooft in zijn poortaelen
En hutte voor elx oogh.[20-21]
Der Heilgen doot is waerdigh
Voor Godt, die van om hoogh
Hun onrecht wreeckt rechtvaerdigh.[23-24]

Ick ben, o Heer van boven,
Een knecht van uwen troon,
Uw knecht, en dienstmaeghts zoon.
Gy braeckt in 't hof der hoven,
Toen ick was afgestreên,[28-29]
Mijn banden:'k zal 't belijden,
Uw' naem met lof bekleên,
En u danckoffer wijden.

Ick wil den Heer betaelen,
Met eene danckbre stem,
Mijne offergaven, hem
Belooft in zijn poortaelen
En hutte, in 's volcks gezicht[33-37]
Godt dancken, daer Levijten
Op Sion Arons plicht
Bekleên in Godts tapijten.[38-40]

5-6 *V:* Ego dixi in excessu meo: omnis homo mendax, vs. 2.
7-8 toevoegsel; *Hier - in:* nl. in het menschdom; *wordt bewogen:* is veranderlijk.
12 *gedreven* hoort bij *'k wil*.
16 *Opsteigeren:* nl. door lofgezang.
20-21 *in zijn poortaelen En hutte:* toevoegsel.
23-24 *die* enz.: toevoegsel.
28-29 *in 't hof* enz.: toevoegsel.
33-37 Deze herhaling van vs. 17-21 is niet overeenkomstig de *V.*
38-40 *V:* In atriis domus Domini, in medio tui Jerusalem, vs. 20.

De CXVI. Harpzang.*

Laudate Dominum, omnes.

Koomt nu herwaert, waer de wolcken
Starren decken: hier is stof.[1-2]
Koomt nu herwaert, alle volcken.
Zingt de Godtheit prijs en lof:
Want Godts goetheit in haer klaerheit
Over ons stont vast, en pal.
Zijn beloofde trouw en waerheit
Duuren eeuwen zonder tal.

De CXVII. Harpzang.*

Confitemini Domino.

Nu eens vrolijck Godt geprezen,
Wiens genade elck is bekent,
Wiens genade blijft in wezen[3]
Eeuwigh eeuwigh, zonder endt.
Zijne goetheit zy geprezen
Van het stamhuis, dat hem kent,[6]
Wiens genade blijft in wezen
Eeuwigh eeuwigh, zonder endt.
Dat zijn goetheit zy geprezen
Van Aäron, en zijn tent.
Zijn genade blijft in wezen
Eeuwigh eeuwigh, zonder endt.
Dat Godt loven, die hem vreezen,
En zijn vreeslijck dreigement,[14]
Wiens genade blijft in wezen
Eeuwigh eeuwigh, zonder endt.
Ick begon in mijn bedroeven
Godt te klaegen mijne smert:
Hy verhoortme, en schroeft de schroeven,[19]
Los van mijn beneepen hart.
Godt, mijn noothulp, is mijn vader:
'K vrees geen menschen, zwack en kranck.

* Ps. 116.
1-2 *Waer de wolcken* enz.: *V:* omnes gentes, vs. 1.
* Ps. 117.
3 *blijft in wezen:* bestaan blijft.
6 Versta: door Israël.
14 toevoegsel.
19 *schroeft de schroeven: V:* exaudivit me in latitudine, vs. 5; *B* verklaart: Hij heeft mij van de benauwing overgevoerd naar de bevrijding; vgl. CVII Harpz., vs. 55.

Godt, mijn noothulp, treetme nader.
'K zie mijn haeters onder dwangk.
Beter is 't op Godt te hoopen,
En zijn vaste toeverlaet,
Dan in noot om hulp te loopen
By den mensch, die haest vergaet.[28]
Beter is 't op Godt te hoopen,
Die den vroomen koomt te baet,
Dan naer Vorsten toe te loopen,
Wanckelbaer in raet en daet.
Toen de heidens op my drongen,[33]
My bezetten van alsins,[34]
Heb ickze in Godts naem besprongen,
My gewroken hier en gins.
Heele heiren my belaegen,[37]
En belegerden in 't ront:
'K heb hun in Godts naem verslagen,
En verdelght tot in den gront.
Zy omringden my, als zwarmen,[41]
Staecken my als stoppels aen:[42]
'K hebze in Godts naem met mijne armen
Uitgeroit, en gansch verdaen.[44]
'K wert gestooten, raeckte aen 't vallen:
Maer Godts almaght hielme vast.
Godt, de sterckste boven allen,
Zy gelooft, die my ontlast.
Op Godts bystant, zoo mewaerdigh,
Danste, en juichte, zong, en sprong
't Huis dat vroom is, en rechtvaerdigh:
Al wat vroom is sprong, en zong.[49-52]
Godt verlostme met zijne armen.
Godt verlostme door zijn maght.
's Hemels armen my beschermen.
's Hemels arm betoont zijn kracht.
'K vrees noch doot, noch geene stercken.
'K zie mijn leven buiten leedt.
'K wil nu 's hemels wonderwercken
Gaen ontvouwen wijt en breet.

28 *haest:* spoedig.
33 *op my drongen:* mij omsingelden.
34 *alsins:* overal.
37 *belaegen:* onvolt. verl. tijd van beliggen met de beteekenis van beleggen, belegeren. Vondel heeft beliggen meer in dien zin gebruikt: zie *Trourinck van P.W. Hooft en C. de Vries*, Dl. III, bl. 368, vs. 17.
41 *als zwarmen:* als bijenzwermen, *V:* sicut apes, vs. 12.
42 *V:* sicut ignis in spinis, vs. 12.
44 *verdaen:* vernietigd.
49-52 *V:* Vox exsultationis et salutis in tabernaculis justorum, vs. 15; *mewaerdigh:* barmhartig.

d'Oppermaght wou my beproeven,
Wou my straffen om mijn schult,
Doch ter doot toe niet bedroeven,
Noch matteeren mijn gedult.[64]
Sluit nu op de poort van 't leven
Der rechtvaerdigen voor my,
Dat ick inga, en, gedreven
Van Godts lof, zijn eer bely.
Dit 's de hooge poort des Heeren,
Wie gerechtigh is en vroom
Gaet hier binnen triomfeeren,
Vry van zorge, en schrick, en schroom.
Heer, ick zal uw' naem verheffen:
Want gy hoorde mijn gebedt.
Als my harde slagen treffen
Hebtge my in noot geredt.
Zie den steen, van 's bouwers orden
Dus verworpen, als onnut,[77-78]
Is de hoecksteen zelf geworden,
Die 't gebouw voor eeuwigh stut.
Dat 's het hoogh beleit byzonder
Van den grooten Godt om hoogh,
Die dat onbegrijpbaer wonder
Uitgevoert heeft voor ons oogh.
Dit 's de dagh, de feest des Heeren:[85]
Laet ons juichen op dit feest.
Help, o Heer, mijn zaeck verweeren:[87]
Helpze zeegnen door uw' geest.
Op, rijst op, rijst op, bejegent,
Juicht den heilant te gemoet.[89-90:]
Hy zy rijck van Godt gezegent,
Die in Godts naem herwaert spoet.
Zegen vloeje op Godts getrouwen
Uit des Heeren heilighdom.
Hij verlichte ons, datwe aenschouwen
Zijn bermhartigheit alom.
Wijt den feestdagh in met galmen.
Al het volleck dring' by een.
Siert altaer en poort met palmen,

64 *matteeren:* afmatten.
77-78 Versta: zie, de steen door het gilde der bouwlieden als nutteloos verworpen; *V:* Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, vs 22.
85 *de feest:* vaak voor 't onzijdig, zooals vlak erna: *dit feest*.
87 *verweeren:* verdedigen.
89-90: toevoegsel.

Helpt met loof 't altaer bekleên.
Godt, mijn Godt, 'k zal u belijden.
Godt, mijn Godt, 'k verhef uwe eer:
Ick onthael u met verblijden:
Gy verhoort en hoedtme, o Heer.
Nu eens vrolijck Godt geprezen,
Wiens genade elck is bekent,
Wiens genade blijft in wezen
Eeuwigh eeuwigh, zonder endt.

De CXVIII. Harpzang.*

Beati immaculati in via.

A l e p h .

Wel zaligh is de man, die onbesmet
Terwijl hy leeft de baen houd van Godts wet.
Wel zaligh is de man, wiens rein gewisse[1-33]
Godt zoeckt, zich houdt aen zijn getuigenisse:
Want al wie slimme en kromme gangen gaen,
Verdwaelen blint van Godt, en zijne baen.
Gy hebt, o Godt, belast aen uw vertrouwden
Uw wetgeboôn te volgen, en te houden.
Och, of ick al mijn treden zetten moght
Om uw gerecht te volgen wel bedocht.[10]
Indien ick 't oogh wel naeu sloegh op uwe orden
En regels, 'k zou dan nimmer schaemroot worden.
Ick loof u, uit een oprecht hart bekeert,[13]
Dat ick uw Recht en uitspraeck heb geleert,
En wil dit Recht bewaeren zonder vlecken.
Gy zult uw hant niet eeuwigh van my trecken.

* Ps. 118. - Deze Psalm over de voortreffelijkheid van Gods wet is de langste van het geheele Psalter; hij wordt verdeeld in 22 stukken van telkens 8 spreukachtige verzen; Vondel verdubbelt het verzenaantal en geeft in de 22 stukken telkens 16 verzen. Elk deel is betiteld met een letter van het Hebr. alphabet en in ieder deel komen 8 synoniemen of schakeeringen van het woord *Wet* voor. Bij Vondel overheerscht het woord *Recht*, dat hij vaak twee- soms driemaal in één versregel gebruikt.

1-3 *Wel zaligh is de man:* Vondel neemt den aanhef Beatus vir van Ps. I en CXI in plaats van Beati der *V:* vs. 1-2.

3 *Gewisse:* geweten.

10 *gerecht:* gerechte wet; *V:* justificationes, vs. 5; *wel bedocht:* met overleg.

13 *oprecht:* òprecht; ook van Lennep meent, dat Vondel door de kleine toevoeging *bekeert* hier weer op zichzelf doelt.

Beth.

Hoe hoedt de jeught zich allerbest, o Godt,
Voor 't glibberen? zy lette op uw gebodt.[18]
Zoo zocht ick u van harte te gelijcken.[19]
Och, laetme niet van uw geboden wijcken.
'K besloot uw woort en wil in 't hart gevat,
Om niet voor u te treên van 't rechte padt.
Och, leerme toch hoe gy den mensch rechtvaerdigt.
Die zegen vloeit op hem, dien gy 't gewaerdight.[23-24]
Mijn lippen staen niet stil, en zien alleen
U naer den mont, als zy uw' wil verbreên.[26]
'K heb lust om uw getuigenis te vatten.
Uw spoor behaeght my boven alle schatten.
Ick oefenme in geduurigh overlegh
Van uw geboôn, en mercke op uwen wegh.[30]
Het lustme uw Recht aendachtigh af te meeten,
En nimmermeer uw woorden te vergeeten.

Gimel.

Herstel uw' knecht zijn kracht: verweck zijn ziel,
Dat zy uw woort bewaer', zooze ergens viel.[34]
Schuif misverstant van mijn gezicht byzonder,[35]
Dat ick uw wet bespiegele in haer wonder.[36]
Ick ben op d' aerde een vreemdling vol verdriet.[37]
Onttreckme 't licht van uw bevelen niet.
Mijn ziel heeft lust zich zelve t'allen tijden
Met een begeerte aen uw geboôn te wijden.
Gy straft den trotse. al wie u woort niet zoeckt,
En afwijckt van uw wetten is vervloeckt.
Ontsla my van den smaet der reuckeloozen:[43]
Want ick hebbe uw getuighenis verkozen.
Der Vorsten Raet verlasterde uwen knecht:[45]
Noch liet hy niet zich t'oefnen in uw Recht:[46]
Hy overwoegh de tuigen van uw bladen,[47]
En zocht zich met uw wetten te beraeden.

18 *glibbberen:* zondigen.
19 *V:* In toto corde meo exquisivi te, vs. 10.
23-24 *V:* Benedictus es Domine; doce me justificationes tuas, vs. 12; Vondel vertaalt het eerste halfvs. na het tweede en dan nog zeer vrij; *'t gewaerdight:* waardig keurt.
26 *verbreên:* verbreiden, verkondigen.
30 *mercke:* let.
34 *zooze ergens viel:* als zij ooit te kort schoot; toevoegsel.
35 *misverstant:* onwijsheid; *byzonder:* vooral.
36 *in haer wonder:* in haar wonderbaar karakter; *V:* mirabilia de lege tua, vs. 18.
37 *vol verdriet:* toevoegsel.
43 *den smaet der reuckeloozen:* den smaad der roekeloozen, der overmoedigen; *V:* opprobrium et contemptum, vs. 22.
45 *V:* Etenim sederunt principes et adversum me loquebantur, vs. 23; *verlasterde:* belasterde.
46 *liet hy niet:* liet hij niet na.
47 Versta: hij overwoog de getuigenissen uwer h. Schrift.

D a l e t h .

Mijn hart hing noch aen aerde en stof gehecht.
Herschepme naer u woort, en 't hemelsch Recht.[50]
Ick klaegde u mijn vergrijp: gy hoort my klagen.
Ontvouwme u Recht, en leerme u oogh behaegen.
Berechtme van uw Recht en rechte baen,[53]
En oefenme om uw wondren te verstaen.
Mijn ziel geraeckt in slaep van moeilijckheden.[55]
Bevestighme in uw lesse, en wijze zeden,
Op dat ick 't padt van onrecht schuwen magh,
Door uw genade u natreên uit ontzagh.[58]
'K heb waerheits baen voorzichtigh uitgekoren,[59]
Uw rechten noit uit mijn gezicht verloren,
En hing aen uw getuighenis, en raên.
O Heer, laet my, laet my niet schaemroot staen.
Toen gy mijn hart ontsloot, en uit quaemt zetten,
Liep ick voor wint de streeck in van uw wetten.[63-64]

H e .

Nu schrijfme u Recht, gelijck een heilwet, voor:
Ick zal doorgaens dat volgen op uw spoor.[66]
Verleenme geest, dat ick uw wet grondeere,[67]
En in mijn hart bewaere, u diene, en eere.
Geleyme toch op 't padt van uw gebodt:
Dat zocht ick met verlangen, o mijn Godt.
Beweegh mijn hart tot uw getuighenissen,
Tot goutzugt niet, die God om 't gout wil missen,[72]
En sluit mijn oogh voor weereltsche ydelheên.
Leer my de baen des levens weêr betreên,[74]
En prent uw wet in mijn gemoedt, en zinnen,
Op dat ick u godtvruchtigh magh beminnen.[76]
Besnoey het quaet in my, die ongewis[77-76]
Noch vrees: dewijl uw juck zoo lieflijck is.
'K heb naer uw woort en wil alleen verlangen:
Behoeme dan by 's levens rechte gangen.

50 *en 't hemelsch Recht:* toevoegsel; let op *Recht* in vs. 50, 52, 53, 57, 60.
53 *Berecht me van:* onderricht mij in.
55 *van moeilijkheden:* door moeilijkheden; *V:* prae taedio, vs. 28.
58 *V:* et de lege tua miserere mei, vs. 29.
59 *voorzichtigh:* bewust; toevoegsel.
63-64 *V:* Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, vs. 32; ook hier keert Vondel de volgorde om, en vertaalt met een Hollandsch scheepvaartbeeld.
66 *doorgaens:* steeds, *V:* semper, vs. 33.
67 *geest:* verstand; *grondeere:* doorgronde.
72 *V:* et non in avaritiam, vs. 36.
74 *V:* in via tua vivifica me, vs. 37.
76 *godvruchtigh:* God vreezend; *V:* in timore tuo, vs. 38.
77-76 *V:* Amputa opprobrium meum, quod suspicatus sum; quia judicia tua jucunda, vs. 39.

Vau.

Uw heilgena bestraele nu mijn hooft,
Uit uwen troon, gelijck gy hebt belooft,
Dat ick, wiens hoop op u stont onbezweecken,
Den mont stopp' die uw woorden tegenspreecken.[84]
Sluit toch mijn' mont niet toe, die overloopt[85]
Van u, en op uw Recht en waerheit hoopt.
Ick zal uw wet bewaeren, overwegen
Eeuw in, eeuw uit, gesterckt door uwen zegen.
Ick weidde breet, en zonder schrick altoos:[89]
Want ick uit liefde uw woort, en wil verkoos.
Ick sprack hier van voor Koningen, en Heeren,
En zwichte noit in 't voorstaen, en verweeren.[92]
Ick nam mijn' lust in dees bespiegeling
Van uw gebodt, dat my ter harte ging.
Ick hiel de hant met lust hieraen in 't wercken,[95]
En nam vermaeck op uw geboôn te mercken.[96]

Zain.

Gedenck, o Heer, uw' dienaer naer uw woort,
Dat zijne hoop versterckt, als hy dit hoort.
Dit trooste my, als ick door druck most streven:[99]
Want uw belofte en trouw hiel my by 't leven.
De wreevle leefde alom te snoot met my:[101]
Noch weeck ick van uw wet niet op zijn zy.[102]
Ick docht hoe gy van aenbegin den looste[103]
Betoomen kost, dat my in droefheit trooste.[104]
'K zagh 's boozen staet met mededoogen aen,
Die uwe wet verlaeten, en versmaên:
Mijn zanglust prees uw wet, en recht, en zeden,
Terwijl ick hier in ballingschap ging treden.
U naem stont 's nachts in mijn gemoet geplant.
'K bewaerde uw wet, gelijck een dierbaer pant.[110]
Dit wedervoer my doorgaens, die uw wetten[111]
Verkoren had om naeu hierop te letten.

84 *die enz.:* hun die.
85 Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque, vs. 43.
89 *V:* Et ambulabam in latitudine, vs. 45; volgens *B* moet Vondel bedoelen: ik wandel met vreugde.
92 *V:* et non confundebar, vs. 46; *voorstaen en verweeren:* verdedigen; toevoegsel.
95 *V:* quae dilexi, vs. 48 is overgeslagen.
96 *mercken:* letten.
99 *door druck most streven:* door verdrukking heen moest.
101 *V:* Superbi iniqua agebant usquequaque, vs. 51; *wreevle:* de onbeschaamde.
102 *op zijn zy:* naar zijn kant.
103 *V:* Memor fui judiciorum tuorum a saeculo Domine, vs. 52; *aenbegin:* 't begin; *den looste:* den slimste, booste.
104 *dat:* wat, hetgeen.
110 *gelyck* enz.: toevoegsel.
111 *doorgaens:* voortdurend; toevoegsel.

Heth.

Ick sprack: o Heer, gy zijt mijn lot en deel:[113]
Dies ick uw wet bewaere, als een juweel.[114]
Ick badt voor uw gezicht uit al mijn harte:
Ontferm u mijns, naer uw belofte, in smerte.
Ick sloegh mijn padt wel gade, en tradt gewis,[117]
En volghde 't spoor van uw getuigenis.
Ick sta bereit [geen ramp zal my vervaren,]
Uw wetten en geboden te bewaeren.
De stricken der godtloozen op uw padt
Belaeghden my, die noit uw wet vergat.
'K ontwaekte 's nachts: ick loofde u met u knechten[123]
En overwoegh uw wetten en uw rechten,
Als een genoot van 't heilige geslacht,[125]
Dat op uw wet en wetgeboden acht.
Al 't aerdtrijck is gepropt van uw genade.[127]
Leer my uw wet en Rechten vroegh en spade.

Teth.

Gy handelt heel genadigh met uw' knecht
Naer uw belofte en woort. och leerme u Recht,
Genade, en tucht, en weetenschap aenschouwen:
Ick stelde op uw geboden mijn betrouwen.
'K verliepme, eer gy my strafte, en troft zoo fel:[133]
Hierom bewaere ick vierigh uw bevel.
Goedaerdige, berechtme toch goetaerdich[135]
Van uw gerecht, en wetten, zoo rechtvaerdigh.
De boosheit der hoovaerdigen groeit aen;
Dies zoecke ick meer uw wetten ga te slaen.
Hun hart verhardt, als stremsel, zonder zegen:[139]
En ick volharde uw wetten t'overweegen.
't Was oirbaer dat gy my verneêrde in smert,
Op dat ick diep uw rechten plantte in 't hart.
Heel oirbaer was 't uw wet in 't hart te schrijven,
My waerder dan veel goude en zilvre schijven.

113 *mijn lot en deel: V:* portio mea, vs. 57.
114 *als een juweel:* toevoegsel.
117 *wel:* wèl terdege.
123 *'K ontwaekte 's nachts: V:* Media nocte surgebam, vs. 62; *met u knechten:* met uw dienaars; toevoegsel.
125 *van 't heilige geslacht:* omnium timentium te, vs. 63.
127 *gepropt:* vervuld.
133 *eer gy my strafte*, enz.: *V:* priusquam humiliarer, vs. 67; nl., volgens *B:* a Deo justo judice.
135 *berechtme:* onderricht mij; *V:* doce me, vs. 68.
139 *zonder zegen:* toevoegsel.

Iod.

Uw hant bootseerde en schiep my, als ick ben.
Geef my verstant dat ick uw lessen kenn'.
Godtvruchtige aert zal 't zien, en zich verblijden,[147]
Dewijl ick hoopte op uw gebodt in lijden.
Ick wist, o Godt, hoe vast uw oordeel gaet.[149]
Gy hebt met recht vernedert mijnen staet.
Laet uw gena my troosten, dus verschoven:[151]
Gelijck gy my goetaerdigh woudt beloven.
Laet uw gena my troosten, dat ick leef',
Die hart en zin uw wetten overgeef.
Verplet den booze, om zijnen snooden handel
Met my, die stil naer uwe wetten wandel.
Godtvruchtigen, die uwen wil verstaen,
Bekeeren zich met my op uwe baen.[158]
Uw wet en Recht mijn hart van smetten vaege:
Zoo sta ick niet beschaemt in straffe, en plaege.[160]

Caph.

Mijn geest bezwijckt van yver voor uw wet,
Als ick mijn hoop op uw beloften zet.
Mijn oogh bezweeck in 't uitzien, na lang treuren.
Ick sprack: wanneer zal my uw troost gebeuren?
Ick ben gelijck een dick berijpte flesch:[165]
'K verworp nochtans geensins u woort, en les.
Hoe lange moet die smaet uw' knecht dus quellen?
Wanneer zult gy mijn haeters vonnis vellen?
De booze komt met logentroosten voort,[169]
En droomen, die niet stemmen met uw woort.[170]
Uw wetten zijn oprechte en loutre waerheit.
Mijn haeter perstme: och, helpme in deze naerheit.[172]
Zy maelden my bykans tot asch, en stof,
Noch scheide ik niet van 't heilrecht, rijk van lof.[174]
Behoume toch door uw genade in 't leven:
Ick zal uw wet en wil niet wederstreven.

147 *zal 't zien: V:* videbunt me, vs. 74.
149 *hoe vast uw oordeel gaet:* hoe rechtvaardig uw oordeelen zijn; *V:* aequitas judicia tua, vs. 75.
151 *dus verschooven:* zoo in den put, hoort bij *my* en is toevoegsel.
158 *met my: V:* mihi, vs. 79; zit ook hier een toespeling in, bijv. op de bekeering van Vondels naaste familie?
160 *in straffe, en plaege:* toevoegsel.
165 *V:* factus sum sicut uter in pruina, vs. 83; dit beteekent: verschrompeld als een leeren zak in de kou; *berijpte:* met rijp of rijm bedekt.
169 *logentroosten:* gelogen, valsche troost, praatjes; *V:* fabulationes, vs. 85; *voort:* te voorschijn.
170 *V:* sed non ut lex tua, vs. 85.
172 *perstme:* beknelt mij.
174 *'t heilrecht:* Gods heilzaam recht, heilzame wet.

L a m e d .

Uw heiligh woort en hemelsch raetsbesluit
Dat duurt om hoogh alle eeuwen in en uit.
Uw waerheit bloeit en duurt van stam in ranken.[179]
Gy bouwde d' aerde, en nimmer zalze wancken.[180]
De dagh volhardt in d' orde, die gy stelt.
Het dient u al, en buight voor uw gewelt.[182]
Had ickme niet gehouden aen uw leering,
Ick waer misschien vergaen in mijn verneêring.
'K wisch noit u Recht en vryspraeck uit mijn ziel:
Want 't was uw Recht, dat my in 't leven hiel.
Behoeme, ick ben uw eigen aengeboren,[187]
Die uwe wet en Rechten heb verkoren.
De booswicht nam my uit zijn laegh gewis:[189]
Maer 'k zagh in noot op uw getuigenis,
En zagh het endt, hoe alle dingen scheidden,
Met een hoe wijdt zich uw geboôn verbreiden.

M e m .

Hoe hange ick aen uw wet met zulck een min!
Ick spiegel my den ganschen dagh hierin.
Zy leertme kloeck met mijnen vyant leven:[195]
Want eeuwigh staetze in mijn gemoet geschreven,
Ick leer hierdoor mijn leeraers over 't hooft,
En overwege al wat uw wet belooft.
'K verstaze meer dan oude en grijze hairen:[199]
En zochtze scherp, om eeuwigh te bewaeren.
Ick wachtte my van slimme gangen naeu,[201]
En onderhiel uw woort en wil niet flaeu.
Ick weeck niet van uw voorgeschreve Rechten:
Want gy die wet gestelt had voor uw knechten.
Hoe lieflijck smaeckt uw wet, my zoo gezont,
Noch zoeter dan de honigh in mijn' mont!
'K heb uw geboôn verstaen, en aengehangen,
En haette, o Heer, verkeerde en slimme gangen.

179 *in stam en ranken:* in stam en takken, van geslacht tot geslacht; *V:* in generationem et generationem, vs. 90.
180 *wancken:* wankelen.
182 *en buight* enz.: toevoegsel; *gewelt:* macht.
187 *V:* Tuus sum ego, salvum me fac, vs. 94; *uw eigen aengeboren:* door geboorte uw eigendom.
189 *V:* Me expectaverunt peccatores ut perdeerent me, vs. 95; iemand gewis nemen is een jachtterm, die volgens v. Lennep in h.l. beteekent: iemand sekuur onder schot nemen.
195 *kloeck:* verstandig; *met:* beter: boven, dus kloeker dan; *V:* super, vs. 98.
199 *'K verstaze meer:* ik versta haar, uw wet, beter.
201 *slimme gangen:* slechte wegen; *naeu:* nauwkeurig.

N u n.

U woort verstrektme een fackel voor mijn' tret,
Een helder licht, waer ick mijn voeten zet;
Dies zwoer ick hoogh, en staefde vast by eeden
De heirbaen van uw rechten te betreden.
Ick ben alom verneêrt, van glans berooft:[213]
Verweck mijn ziel, gelijck uw mont belooft.
Volbreng in my wat ick u heb gezworen,
En leerme 't recht, by u met lust verkoren.
Mijn leven is niet zeker in mijn hant.[217]
'K vergat de wet noit, die uw wijsheit plant.
De booze zochtme in stricken t'achterhaelen:
Noch woude ick van uw wetten niet verdwaelen.[220]
'K bewaerde uw wetgetuighnis, als mijn erf,[221]
Voor eeuwig, dat mijn vreugt was menigwerf.[222]
Mijn hart zocht staêgh op uw geboden t'achten,
Op hoop van loon, belooft aen Godts geslachten.[224]

S a m e c h.

Ick haet de rot der ongerechtigheit,
En minne uw wet uit reden en bescheit.[226]
Gy zijt mijn hulp, mijn toevlught en betrouwen;
Dies ick mijn hoop wil op uw woorden bouwen.
Gy boozen, wijckt van my, op dat ick kloeck[229]
Godts wetten en geboden onderzoeck'.
Bevryme naer uw woort, zoo zal ick leven.
Laet mijne hoop my nimmermeer begeven.
Och, stame by, zoo raecke ick uit elend.
'K zal uw gerecht bespieglen zonder endt.
Gy achtze niet die van uw wet aftreden,
Dewijlze staen op ongerechtigheden.
'K hiel al 't geslacht der menschen voor besmet,[237]
Dies minde ick slechts den inhoudt van uw wet.
Bedwing mijn' lust door vrees: want voor het lezen
Van uw gerecht staet my uw straf te vreezen.[239-40]

213 *van glans berooft:* is toevoegsel en Domine van *V:* vs. 107 is overgeslagen.
217 *V:* Anima mea in manibus meis semper, vs. 109.; *B:* id est, in periculo vitae sum.
220 *noch:* maar toch.
221 *erf:* erfdeel.
222 *dat:* wat, hetgeen.
224 *belooft* enz.: toevoegsel.
226 *uit reden en bescheit:* op redelijken grond; toevoegsel.
229 *kloeck:* met verstand.
237 *al 't geslacht der menschen:* de *V* heeft alleen: omnes peccatores, vs. 119; dit moet een vergissing van Vondel zijn.
239-40 *voor het lezen Van uw gerecht:* voor het voorlezen van uw vonnis, dus voor uw oordeel.

Hain.

'K heb recht en vroom gehandelt: lever my
Niet over aen mijn lastrende party.[242]
Omhelsme uit gunst. laet trotsen, die verbastren
Van deughden, zich ontzien mijn' naem te lastren.
Mijn oogh is blint van uitzien naer uw trouw,
En heilrijck recht, dat my beschutten zou.
Nu handel met uw' knecht naer uw genade.
Toon hoe ick best my met uw recht berade.[248]
Ick ben uw knecht: verleenme dan verstant,
Op dat ick uw getuighnis in my plant'.
't Is tijt, o Heer, de boosheên uit te rojen,[251]
Die uwe wet vermincken, of verstrojen.
Ick minde uw' last noch meer dan louter gout,
Of als topaes, die hier zijn verf af houdt;[254]
Dies regelde ick my stip naer alle uw wetten,
En haette al wie hunn' treên naer onrecht zetten.

Phe.

Uw wetten zijn te wonderbaer verknocht,[257]
Dies mijne ziel haer grondigh onderzocht.
't Verlichten van uw woort verlicht mijn zinnen,
En geeft verstant die nedrigheit beminnen.[260]
Ick opende mijn' mont, ontfing uw lucht
In mijn gemoedt, dat naer uw rechten zucht.
Aenschouwme toch, en wil my niet verstooten.
Ontmoetme, als een van uwe wetgenooten.[264]
Bestier mijn' gang naer uwe woorden vry.
Geen onrecht druck' my met zijn heerschappy.
Beschutme voor 't vergif der lastertongen,
Dat ick uw' last magh volgen ongedwongen.
Uw aenschijn straele en lichte uw' dienaer toe.
Berechtme klaer, dat ick uw recht bevroe.[270]
Ick schreje met mijne oogen heele beecken
Van traenen, als de booze uw wetten breecken.

242 *party:* tegenpartij.
248 *met uw recht berade:* mij van uw wet doordring; *V:* justificationes tuas doce me, vs. 124.
251 *rojen:* roeien.
254 *die hier zijn verf af houdt:* die hier zijn kleur van heeft; B teekent nl. aan, dat men topaas een goudkleur toeschrijft.
257 *te wonderbaer verknocht:* zeer wonderlijk aan elkaar verbonden.
260 *die nedrigheit beminnen: V:* parvulis, vs. 130; *B:* id est, simplicibus et humilibus.
264 *Ontmoetme:* Kom mij te gemoet; *wetgenooten:* beoefenaars, opvolgers van uw wet.
270 *Berechtme klaer:* onderricht mij duidelijk; *V:* doce me, vs. 135.

Tsade.

Gy zijt, o Heer, rechtvaerdigh, recht en slecht.[273]
Uw oordeel is rechtmaetigh, regelrecht.[274]
Gy toont ons uw getuighnis in de klaerheit
Van 't heilzaem regt, een loutre en zuivre waerheit.
Ick heb gequijnt van yver moede en mat,
Dewijl hy, die my haet, uw wet vergat.
Uw woort is gloet, en vier, wiens kracht gebleken[279]
Uw dienaers hart in liefde kon ontsteecken.
Ick ben veracht, en jongk van mijnen tijt:[281]
'K vergeet nochtans uw recht niet in mijn' strijt.[282]
Uw recht blijft recht alle eeuwen in zijn' luister,
Een waerheit, noit in haer natuure duister.[284]
Hoewel my druck en tegenspoet beving,
Noch was uw wet al mijn bespiegeling.
De billijckheit blijft door uw wet gesteven.
Verlicht mijn' geest, op dat mijn ziel magh leven.

Coph.

Ick riep luids keels: verhoorme toch, o Heer:
'K zal uw geboôn doorgronden meer en meer.
Ick riep: behoeme: ick zal uw wijze wetten
Bewaeren, en op haeren grontslagh letten.[292]
Ick riep: o God, verweckme vroeg, kom voort;[293]
Dewijl mijn hoop een' treck had naer u woort.
Ick waeckte vroegh, eer 't licht was opgesteegen,
Om uw geboôn aendachtigh t'overweegen.
Verhoor mijn stem naer uw bermhartigheit.
Herschepme, als my uw mont heeft toegezeit.
Der boozen rot kwam my met maght bezetten,
Maer bleven noit te rugge van uw wetten.[300]
Gy rust, o Godt, van my niet verre en wijt.
Uw heirbaen is de waerheit t'aller tijt.
'K zagh in 't begin uw Rechten in met kennis,
Datze eewig staen gegrontvest, vry voor schennis.

273 *rechtvaerdigh, recht en slecht:* zonder omwegen rechtvaardig.
274 *regelrecht:* recht als een lijn.
279 *wiens kracht gebleken:* wiens, welks, gebleken, ondervonden kracht.
281 *V:* Adolescentulus sum ego, vs. 141; *veracht* is ingevoegd naar *B:* contemptus; *van mijnen tijt:* van leeftijd.
282 *in mijn strijt:* toevoegsel.
284 *noit* enz.: toevoegsel.
292 *en op haeren grontslagh letten:* toevoegsel.
293 *Ick riep: o God:* toevoegsel; *voort:* spoedig.
300 *V:* a lege autem tua longe facti sunt, vs. 150; klaarblijkelijk is Vondels vertaling een vergissing, die ook met behulp van *B* niet valt recht te zetten; misschien is *noit* een drukfout voor *oit* in de beteekenis van *steeds*.

Res.

Aenschou mijn' druk, en rukme uit 's vyants net:[305]
Want 'k heb uw' wil noit uit den zin gezet.
Verlosme, en recht mijn zaeck in deze schricken[307]
Naer uw belofte, en help mijn hart verquicken.
Uw heil is wijt te zoecken by de quaên,
Die, schuw van recht, in recht noch reden staen.
Uw gunst is groot: behoe, door gunst gedreven,
My naer uw woort en wetten by het leven.
Veel haeters my aenranden te gelijck,
Die om geen' druck van uw getuighnis wijck.
Ick quijnde, toen zich veelen qualijck droegen,
En uwe wet uit hunne zinnen sloegen.
Zie neder, want ick minne uw wet alleen.
Verquick mijn ziel naer uw bermhartigheên.
Uw woort komt uit de bron der waerheit spruiten.
Geen eeuw noch tijt uw billijck recht kan stuiten.

Scin.

Toen Vorsten my vervolghden zonder schult,
Betoomde uw woort mijn hart in ongedult.
Uw woort zal my verheugen, en verrijcken,
Als een, wien 't beurt een' grooten buit te strijcken.[324]
'K verworpe en haete alle ongerechtigheit,
En min de wet van uwe Majesteit.
'K heb zevenmael des daeghs uw' naem geprezen,
Om uw gerecht en wet, zoo uitgelezen.
De minnaer van uw wet leeft lang in pais,
Bevrijt van schande en oneer reis op reis.[330]
'K verwachte uw heil met uwe heilgenooten,[331]
En minde uw wet, in mijn gemoedt beslooten.
Mijn hart bewaerde uw wetgetuighenis,
Die my zoo lief en overwaerdigh is.
Ick hiel uw woort en wetten onbewoogen,[335]
En wandelde gestadigh voor uwe oogen.

Tau.

Mijn bede stijge, o Godt, voor uwen troon.
Geef my verstant naer 't woort, my aengeboôn.

305 het *net* is toegevoegd.
307 *schricken:* benauwdheden.
324 *beurt:* gebeurt.
330 *reis op reis:* altijd.
331 *met uwe heilgenooten:* met uw uitverkorenen; toevoegsel.
335 *onbewoogen:* zonder te wankelen.

Mijn smeecken moet voor u ten hemel vaeren.
Verlosme naer uw woort uit dit bezwaeren.
Als gy my leert het recht van uw verbont,
Dan vloeit van vreugt een lofzang uit mijn' mont.
Mijn tonge zal uw heiligh woort verbreeden:[343]
Want uw geboôn bestaen in recht en reden.
Dat uwe hant my hoede voor altoos,
Dewijl ick uw bevel en wet verkoos.
Ick zocht uw heil, en ging met yver dringen
In uwe wet met mijn bespiegelingen.
Mijn hart verquickt, en looft u stadigh aen.[349]
Uw oordeel zal my helpen op uw baen.[350]
Ick liep verdwaelt: geley uw schaep in nooden,[351]
Uw' knecht, die noit verwaerloosde uw geboden.

De CXIX. Harpzang.*

Ad Dominum cum tribularer.

Als ick beneepen was
Van droefheit, riep ick ras
Om hulp naer Godt gestadigh,
Die my uit dien gerusten schoot
Des hemels hoorde, en zoo genadigh
Verloste in noot.

Ick riep: bevryme toch
Voor 't onrecht en bedrogh
Der smettelijcke monden.[9]
Wat artseny, wat heelzaem kruit
Geneest de tong, die d'eer kan wonden,
En 't goet misduit?[10-12]

Zy quetst van verre, juist
Als pijlen, met de vuist
Van eenen reus geschooten.[15]
Zy wont het hart, waerop zy mickt,

343 *verbreeden:* verbreiden, verkondigen.
349 *verquickt:* leeft op.
350 *op uw baen:* op den weg van uw geboden; toevoegsel.
351 *in nooden:* in nood.
* Ps. 119. - Deze vertaling is, behalve de varianten in vs. 7, 12, 18, 28-30 gelijk aan die van Dl. IV, 537.
9 *smettelijcke:* besmettelijke, in moreelen zin.
10-12 *V:* quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam, vs. 3; *artseny* en *heilzaem* (geneeskundig) *kruit* zijn van Vondel.
15 *Van eenen reus: V:* potentis, vs. 4.

Zoo snel, als blixem steile slooten[17]
Verbrant, en schrickt.[16-18]18

Och, dat ick langer hier
Met wilden Arabier
En Ismaël moet wrijten[21]
In Kedar, en in tenten bang[19-22]
En druckigh al mijn leven slijten.[22-23]
Wat valt dit lang!

Ick, altijt vregezint,
Most omgaen onbemint
Met hun, die vrede vloecken.
Sprack ick van pais voor 't algemeen,
Zy troffen my uit alle hoecken,[29]
En zonder reên.

De CXX. Harpzang.*

Levavi oculos meos in.

'k Hef mijne oogen naer de duinen:[1]
Van om hoogh
Koomt mijn noothulp uit haer kruinen:
Uit Godts boogh[4]
Koomt mijn noothulp van d'alwaerde,[5]
Die noit sliep,
Hemel, lucht, en zee, en aerde
Bouwde en schiep.[6-8]
Dat is recht: hy stiere uw treden,[9]
Datze niet
Struickelen: hy hoede uw schreden
In verdriet.[11-12]

17 *steile slooten:* hooge burchten.
16-18 *V:* cum carbonibus desolatoriis, vs. 4.
18 *schrickt:* verschrikt, doet schrikken; volgens Kiliaan ook: verplettert.
21 *wrijten:* wrokken, leed verkroppen.
19-22 *V:* Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitantibus Cedar, vs. 5: *B;* id est, cum barbaris gentibus quae habitant in tentoriis, quales sunt Arabes; Vondel voegt er *Ismaël* bij voor den heelen stam; Ismaël was de stamvader der Arabieren, vgl. *Jos. in Dothan*, vs. 1065.
22-23 *V:* Multum incola fuit anima mea, vs. 6.
29 *troffen:* beschoten, *V:* impugnabant, vs. 7.
* Ps. 120.
1 *de duinen:* Vondels verhollandsching van het bijbelsche montes.
4 Uit den Hemel.
5 *d'alwaerde:* God.
6-8 *V:* qui fecit caelum et terram, vs. 2. *Die noit sliep* glipt er hier tusschen, omdat Vondel in 't volgend psvs. dormitet zag staan.
9 *Dat is recht:* toevoegsel, maar op gezag van *B*, die er op wijst, hoe de Psalmist van den 1en in den 2en persoon overloopt en den pelgrim als 't ware antwoordt: Bene et sapienter levasti oculos tuos in montes etc.
11-12 *hy hoede* enz.: toevoegsel.

Die u hoedt blijve om u waecken.
d'Oppermaght,
Die voor Jakobs huis en daecken
Houdt de wacht,
Zal niet sluimeren, noch slaepen.
Godt bevrijt
Godt verdaedight u rechtschapen.
Vrees geen' strijt:[20]
Zijne hant bedeckt u blijde
Op het vlack.[21-22]
Geene zon, by middaghtijde,
Daer geen dack
U beschaduwt, zal u steecken;[24-25]
Geene maen
's Nachts u zien van kou bezweecken,
En vergaen.[27-28]
Godt behoedt u voor gevaeren,
Hoede uw ziel.
Godt wil uwen gang bewaeren,
Hoe 't geviel;[32]
't Zy gy ingaet, of naer buiten,
Van nu aen,
Tot daer d' eeuwen nimmer stuiten[35]
Op heur baen.

De CXXI. Harpzang.*

Laetatus sum in his, quae.

O wat is 't een vreught te hooren,
Daer ick bid,
Smeeck, en zit
Vast geboeit door Babels toren:
Wetgenooten, op, welaen,[5]
Laet ons naer Godts tempel gaen.[1-6]

20 toevoegsel.
21-22 Versta: Gods hand zal u schaduw verleenen op de open vlakte; dit moet Vondel begrepen hebben van *B*'s uitleg op *V:* super manum dexteram tuam, vs 5.
24-25 *Daer geen dack* enz.: toevoegsel.
27-28 De *V* zegt alleen: dat hem overdag de zon en 's nachts de maan niet branden zal, waar ook *B* zich aan houdt.
32 toevoegsel.
35 *stuiten:* ophouden.
* Ps. 121. - Deze betrekkelijk korte Psalm had de doopsgezinde Vondel reeds in een poëtische uitbreiding bewerkt in 128 alexandrijnen, vgl. Dl. II, 216.
5 *Wetgenooten:* mede-Joden.
1-6 *V:* Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus, vs. 1. Vertalend verklaart Vondel de bedoeling van dezen Psalm naar den uitleg van *B*, die met name aan de Babylonische gevangenschap herinnert; daarom is *Babels toren* niet de toren van Babel (welke historisch hier niets te maken heeft) maar de toorn, de vijandigheid der Babyloniërs.

O Jerusalem, ons voeten
Zullen staen
Onbelaên,[9]
Na datwe onze misdaet boetten,[10]
Op den drempel van Godts huis,
Voor uw Godtskoor, vry van kruis.[12]

O Jerusalem, uw muuren
Worden weêr
Tot Godts eer
Opgebouwt om lang te duuren,
Tot een stadt, het rijxjuweel,
Aller stammen erf en deel.[13-18]18

Jakobs stamhuis, dat lang herwaert
Quam, verstroit,
En beroit,
Klimt nu vrolijck weder derwaert
Naer de wet van Israël,
Godt ten prijze, op Godts bevel:

Want daer staen de rechterstoelen,
Daer 't gerecht
Twist beslecht,
En de rijxkrackeelen woelen.[28]
Davids troon, de mont van 't Rijck,
Stelt hier 't ongelijck gelijck.[29-30]

Wenscht Jerusalem den vrede,[31]
Overvloet,
Heil, en spoet,
En den hooghsten zegen mede
Aen een ieder, die haer eert,
En bemint, als Godt begeert.

Vrede, vrede, o uitverkoornen,
Wenschen wy
Overbly
Uwe poorten, uwe toornen,[40]
Overvloet, en weelde, en schat
Aen het hof, en Davids stadt.

9 *Onbelaên* en 12 *vry van kruis:* bevrijd; toevoegsels.
10 toevoegsel.
12 *Voor uw Godtskoor:* voor uw tempel, in uw tempelvoorhof; *V:* in atriis tuis. vs. 2.
13-18 *V:* Jerusalem quae aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum, vs. 3.
18 *erf en deel:* erfdeel.
28 het gewoel of rumoer der rijksaangelegenheden.
29-30 *V:* sedes super domum David, vs. 5.
31 *Wenscht:* een imperatief; *V:* rogate, vs. 6.
40 *toornen:* torens.

Om mijn broeders, en genooten
Wensch ik vre
Deze ste,
Van Godts zegen overgooten.
Om Godts tempel vloey', van nu
Af, Godts rijckdom over u.

De CXXII. Harpzang.*

Ad te levavi oculos meos.

Alziende, die in de hoogen
Des hoogen hemels zit,
Ick heffe van hier mijne oogen
Naer u, mijn eenigh wit.[4]
Van u verwacht
Ick, dagh en nacht,
Alleen mijn heil, en troost, en kracht:[4-7]

Want even als dienaers pleegen
Te zien naer 's Heeren hant,[9]
De dienstmaeght verwacht den zegen
Van haerer vrouwen kant,[11]
Dus oogen wy
Op Godt, dat hy
Ons uit gena genadigh zy.[14]

Ontferm u, ontferm u over
Ons allen, ieders smaet:
Noch hoont ons de rijcke grover[17]
Door trots, en overdaet,
En ydelheit,
Die hem misleit,
Zoo dat zijn tong de deught miszeit.[21]

* Ps. 122. - Behoudens een rijmverbetering in vs. 11 is deze vertaling dezelfde als in Dl. IV, 543.
4 *wit:* doel.
4-7 Uitgezonderd *Naer U* is alles toegevoegd.
9 *naer 's Heeren hant:* naar de hand van hun meester.
11 van den kant van haar vrouwe.
14 *uit gena genadigh:* tautologischer kan 't moeilijk!
17 *grover:* grof, of steeds grover.
21 *miszeit:* misprijst, laakt.

De CXXIII. Harpzang.*

Nisi quia Dominus erat.

Nu volge Jakobs huis mijn' toon:[1]
Hadt Godt geen hant geboôn,
En ons gehanthaeft uit zijn' troon,[2-3]
Had Godt geen hant geboôn,
En ons gehanthaeft uit zijn' troon,[4-5]
Toen ons de menschen overvielen,
Zy hadden levendigh,
Oock zonder Godts ontzigh,[8]
Verslonden lichaemen, en zielen:

Toen hunne gramschap, als een gloet,
Zich tegen ons ontstack,
Zy hadden licht, en met gemack
Ons ingeslickt verwoet,
Gelijck een storm, en watervloet.[12-14]
Ons ziel most door een stroom heenstreven:
Ons ziel most door een' stroom,
Schier zonder gront, en boôm,[17]
Met groot gevaer van lijf en leven.[18]

Looft Godt, die ons, ter noot ontwipt,[19]
Niet gaf aen 's haeters tant.
Ons ziel is veiligh zijne hant,
Gelijck een musch, ontglipt,
Des jaegers net en strick ontslipt,
En wy verlost. ons hulp en wapen
Bestaet in Gode alleen,
Die hemel, aerde, zeen
En al de weerelt heeft geschapen.

* Ps. 123.
1 Versta: Nu zegge Israël met mij; *V:* dicat nunc Israël, vs. 1.
2-3 Deze herhaling is de herhaling van *V:* Nisi quia Dominus erat in nobis, vs. 1 en 2; *geen hant gehoon:* niet geholpen.
4-5 Deze herhaling is de herhaling van *V:* Nisi quia Dominus erat in nobis, vs. 1 en 2; *geen hant gehoon:* niet geholpen.
8 toevoegsel; *Godts ontzigh:* vrees voor God.
12-14 *V:* Forsitan aqua absorbuisset nos, vs. 4; *B:* id est, furor hostium instar aquae profundissimae absorbuisset nos; forsitan vertaalt Vondel, los van *B*, oneigenlijk door *licht, en met gemack*.
17 *V:* (aquam) intolerabilem, vs. 5; *B:* sine fundamento, sine fundo (*boôm:* bodem).
18 toevoegsel.
19 *ontwipt:* ontsnapt.

De CXXIIII. Harpzang.*

Qui confidunt in Domino.

Wie vast en sterck op Godt betrouwt,
  En, als Godts knecht,
  Zijn burgerrecht
In Godts Jerusalem behoudt,
Staet vast en pal, als Sions rots,
d' Oneindigheit des tijts ten trots.[1-6]

Jerusalem is om en om
  Belegert van
  Het berghgespan:[9]
En Godt, het hooft van 't Engelschdom,[10]
Leght om zijn volck in 't ront gespreit,[11]
Van nu af tot in eeuwigheit.

Hy laet den scepter van den haet
  Noch 's boozen maght
  Het vroom geslacht
Niet drucken, zonder toeverlaet,
Op dat het niet tot boosheit sla,
En endelijck verloren ga.

Bejegen, Heer, het oprecht hart[19]
  Der vroomen zacht.
  Wie van zijn wacht
En plicht wijckt om gelede smert[22]
Wil Godt verdelgen met de quaên.[23]
Godts erfdeel zal in vre bestaen.[24]

* Ps. 124.
1-6 *V:* Qui confidunt in Domino sicut mons Sion; non commovebitur in aeternum qui habitat in Jerusalem, vs. 1-2; *B:* id est, omnes qui vere confidunt in Domino erunt immobiles et securi sicut ipse mons Sion; *als Godts knecht:* als Gods dienaar; toevoegsel.
9 *Het berghgespan:* bergketenen.
10 *het hooft van 't Engelschdom:* de Heer der engelen; toevoegsel.
11 Versta: God omringt zijn volk; *V:* Dominus in circuitu populi sui, vs. 2.
19 *oprecht:* òprecht.
22 *om gelede smart:* dit schijnt Vondels vertaling van *V:* in obligationes, vs. 5, waarvan *B* den duisteren zin omslachtig verklaart.
23 *Wil:* zal,
24 *V:* pax super Israël, vs. 5.

De CXXV. Harpzang.*

In convertendo Dominus captivitatem.

In 't ommezwaejen van d'elende[1]
Des kerckers, onder onbekende
  En wreede en wrevele Chaldeen,[3]
Daer wy een ry van jaeren zaten,
En droegen 't juck van die ons haeten,[2-5]
  Was 't hooghtijt onder ons Hebreen.[6]

Elck riep: nu lacht vry dat het schater[7]
Tot aen d'Eufraet, en over 't water,
  Dat ons de ketens sleipen zagh.[8-9]
Hoe ging de mont van oude en jongen!
Hoe danste blyschap op de tongen!
  Wat was ons dit een blijde dagh![10-12]

De heiden stack, aen andere oorden,
Met alle volcken, die dit hoorden,
  Aldus zijn keel op, ring by ring:[15]
Gewis de vader der Hebreeuwen[16]
Heeft endelijck verhoort het schreeuwen[17]
  Des zoons, verdruckt van Babels kling.[18]

Hy heeft verheerlijckt dien verkooren,[19]
En eenigen en outstgeboren.
  Zoo deed hy zeker. deze deught[20-2121]
En weldaet heeft hem Godt geschoncken,
Daer hy in d' ijzers lagh geklоncken.
  Godt zelf is d' oirzaeck van zijn' vreught.[22-24]

Hy slaecke 't overschot der luiden
Met kracht, gelijck de wint van 't zuiden
  Den boezem van de beecken vult,
Met water oppropt, datze stroomen,
En loopen over kant en zoomen:

* Ps. 125. - Deze vertaling is wel in hoofdzaak gelijk aan die van Dl. IV, 541, maar heeft toch veel varianten, nl. in vs. 1, 6, 13-15, 18, 20, 23, 25-29, 33, 38 en 40.
1 *In 't ommezwaejen:* bij 't wenden, 't eindigen; *V:* in convertendo, vs. 1.
3 *Chaldeen:* Babyloniërs.
2-5 Behalve *Des kerckers:* toevoegsel.
6 *V:* facti sumus sicut consolati, vs. 1; *hooghtijt:* feest.
7 *lacht: B* zegt dat de Hebr. tekst risus heeft.
8-9 toevoegsel.
10-12 *V:* et lingua nostra exsultatione, vs. 2.
15 *ring by ring:* streek aan streek.
16 *de vader:* de God.
17 *schreeuwen:* schreien.
18 toevoegsel.
19 *verheerlijckt: V:* magnificavit, vs. 3; *verkoren:* uitverkorene.
20-21 toevoegsel.
21 *Deze deught:* dit heil.
22-24 *V:* facti sumus laetantes, vs. 3.

Aldus ontboey' hy 's volx gedult.[25-30]

25-30 *V:* Converte Domine captivitatem nostram sicut torrens in Austro, vs. 4; *B:* id est, fac ut revertantur captivi nostri qui adhuc remanent in terra aliena - met een breede schildering van een door Zuidenwind gezwollen stroom.

Keert weêr, nu Godt u 't padt komt baenen
Naer Sion. schroomt niet zaet van tranen
In d'oude kampen, lang verwoest,[33]
Geduldigh op een nieuw te zaejen:[34]
Van 't zaet der traenen zult gy maejen
Een' oegst van vreught, een' gouden oegst.[31-36]

't Valt hardt, 't is waer, zoo lang te bejen,[37]
Met traenen 't velt te gaen besprejen,
Op hoop van die gezegende uur:[39]
Maer weest getroost uw wensch te derven:
Gy zult, na'et keeren, uwe gerven[41]
Met winste opleggen in de schuur.[37-42]

De CXXVI. Harpzang.*

Nisi Dominus aedificaverit domum.

't Is al vergeefs den bouw betracht,[1]
Zoo Godt het huis niet bouwt.
't Is al vergeefs gewaeckt by nacht,
Zoo Godt de stadt niet houdt,
En waeckt, en zelf op schiltwacht staet.
Wat baet het dat gy rijst,
In 't kriecken van den dageraet?
Gy die uw' honger spijst
Met kost en nootdruft, al te zuur
Gewonnen, nat bezweet,
Gaet rusten, en verpoost natuur:
Dan rijst, en houdt u reedt[12]
Om 't arrebeiden: want Godts troon[8-13][13]
Zijn vrienden rust bestelt.
Des lichaems vruchten, 's moeders kroon,[15]
De zoonen, die men telt
En rekent onder 't errefpant

33 *kampen:* velden.
34 *op een nieuw:* opnieuw.
31-36 *V:* Qui seminant in lacrymis in exsultatione metent, vs. 5; *B:* Propheta exhortatur ipsos captivos ut libenter suscipiant laborem ambulandi.
37 *bejen:* beiden, wachten.
39 *uur* is soms bij Vondel vrouwelijk.
41 *gerven:* garven, schoven.
37-42 *V:* Euntes ibant et flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exsultatione portantes manipulos suos, vs. 6.
* Ps. 126.
1 *betracht:* ondernomen.
12 *reedt:* gereed.
8-13 *V:* surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris, vs. 2.
13 *Godts troon:* God.
15 *'s moeders kroon:* bijvoegsel.

Des Heeren, zijn gelijck
De pijlen, van een schutters hant
Gelost, tot heil van 't Rijck.[20]
Hoe zegenrijck is zulck een man,
Die zijnen wensch beleeft
Aen manbaere afkomst: schoon hem dan[23]
Zijn vyant wederstreeft,
En daghvaert in het poortgericht;
Hy zwicht niet, want hy wort
Verdaedight door der zoonen plicht,
En niet in Recht verkort.[23-28]

De CXXVII. Harpzang.*

Beati omnes, qui timent Dominum.

Wel zaligh is 't geslacht,
Dat Godt vreest, en gestadigh
Op 's Hemels wetspoor acht.[3]
De Godtheit zal genadigh
U door uw hantwerck voên,
Geen rampspoet u bejegenen.
Hy zal met overvloên
Uw werck en handel zegenen.

Uw huisvrouw zal, gelijck
Een vruchtbre wijngaert, bloejen,
Die aen den muur zich rijck
In top spreit onder 't groejen.
Uw kinders, frisch en schoon,
Staen om uw' disch, geslooten
Als eene tafelkroon,
Gelijck olijfbooms loten.

Zoo begenadight Godt
Godtvruchtigen, en vroomen.
Hy wil uit Sions slot
En koor u overstroomen[19-20]

20 *V:* filii excussorum, vs. 4 bleef onvertaald.
23 *manbaere afkomst:* mannelijke nakomelingen, zonen; *V:* ex ipsis, *B:* filiis.
23-28 *V:* non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta, vs. 5.
* Ps. 127.
3 *'s Hemels wetspoor:* de baan van Gods geboden.
19-20 *uit Sions slot En koor:* uit het hemelsche Sion; *V:* ex Sion, vs. 5.

Met vollen overvloet,
Op dat gy al uw leven
Jerusalem door spoet
En rijckdom ziet verheven:[22-24]
Dat gy kints kinders meught[25]
Met lust en vreught aenschouwen,
En 't stamhuis zien verheught
In vre den acker bouwen.[27-28]

De CXXVIII. Harpzang.[*]

Saepe expugnaverunt.

Dat Jakobs bloet,
Van Godt behoedt,
Nu zegge, als noit gedwongen:[1-3]
Mijn vyants stael
Heeft menighmael,
Van jongs op, my besprongen:[6]
Hy vielme straf,
Van kintsbeen af,
En konme noit vertreden.
Hy wreet en stuch,
Gebruickt mijn' rugh,
Als 't anbeelt, om te smeden.[12]
Hy ging zijn' gang
Veel jaeren lang.
d'Aertsrechter, mijn betrouwen,
Zal, lang gedaeght,
Eens die my plaeght
En vloeckt het hooft afhouwen.[18]
Hy wil den Raet,
Die Sion haet,
En niet ontziet te plaegen,
In aller haest
En yl, verbaest,
Verstroit ten velde uit jaegen.

22-24 *V:* et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitae tuae, vs. 5.
25 *meught:* moogt.
27-28 *V:* pacem super Israël, vs. 6.
* Ps. 128.
1-3 *V:* dicut nunc Israël, vs. 1; *gedwongen:* bedwongen, overwonnen.
6 *op:* af.
12 *anbeelt:* aanbeeld, toevoegsel.
18 *V:* concidet cervices, vs. 4.

Men zieze ras
Vergaen, als gras
Op 't dack, dat van geen menschen
Noch vee gedruckt,[27-28]
Eer 't wort gepluckt,
Verdort, en moet verflenssen.
Als gras op wandt[31]
En muur geen hant
Des maejers kan stoffeeren;[33]
Noch die op 't velt[34]
De gerven telt
Den schoot vult voor zijn heeren:[36]
Dat niet een woort[37]
Van zegen hoort,
Noch die voorby gaen spreecken:[39]
Godt zegene u:
Godt zeegne u nu,
In Godts naem onbezweecken.[42]

De CXXIX. Harpzang.*

De profundis clamavi.

O Heer, om noothulp riep
Ick u uit 's afgronts diep.
O Heer, aenhoor ons schreien,
En luister toch, en let
Met aendacht op 't gebedt,
Waerdoor wy hulp verbeien.

Wilt gy ten oordeel gaen,
Op 't geen hier wert misdaen,
Wie kan zijn zaeck verweeren?[9]
Maer gy verzoent de smet
Door uw genadewet.
Geen misdaet kan my deeren.

27-28 *dat van geen* enz.: toevoegsel.
31 Lees: Als gras dat enz.
33 *stoffeeren:* vullen.
34 *Noch die* enz.: lees: en waarmee evenmin hij die *op 't velt* enz.
36 *heeren:* meesters.
37 *Dat:* het gras.
39 Versta: Noch hen *die voorby gaen* hoort *spreecken*
42 *onbezweecken:* immer.
* Ps. 129. - Deze vertaling is gelijk aan die uit *Davids Tranen*, Dl. IV, 532.
9 *verweeren:* verdedigen.

Mijn ziel betrouwde op 't woort
Van Godt, die my verhoort.
Mijn ziel beval haer zorgen
Aen Godt. Al Godts geslacht
Betrouwt zich op zijn wacht,[17]
Tot 's nachts toe, van den morgen:

Want by zijn Majesteit
Vint elck bermhartigheit,
En rijckdom van genade.
Hy streckt der stammen zoen.
Hy rekent geen misdoen,
En draeght hun schult en schade.

De CXXX. Harpzang.*

Domine, non est exaltatum.

Myn hart is niet vermeeten
Van hoovaerdy bezeten.
Geen trotsheit, noo gestuit,[3]
Ziet my ten oogen uit.
Mijn wandel was, als dwazen,[5]
Noit trots en opgeblazen,
Noch 'k roemde, al t'onbedocht,
Het geen ick niet vermoght.
Heb ickme uit trotsheit, sedert
Mijn boete, niet vernedert,
En, als een kint, gespeent
Van 's moeders borst, verkleent;
Zoo blijf mijn ziel, bezweecken
In druck, van u versteecken.[14]
Dat Jakobs vroom geslacht
Godts hulp en troost verwacht',
Die, nu en t'allen tijden,
Zijn stammen zal verblijden.

17 *zijn wacht:* zijn, Gods bescherming.
* Ps. 130.
3 *noo:* noode, moeilijk.
5 *als dwazen:* als van dwazen.
14 *versteecken:* verstoken.

De CXXXI. Harpzang.*

Memento, Domine, David.

Gedenck, o Godt, aen David, hoe zachtzinnig
Hy, jaeren lang vervolght, zoo fel en vinnigh,
  Zich zelven, vry van alle wraecke en schult,
  Zoo stil droegh met gedult.
Uit dezen aert heeft hy, zoo lang te vooren,[2-5]
Met eenen eedt belooft, en dier gezworen
  Aen Jakobs Godt, den Heer van 't erfverbont,
  En sprack dit met zijn' mont:[8]
De schaduw van mijn huis zal my niet decken;
Ick zal op 't bed mijn beenen niet uitstrecken;
  Geen vaeck beschiet mijn oog, noch 'k val gerust
  In slaep naer mijnen lust;
Ten zy ick eerst geniete, op mijne bede,
Een rustplaets voor Godts bondtkiste, eene stede[14]
  Voor Jakobs Godt, een heerlijck koortapijt,[15]
  De Godtheit toegewijt.
Wy hebben noch, van mont tot mont, onthouwen
Hoe eer Godts kist in Efraïms landouwen[18]
  Gerust stont, en wy vonden haer voortaen[19]
  In bosch en velden staen.
Wy zullen, daer zy rust, met ons Levijten
Opklimmen, en haer onder Godts tapijten
  Aenbidden, als Godts eige voetschabel,[23]
  Ontslagen van gequel.[24]
Waeck op, o Heer, treck op, na ons verdrieten,
Daer gy in 't ende uw rust eens mooght genieten
  Op uwen troon, bevrucht van heilighdom,
  Dat lange zworf alom.[25-28]
Gerechtigheit bekleede uw Priesterschappen,[29]
Laet uw gewijde al juichende opwaert stappen.[30]
  Keer uw gezicht om Davids wil niet straf
  Van uw' Gezalfden af.
De Godtheit zwoer het David dus met eeden:

* Ps. 131.
2-5 toevoegsel.
8 toevoegsel.
14 *stede:* plaats.
15 *koortapijt:* tent; *V:* tabernaculum, vs. 5.
18 *eer:* vroeger; *Godts kist:* de heilige ark.
19 *Gerust stont:* stond te rusten.
23 *als Godts eige voetschabel: V:* ubi steterunt pedes ejus, vs. 7; *B* noemt niet bij dezen tekst maar iets verder de Ark scabellum pedum tuorum.
24 toevoegsel.
25-28 *V:* Surge Domine in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae, vs. 8; *B:* id est, cum throno tuo (in quo) sanctificaris; die troon is de Verbondsark waarboven God in een wolk aanwezig is.
29 *uw Priesterschappen:* uw priesters; *V:* sacerdotes tui, vs. 9.
30 *gewijde:* gewijden; *V:* sancti, vs. 9.

De Godtheit zal die nimmer overtreden:
Ick zweere uw bloet, en afkomste, uwen zoon[35]
Te zetten op uw' troon.
Indien uw zoons slechts mijn verbont bewaeren,
En wetten, die ick hun zal openbaeren,
Hunne afkomst houdt u stoel, eeuw in eeuw uit,[39]
Van stam tot telgh en spruit:
Want d' oppermaght heeft Sion uitgekoren,
Gekoren tot zijn' troon. hy laet zich hooren:[42]
Dit is en blijft mijn rustplaets voor altoos,
Dewijl ick dees verkoos.
Ick zal die weêr verrijcken met mijn' zegen,[45]
Met weit verzaên wat arm is, en verlegen.[46]
'K zal Priesters en gewijden heiligh kleên.[47]
Zy stappen juichend heen.
Hier zal mijn maght verheffen Davids horen.[49]
Ick hebbe een licht ontsteecken, en verkooren
Voor mijn' gezalfde, om voor zijn aengezicht
Te schijnen met zijn licht.
Ick zal alom zijn haeters, hoeze oock razen,
Beschaemen, en verbystren, en verbazen.[54]
De heiligheit zal bloejen in zijn kroon,
Vol glans, en luister schoon.

De CXXXII. Harpzang.*

Ecce quam bonum, & quam jucundum.

Ay zie, hoe zoet en lieflijck is 't
Dat broeders dus eendraghtigh
Te zamen woonen, zonder twist!
Dat leven rieckt waerachtigh
Gelijck de geur, die 't hart verblijt,
Wanneer d'Aertspriester wort gewijt:[4-6]
Gelijck de balssem, die op 't hooft
Van Aron uitgegooten,

35 *uw bloet* enz.: *V:* de fructu ventris tui, vs. 11.
39 *afkomste:* nakomelingschap.
42 *hy laet zich hooren:* invoegsel.
45 Viduam van de *V:* vs. 15, een lezing, die *B* tegen Calvijn verdedigt, maar die hier vreemd aandoet, is door Vondel weggewerkt; *die:* Sion, mijn rustplaats.
46 *weit:* weite, brood; *V:* panibus, 15.
47 *heiligh kleên:* met heil bekleeden.
49 *horen:* hoorn, het symbool van macht.
54 *verbazen:* overmeesteren.
* Ps. 132.
4-6 *V:* Sicut unguentum in capite, vs. 2; *B:* jucunditatem comparat unguento pretioso, quo ungebatur caput summi Pontificis quod erat odoris suavissimi.

Den allereêlsten geur verdooft,
En, in zijn' baert gevlooten,
Om hoogh den zoom des kleets besproeit,
En lieflijck rieckt, zoo lang die vloeit.
Zoo koomt de dauw van Hermon neêr
Op Sion 's morgens vloejen:
En om deze eendraght wil de Heer
Des zegens hen besproejen
Met zijnen zegenrijcken geest,
En 't leven, dat geen sterven vreest.[18]

De CXXXIII. Harpzang.*

Ecce nunc benedicite Dominum.

Welaen nu, gy oprechten,
En godtgewijde knechten,
Zeght danck den goeden Godt,
Uw allerhooghste lot,[4]
Die lust hebt te verkeeren,
Te staen in 't huis des Heeren,
In 't voorhof van Godts huis,
Aendachtigh, stil, en kuisch.[8]
Nu heft, om hem te loven,
Uw handen op naer boven
In 't heilighdom, by nacht
Gestelt op uwe wacht.
Die hemel schiep en aerde,
En in dien stant bewaerde[14]
Verrijcke u uit den schat
Van Sion, zijne stadt.

18 *En 't leven:* en met een leven.
* Ps. 133.
4 toevoegsel.
8 toevoegsel.
14 *in dien stant bewaarde:* hemel en aarde zooals zij door Hem geschapen werden, in stand hielden; toevoegsel.

De CXXXIIII. Harpzang.*

Laudate nomen Domini.

Gy wachters van Gods heiligdom en drempel,
Verheft des hooghsten naem en lof.
Gy die den dienst van 't hemelsch hof
Zijt toegewijt, looft Godt in zijnen tempel.
Gy godtgewijden altemael,
Gestelt in 't heilige poortael,
Ter eere van den Heer daer boven,
Volhardt getrouw in hem te loven.[1-8]

Zijn goetheit geeft u stof om aen te vangen,
Te zingen op de schelle faem
Van zijnen liefelijcken naem.
De Godtheit koos met hartelijck verlangen
Den vader Jakob, Isacks spruit,
En Jakobs zes paer stammen uit,
Gewettight door zijn gunst te zamen
Tot 's hemels wettige erfgenaemen.

Wy noôn u tot dien lof: want wy bevonden[17]
Hoe groot en heerelijck gewis
Dees groote Godt der goden is,
Oock boven al de goôn, die laeger stonden.
Deze Almaght werckt al stil,
Beschickt al watze wil,
In hemel, aerde, en zee, en baeren,[23]
Die hooger dan de wolcken vaeren.[24]

De wolcken treckt hy op, van 't eindt der aerde,
Wanneer de hemel snel betreckt,
Het zwerck de starren schichtigh deckt,[27]
Dat regenvlaegh, en donderslagen baerde,

* Ps. 134.

1-8 *V:* Laudate nomen Domini, laudate servi Dominum; qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri, vs. 1-2; *B* wijst er op, dat deze oproep om God te loven tot drie groepen gericht is, nl. tot hen qui ad caelestem patriam (*'t hemelsch hof*, vs. 3) gekomen zijn, tot hen die er nog op hopen en tot de priesters. Vondel heeft klaarblijkelijk op dezelfde groepen het oog, hoewel in andere volgorde: priesters, zaligen, geloovigen.

17 *Wy noôn u tot dien lof:* toevoegsel, maar *B* zegt, dat de Profeet hem, die de reden van zijn aansporing tot lof zou vragen, zou antwoorden hetgeen in den Psalm volgt.

23 *baeren: V:* in omnibus abyssis, vs. 6; eigenl. in alle diepten, maar *B* verklaart abyssis ook door zeeën.

24 toevoegsel.

27 Versta: het wolkenzwerk plotseling de sterren bedekt.

En blixemen, en wederlicht:
Een ieder vierstrael schijnt een schicht.[28-30]
Hy haelt den wint uit duistre hoecken,
Een' schat, te diep om t'onderzoecken.[31-32]

Hy sloegh rondom den Nijl den eerstgeboren,
En trof al teffens mensch, en vee.
Egypte zagh, van ste tot ste,
Godts wonderdaên, en tekens van te vooren,[36]
Toen hy de tulbantkroon en hof[37]
En hofgezin van Faro trof.
Hy trof de volcken op de velden,
En Koningen, en dappre helden.

Zijn dappre hant trof Sehon, en zijn wijcken,[41]
Den Koningh over d'Amorrheen,
En Og, in Basan en zijn steên
Gekroont. hy trof de dertigh koninghrijcken[41-4444]
In Kanaän, en deeldeze uit
Tot Jakobs errefdeel, en buit.
Hy schonck hun erf in zijn vergrammen
Aen d' uitgeleze zes paer stammen.[48]

O Heer, uw naem zal d'eeuwen zelfs verduuren,
Uw naems gedachtenis bestaen,
Van stam tot stam, en niet vergaen:
Want gy uw volck verdaedight t'aller uuren,
En wreeckt door uw rechtvaerdigh Recht.
Wanneer uw bondgenoot en knecht,
Uw aenroept, dan bedaert uw toren:[55]
Dan laetge u weder zien, en hooren.[54-56]

De beelden, op 't altaer des onbesneden,
Zijn gout, en zilver, altemael
Met kunst gegooten uit metael.[59]
De mont is stom. het brein gebruickt geen reden.[60]
Het oogh ontbeert gezicht.

28-30 *V:* fulgura in pluviam fecit, vs. 7, volgens *B:* God roept regen en bliksem tegelijk te voorschijn.
31-32 *V:* Qui producit ventos de thesauris suis, vs. 7.
36 Versta: Gods wonderteekenen vooruit.
37 *tulbantkroon:* het iconografisch hoofdsieraad van Oostersche vorsten in Vondels dagen.
41 *wijcken:* landen.
41-44 De overwinningen der Joden op de sterke vorsten Sehon en Og waren aan Gods opvallende hulp te danken; *Num.* XXI, 21 vlg.
44 *de dertigh koninghrijcken In Kanaän: V:* omnia regna Chanaan, vs. 11; *B* herinnert aan de Joodsche zege op 31 Koningen in 't Beloofde Land.
48 *uitgeleze:* uitverkoren.
55 *Uw:* heeft deze *w* een phonetische reden van bestaan?; *toren:* toorn.
54-56 *V:* et in servis suis deprecabitur, vs. 14.
59 *V:* opera manuum hominum, vs. 15.
60 *het brein gebruickt geen reden:* die beelden hebben geen verstand; toevoegsel.

Het oor is doof, en dicht.
De mont en leden, hun gegeven,
Zijn doot, en zonder geest, en leven.

Datze altemael, die deze goden gooten,
En zich betrouwen op dees stof,
Vergaen, verdwijnen zonder lof.
Gy stammen, looft den Heer. gy amptgenooten
Van Aron, looft dien grooten Heer.
Levijten, geeft hem prijs, en eer.
Godtvruchtigen, houdt aen in 't eeren
Van dezen Godt, den Heer der Heeren.
De Godtheit, die op Sion woont,
Te Salem, zy met lof gekroont.

De CXXXV. Harpzang.*

Confitemini Domino.

Looft de Godtheit, o genoden:[1]
Want zijn goetheit is onendigh.[2]
Looft den Godt van alle goden:
Want zijn goetheit is onendigh.
Looft der Heeren Heer byzonder:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy alleen werckt menigh wonder:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy schiep wijs al 's hemels ronden:[9]
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy bouwt d' aerde op 's waters gronden:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy schiep groote hemellichten:
Want zijn goetheit is onendigh:
't Licht des daghs voor ons gezichten:[15]
Want zijn goetheit is onendigh:
Maen, en star, die 's nachts zich toonen:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy sloegh Memfis outste zoonen:[19]

* Ps. 135.
1 *genoden:* genooten, stamgenooten; toevoegsel.
2 *V:* Quoniam in aeternum misericordia ejus, vs. 1, refereinvers.
9 *'s hemels ronden:* de hemelsferen; *V:* caelos, vs. 5.
15 *V:* solem in potestatem diei, vs. 8; evenals 17 *V:* Lunam et stellam in potestatem noctis, vs. 9 te slap.
19 *Memfis*: V: Aegyptum, vs. 10.

Want zijn goetheit is onendigh:
Voerde Jakob uit de banden:[21]
Want zijn goetheit is onendigh.
Met zijn' stercken arm en handen:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy kon 't roode water scheiden:
Want zijn goetheit is onendigh:
Door de zee zijn stamhuis leiden:
Want zijn goetheit is onendigh:
Faroos maght in zee beroeren:[29]
Want zijn goetheit is onendigh:
Jakobs huis door 't woeste voeren:
Want zijn goetheit is onendigh:
Koningen ter neder smijten:
Want zijn goetheit is onendigh:
Vorsten, sterck als yzer, slijten:[35]
Want zijn goetheit is onendigh:
Sehon, Vorst der Amorrijten:[33-35-37]
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy brogt Bazans Vorst om 't leven:
Want zijn goetheit is onendigh:
Heeft dat erf zijn volck gegeven:
Want zijn goetheit is onendigh.
Jakob en zijn vroome benden:
Want zijn goetheit is onendigh:
Hy gedacht aen onze elenden:
Want zijn goetheit is onendigh.
Hy verloste ons van de vloecken:[47]
Want zijn goetheit is onendigh.
Spijst hen al, die 't leven zoecken:
Want zijn goetheit is onendigh.
Looft des hemels Heer met eeren:
Want zijn goetheit is onendigh.
Looft den Heer van alle heeren:
Want zijn goetheit is onendigh.

21 *de banden:* der Egyptische slavernij.
29 *beroeren:* in verwarring brengen.
35 *V:* Et occidet reges fortes, vs. 18; *slijten* moet hier *dooden* zijn.
33-35-37 Vondel is den tel van 't rijm kwijt.
47 *vloec ken:* plagen, vijanden.

De CXXXVI. Harpzang.*

Super flumina Babylonis.

Wy zaten by d'Eufraet en wachtten,
En schreiden eenen watervliet
Te Babilon uit groot verdriet,
Zoo dickwijl wy aen Sion dachten.
Wy hingen harp, en fluit, en snaer
Aen wilgeboomen, hier en daer.

Want die de stammen derwaert dreven
In slavernye, en slaefschen dwangk
Begeerden onzen blijden zangk;
Die ons verdreven, daer wy 't leven
Versleeten onder 't uitheemsch juck,
Beschimpten dus ons ongeluck:

Nu zingt eens op Hebreeusche wijze
Een liedt en lofzang op dien toon,
Als gy te Sion zijt gewoon.
Wy spraecken: wie kan, Godt ten prijze,
Een' lofzang zingen by Chaldeen,
Zoo verr' van huis, in vreemde steên?

Jerusalem, kan ick mijn leven
U hier vergeeten? dat mijn hant
Veeleer verdorre in 's vyants lant:
Mijn tong moet aen 't gehemelt kleven,
Eer ick, o voester van ons wet,
U reuckloos uit mijn zinnen zett':[24]

Eer ick Jerusalem niet achte
Mijn hooghste blyschap en vermaeck.
O Heer, gedenck, uit lust tot wraeck,
Aen Edom, Esaus wilt geslachte,
Dat tegens uw Jerusalem
Den stormram aendreef met dees stem:[27-30]

Valt aen: verdelght nu muur, en toren.
Verdelght de stadt tot in den gront,
En toont ons d'erven, daerze stont.[33]

* Ps. 136. - Een vroegere vertaling van dezen Psalm gaf Vondel in *Babylonische Gevangenis*, Dl. II, 398.

24 *reuckloos:* roekeloos.

27-30 *V:* Memor esto Domine filiorum Edom in die Jerusalem, vs. 7; De zin is: Gedenk de Babyloniërs, die Jerusalem verwoest hebben, te straffen.

33 *d'erven:* de huizen.

O Babilon, wat 's u beschoren!
Rampzalige, te wreet en valsch,
Wat haeltge u plaegen op den hals!

Men zal den vyant zaligh prijzen,
Die u met deze zelve roe
Te keere ga, en drincken doe
Dien bittren dranck [een hart moet yzen,]
En bloetkelck, dien gy t'onbesneên[41]
Geschoncken hebt aen ons Hebreen.[37-42]

Men zal den vyant zaligh achten,
Die uwe kinders, teêr en bloot,
Geruckt van moeders borst en schoot,
Onaengezien gekerm en klaghten,
Op steenen plettert moedernaeckt,
En 't beckeneel op steenrots kraeckt.[44-48]

De CXXXVII. Harpzang.*

Confitebor tibi, Domine, in toto corde.

'K zal u, Heer, uit al mijn harte,
Vry van smerte[2]
Loven: want gy naer uw woort
My genadigh hebt verhoort.

'K zal, in 't aenschijn van uwe Engelen,
Toonen strengelen,
U verheffen boven 't zwerck,
En aenbidden in uw kerck:

Om uw goetheit, en uw waerheit,
Rijck van klaerheit:
Want gy uw' Gezalfdens naem
Hooger voert dan iemants faem.

Hoor mijn bede t'allen tijden.
Sterckme in lijden,
Als ick treurigh bidde, en smeeck',
En aendachtigh met u spreeck'.

41 *t'onbesneên:* te heidensch.
37-42 *V:* Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis, vs. 8; Vondel verwaarloost dit woordspel der Vulgaat en voegt eigen beeldspraak in.
44-48 *V:* allidet parvulos tuos ad petram, vs. 9.
* Ps. 137.
2 toevoegsel.

Dat u alle Vorsten eeren,
  Alle Heeren,
Die u uit uw heilighdom
Hooren donderen alom.

Datze op 's Heeren wegen zingen,
  Opwaert dringen:
Want Godts glori, groot van glans,
Overstijght den hooghsten trans:

Want de Heer is hoogh gezeten,
  En kan weten
Zien wat laegh is. al het hoogh[26-27]
Ziet hy met zijn verziende oogh.

Trede ick midden in gevaeren,
  En bezwaeren,
Gy verquickt mijn ziel, en geest,
Dat mijn hart geen onheil vreest.

Gy kunt 's vyants gramschap temmen
  En beklemmen.
Uwe hant en arm bevrijt
My doorgaens in angst, en strijt.[36]

Heer, gy houdtme vry van schade.
  Uw genade
Duurt oneindigh. och, vergeet
Niet uw werck, aen my besteet.

De CXXXVIII. Harpzang.*

Domine, probasti me.

Gy hebtme door en weder doorgekeecken:
  O hartekenner, gy
  Beproefde en kende my,
En al mijn werck, en deughden en gebreken;[1-4]
  Het zy ick zitte, of sta,

26-27 *V:* humilia respicit, vs. 6.
36 *doorgaens:* steeds.
* Ps. 138.
1-4 *V:* Domine probasti me et cognovisti me, vs. 1; *door en weder:* door en door, vgl. *Salomon*, vs. 732.

Of rijs', gy slaet het ga.
Gy wist, eer ick, 't geheim van mijn gedachten,
En al mijn overlegh,
Gepeinzen, spoor, en wegh.[9]
Gy schoert, eer ick, de lijn van mijn betrachten
En errefdeel en lot,[10-11]
My toegeschickt van Godt.
Gy zaeght, eer ick, mijn opzet, wil, en wandel,
Beluistert scherp, en hoort
Mijn spraeck, van woort tot woort.
O alziende oogh, gy kende al mijnen handel
En woorden achter een,
Het aenstaende en 't verleên.
Gy wist met kunst mijn leden te boetseeren,
Zoo net, dat mijn vernuft
Voor zulck een werckstuck suft.[19-21]
O wonderwerck en weetenschap des Heeren!
Te stomp is mijn begrijp,
Hoe ick mijn zinnen slijp.
Waer zal ick voor uw' geest en aenschijn vlughten?
Al klom ick in den trans
Des hemels, rijck van glans;
Men vint'er Godt, voor wien het al moet duchten:
Al daelde ick om 't gevaer[29]
Ten afgront; Godt is daer.
Al leende ick van den Dageraet zijn wiecken,
En vloogh'er snellijck mee
In 't westendt van de zee,[33]
Van daer in 't oost de dagh begint te kriecken;
Uw hant zou uit de lucht
My grijpen in de vlught.
Al zeide ick schoon: De duisternissen mogen[37]
My strecken een gordijn:
Die nacht is zonneschijn:
Mijn wellust wort gezien van alziende oogen:[40]
De duistre nacht is licht
En dagh voor Godts gezicht.

9 *spoor:* voetspoor; toevoegsel.
10-11 *eer ick:* vóór mij: *V:* funiculum meum, vs. 3; *schoert:* spande.
19-21 *V:* tu formasti me, vs. 5, het onmiddellijk volgende: et posuisti super me manum tuam liet Vondel onvertaald.
29 *om 't gevaer:* uit vrees voor 't gevaar; toevoegsel.
33 *In 't westendt:* naar het Westen; de Psalmist spreekt alleen van diluculo, vs. 9 (*Dageraet*, 31), maar *B* kantteekent: Aurora mox ut videatur quasi pennis velocissimis ferri ab ortu usque ad occasum.
37 *Al zeide ick schoon:* Ofschoon ik zeide, al zou ik zeggen; *V:* et dixi, vs. 11.
40 *V:* et nox illuminatio mea in deliciis meis, vs. 11; *B:* idest, nox ipsa coram oculis Dei non erit nox, sed illuminabit me in deliciis meis nocturnis versantem.

De nacht en dagh zijn even klaer daer boven.
Gy hebt mijn hart geteelt,
Waerin het leven speelt,[44-45]
En wist mijn nier in moeders lijf te stoven,[46]
Terwijlze zwanger ging,
Na datze een vrucht ontfing.
Ick zal, verbaest door uw grootdadigheden,[49]
Dan roemen op uw maght,
Uit alle mijne kracht.
Mijn ziel, belust uw wondren te verbreeden[52]
En wonderwercken, groeit
In kennisse onvermoeit.
Gy telt en kent mijn grootste en kleinste beenen,
't Geraemt, naer zijnen eisch,
Van u met vel, en vleisch
In moeders lijf bekleet, van top tot teenen;
't Gebruick der leên, zoo rijck
Gebootst in 't heimelijck.[55-60]
Uw wijsheit zagh 't boetseeren van mijn leden,
Het zaet, de ruwe stof,
Noch ongeschickt, en grof:
Want in den boeck van uw alwetentheden[61-64]
Daer staet de schets van al
Wat namaels worden zal.[65-66]
Allengs bereickt het schepsel zijn volmaecktheit,
Zoo dat dit in het endt
Gelijckt uw schets, en prent.[64-69]
Hoe kleetge, o Heer, zoo heerelijck de naecktheit
Van uwen trouwen vrient!
Hoe eertge, die u dient!
Hoe zegent en bevestight gy hun troonen![70-7373]
Eer telde ick al het zant
Op oever en op strant
Dan hen, en al die in hun paelen woonen.

44-45 toevoegsel.
46 *V:* tu possidisti renes meos, vs. 13.
49 *verbaest:* overmeesterd.
52 *verbreeden:* verbreiden, verkondigen.
55-60 *V:* Non est occultum os meum a te, quod fecisti in occulto, et substantia mea in inferioribus terrae, vs. 15; *B:* id est, non latet scientiam tuam ossatura mea, qualia et quam multa ossa lateant intra carnem humanam, quia tu ipse ea in occulto fecisti, videl. in utero matris et intra pellem et carnem nostram; *beenen:* beenderen.
61-64 *V:* Imperfectum meum viderunt oculi tui, vs. 16; *B:* per imperfectum intelligit corpus informe.
65-66 *V:* dies formabuntur et nemo in eis, vs. 16.
64-69 *V:* in libro tuo omnes scribentur, vs. 16; *B:* id est, quia habes apud te exemplaria sive Ideas omnium, quomodo pictor vel sculptor scit ex informi materia, quid futurum sit, quia videt exemplar.
70-73 *V:* Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus; nimis confortatus est principatus eorum, vs. 17; de zin hiervan is duister en Vondel gaat geheel zijn eigen weg; *naecktheid:* geestelijke armoede.
73 *hun troonen:* willekeurige overlooping van het enkel- naar het meervoud.

Hoe blijde ontwaeck ick nu,
En hang mijn hart aen u!
Vertreckt van my, gy woedende tirannen:[79]
Vertreckt terstont van my;
Is 's hemels heerschappy
Dus tegens u rechtvaerdigh ingespannen,[81-82]
Naerdienge uw zwaert verwoet
En handen verft in bloet:
Naerdien gy spreeckt al stil in uw gepeinzen:
Nu deelt Godts steden uit,
Als roof, en vrijen buit:
Wy mogen voor een poos te rugge deinzen,
Maer zullen hen verstoort
Haest jaegen uit de poort.[79-9085-90]
Heb ick, o Heer, uw vyanden en haeters
Niet hartelijck gehaet,[92]
En om 't bedreven quaet
Van dit gebroet, dees snoode godtverlaeters,
Getreurt, en levens moe,
Gequijnt tot stervens toe?
Mijn ziel had lust te voên die zoete wrocken
Uit al mijn hart en maght;
Dit godeloos geslacht,
Dat zoo veel quaets kan stoocken, en berocken,[100]
En ick te vyant hiel,
Vervloeckte mijne ziel.
O Schepper, toetst al mijn genegentheden,[103]
En ondervraeghme vry,
En spoor eens na of wy
Van 't rechte spoor des heils zijn afgetreden,
En ley ons uit elendt
In 't leven, zonder endt.

79 *woedende tirannen: V:* peccatores, vs. 19.
81-82 *Is 's hemels heerschappij enz.:* wanneer de hemel tegen u is.
79-90 *V:* Si occideris Deus peccatores, viri sanguinum declinate a me; qui dicitis in cogitatione: accipient in vanitate civitates tuas, vs. 19-20; ook hier is Vondels vertalingen dezer duistere verzen geheel naar zijn eigen inzicht.
85-90 De zin moet deze zijn: al overlegt de vijand, ons de steden, door God ons gegeven, te ontrooven, en al moeten wij een oogenblik voor hem wijken: spoedig (*haest*) jagen wij hem de poort weer uit.
92 *hartelijck:* uit al mijn hart, zooals in vs. 98.
100 *berocken:* op het rokken zetten, berokkenen.
103 *toetst:* imperatief.

De CXXXIX. Harpzang.*

Eripe me, Domine, ab homine.

Hanthaver van het Recht, by u verkozen,
Verlosme van den boozen:[1-2]
Verlosme van den ongerechten aert,
Die my bezwaert.
Zy broên in 't hart slechts onrecht uit, en dencken
Om 's anders Recht te krencken,
En leggen al den dagh, noit strijdens moe,
Op twisten toe.
Elck wet zijn tong zoo scherp, gelijck serpenten,
Gespitst op dreigementen.
De mont besmet van adderenvenijn,
Bedrieght door schijn.
Behoeme, o Heer, voor 's overtreders handen.
Verlosme van de banden
En 't wreet gewelt der boozen, blint van haet,
Een heiloos zaet.[14-16]
Zy zoecken schalck my slechts den voet te zetten.[17]
De wrevlaers spannen netten
Al stil. men hangt de stricken op de baen,
Daer ick koom gaen.
Ick sprack: o Heer, gy zijt mijn Godt tot heden.
Verhoor toch mijn gebeden.
Uw maght behoedme, en deckt mijn hooft altijt
In noot, en strijt.
Dat my mijn lust niet levere aen den vyant.[25]
Ontblootme niet van bystant:
Men loert op my. och, dat geen vyants troep
Triomfe roep'.
Hun raetslagh treff' hun hooft. de list der monden
En lippen, dus verbonden,
Om moeite my te brouwen, raeck' hun hooft,
Van brein berooft.[29-32]
De gloênde kool valle op hun hooft, van boven.
Gy smackt hen in een' oven
Vol gloets, dat zy in hun verdriet vergaen,
En niet bestaen.

* Ps. 139.
1-2 *V:* Eripe me Domine ab homine malo, vs. 1.
14-16 *V:* ab hominibus iniquis eripe me, vs. 5.
17 *schalck:* listig; *zetten:* lichten.
25 *V:* Ne tradas me Domine a desiderio meo peccatori, vs. 9.
29-32 *V:* Caput circuitus eorum, labor labiorum ipsorum operiet eos, vs. 10; *B:* tota summa insidiarum in eos recidet, et miseria quam labiis suis procurabant justis ipsos opprimet.

De lastertong kan niet op d'aerde duuren,
By vrienden, noch gebuuren,
d'Elenden slaen den booswicht, als hy sterft,
En leven derft.
My is bekent hoe d'Opperste d'oprechten,
Nootdruftigen, en slechten,[42]
En armen wreeckt, en hunne zaeck bevrijt,
Te zijner tijt.
Rechtvaerdige geslachten drijven boven,
Om uwen naem te loven.
De vroome woont en triomfeert in 't licht,
Voor uw gezicht.

De CXL. Harpzang.*

Domine, clamavi ad te.

Ick roepe u aen: verhoor 't geschal,
O Vader van dit groot heelal,
En luister naer mijn stem, en klaght,
Wanneer ick roepe uit al mijn maght.
Dat mijn gebedt uit 's aerdtrijcks kimme,
Gelijck een wieroock, voor u klimme;
Mijn hant om hoogh gestreckt, zoo vroom,
Als avondoffer u bekoom'.[8]

Zet toch een wackre schiltwacht uit
Voor mijnen mont. bewaer en sluit
Mijn lippen met een stercke poort.
Gedoogh niet dat mijn hart een woort
En rede toestemm', die naer boosheit
Gelijcken, en de godeloosheit,
En logen, laster, vloeck, en schimp
Verbloeme met een' schoonen glimp:[12-16]

Dat ick geen onrecht stijve en sterck',
Noch iemants onrechtvaerdigh werck;
Geen dischgenootschap houde met
Zijn leckernye, en feestbancket.[19-20]
De vroome zalme uit mededoogen

42 *slechten:* eenvoudigen.
* Ps. 140.
8 *u bekoom':* u aannemelijk zij.
12-16 *V:* Non declines cor meum in verba malitiae, vs. 4.
19-20 *V:* non communicabo cum electis eorum, vs. 4; *B:* cum conviviis eorum.

Bestraffen en berispen mogen;
De zalf des boozen mans mijn hooft
Niet zalven, schoon zy heil belooft:[24]

Want mijn gebeên en klaghten gaen
Recht tegens hun behaegen aen.[2625-26]
Hun snoode leitsmans gaen, als 't schip,
Te gront, en stooten op de klip.
Een deel van hun wort door 't vermoogen
Van mijne rede noch bewoogen:
Gelijck een gront, die hart genoegh,
Gebroken wort met schup, en ploegh.[31-32]

Dus is de kracht van ons gebeent
Gebroken. wy, schier doot gesteent,
Vervielen voor de deur der doot:
Dewijl ick in dien bangen noot
Naer u, o Godt, mijne oogen streckte,
En hoopte of my uw gunst bedeckte,
Behoe mijn ziel door uw gena,
En redt haer, datze niet verga.

Behoeme toch voor 't loos gewelt
Der valsche stricken, nu gestelt;
Voor 't listigh voorbeelt van de quaên,
Die kromme en slimme gangen gaen:[44]
Datze in hun net, voor my gehangen,[45]
Gegrepen werden, en gevangen.
Ick hou my eenzaem, en alleen,
En ga zoo door hun laegen heen.

De CXLI. Harpzang.*

Voce mea ad Dominum clamavi.

Ick riep luids keels naer boven
De Godtheit aen. 'k verbadt[2]
Met mijne stem, van roepen mat,

24 *schoon zy heil belooft:* hoe aangenaam zij mij aandoet; dit toevoegsel steunt op *B*'s uitleg van oleum peccatoris.
26 *V:* in beneplacitis eorum, vs. 5; *B:* id est, adversus eorum vitia in quibus ipsi sibi placent.
25-26 Ook Vondels *schip* en *klip* gaan minstens evenveel op *B* als op *V* terug.
31-32 sicut crassitudo terrae erupta est super terram, vs. 7; *B:* id est, sicut durities terrae erumpi solet vi ligonis aut aratri.
44 *slimme:* slinksche, verkeerde.
45 *voor my gehangen:* dat zij voor mij uithingen.
* Ps. 141.
2 *verbadt:* vermurwde door mijn bidden.

Het hof van alle hoven.[4]
Ick stort mijn bede voor Godts troon,
En melde hem al mijnen druck,
En ramp, en ongeluck,
Weêrwaerdigheên, en hoon;[6-8]

Toen, 's levens kracht bezweecken,[9]
De geest my schier begaf,
Gy kende, van den aenvang af,
Mijn' wandel. 's vyants treken
Belaeghden my op deze baen
In 't heimelijck met stricken, daer
Ick, midden door 't gevaer,
Gerust en stil quam gaen.

Ick zagh ter rechte zijde
Hier na om bystant uit,
En zagh niet een', die 't onheil stuit,
Niet een', die my bevrijde,
Niet een' bekende, en vondt in noot
Geen noothulp, die my helpt, en redt,[21-22]
Mijn bange ziel ontzet,
Van toeverlaet ontbloot.

Toen zette ick het op schrejen,
Op roepen aen tot Godt,
En sprack: gy zijt mijn hoop, mijn lot,
En zultme in 't leven lejen.
Verhoor mijn be dus laegh verneêrt.[29]
Verlosme uit mijn vervolgers hant,
Die trots in dezen stant
My uitdaeght, en braveert.

Geley mijn ziel, alom beslooten,
Uit 's vyants klaeuwe en maght,
Dat ick uw' naem en groote kracht
Verheff' by mijn genooten.
Rechtvaerdigen verlangen, Heer,
Dat uw getrouwe majesteit
Mijn simple onnozelheit
Eens kroon' met prijs en eer.

4 *Het hof van alle hoven:* den Hemel, God; *V:* ad Dominum, vs. 2.
6-8 *V:* tribulationem meam ante ipsum pronuntio, vs. 3.
9 *'s levens kracht bezweecken:* vul in *zijnde;* nom. abs.
21-22 *en vondt in noot* enz.: *V:* periit fuga a me, vs. 5.
29 *be:* bede.

De CXLII. Harpzang.*

Domine, exaudi orationem meam.

Wil mijn gebedt, o Heer, verhooren,
En vang mijn smeecken met uwe ooren;
  Gelijck de waerheit van uw' mont
  Zich aen verzoening zelf verbont.[3-4]
Verhoor mijn bede nu mewaerdigh,[5]
Gelijck gy toezegt, zoo rechtvaerdigh.

Wil niet met uwen dienaer rechten:
Want niemant leeft'er van uw knechten,[8]
  Die voor uw aenzicht kan bestaen,
  En gerechtvaerdight heenegaen,
Naerdien mijn vyant, dus verbolgen,[11]
Mijn ziel belaeghde, en quam vervolgen.

Hy plofte in 't stof mijn zwacke leden,
Vervoerde my in duisterheden,
  Gelijck de dooden, schier vergaen.[13-15]
  Mijn geest ging angst en dootschrick aen,[16]
En 't hart in 't lijf, van schrick gedreven,
Begon te siddren, en te beven.

Ick overdocht al d'oude tijden
Der vaderen, geredt in lijden:[19-20]
  Ick overleide al 't geen ghy wrocht,
  Wat schepping, wat gena vermoght.[21-22]
Mijn zinnen staerden op uw wercken:
Ick kon alom uw goetheit mercken.[24]

Toen hief ick met een vast betrouwen
Mijn handen, dicht in een gevouwen,
  Naer u, voor wien mijn geest wel schijnt
  Een lant, dat regen hoeft, en quijnt.
O Heer, verhoor terstont mijn smeecken:
Mijn geest en hart zijn gansch bezweecken.

* Ps. 142. - Enkele kleine varianten in vs. 4-7, 11, 33-34 uitgezonderd is deze vertaling dezelfde als in Dl. IV, 532.
3-4 *V:* in veritate tua, vs. 1; *B:* id est, juxta fidelitatem tuam, qua servas promissa tua de remissione poenitentibus danda.
5 *mewaerdigh:* medelijdend.
8 *knechten:* dienaars.
11 *Naerdien:* dewijl.
13-15 *V:* Collocavit me in obscuris sicut mortuos saeculi, vs. 3.
16 *ging - aen:* werd bevangen door.
19-20 *V:* Memor fui dierum antiquorum, vs. 5; *B:* id est, recogitare caepi misericordiam tuam, quam ab initio mundi Patribus nostris exhibuisti.
21-22 *V:* meditatus sum in omnibus operibus tuis, vs. 5; *B:* consideravi opera tua sive naturae sive gratiae.
24 toevoegsel.

Och, keer uw aenschijn nergens heene
Van my, of 't gaet my als den geene,
Die zinckt in eenen diepen gront.
Dewijl op u mijn hoope stont,
Laet, eer de zon noch wort herboren,[35]
My d'uitspraeck van genade hooren.

Ay, wijs wat wegh ick op moet streven;
Dewijl ick heb mijn hart geheven
Naer u. ontruckme toch de laegh[39]
Des vyants, nu ick t'uwaert jaegh.
Leer my uw' wil en wensch verrichten:
Want gy, mijn Godt, kunt my verlichten.

Uw goede geest zal my geleiden
In 't rechte lant, en versche weiden.[44]
Om uwen naem, vol majesteit,
Zult gy een lucht van billickheit,
Een leven, dat de ziel kan azen,
My lieflijck in den boezem blazen.[46-48]

Gy zult mijn ziel ontslaen van plaegen,
En mijne erfvyanden verjaegen
Door uw gena, my toegezeght.
Dewijl ick ben uw eigen knecht,
Zult gy vernielen al de klaeuwen
Der vloecken, die mijn hart benaeuwen.[54]

De CXLIII. Harpzang.*

Benedictus Dominus Deus meus.

Nu met een' lofzang Godt ge-eert,
Die mijne handen strijden leert,
Mijn vingers ooreloogen.
Hanthaver, hulp in 't aerdtsch gewoel,
Mijn toevlught, en genadestoel,[5]
Beschutter uit den hoogen,

35 *V:* mane, vs. 8, in den ochtend.
39 *laegh:* hinderlaag.
44 *versche weiden:* toevoegsel.
46-48 *V:* vivificabis me in aequitate tua, vs. 11.
54 *vloecken:* vijanden.
* Ps. 143.
5 *genadestoel:* zetel van genade, *V:* misericordia, vs. 2.

Ick hoope op u, getroost en bly,
Die 't volck mijn' stoel en heerschappy
Heet eeren, dus ootmoedigh.[9]
Wat is de mensch, dat gy, o Heer,
Van hem gekent wilt zijn met eer,
En hem omhelst, zoo goedigh!

Wat is de mensch, of zijn geslacht
Dat gy hem dus godtwaerdigh acht,[13-14]
Die schijn en ydelheden
Gelijck is, en wiens dagh, die schijnt,
Gelijck een schaduw, haest verdwijnt![17]
O Godtheit, dael beneden
Met uwen hemel, uwe baen.[19]
Dael neder, tast de bergen aen,
En rotsen, datze roocken.
Berst uit met vier en wederlicht:
Verstroy beschietze met uw' schicht,
Verstoorze in assche en smoocken.

Reick my uw hant van boven toe.
Verlosme in waternoot, nu moe
Van roepen, en van kermen.
Verlosme van 't uitheemsch verbont.
Beschutme voor hunn' lastermont,
En onrechtvaerdige armen:[30]
Dan zal ick met een nieuw gedicht,
En, op tien snaeren godtverplicht,[32]
Met zang en spel u loven,
Die Koningen in 't velt bewaert,
Uw' knecht bevrijt voor 't reuzezwaert.[35]
Verlosme, en zie van boven.

Bevryme voor 't uitheemsch verbont.
Beschutme voor den lastermont,
En voor der boozen armen.
Hun zoonen bloejen in het lant,
Een ieder als een jonge plant,

9 *Heet eeren:* beveelt te eeren.
13-14 Deze repetitie is toevoegsel.
17 *haest:* haastig, spoedig.
19 *uwe baen:* toevoegsel.
30 *onrechtvaerdige armen:* armen waarmee de vijanden onrecht doen; *V:* dextera eorum dextera iniquitatis, vs. 8.
32 *op tien snaren:* in decachordo, het tiensnarig speeltuig; vgl. XXXII Harps., vs. 6.
35 *'t reuzezwaert:* 't zwaard van den reus, nl. Goliath; *V:* Qui redemisti David servum tuum de gladio maligno, vs. 10; *B:* idest, de gladio injusto Gigantis Goliath.

Als 't licht haer koomt verwarmen.[42]
Hun dochters blozen overschoon,
En prijcken, in hun pracht ten toon,
Als blinckende tapijten.[45]
Hun volle kelders geven geur,
Gepropt van vruchten, deur en deur:
Met vreught zy 't leven slijten.[48]

Hun schaepen, uit en in de hey,
Zijn talrijck, draghtbaer, zat van wey.[50]
Hun vette runders blaeten.
De tuinmuur zwicht voor geen gewelt,
Staet ongescheurt, en dicht in 't velt.[53]
Geen oproer steurt hun straeten.
Geluckigh, zeggenze, is de Staet,
En 't volck, dat, rijck en zonder maet,
Dit goet niet kan verliezen:
Doch ongelijcker is hun lot[58]
Geluckiger, die onzen Godt
Tot hunnen Koning kiezen.

De CXLIIII. Harpzang.*

Exaltabo te, Deus meus Rex.

'K wil, o Godt, uwe eer verbrejen.
'K wil, mijn Koning, uwe faem,
Uwen wonderbaeren naem
Eeuwigh loven, en versprejen,
Met een heerelijck geluit,
Eeuwen in, en eeuwen uit.

Dagh op dagh wil ick u prijzen,
En uwe uitgebreide faem
Loven, op uw' grooten naem
Eeuwigh naer den hemel rijzen,
Met een heerelijck geluit,
Eeuwen in, en eeuwen uit.

42 Versta: bij 't opgaan van de zon
45 *V:* ut similitudo templi, vs. 12, *B* zegt, dat dit van het purper en het lijnwaad, waarmee de tempel bekleed was, moet worden verstaan.
48 toevoegsel.
50 *draghtbaer:* drachtig; *zat van wey:* verzadigd van 't grazen.
53 *dicht:* zonder gaten of barsten.
58 *ongelycker:* ongelijk.
* Ps. 144.

Gy zijt groot, en wonder eerlijck,[13]
En uw grootheit heeft geen endt.
Stam op stam verheft en kent
Uwe wercken, schoon, en heerlijck.
Uw bekende almogenheit
Wort van telgh in telgh verbreit.[18]

Zy verkundigen eendraghtigh,
Uw grootdaedigheên alom,
Straelen van uw heilighdom:[21]
En uw vlegels, die zoo krachtigh[22]
Treffen wat u tegenstrijt.
Elck verhaelt hoe groot gy zijt.

Zy verhaelen d'overvloeden
Van uw' liefelijcken aert,
Juichen, blijde en onbezwaert,
Met rechtvaerdige gemoeden,
Om uw waerheit, die vertrouwt[29]
Ieder haer beloften houdt.[27-30]

Godt is een getrouw ontfermer,
Een genadigh Heer, alleen
Vol gedult, vol goedigheên,
En een algemein beschermer.
In bermhartigheit zoo sterck,
Overtreft hy al zijn werck.

Laet vry alle uw wercken spreecken,
U verheffen. laet de schaer
Van uw Heiligen te gaêr
U verheffen onbezweecken:
Dat uw rijxeer en uw maght[41]
U verheffen uit haer kracht.

Laet hen alle menschen leeren
Uwe maght, de heerlijckheit
Van uw Rijck, vol majesteit,

13 *wonder eerlijck:* bovenmate te eeren; *V:* laudabilis nimis, vs. 3.
18 *telgh:* geslacht.
21 *straelen:* die de stralen zijn.
22 *uw vlegels:* uw geesels; *V:* terribilium tuorum, vs. 6.
29 *vertrouwt:* zeker, gewaarborgd.
27-30 *V:* et justitia tua exsultabunt, vs. 7.
41 *uw rijxeer:* gloriam regni tui, vs. 12.

Uw grootdaedigheden eeren:
Dat alom het wonder blijck'
Van uw heerlijckheit en Rijck:

Want uw Rijck is niet vergangbaer,[49]
Maer een Rijck, dat eeuwigh staet,
En uw heerschappye gaet
Al de weerelt door ontfangbaer,[51-52]
Van den stam in telge en spruit,
Eeuwen in, en eeuwen uit.

Godt is oprecht in zijne eeden,[55]
In beloften vast en sterck,
Heiligh oock in al zijn werck.
Hy verheft den afgestreden,[58]
Reickt genaderijck de hant
Wat getreden leght in 't zant.

Heer, alle oogen zien verlegen
Op uw gunst. gy spijst elck een
Op zijn' tijt. uw hant alleen
Opent gy, en schenckt uw' zegen
Allen dieren, en verzaet
Al wat zich op u verlaet.

Godt is oprecht en rechtvaerdigh[67]
In zijn' handel, in elck perck,
Heiligh in een ieder werck,
By d'aenbidders oock mewaerdigh,[70]
En niet verre van het hart,
Dat hem oprecht zoeckt in smert.[72]

Hy bestemt den wil der geenen,[73]
Die godtvruchtigh naer zijn woort
Hem aenbidden, en verhoort
Het gebedt van al die weenen,
En verlost uit hun verdriet
Al wat op zijn noothulp ziet.

49 *vergangbaer:* vergankelijk.
51-52 *gaet* enz.: Versta: wordt door de heele wereld aangenomen.
55 *oprecht:* òprecht.
58 *afgestreden:* afgestredene, moegestredene.
67 *oprecht:* òprecht.
70 *mewaerdigh:* barmhartig.
72 *oprecht:* òprecht.
73 *bestemt:* vervult.

Godt bewaert al die hem minnen.
Alle boozen gaen te gront.
Ick verhef hem met mijn' mont.
Dat hem elck met hart en zinnen
Lof zinge in zijn heilighdom,
En onendigh prijze alom.

De CXLV. Harpzang.*

Lauda, anima mea, Dominum.

Op, wel op, mijn ziel, naer 't hof
Van den hemel, met een' lof[2]
Rijck gevloghten, Godt ter eere.
Datze vrolijck haeren Heere
Lof zinge alzoo lang zy leeft,
En het lichaem leven geeft.
Dat, zoo lang ick ben in wezen,
Godt gelooft zy, en geprezen,
En mijn cytersnaer haer' klanck
Huwe aen mijnen hemelzangk.[5-10]

Ziet wel toe wien gy betrouwt,
Waer gy uwe hoop op bouwt.
Bouwtze niet op groote Heeren,
Vorsten, die van zin verkeeren.[11-14]
Bouwtze niet op 't ongewis,[15]
Menschen, daer geen heil by is.
's Menschen leven kleen van waerde,
Smilt, verdwijnt, verkeert in aerde.
In den sterrefdagh vergaet
Al dat overlegh van staet.[20]

Zaligh is hy van beraet,
Die zich op Godts hulp verlaet,
Met zijn hoop gerust durf slapen
Op hem, die 't al heeft geschapen,
Hemel, aerde, en zee, en voort
Nimmer wanckelt in zijn woort,

* Ps. 145.
2 *lof:* lofzang.
5-10 *V:* quamdiu fuero, vs. 2.
11-14 *V:* Nolite confidere in principibus, vs. 2.
15 *'t ongewis:* het onzekere.
20 Versta: al die plannen voor welwaert, *V:* omnes cogitationes eorum, vs. 4.

Hanthaeft in bedorve tijden
By hun Recht, die onrecht lijden,
Vroomen kroont, de boozen straft,
En den honger spijs beschaft.[30]

Godt is 't, die de ketens slaeckt
Des gevangens, arm en naeckt.
Godt verlicht der blinden oogen.
Godt herstelt door zijn vermogen
Die getreden leght, vol smert.
Godt bemint het oprecht hart.
Godt, de vader aller dingen,
Handhaeft alle vreemdelingen,[38]
Wees, en weduwe, en vernielt
Al wat 's booswichts onwegh hielt.[40]

Die op Sion houdt de wacht
Zal geduurigh, van geslacht
Tot geslacht, als Heer der Heeren,
Op zijn' hoogen troon regeeren,
Oock als 't licht zijn beurt vergeet,
En niet meer den hemel meet.[45-46]

De CXLVI. Harpzang.*

Laudate Dominum, quoniam bonus est.

Looft den Heer met danckbre lofgezangen.
Huwt de keel aen uwe schelle snaer.[1-2]
Schept nu lust met lofzang hem t'ontfangen,
Heerelijck en blijde in 't openbaer
In te haelen hem, die nu de veste
Van Jerusalem zoo trots hersticht,
Het verstroide stamhuis eens ten leste
Weêr herstelt, en van het juck verlicht.
Hy geneest en zalft verslege harten.
Hy verbint de wonden, na hun leedt,
Na zoo veele elende, en droeve smerten.
Godt is monsterheer, en telt en meet[12]

30 *beschaft:* verschaft.
38 *vreemdelingen:* nieuw gekomenen.; *V:* advenas, vs. 9.
40 *onwegh:* verkeerde weg.
45-46 Als de zon vergaan zal zijn; toevoegsel.
* Ps. 146.
1-2 *V:* Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus, vs. 1.
12 *monsterheer:* dit militaire woord, ook door Hooft gebruikt, is de titel van hem, die het krijgsvolk monstert, d.i. inspecteert, vgl. monstercommissaris; Kiliaen kent het in de beteekenis van troepenwerver, conquisitor, qui militum delectum agit; Vondel legt zijn bedoeling uit door 't onmiddellijk volgende *en telt en meet*.

't Heir der starren dat in zijn geleden,[13]
Heentreet, als hy elck noemt by zijn' naem.
Groot is Godt, in zijne almogentheden
Overkrachtigh. niemant kan de faem[16]
En 't getal van zijne alwijze wercken
Achterhaelen. hy beschut in kruis[16-18]
Wat zachtmoedigh is. zijn maght de stercken
Morsselt en verplet tot stof, en gruis.
Treet met zang en cyter voor hem heenen.
Zingt en speelt ter eere van dien Heer,
Die 't gewest, te heet en droogh bescheenen.[23]
Met zijn wolcken deckt, het aerdtrijck weêr
Regen gunt, dat bergh en dal verquicken,[25]
Gras en kruit verleenen, elck tot nut,[26]
Vee hun voeder geeft, eer d'ackers sticken,[27]
't Leven van de jonge raven stut,
Als het nest hem aenschreit, zoo verlegen.[29]
Godt heeft geen behaegen aen den roem
Op het brieschend paert, en's ruiters degen:[30-31]
Noch de stercke beenen van de bloem
En de heirkracht der geweldenaeren[32-33]
Kunnen hem gevallen, wien behaeght
Wat godtvruchtigh leeft, en in gevaeren
Op hem hoopt, en, needrigh en vertsaeght,[36]
Van den morgen af tot 's avonds spade,
Wacht op zijne onendige genade.

De CXLVII. Harpzang.*

Lauda, Hierusalem, Dominum.

O gewijde stadt des Heeren,
Koningin van alle steên,
Schoon Jerusalem, alleen

13 *geleden:* gelederen.
16 *overkrachtigh:* boven alles krachtig.
16-18 *niemant kan: V:* sapientiae ejus non est numerus, vs. 5.
18 *in kruis:* bij beproevingen.
23 *'t gewest:* de streek; *V:* caelum, vs. 8.
25 *verquicken:* verkwikt worden.
dat: zoodat.
26 Versta: en berg en dal gras en kruid voortbrengen (*verleenen*).
27 *sticken:* uitdrogen.
29 *verlegen:* in nood.
30-31 *V:* Non in fortitudine equi voluntatem habebit; vs. 10.
32-33 *V:* nec in tibiis viri beneplacitum erit ei, vs. 10.
36 *vertsaeght:* met vreeze.
* Ps. 147, die in den *SB* bestaat uit Ps. 146 en 147 van de *V.*

Uitgekooren, help vermeeren
'S hemels lof:
Hier is stof
Om uw zangen te stoffeeren.[7]

Bergh van Sion, daer Levijten
Gaen te koore, en dagh en nacht
Af- en aengaen op hun wacht,
Overschaduwt van tapijten,
Hier is stof
Tot Godts lof:
Hier is stof, om u te quijten:[1-14]

Want de Godtheit onverdrooten
Deckt u dicht voor slagh en stoot,
Sterckt uw poorten tegens noot,
Sterckt haer grendels, en haer slooten,
Zegent al
Uw getal,
Burgery, en stegenooten.

Hy bevredight uwe paelen[22]
Mest uwe ackers, datze staen
Rijck van wijn, olijf, en graen,
Waer de zon hen koomt bestraelen,
En gy gaet
Dus verzaet
Uwen vrijen adem haelen.[23-28]

Zijn bevelen gaen, als posten,[29]
Over 't aerdtrijck, en zijn woort
Loopt, van 't een aen 't ander oort,
Sneller dan oit blixems kosten,
Waer de lucht,
Grof bevrucht,
Wolck en zwerck van vier verlosten.[31-3532-35]

's Winters zaeit hy witte vlocken,
Sneeuw, zoo wit als wol noit was.
Rijp verspreit hy verre, als asch,

7 *stoffeeren:* vullen.
1-14 *V:* Lauda Jerusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion, vs. 1.
22 Versta: hij geeft vrede binnen uw landsgrenzen; *V:* qui posuit fines tuos pacem, vs. 3.
23-28 *V:* et adipe frumenti satiat te, vs. 3.
29 *posten:* snelle boodschappers.
31-35 *V:* velociter currit sermo ejus, vs. 4.
32-35 toevoegsel; *kosten:* konden.

Hagelt klaer kristal by brocken.
Och, wie zou
Zulck een kou
's Winters uitstaen onverschrocken!

Naulijx spreeckt hy, daetlijck quijnen
Sneeuw, en rijp, en ijs, op 't velt:
Hagelsteen en sneeuwjaght smelt.
Blaest hy laeuwte, zy verdwijnen
Voort van schroom:[47]
Zee en stroom
Dojen voor Godts zonneschijnen:[43-49]

Maer Godts stamhuis in 't byzonder
Is behantvest met zijn woort,[51]
Wet, en regel, voort en voort.[52]
Alle volcken leggen onder.[53]
Godt heeft geen[54]
Hier beneên
Zoo verlicht door menigh wonder.

De CXLVIII. Harpzang.*

Laudate Dominum de coelis.

Looft den Heer, gy hovelingen
Van het hemelsche palais,
Rijck van pais.
Looft hem boven 's hemels ringen,[4]
Daer gy zweeft, van trans in trans,
In Godts glans.[1-6]
Looft den Koning van zijne Engelen,
Boden van de hooghste maght.
Hemelwacht,
Heir des hemels, helptme strengelen,
Helptme vlechten 's Hooghsten lof
In zijn hof.[7-12]

47 *Voort:* terstond.
43-49 *V:* Emittet verbum suum et liquefaciet ea; flabit spiritus et fluent aquae, vs. 7.
51 *behantvest:* bevoorrecht.
52 *voort en voort:* voortdurend.
53 *leggen onder:* doen daarvoor onder.
54 *geen:* geen enkel volk.
* Ps. 148.
4 *'s hemels ringen:* de hemelsferen.
1-6 *V:* Laudate Dominum de caelis, laudate eum in excelsis, vs. 1.
7-12 *V:* Laudate eum omnes angeli ejus; laudate eum omnes virtutes ejus, vs. 2.

Looft hem, zon, en maen te gader,
Die by beurte, dagh en nacht,
Treckt te wacht.[14-15]
Starren, looft der starren vader,
Voor wiens heldren glans uw licht
Strijckt, en zwicht.
Eerste kreits van 's hemels ronden,
Hooghste hemeltrans, geef eer[19-20]
Godt den Heer.
Waetren, aen Godts maght gebonden,
Boven 't starlicht, hemelzee,[22-23]
Looft hem me:[24]
Want de Godtheit schiep u t'samen
Met een woort. toen zy 't beval
Stont het al.[27]
Op Godts woort en wencken quamen
Wat men zagh, wat niemant zagh[29]
Voor den dagh.[25-30]
Hy bondtze alle aen zijne wetten,
Om bestendigh vast te staen,
Van hun baen
Niet een voetstap te verzetten.
Wat hy schiep door zijn gebodt
Hoort naer Godt.
Looft, gy burgery der aerde,
Godt, wien ieder element
Dient, en kent.[38-39]
Draecken, die uw hol bewaerde,
Grondelooze zeen, en meer,[41]
Looft den Heer.
Vier, en hagel, sneeuw, en kegel,[43]
IJs, en vorst, en storrembuy,
Die niet luy[45]
Stadigh past op's hemels regel,[46]
't Zy gy brant, of laeft, of koelt,
Ofte woelt:[47-48]
Bergen, dalen, vruchtbre boomen,[49]

14-15 toevoegsel.
19-20 *V:* caeli caelorum, vs. 4; volgens *B* zijn de hoogste hemelsferen bedoeld, de buitenste kring der negen concentrische sferen.
22-23 *V:* aquae omnes quae super caelos sunt, vs. 4; het is niet zeker dat hier de wolken bedoeld zijn; volgens *B* bevinden zich boven de bovenste hemelsferen eeuwige wateren, vgl. CIII Harpz. vs. 13-14.
24 *me:* mee.
27 *het al:* het heelal.
29 de zichtbare en onzichtbare wereld.
25-30 *V:* quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt, vs. 5.
38-39 toevoegsel.
41 *zeen, en meer:* zeeën en meren.
43 *kegel:* ijskegel, *V:* glacies, vs. 8.
45 *niet luy:* ijverig.
46 Versta: altijd de u voorgeschreven wetten in acht neemt.
47-48 toevoegsel.
49 de colles van *V:* vs. 9 zijn overgeslagen.

Cederboomen, hemel hoogh
Voor ons oogh,
Wat in 't wilt wast, of zich toomen
Laet van ackermans verstant,
En zijn hant:[52-54]
Alle wilde en tamme dieren,
Slangen, zwanger van vergift,
Vlught, en drift
Die door d'ydel lucht loopt zwieren,[57-58]
En het zaet betaelt dus eêl
Met uw keel:[59-60]
Koningen op 's weerelts stoelen,[61]
Vrije volcken, heeren van
Uwen ban,[63]
Rechters, die, daer pleiters woelen,
Vonnis velt, 't oneffen slecht[65]
In 't gerecht:
Jongelingen, frisch van leden,
Kuische Maeghden, grijze liên,
Waert t'ontzien,
Stercke mannen, looft met reden
'S hooghsten naem, die zoo verrijckt
Niemant wijckt:[71-72]
Want in hemel en op aerde
Wort de hooghste alleen gekent,
Zonder endt.[75]
Hy verlost en houdt in waerde
Jakobs stamhuis, zijn geslacht,
Dat hy acht.[76-78]
Dat dees lofzang zy gezongen
Door zijn Heiligen met vreught,
Heel verheught.
Dat hem 't stamhuis met de tongen
Van het volck, by Godt gezien,
Eere en dien'.

52-54 toevoegsel.
57-58 Versta: Wat vliegt en drijft en zwiert door de open lucht, *V:* volucres pennatae, vs. 10.
59-60 Versta; gij die voor de zaadkorrels die ge oppikt uw edelen zang schenkt; toevoegsel.
61 *stoelen:* zetels.
63 *ban:* rechtsgebied.
65 *slecht:* effent.
71-72 *die zoo verryckt:* wiens rijkdom of heerlijkheid voor niemand wijkt.
75 eindeloos.
76-78 *V:* exaltavit cornu populi sui, vs. 14.

De CXLIX. Harpzang.*

Cantate Domino canticum novum.

Zingt den Heere een nieuw gezang.
Looft hem midden in den drang,
  Daer Godts schaeren
By zijn Priesterdom vergaêren.[2-4]

Dat het stamhuis vrolijck zy,
In zijn' Schepper zich verbly,
  In den geenen
Die den vaedren is verscheenen.[7-8]

Dat nu Sion vrolijck juich',
En de burgery zich buigh'
  Voor hunn' Koning,
Ingewijt op 's hemels krooning.

Laetze met een bly geschrey[13]
Gaen op zijnen naem ten rey.
  Laetze paeren
Zang, en trom, en keel, en snaeren:

Want de Godtheit uit haer wolck
Lust schept in haer eigen volck.
  Uit hun smarten
Redt hy die verslege harten.[20]

Heiligen met blijde stem
Juichen in Godts Rijck voor hem.
  Zy verblijden
Zich daer boven, vry van lijden.

's Hemels lof, op Godt gegront,
Is bestorven in hunn' mont,
  Daerze greepen[27]
't Zwaert, van weêrzy scherp gesleepen:

* Ps. 149.
2-4 *V:* laus ejus in ecclesia sanctorum, vs. 1.
7-8 toevoegsel.
13 *geschrey:* geschal.
20 *verslege harten:* terneergeslagenen: *V:* mansuetos; *B:* id est, populum suum humilem.
27 *Daerze:* nu zij.

Om te wreecken naer hun maght
's Hemels smaet aen 't aerdtsch geslacht,
En te straffen
Volcken, die naer boven blaffen:[32]

Om 't geboeide koningsdom
Heen te voeren, dootsch en stom,
Over Heeren,
Streng geboeit, te triomfeeren:

Op dat 's hemels oordeel klaer
Sta gesneên op Godts pylaer.[37-38]
Godts verkoren
Is deze eer om hoogh beschoren.

De CL. Harpzang.*

Laudate Dominum in sanctis.

Looft den Heer in 's hemels kerck,[1]
Boven 't zwerck.
Looft hem in zijn hofgewelf.
Looft hem zelf[4]
Met een schel bazuingeklanck.
Looft met zangk,
Onder harp, en cijtersnaer
Openbaer,
Looft men koorgezang, en trom
Hem alom.
Looft den Heer met bly geluit,
Snaer, en fluit.
Looft met klinckende cijmbael
Van metael,
Looft met vrolijcke cijmbael
Van metael,
Looft met al het geestendom
Hem alom.

32 *die naer boven blaffen:* deze plastische voorstelling is van Vondel.
37-38 *V:* Ut faciant in eis judicium conscriptum, vs. 9; *B:* quasi in columna incisum, ut mutari non possit.
* Ps. 150.
1 *in 's hemels kerck: V:* in sanctis, vs. 1; *B:* in sanctuario celesti.
4 de woorden secundum multitudinem magnitudinis ejus van *V:* vs. 2 zijn overgeslagen.

Zacharias Lofzang.***

Looft den Godt van Godts verkoren:[1]
Want hy heeft zijn volck bezocht,
Alle stammen vry gekocht,
Hen verlost, verhief den horen
Der behoudenis ten toon
In het stamhuis van zijn' zoon
David, d'eer van Jesses kroon.[7]

Godt heeft waerlijck niet vergeeten
Wat hij, aller stammen hooft,[9]
Voor veele eeuwen hun belooft
Door zijn heilige Profeeten,
Dat hy, van 's erfvyants maght
En dit haetelijck geslacht,
Ons verlossen zou met kracht:[12-14]

Om te toonen zijn genade
Aen d'Aertsvaders, naer 't verbont
Hun gezworen met zijn' mont,
En be-edight, dat hy spade
Zich zou schencken, als hy quam,
Aen de telgen en den stam
Van den vader Abraham:

Op dat wy verlost en veiligh
Voor der vyanden bedwangk
Hem, ons gansche leven langk,

* De 1e uitgave der *Harpzangen* wordt bl. 343-61 besloten met een zestal *Heilige Gezangen. In nederduitsch gerijmt door J. V. Vondel*. Behalve *Zacharias Lofzang* (bl. 350-51) waren al deze gedichten reeds in vroegere uitgaven verschenen en staan zij dus ook in onze vorige deelen afgedrukt, nl. *Moyses Gezang*, bl. 343-48, achter *Lucifer*, zie Dl. V, 697; *Lofzangh van Maria*, bl. 343-48, achter *Brieven der heilige Maeghden, Martelaressen:* IV, 435; *Simeons Lofzang*, bl. 351; in *Gysbreght van Aemstel:* III, 570; *Het Gebedt des Heeren*, bl. 352-54, achter *Lucifer:* V, 704; *De Koninghlijcke Harp*, bl. 354-61, achter *Gebroeders* (in sommige exx.): IV, 53, de weinige varianten, ald. 861.

** ZACHARIAS LOFZANG: het Canticum, door Zacharias bij de besnijdenis van zijn zoon Joannes den Dooper aangeheven: Luc. I, 68-79.

1 *V:* Benedictus Dominus Deus Israël, vs. 68; *verkoren:* uitverkorenen.

7 *d'eer van Jesses kroon:* toevoegsel; Jesse was de vader van David.

9 *aller stammen hooft:* toevoegsel.

12-14 *V:* Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium, qui oderunt nos, vs. 71; *haetelyck:* haatdragend.

Dienen moghten vroom en heiligh.
Zoon, men zal u wijt en breet
Alsins noemen Godts profeet,[27]
Die Godts wegh baent, waer gy treet:[28]

Om zijn volck met volle kennis
Voor te lichten klaer en wis,
Ieder tot vergiffenis
Van zijn misdaet zonde en schennis,
Een vergifnis, ons bereit
Door de hooghste majesteit,
Zwanger van bermhertigheit.[35]

Deze zondt om ons te troosten
Hem van boven, uit den trans
Van den hemel, met een' glans,
Als een zon van 't heldere oosten,[37-39]
Om te lichten wat in noot
Zit beschaduwt, naeckt en bloot,
Van de naere en droeve Doot.

Hy bestiert ons wanckle trede
Die lang dwaelde heene en weêr,
Twijfelmoedigh keer op keer,
Op den wegh van rust en vrede.[44-45]

27 *Alsins:* overal.
28 *V:* praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, vs. 76.
35 *V:* per viscera miscricordiae Dei nostri, vs. 78.
37-39 *V:* oriens ex alto, vs. 78.
44-45 toevoegsel.

[Gedichten]

Tooneelkrans Voor den Edelen Jongkheere, Nikolaes van Vlooswyk,[aant.*]

Toen hy de rol van Filedonius of Lusthart, by Doct. Franciscus van den Enden, op 's Wijzemans spreuk, door zijne Latijnisten ten tooneele gevoert, zoo loflijk en stichtig uitbeelde.

MACTE NOVA VIRTUTE, PUER.[*]

O V L O O S W Y C K, die van Bloemwijck naer 't Latijn[1]
Uw' naem ontleent, hoe hebt ghy, in den schijn[2]
Van Filedoon, ons met Latijnsche vaerzen
Gesticht, daar 't volck in d'overoude laerzen[4]
U heene en weêr zagh treên op 't hoogh tooneel!
Ghy toonde in 't klein wat Cebes tafereel[6]
In 't groot elck leert met maght van personaedjen,[7]
Gevoert in 't perck der weerelt, vol stellaedjen,[8]
Vol aerdtsch gewoel. men zagh hoe wulpsche Jeught[9]
Verdwaelt van 't padt en heilzaem spoor der Deught,

* Van 1657, mogelik geschreven in '56. - Volgens de tekst in het voorwerk van '*Philedonius. Tonneelspel; Slaande op de woorden des Wijzemans:* In alle uwe werken gedenk uwe uitersten, en ghy zult in der eeuwigheit niet zondigen. *Ten tonneele gebracht op den Doorluchtigen Schouburch van Amsterdam. Door Franciscus van den Enden, Medic. Doct. - t'Amsterdam, Ter Drukkerye van Kornelis de Bruin, Boekdrukker, vooraan in de Nieuwe Lelystraat, in Sonsbeek. Anno* 1657.' Het motto, ontleend aan *Aeneis* IX, 638, betekent: Geluk met dit eerste bewijs van dapperheid, knaap! Nikolaas van Vlooswyck, zoon van Burgemeester Cornelis van Vlooswyck en Anna van Hoorn, bezocht de Latijnse school van Dr. Franciscus van den Enden, in 1652 op het Singel gesticht en door jongelui uit voorname kringen bezocht. Van den Enden liet door zijn leerlingen in de Stadsschouwburg stukken van Terentius en van zijn eigen hand opvoeren, waarbij de ouders werden uitgenodigd. (Zie voor Vondel's betrekking tot Van den Enden en zijn kring: J.F.M. Sterck: *Hoofdstukken over Vondel en zijn kring*, blz. 65 vlg.)

* In 't O p s c h r j f t : *Wijzeman:* Jesus Sirach, Ecclesiasticus in de Vulgata. Bedoeld is VII vs. 40: In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis, de spreuk vertaald op het titelblad van *Philedonius* en in het Latijn aangehaald in een 'Ad Lectorem' op de tweede bladzij. Dit voorbericht spreekt van een ingeplakt schouwburgprogram, in 't Nederlands gesteld ten gerieve van de toeschouwer, die geen Latijn verstaat. Het biljet meet ongeveer 44 × 31 cM. Het 7e toneel van het eerste bedrijf wordt er als volgt beschreven: 'De *Voorzichtigheit* brengt haere raetslieden te voorschijn, den *Tijdt*, de *Doot*, het *Oordeel*, de *Hel*, de *Hemelsche Glorie*, en *d'Eeuwigheit*, die *Philedonius* onderwijzen.' De vier gestalten, die optreden tusschen Tijd en Eeuwigheid, zijn de Vier Uitersten.

1 Vondel zocht in *Vloos* het Latijnse *flos*, d.i. bloem.
2 *schijn:* gedaante, rol.
4 *in d'overoude laerzen:* in een klassiek gestileerd toneelstuk. Met *laerzen* zijn de toneellaarzen (cothurnen) van de toneelspelers in de Oudheid bedoeld.
6 *Cebes:* wijsgeer uit Thebe, leerling en vriend van Socrates, schreef 'Pinax', een tafereel van het menselik leven, over de toestand der zielen vóór de vereniging met het lichaam, het menselik lot en het scheiden uit de wereld. Het werd o.a. door Spiegel voor zijn Hertspiegel gebruikt en later door David van Hoogstraten in Nederlandse verzen overgebracht. Het opgevoerde stuk, wellicht van de hand van Dr. Van den Enden, was dus een dramatiese bewerking van dit thema.
7 *maght van:* een groot aantal.
8 *stellaedjen:* tonelen; hier: afwisselende taferelen.
9 *wulpsche:* dartele, losbandige (vgl. *wulpscheit* in vs. 17).

En endelijck, na doorgestrede elende,
Bereickt dit langgewenscht en zaligh ende,
Waertoe elck van den hemel is geschickt.[13]
Hoe heeft uw rol 't aenschouwers hart verquickt,
Den geest gesterckt met eedle wieroockreucken
Van leeringen en goddelijcke spreucken!
De Wyzeman, die wulpscheit toomt door vrees[17]
En schrick voor 't ende, ons naer den tempel wees
Van uw tooneel, met veelerhande staeten[19]
Bekleet, daer ghy de weerelt leert verlaeten,
En d'ydelheit, die, als een mist, verdwijnt.
In leerzaem brein, waar 't hemelsch licht verschijnt.[22]
Wie vrolijck leert en sticht verdient Godts prijzen.[23]
De wijsheit is een zelve, 't onderwijzen[24]
In middelen verscheiden. Wijsheit spreeckt
In kercke, schoole, en schouburg: hier ontbreeckt
Geen tong, noch spraeck. zy kan oock zwijgend wercken
In 's menschen hart, en preeckt door stomme mercken:[28]
Want boeckstaef, verf, en print haer' zin beduit,
En beelt voor oogh en brein haer ooghmerck uit.[30]
Zy dreigt, en noodt door straffen, en belooning,[31]
In schilderye of levende vertooning[32]
Van goet en quaet, naer elx verscheiden aert,
Dat dwaelenden te recht brengt en herbaert.[34]
Zoo moet uw jeugt, gelijck een bloem, opluicken,[35]
En 's levens lent tot 's burgers heil gebruicken.
Wie vroegh aldus de slangen worgen kan,[37]
Ontwast de schoole, en wort een Staetnut man.[38]

J. v. Vondel.

13 *geschickt:* voorbestemd.
17 *De Wyzeman:* Jesus Sirach.
19 *staeten:* standen en gestalten.
22 *leerzaem:* voor leering, bekering vatbaar.
23 *prijzen:* lof.
24 *een zelve:* dezelfde; *'t onderwijzen* (*is*) *in middelen verscheiden:* de opleiding tot wijsheid kiest verschillende middelen.
28 *stomme mercken:* tekens of uitbeeldingen, die het gesproken woord niet behoeven, nl. de boeken (*boeckstaef:* letter) en de beeldende kunsten (*verf en print*).
30 *ooghmerck:* bedoeling (woordspeling met *merck* in vs. 28).
31 *noodt:* nodigt uit, trekt aan door beloning.
32 *levende vertooning:* tableau vivant of beeldengroep.
34 *Dat:* wat; *herbaert:* herboren doet worden.
35 *moet:* moge; *opluicken:* open gaan, ontluiken.
37 *slangen worgen:* zinspeling op het avontuur van de jonge Hercules.
38 *Staetnut:* nuttig voor de staatsgemeenschap.

Blyde aenkomste t'Amsterdam Van zijne Excellentie D. Estevan de Gamarra, aant. *

Ridder van Sint Jakobs Orden &c. Gezant van zijne Katholijcke Majesteit, by de Hooge Mogende Staeten der Vereenigde Landen.

OS HUMEROSQUE DEO SIMILIS.

Zang.

Wie rijst zoo heerlijck op van verre,
En voert den glans der Avondsterre[2]
In 't helder voorhooft, daer men niet[3]
Dan vrede en vreugt uit straelen ziet;
Terwijl de Goden van ons stroomen[5]
Verlangen te verwellekomen
Met hun eerbiedig aengesicht
De Majesteit van 't naeckend licht,
Dat hun verschijnt met zijne klaerheit,
Na'et overdryven van de naerheit[10]
En donckren nevel van 't geschil?
Wat Godtheit of dit wezen wil,[12]
Die nederdaelt, als uit de wolcken,
Genegen Zeven vrye volcken[14]
In hun doorluchtste Stadt, dien stoel[15]
Der goude Vryheit, door 't gewoel

* Van 1657. Volgens de tekst van *Klioos Kraam* II, 1657, blz. 129. Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, 589, betekent: Van gelaat en gestalte een god gelijk. Estevan de Gamarra, een bekwaam diplomaat, was Spaans gezant in Den Haag. Zijn regering was ontstemd over de versterking van onze vloot, bedoeld tot beteugeling van de zeerovers in de Middellandse zee (zie vs. 64-65: *de Zee van roof te schuimen*) en droeg hem op, opheldering te vragen. Daarop slaat het *geschil* in vs. 11. De gezant werd ten volle bevredigd. In Januarie 1657 werd hij met buitengewone plechtigheid te Amsterdam ontvangen.

2 *den glans der Avondsterre:* als vertegenwoordiger van de Spaanse monarch, door Vondel wegens zijn heerschappij over het verre Westen de *Avondvorst* genoemd (*Verovering van Grol*, deel 3, blz. 130, vs. 71).

3 *helder:* schitterend.

5 *de Goden van ons stroomen:* de stroomgoden van Amstel en IJ, mythologiese verpersoonliking van de Amsterdamse regering.

10 *overdryven:* het voorbijtrekken van de dreigende wolk (zie boven), *naerheit:* somberheid.

12 *wil:* zal.

14 *Zeven vrye volcken:* de zeven Noordelike gewesten, tegenover de tien Zuidelike (vs. 25).

15 *stoel:* zetel.

Der straeten, onder 't bly bejegenen
En minzaem groeten, milt te zegenen
Met haere tegenwoordigheit,
Waerop men jaeren heeft gebeit?
Ai melt ons dit door tael of teken,
Zoo wort de wierookgeur ontsteecken.

Tegenzang.

Het is G A M A R R A zelf, de mont[23]
Des Konings, die het vreverbont
Der tien en zeven Nederlanden
Met zijne penne en eige handen
Bezegelde, en, van oorlogh wars,
Ten leste d'ysre poort van Mars[28]
Hiet sluiten met metaele boomen,[29]
Tot rust van lant en zee en stroomen.
Het is de vreedzaeme Afgezant
Des Konings, die, van strant tot strant,
Zijn heerschappy in top ziet wassen,
En met zijne armen beide d'assen[34]
Der Christe weerelt ommevat,
En al den Peruaenschen schat,
Den zilverbergh, en goude vlieten
Met heele vlooten wenscht te gieten
In Hollants schoot, daer Amsterdam
Tot aen de starren steigren quam[40]
Met Cezars kroon, waarin zijn voncken[41]
Van gout en diamanten bloncken,
En eeuwigh blincken, tot een pracht,
Een merck van 't Keizerlijck geslacht.

Slotzang.

Zijt wellekoom: ry in, en nader,
O E S T E V A N, ghy vredevader,
En vredevoeder, vredetong.
Ry in, onthaelt van out en jong,[48]

23 *mont:* woordvoerder, gezant.
28 *d'ysre poort van Mars:* zinspeling op de tempel van Mars te Rome, die in vredestijd gesloten werd.
29 *hiet:* beval te.
34 *beide d'assen:* het Noordelike en Zuidelike halfrond.
40 *steigren:* stijgen.
41 *Cezars kroon:* de keizerskroon boven het Amsterdamse wapen.
48 *onthaelt van:* verwelkomd door.

En alle kunne, en arme en rijcke.
Dat al het Y zijn vlaggen strijcke,[50]
Ter eere van uw Meesters Kroon.
Dees Stadt was al van outs gewoon
Zijn Grootvaêrs in haer' schoot t'ontfangen.[53]
De Vijfde Karels beelt, gehangen
Op 't Raethuis, tuight noch van dien tijt
En dagh, zijn Majesteit gewijt,
Daer 's volcks gejuich vermenighvuldight.
Zijn nazaet, vrolijck ingehuldight,[58]
Als telgh van desen hoogen struick,[59]
Wert hier van Burgermeester Buick
Oock d'eedt, ten steun van 't Recht der vroomen,[61]
Uit last der Vroetschappe afgenomen.
Nu hoopen wy, verknocht door vre,
Met uwe Monarchy de zee
Van roof te schuimen, en te vaegen.[65]
Zoo laet ons welkomste u behagen.[66]

J. V. VONDEL.

Ter Bruilofte van den E. Bruidegom Gysbreght van Zusteren, en zyne E. Bruit Helene Donkers.*

De Minnegodt, nu Mars niet langer by den Dommel
Op klinkende trompet te paerde draeft in 't velt,[1-2]
Sticht bruiloften, en roert alom de bruiloftstrommel,
Waer by het menschdom groeit, dat in den oorlogh smelt.[4]

50 *zijn vlaggen strijcke:* ter begroeting.
53 *Grootvaêrs:* voorouders.
58 *Zijn nazaet:* Philips II, die de 1ste Oktober 1549 te Amsterdam gehuldigd werd, waar hem de eed afgenomen werd door de jongste burgemeester, Joost Sybrandsz Buick (vs. 60).
59 *struick:* stam.
61 *vroomen:* rechtschapen burgers.
65 *vagen:* vegen, zuiveren.
66 *Zoo:* in deze stand van zaken.
* Van 1657. Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 769. Het huwelik van dit Katholieke echtpaar had plaats te 's Hertogenbosch, de 30ste Januarie 1657.
1-2 Herinnering aan de belegering van 's Hertogenbosch in 1629.
4 *Waer by:* waardoor; *groeit .. smelt:* aanwast .. vermindert.

De schoonheit bezight hy tot zijn geweer en wapen,
En legert zich in 't oogh der Jofferen al stil,[6]
Van waer zijn boogh beschiet wat voor hem is geschapen,
En treft het koelste hart ook tegens zijnen wil.
Men zagh voorheene Europe en Asie te zamen
In 't harrenas gekant om 't schaeken van Heleen,[10]
Daer zoo veel dapperen en helden ommequamen,
En om den roozekrans een ry van jaeren streên:[12]
Een zediger HELENE is wederom gebooren
Voor haere wederga, doch niemant tot verdriet.
Zy trouwt ter goeder tijt den helt, haer toebeschooren,[15]
Die haer het minnepant uit zuivre liefde biet.[16]
De Bruiloftsgodt, nu 't loof in sneeuwjaght leght gedoocken,[17]
Bekranst zijn hooft met veil, en treet de Schoone voor,[18]
Daer 't heiligh bedde staet voor 't minnend paer ontlooken,[19]
De Bruit hem langkzaem volght op 't ongewoone spoor.
By poozen schijntze uit angst en bloodigheit te deinzen,
Te momplen binnen 's monts: wat gaet my leider aen?[22]
De speelgenooten zien de strijt van haer gepeinzen,
De traenen op de wang, en zuchten al belaen.[24]
Godt Hijmen keert zich om, en ziet de kaecken bloozen,
Van schaemte, en hoe de maeght uit vreeze dootsch besterft,[26]
Hoe bloode schaemte en vrees de lelien en roozen
In 't zedigh aenschijn mengt, dat verft en dan misverft.[28]
Ay, zeght hy, schoone Bruit, schep moet, en wilt niet schromen
Te volgen op mijn spoor: wy gaen naer 't paradijs,
Daer is uw vader en uw moeder uitgekoomen.
Dit 's lantsgebruik: men zingt dit liet op d'oude wijs.
De Bruigom GYSBREGHT zal u troosten, als uw hoeder.
Hoe is uw geest zoo schuw? ay vrees geen ongeval:
Dus wort een maeght een vrouw, van vrouwe een blijde moeder.
Laet zien hoe 't bruiloftskleet u morgen passen zal.

6 *al:* heel.
10 *In 't harrenas gekant:* gewapend ten strijde getrokken.
12 *roozekrans:* als eerbewijs voor de overwinnaar (*Ned. Wdb.* XIII, 1550).
15 *te goeder tijt:* op een gezegend ogenblik, tot haar heil.
16 *het minnepant:* de trouwring.
17 *sneeuwjaght:* sneeuwbuien; *leght:* ligt.
18 *veil:* klimop.
19 *ontloocken:* opengeslagen.
22 *leider:* helaas; *gaet my aen:* overkomt mij.
24 *belaen:* bezorgd.
26 *dootsch besterft:* doodsbleek wordt.
28 *verft:* doet blozen; *misverft:* doet verbleken.

Voor Alexander den VII.[aant.*]

Hersteller van JESUS Societeit in den Staet van Venetie.

RESTITUIS REM.

HANTWERPEN.
Ter Druckerije voor de Societeit. 1657.

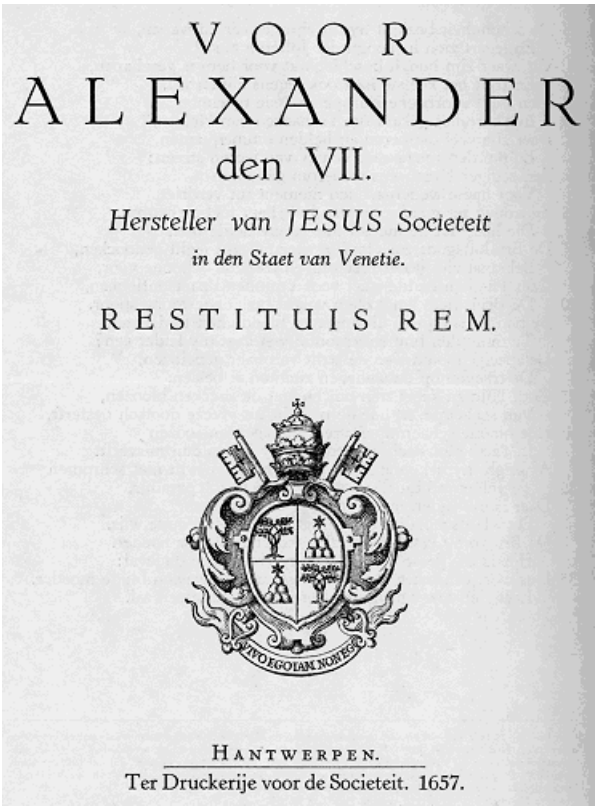
VOOR
ALEXANDER
den VII.
Hersteller van JESUS Societeit
in den Staet van Venetie.
RESTITUIS REM.
VIVO EGO IAM, NON EGO
HANTWERPEN.
Ter Druckerije voor de Societeit. 1657.

* Van 1657. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in quarto (Unger No. 560). Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 846, betekent: 'Gij herstelt de zaak', waar dit betrekking heeft op Quintus Fabius Maximus, bij wie Vondel deze paus, wegens gelijkheid van naam, reeds vroeger vergeleek (zie deel 5, blz. 847 en 922). Vgl. H.J. Allard: Vondel's Gedichten op de Societeit van Jezus.

I. Zang.

Helptme, o goddelijcke rejen,
Zalige Englen, daer om hoogh;
Helptme nu, van 's hemels boogh,
J E S U S broederschap gelejen,
Daer Sint Marck Ignatius,[5]
Op 't behaegen der dry Kroonen,[6]
Welkom heet in zijne zoonen,
Met een' blijden vredekus.
A L E X A N D E R , overgooten
Van Godts Geest en poëzy,[9-10]
Storte zijnen geest in my
Uit de zeven Roomsche sloten.[12]
Zijne topstar, die haer' glans[13]
Uit de bergen door de dalen
Uitspreit, leide al Godts kooraelen[15]
Op mijn kercklier aen den dans.[16]
Laet Pindaer den renpalm loven:[17]
Deze olijf kan 't al verdoven.[18]

I. Tegenzang.

Grooten passen groote zaecken,
Allergrootsten 't grootst van al,[20]
Fabius een' Hannibal[21]
En zijn torts van 's Tybers daecken
Af te keeren, en dien Staet,[22-23]
Zoo veele ongeruste bedden,[24]
Langksaem door gedult te redden.[25]
Alexander zagh Eufraet[26]
Noch geen' Ganges aen: zijn benden[27]

5 *Sint Marck:* Venetië; *Ignatius:* Loiola, stichter van de Jezuietenorde.
6 *dry Kroonen:* de Pauselike driekroon van Alexander VII.
9-10 Alexander VII schreef ook gedichten.
12 *Roomsche sloten:* de zeven bergen der heilige stad.
13 *topstar:* in top gevoerde ster.
15 *kooraelen:* koorzangers; zie vs. 1.
16 *Op:* bij het spel van; *kercklier:* mijn lier aan de eer van de Kerk gewijd.
17 *Pindaer:* Pindarus, Grieks dichter (± 500 v. Chr.) bezong de overwinnaars in de Olympiese wedrennen (vandaar *renpalm*).
18 *olijf:* vredestak, waarmee Alexander de eendracht tussen Venetië en de Jezuieten herstelde; *verdoven:* dof maken, overschitteren.
20 *Allergrootsten:* zinspeling op de bijnaam *Maximus*.
21 *Hannibal:* vgl. deel 5. blz. 847, vs. 31.
22-23 d.w.z. Rome voor verwoesting door H. te behoeden.
24 *ongeruste bedden:* waarin men onrustig is (*Ned. Wdb.* X, 1653).
25 *door gedult:* door af te wachten, te dralen (‘cunctando’).
26 *Alexander:* Alexander de Grote (weer naamsgelijkheid. Vgl. deel 5, 847-848).
27 *Noch geen':* dubbele, versterkende ontkenning.

Overtrocken met een' loop[28]
Azie, Afrike, en Euroop,
Tot aen 's weerelts uiterste enden.
d'Overwonnen danckt de maght,[31]
Die hem door de neêrlaegh zegent,[32]
En, gelijck een Godt, bejegent[33]
Onder 't menschelijck geslacht,
Daer de wieroockouters blaecken.
Grooten passen groote zaecken.

I. Slotzang.

Recht. Zoo past het oock den lesten[37]
Van de Fabiën Godts huis
Door het zegenrijcke Kruis
Voor te staen, de Turcksche pesten[40]
Af te keeren, en Sint Marck[41]
Op te wecken om Lojole
Te herstellen in zijn schoole,
En geslote stadt en kerck.[44]
Recht. Zoo past het A L E X A N D E R
Den Chinees en Indiaen[46]
t'Overwinnen door Godts vaen,
Christus opgerechten stander.[47-48]
Een verdooft op zijnen troon[49]
Fabius, en Flippus zoon.[50]

II. Zang.

O gezegende herboorte
Der genootschap, daer de Leeuw[52]
Heerlijck, na een halleve eeuw,
J E S U S ballingen ter poorte
Weder inhaelt, als een vloot,
Die uit Ofir met haer kielen[56]
Schatten aenbrengt voor de zielen,

28 *met een' loop:* in één veldtocht.
31 *d'Overwonnen:* nl. door het kruis.
32 *zegent:* geluk brengt.
33 *gelijck een Godt:* de Paus, als stedehouder van Christus; *bejegent:* tegemoet komt.
37 *den lesten:* nl. afstammeling.
40 *Voor te staen:* te beschermen; *pesten:* verderfbrengers.
41 *Af te keeren:* nog in 1657 sloot Alexander een verbond met Venetië tegen de Turken.
44 *geslote stadt:* tot voor kort voor de Jezuieten gesloten.
46 De Jezuieten zonden missionarissen naar China en Indië.
47-48 Zie Op het Eeuwgetijde van Ignatius, vs. 3.
49 *Een:* eenzelfde paus; *verdooft* (vgl. vs. 18): overtreft.
50 *Flippus zoon:* Alexander de Grote.
52 *de Leeuw:* nl. van Sint Marcus: Venetië.
56 *Ofir* (vgl. 2 Kron. 8, 18), de streek vanwaar Salomon met schepen het goud voor zijn bouwwerken liet komen.

En belant met vollen schoot.[58]
Nu verstommen lasterboecken,[59]
Lastermonden, Haet, en Nijt,
Voor dees zege, na dien strijt
Tegens d'opgehitste Vloecken.[62]
Zy verkeeren alle in steen,
Die den beucklaer wederstreven,[64]
Daer Godts titel in gedreven
Noit zoo schoon de zee bescheen,
En Antenors heerschappije.[67]
Duick nu, nacht van Barbarije.[68]

II. Tegenzang.

Dat het kerckrecht van Sint Peter[69]
Eens beginne, en vonnis strijck'
Over 't klaegende ongelijck,[71]
Voeght dien stoel, en niemant beter.
Die ter poorte uitgaen met Godt,[73]
In een' staetstorm, zoo verbolgen,[74]
's Heilants droeven kruisgang volgen,
Elck ten schimp staen, en ten spot,
Worden tot deze eer gewaerdight,[77]
Niet by hantvest, dwang, en drift,[78]
Maer door 't eigen kruisgeschrift,[79]
Als hun meester, gerechtvaerdight.[80]
Zoo verkeert de doornekrans,
En dat vinnigh tegenkanten
In een kroon van diamanten,
In een' loutren zonneglans.
Ay, wie weigert kruis en lijden?
Triomfeeren volght het strijden.

58 *belant:* aanlandt.
59 *lasterboecken:* o.a. van Sarpi: De Geheimen des Pausdoms, hier te lande veel gelezen.
62 *Vloecken:* boze machten, misdadigers.
64 *beucklaer:* schild. Zinspeling op het Medusahoofd in het schild van Perseus, dat ieder die het aanschouwde deed verstenen; tevens op het schild van *Lucifer* (vs. 1907-1910).
67 *Antenors heerschappije:* het machtige Venetië, volgens de sage gesticht door Antenor en zijn volgelingen, uit Troje gevlucht.
68 *Barbarije:* de nacht van het Turkse ongeloof.
69 *kerckrecht:* kerkelik recht.
71 *ongelijck:* onrecht; hier: de slachtoffers van het onrecht.
73 *ter poorte uitgaen:* nl. van Venetië, dat hen uitdreef.
74 *staetstorm:* politieke beroering; *verbolgen:* heftig (slaat op: staetstorm).
77 *gewaerdight tot:* waardig gekeurd.
78 *by:* door; *drift:* aandrang, geweld. Dus niet door invloed van wereldse macht.
79 *'t eigen kruisgeschrift:* dat ook zij het kruis opgenomen hebben (vgl. vs. 75) is het bewijs dat ze gerechtvaardigd zijn.
80 *hun meester:* Christus.

II. Slotzang.

Zou de stoel hen niet beschutten,[87]
Die den storm van 's afgronts poel[88]
Uitstaen, en den Roomschen stoel[89]
Met hun halzen onderstutten?
Zou d'aeloude Sleutelmaght[91]
Niet de sloten opensluiten,
Die zoo lang den toegang stuiten
Voor 't stantvastighste geslacht?[94]
Kan gehoorzaemheit verbeuren
Haer gerechtigheit, en Recht,[95-96]
In veel jaeren noit beslecht?[97]
Zou d'onnozele eeuwigh treuren,[98]
Zuchten in dit worstelperck?
Neen, het einde kroont het werck.

III. Zang.

Paduaensche letterwijzen[101]
Heeten aen den Padusstroom[102]
Hun genooten wellekoom.
Torentrans en kercken rijzen,
Steecken 't hooft op, nu de deught
En de wijsheit, dus gesteven,[106]
Schooner luister van zich geven
Door den opgang van hun jeught.[108]
Moght Valeer den tijt herleven,[*109]
Boeten 't schendigh tijtverlies
In 't gedicht van 't gulden vlies,[110-11]
Hy zou met dit vaendel streven[112]
Door de baren naer de vacht

[*][Randschrift:] *Padua is de geboortestadt van Valerius Flakkus, en Titus Livius*.

87 *de stoel:* de pauselike Stoel.
88 *'s afgronds poel:* de hel; vgl. de *staetstorm* in vs. 74.
89 *uitstaen:* verduren.
91 *d'aeloude Sleutelmaght:* de macht der Pausen als opvolgers van Sint Petrus.
94 *'t stantvastighste geslacht:* de Jezuïeten, wegens de gezamenlike geestelike stamvader zo genoemd.
95-96 Kan de Orde, al gehoorzaamde zij aan het uitwijzingsbevel, daardoor de aanspraak verliezen op een rechtvaardige behandeling volgens het Kanonieke recht?
97 *beslecht:* waaromtrent sinds vele jaren geen beslissing genomen is (*Ned. Wdb.* II, 2032).
98 *d'onnozele:* de onschuldig veroordeelde.
101 *letterwijzen:* geleerden van de universiteit en het seminarie van Padua.
102 *Padusstroom:* Po.
106 *gesteven:* gesterkt.
108 *den opgang van hun jeught:* de opkomst, de bloei van een veelbelovende jonge generatie der Jezuïeten?
109 *Valeer:* Valerius Flaccus, in Padua geboren, bezong de Argonautentocht in een onvoltooid heldendicht, de *Argonautica; den tijt herleven:* opnieuw leven in onze dagen.
110-11 De schandelike verkwisting van de tijd, besteed aan zijn heidense Argonautica goed maken.
112 *met dat vaendel:* onder Christelike banier.

Van het Kruislam, dat de vlecken[113-14]
Van het Heidendom kan decken,
En genezen door zijn kracht.[114-16]
Livius, herschrijf uw bladen:[117]
Rome leeft door braver daeden.[118]

III. Tegenzang.

Weereltwijsheit bouwt de muuren
En den burgerlijcken Staet,
Die verandert en vergaet,
Schoon hy menige eeuw kan duuren:
Rome, dat zoo heerlijck stont,
En daer weerelden om slaven,[124]
Leght al lang in puin begraven,[125]
En met al zijn pracht te gront:
Maer de hooftstadt aller steden,
Die van outs in bloedigh zweet
Onder Christus kruisvaen street,
Van geen paertshoef wert vertreden.[130]
Hanthaef dan, Veneetsche Raet,
Met een levendigh betrouwen
Die Sint Peters kerckmuur bouwen,[133]
Godt ter eere, en uwen Staet.[134]
Zwaert en kogel steên vernielen:[135]
Godt leeft eeuwigh in zijn zielen.[136]

III. Slotzang.

Dit herstellen is Venedigh
Ruim de kroon van Krete waert.[137-38]
Ottoman ontziet het zwaert[139]
Van den Zeeleeuw, streng en snedigh[140]
In 't verweeren van Godts zaeck.
Hoort hem onder J E S U S ridderen,[142]
Zonder schricken, zonder sidderen,

113-14 een Christelik epos schrijven, gewijd aan een Christelik ‘gulden vlies’, nl. over het Kruislam.
114-16 *de vlecken decken en genezen:* de zonden boeten en uitwissen.
117 *Livius:* de Romeinse geschiedschrijver, ook te Padua geboren; *herschrijf uw bladen:* schrijf opnieuw de geschiedenis, maar nu van het Christelike Rome.
118 *braver:* voortreffeliker.
124 *slaven:* in slavernij, in onderworpenheid verkeren.
125 *Leght:* ligt.
130 Het Rome der Pausen werd nooit door een vijand vertrapt.
133 *Die Sint Peters kerckmuur bouwen:* de Jezuieten als hechtste steun van de Kerk.
134 *Godt ter eere:* leuze der Sociëteit: ad majorem Dei gloriam.
135 *steên vernielen:* zijn in staat om steden te verwoesten.
136 *zijn zielen:* de gelovigen.
137-38 In 1645 moest Venetië Creta aan de Turken afstaan.
139 *Ottoman:* de Turk.
140 *snedigh:* krachtig.
142 *hem:* de Zeeleeuw.

Uit zijn golf, geterght tot wraeck,
Brullen over gansch Turckijen.
Ziet zijn boeck den Alkoran,[146]
Die geen licht verdraegen kan,
Overtuigen, overstrijen,[148]
Waer dees zon de nevels breeckt.
Dwaeling zwicht, als waerheit spreeckt.

IV. Zang.

A L E X A N D E R , help mijn cijter
Met uw maete. Geen Pindaer[152]
Kan u volgen met zijn snaer;
't Zy gy aenstapt met den mijter
Van Melchisedech, om pais[155]
In te voeren onder Heeren,[156]
Die door oorlogh 't Kruis onteeren;
't Zy de Noortstar uw palais
Door Christine koom' begroeten,[158-159]
Die, gezalft in 't openbaer
Van uw hant, voor 't hoogh altaer[161]
Zich vernedert aen uw voeten,
U voor haeren vader kent.[163]
Toevlught der verstrojelingen,[164]
Help en sterck my onder 't zingen,
Zulck een' koorzang ongewent.
O Hersteller der getrouwen,
Wie kan uwen lof ontvouwen!

IV. Tegenzang.

Geen gedachtenis van naelden,[169]
Daer het zwerck om hoogh op drijft,
Langer in heur waerde blijft,
Hoe d'Egyptenaers oock praelden,

146 *zijn boek:* het embleem van Sint Marcus, met de gevleugelde leeuw; *den Alkoran:* de Koran (*al* is het Arabiese lidwoord). Dit slaat op de zendingsarbeid der Jezuieten onder de Mahomedanen.
148 *overtuigen:* tot bekentenis van schuld of van ongelijk brengen (*Ned. Wdb.* XI, 2144); *overstrijen:* bestrijden, door klem van redenen zijn mening doen prijsgeven. (*Ned. Wdb.* XI, 2088).
152 *maete:* maatgezang (vgl. vs. 9-10 en vs. 184).
155 *Melchisedech* gold als voorafbeelding van Christus (zie *Hebr.* VII, 17).
156 *in te voeren:* te brengen, te bevorderen; *Heeren:* vorsten.
158-159 *de Noordstar .. door Christine:* Skandinavië, in de persoon van de bekeerde koningin Christina (zie deel 5, blz. 917 vlg.).
161 *Van:* door.
163 *kent voor:* kerent als.
164 *verstrojelingen:* de verstrooide leden van de Sociëteit..
169 *naelden, Daer het zwerck om hoogh op drijft:* hemelhoge gedenknaalden, gelijk die der Egyptenaren (172).

Als uw voorzorgh, trouw besteet[173]
Aen de kudde, uw' staf bevolen,[174]
Die in 't weiden niet kan doolen,[175]
En zijn lammers niet vergeet.
Gy, die waerdigh, hier beneden,
Christus stede en stoel bezit,[178]
Als een hooft, bestelt elck lidt[179]
Zijne plaets, opdat de leden
't Lichaem dienen in 't gemeen,[181]
Elck hun beurt en ampt bewaeren,[182]
Zonder buiten 't spoor te vaeren.
Op uw maet en voorzang treên
Alle wettige amptenaeren.[185]
Eene hant vereent veel snaeren.[186]

IV. Slotzang.

O Hersteller der getrouwen,
Leef in eere, wyder dan
't Licht van 't starrelicht gespan[189]
't Heiligh koningkrijck ziet bouwen,[190]
Dat, van eeuw noch grens bepaelt,[191]
Naer uw kerckgezanten luistert,[192]
Waer de waerheit, lang verduistert,
Uit den naem van J E S U S straelt.[194]
Laet de schaduw van uwe eicken[195]
Elck beschutten, die uw woort,
Als een kerckorakel, hoort,
En ontfang dit tot een teiken
Van mijn' plicht, u onderdaen:[199]
Neem mijn' zang voor wieroock aen.

I.v.V.

173 *Als:* te verbinden met *langer* (vs. 171).
174 *uw' staf bevolen:* aan uw herderstaf toevertrouwd.
175 Versta: die onfeilbaar is.
178 *stede:* plaats.
179 *bestelt:* verschaft.
181 *in 't algemeen:* in gemeenschap, in het algemene belang.
182 *hun beurt en ampt bewaeren:* hun taak vervullen op hun beurt.
185 *wettige amptenaeren:* kerkelike waardigheidsbeklederS.
186 Alle snaren (van de citer of de harp) worden door één hand bespeeld, d.w.z. allen zijn u gehoorzaamheid verschuldigd.
189 *'t starrelicht gespan:* het van sterren schitterende uitspansel (*Ned. Wdb.* IV, 1775).
190 Aan de Kerk, 't Godsrijk, ziet bouwen.
191 *van:* door; *bepaelt:* beperkt.
192 *kerckgezanten:* missionarissen.
194 Vgl. 'De Vierbaeck van Ignatius Lojola', vs. 20-21 (in Dl. 5, blz. 501).
195 *uwe eicken:* zinspeling op de eik in het familiewapen van Chigi.
199 *u onderdaen:* aan u onderdanig, ondergeschikt.

J. V. Vondels Keurgedicht *Op de* Keurstehouderschap *Van den doorluchtighsten Vorst en Heere* J. Mauritius,[aant.]

Prince van Nassau, Vorst des H. Rijx, Stadthouder te Kleef, &c.

Toen zijne Vorstelijcke Doorluchtigheit, in den naem van Keurbrandenburgh, ter Keure van den Roomschen Koning trock:
PROFERET IMPERIUM.

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't jaer MDCLVII.

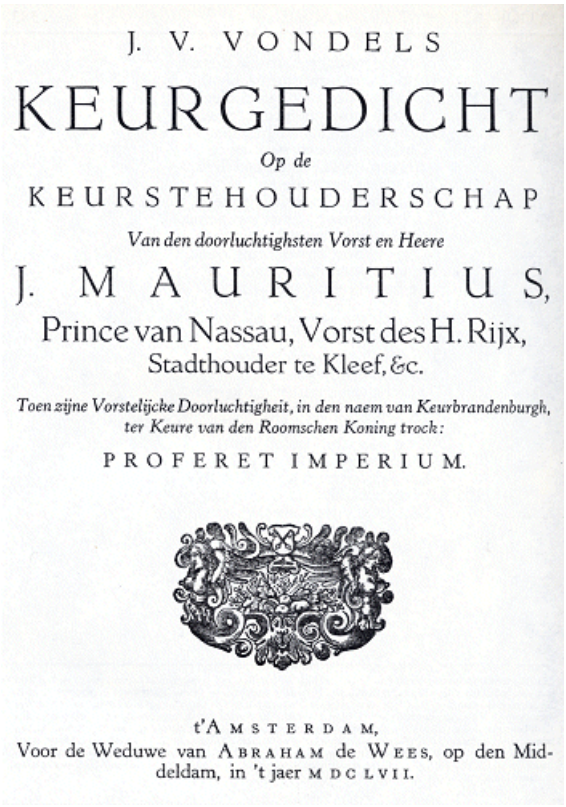
J. V. VONDELS
KEURGEDICHT
Op de
KEURSTEHOUDERSCHAP
Van den doorluchtighsten Vorst en Heere
J. MAURITIUS,
Prince van Nassau, Vorst des H. Rijx,
Stadthouder te Kleef, &c.
Toen zijne Vorstelijcke Doorluchtigheit, in den naem van Keurbrandenburgh, ter Keure van den Roomschen Koning trock:
PROFERET IMPERIUM.
t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't jaer MDCLVII.

J. V. Vondels Keurgedicht *Op de* Keurstehouderschap *Van den doorluchtighsten Vorst en Heere* J. Mauritius, Prince van Nassau, Vorst des H. Rijx, Stadthouder te Kleef, &c.*

Het Keurhof Brandenburgh, gesterckt door 't kinderbaeren[1]
Der Keurvorstinne, stont nu vast op twee pylaeren;[2]
Europe en Christenrijck gewaeghden van de Faem,
Die Koningsbergen, om den tweeden erfgenaem
Van Fredrick Willem, noode op die geboortefeesten[5]
En staetsien des zoons, begroet van duizent geesten,[6]
Op 't dondren der kortouwe; als MAURITS wiert verzocht[7]
Zich ree te houden, om op 't heerelijckst den toght[8]
Naer Franckfort te bekleên, den Keurvorst aen te trecken,[9]
En 't armelijnen voêr, besprengt met schoone vlecken.[10]
Zoo braef een Vorst van 't Rijck, geschapen tegens last[11]

* Van 1657. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in 4° (Unger No. 561). Tussen 't titelblad, hiernaast typografies nagevolgd en déze bladzij heeft de oude uitgave natuurlik 'n blanke pagina. - Het titel-motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 795, betekent: Hij zal het rijksbewind opdragen. In 1652 werd Johan Maurits door keizer Ferdinand III verheven tot de rang van Duits rijksvorst. Vijf jaar later vaardigde de Grote Keurvorst van Brandenburg (zie deel 5, blz. 154) hem af als zijn vertegenwoordiger bij de keizersverkiezing te Frankfurt. Het was aan de invloed van Johan Maurits te danken, dat Leopold, zoon van de overleden keizer Ferdinand III, gekozen werd. Zie voor de toelichting ook de voorafgaande *Jaghtzang*.

1 *Keurhof:* keurvorstendom.
2 *Keurvorstinne;* Louise Henriette, die in 1646 met Frederik Willem van Brandenburg trouwde (zie deel 5, blz. 154); *twee pylaeren:* de beide zoontjes, Karel Emilius (geb. 1655) en Frederik (geb. 1657), de latere opvolger.
5 *geboortefeesten:* zie over deze feesten, het daarheen gezonden gezantschap van de Republiek en de gift: deel 5, blz. 849.
6 *staetsien:* plechtigheden; *geesten:* vernuften, kunstenaars en geleerden.
7 *kortouwe:* kanon.
8 *op 't heerelyckst:* met grote praal.
9 *bekleên:* aanvaarden; *den Keurvorst aen te trecken:* de plaats van de Keurvorst te bekleden. En in letterlike zin: *'t armelijnen voêr* (de met hermelijn gevoerde mantel) aan te trekken.
10 *besprengt met schoone vlecken:* wit met donkere plekken afgewisseld.
11 *braef:* voortreffelik; *geschapen tegens last en eere:* opgewassen tegen last en eer, van nature geschikt zowel voor lastige- als voor eere-posten.

En eere, weigert niet het geen zijn Hoogheit past,
Die willigh, Christenrijck en elck ten dienst, wil streven
Naer onverwelckbren palm, der helden lust en leven.
Het weldoen aen 't geslacht der menschen voeght een' Godt,[15]
Die volcken wetten stelt, en stiert door zijn gebodt.[16]
Men zagh het voorspel van dees staetsie aen lievreien
Van zilver groen en root, aen pagie, en lackeien,
Aen paerden, en karros, trompet, en banderol,[19]
En hofsleip, elck om 't braefste. al wat men ziet staet vol[20]
In pracht, en heerlijckheit. geweer en wapens blaecken,
En blickren van gesteente, en gout. gewaeden kraecken[21-22]
Van rijck borduurssel, als een koningsvaert vereischt.[23]
Zoo rijst de Vorst van 't licht des morgens, eer hy reist
Ter kimme uit, op den glans der heldre morgenstarre,
Die ieders oogen weckt, om uit te zien van verre
Hoe 't eenigh schoon, de zon, op 't voortreên van den glans[27]
Des blijden dageraets, zal steigren naer den trans[28]
Der heemlen, op den troon van haeren gouden wagen,
Met gloeienden robijn en diamant beslagen;
Terwijl een frissche dauw van lelien, een wolck
Van roozen om haer zweeft, die van het juichend volck[32]
Zal werden aengebeên, daer duizent nachtegaelen
Uit lustprieelen haer begroeten, en onthaelen;[34]
Dewijl zy 't al verlicht, en, vroegh en 's avonts spa,
Wat leven zoeckt verquickt, en aenqueeckt uit gena.[36]
Een stoet van Edelen, Vryheeren, Riddren, Graven
Staet reede, om op dien draf het Keurhooft naer te draven,[38]
In dit doorluchtigh stof, den Rijn op, die vast wijckt,[39]
Daer elck een trots Romain in zulck een' drang gelijckt,[40]
Een adelaer in 't Rijck der Duitsche Roomsche Heeren,
Die onder Oostenrijck en Cesar triomfeeren,[42]
En stuiten door het zwaert van 't Keizerlijck gebiet[43]
Den wreeden Mahomet, die Christus grens beschiet,[44]
En maghtiger in 't velt, door 't jammerlijck krackeelen
Der Christe Vorsten, vlamt om Christus rock te deelen,[46]

15 *een Godt:* nl. een ‘aardse god’, een vorst.
16 *stiert:* bestuurt.
19 *banderol:* smalle vaan, dikwels gevoerd aan een lans (*Ned. Wdb.* II, 961).
20 *hofsleip:* gevolg; *om 't braefste:* wedijverend in voortreffelikheid.
21-22 *Geweer en wapens:* degens en wapenrustingen; *blaecken en blickeren:* glanzen en schitteren.
23 *koningsvaert:* tocht om een vorst te kiezen.
27 *voortreên:* voorafgaan.
28 *steigren:* opstijgen.
32 *van het volck:* door de menigte.
34 *lustprieelen:* lusthoven; *onthaelen:* verwelkomen.
36 *aenqueeckt:* doet groeien.
38 *naer:* na.
39 *vast:* intussen.
40 *een trots Romain:* een fiere Romeinse strijder; *drang:* dichte menigte.
42 *Cesar:* de Keizer.
43 *stuiten van:* afweren van.
44 *beschiet:* in de ruimere, 17de-eeuwse betekenis: raakt, (reeds) bereikt (*Ned. Wdb.* II, 1976).
46 *vlamt om:* er vurig naar verlangt; *Christus rock:* het onverdeelde Christenrijk.

Die heel en nadeloos van 't krijghsvolck wert verschoont,[47]
Toen Godt, aen 't kruis gehecht, met doornen hing gekroont.
De Scepterdraeger en Aertskamerling der kamer,[49]
Voert, als Grootmeester van zijne Orden, nu geen' hamer,
Noch heirbijl, maer den staf, en rijdt naer 't keurpalais,
Gelijck een vader van den algemeenen pais,
Die blinckt hem liefelijck ten oogen uit, zoo zedigh
Dat elck bezadight wort door dit gezicht, en vredigh[54]
En vriendelijck verlangt en luistert naer den toon
Van zijne wijze stem, de stut van d'oude kroon;
Waeronder duizenden van vroome zielen schoolen,[57]
Die al te noode van den grijzen stam verdoolen:
En Otto d'eerste, die het Duitsche Keizerdom
Zoo zegenrijck verhief, en Godts gebiet alom[60]
Bevredighde, vermaent, zoo 't schijnt, het keurorakel[61]
Dat nu geen Koningshooft veraerde van de schakel
En keten, die een ry van eeuwen achtereen[62-63]
Germanje hielt verknocht, de Vorsten, en de steên[64]
Door liefde en trouw verbondt, gelijck een riem de lenden
En leden t'zamenbint. zoo stuit de Vre de benden
Van burgerlijcken twist door een voorzichtich hooft,[67]
Dat al de weerelt heil en zegening belooft.
De norsse Tweedraght [die de Goden holp aen 't hollen,[69]
Toen d'appel, root van gout en blozend root, quam rollen
Door 't feest van Pelion, daer Thetis met een' krans[71]
Van wier om 't hangend hair, in 't midden van den dans,
De Godtheên danssen zagh,] zal uit een' nevel loeren
Om op haer twisttrompet de maghten aen te voeren,
Te kanten tegens een. de hemel keer' die pest[75]
Uit dezen hoogen Raet, en drijfze in Plutoos nest,
Dat niet dan slangen broet, en draecken, en Chimeeren,[77]
Alektoos, Tisifons, en razende Megeeren.[78]
De zwarte Helhont, die op menschespieren vast,[79]

47 *van:* door.
49 *Aertskamerling:* opperkamerheer, de titel van de Brandenburgse keurvorst.
54 *bezadight:* rustig, vreedzaam gestemd.
57 *schoolen:* een schuilplaats vonden.
60 *Godts gebiet:* de Christelike landen.
61 *Bevredighde:* de vrede schonk; *het keurorakel:* het college van keurvorsten, dat zich nog uit moet spreken over de keuze.
62-63 *veraerde van de schakel en keten:* in de reeks van goede vorsten, die de schakels van één keten vormen, ongunstig moge afsteken door ontaarding, d.w.z. door gebrek aan vredelievendheid.
64 *verknocht:* verbonden (in de keten).
67 *voorzichtich:* vooruitziend, beleidvol.
69 *holp aen 't hollen:* hun zelfbeheersing deed verliezen.
71 *'t feest van Pelion:* op de berg Pelion werd de bruiloft van Peleus en Thetis gevierd. Bij die gelegenheid wierp Eris (de godin van de Tweedracht), die niet genodigd was, een gouden appel met het opschrift ‘voor de schoonste’ op de feestdis.
75 *kanten tegens een:* tegen elkaar op te zetten; *die pest:* dat verderf.
77 *niet:* niets; *Chimeeren:* vuurspuwende monsters, van voren leeuw, in 't midden geit, van achter draak.
78 *Alekto, Tisiphone* en *Megaera* zijn de namen van de Wraakgodinnen.
79 *vast op:* belust is op(?)

En uit de nachtspelonck met zijn drie muilen bast,
Zy verre uit onzen dagh geketent, en verbannen.[81]
Men haet hier gruwelen, en purpere tyrannen,
Gewelt, dat schoon vergult, beholpen met wat schijns,[83]
Afgrijslijckheên bedeckt met een verniste grijns.[84]
De hantschoen rieckt van musk, en deckt, in schijn van handen,[85]
Den klaeuw van een Harpy, die met vergifte tanden[86]
Metael en stael verbijt, en, altijt even graêgh[87]
En gulzigh naer den roof, haer onverzoenbre maegh
En balgh met wiltbraet van onnozelen wil paejen.[89]
Men drijfze wegh die moort en brant en oproer kraejen,
En oorlogh, die verstockt eens menschen tijt verduurt.[91]
Germanje heeft, helaes, den krijgh te lang bezuurt,[92]
En ziet haere ackers noch te droef verwildert leggen,[93]
Begroeit met kreupelbosch, en doornehaege, en heggen.
Zy ziet haer steden noch en merckten zonder glans,
Haer kercken omgewroet, de torens zonder trans,
De sloten diep in assche en bloedigh puin begraven,
En duizenden verarmt en uitgeput, als slaven,
Van stof en zweet begruist, met een vermoeide ziel[99]
Herbouwen pijnelijck wat snel te gronde viel.
De hemel, nu verzoent, bestelle 't volck een' wachter,[101]
Die Mars geketent hou, zoo laet hy nimmer achter
Zijn' rugh een woestyny, en plat getreden gront,[103]
Daer 't heir een paradijs van weelde voor zich vondt.
MAURITIUS, die wijdt ten Westen heen ging streven,[105]
En voor zijn aengezicht de woestheit heeft verdreven,
De menscheneeters temde, in 't noit getemt Brazijl,[107]
Geeft hoop aen 't Keizerdom dat hy, gelijk een stijl,[108]
Het Rijxrecht stutten zal, en stuiten dees Barbaeren,
Die, onder Christus naem, het Christendom bezwaeren
Met een metaelen juck, veel lastiger alom[111]
Dan oit de Heidenschap, en 't bloedigh Turckendom
Den neck der vroomen druckte: oock gaet het vast dat d'Orden[113]

81 *onzen dagh:* het daglicht, dus: van de aarde.
83 *beholpen met:* geholpen door; *wat schijns:* een schone schijn.
84 *grijns:* masker.
85 *musk:* muscus; *in schyn van handen:* alsof het handen zijn.
86 *vergifte:* giftige.
87 *verbyt:* stuk bijt; *graegh:* begerig, vraatzuchtig.
89 *balgh:* buik; *onnozelen:* onschuldigen; *paejen:* bevredigen.
91 *verduurt:* langer duurt dan.
92 *bezuurt:* smartelik ondervonden.
93 *te droef:* zeer treurig; *leggen:* liggen.
99 *begruist:* bezoedeld.
101 *bestelle:* verschaffe.
103 *woestyny:* samensmelting van woestenij en woestijn.
105 *wijdt:* ver.
107 *menscheneeters:* vgl. *Jaghtzang:* vs. 88.
noit getemt: na de ontdekking van Amerika zond men aanvankelik slechts misdadigers en veroordeelden naar Brazilië, wat bij de strijd tegen de Indianen en de weerspannigheid der Portugese bestuurders tot grote wanorde leidde.
108 *stijl:* stut, zuil.
111 *lastiger:* drukkender.
113 *gaet het vast:* is het zeker.

Der Duitsche Ridderschap, zoo wijt befaemt geworden,

Ten hooghste was gedient met dien oprechten helt,[113-15]
Wiens dapperheit beproeft zijn oorloghsspoor in 't velt[116]
Van d'andre weerelt liet, en plante zijn banieren
In 't midden van het spoock en 't brullen van de dieren,[118]
Langs d'Indiaensche kust, en hielt den vyant staen,
In 't lant vol wildernis, en op den Oceaen,
Daer Portugezen, en afgrijsselijcke Wilden,[121]
Op hem hun grof geschut, en bitse pijlen spilden.[122]
De Koning aen de Belt vercierde noit de borst
En boezem van een' helt en zegenrijcken Vorst
Met zijnen Olifant, rechtvaerdiger noch trouwer,[123-25]
Dan dezen rustigen en moedigen Nassouwer,[126]
Van Keizer Ferdinand verheven, tot een blijck[127]
Dat deught dien Kruishelt zalft ten Vorst van 't Roomsche Rijck,[128]
Waer op de broederschap van zijn geheilighde Orden
Getrooster 't heiligh zwaert ging op haer zijde gorden,
En zwoer de horens van de Turcksche halve maen
Te breecken, waerze 't licht van 't Kruis in 't licht quam staen.[129-32]
Toen scheen de Bosforus, gedeckt met kruisgaleien,[133]
Daer hy Europe houdt van Asien gescheien,
Te juichen, en het hof van Ottoman vermant[135]
Te vlughten door de lucht, en over zee en zant,
Met zijne pesten, en verdoemelijcke vloecken,[137]
Arabie, en het graf van Mahomet te zoecken.
Zoo moedight MAURITIUS, op het zwaejen van de vaen,
Met zijn Grootmeesterschap de Christe Ridders aen.
De grens der waerheit vrees' noch ramp, noch ongevallen,[141]
Noch dat 's erfvyants heir te Weenen voor de wallen[142]
De tenten spannen zal, zoo lang dees wachter leef,
En uit den toren waeckt van 't Vorstelijcke Kleef.
Dees, gravende aen 't geberght naer versche watersprongen,[145]
En levende aders, die om strijt door d'aerde drongen,
Van hem tot eene bron vergadert in een vat,[147]
Ontdeckte ons zijn fortuin, den opgedolven schat,

113-15 Vgl. *Jaghtzang*, vs. 13; *oprechten:* rechtschapen.
116 *dapperheit beproeft:* beproefde dapperheid.
118 *het spoock:* de angstwekkende verschijning.
121 *afgrijsselijcke wilden:* vgl. vs. 107.
122 *bitse:* scherpe.
123-25 Johan Maurits werd door de koning van Denemarken begiftigd met de orde van de olifant.
126 *rustigen:* krachtige, flinke.
127 *Van:* door.
128 *Kruishelt:* Christelike strijder.
129-32 Onder Soliman II (1620-1666) bereikte de Turkse macht haar hoogtepunt. De Turkse vloot hield door rooftochten in de Indiese Oceaan, de Portugese koloniën in voortdurende vrees.
133 *kruisgaleien:* Christen schepen.
135 *vermant:* overmand, overmeesterd.
137 *pesten:* synoniem van *vloecken:* verderfelike machten of personen.
141 *De grens der waerheit:* de grenzen van de Christenlanden, die de ware godsdienst belijden.
142 Soliman II was in 1629 tot Wenen doorgedrongen.
145 *versche watersprongen:* frisse bronnen. Johan Maurits had bij Kleef, aan de weg naar Nijmegen, een lustoord met waterwerken aangelegd.
147 *Van:* door; *in een vat:* de bronnen waren geleid naar vier boven elkander liggende bakken, met kunstige fonteinen en watervallen.

En in dien rijckdom een medalje, daer de lezer
Noch Cajus Julius in las, en 't beelt van Cezer[150]
Zagh straelen uit metael, dus lang den dagh misgunt,[151]
En noch zoo klaer, als of de munt eerst was gemunt;[152]
Een heilzaem voorspoock, dat die vorstelijcke panden[153]
Der Roomschen, lang gestroit, noch vielen in de handen[154]
Van zulck een' dappren Vorst, die recht naer Cezar aert,
Wanneer de noot vereischt dat hy het wettigh zwaert
Voor 't algemeene best magh voeren en gebruicken
Op vyanden, voor wiens gewelt het Recht moet duicken.[158]
Toen gaf het beelt een' glans, en scheen dus MAURITS aen[159]
Te spreecken: groote Vorst, ick zie een weerelt staen
Gereet tot uwen dienst. ick zie op hooge troonen,
Eer 't jaer zijn ronde sluit, den Roomschen Koning kroonen
Te Franckfort met uw stem, op Fredrick Willems naem,[163]
In 't aenzicht van de Nijt; en Duitschlant zal uw Faem
Verheffen aen de lucht, zoo hoogh zy stijght in 't vliegen
Ten top uit van uw hof, het vorstelijcke Siegen.[166]
Aenvaert hierop ons beelt, en zet het Cezar by,[167]
Als hy de kroon ontfangt, op onze profecy,
Gelijck een nazaet van den stoel, by ons bezeten,[169]
En, na de zestiende eeuw, noch gaef, en ongesleeten.
De Keizer Adolf, d'eer van uw' Nassauschen stam,[171]
Die, na de dertiende eeuw, zoo hoogh te steigren quam,[172]
Bewaerde d'eer van 't Rijck, het welck ten lange leste[173]
Verdooven wil den glans der Byzantijnsche veste,[174]
Die nu van verre, alree gedootverft, beeft, en schudt,[175]
Dewijl ghy mijnen stoel in 't Westen onderstut
Met uwe schouderen, in 't midden van de Heeren,
Gemoedight op uw punt den dollen Mars te keeren,[178]
Die zelf voor 's Gravenwaert u dreighde met de doot,[179]
En met zijn karrabijn het oor in stucken schoot,
Waerom ghy waerdigh waert met Schencks geweer te proncken,
En 't harnas, daer hy me ter Waele in is gezoncken,

150 *Cezer:* met dezelfde verzwakking die het woord Keizer deed ontstaan.
151 *dus lang den dagh misgunt:* zo lang aan het daglicht onttrokken.
152 *eerst:* kort geleden.
153 *voorspoock:* voorteken; *panden:* bezittingen.
154 *Roomschen:* de oude Romeinen; *gestroit:* verstrooid.
158 *Op:* tegen; *wiens:* heeft hier betrekking op een meervoudig woord; *duicken:* bukken.
159 *dus:* aldus.
163 *op Fredrick Willems naem:* uit naam van F.W.
166 *Siegen:* dit vorstendom behoorde toenmaals aan een tak van het Nassause huis.
167 *hierop:* in het vertrouwen hierop; *zet het Cezar by:* schenk het aan de Keizer.
169 *stoel:* troon; *by:* door.
171 *Keizer Adolf:* zie *Jaghtzang*, vs. 68.
172 *steigren:* stijgen.
173 *Bewaarde:* handhaafde.
174 *wil:* zal.
175 *gedootverft:* doodsbleek.
178 *Gemoedight:* dapper bereid; *op uw punt:* met uw degen.
179 *voor 's Gravenwaert:* het schiereiland waarop de Schenkenschans lag. Johan Maurits heeft er veel toe bijgedragen om die vesting in 1636 te winnen. Dat hij aan 't oor gewond werd, en dat hem de wapenrusting en degen ('t geweer) van Schenck geschonken werd, (vs. 181-82), vindt men nergens elders vermeld.

Om Kleef te dienen tot een trotse zegeprael,
Zoo lang de zon verrijze, en schittere in 't metael.
Gelijck de Zevenstar in 't Noorden en zijn plecken[185]
By wijlen eenen rock van gout schijnt aen te trecken,
Die heerelijcker blinckt, wanneer de nevel vlught,
De wint den hemel vaeght en zuivert aen de lucht,[188]
Die lang betrocken hing voor 't aengezicht der volcken;
Zoo wil, op uwe komst, de Nijt, met al haer wolcken,[190]
Lang zwanger van 't gedroght en aengehitste spoock,[191]
Verdwijnen al verbaest, gelijck een vuile smoock,[192]
Die 't keurgezicht verblint, en, voedende 't mistrouwen,[193]
Belet den heldren glans der hemelen t'aenschouwen,
Te letten op het heil der volcken, en de rust
Van 't lieve Vaderlant, met reden waert gekust,[196]
Als echte moeder van de vrygebore zoonen,
Die onder haer gezagh een zelve huis bewoonen,[198]
Gevoedt met eene melck, gequeeckt in eenen schoot,[199]
Verdaedight door haer trouw in wederspoet, en noot.[200]
De Zevenstar des Rijx, om 't rijxgeschil t'ontwarren,
Nu aengegroeit tot acht, dry heilge myterstarren,[202]
Vijf weereltlijcke, klaert aen d'oevers van de Main
Nu op, daer d'oude stadt en 't mercktvelt valt te klein[203-204]
Voor zulck een' dicken drang van allerhande staeten,[205]
En stercken t'zamenvloet des volcks, uit alle straeten.[206]
Hier rijdt d'Aertsschenker, die, by ieder wellekoom,[207]
De kroon des Muldaus voert en van den Donaustroom,[208]
Gesterckt met Godts gewijde, een trits Rijxkantzelieren,[209]
Bewaerders van 't geheim, en zegels, en papieren;
d'Aertstruckses van het Rijck; dan die 's Rijx schat bewaert;[211]
d'Aertsmaerschalk, wijt en zijt ontzien door 't Recht van 't zwaert.[212]

185 *en zijn plecken:* en de omliggende streken.
188 *vaeght:* schoon veegt.
190 *wil:* zal.
191 *spoock:* boze geesten.
192 *al verbaest:* geheel verbijsterd, verschrikt.
193 *'t keurgezicht:* de juiste blik op de keuze.
196 *waert gekust:* waardig om gekust te worden.
198 *een zelve:* hetzelfde.
199 Accent op *eene* en *eenen*.
200 *wederspoet:* tegenspoed.
202 *acht:* nl. in 1623 vermeerderd met Maximiliaan, hertog van Beieren; *dry heilge myterstarren:* de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz.
203-204 *klaert op:* begint te blinken; *daer:* waar.
205 *drang:* drom, menigte.
staeten: standen.
206 *t'zamenvloet:* samenstroming.
207 *d' Aertsschencker:* de Koning van Bohemen voerde de titel van Opperschenker des H. Rijks.
208 De kroon van Boheme en Hongarije.
209 *Godts gewijde* (kroon?); *trits:* drietal.
211 *d'Aertstruckses:* de Keurvorst van Beieren voerde deze titel. De *Truckses* (Mnl. drossatie, drost) had oorspronkelik het bestuur over 's konings tafel. Hij was ‘praepositus regiae mensae’ of ‘archidapifer’.
die 's Ryx schat bewaert: de Keurvorst van de Palts, met de titel Aartsschatmeester.
212 *Aertsmaerschalck:* deze titel komt overeen met Opperstalmeester, maar werd in 't Duits voor legeraanvoerder gebruikt.

Keur Brandenburgh, wiens zorgh de scepter wert gegeven,
Als 's Rijx Aertskamerling, ziet MAURITS, aengedreven[214]

214 *Aertskamerling:* vgl. Opperkamerheer; *aengedreven van:* bezield door.

Van yver, om met lof zijn keurampt te bekleên,[215]
Zoo loflijck als dit huis oit aen de Main verscheen,
Waerom zijn edel paert nu hooger draeft, op 't praelen[217]
Des scepters, root van gout, en d'oogen trotser straelen
Uitschieten, nu de zon van Nassau het berijt,
Daer 't schuimbeckt, en, vol gloets, den gouden breidel bijt,
En knabbelt zijn gebit, oock zonder te verwilderen.[221]
Zoo kon Apelles kunst den Alexander schilderen,
Wien eene weerelt veel te naeu viel, en te kleen,[223]
Toen hy om d'andre docht, daer MAURITS heeft gestreên,[224]
Te water en te lande, en, in der Mooren oogen,[225]
Geblixemt met geschut, den hagel van hun boogen
Op zijne borst gestuit, en stadt, en slot gebouwt,[227]
Die noch naer zijnen naem den tijtel voert en houdt,
En eeuwigh houden zal, zoo lang zijn Batavieren
Hun vlooten, rijck bevracht, rondom den aerdkloot stieren.
Een roock van wieroockgeur en offren en gebeên
Betreckt alom de lucht, en stijght, uit alle steên
En kercken, naer den stoel der Godtheit, daer Aertsengelen[233]
Hun hemelsch koormuzijck uit negen kooren strengelen,[234]
Gereet om d'Eendraght af te zenden naer beneên,
Uit liefde tot de rust, den welstant van 't gemeen.
Men ziet de Heeren en gehoorzaeme onderdaenen
't Gewijde marmer met den dauw van zilte traenen
Besprengkelen, om Godt te zoenen, nimmer moe;
Te smeecken dat de straf, en 't snerpen van zijn roe,[240]
Zoo menigh jaer beproeft, den rugh des volcks verschoone,[241]
En niet de rijxkroon van den Koning in een kroone
Van distelen verkeer', die Christus hair en hooft[243]
Misverft met sprengklen bloets, dien heldren glans verdooft,[244]
En 't heiligh licht bedroeft, dat neder plagh te schijnen;[245]
Terwijl hy uit een' troon van blijde Cherubijnen,
Ons jammeren aenschout, in dezen droeven tijt,
Vol oproer, haet, en twist, en onverzoenbren strijt.

215 *keurampt te bekleên:* taak bij de verkiezing te vervullen.
217 *hooger:* fierder.
221 *verwilderen:* wild, weerspannig te worden.
223 Accent op *eene*.
224 *d'andre* (weerelt): het verre Oosten, door Vondel hier vereenzelvigd met Brazilië, voor hem eveneens aan de andere zijde van de wereld gelegen.
225 *Mooren:* de Braziliaanse ‘wilden’.
227 *stadt en slot:* Johan Maurits liet door Pieter Post, die hem naar Brazilië was gevolgd, op het eiland Antonio Vaz met de stenen van het afgebroken Olinda een nieuwe versterkte stad bouwen, Mauritsstad of Mauritia. Op hetzelfde terrein stond het paleis Vrijburgh (zie *Jaghtzang*, vs. 129).
233 *stoel:* troon.
234 *strengelen:* ineen doen vloeien.
240 *snerpen:* het geluid door het snel heen en weer bewegen veroorzaakt.
241 *beproeft:* ervaren.
243 *verkeer':* verandere.
244 *Misverft:* bezoedelt (erg. wankleurig maakt); *verdooft:* dof maakt.
245 *bedroeft:* minder helder maakt. *Droef* betekende vroeger ook: troebel (*Ned. Wdb.* II, 1238).

Schept moedt, ghy volcken van een tonge en menigh lantschap,[249]
Een lichaem, door een ziel vereent, nu 't Keurgezantschap
Prins MAURITS wort betrouwt, op eenen top, zoo steil,[251]
Zoo gladt in 't steigeren; verwacht van boven heil[252]
En vollen overvloet met uitgeschudden horen.[253]
De rijpe muskadel, en ooft, en weeligh koren,[254]
En zilver, en fijn gout, en ertz, en wat de Mijn
In 's aerdtrijx aderen, voor lucht, en zonneschijn,
Zoo hellediep begroef, wort in uw' schoot gegooten.
De steden half verwoest, de lang vervalle sloten,
De woeste wildernis, en ackers, overgroeit
Van klisse, en onkruit; hof, en wijngert, noit gesnoeit,
Herbouwt, herstelt, herploeght, herbint hy, dat de rancken
De telgen, stadt en dorp den goeden MAURITS dancken.
Zijn lust is weldoen, door een onvermoeit beleit.
Hy weit zijn hart in 't gras, daer 't vee zich zat in weit,[264]
En baeckert in de zon, terwijl zijn uiers zwellen.[265]
De bykorf levert was en nektar uit zijn cellen.
Het snedigh kouter glimt, en glijt door vette klay.[267]
De herder weckt den galm met ruischpijp, en schalmey,[268]
En riet, en Duitsche fluit, in koele en frissche lommer,
Ontslagen van verdriet, en vry van zorge en kommer.
Zoo piepte 't suickerriet, toen hy, der zeden stijl,[271]
Verdaedighde den Staet van 't leckere Brazijl,[272]
Dat onder hem het hooft zoo rustigh op dorst beuren,[273]
Als 't hing na zijn vertreck, en deerlijck sloegh aen 't treuren,
En quijnen, toen het bleeck hoe braef een eenigh man[275]
Van kloeckheit en beleit een nieuwe weerelt kan
Bevredigen door gunst en goetheit, daer geen menschen,[277]
Maer Wilden uit den aert om zulck een' vader wenschen,[278]
Die, meer dan mensch, een' Godt gelijckt in menschenschijn,[279]
Wiens zegen vloeit, en groeit, gelijck by wijl de Rijn
Niet voor zich zelven stroomt, maar uitberst, om ten lesten[281]
Het quijnende ackerlant te voeden en te mesten

249 Accent op *een;* evenzo in vs. 250.
251 *betrouwt:* toevertrouwd.
252 *steigeren:* bestijgen.
253 *uitgeschudden horen:* de hoorn des overvloeds.
254 *muskadel:* zoete druif.
264 *Hij weit zijn hart:* hij verlustigt zich. Woordspeling met het volgende *weit; zat:* tot verzadigings toe.
265 *baeckert:* koestert.
267 *snedigh:* scherpsnijdend.
268 *ruischpijp:* doedelzak (*Ned. Wdb.* XIII, 1765); *schalmey:* herdersfluit.
271 *piepte:* in *Ned. Wdb.* XII, 1547 letterlijk opgevat, als geluid van een fluit. Mogelik is ook te denken aan de welige groei (woordspeling?), gelijk Vondel elders (deel 5, blz. 843, vs. 26) spreekt van het piepend gras (*Ned. Wdb.* XII, 1543); *der zeden stijl:* steun voor een ordelike samenleving.
272 *leckere:* heerlike produkten leverend (?). In deze betekenis niet in 't *Ned. Wdb.*
273 *rustigh:* krachtig.
275 *braef:* voortreffelik.
277 *Bevredigen:* in vrede besturen; *gunst:* genegenheid, toewijding.
278 *wilden uit den aert:* van nature wilde stammen; zie vs. 106-110.
279 *in menschenschijn:* in menselike gedaante.
281 *uitberst:* buiten zijn oevers treedt.

Met slib van zijnen stroom, en regen, uit de lucht
Gevallen in zijn kil, ten dienst van vee, en vrucht.[284]
Prins MAURITS vaeght den pas en alle Heere straeten.[285]
De reizende magh zich op Nassaus zorgh verlaeten.[286]
De vrachtkar vaert gerust. de wagens kraecken vast[287]
Met zijde, schat, en gout, en zilver overlast.[288]
De burger op zijn wacht magh vranck en veiligh slaepen.[289]
Hy schijnt ter heerschappy geboren, en geschapen:
En, zoo zijn keur tot rust der weerelt iet vermagh,[291]
En luistert deze schael en zulck een overslagh[292]
Naer 't woort, hem toebetrouwt; men hoeft niet eens te duchten[293]
Dat Duitschlant, overstroit van ydele geruchten,[294]
Een Roomsche Koning sta te vreezen, die zijn' eedt[295]
Min waert acht dan zijn kroon en glansrijck purpren kleet:
Dat zal men uit de Faem en keurtrompet verneemen.[297]
Zoo zy Prins MAURITS by 't gekroonde hooft van Bemen[298]
En Hongeryen op dees hooghtijt wellekoom.
Zoo houde al 't Keurgezagh de woestheit by den toom.[300]

284 *kil:* bedding.
285 *vaeght den pas:* de weg vrij maken (*Ned. Wdb.* XII, 615); *Heerestraeten:* vervorming van heerstraten: grote verkeerswegen.
286 *reizende:* reiziger; *magh:* kan.
287 *vaert:* rijdt; *vast:* voortdurend.
288 *overlast:* rijk beladen.
289 *op zijn wacht:* vertrouwend op zijn bewaking; *vranck:* vrij.
291 *zijn keur:* de stem die hij zal uitbrengen; *iet:* iets.
292 *overslagh:* overleg, beraadslaging (*Ned. Wdb.* XI, 2012).
293 *niet eens:* zelfs niet, volstrekt niet.
294 *overstroit van ydele geruchten:* waar (nu reeds) ongegronde praatjes rondgestrooid worden.
295 *sta te vreezen:* te vrezen zal hebben.
297 *Faem en keurtrompet:* de trompet (bazuin van de Faem, die de uitslag van de keuze zal verkondigen.
298 *Bemen:* Bohemen.
300 *'t Keurgezagh:* het gezag dat van deze (weloverwogen) keuze zal uitgaan.

De dryfkunst *van* Paulus van Viane. *Aen* Joannes Lutma den Jonge.[aant. *]

Inventas aut qui vitam excoluere per artes.

Ik span de snaeren van mijn cyter
Op PAULUS drijfkunst, die den myter
Van Uitrecht, en de hooge poort[2-3]
Des bischdoms eert door zijn geboort;
Al wert Viane d'eer geschonken
Met zijnen naem alom te pronken,
Zoo wijdt de kunst van hem gewaeght,[7]
Waer 't zilvren vat zijn beelden draeght,
Met hamer en pensoen gedreven.[9]
Zoo veel historien, naer 't leven
En zonder schaduwen, gemaelt,[11]
Heeft keizer Rudolf noit betaelt
Naer heur waerdy en eisch, neen zeker.
De kunst, die hy in schilt, en beker,

* Van 1657. - Volgens de tekst der plano-uitgave (Unger 766). Het 360 × 272 mM. metende blad is duidelik een doorlopende en aansluitende gelegenheidscompositie van drie gedichten. Dit blijkt niet alleen uit de poëtiese gedachtengang, maar tevens uit de zet- en drukwijze van het gehele blad. Unger's uitdrukking (Bibliographie, p. 139, k. 2): 'Het laatste gedicht is geteekend: 'J. v. Vondel', is onjuist. De ondertekening geldt het geheel, al is zij natuurlik geplaatst onder 't laatste vers van de drie-delige compositie. De figuur van Lutma jr. draagt het geheel: aan hem wordt het eerste, 't hoofdgedicht, opgedragen, dat de beide Lutma's viert als Van Viane's kunstverwanten, terwijl van het tweede en derde gedicht Lutma de Jonge het onderwerp is. Wij drukken daarom de gedichten achter elkander af zonder lijn-afscheiding.

O p s c h r i f t : Paulus van Vianen, kunstenaar van zilverdrijfwerk, stamde uit Utrecht. Zijn geboortejaar is onbekend. Van 1603-1612 was hij, in dienst van Keizer Rudolf II van Duitsland belast met het maken van zilverdrijfwerk; tussen 1617 en 1620 moet hij te Praag zijn overleden. Zie A. Pit, *Inleiding tot den Catalogus van het goud- en zilverwerk in het Ned. Mus. v. gesch. en kunst te Amsterdam* 1902, en Heinrich Modern, *Paulus van Vianen*, in: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* XV (1984), blz. 60-102. Het motto, ontleend aan *Aen.* VI, 663, betekent: 'Of zij die het leven hebben veredeld door de uitvinding van de kunst.'

2-3 *den myter van Uitrecht:* het bisdom Utrecht; *poort:* stad.
7 *wijdt:* ver.
9 *pensoen:* stalen stift waarmee figuren in goud of zilver gedreven worden (*Ned. Wdb.* XII, 1144).
11 *zonder schaduwen:* zonder dat hij over de middelen van de schilderkunst beschikte, die schaduw aan kan brengen.

15 En kan, en schael, en bekken klonk,[15]
Blijft eeuwigh even frisch en jongk,
En zet in 't voorhooft kreuk noch rimpel.[17]
Z'is opgepronkt noch weits, maer simpel,[18]
En volght natuur oprecht en eêl.[19]
20 De schilder magh met zijn penseel
En oliverf den doek stoffeeren:
Hy magh het leven nabootseeren;
De verwen biên geen' wederstant:
Zy gaen gewilligh aen de hant:[24]
25 Maer in weêrbarstige metaelen
Te drijven, beelden uit te haelen,[26]
Zoo schoon als 't oogh geschapen zagh,
Op een pensoen en hamerslagh,
Dat wijkt niet voor Apelles gaven.[29]
30 Dat heet Vulkanus na te draeven,[30]
Die, heusch van Venus aengezocht,[31]
Eneas wondren beuklaer wrocht,[32]
Waerin August, ten troon geheven,
De Roomsche heerlijkheit zagh leven.[33-34]
35 VIANE, rijk van geest en gunst,
Bezwijkt, in zijne tekenkunst,
En schikkingen, en leest, en leden,
Noch in gewaet, ciraet, en zeden,
Noch hartstoght, geenen Mulciber:[36-39]
40 En op 't geleide van dees ster
Volght d'eer van LUTMA, zoon en vader,
Dien vorst der drijfkunst, niemant nader.[42]
De vader toont zich uitgeleert,[43]
Als hy uitvindingen schakeert,[44]
45 En teelt een' rijkdom van gedachten,
Door een gevlochten, daer de krachten
Der geesten op gespannen staen,[46-47]
Om 's mans verzieringen te raên.[48]

15 *klonk:* dreef (vgl. *klincken* = beeldhouwen).
17 *zet kreuk noch rimpel:* krijgt geen rimpels, veroudert niet.
18 *weits:* groots; *simpel:* eenvoudig.
19 *eêl:* trouw.
24 *gaen aen de hant:* volgen.
26 *uit te haelen:* naar boven te brengen, op te halen.
29 Dat doet niet onder voor de schilderkunst.
30 *na te draeven:* zijn roem na te streven.
31 *heusch:* vriendelijk; *van:* door.
32 *beuklaer:* schild (Vgl. *Aeneis* VIII).
33-34 *Roomsche:* Romeinse. Keizer Augustus aanschouwde de feiten uit de Romeinse geschiedenis, op het schild afgebeeld, toen hij de beschrijving van dit schild in Virgilius' 'Aeneïs' las.
36-39 *Bezwijkt geenen Mulciber:* doet niet onder voor *Mulciber* (bijnaam voor Vulcanus); *schikkingen:* compositie; *leest en leden:* de menselijke gestalten en hun ledematen; *hartstoght:* de gevoelsuitdrukking in zijn figuren.
42 *niemant nader:* niemand komt hem (*dien vorst der dryfkunst*) nader.
43 *uitgeleert:* volleerd.
44 *uitvindingen schakeert:* zijn vondsten varieert.
46-47 *daer ... op:* waarop; *geesten:* vernuftige beschouwers.
48 *verzieringen:* verbeeldingen; *raên:* ontraadselen.

Zoo wort met reden, onder 't zweven,
De naem van Fenix hem gegeven,
Die, scheutvry voor den bleeken nijt,[51]
Noit weêrga vondt in zijnen tijt.
De zoon bezwijkt in geene stukken.[53]
Hy kon de bruiloftsfeest verrukken,
Toen Polsbroex tafel geen banket[55]
Zoo heerlijk schafte, als zijn lampet[56]
En bekken, dat elk kuste en eerde.
De groote Zeegodt triomfeerde
Op zee, met al de waterpracht
Van 't godendom en zeegeslacht.
Meerminnen zongen op de baren:
De ziel van PAULUS schijnt vervaeren[62]
In bey de Lutmaes. dit getuight
Hun geest, waer voor de kenner buight.

Op zyne afbeeldinge, Door *Joannes Lutma den Jonge* geschildert.[aant.*]

Dit 's PAULUS sterfelijk, niet zijn onsterflijk deel,
De geest, onschilderbaer op doek of tafereel.[2]
Dees openbaert zich door gewijde wonderwerken,
In 's keizers kabinet en galerye en kerken:[4]
Daer zet dat rijk vernuft de Drijfkunst op 't altaer.
Hy volght Sint Lukas pen, van Bethlem op Kalvaer,
En daelt in 't heiligh graf, tot dat de doot verwonnen
Godts zoon verheerelijkt, bekleet met loutre zonnen,
En vrolijk ingehaelt, op 's vaders blijde stem,
De poorten innevaert van 't nieu Jerusalem,
Om den kruisstandert trots op 's hemels burgh te planten.[6-11]
Men ziet Viane om strijt zich tegens Uitrecht kanten.[12]
d'Een teelt hem: d'ander wil braveeren met den naem.[13]
Elk worstelt vast, om diep te deelen in zijn faem.[14]

51 *scheutvry voor:* ontrefbaar, onkwetsbaar; *nijt:* afgunst.
53 *bezwijkt:* doet onder (voor zijn vader).
55 *Polsbroex tafel:* de tafel van Jacob de Graeff, Heer van Zuidpolsbroek; *banket:* heerlike spijzen.
56 *zijn:* nl. van Lutma de jonge. In vs. 58-60 is dit drijfwerk beschreven.
62 *vervaeren:* overgegaan te zijn.
* Opschrift: *Zyne* afbeeldinge: nl. het portret van Paulus van Vianen. De schilder Johannes Lutma de Jonge leefde van 1624 tot 1685 of 1689.
2 *tafereel:* paneel.
4 *'s keizers:* keizer Rudolf, zie bij Opschrift blz. 595.
6-11 Waarschijnlik de beschrijving van één gedreven altaarstuk, voor de keizer vervaardigd.
12 Viane, waarnaar hij heette, betwist de eer aan de geboortestad Utrecht (vgl. het vorige gedicht, vs. 2-6).
13 *braveeren:* pronken.
14 *vast:* aanhoudend; *diep te deelen in:* een aanzienlik aandeel te hebben in.

Op d'afbeeldinge van den *ouden Lutma*, door *den Jonge*.[aant.*]

De vader L U T M A teelt
Den zoon; de zoon weêrom
Den vader in zijn beelt.
Natuur staet hier voor stom.

J. v. VONDEL.

De geboorte van den heere Michael le Blon,[aant.*]

Vermaent door sijn jonge Nicht en Neven op sijn seventighste jaer.

Zyt gegroet, o Grootevaêr,
Nu u Nicht, en jonge Neven,
Seven kruissen zien, eenpaer,[3]
Voor u voorhooft net geschreven.
Zegen ons: wy bidden stil,
Dat de Heer u spaeren wil,
Hierom roepen wy uw Neven;
Lang, och lang moet Grootvaêr leven.[8]

* O p s c h r i f t : Johannes Lutma de oude (1584-1669), zilversmid. Zie over het portret dat zijn zoon in 1657 van hem schilderde, Oud-Holland (1885), blz. 226.

* Van 1657. Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 102. Zie deel 5, blz. 531 en 545. In het O p s c h r i f t : *Geboorte:* verjaardag; *vermaent:* in herinnering gebracht dus gevierd; *Nicht en Neven:* kleinkinderen.

3 *eenpaer:* gezamenlik, gelijkelik (*Ned. Wdb.* III 3844).

8 *moet:* moge.

Ter eeuwige gedachtenisse van wijlen Michiel le Blon,[aant. *]

Afgezant der kroone en koninginne van Sweden, by den koning van Groot Britanje.

Grafschrift.

Hier zwyght gedienstigheit, de gunst
  Van elck, tot elck, en lust tot kunst,[1-2]
LE BLON, eer Afgezant van Sweden[3]
By Groot Britanje, en heusch van zeden.[4]
  Wat of dees ryxtrompet beduit?[5]
  's Mans naklanck duurt, de stem ging uit.[6]

Grafschrift.[aant.]

Hier rust het sterflyck deel, der wormen aes en spyze,
  Gelyck een korengraen in aerde en stof verrot,[2]
Op dat het heerelyck, te zyner tyt, verryze.
  Het lichaem met de ziel, door d'allemaght van Godt,
Vereenight, opgeweckt van d'Engelsche trompette,[5]
  Zal opstaen, met een' glans en klaerheit, Godt gelyck,
Als JESUS het met vreught aen zyne zyde zette,
  Den mensch ten hemel voere om hoogh, in 't eeuwigh rijck.
Hier is vergangklijckheit, geslagh van klock en uuren:[9]
Daer boven eeuwigheit, die alles zal verduuren.[10]

J. V. VONDEL

* Van 1657. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 582. M. le Blon stierf kort na zijn zeventigste verjaardag.
1-2 *de gunst van elck tot elck:* de onderlinge genegenheid of liefde.
3 *eer:* eertijds.
4 *heusch van zeden:* vriendelik van aard.
5 *ryxtrompet:* wiens krachtige stem in staatszaken gezag had.
6 *ging uit:* ging te niet, verstomde.
2 *korengraen:* graankorrel.
5 *van:* door; *d'Engelsche trompette:* de bazuin der engelen.
9 *geslagh:* het slaan.
10 *alles zal verduuren:* langer zal duren dan al het andere.

Op d'afbeeldinge van den Nederlantschen Fidias, Artus Quellyn,

Het licht der beelthouwerye onzer eeuwe, en beelthouwer van Amsterdam. aant. *

Geschildert door Stockade.

Stockade maelde aldus de helft van 't zichtbre deel
Van *Artus* Fidias. waerom hem niet geheel,
Of teffens lyf en ziel, zyn kunst met al haer voncken?
Zoo heeft *Quellyn* zich zelf in marmer uitgeklooncken.

Op G. Flincks Afbeeldinge van den doorluchtighsten Vorst, en Heere, Frederick Willem, Keurvorst des Heiligen Roomschen Rycks, Marckgrave te Brandenburgh. aant. *

Missus in Imperium magnum.

Als Keurvorst *Fredrick* op den doeck begon te leven,[1]
Te pralen met den staf van Keizer Ferdinand,[2]
En zynen zoon, die trots de kroon van Rome spant,
In top van 't Heiligh ryck, aen 's vaders zy, geheven;[3-4]
Toen riep Natuur verbaest: wy zien geen ydel beelt,[5]
Maer 't wezen zelf, het hooft van vele vorstendommen.
De Kleefsche Apelles, door zyn' geest zoo hoogh geklommen,[7]
Een' Alexander, of een' Duitsche Achilles teelt.[8]
De stralen van 't gezicht het hart des volcks ontvoncken.
Geen voorzaet heeft, gelyck dees nazaet, uitgebloncken.

* Van of voor 1657. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 152. Nicolaes van Helt Stocade (zie hiervóór blz. 214) had Quellinus omstreeks 1645 te Lyon aangetroffen; te Amsterdam zetten zij de kennismaking voort. De vriendschap van Quellinus zal Stocade de weg hebben gebaand tot toelating in de kring van kunstenaars, die het Stadhuis versierden. Het portret is niet bekend, ook niet in reproductie; (zie E. Moes, *Nicolaes van Helt Stocade* in Amsterdamsch Jaarboekje 1902, blz. 76-83).

* Van of voor 1657. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 137. G. Flinck heeft de grote Keurvorst herhaaldelik geschilderd. Daar blijkens vss. 2-5 Keizer Ferdinand III, in Maart 1657 overleden, nog in leven is, moet dit portret uit 1657 of daarvóór dateeren.

1 *den doeck:* bij Vondel mannelik.
2 *den staf:* nl. van Opperkamerheer.
3-4 Versta: die als Rooms koning de kroon draagt van het Heilige Roomse rijk.
5 *ydel:* zielloos.
7 *De Kleefsche Apelles:* Flinck, te Kleef geboren (zie dit dl. blz. 199).
8 De Keurvorst had van zijn twintigste jaar, toen hij opvolgde, dapper verschillende oorlogen gevoerd, vandaar de vergelijking met de Griekse helden Alexander de Grote en Achilles; *teelt:* schept.

Op d'afbeeldinge vanden Edelen Heere Peter Serwouters.[aant. *]

Serwouters, edel door der oudren schilt en wapen,[1]
Noch eedler door zyn deugt, verdiende een ieders gunst.[2]
Zijn koopren beeldewereck, en penneteeckenkunst,
Getuigen levend van den geest, hem ingeschapen.[4]
De mensch blyft nimmer hier in eenen zelven staet:
Noch isser iet dat blyft, en nimmermeer vergaet.[6]

J. v. VONDEL.

Op Jacob van Kampen.
Heer van Ranbroek, Bouwmeester en Schilder.[aant. *]

d'Aerts Bouheer, uyt de Stam
Van KAMPEN rust hier onder,
Die 't Raadthuys t'Amsterdam
Gebout heeft, 't achtste wonder.

* Van 1657. - Volgens het handschrift van Joannes Serwouters. Pieter S. Serwouters van Antwerpen (1586-1657), plaatsnijder, met de familie Vondel uit Antwerpen geweken. Hij graveerde in 1613 het titelblad van Vondel's *Gulden Winckel* (Zie Dl. I, blz. 266-67 en 829). Uit het album met familie-aantekeningen, wapens en gegraveerde portretten, dat hij vervaardigde (Prentenkabinet te Amsterdam) blijkt (blz. 21), dat hij 20 Nov. 1622 in de Nieuwe kerk te Amsterdam is getrouwd met Sibilla Voocht en de echtelieden daarna samen Katholiek zijn geworden, in 1628. Peters zoon Joannes, die dit album voortzette, schreef hierin, na de vermelding van de dood zijns vaders op 22 Sept. en de begrafenis op 26 Sept. 1657, bovenstaand gedicht met de mededeling: 'Den Poët Joost van de Vondel heeft my dit navolgende gedicht nade begraeffenis toegesonden'.

1 *der oudren:* van zijn voorouders.
2 *gunst:* genegenheid.
4 *levend:* levendig; *geest:* talent.
6 *Noch:* nochtans; *iet:* iets.

* Van 1657. - Volgens de tekst op de cartouche van zijn grafmonument te Amersfoort. Jacob van Campen (geb. 1595) woonde tot 1633 in zijn geboorteplaats Haarlem; daarna meest op een adellik goed, het huis Randenbroek bij Amersfoort, waar hij stierf. Hij werd te Amersfoort in de Sint Joriskerk begraven. Boven zijn graf is een gedenkteken geplaatst, met treurende kinderen, misschien door Rombout Verhulst in marmer gebeiteld, waarop het bovenstaande grafschrift van Vondel geplaatst is, met onderschrift: Obiit 13 Septemb. 1657

De Tooneelpoezy[aant. aant.*]

Aen de edele Heeren Mecenaten,

H. CORNELIS van VLOOSWYCK, Heer van Vlooswijck, Diemerbroeck, en Paepekoop.
H. GEERAERT SCHAEP, Heer van Kortenhoef.
H. JOAN HUIDEKOOPER, Ridder, Heer van Maerseveen, Neêrdijck, &c.
H. ANDRIES de GRAEFF, out Rekenmeester en Raet der Graeflijckheit van Hollant, Zeelant, en Westvrieslant.

Burgermeesters en Regeerders t'Amsterdam.

Toen men toereede om Salmoneus in den doorluchtigen Schouburgh ten tooneele te voeren.

Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.

De Fenixkunst, gezien by alle braven,[1]
En wijzen, houdt haer hof alom, en zweeft
Alle eeuwen door, van d'eene in d'andre haven,
En sticht de ziel, die lust tot wijsheit heeft.
Elize hieuw geweldige kolommen[5]
Uit rots, en bouwde een' Schouwburgh in haer stadt,
En trots tooneel, op dat de kunst moght brommen[7]
Met Sydons pracht, en koningklijcken schat:
De heerschappy van Tyrus burgh en sloten,[9]
Die Rome zo veel jaeren stont in 't licht,
Zagh hier de rol der maghtigen en grooten
Afrollen op hooghdravend treurgedicht:[12]
Het Raethuis, dat den Schouwburgh op holp bouwen,[13]
Daer d'Oceaen zijn schatten voert in 't Y,
Verschijne om nu Salmoneus val t'aenschouwen,
Den spiegel van verwate hoovaerdy.[16]

* Van 1657. - Volgens de tekst in *Apollos Harp*, 1658, blz. 65. - 't O p s c h r i f t : De *Salmoneus* werd op 28 Oktober 1657 voor het eerst gespeeld. Met dit gedicht, blijkbaar bestemd om door een der spelers voorgedragen te worden (let op *wij* in vs. 19 en 21) werden de burgemeesters begroet. 't Latijnse motto, ontleend aan Verg. Ecl. IX 29, betekent: De zwanen zullen zingende het hoofd ten hemel heffen.

1 *De Fenixkunst:* de tragedie, die in elke litteratuur herleeft (vgl. vs. 2-3), door Vondel als het hoogste genre beschouwd; *gezien:* in aanzien.
5 *Elize:* Elissa, d.i. Dido, koningin van Carthago.
7 *brommen:* pralen.
9 *Tyrus:* de Phoeniciese kolonie Carthago.
12 *afrollen:* ten tonele brengen (woordspeling met *rol*); *hooghdravend:* verheven.
13 *holp:* hielp.
16 *Den spiegel:* aan wie men een afschrikkend voorbeeld kan nemen.

't Gewaerdigh' zich van zijne hooge trappen
Te daelen, om 't gestoelte te bekleên,[18]
Daer wy gelaerst op lucht en wolcken stappen,[19]
En in het zogh der Godendommen treên.[20]
Zo durven wy ons treurtooneel stoffeeren
Met rijcker glans en staetsi dan voorheen,
In 't aenschijn van zo brave Voesterheeren[23]
Van kunst en geest, als oit de zon bescheen.
Al dondert Mars, al schockt hy nu de hoope
Der maghtigsten, van 't een aen 't ander strant,
Al mengelt hy de wapens van Europe,[25-27]
Noch leeft de kunst in 't bloeiende Aemsterlant.
De Bouwkunst wort ten hemel opgetrocken.
De zeeburgh, 's lants afgrijslijck magazijn,[30]
Rijst hemelhoogh, op stadts hergote klocken,[31]
Op 't klincken van haer gout en zilvermijn.[32]
De zeemaght zit hier vaster op den zetel,
Gewapent met haer oorloghstuigh, en vaen,
Ten bystren schrick des zeevloecks, die vermetel[35]
Een keten smeet voor al den Oceaen.
Wy hoopen haest in 'slants triomf te deelen,[37]
Als 't waterspoock, dat 's lants triomf benijt,[38]
Geketent aen uw drijvende kasteelen,
Wort nagesleipt, en schuimbeckt, dol van spijt.
Laet midlerwijl den yver u behaegen[40-41]
Der honighby, die nektar zuight uit tijm,
En brommende volhardt in 't honighdraegen.[43]
Zo hanthaef Godt den zeebouw op ons rijm.[44]

J. V. VONDEL.

18 *bekleên:* bezetten.
19 *Daer:* waar; *gelaerst:* op toneellaarzen (cothurnen), figuurlik: als toneelspelers.
20 *Godendommen:* de goden (het *Ned. Wdb.* V, 250 kent slechts het collectieve enkelvoud).
23 *brave Voesterheeren:* voortreffelike beschermheren.
25-27 nml. aan de Oostzee, waar de Noordse oorlog gevoerd werd (1655-1660). De Republiek had in 1656 een vloot onder Wassenaar Obdam tot bescherming van Danzig gezonden. Tegelijk roofde Frankrijk, dat geen deel genomen had aan de Westfaalse vrede, onze schepen, zodat De Ruyter last kreeg de Franse kapers te bestrijden en in 1657 twee van hun schepen vermeesterde.
30 *De Zeeburgh:* het Zeemagazijn, dat in aanbouw was en in 1658 voltooid werd; *afgrijslijck:* omdat daar oorlogstuig geborgen werd.
31 *hergote klocken:* welke klokken hernieuwd waren blijkt niet uit het verband. Of waren er klokken versmolten voor geschut?
32 Dit zal slaan op de aanzienlike kosten van het werk.
35 *bystren schrik:* hevige schrik (*Ned. Wdb.* II, 2645).
zeevloeck: de misdadige zeerovers (zie bij vs. 25-27).
37 *haest:* weldra.
38 *'t waterspoock:* andere naam voor de 'zeevloeck'; *benijt:* niet kan verdragen.
40-41 Zinspeling op het blazoen van de schouwburg (oorspronkelik van de Academie): een bijenkorf met het woord IJver.
43 *brommende:* gonzende, ijverig werkzaam.
44 *handhaef den zeebouw:* moge de zeevaart beschermen; *op ons rijm:* op mijn bede, uitgesproken in dit gedicht.

Spore voor den edelen en gestrengen heere, Christiaen Huigens, zoone van den heere van Zuilichem &c.[aant.*]

Dat hy zyn Heer vaders gedichten het licht gunne.

Zoon, vol geest, die uwen Vader
Afbeelt, niet alleen in print,[2]
Maer in deught en geest noch nader,
En zyn pen en gouden int[4]
Nazweeft, die des Vorsten blaêren,[5]
In de legers, en in 't hof
Tekende, eene ry van jaeren,
Met onsterfelycken lof:

Die, in 't midden van het woelen,[9]
Ledige uuren stal, of vondt,[10]
Om den dichtlust frisch te koelen
Uit de hoefbron met den mont[12]
Het doorluchtigh nat te proeven,
Daer Apollo me vereert[14]
Die zyn hulp en gunst behoeven,
Door wiens kracht men profeteert:[16]

Christiaen, waerom verlangen
Wy zoo lang naer 't eeuwigh werck
Van uw vaders dicht en zangen,
In Apolloos Duitsche kerck?[20]

* Van 1657. - Volgens de tekst in Vondels handschrift, berustend in de Koninklijcke Bibliotheek te 's-Gravenhage. De uitgave der *Korenbloemen*, waarin dit gedicht, met belangrijke afwijkingen, voor het eerst gedrukt werd, verscheen in 1658 te 's-Gravenhage.

2 *afbeelt:* woordspeling met de dubbele betekenis, nl. eerst 'tekent', dan: die een afbeeldsel zijt.

4 *gouden int* (inkt): voortreffelike schrijfkunst.

5 *nazweeft:* tracht te evenaren; *blaêren:* brieven en dokumenten, door H. als sekretaris van de Prins te velde en in Den Haag opgesteld.

9 *Het woelen:* het drukke leven.

10 *Ledige uuren:* zinspeling op de naam *Otia* (d.i. ledige uren) van Huygens' eerste dichtbundel.

12 *hoefbron:* de hippocrene, waaruit de dichters bezieling putten. Achter dit woord denke men een leesteken.

14 *me:* mee.

16 *profeteert:* hier: bezield wordt, met vooruitziende blik.

20 *Duitsche kerck:* de tempel der Nederlandse dichtkunst.

Waerom wil dees zon niet klimmen
Die beneden d'oostkim staet?
Helpze eens rustigh op de kimmen,[23]
Na dien traegen dageraet.

Duizent, duizent nachtegaelen,
Rondom Hofwyck, en den Haegh,
Zullen 't edel licht onthaelen,[27]
Even vrolyck, even graegh.[28]
Laet ons hart niet langer quynen
Om het uitstel van dit licht,
Dat ons Neêrlant wil beschynen[31]
Met zyn hemelsch aengezicht.

Wy verwachten met gebeden
Eenen bloemhof, milt van geur,
Ryck door zyn verscheidenheden
Van gedaente en levend kleur;
Een bancket voor keurige oogen;[37]
Een muzyckfeest voor 't gehoor,
Als de ziel, om hoogh getogen,
Naer de wolcken vaert deur 't oor.[40]

Wy verwachten gulde spreucken;
Aertige spitsvondigheên,[42]
Lessen, van geene eeuw te kreucken;[43]
Zedevormers van 't gemeen,[44]
Gestoffeerde gaeleryen,
Vol van kunst en weetenschap;
Tafereelen, waert te vryen;[47]
Honighkorven, zoet van sap.

Die nu boeckekamers zoecken
Vinden, dan, in een trezoor,[50]
In een eenigh boeck, vol boecken,

23 *rustigh:* flink.
27 *onthaelen:* verwelkomen.
28 *graegh:* begerig, verlangend.
31 *wel:* zal.
37 *keurige:* niet licht bevredigd, kunstzinnig keurend (*Ned. Wdb.* VII, 2669).
40 Een bij Vondel gewoon, onaanschouwelik beeld: door het oor (door het horen) wordt de ziel uit het lichaam omhoog gevoerd.
42 *Aertige spitsvondigheên:* geestige, vernuftige vondsten, waardoor de styl van Huygens (de puntdichten!) zich kenmerkt.
43 *van:* door.
44 *zedevormers:* die praktiese levenswijsheid inprenten; de gedrukte tekst heeft, minder juist, *Redevormers; van 't gemeen:* van het gehele volk.
47 *waert te vryen:* die verdienen dat men er veel van houdt.
50 *in een trezoor:* in één schatkamer.

LUGD. BAT. Apud JANSSONIOS VAN DER Aa, Bibliopolas.

Wat ze oit zochten na en voor:
Al den dichtbergh in een' dichter,[53]
Keur van stof, en keur van maet,
Kort of langer, zwaer of lichter,
En gepast op ieders staet.[56]

Leefde uw Vader voor een' ander,
Voor zyn lant, voor zich ten deel,
Laet ons hooren, 't een na 't ander,
Wat de Hollantsche Orfeus speel'
Onder linde, in bosch, en dreven,[61]
Daer de beeck langs d'oevers streeft,
Alle zangers om hem zweven.
Eer hem dus, terwyl hy leeft.[64]

Op d'Af-beeldinge van den Heere van Zuylichem Door sijnen Zoon Christiaen Huygens Getekent.[aant.*]

De brave Zoon ontfingh van Godt en sijnen Vader
Het Wesen, en den Swier, tot 's Hemels prijs en eer,[2]
Dies voeght de danckbaerheit den Zoon, en niemant nader.[3]
Dees schenckt den Vader nu door kunst het Wesen weêr.
Soo wordt dan *Christiaen* de Vader van sijn' Vader,
En Vader *Constantijn* de Zoon van sijnen Zoon.[5-6]
Dus tart de Kunst Natuur. men eerse met een Kroon.[7]

J. V. VONDEL.

53 *Al den dichtbergh:* de gehele Parnassus. Accent op *één*.
56 *gepast op:* toepasselik gemaakt voor; *staet:* stand, positie.
61 Dit slaat op de lindenlaan van het *Voorhout* en op *Hofwijck*.
64 *terwijl:* zo lang.
* Van 1657. - Volgens de tekst in het voorwerk van C. Huygens *Korenbloemen*, 1658. Het door Christiaan getekende door Cornelis Visscher gesneden portret vindt men in dezelfde uitgave.
2 *Het Wezen en den Swier:* de gelaatstrekken.
3 *neder:* meer (dan hem).
5-6 Woordspeling in Huygens' trant.
7 *tart:* trotseert, d.w.z. zij maakt waar wat oppervlakkig gezien zo onnatuurlik lijkt.

De Nachtegael van Amisfort.[aant. *]

Hic ver assiduum, atque alienis mensibus aestas.

Schoon Uitrecht eertijts praelde op 's Bisschops staf en myter
En stoel en hoogen Dom, noch wil ick AMISFORT,[2]
Van Grooter waert benijt, verheffen op mijn cyter,[3]
Als rechte hant van 't Sticht, in zegen noit verkort.[4]
Wie haeren oirsprong zoeckt, spring' zevenhondert jaeren,
Min vijftigh jaer, te rugge, en kuss' den eersten steen,[5-6]
Daer veele steenen tot een' stadt en muur vergaêren,
Op 't nachtegaels gezangk, het welck de bouwheer scheen.[7-8]
Natuur verkoos den gront in liefelijcke streecken.[9]
Dat Griecken Tempe love, en d'oude Hengstebron:[10]
Ick loof dit lantprieel, op 't ruischen van de beecken;[11]
Ick loof den Heilgen Bergh, den Duitschen Helikon.[12]
De pijnboom, en cypres, en eicken, koel van lommer,
Beschaduwen haer velt. de wackre honighby
De geesten aest met dauw, en nektar, vry van kommer.[15]
Natuur vereert den disch met ooft, en leckerny.

* Van 1657. - Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave (Unger No. 562). Waarschijnlik is dit gedicht gemaakt bij een gravure van Amersfoort door Steven van Lamsweerde (1618-1686). De heer P.F.A. Swillens zag daarvan een exemplaar op een stalletje op het Amstelveld te Amsterdam (hoog 20 c.M., breed 45 à 50 c.M.), gesigneerd: Lamsweerde 1657, waarvan de onderrand afgesneden was (Vgl. Swillens' artikel. De Utrechtsche teekenaar-graveur Steven van Lamsweerde, in *Oud-Holland* 50 (1933), blz. 58-63). De graveur heeft Vondel gekend: beide waren bevriend met Philipp von Zesen en lid van diens 'Deutsch gesinnte Genossenschaft' (zie deel 5, blz. 508). De titel *Nachtegael* is op te vatten als Lofzang. Amersfoort was namelik vermaard om zijn nachtegalen. De Grote en Kleine Nachtegaalsteeg bewaren daaraan de herinnering. *Amisfort:* Amersfoort (uit een verlatijnste vorm Amisfurtum). Het motto, ontleend aan Verg. *Georg.* II, 149, betekent: Hier heeft men een voortdurende lente en een zomer, ook in de ongewone maanden.

2 *stoel:* zetel van het bisdom.

3 *van grooter waard benijt:* verdienende door grotere (steden)benijd te worden.

4 *rechte hant:* rechterhand.

5-6 Vondel zinspeelt hier op de (onjuiste) vermelding van Amersfoort als dorp in 1006.

7-8 Zoals de stenen van de stadsmuur van Thebe zich vanzelf zouden hebben samengevoegd op de toverklanken van de lier van Amphion, zou dit te Amersfoort gebeurd zijn op het gezang der nachtegalen; *scheen:* bleek.

9 *verkoos:* zocht uit.

10 *Griecken:* Griekenland; *Tempe:* bekoorlik dal in Thessalië; *Hengstebron:* vertaling van Hippokrene, de bron ontsprongen op de hoefslag van het gevleugelde paard Pegasus en aan de Muzen gewijd.

11 *lantprieel:* landeíike lusthof.

12 *den Heilgen Bergh:* hier zou de H. Ursula op haar bedevaart naar Rome haar eerste rust gehouden hebben in het Benedictijnerklooster Hohorst, in 1002 gesticht; *Duitschen Helikon:* Nederlandse zangberg.

15 *De geesten aest:* voedt de mensen; *dauw:* honingdauw; de honing waarschijnlik gedacht als dauw, van de hemel in de bloemen neergedaald; *nektar:* godenspijs.

Zy schenckt u honigh, meede, en sap van muskadellen.[17]
Hier loeit het weeligh vee u uit de beemden toe.[18]
Men jaeght 'er 't Wilt, en hoort de bijl de boomen vellen.
De wagen voert het graen ter korenmerckt, noit moe.
Het lakenschietspoel ruischt door d'aengespanne keten.[21]
Zy kemt, en spint, en breit, en weeft de schaepevacht.[22]
Hier wort den vreemde, van den gastvrye ingezeten,[23]
Gewelkomt, slecht en recht, en zonder dwaze pracht.[24]
Hoe rustigh heeft dees Stadt van outs verdreve Heeren[25]
Geberght in haeren schoot! hoe ridderlijck herstelt[26]
In hunnen eersten Staet! zy dorst Borgonje keeren[27]
Wel tweewerf op haer' veste, en vreesde geen gewelt.[27-28]
Zy levert mannen uit, de bloem der ruiteryen,[29]
En draeght noch moedt op 't bloet van Oldenbarnevelt,[30]
Wiens glori blincken zal, ten trots van die 't benyen,
Zoo lang voorzichtigheit en trouw op d'aerde gelt.[32]
Haer godtshuis troost de krancke en wees, en afgeleefden.[33]
Zy koesterde in haer school de letterhelden aen,[34]
Die naer den eedlen palm in deze renbaen streefden,
En leven door de Faem, nu 't lichaem is vergaen.
De Helt van Randebroeck, de bouwheer van de Vorsten[37]
En 't Raethuis t'Amsterdam, verheerlijckt haeren lof:
Want zy hem baerde en zooghde aen haer getrouwe borsten,
Om bouw- en tekenkonst te heffen uit het stof.
Godts hant beproeft de Bruit van d'Eem, als Godts verkoren,[41]
Door 't water van den Rijn, als 't sneeuw te snel ontdoit;
Hy treft door 't vier de kroon van haeren schoonen toren,[43]
Nu heerelijck herbouwt, en in den top voltoit.
De hemel wil haer lang voor vier en vloet beschutten.[45]

17 *meede:* honingdrank; *muskadellen:* muskaatdruiven.
18 *weeligh:* welvarende.
21 *d'aengespanne keten:* de strak gespannen schering. Het lakenweven was destijds te Amersfoort de hoofdnering.
22 *kemt:* kamt.
23 *den vreemde:* nominatief met *n*, waarschijnlik een fout van de drukker, want Vondel nam in deze tijd de grammatikale regel streng in acht; *van:* door.
24 *slecht en recht:* in alle eenvoud.
25 *rustigh:* krachtig, zelfbewust.
26 *Geberght:* in veiligheid gebracht.
27 *Staet:* waardigheid. O.a. bisschop David van Bourgondië, in 1483 uit Utrecht verdreven.
27-28 *keeren op haer' veste:* een aanslag op haar vesting afslaan, nl. Filips van Bourgondië in 1427, en Wittenhorst, veldoverste van Maximiliaan, die in 1492 bij nacht Amersfoort belegerde.
29 *leverde uit:* bracht voort.
30 *draeght moed op:* is trots op. Johan van Oldenbarnevelt werd in Amersfoort geboren; *'t bloet:* Vondel beschouwt Oldenbarnevelt als martelaar.
32 *voorzichtigheit:* vooruitziend beleid.
33 *godtshuis:* liefdadigheidsgesticht.
34 *haer school:* de Latijnse school, die reeds voor 1200 bestond; *letterhelden:* geleerden en dichters.
37 *De Helt van Randebroeck:* Jacob van Campen. Zie Vondel's Grafschrift in dit deel, blz. 594).
41 *beproeft:* legt beproevingen op, gelijk hij juist zijn uitverkorenen doet; *de Bruit van d'Eem:* Amersfoort. In 't voorjaar veroorzaakte de Eem meermalen overstromingen.
43 De toren van Amersfoort verbrandde 7 Febr. 1651, door de bliksem getroffen, maar werd in 1655 hersteld.
45 *wil:* moge.

Zy sta, en help' den Staet der goude vryheit stutten.

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, by JACOB STRAETMAN, Boeckverkooper in de Kalverstraet, op de hoeck van de Rooseboomsteegh. 1657.

De Parnas Aen de Belt.
Verscheide Dichten in Denemerck gedicht
Door J. V. Vondel.[aant.]

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't jaer MDCLVII.

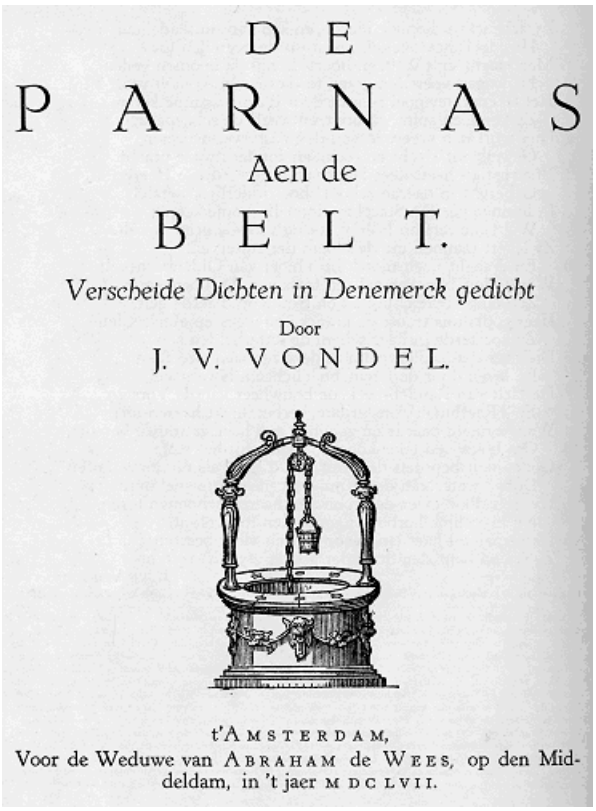
DE
PARNAS
Aen de
BELT.
Verscheide Dichten in Denemerck gedicht
Door
J. V. VONDEL.
t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't jaer MDCLVII.

Op d'afbeeldingen der koningklijcke Majesteyt, te Denemerck, Noorwegen, Wenden, en Gotten *Geschildert door Karel van Mander, Hofschilder van zijne Majesteit* Frederick de Derde.*

Den geest van Mander, om de Majesteit te maelen
Van Koning F R E D E R I C K , ontbreeckt geen verf, maer vier,[2]
Dat uit vier kroonen gloeit met levendige straelen,[3]
Of uit zijn Noortstar geeft een' goddelijcken zwier.[4]
Wat raet? de schilder zit bekommert, en verlegen.
In groote zaecken mist de kunst haer kracht, en eisch.
Penseelen zijn te licht om scepters op te weegen;[7]
Dies maelt hy in 't verschiet de zee, en 't zeepalais,
De Sont, en Kroonenburgh, op dat men 't beelt moght kennen,[8-9]
De flaeuwe schildergeest met mercken van de Kroon[10]
Zijne onmaght stercken moght, eer hy verflaeude in 't rennen.
Zoo strijkt de Kunst haer vlagh voor 's Konings glans en troon.

Sofia Amalia.[aant.]

S O F I A zette zich, toen Mander haer zou maelen.
Wat zagh hy met ontzagh? dry zonnen in een zon,[2]
Dry Godtheên teffens, en zijn scheemrende oogen dwaelen,[3]
Verblint in zulck een licht, eer hy het werck begon.
De rechter Paris zagh dry hemelsche Godinnen.
Hier leven dry in een, de Godtheit van de jaght,[6]
De wijsheit in 't geweer, en 't schoonste waert te minnen,[7]
Geen Griecksche Venus, maer de Duitsche in haere kracht.[8]
Wat raet, Apelles? mael met toegeslotene oogen.[9]

* Van 1657. - Dit en de volgende 10 gedichten afgedrukt volgens de tekst in *De Parnas aen de Belt* (Unger No. 573). O p s c h r i f t : Karel van Mander (± 1610-1670) zoon van Karel van Mander gen. de Jonge en kleinzoon van de schilder-biograaf, bereisde Holland en Italië (1635-1638) en woonde sedert 1638 als hofschilder in Kopenhagen, waar hij de portretten schilderde van Christiaan IV en zijn zonen, en later van Frederik III.
2 *Frederik:* Frederik III (1609-1670), sedert 1648 koning van Denemarken; *vier:* vuur. Woordspeling met *vier* in vs. 3.
3 *vier kroonen:* zie het opschrift.
4 *uit zijn Noortstar:* uit het hoge Noorden.
7 *op te weegen:* evenveel gewicht te hebben, d.w.z. het penseel kan nooit ten volle recht doen aan de scepter.
8-9 Die achtergrond maakt dat men het portret herkent als dat van een vorst.
10 *flaeuwe:* afgematte, machteloze; *mercken van de Kroon:* duidelik aangeven dat het de koning is.
2 *dry* (Brabantse vorm).
3 *teffens:* tegelijk; *scheemrende:* door glans verblinde (vgl. vs. 9).
6 *de Godtheit van de jaght:* Diana.
7 *De wijsheit in 't geweer:* Minerva met speer en schild.
8 *Duitsche:* Germaanse.
9 Apelles: beroemd Grieks schilder, tijdgenoot van Alexander de Grote.

Mislucket de kunst, zoo bouw van verre Fredricksborgh.
Men zal de Koningin dus levend kennen mogen.[10-11]
Zoo wonze 's Konings hart, en deelt met hem zijn zorgh.

Christiaen, *Gekoren Prins te Denemerck en Noorwegen.* [aant. *]

MACTE NOVA VIRTUTE PUER.

De schilder noopte dus zijn' schildergeest met sporen,[1]
Toen hy den erfgenaem van Fredrick maelen zou,
Prins C H R I S T I A E N , ter kroon geboren en gekoren,
Gelijck een jonge Askan, zoo moedigh als getrou[4]
In 't voorstaen van den Staet en wallen, hem bevolen;[5]
Terwijl de Vader treckt gewapent van der hant,[6]
De zoon te paerde draeft, en proeft hoe zijn pistolen
En donders balderen op zee, langs 't Baltisch strant.[7-8]
Men hoort zijn stammen en voorvaders hem bedancken,
En d'oogen nederslaen, en uitzien naer hun hof.
Zy roepen: vaer zoo voort, ô eêlste van ons rancken.
Bestel op dezen draf een' Duitschen Maro stof.[12]

Op d'afbeeldinge van den edelen en gestrengen Heere Eryck Seesteed. *Door Karel van Mander geschildert.* [aant. aant. *]

Hier leven twee in een gesmolten bey te gader.
Men kent den vader, rijck van eere, in zijnen zoon,[2]

10-11 Vgl. vs. 8-9 van het vorige gedicht.
* Hetzelfde motto als voor *Tooneelkrans* (hiervóór blz. 000). Christiaen (1646-1699), zoon van Frederik III, volgde zijn vader in 1670 op als Christiaan V.
1 *noopte met sporen:* prikkelde, spande zijn uiterste krachten in.
4 *Askaen:* Op de boven aangehaalde plaats uit de *Aeneis* (IX, 638) spreekt Apollo deze woorden tot Ascanius, de zoon van Aeneas, na zijn eerste wapenfeit voor de muren van Troie, nl. toen hij Romulus tot straf voor zijn schimptaal met een pijl het hoofd had doorschoten.
5 *voorstaen:* beschermen; *bevolen:* toevertrouwd.
6 *treckt van der hant:* uittrekt (*Ned. Wdb.* V, 1841).
7-8 *pistolen en donders:* knallende pistoolschoten; *balderen:* krachtig weerklinken.
12 *bestel:* verschaf; *een' Duitschen Maro:* een Nederlandse Vergilius, waarbij Vondel op zich zelf doelt.
* In 't O p s c h r i f t : Eryck Seesteed was destijds minister van Denemarken.
2 *rijck van eere:* zinspeling op zijn naam.

Heer E R Y C K , 't rechte beeldt van zulck een' grooten vader,
Den raatstijl van het Rijck, de parle aen 's Konings kroon.[4]
Men leert uit S E E S T E E D wat hy in uitheemsche steden,
En hoven heeft geleert, ter eere van zijn' stam,
De weereltwijsheit, deught, en adelijcke zeden,
En wat het puick der jeught van outs ter harte nam,
Een edelmoedigheit ontbreeckt geen kenbaer teken:
Zy straelt door d'oogen heene, om andren oock t'ontsteecken.

Op d'afbeeldinge van den onsterflijcken Heere, Karel van Mander Schilder, en dichter, en schrijver van het Schilderboeck.[aant.]

Sic itur ad astra.*

Men ziet den geest van ouden K A R E L zweven
In deze print, maer levender in 't werck
Van 't Schilderboeck, waerin de schilders leven,[3]
Na hunnen tijdt, zijn pen, in 't worstelperck[4]
Der schilderkunst, de leerbre jeught leert stryen[5]
En worstelen op 't voorbeelt van Natuur,
Of haer ontvouwt den zin der schilderyen
Van Nasoos dicht, dat Jovis blixemvuur
Braveert met zijn gestaltewisselingen,[8-9]
Zoo goddelijck en kunstighlijck verknocht[10]
Als M A N D E R haer ontknoopte, en op dat zingen[11]
d'Orakels van dien Helt te voorschijn broght.[12]
Wat eischt dit beelt? geen gout noch geen juweelen,
Een schilderskroon van d'edelste penseelen.[14]

4 *raetstijl:* vgl. *Roskam*, vs, 25: een stijl des raets (deel 3, blz. 301).
* In 't O p s c h r i f t : Het motto, ontleend aan *Aeneis* IX, 638, betekent: zo stijgt men tot de sterren, d.i. zo wordt men beroemd. Karel van Mander (1548-1606), de bekende schrijver en schilder, was de grootvader van de bovengenoemde hofschilder van dezelfde naam (zie hiervóór, blz. 000). 1 *levender:* omdat daarin zijn persoonlikheid duidelik uitkomt.
3 *'t Schilderboeck* (Haarlem 1604), een reeks biografieën van Griekse, Romeines, Italiaanse, maar vooral van Nederlandse en Duitse schilders, is nog steeds de hoofdbron voor de geschiedenis der Vlaamse schilderschool (1366-1604).
4 *zijn pen:* lees: en waarin zijn pen.
5 *leerbre:* leergierige.
8-9 Van Mander schreef, ten bate van schilders en dichters, zijn 'Uutleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis' (1604); *braveert:* trotseert.
10 *verknocht:* verbonden, gecomponeerd.
11 *ontknoopte:* uitlegde; *op dat zingen:* bij (door middel van) dit dichten.
12 *d'Orakels van dien Helt:* de wijze, maar soms duistere uitspraken, verhalen, van Ovidius.
14 De bedoeling zal zijn: de huldiging door de beste schilders; *kroon:* krans; *van:* door.

Op mijne afbeeldinge *Door Karel van Mander*.[aant.]

Ick sloot een' ring van tienwerf zeven jaren,[1]
Toen Mander, wiens penseel, zoo rijck begaeft,
Op 's grootvaêrs spoor en faem ten hemel draeft,[3]
My schilderde, bezaeit met gryze haeren,
Daer Fredricks kroon ontzien wort, en benijt.[5]
Zoo kan mijn schijn noch leven na mijn' tijt.[6]

Afscheit Van *Mevrouwe de Koninginne te Denemarck en Noorwegen, &c.* Sofia Amalia, Toen haer gemael, Koning Frederick de derde, ten oorlogh voer.[aant.*]

En Dieu mon esperance.

De Koningklijcke zon
S O F I A , die de Kroon
En 't hart van F R E D R I C K won,
Nam, met den Prins, haer' Zoon,
Dus afscheit van den Helt,
Toen hy, der vroomen wijck,[6]
Gewapent ging te velt,
Tot heil van 't gansche Rijck.[1-8]

1 Dit portret, dat onbekend is, werd dus op Vondel's zeventigste verjaardag (17 November) door de Deense hofschilder gemaakt.
3 *ten hemel draeft:* de hoogste roem verwerft.
5 *Daer:* waar.
6 *schijn:* afbeelding.
* *En dieu mon esperance* (Ick stel myn hoop in Godt, vgl. vs. 108) was waarschijnlik het devies van Sofia Amalia.
6 *der vroomen wijck:* de toevlucht van alle rechtschapenen.
1-8 Ondanks de allerongunstigste toestand van leger en vloot verklaarde Frederik III om, het gebied aan de overzijde van de Sont te heroveren, in 1657 de oorlog aan Zweden, dat in oorlog met Polen gewikkeld was.

De rouw beklemde 't hart.
De traenen in het oogh
Getuighden van haer smart.
Zy scheen een regenboogh,
Een zon, in eene wolck
Van traenen en verdriet.
Wie schreit niet, daer al 't volck[15]
De Schoone schreien ziet!

Och, klaeghdeze, och, wat raet?
Hoe slaet uw toght my neêr!
Hoe toom ick mijn gelaet,[19]
In 't scheiden van mijn' Heer?
De Koning, dien ick fier
Den degen bondt op zy,
Treckt op, en laet ons hier.
Och lief, vergeef het my.

Mijn yver voerde u aen,[25]
Gelijck een stout soldaet,
En holp de trommel slaen,[27]
Tot voorstant van den Staet.[28]
Ick stack de velttrompet,
En draefde u moedigh voor,
In 't oorloghsvelt van 't bedt,[31]
En kreegh in 't endt gehoor:

Maer anders is 't van verr',
En anders in 't gezicht.[34]
Mijn noortsche morgenstar,
Benijtge my uw licht?[36]
De Noortstar staet wel vast:
Zy wijckt niet uit haer streeck:
En laetge my in last?
Hoe wort mijn hart zoo weeck!

Ick kenne uw' oorloghsmoedt.
Och, waer die niet zoo groot.

15 *daer:* waar.
19 *toom ick mijn gelaet:* geef ik geen uiterlike tekenen van verdriet, houd ik mij goed (*gelaet* heeft nog de ruimere betekenis van: houding).
25 *voerde aen:* zette aan, spoorde aan.
27 *holp:* hielp.
28 *voorstant:* bescherming.
31 *In 't oorloghsvelt van 't bedt:* toen wij, te bed, in verbeelding reeds te velde waren.
34 *in 't gezicht:* van nabij.
36 *Benijt ge:* gunt ge niet.

Een krijghsmans hart, vol gloet,
Geeft licht zich zelf te bloot,
Daer niemant kogel schiet,
Noch toestreeft met zijn punt[46]
Of 't is, tot mijn verdriet,
Op u, mijn ziel gemunt.

Gedenck, belieft het u,
Hoe neef Gustavus voer,[50]
Die, noit van veltslagh schuw,
Ten dans ging, op tamboer[52]
En trommel, door een vier
Van polver stael en loot,[54]
En plante zijn banier
In 't aenzicht van de Doot.

Hoe ging 't, helaes, in 't endt?
Hy quam zijn Liefste t'huis,[58]
Gewont, getrapt, geschent,
In 't gruwzaem moortgedruis.
Wat was de glans van 't Rijck,
Die flus zoo levend blonck,[62]
Nu anders dan een lijck,
Dat ongebalsemt stonck?

Hy storf in 't velt: de naem[65]
Blijft eeuwig op de tong
Van d'uitgebreide Faem,[67]
Bekent by out, en jong,
Ten westen, en in 't oost,
Van d'eene in d'andere eeuw:
Maer dit 's een krancke troost[71]
Voor een verlaete Weeuw.

Ay, schat de wapens van
Uw' vyant niet te licht.
Hy is een oorloghsman,
Die voor geen' Cesar zwicht.

46 *toestreeft met zijn punt:* aanvalt met zijn degen. Deze passage herinnert aan Hooft's *Klaghte der Prinsesse van Oranjen, over t'oorloogh voor 's Hartoghenbosch* (vgl. ook vs. 83-84).
50 *neef Gustavus:* onze bloedverwant Gustaaf Adolf; *voer:* hoe het met hem afliep.
52 *ten dans ging:* ten strijde trok.
54 *polver* (germanisme) kruit.
58 *zijn Liefste:* (Datief).
62 *flus:* kort te voren; *levend:* levendig, schitterend.
65 *storf:* stierf.
67 *uitgebreide:* zich ver verbreidende.
71 *krancke:* zwakke.

Hy waeght op een het al,[77]
En ziet geen heirspits aen:[78]
Het valle oock uit hoe 't vall'.
Het moet 'er dan op staen.[80]

Zoo leght het niet by my
Geschapen, neen voorwaer:[81-82]
Eer zette ick, zy aen zy,
My zelve in lijfsgevaer,
En nam u, flaeuw en warm,[85]
Zoo gy ter aerde vielt,
Voor 't jongste in mijnen arm,[87]
Heel doot, of half gezielt.[88]

Vier kroonen op mijn hooft
Zijn my 't gevaer niet waert
U, van het licht berooft,
Door donderkloot of zwaert,[92]
Te waegen voor een ste,[93]
Of in het bloedigh velt,
Of op de wilde zee,
Tot droefheit van ons Belt.

Gy weigert uwen toght
Te staecken op mijn klaght.
Och ofge u noch bedocht,
Ten minste dezen nacht.
Aenschouw uw' zoon, dit kint,
Den jongen C H R I S T I A E N .
Zoo gy uw bloet bemint,[103]
Laet u de moeder raên:

Maer 't is vergeefs gezucht:
Een hooger maght, mijn lot,
Verdaeght u uit de lucht.[107]
ICK STEL MYN HOOP IN GODT.[108]
Treck heene, triomfeer,
Den voorzaet tot een vreught,
Om d'aenwinst van 's Rijx eer,[111]
De kroon van uwe deught.

77 Hij zet alles op één kans.
78 *ziet ... aen:* vreest.
80 Het moet maar gewaagd worden.
81-82 *leght geschapen:* is gesteld.
85 flaeuw: *bezwijmd*.
87 *Voor 't jongste:* stervend (eig. voor 't laatst; *Ned. Wdb.* VII, 350).
88 *gezielt:* levend.
92 *donderkloot:* kanonskogel.
93 *ste:* stad.
103 *uw bloet:* uw kind.
107 *Verdaeght u:* roept u op; *de lucht:* de hemel.
108 Vertaling van het bovenstaande motto.
111 Zie de aantekening bij de eerste strofe.

Aen zijne Excellentie, den Rijxhofmeester, *Heer Joachimus Gerstdorp*.

aant. *

Ipse sedens clavumque regit.

Getrouwe Achates van den Heer[1]
En Koning, die aen 't Baltisch meer,
Ten beste van zijne onderzaeten,[3]
Zich op uw hofwacht magh verlaeten;[4]
Welwijze G E R S T D O R P , geene hant[5]
Past zoo een eedle diamant
Met zijne flonckerende vieren,[7]
Als gy de hant, die, onder 't stieren[8]
Van haer wijtstreckende gebiet,
Zich op uw waeckende oogh verliet:
Gelijck Eneas, voor en achter,
En waer hy heentradt, noit den wachter
Achates uit zijn oogh verloor.
Het Rijck magh op 't ervaeren spoor
Van uwe letterwijsheit draven,[15]
Uw taelen en geleerde gaven
Gebruicken, als een rijck kleenoot,
Uit 's hemels zegenrijcken schoot
Den koningklijcken Staet geschoncken.
Men ziet de pen van Plato proncken
Met Wijzen, wien het Staetbewint[20-21]
Wort toebetrouwt. men hoeft geen print
Van u te snijden naer het leven:
Gy staet in 't hart des volcks geschreven,
En beelt u zelven levende uit
Door raet, en daet. de welvaert spruit
Uit kloeck beleit van amptenaeren,
Die nacht en dagh zich zelfs niet spaeren,[28]
Geschapen tot een ieders nut.
Mecenas, letterwijsheits stut,[30]

* In 't O p s c h r i f t : Joachim Gersdorff, de rijkshofmeester of eerste minister van Frederik III, was een bereisd en geleerd man. Het motto, ontleend aan *Aeneis* X, 218, betekent: Nederzittend bestuurt hij zelf het roer.

1 Achates, dappere en trouwe lotgenoot van Aeneas (vgl. vs. 11-13).

3 *Ten beste van:* ten bate van.

4 *uw hofwacht:* uw zorgen voor het hof (vgl. vs. 10).

5 *Welwijze:* zeer wijze.

7 *vieren:* vuur, gloed.

8 *Als gy* (past bij) *de hant; stieren:* besturen.

15 *letterwijsheit:* geleerdheid.

20-21 Dit slaat op de rol die Plato in zijn hoofdwerk, de Staat, aan de wijsgeren toekent in het staatsbestuur.

28 *zelfs:* zelf.

30 *Mecenas:* als kunstbeschermer.

Vergeef het dat wy, onder 't loven
Uw' luister met ons verf verdooven,[32]
Gelijck een roock den glans besmet.
De deught behoeft geen loftrompet.

Groete
Aen hunne Excellentien, den Heere Koenraet van Beuningen, Pensionaris van Amsterdam, Godefried van Rheede, Heere van Amerongen, en Mathias Fiersen, Staetheere van Vrieslant, Gezanten der Hooge Mogende Staeten, by de Majesteit te Denemarck, Noorwegen, &c.[aant.*]

Qui umbrata gerunt civili tempora quercu.

Nu 't spoock des afgronts dus wanschapen[1]
Het hair met zwarte slangen krult,
Trompet en trommelt: wapen, wapen,[3]
Den toom van 't Recht verworpt, en brult,[4]
En briescht, te water, en te lande,
De stroomen stopt, de zee braveert,[6]
De hel haer heilooze offerhande,
Een Ilias van ramp, vereert;[8]
Zoo past het dat ons vrye steden
Haer bondtgenootschap met de kroon
Van F R E D R I C K stercken, door de reden
Van billijckheit, daer 's Konings troon[11-12]
Op rust, hoe fel die wiert besprongen:
En om dees vrientschap aen te voên[14]
Zagh B E U N I N G E N , en A M E R O N G E N ,

32 *met ons verf verdooven:* door onze uitbeelding (onze schildering) doen verbleken, d.w.z. niet voldoende tot zijn recht kunnen doen komen.

* In 't O p s c h r i f t Koenraad van Beuningen (1622-1693), zoon van de burgemeester Geurt Dirksz. van Beuningen, was pensionaris van Amsterdam, totdat hij als gezant naar Christina van Zweden en daarna, in 1656, naar Denemarken gezonden werd. Tegen de voorzichtige politiek van Jan de Witt in, beloofde hij aan Frederik III de steun van de Staten tegen Zweden. Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 772, betekent: wier voorhoofd omkranst is met burgereikeloof (als erkenning van hun verdiensten als burgers).

1 *'t spoock des afgronts:* de Oorlog, als helse verschijning, hier als Furie met slangenharen voorgesteld (vs. 2).

3 *wapen:* te wapen! Wellicht met bijgedachte aan de Mnl. interjektie: wee!

4 *verworpt:* verwerpt.

6 *braveert:* trotseert.

8 *Een Ilias van ramp:* een eindeloze reeks van rampen (*Ned. Wdb.* VI, 1453); *vereert:* schenkt.

11-12 *door de reden van billickheit:* omdat zijn aanspraken rechtvaardig zijn.

14 *aen te voên:* te kweken, te bevestigen.

En F I E R S E N , ieder in 't saizoen[16]
Van zijnen Staet, de waterkanten
Aen 't Baltisch meer, en 't oude hof
Ontfing met eere de Gezanten,
Gekoren om de pennen stof
Te geven; 't zy de geesten zwieren[21]
Op dicht, dat klanck en voeten telt,
Of op doorluchtige papieren
Te weide gaen in ruimer velt.[24]
Men reppe ons nu van niemant anders
Dan deze dry. hoe noemt men hen?
Den mont van 't Recht des Aemsterlanders,[27]
Gewapent met zijn wijze pen;
Den glans van 't edele Amerongen
En opgang van 't gemytert Sticht;[30]
Den Staetheer van het ongedwongen
En vroome Vrieslant, noit gezwicht[32]
In 't voorstaen van zijn' stijl en wetten.[33]
Dry landen, zeven te gelijck[34]
Gebiên my hen in top te zetten,
Op 't outer van het Noortsche Rijck:
Maer al wat vry staet, is niet veiligh
Voor ieder een: dat lofampt past[37-38]
Een Roomsche of Griecksche lier, een' Heiligh,[39]
Daer d'afgront ydel tegens bast.[40]
Apollo raetme stil te zwijgen:
Zoo staenze in hunnen vollen krits.[42]
Mijn ouderdom wort traegh in 't stijgen.
Hier valt Parnas te steil en spits.[44]

16 *in 't saizoen:* in de volle bloei (*Ned. Wdb.* XIV, 1292, vooral Zuid-Nederlands). Als *staet* slaat op *'t Baltisch meer*, en 'toestand' betekent, dan is de hoofdletter vreemd.
21 *geesten:* vernuften, dichters; *zwieren op dicht:* sierlike gedichten schrijven.
24 *in ruimer velt:* lofschriften in proza?
27 *Den mont van 't Recht:* de juridiese woordvoerder, de pensionaris.
30 *opgang:* iemand van wie glans en heerlikheid uitgaat, sieraad (ontleend aan een bijbelplaats: *Ned. Wdb.* XI, 711).
gemytert: als bisschopszetel.
32 *vroome:* dappere.
33 *voorstaen:* beschermen, verdedigen; *stijl:* gewoonten.
34 Drie gewesten, die de zeven gewesten vertegenwoordigen.
37-38 Maar al wat geoorloofd is, kan daarom niet iedereen zonder gevaar ondernemen; *lofampt:* de taak om te prijzen.
39 *Roomsche:* Romeinse; *een' Heiligh:* een heilige, gewijde zanger.
40 *d'af: gront:* de hel; *ydel:* vergeefs.
42 *in hunnen vollen krits:* zodanig dat er niets aan ontbreekt (*Ned. Wdb.* VIII, 296).
44 *valt:* is (voor mij).

De bestendigheit der Kercke.
Aen zijne Excellentie den Heer D. Bernardino, Graef van Rebolledo.[aant.]
*

Columna & firmamentum veritatis.

De wijste Bouwheer, mijn betrouwen,[1]
Noemt Wijzen, die hun huis op rots,[2]
En niet op lossen zantgront, bouwen,
Den bulderenden storm ten trots.
Zoo leide oock Salomon Godts drempel,[5]
Het voorbeelt van een grooter Kerck,[6]
Op Sion, en verhief dien tempel
Tot aen den hemel door het zwerck:
En Davids zoon belooft de muuren[9]
Van zijne Kercke op rots en steen,
Om 's afgronts buldren te verduuren[11]
Door d'eeuwigheit der eeuwen heen,
Te stichten. 't Godtshuis der Hebreeuwen,
Eene ydle glori der Hebreen,[14]
Verzonck in puin, na weinige eeuwen,
Verdelght van Roomschen, en Chaldeen:[16]
Maer Christus Kerck, zoo lang bestreden
Van alle kanten, ongeschockt
En ongeschent, verduurt noch heden
Den afgront, die geduurigh wrockt.
Zy tart, gelijck een hemelsch wonder
En wonderwerck al 't helsch gerucht,
Den lastersmoock en 't spoock, van onder[23]

* In 't O p s c h r i f t : Bernardino de Rebolledo, was Spaans gezant tn Denemarken. Tot hem voelde Vondel zich aangetrokken allereerst als katholiek. Bovendien beoefende R. de poëzie. Vondel dicht voor hem een loflied op de Moederkerk, waarin hij de Spaanse dichter opwekt om ook de Kerk door een lofdicht te vieren (Moller: De Heerlijckheit der Kerke, blz. X vlg.). Het motto is ontleend aan *I Timoth.* III, 15 en betekent: Een pilaar en standvastigheid der waarheid.
1 *De wyste Bouwheer:* Christus, in de bekende gelijkenis.
2 *die:* diegenen die.
5 *leide:* legde; *drempel:* tempel.
6 *voorbeelt:* de voorafbeelding van de onzichtbare Kerk van Christus (vs. 17).
9 *Davids zoon:* Christus (zinspeling op *Matth.* XVI, 18).
11 *'s afgronts buldren te verduuren:* om het bulderen van de hel te weerstaan (eig. langer te duren dan ..); vgl. vs. 19.
14 *ydle glori:* vergankelike roem.
16 *van:* door; *Roomschen:* Romeinen; *Chaldeen:* de tempel, door de Chaldeeuwen verwoest, was nog niet die van Salomo.
23 *'t spoock:* de helse geesten.

Om hoogh gestegen in de lucht.
Laet alle vloecken t'zamenspannen:[25]
Laet ketteryen, hecht aen een
Geketent, monsters, en tyrannen,
Laet afgodisten, en besneên,[28]
En Talmudist, en Turcken razen:
De Kerck bezwijckt voor geen gedruis:
Geen dreigement kan haer verbazen,[31]
Zoo lang zy met Godts heiligh Kruis
Gewapent zit. Ghy, R E B O L L E D E ,
Zijt maghtigh op uw Spaensche Lier[34]
Haere eer t'ontvouwen op mijn bede
Met eenen hooger klanck en zwier.
Ick wil dien lof uw Luit beveelen.[37]
Ay treck uw snaeren op dien toon,[38]
Waerop veel duizent Englekeelen
U volgen uit den hooghsten troon.
Dat voeght een' dienaer van veel Kroonen.
Gy zult terwijl mijn keel verschoonen.[42]

Aen zijne Excellentie, den doorluchtigen Heer, Tobias Morstin, Trucksesz te Krakou, Resident van den Koning en de Kroon Polen by Koning Frederick den derden.[aant. *]

Os humerosque Deo similis.

Toen 't oorloghsonweêr, van vier winden,[1]
Den Staet van Polen overviel,
En gaepte om Polen te verslinden,
Het Rijck, in 't stooten van zijn kiel
En 't barnen van de holle baren,[5]

25 *vloecken:* boze machten.
28 *afgodisten:* heidenen; *besneên:* Joden.
31 *verbazen:* schrik aanjagen.
34 *maghtigh:* in staat.
37 *beveelen:* toevertrouwen.
38 *treck:* stem.
42 *terwijl:* intussen.
* In 't O p s c h r i f t : *Trucksesz:* zie vs. 14. Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, 589, betekent: Een god gelijk in spraak en voorkomen.
1 *'t oorloghsonweêr*. Johan Kasimir, koning van Polen (1648-1669) gaf door zijn protest tegen de troonsbestijging van Karel Gustaaf van Zweden (1654) deze eerzuchtige vorst aanleiding om Polen de oorlog te verklaren, en in 1655 Groot- en Klein-Polen met Warschau en Krakau te veroveren; *van vier winden:* van alle zijden.
5 *'t barnen:* de branding.

Geen klein gevaer van schipbreuck liep,[6]
Wou d'Allerhooghste M O R S T I N spaeren
In 's Konings dienst, daer Krakou, diep
En over hals en hooft, gedompelt
Van krijghselenden, in dien noot,[10]
Aen alle kanten overrompelt,
Geene uitkomst zagh, een ieder vloot
Om zich te bergen, en zijn leven.[13]
Wat raet? wat gaet den Trucksesz aen,[14]
Nu d'allerstoutsten hem begeven,
En alle poorten open staen,
Het slot met zijn verlaete veste
Om noothulp schreit? hy grijpt en vat[18]
Het Heilighdom des Rijx ten leste,
En voert dien koningklijcken schat,
Zes kroonen, scepters, en gewaeden,
Door 's vyants heir, door vloet, en vier,
En berght de heilige cieraeden,[23]
Ten prijs van Gode en Kazimir,[24]
Voor 's haeters vloeck en klaeuwen veiligh,[25]
Die, meesters van de stadt en 't hof,
Niets aenzien, heiligh noch onheiligh,
Maer wroeten 't al in bloet en stof,
Verschoonen Kerck, noch Outergaven,
Verstooren Stanislaus rust,[30]
En d'asschen der gewijde graven,
Naer hunnen godtvergeeten lust.
Getrouwste hofstijl der Sarmaeten,[33]
Na zoo veel onrechts berghde ghy[34]
Te Warsou 't lijf van dien verwaten
Erfvyant, hielt uw sabel vry
Van wederwraecke en bloetvergieten,
En streckte uw' Vorst een rechte hant,[38]
Schoon duizenden de Kroon verlieten:
Nu voert uw wijsheit, als Gezant
Van 't Rijck, het woort te Koopenhaven,

6 *geen klein* (litotes): zeer groot.
10 *Van:* door.
13 Om zich en zijn leven in veiligheid te brengen.
14 *Trucksesz:* Duitse vorm naast Mnl. drossate (drost), oorspr. de dienaar die de spijzen opdraagt, dan: aanzienlik hofambt; *wat gaet aen:* wat zal beginnen.
18 *noothulp:* hulp in nood.
23 *berght:* zie vs. 13.
24 *Ten prijs:* ten bate van.
25 *'s haeters:* van de vijand.
30 *Stanisla-us* (viersilbig te lezen) *rust:* door zijn graf te schenden (vgl. vs. 31).
33 *hofstijl:* steun van het hof; *Sarmaeten:* zie *Jaghtzang aen J. Maurits*, vs. 70.
34 *berghde:* vgl. vs. 13. Uit deze plaats blijkt dat Morstin eens een overwonnen vijand spaarde.
38 *sterckte:* diende als; *rechte hant:* rechterhand, trouwe hulp.

Gelijck uw broeder binnen Praegh,
Op wiens trompet mijn dichten draven,[43]
Zoo verre Apollo dit behaegh.
Gy zult de groote korenschuuren[45]
Van Christenrijck door vasten pais
Verdaedigen, de nagebuuren
In Koning Fredericks palais
Vereenigen naer uw vermogen:
Dan zal mijn keel, op zang gestelt,
Uw dapperheên aen 's hemels boogen
Verheffen, langs de blijde Belt,
Waer langs de Wijssel uitgegooten
Ons toestroomt met gelade vlooten.

[Gedichten]

Op Myne Afbeeldinge, kunstigh getekent en gesneden door Cornelis de Visscher.[aant.*]

MDCLVII

Myn jaertal telt aen 's levens jaerewyzer[1]
Nu seventigh. myn zilverhair wort gryzer,
En *Visscher* beelt met kryt en kunstigh yzer[3]
Myn' ouderdom in koper levende af.[4]
Zyn graefpen volght de hant, die 't leven gaf.[5]
Men houwe een kroon van beelden op zyn graf.[6]

J. V. VONDEL.

43 *Op wiens trompet:* Dit moet terugslaan op vs. 40: wiens roem mijn gedichten verheerlijken.
45 *de groote korenschuuren* de streken langs de *Wijssel* (Weichsel); vgl. vs. 53-54.
* Van 1657. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, blz. 153. De bedoelde afbeelding is gereproduceerd in dl. 6, blz. 92, van deze uitgave. Zie over dit portret Sterck's *Iconographie* in deel 4, blz. 45.
1 *jaertal:* jarental.
3 *kunstigh yzer:* graveernaald (*graafpen*, vs. 5).
4 *levende:* naar het leven.
5 *die 't leven gaf:* die de gelijkenis schiep.
6 *kroon:* krans.

Het Stockske van Joan van Oldenbarnevelt, Vader des Vaderlants.[aant. *]

Myn wensch behoede u onverrot,[1]
O STOCK en stut, die, geen' verrader,
Maer 's vrydoms stut en Hollants Vader
Gestut hebt op dat wreet schavot;
Toen hy voor 't bloedigh zwaert most knielen,
Veroordeelt, als een Seneka,
Door Neroos haet en ongena,[6-7]
Tot droefenis der braefste zielen.
Ghy zult noch, jaeren achter een,
Den uitgangk van dien Helt getuigen,[10]
En hoe Gewelt het Recht dorf buigen,
Tot smaet der onderdruckte steên.[11-12]
Hoe dickwyl streckt ghy onder 't stappen
Naer 't hof der Staeten stadigh aen
Hem voor een derden voet in 't gaen
En klimmen, op de hooge trappen:
Als hy, belast van ouderdom
Papier en schriften, overleende,[17-18]
En onder 't lastigh lantspack steende![19]
Wie ging, zoo krom gebuckt, noit krom!
Ghy ruste van uw trouwe plichten,
Na 'et rusten van dien ouden stock,[22]
Geknot door 's bloetraets bittren wrock:
Nu stut en styft ghy noch myn dichten.

J. V. VONDEL

* Van 1657. - Naar de tekst van Vondel's handschrift, op blz. 626 afgebeeld naast het stokje (op 't voorbeeld van Van Lennep's Vondel-uitgave, dl. II, tussen blz. 314 en 315). Handschrift en stokje zijn thans bezit van het Vondel-museum (zie J.F.M. Sterck, Oorkonden over Vondel en zijn kring', blz. 242 vlgg.).

1 Moge mijn wens vervuld worden, dat gij onverrot in stand blijft.

6-7 Vondel vergelijkt Maurits, die veel van de ervaren oudere staatsman Oldenbarnevelt had geleerd, bij Nero, die zijn leermeester Seneca deed ter dood brengen.

10 *uitgangk:* dood.

11-12 Dit slaat op Maurits' afdanking der waardgelders, door de steden in dienst genomen.

17-18 *belast* hier figuurlik en letterlik gebruikt evenals *krom* in vs. 20; *overleende:* vooroverboog.

19 En onder de drukkende last der staatszorgen steunde, kreunde.

22 *stock:* grijsaard.

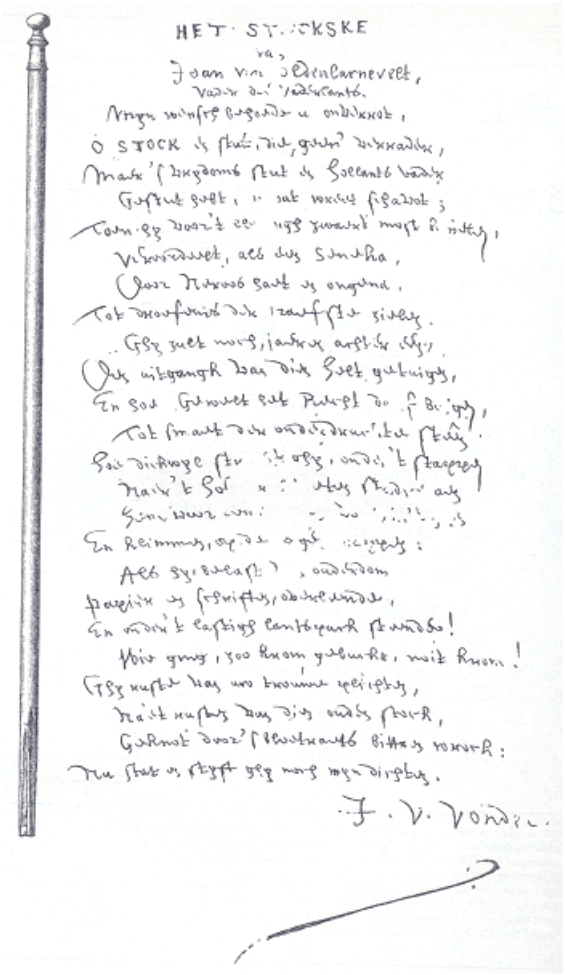

HET STOCKSKE

va,

Joan van Oldenbarnevelt,

Vader des Vaderlants.

Myn wenschs begeerte is ontdekt,
O STOCK is stuk, dit, gaat' verraadlijk,
Maakt 't langsaems stut de Heerlants baadij
Gestut gebt, is uit wreet figuurlijk;
Toen 't oog waar't eer uyt zwaart magt ik uitrey,
Verwonderlijk, als dus Simtha,
Door Nassaus hart is omgewend,
Tot weerwinst dit zaamgeflote zielbey.
Ghy zult mooy, jaarlijx arbeits vly,
Dit uitgangh van dit Goet gebruiky,
En God Gewelt zal Burgt te Burgh,
Tot smaat van onverdraagzaamheits stuit.
Gaat dichtwys stry uit oly, onder 't staapreed
Maakt 't Got [illegible]
Gins waar [illegible]
En Reimmaj, op de oghe [illegible]:
Als sy [illegible], onderdom
Poezije is schrijfstof, dootel winde,
En wordt 't eeuwigh Landtgeruch stonde so!
Hoir gunst, soo kroon gebruikt, maakt kroon!
Ghy wapent Nay uw krooms geluk,
Maakt wapens Nay dit oudts stuk,
Gekroont door 't Heerlants Bitters roosrk:
Nu staat is stryft ghy mooy myn dichtey.

J. V. Vondel.

Triomfe *Over de geboorte van den doorluchtighsten Prince*, Philippus Prosper Andreas, Prince van Spanje.[aant.*]

Aen D. Estevan de Gamarra, Gezant by de Hooge Mogende Heeren Staeten &c.

Jam nova progenies coelo demittitur alto.

Blyschap, dael, met rijcken zegen,[1]
In een' gouden zilvren regen
Van Filippen, onder 't volck,
Uit den troon van eene wolck.[4]
Laet de blixem en de donder
Van kortouwen bly van onder
U gemoeten, waer gy daelt,[5-7]
En de weerelt overstraelt.
Laet de koopre klocken brommen.[9]
Laet kornet, trompet, en trommen,[10]
En muzijck met vryen zwier,
Onder 't heerlijck vreughdevier
En het juichen, u bejegenen,
Die het groote Kint komt zegenen,[14]
Dat, in 't vaderlijck palais

* Van 1658. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 574). Het Latijnse motto (uit Verg. *Eclog.* IV, 7) betekent: Een nieuwe spruit wordt nu uit de hoge hemel gezonden.
De 28ste November 1657 werd de zwakke jonge prins Philippus Prosper geboren († 1661). De Spaanse gezant gaf daarvan de 21ste Desember kennis aan de Staten en richtte de 30ste Januarie 1658 een groot feest aan voor een aantal leden van de Algemene Staten met de griffier. Bij die gelegenheid werden dertig metalen stukken achtmaal afgeschoten en werd 's avonds een groot vuurwerk afgestoken. Aan de gasten en andere aanzienlike Hagenaars werden zilveren gedenkpenningen uitgereikt, met Latijnse zinspreuken waarop Vondel zinspeelt (o.a. *Crescente hac, pax aurea crescit*, d.v. Groeit deze op, dan zal de gulden vrede ook groeien), waarbij ook de wens van een bestendige vrede tussen Spanjaarden en Hollanders uitgesproken werd.

1 Bij het neerdalen van de *Blyschap* als een *gouden regen* denkt Vondel waarschijnlik aan de neerdaling van Zeus bij Danaë. De verbinding *gouden zilvren* is dan een vernuftspel en heeft betrekking op de zilveren gedenkpenningen, hier *Filippen* genoemd.

4 *troon:* in de oude betekenis van: hemel.

5-7 Dit slaat op het bovengenoemde afvuren van het geschut (*kortouwen:* scheepskanonnen); *van onder:* vanaf de aarde; *gemoeten:* tegemoet komen (vgl. bejegenen in vs. 13).

9 *brommen:* gonzend klinken.

10 *kornet:* kromme blaashoorn.

14 *Kint:* vertaling van Infante.

Nu geboren, heil en pais
Allen Christenschen gewesten,
Van het oosten in het westen,
Met zijn' gulden naem belooft.[16-19]
Grootvaêr Karel steeckt zijn hooft[20]
Uit den hemel, ziet beneden,
Om de Nederlantsche steden
Heil te wenschen met dien Zoon,
Vijfde parel aen de kroon[24]
Van zijn PHLIPPEN, en hun naemen,
Neef en grootvaêr stemmen t'zamen.[26]
Na eene anderhalleve eeuw,
In dien bynaem: en de Leeuw[28]
Van ons Hollant neemt behaegen
Eenen watersprong te waegen[30]
Neffens PROSPERS groote vlagh,[31]
Die het Hollantsche gezagh
Door de zenuw van de schijven[33]
En het gouden vlies wil stijven,[34]
Dat geen Zeedraeck durf bestaen,[35]
Op den vryen Oceaen,
Ons, gesterckt met PHLIPPUS Rijcken,
Vlagh en zeil te heeten strijcken,[38]
Daer de Zeeleeuw ongeroert[39]
't Indisch gout ter beurze invoert.
PROSPER noodight onze schepen,
Ongehindert, onbenepen.[42]
Met den omloop van de zon,[43]
Op het spoor van Salomon,[44]
In te haelen d'ingewanden[45]
En den oogst van alle landen,
Dat de Nijdt, van spijt geperst,[47]
Galbraeckt, en van afgunst berst.

16-19 De randspreuk van de penning was: *Dabit populis pacem:* hij zal de volken vrede brengen; *Christenschen* (gevormd naar Heidense): christelike; *gulden naem:* Prosper(e) betekent voorspoedig. Deze woordspeling met zijn naam wordt ook op de penning gemaakt (*Prospere procede et regna*, psalm XLIV).
20 *Karel:* Karel V.
24 *Vijfde parel:* de prins zou Philips V worden.
26 *Neef:* achterkleinzoon.
28 *dien bynaem:* nl. de Vijfde.
30 *watersprong:* zeetocht (tegen Engeland).
31 *groote vlagh:* de machtige Spaanse vlag (op de vloot).
33 *de schijven:* het geld, de financiële steun.
34 *het gouden vlies:* de goudvoorraad van Spanje.
35 *Dat:* zodat; *Zeedraeck* (elders Zeepest): de Engelse zeemacht; *durf bestaen:* durft ondernemen.
38 *heeten:* bevelen. Herinnering aan de smadelike vredesbepaling van 1654.
39 *Daer:* terwijl; *de Zeeleeuw:* de Hollandse zeemacht; *ongeroert:* ongedeerd.
42 *onbenepen:* niet in het nauw gebracht.
43 In Westelike richting.
44 *Op het spoor van Salomon:* in navolging van Salomo, die goud liet halen uit Ophir (2 Kron. 8, 18).
45 *d'ingewanden:* de delfstoffen.
47 *van spijt geperst:* smartelik getroffen.

Op het rijzen van dees Starre
Viert de dappere GAMARRE;[50]
Zoo getrouw aen PHLIPPUS kroon,
Dat hy rustigh zijnen zoon[52]
Offerde, tot 's Konings beste,[53]
Voor de Valencijnsche veste
Met onsterfelijcken lof.
Zou hy, als zijn meesters hof
Door de hoop van Karels neven[57]
Dus gestut wort en gesteven,[58]
Nu niet vieren, meer dan oit.
Neen, zijn yver ruste noit
In zijn Konings vreught te deelen.
Volght hem dan met blijde keelen,
Zanggodinnen, om de bron
Van den Duitschen Helikon.[64]
Zingt om strijt met negen kooren:[65]
PHLIPS de VYFDE is nu geboren.

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1658.

50 *Viert:* wellicht een woordspeling, omdat het ook kan slaan op het bovenvermelde vuurwerk (Vgl. vs. 59).
52 *rustigh:* kloekmoedig; *zijnen zoon offerde:* deze sneuvelde voor Valenciennes (Zie *Verlossinge van Valencyn*. p. 204).
53 *tot 's Konings beste:* tot heil van de Koning.
57 *de hoop van Karels neven:* de verwachte nakomelingen van Karel.
58 *gesteven:* gesterkt.
64 *Duitschen:* Nederlandse.
65 *negen kooren:* van de negen Muzen.

Ter Bruilofte van den E.E. Heere Ventidius Riccen, Kastelein en hooftofficier der stede Purmerent, Baljuw van de Beemster en Wormer, &c. *En de E.E. Jongkvrouwe* Haesje Augustyns.[aant. *]

Bruiloft, bruiloft. volght godt Hymen,[1]
Nu de leeurick in zijn vlught,
Uit een liefelijcker lucht,
Quinckeleert, en noopt tot rymen[4]
Al wat lucht schept, daer de lent[5]
Horen trouwt aen Purmerent.[6]

Zou het jeughdigh bloet niet minnen,
Zong hy, nu de lucht ontlaet,[8]
Al de weerelt vryen gaet,
Velt en weide groente winnen,[10]
't Aerdtrijck in zijn ingewant
Voelt een' minnelijcken brant.[12]

Alle tacken, alle telgen
Minnen in de jeught van 't jaer.
Niemant valt dit juck te zwaer.
Zon en morgendauw te zwelgen
Geeft de planten nieuwe kracht,
Waer de zon de kou verzacht.

Alle vogels, vee en dieren
Voelen Cypris ongena.[20]
Ieder kust zijn wederga.[21]

* Van 1658. Volgens de tekst in *Apollos Harp*, 1658, blz. 284. Uit een gedicht van Henrick Bruno (*Mengelmoes* I, blz. 40) blijkt dat zij de 24ste Maart 1658 te Hoorn getrouwd zijn.
1 *Hymen:* de huwelijksgod.
4 *noopt tot rymen:* tot dichten aanzet.
5 *Al wat lucht schept:* al wat adem heeft, wat leeft; *daer:* nu.
6 *Horen:* de bruid woonde te Hoorn. Wellicht was zij een bekende van Vondel's zuster Bruyning.
8 *de lucht ontlaet:* het zachter weer wordt (*Ned. Wdb.* X, 1894).
10 *groente winnen:* groen beginnen te worden.
12 *minnelijcken brant:* liefdegloed.
20 *Cypris ongena:* de onverbiddelike macht van Venus.
21 *wederga:* in ruimere zin dan nu: één van twee gepaarden.

Hoort de velden tierelieren.
Hoort dat hemels veltgezang.
Ieder gaet dien bruiloftsgang.

RICCEN hoorde 't quinckeleeren
Van den leeurick met den dagh,[26]
Daer hy in zijn kamer lagh,
En, gesprongen uit de veêren,
Aengeprickelt van zijn lot,[29]
Reedt ter poorte uit van het slot.

d'Avontstar is nau geboren,[31]
Als hy Hymen vint gereet,
Die in 't groene bruiloftskleedt[33]
Hem verwelkomt binnen Horen,
En den Bruigom licht vooruit
Naer den drempel van de Bruit.

RICCEN volghde die hem leide
By de liefste, zijne trouw,[38]
Die beangst, en noch in rouw,[39]
Noode van de speelnoots scheide,
Die haer troosten, daerze zit,
En de liefste om uitstel bidt.[42]

Schoone Jongkvrouw, root bekreeten,[43]
Sprack de Bruilofts-god, schep moedt.
Vrees geen leedt, noch tegenspoet.
Leer uw moeders rouw vergeeten[46]
Met de blyschap van de nacht,
Die een treurigh hart verzacht.

Wat aen moeder wert verloren
Wint gy aen den Bruidegom
En zijn liefde wederom.
Heden is uw troost geboren,
En gy vint by uwen Heer
Uw verloren blyschap weêr.

26 *met den dagh:* bij het aanbreken van de dag.
29 *van zijn lot:* door wat hem te wachten stond.
31 De avondster (Venus!) is nauweliks te voorschijn gekomen.
33 *'t groene bruiloftskleedt:* een ongewoon attribuut van Hymen, meestal voorgesteld omkranst en met een fakkel, waarmee hij de bruidegom vóórlicht (*licht vooruit*).
38 *zijne trouw:* zij die hem trouw beloofd had.
39 *noch in rouw:* wegens het verlies van haar moeder (vs. 49).
42 *de liefste*, de bruid, vraagt uitstel aan Hymen.
43 *root bekreeten:* met betraande oogen.
46 *uw moeders rouw:* de rouw om uw moeder.

Purmerent zal u bejegenen[55]
En begroeten in 't gemein,
Als gy met den Kastelein
Stadt en Beemsterlant komt zeegenen
Door de hoop van eene plant[59]
D'eere van uw trouwverbant.[60]

Op dien troost in haere smerte[61]
Vaeght hy, die den trouwring gaf,
HAESJE voort de tranen af,[63]
Strijckt de blooheit van haer harte,
En zy volght hem, hant aen hant,
Naer de bruiloftsledekant.

Laet VENTIDIUS beschermen
Zijne liefste, stil van aert,
Die zijn vaders stam bewaert.[69]
Laet hem sterven in haere armen,
En verrijzen jaeren lang.[70-71]
Zingtze in slaep met dit gezang.[72]

J. V. VONDEL.

Ter Bruilofte van den E. Bruidegom Jakob Linnich, en de E. Bruit Katharine Jakobs de Vries.[aant.*]

Hoogste wijsheit, wiens beleit[1]
d'Eeuwigheit
Van het menschdom door het paeren

55 *bejegenen:* tegemoet komen.
59 *plant:* spruit, afstammeling.
60 *trouwverbant:* echtverband.
61 *Op dien troost:* na die troostwoorden, of: vertrouwende op die troost.
63 *voort:* dadelik.
69 *bewaert:* handhaaft, d.w.z. het geslacht in stand houdt.
70-71 Mogen lange jaren van liefdesgeluk hun deel zijn; *sterven:* bezwijmen van liefdesverrukking.
72 Deze aansporing is waarschijnlijk gericht tot de *speelnoots* (vs. 40).
* Van 1658. Volgens de tekst in Vondels *Poëzy*, 1682, I, blz. 750. Jacob Linnich (geb. 1635) trouwde in Mei 1658 met Tryntgen de Vries (geb. 1634). De bruid, dochter van Anna de Wolf, was een kleindochter van Isaac de Wolf, een broeder van Vondel's vrouw (zie de Kwartierstaat De Wolff, achterin Sterck's *Oorkonden over Vondel en zijn kring*).
1 *wiens:* bij Vondel ook gebruikelik bij vr. subst.

Hanthaeft, en met volle vreugt
Onse jeugt
Zegent onder 't zoet vergaêren;

Wie kan u met harte en mont
Voor den vont
Van dien staet ten vollen eeren?[8-9]
Wie verlangt niet, hant aen hant,
Naer dien stant[11]
Uit te treên op uw begeeren?

Deze vreugt en blijde feest[13]
Magh geen' geest
Magh geene Engelen gebeuren.[15]
Godt heeft aerdtsche zaligheit
Hun ontzeit,
Binnen 's hemels hooge deuren.

Schoon zy rijk zijn van gena,
Zonder ga
Zweven deze in 't eeuwig leven.
d'Engel, vry van minnezucht,
Teelt geen vrucht.
Dit 's den mensch van Godt gegeven.

Dus beleeft de mensch veel troost
Aen het kroost,
Dat hem uitbeelt met zijne oogen;
Nu een dochter, dan een zoon,
Even schoon
En gelukkig opgetogen.[30]

Wie dien Staet verkleenen wil
Merke al stil
Hoe de hemel zelf aen d'aerde
Troude, en dit gelukkig paer
Jaer op jaer
Ons een' schoot vol vruchten baerde:

8-9 *den vont van dien staet:* de gelukkige instelling van het huwelijk.
11 *dien stant = staet* in vs. 9.
13 *Deze feest:* bij Vondel vr.
15 *gebeuren:* ten deel vallen.
30 *opgetogen:* opgevoed.

Want hy zegent ons landouw,
Zijne vrouw,
Met een' milden dauw en regen,
En beschijntze van om hoogh
Met zijn oog,
Oirzaek van zoo groot een' zegen.

Als hy, reis op reis belust,[43]
d'Aerde kust,
En belonkt met zonnestraelen,
Wint de zegenrijke bruit
Bloem, en kruit,
Telg, en tak, in beemt en dalen.

Dan verquikt by lentedag[49]
Wat eerst lag
Onder wintersneeuw bedoven:[51]
Dan gevoelen plant en dier
't Minnevier.
Wat begraven lagh komt boven.

Op dit voorbeelt trout de May
Deze bey,
Eens gezint, KATRYN, en LINNICH.
Merk eens hoe de jeugt van 't jaer
En dit paer
t'Zamenstemmen dus aenminnig.

Bruiloft, bruiloft, zingt de May
In de wey:
En wy zingen met verblyen:
Bruiloft, bruiloft. Schenkt den wijn,
Zonder pijn,
Zoo zal 't huwelijk gedyen.

JAKOB, zonder tijtverlies,
KUS DE VRIES,
Op dien wensch voor mont en kaeken,
En bezegel met u twee
Onze beê,
Dat kan Godt en ons vermaeken.[72]

M DC LVIII.

43 *reis op reis belust:* herhaaldelik, vol verlangen, begerig.
49 *verquickt:* herleeft.
51 *bedoven:* ondergedompeld, bedekt (*Ned. Wdb.* II, 1210).
72 *vermaeken:* in Vondel's taal met andere betekenis dan nu: behagen

Ter Bruilofte *Van den edelen en hooghachtbaeren Heere, Jongkheere* Joan van Waveren, Out Schepen van Amsterdam, *En Mejoffer* Debora de Blaeuw.[aant. *]

In Goeilant bloeit een streeck, nu 's Gravenlant geheeten,
Daer d'edelste Aemstelaers een tijt geleden zweetten
Om schraele en barre hey te mesten, en den gront,[3]
Die arm was uit zijn' aert, in vette klay en klont[4]
En vruchtbre klaverweide en beemden te verkeeren.
Zoo komt de kunst Natuur te baet, en kan haer leeren
Wat lantbouw, arbeit, en zorghvuldigheit vermagh.[7]
Hier quamen stallingen, en hoeven voor den dagh,[8]
Palaizen, vee en vrucht, en laenen, en waeranden.[9]
Men noemt dees lantstreeck nu de Tempe dezer landen,[10]
Daer Peneus, klaer van stroom als glas, door heenevloeit.[11]
Hier zingt de nachtegael. hier quinckeleert, en broeit
De vogel, jaer op jaer, zijne eyers uit. hier draegen
De boomen lecker ooft. hier vliegen, en hier jaegen[14]
De jongkers naer patrijs, en hazen jaghtgezint
Met snuffelenden brack, en vluggen hazewint.[16]
De Griecksche Venus scheide uit d'oostersche landouwen,
Verliet haer' bergh, en kerck, om hier haer hof te bouwen,[18]
En vondt'er WAVEREN, die moê gejaeght, dat pas[19]
Beschaduwt van een linde, in slaep gevallen was,
Op 't ruisschen van een bron, die door verborge sprongen[21]

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 575). Johan van Waveren, Heer van Waveren, Rotshol en Ruige Wilnis (1613-1670), reeds in 1643 schepen, was de zoon van Anthony Oetgens van Waveren, burgemeester van Amsterdam (zie dl. 3, blz. 353), stichter van de hofstede Spiegelrust in 's Graveland. Debora Blaeuw (1629-1702) was de dochter van Cornelis Michielsz. Blaeuw en Weyntge Oetgens. Het huwelijk werd gesloten 18 Junie 1658.

3 *barre:* onvruchtbare.
4 *klay en kont:* kleigrond.
7 *zorghvuldigheit:* zorgzaamheid, goede verzorging.
8 *quamen voor den dagh:* verrezen.
9 *waeranden:* lusthoven.
10 *Tempe:* een liefelik dal in Thessalië (vgl. bij Huygens: *Batava Tempe* = het Haagse Voorhout).
11 *Peneus:* rivier in Thessalië; waarschijnlik vergeleken met een stroompje in het buiten Spiegelrust.
14 *vliegen:* oorspronkelik een term voor de valkenjacht, dan ook: op vogels jagen of met honden op waterwild, in tegenstelling met *jaegen* op viervoetig wild (*Mnl. Wdb.* IX, 617).
16 *brack:* jachthond.
18 *bergh, en kerck:* de tempel op de top van de berg Eryx op Sicilië.
19 *dat pas:* op dat ogenblik.
21 *sprongen:* bronnen.

En aders uit den gront met kunst quam opgedrongen.[22]
Hy scheen te groeten die hem in den droom verscheen,
Veel schooner dan menze oit in marmer zagh gesneên
Van d'overoude hant der Fenixkunstenaeren,[25]
Die uit veel lichaemen een enkel schoon vergaêren,[26]
Om haer te scheppen, die der sterfelijcken maet
En uiterste begrijp zoo verr' te boven gaet,[28]
Dat alle schoonheit by dees schoonheit, noit bezweecken[29]
Door eeuwen zonder ende, een schaduw wort geleecken,[30]
En by het leven slechts gelijckt een bloote schijn,[31]
Die 't oogh, uit eene bron, of helder kristalijn,
Bejegent, en verschijnt. wat is de ziel gezegent[33]
Die dit geluck gebeurt! ô schoonste, gy bejegent[34]
My hier ter goeder tijt. [zoo spreeckt hy in den droom,][35]
O moeder van de Min, zijt overwellekoom[36]
In 't graefelijck gewest. hoe koomtge my t'ontmoeten?[37]
De Gravelantsche roos, die onder uwe voeten
Haer' geur en gloet ontvouwt, getuightme wie gy zijt,[38-39]
Die 't menschelijck geslacht uw vrientschap niet benijt.[40]
Ick wenschte uw Heiligheit al overlang t'aenbidden,
En op het minnefeest aen uw altaer, in 't midden
Der schoone Jofferen, op t'offren wieroockgeur,[43]
En krans, en myrtetelgh, met roozen deur en deur
Bevlochten: maer 't geluck, 't welck vloeit uit uw genade,[44-45]
Verstackme van mijn' wensch, en rechte wedergade:[46]
Mijn tijtgenooten zijn een poos vooruitgetreên.[47]
Zy scheen hem hierop aen te lachen, en bescheen
Hem onder 't lachen met zoo minnelijcke loncken,
Dat d'oogen zijne borst al heimelijck ontvoncken
Met eenen zoeten brant. ten leste berstze eens uit.[51]
De roozemont luickt op, en stemt met dit geluit:[52]

22 *met kunst*, dus als fontein.
25 *Van:* door; *Fenixkunstenaeren:* voortreffelikste kunstenaars.
26 Die een ideaal schoon beeld scheppen, waarvan de onderdelen ontleend zijn aan de schoonste modellen. Volgens de overlevering ging de Griekse schilder Zeuxis aldus te werk, toen hij een Helena (Cicero, *De Inventione*, lib. 2, cap. 1, § 2 en 3) of Juno (Plinius, *Nat. Hist.*, lib. 35, kap. 36) schilderde.
28 *uiterste begrijp:* het stoutste voorstellinsgvermogen.
29 *noit bezweecken:* onvergankelik.
30 *een schaduw wort geleecken:* bij vergelijking slechts een schaduw blijkt te zijn.
31 *een bloote schijn:* een enkele weerspiegeling.
33 *Bejegent:* tegemoet komt.
34 *gebeurt:* te beurt valt.
35 *ter goeder tyt:* op een gelukkig ogenblik.
36 *moeder van de Min:* Venus, moeder van Amor.
37 *'t graefelijck gewest:* woordspeling met 's Gravenland.
38-39 Door een wonder ontluiken de bloemen onder Venus' voeten: dat bewijst haar goddelikheid (vgl. vs. 41 *uw Heiligheit*).
40 *benijt:* misgunt.
43 *op t'offren:* te offeren.
44-45 *deur en deur bevlochten:* aan alle zijden omvlochten.
46 *Verstackme:* verstootte mij, beroofde mij.
47 *zijn vooruitgetreên:* zijn mij vóórgegaan (in het huwelijk).
51 *berstze eens uit:* verlaat ze haar passieve houding.
52 *luickt op:* opent zich; *stemt:* heft aan.

O brave Jongelingk, by Venus uitgekoren,[53]
Het bruiloftslot wort elck van boven toebeschoren.[54]

53 *brave:* flinke; *by:* door.
54 *toebeschoren:* toebedeeld.

Een ieder heeft zijn' tijt, en uur, hem toegeleit.
d'Aeloude en vruchtbre stam, die zich zoo weeligh spreit[56]
En groeit door Henrick en zijn mannelijcke kinderen,[57]
Wil ick in d'afkomst niet besnoeien, noch verminderen,[58]
Maer door een bruiloft aen elckandere uitbesteên,[59]
En smilten in zijn bloet twee tacken onder een,
Den neef, en zijne nicht: en om dit uit te wercken[61]
Verlaet ick Cyprus, en zoo veel gewijde kercken,[62]
En koom nu 's Gravenlant bezoecken met mijn' zoon.
Uw vaders wapen met den Arent en de kroon
Gekroont, toen Ferdinand hem 't Ridderszwaert vereerde,[64-65]
Zal erven op zijn bloet. zoo iemant minnen leerde
Door 't hemelsche beleit, zult gy, doorgloeit van brant,[67]
De bloem van uw geslacht gaen plucken met uw hant.
Uw grootvaêr Oetgens, door zijn diensten aengenaemer,[69]
Als eerste stichter van de zeeverzekerkamer,[70]
De rijcke wisselbanck, en 't leenhuis, is wel waert[71]
Te bloeien in zijn zaet. uw grootvaêr Spiegel paert
U vrolijck met dees hoop, dat gy, als hy, en d'ouden,
De vryheit van den Staet zult voorstaen, en behouden[72-74]
Door erfgenaemen uit uwe egade aengeteelt.
Uw eigen vader zagh zich garen afgebeelt
Naer 't leven in uw vrucht, en wenscht dat hy den neven,[76-7777]
Te spruiten uit uw trouw, magh tot een' spiegel geven[78]
Zijn diensten, Aemstels stadt en 't vrye vaderlant
Geschoncken reis op reis. op op dan, sluit den bant
Van trouwe met uw liefste, en laet de min niet flaeuwen,
Maer dommelt onder een de WAVERENS, en BLAEUWEN,[82]
Dat ieder uit het kroost oock d'ouders kennen magh.
Zoo sprackze: hy ontwaeckte, en eer zijn oogh haer zagh

56 *weeligh:* weelderig.
57 Hendrik Frans Oetgens, korenkoper te Amsterdam († 1571), de overgrootvader van de bruidegom, had drie kinderen en een talrijk nageslacht.
58 *afkomst:* nakomelingschap.
59 *uitbesteên:* ten huwelijk geven.
61 *neef en nicht:* (zie opschrift).
62 Op Cyprus waren verscheiden tempels aan Venus gewijd.
64-65 Anthony Oetgens van Waveren werd door keizer Ferdinand II in de ridderstand verheven bij brieven van 1 Maart 1635.
67 *Door 't hemelsche beleit:* door goddelike beschikking.
69 *grootvaêr Oetgens:* Frans Hendrick Oetgens (1588-1625), zeer vermogend koopman, bewindhebber der O.I.C.; *aengenamer:* nog meer in aanzien (deze betekenis is in het *Ned. Wdb.* niet vermeld).
70 *de zeeverzekerkamer:* afzonderlike rechtbank, voor welke alle geschillen wegens assurantieën in eerste instantie werden behandeld (vgl. *Amsterdam in de 17de eeuw* I, 51).
71 *wisselbanck:* in het belang van de handel had Amsterdam in 1609 de Wisselbank opgericht, met drie commissarissen aan het hoofd, waartoe Oetgens waarschijnlik behoorde (ibidem I, 26); *'t leenhuis:* de Bank van Lening, in 1614 ingesteld (ibidem I, 27).
72-74 *grootvaêr Spiegel:* Jan Laurensz. Spiegel (1541-1590), zeepzieder te Amsterdam, had wegens de troebelen van 1572-73 de stad verlaten, maar keerde daar in 1573 terug; zijn dochter Anna trouwde met Anthony Oetgens van Waveren; *paert u:* brengt u samen.
76-77 *afgebeelt naer 't leven:* in een kind dat op hem geleek.
77 *neven:* nakomelingen.
78 *trouw:* echt.
82 *dommelt onder een:* doet samensmelten, verenigen.

85 Verdweenze uit zijn gezicht naer 't hof, by haer verkozen.[85]

85 *by:* door.

d'Ontwaeckte riepze na, die op een spoor van roozen
In d'ope lucht verdween, en liet hem van dien tijt[87]
In een' geduurigen en jammerlijcken strijt,
Bekommert om het hart van DEBORA te winnen.
Dit 's zijn bejagh alleen. hier worstelen de zinnen[90]
Van wederzijde om strijt. zy weet de min t'ontraên,[91]
Al vrijt wat maeghschaps wel. hy weetze t'ondergaen[92]
Met heuscheit, en bescheit, gesterckt uit Venus hoven,[93]
En pooght het oude vier van haere min te doven,[94]
Daerna een' nieuwen brant t'ontvoncken uit deze asch,[95]
En 't hart, zoo hardt als steen, in murw en knebaer wasch
Te zien veranderen. dit heeft zijn zwaericheden:
Maer wat vermogen niet de traenen en gebeden
Des minnaers op een vrouw, in 't eêlste van haer jeught,[99]
Wanneerze zich verbeelt 't genot van d'eerste vreught,[100]
Geschapen om het al wat leven voelt te buigen?[101]
Waervan de stammen en geslachten eeuwigh tuigen,
En d'oorlogen, zoo wijt de weerelt door gevoert,
Waer Venus de trompet en trommel heeft geroert[104]
In 't hart der mannen, oock in d'Amazoonsche steden,
Zoo schuw van bruiloften, uit kracht van eere en eden.[106]
De Minnegodt belacht dien eedt, een' lossen knoop,
Waer hy te velde treckt, en sleipt zoo groot een' hoop
Van helden achter aen en uitgeleze vrouwen,[109]
Die, na haer eerste trouw, den oogst van min herbouwen,[110]
Waertoe dees Schoone stemt, die zedigh en beleeft[111]
Den afgeslaefden helt 't gewenschte jawoort geeft,[112]
Waerna de bruiloft volght, op d'aenkomst van Godt Hymen,
Die 't lieve paer nu groet, en voorlicht, en op rijmen[114]
Aldus naer 't groen prieel van 't weeligh bruitsbed leit:
Nu volgh, geluckigh paer, mijn fackel. waerom schreit
De Schoone? zwaerlijck valt een weduwe t'ontveinzen[117]

87 *van:* sedert.
90 *bejagh:* dat wat hij nastreeft.
91 *ontraên:* afraden, b.v. in deze vertrouwelike vorm: 'Mijn liefste vriend, laat ons liever neef en nicht blijven en geen man en vrouw worden!'
92 Al is enige verwantschap soms bevorderlik voor vrijage; *ondergaen:* voor zich te winnen (*Ned. Wdb.* X, 1306).
93 *heuscheit:* vriendelikheid; *bescheit:* verstandig beleid.
94 *het oude vier:* de liefde voor haar eerste echtgenoot.
95 *brant:* gloed.
99 *'t eêlste:* het bloeiendste.
100 *zich verbeelt:* zich weer voor de geest roept.
101 *Geschapen:* geschikt, in staat om (*Ned. Wdb.* IV, 1709); *te buigen:* zijn macht te doen gevoelen.
104 Waar Venus de oorlogszucht aangestookt heeft.
106 *uit kracht van eere en eden:* te verbinden met *schuw:* de Amazonen stelden er een eer in, ongehuwd te blijven en verbonden zich met een eed daartoe. Toch liet ook daar Venus haar macht gelden (vs. 107) en beschouwt die eed als gemakkelik te verbreken (*een losse knoop*).
109 *achter aen:* achter zich aan.
110 *trouw:* huwelijk; *den oogst van min herbouwen:* opnieuw kroost willen voortbrengen (*bouwen* = telen).
111 *stemt:* toestemming geeft; *beleeft:* vriendelik.
112 *afgeslaefd:* dodelik vermoeid door inspanning.
114 *voorlicht* met zijn *fackel* (116): zie *Ter bruiloft van V. Riccen* (hiervóór, blz. 000), vs. 33-35.
117 *zwaerlijck:* moeielik.

't Geen al de bruiloftsrey kan zien door haer gepeinzen,[118]
Dat is 't genoegen van den Bruigom en zijn Bruit,
't Welck uit de zaligheit van 't wettigh bruitsbed spruit,
Het bruitsbed, dat u wacht, van blyschap opgenomen.[121]
Dit leert de menschen hoe zy op de weerelt komen,
En houden, op den voet der oudren, eenen toon.[123]
Hier kust men dat het klapt: hier is de schaduw schoon.[124]

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1658.

Blekers *Triomfeerende* Venus Geschildert voor zyn Hoogheit[aant. *]

Het Beelt spreeckt Mevrouwe de Koninglijcke Princesse aen.

Indien myn naecktheit met haer levendige stralen
Zijn Hoogheits hart doorstrael', dat maecke uw hart geen pijn;
Want die geen vatten vint aen verf en levens schijn,
Zal, aengeterght van gloet, zyn wraeck op u verhalen:[3-4]
En zoo u dat bekoomt, veracht ons niet geheel,[5]
Maer prijs veel eer de deught en netheit van 't penseel.[6]

J. V. VONDEL.

118 *bruiloftsrey:* de feestgenoten.
121 *opgenomen:* opgetogen (te verbinden met *u*).
123 *houden eenen toon:* op dezelfde wijze voortgaan; *der oudren:* van hun ouders.
124 *de schaduw:* de duisternis.
* Van of voor 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 760). Volgens de ordonnantieboeken van Prins Frederik Hendrik werd 6 Oktober 1650 'betaelt aen Dirck Bleecker, schilder tot Amsterdam, voor een aen S.H. gelevert stuck schildery, verbeeldende een naeckte Venus' 1700 gulden. Waarschijnlik is dat het bedoelde stuk. *De koninglijcke princesse* is Maria Stuart, gemalin van Prins Willem II die deze schilderij van Frederik Hendrik ten geschenke zal hebben ontvangen. Vergelijk over de schilder Bleecker dl. 5, 495.
3-4 Want als een geschilderd beeld, dat slechts een schijn van leven heeft, hem niet verliefd kan maken, dan zal hij, geprikkeld door liefdegloed, voor zijn teleurstelling bij u vergoeding zoeken.
5 *bekoomt:* goed bevalt.
6 *deught en netheit:* voortreffelikheid en bevalligheid.

Eeuwgety van den E. Heere Karel Couvrechef, Karmelyt, en Priester Aen de H. Maeght.[aant.] *

Anno 1658, 22 Juny.

Lauda, jubila, laetare et exulta in omni corde.

Wat offren wy de heylige Maeght
Van Karmel? 'twieroockvat, vol geuren,[1-2]
Of Myrre, of gout? wat gift behaeght
Haer boven, daer Godts wacht de deuren[4]
Van 's hemels poorte houdt bezet,
Veel duizent Engelen haer prijzen?
Een danckbaer hart, oprecht, en net
Gevaeght van smerten. Laet ons rijzen[7-8]
Met zulcke geuren naer de lucht
Nu KAREL heden vyftigh iaeren
In haeren dienst niet zonder vrucht
Gesleten telt, en gryze haeren
't Gewyde hooft van COUVRECHEF
Bedecken, die het iuck des Heeren
Zoo iongk gedraegen heeft: verhef
Den naem van JESUS, dien wy eeren
Gelyck zyn Moeder hem aenbidt.
Zy zegene ons van daer zy zit.[18]

J. v. Vondel.

* Van 1658. Volgens de [verbeterde] tekst van een afschrift, wel door Vondel ondertekend, maar niet van zijn hand. Van Lennep facsimileerde het afschrift in zijn zevende Vondel-deel, bij blz. 694.
We corrigeerden: in het opschrift: *Prister*, in het motto: *Latare* en het Bijbelvers in de verwijzing: 24; in het gedicht zelf: vs. 11 *dinst*, vs. 12 *gryzen*, vs. 13 *gewydt*, vs. 17 *aenbith*.
Het Latijnse motto, een vers uit de Vulgaat (*Sophonias* [of Sefanja] III, 14) betekent: 'Juich, jubel, wees van ganser harte vrolik en blijde!'
Zie over *Karel Couvrechef* deel 5, 595. Het *Eeuwgety* is zijn vijftigjarig priesterschap (zie vs. 10). Vgl. dl. 7, blz. 8.

1-2 Op het voorgebergte van de Palestijnse bergketen Karmel stichtten de Karmelieten hun stamklooster.

4 *Godts wacht:* de engelen.

7-8 *net gevaeght van:* geheel gereinigd, bevrijd van.

18 *van daer zy zit:* vanuit de hemel waar zij zetelt.

Op het Kroonen van den Roomschen Koning en Keizer Leopoldus Altijt Vermeerderaer des Rijx.[aant.*]

AVREA CONDET SAECVLA.

Laet den Rijnschen berckemeier[1]
Lustigh rustigh ommegaen,[2]
Nu 's Rijcks Engel, die beleier[3]
Van het Keurrecht, heeft gestaen
In den raet der Keureheeren,[5]
Om den zoon van Ferdinand
Met den Roomschen scepter t'eeren,
En met heiligh diamant
Gout en steenen t'overstraelen.[8-9]
Wieroockt nu de jonge zon,

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 576). Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 792-793, betekent: hy zal gouden eeuwen stichten.
Leopold I (geb. 1640, als tweede zoon van Ferdinand III en Maria Anna van Spanje) werd de 18de Julie 1658 tot keizer gekozen. De titel 'Altyd Vermeerderaer des Rijx' is een onjuiste vertaling van *Semper Augustus* (d.i. heilig, verheven), door bijgedachte aan *augere* = vermeerderen. Van de Romeinse keizers (sedert 27 v. Chr.) ging die titel over op de keizers van het Roomse Duitse Rijk.

1 *berckemeier:* beker (oorspr. van berkenhout).
2 *rustigh:* met kracht; *hier:* onbelemmerd.
3 *'s Rijcks Engel:* de beschermengel van het Rijk, die tevens *beleier* (richting gever) is van de keizerskeuze.
5 *Keureheeren:* keurvorsten.
8-9 Op de kroon stond een met diamanten versierd kruis.

Die, uit d'Oostenrijcksche paelen,[11]
Endelijck den nacht verwon,
Die Europe scheen te dreigen,
Toen haer d'oude zon ontzonck,[14]
En het hooft begon te neigen,
Tot verdriet van out en jongk.
Ziet dees zon de Main beschijnen,[17]
En vergulden stadt, en lant.
Roock en smoock van twist verdwijnen,
Damp en mist van misverstant.[20]
Nu verstroien Turck, en Tarter,[21]
Elck huns weegs, en om een' hoeck,[22]
En wat gruwzaemer en zwarter[23]
Duitschlant dreighde met een' vloeck.[24]
LEOPOLDUS eert zijn rijcken
Met Augustus majesteit,
Die geen' voorzaet zal bezwijcken,[27]
Noch in moedt, noch wijs beleit.
Out Byzanssen staet verschrocken,[29]
En de Donau steeckt verheught
Zijn trompetten, luit de klocken.
Al de Rijnstroom juicht van vreught.
Men verwacht aen alle zijden
Vrede, en vollen overvloet,
Vrolijcke eeuwen, goude tijden.
Hoop van Ferdinandus bloet
En den stam, die trots, als eicken,[37]
Opgedraegen aen Jupijn,
Schier vier eeuwen kan bereicken,
Laet den uitgang van den Rijn[40]
Oock gevoelen uwen zegen,
En den trouwen Batavier,
Op de gunst van uwen degen,[43]
Rustiger zijn zeebanier[44]

11 *uit d'Oostenrijksche paelen* (gebied): sedert 1655 was Leopold koning van Hongarije, sedert 1658 koning van Bohemen.
14 *d'oude zon:* de vorige keizer Ferdinand III († 23 Maart 1657). In de tussenliggende maanden dreigden verwikkelingen, o.a. met Frankrijk.
17 *de Main:* de kroning had plaats te Frankfort aan de Main.
20 *misverstant:* onenigheid (*Ned. Wdb.* IX, 882).
21 *verstroien:* gaan uiteen. Het verzwakte Turkse rijk begon juist weer zijn aanvallen te hernieuwen. Onder *Turk en Tarter* (een Mongoolse volksstam) begreep men destijds alle aan deze ongelovigen onderworpen en verwante stammen.
22 *om een hoeck:* uit het gezicht.
23 *zwarter:* donkerder van huid.
24 *vloeck:* ramp.
27 Die voor geen voorzaat zal onderdoen (*bezwijken* met een persoon als objekt: van iemand ontaarden. *Ned. Wdb.* II, 2521).
29 *Out Byzanssen:* Constantinopel, zetel van de Turk.
37 *den stam:* het huis Habsburg. Zinspeling op de eeuwenoude eiken, aan Jupiter gewijd.
40 *uitgang:* mond.
43 *Op de gunst:* vertrouwende op de welwillende bijstand.
44 *Rustiger:* kloeker.

45 En de vlagh te water voeren,
Daer men andre starren meet,[46]
Tegens onze marmervloeren
Met den hoofde neêrwaert treet,[47-48]
Of den weereltkloot ter zijden
50 Steil of rechter ommegaet,[50]
En ons kielen 't water snijden
Op 't kompas, tot op een' draet,[52]
Onder bey de rijzende assen,
Of in 't midden, daerze recht[53-54]
55 In de dyningen zich wassen,
Die dan holler gaen, dan slecht.[56]
Lust het Cezar Barbaryen,[57]
Out Karthage, op 's Grootvaêrs spoor,[58]
Met een krijghsvloot te bestryen,
60 En den Mauritaenschen Moor;[60]
Hollant heeft een vloot ten besten[61]
Voor de maght van Oostenrijck,
Om die roovers in hun nesten
Op te komen, tot een wijck[64]
65 Der geboeide Christe slaven,
Die, gesleeten van verdriet,[66]
Hem verwachten, die de haven[67]
Met ons zeekortouw beschiet;[68]
Eenen helt, die, opgewassen
70 Tegens ongetoomt gewelt,[70]
Met ons hulcken en pinassen[71]
Tunis eens de zeewet stelt,[72]
En die met hun aengespannen[73]

46 *Daer:* waar, nl. op het andere halfrond; *starren meet:* om de breedtegraad te bepalen.
47-48 d.w.z. waar onze tegenvoeters zich bewegen.
50 *Steil:* langs de lengtegraden? *rechter* is mij in dit verband niet duidelik. De gissing van Koopmans dat *rechter* zou betekenen: langs de breedtecirkel, is niet overtuigend.
52 *tot op een' draet:* zeer nauwkeurig.
53-54 *rijzende assen:* naar het Noorden varende, ziet de schipper het Noordelik eindpunt van de denkbeeldige wereldas, de Poolster, omhoog gaan. Bij een tocht naar het Zuiden rijst de Zuidelike pool. *In 't midden* heeft betrekking op richtingen tussen Noord en Zuid, wanneer het schip zich laat bespoelen door de deiningen (55) die van beide zijden komen.
56 *slecht:* vlak.
57 *Cezar:* de keizer (nl. Leopold).
58 *Out Karthage:* het voormalige Carthago, destijds Barbarije, de stad der Algerijnse rovers. Zijn voorvader Karel V had de Barbarijse zeerovers in 1535 getuchtigd.
60 De Noordkust van Afrika heette in de Romeinse tijd Mauritanië.
61 *ten besten:* beschikbaar.
64 *op te komen:* aan te vallen (*Ned. Wdb.* XI, 937; nog in West-Vlaanderen gebruikelik); *wijck:* uitkomst, verlossing.
66 *gesleeten:* uitgeteerd.
67 *Hem verwachten:* dit slaat op De Ruyter, die in Julie 1655 de Noord-Afrikaanse roofstaten bestreed, en vele Christenslaven verloste.
68 *zeekortouw:* scheepsgeschut; *beschiet:* zou komen beschieten.
70 *ongetoomt:* niet onder één commando, maar ongeregeld aanvallend.
71 *hulcken:* oorspronkelik vrachtschepen; *pinassen:* oorlogsschepen.
72 *de zeewet stelt:* ter zee de wet stelt.
73 En degenen die met hen verbonden, samenwerkend (*Ned. Wdb.* I, 332).

's Handels loop en maetschappy[74]

74 *maetschappy:* samenwerking in de handel.

Steuren, recht als zeetyrannen,[75]
Noit verzaet van stroopery.
Laet den leeuw der Batavieren
En den Roomschen adelaer
Onder eene vlagge zwieren,[77-79]
En de woestheit voor dit paer[80]
Zwichten, en alle oorelogen
Zwijgen onder hunne tucht,[82]
En geharrenast vermogen,[83]
In een zegenrijcker lucht.[84]
Karel groet den triomfeerder,[85]
Zijnen neef, uit eene wolck,[86]
Wenscht hem dat hy 't rijck vermeerder,[87]
Als een' zegenaer van 't volck,
En den knoop der Nederlanden[89]
Ongeschent houde, en behoê[90]
Voor onduitsch gebit en tanden,[91]
Tot den lesten adem toe.
Op dien wensch uit 's hemels transsen,[93]
Geeft de Keizerlijcke kroon
Op zijn hooft nu schooner glanssen,
En de Duitschen voor zijn' troon
Roepen van om hoogh gedreven:[97]
Lang moet LEOPOLDUS leven.[98]

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, By JACOB STRAETMAN, Boeckverkooper op de hoeck vande Rooseboom-steegh inde Calverstraet, 1658.

75 *steuren:* verstoren; *recht:* juist.
77-79 Laten de Republiek en het Keizerrijk onder dezelfde vlag, dus als bondgenoten, de zeeën doorkruisen.
80 *En* (laet) *de woestheit zwichten:* laat de wilde zeeroverij wijken.
82 *tucht:* dwang door tuchtiging.
83 *geharrenast vermogen:* gewapende macht.
84 zodat wij in zegenrijker sfeer gaan leven.
85 *Karel:* Karel V.
86 *neef:* nakomeling.
87 Zinspeling op zijn titel (zie voren).
89 *den knoop:* de band der Zeven Provinciën, de Unie.
90 *Ongeschent:* ongeschonden.
91 *onduitsch:* vijandig aan de Duitse (hier met inbegrip van de Nederlandse) natie.
93 *Op:* bij; *uit 's hemels transsen:* nl. geuit door zijn voorvader Karel V.
97 *van omhoogh gedreven:* in geestdrift door de stem van omhoog.
98 *moet:* moge.

Ter Bruilofte van den E. Bruidegom Michiel Blok en de E. Bruit Alide Anslo[aant. *]

Sap. 8. *Krachtig en liefelijk*

Zoo ergens in 't alwijs beleit
Beschiet met kracht en lieflijkheit[1-2]
Zijn oogmerk in 't behoeden
Der schepselingen, dat blijft klaer
In 't paeren van 't gewettigt paer,[5]
By Godt en alle vroeden[6]
Met lof gekroont: want 's huwlijx stant[7]
Zich tegens 't menschverslinden kant,[8]
Herstelt met weelige enten
Het menschdom, dat groote afbreuk lijdt[10]
Door krijgh en onderlingen strijt
Van strijdende elementen.
Gewont met eenen minnepijl
Van Godt, plukt Josef aen den Nijl,
In 's rijks aertspriesters hoven,
De bloem der maeghden binnen On,
Waer aen hy bey de spruiten won,
Die hem veel heils beloven.[14-18]
De koning Faro, bly van geest,
Kroont Rachels zoon op 't bruiloftsfeest
En helpt de staetsi vieren.[19-21]

* Van 1658. Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, blz. 752. Michiel Block (geb. 1635) was een broer van Agnes Block (zie dl. 5, blz. 458). Alida Anslo was een dochter van Gerbrand Anslo en Abigail Schouten, wier huwelijk in 1636 door Vondel bezongen was (zie dl. 3, blz. 484). Het huwelijk van het jonge paar had plaats op 28 September 1658. - Het m o t t o is ontleend aan de Vulgaat: *Liber Sapientiae* VIII, 1: Attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. (Zij gaat k r a c h t i g haar gang van het begin tot het eind en regelt alles l i e f e l i j k e r w i j z e).

1-2 Indien de Voorzienigheid (*'t alwijs beleit*) ergens in zijn doel treft (*beschiet*), dan is dat in het instandhouden van het menselik geslacht (*'t behoeden der schepselingen*).

5 *gewettigt:* wettig verbonden.

6 *By:* door.

7 *stant:* staat.

8 *'t menschverslinden:* de grote sterfte onder de mensen.

10 *afbreuk:* afbrokkeling.

14-18 *Van:* door; Josef huwt Asnath, dochter van Pothiphera, de overste van On, en krijgt twee zonen, Manasse en Ephraïm (*Gen.* 46, vs. 20).

19-21 Vlogens *Gen.* 41, vs. 45 gaf Pharao hem deze vrouw ten huwelijk; *de staetsi:* de plechtigheid.

Het hoogh beleit was oirzaek van[22]
't Gezegent huwelijxgespan,[23]
Volvoert door Godts bestieren.
Gelijk de zon de vorst ontdoit,
Het dorre lant met lover toit
En telge, in elk geweste;
Met kracht en lieflijkheit het groen
Te voorschijn brengt in zijn zaisoen;
Zoo wort, tot 's menschdoms beste,[30]
Door 't gloeien van oprechte min
De minnaer en zijn bedtvriendin
Gezegent. geene tyen
Verdelgen 't menschelijk geslacht.
De stammen bloeien in hun kracht,
Door d'afkomst, zoet op vryen.[36]
Het stoutste hart legt zijn geweer[37]
Voor 's huwlijks troon gebuigzaem neêr,[38]
En smilt, als wasch door 't straelen[39]
Van dezen liefelijken brant.
De helt biet wapenloos de hant
Zijn gade en kust de kraelen[42]
Van haeren opgeloken mont,
Verbint in 't eeuwigh trouverbont
Zich zelven, en zijn zinnen,
Hoe wuft die weiden, zonder toom.[46]
Hy neemt dit juk op in dien droom.[47]
Geen zachter juk dan 't minnen.
Een orden ingewijdt van Godt,[49]
Uitreiker van een ieders lot,
Een orden, aengeprezen
Ter bruiloft van Godts majesteit,[52]
Door zijne tegenwoordigheit,[53]
En 't wonderwerk, bewezen
Ten troost van bruidegom en bruit,
Stapt met dees hantvest fier vooruit,[56]
En helpt Godts akker bouwen,[57]

22 *Het hoogh beleit:* de macht van Pharao.
23 *huwelijxgespan:* huwelijksverbond.
30 *beste:* bestwil.
36 *afkomst:* nakomelingschap; *zoet op:* verzot op.
37 *stoutste:* dapperste; *geweer:* wapenen.
38 *gebuigzaem:* inschikkelik, gedwee.
39 *'t straelen:* de gloed.
42 *de kraelen van haeren opgeloken mont:* haar koraalrode geopende lippen.
46 Hoe ongedurig zijn zinnen, als ze niet betoomd werden, zouden willen genieten.
47 *droom:* verliefde stemming.
49 *orden:* instelling; *ingewijdt van:* plechtig tot stand gebracht door.
52 *van:* door.
53 *zijne tegenwoordigheit:* zinspeling op de bruiloft van Kanaän en het daar geschiede wonder (vs. 54).
56 *Stapt fier vooruit:* maakt krachtige vorderingen; *dees hantvest:* de vastgestelde huwelijkswet.
57 *Godts akker bouwen:* Gods wereld in stand houden.

Op 't spoor der oud'ren, nimmer moe.
Geen nazaet geeft den voorzaet toe[59]
In trouwen, en hertrouwen.
Zoo won de blaekende MICHIEL
ALIDE, zijne halve ziel,
Door kracht van trouwe liefde.
Nu trout de wellekome vreught
Zijn blijde jeught aen haere deught,
Die hem zoo minzaem griefde.[66]
Gy speelnoots, zingt met blijde keel
't Gelukkigh paer naer 't bruitsprieel.[68]
Ay, zietze treckebekken,
Als duiven, op dien bruiloftszangk.
Gelieven duurt dees wijs te langk.[71]
't Is tijdt dat wy vertrekken.[72]

M DC LVIII.

59 *geeft toe:* blijft achter bij.
66 *minzaem griefde:* de zoete liefdepijn veroorzaakte.
68 *bruitsprieel:* de lusthof van de bruid.
71 Het minnende paar heeft gauw genoeg van het lied waarmee de *speelnoots* (67) hun uitgeleide doen.
72 In verbeelding heeft de dichter zich bij de zingende vriendinnen aangesloten.

Vrye Zeevaert Naer Oosten.[aant.*]

SIC CVNCTVS PELAGI CECIDIT FRAGOR.

Nu staet de vaert naer Oosten open.[1]
OBDAM bezegelt 's lants verbont.
De Sweedsche zeedraeck leght gekropen[3]
Aen weêrzy van den Oresont.[4]
OBDAM doorhieuw hem met zijn sabel.[5]
Het hooft aen Kroonenburgh hangt stijf
Gewoelt, gebonden met een kabel.
De slingerstaert en 't achterlijf
Ter komme in van Lantskroon gedreven,[9]
En krimpende van bijstre smart,[10]
Gekorven, zonder hoop van leven,
Verlangen naer 't gemiste hart:[12]
Maer hart en vraetige ingewanden,[13]
Gezoncken, volgen wint en stroom,
In Oost-en-noortzee, langs de stranden.
De walvisch slickt het bloedigh groom:[16]
En Fredrick toont de kopre tanden,[17]
Van 't Poolsche vleesch en bloet noch vuil;[18]
Van Perseus, d'eer van Zeven Landen,[19]
Euroop ten dienst, uit 's monsters muil
En ysren kaeckebeen geklоncken.[21]
Gansch Denemercken op de been,

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 577). Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, 154, betekent: 'Zo bedaarde de onstuimigheid der zee geheel'.
In Augustus 1658 verbrak Karel Gustaaf van Zweden de vrede met Denemarken en sloeg het beleg om Kopenhagen, waarbij hij de Sont met zijn vloot afsloot. In het belang van onze handel zonden de Staten in het begin van Oktober een vloot onder Wassenaar van Obdam om Kopenhagen te ontzetten en de Zweedse vloot te vernielen. Op 8 November 1658 ontmoette Wassenaar in de Sont de grote Zweedse vloot onder Wrangel, die hij in een bloedige strijd versloeg. Nog dezelfde nacht brak Karel Gustaaf het beleg voor Kopenhagen op (J.K.J. de Jonge, *Geschiedenis van het Ned. Zeewezen*, 3de uitg. (1869) I, 553-569).

1 *Oosten:* de Oostzee.
3 *zeedraeck:* vijandige benaming voor de zeemacht; het beeld van de draak, door Perseus bestreden (vs. 19) wordt het gehele gedicht door volgehouden; *leght:* ligt.
4 *Oresont:* oude naam voor de Sont. Karel Gustaaf bestreek de Sont, doordat het Zweedse kasteel Helsingborg en het Deense Kronenburg in zijn handen waren; de vloot lag in 't midden.
5 Wassenaar gaf de volle laag aan Wrangel, die met zijn vernageld schip onder Kronenburg moest lopen, en geen deel meer aan de strijd kon nemen.
9 *komme:* baai; *Lantskroon:* de stad Landskrona, op een landtong aan de Sont gelegen.
10 *bijstre:* buitensporige, hevige.
12 *gemiste:* nog niet getroffen.
13 *vraetige:* vraatzuchtige.
16 *groom:* ingewand (*Ned. Wdb.* V, 918 op *grom*).
17 *de kopre tanden:* nl. van het verslagen monster. Welke oorlogsherinnering hier bedoeld wordt, is niet duidelik.
18 Reeds in 1655 had Karel Gustaaf Polen aangevallen.
19 *Van:* door. Met *Perseus* is Obdam bedoeld.
21 *geklоncken:* geslagen.

Van groote vreught en blyschap droncken,
Haelt WASSENAER, uit alle steên,
Al juichende in, den salamander,[22-25][25]
Die leven schepte in 't zeedraecks vier.
Hofschilder Mander, volgh den stander,[27]
Volgh rustigh 's konings zeebanier,[28]
En Hollants vlaggen: val aen 't maelen:
Helt WASSENAER bestelt u stof,[30]
Om met dien wapenroof te praelen,[31]
Op Fredricksburgh, dat fenixhof.[32]
Zoo sta die zeestrijt voor elx oogen,
Zoo lang het zeelicht van OBDAM[34]
Den helschen nacht van nijt en logen
Beschaemen zal, van stam tot stam.[36]
Zoo kneust men Xerxes tirannije.[37]
Daer leght de vijfde monarchije.[38]

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, by de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1658.

Staetwecker.[aant.*]

DISCITE JVSTITIAM MONITI.

Wat baeten magazijnen, zwanger[1]
Van al verslindend nootgeweer?[2]

22-25 Kopenhagen beschouwde Wassenaar Obdam als de redder uit het nijpendste gevaar.
25 *salamander:* volgens het Middeleeuwse geloof leefde de salamander in vuur. Zo weerstond de vlootvoogd het vijandelik vuur.
27 *Hofschilder Mander:* zie blz. 000.
28 *rustigh:* kloekmoedig, onbevreesd.
30 *bestelt:* verschaft (*Ned. Wdb.* II, 2133).
31 *wapenroof:* buit van wapenen.
32 *Fredricksburgh:* het prachtige slot (vandaar *fenixhof*), in renaissance-stijl, door Christiaan IV (1602-1620) bij Kopenhagen gebouwd.
34 *het zeelicht:* de stralende roem ter zee.
36 *stam:* geslacht.
37 *Xerxes:* figuurlik voor Karel Gustaaf.
38 *de vijfde:* volgens Van Lennep omdat de monarchie der Perzen, onder Xerxes als de vierde gold; *leght:* ligt terneer.

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 578). Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 620, betekent: Leert uit de verkregen les rechtvaardigheid betrachten.

Deze *Staetwecker* is uitgelokt door de *Morgen- Wekker* van Jan Zoet (*Digtkunstige Werken*, 1714, blz. 80), met de aanhef: 'Van Vondel, leeft gy nog, en laat gy u niet hooren?' en het slot: ''t Za lustig, ty aan 't werk, ik open u de poort, En scheider dan meê af. *Van Vondel* maak gy 't voort.' (Vgl. Knuttel: *Catal. van Pamfletten* II[1], nr. 8095 en G. Kalff: *Van Zeevarende Luyden en Zee-Poëten*, blz. 139, en zie voor een overeenkomende titel dl. 5, 574. Zie over de Duitse vert. van dit gedicht 14de Verslag Vondel-Mus. '31, blz. 41.
Zweden had steun gekregen van Engeland, dat naijverig was op de rol, door de Hollanders in het Noorden gespeeld. Holland, dat oorlog met Engeland wilde vermijden, weigerde Polen en Brandenburg te steunen bij een landing op Funen. Vondel wekt nu, in December 1658, de Staten op, om Zweden verder te bestrijden.

1 *zwanger van:* overvuld met.
2 *nootgeweer:* oorlogsmateriaal voor geval van nood.

Wat magh het baeten dat men langer
Met vlaggen van den leeu braveer',[4]
Zoo 't leeuwenhart begint te flaeuwen,

4 *braveer':* pronkt.

En voor 't geloey van stieren zwicht?[6]
Wat baeten hem gebit, en klaeuwen,
Indien hy slaept in zijnen plicht?
Athene, sloop uw houte veste,[9]
Geboort met maght van grofgeschut:[10]
Geef Xerxes al uw recht ten beste:[11]
Gereede voorraet is onnut,
Ten zy men 't zeerecht pass' te paeien.[13]
Het donderkruit eischt vonck en vier.
De roode haen moet rustigh kraeien:[15]
Op 't zwaeien van de bloetbanier,
Het roode paert met sporen noopen,[17]
Den kam opsteecken in dat perck.[18]
Zoo sluit men 't heiloos zeeslot open:
Zoo valt geen beer den leeu te sterck.[20]
Aen wijs beleit zal 't niet ontbreecken,
Noch voorgang van 's landts amirael,
Dat 's klaer aen WASSENAER gebleecken,
Die, als een zeerots van metael,
Zich schrap zette in de barreningen[25]
En 't buldren van den noortorkaen,[26]
Die gansch Europe wou bespringen,[27]
De zeevaert in zijn boeien slaen.
Hoe queet zich Floriszoon, en Witte,[29]
In 't onweêr van dat krijghsgevaer![30]
Hoe offerden zich in die hitte
Ons Decien op 't hoogh altaer[32]
Van Mars, hun vaderlant ten goede,[33]
Ten dienst van Hollants bontgenoot!
Hun vier verslont de waterroede.[35]
Men eerze in beelden na hun doot.

6 *stieren* en *beer* (vs. 20), minachtend voor dieren van minder edele aard dan de leeuw.
9 In de derde Perziese oorlog werd Athene in brand gestoken. De bevolking redde zich op schepen en versloeg Xerxes in de zeeslag bij Salamis.
10 *Geboort:* omringd.
11 *Geef ten beste:* geef prijs.
13 *pass' te paeien:* zorg draagt te bevredigen.
15 *De roode haen:* het ontstoken buskruit; *rustigh:* flink.
17 *Het roode paert:* het geschut (vgl. *Zeemagazijn*, vs. 145-47).
18 *perck:* strijdperk.
20 *beer:* als spotnaam voor de Zweden ook in politieke liedjes van die tijd (zie D.F. Scheurleer: *Onze mannen ter zee*, 1913, II, blz. 23-25).
25 *barreningen:* branding.
26 *noortorkaen:* in het Noorden opgestoken orkaan.
27 *bespringen:* overvallen.
29 Pieter Florisz. Bloem en Witte de With, de dappere vice-admiralen, die in de zeeslag aan de Sont sneuvelden.
30 *onweêr:* noodweer, storm.
32 *Ons Decien:* Decius Mus, de Romeinse consul, verzekerde door een vrijwillige dood de overwinning in de slag bij de Vesuvius (340).
33 *ten goede:* tot het welzijn van.
35 *Hun vier:* hun vurige moed; *de waterroede:* de gesel ter zee?

Laet weiflaers en verraeders beven[37]

37 *verraeders:* Vondel zinspeelt op de kapiteins die Wassenaar en Witte de With schandelik in de steek lieten, en kiest partij voor Wassenaar, aan wie door de regenten van Amsterdam de schuld gegeven werd.

Voor d'oorloghstucht, die kent geen bloet,[38]
Ziet bloetverwanten aen, noch neven.[39]
Out Rome stont op dezen voet.[40]
Wat baet het Brutus uit te houwen,
In klaeren marmersteen zoo prat[41-42]
Zijn streng gerecht en tucht t'ontvouwen?[43]
Dat voorbeelt natreên sticht een stadt.[44]
Zoo brult de zeeleeuw van Venedigh:[45]
Daer lijdt het oogh des staets geen' schimp.[46]
Men ga in burgerzaecken zedigh:[47]
Hier gelt verbloemen, gunst, noch glimp.[48]
Genadigh zijn, is ongenade[49]
In staets belang. hy spaert geen bloet,
Die schelmen spaert. men recht te spade,[51]
Daer staetrecht voortgang eischt, en spoet.[52]
Men prest hier niet: hier valt geen klaegen.[53]
Wie 't lijf op prijs zet, moet het waegen.[54]

*O*p d'afbeeldinge van den doorluchtighsten zeehelt, H. Jakob van Wassenaer, Vryheere van Wassenaer &c. Amirael van Hollant en Westvrieslant.[aant. *]

INVIDIAE CAPAX.

De goude balck in 't blaeuwe velt,
De zilvre maen in 't roode melt[2]
De Burghgraefschap, en Wassenaeren:[3]
Maer in de blaeuwe en roode baren,[4]

38 *die kent geen bloet:* die zelfs geen naaste familie ontziet.
39 *neven:* afstammelingen (kleinzoons).
40 *stont op dezen voet:* handhaafde deze niemand ontziende tucht. Dat bleek uit het *streng gerecht* van Brutus (vs. 43), die zijn beide zonen wegens landverraad liet ter dood brengen.
41-42 Zie 'Inwydinge van 't Stadthuis', deel 5, blz. 895-96; *prat:* trots (nl. op zijn gedrag).
43 *t'ontvouwen:* in woorden te verheerliken.
44 Laat men liever, door dat voorbeeld na te volgen (*natreên*), de stad (of de staat) stevig grondvesten.
45 In Venetië werd plicht-verzuim van bevelhebbers streng gestraft.
46 *lijdt geen' schimp:* ondergaat geen hoon.
47 *Men ga zedigh:* men moge gematigd optreden.
48 *Hier:* nl. waar het hoge staatsbelangen geldt; *glimp:* vergoeliking.
49 Genade toepassen is een averechtse genade.
51 *schelmen:* als de bedoelde kapiteins; *men recht:* men past het strafrecht toe.
52 *staetrecht:* het recht van de staat, nl. op veiligheid en voortbestaan; *voortgang:* voortvarendheid.
53 De dienst op de zeeschepen werd vervuld door vrijwilligers.
54 *'t lijf op prijs zet:* zijn leven op prijs stelt.
* OP D'AFBEELDINGE vormt de 2e helft van dezelfde plano. Het motto, ontleend aan Seneca Troad. vs. 479, betekent: de afgunst opwekkend.
2 *melt:* verkondigt, herinnert aan.
3 *De Burghgraafschap:* nl. van Leiden; *Wassenaeren:* de zilveren maan in het wapen is wassende.
4 *roode:* door het vergoten bloed. De beide kleuren in het wapen krijgen voor Vondel symboliese betekenis.

Voor 't vaderlant en 't algemeen,
Recht door twee zeekasteelen heen,[6]
Beschoten van twee gloênde stranden,[7]
De lant-en-zeepest uit te branden,[8]
En met 's lants sleutel, kruit, en lont[9]
En zeekortou den Orezont[10]
Ontsluiten, adelt hem rechtschapen.[11]
Zoo kroont helt WASSENAER zijn wapen.[12]

J. V. VONDEL.

't Amsterdam, voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den middeldam. 1658.

6 Twee *zeekasteelen:* nl. het schip van de Vice-Admiraal Gerdlon en de Morgenster.
7 Vgl. *Vrije Zeevaert*, vs. 4.
8 *De lant-en-zeepest:* de Zweedse macht, verderfelik te land en ter zee.
9 *'s lants sleutel:* om de Sont (*Oresont*) te openen.
10 *zeekortou:* scheepsgeschut.
11 *adelt hem rechtschapen:* geeft hem de ware adel, als een rechtgeaard zeeheld.
12 Door die heldendaad verklaart hij de zinnebeeldige betekenis van zijn wapen.

Zeemagazyn Gebouwt Op Kattenburgh t'Amsterdam. Aen De weledele en mogende Heeren Zeeraeden ter Amiraliteit in de gemelde stadt.[aant.*]

Super et Garamantas & Indos Proferet Imperium.

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam. 1658.

ZEEMAGAZYN
Gebouwt
Op Kattenburgh t'Amsterdam.
Aen
De weledele en mogende Heeren Zeeraeden
ter Amiraliteit in de gemelde stadt.
Super et Garamantas & Indos
Proferet Imperium.
t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam. 1658.

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in 4°, bij de weduwe van Abraham de Wees verschenen (Unger no. 579).
Het motto op de titelpagina, ontleend aan *Aeneis* VI, 794, betekent: Hij zal zijn gebied uitbreiden tot over de Garamanten en Indiërs. (Vgl. dl. 6, blz. 738, r. 830). Wegens de uitbreiding der stad waren de vroegere magazijnen op Uilenburg en Rapenburg te ver van het scheepsverkeer komen te liggen. Daarom bouwde men van 1656 tot 1657 het grote Zeemagazijn voor de berging van scheeps- en oorlogsmateriaal.

Zeemagazyn Gebouwt Op Kattenburgh t'Amsterdam.
Aen *De weledele en mogende Heeren Zeeraeden ter Amiraliteit in de gemelde stadt*.

Gy HEEREN, wien de zorgh der zeevaert is bevolen,[1]
Die uit geen winckelen noch vergelege holen,[2]
In 't perssen van den noot, het scheepstuigh t'zamenraept,
Maer op uw Magazijns gereeden voorraet slaept,[4]
Geruster dan voorheene, en vloot op vloot kunt mannen,[5]
Tot heil der koopsteên, en ten schrick der zeetyrannen;[6]
Naerdien men, onder schijn van wettigheit, nu stout[7]
De vlagh voert, en de hoop van roof te haelen bouwt[8]
Op uw gedult, gezint het ongelijck te slechten[9]
Door reden, liever dan uw Recht door 't zwaert te rechten:[10]
Gy RAEDEN, die den Raet ter waterkamer spant,[11]
En, onder 't hoogh gezagh van 't vrygevochten lant,
Den luister en den glans bewaert van zeven Staeten,[13]
Die op uw schiltwacht zich, naest Godt, gerust verlaeten;[14]
Vergunt dat mijn klaeroen den toon op 't zeepaert zett',[15]
Gelijck 't de Bouwkunst leide aen 't scheeprijck Y te wedt,

1 *bevolen:* toevertrouwd.
2 *winckelen:* schuilhoeken.
4 *op:* in het vertrouwen op.
5 *mannen:* bemannen.
6 *zeetyrannen:* zeerovers.
7 *onder schijn van wettigheit:* schijnbaar gedekt door kaperbrieven.
8 *roof:* buit; *bouwt:* grondt, doet steunen.
9 *gedult:* lijdzaamheid; *ongelijck te slechten:* geschillen te beslechten.
10 *uw Recht te rechten* (woordspeling): uw recht te handhaven.
11 De Raden ter Admiraliteit vergaderden in de *waterkamer*, aan de rechterzijde van het gebouw, over het water uitgebouwd. Daar waren bij de schoorsteen o.a. de zestien wapens van Raden ter Admiraliteit aangebracht, en er tegenover een schilderstuk van Bol; *den Raet spannen:* beslissingen nemen (*Ned. Wdb.* XIV, 2578).
13 *bewaert:* handhaaft.
14 *op uw schiltwacht:* op uw waakzaamheid.
15 *den toon op 't zeepaert zett':* weerklinkt ter ere van het Zeemagazijn. Vondel vergelijkt de nieuwe stichting met een vurig paard, dat door de bouwmeester naar het wed aan het IJ. geleid is, om van daar uit de vijand te bedreigen.

Om, als het Triton hoort den plonderhoren steecken,[17]
Door waterstormen en slaghordens heen te breecken,[18]
Te brieschen over 't vlack, te trappen, en te treên[19]
De zeepest van den Staet der vrygebore steên.[20]
Het lustme 't schuim te zien neêrbruisschen langs zijn toomen,
Te hooren hoe het briescht, als d'oorloghsvlooten komen
Zeeghaftigh uit der zee, met nagesleipte vaen[23]
En vlaggen, van den roof des vyants overlaên.[24]
Natuur en Noot leert elck opwaecken in gevaeren,[25]
Zich zelven wapenen, en voor gewelt bewaeren,[26]
Te wercke stellen wat hem 's hemels voorzorgh gunt,[27]
Tot tegenweer van ramp en jammer. op dit punt[28]
Let al 't gezielde, wat de reden is gegeven,
Of een gevoelzaem, of alleen het groeizaem leven.[29-30]
Zoo wapent zich de boom, en vrucht met loof, en bast,
En schors, en schel, voor koude, en hitte, en overlast.[32]
Zoo wapent Godt de slang met schubbe, en spitse tongen,
En dootelijck venijn. zoo worpt de leeuw zijn jongen[34]
In schuilhoeck, en speloncke, uit vreeze voor verlies.
Zoo wort hy uitgerust met scherpen klaeuw, en kies.
Zoo houden d'oogen wacht voor 't lichaem. zoo beschermen
De menschen zich, met hulp van handen en van ermen,
Voor aenstoot, vier, en vloet. de Noot, al valt het zuur,[39]
Ontziet geen moeite, en, in den boezem van Natuur
Gedrongen, ondertast al haer geheimenissen,[41]
En weet geweeren uit een' afgront op te vissen,[42]
Natuur te bezigen ten oirbaer, en tot nut[43]
Van 't leven, en zijn' eisch. de reden onderstut
De nootweer, die niet rust op veiligheit te letten,[45]
En kloecker tegens ramp, by tijts, zich schrap te zetten.
Zoo ging 't Athene, dat, van Pallas niet misdeelt,[47]
Zich op zijn' burgh verliet, en trots heldinnebeelt,
Een levend voorbeelt van de Wijsheit in haer wapen.

17 *Triton:* de zeegod; *den plonderhoren steken:* het signaal geven tot een roofaanval.
18 *slaghordens:* schepen in slagorde.
19 *vlack:* zeevlak.
20 *zeepest:* zeerovers.
23 *Zeeghaftigh:* zegevierend; *nagesleipte:* wapperende (dus in volle vaart).
24 *overlaen van:* rijkbeladen met.
25 *opwaecken:* wakker worden, waakzaam zijn.
26 *voor gewelt bewaeren:* tegen gewelddadige aanvallen behoeden.
27 *voorzorgh:* voorzienigheid.
28 *tegenweer:* afwering.
29-30 *al 't gezielde:* al wat leven heeft, nl. de mens (*wat* = waaraan), het dier (met een *gevoelzaem leven* (d.i. alleen gevoel bezittend) en de plant (die alleen groei kent).
32 *overlast:* schade.
34 *worpt:* werpt.
39 *aanstoot:* aanval (*Ned. Wdb.* I, 373).
41 *ondertast:* doorvorst.
42 *geweeren:* wapenen, verdedigingsmiddelen.
43 *oirbaer:* synoniem van *nut*.
45 *niet rust:* er steeds naar streeft.
47 *van:* door; *Pallas:* de godin Pallas Athene, met wier beeld (Palladium) het behoud der stad Athene verbonden was (vs. 48).

Dees stadt scheen op haer' burgh en burgerwacht te slaepen[50]

50 *op:* zie bij vs. 4; *burgerwacht:* de bewaking van de burg, de vesting.

Gerust en veiligh, eer de groote Xerxes quam
Aenvliegen met zijn heir uit Persen, als een vlam,[52]
Om weeligh Griecken, en Athene met zijn daecken[53]
Wraeckgierigh en verwoet, te branden, en te blaecken,
Dat overmaghtigh volck te delven in een graf.[55]
Toen sprongenze uit den slaep, geweckt te hardt, en straf,[56]
En leefden raet om 't heir des vyants te verduuren.[57]
d'Orakels rieden hen terstont naer houte muuren
En vesten toe te vliên, zich, buiten alle zorgh,[59]
Te bergen in 't begrijp van dezen vryen borgh.[60]
De burgh t'Athene, eerst hout, scheen in dien naem begreepen.[61]
Themistokles, hun hooft, verstont alleen de schepen[62]
Met dezen naem bediet, en zagh de scheepsvloot aen[63]
Voor dezen muur van hout, om 's vyants zwaert t'ontgaen.
Hy riedt de burgery, tot voorstant van haer leven,[65]
De wal te slechten, zich te water te begeven,
Te scheiden uit de stadt, op Delfis raet en mont,[67]
Dewijlze in geen gebouw, maer eer in volck bestont,[68]
En brave burgery. zoo gavenze ten leste[69]
Zich t'schepe, en redden zich, den Grieckschen Staet ten beste.[70]
Ick mocht van Amsterdam en haer verbonde steên[71 vlg.]
Dit tuigen, toenze, van 's eilanders nijt bestreên,[72]
En, zonder schijn van recht, baldadigh aengevochten,
Van duizenden gepreste en dolle zeegedrochten,[74]
Ontwaeckende uit den droom, noch rijper letten wat[75]
De mogentheit vermagh van zulck een houte stadt,[76]
En hoe de vrye Staet beschut wort, min door steenen
Dan door een eicke stadt, en afgehouwe greenen,[78]
Gemant met helden van maetroozen, en een hel[79]

52 *Persen:* Perzië. Vgl. met deze passage de voorafgaande *Staetwecker*, vs. 9 vlg.
53 *weeligh Grieken:* het rijke Griekenland.
55 *overmaghtigh:* machtig boven anderen (*Ned. Wdb.* XI, 1886).
56 *te:* zeer; *hardt en straf:* hardhandig en heftig.
57 *leefden raet:* pleegden overleg (*Ned. Wdb.* VIII, 1724); *verduren:* weerstaan.
59 *zorgh:* bezorgdheid.
60 *bergen:* in veiligheid te brengen; *in 't begrijp van:* binnenin (*begrijp:* de grenzen waarbinnen iets besloten is; *Ned. Wdb.* II, 1422).
61 *indien naem* (nl. *borgh*) *begreepen:* met die naam bedoeld.
62 *verstont:* begreep.
63 *bediet:* aangeduid.
65 *voorstant:* bescherming.
67 *Delfis raet en mont:* raadgevende uitspraak van het orakel van Delfi.
68 Omdat niet de bouwwerken, maar de bevolking het eigenlike Athene uitmaakte.
69 *gaven:* begaven.
70 *ten beste:* tot heil van.
71 vlg. Herinnering aan vroegere gedichten, ter ere van Tromp en Van Galen.
72 *van 's eilanders nijt:* door de afgunst van de Engelsman.
74 *Van:* door; *gepreste zeegedrochten:* barbaarse huurlingen op de vloot.
75 *den droom:* de waan van veiligheid; *rijper letten:* nauwkeuriger beseften.
76 *De mogentheit vermagh:* de macht uit kan werken; *houte stadt:* vloot (vgl. *eicke stadt* in vs. 78).
78 *greenen:* balken van grenenhout.
79 *Gemant:* zie vs. 5.

Van gruwzaem grof geschut, den afgront zelf te fel.[80]
De dogh der Britten, die bloetdorstigh op quam steecken,[81]

80 *afgront:* Hel.
81 *dogh der Britten:* een beeld dat ook bij andere zeventiende-eeuwers (o.a. Jer. de Decker) voorkomt. Vgl. dl. 5, 567: ‘De Plaegh (Cromwell) met zyn dolle honden.’; *op quam steecken:* aan kwam zetten.

Vatte onzen zeeleeuw aen, wien 't scheen aen kracht t'ontbreken.
Men merckte flux aen 't dier, hoe zulck een zeebrants gloet
Gereeder klaeuwen eischte, en wackerheit, en spoet,[84]
Tot lessing van een vier, waer van ons kust en stranden[85]
En wateren in 't ronde opflackerden, en brandden,[86]
Als of de gansche zee vol zwavel dreef, en peck.
De Leeuw gevoelt zijn' rugh verzengen binnen 't heck
Des zeetuins, daer hy ruste, een poos in slaep gevallen,[89]
Niet denckende aen de maght van zijne houte wallen,
Waerin het heil bestont van Batavier en Zeeuw
En ongedwongen Vries en 't volck, dat op zijn' schreeuw[92]
Nu d'oogen opsloegh, en bevroede aen alle hoecken[93]
Hoe 't scheepstuigh in dien noot verdwaelt was, en te zoecken.
Men pooght vergeefs een' dijck door 't laege lant te slaen,
Wanneer d'oploopentheit van vader Oceaen[96]
Met lossen toom, alrêe te hoogh aen 't overvloeien,
De weiden overzwalpt, en stulp, en dorp, en koeien,[98]
En vee, en velt verdrinckt; de lantzaet al verstijft[99]
Ten daecke uitschreit, of op een karnemelckvat drijft.[100]
Voorzichtigheit ziet uit, brengt, zonder eens te wijcken,[101]
De zoden by der hant, worpt dammen op, en dijcken.[102]
Zy houdt een' bergh van steen en rijs en paelen reedt,[103]
En wat de noot vereischt. zoo schutze ramp, en leedt.[104]
Zoo slaeptze niet te lang op 's waters schijngenade,[105]
Terwijl d'onwijze traegh geleert wort met zijn schade.
De Maght van 't vrye lant, en Zeeraet, om den kam[107]
Te heffen uit de vloên, vondt raetzaem t'Amsterdam,
Op 't nieuwe Kattenburgh, het wapenslot te bouwen,[109]
En 't Magazijn des lants haer scheepstuigh te betrouwen,[110]
Ten dienst van Nereus volck, dat op de dijning woelt,[111]
Die blaeuw en zeegroen om de zeekasteelen spoelt.

84 *gereeder:* vaardiger (*Ned. Wdb.* IV, 1644).
85 *lessing:* het blussen.
86 *opflackerden:* opflikkerden; in vlammen stonden.
89 *Des zeetuins:* de Hollandse tuin (= omheining) symboliseert het grondgebied; de toevoeging *zee* bedoelt: het op zee beheerste gebied.
92 *ongedwongen:* onbedwongen, vrijheidlievende.
93 *bevroede:* begreep; *aen alle hoecken:* overal.
96 *oploopentheit:* dreigende vloed (*Ned. Wdb.* XI, 1016).
98 *overzwalpt:* overstelpt met water; *stulp:* hut.
99 *lantzaet:* boer.
100 *Ten daecke uitschreit:* uit het dak om hulp schreeuwt.
101 *Voorzichtigheit:* vooruitziend beleid.
102 *worpt:* zie vs. 34.
103 *reedt:* gereed.
104 *schut:* weert af.
105 *slaept op:* zie vs. 4 en 50.
schijngenade: de bedrieglike schijn alsof van het water niet zoveel gevaar dreigt.
107 *De Maght van 't vrye lant:* het bestuur van de Republiek; *Zeeraet:* de Admiraliteit; *den kam te heffen uit de vloên:* vgl. het hoofd boven water te houden. Het beeld van de watersnood wordt hier voortgezet.
109 *wapenslot:* de burcht voor de bewapening.
110 *betrouwen:* toe te vertrouwen.
111 *Nereus volck:* de schepelingen.

Men zou den rugh van 't Y, zoo veele en lange jaeren[113]
Geploeght van kielen, en gekruist door stadigh vaeren,[114]
Dees glori gunnen, als een' stroom, die, altijt ree,

113 *zou:* moest.
114 *van:* door.

De zeilen wellekoomt, en weêr geleit in zee,
Geduurigh laedt en lost, en uit naeryver luistert[117]
Waer 't hapert, als een wolck van roof de vaert verduistert,[118]
Op dat hy 't water schuim' van dit baldaedigh schuim,
Van pesten, die den vloet bevlecken, en, te ruim[119-120]
Op 't water weidende, de koopvaerdyen steuren.[120-21]
De kerck van Janus sloot weleer metaele deuren,[122]
En d'oorlogspoort aldus te Rome, in tijt van pais,
Daer Mars geketent zat in 't yzeren palais,
Op 't bloedigh krijgsgeweer, en standert, vlagh, en vendels,[125]
En brieschte, en knarssetande op kopren boom, en grendels[126]
Met zijn' bebloeden beck. de volcken wijdt en zijt
Ontzagen zijne wraeck te tergen, en den strijt
Met hem t'ontginnen: want geraeckte d'oorlogh buiten[129]
Zijn posten, zwaerlijck viel 't de poort in slot te sluiten,[130]
Of slootze, 't was met dwang en ondergang van 't Rijck,
Dat 's Tybers wapens terghde, en stelde in 't ongelijck.[132]
Zoo ziet hier Janus kerck door mist en waternevels
Met dubble tronjen, twee voorhoofden, en twee gevels,
Van voore en achter uit, en voert voor ieder een
Haer ampt en ooghmerck, daer zy rijst, in marmersteen
Gehouwen door Quellijn, des Aemstels beeldehouwer,
Tot licht en kennis van den keurigen aenschouwer.[134-38]
Aen d'eene zijde staet 's lants Zeebewint ten toon
Op eene waterschulp, verheerlijckt met een kroon
Van schepen op het hooft. de rechte vingers grepen[141]
Een jaght, de slincke 't roer, den breidel van de schepen.[142]
De schulp op anckers rust, die kruiswijs aen het strant
Gehecht zijn door 't gebit van hunnen ysren tant.[144]
Het bootsvolck voert de vlagh, en wimpel, zwaeit de zwaerden,
Rolt tonnen buskruit voort, of zadelt roode paerden,[146]
Ontsteeckt den rooden haen, die moort kraeit al den dagh.[147]

117 *uit naeryver:* ijverig zich inspannend. Naijver en naijveren hadden in de 17de eeuw ook gunstige betekenis (*Ned. Wdb.* IX, 1508).
118 *een wolck van roof:* de dreigende zeeroof.
119-120 *schuim van pesten:* de zeeschuimers (woordspeling met *schuim':* zuivere).
120-21 *te ruim weidende:* maar al te ver hun rooftochten uitstrekkende; *steuren:* verhinderen.
122 *kerck:* tempel. Alleen in vredestijd werd deze tempel gesloten; dan zat de oorlogsgod Mars dus daarin opgesloten (vs. 124). Vgl. dl. 5, blz. 894, 1024.
125 *krijgsgeweer:* oorlogstuig.
126 *boom:* afsluitboom.
129 *ontginnen:* aanvangen.
130 *posten:* deuren (van de tempel).
132 *'s Tybers wapens terghde:* de gewapende macht van Rome durfde weerstaan; *stelde in 't ongelijck:* onrecht aandeed, beledigde (*Ned. Wdb.* X, 1613).
134-38 *dubble tronjen:* evenals Janus (bifrons) had het gebouw een dubbel aangezicht. Op de *voorhoofden* (frontespiecen) van de voor- en achtergevel was sierlik beeldwerk van Quellyn aangebracht, voorstellende de bescherming der zeevaart (*haer ampt en oogmerck*), tot voorlichting (*licht en kennis*) van de aanschouwer; *keurigen:* weetgierige. Zie over Ardus *Quellijn* de Oude, (1609-1668) dl. 5,896.
141 *rechte:* van de rechterhand.
142 *slincke:* linker.
144 De punten van het anker drongen als bijtende tanden (*'t gebit*) in de grond.
146 *zadelt roode paerden:* maakt kanonnen gereed (vgl. *Staetwecker*, vs. 15).
147 *den rooden haen:* buskruit (ibidem).

Men laedt 'er 't grof geschut, dat steent zoo luide als 't magh,[148]
Grof zwanger van bederf, en donderkloot, en donder,[149]
En blixem. 't watervolck komt borrelen van onder[150]
Met hagel, en kompas, en riem, en kokerrol.[151]
Zoo rustze een krijghsvloot uit: zoo staet de zeekracht vol.[152]
Neptuin, aen d'andre zy ter schulp uit, trotst op 't water[153]
Wat zijnen drytant terght, en elcken handelhaeter.[154]
's Lants Zeebewint, met kroone en zeekompas om 't hooft[155]
Gekroont, verzoeckt zijn gunst, uit minne haer belooft.[156]
De Zeegodt, die gestreelt zijn woort niet wil verkorten,[157]
Gebiet de Waternimf zich rustigh uit te storten[158]
Met eenen horen, rijck van schat, en vloot op vloot,
In 's lants gezegenden en wijt ontvouwen schoot.
De Levenwecker, aen des Zeegodts rechte zijde,[161]
Begroet 's lants Zeegezagh, en blaest, verheught en blijde,
Een lucht van roozen, en van allerhande heil,[163]
En dertlen geur van weelde in 't opgezwollen zeil.
Men ziet 'er Amsterdam, ten trots van entlooze eeuwen,[165]
Met 's Keizers kroon gekroont, braveeren op haer leeuwen,[166]
En beide Watergoôn, grontleggers van haer' Staet.[167]
De zeeschaer levert haer wat Middelzee, en Straet,[168]
Europe, en Asien, onvaste en vaste landen,[169]
De Zuid- en Noorder-as, de stroomen, en de stranden[170]
Uitlevren: zy bestelt de vracht van overal,
Ontlaên met vlotschuit, boot, en lichter, op de wal,[171-72172]
In packhuis, kelder, en op zolders, en in schuuren.
De balcken buigen van den last. de dicke muuren
Bezwijcken door 't gewight van kruidery, en graen,
En schat, haer toegevoert van vader Oceaen,[176]
Genegen vloot op vloot met rijckdom te bestoppen,[177]

148 *steent:* kermt (in barensnood: vgl. 149).
149 *Grof zwanger:* op het punt om uit te barsten; *bederf:* verderf.
150 De watergoden komen boven de golven uit.
151 *kokerrol:* scheepsrol, in een koker gevat.
152 *staet vol:* is op het uiterste gespannen.
153 *trotst:* trotseert.
154 *Wat:* al wat.
155 *kroone:* krans.
156 *uit minne:* uit oprechte liefde.
157 *verkorten:* te kort doen, verbreken.
158 *rustigh:* krachtig
161 *Levenwecker:* de Westenwind; *rechte:* rechter.
163 *Een lucht:* een stroom in de lucht.
165 *ten trots van:* trotserende.
166 *'s Keizers kroon:* zie dl. 3, blz. 182; *braveeren op:* pronken met.
167 *beide Watergoon:* Amstel en IJ.
168 *zeeschaer:* vloot van koopvaardijschepen; *Middelzee en Straet:* de Middellandse zee en de straat van Gibraltar.
169 *onvaste landen:* eilanden.
170 *Zuid- en Noorder-as:* Zuidelik en Noordelik halfrond.
171-72 *bestelt op de wal:* brengt aan wal.
172 *vlotschuit:* vrachtvaartuig (*Mnl. Wdb.* IX, 678).
176 *van:* door.
177 *bestoppen:* vullen.

Kanaster, zybael, kist, en koffer vol te proppen;[178]
Als of hy tol van al de Watervloên ontfing,
Om eene zeestadt, zijn verkore voesterling,[180]
Te zegenrijcker, als een biekorf, te stoffeeren,[181]

178 *Kanaster:* korf van vlechtwerk (*Ned. Wdb.* VII, 1221).
180 *ééne* (met accent).
181 *stoffeeren:* voorzien.

Waerby de zwarmen der gebuursteên zich geneeren.[182]
Het lichaem van 't ghevaert, zoo prat aen 't Y geplant,[183]
t'Ontleên van lidt tot lidt met al zijn ingewant,[184]
Vereischte een bael papiers, vol letteren, en printen,
Veel ganzepennen, milt gedoopt in Maroos inten,[186]
Veel duizent handen, om dien voorraet uit te reên,[187]
De berghsmis van Vulkaen om yzerwerck te smeên,[188]
Veel gieteryen, om de donders af te gieten,[189]
Veel stroomen van metaal, veel kopre en yzre vlieten,[190]
Een lange lijnbaen van veel mijlen, onder dack.
Hier valt de schouder van een' Atlas veel te zwack,
Om zulck een' ballast van behoefte t'onderschraegen,
En zoo veel krijghsgeweer op zijnen hals te draegen.[194]
Hier wort het Noortsche bosch met zoo veel zeils bedeckt,[195]
Dat het een schaduw voor de Spaensche zee verstreckt.
Veel velden henneps wort hier in een perck gevonden,[197]
Aen kabels, en aen touw gestapelt, en verbonden.
Veel wapenhuizen gaen hier schuil in een gevaert.
Veel Troische paerden steeckt godt Mars hier in een paert,[200]
Musketten, donderbus, schuiftangen, speeren, pijlen,[201]
De sabel, helbaert, dreg, granaeten, enterbijlen.[202]
Hier hagelt loot, en schroot, en kogel, Plutoos schroom,[203]
Zoo veel als 't nootebosch van zijnen nooteboom
Kan schudden, of een buy van hagelsteen by vlaegen
Op korenvelden schud. hier grimmelt het van plaegen.[206]
De Zeezorgh zamelt hier dien dieren oorlogsschat[207]
Van zeil- en wapentuigh, ten dienst van Gijsbreghts stadt,
Die Kennemaers van outs, en Waterlantsche streecken,
In 's Graven eedt getreên, de torts en 't vier zagh steecken
In haeren houten muur en torens, toen de gront,[209-11]
Noch zwack, geen toevlught aen den eicken scheepsmuur vondt,[212]
Aen hemelhooge mars, en drijvende kasteelen,

182 *Waerby:* waardoor; *gebuursteên:* de kleinere (Noord-Hollandse) steden; *zich geneeren* (rijkelik) onderhoud vinden, mede voordeel genieten.
183 *'t gevaert:* het grootse gebouw.
184 *ingewant:* inhoud.
186 *in Maroos inten:* in de inkt van Vergilius, d.w.z. gehanteerd met het talent van die grote dichter.
187 *uit te reên:* voor het gebruik geschikt te maken (*Mnl. Wdb.* VIII, 1005).
188 *De berghsmis van Vulkaen:* de smidse van Vulcanus, onder in de Etna.
189 *de donders:* het geschut.
190 *vlieten:* van gesmolten metaal.
194 *kryghsgeweer:* oorlogsmateriaal.
195 *het Noortsche bosch:* het bos van masten (van Noors hout).
197 één (met accent; evenzo in vs. 199: *één gevaert*); *perck:* afgeperkte ruimte, magazijn.
200 *in één paert* (d.i. in dit ene gebouw) schuilt hier meer verrassing (om een vijand te overvallen) dan in menig Troiaans paard. Een vergelijking die het vorige vers uitwerkt.
201 *schuiftangen:* projectiel om het tuig van schepen te vernielen (*Ned. Wdb.* XIV, 1137).
202 *helbaert:* bijl aan een lange steel (*Ned. Wdb.* VI, 514); *dreg:* middel om een schip te enteren (*Ned. Wdb.* III, 3272).
203 *schroot:* onregelmatige stukken ijzer om het geschut te laden (*Ned. Wdb.* XIV, 117); *Plutoos schroom*, die Pluto schrik aanjagen.
206 *grimmelt:* wemelt.
207 *De Zeezorgh:* het maritiem bewindt; *dieren:* kostbare.
209-11 Zie dl. 3, 527.
212 *eicken scheepsmuur:* de beschuttende schepen, die een toevlucht zouden bieden.

Gebolwerckt tegens ramp, en bloedige krackeelen.[214]
Hier grimt de slangeschilt van Pallas, die elck een[215]
Voor 't voorhooft slaet, misverft, zoo dootsch als marmersteen.[216]
Hier is 't Palladium, de wacht van Aemstels schatten,[217]
Daer Diomedes noch Ulysses niet op vatten.[218]
Dees zeedraeck houdt de wacht, en slaet den boomgaert ga[219]
Van Atlas dochteren, by daegh, en 's avonts spa.
Hier weit het gulden vlies, de Zeevaert, onder 't waecken[221]
Des Zeeraets, vryer dan in schaduw van veel draecken.[222]
De dappre Perseus, op dit vliegent paert zoo fier,[223]
Beschut d'onnoosle maeght voor 't grimmigh waterdier.[224]
Hier is de vryburgh en de toevlught der oprechten.[225]
Hier zweet Vulkanus smis, vol reuzen, winckelknechten,[226]
Die geene blixems smeên, gelijck Parnassus droomt,[227]
Maer donders, door wier kracht de hel wort ingetoomt,[228]
En 't helsche zeegedrocht, dat opsmoockt van beneden,[229]
De watren ringeloort, en ketens waent te smeden,[230]
Als stroppen, om de zee te worgen, en de keel,[231]
Waerby de weerelt leeft, en ieder weereltsdeel.[232]
Zoo schept de Zeevaert lucht: zoo leeft men onbesprongen:
Zoo wort al 't zeegewelt door zeegewelt gedwongen.
Al spanden nu Karthage en Syrakuzer aen[235]
Om naer de watervorck van godt Neptuin te staen,[236]
En om den roozekrans een waterkans te waegen,[237]
Te zien wien Jupiter de zeekroon geeft te draegen;
Men schroomde geen gevaer, van d'eene aen d'andre ree,
Zoo Hollants Amirael zijn vlagh opstack in zee,[240]
En streefde recht vooruit, gevolght van alle kielen,
Om zeegeweldenaers te zitten op de hielen,

214 *Gebolwerckt:* versterkt (alsof ze vestingen waren).
215 *de slangeschilt:* het schild met een Medusakop, die boosaardig-dreigend kijkt (*grimt*).
216 *Voor 't voorhoofd slaet:* hevige schrik aanjaagt; *misverft:* doet verbleken.
217 *Palladium:* zie vs. 48; *wacht:* bewaker.
218 *niet opvatten:* geen vat op hebben.
219 *slaet ga:* bewaakt; *den boomgaert van Atlas dichteren:* de tuin der Hesperiden, een kostbaar bezit, door de gouden appelen die er groeiden.
221 *het gulden vlies:* de ram met de gouden vacht.
222 *Des Zeeraets:* zie de titel van dit gedicht.
223 *vliegent:* gevleugeld.
224 *d'onnoosle maeght:* de onschuldige Andromeda, door Perseus van de draak verlost.
225 *opreghten:* rechtschapenen; *vryburgh:* veilige schuilplaats.
226 *zweet:* spant zich in; *winckelknechten:* werklieden (*winckel* = werkplaats).
227 *gelyck Parnassus droomt:* zoals de oude mythologie zich verbeeldt.
228 *donders:* kanonnen (zie vs. 189).
229 *zeegedrocht:* zeerovers.
opsmoockt: zijn dampen omhoog zendt.
230 *ringeloort:* tyranniseert.
231 *de zee te worgen:* het handelsverkeer ter zee onmogelik te maken.
232 *Waerby:* waardoor.
235 *spanden aen:* verbonden zich; Carthago en Syracuse dongen in de Oudheid naar beheersing van de zee.
236 *de watervorck:* het symbool van de macht van de zeegod Neptunus; *staen naer:* streven naar.
237 *roozekrans:* als teken van overwinning.
240 *Hollants Amirael:* De Ruyter, die in 1654 en 1655 de Afrikaanse zeerovers in de Middellandse zee tuchtigde (vgl. vs 258).

Aen boort te klampen, aen te grijpen, naer dien stijl,[243]
Met laegen vol geschuts, en dregge, en enterbijl,[244]

243 *naer dien stijl:* op zijn (gewone) wijze(?).
244 *dregge:* zie vs. 202.

Den vloet te decken, na het kraecken, na het enteren,
Met masten, ribben, al 't scheepsingewant aen slenteren[246]
Te scheuren, of het vier te steecken in den staert
Of buick van 's vyants vloot, dat zy ten hemel vaert,
In 't onweêr van dien slagh, daer d'elementen knersten,
Het aerdtrijck in de zee aen duigen sprong te bersten,
De Goden in de lucht verdweenen met hun wolck,
Angstvalligh voor maetroos, en spoockende oorloghsvolck,
Dat vier noch vloet ontziet, en vecht, als of 't verwaten[253]
Een ander lichaem t'huis had in de kist gelaeten.[254]
Dit zeegevaert, dat Mars in zijnen boezem sluit,
Rust reedtschap voor een vloot van hondert schepen uit[256]
Ten oorloge, en verbaest den schendighsten vrybuiter,[257]
Die Godt noch Koning vreest. een Amirael, als Ruiter,
Ten dienst van Amsterdam gewettight, en gewijt,[259]
Is waert dat hy op zee het kloeckste paert berijt,
In 't midden van de vloot der wackere Aemstelheeren,
Te moedigh dat hun zeegheweldenaers braveeren:[262]
Noch zoo niet, neen voorwaer: een hooger maght regeert,[263]
Die met een' slingerslagh den stoutsten reus verneêrt,[264]
De bergen innestort, en die te moedigh draven,[265]
En steigeren in puin en assche kan begraven,
Of slingren in den noit gepeilden Oceaen,
Om nimmer, na dien smack verrezen, op te staen.
Men steeckt zich 't een oogh uit, om andren twee te rooven,[269]
Men schroomt den helhont niet ten afgront uit naer boven[270]
Te sleipen in den dagh, Godts erfdeel te verraên,[271]
Om vroomen op den hals te komen, langs een baen[272]
Van helsche gruwelen, en, tegens recht en wetten,
De grenspoort voor den Turck en Tarter op te zetten,[274]
Met wien men in verbont en vloeckverwantschap treet,[275]
En zweert de standertvaen des afgronts met een' eedt,[276]

246 *slenteren:* flarden.
253 *verwaten:* overmoedig.
254 *Een ander:* nog een tweede; *in de kist:* zorgvuldig opgeborgen.
256 *reedtschap:* materiaal.
257 *verbaest:* verbijstert; *schendighsten:* misdadigste.
259 *gewettight en gewijt:* van wettige en plechtige opdracht voorzien.
262 *Te moedigh:* zeer trots; *braveeren:* zulk een goed figuur maken.
263 *Noch:* en toch, de eer komt eigenlik hun niet toe.
264 *een slingerslagh:* als Jupiter, die de bliksems slingert; *verneêrt:* neerwerpt.
265 *moedigh:* overmoedig, vermetel.
269 Men stelt zich aan verwonding bloot, mits men de vijand ernstiger treft.
270 *den helhont:* Cerberus, door Hercules uit de duistere onderwereld (*afgront*) naar boven gesleept in het licht (*den dagh*).
271 *Godts erfdeel:* de Kerk, de Christenheid.
272 *vroomen op den hals te komen:* Christenen aan te vallen.
274 *Tarter:* vgl. Op de kroon van Leopold, vs. 21; *op:* open.
275 *vloeckverwantschap:* vloekwaardige betrekkingen. Dit slaat op vriendschappelike betrekkingen met Marokko en Turkije, ook toen men met Spanje, een Christelike staat, in oorlog was. In Den Haag resideerde, tot Vondel's ergernis, een Marokkaanse gezant, terwijl ook met Algiers en Marokko nu en dan onderhandeld werd.
276 *des afgronts:* van de hel, d.w.z. de heidense machthebbers.

Dat Gode om hoogh verdriet, en quetst de vroomste harten,[277]
Die hem aenschreien, en aenroepen in hun smarten,[278]
Of hy, in 't endt verbeên, den scheut der boozen schutt',[279]
En den geschockten Staet des Heilants onderstutt'.[280]
Gelijck de kudden gaen by duizenden te weide,
En groeien by het gras, zoo drijft nu 't zeegeleide[282]
Van 's lants geleivloot al wat hongert naer gewin
Den mont van Tessel en den vliestroom uit en in.
Nu houdenze elck hunn' koers, op twee en dertigh streecken,[285]
En volgen 't zeekompas. noch vracht noch schip ontbreecken
Den handelsman. men hoeft geen zeeverzekeraer,
Nu alle watren zijn geveilight voor gevaer[288]
Van Turck en halven Turck, of slimmer waterdieren.[289]
Merkuur zit zelf te roer, en schept vermaeck in 't stieren.[290]
Hy zet de winden naer zijn hant, tot 's koopmans heil.
De zegen komt van zelf gevallen in het zeil.
Men spant geen keten meer, daer landen t'zamenloopen.[293]
De Straet van Gibraltar, de Sont staet voor ons open.
Het hooft van Kalis en van Doever, pleitens moe,[295]
Staet Hollant, van weêrzy, zijn recht, den sleutel, toe.[296]
Al wat ons dreighde is in zijn waterschulp gekroopen.
De weerelt is nu veil: men valle alom aen 't koopen,[298]
En aen 't verkoopen, aen 't bevrachten. werckt, en wint.
Nu packt, nu zackt, en slaeft, en draeft, en weeft, en spint,
En schrijft, en wrijft: de nacht is tot geen rust geboren.[301]
Krioelt, en woelt, en vlieght: de schrijfpen tusschen d'ooren.
De Warmoestraet, de Dam, de lange nieuwe Dijck,
En 't Water, huis by huis, de winckels worden rijck.[304]
De lakenreedery ziet andren in de kaerten,[305]
En slijt haer fijne stof en wol op alle vaerten.
De kruidenier verteert een gansch Oostindisch huis.[307]
De zijdewinckel ruischt, gelijck een volle sluis,[308]
Van treckgetouwen, en van goude passementen.[309]

277 *Dat:* wat.
278 *aenschreien:* wenend smeken.
279 *verbeên:* hun gebeden verhorend; *scheut:* aanval (*Ned. Wdb.* XIV, 542).
280 *Staet des Heilants:* het Christendom.
282 *by:* door; *zoo:* in even grote troepen; *zeegeleide:* de begeleidende oorlogschepen.
285 *op twee en dertigh streecken:* naar alle windstreken.
288 *geveilight:* beveiligd.
289 *slimmer waterdieren:* nog erger monsters.
290 *stieren:* (Vlaamse vorm) sturen.
293 *daer landen t'zamenloopen:* in de zee-engten.
295 Het Kanaal; *pleitens moe:* na afmattende onderhandelingen.
296 *den sleutel:* de vrije toegang, die zijn *recht* is.
298 *veil:* te koop, d.w.z. men kan overal vrij inkopen doen.
301 *geboren:* ontstaan, geschapen.
304 *'t Water:* Damrak.
305 *ziet andren in de kaerten:* weet te concurreren.
307 *kruidenier:* handelaar in specerijen; *verteert:* zet om; *een gansch Oostindisch huis:* de gehele voorraad, opgestapeld in het Oostindies huis.
308 *zijdewinckel:* de werkplaats waar de zijde geweven en verwerkt wordt.
309 *treckgetouwen:* weeftoestellen.

310 De rentenier besteet zijn gelt op hooger renten.[310]

310 *besteet:* zet uit.

De Beurs valt veel te naeu. de Wisselbanck vertelt[311]
Een' schat van Krezus aen 't gereede wisselgelt.[312]
De Waegh is afgemat van waren af te weegen,
En roept om arbeitsvolck, tot aen den hals verlegen.
De Spaensche zilvervloot wordt hier aen gelt vermunt,[315]
In 't aenzien van den haet, die niemant zegen gunt.[316]
Nieu Nederlant bezaeit, belooft ons maght van koren.
Een ander Polen schijnt voor Hollant daer geboren.[318]
De Geldersman, en Sticht, en Yssel, Maes en Wael,
En Rijn, en Merwe, en Eems, de steden altemael
Gedyen by den oogst der Zeevaert. alle menschen[321]
Begroeten Amsterdam, bezichtigen met wenschen
't Gezegent Magazijn, door Stalpaerts kunst gebouwt,[323]
Uit last der Watergoôn. nu blinckt onze eeuw van gout,[324]
En zilver, als voorheen, toen Salomon zijn schepen
Naer Ofir heenzondt, om gansch Indien te sleepen
In 't juichend Sion, en het lang beloofde lant,[325-27]
Daer melck en honigh vloeit. wat ziet de waterkant
Al zegens te gemoet; nu alle zeen en golven[329]
Voor Hollant openstaen, geen wegh is opgedolven,[330]
Gesloten voor de vaert, en zeevaert! nu ons heck[331]
Den Leeuw ziet wentelen in klaver, zijnen neck
Afschudden 't lastigh juck van alle dwinglandyen,[333]
Te water, en te lande, en maght van vlooten ryen[334]
Op ancker, of zoo weits laveeren af en aen!
Zoo houdt een Magazijn, een huis, 's lants welvaert staen.[336]
Staet vast, gy STAETEN: staet, als onverwrickbre stijlen.[337]
Verzekert met een' knoop den schoonen bondel pijlen,[338]
Noch vaster dan voorheen, dat Tweedraght niet verzwack'
Deze Eendraght, en de bant in 't ende met een' krack
Van een springe, en geen Twist, het out bederf van Troie,[341]

311 *te naeu:* te klein; *vertelt:* telt uit, keert uit.
312 *gereede:* kontante.
315 Een voorraad zilver, zo groot als de Spaanse zilvervloot, wordt hier tot munten geslagen.
316 *In 't aenzien van den haet:* terwijl de haat (de afgunstige vijand) mag toezien.
318 *ander:* tweede (nl. als korenschuur) vervanger van de Oostzeestreken); *geboren:* vgl. vs. 301.
321 *by den oogst:* door de opbrengst.
323 Daniël *Stalpaert* (geb. 1615) was de getrouwe uitvoerder van wat Jacob van Campen ontwierp. Hij werkte mee aan de bouw van het Stadhuis Wat hij later zelfstandig ontwierp (o.a. het Zeemagazijn) had geen grote artistieke betekenis.
324 *Uit last:* in opdracht; *Watergoôn:* zie vs. 167; hier wellicht figuurlijk voor de beheerders van de Admiraliteit.
325-27 Zie 2 *Kron.* 8, 18: *gansch Indien:* de schatten van Indië; *Sion:* Jerusalem.
329 *zegens:* Genitief, afhangende van *wat al*.
330 *opgedolven:* door opgraven versperd (*Ned. Wdb.* XI, 419).
331 *ons heck:* de omheining van de Hollandse tuin (d.i. ons grondgebied). Dat *tuin* oorspronkelik zelf omheining betekent, voelt Vondel niet meer, blijkens vs. 348.
333 *lastigh:* drukkend.
334 *ryen op ancker:* voor anker liggen.
336 Tweemaal accent op *één*.
337 *stijlen:* pijlers.
338 *Verzekert:* beveiligt.
341 *bederf:* verderf.

Bekoorlijck twistooft, en den gouden appel stroie[342]

342 *twistooft:* de gouden appel, door de Tweedracht op de bruiloft van Peleus en Thetis neergeworpen met het opschrift ‘voor de schoonste’, waarover Juno, Pallas en Venus in twist geraakten.

In uw vergaderinge, en schenne uw stercke steên
En landen, tot een vreught des zeevloecks, tegens een.[343-44]
Het is geen mindre deught 't gewonnen te bewaeren,[345]
Dan veel triomfen tot een staetsi te vergaêren.[346]
De Nijdigheit werckt loos en listigh, en bespiet[347]
Het heck van uwen tuin, of zy een open ziet[348]
Om in te booren, of een spaeck in 't wiel te steecken
Van uwen wijzen Raet. geen schaduwen ontbreecken
Het lichaem in de zon: zoo sleipt oock staetgeluck
Een' staert benijders na, die weegen stuck voor stuck.[351-52]
Zy zoecken alsins stof om harten te vervreemen,[353]
En u, eer 't iemant rieck', dees kroon van 't hooft te neemen.[354]
Geluckigh is hy, die, gesteigert tot zijn wit,[355]
Den rijckdom kent van 't goet, dat hy met Godt bezit.[356]
Bemint dan Amsterdam, de glori van uw steden,
Den pijler van den Staet, de trouwste van uw leden,
Die onvermoeit getrouw by 't lant heeft opgezet[359]
Wat zy met zweet vermoght: die uit haer beurze redt[360]
Den nootdruft van den Staet, zoo menighwerf verlegen.[361]
Zy heeft, gelijck een zon, met haeren rijcken zegen
Haer buuren toegestraelt, gekoestert, en verwermt,
In koele schaduwe elck gehanthaeft, en beschermt,
Geensins den loon verdient, dien nijdigen haer gonnen,[365]
Als ofze by 't verlies der halsvriendinne wonnen.[366]
Bedenckge dit, men ziet uw vyanden in ly,[367]
Triomfen op triomf uit zee in 't zeilrijck Y[368]
Opdondren, en den roof op Kattenburgh gehangen,[369]
Daer duizent duizenden het aenzien met verlangen,
Op 't lossen der kortouw, die vier geeft op den stroom,[371]
En heet den Amirael met jaghten wellekoom.[372]

J. V. VONDEL.

343-44 *schenne tegens een:* tegen elkaar ophitst; *zeevloeck:* zeerovers.
345 *bewaeren:* handhaven.
346 *tot een staetsi:* om er mee te pronken.
347 *Nijdigheit:* afgunst.
348 *Het heck van uwen tuin:* zie vs. 331; *een open:* een opening (*Ned. Wdb.* XI, 530).
351-52 *sleipt na:* krijgt achter zich aan; *staetgeluck:* een voorspoedige positie; *een staert:* een sleep, een stoet; *weegen stuck voor stuck:* gaan alles nauwkeurig na, kritiseren alles.
353 *alsins:* aan alle kanten.
354 *rieck':* kan vermoeden.
355 *gesteigert tot zijn wit:* zijn doel bereikt hebbende.
356 De grote waarde erkent van het goed dat hij met Gods hulp verworven heeft.
359 *by 't lant heeft opgezet:* voor het land op het spel gezet, gewaagd heeft.
360 Wat zij met grote inspanning kon (wagen).
361 *Den nootdruft redt:* met financiele steun in de dringende behoeften voorziet; *verlegen:* in moeielikheden, in nood.
365 *den loon* (bij V. mannelik): vergelding (vgl. ironies: zijn verdiende loon krijgen); *nijdigen:* afgunstigen.
366 Alsof het verlies van hun beste vriendin hun zelf voordeel zou brengen.
367 *in ly:* voorbijgestreefd (*Ned. Wdb.* VIII, 2194).
368 *Triomfen:* overwinningen, in dit verband: zegevierende vloten.
369 *Opdondren:* indrukwekkend opdagen (*Ned. Wdb.* XI, 454); *roof:* buit (d.i. zegetekenen)
371 *Op 't lossen der kortouw:* bij het afvuren van het scheepsgeschut.
372 *den Amirael:* zie vs. 258.

Maeghdepalm
Ter kloosterstaetsie *Van zuster* Anna Bruining,
Bevestight In d'Orde van d'arme Klaerissen te Bethlehem.[aant. aant.*]

Sint Lukas.

Anna gingk noit uit den tempel, maer diende Godt nacht en dagh met vasten, en bidden.

In den Iaere M D CL VIII.

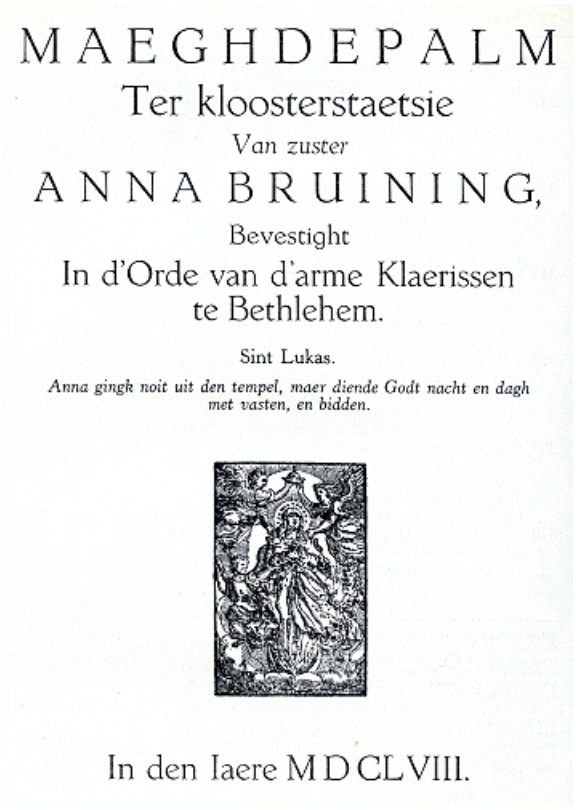
MAEGHDEPALM
Ter kloosterstaetsie
Van zuster
ANNA BRUINING,
Bevestight
In d'Orde van d'arme Klaerissen
te Bethlehem.
Sint Lukas.
Anna gingk noit uit den tempel, maer diende Godt nacht en dagh met vasten, en bidden.
In den Iaere M D CLVIII.

* Van 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in 4° (Unger, no. 580). Anna Bruining was de oudste dochter van Vondel's zuster Catharina (zie Sterck: *De Genealogie van Vondel* in dl. 5, blz. 49-50).
H e t t i t e l b l a d , *Kloosterstaetsie:* plechtige inwijding, na de proeftijd van het noviciaat in 't klooster doorgebracht, waarbij vrijwillig worden afgelegd de voortaan bindende drie Geloften, door Vondel in vs. 8 genoemd met de drie woorden: 'gehoorzaem, arm en kuisch'.

Maeghdepalm.

Weinigen heeft Godt gegeven
Al wat hart en oogh bekoort,
In de lente van haer leven,[3]
Af te snijden: 't eeuwigh Woort
J E S U S rechte hant te trouwen;[5]
Hem te volgen onder 't kruis,
Zonder omzien, en berouwen,
Stil, gehoorzaem, arm en kuisch:
's Nachts te bidden, en te waecken
Op den bergh: geen leckerny[10]
Met de kiesche tong te smaecken:[11]
Altijt godtgetroost, en bly,
Opgetogen met gedachten[13]
In het hemelsch heilighdom,
Vol betrouwen in te wachten[15]
Aller zielen bruidegom:
Zulck een lot, het hooghst' van allen,
Zulck een kostelijck kleenoot
Is nu A N N A toegevallen,
Uit des hemels rijcken schoot.
Cherubijnen, Serafijnen
Daelen om het staetigh feest
Van dees jongkvrouw t'overschijnen,[23]
Daerze, rustigh, bly van geest,[24]
Op het spoor van Sinte Klaere,[25]
Naer Franciskus strengen stijl,[26]
Aenkomt treden ten altaere,
Als met eenen minnepijl
Van om hoogh in 't hart geschoten.
Zoo verlaet de schoone maeght
Op de harpsnaer onverdroten[31]

3 *de lente:* Anna was of werd 34 jaar.
5 *rechte hant te trouwen:* rechterhand als symbool van trouw te aanvaarden.
10 *Op den bergh:* herinnering aan het gebed van Christus (*Matth.* 26, vs. 30 en 40).
11 *kiesche:* fijnproevende.
13 *Opgetogen:* omhoog gevoerd (als mystieke term sedert ME. taalgebruik).
15 *in te wachten:* af te wachten.
23 *overschijnen:* bestralen.
24 *rustigh:* kloekmoedig.
25 Blijkens 't titelblad werd Anna opgenomen in een Klarissen-klooster.
26 *stijl:* kloosterregel.
31 *Op de harpsnaer:* bij de muziek van de neerdalende engelen (vs. 20-22).

's Vaders huis. haer yver draeght
Lijf en ziel op aen den geenen
Dienze mint, en hy bemint
Die van haere kintsche beenen[35]
't Heillicht volght, zoo ras zy 't vint.
Al de weerelt jaeght naer schatten,
Vlamt op wellust, eer, en staet:[38]
A N N A laet de goutzucht vatten
Naer het goet, dat haest vergaet:[39-40]
Zy, uit goddelijcken bloede
Weêrgeboren, als Godts zaet,[42]
Kust den mont der arremoede.[43]
Zuster A N N A , gy verlaet
Alles om alleen te winnen
't Waertste goet, het eenigh Al.
Uwe schoonheit blinckt van binnen.
Gy verkiest een' armen stal
Met d'ootmoedige Marye,
Kiest een kribbe, een stroien bedt.
Christus is uw hoovaerdye.[51]
Wat u hindert en belet
In de loopbaen, onder 't rennen
Naer den opgehangen prijs,
Als met aengeschote pennen,[55]
Smijt gy van u, kloeck, en wijs.
Gy verwacht, als uw genooten,
Opgeschort, met brandend licht,[58]
Ingetogen, opgesloten,[59]
Uwen bruidegom, en sticht[57-60]
Door den spiegel van uw leven
Andren, die, noch zwack en teêr,
Zulck een kracht niet is gegeven:
Christus kruis is uw geweer,[64]
En uw wapen, om te stryen
Tegens weerelt, vleesch, en bloet.
Uw godtvruchtige getyen[67]
Onderhouden 't graêgh gemoedt,[68]

35 *van haere kintsche beenen:* van kindsbeen, van jongs af.
38 *wellust:* genot; *staet:* hoge positie.
39-40 *vatten naer:* grijpen naar; *haest:* weldra.
42 *zaet:* spruit, kind.
43 Bemint de armoede.
51 Uw enige trots is Christus.
55 Alsof ge gevleugeld waart (*aangeschote:* aangetrokken).
58 *Opgeschort:* met opgeschort kleed (om vlugger te kunnen lopen).
59 *Ingetogen:* in overpeinzing.
57-60 Evenals de wijze maagden in de gelijkenis (Matth. 25, vs. 1-12).
64 *geweer:* wapen, uitrusting (*Ned. Wdb.* IV, 2021).
67 *getyen:* voorgeschreven dagelijkse koorgebeden en -zangen.
68 *graêgh:* begerig, verlangend.

Als met manna, dat van boven,
Onder 't vasten, u versterckt,
Om den Oppersten te loven,
Die dit wonder in u werckt.
Snedigh weet gy t'onderscheiden[73]
Godts geboden van Godts raet,[74]
Die u, als een hant, komt leiden
Naer een hooger trap, den staet
Van 't volkomen, onbeslommert,[77]
Vry van huiszorge, aerdschen last,
Daer zich Marta me bekommert,
Gy met haere zuster vast,[80]
Voor Godts voeten neêrgebogen,
't Allerbeste deel verkiest,[78-82]
Dat geen vloeck, noch helsch vermogen[83]
U berooft, hoe fel het briescht.
Wilt gy in de renbaen loopen
Naer 't volkomen, sprack Godts zoon,[86]
Pas uw have te verkoopen:[87]
Deelze aen armen: volghme: uw kroon
Zult gy in den hemel erven:[89]
Maer de jongelingk, vol smert,
Kon zich niet hierin versterven.[85-9191]
Christus raet viel hem te hardt,
Om zijn' eigen wil te passen[93]
Op de leest van 's hemels raet:
Gy, hem over 't hooft gewassen,
Volght de les, die hy versmaet.
Stockoude Anna, die Godts tempel[97]
Nacht en dagh bewaerde, en badt,[98]
Nimmer over Arons drempel[99]
Om een lucht naer buiten tradt,[100]
Hoort uw jeught, zoo vroegh te koore,[101]

73 *snedigh:* met juistheid.
74 De (R.-K.) Geloften van ‘eeuwige kuisheid, armoede, en gehoorzaamheid’ (zie vs. 8), heeten de drie evangeliese raden; *raden* in tegenstelling met *geboden*, die iedereen verplichten. De evangeliese raden worden vrijwillig aanvaard bij de plechtige kloostergeloften door personen, die zich tot die hogere religieuse staat geroepen achten en die door de overheid van het klooster daartoe geschikt worden geacht.
77 *'t volkomen:* de staat der godsdienstige volmaaktheid, die in 't klooster bestreefd en beleefd wordt. (Vgl. vs. 86); *onbeslommert:* onbelemmerd.
80 *vast:* intussen.
78-82 Vgl. *Lucas* X, 38-42.
83 *vloeck:* duivel; *vermogen:* macht.
86 *volkomen:* zie vs. 77.
87 *Pas:* draag zorg.
89 *erven:* verwerven.
85-91 Zie *Matth.* XIX, vs. 16-22 over Christus en de rijke jongeling.
91 *zich versterven:* zijn zucht naar aards bezit onderdrukken.
93 *passen op:* voegen naar.
97 *Anna:* de profetes, haar naamheilige (*Lucas* II, vs. 36-37).
98 *bewaerde:* verbleef in.
99 *Arons drempel:* de drempel van Jerusalem's tempel: Aäron was de eerste hogepriester.
100 *Om een lucht:* om lucht te scheppen.
101 *te koore:* in het koor.

Galmen rollen door den boogh,[102]

102 *rollen:* doen rollen.

Dat het in der Englen oore
Klinckt, daer zy u van om hoogh
Groet in 't midden van de Nonnen,
Van de maeghden, vry van smet,
Die de weerelt overwonnen,
En het Lam, op zijnen tret,
Volgen, waer het haer wil leiden.
Kon Sint Jan in wildernis,[110]
Vrolijck, eenzaem, afgescheiden,
Weigren 's konings gunst, en disch,
Hoofsche pracht, en zijde kleeren,
Met zijn kemels huit vernoeght,
Op wat wilden honigh teeren,
Daer men zaeit, noch maeit, noch ploeght;[116]
Zou Godts dienstmaeght dan ontzeggen[117]
't Niniveesche hairenkleet,[118]
Op een bulster neêr te leggen;[119]
Met Elias, Godts Profeet,[120]
En met Christus veertigh dagen
Spijs t'ontbeeren, voor zoo veel[121-122]
Haere teêrheit kan verdraegen?
Zou de lust van lijf en keel
Meer vermogen dan de lusten
Van de ziele? ay, wie wil niet
Op den bergh van Tabor rusten,
Daer men J E S U S klaerheit ziet,[126-128]
En bespiegelt? dat aenschouwen
Is wat anders dan een blick[130]
Van vermaeck, daer 't naberouwen
Flux op volght met smert en schrick.
Zoo gelijckt men Rechabs zoonen
Die, op 't vaderlijck gebodt,
Slechts een arme hut bewoonen;
Wijn ontbeeren, en by Godt
Zoo gezien zijn, en gezegent,
Dat hy Rechabs afkomst spaert,
Als zijn gramschap plaegen regent,
't Lant verwoest met vier en zwaert.[133-140]

110 *Sint Jan:* Johannes de Doper (*Matth.* III, vs. 1-4).
116 In de woestijn.
117 *ontzeggen:* weigeren aan te nemen (*Ned. Wdb.* X, 2059).
118 *'t Niniveesche hairenkleet:* het boetekleed bij de boete der bewoners van Ninive, om de straffen, hun voorspeld door Jona(s), af te wenden (vgl. *Jona(s)* III, vs. 6).
119 *bulster:* harde matras; *neêr te leggen:* te liggen.
120 *Met:* evenals.
121-122 Zie *Matth.* IV, vs. 1-2.
126-128 Zie *Matth.* XVII, vs. 1-2.
130 *blick:* glinstering (*Ned. Wdb.* II, 2843).
133-140 Zie *Jeremia* XXXV, vs. 6-19.

Dit zijn zuivre bybelspreucken.
Wie dit menschevonden schelt,[142]
Moet Godts zuiver bladt eerst kreucken.[143]
Dit 's het blancke Lelivelt,[144]
Ons getoont in 't Euangeli.
Salomon, in al zijn pracht,
Magh 't niet haelen by een Leli[147]
Van dit maeghdelijck geslacht.[146-48]
Sinaes wet is onvolkomen[149]
By de wet, die hooger draeft[150]
In een ziel, die, opgenomen
Binnen Sion, rijck begaeft,[152]
Overvloeit in alle dingen.
Zy vermagh het al door een.[154]
Eigenzinnigheit te dwingen,[155]
Evaes slang met voeten treên,[156]
Die het oogh door guichleryen[157]
Aenlockt tot een snoot genot;[158]
Godt ter liefde, zich besnyen,[159]
Zonder nootwet, en gebodt,[160]
Passen Christensche Amazonen,[161]
Schuw van 't mannelijck geslacht.
Dichters, stelt uw cytertoonen:
Spant uw snaeren uit haer kracht.[164]
Volght de maeghdelijcke standers,
d'Overwinsters van haer' lust,
Moediger dan Alexanders.
Alexanders sabel rust
Eer de weerelt is gewonnen,
Eer de helt zich zelf verwint:
d'Oorlogh van mijn Kloosternonnen
Van zich zelve eerst streng begint.[168-72]
't Eilant van geen zeven voeten[173]

142 *menschevonden schelt:* uitmaakt voor menselike bedenksels.
143 Moet eerst het gezag van de Bijbel als Gods heilig woord ontkennen.
144 *het blancke Lelivelt:* het maagdelijke leven der Evangeliese raden.
147 *Magh 't niet halen:* kan niet halen.
146-48 Zie *Matth.* VI vs. 28-29.
149 *Sinaes wet:* de wet van Mozes, gegeven op Sinaï.
150 *By:* vergeleken bij; *hooger draeft:* een hogere vlucht neemt, verdere strekking heeft.
152 *Binnen Sion:* 't kloosterlik heiligdom; *begaeft:* begiftigd.
154 *het al door een:* alles door Christus.
155 *Eigenzinnigheit:* eigenliefde (deze betekenis niet in *Ned. Wdb.*).
156 *Evaes slang:* de verleiding.
157 *guichleryen:* bedriegelike voorspiegelingen.
158 *snoot:* minderwaardig, afkeurenswaardig.
159 *zich besnyen;* zijn lusten bedwingen (vgl. *zich versterven* in vs. 91).
160 *nootwet:* wettelike noodzaak.
161 *Christensche Amazonen:* Christelike strijdsters (vgl. vs. 166).
164 *uit haer kracht:* tot het uiterste van hun kracht.
168-72 Alexander's overwinning was minder roemrijk, want hij had zich zelf nog niet overwonnen. De strijd van de nonnen begint daarmee!; *Van:* bij.
173 *'t Eilant van geen zeven voeten:* de mens zelf. Zinspeling op een bekend grafschrift van koning Alexander; gisteren was hij heer van de gehele wereld, nu moet hij genoegen nemen met

Zich bemaghtigen, is meer
Dan al 't aerdtrijck om te wroeten
Met den degen, en de speer.
'k Zie de loutre zielen keeren[177]
Uit dien slagh, en, boven 't zwerck,
In de starren triomfeeren,
Ingehaelt van al de Kerck,[180]
Alle Heiligen, en geesten.[181]
'k Hoorze zingen aen den rey,[182]
Op onendelijcke feesten,
't Nieuwe liet, op fluit, schalmey,[184]
Harp, en snaer, en schuiftrompetten,
En bekranst met maeghdepalm,
Aen geduurige bancketten,[187]
In sneeuwit gewaet, den galm[188]
Van dien gouden tempel wecken;
Daer heur zon noch maen verlicht,[190]
Geene schaduwen bedecken;
Maer Godts heilrijck aengezicht
Zalight zijn gekruiste bende.[193]
Godt is 't Kloosterslot en

ENDE.
J. V. VONDEL.

een graf van zeven voeten (vgl. S.S. Hoogstra: *Prozabewerkingen van het Leven van Alexander den Groote.* blz. 31).

177 *loutre:* reine.
180 *van al:* door de gehele.
181 *geesten:* engelen, zielen.
182 *aen den rey:* in koor.
184 *op:* met begeleiding van.
187 *geduurige:* onafgebroken.
188 *galm:* weergalm, echo.
190 *Daer:* waar. Vgl. de beschrijving van het hemelse Jerusalem in *Openbaring* XXI, vs. 21-23.
193 *gekruiste bende:* in nieuw-testamenties spraakgebruik: Christus het kruis nadragende, Hem in zijn lijden navolgende, gemeenschap.

J. V. Vondels Afbeeldingen der Stamheeren en zommige telgen van de Graven, Boelensen, Bickeren en Witsens,*

toegewyt den edelen en gestrengen Heere Andries de Graeff, Ouden Raet en Rekenmeester, nu Out Burgermeester en Zeeraet

t'Amsterdam.
M DC LVIII.

* 1658. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in kl. 8° (Unger no. 581). Zie hiervóór 't titelblad nagevolgd. In deze reeks van gedichten bezingt Vondel de ‘Ahnengalerie’ van Andries de Graeff: zijn grootvader van vaderszijde, Diedrick Jansz. Graeff en die van moederszijde, Cornelis Boelens; de beide grootvaders van Andries' echtgenote, Elizabeth Bickers van Swieten, namelik Geeraert Bicker en Geeraert Jacob Witsen, de vaders van het echtpaar Jacob de Graeff en Cornelis Bicker; vervolgens Andries de Graeff en Elisabeth ieder afzonderlik en dan gezamenlik, hun kinderen, het wapen en de hofstede. Reeds vroeger bezong Vondel de verwantschap van deze geslachten (zie dl. 5, 909). Een overzichtelike geslachtslijst vindt men in de Aantekeningen achterin dit deel.

Onschult[aant.*]

Aen den zelven Heer.

Laet uw heuscheit zich niet belgen,[1]
Zoo 't my aen vermogen faelt
U, uw stammen, en hun telgen,[3]
Met uw Huiszon, korts gedaelt,[4]
En haer vruchten afgemaelt,[5]
't Licht te biên op myn papieren[6]
Met zoo levendige zwieren[7]
Als het leven eischt van kunst.[8]
Deck myn misgreep met uw gunst.

Uwe Ed. dienstwillige

J. V. VONDEL.

* *Onschult:* verontschuldiging.
1 *uw heuscheit:* uw vriendelikheid.
3 *uw stammen en hun telgen:* uw voorouders en hun afstammelingen.
4 *uw Huiszon, korts gedaelt:* uw onlangs overleden vrouw.
5 *haer vruchten:* uw kinderen.
6 *'t Licht te biên:* aan het licht te brengen, dus: door mijn gedichten bekend te maken.
7 *zwieren:* trekken.
8 Als de werkelikheid van de kunst mag eisen, d.w.z. kunstig naar het leven getekend. Verontschuldig vriendelik mijn mislukte poging.

Op den edelen en grootachtbaeren Heer Diedrick Jansz. Graeff, Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant.*]

PACATAMQVE REGIT PATRIIS VIRTVTIBVS URBEM.

Den vroomen DIEDRICK, die, op zyner oudren stappen,[1]
's Lants rust beminde, viel de storm des krijghs te bang.[2]
Hy berghde zich aen d'Eems, in droeve ballingschappen,[3]
En raeckte aen 't roer, zoo dra de vryheit raeckte in zwang.[4]
De weezen dancken hem, als hunnen tweeden vader,
Die, ampteloos gezint te leven, d'eer versmaet
Van Burgermeesterschap: doch zijn verzoeck wort spader
Bezegelt dan hy 't wenscht, op 't raethuis by den Raet.[7-88]
Men vintze zelden die hun heerlyckheit verminderen.[9]
Godt zegent zulck een daet in kindren en kints kinderen.

* Het Motto, ontleend aan Verg. *Ecl.* of *Buc.* IV, 17, met een kleine wijziging, betekent: Hij regeert de bevredigde stad met voorvaderlike manhaftigheid.
Diedrick Jansz. Graeff (1529-1589) was de derde en meest bekende zoon van de lakenhandelaar Jan Pietersz. (de 'grootvaêr' in dl. 5, 372). In 1568 week hij met vrouw en kinderen uit naar Embden, maar keerde bij de alteratie van de regering in Mei 1578 te Amsterdam terug, waar hij vroedschapslid en weldra burgemeester werd.

1 *vroomen:* rechtschapen.
2 *viel .... te bang:* was te angstwekkend.
3 *berghde zich:* begaf zich in veiligheid; *aen d'Eems:* te Embden, de wijkplaats voor hervormde ballingen.
4 *raeckte in zwang:* de vrije loop kreeg.
7-8 *zijn verzoeck wort spader bezegelt:* aan zijn verzoek (om van ambten vrijgesteld te worden) wordt later voldaan.
8 *by:* door.
9 *heerlyckheit:* aanzien, positie.

Op den edelen en gestrengen Heer Cornelis Boelens, Raet van zijn Excellentie Willem van Nassau, Prins van Oranje, Gecommitteerde raet van Hollant en West-Vrieslant, Raet van Staete, toen 't gezag hebbende over het krygsvolk, te water en te lande, en Schepen en Raet van Amsterdam.[aant. *]

PER VARIOS CASVS.

Men ziet in d'afkomst hier den ridder BOELENS leven,
Wien Amsterdam noch danckt voor haere wapenkroon.[1-2]
't Geluck, toen Groeningen voor Rennebergh most beven,[3]
Verhief CORNELIS, die, des kerckers klaeuw ontvloôn,
Den Raet en 't Schepenschap, daer na den Raet der landen[5]
Bekleede, in 't endt den Raet van Staete, wien 't gebiet[6]
Van kryghsvolck wort vertrouwt, oock over zee en stranden[6-7]
De wacht hielt, waer 't geschut des vyants vloot beschiet.
's Mans oude steigert niet aen 't peil van veertigh jaeren.[9]
Zyn wysheit was lang ryp voor 't gryzen van de haeren.

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, vs. 204, betekent: door onderscheiden lotswisselingen heen.
Cornelis Andriesz. Boelens Loen (1552-1584), geboren te Embden als zoon van Andries Boelens Loen en Alyd Claesdr. Smit, was gecommitteerde raad (1579-80), vroedschap (1579) en schepen (1583) te Amsterdam (Zie: *Het Patriciaat van Amsterdam, vertegenwoordigd door de genealogie van 't geslacht Boelens*, Amsterdam 1881).

1-2 *d'afkomst:* de nakomelingen; voor *ridder Boelens*, overgrootvader van Cornelis, zie deel 5, blz. 909.
3 *'t Geluck:* de Fortuin.
5 *den Raet:* de vroedschap (1579-80); *den Raet der landen:* de Staten Generaal (1581-1583).
6 *Bekleede:* zetelde in (*Ned. Wdb.* II, 1579).
6-7 *'t gebiet van:* het bevel over.
9 *oude:* ouderdom, leeftijd. - *steigert niet aen:* stijgt niet tot.

Op den edelen en grootachtbaeren Heer Geeraert Bicker, Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant. *]

IVRA DABAT LEGESQVE VIRIS.

Een helder licht van staet, om andren voor te lichten,
Op 't spoor der ouderen, was BICKER, wiens verstant
De maetschappy van ryck OostIndien holp stichten,
Dat zulck een' opgang gaf aen 't vrye Nederlant.[2-4]
De munt, die heiligh is, en maghtigh heeft te lyden
In deught, gewight, en waerde, ontfing een' schooner glans[6]
Door zyn voorzichtigheit, in aengevochte tyden.[7]
Zy wenscht zyn beelt in gout t'omvlechten met een' krans.
Een eenigh jaer zagh hem, als burgerheer, verheven.[9]
Hy storf de stadt te vroegh, die in zyn bloet blyft leven.[10]

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, vs. 507, betekent: Hy gaf recht en wetten aan (vrije) mannen.

Geeraert (gewoonlik Gerrit) Bicker (stierf in 1604) was een zeer voornaam koopman en bierbrouwer, in 1603 burgemeester, in 1590-1604 vroedschapslid; gehuwd met Alyd Andriesdr. Boelens (1557-1630), zuster van Cornelis Andriesz. (Zie Elias: *De Vroedschap van Amsterdam* 1578-1795, Haarlem 1903).

2-4 Hij behoorde in 1602 tot de oprichters van de O.I. Compagnie.
4 *opgang:* opbloei.
6 *deught:* deugdelikheid, gehalte.
7 *voorzichtigheit:* beleid; *aangevochte tyden:* crisistijd, bedreigd door oorlog en oeconomiese nood.
9 *Een eenigh:* een enkel, nl. 1603, toen hij burgemeester (*burgerheer*) was.
10 *die* slaat terug op Hy; *zyn bloet:* zijn afstammelingen.

Op den grootachtbaeren Heer Geeraert Jakob Witsen, Gecommitteerde Raet der Staeten van Hollant en West-Vrieslant, Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant. *]

RAMIS INSIGNIS OLIVAE.

Het bloedige oorloghszwaert, dat dol en ongeregelt[1]
Den oogst van Neêrlant maeit, hetwelck by vrede bloeit,[2]
Met hulp van WITSEN wert in zyne schee gezegelt,[3]
Voor twalef jaeren, en die bloetaêr toegeschroeit.
De burgertwist begon ten lesten op te steecken.
De Burgermeester die aen 't roer der Staeten zat,
Bewaerde zyne beurt, en heelde 's lants gebreken,[7]
Naer tyts gelegenheit, van stieren moede en mat.[8]
Hy helpt de vroome in staet, en keert veraerde heeren.[9]
Zijn afkomst magh met recht in't beelt den grootvaêr eeren.[10]

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, vs. 808 betekent: kenbaar aan de (vrede-) olijftak. Gerrit Jacob Witsen, voornaam korenkoper en handelaar op de Oostzee, vader van Aertge Witsen, die in het huwelik trad met Cornelis Bicker, de zoon van Geeraert (vgl. voorafgaand gedicht). Hij stierf in 1626 (Zie Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, 168).
1 *ongeregelt:* bandeloos.
2 *by:* door.
3 *in zyne scheê gezegelt:* belet om uit de schede getrokken te worden. Witsen was in 1609, toen het Bestand gesloten werd, juist burgemeester.
7 *Bewaerde zyne beurt:* bleef op zijn post, vervulde zijn plicht.
8 *Naer tyts gelegenheit:* naar de eis der omstandigheden.
9 *helpt in staet:* handhaaft in hun positie; *keert:* weert; *veraerde:* ontaarde, plichtvergeten.
10 *Zijn afkomst:* zijn kleindochter Elizabeth Bicker van Swieten, dochter van Cornelis.

Op den edelen en gestrengen Heer Jakob de Graeff, Vryheer van Zuidpolsbroeck, Gecommitteerde Raet van de Staeten van Hollant en West-Vrieslant, En Burgermeester en Raet van Amsterdam.

aant. *

VINCET AMOR PATRIAE.

Zoo leefde Vryheer GRAEFF, die waerdigh was de schreden[1]
Van staet, tot nut en heil des volx, door eene ry
Van eerlycke ampten, vroom en rustigh naer te treden,[1-3]
Als vyant van veroude en nieuwe dwinglandy,[4]
En vrient van 't vaderlant en 's lants getrouste helden,
In welcker lot hy deelde, als Maurits hen verstiet,[6]
Waerna de vaders hem met grooter eer herstelden[7]
In d'eerste waerdigheit van 't burgerlyck gebiet:[8]
Toen holp hy op zyn' hals noch eens ons raethuis stutten.[9]
Een wyze Cicero kon duizenden beschutten.[10]

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, vs. 823, betekent: De liefde voor het vaderland zal de overhand behouden. Jacob de Graeff (1571-1638), zoon van Dirk Jansz., studeerde te Leiden in de oude talen, reisde in het buitenland en vestigde zich als koopman te Amsterdam. In 1598 werd hij schepen in 1613 burgemeester. In dat jaar trouwde hij met Aaltje (Alid) Boelens, enige dochter van Cornelis Boelens, die hem een groot vermogen aanbracht. In 1638 schreef Vondel een grafschrift voor hem (dl. 3, 613); in dl. 6, blz. 10 vindt men zijn portret.

1 *Vryheer:* Jacob de Graeff kocht in 1610 de heerlikheid van Zuidpolsbroek.

1-3 *de schreden van staet .... naer te treden:* de trappen van aenzien .... te beklimmen. Hoe een Amsterdams patriciër trapsgewijze tot de hoogste ambten opklom, vindt men beschreven in *Amsterdam in de 17de eeuw*, 's-Gravenhage 1897, I, 84; *eerlycke:* eervolle; *vroom en rustigh:* rechtschapen en energiek.

4 *veroude:* voorbijgegane (n.l. de Spaanse); *nieuwe:* de Contra-Remonstrantse (vgl. vs. 6).

6 Wegens zijn sympathie voor de Remonstranten werd Jacob de Graeff in 1618 door Prins Maurits uit de stadsregering verwijderd.

7 *de vaders:* de vroedschap (naar het Latijnse patres conscripti = senatoren). In 1628 werd hij opnieuw burgemeester.

8 *gebiet:* gezag.

9 Toen was hij opnieuw een krachtige steun voor het stedelik bestuur.

10 Eén: met accent.

Op den edelen en grootachtbaeren Heer Cornelis Bicker, Heer van Swieten, Gecommitteerde Raet van de Staten van Hollant en West-Vrieslant, En Burgermeester van Amsterdam.[aant.*]

CAPITOLIA CELSA TENEBAT.

Dus droegh het kussen weêr der stede en burgren hoeder,
Heer SWIETEN, in zyn' staet en waerdigheit herstelt,[2]
Na dat hy 't zelve lot gedeelt had met zyn' broeder,[3]
Toen 't heir den Aemstel dorst belegren met gewelt,[4]
Hem eischen uit zyn' staet, die stadt en volck verdedight,[5]
En willigh afstont, tot een eer van zynen stam:[6]
Hoewel hy 't vaderlant noch iemant had beledight.
Dus raeckte Oranje met een' glimp van Amsterdam,[8]
Dat poort en boomen hielt gesloten voor zyn vendels.[9]
Een Burgermeesters moedt was stercker dan veel grendels.

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* VIII, vs. 653, betekent: Hij beheerste het hoge Kapitool. Cornelis Bicker (1593-1654), burgemeester in 1646-50 en 1654. Zijn kinderen noemden zich Bicker van Swieten. Ook in 1650 dichtte Vondel een epigram op hem, met nagenoeg dezelfde aanhef en overeenkomsten in vs. 2, 3 en 5 (Zie dl. 5, 518).

2 *Heer Swieten:* Cornelis Bicker kocht in 1632 de heerlikheid Swieten.

3 *'t zelve:* hetzelfde.

4 *'t heir:* van Willem II, in 1650.

5 *Hem eischen uit zijn' staet:* eisen dat hij als magistraat afstand zou doen; *die* slaat terug op *Hem*.

6 *afstont:* afstand deed, ontslag nam.

8 *met een' glimp:* schijnbaar met behoud van eer (*Ned. Wdb.* V, 98).

9 *boomen:* om het water af te sluiten.

Op den edelen en gestrengen Heer Andries de Graeff, Ouden Raet en Rekenmeester der Graeflijckheit van Hollant, en West-Vrieslant, nu Out-Burgermeester, en Zeeraedt t'Amsterdam.[aant. *]

NOBILITAS SOLA EST ATQVE UNICA VIRTVS.

De telgh, waerin de deught der stammen is geschapen,
Geeft heldre blycken van den ingeboren aert,[2]
En eedler tekens dan het aenge-erfde wapen:
De GRAEFF getuight dit, die der oudren stoel bewaert,[4]
En rycker inkomst, rust, het heerlyck ampt en staeten[5]
Van 't Rekenmeesterschap en Graeflyck Raetsgezagh,[6]
Zyn vaders stadt ten dienst, uit liefde heeft verlaeten,
Daer hy den Zeeraet sterckt, en eert der Staeten vlagh.[8]
Men beelt het leven uit met kleuren, die versterven:[9]
Maer d'ommetreck van eer verdooft den glans der verven.[10]

* Het motto, ontleend aan Juvenalis *Sat.* VIII, 20, betekent: De deugd is de uitsluitend enige adeldom.
Andries de Graeff (1611-1678), zoon van Jacob de Graeff (zie boven) was de laatste uit zijn geslacht die de burgemeesterlike waardigheid bekleedde. Na zijn studie in de rechten te Poitiers kwam hij in 1646 als schepen in de regering en trouwde ditzelfde jaar met Elisabeth Bicker van Swieten, zijn achternicht. In 1657 aanvaardde hij het burgemeesterschap. Een afbeelding van zijn marmeren buste, door Quellinus, vindt men in dl. 6, blz. 13.
In het opschrift: *Out-burgemeester:* het oud-burgemeesterschap was in de praktijk geen titel, maar een waardigheid en functie. Er ging grote invloed op het stadsbestuur mee gepaard (Zie *Amsterdam in de* 17*de eeuw*, I, 83).

2 *heldre:* duidelike.
4 *stoel bewaert:* zetel blijft innemen.
5 *heerlyck:* eervol.
6 Hij vestigde zich als Meester ordinaris van de Rekenkamer van Holland in Den Haag, doch deed in 1657 afstand van deze post en keerde in Amsterdam terug.
8 In 1658 nam hij zitting in de Admiraliteit (*Zeeraet*).
9 *versterven:* verbleken.
10 *d'ommetreck van eer:* het beeld van zijn innerlike waarde; *verdooft:* overschittert.

Op de edele en gestrenge Mevrouw Elizabeth Bickers van Swieten, Gemaelin van den Heere Andries de Graeff, nu Out Burgermeester en Zeeraet t'Amsterdam.[aant.*]

DICTIS DIVINVM ASPIRAT AMOREM.

De brave dochter van den braven Heer van SWIETEN,
ELIZABETH plagh dus t'onthaelen haeren helt,[2]
En minnelyck den strael van minne in 't hart te schieten,[3]
Waer door hy in den gloet van haere liefde smelt.
D'afzetsels van die bloem getuigen het vermogen[5]
Van haere kuische trouw, waerme zy hem verbont,
Zoo menighmael zyn ziel, ten hemel opgetogen,[7]
Alleen genoeghzaemheit in haere vrientschap vondt.[8]
Ontydigh heeft een ryp die schoone bloem verbeeten:[9]
Maer d'eedle geur van deught en trouw blyft onvergeeten.

* Het motto, ontleend aan *Aeneis* VIII, vs. 373), betekent: Zij ademt een hemelse liefde. Elisabeth Bickers van Swieten was de derde dochter van Cornelis Bicker. De 30ste Oktober 1646 gehuwd, overleed zij reeds Februarie 1652 in het kraambed.
2 *onthaelen:* ontvangen.
3 *strael:* pijl.
5 *afzetsels:* nakomelingen; *het vermogen:* de macht, de invloed.
7 *opgetogen:* omhoog gevoert.
8 *genoeghzaemheit:* voldoening (*Ned. Wdb.* IV, 1570).
9 *ryp:* rups (*Ned. Wdb.* XIII, 362); *verbeeten:* stukgebeten.

Op d'Afbeeldingen van den edelen Heere Andries de Graeff, Raet en Rekenmeester der Graeflyckheit van Hollant en West-Vrieslant; En de edele Mevrouwe Elizabeth Bickers van Swieten.[aant.]

CONCORDES ANIMAE.

Quam Ridder BOELENS, nu door zynen zerck opdringen,[1]
En zagh ELIZABETH en ANDRIES dus gepaert,
Hy riep: o eedle kunst, die na de doot bewaert
Den levendigen zwier van myn nakomelingen,[4]
Ick en mijn dochter staen gekent in dit gespan;[5]
De nicht naer heur genoemt, de neef is myn genan.[6]

Anders.

Hier heeft de schildergeest een' nieuwen bant geleit,
Belust om SWIETENS telgh door kunst aen GRAEFF te trouwen,
Den Raet en Rekenheer van Hollants Graeflyckheit,
Gelyckze uit liefde om stryt hun huis in d'afkomst bouwen.[4]
Wanneer de zon dees verf en schildery verschyn',[5]
Zal 't kroost, dat naer hen zweemt, hun bloet en omtreck zyn.[6]

Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, vs. 827, betekent: Eendrachtige zielen.

1 *Ridder Boelens:* bedoeld is: de stamvader Andries Boelens 1455-1525, wiens dochter Lysbeth trouwde met Cornelis Hendriksz. Loen en de moeder werd van Andries Boelens Loen, zie de geslachtslijst achter in dit deel; *opdringen:* weer op aarde verschijnen.
4 *levendigen zwier:* levende trekken.
5 *staen gekent:* zijn te herkennen; *gespan:* paar.
6 *nicht:* kleindochter; *neef:* kleinzoon; *genan:* naamgenoot.
4 *hun huis in d'afkomst bouwen:* hun geslacht in hun kinderen doen aanwassen (*Ned. Wdb.* III, 774).
5 *verf en schildery:* geschilderde portretten; *verschyn':* nog in de Mnl. betekenis van overschijnen, beschijnen.
6 *naer hen zweemt:* op hen gelijkt; *omtreck:* beeld.

Op de Kinders van den Heere Burgermeester Andries de Graeff, en Mevrouw Elizabeth Bickers van Swieten, In een lantschapschilderye afgebeelt. aant.

MIRATVR, RERVMQVE IGNARVS IMAGINE GAVDET.

Delos schynt zich hier t'ontvouwen,[1]
Met zyn weelige landouwen,
't Heiligh eilant, daer Latoon
Eene dochter, en een' zoon
T' eener draght geluckigh baerde.[5]
Elck van deze twee bewaerde
Zyne beurte, d'een by nacht,[6-7]
D'ander 's daeghs: nu noopt de jaght[8]
En de jaghtlust broêr, en zuster,
Daer het wilt voorheen geruster[10]
Weide in 't groen onachterhaelt.[11]
Geen van beide blinckt en straelt
Noch te sterck in 's weerelts oogen
Om het hooft, uit onvermogen:[12-14]
Want de glans, die 't oogh verblyt,
Zal noch groeien met der tyt.
Mercklyck kan men in het rennen[17]
Godt Apollo onderkennen,
En Diane, bey vol vier:
Want de geurige laurier
Eert en kranst de goude haeren,

Het motto, ontleend aan *Aeneis* VIII, vs. 730, betekent: Hij bewondert en, onbekend met de zaken, verheugt hij zich in de afbeelding.

1 *Delos:* het 'heilige' eiland waar Latona Apollo en Diana ter wereld bracht; *hier:* in het landschap op de schilderij: Uit vs. 57-65 blijkt dat van de drie kinderen een afgebeeld was als Apollo, een als Diana en de jongste met een valk, alle voor de jacht uitgerust.

5 *T'eener draght:* als tweelingen.

6-7 *bewaerde zyne beurte:* nam zijn post waar (vgl. *Op G. Witsen*, hiervóór, vs. 7).

8 *noopt:* prikkelt, spoort aan.

10 *geruster:* veiliger (*Ned. Wdb.* IV, 1697).

11 *Weide:* weidde.

12-14 De verblindende goddelike glans om het hoofd ontbreekt nog; *uit onvermogen:* omdat hun macht nog niet zó groot is (vgl. 15-16).

17 *Mercklyck:* duidelik.

Vloeiende als bescheene baren[22]
Van een beeck. hy vlieght vooruit
Met den jaghtspriet, en het kruit,[24]
Van den nuchtren dau bedruppelt,[25]
Kraeckt. het hart des jaegers huppelt
Onder 't jaegen: maer de maen
Van de levende Diaen,[28]
Die de hinden komt verrassen,
Is noch effen aen het wassen[30]
Uit het haer, dat opgeschickt[31]
En met zilver is gestrickt.
Zie heur met den boogh eens ylen;
En de koker hangt van pylen
Zwanger, achter op den rugh.[35]
Eene jaghtnimf volght haer vlugh
Met dry afgerechte honden,
En een' wackren valck, gebonden
Op de rechte hant. een vlught
Jonge geesten breeckt de lucht.[40]
Zie de jaegers zich hier reppen,
Als of zy behaegen scheppen
In 't vervolgen van een hart,
Dat, in 't bangste van zyn smart,
Haest den geest zal moeten geven.[45]
Hoor hoe schreit het: laetme leven:[46]
'k Hebbe Apollo of Diaen
Noit gelastert, noch misdaen.
Maer als ick dees schilderye,
Een gedroomde poëzye,[50]
Dieper inzie, beelt voor beelt,[51]
Duncktme dat de vader speelt
Op zyn zevental van zonnen[52-53]
By ELIZABETH gewonnen,
Dry waeruit haer glans noch straelt,
Vier alree om hoogh gehaelt.
In Apollo, hier aen 't streven,[57]
Ziet men bey de grootvaêrs leven,[58]

22 *bescheene baren:* glinsterend verlichte golven.
24 *jaghtspriet:* speer.
25 *nuchtren dau:* dauw in de morgen.
28 *levende:* bewegelike, vlugge (*Ned. Wdb.* VIII, 1771-72).
30 effen: pas even (*Ned. Wdb.* III, 3956).
31 *opgeschickt:* opgemaakt (*Ned. Wdb.* XI, 1161).
35 *zwanger:* overvol.
40 *geesten:* engeltjes, op de schilderij afgebeeld; *breeckt de lucht:* breekt zich baan door de lucht.
45 *Haest:* weldra.
46 *schreit:* schreeuwt het uit.
50 *gedroomde:* verbeelde.
51 *inzie:* bekijk.
52-53 *speelt op:* herkenbaar is in (*Ned. Wdb.* XIV, 2710).
57 *aen 't streven:* in voorwaartse beweging.
58 *grootvaêrs:* Jacob de Graeff en Cornelis Bicker.

In hunn' naem, zoo wyt befaemt
Als de deught de nyt beschaemt,[60]
Daer de burgers in de rancken[61]
Noch die brave stammen dancken.
In Diane, en 't ander kint
Met den valck, ter jaght gezint,
Ziet men noch de grootmoêrs blyde,[65]
WITSENS dochter, en ALYDE,
BOELENS kint, die, noit volloont,[67]
Waerdigh zyn met lof gekroont.
Datze leven in haere erven
Langer dan dees schoone verven
't Oogh verheugen, nimmer moe.
Hier geef Godt zyn' zegen toe.

Op het wapen van den gemelden Heere.[aant. *]

PER SAECULA.

Twee eeuwen heugen van dit zegel,[1]
Gesproten uit den Duitschen stam,[2]
Bekent op 't raethuis t'Amsterdam.
De deught bewaert der oudren regel.[4]
De kroon van Polsbroeck 't wapen eert,[5]
Dat blyft, als GRAEFF in asch verkeert.[6]

Op Vredehoef
De hofstede van den gemelden Heere.[aant. *]

SECVRA QUIES.

Zy spreeckt:

Myn heerschap most, om stil 's lants oorloghsbuy t'ontschuilen,

60 *nyt:* afgunst.
61 *daer:* terwijl.
65 grootmoêrs: Aertge Witsens en Alid Boelens, zie de geslachtslijst achterin dit deel.
67 *volloont:* volprezen.
* Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, vs. 445, betekent: Gedurende eeuwen.
1 *heugen van:* bewaren de gedachtenis van (*Ned. Wdb.* VI, 697).
2 *Duitschen:* Nederlandse.
4 Door de deugd (van de nakomelingen) wordt de strenge levensopvatting van de ouderen gehandhaafd.
5 *eert:* strekt tot eer.
6 *in asch verkeert:* tot stof vergaat.
* Het motto, ontleend aan Virgilius *Georg.* II, vs. 467, betekent: Veilige rust.
Dirck Jansz. Graeff kocht in 1581 de hofstede (buitenplaats) Vredenhof te Voorschoten, die door de Spanjaarden grotendeels verwoest was. Hij begon die te herbouwen; zijn zoon Jan Dircksz. voltooide de bouw.

Den ouden Ryn om d'Eems uit hoogen noot verruilen.[1-2]

1-2 Zie hiervóór Op D.J. Graeff, vs. 1-3.

De kryghstorts stack terwyl den brant in dack en hout.
Hier na keert d'eigenaer, die VREDEHOEF herbouwt.
Nu door zyn' neef verryckt, ick hem, gelyck vergeeten,
En SWIETENS puickroos zie, by heuren GRAEFF gezeten,[6]
Aengroeien in hun kroost, zoo schoon als dees landouw.
Aert d'afkomst naer den stam, wie twyfelt aen haer trouw.[8]

J. V. Vondel.

[Gedichten]

Op de Vyf zinnen.[aant. *]

De Zinnen dienen het verstant
Gelijk vyf Zusters in dit leven.
Des menschen brein wort ingeplant
Al wat zy ons te kennen geven,
Het zy door een van vyf alleen,
Of meer, of door de vyf te gader,
Die haren dienst in ons bekleên,[7]
En flau verschijnen, of wat nader.[8]
Indien men haer den mensch onttrok,
Wat waer de mensch? een stomme blok.[10]

Het Gezicht.

Het Oog is 't allereêlste lidt,
En schoon en krachtig van vermogen.
't Gezicht beschiet hier uyt zijn wit,[13]
Ook 's Hemels boog als met twee bogen[14]
In eenen blik en oogenblik,[15]
Ziet kleuren en gestaltenissen,
Vat schoon met lust, en met een' schrik[17]
Het lelijk. Wie kan de Oogen missen?
't Gezicht ziet alle dingen bloot.[19]
De blintheit is een halve doot.

6 *Swietens puickroos:* zijn vrouw Elisabeth.
8 *afkomst:* afstammelingen; hierop slaat *haer* terug.
* Van of voor 1658. Volgens de tekst in *Apolloos Harp*, 1658, blz. 232. Vergelijk de behandeling van hetzelfde onderwerp (*Op de vyf zinnen*) in dl. 4, blz. 600.
7 *bekleên:* vervullen.
8 Een ogenblik dienst doen of een belangrijker rol vervullen.
10 *een stomme blok:* een wezen zonder waarneming en uiting.
13 *wit:* doel.
14 *Ook 's Hemels boog:* zelfs het hemelgewelf.
15 *blik:* oogopslag; woordspeling met *oogenblik:* moment.
17 *lust:* genot.
19 *bloot:* duidelik.

Het Gehoor.

Als d'oogen voor op schiltwacht staan,
Zoo luystren d'Ooren van ter zijden.
Zy brengen alle klanken aan,
Als boôn van droefheit en verblijden.
Hoe ketelt de Muzijk het oor,[25]
Door 't oor den geest, als opgetogen.[26]
De spraak is zonder het gehoor
Een vogel zonder galm vervlogen.[28]
De doove hoort trompet, noch trom.
De doof geboren mensch is stom.

De Reuk.

De neus verneemt den vuilen stank
Met tegenheit, en vat de luchten[32]
Van bloem en kruiden aan met dank.[33]
De reuk betrapt den Haas in 't vluchten,[34]
En riekt en snoffelt op het spoor
De Harten na, door Hazewinden,
En Brakken alle haagen door.
Den jager kan den schuilhoek vinden.
De stank heeft menig hart verstikt.
De geur heeft menig lijk verquikt.[40]

De Smaak.

De tong velt oordeel op den smaak[41]
Van 't walgende of van lekkernyen,
Als of de spijs met tongen spraak:[43]
Dit staat te nutten, dat te mijden.[44]
Wanneer de tong den smaak verliest,
Verliest men 't onderscheit der smaken,
In 't geen elk weigert of verkiest,
En weet te prijzen of te laken.
Dit wist de lekkertant al meê,[49]
Die droeg zijn tong in eenen scheê.[50]

25 *ketelt:* kittelt, prikkelt.
26 *opgetogen:* in hogere sferen.
28 Als een vogel die wegvliegt zonder een spoor hier: geluidsindrukken: *galm*) achter te laten.
32 *tegenheit:* weerzin; *vat aen:* neemt op.
33 *dank:* lust (Vgl. dl. 4, 600, vs. 22).
34 *De reuk* nl. van de snuffelende hond.
40 De geur heeft menigeen die op het punt was te sterven, weer verkwikt. Vgl. in het vroegere gedicht (dl. 4, blz. 600, vs. 16: ‘En bint aan 't lijf de ziel, die vlugh was met haer wieken’.
41 *op:* afgaande op.
43 *met tongen spraak* (conj.): in werkelikheid zei.
44 *staat te nutten:* moet gegeten worden.
49 *lekkertant:* lekkerbek; *al meê:* ook reeds.
50 Hier schijnt V. te doelen op een ons onbekende anecdote, van een lekkerbek die zijn tong, om die vooral niet te beschadigen, in een schede droeg. Van Lennep dacht aan ‘de befaamde lekkerbek Apicius’, maar deze was geen lekkerbek, doch de schrijver van het eerste Romeinse kookboek (25 n. Chr.).

Het Gevoelen.

't Gevoelen dient zich niet van een[51]
Der leden, maar van al de leden.
Het waart allom van top tot teen
In 't lichaam boven en beneden.
Indien 't gevoelen wort versmacht,[55]
En 't lichaam smert noch lust kan voelen,
Zo sterft het menschelijk geslacht,
Gedierte en vogel rust van 't woelen.
Aan deze zin is kennis vast.[59]
Men kent veel dingen by den tast.[60]

Ter liefde van Meester Lieven Coppenol, den Fenix der vedervechteren.

J. V. VONDEL.

Ter eere der Schrijfkunste van Mr. Lieven van Koppenol.[aant.*]

I

De fenixkoopstadt eischte een' grooten meesterschrijver[1]
Van d'edele Natuur, dees trock een goude pen
Uit 's Fenix vlogel, en zy schonckze, heet van yver,
Aen meester KOPPENOL, en sprack: hou vast, ick ken
Uw' schrijfgeest. treck te velde om Amsterdam te cieren,
Te kroonen met uw' kunste in 't zuivre perckement,
In 't velt van bladeren, en boecken, en papieren.
Laet al wat veder voert, en letterstreecken kent
Op dezen oceaen nu vry de schrijfvlag strijcken[9]

51 *Gevoelen:* gevoel.
55 *versmacht:* versmoord, verstikt.
59 Aan dat zintuig is de mogelikheid om kennis te verwerven verbonden.
60 *by den tast:* tastenderwijze. - O n d e r s c h r i f t : zie het volgende gedicht.
* Van 1658. Volgens de tekst in de 4e kolom van C. de Visscher's gravure ‘Gedichten Op d'Afbeeldinghe en Penne-konst van Mr. Lieven van Coppenol’, bijschrift bij een portret van Koppenol, dat Corn. Vissscher in 1658 graveerde en drie dagen voor zijn dood voltooide. Koppenol zond dit portret aan verscheiden dichters, met het verzoek om er een lofdicht bij te schrijven. In Nov. 1657 maakte Huygens een dergelijk versje (ed. Worp VI, blz. 233), waarschijnlik bij een vroeger portret.
1 *De fenixkoopstadt:* Amsterdam, tot wonderbaarlike bloei gekomen (als een Fenix verrezen): woordspeling met de vogel Fenix in vs. 3.
9 *de schrijfvlag strijcken:* in de schrijfkunst voor u onderdoen.

Ter eere van uw hant. ick treck u zelfde hant.[10]
Minerve gunt uw penne een plaets: de starren wijcken.
Zy hangt, na uwen tijt, in 't starrelicht geplant.
Hoe dier men Visschers kunst, uw print, in koper rekent:
Gy hebt u levendighst naer 't leven afgetekent.[14]

II

Stont noit voorheen de schrijfkunst vol:[1]
Zy staet nu vol by KOPPENOL,
En glinstert met haer bruine straelen[3]
Op hooge heerenhuizen, zaelen,
En op stadthuizen, waer de gunst
Der grooten hem om zijne kunst
Verwellekomt met eer en yver,
Als een' gewijden fenixschrijver.
'T is niet genoegh dat Rembrant eêl[9]
Hem maelde met zijn braef penseel:[10]
Quellijn laete ons dien helt aenschouwen,[11]
En levendigh in marmer houwen,
Met zijne veder in de hant.
Zoo hou de schrijfkunst eeuwigh stant.

III.

De duiven trecken Venus wagen,
De paeuwen Juno. Godt Jupijn
Wort op den arendsrug gedraegen,
Veel hooger dan de zonneschijn.
Als KOPPENOL wil triomfeeren,
Dan zweeft hy op zijn ganzeveeren.[6]

10 *ick treck u zelfde hant:* ikzelf (de Natuur) bestuur uwe hand.
14 Gij leeft nog meer in uw schrijfkunst voort dan in deze beeltenis, hoe voortreffelik ook (*dier:* kostbaar).
1 *Stont vol:* werd voor vol aangezien.
3 *bruine:* donkere (vernuftspeling met de donkere inkt).
9 *Rembrant eêl:* de bekwame Rembrandt.
10 *braef:* voortreffelik (*Ned. Wdb.* III, 936).
11 Het geschilderd portret heeft aan Koppenol nog niet genoeg recht doen wedervaren; eerst de gebeeldhouwde buste van duurzam marmer, van Quellijn's hand. zal hem volle eer geven. Deze buste is waarschijnlik in hetzelfde jaar vervaardigd, want de chirurgyn Jan Koeverding maakt er een gedichtje op, dat in de Bloemkrans van verscheiden gedichten, van 1659, voorkomt (*Vondelkroniek* IV, blz. 5).
6 Puntdicht door de schertsende vlucht op *ganzeveeren* (pennen).

IV.
Op de Pennekunst van Mr. Lieven van Koppenol.

Was dit in een zomerlucht
Opgewassen, het waer wonder:
Nu is 't LIEVENS wintervrucht.[3]
Nu gaen alle pennen onder,[4]
Voor dien letterschoonen glans.
KOPPENOL verdient den krans.

J. V. VONDEL.

Aan ...[aant.*]

Gover, ik verschrik voor Kampen,
Vechten, drinken en slampampen,[2]
Razen, buld'ren, trappen, trampen,[3]
Dat gespuis aan boort te klampen,
Maag en darmen vol te stampen,
By de kaers, of by de lampen,
Hier uit spruiten duizent rampen,
Hooft-pijn, zinkingen en dampen,
Zenu-krimpingen en krampen.
Wiltge blijven? ick ga schampen.[10]

J. V. VONDELEN.

3 *wintervrucht:* vrucht van zijn hoge leeftijd.
4 *gaen onder:* moeten voor hem onderdoen.
* Van of voor 1658. Volgens de tekst in *Apollo's Harp*, 1658, blz. 117. Blijkbaar een geïmproviseerd rijmpje. Welke Gover bedoeld is, zal moeilijk uit te maken zijn. Van Vloten dacht aan zijn vriend Govert Flinck, de schilder, die hij op een vrolike Sint-Lucas-avond ontmoet zou kunnen hebben, maar dat is niet meer dan een aardige gissing.
2 *slampampen:* slempen.
3 *trampen:* stampen met de voeten.
10 *ick ga schampen:* ik ga er van door.

Raadzel.[aant.*]

Ik droeg mijn moeder: zy droeg my.
Van jongs op hing ik aan haar zy.[2]
Toen zij vermoort wierdt, en geplukt,
Ben ik van hare zy gerukt.
Hoewel ik stom geboren ben,
En geene taalen spreek, noch ken,
Noch spreek ik klaar in ieders lant,[7]
En vliege van mijn Meesters hand.
Mijn laaffenis is bittre gal.[9]
Ik dien de menschen overal.
Al heeft men mijn natuur besneên,[11]
Nochtans bemint my ieder een.
Kan iemandt raden wie ik ben,
Die druk mijn naam uyt met de Pen.

J. v. VONDEL.

[Op Joan Maurits][aant. aant.*]

Omschaduwt MAURITS niet met wapens van zijn vaderen
En heerschappijen, een vergangkelijcke pracht,
Maer met de deughden, die in eenen helt vergaderen,[3]
Tot onderstant en rust van 't menschelijck geslacht[4]
In bey de weerelden. zoo zagen hem de Heeren[5]
Noch onlangs aen de Main de kroon van Oostenrijck,[6]
In KEURVORST FREDRIX naem, hanthaven, en verweeren.
Een scheitsman zette zoo veel ongelijcks gelijck.[8]
De Wijsheit kon een man tot eenen Godt verheffen.
Hy wist met minne en kracht haer keurwit recht te treffen.[10]

MDCLVIII

J. v. VONDEL.

* Van of voor 1658. Volgens de tekst in *Apollos Harp*, 1658, blz. 243.
2 *Van jongs op:* van jongs af.
7 *Noch:* toch; *klaar in ieders lant:* duidelik, in alle landstalen.
9 *gal:* de uit galnoten bereide schrijfinkt.
11 *mijn natuur besneên:* opzettelik dubbelzinnig: het besnijden van de verzen pen, en figuurlik: de zinnelike lusten besnoeien.
* Van 1658. Volgens de tekst onder het portret van deze vorst, door C. van Dalen Jr. gegraveerd naar de schilderij van G. Flinck (Unger no. 582).
3 *vergaderen:* verenigd zijn.
4 *onderstant:* steun.
5 *bey de weerelden:* de oude en de nieuwe wereld (nl. *Brazilië*).
6 *aen de Main:* nl. in Frankfurt. Zie *Keurgedicht op de keurstehouderschap van J. Mauritius* van dit deel, blz. 000.
8 Accent op *Eén; zette zoo veel ongelijcks gelijck:* wist zoveel geschillen te effenen, zie o.a. hierachter ‘Op G. Flincks tekeninge over het eeuwgeschil’.
10 *met minne:* door minnelike schikking; *keurwit:* het beoogde (verkoren) doel; *haer* slaat terug op de *Wijsheit*.

Aen Mr. Johan Koenerding.[aant.*]

Gelijck hy Godt in 't werck bestormt,[1]
Die 't welgeschapen lijf hervormt,[2]
Soo gaet het oock met elck vernuft
Dat eygewijs en waenwijs suft,[4]
En, siende door een valschen bril,
Het out geloof hervormen wil,
Dat kenbaer is door merck by merck.[7]
Wie dit hervormt, misvormt de Kerck.

Aen J. Westerbaen.[aant.*]

Heer ghy seylt de Kerck niet mis,
Want ghy laet die daerse is.

Aen Mr. J. Koenerding.[aant.]

Die Godt niet by sijn woort gelooft,
En van sijn Almagt hem berooft:
Ick geeft op uw geweten,
Mag die wel Kristen heeten.

* Van of vóór 1658. Volgens de tekst in *Landt-Levens-Lof* door J.K., Amsterdam 1658 in 4°, blz. 9.
Mr. Johan Koenerding (geb. 1632) te Zwammerdam was lid van het Amsterdamse chirurgijnsgilde. Dit gedichtje, door Vondel in zijn Album amicorum geschreven, werd door Koenerding beantwoord met een lang gedicht, anti-Katholiek, maar in vriendschappelike toon. Westerbaen daarentegen schreef een fel protest, en een gedichtje met dezelfde rijmwoorden. Beiden werden weer door Vondel beantwoord. Ook anderen (I.v.M., L. van den Bos en R.I.I.v.L.) mengden zich in de pennestrijd. Zie al deze bijdragen bij Van Lennep-Unger 1657-1660 achterin, overgenomen uit de 'byveersen' van *Landt-Levens-:Lof,* door J.K. opgedragen 'aen Juffrouw Petronella Kats', Amsterdam 1658.

1 *Godt in 't werck bestormt:* Gods schepping vermetel denkt te verbeteren.
2 *hervormt:* vervormt (woordspeling met *hervormen* in vs. 6.
4 *suft:* peinst.
7 Dat door tal van (geopenbaarde) tekenen kenbaar is.

* De slotregels van Westerbaen waren: 'En die sijn koersen set op een onseker merck, Verseylt wel schip en schuyt en mist de hele Kerck.' Vondel bedoelt dus: Gy loopt geen gevaar, de Kerk te missen, want gij wilt met de Kerk toch niets te maken hebben.

[Op de schilderij van Govert Flinck ‘Salomon biddend om wijsheid’ in de Vroedschapskamer van het Stadhuis].[aant.*]

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen,
Wort hem de Wysheit 's nachts belooft uit 's Hemels troon,
Met eenen Ryckdom, Eer en veel gewenschte dagen.
Waer wysheit raeden mag, daer spant de Staet de Kroon.[4]

Op het Marmerbeelt van den E. Heere D. Nikolaes Tulp, Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant.*]

VIVOS DUCENT DE MARMORE VULTUS.

De Hollantsche Eskulaep, en Aemstels Hippokraet,[1]
Der Weezen Vader, en de dappere beschermer
Van 't Recht en Raethuis, en den Burgerlycken Staet,
Leeft voor zyne afkomst, nu Quellyn hem klinckt in marmer.[4]
Zoo komt beelthouwery gedachtenis te hulp.[5]
Men ziet in 't beelt den geest en 't leven van ons TULP.

J. v. Vondel.

* Van 1658. - Volgens de tekst bij Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst*, Amsterdam 1765, III, blz. 22.
O p s c h r i f t : Zie over deze schilderij, waarop voor de biddende Salomon de Hemelse Wijsheid uit de geopende hemel nederdaalt om hem de afgesmeekte gaven te brengen (I Kon. 3, 4-14) Schneider, *Ferdinand Bol als monumentalmaler im Amsterdamer Stadthaus* in: Jahrb. d. preusz. Kunstsamml. 47 - 1926, blz. 81. Na de voltooiing in 1658 schilderde Michiel Coomans bovenstaande verzen (nu verdwenen) onder dit schoorsteenstuk, zie Weissmann, *De schoorsteenen van het Amsterdamsch Stadhuis* in: *Oud-Holland* 25 - 1907, blz. 73-74.

4 Versta: die Staat spant de kroon, die te rade gaat bij de wijsheid.

* Van 1658. - (Zie Jhr. Dr. J. Six, *De Pandora van Jan Six*, in: *Het Haagsch Maandblad* I (1924), blz. 382-83).
Volgens de tekst in Vondel's handschrift, berustend bij Mevrouw de Douairière Six te Amsterdam, die ook de buste bezit. Het motto, ontleend aan Aen. VI, 848, betekent: Uit het marmer zullen zij de levende gelaatstrekken te voorschijn brengen.
O p s c h r i f t : Nikolaas Tulp (1593-1674), burgemeester in 1654 en 1656, raad (1622-1674) en vermaard geneeskundige. Onder het beheer van Tulp werkte Artus Quellinus (zie blz. 600) aan het beeldhouwwerk van het Amsterdamse Stadhuis.

1 *De Hollantsche Eskulaep:* Aesculapius (grieks: Asklepios) was de Griekse god der geneeskunde; *Hippokrates*, geb. ± 460 v. Chr. was een beroemde Griekse geneesheer uit Kos.

4 *afkomst:* nakomelingen; *klinckt:* houwt (*klincken:* met kracht slaan).

5 *gedachtenis:* geheugen.

Op d'Afbeeldinge van den E. Heere Nikolaes Tulp. Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant.*]

Aldus leeft TULP in 't velt van kunst en schilderye,[1]
Wiens gunst de bloem herschept, als zy haer verf vergeet.[2]
In hem wort Hippokraet, het licht der Artsenye,[3]
Verheerelyckt, nu hy, tot heil der burgerye,
Den burgermeesters stoel zoo loffelyck bekleet,[5]
Ter eere van de stadt, een lichaem, schoon van leden,
Voorzichtigh geregeert, bestiert van hooger hant,[7]
Als door een ziel en geest, begaeft met licht van reden,
Die ieders toeval heelt en helpt, door onderstant[9]
En steun van wyzen raet. geluckigh zyn de Staeten,
Wanneer de Wysheit heerscht en waeckt voor d'onderzaeten.

* Van 1658. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 141.
O p s c h r i f t : dit portret van de tussen 1624 en 1644 meermalen afgebeelde Tulp (zie Moes, *Iconographia. Batavia,* 2, blz. 485) moet de schilderij van J. Ovens uit 1658 bedoeld zijn, die Tulp weergeeft van dezelfde leeftijd als de hiervóór bezongen buste.

1 De bloemnaam *Tulp* brengt Vondel in dit en het volgende gedicht tot voor de hand liggende woordspelingen en vergelijkingen. Vandaar het *velt* van de schilderkunst (*kunst en schilderye*) en in vs. 2 de vergelijking van de vergankelijke menselike gedaante met een spoedig verwelkende bloem.

2 *Wiens:* wier (slaat terug op schilderkunst); *herschept:* nieuw onsterfelijk leven geeft; *als zy haer verf vergeet:* als zij haar kleur verliest.

3 *Hippokraet:* zie het vorige gedichtje, vs. 1. - Tulp was in 1654 en 1656 burgemeester geweest, doch ook als Oudburgemeester (zie blz. 000) bleef hij een machtige persoon.

5 *bekleet:* bezet.

7 *Voorzichtigh:* beleidvol; *bestiert van:* bestuurd door.

9 *toeval:* kwaal (oorspr. aanval van een ziekte; *Mnl. Wdb.* VIII, 491); *onderstant:* bijstand.

Op de Bespiegelingen der Geneeskunste Van den E. Heere, D^r^. Nikolaes Tulp, Burgermeester en Raet van Amsterdam.[aant. *]

TOLLITUR ARTE MALUM

Nergens vint men waerder TULP
Dan die leeft om noit te sterven,
En schakeert de blaên, en verven[3]
Naer den aert, tot 's menschen hulp;
Die, ten steun van 't zwacke leven,
Alle bedden, waerze staet
Opgeloken, komt te baet,[7]
En verquickt met raet te geven;
Als de bloemen, in haer koorts,
Op de steelen, gansch verlegen,[10]
Quynen, flaeu van mist, en regen,
Of versmacht van 's hemels toorts.[12]
Wie zich wil by tyts beraeden,[13]
Bezige Aemstels Hippokraet,
Die zich noch gebruicken laet,
In zyne onverwelckbre bladen.[15-16]
Menigh leert uit 's meesters mont,
En een anders ooge, en ooren:
Dit vernuft kon dieper booren,
Op ervaerenheit gegront.[17-20]
Wie het leven aen wil queecken,[21]
Door de heilzaeme Artseny,

* Van 1658? - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 358.
O p s c h r i f t : Van Tulp's beroemd werk op het gebied der pathologiese anatomie, *Observationes Medicae,* verscheen de 1e uitgaaf in 1641, de 2e in 1652, de 3e in 1672. Vondel heeft dus de tweede bezongen, wat gebeurd kan zijn in de tijd toen hij Tulp's beeltenissen bezong. Het motto, ontleend aan?, betekent: 'door de kunst verdwijnt de kwaal.'

3 *schakeert:* geeft afwisselende kleur: *blaên:* woordspeling van de bladen van zijn boek en bloembladen, evenals *bedden* (vs. 6) bloembedden, maar ook het ziekbed betekent.

7 *opgeloken:* opengegaan, in volle bloei; figuurlik toegepast op zijn volle toewijding.

10 *gansch verlegen:* in ellendige toestand.

12 *van 's hemels toorts:* door de zonnehitte.

13 *zich beraeden:* zich van advies voorzien, raad inwinnen (*Ned. Wdb.* II, 1838)

15-16 Tulp was toen reeds 65 jaar; *bladen:* dezelfde woordspeling als in vs. 1, blijkens *onverwelckbre:* onvergankelike.

17-20 Menigeen dankt zijn kennis aan de waarnemingen van anderen, *dat* vernuft (Tulp) is een oorspronkelik onderzoeker en empirist.

21 *aenqueecken:* zorgvuldig onderhouden.

Leert nu veiligh, op een ry,
Onderkennen 's lyfs gebreecken.
Maer gelyck het lichaem hier
Wort geholpen, en genezen,
Door het gadeslaen, en lezen
Van dit doorgeleert papier;
Zoo begint ons Stadt te bloejen,
Door des Burgemeesters plicht,[30]
Die den last des volcks verlicht,
Met zyn schouders te vermoejen:[32]
Want de burgerlycke Staet,
By een lichaem recht geleecken,[34]
Onderwaerigh aen gebreecken,[35]
Wort geheelt door wyzen raet.
Als 'er stryt valt in de leden,
En 's lants welvaert steent, en zwicht,
Om het regelloos gewight
Der veraerde vochtigheden;[39-40]
Als de geele en zwarte gal,[41]
Slym en bloet van hitte woelen,
Valt de lantkoorts zwaer te koelen,[43]
Die het hart dreight boven al.
Doch dees lant-arts kan vermeeren
En vermindren met verstant,
Dat de steden en het lant
Door de Vryheit triomfeeren.
't Is de kunst, die neemt, en geeft,
Elck kan stillen, en vernoegen.
Wie zich dus, als Artsen, droegen,[51]
Hebben 't lant te kort geleeft.[52]
Zy verdienen lofgedichten:
Want, indien men 't gadeslaet,
't Is geen minder kunst een' Staet
Te behouden dan te stichten.

30 *plicht:* plichtsvervulling.
32 door zelf die lasten met inspanning op zijn schouders te nemen.
34 *recht geleecken:* zeer juist vergeleken
35 *Onderwaerigh:* onderhevig, blootgesteld (*Ned. Wdb.* X, 1499).
39-40 Doordat in de ziekelik geworden (*veraerde*) lichaamsvochten het evenwicht verstoord is.
41 *zwarte gal:* volgens Hippocrates en Galenus oorzaak van de zwartgalligheid (melancholie) (*Ned. Wdb.* IV, 144).
43 *Valt zwaer:* is moeielik; *lantkoorts:* de vergelijking van burgertwist met ziekte, van de overheid met de medicus (vgl. *lant-arts* in vs. 45) wordt voortgezet.
51 *zich droegen:* zich gedroegen.
52 *'t lant:* voor het land.

Danckoffer Aen den Heer Joan Six, Voor zyn ooft en wiltbraet my uit zyne hofstede toegezonden.[aant.] *

GAZA LAETUS AGRESTI

De gansche weerelt woelt en raest,
En wort met ydelheit geaest.[2]
D'ontruste Staetzucht kan niet slaepen.[3]
Zy droomt van titels, treckt heur waepen[4]
Al hooger, zet heur paelen uit,[5]
Tot dat de sterckste maght haer stuit.
Wie kan den Christen en den heiden
In 't bloedigh twisten onderscheiden?
Hoe komt het, dat de Turck, geweckt
Door zulck een' twist, niet op en treckt.
De Kruismaght leght van zelf heur vaenen[11]
Toch neêr voor Mechaes halve Maenen.[12]
Haer grens staet open, en gereet
Te draven onder 's afgronts eedt.[14]
Maer neen, hy hoeft geen zwaert te trecken,
Noch Christus gront met volck te decken,
In Asie en Euroop vergaêrt:
Hy wreeckt zich door 't gedoopte zwaert.[18]
Wat hoeft zyn heir Godts maght te vellen?
De Christen zal 't voor hem bestellen.[20]
De vont, die voortyts Mahomet[21]
Beschaemde, is nu een schande, en smet,

* Van 1658? - Volgens de tekst in Vondel 's handschrift, op een blad geplakt in de Pandora van 1651 berustend bij Mevrouw de Douairière Six te Amsterdam. Op de achterzijde van dit blad staat het adres: Den eerentvesten en hooghgeleerden Heere Joan Six op zyne hofstede te Hillegom.
O p s c h r i f t : Joan Six, zie deel 5, blz. 852; Vondel was bevriend met deze kunstbeschermer en bezocht hem op zijn buitenplaats (*hofstede*) Elstbroeck te Hillegom, met wier uitzicht hij goed bekend blijkt. Zie vs. 28-39. Het motto, ontleend aan Aen. V, 40, betekent: 'zich verblijdende over de kostbare voortbrengselen van het land.' 1-25 De toespeling op de Oorlogswoelingen doen vermoeden dat dit gedicht is ontstaan in 1658 of 1659, toen de Noordse oorlog woedde, in Engeland verwarring heerste na de dood van Cromwell, en dit land als bondgenoot van Frankrijk tegen Spanje krijgvoerde.

2 *geaest:* gevoed.
3 *d'Ontruste Staetzucht:* onrustig geworden heerszucht.
4 *titels:* aanspraken.
5 *paelen:* grenzen.
11 *kruismaght:* de krijgsmacht van Christen-volken.
12 *Mechaes halve maenen:* de Turkse macht.
14 zich slaafs te onderwerpen aan de Turk (vgl. *in* of *onder* zijn eed brengen: onderwerpen aan zijn gezag; *Ned. Wdb.* III, 3793); *afgront:* hel, helse (hier: Turkse) macht; daarop slaet *hy* in vs. 15, 18 en *zyn* (19) terug.
18 *'t gedoopte:* christelike.
20 *bestellen:* in orde maken.
21 *De vont:* de doopvont; als Christelik symbool = het Christendom.

En d'uitgeruckte degen echter[23]
De billyckste en oprechtste rechter.[24]
Dit wroet de Christe weerelt om.
Op Elstbroeck, binnen Hillegom,
Zit SIX, en ziet met mededoogen
Dit jammer aen, en troost zyne oogen[28]
Met ope lucht, en duin, en meer,
En beemt, en boom, en bloem, zoo veer
Zyn oogh de verf kan onderscheiden,[31]
Daer Haerlem, 's Gravenhaegh, en Leiden[32]
Verschieten, ieder aen zijn zy,[33]
En zyn geboortestadt, aen 't Y,
Recht voor hem ryst, de zee van achter
Bewaeckt wort van den grootsten Wachter,[36]
Die met zyn vingeren en hant
De zuid- en noort-as overspant,
Uit zynen troon van vreught en vrede.
Zoo stil zyn hoef, en errefstede,[40]
En have te bezitten, daer[41]
Men moedtwil uitbant, en gevaer,[42]
Magh menigh duizent niet gebeuren,[43]
Die midden in de barning treuren[44]
Van 't oorloghsonweêr, zonder endt.
Hier leeft hy in zyn element,
Die lust schept in het onderzoecken
Van kunst en uitgeleerde boecken:[48]
En, als het lezen hem verdriet,
Het hart verquickt met zyn MARGRIET,
En leitze, die hem kon verleiden,[51]
Door boomgaert, hof, en duin, en weiden,
Terwyl de leeurick quinckeleert,
Hy haer zyn veltgedicht vereert,[54]
Dat zy vergoedt met spel en zingen,
Daer 't wilt in duin op schynt te springen,
Te huppelen door velt en gras.
Hy biet dat montje zyn gewas,

23 *echter:* daarentegen.
24 *oprechtste:* rechtschapenste, eerlikste.
28 *Dit jammer:* deze ellendige toestand.
31 *verf:* kleur:
32 *Daer:* waar.
33 *Verschieten:* nog flauw aan de horizon zichtbaar zijn.
36 *van:* door; *den grootsten wachter:* het hemelgewelf; ook *troon* (39) betekent hemel.
40 *hoef* (hoeve) *en errefstede:* zijn hofstede, als erfelik familiebezit.
41 *daer:* waar.
42 *moedtwil:* kwaadwilligheid.
43 *gebeuren:* te beurt vallen.
44 *barning:* branding.
48 *uitgeleerde:* vol geleerdheid (*uit:* zeer).
51 *leitze:* geleidt haar; woordspeling met *verleiden:* bekoren.
54 *veltgedicht:* gedicht op het landleven. Six was een niet onverdienstelik dichter.

En ooft, en druckt het aen de tippen[59]
Der honighzoete en lieve lippen,
Zoo root als d'appel, die zoo kiesch[61]
De jonge TULP ter eere wies.
Kon SIX zyn weelde en ryckdom vatten,[63]
Hy ruilde niet met Krezus schatten[64]
Zyn hofstede, en gerusten staet.[65]
Hier schynt d'oranje dageraet[66]
Veel vroeger, en veel aengenaemer,
Uit Tithons in zyn bruiloftskamer.[68]
De zon gaet spader hier te wedt.[69]
De vogel zingt rondom zyn bedt,
Verdryft, in 't kriecken van den morgen,
Alle ydele en onnutte zorgen.
In 't volste van dien overvloet,
Kan hy alleen zyn ackergoet[74]
Niet nuttigen, maer moet het reicken
Aen andren, tot een gunstigh teiken.[76]
Geen edel hart is zonder blyck.[77]
Hoe wreeck ick best dit ongelyck?[78]
't Valt zwaer met godtheên te krackeelen:
En telgen, die zich mededeelen,[80]
Betuigen waer heur aert van daelt.[81]
De hemel zette u dit betaelt.[82]

J. V. VONDEL.

59 *het:* de vruchten.
61 *kiesch:* fijngevoelig. De lievelingsappel van de jonge Tulp, een der jonggestorven dochtertjes, of een vrucht op het buiten, naar haar genoemd?
63 *vatten:* beseffen.
64 *Krezus:* Kroisos, de bekende schatrijke koning van Lydië.
65 *hofstede:* buitenplaats; *gerusten staet:* vredige toestand.
66 *Hier:* hier buiten.
d'oranje dageraet: Aurora (Eoos), Tithonos' bruid, die 's morgens van haar legerstede verrijst.
68 Uit Tithon's bruiloftskamer in de zijne
69 *gaet te wedt:* gaat onder (oorspr. gaat zich onderdompelen in de Westelijke Oceaan.
74 *zyn ackergoet:* de voortbrengselen van zijn land.
76 *gunstigh teeken:* bewijs van zijn genegenheid.
77 Flk edel hart zal zich wel moeten openbaren.
78 *ongelyck:* onrecht. Schertsend gebruikt bij wraak, als vergelding voor wat hem aangedaan is.
80 *telgen:* afstammelingen; *die zich mededeelen:* die zo mededeelzaam zijn.
81 Geven daardoor het bewijs waar hun karakter van afstamt (van hun goddelike oorsprong; vgl. vs. 79).
82 *zette u dit betaelt:* moge u dit vergelden. De uitdrukking had in de 17de eeuw reeds de tegenwoordige ongunstige betekenis. In verband met vs. 78 is dus hier een woordspeling te zoeken.

Triomf van Koppenhagen Onder Frederick Den derden[aant.*]

Koning van Denemerck en Noorwegen &c.

Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.

De Noortsche Nimroth, onverzaet[1]
Van moort, en roof, en nederlaegen,
Zwoer koning F R E D R I X hof en staet
En ouden rijxstoel Koppenhaegen
In d'asch te leggen. op dien voet[5]
Quam hy dry poorten overvallen,
Maer vont 'er F R E D R I C K , groot van moedt,
By nacht in 't harnas op de wallen.[8]
Hy vont 'er Hollants Amirael,
Helt Wassenaer, die, fel gebeeten,
Zijn krijghsvloot, als een blixemstrael,
Met kracht de kruin had ingesmeeten.[11-12]
Daer queet zich Pichelaer, en Schack,[13]
Slaghpennen aen des konings wiecken.[14]
Matroos noch Batavier ontbrack[15]
In zijnen plicht, tot dat, in 't kriecken
Des dageraets, allengs de dagh
Ontsloot een treurtooneel, vol zielen,[18]
Die om de vesten, in dien slagh
En storm op storm, ter aerde vielen,

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 583). Het motto, ontleend aan *Aeneis* VIII, 648, betekent: De nakomelingen van Aeneas (de Romeinen) stortten zich op de ijzeren spitsen (van de vijand). Na de slag in de Sont (zie *Vrye Zeevaert* hiervóór) bleef Jacob van Wassenaer in Denemarken overwinteren. Herhaaldelik deed Karel Gustaaf aanvallen op Kopenhagen; vooral in de nacht van 11 op 12 Februarie had een hevige bestorming plaats. Toen bediende Wassenaer met zijn zeevolk en krijgsvolk het geschut zo wakker, dat Kopenhagen behouden bleef (De Jonge: *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* I, 575).

1 *De Noortsche Nimroth:* Karel Gustaaf van Zweden.
5 *op dien voet:* met die bedoeling.
8 *in 't harnas:* tot verweer gereed.
11-12 Zie *Vrye Zeevaert*, vs. 5; *de kruin had ingesmeeten:* de schedel had verpletterd.
13 *Pichelaer:* leider van het op de vloot ingescheepte krijgsvolk; *Schack:* generaal Hans Schack van Alefelt.
14 Krachtige, betrouwbare steun voor de Deense koning (vgl. *Lykklacht op Gamarra*, vs. 10: 'Een slaghpen aen den rechten vlogel'
15 *Batavier:* Hollander?; *ontbrack:* schoot te kort.
18 *zielen:* krijgslieden.

Of doot, of hallef doot, in 't sneeuw,[21]
In 't bloedigh sneeuw, om 't reedtst, begraven.[22]
Zoo brack de dagh aen, op 't geschreeuw[23]
Om zoo veele Oversten, en braven,
En amptenaren, die ten stut[25]
Des dwinglants dienden, die, te bloode,[26]
Zelf buiten scheuts van 't grof geschut,[27]
Hen in hun doot joegh, al te snoode.[28]
Toen droop hy, als een weerwolf, door,[29]
En, met den staert in zijne beenen
Getrocken, zuchte op 't schendigh spoor,[31]
En, over d'oude vesten heenen,
Eens ommeziende, ziet de vaen
Des vyants op het bolwerck zwaeien.
Hy hoort de trommels zege slaen,
Trompet en tromp triomfe kraeien.[36]
Dat klinckt by inheemsch en uitheemsch,
Gelijck een donderslagh, in d'ooren.
Nu zoeck' hy noothulp aen den Teems,[39]
Of berste, vol verdriet en toren,
Uit wanhoop van een betre kans.[41]
Zoo smilt' zijn leger, zonder glans.

J. v. Vondel.

t'Amsterdam, voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, 1659.

21 *sneeuw:* bij V. onzijdig.
22 *om 't reedtst:* zo vlug mogelik.
23 *geschreeuw:* weeklachten.
25 *amptenaren:* waardigheidsbeklеders.
26 *te bloode:* zeer lafhartig.
27 *buiten scheuts* (één bijw. bepaling).
28 *snoode:* misdadig.
29 *droop door:* droop af.
31 *op 't schendigh spoor:* bij zijn schandelike aftocht.
36 *tromp:* bazuin.
39 *noothulp:* hulp in nood; *aen den Teems:* bij de Engelsen (vgl. de *Staetwecker*).
41 *Uit wanhoop van:* niet langer hopende op; *glans:* krijgsroem.

Ter bruilofte van den Heere Willem Blaeu Licentiaet in beide Rechten, En Mejoffer Anna van Loon[aant. *]

AMOR OMNIBUS IDEM.

O vereeuwighster der menschen,
Levenweckster van het jaer,[1-2]
Dael op wierroocken en wenschen
Van dees blyde bruiloftsschaer
Neder in een' dau van kruiden,
Nu de leeurick, quinckeleert
Om het Maifeest in te luiden,[7]
Daer de jeught u dient en eert.[8]
Jonge BLAEU, die uw geboden
Dorst versmaden in een lucht,[10]
Daer geen hart de minnegoden
Ongequetst en gaef ontvlught,[12]
Onderworpt zich uwe wetten,[13]
Treckt uw juck gewilligh aen.
Liefde kon zyn hart verzetten.[15]
Rechtsgeleerden, druck en blaên,
Kaert, kompas, en passer slingeren.
Aerdtkloot, noch geen' hemelkloot
Draeit hy langer met zyn vingeren,[16-19]
Nu hem Hymen noopt en noot[20]
Op de bruiloftsleckernyen,
Daer de strengste en stoutste helt

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollandsche Parnas*, 1660, blz. 529 Het motto, ontleend aan Virg. Georg. III, 244, betekent: De liefde is voor allen dezelfde.
Mr. Willem Blaeu (1635-1685), sinds 1659 advocaat te Amsterdam, zoon van Dr. Joan Blaeu, de beroemde drukker - wiens huwelik Vondel ook bezong (zie dl. 3, 416) - en Anna van Loon, dochter van Willem van Loon, advocaat te Amsterdam en Margareta Bas, trouwden op 5 Mei 1659 (Elias: *De Vroedschap van Amsterdam*).

1-2 De Meimaand, maar tevens Venus, aan wie deze maand gewijd was (vgl. *uw* geboden, en vs. 9).
7 *in te luiden:* met uw zang te openen.
8 *Daer:* waarop.
10 *in een lucht:* nl. in Italië (zie vs. 26).
12 *gaef:* heelhuids.
13 *onderworpt:* Holl. vorm naast: onderwerpt.
15 *verzetten:* veranderen, vermurwen.
16-19 *Rechtsgeleerden:* juridiese werken, zijn vakstudie; de drukkerszaak dreef hij in compagnie met zijn broeders Pieter en Joan; *slingeren:* blijven slingeren, worden veronachtzaamd; *noch geen:* evenmin een.
20 *noopt:* prikkelt.

Op verleckert onder 't stryen,
Van een heimelyck gewelt[24]
Overweldight in de zinnen.
BLAEU vergeet nu Rome, en al
Wat hem waerder was dan 't minnen.
Buiten minne is enckel gal.
Zoo kan liefde 't hart veroveren,
En zyn schoone wederga
Met een' lonck zyn' geest betoveren.
Haere vrientschap, en gena,
En dat flonckeren genieten[33]
Is wat anders dan by nacht
Losse en vaste starren schieten.[35]
Welck een levendige kracht
Straelt uit d'oogen, minnekokers,[37]
Zwanger, als een hantgranaet,
Van die vriendelycke stokers,[39]
Daer geen harnas tegen staet![40]
Nu bekent hy dat Idaelje[41]
Venus rycken niet bepaelt,[42]
Noch het overdertle Itaelje,[43]
Daer zoo menigh hart verdwaelt,
En op 't streelen der meerminne[45]
Schipbreuck lydt by 't schoonste weêr.[46]
't Ryck van Cyprus koninginne
Ziet geen volck aen, heind noch veer.[48]
Hollant moet al mede slaven[49]
In den dienst van deze maght:
Schoon zyn houte paerden draven[51]
Van den middagh tot den nacht.[52]
Hoe geluckigh is de minner,
Die nu onder Venus kroon[54]
Heenetreet, als een verwinner,
D'overschoone LOON, ten loon
Van zyn trouwe, zal ontfangen,

24 *Van:* door, *gewelt:* macht.
33 *dat flonckeren:* van haar ogen, in vergelijking met de sterren.
35 *schieten:* door kijkers waarnemen.
37 *minnekokers:* kokers vol liefdepijlen.
39 *vriendelycke stokers:* de minnegodjes.
40 *tegen staet:* tegen bestand is.
41 *Idaelje:* Idalium, bergstad op Cyprus, aan Venus gewijd.
42 *bepaelt:* beperkt, d.w.z. haar rijk strekt zich verder uit dan Idalium.
43 *overdertle:* zeer loszinnige.
45 *meerminne:* het oud-Germaanse aequivalent van de klassieke Sirene. Vondel denkt hier aan de bekende episode uit de Odyssee, waar Odysseus zijn makkers, tegen haar verleiding, voor de dood moet behoeden.
46 Fig. voor: te gronde gaat, ondanks de schone schijn.
48 *Ziet geen volck aen:* ontziet geen enkel volk.
49 *slaven:* zich slaafs onderwerpen.
51 *zyn houte paerden:* zijn schepen.
52 *Van den middagh tot den nacht:* van de evenaar tot de poolstreken.
54 *kroon:* krans.

En het versche roozebladt
Lezen op haer kuische wangen,[59]
Altijt graêgh, en nimmer zadt,[60]
Afgescheiden van verdrieten,[61]
Daer de Goden en Jupyn
Eer den hemel om verlieten,[62-63]
En in onzen maeneschyn[64]
Nederdaelden, onder 't blaecken,
In een' regen, root van gout,
Door de koninglycke daecken,
Daer zich 't zuiver pant betrouwt:
Daer de Godtheit, die haer streelde,
Smolt aen gout in haeren schoot,
Van een goddelijcke weelde:
Daer het bleeck en blozend root
Op haer maeghdelycke wangen
Dan eens op dan onderging.
Zie den Bruidegom verlangen.
ANNA, zie den jongeling
Op myn' bruiloftstoon ontsteecken.[77]
Weiger hem den optoght niet.[78]
Weiger niet zyn vlam te queecken
In dat zoete suickerriet.[80]
Pan wou daer de liefste grypen,
Maer de vryer taste mis,
En vertrooste zich met pijpen
In zyn smarte en droeffenis.
Vlught niet wech voor uwen hoeder.
Geef hem minnelyck 't geley,[86]
Op den voorgang van uw moeder.[87]
Help den bruidegom den May,
Wit van bloessem, innewyden.[88-89]
Ly al wat een maeght kan lyden.

M DC LIX

J. V. VONDEL.

59 *Lezen:* plukken.
60 *graêgh* (uit gradig): begerig
61 *Afgescheiden:* vrij.
62-63 *Daer .... om:* waarom. Dit slaat niet terug op vs. 61, maar op vs. 58-59; *Eer:* eertijds.
64 *in onzen maneschyn:* bij nacht. Deze passage, tot vs. 75, zinspeelt op de nederdaling van Jupiter bij Danaë, in een gouden regen, toen haar vader de reine maagd (*'t zuiver pant*) veilig waande in zijn paleis (*de koningklycke daecken*); *daer* (68, 69, 72): waar.
77 *ontsteecken:* ontgloeien.
78 *den optoght:* nl. naar de slaapkamer.
80 *dat zoete suickerriet:* het huweliksbed. Een vergelijking, ingegeven door het verhaal hoe Pan de Najade Syrinx in het riet wilde omhelzen, die toen door de andere Najaden in riet veranderd werd, waaruit Pan zijn herdersfluit vervaardigde (zie vs. 83).
86 Schenk hem vriendelik uw gezelschap.
87 *den voorgang:* het voorbeeld.
88-89 Zinspeling op de Meiboom, die voor het huis van de jonggehuwden werd geplant? Of alleen figuurlik? Vgl. de *Mayboom voor Joan de Wolf en Agnes Block* in dl. 5, 458.

De Vorstelycke Bruiloft t'Amsterdam.[aant. *]

Aen den doorluchtighsten Vorst en Heer J o h a n G e o r g , Vorst te Anhalt, Graef van Askanje, Heer van Serbst, Beerenburgh &c. Opperveltoverste van zijne Keurvorstelijcke doorluchtigheit, in beide Hertoghdommen Brandenburgh, en stadthouder van zijn legers, overfte der ruiterye &c.

En de doorluchtighste Princes, Mevrouw H e n r i e t t e K a t h a r i n e , Princes van Oranje en Nassau, Gravin van Katznelboge, Vianden, Dietz, Lingen, Meurs, Buuren, Leerdam, Marckgravin van ter Veere, en Vlissingen, Barones van Breda &c.

DEVS NOBIS HAEC OTIA FECIT.

'tAMSTERDAM, *ter Druckerye van* THOMAS FONTEIN.
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1659.

DE VORSTELYCKE
BRUILOFT
t'AMSTERDAM.
Aen den doorluchtighsten Vorst en Heer
JOHAN GEORG,
Vorst te Anhalt, Graef van Askanje, Heer van Serbst, Beerenburgh &c. Opperveltoverste van zijne Keurvorstelijcke doorluchtigheit, in beide Hertoghdommen Brandenburgh, en stadthouder van zijn legers, overfte der ruiterye &c.
En de doorluchtighste Princes, Mevrouw
HENRIETTE KATHARINE,
Princes van Oranje en Nassau, Gravin van Katznelboge, Vianden, Dietz, Lingen, Meurs, Buuren, Leerdam, Marckgravin van ter Veere, en Vlissingen, Barones van Breda &c.
DEVS NOBIS HAEC OTIA FECIT.
'tAmsterdam, *ter Druckerye van* Thomas Fontein.
Voor de Weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, 1659.

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio (Unger no. 585).
Dit gedicht is niet gemaakt op het huwelik zelf van Johan Georg, erfprins van Dessau (1627-1693) en Henriette Catharina (1637-1708), derde dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms, welk huwelik op 6 Junie 1659 te Groningen was voltrokken (*Gron. Almanak* 1893, blz. 88-101), maar op de ontvangst van de jonggehuwden en hun familieleden in Augustus daarop volgende te Amsterdam. Zie over de biezonderheden van deze ontvangst Wagenaar: *Gesch. van Amsterdam* V, 241-43, en een beschrijving van de vertoningen bij Jan Vos: *Alle de Gedichten* (Amsterdam 1726, I, blz. 593).
Toen na de bruiloft het gehele huis van Oranje te Rijswijk bijeen was, kwam burgemeester Huydecoper het vorstelik gezelschap uitnodigen om Amsterdam te bezoeken en het nieuwe stadhuis te bezichtigen. Op 27 Aug. werd Amalia van Solms met haar vier dochters en twee schoonzoons daar verwelkomd. Zij vertoefden te Amsterdam tot 1 Sept. Zie Unger, *Dagboek van Constantyn Huygens*, Amsterdam 1884-85, blz. 63. Het motto, ontleend aan Virg. *Ecl.* I, 6, betekent: Een god heeft ons deze rust gegeven, en slaat op de feesten.

De Vorstelycke Bruiloft t'Amsterdam.

Een Hymen komt de kroon op 't raethuis sluiten,[1]
Dat gaet ten dansse op bevende orgelfluiten,[2]
En schuiftrompet, en goddelijck muzijck:
Terwijl de lucht Europe, en Christenrijck
Met eenen dauw olyven schijnt te zegenen;[4-5]
De koningen elckandere bejegenen,
Als broeders, en te feest gaen, hant aen hant;
De vorsten en vorstinnen, door den brant
Van minne ontvonckt, in trougenootschap treden;[9]
De heiren, die, vierkant in hun geleden,[10]
Verwachtten op d'aenschennende trompet,[11]
Stilzwijgen, om dit vorstlijck bruiloftsbed,
En heilrijck paer, ter heerschappy geboren,
Niet in zijn rust te wecken, niet te stooren
In 't bruitsprieel, dat Goden zelfs bekoort.
De beurs staet stil. de koopstadt sluit geen poort
Voor duizenden, die stewaert innedringen,
Om 't bruiloftsliet voor ANHALT op te zingen,[18]
En schoone ORANJE; een klanck, die d'ooren streelt,
Nu al de stadt, die groote schouburgh, speelt.[20]

1 *Hymen:* de huweliksgod; *de kroon sluiten:* de bruidskrans (van groen en bloemen) vlechten en ophangen.
2 *bevende orgelfluiten:* de vibrerende hoge orgeltonen.
4-5 Dit slaat op de wapenstilstand tussen Frankrijk en Spanje, in Mei van dit jaar tot stand gekomen; *met eenen dauw olyven:* met een zegenrijk neerdalende (dauw van) vrede en verzoening.
9 *trougenootschap:* huwelik.
10 *geleden:* gelederen.
11 *verwachtten op:* in afwachting waren van; *aenschennende:* aanvurende.
18 *op te zingen:* aan te heffen.
20 *die groote schouburgh:* als 't ware herschapen in een grote schouwburg (wegens de vertoningen).

De ridderschap van Aemstellant, aen 't draven,[21]
Briescht moediger, als eertijts Troische braven[22]
Moedt schepten, op den moedigen Askaen.[23]
De burgery, de bloem uit elcke vaen[24]
Gelezen, lost haer zwangere musketten,[25]
En weêrlicht op den weêrklanck der trompetten.
De zeekortouw gaet weiden over stroom,[27]
En velt, van wal, en brugge, zonder toom,[28]
Op 't blyde onthael van ons Nassausche heeren.[29]
De vlooten op het scheeprijck Y braveeren[30]
Met wimpelen, en vlaggen, daer een lucht[31]
Van dertelheit in ommezweeft, en zucht,
Verlieft op zulck een' regenboogh van kleuren.
Een die noit zong, magh 't zingen nu gebeuren.[34]
  Ick zong voorheen met lust den oorloghstoght
Van FREDERICK, die pais door oorlogh zocht,[35-36]
En met den pais zijne oogen quam te luicken;[37]
Een zegen, dien wy, Godt ten prys, gebruicken:[38]
Nu lust het my te zingen voor dees Bruit,
Die vrolijck het geluckigh drytal sluit,
Haer zusters volght, LOUISE, en ALBERTYNE.[41]
Indien haer star my toestraele, en beschijne,[42]
De weêrglans zal, uit mijne bruiloftsmaet[43]
Zich heffende, den zegenrijcken staet,[44]
Voor 't leenen van dien princenluister, dancken;
De zangbergh my een leckerny van klancken[46]
Byzetten, daer d'aenleider van de zon[47]
Alle ooren van de Goôn op Pelion[48]
Mede onderhiel, dat Peleus, onder 't zingen,[49]

21 *de ridderschap:* de ruiters, uit voorname Amsterdamse families.
22 *Troische braven:* dappere Troianen.
23 *Moedt schepten op:* trots waren op.
24 *de bloem uit elke vaen:* de keur uit elk vendel.
25 *zwangere:* geladen.
27 *zeekortouw:* scheepskanon; *weiden:* zijn geluid vrijuit laten weerklinken.
28 *wal:* burgwal.
29 *Op:* bij.
30 *braveeren:* prijken.
31 *lucht:* windje.
34 *magh gebeuren:* kan ten deel vallen.
35-36 Zie dl. 3, blz. 261 en 384.
37 *met den pais:* kort voor de vrede van Munster; *luicken:* sluiten.
38 *Een zegen:* nl. die vrede; *gebruicken:* genieten.
41 *Louise:* Louise Henriette (1627-1667), gehuwd met Frederik Wilhelm, keurvorst van Brandenburg (zie dl. 5, 154); *Albertyne:* Albertine Agnes (1634-1696), in 1652 gehuwd met Willem Frederik, graaf van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland.
42 *haer star:* nl. van Henriette Catharina.
43 *bruiloftsmaet:* dit bruidslied.
44 *den zegenrijcken staet:* nl. van de bruid, die aan zijn gedicht vorstelike luister schenkt.
46 *een leckerny van klancken:* taalmuziek waar men van smult.
47 *Byzetten:* verschaffen; *d'aenleider van de zon:* Apollo, de zonnegod, die niet alleen de zon bestuurt, maar tevens de god is van zang en snarenspel.
48 *op Pelion:* de berg waar de bruiloft van Peleus en Thetis gevierd werd.
49 *dat:* zodat.

Van kussen nau zich zelven kon bedwingen;
Zoo menighmael hem Tethys luisterscherp[51]
Bekoorde met een' lonck, Apolloos harp

51 *luisterscherp:* zie dl. 3, 604.

Den bruigom noopte om iet de bruit te vergen,[53]
Dat zoeter smaeckt in 't sluicken, en verbergen.[54]
Maer 't voorspel valt te lang voor minnegloet.
De min verdriet alle uitstel, en eischt spoet.
De dolle Mars, van Razerny bezeten,[57]
En met gewelt geborsten van zijn keten,
Zat grimmigh op in 't blancke harrenas.[59]
Op 't schocken van zijn kopren wagenas,
Door Mulciber in Etnaes smis gegoten,[61]
Verschrickten en verbaesden steên, en sloten.[62]
d'Aerdbodem dreunde en daverde, zoo wijt
De Noortbeer om den kreits des hemels rijt.[64]
De hel quam op van onder, droef, en zwarter[65]
Dan eenigh Moor, en voerde Noor, en Tarter,
Den Moskovijt, en Rus, en Transilvaen,[67]
Sarmaet, en Got, en Sweed, en Deenen aen.
Men zagh'er Vranck, en Spanjaert, en de Britten,
En Batavier, en Oostenrijck verhitten,[70]
Gans Neêrlant, en Hooghduitschlant, Hongersman,[71]
En Savoiart, en Sax in eedtgespan.[72]
Men zagh'er 't heir der krabbende Kroaten,[73]
Kozacken, en Litouwers uitgelaeten,[74]
Gansch Pruissen, en gansch Lijflant in 't geweer.
Wie Mars niet woude aenbidden, scheen van eer
En brein berooft: zoo ruckenze in slaghorden
Gereedt, en heet, om hantgemeen te worden.
Op 't steecken van klaroen, en krijghstrompet,
Op trommelslagh, en trommel wort de wet
Van vrêverbont en wapenstant gebroken.[81]
De heiren gaen elckandre fel bestoken,
En mengen al hun klaeuwen onder een.
De stofwolck rijst ten hemel op, die scheen
Van pulver, stof, en roock, en smoock gesloten.
Een zee van bloet, ten adren uitgegoten,
Bedeckte 't lant, dat dreef, van doôn bezaeit.
De paertshoef maelt het zaet. de sabel maeit[88]

53 *iet de bruit te vergen:* van de bruid iets te vragen.
54 *in 't sluicken:* bij het heimelik genieten.
57 *van:* door.
59 *Zat op:* besteeg zijn strijdwagen.
61 *Mulciber:* Vulcanus, die de wapenrusting der goden smeedde onder de Etna, zijn smederij (*smis* uit smidse).
62 *verbaesden:* verbijsterden.
64 *De Noortbeer:* de Grote Beer; dus: het Noordelik halfrond; *kreits:* kring.
65 *droef:* somber.
67 *Transsilvaen:* bewoner van Transsilvanië.
70 *verhitten:* in strijdlust ontbranden.
71 *Hongersman:* Hongaar.
72 *eedtgespan:* plechtig verbond.
73 *krabbende Kroaten:* vgl. de krabbende Krabat in *Verovering van Grol*, vs. 371 (Zie dl. 3, 140).
74 *uitgelaeten:* woest.
81 *wapenstant:* wapenstilstand.
88 *het zaet:* het te veld staande gewas.

Den korenoogst. de steên, en dorpen stonden
In eene zee van vier. alle ackergronden[90]
Verbrandden tot den wortel toe aen asch.
Het vee verging, en leedt gebreck aen gras,
En hoy, en voêr. de waterstroomen dreven
Van lijcken. wat kon vlughten, berghde 't leven,[94]
In hol, speloncke, en woudt, en woestyny,
En schreide om hoogh, in 't vreeslijck moortgety.[96]
Op dat geschrey zagh Jupiter van boven
Ter tinne uit, van 't gestarnde hof der hoven,[98]
Vorst ANHALT, die 't gevaer der oorloghs tart,
In 't midden der slaghordens diep verwart,[100]
Om BRANDENBURG, die onheil wenscht te schutten,[101]
Met zijnen arm gewapent t'onderstutten.
De koning van de Goden riep terstont
Zijn dochter, die het huwelijxverbont
In kracht houdt, door haer minneprickelingen,
En Mars in 't woên kan toomen, en bedwingen.
De dochter komt voor haeren vader staen.
Hy spreecktze met dees rede ernsthaftigh aen.[108]
Vertrouden wy u niet de Duitsche stammen
Door 't eeuwigh vier van uwe minnevlammen
Te houden in hunn' staet, van eeuw tot eeuw?[111]
Zijt gy 't niet, die het brullen van den leeu
Aen bant leght, en de zee en waterdieren
Ontvonckt door kracht van nimmer leschbre vieren?[114]
Hebt gy niet Mars gebreidelt, toen hy, zadt
Van moorden, aen uw schoonheit zich vergat?[116]
En slaept gy, nu het tijt is op te waecken?[117]
Al zitten wy te roer, om 's weerelts zaecken[118]
Te stieren door het hemelsche beleit;
Noch moet de hooghste en Oppermajesteit[120]
Door middelen de staeten onderhouwen.
Het is uw ampt geslacht en huis te bouwen,[122]
De Vorsten door het onderling verbant
Te trouwen, mont aen mont, en hant aen hant.
Zoo wistge, op mijn gebodt, de nabuurrijcken

90 *vier:* vuur.
94 *berghde:* bracht in veiligheid.
96 *schreide om hoogh:* zond jammerklachten ten hemel; *moortgety:* slachting.
98 *Ter tinne uit:* vanuit zijn burcht.
100 *diep verwart:* in het strijdgewoel gewikkeld.
101 *Brandenburg:* de Keurvorst Johan Georg was sinds 1658 in Brandenburgse krijgsdienst (zie opschrift); *schutten:* afweren.
108 *ernsthaftigh:* ernstig, nadrukkelik.
111 *in hunn' staet:* in stand.
114 *leschbre:* blusbare.
116 *aen:* in het genot van.
117 *op te waecken:* wakker te worden.
118 *te roer:* aan het roer.
120 *Noch:* toch.
122 *ampt:* taak; *bouwen:* onderhouden, voortplanten.

Van Vrankrijck en Hispanje, in 't huwelijcken
Van Luidewijck aen d'Infantin, terstont
Te zoenen, en de legers van den gront[125-128]
Te voeren in het barnen van de baren[129]
Der ondereengemengde wapenschaeren.
Of waentge dat d'aeloude stam en staet
Van ANHALT ons niet meer ter harte gaet?
Een stam, ons waert voor menigh hondert jaeren,[133]
Verheerlijckt door Keurhuizen, en in 't paeren[134]
Zoo hoogh gezet? gelijck hem geensins d'eer
Van Saxenrijck, en zijn' gekroonden Beer
Ontstaet, noch ry van Hertogen, en Grooten.[136-137]
Wat zeggen wy? hy is uit u gesproten.
Vergeetge dus uw heiligh bloet, ASKAEN,
Gewonnen by Anchises, den Trojaen;[139-140]
Daer Rome zelf, die grootste Monarchye,
Zoo hoogh op draeft, en voor haer heerschappye[142]
Dien stam bedanckt, en eeuwigh dancken zal,[143]
Dewijl dees zit te rade in 't Godental?[144]
Ga heene dan, vereenigh uw ASKANJE,
En 't keizers bloet van Adolf, daer ORANJE[146]
Niet van ontaert. misschien of, u ten prijs,[147]
Het jongste Troje uit zulck een paer verrijs';[147-148]
Zoo eens hun zoon de velttrompet hoor' steecken,
Den vader, daer de Rijn van weet te spreecken,
En Donau, volge, en naerzette op den plas[151]
Der Middelzee, en kome in 't harrenas[152]
Den tulbant op, dat gansch Konstantinopelen[152-153]
Van dootschrick 't hart in 't lijf beginn' te popelen.
Dit is mijn wil. meer sprack hy niet. zy zweeft
Op vleugels van haer duiven heene, en streeft[156]

125-128 Vondel zinspeelt hier op het huwelik van Lodewijk XIV met Maria Theresia, oudste dochter van Philips IV van Spanje, dat bij de vrede der Pyrenaeen (7 Nov. 1659) werd vastgesteld, en dat dus in Augustus bij geruchte bekend moet zijn geweest.
129 *het barnen van de baren:* het woeden van de strijd.
133 *waert:* dierbaar.
134 *Keurhuizen:* de keurvorstendommen Brandenburg en Saksen, waarmede Anhalt verwant was en door huwelik (*in 't paeren*) verbonden.
136-137 Albrecht de Beer (1123-1170) erfde Saksen van zijn moeder en ontving van Keizer Koenraad III in 1134 ook het Markgraafschap Brandenburg; *ontstaet:* ontgaat, ontbreekt.
139-140 *Askaen:* de vader van Albrecht de Beer noemde zich Otto, graaf van Askanië, aldus geheten naar de stamburcht bij Aschersleben. Vondel zoekt hier de oorsprong van deze naam bij Askanius, de zoon van Aeneas, die zelf Anchises tot vader en Venus tot moeder had; vandaar het '*heiligh bloet*'.
142 *Zoo hoogh op draeft:* zich zozeer op verheft.
143 *bedanckt:* dankbaar is.
144 *dees:* Aeneas, die later als stamgod werd vereerd.
146 Adolf van Nassau, Duits keizer (1291-1298).
147 *niet van ontaert:* een waardige afstammeling van is; *u ten prijs:* tot uw lof.
147-148 *Het jongste Troje:* een jonge Askaniër, zijn Trojaanse afkomst waardig.
151 *naerzette:* zijn spoor volge.
152 *Middelzee:* Middellandse zee.
152-153 *kome Den tulband op:* valle de Turken aan; *dat:* zodat.
156 *haer duiven:* de duiven die Venus' wagen trokken.

Door wolck, en lucht, en strijckt ten lange leste[157]

157 *strijckt:* daalt.

Daer zich GEORG, die voor 't gemeene beste
Der Duitschen street, na'et bloeden van den slagh[159]
Een schaduw zocht, in 't flaeuwen van den dagh.[160]
'tBezweete paert rontom hem heene weide.
De rusting, zwaert, en hellem, tusschen beide[162]
Geslingert, van zijn lenden, zijde, en hooft,
Geblutst, geschaert, en meer dan eens geklooft,[164]
Ontlasten hem, wien 't luste een poos te rusten.[165]
Zy sprack in 't endt: helaes, wat magh u lusten
Te worstelen met Mars? al oorlogseer
Genoegh behaelt. Uw stamhuis eischt wat meer
Dan wapenroof in kercken op te hangen.[169]
Uw jeught verslijt. gy gaet allengs de gangen
Der ouderen, die over de Jordaen
De stappen van hun paerden lieten staen.[170-172]
Zy hebben prijs in slagh op slagh verworven:
Maer geen zoo braef, die niet en is gestorven.[174]
De grafzerck deckt den allerstoutsten helt.
Uw jeught verslenst. uw vaders stamhuis smelt.[176]
Uw trots geslacht verwacht rechtschape loten
Uit zijnen stam, ter goeder tijt, gesproten.
Op op: u past een eedle minnevlaegh.
Naer Hollant toe, daer 't strijtbre Gravenhaegh
Ten hemel heft zijn hof, en torenkruinen,
Uit bosch, en laen, waerande, en witte duinen.[182]
Daer spoorde ick u een schoonheit op, wel waert
Met eenen helt uit Duitschen stam gepaert.
Een ridder moet altijt geen speeren breecken,[185]
In spel, of ernst; in 't perck den ring afsteecken:[186]
Vryaedje voeght den ridder na den strijt.
Het vechten en het huwen heeft zijn tijt.[188]
Wat sammelt gy? dit is u rechte gade.[189]
Ga heen: hou aen: mijn hemelsche genade[190]
Verzekert u van trouwe wedermin.
Ick ken den aert der eedle Keurvorstin,
Die zal by haer vrou moeder AMELYE

159 *na 'et bloeden van den slagh:* na de bloedige veldslag.
160 *'t flaeuwen:* het eindigen.
162 *tusschen beide:* door elkaar.
164 *geschaert:* met stukken er uit geslagen.
165 *Ontlasten hem:* knelden hem niet meer.
169 *wapenroof:* krijgsbuit.
170-172 *Uw jeught verslijt:* toespeling op Prediker XI, 9, 10 en XII, 1. Vondel denkt hierdoor aan de 'ouderen', en wel aan hen die niet in het beloofde land mochten komen, maar, zoals V. het uitdrukt, *over* (voor) *de Jordaan de stappen hunner paerden lieten staen*.
174 *braef:* dapper.
176 *verslenst:* verlept, vergaat.
182 *waerande:* lusthof.
185 *altijt geen:* niet altijd; *speeren breecken:* strijden (uitdr. ontleend aan het toernooi).
186 *den ring afsteecken:* het ringsteken of ringrijden, oorspr. een ridderspel (*Ned. Wdb.* dl. XIII, 497 en 546).
188 *heeft* (elk) *zijn tijt:*
189 *sammelt:* draalt.
190 *hou aen:* dring aan.

U helpen door een zoete slavernye
Aen dat gewenschte en kostelijck juweel,[194-195]
Uw halve ziel, uw toebescheiden deel.[196]
Zoo spreecktze. hy waeckt op uit zulcke droomen,[197]
Bekent dat dit van boven is gekomen,
By loting van 't almogend staetbeleit.[199]
Hy rijt dan heen, verzoeckt, houdt aen, en scheit[200]
Niet zonder hoop, tot dat de dagh geboren,[201]
Gansch Groeningen den bruiloftsgalm magh hooren,[202]
De wedergalm in Hollant antwoort geeft.
Maer Venus, die geduurigh groeit, en leeft[204]
In aenteelt van de vorstelijcke stammen,
Verdroot het dat de gloet van haere vlammen
Te traegh geraeckte aen 't wercken; hierom nam
Zy voor een lucht van minne t'Amsterdam[207-8]
t'Ontvoncken, en den nadruck van het trouwen[209]
Van 't vorstlijck paer met grooter hoop t'ontvouwen.
Op dit besluit, uit haeren troon gedaelt,
Wort HENRIETTE, en ANHALT ingehaelt,
Gewellekomt van Aemstels burgervaderen,[213]
En 't gansch stehuis, daer al de Goôn vergaderen,
En Godtheên van 't gezegende geslacht.[214-215]
Hier worden 's lants triomfen opgebraght,[216]
Door FREDERICK zoo menighmael bevochten;
Zoo veele steên verovert, en gevlochten
Tot eenen krans van zege reis op reis;
Hoe 't lant de kroon der vryheit met den pais
Wiert opgezet: en MAURITS, hoogh geboren,[221]
Wort jongk, en laet zich op de bruiloft hooren,
Zoo rustigh of hy weder in Brezijl[223]
Den handel, en verlaeten oorloghsstijl[224]
Hervatten woude, en al de Portugiezen
Zien stuiven in de bosschen, en de biezen,[226]
En 't suickerriet. zijn hart slaet weêr de trom.

194-195 *U helpen aen:* door voorspraak voor u verwerven; *door een zoete slavernye:* doordat gij u in liefde tot haar slaaf maakt; *juweel:* kostbaar voorwerp; *kostelijck:* kostbaar.
196 *toebescheiden:* door het lot toebedeeld.
197 *waeckt op:* ontwaakt.
199 *By loting:* door beschikking; *staetbeleit:* wereldbestuur.
200 *verzoeckt:* doet een aanzoek; *houdt aen* (vgl. vs. 190).
201 *de dagh geboren:* de bruiloftsdag aangebroken zijnde (absolute constructie).
202 *Groeningen:* vgl. de aant. bij het opschrift; *magh:* kan.
204 *groeit in:* geniet van.
207-8 *nam zy voor:* maakte zij het plan; *een lucht van minne:* een liefdegloed.
209 *den nadruck:* het gewicht, het belang.
213 *van:* door.
214-215 *Goôn en Godtheên:* de vorsten als aardse goden.
216 *opgebraght:* opgevoerd (bij de vertoningen).
221 *Maurits:* Johan Maurits, die uit Brazilië had moeten wijken (zie hiervóór blz. 182).
223 *rustigh:* krachtig.
224 *verlaeten oorloghsstijl:* gestaakte oorlogvoering.
226 *stuiven:* angstig vluchten.

Op 't voorspoock gaet de berckemeier om,
En wederom. zy zien den vrede in 't Noorden[228-29]
Opdaegen, niet met glimp en schijn van woorden,[229-30]
Maer in der daet. de Koningen vereent
Staen af al wat den nabuur wert geleent.
Prins WILLEM met een' blijden dronck bezegelt[233]
Den Noortschen pais. de lust tot vrede regelt
De maeltijdt, daer de twee gelieven vast[235]
Verneemen hoe de gloet van minne wast
In 't bruiloften: want Venus [het is wonder,]
Houdt bruiloft met die beide, en weet zich onder
Het vryen in te laeten, eer men 't weet.[238-39]
Onzichtbaerheit verstreckt haer bruiloftskleet.[240]
Vertoonde zy zich, als voorheen haer liefde[241]
Anchises op den Troischen oever griefde;[242]
Gy zoudtze zien zoo schoon, als d'uchtentzon;
Of toenze in strijdt den gouden appel won,
En Pallas, en Jupijns gemael beschaemde[245]
In schoonheit, dat den rechter eeuwigh praemde,[246]
Schoon hy ten loon van 't vonnis, by beding,[247]
Met d'eerste bloem der schoonheên strijcken ging.[248]
Zy kan zich niet verzaden, nu ORANJE
Een' Duitsche ASKAEN by d'eere van ASKANJE[250]
Zal winnen, en vernieuwen met dien naem
Den ouden tijdt, zoo dickwijl door de Faem
In top gevoert, in vaerzen opgezongen,
Eeu in eeu uit, by puick van dichters tongen.[254]
Gebeurt het dat die wenschelijcke vrucht,
Te zaejen in deze Amsterlantsche lucht,
Den kam des helms eens koome om hoogh te steecken;
Hoe wil de geest der dichteren uitbreecken,[258]
Gelijck een stem door kopre boghten wringt
Van een trompet, waer op de zangbergh springt,[260]
En triomfeert. dan wil by vaerzen blijcken[261]
Wat ANHALT al beschrijft in zijn kronijcken,

228-29 *voorspoock:* (gunstig) voorteken; *berckemeier:* beker; *om en wederom:* rond en nog eens rond.
229-30 Zinspeling op de vrede tussen Zweden en Denemarken, die in 1660 te Oliva gesloten zou worden; *glimp en schijn:* een schone schijn.
233 *Prins Willem:* de jonge prins, die evenwel niet te Amsterdam verschenen was.
235 *vast:* intussen.
238-39 *zich in te laeten:* binnen te dringen.
240 *versterckt:* verschaft.
241 *als:* evenals toen.
242 *Anchises*, zie vs. 140; *griefde:* gevoelig trof.
245 *gemael:* gemalin.
246 *dat:* wat; *den rechter:* Paris; *praemde:* smartte, berouwde.
247 *by beding:* gelijk hij bedongen had.
248 Venus' liefde verwierf.
250 *by d'eere van Askanje:* bij haer man, de roem van het geslacht van Askanië. Vgl. voor *Een' Duitsche Askaen* vs. 148.
254 *by:* door.
258 *wil:* zal (ook in vs. 261).
260 *waerop:* op welk geluid; *de zangbergh springt:* de Muzen dansen.
261 *by:* door.

En NASSAU, en ORANJE: daer een stijl
Toe wort vereischt, die opdraeft, als Virgijl,[264]
Belust om zee, gelijck een stroom, te winnen,[265]
En Cesar, en August op 't heerlijckst binnen
Out Romen in te voeren, op den toon[267]
Van puicklatijn, Homeer naer zijne kroon
Te steecken met dien schilt, zoo rijck gedreven,[269]
Tot glori van Eneas groote neven.[270]
De dochter van Jupijn bespiet al stil
Hoe 't lieve paer twee harten, zin, en wil
In een smilt; hoe twee stommen t'zamenspreecken.[273]
De moeder kan verneemen uit elck teken[274]
Van oogen, en gebaer haer dochters zin.
Nu wortze noch gedachtigh hoe de min[276]
Haer noopte, toen zy HENRICK met verlangen[277]
Ontharnast in haere ermen plagh t'ontfangen,
Te koesteren, zoo dick hy uit den slagh[279]
Zich zelf in 't git van haer schoone oogen zagh,
En zy den stam van NASSAU zocht te queecken[281]
Door telgen, die den vader niet bezweecken,[282]
Daer d'afkomst nu, voor wie zich 't raethuis buight,
Tot vreught des volx, zoo levend van getuight.[283-84]
MARIA ziet haer zuster aen by vlaegen,[285]
En heeft meer lust te vliegen, en te jaegen[286]
Met haeren boogh, den koker op den rugh,
Naer hinde, en hart, en, altyt even vlugh,
In vryheit hof, en weerelt te vergeeten,
Dan dus, geboeit aen Venus goude keten,
Haer ga te zien naer d'oogen, en den mont.
Zy achtze wijs, die hier noit smaeck in vondt.
De zon is laegh gedaelt, de schim, aen 't groeien,[293]
Voert ree 't gestarnte in top, en wy vermoeien[294]
De Vorstenbruit, en Bruigom met dien zang.
De bruiloftstoon valt Venus oock te lang.

264 *opdraeft:* 'hoogdravend', d.w.z. verheven is,
265 *zee te winnen:* de zee te bereiken.
267 *in te voeren:* een triumftocht te doen houden.
269 *dien schilt:* het roemrijke wapenschild (gelijk Homerus er een beschreef); *gedreven:* nl. in metaal.
270 *neven:* nakomelingen.
273 *t'zamenspreecken:* zonder woorden hun liefde te kennen geven.
274 *verneemen:* bemerken.
276 *noch:* wederom.
277 *noopte:* prikkelde.
279 *uit den slagh* (teruggekeerd).
281 *queecken:* (vgl. *aenteelt* in vs. 205): voortplanten.
282 *den vader niet bezweecken:* niet onderdeden voor de vader (*Ned. Wdb.* II, 2521).
283-84 *Daer .... van:* waarvan; *d'afkomst:* de kinderen; *'t raethuis:* de stedelike bestuurders; *levend:* in hun eigen persoon.
285 *Maria*, de vierde ongetrouwde dochter van Frederik Hendrik, (1642-1688) huwde in 1666 Ludwich Heinrich Moritz Franz, hertog paltsgraaf van Zimmern.
286 *vliegen en jaegen:* op jacht te gaan (*vliegen* oorspr.: op de vogeljacht gaan met valken); vgl. *Bruiloft, van J. van Waveren*, vs. 14.
293 *schim:* schaduw.
294 *ree:* alrede, reeds.

Het lust haer nu die beide voor te lichten
Naer 't groen prieel van myrten, daer gedichten
Verstommen, en de krijgh, die 't leven voedt[299]
Den helt verwacht. op dit betrouwen moet[300]
Uw huwelijck al 't rijck tot heil gedyen,
De waerheit van mijn wit en profecyen[302]
Bezegelen, eer 't maenlicht, ongestuit
Voortvaerende, zijn zilvre glanssen sluit
Tot negenwerf in een volkome ronde.[303-305]
Gaet heene: heelt de zoete minnewonde
Met balssem, die de dochter van Jupijn
Gelieven schenckt: en laet de zonneschijn
Op morgen zien in d'oogen van Mevrouwe[309]
Dat zy bedyt by 's bruigoms liefde, en trouwe.[310]
Dit zong ick in de vreught van 't algemeen,[311]
Toen vryheer GRAEF, en Ridder MAERSEVEEN,
Heer SPIEGEL, en van HOOREN al de Goden,
En Godtheên van ORANJE en NASSAU nooden
Op 't heerlijck feest van ANHALT en zyn Bruit,[312-15]
Zoo schoon gelyck de kroon op 't raethuis sluit.[316]

Bruiloftsliedt.[aant. *]

Op de wijze van Prins Robert is een &c.

1.
Toen Alexander Grieckenlant
En Persen troude aen een,[1-2]
Nam hy de Joffers by de hant.
De tent viel hem te kleen
Voor hondert bruigoms, hondert bruits.
Wy volgen 's konings trant,
Goet ront, goet Zeeusch, in Nederduytsch.[7]
Wy zingen hant aen hant.

299 *de krijgh, die 't leven voedt:* schertsend voor: de huweliksgemeenschap.
300 *op dit betrouwen:* hierop vertrouwende; *moet:* moge.
302 *mijn wit:* mijn bedoelingen; in dit verband: mijn wensen.
303-305 eer negen maanden verstreken zijn.
309 *Op morgen:* morgen.
310 *bedyt by:* gedijt door.
311 *in de vreught van 't algemeen:* bij gelegenheid van de algemene feestvreugde.
312-15 zie voor Cornelis de Graeff en Joan Huydecoper van Maarseveen, dl. 5, blz. 813; *Spiegel:* Hendrik Dirksz. Spiegel (1598-1667); *van Hooren:* Mr. Simon van Hoorn (1618-1667), de vier burgemeesters; *Goden en Godtheên:* vgl. vs. 214.
316 Vgl. vs. 1.
* Met dit lied, kleiner gedrukt, besluit 'De Vorst. Bruiloft'.
1-2 Na de onderwerping van Perzië huwde Alexander de Grote de Perziese kroonprinses en deed ± 80 aanvoerders en duizend andere krijgslieden met Perziese vrouwen trouwen; *Persen:* Perzië.
7 *Goet ront, goet Zeeuwsch:* bekende spreekwijze: volgens goede, oude zeden; *Nederduytsch:* Nederlands.

2.
Hy zongze voor: zy zongen na:
Hier heeft het oorlogh uit.[10]
Wy winnen 't rijck, tot niemants scha,
Noch vlammen op vrybuit.[12]
Wy houwen, noch wy kerven niet.
Wy staen naer niemants bloet.[14]
Het is al blyschap wat men ziet.
Wat smaeckt dees bruiloft zoet!

3.
Hoe past mijn hooft dees rozekrans,
Noch schooner dan mijn kroon!
De bloemen geven eeler glans
Dan 't gout van 's Keizers troon,
Dan steenen, dan karbonkelgloet.
Gesteente geeft geen' geur,
Als rozen, met Adonis bloet[23]
Besprengkelt deur en deur.

4.
Die rozekrans draeght Venus zelf
Te Pafos op 't altaer,[26]
Wanneer feestoenen 't kerckgewelf[27]
Vercieren jaer op jaer,
In 't hartje van den koelen May,
Daer zich met myrteblaên[30]
De jeught bekranst, die rey by rey
Haer offert duif en zwaen.[32]

5.
Zoo HENRIETTE dit gevalt,[33]
En ANHALT haer behaeght,
Ick wedt hy merckt aen bruits gestalt,
Eer 't morgen wort, en daeght,
Dat zy haer vader FREDERYCK
Verwacht in eene vrucht,[37-38]
Tot een getuige, en klaere blijck
Van d'Amsterlantsche lucht.

J. V. VONDEL.

10 *heeft uit:* is afgelopen; *oorlogh* is bij V. onzijdig.
12 *vrybuit:* roof (afgeleid van vrybuiter).
14 *staen naer:* zoeken, begeren.
23 Toen Adonis op de jacht door een ever dodelik werd gewond, deed Venus, die hem liefhad, uit zijn bloed bloemen ontspruiten.
26 *Pafos:* Paphos, op de Westkust van Cyprus, lievelingsverblijf van Venus en hoofdzetel van haar eredienst.
27 *kerck:* tempel.
30 *myrteblaên:* de myrt was aan Venus gewijd.
32 *duiven en zwanen* trokken de wagen van Venus.
33 *gevalt:* bevalt.
37-38 een kind als evenbeeld van zijn grootvader.

Zijn vorstelijcke doorluchtigheit J. Mauritius, Prince van Nassau &c. Stadthouder van Kleef &c. Op het geboortegety van Mevrouw Amelia Princesse van Oranje, en Nassau, &c.[aant.*]

Pocula porgite dextris.

Op de wijse: Prins Robbert is een Gentelman &c.

Nu lustigh op 't geboortety[1]
Gezongen, hant aen hant,
Ter eere van vrouw AMELY,
Die nu dry kroonen spant,[4]
Dry schoone dochters ziet getrout,
En bruiloft in haer bloet.[6]
Zy blinckt, gelijck een steen in gout.
Hoe smaeckt dees taert zoo zoet![8]

Het heught Mevrouw hoe menighmael
Prins HENRICK dezen dagh
Haer toedronck eene nekterschael,
En zy met eenen lach
De schael ontfing van zijnen winck,[13]
Zoo garen als hy 't schonck,[14]
En van zijn lief ten loon ontfingk
Een' minnelijcken lonck.

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 239. Het motto, ontleend aan *Aeneis* VIII, 274, betekent: Heft de bekers op in de rechterhand.
Amalia werd de 28ste Augustus 1659 58 jaar. Vondel legt dat gedicht in de mond van Johan Maurits, die onder de vorstelike gasten te Amsterdam vertoefde en zeer bevriend was met Amalia.

1 *geboortety:* verjaardag.
4 *dry kroonen spant:* drie kransen vlecht (voor drie getrouwde dochters).
6 *bruiloft:* van het ww. bruiloften: bruiloft vieren (vgl. *De vorstelycke bruiloft t'Amsterdam:* zie vs. 237); *in haer bloet:* in haar kinderen.
8 dees taert: zie vs. 27.
13 *van zijnen winck:* als hij wenkte(?).
14 *Zoo garen:* even graag.

Dat loncken was een minnevlam,
Om wedermin te voên,
Te queecken den Oranjestam
Met onverwelckbaer groen.
Zoo leeft dit keizerlijck geslacht
Noch heden in den zoon,
En twee paer dochtren, hoogh geacht,[23]
Al perlen aen haer kroon.

Indien haer dezen dagh verdroot,
Zy had de gasten niet
Op dees geboortetaert genoot,
Om met een vrolijck liet
Te loven Godt, die 't leven schenckt,
Gezontheit, heil, en spoet.[30]
Zoo lang zy noch aen 't leven denckt,
Gebruickt zy 't op die voet.[32]

Leeft zy zoo lang als 't MAURITS wenscht,
Zy leeft noch hondert jaer,
Gelijck een bloem, die niet verslenst.[35]
Nu rustigh, paer en paer,[36]
Eens omgedroncken voor Mevrouw,[37]
Dat Godt haer spaeren wil,
En haer doorluchtste stammen bouw.[39]
Nu sta de schael niet stil.

J. V. VONDEL.

1659. de 28 van Oogstmaent.

23 *twee paer dochtren:* zie De vorst. bruiloft, vs. 41 en 285.
30 *spoet:* voorspoed.
32 *op die voet:* op die wijze.
35 *verslenst:* verwelkt.
36 *rustigh:* flink; *paer en paer:* paarsgewijze.
37 *omgedronken:* de beker laten rondgaan.
39 *bouw:* zie *De vorst. bruiloft*, vs. 122.

Op het Triomferende Vierwerck,[aant. *]

Aen den E. Heer Willem Haegh, *Sekretaris van Kleef*.

Het rouwtme nu niet dat ick leef:
De pen van 't vorstelijcke Kleef[2]
Quam heden naer den Aemstel streven,
My d'eer van hare groete geven,[4]
En juist toen zelf de Keurvorstin
Aenschoude met een' blijden zin
Hoe schoon de Keurkroon blonck by duister[5-7]
Met eenen heerelijcker luister
Dan oit by daegh; en hoe in 't velt
Der lucht ORANJE wiert gespelt
Uit letteren van vier en vlammen,
Ter eere der Nassausche stammen.
Men zagh, in 't schijnen van de maen,[13]
Het vierwerck, als een wonder, aen,
De starren aen den hemel prenten,[15]
Erfvyanden, by regementen,[16]
Het vier, en water, vocht en brant,
In 't harnas tegens een gekant,
Elckandere, en de maen bestoocken;
De vlammeduickers opgedoken[20]
Opborlen uit den diepen gront,
En elck een' Etna uit den mont,
Weêrlichten, blixems, donders braecken.
Men zagh'er duizent roode draecken

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 255.
Op de laatste avond van het verblijf der vorsten (30 Augustus) 's avonds om elf uur werd op het water voor de Kloveniersdoelen een vuurwerk ontstoken, waarbij de hoge gasten uit de vensters toekeken. Vondel's beschrijving van dit vuurwerk is opgedragen zonder dat blijkt waarom - aan de Kleefse secretaris, vermoedelik een oude kennis van hem.

2 *De pen:* de penvoerder (zie opschrift).

4 *groete:* begroeting.

5-7 Onder het vuurwerk was een gouden kroon met gelukwensen aan Amalia en daaronder (in letters): 'Amilia de Solms'. De naam 'Oranje' (vs. 10) behoorde wellicht bij een ander stuk.

13 *in 't schijnen van de maan:* ondanks de heldere maneschijn(?).

15 Te verbinden met *Men zagh* (vs. 13); *aen den hemel prenten:* de vonken als nieuwe sterren tegen het hemelgewelf aftekenen.

16 *Erfvyanden:* nl. water en vuur. De vonken kwamen weer in het water terecht, nadat ze in de richting van de maan afgeschoten waren.

20 *vlammeduickers:* waarschijnlik een soort van vuurpijlen die uit het water opspatten.

Hun vier uitspuwen op den plas,
En brijzelen, zoo bros, als glas,[26]
Gesprongen over wal en grachten,
Door hondert schuiten, hondert jachten.
Wat docht u, wellekome HAEGH?
Was zulck een vrolijcke avontvlaegh[30]
Niet waert een' dagh hier aen te hangen,[31]
Om zulck een eertriomf t'ontfangen
Met uwen MAURITS, levens waert,[33]
Die zoo veele aders heeft vergaert,
Een Hengstebron te Kleef laet springen,
Op wiens geruisch de Duitschen zingen,
Zoo trots als Griecken oit voorheen
Op zijn gedroomde Hippokreen.[35-38]
Hy vont dat eeuwige bewegen.[39]
Nu juicht uw hof op Nassaus zegen.

J. V. VONDEL.

Den E. Jongeling Joannes Wandelman Beyveraer der Wysheit, Kunsten, en H. Godtgeleertheit.[aant.*]

Candidus insuetum miratur limen Olympi.

Schoon men duizent boecken handelt,[1]
Al het heilighdom doorwandelt[2]
Van Athene, en Zonnestadt;[3]

26 *bryzelen:* zich verbrijzelen.
30 *avontvlaegh:* avondfeest(?)
31 Haegh heeft blijkbaar zijn terugreis een dag uitgesteld om het feest te kunnen bijwonen, en getuige te zijn, met zijn meester, van het eerbetoon (de *eertriomf*).
33 *levens waert:* die verdient te leven.
35-38 Dit slaat op de kunstige waterwerken die Maurits te Kleef had laten aanleggen. Schertsend wordt de fontein waarbij gezongen wordt een *Hengstebron* genoemd, vergelijkbaar met de Hippokrene, waardoor de Griekse dichters bezieling kregen; *Griecken:* Griekenland.
39 *dat eeuwige bewegen* heeft betrekking op de waterwerken, gevoed door natuurlike *aders* (vs. 34).
* Van 1659. Volgens de tekst van Vondels handschrift, op de schutbladen van een exemplaar van Vondels *Harpzangen*. Bij de Latijnse opdracht: 'Pio et erudito juveni D. Joanni Peripatetico Philosophiae, artium, et S. Theologiae candidato' staat als datum: 1659, 20 Junij Amsterdami.

Het motto, ontleend aan Virg. *Ecl.* V, 56, betekent: 'De onschuldige jongeling aanschouwt opgetogen de hem nog onbekende drempel van de Olympus.'
Joannes Wandelman, zoon van de Protestantse kistenmaker Claas Jansz. Wandelman, was geboren te Amsterdam en stierf daar de 17de Junie 1686. Hij ging over tot het Katholicisme, studeerde te Leuven of Keulen en behaalde de graad van baccalaureus in de theologie. In 1661 volgde hij Benedictus van Kestel op als pastoor in de huiskerk 'achter de Pauwentuin'; sinds 1664 bestuurde hij 'De Lely' aan de N.Z. Voorburgwal. Uit het motto heeft men willen opmaken, dat Wandelman kort te voren, dus in 1658, bekeerd was. (Zie *Volks-Almanak voor Ned. Kath.* van 1877 en J.H. Hofman in *De Katholiek XCIV*).
1 *handelt:* ter hand neemt.
2 *Al het heilighdom:* alle tempels.
3 *Zonnestadt:* Heliopolis, heilige stad in Egypte, hoofdzetel van de Egyptiese zonnedienst en priesterwijsheid.

Als men niet Godts heilzin vat[4]
Uit de boecken, blaên, en schoolen,
Blyft men buiten 't licht verdoolen,
In dien grooten Labyrinth.[7]
Maer die 't eenigh kluwen vint,
En den draet der Roomsche waerheit,
Kan zich redden uit de naerheit[10]
Van dien doolhof, en zyn paên,
Daer de blinden in vergaen.
WANDELMAN, met Godt verbonden,
Heeft den draet alree gevonden,
Die hem, waerwaert hy zich keert,
Alle bypaên kennen leert.[16]
Op het licht van J E S U S starren,[17]
Weet hy veiligh zich t'ontwarren
Uit de stricken van den nacht.[19]
Hy kan, wacker op zyn wacht,[20]
Voor het heiligh Sion waecken,[21]
Over adder, slang, en draecken
Veiligh stappen, en gezont,
Daer venyn, noch tant hem wont.[22-24]
Onder 't brallen, piepen, bassen,
Vlammespuwen, en grimmassen[26]
Van 't veelhoofdigh helsch gespan,[27]
Wandelt wackre WANDELMAN,
Zonder hair of nop te zengen,[29]
Met een zucht om elck te brengen[30]
In Godts heillicht, daer men niet,[31]
Niet dan Godt en klaerheit ziet.

Eindnoten:

Dit gedicht is gedagtekend van 20 Juni 1659, het had dus behoren geplaatst te worden vóór het gedicht ‘De Vorstelycke Bruiloft t'Amsterdam’.

4 *heilzin:* de betekenis van de Verlossing.
7 *Labyrinth:* doolhof op Kreta. Met de verlossende *draet* wordt de vergelijking in vs. 8-12 voortgezet.
10 *naerheit:* somberheid, verschrikking.
16 *bypaên:* dwaalwegen.
17 *starren:* onder de voorlichting der Jezuïeten.
19 *den nacht:* de boze machten.
20 *wacker op zyn wacht:* als een wakkere wachtpost.
21 *het heiligh Sion:* de Kerk.
22-24 Allegorieën van de wereldse bekoringen of van ketterse leringen.
26 *grimassen:* bedreigende grijnzen.
27 *gespan:* troep.
29 *nop:* het wollige van het laken; hier dus: zijn buitenste kleed (vgl. dl. 3, 809).
30 *zucht:* verlangen.
31 *heillicht:* het zalig makend geloof; *niet:* niets, in vs. 32 met klem herhaald.

Op de Historischilderyen
Ter eere van de Keurvorstinne, den Vorst van Anhalt, en alle Nassausche Heeren en Vrouwen op het stadthuis geschildert.
Door *G. Flinck*.[aant. aant. *]

Hier openbaert zich 't levensgroote leven
Van Veronees, met kracht en majesteit,[2]
Door vrou Natuur tot schilderen gedreven.
De Batavier, en Kermerlander pleit
Hier voor het recht der vryheit met Romainen,[4-5]
Ontzien niet Rome in 't harnas 't hooft te biên,[6]
Te stuiten die hunn' bontgenoot verkleinen.[7]
Al wort Vitel de weerelt door ontzien:[8]
Al slaven dry gedeelten van der aerde[9]
In zweet, en bloet, gesponnen onder 't juck,
Een ysren juck, dat hunnen hals bezwaerde:
Beleit, en moedt braveeren 't aertsch geluck.[12]
De leeuwen gaen het wolvenest verstooren[13]
Van Romulus, en Remus. in een' hoeck[14]
Wort over Rijn de vryheit weêr geboren[15]
Met verwen, in het velt van luttel doeck.
Het raethuis komt u levende openbaeren[17]
Wat Tacitus met letteren en int
U eer ontvoude in zijn beknopte blaeren.[19]

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 586).
Bij het vorstelik bezoek waren de acht grote lunetten van de gaanderij der Burgerzaal nog niet met schilderwerk gevuld. Hiervoor schilderde Govert Flinck toen in allerijl vier doeken in waterverf, met de bedoeling deze daarna door olieverfschilderijen te vervangen. Deze voorlopige doeken vielen zo in de smaak dat Amsterdam 28 Nov. een contract met Flinck sloot voor de levering van twaalf definitieve stukken; doch vóór de uitvoering stierf F. (2 Febr. 1660).
Met de uitvoering der vier tafereelen - de samenzwering in het Schaakerbosch, Brinio wordt op het schild verheven, het overvallen van de Romeinse legerkampen, de vrede tussen Romeinen en Bataven - hebben Jordaens, Lievens en Ovens (deze i.p.v. Rembrandt, wiens doek van de samenzwering werd afgekeurd) zich van 1661-1662 bezig gehouden. Zie Hans Schneider, *Govert Flinck en Juriaen Ovens in het Stadhuis te Amsterdam* in: Oud-Holland 42-1925, blz. 215-16; dez., *Ferdinand Bol als Monumental-maler im Amsterdamer Stadhaus* in: Jahrb. der preusz. Kunstsamml. 74-1926, blz. 83.
In vs. 1-20 beschrijft V. de schilderijen in het algemeen, in vs. 21-24 de samenzwering, vs. 25-27 Brinio's verheffing, vs. 28-37 de overval, vs. 38-42 de vrede.

2 *Veronees:* vgl. deel 4, 597. Hier bedoeld als erenaam voor Flinck, die Veronese's beschildering van het Dogepaleis te Venetië tot voorbeeld nam.
4-5 *pleit met:* voert een woordenstrijd met.
6 *in 't harnas:* met de wapenen.
7 *die:* degenen die; wie met *hunn' bontgenoot* bedoeld wordt, is mij niet duidelik.
8 *Vitel:* Vitellius, in 69 tot keizer van Rome uitgeroepen, maar in hetzelfde jaar door Vespasianus verslagen. Claudius Civilis maakte van de strijd tussen de Romeinse keizers gebruik om de Romeinen uit het eiland der Batavieren te verdrijven.
9 *dry gedeelten:* de drie toenmaals bekende werelddelen: Europa, Azië, Afrika.
12 *braveeren:* trotseren.
13 *De leeuwen:* de Bataven; *het wolvenest:* de Romeinse vestigingen. De stichters van Rome, Romulus en Remus waren door een wolvin gezoogd; *verstooren:* verwoesten.
14 *in een hoeck:* nl. van de gaanderij in 't stadhuis.
15 *over Ryn:* aan de overzijde (Noordzijde) van de Rijn.
17 *levende:* naar het leven geschilderd.
19 *eer:* eertijds; *zijn beknopte blaeren:* in zijn bondige stijl.

Verzaet uw oogh al die den vrydom mint.
Ziet Burgerhart, een hantvol eedtverwanten,[21]
In schaduw van een bosch, op 't boschbancket,[22]
Met eenen eedt zich tegens Rome kanten.
Een Betuver stelt Rome zelf de wet.[24]
Arm Kermerlant verheft den Kermerlander,
Helt Bruno trots ten hemel op een' schilt.[26]
Zy zweeren hem, en zijnen leeuwenstander.[27]
Op zulck een hooft van onvermogen spilt[28]
Het Roomsche heir zoo veele regementen,[29]
Die d'oevers van den Rijn, en Brittenlant
Bezetten, en in hunne legertenten
Van dootschen schrick niet langer houden stant.
Uit gulle duin en duingront komt te steigeren[33]
De vryburgh van de volcken, plat getreên.[34]
't Gulhartigh volck durf Cesar halstol weigeren.[35]
Het ruckt te hoop uit bosch, en boereveen.
Wat Cesar won loopt op een' sprong verloren.[37]
De Veengront lijdt niet langer vreemde tael,
En draeght alleen den vryen ingeboren,
Van zee af tot aen d'oevers van de Wael,
Tot dat de pais met eere wort gesloten;
Out Rome hen omhelst, als bontgenoten.[42]

J. V. VONDEL.

21 *Burgerhart:* vertaling van (Claudius) Civilis; *eedtverwanten:* samengezworenen.
22 *boschbancket:* maaltijd in het bos.
24 *Rome zelf:* zelfs Rome.
26 *Bruno:* Brinio.
27 *leeuwenstander:* vgl. vs. 13.
28 *van:* door.
29 *Roomsche:* Romeinse.
33 *gulle:* rulle, van los zand! *steigeren:* oprijzen.
34 *vryburgh:* vrije vesting; *plat getreên:* (te voren) met de grond gelijk gemaakt.
35 *Gulhartigh:* eenvoudig (*Ned. Wdb.* V, 1260;) *durf:* durft; *halstol:* verplichte levering van mensen, o.a. voor de krijgsdienst (*Ned. Wdb.* V 1707).
37 *Cesar:* de Keizer; *op een' sprong:* met één slag; *loopt verloren:* gaat te loor.
42 *omhelst:* vriendschappelik opneemt.

Op den princelijcken genadepenning.
Aen de doorluchtighste Mevrouwe Douagiere Amelia, Princes van Oranje en Nassau, &c.[aant.]*

PATUIT DEA.

Hoe blonck ons Kapitool van binnen,[1]
Doorscheenen van een schooner zon,
Gelijck de feestbergh, Pelion,[3]
Vol Bruiloftsgoden, en Godinnen;
Toen gy, der Goden moeder, daer
Ter feest, zoo hemelsch zat ten troone,[6]
Dees koopstadt moedigh op haer kroone,[7]
U eerde, als op 's lants hooghste altaer.[8]
Men spaerde geur, noch wieroockgaven.
Het hart der burgren uitgestort
Schoot niet aen wil, maer maght te kort,
Om hooger voor u heen te draven.[12]
Nu komt uw edelmoedige aert
Ten rijcken troon uit dus miltdaedigh
Zich openbaeren, kent genadigh
My uw genade en zegen waert.
Genadepenning, gy zult tuigen,
Als een onschatbaer heilighdom,
Al zaten alle tongen stom,[19]
Voor wie de zangbergh zich moet buigen.[20]
Wat schencktze? 't waertste, datze hiel[21]
Omvlochten in haer weelige armen,[22]
Den Helt, die Neêrlant kon beschermen.
Wat schencktze? haere halve ziel;[24]

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollandsche Parnas*, 1660, blz. 512. Het motto, ontleend aan *Aeneis* I, 405, betekent: Zij bleek een godin te zijn.
Vondel ontving van Amelia, uit erkentelikheid, een gouden erepenning met de beeltenis van Frederik Hendrik (zie vs. 21 vlg.). In dit gedicht spreekt hij zijn dank daarvoor uit.

1 *ons Kapitool:* ons stadhuis.
3 *Pelion:* zie *Vorstelycke Bruiloft*, vs. 48.
6 *Ter feest:* bij V. is *feest* vr.
7 *moedigh:* fier; *haer kroone:* de keizerskroon boven het wapen.
8 *'s lants hooghste altaer:* het Stadhuis wordt door de dichter opgevat als het symbool van macht der Republiek.
12 Om u nog statiger te ontvangen.
19 Al zou het niet in woorden tot uiting komen.
20 *de zangbergh:* de dichtkunst die de vorsten moet eren.
21 *'t waertste:* het dierbaarste.
22 *weelige:* welgevulde.
24 *haere halve ziel:* haar geliefde gemaal.

Prins FREDRICK, d'eer der bontgenooten.
Hoe leeft hier Mars, in gout gedruckt,[26]
Gelijck hy smolt, van min verruckt,
In haeren gloênden schoot gegoten!
Dan spiegelde d'Oranjezon
Zich in het diamant der oogen
Van AMELYE, wiens vermogen[31]
Verwon die zoo veel steden won.
Wat steên? die 's helts triomf bekleeden,[33]
Door vredeloof met kunst verknocht,[34]
Toen hy den pais ter weerelt brogt,
En vrydom, 't wit van 's volcks gebeden.[36]
Nu wijdtze 's levens overschot
En 't hart den zoone van Louise[38]
Tot eene tombe, als Artemise,[39]
Gedachtigh aen haer bitter lot;
Gedachtigh aen dat lief vergaêren,
En noode scheiden op het hof;[42]
Aen vreughdestof, en treurens stof;
Aen bruiloftsgalm, en lijckmisbaeren.
Zoo maetightze de vreught, en rou,[45]
Den honigh, en de gal te gader,
En kust d'afbeelding van 's lants vader.
Zy blijft hem na de doot getrou.
Schoon Delf bezocht wort om het marmer,[49]
En kunst van 't heerlijck Princegraf;
Het slaet by 't hart der weduwe af,[51]
Daer rust die dappre lantbeschermer,
Niet doot, maer levende, als hy was:
Daer leeft zijn geest, dat 's stof, noch asch.

26 *Mars:* de veldheer Frederik Hendrik.
31 *Amelye* (viersilbig); *wiens* (bij V. ook vr.): wier; wier macht de stedendwinger kon overwinnen.
33 *triomf bekleeden:* die een plaats bekleedden in (deelnamen aan) de triomftocht van de held.
34 *verknocht:* te verbinden met *triomf:* de lauweren van de overwinning werden kunstig verbonden door de palen van de weldra volgende vrede (vs. 35).
36 *vrydom:* vrijheid; *wit:* doel.
38 *Louise:* Louise de Coligny.
39 *Artemise:* de koningin van Carië, weduwe van Mausolus, die voor haar echtgenoot het wereldberoemde gedenkteken (Mausoleum) liet oprichten.
42 *het hof:* het stadhouderlik verblijf op het Binnenhof.
45 *maetight:* tempert.
49 *Delf:* oude naam van Delft.
51 *slaet af:* doet onder voor (*Ned. Wdb.* I, 1421). In haar hart heeft zij het waardevolste monument opgericht.

Op den Amsterdamschen Gedenkpenning.
Machtige Neering.[aant.*]

Aldus spant *Amsterdam* de kroon,
Gerust in haeren wal gezeten,[2]
En groeit, door zegen van Godts troon,
In macht en ryckdom, ongemeten.
Voor duyzent schepen te gelyck
Zet zy haer paelen open,[6]
Om d'oeghsten van zoo menig ryck[7]
Te lev'ren en te koopen.
Geen paradyshof draeght meer vrucht,
Dan 't mastbosch in dees waterlucht,
Het welck, een wonder om t' aenschouwen,
Alle eer' en prys te boven gaet.
Hier leeft de ziele van den Staet,
Om kloeck 's Lants welvaert op te bouwen.
De *Raed* der Heeren, aen het *Y*,
Gedyt tot heyl der burgery.

M DC LIX.

Custodire salutem
Et cives aequare potens.
Sil. Italicus.

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 551. II). De plano, van 1659, heeft onder 't opschrift *Op den / Amsterdamschen / Gedenkpenning*, waarvan het laatste woord in hoofdletters de breedte van de drukspiegel beslaat, twee gedichten van nauwkeurig dezelfde poëtiese en typografiese bouw. Ze staan naast elkander als pendanten, gescheiden door een kolomlijn; midden onder deze lijn het uitgeversadres: *t'Amsterdam by Paulus Matthysz*.
Het eerste gedicht, getiteld *Matige Regeering* is een *her*druk van 't gedicht, door ons afgedrukt op blz. 906 van dl. 5; alleen is er aan toegevoegd als onderschrift 't Horatiuscitaat, door ons vermeld in hetzelfde deel, blz. 964, r. 16. Het andere gedicht is nieuw, al heeft het dezelfde titel als het gedicht van 1655, dat we afdrukten op blz. 908 van dl. 5.
Op de voorzijde van deze penning was het Amsterdamse Stadhuis afgebeeld; op de keerzijde de Amsterdamse maagd met de keizerskroon op het hoofd, gezeten tussen twee leeuwen. Op de achtergrond de stad, van het IJ gezien; daarboven een schild met de naam Jehovah en drie engelen; rondom een reeks wapenschilden van de zes-en-dertig raden.

2 *Gerust:* veilig; *in haeren wal:* op de penning gesymboliseerd door de ‘Hollandse tuin’.

6 *paelen:* havens (eig. grenzen).

7 *oeghsten:* produkten. - De Latijnse aanhaling, ontleend aan Silius Italicus, *De Bello Punico*, vs. 597-98, die in gewijzigde vorm ook op de penning voorkwam (‘Salutem et cives servare potens’), betekent: ‘In staat om voor de veiligheid te zorgen en de burgers in rust te houden.’

Ter bruilofte van den weledelen Heere Peter van Heimbach, *Raetsheere van Keurvorst Brandenburg, in het Hertoghdom Kleef, en Graefschap van der Marck, &c.* En Mejoffer Maria van Block.[aant. *]

CONCORDES ANIMAE.

Twee schoonen, daer natuur haer' lust aen zagh,
Verbaesden 't oogh in 't licht van onzen dagh,[2]
De prinslijcke en opluickende Amelye[3]
Voorheene, en nu de zanggodin *Marye*,
De tiende, na de negen, die de lier[4-5]
Van Kleefsche Apol, heer *Heimbach*, met laurier[6]
Omvlochten, volght, daer 't hof zijn zang laet hooren,[7]
Als een bancket, bereit voor leckere ooren.[8]
Ick volgh hun torts, op Hymens blyden tredt,
En zinge bruit en bruidegom te bedt.
De Venus, op Griecksch marmer afgegoten,[11]
Ten voorbeelt van Apelles kunstgenooten,[12]
Vondt haers gelijcke, indien het stomme beelt
Voor 't leven niet moet zwichten, en verscheelt
Zoo veel als ziel en lichaem van elckander.[14-15]
Heer *Heimbach*, in 't naerspooren kloeck en schrander,[16]
Sloegh d'oogen by geval in Aemstels stadt[17]

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 543.
Peter van Heimbach (26 jaar) trouwde de 19de September 1659 met Maria van Block (22 jaar). De bruidegom behoorde tot de hoge beambten die de Keurvorstin naar Amsterdam vergezelden. Zijn vader Wygandt en zijn grootvader Petrus van Heimbach hadden belangrijke betrekkingen bekleed aan het hof van Brandenburg. Vondel kende hem waarschijnlik door Kleefse connecties. Het motto is weergegeven in vs. 111.

2 *in 't licht van onzen dagh:* in de tijd die wij beleven.
3 *opluickende:* in haar bloeiende jeugd.
4-5 *Voorheene:* eertijds; de zanggodin Marye: Maria van Block, die juist een ‘gheboortegroet’ had gedicht voor de verjaardag van Amalia van Solms, zie *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 238; *De tiende:* als tiende Muze.
6 *Kleefsche Apol:* Dat de bruidegom gedichten maakte, blijkt uit een lofdicht van Jer. de Decker: *Op d'Afbeeldinge van den Ed: Heer Peter van Heimbach* (Rijm-oeffeningen 2de boek, blz. 77). ‘Die fix en Meesterlyck op Phebus lier bedreven / En op Vrou Themis blaên / den Brandenburgschen Staet / Met sijn Gedichte sticht’.
7 *daer:* waar.
8 *bancket:* feestelik onthaal; *leckere:* fijn-keurende.
11 *afgegoten op:* gemodelleerd in.
12 *Apelles kunstgenooten:* de Griekse kunstenaars.
14-15 *niet moet zwichten:* niet behoeft onder te doen; *en verscheelt:* het onderwerp is niet meer de gebeeldhouwde Venus, maar *haers gelijcke*, de levende schone.
16 *naerspooren:* onderzoeken.
17 *by geval:* door (een gelukkig) toeval.

Op zulck een schoone, en zagh in haer den schat
Der schoonheên zich onschatbaer openbaeren:
Gelijck van outs Leander, [toen de schaeren
Vast yverden om Venus met een' kus
Te Sestus toe te wyden duif, en musch,
En rozekrans, feestoen, en myrtebladen,]
In Hero zagh, en zich niet kon verzaden
Met zulck een licht, dat uit haer aenschijn scheen,[20-25]
De harten der aendringenden alleen[26]
Naer zich trock, als de morgenzon alle oogen,
Wanneerze rijst. de Raetsheer, opgetogen
Door dit gezicht, vergat zich, en een vlam[29]
Ontvonckte 't hart, om binnen Amsterdam
De kennis van dees schoonheit aen te voeden.[31]
Zijn jeughdigh hart raeckt meer en meer aen 't gloeden.[32]
De minne spant de snaeren van zijn veêl
Op galmen van haer liefelijke keel,
En gaet ten dansse op haer gedicht, en nooten.[33-35]
Nu denckt hy noch aen Keurhof, noch aen grooten,[36]
Noch oorlogh van den Keurvorst, die, te velt
In 't harrenas, den koning van de Belt
Hanthaven wil by 't recht der noortsche kroonen,[37-39]
En d'adelaers van Leopoldus troonen[40]
In 't aenzicht plant van Karel, die, te snoot,
Zijn zuster, en haer' heer, den Koer, verstoot[41-42]
Van 't wettigh erf, dat, billijck en bevredight,[43]
Gustavus kroon en stoel noit heeft beledight.[44]
De minnaer zet de staetzorgh uit den zin,
En volght alleen den standert van de min,[46]
Belegert dit kasteel in zyn gedachten,
Treckt af en aen op d'ingestelde wachten,[48]
Houdt spraeck, genaeckt van verre nacht en dagh,[49]

20-25 Het was op een feest ter ere van Venus te Sestus, dat Hero en Leander elkander ontmoetten en liefde voor elkander opvatten; *vast:* voortdurend; *met een' kus:* op het Venusbeeld?
26 *aendringenden:* smekelingen.
29 *vergat zich:* geraakte buiten zich zelf.
31 Met deze schone nader kennis te maken.
32 *gloeden:* gloeien (*Ned. Wdb.* V, 134-35).
33-35 Zie over zijn dichten de aant. bij vs. 6; *haer* in vs. 34 en 35, zie vs. 4. Peter begeleidde Maria bij haar zingen.
36 *Keurhof:* keurvorstelik hof.
37-39 De Keurvorst nam deel aan de grote coalitie tegen Zweden en aan de oorlog in Sleeswijk en Denemarken; *den koning van de Belt:* de Deense koning.
40 *Leopoldus troonen:* de Keurvorst gaf zijn stem aan de verkiezing van Leopold van Hongarije tot keizer.
41-42 *Zijn zuster en haer' heer, den Koer:* de zuster van Karel Gustaaf van Zweden was getrouwd met Jacob, hertog van Koerland. Deze zocht de onzijdigheid te bewaren, maar Karel Gustaaf, ofschoon hij aanvankelik die onzijdigheid erkend had, bezette in 1658 Koerland en liet de hertog met zijn vrouw gevangen nemen en wegvoeren.
43 *erf:* grondgebied; *billijck en bevredight:* naar recht en billikheid de vrede handhavend.
44 *stoel:* troon; *beledight:* leed aangedaan, geschaad.
46 *standert:* legervaan.
48 *wachten:* wachtposten.
49 *Houdt spraeck:* onderhandelt.

Bespiet waer hy het hart bestormen magh,
Op hoop of zy het endtlijck op moght geven,
En daedingen, behoudens lijf en leven.[52]
Een schoonheit, die verwonderinge baert,[53]
Is een belegh en krijgh voor Troje waert.[54]
De midnacht, die de verf der zichtbre dingen
Misverft, en streelt wat van bekommeringen[55-56]
En arrebeit en zweet leght afgeslooft,[57]
Stont met haer slede in toppunt, boven 't hooft[58]
Der weerelt. al de menschen, en de vogels,
Beschaduwt van haere uitgespreide vlogels,
Genoten rust, en loken d'oogen toe,
Behalven hy, die, geen vryaedje moe,[62]
Bekommert om de liefste te behaegen,
Op Nasoos trant, volharde in 't jammerklagen;[64]
Wanneer, zoo 't scheen, hem vaders geest verscheen
Voor 't bedde, daer de zoon de frissche leên[66]
Hadde uitgestreckt. hoe scheen de helt te leven!
Nu niet gestelt, als toen hy was vergeven
Met helsch venijn, hem uit een goude schael
Geschoncken, op 't moordaedigh feest en mael,
En hofbancket: als d'eer der Keurestaeten
Vergiftight lagh, en van de hoop verlaeten.[68-72]
De vader, noch gedachtigh aen den zoon,
Vertrooste, voor de koets, met dezen toon[74]
't Verlangend hart, gepynight onder 't vryen:
Mijn waerde zoon, wat was 't my een verblyen,
Zoo dra myne asch, en koudt gebeente in 't graf
Gevoelden dat u Min de sporen gaf[78]
Om vierigh by dees zedige aen te houden;[79]
Te volgen 't spoor der oudren en getrouden;
Te winnen een', waer in mijn geest herleeft;[81]
Een' die mijn' naem den ouden luister geeft,
Op 't voorbeelt van den grootvaêr, wiens geweeten
Zich in den dienst der Keuren heeft gequeeten[84]

52 *daedingen:* voorwaarden bepalen (*Ned. Wdb.* III, 2211); *behoudens:* met behoud van.
53 *verwonderinge baert:* bewondering wekt.
54 Herinnering aan Helena.
55-56 *midnacht:* middernacht; *de verf misverft:* de kleur ontkleurt, d.w.z. alle kleuren doet verdwijnen.
57 *leght afgeslooft:* dodelik vermoeid ter neer ligt.
58 Had haar hoogtepunt bereikt. De Nacht wordt voorgesteld als op een wagen langs het hemelgewelf rijdend.
62 *geen vryaedje moe:* nog niet aflatend van zijn vrijage.
64 *Op Nasoos trant:* op de wijze van Ovidius, die in zijn *Ars amatoria* een leergang voor de minnaars gaf; *jammerklagen:* liefdeklachten.
66 *frissche:* jeugdig krachtige.
68-72 Uit deze verzen blijkt dat zijn vader, '*d'eer der Keurestaeten*', verraderlik vergiftigd was.
74 *koets:* legerstede.
78 *Min:* Amor.
79 *vierigh aen te houden:* hartstochtelik te blijven aandringen.
81 *een':* een zoon.
84 *Keuren:* keurvorsten.

Te Heidelbergh, en Kleef; als Keurgezant
Zijn meesters last gesterckt by Ferdinand;
Van Barbaryn omhelst wert, als zijn' broeder;[87]
By Luidewijck, en Vrankrijcks grooten hoeder
Den Kardinael Armand zoo hoogh gezet;[89]
In 's Gravenhaege, en Leeuwaerde, om de wet
En 't hofrecht van die landen te bewaeren,[91]
Genoot wert, in het opgaen van zyn jaeren.
Ick zwyge hoe de Keurvorst om mijn trou[93]
Veel nooder dan zijn' vinger missen wou
Den Kantzelier, die zijn gespreide volcken[95]
Regeerde, en 't hof van Brandenburgh, door wolcken
En starren heene, alom in top verhief.
Volhardt, hou aen by uw verkore lief:
Zy zal uw min met wederminne loonen,
't Geluckigh ende alle uw verdrieten kroonen.
Uw moeder ziet de bruiloft in 't gemoet,[101]
Een' jongen neef allengs, op grootvaêrs voet[102]
En vaders spoor en voorgang, met zijn schreden
Hen volgen, en hun ampt ten hove kleeden.[104]
Zoo sprack hy, en verdween aen ydel lucht,[105]
Gelijck een droom. de minnaer met een zucht
Van liefde volght den wensch van zynen vader,
Geraeckt in 't hart der liefste, spreecktze nader,
Tot datze in 't endt bewillight 's minnaers be.
De bruiloftsgodt daelt neder, als dees twee,
Een hart, een ziel, in 't bruiloftshuis vergaêren,[111]
Geleitze met zijn tortse, op zang en snaeren,
Naer 't weeligh bed, daer 't op een scheiden gaet,[113]
De bloode bruit haer maeghdelijck gewaet
Verworpt, op klanck van toegezonge rymen,[115]
En dus ontfangt het afscheit van godt Hymen:
Wat schaemroot verft de rozen op uw wang
Noch rooder door de traenen? dit 's de gang
Dien grootmoêr, en uw moeder voor u gingen;
Toen zy getroost de bruidegoms ontfingen,[120]

87 *van Barbaryn:* door Cesar Barberini.
89 *Kardinael Armand:* Richelieu.
91 *bewaeren:* handhaven. Welke functie hij hier vervulde, is ons niet gebleken. Ook de andere biezonderheden van zijn ambtelike loopbaan vonden wij nergens vermeld.
93 *om:* wegens.
95 *Den Kantzelier:* d.w.z. hem zelf; *gespreide:* vet uiteen wonende.
101 *in 't gemoet:* tegemoet.
102 *neef:* kleinzoon.
104 *kleeden:* bekleeden.
105 *aen ydel lucht:* zich oplossend in de lucht.
111 *Een* (met accent).
113 *weeligh:* genotvol; *op een scheiden:* nl. van haar vriendinnen, die haar met *toegezonge rymen* (vs. 115) naar de slaapkamer geleiden.
115 *Verworpt:* afwerpt.
120 *getroost:* vrijwillig, goedgunstig.

Omvlochten met haere armen, blanck en zacht,
En 's morgens zich bedanckten van den nacht,[122]
Die zulck een vreugt en vrientschap kon verwecken.
De duiven van de minne treckebecken,
Op 't klappen van het kussen, mont aen mont.
De bruigom, lang aen 't quynen, wort gezont
Door dezen geur, gepluckt op roode tippen
Van nimmer zadt genoegh gekuste lippen:
En Venus, die de vlam ontvonckt, en blust,
Noopt zelf de bruit, tot datze wederkust.[130]
Gelieven, kust dat mont en harten kleven.
Het bruiloftsbedt is d'acker, daer het leven
Op bloeit, en groeit, al even groen en bly.
Dit 's Venus bouw. hier staet de weerelt by.[134]

Op d'afbeeldinge van Mejoffer Maria van Block.[aant. *]

Taleis virgo dabat ore colores.

De schilder, in het mengen van zijn verve,
Ontleende 't eêlst van Venus, en Minerve,
Van Venus de bevalligheit, en gunst,[3]
Van Pallas de voorzichtigheit, en kunst:[4]
Zoo wordenze in *Maria* bey gevonden.
Is 't wonder dat zy Heimbachs hart kost wonden![6]

J. V. VONDEL.

122 *zich bedanckten van:* dankbaar waren voor.
130 *Noopt:* zet aan.
134 *bouw:* teelt; *hier .... by:* hierdoor.
* Dit gedicht hoort bij 't vorige. Het motto, ontleend aan *Aeneis* XII, vs. 69, betekent: zo bloosde de maagd.
3 *gunst:* vriendelikheid.
4 *voorzichtigheit:* beleid.
6 *kost:* kon (Brabantse vorm).

Den Doorluchtigen, en Overgeleerden Heer, H. Paulus Terhaar;[aant.]
*

Voornaamst Professor der Historien, en Latynsche en Grieksche Welsprekentheit ter hooge schole tot Duysburgh:

Qualis gemma micat, fulvum quoe dividit aurum!

Zal Duysburgh wel zyn zeegen kunnen vatten,
Nu Haar 't geluk dien toegiet in den schoot?
Met uwe komste? en teffens al de schatten
Van wetenscap, als uyt een rykke vloot
Van oude, en nieuwe, en uytgeleerde boekken
By een gehaalt? en keurich opgesocht
Met oordeel? naa wydloopich ondersoekken
Der Volken, en met moeite, en last gekocht?
Kan Duysburgh zyn geluk dan recht waardeeren,
Zoo schat men het gelukkigh! want elk zal
Het om Terhaar, als 't Grieksche Delphos, eeren;
Elk naa zyn les (gelyk naar hemelval,
Orakels van Apollo!) koomen hooren!
Tot Duysburgh werd ouwt Delphos nieuw herbooren.

J. v. Vondel.

* Van 1659. - Naar de tekst vóórin het boekje, getiteld: ‘Poëmatia, Εὐχαριςτικά, et 'Εγκωμιαστικά; Ad Clarissimum, Doctissimum, & Literatissimum Virum, Dn. Paulum Terhaarium Amstelodamaeum. Quum In inclyta Electorali Clivensium (quae est Duisburgi ad Rhenum) Academia summo cum applausu Historiarum, Eloquentiae, ac Graecae Linguae Professor inauguraretur Pridie Kalendas Novembres. Anno M.DC.LIX’. Het boekje, ontdekt en besproken door Dr. Sterck in *Oud en Nieuw over Joost van den Vondel*, blz. 58 vlgg. draagt geen drukkers- of uitgeversnaam; ‘'t zal echter wel in Duisburg gedrukt zijn omdat er Duitsche letters in voorkomen’. (Dr. S.).
Het m o t t o is ontleend aan *Aeneïs*, X, 134, en wordt door Vondel vertaald (zie dl. 7, blz. 34): ‘blonck zoo schoon, gelijck een gesteente in root gout gezet’.

Onderwys
Van het geloofshooftpunt der H. Dryeenigheit.

aant. *

Getrocken uit het vijfde boeck der Bespiegelingen van Godt en den Godtsdienst, Door J. v. Vondel.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM DE WEES, op den Middeldam, M.DC.LIX.

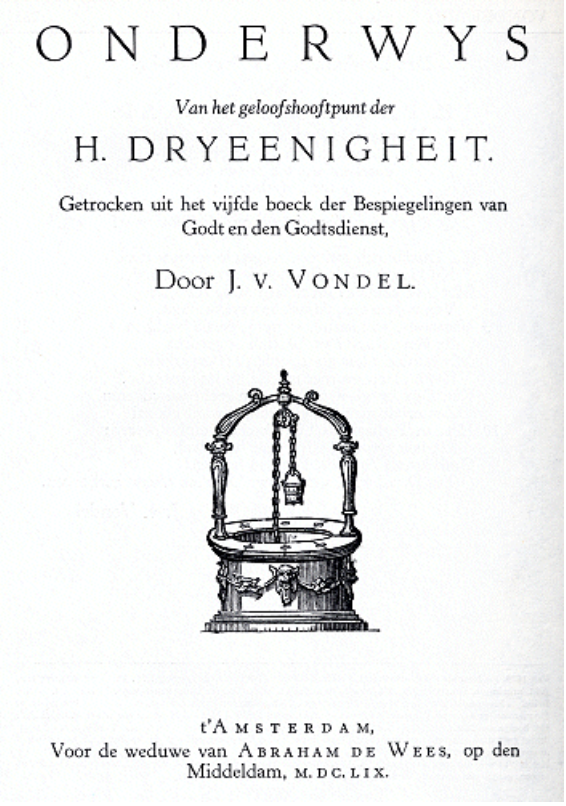

ONDERWYS

Van het geloofshooftpunt der

H. DRYEENIGHEIT.

Getrocken uit het vijfde boeck der Bespiegelingen van Godt en den Godtsdienst,

Door J. V. VONDEL.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM DE WEES, op den Middeldam, M.DC.LIX.

* *Onderwys Van het geloofshooftpunt der H. Dryeenigheit*, van 1659. (Zie Ungers *Bibliographie*, nr. 592). - Het oorspronkelijke titelblad met het putje van de drukkersfirma Abr. de Wees is hiernaast typografisch nagevolgd. De bewerking is van Prof. B. H. Molkenboer O.P. Men lette op Vondels titel: *Onderwys*. Hij bedoelt dus meer een uiteenzetting van de christelijke leer dan een verdediging daarvan, al wijst hij met eenige bestrijding de loochenaars der Drieëenheid aan.

Aen den heilgeerigen Lezer.*

[1] De godtvruchtige Thomas van Kempen zeght wel en wijsselijck:[1]
[2] *Wat baet het u hoogh van de Dryeenighiet te redenkavelen, indien gy*
[3] *ootmoedigheit ontbeert, en hier door de Dryeenigheit mishaeght! zeker*
[4] *hoogdravende woorden heiligen nochte rechtvaerdigen niemant*. Wy[4]
[5] stelden dan dit beknopt onderwijs niet op papier, om spitsvon-
[6] digh te schijnen in eene stoffe, die ongrondeerbaer, godtvruchtiger[6]
[7] gelooft en aengebeden, dan waenwijs en vermeeten onderzocht[7]
[8] wort: maer aengezien veele eenvoudigen jammerlijck van de waer-
[9] heit, aengaende het geloofspunt der heilige Dryeenigheit, [ons in
[10] Godts woort geopenbaert, en eene doorgaende ry van alle eeuwen[10]
[11] stantvastigh tegens opdonderende godtslasteraers verdadight] mis-[11]
[12] leit worden, en men onder de hant yvert om Christus, Godts zoone,
[13] en den Heiligen Geest, van hunne godtheit, en goddelijcke eere,
[14] en het wezen, datze met Godt den Vader gemeen hebben, te be-
[15] roven; oock in dier voege, dat'er een ziel gewonnen schijnt, wan-
[16] neer Christus die luister by iemant benomen, de Dryeenigheit voor[16]
[17] een wanschapen gedroght aengezien wort; zoo achtten wy niet on-[17]
[18] stichtigh in het licht te geven dit onderwijs, gelijck het getroc-
[19] ken is uit het vijfde boeck mijner bespiegelingen van Godt en den[19-20]
[20] Godtsdienst, die noch ongedruckt zijn. Laeten zommigen zich voor-[20]
[21] staen hier meer scherpzinnigheit dan bewijsredenen te hooren: zy[21]

* *Aen den heilgeerigen Lezer:* aan den lezer, die zijn heil, nl. zijn eeuwig heil nastreeft (vgl. r. 29), en wel door het kennen van de geopenbaarde waarheid. Vondel heeft zijn *Onderwijs* aan niemand speciaal opgedragen. Alleen zond hij een ex. der uitgave toe aan den Haarlemschen priester Augustyn Alsten Bloemaert als troost op zijn ziekbed, met een kort gedichtje, dat de lezer onmiddellijk achter het *Onderwys* vindt afgedrukt.

1 *De godtvruchtige Thomas van Kempen:* zoo luidt ook heden nog het katholieke spraakgebruik. Thomas Hamerken heet naar zijn geboorteplaats Kempen (in de buurt van Keulen) Thomas à Kempis. Als regulier kanunnik van St. Augustinus leefde hij vele jaren in het klooster op de St. Agnietenberg bij Zwolle, waar hij ook stierf (1380-1471). Als vruchtbaar schrijver van ascetische werken heeft hij de bekende *Navolging van Christus* op zijn naam staan, een traditie, waarbij Vondel zich aansluit, want zijn Thomas-citaat is daar te vinden in 1e Boek, 1e Hfst.

4 *hooghdravende:* verheven;

6 *ongrondeerbaar:* ondoorgrondelijk.

7 *vermeeten:* vermetel.

10 *doorgaende:* aaneengesloten.

11 *opdonderende:* met geraas te voorschijn komende.

16 *Christus:* is hier 3de nvl.; *by:* door; *benomen:* ontnomen.

17 *een wanschapen gedroght:* een onmogelijk verzinsel.

19-20 Uit deze regelen blijkt dus duidelijk, dat Vondel al in 1659 zijn *Bespiegelingen*, die pas in 1662 verschijnen zouden, gereed had. Waarom hij niet terstond het heele leerdicht uitgaf, maar alleen dit fragment, dat in het vijfde Boek der *Bespiegelingen* met verandering alleen van den begin-regel (vgl. *Onderwijs*, vs. 1 en *Besp.* V, vs. 875) en toevoeging van twee slotregels (resp. *O.* vs. 379-80 en *B.* V, 1252) terugkeert, kan alleen verklaard worden uit Vondels overtuiging, dat het Unitarisme ofwel Socinianisme, dat het bestaan van Eén God en Drie Personen loochende, het Pantheïsme van Spinoza bevorderd had en daarom als een gronddwaling het eerst en nadrukkelijkst moest worden bestreden.

20 *Laeten zommigen zich voorstaen:* Wanneer sommigen beweren.

21 *scherpzinnigheit:* hier wel in den ongunstigen zin van haarkloverij; *bewijsredenen:* redeneering die bewijst, argumenten.

mogen gedencken dat wy, dit een onderwijs noemende, oock moeten intoomen de waenwijsheit der tegenspreeckeren, die, eerze den grontslagh der rechtzinnige leere vatten, terstont dwersdrijven,[24] en zich laeten voorstaen wonderlijcke zwaericheit te vinden, eer men hun den wegh ter waerheit baent; en hierom hoeft men om[26-28] de verscheidenheit der woorden niet te krackeelen, wanneerze ons tot eenerley verstant brengen. Godt, het waerachtige licht, verlichte alle heilgeerige harten met d'afstraelende genade van zijnen Heiligen Geest, op datze de waerheit kennende, in die kennisse getrouw volharden, en Godt den Vader, Godt den Zoon, en Godt den Heiligen Geest, eenen zelven Godt, in het eeuwige licht aenschouwen mogen.

1. Ioan. 5.[34]

In den hemel zijn dry, die getuigen, de Vader, het Woort, en de heilige Geest: en deze dry zijn een.

S. Augustijn in het eerste boeck tegens Maxim.[37]

De Vader, de Zoon, en de heilige Geest zijn een, om hunne ondeelbaere en een zelve natuur.

De zelve in het eerste boeck der Dryeenigheit.[40]

Daer men d'eenigheit der Dryheit des Vaders, en des Zoons, en des heiligen Geests onderzoeckt, wort nergens gevaerlijcker gedwaelt,[42] *nochte iet arbeitzaemers onderzocht, nochte iet vruchtbaerders gevonden*.

24 *dwersdrijven:* moeilijkheden maken, objecteeren.

26-28 *en hierom* enz.: Wanneer wij het over de zaak, het begrip maar eens zijn, moeten wij over 't verschil van woorden en termen niet redetwisten.

34 1 *Joan.* 5: nl. in den eersten brief van den H. Joannes, hfdst. V, vs. 7. De Vulgaat heeft: Tres sunt, qui testimonium dant in coelis: er zijn er drie die getuigen in den Hemel, zooals ook de Statenbijbel en Mourentorf vertalen. Vondel geeft den tekst blijkbaar in eigen vertaling.

37 *S. Augustijn in het eerste boeck tegens Maxim:* bedoeld is het werk van den H. Augustinus: *Contra Maximinum haereticum Arianorum episcopum libri II.* Migne, P.L. XLII, kol. 741-vlg. Vondels tekst is geen letterlijk citaat, maar een samenvatting van Augustinus' betoog tegen den Ariaanschen bisschop, die alleen gelijkheid van wil, niet van natuur, tusschen de goddelijke Personen toegaf.

40 *De zelve in het eerste boeck der Dryeenigheit:* dezelfde (Augustinus) in *De Trinitate*, Lib. I, Cap. 3; 'Ubi quaeritur unitas Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti .... nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid invenitur', Migne, P.L. l.c., kol. 822. Vgl. mijn studie over 'Augustinus en Vondel' in *Miscellanea Augustiniana*, Rotterdam, MCMXXX, bl. 500-22.

42 *Geests:* een vaak door Vondel gebruikte 2de nvl.-vorm.

Onderwys *Van het geloofshooftpunt der* H. Dryeenigheit.

Ter lang gewenschte tijt quam Godt uit zijnen troon[1]
Te voorschijn in zijn bloet, den menschgeworden zoon,[2]
Toen Godt de zoon, wiens lof alle eeuwigheit verduure,[3]
Het lichaem aenschoot, en zich zelf met ons natuure[4]
Door eenen bant, zoo ras de Geest der Godtheit wrocht
In 't lichaem van de maeght, dat zuiver vat, verknocht;[5-66]
Een ongehoort verbant, van niemants brein begrepen,[7]
Van geen vernuft gevat, hoe kloeck, hoe scherp geslepen.
Schoon, Ebions scholier, Socinus dit beschimpt,[9]
De heerlijckheit van Godt den zoon bepaelt, en krimpt,[10]
Gelijck een' mensch, ontbloot van Godts oneindigh wezen,
De zellefstandigheit der Godtheit, noit volprezen:
Dewijl hy hem nochtans met godlijcke eer vereert;[13]
Zoo wort door d'eer des zoons de vader geschoffeert,[14]
En JESUS by gevolgh ten afgodt trots en stouter

1 *Ter lang gewenschte tijt:* op den tijd, die zooveel eeuwen, op grond van Gods beloften aan het Joodsche volk, was afgeroepen en tegemoet gezien.
2 *in zijn bloet:* niet in physiologischen, maar alleen genealogischen zin te verstaan, in zijn Zoon, zooals onmiddellijk de oneigenlijke term verklaard wordt.
3 *alle eeuwigheit verduure:* door alle eeuwen duren moet.
4 *Het lichaem aenschoot:* het menschelijk lichaam en daarmee de menschelijke natuur aannam.
5-6 *zoo ras* enz.: op 't oogenblik dat de H. Geest werkte in Maria's maagdelijk, door geen man bevrucht lichaam. De ontvangenis van Christus had plaats bij de boodschap van den Engel, vgl. *Matth.* I, 20; *Luc.* I, 35. De Kerk herdenkt de menschwording van Christus dan ook op 't feest van Maria Boodschap, 25 Maart, negen maanden vóor Kerstmis, het geboortefeest.
6 *verknocht:* van verknoopen, verbinden, vgl. *Lucifer*, vs. 471.
7 *Een ongehoort verbant:* een geheel nieuwe verbintenis, nl. van Godheid met menschheid; vgl. o admirabile commercium van de Kerstliturgie, en zie *Altgeh.* I, 1335-36 en *Lucifer*, vs. 893.
9 *Schoon:* ofschoon; *Ebions scholier, Socinus* (lees: Socínus): In Vondels tijd gold een zekere Ebion of Hebion nog altijd als de stichter van de jodenchristen-secte der Ebionieten, die van de apostolische tijden tot de Vde eeuw bestaan heeft. Ebion was echter geen historisch persoon, maar het Hebreeuwsche woord, waarmee de Ebionieten als *armen* door zich zelf, als *armzaligen* door hun tegenstanders werden aangeduid. Ook St. Thomas Aq. noemt tusschen de vroegste Antitrinitariërs Ebion (*S.c. Gent.* IV, cap. IV). Vondel noemt Faustus Socinus, in Sienna geboren en naar 't buitenland uitgeweken (1539-1604), hun geestverwant, omdat hij evenals zij de menschwording van God den Zoon (*dit*) en dus de Godheid van Christus loochenden, zooals tot vs. 12 gezegd wordt, wat met de ontkenning van de leer over de Drieëenheid onmiddellijk samenhangt. Socinus heeft die ontkenning in West-Europa gepropageerd; daarom noemt Vondel hem: *d'erfvyant der Dry-eenigheit*, vs. 47; zijn volgers heeten Unitariërs, Anti-trinitariërs en vooral Socinianen.
10 *bepaelt, en krimpt:* beperkt en inkrimpt; van dit *krimpt* is *de zellefstandigheit der Godtheit* in vs. 12 (Gods wezen) het voorwerp.
13 Hoezeer Socinus de Godheid van Christus verwierp, oordeelde hij toch, dat Christus om zijn bovennatuurlijke ontvangenis in een maagd, zijn zending en zijn opneming ten Hemel aanbeden moest worden. Dit was de algemeene opvatting der Socinianen, daarom ook als Adoranten onderscheiden van de hun verwante Nonadoranten, die met Frans Davidis te Siebenbürgen (1510-1579, *Frans te Zevenbergh* noemt Vondel hem, vs. 367) dit recht op aanbidding verwierpen.
14 *geschoffeert:* geschonden.

Verheven, hooger dan voorheene oit Heidensch outer
Verheven wert: want lijdt de Godtheit nimmermeer[17]
Dat iet beneffens haer de hooghste en opperste eer[18]
En prijs ontfang', zoo wort met recht geensins geleden
Dat Christus, als een Godt, alom werde aengebeden.[15-20]
Maer d'eer komt Godt den zoon, als een onscheibaer lot[21]
Van dien oneindigen eenwezigen, met Godt[22]
Den Vader, en den Geest, eenzelve wezen t'zamen,[23]
En onderscheên in dry, betekent door dry naemen.[24]
De Joodsche Filo bouwt de Dryheit op dien gront.[25]
De groote Maimon spreeckt met hem uit eenen mont.[26]
Zy stellen een' die kent, gekent wort, en de kennis;[27]
Waerin hen Albo volght, en natreet, zonder schennis.[28]

17 *lijdt:* duldt; *nimmermeer:* nooit.
18 *beneffens haer:* tegelijk met haar, of naast haar.
15-20 Vondel bedoelt, dat Socinus zichzelf tegenspreekt met goddelijke eer toe te kennen aan een persoon, waarvan hij de goddelijkheid ontkent.
21 *komt:* komen met den 3den nvl. als in 't Mdnl., met de beteekenis: komt toe, vgl. *Lucifer*, vs. 369; *onscheibaer lot:* onafscheidelijk recht.
22 *dien oneindigen eenwezigen:* den oneindigen God, die één en ondeelbaar van wezen of natuur is.
23 *eenzelve wezen:* een en hetzelfde wezen, één essentia.
24 *En onderschêen:* dit hoort bij *eenzelve wezen;* Gods wezen is ondeelbaar en onscheidbaar, maar onderscheiden in drie Personen, die elk door hun eigen naam, (Vader, Zoon en Geest) worden aangeduid.
25 *De Joodsche Filo:* Philo Judaeus uit Egyptisch Alexandrië, een tijdgenoot van Christus en de hoofdvertegenwoordiger van de Grieksch-Joodsche strevingen, die een verbinding van de Oud-Testamentische leer met de Platonische en Stoïsche wijsbegeerte beoogden. Vondel zegt dat deze Philo *de Dryheit op dien gront* bouwde, waarmee hij bedoelt, dat Philo in de ééne Godheid een zekere drieheid aannam, door drie namen aangeduid. Zie noot op vs. 29-32. Overigens is de tegenwoordige critiek allang teruggekomen van de gulheid, waarmee vroegere apologeten bij de oude Joden en Grieken eenig begrip van het christelijk leerstuk der Drieëenheid aannamen.
26 *De groote Maimon:* Mozes Maimonides of Mozes ben Maimoen (1135-1204), Spaansch Joodsch wijsgeer, die het Aristotelisme op de oud-testamentische leer heeft toegepast. St. Thomas v. Aq., die hetzelfde deed ten opzichte van de christelijke openbaring, citeerde hem als Rabbi Mozes. Ook in de bovengenoemde werken wordt hij bij herhaling aangehaald.
27 In de Observationes, waarmede Joseph de Voisin de ed. van Raymundus Martini's *Pugio Fidei* van Parijs 1651 toelichtte, wordt bl. 400 een Hebreeuwsche tekst van Maimonides aangehaald, die in de bijgevoegde Lat. vertaling luidt: ‘Dic Deum esse ipsum cognoscentem, ipsum esse rem cognitam et ipsum esse cognitionem ipsam, ita ut haec omnia unum sint.’
28 *Albo:* Josef Albo, Spaansch Joodsch wijsgeer van de XVe E. († 1444), in veel opzichten een leerling van Maimonides. Voisin citeert hem als ‘auctor Sepher-Ikkarim’ (het Boek der Beginselen), zijn hoofdwerk, waarin hij de gemeenschappelijke basis der godsdiensten poogt op te sporen. *Zonder schennis:* zonder die voorstelling aan te randen; eensgezind.

Zy geven Godt den Zoon den titel van Godts Woort,
Daer Godt het al door schiep, en dat van geen geboort,
Gelijck de Vader, weet, die niet dit Woort quam teelen
Naer menschelijcken stijl. zoo veel Rabbijnen scheelen[29-32]30-32
In Christus Godtheit, noch Messias titel niet.[32-33]
Dit is d'aertsengel, Godts gezant, die wijt gebiet,[34]
Verlosser, Bethels Godt, aen Amrams zoon verscheenen,[35]
Uit eene doorne haegh; een engel, die voorheenen
Hen uit Egypten leidde, en met zijn aengezicht
Voorheentrock; die genaeckt het heilige gesticht
Des tempels. vraegh 't vernuft der schranderste Kabaelen:[34-39]39
Zy onderscheiden Godt in dry doorluchte straelen,

29-32 De reeds genoemde werken geven vele teksten van oude rabbijnen, die deze uitlating van Vondel rechtvaardigen. Witzius, die zich in *De Principiis Fidei Judaicae* (bl. 257) en in zijn Dissertatio de Ss. Trinitate (bl. 329) op Pico della Mirandola's uitspraak beroept, dat de Joden het mysterie der Drieeenheid hebben gekend, besluit een reeks van Hebreeuwsche citaten aldus: ‘Dit was de Theologie, dit de manier van spreken van de oude Joden omstreeks den tijd van onzen Heer Jesus. Zij noemden den eeniggeboren Zoon van God het Woord’ (bl. 308-9). Ook haalde hij teksten van Philo aan, die in zijn boek περι τῆς Μωσέως κοσμοπόιας leerde, dat de wereld-idee die aan de schepping voorafging, het goddelijk Woord was (τὸν θεῖον λόγον), dat alles gemaakt heeft (bl. 311). Witzius voegt er bij: ‘Of ik begrijp er niets van, òf Philo heeft zich zelf niet begrepen, òf dit zijn voortreffelijke getuigenissen van ons geloof’ (bl. 312).

30-32 *Daer Godt het al door schiep:* De *Pugio Fidei* citeert Rabbi Elieser: Non est creatus mundus nisi per verbum Domini, vgl. Ps. XXXIII, 6. Verder bedoelt Vondel niet, dat Gods Woord *van geen gehoort weet*, evenmin als de Vader, want alleen de Vader heet in de chr. theologie ongeboren en de Zoon (het Woord) geboren en niet gemaakt; maar Vondel bedoelt, dat die geboorte van het Woord uit den Vader niet geschiedt zooals bij de menschen een zoon uit een vader geboren wordt. De goddelijke voortbrenging immers is geheel geestelijk en niet lichamelijk, hoewel er toch de gelijkheid van natuur is (bij God den Vader en het Woord), op grond waarvan de voortkomst van het Woord uit den Vader geboorte heet.

32-33 Versta: Tal van rabbijnen maken geen onderscheid tusschen Christus als zoon Gods en Messias; m.a.w. tal van rabbijnen erkennen den Messias als Zoon Gods en nemen dus de Drieëenheid aan. Die rabbijnen, vooral Maimonides, haalt de *Pugio Fidei*, P. III, Dist. III, (in de ed. 1651, bl. 508-vlg.) uitvoerig aan, evenzoo: *De Arcanis*, Lib. III-VII (ed. 1561, bl. 73-vlg.).

34 De term *aertsengel*, die in het O. Test. en bij de rabbijnen niet voorkomt, beteekent: eerste en voornaamste gezondene of *Godts gezant*, de Messias, wiens gebied geen einde kennen zal.

35 *Verlosser:* dit woord heeft hier de algemeene beteekenis van bevrijder; Reuchlin spreekt van Messiha ille redemptor (bl. 456). *Bethels God:* de Heer aan Jacob te Bethel verschenen, *Gen.* XXVIII, 13, die, later als Engel Gods aangeduid, tot Jacob zegt: Ik ben de God van Bethel, Gen. XXXI, 11, 13; *Amrams zoon:* Mozes, vgl. *Exod.* III, 2.

34-39 Vondel bedoelt, dat de Engel, die volgens *Exod.* XXIII, 20-vlg. de Joden uit Egypte zou leiden, naar de interpretatie der vroegere rabbijnen de Messias, de Verlosser was, d.w.z. dezelfde goddelijke Persoon, die later mensch zou worden. De teksten echter, waarop deze meening steunt, zijn, voor zoover in de aangehaalde boeken te vinden, niet geheel bevredigend. Ook heeft Vondel het oog op Malachias III, 1 (Vulg.): ‘Ecce, ego mitto angelum meum et praeparabit viam ante faciem meam, et statim veniet ad templum suum dominator’, waarin echter de engel eerder op den voorlooper Joannes slaat, terwijl faciem meam voor sommige rabbijnen de Messias is. Vgl. Galatinus, bl. 97 en het bij dezen afgedrukte werk *De arte cabalistica* van J. Reuchlin, Lib. I, bl. 456-57, 514; een betreffend citaat van Albo bij Voisin in Raymundus' *Pugio Fidei*, bl. 398. Witzius, uitgaande van een commentaar van Rabbi Aberbenel op het ‘angelus faciei ejus’ van Isaïas, LXIII, 9, meent, dat deze engel Jehovah moet zijn, maar toch op eenigerlei wijze onderscheiden van den persoon, wiens engel hij heet: *Diss. de Trin.*, bl. 299-300.

39 *Kabaelen:* schrijvers der Kabala, of Kabalisten (vgl. vs. 50); de Kabalisten zijn evenals de Talmudisten (vgl. vs. 50) de oude Joodsche wetverklaarders, maar met dit onderscheid volgens Reuchlin (l.c. bl. 453-vlg.), dat de Kabala zich meer met de speculatieve, de Talmud met de wettelijke zijde van het Jodendom bezig houdt. De in bovengenoemde werken aangevoerde rabbijnen-teksten zijn zoowel aan de Kabala als aan den Talmud ontleend.

Den Vader, en den Zoon, of't Woort, en oock den Geest.
Zy zien de mooghlijckheit dat Godt zich op de leest
Des menschdoms passe, en zich met ons natuur bekleede.
De Talmud eigent hem Godts hooghsten titel mede,
Den naem, by geen Hebreen te noemen onverschoont;
En ziet den tijt, die Godt met zijnen vinger toont.[40-46]
Hoe kan d'erfvyant der Dry-eenigheit met reden[47]
Dan drijven dat dit punt der Dryheit den besneden
Ten aenstoot dient, en van Messias kroon vervremt;
Naerdien de Kabalist, en Thalmud dit bestemt,
En menigh grijs Rabbijn, die, blijde op Davids zangen,[51]
Messias tegengaen, op 's vaders troon ontfangen,
Aenbidden, eeren, en hem offeren, terwijl
De jongste Joden stout veraerden van dien stijl:[53-54]
Gelijck d'erfvyanden der Godtheit van Godts zoone,[55]
Verbastert van den stijl der vadren, met dees kroone
Van doornen, Christus noch verdrucken, en zijn licht,[56-57]
Om dat natuur en reên voor dees geheimnis zwicht.[58]
Wie door zijn reden dit geloofspunt wil beseffen,[59]
Dat niet met reden strijt, maer hooger staet te treffen
Dan menschelijck vernuft en reden schieten kan,[61]
Die overschrijt verwaent en reuckeloos den ban,[62]
En merckpael, hem gestelt by Godt, die ons van boven[62-6363]

40-46 Deze vss. zijn eerder samenvattingen dan rechtstreeksche citaten van Galatinus' hoofdstukken: Quod Deus sit trinus et unus (Lib. V. cap. I, bl. 27-vlg.) en die over de toepasbaarheid van den heiligen naam van God op den Messias: Lib. III, Cap. VIII-XI, bl. 87-96; Vondel bedoelt: de oude rabbi's geven blijk, van de drie goddelijke Personen iets te weten; zij erkennen de mogelijkheid, dat een dier Personen de menschelijke natuur aanneemt; zij geven den Messias den hoogsten naam van God, nl. IHVH (Jehovah), het tetragrammaton (de vierletterige naam), die geen Jood ongestraft (*onverschoont*) mocht uitspreken; en zij verwachten den door God aangeduiden tijd, waarin de Messias verschijnen zal.

47 Na de herinnering aan al die getuigenissen der oude Joden ten gunste van de Drieëenheid, vraagt Vondel: hoe kunnen nu zij, die van geslacht op geslacht de Drieëenheid hebben bestreden (*d'erfvyant der Dry-eenigheit*, waaronder wel vooral Socinus c.s. bedoeld zijn), beweren (*drijven*), dat deze leer de Joden (*den besneden*) van het Christendom en van den Messias vervreemdt?

51 *op Davids zangen:* in de commentaren van Kabala en Talmud op de Psalmen;

53-54 *terwijl De jongste Joden* enz.: In het uitspelen van de oude Joden tegen de jongere ligt de voornaamste strijdmethode der aangehaalde apologeten. Met name Galatinus spreekt herhaaldelijk over de recentiores seu juniores Talmudistae et Judaei.

55 *d'erfvijanden der Godtheit van Godts Zoone:* dit zijn in 't algemeen: al degenen, die ooit van de Ebionieten af tot Vondels dagen toe de goddelijkheid van het Eeuwig Woord, en dus het bestaan der Drieëenheid hebben aangerand.

56-57 *met dees kroone Van doornen* enz.: Met deze onverwachte en hier eenigszins geforceerde beeldspraak kan Vondel op niemand dan op Baruch Spinoza (doorn: spina) doelen, die sedert 1654 te Amsterdam zijn meeningen zoowel tegen de christelijke als joodsche traditie verkondigde. Ook elders in de *Bespiegelingen* zinspeelt Vondel vrij duidelijk op den jongen wijsgeer (vgl. o.a.: I, 534, 1376; II, 872, 908, 917, 984) zonder ooit zijn naam neer te schrijven. En dat Vondel bij zijn verdediging van de Drieëenheid zich tegelijk tegen Socinus en Spinoza keert is verklaarbaar doordat beider stelsels elkaar zoodanig vonden, dat men van een ‘vermenging van Spinozisme en Socinianisme’ kan spreken (W.J. Kühler: *Het Socinianisme in Nederland*, 1912, bl. 239, 241, 247).

58 Versta: omdat het geheim der Drieëenheid natuur en rede te boven gaat.

59 *reden:* verstand.

61 *schieten:* beschieten.

62 *reuckeloos:* roekeloos.

62-63 *ban, En merckpael:* elders *ban en banpael, Ad. in Ball.*, vs. 4, grenzen.

63 *by:* door.

Zijn waerheit openbaerde, op datwe haer gelooven,

Gelijckze op den pilaer der waerheit, zijne kerck[65]
Gehouwen, eeuw op eeuw, den afgront valt te sterck:[25-6666]
Ferneel uit Plato stelt, door 't helder licht van reden,[67]
In een', die 't al regeert, dry eveneeuwigheden,
Het goet, 't verstant, en oock de ziel van 's weerelts kloot.
By 't goet verstaet hy Godt, den Vader, die dit groot[70]
Gebouw van hemel, aerde, en zee, en alles stichte,
Eenvouwigh, onbeweeght, en, boven al 't verlichte
Verstant gerekent, rijck in alles, overvloeit
Van goedertierenheit. 't verstant, dat eeuwigh bloeit,[72-74]
Ontspringt oirsprongkelijck van dezen goeden vader,
Gelijck een glansrijck licht, uit aller glanssen ader,[76]
De zonne, en dit verstant is een verstandigheit,[77]

65 *pilaer der waerheit, zijne kerck:* I *Tim.* III. 15.

25-66 Bij wijze van inleiding op zijn eigenlijk betoog tegen de Socinianen, wier dwalingen door het opkomende rationalisme van Spinoza bevorderd werden, doet Vondel vooreerst een beroep op de leer van de oude Joodsche wijsgeeren en rabbijnen, waarvan de voornaamsten eenig begrip van een zekere drieheid in God heeten gehad te hebben. Dit beroep is in overeenstemming met de methode van de christelijke apologeten, die in hun bestrijding van Joden en Mahomedanen het 'ex Judaeis contra Judaeos' trachtten toe te passen. Op uitnoodiging van den Spaanschen Jodenapostel St. Raymundus van Penafort schreef St. Thomas van Aquino zijn speciaal voor Joden en Saracenen bedoelde *Summa contra Gentiles* (door Vondel in zijn *Bespiegelingen* soms letterlijk gevolgd, zooals ter zijner plaatse zal worden aangewezen), en ongeveer tegelijkertijd schreef de uit het Jodendom bekeerde leerling van den H. Raymundus, de in Oostersche talen uitmuntend beslagen Raymundus Martini O.P. († 1285), zijn *Pugio fidei adversus Mauros et Judaeos*, welke in vele hss. verspreid was en te Parijs in 1642 en 1651 werd gedrukt. Van de *Pugio* afhankelijk zijn de *Victoria adversus impios Hebraeos* van den Karthuizer Porchetus Salvaticus (Par., 1520) en vooral *De arcanis catholicae veritatis contra obstinatissimam Judaeorum nostrae tempestatis perfidiam, ex Talmud aliisque hebraicis libris nuper excerptum* van den Franciscaan Petrus Colonna, genaamd Galatinus. Dit boek beleefde tal van drukken: 1518, 1550, 1561, 1602, 1603, 1612, 1672 en had op zijn beurt weer veel invloed op de latere theologen (Billuart o.a.). Veel genoemd en verspreid was ook *De veritate fidei Christianae contra Ethnicos, Judaeos, Mohumetanos* van den Spaanschen humanist en Erasmusvriend Joannes Lod. Vives, uitgegeven en herdrukt in 1543, 1544, 1568, 1639. - Tegelijk met Vondel hield zich de calvinistische Utrechtsche student Herman Witzius met de destijds zoo actueele quaestie bezig, verdedigde o.a. in 1655 *Theses de Ss. Trinitate ex Judaeis contra Judaeos* en schreef *Judaeus christianizans circa principia fidei et Ss. Trinitatem* (Ultraj. 1661) met een *Dissertatio de Ss. Trinitate ex scriptis et hypothesibus Judaeorum* daaraan toegevoegd (p. 269-402). Hierin bestrijdt hij o.a. de àl te christelijk voorgestelde Joodsche referaten van Galatinus en zegt dat hij alleen maar wil aantoonen, dat de oude rabbijnen als door een nevel iets van de Drieëenheid geweten hebben (p. 332-33).

66 *den afgront valt te sterck:* voor de helsche machten onoverwinnelijk is, cfr. *Matth.* XVI, 18.

67 *Ferneel:* Jean Fernel, een destijds beroemd Fransch geneesheer en filosoof [1497-1558), die naast zijn hoofdwerk over pathologie een uitvoerig tractaat schreef *De abditis rerum causis*, opgedragen aan koning Henri II, wiens lijfarts hij was. Uitmuntend belezen in de Grieksche wijsbegeerte gaf hij in dit werk o.a. de meening van Plato over een drieëenheid in God. Vondel heeft Fernels tekst voor zich gehad, want vs. 67-82 is een letterlijke vertaling van dezen passus: 'Tria circa regem omnium Plato statuit coaeterna, bonum, mentem, et mundi animam. Bonum appellat rerum omnium patrem et authorem Deum, qui simplex et immobilis, supra omnem omnium naturam et intelligentiam in Parmenide constituitur, estque in omnia exuberans bonitas (vs. 67-74). A patre bonoque mens procedit, ut ab ingenita soli luce lumen splendidum, quae mens intelligentia est divina et optimus boni filius (vs. 74-79). A mente rursum anima mundi defluit, uti splendor a lumine, quae per omnia spirat, omnia in vita continet' (vs. 80-88). *Jo. Fernelii Ambiani De abditis rerum causis libri duo*, Francofurti, MDXCIII, bl. 113-14.

70 *By:* onder.

72-74 Deze bijstellingen hooren bij *Godt, den Vader* van vs. 70.

76 *aller glanssen ader:* in *Lucifer* vs. 327: Der eeuwigheden glans en ader.

77 *verstandigheit:* verstandelijk wezen, Gr. νους.

Die, goddelijck van aert, met reden wort gezeit
De beste zoon te zijn van 't beste goet des grooten.
De ziel der weerelt, uit 't verstant van 't goet gevloten,
Gelijck een strael van 't licht, straelt sterck met haeren strael[81]
Door alles, onderhoudt, en zielt het altemael.
Genade, ô Godt, genade, indien wy uwen zetel,
Den troon der Godtheit, der DRYEENIGHEIT, vermetel
Genaecken durven; in dat ongenaeckbre licht[85]
Het menschgeworden Woort, Emanuël, te dicht[86]
Bespiegelen; te diep uwe aertsgeheimenissen
Grondeeren; daer al 't brein der wijsten in kan missen.[88]
Wie zulck een zee doorwaet verzinckt tot over 't hooft.[89]
Hy is gezalight die dit aenbidt, en gelooft.[81-9090]
Men deelt al wat'er is rechtmaetigh in twee leden,[91]

81 Vgl. noot bij vs. 274.
85 *dat ongenaeckbre licht:* Vgl. lucem inhabitat inaccessibilem, I *Tim.* VI, 16.
86 *te dicht:* te veel van nabij.
88 *Grondeeren:* doorgronden, doorzoeken; *daer al* enz.: Versta: waarin de grootste verstanden zich makkelijk vergissen.
89 *zulck een zee:* ook in *Besp.* I, 359 vergelijkt Vondel Augustinisch de Godheid met een zee.
81-90 Tot vs. 80 waren de verzen inleiding. Evenals bij heldendichten en preeken laat Vondel daar een gebed op volgen.
90 Vgl. *Joan.* XX, 29.
91 *leden:* deelen.

In ongeschapenheit, en in geschapenheden,[92]
De schepper is alleen eene ongeschapenheit.[93]
Ontkleet nu Zoon en Geest van deze Majesteit;
Zoo zijnze geensins Godt, maer bloote schepselingen,[95]
Die wezen, en natuur van Godt te leen ontfingen;[96]
Zoo werdenwe in den naem der schepselen gewijt,
Gewasschen op de vont: maer dit besluit bestrijt[97-9898]
Alle onbesmette blaên, die Zoon, en Geest te gader[99]
Bekleên met d'eigenschap, en eer van Godt den Vader.[100]
De dwaelinge in het punt der Godtheit is gewoon[101]
Haer kracht te scheppen uit den naem of 't woort persoon,
De kerck te lasteren, als een die Godt durf deelen,
Een rechtuitstrijdigheit, en weêrspraeck bekrackeelen;[103-04]
Zoo menighmael zy dry in 't eenigh wezen stelt,
En dry persoonen in een Godtheit noemt en telt.
Het onbesleepen brein verbystert, weet niet beter[107]
Of dry persoonen zijn, als Jakob, Jan, en Peter,[108]
Oock dry gescheidenheên, en volght Fotinus vaen,[109]
Of d'Arriaensche vlag, al lang aen 't ondergaen.[110]

92 Versta: in het ongeschapene en het geschapene.
93 Versta: Wanneer men nu zegt, dat God de Zoon en de H. Geest tot het geschapene behooren.
95 *bloote schepselingen:* niet anders dan schepselen; *schepseling*, door Vondel meer gebruikt (XCI *Harpz.*, vs. 13; *Bruil. M. Block en A. Anslo*, vs. 4; *Besp.* III, vs. 270 en *Hersch.* X, 209) is volgens Dl. VII, bl. 751 analoog gevormd als bijv. sterveling.
96 *wezen en natuur:* zooals deze begrippen hier bij elkaar staan moeten ze beteekenen: aanwezen (zijn) en wezenheid: esse et essentia; *te leen ontfingen:* dus niet uit eigen recht en in zichzelf bezaten.
97-98 Versta: dan zouden wij met de doopformule: Ik doop u in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes, wat de twee laatstgenoemden betreft, in den naam van schepselen en niet van God geheiligd (*gewijt*) en gedoopt zijn.
98 *besluit:* gevolgtrekking.
99 *Alle onbesmette blaên:* de onfeilbare bijbel; *te gader:* gelijkelijk, evenzeer.
100 *Beklêen:* voorstellen of toekennen; *d'eigenschap, en eer van Godt den Vader:* nl. met de goddelijkheid, dus als God erkennen; *eigenschap* is hier ongewoon, daar de goddelijkheid het wezen van God of God zelf is.
101 Vondel geeft te kennen, dat de dwalingen omtrent de Drieëenheid ontsproten zijn uit een misverstand over de beteekenis van het woord persoon, dat inderdaad voor de Oostersche Christenen (de Grieken) eerder substantie dan individu beteekende. 's Dichters verdediging gaat nu uit van de zuiverstelling der begrippen *persoon* en *Gods inwendige werking* (vs. 161-vlg.). Wellicht steunt deze indeeling op Suarez, die zijn tractaat De Trinitate eveneens begint met de bewijsvoering ‘esse in Deo personas et processiones divinas’ (*Opera Omnia;* Par., 1856; tom .I, bl. 533). Voor de persoonsbeschouwing gaat Suarez op St. Thomas Aq. terug, die weer werkt met een definitie van Boëtius.
103-04 De dwaling legt de Kerk ten laste, dat zij Gods natuur en zelfstandigheid in drieën splitst, en twist ten gunste van een zich zelf tegensprekende ongerijmdheid, *Een rechtuitstrijdigheit:* een contradictio in terminis; in *Altgeh.* I, 1010 heet 't *Veelstrijdigheit*.
107 *onbesleepen:* onkundige.
108 *Jakob, Jan en Peter:* Ook St. Augustinus werkt met het voorbeeld van drie menschelijke personen, aangeduid door de bijbelsche namen Abraham, Isaäc en Jacob (*De Trinitate*, Lib. VII, cap. IV, 7, 8), waarvoor Vondel hollandsche namen kiest.
109 *Fotinus:* de Grieksche bisschop Phótinus († 366) wordt door St. Thomas Aq. als een der eerste dwaalleeraars over de Drieëenheid behandeld (S.c. *Gent.* IV, cap. IV); hij leerde dat Christus niet van nature maar door verheffing de Zoon Gods was en randde dus het bestaan der drie goddelijke Personen aan.
110 De door Thomas Aq. bestreden (*S.c. Gent.* IV, cap. VI) dwaling van den Alexandrijnschen priester Arius († 336): dat de Zoon niet één van wezen met den Vader is, veroordeeld door de Kerkvergadering van Nicea (325), stierf na de VIIe E. uit. Maar - zoo bedoelt Vondel - wie

Wie dit verstroien ziet van Christus kerck en leden,
Op 's blinden leitsmans spoor verbystert, zonder reden,[112]

geen juist begrip heeft van den term persoon, doet zooals Socinus die oude ketterijen herleven en 111 *verstrooit* (verdeelt) opnieuw de Christenheid.

112 *reden:* rede, verstand.

Schept lust om elck door 't licht, dat uit Godts boeckstaef straelt,[113]
Te toonen hoe 't verstant misleit wort, en verdwaelt.
't Woort wezen wijst op Godts natuur, die dry persoonen[115]
Gemeen is. 't woort persoon wil, naer' t gebruick, betoonen[116]
Een zellefstandigheit van redelijcken aert,
Die eigen is aen een byzonder. nu verklaert[117-18]
Het licht van reden hoe ons oordeel en gedachten
De dry persoonen in de Godtheit anders achten
Dan in dry menschen, als men elcks natuur beduit.[120-21]
Het wezen van den mensch is eng bepaelt, en sluit
Zich in zijn kleenen ring, niet wijder uit te breiden:[122-23]
En hierom is de mensch alleen niet onderscheiden
Van andre menschen door zijne eigenschappen: maer
Deze eigenschappen zijn oock van elckandren klaer
En in der daet gedeelt. hoewel in dry genooten,[124-27][127]
Jan, Jakob, Peter, een natuur is ingegoten,
Hun dry gemeen, noch zijn 't dry menschen in der daet,
Oock zelf ten opzicht van natuur en 's menschdoms staet:[127-30]
Want mits geen vader al zijn wezen me kan deelen[131]
Aan d'afkomst, maer alleen wat zaets, bequaem tot teelen;[132]
Zoo moet het volgen dat geen zoon van dezen stam[133]
De zelleve natuur des vaders naer zich nam,
Maer slechts een diergelijcke uit d'andere is gesproten.[134-35]
Des menschen wezen dus bepaelt, en afgesloten,[136]
Is dan geen zelve in veel persoonen, met geen' schijn;[137]

113 *Godts boeckstaef:* de H. Schrift.
115 *wezen:* wezenheid, essentia, οὐσια.
116 *persoon:* persona, ὑποστασις; *naer 't gebruik:* nl. naar het gebruik nà 't Conc. van Nicea, want daarvóor werd ὑποστασις (persoon) ook in de beteekenis van zelfstandigheid en wezen gebruikt. Vgl. S. Thom. Aq. *Summa Theol.* I, Q. XXIX, a. 2 en 3.
117-18 Vondels definitie is een letterlijke vertaling van die van Boëtius: Persona est rationalis naturae individua substantia, zooals ze door St. Thom. Aq. in de *Summa Theol.* I, Q. XXIX, art. 1 wordt overgenomen en verdedigd; *aen een byzonder:* lees: aan één bijzondere, d.w.z. aan een afzonderlijk iemand een individu.
120-21 Versta: Als men acht geeft op het verschil van Gods natuur en van de menschelijke natuur, dan moet men inzien, dat de drie goddelijke Personen zich anders verhouden tot de natuur of het wezen van God, dan drie menschelijke personen tot de menschelijke natuur.
122-23 Het wezen van den mensch is in een bepaalden mensch begrensd (*bepaelt*) binnen de engte van zijn persoonlijkheid.
124-27 En hierom is de mensch door zijn individueelen aard niet alleen van andere menschen ònderscheiden, maar ook duidelijk géscheiden (*gedeelt*); *alleen niet:* niet alleen; *van elckandren:* van de eigenschappen in anderen.
127 *genooten:* natuur- of soortgenooten.
127-30 Hoewel drie genooten van de menschelijke natuur éénzelfde soortelijke natuur bezitten, toch zijn het drie afzonderlijke menschen, die elk hun eigen individueele menschelijke natuur hebben.
131 *mits:* omdat; *al zijn wezen:* zijn heele wezen met alle individueele eigenschappen. *me:* mee.
132 *d'afkomst:* het kind; *alleen wat zaets:* het mannelijk sperma, dat de menschelijke natuur alleen potentieel bevat.
133 *van dezen stam:* nl. van den vader.
134-35 *De zelleve natuur:* dezelfde natuur. Vondel bedoelt, dat een zoon niet numeriek dezelfde natuur als de vader krijgt, maar alleen soortelijk dezelfde: *een diergelycke*.
136 *dus bepaelt, en afgesloten:* aldus in dezen bepaalden mensch geïndividualizeerd tot een afzonderlijke persoonlijkheid.
137 *Is dan geen zelve:* is dus niet numeriek dezelfde; *met geen schijn:* het lijkt er niet naar.

Dies Peter, Jakob, Jan dry enckle menschen zijn:[138]

138 *dry enckle menschen:* drie numeriek onderscheiden menschen; St. Thomas Aq. zegt: In duobus hominibus est alia et alia humanitas numero (*S.c. Gent.* IV, cap. VIII). Nam quod apud nos duo habentes humanam naturam sint duo homines, ex hoc contingit quod natura humana numero dividitur in duobus (ib. cap. XI).

Maer anders is 't met Godts natuure, waerdigh t'eeren;
Want in dit wezen, dat geen wijze oit kon grondeeren,[140]
Eenvouwigh, onbepaelt, en eeuwigh, daer staen al[141]
De dry persoenen, schoon zy dry zijn in getal,
Op 't eenigh wezen vast, met elcks byzonderheden,[141-43]
Die onmedeelbaer zijn, en waerlijck onderscheeden:[144]
En hierom telt men geen dry Goden, een' voor een,
Gelijck dry menschen in Jan, Jakob, Peter; neen:
Naerdien Godts zoon niet is geteelt van Godt, den Vader,
En Godt de heilige Geest niet straelt van twe te gader,
Den Vader, en den Zoon, door 't snijden van 't geheel[149]
In zijn dry stucken, waer van elck persoon een deel
Of derde deel geniet: noch oock door af te vloeien;
Gelijck in aenteelt, daer al 't menschdom by blijft groeien;[152]
Noch door voortbrengen, als d'afzetsels van een roos:[151-53153]
Maer door een wondere, onuitspreeckelijcke, altoos[147-149-151-153-154]
Verborge, en eeuwige medeelinge, in het wercken
Van 't loutre wezen, daer geen verziende in kan mercken[156]
Den oirsprong, midden, noch het eindt. dus blijft het wis[155-57]
Dat hier niets anders dan een zelve wezen is[158]
Des teelers, en van het geteelde, en voortgekomen.[159]
Wie dit begrijpt, zal voor het woort persoon niet schroomen.[160]
Behalve 't woort persoon dient noch een tweede steen

140 *grondeeren:* doorgronden.

141 Deze drie bepalingen hooren bij *dit wezen* van vs. 140; *Eenvouwigh:* niet samengesteld, simplex; *onbepaalt:* onbegrensd,

141-43 *daer staen al De dry persoonen .... Op 't eenigh wezen vast:* ze staan op zich zelf in het één en ondeelbaar (*eenigh*) wezen der Godheid; vgl. vs. 220. Vondel doelt hier op wat St. Thomas uitdrukt met hypostasis subsistens in natura divina, *S. Theol.* Q. XXIX, a. 4.; *met elcks byzonderheden:* nl. met de eigenheid van hun persoon, nl. de proprietates of notiones significantes, waarover *S. Theol.* Q. XXXII, a. 2: het vaderschap voor den Vader, het zoonschap voor den Zoon, de gezondenheid voor den H. Geest; vgl. vs. 217-18.

144 Dat wat ieder der goddelijke Personen eigen is kan in een anderen Persoon niet zijn en onderscheidt hen van elkander; dit is de katholieke leer, dat door de relaties der Godheid (van Vader tot Zoon enz.) de Personen werkelijk (*waerlyck:* realiter) van elkaar onderscheiden zijn, maar tegelijk verbonden in één natuur (vgl. *S. Theol.*, I.Q. XXVIII, a. 33 en Q. XXXI, a. 2).

149 *door 't snijden* enz.: dat de participatie der drie Personen aan de Godheid niet op materieele scheiding steunt, toont S. Thomas met S. Augustinus aan, wijl in God geen hoeveelheid (quantitas) is, vgl. *S. Theol.* I, Q. XXVIII, a. 4; Q. XXX, a. 3. *De Trinitate*, I, 1.

152 *aenteelt:* vruchtbaarheid.

151-53 Ook geeft St. Thomas vóor zijn positieve uiteenzetting aan, hoe de voortkomst der goddelijke Personen *niet* gebeurt: non sicut in rebus inanimatis .... similiter non ad modum generationis in plantis et animalibus .... neque secundum modum emanationis .... *S.c. Gent.* IV, 11.

153 *afzetsels:* knoppen; *roos:* rozeboom.

147-149-151-153-154 Let op het zinsverband: *niet ... van* (door) ... *noch oock door ... Noch door ... Maer door;*

156 *verziende:* verre ziende, scherpzinnige; *mercken:* aangeven.

155-57 Met die geheime mededeeling of uitstorting is de immanente werking, *het wercken van 't loutre wezen*, de actus purus der Godheid bedoeld, wier werken haar wezen is, zooals St. Thomas herhaaldelijk beklemtoont: *S. Theol.* I, Q. XIV, a. 4; Q. XXVIII, a. 4; *S.c. Gent.* II, 9; IV, 11; Vgl. verder vs. 164-vlg.

158 *een zelve:* éénzelfde, nl. numeriek hetzelfde wezen.

159 *Des teelers, en van het geteelde, en voortgekomen:* genitoris, geniti et procedentis: Vader, Zoon en H. Geest.

160 *Wie dit begrijpt:* nl. wie begrijpt, dat de christelijke leer met het aannemen van drie Personen de eenheid van het goddelijk Wezen niet loochenen wil, zal geen bezwaar hebben van drie goddelijke Personen te spreken.

Van aenstoot uit den wegh genomen, eer wy treên
In 't heiligh, perck, om Godts Dryeenigheit te stercken.
Geen, die verstant gebruickt, kan Godts inwendigh wercken[164]
Ontkennen, naerdemael een wezen, daer geen endt[165]
Van wijsheit, goetheit, maght, en kracht in wort gekent,
Niet werckeloos in zich van eeuwigheit kan duuren:[167]
Want wie dit lochent, scheit de form van haer natuuren.[168]
Dat is onmogelijck. schoon vier geen waslicht smelt,
Noch iet van buiten, daer 't op arbeit met gewelt:
Het gloeit nochtans in zich al even sterck van binnen.[169-71]
Bedenck nu uit uw kracht, met opgespanne zinnen,[172]
Hoe 't eeuwigh, krachtigh, en almaghtigh, en alwijs,
En eenigh wezen van de Godtheit, rijck van prijs,
Nootzaeckelijck in zich noit zonder werck kon wezen,[175]
En hoe in Godt niets is, dat na quam opgerezen:[176]
Want d'eigenschappen in Godts wezen, noit volroemt,[177]
En die men hierom recht zijne eigenschappen noemt,[178]
Zijn een, en 't zelve, die van 't wezen niet verschillen,
Noch in zelfkennis, noch in wijsheit, maght, en willen;
Al form, al louter Godt. ô ingloet, ons te sterck![181]
Hoe uit men dit? Godt zelf is Godts inwendigh werck.[182]
Dit werck, en wezen zijn al teffens. hoe men 't nader[183]
Bedencken wil, hier is geen vroeger, nochte spader.[84]
Al wat in Godt is, heeft eene eveneeuwigheit.

164 *Godts inwendigh wercken*; vgl. vs. 155-56.
165 *endt:* grens.
167 Niet anders dan van alle eeuwigheid werkend heeft kunnen zijn, cfr. vs. 175 en 190.
168 Wie Gods eeuwige inwendige werkzaamheid loochent doet 't zelfde als hij die de forma substantialis (de wezensvorm, door Vondel ter onderscheiding van een maatvorm steeds als *form* geschreven, cfr. vs. 181 en *Besp.* III, 1040) van de natuur die ze samenstelt afscheidt, cfr. vs. 182; m.a.w. zegt iets ongerijmds, want Gods wezen is Gods werken.
169-71 Dit voorbeeld licht toe, hoe men van God moet zeggen, dat hij van eeuwigheid werkt, ook al heeft Hij van eeuwigheid geen effect naar buiten voortgebracht: zooals vuur in zichzelf brandt, ook zonder iets daarbuiten te verbranden; deze vergelijking preludeert op het *ingloet* van vs. 181.
172 *uit uw kracht:* met uw eigen denkkracht; *opgespanne:* ingespannen, vgl. vs. 192.
175 *Nootzaeckelyck:* nl. uit den aard van Gods natuur; S. Thomas: Quidquid est Deo naturale est necessarium, *S. Theol.* I, Q. XIX, a. 3; *in zich:* binnen zijn eigen wezen.
176 *dat na* enz.: dat later ontstond. Dit gaat tegen hen, die in de voortbrenging van den Zoon eenige opvolging aannemen.
177 *d'eigenschappen:* klaarblijkelijk bedoelt Vondel hier de relaties van Vaderschap, Zoonschap, actieve en passieve Spiratie, waaraan de drie Personen beantwoorden, maar die in hun zijn van het goddelijk wezen niet verschillen; vgl. vs. 244 en zie *S. Theol.* I, Q. XXVIII, a. 2.
178 *recht:* met recht of juist; *zijne eigenschappen:* nl. wat Gods wezen eigen is en dus Gods wezen zelf.
181 *Al form, al louter Godt:* alles is in God wezensform, zonder samenstelling van zelfstandigheid en bijkomstigheden; St. Thomas zegt: Deus, qui est actus purus, est per essentiam suam forma; *S. Theol.* I.Q. III, a. 2, en: Deus est ipsa forma vel potius ipsum esse, ib. a. 7; *ingloet:* Gods wezen gloeit van binnen, vs. 171; dit gelukkig gevormd woord herinnert eerder aan de Mystiek van Ruusbroec dan aan de Scholastiek van St. Thomas.
182 *Hoe uit men dit?*: hoe brengt men die innerlijke werking van God onder woorden? Vgl. *Lucifer*, vs. 315-16, en Vondel geeft als antwoord: *Godt zelf* enz., wat hij al eenige keeren gezegd heeft: vs. 156, 164, 175; vgl. St. Thomas: Quum intellectus divinus non solum sit semper in actu, sed etiam sit ipse actus purus, oportet quod substantia intellectus divini sit ipsum suum intelligere, quod est actus intellectus, *S.c.G.* IV, 11.
183 *al teffens:* te gelijkertijd.
84 *spader:* later.

Geen oogenblick Godts werck van 't eeuwigh wezen scheit:
Hoewel ons zwack begrijp dat voorstelt, als in orden,[187]
En 't een na'et andere moet uitgesproken worden:
Want 's menschen overlegh eischt tijt om voort te gaen.[189]
Godts werckzaem wezen heeft noit werckeloos bestaen.[185-190]
Dat levendigh verstant stont eeuwigh ingetogen,[191]
En ingespannen, om met alle zijn vermogen[192]
Zich zelf en zijnen aert t'aenschouwen, in den ring[193]
Der Godtheit, onbeweeght in dees bespiegeling.[193-94][194]
Dat enckel eenigh, Godt, in zich alom geprezen,[195]
Bespiegelde gerust zich zelven in zijn wezen,
Van eeuwigheit, en broght in dees bespiegling 't Woort,
Een beelt, hem zelf gelijck in glans, inwendigh voort,[198]
En dat nootwendigh Godt, zijn' Vader, most gelijcken.[197-99]
Geen spieglaer kan zich zelf in eenen spiegel kijcken,[200]
Of hy kent teffens, in het spiegelkristallijn[201]
En glas, zich zelven, in een' levendigen schijn.
Gelijck teelt zijns gelijck. zoo zeght men oock met reden:
Hy is, als waer hy uit zijn aengezicht gesneden,
Den vader gansch gelijck. zoo ziet men een manier,[205]
Een' aert in plaet, en print; een' ommetreck, een' zwier.[206]
Godt ziet dien eenigen, en eigen uitverkoren,

187 *begrijp:* begrip, verstand; *in orden:* in opvolging.
189 *overlegh:* overdenking, judicium.
185-190 Waarom Vondel deze zes regels met aanhalingsteekens kenmerkt, is niet geheel duidelijk. In den *Gulden Winckel* en de *Warande der Dieren* geven ze de moraal van de fabel aan. Hier moet wel bedoeld zijn, op een bijzondere wijze de aandacht te vragen voor deze grondwaarheid, die veel moeilijkheden tegen de Drieëenheid kan ondervangen, dat Gods altijddurende inwendige werkzaamheid één is met zijn wezen, hoewel wij die niet anders dan als daarvan gescheiden kunnen uitspreken. Aan een letterlijk citaat valt niet te denken, hoewel St. Thomas in zijn tractaten over de Triniteit ook zegt, dat ons verstand alleen secundum modum suum divina apprehendit et nominat, *S. Theol.* I, Q. XXXII, a. 2, terwijl hij uit de identiteit van Gods wezen met Gods werken (begrijpen) de *eveneeuwigheit* van het Woord vaststelt: est igitur coaeternum Deo verbum ejus, *S.c. Gent.* IV, 11.
191 *ingetogen:* in zich zelf gekeerd, op zich zelf gericht.
192 *ingespannen:* gespannen; *met alle zijn vermogen:* met heel zijn intellect, dat in God geen vermogen of faculteit is, maar zijn wezen zelf, dat zich zelf begrijpt: *S.c. Gent.* I, 74; IV, 11.
193 *zijnen aert:* zijn wezen.
193-94 *in den ring der Godtheit:* binnen Gods wezen zelf; Vgl. vs. 233-34; Vondel doelt voortdurend op de immanente begripsdaad der Godheid.
194 *onbeweeght in dees bespiegeling:* onbewogen (vgl. *gerust* in vs. 196), in onafgebroken zelfbespiegeling.
195 *Dat enckel eenigh, Godt:* Deus simplex et unus; vgl. Wat herquam van het enkel een, *Uitv. van M.v.d. Vondel*, Unger 1667-71, bl. 77, vs. 17.
198 *hem zelf in glans gelijck:* Het splendor gloriae van *Hebr.* I, 9 wordt op den Zoon toegepast.
197-99 Het door het intellect als begrip voortgebrachte heet woord (verbum); in God is het Woord de uitdrukking van Gods zelfbegrip en daarom zijn beeld (imago) en omdat dit woord of beeld door God wordt voortgebracht in gelijkheid van natuur, daarom heet het Zoon (filius), vgl. St. Thomas, *Summa Theol.* I, Q. XXVII, a. 1; XXXIV, a. 2; XXXV, a. 2; *S.c. Gent*, IV, 11.
200 Aan deze spiegelbeeldspraak ligt die van *Wijsh.* VII, 26: speculum en imago ten grondslag. In den spiegel kijkend brengt de mensch zijn eigen beeld voort, een verre vergelijking van Gods zelfbegrip, dat zijn eigen beeld teelt, het Woord, zijn Zoon; *spieglaer:* iemand die zich spiegelt; *kijcken:* bekijken.
201 *teffens:* tegelijkertijd.
205 *een manier:* lees: één manier, één vorm en voorkomen.
206 *Een' aert:* één aard; *in plaet, en print:* in 't origineel, de koperen plaat, waarnaar de prenten worden afgedrukt; al die *een*'s hebben den klemtoon.

Natuurelijcken Zoon, en eeuwigh eerstgeboren,
En noemt hem zijnen Zoon, een' Zoon, die hem behaeght,[209]

209 Vgl. *Ps.* II, 7; CIX, 3; *Matth.* III, 17.

En daer de vaderschap met recht haer' naem af draeght,
Gelijck de zoonschap neemt haer' oirsprong van den Vader:[210-11]
Wat straelden deze beide, onscheibaer hecht te gader
Verknocht, toch anders dan den Geest der liefde, een' gloet
Des Vaders, en des Zoons, van wederzy gevoedt?[212-14]
Dus openbaerden zich, in een' alom gespreiden,[215]
En 't eenigh wezen, dry al teffens, ongescheiden,[216]
Doch onderscheiden, elck door dry byzonderheên,[217]
Geen zonderlingheit deelt nochtans dees dry van een.[218]
Een wezen deelt zich mede aen dry byzonderheden.[219]
De dry, by zich bestaende, in geen vermenging treden,[220]
Maer blijven op zich zelve, en enckel in der daet,[221]
Naerdien d'eenwezenheit der dry op 't wezen staet,
En by gemeenschap van het weezen: dat blijft enckel:[222-23]
Dat spatte noit van zich, gelijck een vonck, een sprenckel
Van eene vlamme spat. hier is een vlam, een licht,[225]
Een puure louterheit, gesloten vast en dicht;[226]
Een loutre eenvouwigheit, een Godtheit, puur en simpel;
Een effen aenschijn, dat geen kreucken zet noch rimpel.[228]
Al Godt, en Godtheit; een gelijckheit in dry een,[229]
En een in dry: naerdien d'eenwezenheit hier geen
Dryvuldigheit ontkent, maer aenhoudt die te kroonen
Door ongescheidenheit, al hoort men dry persoonen.[229-32]
Maer eer wy verder gaen omzweven in dien ring

210-11 Vgl. St. Thomas' bevestigend antwoord op de vraag: Utrum hoc nomen Patris sit nomen proprie divinae personae, *S. Theol.* I, Q. XXXIII, a. 2.

212-14 De H. Geest is de zelfstandige liefde van den Vader tot den Zoon en van den Zoon tot den Vader. De H. Thomas noemt die geestelijke voortkomst spiratio (*S. Theol.* I, Q. XXXVI, a. 1), wat Vondel met het visueeler *stralen* weergeeft. Vgl. vs. 250.

215 *in een' alom gespreiden:* de zich in immanente vruchtbaarheid meedeelende Godheid.

216 *En 't eenigh wezen:* en in of binnen de ondeelbare éene goddelijke natuur; *dry al teffens:* de drie Personen zijn er van eeuwigheid tegelijk; *ongescheiden:* nl. in de ééne Goddelijke natuur.

217 Versta: Maar onderscheiden elk door het hem eigene of bijzondere, nl. het Vaderschap, het Zoonschap en de Voortkomst uit deze beiden, vgl. vs. 143.

218 *zonderlingheit:* bijzonderheid of eigenheid, vgl. vs. 262; Versta dit vers: door de drie Personen wordt de ééne goddelijke natuur niet gescheiden.

219 *Een wezen:* éénzelfde goddelijk wezen; *dry byzonderheden:* drie Personen.

220 *by zich bestaende:* op zich zelf staande, subsistentes, en daarom personen, vgl. 141-43.

221 *op zich zelve, en enckel in der daet:* subsistentes et individuae realiter; Vondel bedoelt niet zoozeer een bepaald citaat als een korte en klare weergave van de scholastieke leer, vgl. *S. Theol.* I.Q. XXIX, a. 2, 3, 4.

222-23 Dat de drie Personen één van wezen zijn steunt (*staet*) op de ondeelbaarheid van Gods wezen zelf, dat zich ten volle aan elken Persoon meedeelt en toch één en ongedeeld blijft (*enckel*).

225 *spatte:* in transitieven zin, vgl. 274.
een vlam, een licht: lees: één vlam, één licht; vgl. drie glanzen, éene vlam, *Opdracht* der Maeghdenbrieven vs. 107.

226 *Een puure louterheit:* hetzelfde als: *Een loutre eenvouwigheit*, met klem op één; pura simplicitas, zooals vlak daarna letterlijk vertaald volgt in *puur en simpel*.

228 *Een effen aenschijn* enz.: de plastische doorvoering van het beeldsprakige simplex: éénvouwig; vgl. vs. 244.

229 *Al Godt, en Godtheit:* vgl. vs. 270.

229-32 Versta: gelijkheid en eenheid in de Drie die één zijn, maar die drie blijven, omdat de eenheid van wezen geen drieheid van personen in den weg staat (*ontkent*), terwijl die wezenseenheid de Drie toch weer onscheidbaar verbindt, ook al spreekt men van drie personen (die drie gescheidenheden zouden doen veronderstellen).

Der Godtheit; luister eerst hoe Godts bespiegeling,[233-34]
En beelt, en 't straelen van de liefde dezer beiden[235]
Noit iemant buiten Godt, het eenigh wezen, leidden.[234-36][236]
Godts zellefkennis teelt van eeuwigheit Godts beelt,[237]
Maer geenen tweeden Godt: want Godts zelfkennis scheelt[238]
Van Godt niet, neen geensins, die staen gelijck, en effen.
Godts zellefkennis, en bespieglen, en beseffen
Is Godt, en Godtheit, en oock anders niet dan dit;[238-41]
Dewijl d'eenvouwigheit, gekroont in 't hoogh bezit,[242]
Geen t'zamenvoeging lijdt, noch ongelijcke trappen,[243]
En d'effene eenheit blijft in form, en eigenschappen.[244]
Nu ziet gy dat Godts Zoon des Vaders afdruck is,[245]
Die naer den Vader zweemt door zijn gelijckenis;
Zoo kentge alree een tweede: en waerom dan naer reden[247]
De derde in 't wezen van de Godtheit niet geleden;
Mits d'onderlinge treck van Vader, en van Zoon[249]
Niets anders straelt dan liefde, in eenen zelven troon?[250]
Wie kan ons melden, wie uitbeelden hoe in 't baeren[251]
Des Vaders oogen op des Zoons gedaente staeren,[252]
En d'oogen van den Zoon op 't minzaem aenschijn van
Den Vader! noem eens wie dien treck bedencken kan;[253-54]
Een' treck, van wederzijde elckandre toegedraegen.
Hier straelt het onderling genoegen, en behaegen
Eene onuitbluschbre liefde, een' Geest van lieflijckheit;
Een gloênde liefde, die van geen van beide scheit,

233-34 *omzweven:* met de gedachten vertoeven; *in dien ring der Godtheit:* binnen die (afgesloten) sfeer van Gods wezen; vgl. vs. 193, 276.
235 *En beelt:* het door die zelfkennis voortgebrachte Woord (vgl. vs. 196-98), de Zoon; *en 't straelen van de liefde dezer beiden:* de H Geest.
234-36 Vondel bedoelt: luister hoe drie Personen binnen Gods éene wezen kunnen bestaan; *Godts bespiegeling:* Gods zelfkennis, zooals even verder, vs. 237, gezegd wordt, dus het zelfstandige Godsberip, dat is de Vader.
236 Nooit één der Personen (*iemant*) van Gods wezen afscheidde.
237 Gods zelfkennis brengt zijn eigen beeld, zijn Woord, voort; Vondel zegt *teelt* om de generatie van den Zoon uit den Vader aan te duiden.
238 *scheelt:* verschilt.
238-41 Gods zelfkennis is zijn Wezen, vgl. *S. Theol.* I.Q. XIV, a.4: In Deo intellectus, intelligens, et id quod intelligitur, et species intelligibilis et ipsum intelligere sunt omnino unum et idem.
242 *d'eenvouwigheit:* de ondeelbaarheid, simplicitas; *gekroont in 't hoogh bezit:* die als eigenschap Gods de hoogste trap moet hebben: Deus est omnino simplex, *S. Theol.* I, Q. III, a. 7.
243 *Geen t'zaemenvoeging lijdt:* sluit alle compositie uit: Cum enim in Deo non sit compositio manifestum est quod Deus est omnino simplex; *ib.; noch ongelijcke trappen:* geen verschillen van graad of waarde, van vroeger of later: Secundo, quia omne compositum est posterius suis componentibus et dependens ex eis; Deus autem est primum ens; ergo; *ib.*
244 *effene:* rimpellooze, zooals in vs. 228.
in form, en eigenschappen: in wezen en alles wat daaruit voortvloeit, dus ook in wezen en personen. Vgl. vs. 143, 177.
245 *afdruck:* uitdrukking, beeld, imago, vgl. vs. 197-99.
247 *een tweede:* nl. een tweede Persoon, de Zoon; *naer reden:* naar redelijkheid, in dezen zin, dat wanneer het bestaan van de tweede Persoon der H. Drieëenheid moet worden aangenomen, er geen redelijk bezwaar tegen den derde kan worden gemaakt.
249 *treck:* toeneiging, evenals in vs. 254-55.
250 *straelt:* vgl. bij vs. 212.
251 *'t baeren:* het verstandelijk voortbrengen.
252 *des Zoons gedaente:* in *Hebr.* I, 2 heet de Zoon: figura substantiae ejus [Patris].
253-54 *treck:* toeneiging, vgl. vs. 249; *bedencken:* begrijpen.

Waeruit zy voortkomt, als een derde in 't eene wezen,[259]
Niet als een derde Godt. een drytal t'zamenlezen

259 *liefde* en *Geest* zijn voorw. van *straelt* in 256; vgl. vs. 212, 250.

Uit perlen, levert wel dry perlen aen een kroon,
Doch elck blijft zonderling. of nu de naem persoon[260-62]
Zich drymael achter een laet in de Godtheit tellen,
Dat kan alleen wel dry byzonderheden stellen,[264]
Maer geen dry Goden: want in 't wezen vint men niet[265]
Dan eenen Godt; hoe net onze eige wijsheit schiet;[266]
Hoe fel het onverstant op 't slot der Dryheit dondert,[267]
Het drymael heilighste, van smetten afgezondert.[268]
Al enckel een is 't wat in top hier boven staet;[269]
Al Godt, en niet dan Godt; een toon, een zelve maet;[270]
Eene overeenkomst in het wezen; een gelijckheit,[271]
In eenen oceaen van onwaerdeerbre rijckheit.[272]
Godt is dan louter een in dry: en wie dit vat[273]
Gelooft dat Godt, van Godt geteelt, van Godt niet spat,[274]
Van eeuwigheit gezet by d'andre stoelgenooten.[274-75]
Zoo blijft de ring van Godts volkomenheit gesloten.[276]
De Dryheit sluit zich hecht en dicht in een. zy lijdt
Geene inbreuck, noch gevoelt geen' onderlinge strijt,
Maer staet in eeuwigheit. belieft het u, tre nader:[279]
De waerheit schroomt niet. vraegh vrypostigh: wat's de Vader?
Wat anders dan Godt zelf, die eeuwigh is geweest?
Wat is de Zoon? Godt zelf, niet anders. Wat's de Geest?
Godt zelf, en anders niet. zoo hoort gy hoe dry naemen,
Geen bloote klancken, maer betekenaers, te zamen

260-62 *een drytal* enz.; Versta: als men drie paarlen samenvoegt, hooren ze wel bij één kroon, maar elke parel blijft toch ook op zichzelf bestaan; deze vergelijking komt er hier wat vreemd tusschen en is bovendien weinig zeggend; ze weerspreekt ook Vondels opvatting in vs. 305-06; *zonderling:* afzonderlijk, vgl. vs. 218 en 286.
264 *byzonderheden:* eigenheden of personen, vgl. vs. 143, 217, 286; *stellen:* bewerken.
265 *in 't wezen:* nl. der Godheid.
266 *hoe net* enz.: hoe precies onze menschelijke (*eige*) wijsheid het ook meent uit te rekenen.
267 *'t slot:* de burcht; *dondert:* met grof geschut werkt, vgl. voor deze militaire beeldspraak *Altgeh.* I, 1063-66.
268 *Het drymael heilighste:* eigenaardige superlatief van de op zich zelf al superlatieve uitdrukking driemaal heilig; *van smetten afgezondert:* dit kan een bijstelling zijn van *het drymael heilighste*, maar ook bedoeld zijn als apologie van het leerstuk der Drieëenheid, dat van polytheïstische smetten vrij is, vgl. *geen dry Goden* in vs. 265.
269 Versta: wat alle denkbeeld aan drie overspant blijft Gods eenheid van natuur, vgl. vs. 288.
270 *Al Godt* enz.: vgl. vs. 229; *een toon* enz.: één toon, één zelfde maat, d.w.z.: één aangehouden muziektoon, merkwaardige vergelijking voor de onveranderlijke eenheid Gods.
271 *Eene - een:* klemtoon.
272 *oceaen* enz.: God is wel de oceanus omnium perfectionum genoemd.
273 *louter een:* onverdeeld één; *vat:* aanneemt.
274 Vondel, die de drieheid van één woord in eenzelfden regel gaarne aanbracht (vgl. vs. 81; *Altgeh.* I, 1043; II, 122; III, 1615; *Besp.* II, 398, 1249; IV, 941, en zie Dante's *Inferno*, V, 103 en S. Thomas: Est amatum in amante secundum quod amatur, IV, 19), heeft hier zijn driemaal *Godt* zeker wel symbolisch bedoeld; alleen wordt de H. Geest hier niet aangeduid, daar het eerste *Godt* de Zoon is, het tweede de Vader, het derde Gods wezen; *van Godt niet spat:* niet ophoudt God te zijn, de vonkbeeldspraak van vs. 224 werkt nog na.
274-75 Letterlijk bedoelt Vondel hier alleen, dat de Zoon niet minder is dan de Vader en de H. Geest (*d'andre stoelgenooten*), maar naar zijn gedachtegang wil hij zeggen, dat alle Personen van eeuwigheid gelijk zijn. *Stoelgenooten:* medeheerschers; het woord herinnert aan de iconografie der H. Drieëenheid.
276 *de ring:* de ring of cirkel, die bij zijn begin eindigt, is het symbool van Gods volmaaktheid en eeuwigheid, vgl. vs. 193 en 233; *Altgeh.*, I, 1303-04.
279 *staet:* houdt stand.

285 Een' Godt betekenen, dat wonderlijck Dryeen.

De zonderlingheit blijft in dry byzonderheên.[286]
Wy noemen Vader, Zoon, en Geest alom te loven,
Maer geen dry Goden, neen: een Godtheit staet hier boven.[288]
De zellefstandigheit is een, al telt men dry[289]
Persoonen. dunckt u dat hier strijdigheit in zy?
Gansch geene; indien wy dees zelfstandigheit slechts buiten
De dry persoonen recht nadencken: dan besluiten[291-92]
Wy billijck dat ons dry en een geensins misleit:[293]
Want dry persoonen zijn maer een zelfstandigheit.[294]
De dry zijn een, en een is niet dan dry, die duuren.
Nu zegh: wat vint gy in het tellen? dry natuuren?[296]
Hier is maer een natuur: of vint gy wezens? neen,[297]
Een wezen is 'er. vint gy hier zelfstandigheên?[298]
Een zellefstandigheit: of vint gy godtlijckheden?[299]
O neen, een Godtheit, waert gedient, en aengebeden.[300]
Gy zeght: ick telle hier het een niet, maer de dry.[301]
Wat zijn deze anders, zoo men 't inziet op een ry,[302]
Dan een natuur alleen, een enckel eenigh wezen,[303]
Een zellefstandigheit, een Godtheit, noit volprezen?[304]
Dewijl gelijckenis het donckere eer verlicht
Dan middaghklaer bewijst, heb ick het zeil gezwicht[305-06306]
Op zulck een' afgront, en hier schaers gelijckenissen[307]
Geleent van zon, en bron, en boom; noch wou ick vissen[308]

286 *De zonderlingheit:* het eigene, onderscheidende en persoonlijke, vgl. vs. 218, 262; *byzonderheên:* personen, vgl. 143, 217, 264.
288 *een Godtheit:* één Godheid; *staet hierboven:* als aan de Drie gemeen, vgl. vs. 269.
289 *De zellefstandigheit:* de goddelijke substantie, essentie, natuur of 't wezen; *een:* één, ongedeeld.
291-92 *indien wy:* als wij het begrip zelfstandigheid maar niet met dat van persoon verwarren, die twee begrippen maar uit elkaar houden.
293 *billijck:* met recht, juist.
294 *een:* één.
296 *dry, die duuren:* drie eeuwige Personen.
297 *een:* één; *wezens:* een veelvoud van wezens, drie wezens of essenties.
298 *Een:* één; *zelfstandigheên:* meer dan één zelfstandigheid.
299 *Een:* één; *godtlijckheden:* meer dan één godheid.
300 *een:* één.
301 En wanneer gij zegt: ik let niet op de ééne natuur maar op de drie personen, die in 't tellen prevaleeren.
302 *op een ry:* volgens zuivere denkorde, dus met de noodige onderscheiding van wezens- en persoonsbegrip.
303 *een-een:* één-één; *enckel:* ongedeeld en ondeelbaar.
304 *Een-een:* Eén-één.
305-06 Ook St. Thomas hecht weinig aan gelijkenissen als bewijzen voor het leerstuk der Drieëenheid, dat een mysterie blijft. Hij erkent een verwijderde en duistere voorstelling der Drieëenheid in de redelijke en de redelooze natuur, maar spreekt daarbij liever van sporen dan van beelden; *S.c. Gent.* IV, 26. Vooral voor gelijkenissen van dichters is hij weinig geestdriftig: *S. Theol.* I, Q. I, a. 9, wat Vondel bij vs. 260-62 misschien nog niet wist, maar hier duidelijk eerbiedigt.
306 *gezwicht:* gestreken.
307 *zulck een afgront:* een zee vol gevaren, vgl. S. Augustinus' tekst aan 't slot der inleiding.
308 *zon, en bron, en boom:* In *Altaergeh.* I, 1319-25 heeft Vondel die gelijkenissen, ontleend aan S. Augustinus' *De Fide et Symbolo*, Migne, P.L., XL, kol. 189-90, uitgewerkt; *noch wou ick vissen:* ook wilde ik niet visschen, het zeebeeld, met het *zeil* van vs. 306 ingezet, houdt Vondel vol.

Uit krachten van de ziel, dryvuldigh in getal;[309]
Noch uit quickzilver, zout, en zwavel, overal
Dry stoffen, uit een stof te louteren, te scheiden[311]

309 *krachten van de ziel:* nl. het verstand en de wil (met de ziel mee *dryvuldigh in getal*), in wier werking S. Augustinus gelijkenissen ziet met de werking van Gods verstand en wil (*De Trinitate*, X, 11, 12; IX, 4), waarbij St. Thomas zich aansluit: *S. Theol.* I, Q. XXVII, a. 1 en 3; XXXII, a. 1; *S.c. Gent.* IV, 26. Ook wordt de drieheid gezocht in verstand, wil en geheugen.

311 *een stof:* éénzelfde grondstof.

Door stoffescheiders kunst. gelijckenissen leiden[312]
Weêrstrevers kommerlijck naer d'aertsgeheimenis,[313]
Waer van Godts boeck, en Geest een onderwijzer is:
Want zoo 't geschapen licht te sterck valt om zijn klaerheit;[315]
Wat oogh verdraeght den glans van d'ongeschape waerheit.
Nu zal 't kenteken des geloofs van Athanaes[317]
Godts heirbaen wijzen, in het Ariaensch geraes,[318]
Om zonder ommezien den nimmermeer gezienen[319]
In een Dryeenigheit te wieroocken, te dienen,[320]
En in deze eenheit Godt, in zijn Dryeenigheit,[320-21]
Die geen persoonen mengt, noch van elckandre scheit,[322]
Maer onderscheit alleen, voorzichtighlijck en schrander,
Den Vader, Zoon, en Geest, een ieder is een ander,[324]
Maer eene Godtheit, een gelijcke heerlijckheit,[325]
Een eveneeuwigheit, een zelve majesteit,[326]
Een ongeschapenheit, hoedanigheit, en mede[327]
Een ongemeetenheit, een eeuwigheit in vrede,[328]
Alle even eeuwigh, geen dry eveneeuwigheên,[329]
Een almaght, geene dry, een Godtheit mede, geen[330]
Dry Goden: een is heer: men rekent geen dry heeren![331]
Dry Goden stellen, is Godts majesteit schoffeeren.[332]
De Vader, en de Zoon, des Vaders glans en beelt,
Zijn ongeschapen, maer de Zoon alleen geteelt[333-34]
Van zijnen Vader zelf. de Geest straelt van den Vader,[334-35]
En Zoone. een Vader, Zoon, en Geest zijn dry te gader
Een eenigh Vader, Zoon, en heiligh Geest alleen,

312 *stoffescheider:* chemicus.
313 *kommerlijck:* moeilijk; *aertsgeheimenis:* het eerste en grootste geloofs-mysterie.
315 *'t geschapen licht:* de zon.
317 *'t Kenteken des geloofs van Athanaes:* bedoeld is het Symbolum Quicumque, dat, in psalmodische strofe en anti-strofe opgebouwd, sedert de IXde eeuw als zuivere samenvatting van de leerstukken der Drieëenheid en Menschwording in de Latijnsche liturgie hoog aanzien genoot en lang aan den H. Athanasius, den patriarch van Alexandrië en kampioen van 't Conc. van Nicea tegen 't Arianisme († 373), werd toegeschreven. Het is echter zeker niet van hem. Vondel heeft het stuk, dat ook door de Reformatie in eere werd gehouden, bijna doorloopend letterlijk en hier en daar samenvattend in vs. 319-60 vertaald.
318 *Godts heirbaen:* de weg naar God, vgl. vs. 364-65; *het Ariaensch geraes:* het kettersch geraaskal der Arianen, wat ook wel op den laster der Arianen tegen Athanasius zal slaan.
319 *den nimmermeer gezienen:* God, dien nooit iemand gezien heeft, vgl. I *Joann.* IV, 12; *Lucifer*, vs. 1194; *Besp.* IV, 163.
320 *wieroocken:* aanbidden.
320-21 Het Symb.: unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.
322 Neque confundentes personas, neque substantiam separantes; *van elckandre scheit* geeft dit laatste niet letterlijk weer.
324 Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.
325 Sed una est divinitas, aequalis gloria.
326 coeaeterna majestas.
327 Qualis Pater, talis Filius, increatus.
328 immensus, aeternus; *in vrede* is toevoegsel.
329 Et tamen non tres aeterni, sed unus aeternus.
330 non tres omnipotentes sed unus omnipotens; non tres Dii, sed unus est Deus.
331 non tres Domini, sed unus est Dominus.
332 tres Deos aut Dominos dicere, catholica religione prohibemur.
333-34 Pater a nullo creatus, Filius a Patre solo est, nec creatus.
334-35 Spiritus S. a Patre et Filio.

Maer geen dry vaders, zoons, en geesten; neen, ô neen.[336-38]

336-38 Unus ergo Pater non tres Patres, unus Filius non tres Filii, unus Spiritus S. non tres Spiritus sancti.

In deze Dryheit is geen vroeger, nochte spader,[339]
Geen meer, noch minder. dry persoonen zijn te gader
Alle eveneeuwigh, en gelijck in glans, en maght.[340-41]
Godts zoon is Christus, Godt, en mensch, zoo lang verwacht.[342]
Hy is Godt zelf, geteelt uit Godts zelfstandigh wezen
Van eeuwigheit; en mensch, gebaert uit d'onvolprezen[343-44]
Zelfstandigheit der maeght, en moeder in der tijdt;[344-45]
Volkomen Godt, en mensch; en, zoo men recht belijdt,[346]
Bestaende uit eene ziel, begaeft met licht van reden,
En uit een lichaem, met zijn menschelijcke leden;[347-48]
En uit zijn Godtheit, Godt den Vader gansch gelijck,[349]
Min dan de Vader naer zijn menschheit in Godts rijck.[350]
Schoon Christus Godt en mensch bekent wort en gerekent:[351]
Noch wort met dezen naem een Christus maer betekent,[352]
Een eenigen: niet dat dit Godt in vleesch verkeert,[353]
Maer Godt met vleesch bekleet, die zich om ons verneêrt.[354]
Een Christus is 'er, niet door 't ondereen vermengen
Der zellefstandigheên, maer door 't aen een te brengen
En vast vereenigen in een' persoon alleen:[355-57]
Want even als de ziel, verheerlijckt door de reên,
En 't vleesch een eenigh mensch uitlevren door Godts moeder,[358-59]
Aldus is Godt en mensch een Christus, elcks behoeder.[360]
Nu drijft geen dicke mist, op datze 't oogh misley,
Ons meer in 'tlicht; dies volgh dees kruisgeloofs lievrey
Van Athanasius, dien onverwinbren Heiligh,
En Godtsbelijder, na: de heirbaen is hier veiligh,
Gansch effen, en gebaent. zoo gaet elck recht naer Godt,[364-65365]
En vlught Godtslastraers: terwijl men Ostorot[366]

339 Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, vgl. vs. 243.
340-41 nihil majus aut minus, sed totae tres personae coaeternae sibi sunt et coaequales.
342 Jesus Christus, Dei Filius, Deus et homo est.
343-44 Deus est ex substantia Patris ante saecula genitus.
344-45 et homo est ex substantia matris in saeculo natus.
346 Perfectus Deus, perfectus homo
347-48 ex anima rationali et humana carne subsistens.
349 aequalis Patri secundum divinitatem.
350 minor Patre secundum humanitatem.
351 Qui licet Deus sit et homo.
352 non duo tamen sed unus est Christus.
353 Unus autem non conversione divinitatis in carnem.
354 sed assumptione humanitatis in Deum.
355-57 Unus omnino, non confusione substantiae sed unitate personae.
358-59 Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo.
360 ita Deus et homo unus est Christus.
364-65 *de heirbaen* enz.: vgl. vs. 318.
365 *zoo gaet elck recht naer Godt:* vgl. *Maria Stuart*, vs. 1865.
366 *Ostorot:* Joh. Cloppenburg vertelt in zijn *Kort Begrijp van de Opkomste ende Leere der Socinianen*, Dordrecht, 1652, bl. 27-vlg., dat de Poolsche Sociniaan Christophorus Ostorodus (Ostoroth) met zijn landgenoot Andreas Voidovius (Woidowski) tegen 't eind der XVIe E. in Holland de antitrinitarische leer poogde te verspreiden; beiden werd door de Staten Generaal op 8 Sept. 1598 het verblijf in de Nederlanden ontzegd en hun boeken moesten verbrand worden, maar het *Compendiolum doctrinae Ecclesiae Christianae nunc in Polonia potissimum florentis* bleef behouden en gaf den Franeker hoogleeraar Cloppenburg (‘Haentje Clopper’ van den *Rommelpot*, vs. 109, en dezelfde, die in zijn *Poppius Eurypylus* van 1626 den dichter van *Palamedes* voor een ‘voorvechter der Sociniaensche Weder-dooperen’ had uitgemaakt:

En Frans te Zevenbergh Godts zoon zijn eer ziet roven,[367]
En schimpen met Socijn, die Christus leert hier boven
Aenbidden, en hem zet een nieuwe Godtheit by.[369]
Zoo komt wanschapenheit opdondren in dees dry,
Een dryoneenigheit, dry hoofden, dry grimmassen.[370-71]
Men hoort godtslastraers Godts Dryeenigheit verbassen,[372]
Als gruwelen, en 't blijckt, by hunne lastering,
Van hoe vervloeckt een vrucht de boezem zwanger ging.
De godtlooze Ostorot, met recht een' Turck te noemen;[375]
De Christaenbidders durf in eeuwigheit verdoemen,[376]
Als afgodisten: schoon alle englen Godt den Zoon[377]
Aenbidden, daer hy zit gekroont op 's Vaders troon.
Zoo ziet men 't louter woort van 't schuim der ongodisten[379]
In assche en enckel roock en smoock veralchimisten.[380]

EER ZY GODE IN DE HOOGHTE.

Vondel, ed. v. Lennep, II, 592) aanleiding tot zijn bestrijding van het Socinianisme, waarin Vondel hem met dit *Onderwys* nu feitelijk bijvalt.

367 *Frans te Zevenbergh:* zie noot op vs. 13.

369 *een nieuwe Godtheit:* Socinus erkent de goddelijkheid van den Zoon niet op den ouden dogmatischen grond van zijn wezenseenheid met den Vader, maar op den uiterlijken titel van verheffing.

370-71 Sarcastisch zegt Vondel, dat het drietal (Ostoroth, Davidis en Socinus), hetwelk de H. Drieëenheid heeft verworpen, daar zijn eigen onderling strijdende meeningen als een drie-on-eenheid voor in de plaats stelt. Joachim Oudaen, die in een *Naerder Onderrechtingh* Vondel bestreed, wees op dezen spot als op 'een vond van aerdigheyt, die Vondel waardig is' (*Vondel*, Unger, 1657-60, bl. 382, vs. 428).

372 *verbassen:* wegblaffen.

375 *Ostorot:* zie vs. 366; *met recht een Turck te noemen:* de theologische faculteit te Leiden had het Socinianisme, door Ostoroth alhier gepropageerd, in 1598 veroordeeld 'als met de Religie van de Turcken aller naest overeen komende'; ook G. Voetius spreekt meermalen over de Mohamedanen (Turken), die geen Drieëenheid aannemen, in verband met de Socinianen.

376 *Christaenbidders:* aanbidders van Christus, die dus zijn Godheid erkennen.

377 *schoon alle englen* enz.: vgl. *Hebr.* I, 6.

379 *'t louter woort:* bij uitzondering hier zonder hoofdletter; Vondel doelt niet alleen op het Woord Gods, den tweeden Persoon der H. Drieëenheid, maar ook op de H. Schrift; *Van 't schuim der ongodisten:* door de ergste atheïsten.

380 Versta: door een getoover (met woorden) tot niets herleiden. Vondel heeft deze voorstelling, die van het door hem voor deze gelegenheid gesmede woord *veralchimisten* haar stempel krijgt, ongetwijfeld gegeven onder invloed van Socinus' voòrnaam: Faustus, die onmiddellijk deed denken aan den toovenaar Doctor Johannes Faustus, in Holland door volksboeken en prenten oa. van Rembrandt (1648) bekend. De twee verzen (379-80), die in *Besp.* V na vs. 1252 (dezelfde als hier vs. 377-78) niet voorkomen, sluiten het *Onderwys*, dat met de Kabbala begon, harmonisch af. Vgl. *Vondelkroniek*, VI (1935), afl. 4.

Eer zy Gode in de hooghte: naar het Lat. Misgezang Gloria in excelsis Deo, waar Vondel het treurspel *Peter en Pauwel* mee besluit, Dl. IV, bl. 294.

Zie het tegengedicht *Naerder Onderrechtingh vereyscht op het Onderwys der Dry-eenigheydt, door I.v. Vondel*, dat in 1660 zonder plaatsopgave verscheen en in de *Nederduitse en Latijnse Keurdigten*, Rotterdam, 1710, bl. 74-75, aan J. Oudaen wordt toegeschreven bij Unger 1657-60, bl. 371.

[Gedichten]

J. V. Vondel Aen den E. hooghgeleerden Heer, Augustyn Alsten Bloemaert, Toen hy hem het onderwys van de H. Dryeenigheit op zyn kranckbedde toezondt.[aant.*]

Ad coelum hinc ire putandum est Sublimes animas.

Ontfang, o Hollantsche AUGUSTYN,[1]
In danck Godts blooten spiegelschyn,[2]
Verscheenen in het kristalyn
Van ons gedachten.
Genoegh u nu met dit gedicht.
Gy zult hem zien in 't eeuwigh licht,
Van aengezicht tot aengezicht,
Na's weerelts nachten;[8]
Daer straelt een schooner dageraet,
Godts heerlyckheit die 't al verzaet.[10]

Op het overlyden van den gemelden Heere. Grafschrift.[aant.*]

Candidus insuetum miratur limen Olympi.

BLOEMAERT, die een ry van jaeren
Geuren van godtvruchtigheit,[2]
Door den bloemhof van het Sparen,
Godt ten prijs, alom verspreit,
Heeft zijn verven afgeleit,[5]
Liet dees zerck de dorre blaêren.[6]
Zyne ziel is opgevaeren,
Daerze hoort der englen wys.
Waer? in 't hemelsch paradys.

* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 517. Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, vs. 719, betekent: Men moet aannemen dat verheven geesten van hier ten hemel stijgen.
1 *Hollantsche Augustyn:* zie vs. 1 van het navolgende gedicht.
2 *spiegelschyn:* afspiegeling.
8 *'s weerelts nachten:* deze aardse duisternis.
10 *'t al:* alles; *verzaet:* verzadigt, bevredigt.
* Van 1659. Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 518. Het motto is hetzelfde als boven het gedicht op *Wandelman* (hiervóór, blz. 721).
2 Zie 't volgende gedicht.
5 *zyn verven:* z'n kleuren, d.w.z. zijn aards lichaam.
6 *dees zerck:* aan (onder) deze zerk; *de dorre blaêren:* zijn stoffelik overschot (de vergelijking met de bloem, begonnen met de 'kleuren', wordt voortgezet).

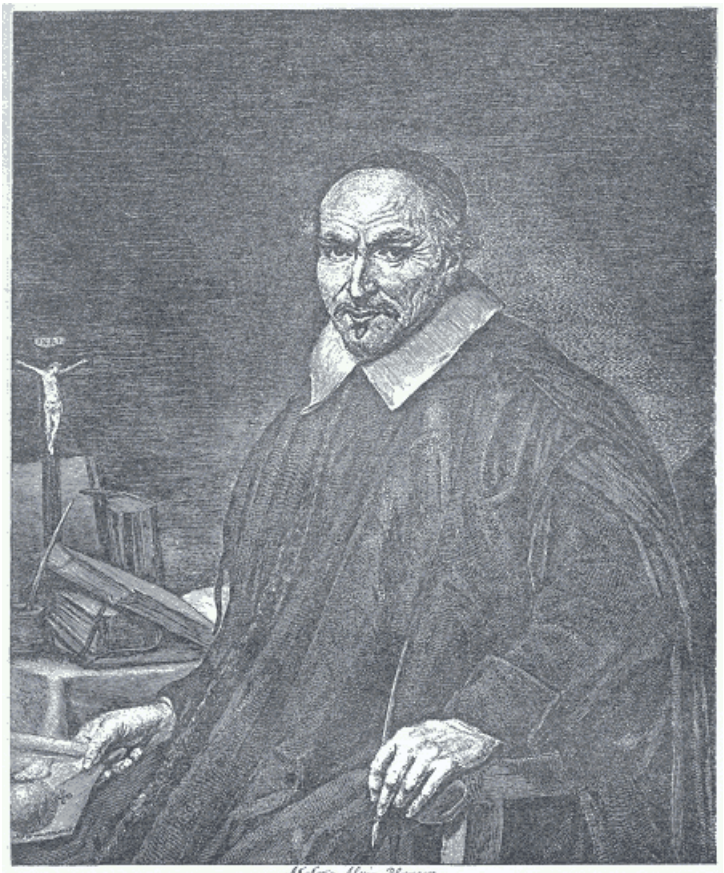

Abgebeeld Alcxn. Blomaert

De Hollantsche AUGUSTYN zagh met eene afgekeerdheit En wyrendaegs wat wegh men Gode moet genaecken.
En onbeneyelt oogh deez' saeyde weereldt aen. Deez' print verbeelt u liefdes de schadeuwe des mans.
Die by met bloemen van godtvruchtte godtgeleerdheit De kunst kon 't wezen der verheve deughd niet raecken.
Aen 't Spaerenbest beraeit, daer zijn voetstappen staen. De ziel van BLOEMAERT blinckt nu noch met schooner glans.

I. van Sevenel pinxit. I. Suyderhoef sculpsit. S. v. Vondel

[Onderschrift onder het portret van Augustyn Alsten Bloemaert]

aant. *

De Hollantsche AUGUSTIJN zagh met eene afgekeertheit[1]
En onbenevelt oogh dees snoode weerelt aen,
Die hy met bloemen van godtvruchte godtgeleertheit[3]
Aen 't Sparen heeft bezaeit, daer zijn voetstappen staen,[4]
En wijzen langs wat wegh men Gode moet genaecken.
Dees print verbeelt u slechts de schaduwe des mans.
De kunst kon 't wezen der verheve deught niet raecken.
De ziel van BLOEMAERT blinckt nu noch met schooner glans.

J. v. Vondel.

Den geleerden jongeling H. Joan Leeuwenaert Blasius, vryer der Rechtsgeleertheit.* aant.

Illum turbat amor, figitge in virgine vultus.

Een ander zing', gelyck een lyster,
Ter liefde van een schoone vryster:
De trouwe vryer LEEUWENAERT,
Van eedler min genoopt met sporen,[4]
Wenscht Rechtsgeleertheit te bekoren,
Hem meer dan duizent vrysters waert.
Bestemtze in 't ende 's minnaers bede,[7]
Hy triomfeert in krygh en vrede.

1659. den 16 van Slaghtmaent. t'Amsterdam.
J.v Vondel.

* Van 1659. Volgens de tekst onder het portret van Bloemaert, door Suyderhoef naar de schilderij van Verspronck gegraveerd en op de vorige pagina afgebeeld (Unger No. 590).
Alsten Bloemaert (1578-1659), eerst lid der Jezuïetenorde, later uit de orde getreden en pastoor van het door hem in 1636 gestichte kerkje van S. Anna in de Kloksteeg te Haarlem, tevens stichter van het 'Geestelijck Kantoor' voor brooduitdeeling in de Lange Veerstraat, dat nog bestaat, was een der beste vrienden van Vondel. Door zijn muzikale aanleg was hij ook bevriend met pastoor Joan Albert Ban, en met Descartes. Hij stierf de 14de November (Zie over hem Stercks' *Oorkonden*, blz. 261).

1 *De Hollantsche Augustyn:* vergeleken met de Kerkvader Augustinus.

3 *bloemen:* zinspeling op zijn naam en op de uitgave van zijn preken (Sterck t.a.p., blz. 262).

4 *'t Sparen:* te Haarlem; *daer zijn voetstappen staen:* het terrein van zijn werkzaamheid, waar hij een voorbeeld van godvruchtigheid gaf (vs. 5).

* Van 1659. Volgens de tekst van het handschrift in het album van Blasius, berustend op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.
Het motto, ontleend aan *Aeneis* XII, vs. 70, betekent: Hem kwelt de liefde en hij vestigt de blikken op een maagd. Mr. Joan Leonardsz. Blasius (1639-1672) studeerde afwisselend te Leiden en te Amsterdam in de rechten. Hij schreef toneelspelen en gedichten, en speelde later een rol in het letterkundige leven te Amsterdam. In 1659 was hij nog ongetrouwd; eerst in 1662 huwde hij met Maria Wiebouts.

4 *Van:* door; *genoopt met sporen:* geprikkeld.

7 *Bestemtze:* stemt ze (nl. de Rechtsgeleertheit) toe.

Op Het ontfangen van Moses wet, in de kamer der heeren Schepenen.[aant.*]

Hebreeusche Moses heeft de wet van Godt ontfangen,
  Waermede hy naer 't volck van boven wederkeert,
Dat hem eerbiedigh groet, en welkomt met verlangen.
  De vrye staet luickt op, als 't volck de wetten eert.

Op de marmerbeelden der heilige vaderen Ignatius de Loiola en Franciscus Xaverius,[aant.*]

door Artus Quellinus, beelthouwer van Amsterdam

Missus in imperium magnum.

Ignatius, de vierighste beschermer[1]
  Van *Jesus* naem en leer,
  Verryst hier tot Godts eer.
Zyn heiligheit verdooft dit zuiver marmer.[4]

Super Garamantas & Indos.

Xaverius, een Kruisgezant geworden,
  Voert Christus Kruis, noit moe,
  Den Indiaenen toe:[5-7]
Nu sticht hy noch in marmer *Jesus* Orden.

* Van 1659. - Afgedrukt volgens de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 762).
Vondel maakte dit gedicht als onderschrift voor het schoorsteenstuk, door Ferdinand Bol voor de Schepenzaal van het Stadhuis geschilderd, voorstellende Mozes, die ten tweeden male met de tafelen der wet van de berg Sinaï afdaalt (Ex. 34, vs. 29-33). Zie over deze schilderij Hans Schneider, *Ferd. Bol als Monumentalmaler im Amsterdamer Stadthaus*, in Jahrbuch der preusz. Kunstsamml. 74 (1926), blz. 81-82. Dit gedicht werd echter niet onder de schilderij geplaatst, zie Jan van Dijk, *Kunst- en Historiekundige Beschryving over alle schilderyen op het stadhuis te Amsterdam*, 1758, blz. 139.

* Van 1659. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 148. In 1659 werden deze beelden in de bovennissen van het koor der Jezuïetenkerk te Antwerpen opgesteld; zij waren een geschenk van Mej. Anna van Mechelman en kostten elk 1000 gulden (zie Gabriels, Artus Quellien, de Oude, Antwerpen 1930, blz. 157).
M o t t o 's: Het eerste is vertaald en verklaard hiervóór, blz. 209, het tweede betekent; 'over Garamanten en Indianen' (*Aen.* VI, 794; zie dl. 6, p. 738).

1 *Ignatius:* zie dl. 5, blz. 501.
4 *verdooft:* maakt dof.
5-7 *Xaverius:* zie dl. 4, blz. 325. - Versta: Nu sticht zijn marmeren beeld nog de bezoekers der Jezuïetenkerk.

[Op de samenzwering van Burgerhart door G. Flinck].[aant.*]

Hier zietge in 't[†] *Burgerhart* de grootsheit van Oranje:
Hy kant zich tegens Room/en treet in eed-verbont.
So kante Willem zich in 't harnas tegens Spanje.
De vryheit/lang verdrukt/spreekt eindlik uit de mont.

[†][Randschrift:] Civilis.

[Op Brunio's schildheffing door G. Flinck].[aant.]

De dappre *Brunio*, een eer der Kermerlanders/
verheftmen op een schild/en sweeren hem hun trouw.
So wiert *Nassau* het hooft ten trots der Spaansche standers:
uit welke duingront rees het vrije Staats-gebouw.

* Van 1659. Volgens de tekst bij Filips von Zesen, *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, Amsterdam 1664, blz. 263. Deze verzen (door Unger niet opgenomen) waren onder de schetsen van G. Flinck aangebracht. Zie over Vondel's vriend Von Zesen deel 5, blz. 508.

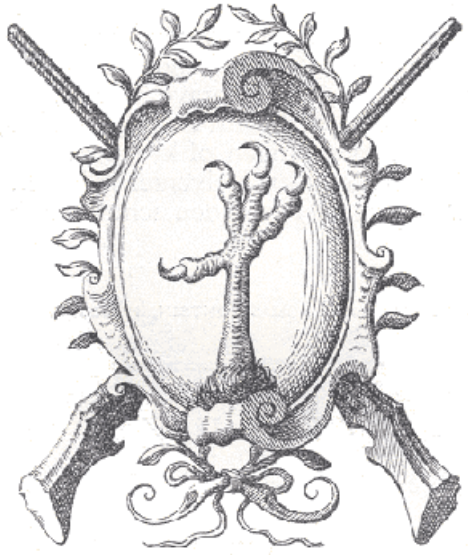

Aen de edele Gebroederschap der schutters- orde van Sint Michiel, in de Kolveniers doelen.[aant.*]

De groote Aertsengel Sint Michiel
Bewaeck' zijn trouwe schutteryen,
Daer 't edel schutters lot op viel:[3]
Een orde van aeloude tijen[4]
Gewettight, om den Aemstelheer,[5]
Zijn burgery, en recht, en wallen,
Door 't handelen van haer geweer,[7]
De Kolfbus, tegens 't overvallen[8]
Van laege, of uiterlijck gewelt,[9]
Te veiligen, en af te keeren,[10]

* Van 1659. Volgens de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 593).
O p s c h r i f t : deze ‘Gebroederschap’ was ‘een gezelschap van liefhebbers, die ‘met voorkennis der Wethouderschap, in de Schiet-Doelen in de Nieuwe Doelenstraat bij elkander kwamen om naar 't wit te schieten’ (Van Lennep).
3 de schutters werden oorspronkelik bij loting uit de burgerij gekozen.
4 *orde:* instelling; *van:* sedert.
5 *Gewettight:* wettelik erkend.
7 *handelen van haer geweer:* hanteren van hun wapens.
8 *Kolfbus:* naar dit wapen werden ze de *kolveniers* (vs. 17) of kloveniers genoemd.
9 *Van laege:* uit een hinderlaag, dus: heimelik, tegenover *uiterlijck:* openlik.
10 *veiligen:* beveiligen.

Als 't goet, en bloet, en vryheit gelt.
De Griecken en Romainen leeren
Van outs de wapenhandeling[13]
En 't ridderspel hun brave zoonen,[14]
Daer elck den palm en prijs ontfing,
Gewaden, penningen, of kroonen.
Zoo schiet geen Kolvenier in 't wilt.
Zoo eert de Klaeu den schuttersschilt.[18]

S.D.

t'Amsterdam, Ter Druckerye van THOMAS FONTEIN, by de Deventer Houtmarckt. 1659.

Lantgezang *Ter Bruilofte van den E. Heere* Reinier van Estvelt, *En de E. Jongkvrouwe*, Rebecka Bruining.[aant.*]

Habitârunt Dî quoque Sylvas.

ESTVELT, van de min gedreven,[1]
En van zorgen overlaên,[2]
Prees zijn Schoone 't ackerleven
Op dees wijze vierigh aen;[4]
Of zy eenmael wou verstaen[5]
Hem te troosten, onder 't praeten,
Daerze beide t'zamenzaten,
In het schijnsel van de maen.

13 *wapenhandeling:* wapenhandel.
14 *brave:* dappere.
18 *de Klaeu* in het wapen staat boven het gedicht afgebeeld.
* Van 1659. Volgens de afzonderlike uitgave in plano (Unger No. 591).
O p s c h r i f t : Over Reinier van Estvelt hebben wij geen biezonderheden kunnen vinden. Blijkbaar was hij uit een Katholieke familie: in 1656 stierf een Van Estvelt als Franciscaan. Rebecka Bruining was een jongere zuster van Anna (vgl. Maeghdepalm, hiervóór). Het motto, ontleend aan Virgilius' *Ecl.* II, 60, betekent: Ook de goden hebben in bossen gewoond.
1 *van:* door.
2 *van:* door.
4 *vierigh:* vurig.
5 In de hoop dat zij er eens toe over zou gaan (*verstaen:* zich tot iets zetten. *Mnl. Wdb.* IX, 3).

*

Koenaert dicht hier by, gedoocken[9]
Achter eenen lindeboom,
Was vervaert voor geest noch spoocken,
En belust, als in een' droom,
Hem te hooren aen den stroom
Hoe hy schilderde, onder 't vryen,
Zijne lantschapschilderyen,[15]
Angstigh tusschen hoop en schroom.[16]

Schoone, sprack hy, ô mijn schoone,
Neem, ay neem een poos gedult,
Dat ick u het lantrijck toone,
Daer gy haest regeeren zult,[20]
En de zon den stoel vergult,[21]
Die nu wacht, met groot verlangen
Om u staetlijck te ontfangen,
Op de vreught, die 't vleck vervult.[24]

Gy zult hier uw' adem haelen
In een vrye en ope lucht,
Op 't gezank van nachtegaelen,[27]
Buiten stadts en beursgerucht:
Daer geen oostersch koopman zucht,[29]
Of in zee drijft, bang voor schade,
En, op 's waters ongenade,[31]
Voor een' Turck en kaper vlught.

Winter, zomer, herfst, en lente,
Elck saizoen van 't ronde jaer
Offert u een wisse rente,[35]
Buiten schipbreuck, en gevaer,
Bloem, en ooft, en korenaer,
Bacchus vrucht, en Ceres gaven,[38]
Onder 't ploegen van uw slaven.[39]
Yder neemt zijn' arbeit waer.

Ginder vischt een uit den vyver
Spartelvisschen onvermoeit.

* TEKSTKRITIEK: vs. 23, de oude uitgave heeft *t'ontfangen*. Men l e z e : te öntfangen.

9 *Koenaert:* de dichter zelf, die zo ‘koen’ is het paartje onopgemerkt te beluisteren.
15 *lantschapschilderyen:* schildering, beschrijving van het landleven.
16 *Angstigh:* geslingerd, in spanning; *schroom:* vrees.
20 *haest:* weldra.
21 *stoel:* waarop zij als bruid tronen zou.
24 *Op:* bij; *vleck:* het dorp waar hij zich zou vestigen.
27 *Op:* bij.
29 *oostersch:* op het Oosten handeldrijvend.
31 *op:* overgeleverd aan.
35 *wisse rente:* vaste inkomsten.
38 wijn en graan.
39 *slaven:* knechts; *neemt waer:* draagt zorg voor.

Herwaert toont u d'ossendrijver[43]
Hoe uw vee in 't grazen groeit,[44]
En van weelde springt, en loeit:
Of de kudde volght den herder,
En zijn rieten fluit wat verder,
Daer de dau het gras besproeit.

Lust u schaepemelck te slorpen,[49]
Lust u honigh, kaes, of room,
Hart, of velthoen: hof en dorpen[51]
Zijt gy waert, en wellekoom.[51-52]
Yssel, Rijn, en Veluwzoom
Zien u vliegen, als met vloglen,
Heet op hazejaght, en voglen,[55]
Aen mijn zy, met vryen toom.

Lust het u, van loof belommert,[57]
Daer ons Vlierbeeck, langs den kant[58]
Ruischt door 't koren, onbekommert
Wat te rusten, hant aen hant,
En uw lief, uw waertste pant,
Uwen Bruidegom t'onthaelen:[62]
'k Zal mijn echte schult betaelen,
Uit een' kuischen minnebrant.

Valtge in slaep, daer Pan noch Sater
U bespiet: gy zult uw' schijn,[66]
Onder 't droomen, in het water
Speelen zien in 't kristalijn,
Met een kint, dat melck en wijn
Uit uw borst zuight met de tippen
Van zijn kittelende lippen.[71]
Wat vermaeck kan zoeter zijn!

Onder d'aengenaeme togen[73]
Zietge vader BRUINING weêr,
Of een ESTVELT in zijne oogen,

43 *Herwaert:* hier (oorspr. hierheen).
44 *groeit:* gedijt.
49 *Lust u:* lust gij (in Vondel's taal nog onpersoonlik ww.).
51 *Hart of velthoen:* hertebout of patrijs.
51-52 *hof en dorpen zijt gy waert:* op buitenplaatsen en dorpen zyt gij welkom.
55 *Heet op:* belust op; *voglen:* jagen op vogels.
57 *van:* door.
58 *Vlierbeeck:* door deze naam is wellicht na te gaan waar Estvelt's buiten gelegen was.
62 *Bruidegom:* jonge echtgenoot, blijkens *echte schult* (63): schuld als echtgenoot; *onthaelen:* ontvangen.
66 *schijn:* weerspiegeld beeld.
71 *kittelende:* prikkelende.
73 *togen:* gelaatstrekken.

Tintelstarren, kleen en teêr,
En der oudren glans en eer
Opgaen in den blancken jongen,[78]
Onder duizent vogletongen,
Die u groeten, keer op keer.

Zoudtge, ô lief, om dit vermeiden[81]
Schroomen van uw moeders werf,[82]
Van uw zusteren te scheiden,
En te wisslen erf om erf.
Dat uw schoonheit heenesterf[85]
Zonder vrientschap, lijdt geen reden.[86]
Venus, helpme woorden smeden.
Ly het niet dat ick haer derf.[88]

Onder 't klaegen, onder 't kermen
Klapte in Koenaerts oor een zoen.
ESTVELT nam REBECK in d'armen.
Dit gaf Koenaert groot vermoên[92]
Dat haer mont vrypostigh toen[93]
't Gouden Jawoort had gesproken:
En hy sprack, al stil gedoocken:
Is de tijt alreê zoo groen![96]

t'Amsterdam, Ter Druckerye van THOMAS FONTEIN, by de Deventer Houtmerckt, in de Gekroonde Druckery. 1659.

78 *Opgaen:* opengaan, zich vertonen.
81 *vermeiden:* hypercorrecte vorm naast *vermeien:* genieten.
82 *werf:* grond; hier: woning.
85 *heenesterf:* zou uitbloeien, vergaan.
86 *lydt geen reden:* is niet redelik, behoorlik.
88 *Ly niet:* sta niet toe; *derf:* zou (moeten) missen.
92 *groot vermoên:* de vaste onderstelling.
93 *vrypostigh*, vrymoedig.
96 *groen:* jeugdig fris, maar tegelijk: verliefd.

Triomf over Funen.[aant.*]

FULMINA BELLI.

O Koppenhaegen, steeck de kruinen
Nu in de wolcken met uw kroon:
Uw koning triomfeert op Fuinen.[3]
Hoe klinckt zijn velttrompet zoo schoon,
By vreemdeling, en ingezeten!
De triomfeerder sluit gewelt,
En roof, en schennis aen een keten.[6-7]
De braefste Ruiter schuimt de Belt,[8]
Geeft vier op strant, en schans, en wallen
Van Nieuburgh, uit zijn zeekasteel.[10]
De brave bondtgenooten vallen
Aen 't stormen. elck bewaert zijn deel.[12]
Ziet adelaers en trotse leeuwen[13]
Den klaeu in 't hart der Sweden slaen.
Ay hoort hoeze om genade schreeuwen,
En strijcken vlag, en standertvaen.
Dit heir, dat flus al 't eilant klemde,[17]
En blanck in 't harnas brieschte op strant,[18]
Staet uitgeplondert in het hemde,[19]
Versmacht van roock, geroost van brant.[20]
De lant-en-zeeslang, booze Wrangel,
Die, in den kouden wintervorst

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 587). Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, vs. 843, betekent: oorlogsbliksems; zie ook dl. 5, blz. 509. Nadat verwikkelingen met Engeland ons optreden maandenlang hadden verhinderd, versloegen Nederlanders en Denen op 24 Nov. 1659 op het eiland Funen het Zweedse leger, dat in de havenstad Nyborg vluchtte. Daarop nam De Ruyter Nyborg in door bombardement en veroverde na een strijd van 15 dagen geheel Funen. (Blok, *Michiel Adriaanszn. de Ruyter*, 's-Grav. 1930, blz. 172).

3 *Fuinen:* als V. Funen gezegd heeft - wat waarschijnlik lijkt - dan is de rijmklank ook: *krunen*.

6-7 *gewelt, roof* en *schennis* zijn, naar de stijl van de tijd, allegories opgevat.

8 *braefste:* dapperste (vgl. vs. 11); *schuimt:* zuivert (van vijanden).

10 *Nieuburgh:* Nyborg, zie opschrift; *zeekasteel:* oorlogschip.

12 *elck bewaert zij deel:* ieder volbrengt de (opgedragen) taak (*bewaert:* handhaaft).

13 *adelaers:* de Denen; *leeuwen:* de Hollanders, zie Muller, *De Ned. Gesch. in platen*, I, nr. 2121.

17 *flus:* kort te voren; *klemde:* in de klem, ingesloten hield.

18 *brieschte:* te keer ging.

19 Nyborg werd vreeselik geplunderd, velen, ook van de ingesloten Zweden, stonden naakt in het hemd (Blok).

20 *versmacht van:* verstikt door.

Geberght, met zijnen scherpen angel[23]
Noch stack naer Fredricx hart, en borst,[24]
Ziet, in 't gevangen vrouwetimmer,[25]
Zijn gade schreien naer de lucht,
Die Hedewich [noit tros was slimmer
Noch onbeschaemder oit berucht,]
Holp plonderen de hoftapijten
Op Fredricxburgh, te bijster snoot,[30]
Het kopren dack aen slenters rijten.[27-31][31]
Nu staetze voor het krijghsrecht bloot.[32]
Hoe krimpt Gustaef, die 't hof der Koeren[33]
Zoo schendigh tegens eer en eedt[34]
Durf trappen, en naer Lijflant voeren,[35]
Zich mesten met zijn nabuurs zweet!
De stoockebrant, die 't graenrijck Polen,
Geduurende den stillestant
Van wapens, zette in bloet en koolen,
Om zich te warmen by dien brant,[37-40]
Gevoelt de maghten, die hem drucken,
En streng de slaghpen in zijn vlught[42]
Hem uit den taeien vleugel rucken.
Vaert voort: zoo schept de zeevaert lucht,
De beurs en handel geest en leven.
Vaert voort: ruckt uit. hy stort: hy zinckt
En is gereet den geest te geven,[46-47]
Die door de Christe weerelt stinckt.
Plompt hy in zee met al dat roemen,
Men zal de zee naer hem vernoemen.[49-50]

J. v. Vondel.

t'Amsterdam, Voor de Weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, 1659.

23 *Geberght:* veilig geborgen.
24 Koning Frederik belaagde.
25 *'t gevangen vrouwetimmer:* de vrouwengevangenis?
30 *te byster snoot:* buitensporig misdadig.
27-31 *Hedewich:* waarschijnlik de Zweedse Koningin Hedwig Eleonora van Holstein, die hier beschuldigd wordt samen met de vrouw van Wrangel (zelf om zijn plundering berucht) Frederiksburg geplunderd te hebben.
31 *slenters:* stukken.
32 *bloot voor:* onderworpen aan.
33 *Koeren:* Koerlanders. Zie de aantekening bij *Ter Bruilofte van Peter van Heimbach* (hiervóór blz. 729), vs. 41.
34 *schendigh:* schandelik.
35 *durf:* durft; *trappen:* vernederen, honen.
37-40 *De stoockebrant:* Karel X Gustaaf, die in Sept. 1657 vrede met Polen had gesloten, maar die vrede in 1658 weer verbrak.
42 *streng:* hardhandig.
46-47 Zinspeling op het verwachte einde van Karel X Gustaaf, die 23 Febr. 1660 stierf.
49-50 toespeling op Icarus naar wie de zee waarin hij verdronk, genoemd werd.

De Noortsche Nachtegael[aant. *]

Op de wijze van Arent Pieter Gijzen etc.

Het keelgat was gevangen.[1]
De hangman met de bast[2]
Stont reê de keel te hangen.[3]
Zy had te veel gebrast.
Meester hengker maeckte vast
Den strop gereet.
Toen brack haer 't zweet
Dootzweet uit, van angst en last.

De hangman sprack: nu prevel[9]
Voor 't leste noch een woort.
Het keelgat kreet gans krevel,[11]
Och meester, spaer uw koort.
Meester, vaer zoo ras niet voort.
Och, schel my quijt[14]
Een luttel tijt,
Eer de strop den aessem smoort.

De keel riep 't lichaem t'zamen,
Beval het woort de maegh,[18]
Die riet haer, zegh geen amen,[19]
Eer ick het ommevraegh.
Is de scherreprechter graêgh,[21]
Hy wachte een wijl:
Dat 's hier de stijl,[23]
Eer men hem voor recht beklaegh.[24]

De maegh, om rouw te stelpen,[25]

* Van 1659. Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 589). Dezelfde wijze, naar het bekende leed van Bredero, komt ook voor in dl. 3, blz. 111.

1 Tijdens de Noordse oorlog hadden de Zweden de Sont afgesloten; zij dreigden de toevoer van granen uit het Oostzee-gebied naar ons land af te sluiten, en dus het 'keelgat' (vs. 1) toe te binden. Dat verschafte Vondel de allegorie van dit volksliedje.

2 *hangman:* evenals het Duitse *hengker* (vs. 5) en *scherepprechter* (vs. 21): de beul. - *bast:* strop.

3 *reê:* gereed, op het punt.

9 *prevel:* doe een laatste gebed.

11 *krevel:* kriebelig, zenuwachtig gehaast (*Ned. Wdb.* VIII, 186).

14 *schel mij quijt:* schenk mij.

18 *Beval:* vertrouwde toe, gaf.

19 *zegh geen amen:* berust er niet in.

21 *graêgh:* verlangend om toe te tasten.

23 *styl:* gewoonte.

24 *voor recht:* in rechte.

25 *rouw te stelpen:* het verdriet te doen bedaren.

Beriet zich met de leên,
Of 't lijf de keel zou helpen,
En spaeren voor 't gemeen:[28]
Want haer docht het was wel reên[29]
Dat lijf en ziel
De keel behiel,
Zoo gedienstigh voor elck een.

Laet gy de keel ophangen,
Wat zal de maegh, uw kock
En keuckenmaeght, ontfangen,
Wanneer de hongerklock
Brant en moort klept even drock?
Och, spaer de keel.
Zy schaft u meel,
Als gy bedelt om den brock.[39-40]

Waer blijven d'ingewanden,
De buick, wanneer ick vast?
Al malen kies en tanden
Wat op den acker wast,[44]
Zoo de beul de keel verrast,
En 't keelgat sluit,
Al 't lijf heeft uit,[47]
Long noch lever gaen te gast.

Waertoe brengt u de duivel?
Zijn al de leden dwaes?
De maegh hoeft meer dan zuivel,
En boter, melck, en kaes.
Kaes en broot is 't edel aes,[53]
Daer jongk en out
Het lijf by hout.[49-55]
Scheit dan vry uit dit geraes.[56]

Elck merckt dat hier gevaer is.
Men hoorde elcx stem in 't ront,

28 *'t gemeen:* het gemene welzijn.
29 *het was reên:* redelik, behoorlik.
39-40 De keel verschaft voedsel, als de leden er verlangend om vragen. Het woord *meel* (met het oog op de graanvoorziening) valt uit de toon van de allegorie.
44 *Wat op den acker wast:* wat in het eigen land groeit.
47 *Al 't lyf heeft uit:* met het gehele lichaam is het gedaan.
53 *aes:* voedsel.
49-55 Wees niet zo dwaas, te menen dat Holland genoeg heeft aan zijn zuiv*el*produkten, en het vreemde graan zou kunnen missen. *Kaes en broot* (vs. 53) moeten elkaar aanvullen.
56 *Scheit uit:* neem afscheid van, laat varen.

En gaf den pensenaris[59]
Van 't lijf, den vryen mont,[60]
Last dat hy de keel terstont[61]
Van strop en tou
Verlossen zou,
Eer zich 't lijf verlegen vont,[64]

Dat by gebreck van handen,[65]
Verboden weêr te biên,[66]
De mont zijn kopre tanden[67]
Eens fel zou laeten zien,
Eer hy 't halsrecht liet geschiên:[69]
Want vint de beul
By 't recht geen heul,
Hy zal zelf de galge ontvliên.[72]

Dit wert voor 's konings kroeghjes
Gezongen in de Sont,
Toen 't nachtegaeltje vroeghjes,
En in den morgenstont,
Al den voglezang in 't ront,[77]
Voor dagh voor douw,
Ontvouwen wou,
Waer het leven by bestont.[80]

t'Amsterdam, voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1659.

59 *den pensionaris van 't lijf:* de pensionaris (woordspeling met *pens*), de pleitbezorger van het lichaam, de maag. Tegelijk kan gedacht zijn aan de Amsterdamse pensionaris Pieter Vogelsang (zie bij vs. 77).
60 *den vryen mont:* vrijheid van spreken.
61 *Last:* te verbinden met *gaf*.
64 *verlegen:* in ernstige moeilikheden.
65 Deze strofe hangt af van *gaf last*.
66 die zich niet mochten verweren.
67 Dit slaat op de oorloghsvloot van De Ruyter te Funen.
69 *'t halsrecht:* de terechtstelling.
72 *ontvliên:* geen gebruik maken van.
77 *voglezang:* waarschijnlik een toespeling op de naam van Pieter Vogelsang, pensionaris van Amsterdam, die toen in Denemarken de belangen van de Republiek verdedigde.
80 *Waer het leven by bestont:* waarvan het leven afhing, d.w.z. dat hiermede een levensbelang van de Republiek gemoeid was.

J. V. Vondels
Jeptha Of Offerbelofte.
Treurspel.[aant. aant.]

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1659.

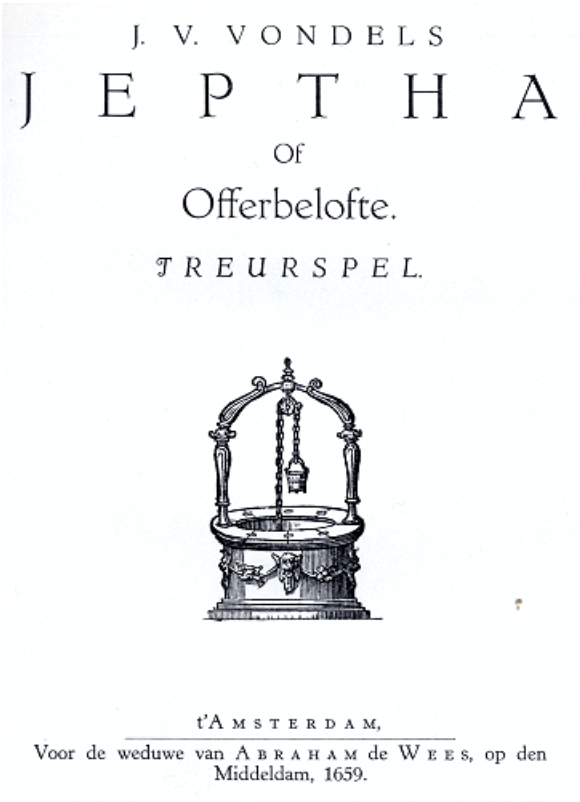

J. V. VONDELS

JEPTHA

Of

Offerbelofte.

TREURSPEL.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, 1659.

Jeptha

VAN 1659. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t' Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, 1659), waarvan 't titelblad hiervóór typografies is nagevolgd. *Unger Bibliographie, nr.* 594.

Aen Mevrouw Anna van Hooren, *Gemaelin van den edelen Heere*, Cornelis van Vlooswyck, *Heere van Vlooswijck, Diemerbroeck, en Paepekoop, Burgermeester, en Raet van* Amsterdam.*

Het heilighdom des bybels is behangen
Met beelden, die Messias, hoogh gewijt,
Uitbeelden, en gemoeten met verlangen,[1-3]
Eer hy verschijnt ten offer op zijn tijt.[4]
Zijn offerampt was uitgebeelt door dieren,[5]
En menschen. zoo verbeelde ons Abels lam,[6]
Verteert op 't eerste altaer in smoock, en vieren,[7]
d'Onnozelheit, die 't kruishout op zich nam.[8]
Aldus verbeelde ons Isack, offerreede[9]
Op 't berghaltaer, den eerstgeboren zoon,
En eenigen, die 't al verzoende in vrede[11]
Wat knielen kon voor dien genadetroon.[12]
Het eenigh beelt van Isack kon verdoven[13]
Alle offermans, en offers van de wet:[14]
Maer deze maeght gaet al de mans te boven,[15]
En geeft een kracht aen dees tooneeltrompet.[16]
De stercksте zwicht voor d'allerzwackste kunne.*[17]
Gewis zy hoeft blancketsel noch cieraet.[18]

*[Randschrift:] *Sexus*

* O p s c h r i f t : Anna van Hooren (1608-1666) trouwde in 1634 Cornelis van Vlooswijck (1601-1687), die in 1656, 1657, 1660 enz. burgemeester van Amsterdam was. Zij was bij haar man Vondel's voorspraak geweest om hem een post aan de Bank van Lening te bezorgen.

1-3 De bijbel wordt vergeleken met een *heilighdom* (tempel), waarvan de wanden behangen zijn met schilderingen van de prototypen van Christus in het Oude Testament, d.w.z. de 'voorbeelden', die de taak van de Messias *uitbeelden* (vs. 3) en zijn komst voorspellen, hem als 't ware vol verlangen tegemoet treden (*gemoeten*, vs. 3). Deze 'heiligen' van het Oude Testament heeft Vondel beschreven in zijn *Helden Godes*.

4 *op zijn tijt:* als zijn tijd (om als zoenoffer te sterven) gekomen zal zijn.

5 *offerampt:* bestemming als offer (*Ned. Wdb.* II, 371).

6 *verbeelde:* verl. tijd (Vondel spelt in dat geval geen dubbele *d*).

7 *vieren:* vlammen (*vier* Z. Ned. naast vuur).

8 *Onnozelheit:* onschuld (van Christus); vgl. het Lam Gods.

9 *offerreede:* bereid om zich te offeren.

11 *En eenigen* (Zoon): de Heiland; *'t al:* alles, alle mensen.

12 *knielen kon:* zich in staat voelde, boetvaardig te buigen en te geloven; *dien genadetroon:* blijkens *dien* heeft Vondel hier gedacht aan het *berghaltaer* (vs. 10) als prototype van het Kruis, waaraan Christus de zoendood stierf.

13 *Het eenigh beelt:* alleen het beeld; *verdoven:* overschitteren (eig. dof maken), dus: overtreffen.

14 *offermans:* mannen die ten offer strekten, in tegenstelling met *offers van de wet:* dieren.

15 *deze maeght:* Ifis.

16 *dees tooneeltrompet:* dit treurspel. Bij *trompet* zal gedacht zijn aan de trompet waarmee de Faam de roem verkondigt.

17 *kunne:* sekse.

18 De dichter behoeft haar niet mooier te maken dan ze reeds is.

Schoon 't mansbeelt haer den offerpalm misgunne,[19]
Noch staet het stom voor d'uitspraeck van haer daet.[20]
Als zy den eedt des vaders komt te hooren,
Verschricktze niet, maer antwoort offerreedt:[22]
Heeft vader dit belooft, en Godt gezworen:
Voltreck, voltreck uw woort, en hoogen eedt,[24]
Dewijl u Godt aen Ammon quam te wreecken.[25]
Bezegel uw belofte: gunme alleen
Dat ick bedruckt mijn' maeghdom vier paer weecken
Met speelgenoots in eenzaemheit beween.[27-28]
Gehoorzaem komtze aldus in hooge brozen[29]
Ten heiligen tooneele, en outer treên.[30]
Graftjoffers, stroit nu lelien, stroit rozen[31]
Voor 't morgenlicht, daer 't kruislicht op verscheen:[32]
En gy, Mevrouw, die Franschen, Italjaenen,
Als neêrduitsch dicht, in hunne spraeck verstaet,[34]
En menighmael tooneelen zaeght in traenen,[35]
Gewaerdigh toe te luistren naer dees maet.[36]
Gy zult de zon van zege, hier betogen[37]
Met eene wolck van druck, niet zonder gunst,[38]
Zien schilderen tapijt, en regenbogen
Van beeldewerck, te schicken naer de kunst.[39-40]
Magh deze maeght op uw behaegen stappen[41]
Ten offer, tot een' spiegel van de jeught,[42]
De Schouburgh zal in zijne handen klappen:[43]
De rouw des volcks verkeert in volle vreught.

19 *'t mansbeelt:* Isaac.
20 *staet het stom:* moet het verstommen; *d'uitspraeck van haer daet:* haar luid sprekende daad. Immers, zij stierf inderdaad, terwijl Isaac nog levensbehoud kreeg, door Goddelike tussenkomst.
22 *offereedt:* vgl. vs. 9.
24 *hoogen:* heilige.
25 Omdat Godt u gelegenheid bood, u op Ammon te wreken.
27-28 *mijn' maeghdom beween:* treur over het feit dat ik als maagd, kinderloos, moet sterven. Ook dit maakt haar dood tragieser en haar offer groter.
29 *in hooge brozen:* als waardige figuur voor een treurspel. De *brozen* waren bij de Grieken de toneellaarzen, waarmee de spelers in het treurspel optraden, om hun gestalte hoger te doen schijnen.
30 *outer:* het altaar stond op het toneel (vgl. het *Berecht*).
31 *Graftjoffers:* aanzienlike bewoonsters van de Amsterdamse grachten; *lelien en rozen* als symbolen van de maagden en martelaren.
32 *'t morgenlicht:* Ifis, die als 'dageraad' het volle *kruislicht*, Christus, voorafbeeldt, en aankondigt.
34 *Als:* even goed als; *hunne spraeck:* hun eigen taal.
35 *tooneelen zaeght in traenen:* tot tranen geroerd werd door treurspelen.
36 *Gewaerdigh u:* verwaardig u; *dees maet:* deze verzen.
37 *de zon van zege:* het schitterend licht van (Jeptha's) overwinning; *betogen:* betrokken.
38 *een wolck van druck:* de smart over Ifis' dood; *gunst:* welgevallen.
39-40 *tapijt en regenbogen:* een veelkleurig tapijt, nl. een reeks kunstig afwisselende taferelen van verrukking en verslagenheid.
41 *op uw behaegen:* onder uw goedkeuring.
42 *tot een' spiegel:* als voorbeeld (van gehoorzaamheid en offervaardigheid).
43 De smartelike aandoeningen, door het treurspel gewekt, gaan over in blijdschap over het gesmaakte kunstgenot.

Berecht
Aen de begunstelingen der toneelkunste.

[1] Ick voere nu Jeptha, den zeeghhaftigen helt, lantvooght, rechter,[1]
[2] en veltheer der Hebreen, ten stichtigen treurtooneele, waer op[2]
[3] mijne gedachten al menige jaeren geleden speelden: maer het
[4] spel bleef steecken, om de twee maenden uitstels, de dochter[4]
[5] toegestaen, middelerwijl zy haeren maeghdelijcken staet op de
[6] bergen beschreit: welck uitstel Aristoteles tooneelwet in het licht[6]
[7] staet: want hy zeght dat het treurspel allermeest begrijpt den han-[7]
[8] del van eenen zonneschijn, of luttel min, of meer: waer tegens
[9] Buchanan, in zijn treurspel van Jeptha, zich [behoudens zijne treffe-[9]
[10] lijcke eer in de dichtkunste,] te grof vergreepen heeft, oock tegens[10]
[11] d'openbaere waerheit der bybelsche historie: gelijck van wijlen[11]
[12] de heer professor Vossius, op de tooneelwetten afgerecht, die in[12]
[13] Buchanan overlang tegens my bestrafte. Sedert de geschiedenis[13-14]
[14] van Jeptha ernstiger by my naergespoort, hoorde ick hoe Serarius,[14-15]
[15] Arias, Saliaen, en andere treflijcke vernuften gevoelden dat
[16] Jepthas krijghstoght tegens de wederspannige Efraimmers noch
[17] uitgevoert wiert, eer de gemelde twee maenden uitstels verstreec-[17]
[18] ken waren, schoon het boeck der Rechteren, en Josefus deze[18]
[19] orden niet houden, om het verhael van Jeptha en zijne offerhande,[19]
[20] alreede begonnen, niet te stooren, en te deelen, maer vervolgens[20]
[21] achter een te beschrijven. Dees hinderpael hier mede verzet zijnde,
[22] [want het is klaer dat men in het heilighdom des bybels niets[22]
[23] magh veranderen,] nam ick voor dit werck op te zetten, oock in[23]
[24] dier voege, dat het alle eigenschappen, tot een volkomenheit ver-[24]

1 *zeeghaftigen:* overwinnende.
2 *stichtigen:* stichtelik; voor Vondel had het toneel een zedelike strekking; *waer op .... speelden:* waarmede zich bezig hielden.
4 *om:* wegens.
6 *in het licht staet:* belemmert, in strijd is met.
7 *begrijpt:* omvat; *den handel van eenen zonneschijn:* wat zich afspelen kan tussen zonsopgang en zonsondergang (*handel:* handeling).
9 *Buchanan* (1506-1582), een Engels dichter, die zijn Jepthes in 1554 schreef en zich daarin niet aan de Aristoteliaanse eenheid van tijd gehouden had; *behoudens:* zonder te kort te doen aan; *treffelijcke eer:* uitstekende verdiensten.
10 *zich vergreepen heeft:* gezondigd heeft.
11 *openbaere:* duidelik blijkende; *van wijlen:* wijlen.
12 *afgerecht op:* volleerd in; *overlang:* lang geleden; *tegens my bestrafte:* tegenover mij afkeurde.
13-14 *Sedert .... naergespoort:* absolute constructie: Nadat ik sedert .... onderzocht had.
14-15 *Serarius, Arias, Saliaen:* Katholieke theologen uit het laatst van de 16de en het begin van de 17de eeuw; *treflijcke vernuften:* uitstekende geleerden; *gevoelden:* van gevoelen waren.
17 *uitgevoert:* volvoerd.
18 *Josefus:* de geschiedschrijver Flavius Josephus.
19 *orden:* volgorde.
20 *te stooren en te deelen:* af te breken en te splitsen; *vervolgens achter een:* als een samenhangend geheel (nl. in *Richteren* XI).
22 *het heilighdom des Bybels:* de heilige, en dus onaantastbare Bijbel.
23 *op te zetten:* te ondernemen (vgl. op touw zetten).
24 *een volkomenheit:* een volmaakt geheel.

[25] eischt, in zich moght besluiten, en te gelijck den aenkomenden treur-[25]
[26] dichteren dienen tot een voorbeeldelijck onderwijs van het toestellen[26]

25 *besluiten:* bevatten.
26 *voorbeeldelijck onderwijs:* leerrijk voorbeeld.
toestellen: samenstellen.

[27] der treurspelen. Aristoteles heeft zijne leerlingen ingescherpt
[28] hoe veel gelegen zy aen eene eenige schickelijcke stellinge, in[28]
[29] de voorbeelden der leeringen en kunsten, by overoude wijzen,[29]
[30] ten hooghste waergenomen, en in zijn onderwijs van de dicht-[30]
[31] kunst by den gemelden niet overgeslagen. Zoo plaghten de door-[31]
[32] luchtighste Italiaensche schilders, in hunne historischilderyen,
[33] byzonder op het wel schicken, de kroon van hunne wercken, te[33-34]
[34] passen. Het spel heeft zijne behoorlijcke hoegrootheit, en leden,
[35] met de maete van evenredenheit gemeeten. De gansche handel[35]
[36] van Jeptha is een, en eenigh, en de verscheidenheit der bedrijven,[36]
[37] en alle omstandigheden van tijt en plaetse en andersins worden
[38] hier tot het uitvoeren en voltrecken van dezen eenigen handel ge-
[39] geschickt: dewijl de schickelijcke t'zamenstellinge der bedrijven[39]
[40] de ziel des treurspels genoemt wort, dat zonder deze niet recht-[40]
[41] maetigh kan bestaen, schoon'er manhaftige uitspraeck, nochte[41]
[42] zeden, nochte spreucken ontbreecken. Ons tooneel staet hier door-[42]
[43] gaens onverwrickt en vast, voor het hof te Masfe in Galaäd; eene[43]
[44] uitsteeckende opmerckinge, waerop Euripides in zijne volwrochte[44]
[45] Fenisse zonderling gelet heeft. Het spel is niet eenverwigh, maer[45]
[46] geschakeert. zoo heeten wy het volkomener slagh van spel, dat[46]
[47] niet altyt eenen zelven toon van droefheit of blyschap houdt,
[48] maer van staet verandert, het zy van ongeluck in geluck, of van[48]
[49] geluck in ongeluck: gelijck in Filopaie sterck, in Jeptha flaeuwer
[50] gezien wort. Oock levert deze geschiedenis den rechtschapen[50]
[51] aert van een treurspel: want de zwaericheit en het haperen valt[51]

28 *eenige:* eenheid vormende; *schickelijcke stellinge:* gepaste, juiste compositie; *leeringen en kunsten:* theorie en praktijk.
29 *by:* door; *ten hooghste:* zo nauwkeurig mogelik.
30 *onderwijs van de dichtkunst:* nl. zijn verhandeling De arte poëtica; *by den gemelden:* door de bovengenoemde (nl. Aristoteles).
31 *doorluchtighste:* beroemdste.
33-34 *te passen op:* zorg te dragen voor; *hoegrootheit:* lengte; *leden:* onderdelen, d.i. bedrijven.
35 *met de maete van evenredigheit gemeeten:* van onderling evenredige lengte; *De gansche handel:* handeling, d.w.z. al wat in het treurspel voorvalt.
36 *een:* onafgebroken; *eenigh:* een innerlike eenheid vormend.
39 *geschickt tot:* ondergeschikt gemaakt aan; *schickelijcke:* gepaste, juiste.
40 *rechtmaetigh:* volgens de eis.
41 *manhaftige uitspraeck:* krachtige, gespierde taal; *zeden:* zedelike strekking.
42 *spreucken:* kernachtige gezegden; *doorgaens:* voortdurend, d.w.z. er is eenheid van plaats in acht genomen.
43 *Masfe* = Mizpa; *Galaäd* = Gilead; Jeptha heerste dus in het Overjordaanse.
44 *eene uytsteeckende opmerckinge:* iets waarop men vooral letten moet (*Ned. Wdb.* XI, 1042).

zijne volwrochte (volmaakte) *Fenisse:* dit treurspel heeft Vondel later vertaald onder de tekst van *Feniciaensche of gebroeders van Thebe*.
45 *zonderling:* in 't biezonder; *eenverwigh:* van één tint, eentonig; *geschakeerd:* kleurrijk, vol afwisseling.
46 *slagh:* soort.
48 *staet:* omstandigheden.
50 *den rechtschapen aert:* het juiste wezen.
51 *de zwaericheit en het haperen:* de moeielikheden en de verstoring van de onderlinge verhoudingen (*haperen:* blijven steken; in de 17de eeuw soms ook: *twisten*).

[52] niet simpelijck tusschen gemeene of verre bloetvrienden, maer[52]
[53] tusschen het naeste bloet, vader, moeder, en dochter, een eenige
[54] dochter, en gemael, en gemaelin. Jeptha, de hooftpersonaedje,
[55] uit den stamme van Manasse gesproten, en een doorluchtigh velt-[55]

52 *valt:* heeft plaats; *gemeene:* gewone; *bloetvrienden:* verwanten.
55 *Manasse:* oudste zoon van de aartsvader Jozef en de priesterdochter Asnath (*Num.* 41, 50). Manasse's kleinzoon, naar zijn land Gilead of Galaäd geheten (*Num.* 32, 39-40), had Jeptha tot natuurlike zoon (zie *Inhoudt*, r. 1); *doorluchtigh:* beroemd.

overste, verschijnt hier nochte heel vroom, nochte onvroom,[56]
maer tusschen beide: want hy verliest door onweetenden yver,[57]
ongehoorzaemheit, en het overtreden der wet en zijnen vaderlijcken[58]
plicht, den naem van eene volkome vromicheit, en staet hierom,[59]
voor zijne verzoeninge met Godt, en den aertspriester, [waer
na hy endelijck heilighlijck overlijdt, en namaels onder de Heiligen,[61]
als in triomfe, omgevoert wort,] tusschen vroom en onvroom,[62]
eene hoedanigheit eigentlijck in een personaedje van een volko-[63]
men treurspel vereischt. De beide hooftcieraden, hier by een ge-
voeght, by de Latijnen peripetia, en agnitio, of staetveranderinge,[65]
en herkennis genoemt, gaen in arbeit, om hunne kracht met eene[66]
maghtige beweeghenisse te baeren: want d'onmaetige blyschap[67]
der moeder, [aldus te voorschijn gebrogt, om hier na het weeligh[68]
hart eenen zwaerder slagh te geven,] verandert in d'uiterste droef-
heit, gramschap, wraecklust, en zinneloosheit: gelijck 's vaders
reuckeloze offeryver in een schrickelijck en bykans mistroostigh[71]
naberouw: en zy komen beide te spade tot kennis, d'eene van[72]
haer dochters ongeluck, d'ander van zijne blintheit, in het godeloos[73]
uitvoeren der dwaze offerbelofte. De uitbreitsels, by de Latijnisten[74]
episodia geheeten, worden niet tegens de natuur ingedrongen,[75]
nochte te verre gehaelt, maer dienen ter zaecke, en zetten den[76]
handel eenen heerlijcken luister by. Onder de trapswijze en langk-
saeme opsteigeringe wort'er by wijlen eenigh zaet van het toe-[78]
komende gezaeit, dat te zijner tijt opkomt, om opmerckende toe-
hoorders geduurigh t'onderhouden, in eene bespiegelinge van het[80]
navolgende. De rede is gezedevormt naer den staet en gesteltenis[81]
der personaedje, zonder het welck goeden en quaeden onder een[82]

56 *nochte:* oudere vorm van noch; *vroom:* deugdzaam; *onvroom:* slecht.
57 *onweetenden yver:* verblinde godsdienstijver.
58 *en* (van) *zijnen*.
59 *vromicheit:* deugdzaamheid.
61 *Heiligen:* nl. als Richter een der 'heiligen' van het Oude Verbond; vgl. vs. 1973.
62 *omgevoert:* in plechtige optocht rondgeleid.
63 *eigentlijck:* nl. volgens de leer van Aristoteles.
65 *peripetia:* vertaald door *staetveranderinge*, slaat op de gemoedsverandering van de hoofdpersonen, in de volgende regels genoemd; *agnitio*, vertaald door *herkennis*, betekent bij Vondel: het komen tot kennis of tot erkenning (uitgewerkt in r. 68).
66 *gaen in arbeit:* eigenl.: komen in barensweeën, in verband met het volgende *baeren*; *kracht:* uitwerking.
67 *beweeghenisse:* ontroering; *onmaetige:* grenzenloze, buitensporige.
68 *weeligh:* overgelukkige.
71 *reuckeloze:* onbedachtzame; *mistroostigh:* tot wanhoop voerend.
72 *kennis:* in 't eerste geval bekendheid, in het tweede: erkenning.
73 *blintheit:* verblinding.
74 *uitbreitsels:* uitbreiding door kleine gebeurtenissen, die de auteur maakt bij de begrensde overgeleverde stof (vgl. Aristoteles: *De arte poëtica* § 18); *by:* door.
75 *ingedrongen:* ongepast ingevoerd.
76 *gehaelt:* gezocht, er bij gesleept; *den handel:* de gebeurtenissen en daden der personen.
78 *opsteigeringe:* ontwikkeling; *zaet van het toekomende:* aanduiding van wat er volgen zal.
80 *t' onderhouden in:* bezig te houden met.
81 *rede:* stijl van spreken; *gezedevormt naer:* aangepast aan; *staet en gesteltenis:* rang en aard.
82 *personaedje:* spelende persoon.

[83] gemengt worden, en de schouwburgh, ten nadeele van het staet-
[84] gezagh, eene school van gebreken, en niet van deughden streckt,
[85] waerin zelfs aeloude tooneelmeesters van het rechte wit afdwael-[85]

85 *wit:* doel (van de toneelkunst).

[86] den. Om dien misslagh te schuwen, zochten wy op de voeghlijck-[86]
[87] heit te letten, en elcke personaedje naer zijne oude, staet, en ge-
[88] legenheit uit te beelden, en de zeden, en spreucken naer de leest[88]
[89] van elcks lijf te passen. Men vint hier dryderhande oude, de
[90] jeught der dochter, de middelbaere oude in vader, en moeder,
[91] den ouderdom in den hofmeester, en eersten hofraet. De dochter
[92] draeght zich godtvruchtigh, gehoorzaem, en eerbiedigh neffens[92]
[93] Godt, vader, en moeder, en den hofpriester. De moeder wort,
[94] naer den tederen aert der vrouwen, ingevoert dertel, moedigh,[94]
[95] en uitgespat in voorspoet, en liefde tot haere eenige dochter,[95]
[96] en entlijck zoo veel te dieper in kleenmoedigheit, over hals en[96]
[97] hooft, gedompelt. Jeptha draeght zich manhaftigh, en gestreng
[98] in den oorlogh, is reuckeloos yverigh in 't beloven, onverzetbaer[98]
[99] in 't beloofde te voltrecken, en wort ondertusschen in het vader-
[100] lijck harte van weemoedigheit geschockt, en getroffen, en blijft[100]
[101] entlijck, tot naberouw en herkennis van zijn lasterstuck gekomen,[101]
[102] niet wederhoorigh om dit te boeten, en zich met Godt, en den[102]
[103] aertspriester, Godts mont, en de levendige stem der wet, te ver-[103]
[104] zoenen. De hofmeester toont zich, naer den eisch van een wee-
[105] reltlijck raetsheer, en zijnen hoogen ouderdom, nadachtigh, en[105]
[106] omzichtigh in beleit, en raetgeven. De hofpriester, en wetgeleerde
[107] yveren voor de wet, en waerachtigen godtsdienst, hanthaven het
[108] hooftgezagh des aertspriesters, poogen alle schandaelen, naer[108]
[109] hun vermogen, te weeren, en ondertusschen den lantvooght met
[110] alle bescheidenheit, den staet en vaderlande ten beste, in te[110]
[111] volgen, zoo veel hun heiligh ampt en wijdinge eenighzins lijden
[112] kan. De hofpriester laet ten leste Jeptha in zijne verlegenheit niet[112]
[113] steecken, nochte de misdaet onbestraft, maer wijst hem naer den[113]
[114] aertspriester, om eene uitkomste te vinden, en alle steurnis, tegens[114]
[115] d'aenkomste der bedgenoote, te minderen. Hy bejegent de weder-[115]
[116] keerende moeder naer heure kranckheit, zetze allengs neder, ver-[116]

86 *voeghlijckheit:* gepastheid; *oude:* leeftijd.
88 *gelegenheit:* levensomstandigheden; *zeden:* wijze van optreden, manieren; *spreucken:* wijze, kernachtige gezegden.
92 *draeght zich:* gedraagt zich; *neffens:* tegenover.
94 *ingevoert:* ten tonele gevoerd; *dertel:* uitbundig; *moedigh:* overmoedig.
95 *uitgespat:* uitgelaten.
96 *kleenmoedigheit:* verslagenheid.
98 *reuckeloos:* onbedachtzaam; *onverzetbaer:* onverzettelik.
100 *weemoedigheit:* grievende smart.
101 *herkennis:* erkentenis; *lasterstuck:* wandaad.
102 *wederhoorigh:* weerspannig, onwillig.
103 *mont:* tolk; *levendige:* levende.
105 *nadachtigh:* bedachtzaam.
108 *schandaelen:* aanstoot gevende daden, zondige daden.
110 *bescheidenheit:* oordeelkundige wijsheid; *ten beste:* tot heil; *in te volgen:* tegemoet te komen, toe te geven.
112 *verlegenheit:* rampzalige toestand.
113 *wijst:* verwijst.
114 *uitkomste:* uitweg; *steurnis:* heftige tonelen.
115 *bejegent naer:* behandelt overeenkomstig.
116 *kranckheit:* zwakheid; *zetze neder:* kalmeert haar.

[117] troostze, en voorspelt, door eene heimelijcke openbaeringe, Jep-[117]
[118] thaes geluckzaligheit, en heiligheit, namaels, onder de gelovige

117 *door een heimelijcke openbaeringhe:* op grond van een goddelike openbaring.

[119] helden en heiligen, ten toon te voeren. De reien der maeghden[119]
[120] blijven middelerwijl zedigh, in het heelen der geheimenisse, haer[120]
[121] toebetrouwt, getrouw in het vertroosten en stercken der godtvruch-
[122] tige dochter, begunstigen de billijckheit, keeren het onheil, naer[122]
[123] heur vermogen, en verheffen de gehoorzaemheit. Aldus woelen,[123]
[124] tuimelen, en barnen hier verscheide hartstoghten, door geduurige[124]
[125] veranderingen van den beginne tot het ende. De slagh, voorheene
[126] tegens Ammon geslagen, wort in 't voorbygaen slechts beknopt
[127] en kort aengeroert; de strijt, sedert tegens Efraim gestreden,
[128] breet verhaelt, dewijl dit niet kon vertoont worden, oock buiten[128-129]
[129] tijts was. De maeght sterft niet voor d'oogen des aenschouwers,
[130] gelijck Horatius in zijne dichtkunste leert, om ongeloofwaerdig-[130]
[131] heit te schuwen. Ondertusschen wort de voorbereidinge ter
[132] doot den oogen niet onttrocken: dewijl het zien meer de harten[132]
[133] beweeght dan het aenhooren en verhael van het gebeurde: schoon
[134] de toestel des treurhandels zoodaenigh behoorde te wezen, dat[134]
[135] die, zonder eenige kunstenary, of hulp der lijdende personaedje,[135]
[136] maghtigh ware alleen door het aenhooren en lezen der treur-[136]
[137] rolle, [zonder wanschape en gruwzaeme wreetheden te vertoonen,[137]
[138] en misgeboorten, en wanschepsels, door het ontstellen van zwan-[138-139]
[139] gere vrouwen, te baeren,] medoogen en schrick uit te wercken
[140] op dat het treurspel zijn einde en ooghmerck moght treffen, het[140]
[141] welck is deze beide hartstoghten in het gemoedt der menschen[141]
[142] maetigen, en manieren, d'aenschouwers van gebreken zuiveren,[142]
[143] en leeren de rampen der weerelt zachtzinniger en gelijckmoediger
[144] verduuren. Wy zochten oock te bereicken de dry deughden des
[145] tooneelstijls, klaerheit, en geloofwaerdigheit doorgaens, en kortheit[145]
[146] ter behoorlijcke plaetse. Dit treurspel treet voort op vaerzen van
[147] tien en elf lettergreepen: naerdien de edele heer Ronsard, de[147]

119 *ten toon te voeren:* als voorbeeld voor te houden.
120 *het heelen der geheimenisse:* het verbergen van het toevertrouwde geheim (van Ifis' offer).
122 *begunstigen de billijckheit:* bepleiten de rechtvaardigheid (nl. van het weerzien der moeder).
123 *verheffen:* prijzen.
124 *tuimelen:* wentelen; *barnen:* onstuimig dooreenwoelen (als golven in de branding).
128-129 *oock buiten tijts was:* en bovendien buiten de gestelde eenheid van tijd viel.
130 *Horatius:* nl. in vs. 188 van *De Arte poëtica*, in Vondel's vertaling: ‘Al watghe my zoo vertoont, dat haet ick, als een die niet gelooft.’ Dat wordt hier uitgedrukt in *om ongeloofwaerdigheit te schuwen*, d.w.z. omdat een dergelijk tafereel nooit de illusie van werkelikheid kan geven.
132 *dewijl het zien* enz.: ook dit is aan Horatius ontleend.
134 *de toestel des treurhandels:* de dramatiese compositie.
135 *kunstenary:* kunstmiddelen; *hulp der lijdende personaedje:* bedoeld is: overdreven pathetiese standen, gebaren of geluiden; *maghtigh:* in staat.
136 *treurrolle:* tekst.
137 *wanschape:* stuitend-lelike.
138-139 *misgeboorten te baeren:* gelijk eenmaal te Athene, bij de vertoning van de Eumeniden, gebeurde; *medoogen en schrick: vertaling* van de Aristoteliese termen (juister weer te geven met huivering en deernis).
140 *einde en ooghmerck:* doel en oogwit.
141 *manieren:* intomen, bedwingen (*Ned. Wdb.* IX, 204).
142 *leeren .... verduuren:* deze zinsnede, die Vondel's opvatting weergeeft, komt niet voor in de tekst van Aristoteles; *gelijckmoediger:* kalmer.
145 *doorgaens:* zie r. 40.
147 *Ronsard:* hoofd van de Franse renaissance-dichters.

[148] vorst der Fransche dichteren, deze dichtmaet hooghdravender[148]

148 *hooghdravender:* verhevener.

[149] oordeelt, en beter van zenuwen voorzien, en gesteven dan d'Alexan-[149]
[150] drijnsche, van twalef en dertien lettergreepen, die, zoo veel langer,
[151] naer zijn oordeel, flaeuwer vallen, en meer op ongebonde rede[151]
[152] trecken, ten zy deze, uit eenen uitnemenden meesters koker ko-
[153] mende, zich verheffen, gelijck uitheffende schilderyen, en, rijck[153153-154]
[154] gestoffeert, en doorwrocht, van gemeenen kout en ommegangk
[155] verre afgescheiden zijn; een uitsteeckentheit boven al in treur-[155]
[156] spelen vereischt, gelijck Ovidius, wiens Medea, helaes, verloren[156]
[157] blijft, in dit vaers opzong:[157]

Hoe hoogh men drave in stijl en toon,
Het treurspel spant alleen de kroon.

[160] Om in dezen treurhandel nergens het leven, zijn voorbeelt, te[160]
[161] bezwijcken, ververschten wy onze geheughenis met overlezen,
[162] en herlezen van Aristoteles en Horatius dichtkunst, en hunne[162]
[163] uitleggers over de zelve stof, naemelijck, Robertellus, Madius,[163]
[164] Lombardus, Scaliger, Heinsius, en de voorrede van Huigh de
[165] Groot, op Euripides vertaelde Fenisse, Castelvetro, Delrius,
[166] en Strada, oock Vossius, en Menardieres, die beide, elck om het
[167] wackerste, d'een in Latijn, d'ander in Fransch, den Schouburgh,[167]
[168] het worsteíperck der menschelijcke hartstoghten, helpen opbouwen.

[169] Maer gelijck den Griecken d'eer van den heerlijcken vont der[169]
[170] tooneelspelen, allengs by trappen in top gesteigert, niet kan[170]
[171] gelochent worden, zoo vereischt een gewijt treurspel, op hunnen
[172] leest geschoeit, tot het uitvoeren, keur van bequame personaedjen,
[173] en toestel van tooneel, en maetgezang van reien, geoefent door eenen[173]
[174] grooten Orlando, om onder het speelen d'aenschouwers te laeten[174]
[175] hooren eene hemelsche gelijckluidentheit van heilige galmen, die[175]
[176] alle deelen der goddelijcke zangkunste in hunne volkomenheit[176]

149 *beter van zenuwen voorzien:* gespierder; (beter) *gesteven:* gedrongener.
151 *flaeuwer vallen:* slapper zijn; *meer .... trecken:* gelijken op proza.
153 *uitheffende schilderyen:* schildering in relief.
153-154 *rijck gestoffeert:* in beeldrijke taal; *doorwrocht:* (kunstig) doorwerkt; *gemeenen kout en ommegangk:* gewone omgangstaal.
155 *afgescheiden zijn:* afwijken; *uitsteeckentheit:* voornaamheid.
156 Het treurspel Medea, waarmee Ovidius zijn dichterloopbaan begon, werd door de Romeinen hoog geroemd.
157 *opzong:* zingende (d.i. dichterlik) verkondigde.
160 *treurhandel:* treurspel; *het leven te bezwijcken:* het leven uit het oog te verliezen (*bezwijcken:* in de steek laten; *Ned. Wdb.* II, 2521).
162 *ververschten wy onze geheughenis:* fristen wij ons geheugen op.
163 *de zelve:* deze (zelfde); *Robertellus* enz.: namen van uitgevers van Aristoteles of van Horatius of schrijvers over de theorie der dichtkunst.
167 *elck om het wackerst:* om strijd, ijverig.
169 *vont:* uitvinding.
170 *in top gesteigert:* ten top gestegen; *gelochent:* ontzegd.
173 *toestel van toneel:* décors.
174 *eenen grooten Orlando:* een musicus als Orlando Lasso, beroemd Zuid-Nederlands componist uit de 16de eeuw.
175 *gelijckluidentheit:* harmonie.
176 *alle deelen .... bereickt:* in alle opzichten de volmaaktheit bereikt.

[177] zodanigh bereickt, datze de zielen buiten zich zelve, als uit den
[178] lichame, verruckt, en ten volle met eenen voorsmaek van de[178]
[179] gelukzaligheit der engelen vergenoegt.[179]

178 *verruckt:* meesleept.
179 *vergenoeght:* verblijdt.

[180] Wy oordeelden niet ondienstigh dit treurspel, en zijne om-[180]
[181] standigheden t'ontleden, of het opwassende en leergeerige Ne-[181]
[182] derduitschen leerde opmercken om zich, als van een toneel-
[183] kompas, hier van op deze holle dijningen, te dienen, alle klippen[183]
[184] en zantplaeten van doolinge, en schipbreuck van onwettige schic-[184]
[185] kinge te mijden, en entlijck, beter gemaniert de gewenschte haven[185]
[186] van de volkomenheit der tooneelkunste in te zeilen. Behaeght het
[187] hun, laetze eens lustigh en rustigh in de handen klappen, en my[187]
[188] helpen hooge en laege staeten met spel en zang stichten en verheu-[188]
[189] gen.

180 *zijne omstandigheden:* al wat er bij hoort.
181 *of:* in de hoop dat; *Nederduitschen:* Nederlanders.
183 *holle dijningen: deiningen* zijn hoge golven; *holle* (wegens de ruimte tussen twee deiningen) is daarbij een vast epitheton (*Ned. Wdb.* III, 2365).
184 *onwettige schickinge:* ongeoorloofde compositie.
185 *gemaniert:* betoomd (vgl. r. 134).
187 *lustigh en rustigh:* opgewekt en krachtig.
188 *staeten:* standen.

Inhoudt.

[1] Jeptha, Galaäds natuurlijcke zoon, wert, na zijn vaders doot,
[2] van zijne broederen, als onwettigh, uit het erfdeel gestooten.[2]
[3] Hy, van nootdruftigheit aengeperst, geneerde zich by Heiden-[3]
[4] schen roof, en gaf treflijcke proeven van dapperheit, dies hem[4]
[5] de bloetvrienden, en Hebreen, van d'Ammonners beoorloght,[5]
[6] uit noot ten veltheere, lantvooght, en rechter kozen, om zich
[7] t'ontlasten van het afgodische juck der slavernye, achtien jaeren
[8] lang gedraegen. Hy hierop te velde treckende, beloofde Gode,
[9] indien het heir d'overhant behielt, op te offeren wat hem eerst
[10] uit zijne poorte zoude bejegenen. Hier na zeeghaftigh wederge-[10]
[11] keert, gemoete hem zijne eenige dochter, die zich gehoorzaem en
[12] gewilligh ten offer instelde, behoudens datze twee maenden haeren[12]
[13] maeghdelijcken staet op de bergen moght beschreien, het welck
[14] de vader haer toestont. Middelerwijl stonden d'Efraïmmers uit
[15] haet en nijt tegens hem op, die hy in eenen veltslagh verdelghde:
[16] waer na de dochter van de bergen, de vader uit den slagh weder-[16]
[17] gekeert, haer Gode ten brantoffer opofferde. Het tooneel is voor het
[18] hof te Masfa. Het treurspel begint voor den opgang, en eindight[18]
[19] met den ondergang der zonne. De stof is genomen uit het boeck
[20] der Rechteren.[20]

Spreeckende Personaedjen.*

HOFMEESTER, *eerste raet*.
FILOPAIE, *Jepthaes gemaelin*.
SLOTVOOGHT.
REY VAN MAEGHDEN.
IFIS, *Jeptha's dochter*.
JEPTHA. *De lantvooght, rechter, en veltheer*.
HOFPRIESTER.
WETGELEERDE.

2 *van:* door.
3 *van nootdruftigheit aengeperst:* door armoede gedwongen; *geneerde zich by:* voorzag in zijn onderhoud door.
4 *treflijcke:* uitstekende; *dies:* waarom.
5 *bloetvrienden:* stamverwanten.
10 *bejegenen:* tegemoet komen; *zeeghaftigh:* overwinnend.
12 *instelde:* aanbood.
16 *de dochter van de bergen* (wedergekeert zijnde): zodra de dochter teruggekeerd was (gewrongen constructie).
18 *Masfa:* hoofdstad van het Palestijnse bergland Gilead (zie ook *Berecht*, r. 43).
20 *Rechteren:* Richteren XI en XII.
* Personaedjen: *Filopaie* = de kinderlievende; *Ifis* = de dappere.

Jeptha.
Offerbelofte.
Het eerste bedryf.

HOFMEESTER. FILOPAIE.

Hofmeester:

De tijding van uw' heer' vooruitgevlogen[1]
Jaeght u voor dagh ten bedde uit, en uwe oogen[2]
Gaen op, eer 't licht den hemel open sluit.
Al 't hof krioelt. de blyschap moet'er uit.[4]
Men rust zich toe, om zegenrijck te praelen,[5]
En Jeptha weêr met staetsie in te haelen.[6]

Filopaie:

'k Heb jaeren lang geworstelt, en gestreên
Met rampen: noit waeide eene buy alleen
My over 't hooft, of d'andre stont'er neffens:[9]
Maer nu, Godt lof, komt mijn geluck al teffens[10]
My t'huis. 'k verwacht mijn dochter t'huis van daegh,
Van 't hoogh geberghte, en hoor de nederlaegh
Van Efraim. Godt zegende 's lants hoeder.[13]
Hoe weeligh valt de dochter haere moeder,[14]
De brave helt zijn blijde bedtgenoot[15]
In d'armen, als een dau in 's aerdtrijcks schoot!
Hoe vrolijck zal ickze alle bey bejegenen![17]
Geen vloecken schaên, als Godt dit hof wil zegenen.[18]

Hofmeester:

Toen Godt dit hof wou zegenen, verdween,
Verstoof het heir van Ammon, en al scheen
Ons Efraim verre over 't hooft gewassen,
Een hooger maght kon hem ontharrenassen.[22]

Filopaie:

Indien oit vrou van blyschap sterven kon,[23]

1 *vooruitgevlogen:* die, hem vooruitgevlogen, zijn nadering aankondigt.
2 *op:* open.
4 *Al 't hof krioelt:* het gehele hof is in beweging; *moet 'er uit:* moet zich uiten.
5 *rust zich toe:* maakt toebereidselen; *zegenrijck te praelen:* gelukkig door de overwinning, een triomfantelike intocht te houden.
6 *staetsie:* plechtig eerbetoon.
9 *neffens:* naast, bij.
10 *al teffens:* op éénzelfde ogenblik.
13 *'s landts hoeder:* Jeptha.
14 *weeligh:* zalig, overgelukkig.
15 *brave:* dappere.
17 *bejegenen:* tegemoet treden.
18 *Geen vloecken schaên:* geen rampen kunnen ons deren.
22 *ontharrenassen:* ontwapenen.
23 *oit vrou:* ooit een vrouw. Het ontbreken van het lidwoord is reeds Mnl.

Is 't wonder dat ick levendigh de zon
Verwacht: zoo had de blyschap al de geesten[24-25]
Van 't hart gezet: toen ick, op d'eer der feesten,[26]
Mijn lief in zijn triomfe, na den slagh,[27]
En Ammons val, verwellekomde, en zagh
Hem heerlijck hier te Masfe 't hof opvaeren,[29]
Door al den drang, en toevloet van de schaeren.
Ick zeegh, op dat gezicht, ter aerde in 't stof.
De hofstoet droegh my, als een lijck, op 't hof,[32]
Tot dat mijn hart bequam, natuur zich redde.[33]
Mijn dochter stont bekreeten voor het bedde,[34]
En steende, en kermde, en zuchte in zulck een noot.
De vader sprack: nu, moeder is niet doot.
Zy krijght haer verf. toen kusteze mijn wangen,[37]
En bleecken mont, uit hartelijck verlangen.
Ick quam, gelijck de zon uit eene wolck,
Te voorschijn, toegejuicht van 't hof, en 't volck.[40]
Nu wort die vreught verdubbelt: want wy hooren
Dat Efraim den veltslagh heeft verloren,
Voor Jeptha vlught naer d'oevers der Jordaen.
Zoo moeten al Godts vyanden vergaen.[44]

H o f m e e s t e r :

Mevrouw, 't is kunst de blyschap in te toomen,
Zoo wel als rouw te maetigen. wy koomen[46]
In beide wel te kort. de weerelt gaet
Door druck en vreught by beurte. wie de maet
En regel treft is wijs. de kanssen keeren.
Men spiegle zich aen Jeptha, om te leeren
't Verandren van elcks lot, dan droef, dan bly.
De zwaertzy zet hem hoogh: de spillezy[52]
Verneêrt hem door d'onwettigheit in 't erven;
Dies hy, geschupt van zijne broêrs, most zwerven,[54]
Zich eerst in Tob geneeren op den roof;[55]
Daer hy den vloet van 't Heidensch ongeloof,
Gelijck een dam, behinderde in te breecken.[57]

24-25 *levendigh:* levend; *de zon verwacht:* het daglicht mag afwachten, d.w.z. dat ik deze dag overleefd heb.
25 *de geesten* (d.i. de levensgeesten) *van 't hart gezet:* mij van het bewustzijn beroofd.
26 *d'eer der feesten:* het glansrijkste feest.
27 *den slagh:* nl. tegen Ammon.
29 *heerlijck:* fier; *opvaeren:* binnenrijden.
32 *hofstoet:* gevolg.
33 *bequam:* bijkwam; *zich redde:* zich herstelde.
34 *bekreeten:* in tranen.
37 *krijght haer verf:* herkrijgt haar kleur.
40 *van:* door.
44 *moeten:* mogen.
46 *rouw:* smart.
52 *De zwaertzy:* de afkomst van vaders zijde (term ontleend aan het leenstelsel), als zoon van Gilead: *de spillezy:* de afkomst van moeders zijde, nl. van een bijzit. Daarom werd hij door de echte zonen van Gilead verdreven.
54 *geschupt van:* verstoten door.
55 *zich geneeren op:* leven van.
57 *behinderde:* verhinderde.

Wat heeft zijn deught ons menighmael gebleken![58]
Het heiloos heir van Ammon quam in 't velt[59]
Hereischen al wat Juda met gewelt
Zijn Goôn ontruckte, als Isax erfgenaemen[61]
Eerst herwaert uit Egypten over quamen:[62]
Schoon 't Ammon niet, maer 't hooft der Amorreen[63]
Ontruckt, by ons dry eeuwen achtereen[64]
Bezeten was in pais. men zat verlegen.[65]
Gansch Galaäd zocht troost aen Jepthaes degen,
Verhief hierom 's lants balling tot 's lants hooft,
En over 't heir. op dit verdragh belooft[68]
Hy hun zijn trou, en strijt, als 's volcks verweerder,
Wint twintigh steên, wort hier, als triomfeerder,[70]
Te Masfa, na dien zwaeren slagh, begroet.

F i l o p a i e :

Mijn dochter juicht hem vrolijck in 't gemoet,[72]
Groet vader voor de hofpoort met tamboeren,[73]
En reien: maer dit scheen zijn hart t'ontroeren:[74]
Doch d'oirzaeck kon ick noit uit hem verstaen.
Daer schuilt iet, my te duister om te raên.[76]

H o f m e e s t e r :

Niet duister: want het is terstont gebleken
Hoe Efraim den kam quam op te steecken,[78]
By duizenden den zegenrijcken helt
Het voorhooft biên, en daegen in het velt,[80]
Daer d'allerhooghste uw wapenrecht verdaedight.[81]

F i l o p a i e :

De hemel heeft ons weder begenadight.[82]
Zoo schijnt de vorst een Godt, geen sterflijck mensch.
Wien 't lot niet dient, het rolt naer mijnen wensch.[84]

H o f m e e s t e r :

58 *deught:* dapperheid.
59 *heiloos:* bij Vondel de gewone spelling voor heilloos: onheilbrengend.
61 *als Isax erfgenaemen:* toen de Israëlieten.
62 *Eerst:* kort tevoren.
63 *Die streken* waren indertijd niet op de Ammonieten (gelijk ze beweerden), maar op de Amorreën (Amorrieten) veroverd. Zie *Richteren* XI: 12-27.
64 *by:* door; *dry:* Brabantse vorm naast drie.
65 *verlegen:* met sterker betekenis dan nu: in nood, was wanhopig.
68 *En* (tot hoofd) *over 't heir; op dat verdragh:* na deze opdracht (*verdragh:* overeenkomst).
70 *hier:* nl. te Masfa.
72 *in 't gemoet:* tegemoet.
73 *tamboeren:* tamboerijnen. Vgl. *Richteren* XI: 34.
74 *reien:* dansen.
76 *iet:* iets.
78 *den kam quam op te steecken:* zich begon te verzetten, zich trots ging verheffen (*Ned. Wdb.* VII, 1046).
80 *daegen:* uitdagen.
81 *wapenrecht:* door de wapenen verworven aanspraken; *verdaedight:* oude vorm naast verdedigt.
82 *begenadight:* zijn genade, zijn gunst getoond.
84 *Wien 't lot niet dient:* Wie ook het lot niet begunstigen moge.

85 Een teêre vrou spat uit, al t' ongelaetigh,[85]

85 *teêre:* (van nature) zwakke; *ongelaetigh:* zonder zelfbeheersing (*Ned. Wdb.* X, 1606).

In weelde en druck: een manshart draeght zich maetigh[86]
In beide, en kent het weifelende lot;
Dat rolt elck toe naer 't wijs beleit van Godt.
Niets staet hier stil. geen blyschap is volkomen.
Geen druck mist troost: en tusschen hoop en schroomen
Verslijt de tijt des levens. quaet en goet
Elck heeft zijn tijt, en beurte, als eb, en vloet.[92]

F i l o p a i e :

Ons erfgenaeme en dochter dorst ons vergen[93]
Of zy een wijl zich eenzaem op de bergen[94]
Verquicken moght met haeren trouwen rey.[95]
De vader gaf haer vrolijck het geley.[96]
Zy scheide, en nu zijn net, naer dat ick reken,
Twee maenden, dat my lastigh viel, verstreecken.[98]

H o f m e e s t e r :

Men zalze haest ten hove weder zien.[99]

F i l o p a i e :

'k Zal haer met vreught omhelzen: zoo misschien
Geen ongeval, Godt keer 't, haer stuit in 't keeren.[101]
Een moeder kon misschien haer hart ontbeeren,[102]
Haer eenigh kroost geensins; een kint, nu rijp[103]
En huwbaer; meer dan menschelijck begrijp
Kan vatten, met vernuft verciert, en gaven.[105]
Men ziet om 't hof de jonge heeren draven,[106]
En vlammen op der maeghden bloem, zoo schoon.[107]
Godtvruchtigheit spant in het hart de kroon,
Als 't eêlste, daer de hemel haer me zegent.
Geluckigh die zoo schoon een roos bejegent,[110]
Geluckiger dieze afpluckt met zijn hant.
Zoo 't vrystont zulck een perle, een diamant
Te hechten aen een kroon, 't zou Memfis passen:[113]
Maer neen, z'is voor geen' Heiden opgewassen;
Geen' koning, die, noch vremt van Moses wet,[115]

86 *weelde:* voorspoed; *draeght zich:* gedraagt zich, houdt zich; *maetigh:* beheerst.
92 *beurte:* wisseling.
93 *vergen:* verzoeken.
94 *eenzaem:* in afzondering.
95 *verquicken:* ontspannen.
96 *gaf haer vrolijck het gelei:* gaf haar opgewekt, toestemming om te vertrekken (*Ned. Wdb.* IV, 1128).
98 *dat my lastigh viel:* wat mij zwaar viel.
99 *haest:* weldra.
101 *God keer' 't:* moge God het verhoeden; *stuit:* tegenhoudt.
102 *kon:* zou kunnen.
103 *kroost:* kind.
105 *met vernuft en gaven:* met verstandelike gaven.
106 *jonge heeren:* de aanzienlikste jongelingen.
107 *vlammen op:* vurig verlangen naar.
110 *bejegent:* ontmoet.
113 *een kroon:* een vorstenhuis; *Memfis:* de koning van Egypte.
115 *vremt van:* vreemd van, onbekend met (in Vondel's taal komt *vremt* voor naast vreemd, vs. 211).

Onwaerdigh is dees schoone in 't heiloos bedt[116]

116 *heiloos:* goddeloos.

t'Omhelzen, schoon zijn kroon in top moght steigeren.[117]
Al eischte haer een koning, 'k zouze weigeren.
Hofmeester, is 't niet recht, bestraf mijn' roem.[119]

H o f m e e s t e r :

Mevrouw, gy noemde uw dochter flus een bloem.[120]

F i l o p a i e :

Met reên, is 't vreemt dat ick haer schoonheit prijze?
Een bloem gelijcke?[122]

H o f m e e s t e r :

Ick straf het geener wijze.
Maer zaeghtge noit des morgens bloemen staen,
En vontze voor den avontstont vergaen,
Van brant gezengt, van hagelsteen geslagen,
Of afgemaeit? Wat kan een bloem verdraegen,
Een buye ter genade in ope lucht![127]

F i l o p a i e :

Wat zeghtge? quam u eenigh droef gerucht[128]
Ter ooren?

H o f m e e s t e r :

Neen, ick heb niet quaets vernomen,
Prijs schoonheit, als een gaef, van Godt gekomen;
Maer stelle alleen 't verwelcken by de verf[131]
Der schoonste bloem. Godt laetze vaders erf[132]
Bezitten. 'k wensch dat gy in haer mooght leven,
En haere vrucht.[133-34]

F i l o p a i e :

Dat wil de hemel geven.
Die, onder tien geboôn van Moses wet,
Wie d'ouders eert in zulck een waerde zet,[136]
Dat hy haer heil belooft, en blijde jaeren.[137]
Op zulck een' wensch wil u de hemel spaeren.[138]

H o f m e e s t e r :

Dat zy, van 't lant, de vader, uit den slagh,[139]

117 *steigeren:* stijgen.
119 *bestraf mijn' roem:* geef uw afkeuring over mijn roemen te kennen.
120 *flus:* zo even.
122 *gelijcke:* vergelijk met. Bij *ick* gebruikt Vondel, evenals nog in 't Vlaams, vaak werkwoordvormen van de tegenwoordige tijd op *-e* (vgl. vs. 131, 147 enz.); *straf:* keur af.
127 *Een buye ter genade:* blootgesteld aan een bui.
128 *droef:* somber, onheilspellend.
131 (*ick*) *stelle 't verwelcken by de verf* (kleur): ik wijs er op dat in de schoonste bloei het verwelken nabij is.
132 *Godt laetze:* Moge God haar laten.
133-34 'k wens dat gij in haar en haar kinderen moogt voortleven, d.w.z. dat uw geslacht in stand blijft; *wil:* moge (ook in vs. 138).
136 *in zulck een waerde zet:* zozeer waardeert.
137 *haer:* hun: het enkelvoudige wie is, naar het begrip meervoudig: allen die.
138 *Op:* op grond van, d.w.z. uit dankbaarheid voor uw zegenwens hoop ik dat ....
139 *zy, van 't lant* (komende) en *de vader, uit den slagh* (komende).

U, elck om 't blyste, in d'armen vallen magh,[140]
Is al mijn wensch: het kan niet lang vertrecken.

140 *vertrecken:* uitblijven.

F i l o p a i e :
Ick hoop mijn heer zal zelf de bo verstrecken.[142]
Daer duncktme hoort men 's lants bazuin in 't velt.
Ay, zie eens uit.

H o f m e e s t e r :
Verwellekom den helt.
De slotvooght komt, bestuwt met krijghsstandaerden.[145]
Men hoort alreê het pruischen van de paerden.[146]

SLOTVOOGHT. FILOPAIE. HOFMEESTER.

S l o t v o o g h t :
Ter goeder tijt vinde ick mevrouw gezont.[147]

F i l o p a i e :
Hoe staet het? is mijn heer noch ongewont?

S l o t v o o g h t :
Gelijck hy trock om Efraim t'ontmoeten,
Wiens heirbanier ick offere aen uw voeten
Eerbiedigh door 't gebodt van uwen heer.[151]
Ontfang dit pant van zege. Godt zy d'eer.
Ontfang dien stier, uit louter gout gegoten.[153]
Die stoots was, heeft de horens afgestooten.[154]

F i l o p a i e :
Wat zienwe? ô vreught! gelooft, gelooft zy Godt.
Men steeck' dit voort ter tinne uit van het slot,[156]
Op dat het blijck' hoe wy het velt behielen.[157]
Aldus moet Godt de vyanden vernielen,[158]
Die Jeptha en zijn' hoogheit wederstaen.[159]

S l o t v o o g h t :
De vyant vlught aen d'oevers der Jordaen,
Gansch Efraim zwicht voor Manasses degen.[161]

H o f m e e s t e r :
Dat Godt voortaen Manasses afkomst zegen'.

F i l o p a i e :

142 *de bo verstrecken:* de bode zijn, nl. van de blijde tijding.
145 *bestuwt:* omstuwd.
146 *pruischen:* briesen (nog Antwerps; vgl. Antw. Idioticon i.v.).
147 *Ter goeder tijt:* gelukkig.
151 *door:* in opdracht van.
153 *stier:* het veldteken van Efraim.
154 *stoots:* geneigd tot stoten.
156 *dit* (zegeteken); *voort:* dadelik.
157 *behielen:* bij Vondel gewone vorm voor behielden.
158 *moet:* moge.
159 *hoogheit:* macht.
161 *Manasses:* Manasse was de grootvader van Gilead (Num. 36, 1).

Verhael den strijt: het zekerste bescheit[163]

163 *bescheit:* antwoord (op mijn verzoek).

Weet gy op 't naust. Verhael het wijs beleit.[164]
Mijn yver volghde uw' optoght met gebeden,[165]
En vasten. Godt heeft zelf voor ons gestreden.
Een post vooruit verkuntschapte ons 't geluck[167]
Des strijts in 't gros: maer 't lustme stuck voor stuck[168]
Te hooren hoe 't zich toedroegh onder 't stryen.
't Verhael moet Gode alleen ten prijs gedyen.[170]

S l o t v o o g h t :

Gewelt, en haet, en nijt zijn uitgebroet
In 't Heidensch nest. een' ander heil en spoet[172]
Misgunnen, en den bontgenoot bespringen,
Zijn wettigh recht onwettigh hem t'ontwringen,[174]
Voeght onbesneên, en Filistijnschen aert,[175]
Een' afgodist, die minst Godts wet bewaert:[176]
Doch Efraim, niet vry van zulcke vlecken,[177]
Ontziet zich niet oproerigh op te trecken,
Aen dees zy der Jordaene, en 't vrye veer,[179]
Manasse uit trots te daegen voor de speer;[180]
Toen Ammon en zijne ysre krijghsgeleden[181]
Getrappelt, wy al teffens twintigh steden[182]
Verlichtten van het juck der slaverny,
Van afgoôn, zwart van roock, en smoockery;[184]
Zoo verre 't lant bepaelt wort van vier streecken,[185]
De bergen, en Jordaen, en bey de beecken,
Als Arrenon, en Jabok, die gelijck[187]
Uitloopen in den stroom van 't heiligh rijck.[188]
Wy pooghden 't pleit door middelaers te slechten,
't Geschil met reên, en geen rappier te rechten,[190]
En hielden 't staen vier weecken, eer men vocht.[191]
Elck spant zijn tent van wederzy. elck broght[192]

164 *naust:* nauwkeurig.
165 *yver:* levendige belangstelling; *optoght:* opmars.
167 *post:* bode; *vooruit* (gereden).
168 *in t' gros:* in 't algemeen; *stuck voor stuck:* in biezonderheden.
170 *moet:* vgl. vs. 158; *ten prijs gedyen:* strekken om God te loven.
172 *spoet:* voorspoed.
174 *onwettigh:* wederrechtelik.
175 *onbesneên:* onbesneden, dus: heidenen (vgl. vs. 380); *aert:* karakter. De Filistijnen waren de geminachte vijanden van de Israëlieten.
176 *afgodist:* afgodendienaar; *Godts wet bewaert:* Gods geboden in acht neemt.
177 *Efraim*, hier voor de nakomelingen van Jozefs zoon Ephraim (zie *Inhoudt,* r. 14); *vlecken:* smetten.
179 *veer:* plaats geschikt voor de overtocht (vgl. vs. 277).
180 *daegen voor de speer:* uitdagen ten strijde.
181 *krijghsgeleden:* krijgsgelederen, troepen.
182 *getrappelt:* vertrapt (absolute constructie: nadat Ammon .... vertrapt was); *al teffens:* tegelijk, in één veldtocht.
184 *roock en smoockery:* brandoffers.
185 *bepaelt:* begrensd.
187 *gelijck:* in dezelfde richting.
188 *stroom:* de Jordaan.
190 *reên:* woorden, onderhandelingen; *en geen:* en niet met een; *rechten:* beslechten.
191 *hielden 't staen:* hielden het geschil hangende, bleven onderhandelen.
192 *spant zijn tent:* richt zijn legerplaats in.

Zijn reden in wat hem ten oorlogh porde:[193]
Maer Efraim bleef wreveligh, en morde.

193 *porde:* aanspoorde, dreef.

Geen dreigement ontbrack' er naer zijn' aert,[195]
Het basterthuis, en lant met vier en zwaert[196]
Te dempen, stam en tack en al verdelgen.[197]
O Jakob, zie eens op hoe uwe telgen
Verbasteren, zoo hebt gy Esau niet
Bejegent, die u dreigende verstiet.[200]
Men hadde hen niet eens, als bontgenooten,
Gekent, en van den wapenroof verstooten[201-202]
Op Ammons toght; een ongegront beklagh;
Want toen men trock, getroost om Ammon slagh[204]
Te leveren, en aenhielt datze ons steven,[205]
Ontzeiden zy 't. men trock [het golt ons leven,[206]
En eer, en staet,] den vyant in 't gemoet.[207]
Men greep hem aen, en zette voet by voet.[208]
Nu had men 't Gode, en Jepthas vuist te dancken
Dat Ammon zwichte. och, geene artsny kon krancken[210]
Genezen, die des artsens raet versmaên.[211]
Zy wrockten vast, en niemant liet zich raên.[212]
Men rust dan toe om hantgemeen te worden.[213]
Men stelt met kracht de standers in slaghorden.[214]
De morgenzon, die met den heldren dagh
De wapenoogst der wetgebroedren zagh,[216]
En hun gereet een nederlaegh te baeren,[217]
Scheen drymael, dootsch van schrick, te rugh te vaeren.[218]
Uw man, in 't hart der heirkracht, tuight in 't kort'[219]
Voor Abrams Godt, dat hy onschuldigh wort
Tot slaen geperst, daer 't bloet der wetgenooten,[221]
Gelijck een zee, zal werden uitgegoten.[222]
Hy kent zich vry van wraeck, en broederslaght,[223]

195 *naer zijn' aert:* overeenkomstig zijn karakter.
196 *Het basterthuis en lant:* het stamhuis en het land van de bastaard Jeptha (vgl. vs. 53).
197 *dempen:* uitroeien.
200 *bejegent:* behandeld (Zie *Gen.* 27, 41 en 32, 13-20).
201-202 *Men hadde gekent:* men zou hebben erkend; *niet eens:* zelfs niet; *van den wapenroof* (buit) *verstooten:* weggestoten, beroofd.
204 *getroost:* vol moed.
205 *aenhielt datze ons steven:* er op aandrong dat ze ons steunden (*stijven:* sterken).
206 *ontzeiden:* weigerden.
207 *staet:* positie; *in 't gemoet:* tegemoet.
208 *zette voet by voet:* raakte slaags.
210 *zwichte:* zich gewonnen gaf; *krancken:* nl. die van Efraïm, die van geen goede raad wilden weten.
211 *des artsens:* eigenaardige genitief van *arts*.
212 *vast:* voortdurend.
213 *rust toe:* maakt toebereidselen ten strijde.
214 *de standers:* de banieren, dus ook de troepen.
216 *wapenoogst:* gezamenlike wapenen; *wetgebroedren:* synoniem van *wetgenooten* (vs. 221), broeders in het geloof, daar ze leefden onder dezelfde Mozaiese wet. Voor het aanschouwen van die broederstrijd deinsde de zon terug.
217 *hun gereet* (zag); *baeren:* teweeg brengen.
218 *vaeren:* gaan.
219 *'t hart der heirkracht:* het midden der troepen; *tuight:* getuigt (vgl. betuight in vs. 232).
221 *slaen:* slag leveren; *daer:* waar.
222 *werden:* oude vorm van worden.
223 *broederslaght:* broedermoord.

Waer door Godts naem ontwijt wort, en veracht;[224]
Verblijft het aen Manasse, zijnen broeder,[225]

224 *veracht:* geminacht, beledigd.
225 *Verblijft het aen:* laat de beslissing over aan.

En Josefs zoon, van eene zelve moeder[226]
Gebaert als hy; wil trecken eene lijn,[227]
Oock tegens al die Josef vyant zijn:[228]
Dat 's verre van met zwaert en spiets te deeren[229]
Die Kanaän voor 't heidendom verweeren.[230]

F i l o p a i e :

Godt, die geen recht om gunst noch afgunst buight,[231]
Hoor wat mijn man in 't openbaer betuight.

S l o t v o o g h t :

Terwijlze zich dus schrap in orden zetten,
Ging Efraïm den moedt der benden wetten,[234]
Daer hy alom, vol moedts, in 't midden reedt.[235]
Nu houdt u aen dien eens gestaefden eedt,[236]
Die u verbint dit bastertbloet te keeren,
Het welck den leeuw van Juda wil regeeren,[238]
De stammen dwingt alleen hem naer den mont
Te zien, ons part noch deel aen krijghseer gont.[240]
Schoon Ammon leght door 't bastertbloet verslonnen:[241]
Valt rustigh aen: wy zien den slagh gewonnen.[242]
De krijghbazuin klinckt op van overal.
Zy stooten toe met schrickelijck geschal.[244]
De bodem dreunt, op 't ysselijck ontmoeten[245]
Van zeissenradt, en hoeve, en paerdevoeten.[246]
Geschrey, gebriesch, de stofwolck, het gerucht,[247]
't Geklickklack van het harnas, aen de lucht
Gestegen, mengt zich naer in duizent nooden,[249]
En jammeren van levenden, en dooden.
Men strijt om strijt. elck staet, gelijck een helt.[251]
Het roode meer schuimt bruizende over 't velt,[252]
En wint'er velt door 't openen der aderen,[253]

226 *zelve:* zelfde.
227 *wil trecken ééne lijn:* wil met Efraïm samengaan (tegen de gemeenschappelike vijand).
228 *vyant:* vijandig gezind.
229 *Dat's verre van:* Dat is heel wat anders dan.
230 *verweeren voor:* beschermen tegen.
231 *gunst noch afgunst:* vriendelike of onvriendelike gezindheid.
234 *wetten:* scherpen, aansporen.
235 *Daer:* terwijl.
236 *gestaefden eedt:* plechtig bevestigde eed.
238 *den leeuw van Juda* het volk van Israël.
240 *krijghseer:* nl. in de slag tegen Ammon; *gont:* oude, Zuidnederlandse vorm naast gunt.
241 *leght:* ligt (gewoon in Vondel's taal); *verslonnen* (uit: verslonden): opgeslokt.
242 *rustigh:* krachtig, dapper.
244 *stooten toe:* dringen op elkaar in.
245 *op:* ten gevolge van; *ontmoeten:* botsing.
246 *zeissenradt:* strijdwagens, waarvan de raderen van zeisen voorzien waren om te wonden; *hoeve en paerdevoeten:* gehoefde paardepoten.
247 *gerucht:* krijgsrumoer.
249 *naer:* angstwekkend; *duizent nooden:* de ellende van duizenden gevallenen.
251 *strijt om strijt:* vecht om 't hardst. Een dergelijke woordspeling in de volgende verzen met *velt.*
252 *Het roode meer:* de bloedstroom.
253 *wint velt:* neemt toe.

Die roockende in een' boezem hier vergaderen.[254]
Men twijfelt ruim een uur wie 't winnen zal.

254 *roockende:* dampende; accent op *één; boezem:* vergaarplaats.

Men keert zich noch aen dooden, noch getal[256]
Van zielen, die hier sneuvelen: maer echter[257]
Daeght Jeptha Godt, dat hy, de hooghste rechter,[258]
't Krackeel beslechte, en geeft zich daer de strijt[259]
Het bangste valt. hy grijpt den bitsen nijt[260]
In 't hart aen, wort gevolght van al de braven.[261]
Waer hem de haet opdondren ziet, en draven,[262]
Begint de moedt te zincken. hy dringt door.
Wat hem bestuwt volght op zijn bloedigh spoor.[264]
Een hemelsch heir, van toorne en wraeck ontsteecken,[265]
Scheen vlammende aen de wolcken door te breecken
Met wapenklanck, en luidt bazuingeschal,
Dat vee en volck verschrickte, en duin en dal.[268]
De vyant flucks aen 't spatten aller wegen:[269]
De ruiters eerst. het voetvolck stont verslegen,[270]
Wert van de hoef getrappelt, en getreên.[271]
Een springvloet, als hy doorbreeckt, ziet noch steen
Noch paelwerck aen, acht hooft, noch dam, noch dijcken,
Maer gaet met vee, en stal, en menschen strijcken.[274]
Ons bruizent heir vint nu geen tegenstant.[275]
Uw vorst zit af, danckt Godt, die d'overhant[276]
Hem gunt. hy laet het veer des strooms bezetten,
En d'overvlught der vyanden beletten,[278]
Verbiet den haet, te kenbaer aen zijn spraeck,[279]
Te spaeren, uit een goddelijcke wraeck.[280]
Wat zagh men na den slagh al mannen vellen!
Van duizenden zal 't niemant navertellen.
Daer lagh langs 't velt een veertighduizenttal.
Zoo gaet met recht de hooghmoedt voor den val.[284]

F i l o p a i e :

256 *keert zich aen:* bekommert zich om.
257 *echter:* wederom.
258 *Daeght:* roept aan.
259 *'t Krackeel:* de (broeder)twist; *beslechte* (conjunctief): moge beslechten; *geeft zich:* begeeft zich; *daer:* waar.
260 *Het bangste valt:* het hachelikst is; *den bitsen nijt:* de kwaadaardige afgunst (nl. van de Efraïmieten); vgl. *haet* = de hatende Efraïmieten, in vs. 262.
261 *van:* door (ook in vs. 265, 271). - *braven:* dapperen.
262 *opdondren:* (schrikwekkend) te voorschijn komen.
264 *bestuwt:* omstuwt, omgeeft.
265 *ontsteecken:* oudere vorm van ontstoken.
268 *duin en dal:* hoogten en laagten, de gehele omgeving.
269 *spatten:* uiteenspatten, zich verstrooien.
270 *verslegen:* Vlaamse vorm voor: verslagen.
271 *van:* door.
274 *gaet strijcken met:* sleept mee.
275 *bruizent:* onstuimig opdringend (vgl. de vorige vergelijking!).
276 *zit af:* stijgt van het paard; *d' overhant:* de overwinning.
278 *d' overvlught:* de vlucht over de Jordaan naar Efraïm.
279 *den haet:* de haatdragende vijanden (vgl. vs. 262); *te kenbaer:* zeer goed te kennen. Wie nl. geen ‘sjibboleth’ kon zeggen, werd afgemaakt (*Richteren* XII, vs. 6).
280 *een goddelijcke wraeck:* een Gode welgevallige wraak.
284 Accent op *voor:* de hoogmoed gaat aan de val vooraf.

Hoe zijn wy voor die zege aen Godt gehouden![285]
Wat wijdt men hem, die alle zijn vertrouden

285 *gehouden:* verplicht.

Beschut, verdelght wat Jeptha met zijn hof
En naem, en bloet wou trappen in het stof![288]

S l o t v o o g h t :
De veltheer, door belofte aen Godt verbonden,
Wil offeren, en heeft my afgezonden,
Om u terstont te voeren, daer de maght[291]
Van 't danckbaer heir uw blijde komst verwacht.
Belieft het u, zit op: de hackeneien[293]
En muil staen reê. wy zullen u geleien.

F i l o p a i e :
'k Zie Ifis, van 't geberghte in Galaäd,
Alle oogenblick genaecken naer de stadt.
Kan ick mijn' heer nu volgen, en believen?

S l o t v o o g h t :
'k Volgh meesters last, en vreeze hem te grieven,
Door uw vertreck. ontschuldigh my, mevrouw.[299]
Gy gaeft aen een' soldaet uw hant en trouw.[300]
Een krijgsmans hart kan smaet noch schimp gedoogen.

F i l o p a i e :
Ick min hem, als den appel van mijne oogen.
My trecken man en kint, beide even sterck
Van wederzijde, als in een worstelperck.
Zal ick 't ontbodt van mijnen heer misachten?[305]
Of met de zon mijn dochter eerst verwachten?
Hier is geen tijt. hofmeester, geefme raet.[307]

H o f m e e s t e r :
Volgh eerst uw' heer, en zijn triomffeest. laet
My hier ten hove uwe erfgenaeme ontfangen.

S l o t v o o g h t :
Zit op, mevrouw: men wacht u met verlangen.

F i l o p a i e :
Hofmeester, zie dat gy, tot dat ick keer',
Haer onderhoudt.[312]

H o f m e e s t e r :
Hoe luttel weetze, ô heer,
Wat voor een lot haer heden schijnt beschoren.
Daer rijdtze heene, en noopt den muil met sporen.[314]

288 *naem:* krijgsroem; *bloet:* geslacht.
291 *de maght:* de massa.
293 *zit op:* stijg op; *hackeneien:* paarden (eigenl. telgangers; *Ned. Wdb.* V, 1562) voor het gevolg; de *muil:* het muildier is voor haar bestemd.
299 *vertreck:* uitstel, uitblijven.
300 *soldaet:* krijgsman.
305 *ontbodt:* opontbod; *misachten:* geringschatten, dus: niet gehoorzamen.
307 *geen tijt:* nl. tot langer overleg.
312 *onderhoudt:* gezelschap houdt.
314 *noopt met sporen:* zet aan (*nopen:* prikkelen; vgl. vs. 329).

Godt geef dat zy den lantsheer', die haer mijt,[315]
En herwaert draeft, niet onder d'oogen rijdt.
Het waer genoegh om dit altaer t'ontdecken,[317]
En 't offer, dat men heden wil voltrecken.
De dochter schijnt, uit eene wolck van stof,[319]
Te spoedigen ten berge af, naer het hof,[320]
Of 't mistme. ick wil ter tinne uit zien van boven.[321]
Een dunne mist, voor 't rijzend licht geschoven,
Belet de zon te schijnen op het slot.
Zy rijdt bedeckt ter kimme uit. goede Godt,[324]
Gy zegentze al, die op uw goetheit hoopen!
Uw hant alleen vermoght den knoop t'ontknoopen;
Toen menschenraet te kleen viel, en te kort.[327]
De maeght genaeckt, tot zingen aengeport.[328]
De zanglust noopt de trippelende voeten.[329]
Men zalze in 't hof verwachten, en gemoeten,[330]
Dan melden hoe Godt Efraim verneêrt,
De vader weer in 't harnas triomfeert.

REY VAN MAEGHDEN. IFIS.

I. Z a n g :
O Galaäd,[333]
Die 't voorhooft kroont met palmen,
En op zegegalmen
De maeghden voert ten rey,
Voor Levijs stadt;[337]
Ay, help ons triomfeeren,[338]
Die nu wederkeeren[339]
Met bommen, en schalmey:[340]
Volgh de maeghdelijcke harten,
Die de doot in 't aenzicht tarten.[342]
Volgh Jepthaes spruit.
Zy noodt uw burgers uit.

315 *mijt:* tracht te vermijden.
317 *dit altaer:* het hier aanwezige altaar (waarop *het offer*, vs. 318, plaats zal hebben).
319 De hofmeester tuurt in de verte.
320 *spoedigen:* zich te haasten.
321 *Of 't mistme:* of ik zou mij moeten vergissen. Na dit vers gezegd te hebben, klimt hij omhoog.
324 *Zy rijdt:* de zon verrijst. De antieke voorstelling van de zonnewagen leidt tot het woord *rijden*. Dit schouwspel brengt de hofmeester tot verering van God.
327 *menschenraet:* menselik overleg, beleid.
328 *aengeport:* gedrongen.
329 *noopt:* vgl. vs. 314.
330 *zal:* moet; *gemoeten:* ontmoeten, begroeten.
333 *O Galaäd:* de rei roept Galaäd aan, als de persoonsverbeelding van het na de overwinning teruggekeerde Gilead.
337 *Levijs stadt:* Masfa.
338 *triomfeeren:* de overwinning vieren.
339 *die:* heeft betrekking op *ons*.
340 *bommen en schalmey:* rinkelbommen en (herders)fluiten (vgl. vs. 73).
342 *in 't aenzicht tarten:* openlik trotseren. Dit slaat op het martelaarschap van Ifis.

I. T e g e n z a n g :

Toen Ammon prat,[345]
Op zijnen zeissenwagen[346]
Trots ten toon gedraegen,
Wou dempen Jepthaes hof,[348]
Zich zelf vermat
Met bolpees, en met slagen[350]
't Heiligh volck te plaegen,
Te trappen in het stof,
Eeuwigh, als verweze slaven,[353]
Naer zijn zweep te leeren draven,
Heeft Godt alleen
Den hooghmoedt afgestreên.[356]

II. Z a n g :

Godt heeft de steên
En sloten omgeworpen,
Heuvels, vlecken, dorpen
Van afgoôn schoon geschuimt,[360]
En zijn Hebreen,
Gedruckt in slavernye,[362]
d'Eerste heerschappye[363]
Genadigh ingeruimt.[364]
Astataroth, en Chamos vloden,[365]
Idumeesche en Sidons goden.[366]
De Heidens vloôn
Met hun beroockte goôn.[368]

II. T e g e n z a n g :

Abrahams zaet[369]
Aenbidt nu, vry van smetten,[370]
Naer d'aeloude wetten,
En Moses zuivren stijl,[372]
Den toeverlaet
Der vroomen, volght hun zeden[373-74]
Na in alle steden.

345 *Ammon:* persoonsverbeelding van 't land van Ammon; *prat:* trots.
346 *zeissenwagen:* vgl. vs. 246.
348 *dempen:* vernietigen (vgl. vs. 197).
350 *Met bolpees en met slagen:* met slagen van de bolpees (d.i. de gesel).
353 *verweze:* veroordeeld, tot slavernij gedoemde. De vorm zonder *n* gebruikt Vondel als meerv. van het adjektief.
356 *afgestreên:* door strijd afgemat, d.w.z. machteloos gemaakt (*Ned. Wdb.* I, 1599).
360 *schoon geschuimt:* geheel gezuiverd.
362 die als slaven verdrukt waren.
363 *Eerste:* oorspronkelike.
364 *ingeruimt:* verleend.
365 *Astaroth:* godin van de Sidoniërs en Filistijnen; *Chamos:* god van de Ammonieten.
366 *Idumeensche:* van de Edomieten.
368 *beroockte goôn:* door rookoffers bevuilde goden-(beelden).
369 *zaet:* nageslacht.
370 *vry van smetten:* zonder heidense bijmengsels.
372 *stijl:* ritus.
373-74 *den toeverlaet der vroomen:* Jehovah.

Al wat een lange wijl
Was verstroit van 't heil der vadren[377]
Ziet men wederom vergadren
Met vreught by een
Ten schimp der onbesneên.[380]

III. Z a n g :

Drymael in 't jaer
Verschijnen twalef stammen
Daer men runders, rammen
Te Silo Gode slaght,[384]
Op 't hoogh altaer,
De priesters wieroock zwaeien,[386]
En de Godtheit paeien,[387]
Geduurigh op hun wacht:[388]
Daer de bontkist omgedraegen,[389]
Antwoort op 's aertspriesters vraegen,
Orakels spreeckt,[391]
Wanneer hy bid en smeeckt.

III. T e g e n z a n g :

Nu Ammon vlught,
Het Heidendom ter schande,
Uit den ganschen lande,
Schroomt Ifis Gode niet,[396]
Uit eedle zucht,[397]
Een willige offerhande,
Hier ten onderpande,[399]
Na al 't geleên verdriet,
En den prijs, behaelt in 't strijden,[401]
Lustigh rustigh toe te wijden.[402]
Of Jeptha quam:[403]
Hier is het offerlam.

I f i s :

De roos van Jericho gaet open,[405]

377 *verstroit:* verwijderd.
380 *onbesneên:* heidenen (vgl. vs. 175).
384 *Silo:* de plaats waar het tabernakel stond (vgl. *Josua* XVIII, 1).
386 (waar) de priesters.
387 *paeien:* bevredigen, verzoenen door offers.
388 *Geduurigh:* onafgebroken.
389 *de bontkist:* de verbondsark, de kist waarin de wet van het Joodse volk bewaard werd.
391 *Orakels spreeckt:* vgl. vs. 635-37; dit raadplegen van Gods wil, door orakels, geschiedde door middel van urim en thummin (zie *Samuel* 28, 6). Jahwe, die vertoeft boven de ark des verbonds, antwoordt door schittering van de stenen op de borst van de aartspriester (vgl. *Gebroeders*, dl. 3, blz. 806 en 813).
396 Schroomt Ifis niet, Gode een willige offerhande toe te wijden (vs. 402).
397 *zucht:* verlangen.
399 *ten onderpande:* om de gelofte van haar vader in te lossen.
401 En (na) in de zelfstrijd de prijs van de overwinning behaald te hebben.
402 *lustigh rustigh:* blijmoedig en kloekmoedig.
403 *Of Jeptha quam:* indien (nu) J. kwam, dan zou hij het offerlam bereid vinden.
405 *De roos van Jericho:* een Oosterse plant, waarvan de verdroogde bloesems, in 't water geworpen, weer opzwellen en schijnen te bloeien. De vergelijking wordt uitgewerkt in vs. 409 vlg.

In 't opgaen van de morgenstont.
Zy heeft den koelen dau gezopen.[407]
Het manne viel haer in den mont:[408]
En Ifis hart luickt op, van weelde[409]
En blyschap, nu zy dezen dagh
Het offer, datze zich verbeelde,[411]
Naer vaders eisch, voltrecken magh,
Den vaderlande en 't volck ten zegen,
Ten prijs van Godt, den eigenaer[414]
Van al, die door verborge wegen
Zijn heiligen zoo wonderbaer,
En boven hun begrijp, kan leien.[417]
Treênwe in, op bommen, en schalmeien.[418]

407 *gezopen:* ingedronken.
408 *manne:* hemelse spijs; hier figuurlik: lafenis.
409 *luickt op:* gaat open; *weelde:* genot.
411 *datze zich verbeelde:* dat zij zich heeft voorgesteld.
414 *prijs:* lof; *eigenaer van al:* heer van al het geschapene.
417 *begrijp:* bevatting.
418 *op:* op de muziek van; vgl. vs. 340.

Het tweede bedryf.

IFIS. HOFMEESTER. REY.

I f i s :

Ick heb dus lang de heuvels op en neder[419]
Met dezen rey bewandelt heene en weder,
Mijn' maeghdestaet, en jeught genoegh beweent.[421]
De berghgalm heeft ons lijckklaght nagesteent.[422]
De zon en maen, by beurte op haeren wagen,[423]
Getuigen hoe ons al te druckigh klaegen[424]
De rotsen zelfs beweeghde, west en oost.[425]
Nu quam, nu quam ick vader t'huis, getroost[426]
[De hemel laet' mijn opzet hem behaegen,][427]
Dit lichaem Gode en 't outer op te draegen,
Voor vaders zege, op Ammon heir behaelt.
Het heeftme noch aen wil, noch tijt gefaelt.[430]
Hoe treurt het hof dus eenzaem, zonder hoeder?[431]
Het aengezicht van vader en van moeder
Te derven, slaet my neêr in dezen staet.
Gy, stut van 't hof, en vaders eerste raet,[434]
Weet op wat voet wy stil van vader scheidden:[435]
Ontvou nu wat geval hier tusschen beiden[436]
Geschoten is, dat vader niet verschijnt.
Dus wort een hart door uitstel afgepijnt.[438]

H o f m e e s t e r :

Mevrouw was noch nau bergewaert vertrocken,[439]
Of Efraim, gewoon van outs te wrocken,[440]
Borst tegens hem, gelijck een onweêr, uit,[441]
Als waer die stam misdeelt in d'eere en buit,
Op Ammons heir door vaders deught bevochten.[443]

419 *dus:* zo.
421 *Myn' maeghdestaet beweent:* getreurd dat ik als maagd moet sterven.
422 *berghgalm:* echo; *nagesteent:* kermend weerkaatst.
423 *by beurte op haeren wagen:* beurtelings hun wagen bestijgend (vgl. bij vs. 324).
424 *druckigh:* droevig.
425 *zelf:* zelfs.
426 *vader* (Datief): voor, bij vader: *getroost:* er in berustend.
427 *opzet:* voornemen.
430 *gefaelt:* ontbroken; *aen tijt gefaelt:* ik ben niet in gebreke gebleven, op de juiste tijd te verschijnen.
431 *dus eenzaem:* zo verlaten.
434 *stut:* steun.
435 *op wat voet:* onder welke voorwaarde, met welke afspraak.
436 *geval:* onverwachte omstandigheid; *tusschen beiden geschoten:* plotseling tussen beiden gekomen.
438 *afgepijnt:* door smart afgemat.
439 *Mevrouw:* Ifis; tot hooggeplaatsten gezegd; oorspr. meesteres.
440 *van outs* behoort bij *gewoon; wrocken:* wrok koesteren.
441 *borst uit:* barstte los; *onweêr:* storm.
443 *deught:* dapperheit.

Dit dreef hem weêr, om zulcke lantgedroghten[444]
Te toomen: en, Godt woud's, het is geluckt.[445]

444 *dreef:* zette aan; *lantgedroghten:* landplagen (*gedrocht:* schrikwekkende verschijning, monster).
445 *Godt woud's:* interjektie, ongeveer: Goddank. Oorspr. God beschikke het, maar opgevat als: God wilde 't.

Dat tuight die vaen, de stier, den haet ontruckt.[446]
Uw moeder reedt, op zijn ontbodt, flus derwaert[447]
Naer dees triomf. nu spoet uw vader herwaert.
Ick wacht hem vast, op dat hy heden hier[449]
Uw hooghtijt, in uw moeders afzijn, vier',[450]
Terwijlze 't heir in 't velt ziet triomfeeren.[451]

I f i s :
Wist moeder niet dat ick most wederkeeren
Van 't hoogh geberght, gelijck het was gezeit?

H o f m e e s t e r :
Zy wist het: maer men heeft haer loos misleit
Door vaders last, gelijck het was besteecken.[455]

I f i s :
Zoude ick voor 't lest mijn moeder zien, noch spreecken?[456]
O onbescheit! moght vader dit van 't hart?[457]
Ick ben de schrick des doots voorby. ick tart[458]
De doot, en zie haer rustigh onder d'oogen.[459]
'k Heb lang den hals voor vaders zwaert gebogen:[460]
Maer my dus streng dien redelijcken eisch
Ontzeggen? eer mijn vaderlijck palais
Verlaeten, en noch eenwerf vier paer weecken
My, op geberghte, en rots, in bosch versteecken.
Ick sterf niet, eer ick moeder zie, en spreeck.
Gy reien, volghtme: al weder naer de streeck
Der heuvelen: vangt weder aen te treuren,
En met misbaer 't gewaet van 't lijf te scheuren,
De vlechten uit te trecken: weêr, verstockt[469]
In rouw, gezucht, gesteent, gekermt, genockt,[470]
Den galm geweckt, die lust schept na het baeuwen,[471]
Tot dat gehuil, en jammerklaghten flaeuwen,[472]
Van rots in rots. ick paste op mijn gety:[473]

446 *die vaen:* de Hofmeester wijst hierbij naar het aanwezige zegeteken; *den haet:* aan de haatdragende vijand
447 *ontbodt:* opontbod; *flus:* zo juist.
449 *vast:* intussen.
450 *Uw hooghtijt vier:* Ifis' toewijding aan: God wordt als een feest, een bruiloft voorgesteld.
451 *triomfeeren:* een triomfantelike optocht houden.
455 *door:* op; *besteecken* (oudere vorm van bestoken): beraamd. Oorspr. afperken (*Ned. Wdb.* II, 2127).
456 *voor 't lest:* vóór mijn dood (vgl. vs. 1287 en *Joseph in Dothan*, vs. 723, 725).
457 *onbescheit: onredelikheid,* onbillikheid; *moght vader dit van 't hart?*: kon vader dat over 't hart krijgen?
458 *de schrick voorby:* over de vrees heen.
459 *rustigh:* kloekmoedig.
460 *lang:* (in gedachte) reeds lang.
469 *verstockt in:* streng volhoudend.
470 *genockt:* gesnikt (*Ned. Wdb.* IX, 2058).
471 *na te baeuwen:* nl. door de echo; vgl. vs. 422.
472 *flaeuwen:* wegsterven.
473 *ick paste op mijn gety:* ik zorgde er voor, op de bepaalde tijd aanwezig te zijn (Zie *Ned. Wdb.* IV, 1840); *passen op:* letten op.

Nu staet met recht het uitstel weêr aen my.[474]

474 Nu heb ik het recht om (het offer) uit te stellen.

Mijn speelnoots, dat 's u voor naer d'oude heuvelen.[475]
Of wy op bergh, en rots, of outer sneuvelen,[476]
Dat 's evenveel: 't verschilt slechts in de wijs.[477]
Ick offere mijn leven, Godt ten prijs.
Wat uitstels is niet weigeren te sterven.
Zou ick voor 't jongste oock moeders aenspraeck derven![480]
't Is nodigh haer te spreecken, en een blijck[481]
Van danckbaerheit: want quaem zy op mijn lijck
Te zwijmen, 't bloet zou my van zelf ontspringen,[483]
Het leste woort gelijck ter keele uitwringen,[484]
Tot een bewijs van kinderlijcke trou,
Haer jongste troost, te kleen in grooten rouw.[486]

H o f m e e s t e r :
Mevrouw, ay blijf: ten minste hoor mij spreecken.

I f i s :
U hooren? neen, men kent uw loze streecken,
Die moeder, voor mijne aenkomst, stiert van kant.[489]

H o f m e e s t e r :
Door vaders last, niet wijt, maer by der hant.[490]
Bedaer een poos: alle oogenblick wort vader
Ten hoof verwacht: dan spreeckt elckandre nader.
Verzoeck dat gy van moeder afscheit neemt.

I f i s :
En slaet hy 't af?

H o f m e e s t e r .
Zijn hart is niet vervreemt
Van liefde, hy bewilgde u vier paer weecken,
En stelde 't uit.[496]

I f i s :
Die tijt is nu verstreecken.

H o f m e e s t e r .
Uw vader bint zich niet zoo stip aen tijt.[497]

I f i s :
Zoo vader acht dat dit geen uitstel lijdt,

475 *dat's u voor:* ik ga u voor (uitdrukking uit de volkstaal); *oude:* welbekende.
476 *sneuvelen:* sterven.
477 *Dat 's evenveel:* dat maakt niet veel verschil.
480 *voor 't jongste:* voor het laatste ogenblik (vgl. *voor 't lest* in vs. 456).
481 *blijck:* bewijs.
483 *ontspringen:* te voorschijn springen.
484 *gelijck:* als 't ware.
486 *jongste:* laatste.
489 *Die:* hangt af van *gij*, dat opgesloten ligt in *uw* (488); *stiert van kant:* wegzendt. *Stieren:* Zuid-Ned. naast *sturen:*
490 *Door:* vgl. vs. 455; *wijt:* ver weg; *by der hant:* dichtbij.
496 *'t:* het offer.
497 *stip:* stipt.

Hoe dan toe?[499]

499 *Hoe dan toe?:* wat dan?

H o f m e e s t e r :
Hou slechts aen met droevigh smeken.
Heeft hy u oit van uw verzoeck versteecken?[500]

I f i s :
Verzoeck staet vry, het weigeren aen hem.
Ick hoor zijn spraeck, gelijck een engels stem.[502]
Als vader spreeckt, wat heeft een kint te zeggen?
'k Wil voor hem op mijn aenzicht nederleggen,[504]
En schroom geen doot, maer ongehoorzaemheit.
Betuigh hem hoe ick nederquam, bereit[506]
Ten outer, als een willige offerhande.
Schoon 't zwaert my treff', het vier dit lichaem brande
Tot stof, en asch: 'k getroost my zoo 't Godt voeght,[509]
Als vader, en vrou moeder zijn vernoeght.[510]
'k Gebruick mijn recht, hoef niemant dit te vergen.[511]
Genooten, volghtme al weder naer de bergen.

H o f m e e s t e r :
Heeft moeder zich van mijnen raet gedient;
Houdt vader my voor zijnen outsten vrient,
En eersten raet van al zijn staetvertrouden;[515]
Hiet moeder my u minzaem onderhouden,[516]
Toen zy vertrock, tot datze wederquaem;[517]
En is'er niets een kint meer aengenaem,
Dan zich geheel naer moeders wil te schicken;
Wacht vader, dien wy hier alle oogenblicken[520]
Verwachten, en vertrou wat wy met raet[521]
Vermogen, u ten dienst in dezen staet;[522]
Uw hoogheit hoeft ons nergens in te spaeren.[523]
Dees stramme leên, en grijze zilverhaeren,
Dit voorhooft, van den ouderdom geploeght[525]
Vol rimpelen, verzoecken datge u voeght.
Belieft het u, tre binnen: hoor ons spreecken.[527]

R e y :
Mevrouw, ay hoor, en luister naer zijn smeecken.

500 *versteecken van:* eig. weggestoten van, uw verzoek geweigerd.
502 *gelijck een engels stem:* als de stem van een hogere macht, die men dient te gehoorzamen.
504 *nederleggen:* neerliggen.
506 *Betuigh* (imperatief): verzeker*en*; *nederquam:* (van de bergen) gedaald ben.
509 *'k getroost my:* ik berust; *voeght:* beschikt.
510 *vrou moeder:* de titel *vrou* (mevrouw) wordt uit eerbied toegevoegd.
511 *vergen:* vragen.
515 *staetvertrouden:* vertrouwelingen in staatszaken.
516 *Hiet:* beval; *onderhouden:* gezelschap houden.
517 *wederquaem* (conj.): zou terugkomen.
520 Hier begint de hoofdzin, waarbij vs. 513-19 voorwaardelike voorzinnen zijn.
521 *met raet:* met wijs overleg.
522 *staet:* toestand, omstandigheden.
523 *spaeren:* ontzien.
525 *van:* door.
527 *hoor ons spreken:* luister naar onze argumenten.

J e p t h a :

Heirmeester, dat ging wel. ick doock nau in[529]

529 *Heirmeester:* legeraanvoerder. Waarschijnlik een ‘stomme personage’, die met Jeptha ten tonele komt, of tot wie hij zich, afscheid nemend, richt; *ick doock nau:* nauweliks had ik mij verscholen.

Het eicken bosch, of mijne gemaelin
Stoof ons voorby. gy zaeght hoe, aen haer zijde,
De Slotvooght 't bosch van Efraïm vermijde.[532]
Al hoorde men tot noch toe geen gewagh[533]
Van 't geen 'er smeult: het moet nu aen den dagh.[534]
Hier staet het hof ten hemel opgetogen.[535]
Wy zagen 't eer met vreught en vrolijcke oogen:[536]
Maer sedert ons de hoop van onzen stam,
Ter hofpoorte uit, met bommen tegen quam;[538]
Toen Ammon ons ten roof viel met zijn vaenen,[539]
Aenschouden wy dees poort noit zonder traenen,
En 't hart vol drucks. wat baet het dat een heer
Gezegent, trots en heerlijck triomfeer',
De vleugels van den vyant koom' te korten,
Als hy gekeert zijn stamhuis in ziet storten.[544]
Een vorst leeft meest tot heil van 't algemeen;
Of deelt hy in 't gemeen, dat is alleen[546]
Voor 't eenige oir, van boven hem gegeven,[547]
Om na zijn doot in 't eenigh oir te leven.[548]
Dees hoop wort my ontweldight: en ick moet[549]
Godt lochenen, of scheiden van mijn bloet,[550]
Onnozel bloet, dat van 't altaer zal leken.
Wat baet die stier, ter hoftinne uitgesteecken,[552]
Tot 's vyants schimp, gesleurt in bloet en stof!
Een feller zwaert treft heden Jepthaes hof,
Daer Efraïm, en Ammon om zal vieren,[555]
Herwinnen al d'ontruckte krijghsbanieren.
Het dwersse lot zet heden ruim betaelt[557]
Die trotse zege, op beide in 't velt behaelt.[558]
Treck in den stier. wat vordert dit braveeren?[559]
't Is uit met my. de kans was lang aen 't keeren,
Toen, in 't gevaer des lants, mijn droeve ziel[561]
Die hooge altaerbelofte uit noot ontviel,[562]
Onkundigh dat, tot boete van elcks lijden,

532 *vermijde:* vermeed (ongewone zwakke vorm).
533 *geen gewagh:* niet gewagen.
534 *'t geen er smeult:* onze heimelike plannen.
535 *hof:* paleis; *ten hemel opgetogen:* hemelhoog opgebouwd.
536 *eer:* vroeger.
538 *bommen:* vgl. vs. 340.
539 *roof:* buit.
544 *gekeert:* (uit de strijd) teruggekeerd.
546 *Of deelt hy in 't gemeen:* of krijght hij zijn aandeel in 't algemene heil.
547 *oir:* erfgenaam.
548 *te leven:* voort te leven.
549 *ontweldight:* met geweld ontrukt.
550 *bloet:* kind.
552 *die stier:* als krijgstrofee; vgl. vs. 446.
555 *vieren:* jubelen.
557 *dwersse:* tegenstrevende.
558 *beide:* Ammon en Efraïm.
559 *vordert:* baat; *braveeren:* pralen.
561 *droeve:* somber gestemde.
562 *hooge:* plechtige.

Dit woort my eerst de hartaêr af zou snijden,[564]
Dan 's dochters hals. och woort, een zwaert, gesmeet
Van Ammons wraeck! ô onherhaelbaere eedt![566]
Hoe sprong mijn hart, toen Ifis wiert geboren!
Dees overwinste en schat wort nu verloren
Door schipbreuck van een eenigh enckel woort.[569]
Hoe stom en stil is nu de zelve poort,[570]
Waeruit zy my met bommen in quam haelen,
En zegezang, en blijde morgenstraelen
Der oogen: als de dageraet der jeught[572-73]
My tegenblonck, en oploock met een vreught,[574]
Die snel verdween: gelijck by zomerdagen
De heldre lucht betrocken wort met vlaegen.[576]
My dunckt ick hoor mijn dochter wederom.
Zy heetme noch met bommen wellekom.[578]

IFIS. JEPTHA.

I f i s :

Ter goeder uure omhelze ick vader weder,[579]
En schrey van vreught. een maeghdenhart is teder,
Zoo wel in rouw, als blyschap weêr te staen.[581]
Tot tweemael heeft de wisselbaere maen
Haer horens in een' ronden kringk gebogen,[583]
Na mijn vertreck ten berge uit vaders oogen,
Nu is'er niets dat my vervaeren kan.[585]
Indien ick noch de kroon in 't harte span,
Gelijck voorheen; laet my mijn liefde blussen:[587]
Heer vader, gunme uw' mont noch eens te kussen.
Wat wort mijn hart van droefenis verlicht,[589]
Nu Godt my gunt uw hemelsch aengezicht
t'Aenschouwen! kon oit zon, op tin en daecken
Van 't hof, my meer verquicken, meer vermaecken[592]
Dan uw gezicht, genadigh my gegont![593]
Gelooft zy Godt, dat vader ongewont,

564 *Dit woort:* deze gelofte, die bestemd was om ieders lijden te herstellen (*boete:* herstel, verbetering), d.w.z. die het geluk van het gehele land moest bevestigen.
566 *Van:* door. Zijn ondergang was een uitvloeisel van de overwinning op Ammon, die op deze wijze onbewust wraak nam; *onherhaelbaere:* onherroepelike (vgl. vs. 649).
569 doordat een enkel woord (nl. de gelofte), zo noodlottig-verkeerd uitgekomen is.
570 *de zelve:* dezelfde.
572-73 *blijde morgenstraelen der oogen:* het blijde stralen der jonge ogen; *als:* toen.
574 *oploock:* open ging.
576 *vlaegen:* regenwolken, buien (vgl. vs. 1188).
578 *noch:* wederom.
579 *Ter goeder uure:* gelukkig.
581 in het weerstand bieden aan smart als het doorleven van vreugde.
583 *haer horens gebogen:* is vol geworden.
585 *vervaeren:* vrees aanjagen.
587 *blussen:* bevredigen.
589 *verlicht van:* bevrijd van (vgl. opgelucht en *verluchten* in vs. 803).
592 *vermaecken:* synoniem van *verquicken* (oorspr. herstellen).
593 *gegont:* Brabantse vorm naast gegund; vgl. *gunt* in vs. 590.

En gaef verschijnt, van daer ontelbre punten,[595]

595 *gaef:* ongedeerd; *van daer:* vanwaar.

Geschut, en speer het op zijn leven muntten.[596]
Wie had dien storm verwacht van Efraïm![597]
Maer afgunst volght de krijghseer, als de schim[598]
Het lichaem: doch wat hindert dat benijden,
Als 't Gode, die u hanthaefde onder 't strijden,
En zijnen wille alleen op 't hooghst behaeght![601]
't Is beter zoo benijt, dan droef beklaeght.

J e p t h a :
Och dochter, och, uwe aengenaeme woorden
Zijn pijlen, die mijn hart noch eens vermoorden.
Nu leve ick eerst, te recht beklaegens waert,
Of sterve, en voel al levende het zwaert,[606]
Het zwaert des doots, door mijnen boezem dringen.
Geen vyant durf van buiten my bespringen:[608]
Hy zitme in 't hart: de strijt gaet aen in my:[609]
Daer kiezen mijn gedachten elck haer zy,[610]
Beginnen 't zwaert om strijt op zy te gorden.
Zy zetten zich gewapent in slaghorden.
Het vaders hart is al te naeu een velt
Voor zulck een' strijt, en gruwelijck gewelt.[614]
Waer heul gezocht? waer vinde ick troost en bystant?
Och, Jeptha heeft zich zelf alleen ten vyant:
Geen Efraïm, noch Ammon rant hem aen[617]
In 't hart. kon een gety oit stercker gaen,
Wanneer de zee op strant en steenrots barrent,[619]
Ter helle daelt, en oprijst aen 't gestarrent!
Mijn eenigh oir, ô dochter, gy ontroert[621]
Uw vaders bloet. waer worde ick heengevoert!

I f i s :
Nu vader, draegh uw hartewee geduldigh.
Ben ick, och arme, aen uwe elende schuldigh,[624]
Aen uw verdriet? vaer voort, en strafme vry.[625]
Ontlast uw ziel: ick neem de schult op my,
En op mijn ziel, dan is de strijt ten ende.
Gy blijft gepaeit; ick vaere uit deze elende.[628]

J e p t h a :
O dochter, hoor mijn rouwklaght met gedult.

596 *geschut:* pijlen.
597 *storm:* hevige aanval.
598 *schim:* schaduw.
601 *alleen:* slechts; *op 't hoogst:* ten volle.
606 *Of:* of (liever).
608 *durf:* behoeft.
609 *gaet aen:* begint.
610 De innerlike strijd wordt voorgesteld als een kamp van twee partijen, die *elck haer zy* kiezen.
614 *gewelt:* krachtsontwikkeling.
617 *rant aen:* tast aan.
619 *barrent:* met branding breekt.
621 *ontroert:* brengt in heftige beroering.
624 *och arme:* nadert tot de interjektie: helaas!
625 *vaer voort:* ga verder; *straf:* berisp, geef de schuld.
628 *gepaeit:* bevredigd; *ik vaere uit deze elende:* ik verlaat dit rampzalige leven.

Ick houde u vry. uw vader draeght de schult.[630]
Had hem een lam eerst uit den stal bejegent,[631]
Of witte vaers: toen hy, van Godt gezegent,[632]
En zegenrijck naer 't hof quam uit den slagh;
Men hadze Godt geoffert, als men plagh,[634]
Te Silo, daer de Godtheit, in het midden
Van 't heilighdom, op 's hoogen priesters bidden,
Orakels spreeckt, op cherubijnen rust:[637]
Nu zijtge my bejegent, onbewust
Van mijn belofte, en reuckeloos beloven,[639]
Dat my zoo dier verbint aen Godt daer boven.[640]
Het aengaen van dien zwaeren slagh en togh[641]t
Beroofde 't brein van dieper achterdocht.[642]
Noit docht ick Gode een offer op te draegen[643]
Van menschenbloet, veel min een van mijn maegen,
En allerminst mijn dochter, 't eenigh kint,
Mijn levens hoop, mijn kroon. wat straf verblint,[646]
Vervoertme in dit beloven, zonder paelen,[647]
Een woort, te zwaer om door den hals te haelen!
Geluckigh die zijn woort herhaelen mogh[t.][648-49]
Al d'eer verdwijnt, die 't zwaert met Godt bevocht.[650]
Ick zocht den volcke een wegh tot heil te baenen
Door 's vyants bloet: nu drijft mijn hof in traenen,
En zuiver bloet. dit offer, Godt gewijt,
Zal eeuwen lang noch smoocken na mijn tijt.[654]

I f i s :

Uwe onschult zal by allerhande staeten[655]
Alle eeuwen zich alomme hooren laeten.
Geen kinderhaet verruckt u tot dees daet.[657]
Gy waert tot noch, naest Godt, de toeverlaet
Des vaderlants, en hebt door zoo veel slaegen
Den onderdaen, als onder 't hart, gedraegen,[660]

630 *houde u vry:* acht u vrij (van schuld).
631 *bejegent:* tegemoet gekomen (ook vs. 638).
632 *vaers:* jonge koe.
634 *als men plagh:* zoals men gewoon was.
637 *Orakels spreeckt:* vgl. vs. 389-91. Tussen de vleugels van de Cherubims op de ‘verbondskist’ woonde Jahwe.
639 *reuckeloos:* roekeloos.
640 *zoo dier:* met zulk een heilige verbintenis.
641 *aengaen:* ondernemen.
642 *achterdocht:* nadenken (vgl. *achterdencken* in vs. 900).
643 *docht ick:* was mijn plan.
646 *wat straf:* welke vloek die op mij rust.
647 *vervoert:* sleept mij mee; *zonder paelen:* zonder beperking, onvoorwaardelik.
648-49 *woort:* gelofte: *door den hals haelen:* uit te spreken; *herhaelen:* terugnemen (vgl. vs. 566); *mogh[t:]* zou mogen.
650 *bevocht:* in de strijd verwierf.
654 *eeuwen lang noch smoocken:* de gruwelike herinnering zal eeuwen lang voortleven; *tijt:* levenstijd, dus: na mijn dood.
655 *staeten:* standen, dus: in allerlei kringen.
657 *verruckt:* sleept mee (synon. van *vervoert*, vs. 647).
660 *als onder 't hart gedraegen:* beschermd, zoals een moeder het nog ongeboren kind.

Godts wet beschut, dat Masfa, Levijs stadt,[661]
Noit vroomer noch oprechter rechter had.[662]

661 *dat:* op zulk een wijze dat.
662 *vroomer:* dapperder; *oprechter:* rechtschapener.

Het stamhuis volght geen Heidensche geboden,
Dient Astaroth, noch Baäl, noch de goden
Van Syrie, en out Sidon, noch voedt smoock[665]
Voor Ammons goôn, en Moabs helsch gespoock.[666]
Elck zit gerust in schaduw van zijne eicken,
En vette olijf, zoo wijt uw zwaert kan reicken;[668]
Dies zal u naem, van stam tot stam, te boeck,[669]
Beschaemen en verduuren 's haeters vloeck.[670]

J e p t h a :

't Godtvruchtigh kint spreeckt loffelijck en eerlijck[671]
Van d'ouderen: maer midlerwijl is 't deerlijck[672]
d'Onschuldige te zien in stervens noot.

I f i s :

Is sterven dan zoo jammerlijck? de doot
Klopt aen de deur van allerley geslachten.

J e p t h a :

Zoo stroit het volck de lijck-en-jammerklaghten
Al t' ydel uit op ieders heenevaert.[677]
Is sterven rouw noch jaergetijden waert;[678]
Men moght met recht alle ydle traenen spaeren.
Doch 't scheelt noch veel, of iemant op zijn jaeren,
Bedaeght, en out, en stram, ten grave gaet;
Of een, die jong, in 's levens dageraet,
Het sterflijck kleet ontijdigh af moet leggen.[683]

I f i s :

Zy hebben beide alle even veel te zeggen,
't Zy out, of jongk: de doot schroomt jongk noch out.[685]

J e p t h a :

Natuurlijck staen wy alle in 's doots gewoudt.[686]
Natuurlijck geeft het lemmet vlam noch dampen,[687]
Als d'olie is verbarrent in de lampen:[688]
Maer 't lijt gewelt, als 't licht wort uitgebluscht.[689]

I f i s :

665 *voedt smoock:* brengt brandoffers.
666 *helsch gespoock:* helse geesten, afgoden.
668 *olijf:* olijfboom.
669 *te boeck:* in het geschiedverhaal.
670 *verduuren:* langer duren dan, overleven; *'s haeters vloek:* de vervloeking door uw vijanden.
671 *eerlijck:* met eere.
672 *deerlijck:* tot droefheid stemmend.
677 *Al t'ydel:* geheel zonder grond; vs. 676-77 staan gelijk met een vraag: Heeft het gejammer bij ieders dood dan geen grond?
678 *jaergetijden:* herdenkingsdagen, bij het verjaren van het sterfgeval.
683 *ontijdigh:* vóór zijn tijd.
685 *schroomt:* ontziet.
686 *Natuurlijck:* volgens de wet der natuur; *gewoudt:* macht.
687 *lemmet:* kaarspit.
688 *verbarrent:* verbrand.
689 *'t lijt gewelt:* (de pit) wordt geweld aangedaan.

Een schoone doot wort minnelijck gekust,[690]
Voor haeren mont, en roozeroode kaecken.[691]

690 *minnelijck:* met liefde.
691 *kaecken:* wangen.

Ick voel mijn' geest naer zulck een afscheit blaecken.[692]
Een ander sterve en quijne op 't muffe bedt,
Van schreienden, en huilenden bezet,[694]
En teer' schoon uit op hongerige koortsen:[695]
My lust het, op het licht van offertoortsen,[696]
Op blijden galm van vedel en schalmey,[697]
Gelijck een bruit bekranst, van rey by rey
Bestuwt, niet zwack, maer moediger en stouter,[698-99]
Mijn groene jeught de Godtheit, op het outer,
Op t'offeren. ay vader, treur niet meer:
Uw dochter schijnt geschapen tot deze eer,
Die weinigen ter weerelt magh gebeuren.[703]
Ick sta bereit. de tijt is uit van treuren.
De hemel biet van verre my de hant,
En zijne trouw. ick kus dat diere pant,
Behoudens noch een minnelijcke bede.[707]
Nu zijt getroost, en stel uw hart te vrede.[708]
Een bede alleen [verdient uw kint gehoor,]
Verzoeckt het slechts, en daerop treet het voor.[710]

H o f m e e s t e r :

De wijze sterft vrywilligh, doch voorzichtigh,[711]
Zoo 't Godt behaeght. het sterven is gewightigh,
En van belang. de vader blijft al stil[713]
Voor eerst vernoeght met 's dochters vryen wil.[714]
De bede, die gy vader leght te voren,[715]
Daer zal hy u, of uwen stoet, op hooren.[716]
Wat billijck is, wort niet uw bede ontzeit.[717]
Volhardt terwijl in onderdaenigheit.
De vader ga de dochter voor naer binnen.[719]
Zoo groot een zaeck eischt rijp beraet, en zinnen.[720]

692 *blaecken naer:* vurig verlangen naar.
694 *huilenden:* jammerenden.
695 *schoon:* geheel en al (vgl. vs. 770); *op:* ten gevolge van: *hongerige:* verterende, uitputtende.
696 *op: bij.*
697 *schalmey:* herdersfluit.
698-99 *bestuwt van:* omringd door; *moediger en stouter:* de comparatief zal hier ontstaan zijn door de bijgedachte: moediger dan men van een zwakke maagd zou verwachten.
703 *gebeuren:* ten deel vallen.
707 *minnelijcke:* vriendelike (vgl. vs. 690).
708 *zijt getroost:* berust; *te vrede:* rustig.
710 *daerop treet het voor:* vertrouwend op de vervulling daarvan, is het bereid naar het altaar te treden. Wat deze bede behelst, blijkt eerst in vs. 1285.
711 *voorzichtigh:* bedachtzaam.
713 *blijft al stil:* houdt zich rustig.
714 *Voor eerst vernoeght met:* voorlopig berustend in.
715 *leght te voren:* doet.
716 *Daer op:* daarover, daaromtrent; *stoet:* de rei van vriendinnen.
717 *ontzeit:* geweigerd.
719 *naer binnen:* in het paleis.
720 *zinnen:* nadenken.

REY VAN MAEGHDEN.

I. Z a n g :

Aertsvader Josef, och,[721]
Zoo gy ten grave uit noch
Eens uw hooft, lang berooft van zijn straelen,[723]
Opstaeckt in 't staetbedrogh:[724]
Verreest gy van de doot,
En zaeght uw bloet in noot[726]
Met gedult vaders schult gaen betaelen,[727]
En 't yslijck slaghzwaert bloot:
Hoe zoude u 't grijze haer
Te berge staen zoo naer![730]
Zoudtge niet van verdriet weêr verzincken,
Uit schrick voor dit altaer?
Of zoudtge uit onverdragh[733]
Niet schutten dezen slagh,[734]
Eer de hant haer in 't zant quaem te klincken,[735]
Eer 't hooft gevallen lagh?

I. T e g e n z a n g :

Ter weerelt staet niet stil.[737]
Op 's hemels ronde spil
Draeit het radt staet, en stadt ongestadigh[739]
Door pais en krijghsgeschil.
Het groot beweeght het kleen.[741]
Door duizent moeilijckheên
Rolt de tijt, en verslijt ongenadigh[743]
Verbrijzelt stael, en steen.
De hooghste wijsheit, Godt
Heeft geen bestendigh lot
Hier beneên in 't gemeen toebeschoren.[747]
In 't purper zit de mot.
De roest verteert het stael
En glans van schoon metael.

721 *Aertsva-der Josef:* zie Berecht, r. 55.
723 *straelen:* luister (als onderkoning van Egypte).
724 *staetbedrogh:* het bedrieglike, wisselvallige van de menselike verhoudingen.
726 *uw bloet:* uw afstammeling, Ifis; *in noot:* in levensgevaar.
727 *Met gedult:* lijdzaam.
730 *naer:* angstwekkend.
733 *uit onverdragh:* omdat gij het niet kunt dulden (vgl. *Ned. Wdb.* X, 2096, in gewijzigde betekenis.)
734 *schutten:* afweren.
735 *klincken:* neersmakken. Het offer zou met onthoofding beginnen.
737 *niet:* niets.
739 *het radt:* beeld van het rad van Fortuin, maar verchristelikt, doordat het draait *op 's hemels ronde spil*, d.w.z. naar Gods wil; *ongestadigh:* voortdurend wisselend.
741 De veranderingen in grote, belangrijke zaken hebben tot gevolg dat ook het kleinste niet ongewijzigd blijft.
743 *ongenadigh:* onmeedogend; *verslijt* heeft betrekking op *stael; verbrijzelt* op *steen.*
747 *in 't gemeen:* onder de mensen; *toebeschoren:* toebedeeld.

*

Als een klanck van gezangk in de ooren[751]
Verdwijnt al 's weerelts prael.

II. Z a n g :

Asnethe aertsmoeder, hoe[753]
Was u zoo bly te moê,
Toen gy rijck zat te prijck, na het trouwen,[755]
En Josef juichte toe:[756]
Daer Faro 't bruiloftsfeest[757]
Bekleede, bly van geest,[758]
Om u bey aen den rey t'onderhouwen,[759]
Als gy den hemel preest.
Hoe luttel kon men toen
Bedencken en vermoên
Dat een beelt, aengeteelt van u beide,[763]
Zou sterven, 't lant ten zoen;
Manasse, uw outste zoon,[765]
Zien vallen zijne kroon
In het stof, daer al 't hof dit beschreide,[767]
Met een' bedruckten toon!

II. T e g e n z a n g :

Manasses naem melt dat[769]
De vader schoon vergat[770]
Ongeluck, ramp, en druck, eer geleden,[771]
Nu hy naest Faro zat,
Als 's rijcks geheimen raet,[773]
Ten steun van hof en staet;
Tot een wijck van al 't rijck, dat verlegen[775]
Verhongert quam om raet.
Och, moghten wy ons leedt,
Den slagh van Jepthas eedt,[778]

* TEKSTKRITIEK: vs. 751 heeft *in d'ooren;* men moet voor de maat lezen: *in de öoren*. Ook de drie volgende uitgaven, die bij Vondel's leven verschenen zijn, hebben *d'ooren;* insgelijks de herdruk van 1697, die trouwens geheel gelijk is aan de eerste uitgave.

751 *gezangk:* als rijmklank gebruikt Vondel hier de Mnl. vorm. die op *k* eindigde.
753 *Asnethe:* Asnath, de vrouw van Jozef (zie *Berecht* r. 55).
755 *te prijck:* nl. in bruidstooi, Vondel denkt hier aan een zeventiendeeeuwse gewoonte: zie de titelprent van Cats' *Houwelijck*.
756 *En* (toen gij).
757 *Daer:* terwijl (Zie *Gen.* 41, 45).
758 *Bekleede:* bijwoonde; vgl. vs. 1164, 1197.
759 *aan den rey:* bij de dans; *t'onderhouwen:* in uw gezelschap te zijn.
763 *beelt:* nakomelinge, op grond van gelijkenis, afstamming zo genoemd (*Ned. Wdb.* II, 1278; of: schone maagd II, 1279); *aengeteelt van:* voortgebracht door.
765 (dat) *Manasse* (zou) *zien vallen*.
767 *daer:* terwijl.
769 *Manasses naem melt* (verkondigt): zie *Genesis* XLI: 51: 'En Jozef noemde den naam des eerstgeborenen Manasse, want, zeide hij, God heeft mij doen vergeten al mijne moeite en het gansche huis mijns vaders.'
770 *schoon:* geheel en al; vgl. vs. 695.
771 *eer:* te voren.
773 *raet:* raadsman.
775 *wijck:* toevlucht; *verlegen:* in ellende.
778 *slagh:* ramp.

Die ons smert in het hart oock vergeeten.[779]

779 *hart:* met *è*-klank, wegens het rijm op *smert* (vgl. het rijm in vs. 1057-58, 1877-78); *oock:* evenals Jozef deed.

780 Wat grimt dit schouspel wreet![780]
Aertsvader, koom in 't licht.[781]
Koom redt d'onnoosle nicht.[782]
Koom ontbint 't lieve kint van dees keten.[783]
Bewaer een' grootvaêrs plicht.[784]

780 *grimt:* grijnst ons aan.
781 *in 't licht:* uit uw graf.
782 *d'onnoosle nicht:* de onschuldige nakomelinge.
783 *dees keten:* de bindende gelofte.
784 *Bewaer:* vervul.

Het derde bedryf.

JEPTHA. HOFMEESTER.

J e p t h a :

Gy onderzocht by wijl mijn gemaelin,[785]
Na mijn vertreck?

H o f m e e s t e r :

Ick toetste meer of min[786]
Hoe 't lagh in haer gedachten, doch met schroomen.
Een vrou is teêr. men dorst niet nader komen,[788]
Om achterdocht te schuwen. had zy iet[789]
Geroken van 't genaeckende verdriet,
En hoe het kint ten berge met haer reien
Vertrock, om daer den maeghdom te beschreien;
Wat ging ons aen? hoe had men haer geredt?[793]
Zy waer al doot, of lagh van schrick te bedt.
Nu trockze u na, tot danckbaerheit gedreven,
Om d'overhant, u weêr van Godt gegeven.[796]
Zy smilt schier van verlangen naer het kint,
Het eenighste een, dat zy naest Godt bemint.[798]

J e p t h a :

Ter weerelt leeft geen droever man en vader.
De rouw gaet nu in arbeit. hoe dees nader[800]
Aen 't baeren is, hoe my de last meer smart,
En met dien last ontzincktme zin en hart.[802]
Een ander melt zijn' rouw, magh zich verluchten,[803]
Maer ick ontzagh en vreesde een' zucht te zuchten,[804]
En kropte mijn verdriet in nacht en dagh.[805]

H o f m e e s t e r :

Zy merckte al dat u iet op 't harte lagh.

J e p t h a :

Zy vraeghde eerst wat mijn moedigh hart moght prangen,[807]
Na zulck een zege en eer, van Godt ontfangen:

785 *onderzocht:* polste; *by wijl:* soms, wellicht.
786 *toetste:* onderzocht.
788 *men:* d.w.z. ik; *niet nader komen:* niet te ver gaan.
789 *achterdocht:* hier in de moderne betekenis (vgl. vs. 642); *iet:* iets.
793 Wat zou ons dan overkomen zijn?; *geredt:* (in 't leven) behouden.
796 *overhant:* overwinning.
798 *Het eenighste een:* versterkende toevoeging (niet in *Ned. Wdb.* vermeld).
800 *De rouw gaet nu in arbeit:* de smart begint nu te kwellen; *in arbeit gaen:* de barensweeën beginnen te voelen; vandaar *baeren* in vs. 801. De verpersoonliking van *rouw* is in dit verband wat vreemd.
802 *zin en hart:* verstand en gevoel.
803 *melt:* spreekt uit; *verluchten:* verlichten (door zich te uiten).
804 *ontzagh:* schroomde.
805 *kropte in:* verkropte.
807 *prangen:* knellen, benauwen.

Toen stelde ick mijn gelaet, gelijck een helt,[809]
Die triomfeert, en niet als 't was gestelt,[810]

809 *gelaet:* houding.
810 *als:* gelijk (inderdaad).

Heel anders dan toen Ammons heir te paerde
Ons opquam, met den schitterenden zwaerde,[812]
Godts stamhuis dreighde alleen in mijnen hals
t'Onthalzen: toenme in zoo veel ongevals[813-14]
Niets overschoot dan Godt, in 't voorst' der troepen,[815]
Met een altaerbelofte om hulp te roepen,[816]
Op 't offren wat, ter poorte uit van mijn hof,
My eerst gemoete, alleen Godts naem ten lof.[818]
Ick docht niet dat zy d'eerste my zou groeten,[819]
Uit deze poort met zang en bom gemoeten,
Stof geven aen den vader, in dien staet[821]
Van schrick en rouw, te scheuren zijn gewaet.
Ick docht niet dat mijn dochter d'offerhande
Most strecken, die zich zelf voor 't lant te pande[823-24]
Zou stellen, en vrywilligh ten altaer
Zich wijden, my, gelijck een' zegenaer,[826]
Omhelzen, als ick 't jammer quaem te mellen.[827]
Och, sprackze, gunme alleen dit uit te stellen,[828]
Twee maenden op 't geberght, mijn' maeghdenstaet,
Het ondergaen van 's levens dageraet,
Met mijnen rey weemoedigh te beweenen.[831]
Och vader, badtze, och vader, rust van steenen.[832]
Hebt gy dit Godt gezworen met een' eedt;
Ick offre Godt mijn leven, ben gereet
Te sterven, 't volck met mijne doot te zegenen,[835]
Mijn zuiver bloet op 't lant te laeten regenen,[836]
Te storten, al den stammen tot een' zoen.
Dus voerze heen, gaf moeder geen vermoên.[838]
Dat jammer zou haer tijts genoegh bedroeven.[839]
Hoe wort mijn hart beklemt, gelijck met schroeven!
Wy hadden 't u ter noot geopenbaert.[841]
Och, Ammon rant vry Jeptha met uw zwaert[842]
En zeissens aen: het staet hem licht te sneven.[843]

812 *Ons opquam:* tegen ons optrok; *met den zwaerde* (oude Datief).
813-14 *in mijnen hals t'onthalzen:* door mij te doden het gehele geslacht uit te roeien.
815 *in 't voorst:* voor het front.
816 *altaerbelofte:* offergelofte.
818 *gemoete:* zou tegenkomen (ook vs. 820).
819 *d'eerste:* als eerste.
821 *stof:* aanleiding; *staet:* toestand.
823-24 *d'offerhande most strecken:* het offer zou zijn.
826 *zegenaer:* overwinnaar.
827 *'t jammer:* onheil; *mellen:* uit: melden, aankondigen.
828 *alleen:* slechts.
831 *weemoedigh:* treurend.
832 *rust van steenen:* staak uw gekerm.
835 *te zegenen:* tot heil te zijn.
836 *zuiver:* rein, kuis; *te laeten regenen:* het land ten goede te doen komen, als een weldadige regen.
838 *vermoên:* reden tot achterdocht.
839 *jammer:* vgl. vs. 827; *tijts genoegh:* vroeg genoeg.
841 *ter noot:* toen de nood drong.
842 *rant aen:* val aan.
843 *zeissens:* zeissenwagens; vgl. vs. 246; *staet licht:* valt licht.

'k Vont heil in 't velt, maer t'huis noch lust noch leven.
Een woort, uit noot gesproken, veltme neêr.

Geen Ammon dreightme nu met zwaert, en speer:
Ick heb my zelf ten vyant, sta beneepen.[847]
Mijn eigen zwaert is tegens my geslepen.
'k Heb al den staet tot tweemael trots geredt[849]
Uit slaverny: nu strijde ick met mijn bedt,[850]
En erfgenaeme, en ga in haer verloren.[851]
Ter quader uure is zy, helaes, geboren
Van my, die my alleen ten vyant heeft.[853]
Ick heb mijn hoop en zegen overleeft.

H o f m e e s t e r :

Gy hebt voorheene u moediger gedraegen
In 't scheiden.

J e p t h a :

Zegh, mijn hartewee met knaegen[856]
In 't hart gesmoort. het uitstel streelt de pijn,[857]
En geeft van ver de rampen andren schijn:[858]
Maer anders is 't van verre, en onder d'oogen
Wat anders. och, de doot grimt voor mijne oogen:[860]
Zy tast den stam in d'afkomst aen te stout.[861]
Mijne aders slaen: de leden worden kout,[862]
En sidderen. noit schroomde ick onder 't horten[863]
Der heiren, daer geheele benden storten[864]
Rondom mijn lijf: nu treftme schrick op schrick.
Geen vader leeft rampzaliger dan ick:
Zoo 't leven heet alle oogenblick te sterven,
Versteecken van zijn hoop, en bloet, en erven.[868]
Wat 's Jepthaes huis? een lichaem, zonder hooft.
Dit hadde ick my van Ifis niet belooft,[870]
Maer hoopte noch uit grootvaêr Josefs asse
Op stoel te zien de glori van Manasse;[872]
Een' die [gelijck helt Gedeon, wel eer
De koningen, gekroont langs 't roode meer
In Madian, Godts erfdeel leerde ruimen,][875]

847 *beneepen:* bekneld.
849 *al:* geheel; *trots:* fier, dapper.
850 *bedt:* het *Ned. Wdb.* kent slechts de betekenis huwelik; in dit verband: de vrucht van het huwelik.
851 *ga in haer verloren:* haar ondergang zal ook de mijne zijn.
853 *Van my:* door mijn toedoen; *die* slaat op *zy* in het vorige vers.
856 *met knaegen:* onder knagende pijn.
857 *streelt:* verzacht.
858 *schijn:* uiterlik.
860 *grimt:* grijnst.
861 *afkomst:* nakomelingschap; *te stout:* zeer hevig.
862 *slaen:* bonzen.
863 *horten:* botsen.
864 *daer:* terwijl; *storten:* sneuvelden.
868 *versteecken:* verstoken, beroofd.
870 *belooft:* voorgesteld.
872 *Op stoel:* ten troon; *de glori van Manasse:* door een afstammeling van Ifis.
875 *Godts erfdeel leerde ruimen:* het ons door God toegewezen land dwong te ontruimen. Zie *Richteren* VI en VII.

Dit zeestrant zou van Filistijnen schuimen.[876]
Nu stort dees hoop in d'asch van 't offervier,
En smoort in bloet. wat troost, wat raet is hier?

876 *Dit zeestrant:* nl. van de twaalf stammen, of wel van Manasse (zie *Jozua* XVII: 10); *schuimen:* zuiveren.

H o f m e e s t e r :

'k Heb dickwijl by den lantvooght d'eer genooten,
Dat zonder my niet wightighs wiert besloten,[880]
Noch vast gestelt, in 's lants geheimen raet,
Tot heil des volcks, en nootweer voor den staet,[882]
Maer vondt noit stuck, zoo zwaer in 't overweegen[883]
Als dit. hier wil des hemels vloeck, of zegen[884]
Op volgen. eer of schande hangt hier aen.
De schael van 't brein zal heene en weder slaen,[886]
Haer tong u wijs, of onvoorzichtigh noemen,[887]
Elck, naer zijn drift, dit kroonen, of verdoemen.[888]
d'Een schat u vroom, in 't houden van Godts eedt;
Een ander schelt u godeloos, en wreet.[890]
De Heiden, en besneden zal 't waerdeeren,[891]
Menschofferen, en wreetheit hier uit leeren.
Een lantvooght, die de stammen zal gebiên
Naer Moses stijl, hoeft uit- en om te zien.[894]

J e p t h a :

't Was uitziens tijt, eer wy de boogen spanden
Om Ammons heir gewapent aen te randen,[896]
Eer Gode blint het offer wiert gewijt:[897]
Nu is 't te spade, en uit- noch omziens tijt.
De tijt staet pal. men magh den eedt niet krencken.[899]

H o f m e e s t e r :

't Gevolgh van 't werck geeft maghtigh achterdencken.[900]
Want anders is 't van achter, en van voor
Wat anders. wat scherpziende ziet hier door?[902]
't Beloven scheen u nodigh, voor het strijden:
Nu ziet gy dit van achter, dus in lijden,
Met naberouw vast na: nu druckt en smart[905]
U dees belofte, en valt u op het hart,
Gelijck een steen. Godt wil uw hart verlichten.[907]
Een zelve zaeck heeft menige aengezichten,[908]

880 *niet wightighs:* niets gewichtigs.
882 *nootweer:* beveiliging tegen dreigende rampen.
883 *stuck:* zaak; *zwaer:* moeielik.
884 *wil:* zal.
886 *schael van 't brein:* de weegschaal van het wikkend verstand.
887 *tong:* de tong van de weegschaal wijst aan naar welke kant hij overslaat.
888 *drift:* aandrang, neiging; *kroonen:* prijzen.
890 *schelt u:* noemt u verwijtend.
891 *besneden:* Jood; *waerdeeren:* beoordelen.
894 *hoeft:* behoort.
896 *aen te randen:* vgl. vs. 842.
897 *blint:* onbedacht.
899 *staet pal:* staat onwrikbaar vast; *krencken:* schenden.
900 *'t Gevolgh:* de voortzetting, volvoering; *maghtigh achterdencken:* veel stof tot nadenken (synon. van *achterdocht* in vs. 642).
902 *wat:* welke; *ziet hier door:* ziet een uitkomst.
905 *vast:* voortdurend.
907 *wil:* moge.
908 *Een zelve:* een zelfde.

Naer datze wordt gedraeit, gewent, gekeert
Op 's menschen oogh. dit wort met rouw geleert,[910]

910 *op:* naar; *rouw:* smart.

En schande, en scha. zoo leert men al zijn leven.

J e p t h a :
Noch blijven wy op twijfelingen zweven.[912]

H o f m e e s t e r :
Hier strijden twee nootpunten tegens een.[913]
Kies een van beide, of rust, en kies 'er geen.[914]

J e p t h a :
Die rusten moght. een dagh is haest verstreecken.[915]

H o f m e e s t e r :
Opofferen, of uw belofte breecken[916]
Staet hier in uw bedencken. kies, en deel.[917]

J e p t h a :
Voor 't zweeren stont ick noch op mijn geheel.[918]
Toen hadde ick keur te zwijgen, of beloven.[919]

H o f m e e s t e r :
Uw vyant leght verslagen: gy staet boven:[920]

J e p t h a :
Om jammerlijck te vallen in mijn bloet.[921]
De zege viel my toe, op dezen voet.[922]

H o f m e e s t e r :
Wat voet? dat gy uw dochter Godt zoudt slaghten?
Opoffren?

J e p t h a :
Noit schoot dit in mijn gedachten.

H o f m e e s t e r :
Hoet staet gy dan verbonden aen uw woort?

J e p t h a :
Mijn eedt staet vast. de Godtheit heeft gehoort
Hem wijden wat my 't eerste uit mijne poorte

912 *blijven wy zweven:* voelen wij ons onzeker.
913 *nootpunten:* twee gevallen die noodzakelik gesteld moeten worden (*Ned. Wdb.* IX, 2081); *tegens een:* tegen elkaar.
914 *rust:* onthoud u.
915 *Die rusten moght:* Als men maar rusten kon!; *haest:* spoedig.
916 *Opofferen:* offeren.
917 *in uw bedencken:* ter overweging; *kies en deel:* neem een beslissing (zie voor de oorsprong: *Ned. Wdb.* VII, 2839).
918 *stont ick op mijn geheel:* was ik onverdeeld, kende ik geen tweestrijd (de uitdrukking ontbreekt in 't *Ned. Wdb.*).
919 *keur:* de vrije keuze.
920 *leght:* ligt (in Vondel's taal gewoon); *gy staet boven:* gij hebt overwonnen.
921 *vallen in mijn bloet:* mijn geslacht onder te zien gaan, bij gebrek aan nakomelingen; vgl. vs. 851.
922 *op dezen voet:* op deze voorwaarde, d.w.z. ten gevolge van deze gelofte.

Gemoeten zou.[928]

H o f m e e s t e r :
Geen die in haer geboorte
U zalighde, en den naem van vader gaf,[929]

928 *Gemoeten:* tegemoet komen; *Geen:* (Maar) niet iemand.
929 *zalighde:* gelukkig maakte.

Maer eer een kalf, of wat ten heuvel af
Quaem huppelen, het waer dan kalf, of stieren.[931]
De wet beveelt de Godtheit stomme dieren
Op 't offeren.

J e p t h a :

De naem van dier is me[933]
Den mensch gemeen, zoo wel als 't stomme vee:
En mensch en vee zijn onderdaen aen 't sterven.[935]

H o f m e e s t e r :

Men onderscheit met recht die reden derven
Van dieren, klaer met licht van reên verlicht.[937]
Waer is de wet, die iemant houdt verplicht
Aen 't offeren van redelijcke zielen?[939]
Dat is geen wet hanthaven, maer vernielen.[940]
Doch d'uitspraeck en het oordeel van de wet[941]
Is aen den mont der priesteren gezet,[942]
Bewaerders van de wet, en Moses boecken.
Ick rade u by den priester raet te zoecken,
En wetgeleerde, om niet zoo los te gaen.[945]

J e p t h a :

En vinden zy dit offren ongeraên,
Hoe dan toe? kan ick staen op hun besluiten,[947]
Hen volgen, mijn geweten gaen te buiten?[948]

H o f m e e s t e r :

Zy zullen niets besluiten, zonder reên,[949]
En klaer bewijs. zoo leert men onderscheên
De letter, en den zin van 's hemels woorden;
Wat offeren verschilt van kindermoorden.[952]
Bestemmen zy dit offer met bescheit,[953]
En schijn van reên: hun geloofwaerdigheit,[954]
Hun aenzien geeft uw daet by 't volck een' luister,
Al dwaelde gy. de priester, om niet duister
Te wandelen, schoon hy de wet verstaet,[956-57]
Gaet zelf by Godt, en zijne hut om raet.[958]

931 *quaem:* kwame, zou komen.
933 *me:* mee, evenzeer.
935 *onderdaen* (oorspr. partic.): onderworpen.
937 *dieren:* schepsels; *reên:* verstand.
939 *redelijcke zielen:* met verstand begaafde wezens.
940 *vernielen:* te niet doen.
941 *oordeel:* beoordeling, uitlegging.
942 *gezet:* opgedragen.
945 *zoo los te gaen:* op zulke losse gronden te besluiten.
947 *Hoe dan toe?:* wat dan? (vgl. vs. 499); *staen op:* steunen op, mij beroepen op.
948 *mijn geweten gaen te buiten:* handelen tegen mijn geweten.
949 *zonder reên:* zonder oordeelkundig onderzoek.
952 *Wat:* hoe zeer.
953 *Bestemmen zy:* hechten zij hun goedkeuring aan; *bescheit:* juist inzicht.
954 *schijn van reên:* blijkbare redelikheid.
956-57 *duister te wandelen:* zonder voorlichting te werk te gaan.
958 *zijne hut:* zijn woning, nl. de tabernakel te Silo; vgl. vs. 384-91 en 635-37.

Dus raeckt gy best dees zwaericheên te boven.[959]

959 *Dus:* zo (doende).

Dus wort de schult, van uwen hals, geschoven
Op 's priesters hals, indien'er is gefaelt.[961]
Hoe heeft Godts volk in 't offren eer gedwaelt[962]
Van Godt, die hun de wet, om niet te missen,
Genadigh schonck! in welcke duisternissen
Vervielen zy, die blint hunne eige vrucht[965]
Het heiloos spoock opdroegen, eene vlught[966]
Van afgoôn! kon den hemel dit behaegen?

J e p t h a :

Geensins. zijn vrucht den afgront op te draegen,[968]
Wie zich zoo dwaes in 't offeren verliep;[969]
Ick draegh mijn vrucht hem op, die alles schiep,
Den eigenaer en heer van alle dingen,
Die my beschutte, en Ammons maght kon dwingen.
Maer aengezien het raetzaem schijnt Godts mont[973]
Te spreecken voor het offren; laet terstont
Den priester, en den wetgeleerde ontvouwen
Op welck een' gront dit outer staet te bouwen.[976]
Godt stercke ons in de barning van dien noot.[977]
Hier worstelen het leven, en de doot,
De schande, en eer, de vloeck, en zegen t'zamen,
Godtvruchtigheit, en liefde, het betaemen,
En schricklijckheên, och hartstorm al te zwaer!
Hier loopt mijn ziel, of staetheil groot gevaer[982]
Van schipbreuck. och, wat zijde zal ick kiezen?
Godts zegen, of de gunst des volcks verliezen
Verschilt te veel: doch 't eerste weeght wel meest.[985]
Hoe wanckelt hier mijn aengevochten geest![986]

HOFPRIESTER. WETGELEERDE. JEPTHA.

H o f p r i e s t e r :

Godt spaer' de telgh van Josef, en Manasse.

W e t g e l e e r d e :

Dat zy gelijck een ceder eeuwigh wasse,
Het gansche lant beschaduw' met haer kroon.

961 *hals:* verantwoording.
962 *eer:* eertijds; *heeft gedwaelt:* is afgedwaald geweest; *in 't offeren:* door aan afgoden te offeren.
965 *blint:* in hun verblinding.
966 *Het heiloos spoock:* aan de vervloekte helse geesten (synon. van *afgoôn* in vs. 967); *vlught:* zwerm. Dit slaat op de kinderoffers aan Baäl.
968 *afgront:* hel.
969 *zich verliep:* zondigde; vs. 968-69 vormt een voorzin bij vs. 970.
973 *Godts mont:* de vertolkers van Gods wil, nl. de priester en de wetgeleerde.
976 *staet te bouwen:* moet gevestigd worden.
977 *barning:* branding, toegepast op zijn tweestrijd.
982 *staetheil:* het behoud van de staat.
985 *te veel:* zeer veel; 't *eerste:* nl. de vrede met God.
986 *aengevochten:* in beproeving gebrachte.

J e p t h a :

De hemel spaere en zegene Arons zoon,[990]
En Levijs zoon, leitstarren der geslachten,[991]
Die op den troost van Godt Messias wachten.

H o f p r i e s t e r :

Wat hooren wy? ô onverwinbre helt,
Wat offer is 't dat uw gemoedt ontstelt?[994]
Eischt d'Opperste danckoffer, outervieren,
Een rijcke gaef van hondert witte stieren,
Voor uwe zege, op Ammons heir behaelt;
Treck op, treck op naer Silo: daer betaelt[998]
Elck Gode zijn belofte, en offergaven.
Zoo werde uw leedt vergeeten, en begraven,[1000]
Uw ziel ontlast van 't pack, dat heur bezwaert.[1001]

J e p t h a :

Geluckigh die aldus zijn bedevaert
Voltrecken magh met redenloze kudden,
En danckbaer al zijn hart voor Gode uitschudden:[1004]
Maer ick, helaes, ben Gode een offerboet,[1005]
Een eenigh kint, mijn ziel, mijn hartebloet,
Gehouden op te draegen, droef en druckigh.[1007]

W e t g e l e e r d e :

Wie zijn geluck niet kent leeft ongeluckigh
In rijck bezit. wat baete al' s aertrijcks schat
Den eersten mensch, die 't paradijs bezat,
En onvernoeght noch, tegens 's hemels wetten,[1011]
Zijn lippen aen verboden ooft wou zetten;
Waerop Godts vloeck hem van dit erf verstack[1013]
In ballingschap, verdriet, en ongemack?
Zoo gaet het u. Godt zegende u met faeme,
En eere, en staet, en d'eenige erfgenaeme,
Uw hoop, en vreught: en wilt gy, tegens Godt,
En zijne wet, en uitgedruckt verbodt,[1018]
Haer offeren? wat plaegh verruckt uw zinnen![1019]
Natuur leerde elck zijn kinders trouw beminnen,
Heeft kinderliefde en trouw in rots noch steen,
Maer in het hart der ouderen gesneên,

990 *Arons zoon:* de priester.
991 *Levijs zoon:* de wetgeleerde.
994 *ontstelt:* in verwarring brengt.
998 *betaelt:* voldoet.
1000 *werde:* worde.
1001 *pack:* last.
1004 *al:* heel; *uitschudden:* uitstorten.
1005 *offerboet:* zoenoffer.
1007 *gehouden:* verplicht; *druckigh:* bedrukt.
1011 *onvernoeght:* onvoldaan; *noch:* nochtans (*Ned. Wdb.* IX, 2049).
1013 *dit erf:* dit erfelik toegewezen gebied, het paradijs; *verstack:* verstiet, verdreef.
1018 *uitgedruckt:* uitdrukkelik.
1019 *plaegh:* bezoeking; *verruckt:* brengt op hol.

Gelijck een wet. zy planteze oock in dieren,
Die door de lucht op hunne pennen zwieren,
Of zwemmen in de zee, en watervloên,
Of weiden in geberghte, en klavergroen.
De pellikaen, by mangel van den regen,[1027]
En water, laet de jongen niet verlegen,[1028]
Maer opent zelf alle aders in zijn borst,
En tapt het bloet van 't hart, om hunnen dorst
Te lesschen, hen te spijzen met zijn spieren.[1031]
Gy hoort den leeu, en beer, en tyger tieren,[1032]
En brullen, zoo de jaeger 't nest berooft.
Wat mensch is dan zoo dol, die noch gelooft[1034]
Den goeden Godt met bloedige offerhanden
Van kinderen te paeien; zoo de landen,[1036]
Bevochtight van Eufraet, en vruchtbren Nijl,
Zelfs vreemt zijn van dien wreeden offerstijl![1038]
De Godtheit der aertsvaderlijcke stammen
Eischt 's menschen hart, en zuivere offervlammen,
Gehoorzaemheit, en geensins menschevleisch.[1039-41]

J e p t h a :
Heeft Abraham, op 's hemels last en eisch,
Zijn' eenigen en lieven eerstgeboren,
Waerin hem zulck een zegen was beschoren,
Niet op den bergh gevoert, op 't hout geleit?
Stont Abraham niet willigh, en bereit
Om Isack met zijn blanck geweer te treffen?[1047]
Was 't gruwelijck? hoe loven en verheffen
Dan engelen en menschen hem zoo hoogh?

W e t g e l e e r d e :
De Godtheit zagh met haer genadigh oogh
Dit aen, verboodt by tijts den zoon te dooden.

J e p t h a :
Godt had nochtans dit offer hem geboden.

H o f p r i e s t e r :
Tot eene proef van's mans gehoorzaemheit,
Geloof, en trouw, die, meer dan os, en geit,

1027 *by mangel van:* bij gebrek aan.
1028 *verlegen:* noodlijdend (vgl. vs. 775).
1031 *spieren:* vlees. Deze zelfopoffering en kinderliefde van de pelikaan berust op een oude overlevering.
1032 *tieren:* te keer gaan.
1034 *Wat:* welke.
1036 *paeien:* bevredigen, verzoenen.
1038 *vreemt van:* onbekend met; *offerstijl:* wijze van ofleren.
1039-41 Toespeling op I *Sam.* XV: 22 en *Hos.* VI: 6. Evenzo in vs. 1056-57.
1047 *geweer:* wapen; in dit verband: offermes.

En stier, en ram, den oppersten gevallen;[1055]
Want d'opperste behoeft nog vee, noch stallen:
De Godtheit eischt gehoorzaemheit, en 't hart.

Jeptha:
Daer deert het my. dat is het dat my smert.[1058]

Wetgeleerde:
Wat smert u?

Jeptha:
Dat ick Godt verongelijcke,[1059]
Zoo 't hart hem niet gehoorzaeme, en dit blijcke[1060]
Doer 't offer, hem belooft voor d'overhant.[1061]
Ick steecke in schult: belofte is een verbant.[1062]
Hier staet mijn ziel geketent, en gebonden.

Hofpriester:
Gy hebt door die belofte u onderwonden[1064]
Het geen noit mensch vermoght?[1065]

Jeptha:
Ben ick geen heer
Van mijne vrucht?

Wetgeleerde:
Zoo verre het tot eer
Der Godtheit streckt: nu streckt uw dwaes beloven
Ten laster van Godts naem en eer daer boven.[1068]
Indien gy dees belofte uitwercken zult,[1069]
Uw ziel vervalt dan allerdiepst in schult.

Jeptha:
Is 't redelijck zijn' dieren eedt te breecken?

Hofpriester:
Volbrengt gy dien, de hooghste zal het wreecken.

Jeptha:
De wetbelofte is vast by Godt gestelt.[1073]

Wetgeleerde:
In billijckheit; geen reuckeloosheit gelt,[1074]

1055 *gevallen:* behagen.
1058 *Daer deert het my:* daar voel ik de kwelling.
1059 *verongelijcke:* onrecht aandoe.
1060 *dit:* nl. de gehoorzaamheid.
1061 *voor d'overhant:* in ruil voor de overwinning, of: vóór de overwinning.
1062 *is een verbant:* is bindend.
1064 *u onderwonden:* iets op u genomen.
1065 *vermoght:* in staat geweest is te doen.
1068 *Ten laster:* tot smaad.
1069 *uitwercken:* ten uitvoer brengen.
1073 *wetbelofte:* plechtig bevestigde gelofte (volgens de wet).
1074 *reuckeloosheit:* onbezonnenheid.

Noch kan voor Godt bestaen, in geene wijze.[1075]

J e p t h a :
Het voeght niet dat een vorst zich zelven prijze:

1075 *bestaen:* stand houden.

Maer gy, die licht en duisternissen scheit,
Alziende Godt, ô aldoordringentheit,
O engelen, in 't eeuwigh licht, daer boven
Zoo hoogh verlicht, gy weet hoe mijn beloven,
In 't dringenste en in 't nijpen van dien noot,
Uit loutre liefde, en gloênden yver sproot,
Om Godts altaer en erfdeel met deze ermen[1083]
Te zuiveren, en geensins in t'beschermen[1084]
Van Moses wet t'ontbreecken, na een juck[1085]
Van achtien jaer, te jammerlijck in druck[1086]
By 't volck bezuurt. hoe kan een rein geweeten[1087]
Godts weldaên, en zich zelf zoo gansch vergeeten![1088]

H o f p r i e s t e r :
Wy volgen u, zoo ver het Godt gehengt.[1089]

W e t g e l e e r d e :
Uw yveren was loflijck, maer gemengt
Met onverstant.

H o f p r i e s t e r :
Uw ooghmerck was Godt eeren:
Maer 't middel strijt recht tegens Godts begeeren.

J e p t h a :
Wat middel kan my van dien bant ontslaen?

W e t g e l e e r d e :
Danckofferen, dat wettigh magh bestaen.[1094]

J e p t h a :
Mijn heilige eedt is my een wet geworden.

H o f p r i e s t e r :
Een gruwelwet. zy strijt met Moses orden,[1096]
En Godts verbodt, raeckt Godt aen zijne kroon.

J e p t h a :
Hoe luidt dan dit verbodt?

W e t g e l e e r d e :
Gy zult niet doôn.

J e p t h a :

1083 *erfdeel:* het grondgebied der vaderen; *ermen:* armen, als rijm op *beschermen*, beide waarschijnlijk met a-achtige vokaal.
1084 *zuiveren:* nl. van vijanden; *geensins:* in geen enkel opzicht.
1085 *t'ontbreecken:* tekort te schieten.
1086 *te jammerlijck:* zeer ellendig.
1087 *By:* door; *bezuurt:* smartelik doorstaan. Hoe kan men, als men zijn geweten rein wil houden ....
1088 *zich zelf:* zijn eigen verplichtingen.
1089 *Wy volgen u:* wij gaan met uw redenering mee; *gehengt:* toelaat.
1094 *dat wettigh magh bestaen:* voorzover dat volgens de wet kan geschieden.
1096 *orden:* instellingen.

Ick ben hier zelf gewettight tot 's lants rechter.[1099]

1099 *gewettight tot:* wettig aangesteld als.

H o f p r i e s t e r :

Op dat gy 't recht hanthaven zoudt: en echter[1100]
Beneemtge uw huis het recht, te byster blint.[1101]

W e t g e l e e r d e :

't Is billijck dat de wet en 't recht begint[1102]
Van 't hooft des rechts, indien dit qualijck oordeelt,
Zoo sterckt de mont van 't recht, door zulck een voorbeelt[1104]
Het onrecht, om met wetteloozen toom
Het ongelijck te volgen, zonder schroom.[1106]
Godt wort, indien een staetloos man verbastert[1107]
Van zijnen plicht, ontheilight, en gelastert,[1108]
Maer allermeest zoo 't hooft van 't vry gebiet[1109]
Hier afdwaelt: want al 't volck, dat op hem ziet,[1110]
Wort schandelijck ge-ergert; dat verloopen[1111]
Te gulziger, als water, ingezopen.[1112]
Dat evel kruipt van 't hooft door al de leên,[1113]
Gelijck de wolf, of kancker. geef dan geen[1114]
Aenvoedtzel tot misbruicken, en schandaelen.[1115]

J e p t h a :

Moght ick dees schult zelf boeten en betaelen
Met dezen hals, wat waer het my een vreught!

H o f p r i e s t e r :

Haer leven hangt aen uwen wil. gy meught[1118]
Haer spaeren.

J e p t h a :

Wie kan my dees schult vergeven?

W e t g e l e e r d e :

Godts priester. hy ontslaet u: laetze leven.[1120]

J e p t h a :

1100 *echter:* daarentegen.
1101 *Beneemt:* onthoudt; *te byster blint:* in hoge mate verblind.
1102 *begint van:* uitgaat van.
1104 *sterckt:* moedigt aan; *mont:* tolk.
1106 *ongelijck:* zijn onrechtmatige neigingen.
1107 *een staetloos man:* iemand die geen gezag uitoefent, een gewoon burger; *verbastert van:* verzaakt.
1108 *ontheilight:* niet als heilig erkend: *gelastert:* gesmaad.
1109 *gebiet:* landsbestuur.
1110 *op hem ziet:* naar hem (als voorbeeld) kijkt.
1111 *ge-ergert:* bedorven; *dat verloopen:* dat zondigen (tegen de wet).
1112 *Te gulziger:* des te gretiger (wegens het hoge voorbeeld); *ingezopen:* opgeslurpt.
1113 *vel:* ziekte, kwaal.
1114 *de wolf:* lupus.
1115 *Aenvoedtzel* (ontbreekt in 't *Ned. Wdb.*): voedsel, aanmoediging.
1118 *meught:* kunt.
1120 *ontslaet u* (van uw eed).

Ontsloeghme mijn geweeten?[1121]

H o f p r i e s t e r :
Wat is dit
Geweeten, dat wijt afdwaelt van Godts wit?[1122]
Men magh geen quaet met schijn van goet verbloemen,
Onweetenheit een rein geweeten noemen.[1124]

1121 Het vraagteken achter *geweten* heeft de betekenis van ons uitroepteken: Als mijn geweten mij maar ontsloeg!
1122 *wit:* doel, bedoeling.
1124 *Onweetenheit:* het niet-weten wat goed is.

Wilt gy naer een gerust geweeten staen,
Volgh 's hemels wet: want onrust vangt eerst aen,
Zoo ras men wijckt van Godts gezetten regel.[1127]

Jeptha:
Een drift van Godt inwendigh steeckt het zegel[1128]
Aen 't werck, waerin men zijn genegentheên
Versterft, en breeckt, ten prijs van Godt alleen.[1129-30]

Wetgeleerde:
Zegh Godt ten vloeck. zoo tergt men 's hemels toren.

Hofpriester:
Laet d'uitspraeck des aertspriesters hier op hooren.

Jeptha:
Heel gaerne, indien dit offer uitstel lijdt.[1133]

Wetgeleerde:
Men borght een schult, noch schelt men die niet quijt.[1134]

Hofpriester:
Een dagh of vijf is haest voorby gegleden.[1135]

Jeptha:
De tijt is uit: nu gelden geen gebeden.[1136]

Wetgeleerde:
d'Aertspriester wort geraeckt in deze daet.

Jeptha:
Godt is mijn burgh, en vaste toeverlaet.[1138]

Hofpriester:
Zult gy zoo los 's aertspriesters raet versmaeden?[1139]

Jeptha:
Ick heb my nu met Godt hier op beraeden.[1140]

Hofpriester:
d'Aertspriester is tot middelaer gezet,
Om, tusschen Godt en ons, door zijn gebedt

1127 *gezetten regel:* ingestelde wet.
1128 *Een drift van Godt inwendigh:* een innerlike goddelike aandrang, ingeving; *steeckt het zegel aen 't werck:* keurt die daden goed, waarbij.
1129-30 *zijn genegentheên versterft en breeckt:* zich van eigen voorkeur, eigen neigingen, losmaakt en die vernietigt.
1133 *lijdt:* duldt.
1134 *borght:* geeft uitstel van betaling; *noch:* toch. Zinspeling op het spreekwoord: Lang borgen is geen kwijtschelden (*Ned. Wdb.* III, 560).
1135 *haest:* spoedig.
1136 *uit:* om.
1138 Zinspeling op Psalm 91:2: Mijn toevlucht en mijn burg! mijn God, op wien ik vertrouw.
1139 *los:* loszinnig, ondoordacht.
1140 *heb my beraeden:* ben te rade gegaan met.

En offerhande alle ongelijck te slechten.[1143]

1143 *alle ongelijck te slechten:* alle moeielikheden weg te nemen.

Hy is gestelt tot rechter, om te rechten
In 't heilighdom, naer eisch van elcke zaeck,
Wanneer Godts boeck een tong eischt, en een spraeck,[1146]
De boeckstaef wort misduit door avrechts spellen.[1147]
Hy magh geen punt in Moses bladt herstellen,[1148]
Maer houden elcks betekenis in kracht.[1149]
Hy zit naest Godt op stoel, als eerste maght,[1150]
Behantvest met het recht van doot en leven.[1151]
Vertrouw hy zal u haest eene uitkomst geven,[1152]
U redden in dit hachelijck geval.
Verzuimt gy 't, denck dat u dit rouwen zal.

J e p t h a :

Mijn hart wert sterck van 's hemels geest gedreven,[1155]
Toen ick, getroost te sterven, of te leven,[1156]
Godts volck, en Godt ten dienste, heenevoer,[1157]
Den oppersten eene offerhande zwoer
Te heiligen. nu buiten mijn vermoeden[1159]
Dit uitvalt, en d'onnoosle maeght moet bloeden,[1160]
Vertroostme dat Godts geest mijn' yver steef.[1161]
d'Aertspriester hou zijne eer, en waerde: ick leef
Nu raet met Godt: hier gelt geen tegenreden.[1162-63]
Gy zult met uw Levijten 't feest bekleeden,[1164]
En 't offerlam geleiden aen mijn zy.

H o f p r i e s t e r :

Ontschuldigh ons.[1166]

J e p t h a :

Ick neem den last op my.
Laet d'opspraeck vry alleen op Jeptha kleven,[1167]
Alle eeuwen vry hun oordeel hier op geven.[1168]
Dit vonnis houdt zijn kracht: het leght gevelt.[1169]

1146 *boeck:* wet; *tong:* vertolker; *spraeck:* uitlegging.
1147 *De boeckstaef:* de letter (van de tekst); *misduit:* verkeerd verklaard; *avrechts spellen:* onjuiste lezing.
1148 *geen punt:* tittel noch iota; *herstellen:* verplaatsen, wijzigen.
1149 *houden in kracht:* handhaven.
1150 *op stoel:* ten troon; *eerste:* hoogste.
1151 *Behantvest:* plechtig begiftigd (*hantvest:* oorkonde).
1152 *haest:* weldra.
1155 *van:* door.
1156 *getroost:* vol berusting om.
1157 *heenevoer:* ten strijde trok.
1159 *heiligen:* toewijden, opdragen; *vermoeden:* verwachting.
1160 *bloeden:* haar bloed vergieten.
1161 *mijn' yver:* nl. om mijn eed gestand te doen, *steef:* stijfde, steun verleende.
1162-63 *ik leef raet met Godt:* ik raadpleeg God, ik leef overeenkomstig Gods raad (*Ned. Wdb.* VIII, 1724); *tegenreden:* tegenspreken, tegenwerpingen.
1164 *bekleeden:* bijwonen; vgl. vs. 758.
1166 *Ontschuldigh:* verontschuldig.
1167 *opspraeck:* blaam.
1168 *hier op:* hierover.
1169 *leght:* ligt, is.

W e t g e l e e r d e :

Ontschuldigh ons genadigh, braefste helt.[1170]
Hoe wil de stadt en 't lant hier over krijten![1171]

1170 *braefste:* dapperste.
1171 *wil:* zal.

Ontwijt men dus den vryburgh der Levijten,[1172]
De hooge school der wetgeleertheit! och,
Bedenck u: staeck dit gruwzaem opzet toch.[1174]

J e p t h a :
De zon is hoogh; het hof verwachtme binnen.

H o f p r i e s t e r :
Wat gaet ons aen?[1176]

W e t g e l e e r d e :
Wat zullen wy beginnen?

H o f p r i e s t e r :
Mijn Jonathan, trouwhartighste Levijt,
Beschry terstont den postmuil. vliegh den tijt[1178]
Met kracht voorby. ontdeck mevrouw dees treken.[1179]
Zoo zy haer kint wil levend zien en spreecken,
't Is tijt, hoogh tijt, om herwaert aen te spoên.[1181]
Zy juicht in 't heir, en heeft geen quaet vermoên.
Men triomfeert om d'Efraïmsche bossen.[1183]
De moeder kon misschien haer kint verlossen.[1184]

HOFPRIESTER. HOFMEESTER.

H o f p r i e s t e r :
Hofmeester, waer verzeilen wy alreê?[1185]

H o f m e e s t e r :
Hy hoorde u?

H o f p r i e s t e r :
Ja, gelijck een rots in zee
Naer 't barnen en gebruisch der baren luistert.[1187]
By vlaegen wort de klaere zon verduistert
Van eene wolck: noch breecktze na of voor[1189]
Met eene strael, ter zijde of elders, door:
Maer 't licht van 't brein is hier te dicht besloten.[1191]
Nu drijft hy noch dat wy altaergenooten,[1192]
Wy priesters, wy Levijten [uitgelot[1193]

1172 *den vryburgh der Levijten:* het onaantastbaar aartspriesterlik recht.
1174 *opzet:* voornemen.
1176 *gaet ons aen:* overkomt ons.
1178 *Beschry:* bestijg; *postmuil:* muildier voor koeriersdiensten; *vliegh den tijt voorby:* rijd vlugger dan de tijd, vliegensvlug.
1179 *Ontdeck:* openbaar; *treken:* listen, geheime plannen.
1181 *herwaert aen te spoên:* hierheen te snellen.
1183 *triomfeert:* viert de overwinning; *om:* in de omtrek van.
1184 *kon:* zou kunnen.
1185 *waer verzeilen wy alreê?:* waar zijn wij reeds te land gekomen, d.i. wat moeten wij beginnen?
1187 *'t barnen:* de branding.
1189 *Van:* door; *noch:* toch.
1191 *hier:* bij Jeptha; *besloten:* afgesloten.
1192 *drijft:* beweert, betoogt (*Ned. Wdb.* III, 3347).
1193 *uitgelot:* uitverkoren.

Om, onderdaen en zedigh, onder Godt[1194]
Alleen te staen, en zijne stedehouderen[1195]

1194 *onderdaen* (adj.): onderdanig (vgl. vs. 935); *zedigh:* nederig.
1195 *en* (onder).

d'Aertspriestren,] dit met onzen hals en schouderen
Zelfs stutten, en dien kindermoort bekleên.[1197]
Hofmeester, denck, ay denck waer wil dit heen.[1198]
Hy, van een' geest der dwaelingen gedreven,
Pooght zijne drift een' schoonen schijn te geven[1200]
Door ons gezagh: en worden wy gedaeght[1201]
Te Silo: zoo ons Amarias vraeght[1202]
Op welck een' voet wy, tegens Moses regelen,[1203]
Oock zonder 't hoofd te kennen, dit bezegelen,[1204]
Dit stercken met ons tegenwoordigheit:
Wat middel om, voor Arons stoel, dit pleit,
Dit bloedigh pleit, rechtmaetigh uit te voeren?[1207]

H o f m e e s t e r :
Ontvaltge hem, het zal den staet beroeren.[1208]

H o f p r i e s t e r :
Bestemmen wy 't, de godtsdienst krijght gewis[1209]
Een schantvleck, die niet af te wasschen is.

H o f m e e s t e r :
Hy draegh' de schult, die niet voor u wll buigen.

H o f p r i e s t e r :
Wat raet dan?

H o f m e e s t e r :
Laet voor 't hofgerecht betuigen
Dat gy hier toe geperst wort. scheur uw kleet,[1213]
Tot een bewijs van rouw, en harteleet.

H o f p r i e s t e r :
Hoe durf de vorst Godts volck zoo lastigh vallen?[1215]

H o f m e e s t e r :
De vorst draeght eerst den zwaersten last van allen.[1216]
De vader sterft de doot, in 's dochters smert,[1217]
Dies trapt hem, schoon gy recht hebt, niet op 't hart.[1218]

1197 *zelfs stutten:* zelf steunen, d.w.z. mede de verantwoordelikheid dragen; *bekleên:* bijwonen (vgl. vs. 758, 1164).
1198 *wil:* moet.
1200 *drift:* ijver.
1201 *gedaeght:* ontboden.
1202 *Amarias:* de hogepriester.
1203 *Op welck een' voet:* op welke gronden.
1204 *'t hooft te kennen:* de hogepriester daarin te kennen, te raadplegen; *bezegelen:* onze goedkeuring er aan hechten (door onze tegenwoordigheid); synoniem van *stercken* (1205).
1207 *rechtmatigh uit te voeren:* op goede gronden ons optreden te verdedigen (*pleit:* rechtsgeding; in dit verband: vonnis).
1208 *Ontvaltge hem:* valt ge hem af, laat ge hem in de steek; *beroeren:* in beroering brengen.
1209 *Bestemmen:* goedkeuren.
1213 *geperst:* gedwongen.
1215 *durf:* durft; *lastig vallen:* kwellen.
1216 *eerst:* in de eerste plaats.
1217 De smart van zijn dochter trekt de vader zich zo aan, dat hij er bijna van sterft.
1218 *Dies:* daarom.

Hy heeft al 't lant, den godtsdienst eerst, verdaedight,[1219]

1219 *al:* geheel; *eerst:* bovenal; *verdaedight:* oude vorm naast verdedigd.

Het priesterdom behantvest, begenadight,[1220]
Uwe inkomst, noch uw tienden noit besnoeit[1221]
In oorloghslast. gy zaeght hem noit vermoeit[1222]
In 't yveren, en menighmael in traenen,
Of blijdelijck de feest, en nieuwe maenen[1224]
Toejuichen, met de vreught in 't aengezicht.
'k Verzwijgh hoe hy de wetschool bouwt en sticht,[1226]
En luistert naer den mont der wetgeleerden,
Afkeerigh van waenwijzen, en verkeerden.[1228]

H o f p r i e s t e r :
Zoo raetge ons niet te treên in dit geschil?[1229]

H o f m e e s t e r :
Om 's vaders, of ten minste om 's dochters wil.
Uw byzijn zal haer troosten in dit lijden,
Uw zegen haer in 't uiterste verblijden,[1232]
Om moediger naer 't hofaltaer te treên.[1233]

H o f p r i e s t e r :
Hoe draeghtze zich?[1234]

H o f m e e s t e r :
Groothartigh, niet als een
Die sterven moet, maer rustiger, en stouter.[1235]
Op 't voorhof staet, helaes, het deerlijck outer[1236]
Met rijs gedeckt, waerop zy knielen zal.
Dit worstelperck des doots is overal
Met maeghdepalm bestroit, in geen saizoenen
Verwelckbaer; zuil en hofmuur met feestoenen[1240]
En hoftapijt behangen in 't vierkant.[1241]
Natuur en kunst ontzeggen niet de hant[1242]
Te houden aen den schouburgh, die het leven[1243]
Aen menigh moort-en-treurtooneel zal geven;
Zoo menighmael godtvruchtigh dichtvernuft[1245]

1220 *behandvest:* voorrechten geschonken; *begenadight:* begunstigd.
1221 *noch .... noit:* dubbele, versterkende ontkenning.
1222 *in oorloghslast:* onder de druk van de oorlog.
1224 *de feest* (oudtijds vr.) *en nieuwe maenen:* het feest van de nieuwe maan.
1226 *wetschool:* school van schriftgeleerden.
1228 *verkeerden:* verkondigers van dwaalleer.
1229 *te treên in:* tussenbeiden te komen bij.
1232 *in 't uiterste:* bij haar sterven.
1233 *Om* (daardoor).
1234 *draeght:* gedraagt; *groothartigh:* moedig.
1235 *rustiger en stouter:* kloekmoediger en fierder.
1236 *deerlijck:* deerniswekkend.
1240 *feestoenen:* festoenen (met bijgedachte aan feest), slingers.
1241 *in 't vierkant:* aan vier kanten.
1242 *ontzeggen:* weigeren.
1243 *te houden:* te lenen; *schouburgh:* toneel van het offer; *het leven zal geven:* in 't leven zal roepen, aanleiding zal geven tot. Enigszins misplaatste zinspeling op latere treurspelen over dit onderwerp! Vgl. vs. 1413-14, 1683 en het *Berecht.*
1245 *dichtvernuft:* dichterlik talent.

Den treurtoon, die alle andren toon verbluft,[1246]
Op Jeptha zet, in tijt van pais, en stilten,[1247]

1246 *verbluft:* tot zwijgen brengt, overtreft. Met *alle andren toon* is bedoeld: andere stemmingen en gevoelens die de dichter vertolken kan.
1247 *Den treurtoon Op Jeptha zet:* Jeptha als onderwerp van zijn treurspel kiest.

Om 't volck te zien in bloet aen traenen smilten,[1248]
Den schouwburgh root geverft in maeghdenbloet:[1249]
Want schreien is oock aengenaem en zoet,
Zet hartewee, lang aengegroeit by droppen,
Met kracht van 't hart, na'et langkzaem innekroppen.[1251-52]

H o f p r i e s t e r :
Hoe kleetze zich? ich denck geheel in rouw.

H o f m e e s t e r :
In bruitsgewaet, als eene die haer trouw
En blijde hant den bruidegom zal schencken.
Hier komt noch doot, noch leven in bedencken.[1256]
De lelien van gout, in 't sneeuw gespreit[1257]
Van 't onderkleet der maeght, haer zuiverheit,
Onnozelheit, en vast geloof afmaelen.[1259]
Het opperste gewaet, vol zonnestraelen[1260]
In purper, en doorgloeit van 't zonneroot,
Sleept achter na, vloeit met zijn' rijcken schoot[1262]
Van vore om laegh. geen ring, noch halskarkanten[1263]
Van perlen, noch onschatbre diamanten
Ontbreecken hals, en hant. het blonde haer,
Met geur gepoêrt, vloeit neder, als een baer[1266]
Van gout in zee, van achter met zijn glanssen,
Waerop de kroon om 't hooft sluit, met dry transsen[1268]
In top, gelijck een myter opgehaelt,[1269]
Die met gesteente en met karboncklen praelt.
Hier toonen deught en schoonheit haer vermogen.
Onsterflijckheit ziet haer alreê ten oogen
En aenschijn uit. wat ziel wort ingetoomt![1273]
Wie spat niet uit, zoo zy te voorschijn koomt!
Kan Jeptha dat gezicht alleen verdraegen;[1275]
Gewis hy heeft noit grooter slagh geslaegen;[1276]
Dies bidde ick: sla hem zijn verzoeck niet af.
Hy staet noch, maer met eenen voet in 't graf.

1248 *in bloet: aen traenen*. Niet duidelik. Is wellicht *aen* drukfout voor *en?* in bloedige tranen?
1249 *geverft:* gekleurd.
1251-52 *Zet hartewee van 't hart:* lenigt de smart; *innekroppen:* verkroppen.
1256 *in bedencken:* in de gedachten, d.w.z. het onderscheid tussen dood en leven is voor haar weggevallen.
1257 *'t sneeuw* (in Vondel's taal onz.): de blankheid, symbool van haar *zuiverheit:* reinheid, kuisheid en *onnozelheit:* onschuld.
1259 *vast:* onwankelbaar.
1260 *opperste gewaet:* bovenkleed.
1262 *schoot:* voorpand. Van achter en van voren hangt het laag neer langs de voeten.
1263 *halskarkanten:* halssnoeren van goud of edelgesteenten (*Ned. Wdb.* VII, 1621).
1266 *Met geur gepoêrt:* met geurige poeder bestrooid.
1268 *dry transsen in top:* een driedelige kroon.
1269 *myter:* bisschopsmuts; *opgehaelt:* hoog opgewerkt.
1273 *Wat ziel wort ingetoomt:* wie kan zich beheersen; synoniem van: *Wie spat niet uit:* wie geeft niet uitbundig zijn bewondering te kennen.
1275 *alleen:* slechts; voorwaardelike zin bij vs. 1276.
1276 *grooter slagh geslagen:* groter overwinning behaald (dan nu, op zich zelf).

Godt spaere hem, tot heil van bey de staeten.[1279]

H o f p r i e s t e r :

Nu 't wezen moet, wy stellen ons gelaeten.[1280]

REY. HOFMEESTER.

R e y :

Vergeef het ons, hofmeester, vallen wy
U lastigh: want dit schricklijcke offerty[1282]
Ontraet de hulck van' 't hof niet zeil te minderen.[1283]
Wat uitstels kan het offren niet verhinderen.
Een be verzocht d'onnoosle, moght het zijn:[1285]
Verwerf dat zy, in dezen jongsten schijn,[1286]
Haer moeder noch eens spreeck' voor 't allerleste.[1287]

H o f m e e s t e r :

'k Verzocht dit by den vader, haer ten beste,[1288]
Uit haeren naem. hy weigert het uit geen
Quaetwilligheit, maer met gezonde reên.[1290]

R e y :

Al is hier 't bloên der hartaêr niet te stelpen,
Dees halsquetsuur met geene artsny te helpen:[1292]
Onheelbaer quaet wort dickwijl noch verzacht.
Indien men op haer moeders komste wacht,
Die aenspraeck zou 't verwezen hart noch stercken:[1295]
Hoewel men niet aen haer gelaet kan mercken[1296]
Dat zy verflaeut. de godtgewijde bruit
Staet offerreede, en stapt getroost vooruit.[1298]

H o f m e e s t e r :

Bedenck het na. gy wilt het topzeil zwichten[1299]
In dezen storm. is dat de hulck verlichten,
In 't uiterste, in het barnen van dien noot?[1301]

1279 *bey de staeten* (standen): priesterschap en volk.
1280 *stellen ons gelaeten:* nemen een berustende houding aan.
1282 *Offerty:* gevaarvolle offerplechtigheid. *Ty:* getij, gebruikt Vondel ook voor: branding, storm (*Ned. Wdb.* IV, 1841).
1283 *Ontraet niet:* maakt het niet ongeraden, dat het hof met bedachtzaamheid te werk gaat; *de hulck:* het schip; *zeil minderen:* niet te veel vaart zetten.
1285 Accent op *Een; onnoosle:* onschuldige.
1286 *schijn:* staat van zaken (vgl. *Maria Stuart*, vs. 314).
1287 *voor 't allerleste:* vóór haar dood (vgl. vs. 456).
1288 *haer ten beste:* om harentwille.
1290 *met gezonde reên:* op goede gronden.
1292 *halsquetsuur:* de (aanstaande) onthoofding.
1295 *verwezen:* veroordeeld, ten dode gedoemde.
1296 *gelaet:* houding.
1298 *offerrede:* bereid tot het offer; *getroost:* vastberaden berustend.
1299 *Bedenck het na:* Denk er (ernstig) over na; *het topzeil zwichten* (neerhalen): d.w.z. vaart minderen, dus synoniem met *zeil minderen* in vs. 1283.
1301 *het barnen:* de branding, waar het schip door in nood verkeert.

Men klampt aldus veel dooden op een doot.[1302]
Als een leeuwin, of tygerin opdondert,[1303]

1302 *klampt op:* vasthechten aan; vgl. vs. 1476. D.w.z. dan kan het meer mensenlevens kosten (vgl. 1319-23).
1303 *opdondert:* plotseling te voorschijn komt.

Het hongrigh nest berooft vint, en geplondert
Van 't lieve jong, aen haere speen gevoedt,
Geaest, gelaeft met melck, en zuiver bloet,[1306]
Haer van het hart gezogen, na de vlaegen[1307]
Voor 't worpen, eerst met smerte aen 't hart gedraegen:[1308]
Hoe vlieghtze voort den rover na. zy brult.[1309]
Woestijn, en woudt, van yslijckheên gevult,[1310]
Staen overent. niet tammer, maer verwoeder
Van ongedult, zoudt gy de dolle moeder[1312]
Haer nagels fel zien zetten in het licht
Der oogen van haer' man; hem in 't gezicht
Aengrijpen; niet met handen, maer met klaeuwen
Gewapent hem aenranden, onder 't flaeuwen[1316]
Der bleecke maeght, die nu, al offerreedt,[1317]
De doot getroost, van doot noch sterven weet.
De vader, die, verknocht aen zijn geweten,[1319]
Niet wijcken wil, moght nutter aen een keten[1320]
Zijn gemaelin dan sluiten, eer haer hant
Dit heerlijck hof kranckzinnigh staecke aen brant,[1322]
En zy in 't vier uit wanhoop quam gesprongen.
Wat dunckt u? waer 't dan nut wat tijts bedongen?[1324]
Wat rijp is lijt geen uitstel: hoe het zy,
Het uitstel brengt dan niet als schade by.[1326]

REY VAN MAEGHDEN.

I. Z a n g :

Toen d'oude dwinglant van den Nijl[1327]
Besloot Godts stamhuis plat te treden,[1328]
De droeve Jochebed een wijl[1329]
Het kraemkint berghde, en door haer leden[1330]
Alle oogenblick een grilling ging,[1331]
En angstigh aen elck haer,
In schrickelijck gevaer,
Een druppel dootzweet hing:

1306 *Geaest:* van voedsel (prooi) voorzien.
1307 *vlaegen:* barensweeën.
1308 *worpen:* werpen (van het jong).
1309 *voort:* onmiddellik.
1310 *yslijckheên:* angsten door dit vreselike geluid.
1312 *ongedult:* ondraaglike smart.
1316 *flaeuwen:* bezwijmen.
1317 *al: geheel.*
1319 *verknocht:* (zich) gebonden (voelend).
1320 *wijcken:* toegeven; *moght nutter:* kon beter. Eigenaardige constructie: het zou nuttiger, beter zijn, dat hij ....
1322 *heerlijck:* luisterrijk.
1324 *wat tijts:* enig uitstel.
1326 *brengt by:* brengt mee; *dan;* als de zaak rijp is; *niet:* niets.
1327 *dwinglant:* de Egyptiese koning. De hoofdzin begint eerst in vs. 1339.
1328 *Godts stamhuis:* Jehovah's volk, als slaven in Egypte.
1329 *Jochebed:* Mozes' moeder.
1330 *berghde:* in veiligheid bracht; *en* (toen).
1331 *grilling:* rilling.

1335 Het minste ruisschen van een bladt[1335]

1335 (toen) *het minste* ....

De kraemvrou, al te vroegh,[1336]
Met kracht ter nedersloegh,
Belaên met haeren schat:[1338]
Bevalze, uit hoogen noot, het kint,[1339]
In eenen rieten kist verborgen,
De wufte gunst van stroom, en wint,[1341]
En 's hemels vaderlijcke zorgen.
Godt weet hoe 't moederlijcke hart,
In dien bedruckten stant,[1344]
Om 't kostelijcke pant[1345]
Beklemt was en benart:[1346]
Toen zy 't op 't water drijven liet,
De zuster al belaên[1348]
Het stil zou gadeslaen,
Gedoken achter 't riet.

I. T e g e n z a n g :

Hoe kon d'ondanckbre vorst zoo haest[1351]
Dien voesterheer des volcks vergeeten,[1352]
Al Josefs weldaên! och, hy raest,
Gelijck een tiger, van zijn keten
Geborsten, om onnozel bloet,[1355]
De toevlught der Hebreen,[1356]
Oock zonder recht, en reên,[1357]
Te plompen in den vloet:
De manlijcke afkomst algelijck[1359]
De telgen, uit den stam
Geteelt van Abraham,
Te roien uit het rijck.[1362]
De krokodil, dat moortgedroght,
Verschoonde 't kint uit mededoogen.
Denck of zijn moeders achterdocht[1365]
Dit hartewee alleen haere oogen,[1366]
En Gode klaeghde, daerze zat
Op d'oevers van den vliet.

1336 *al te vroegh:* ontijdig.
1338 *Belaên met:* verlegen met, bezorgd voor (*Ned. Wdb.* II, 1663).
1339 *Bevalze:* vertrouwde ze toe.
1341 *De wufte gunst:* de wisselvallige genade (te verbinden met *beval*).
1344 *stant:* toestand.
1345 *kostelijcke:* kostbare, dierbare.
1346 *Beklemt en benart:* in nijpende angst.
1348 *al belaên:* geheel bezorgd (voor het kind).
1351 *haest:* spoedig.
1352 *voesterheer:* Jozef, die de hongersnood voorkwam, door graan op te stapelen.
1355 *Geborsten:* losgebroken; *onnozel bloet:* nl. van alle mannelike eerstgeborenen (vs. 1359).
1356 *toevlught:* waarop de hoop gevestigd was.
1357 *reên:* redelikheid, billikheid.
1359 *algelijck:* gezamenlik.
1362 *roien:* uitroeien, maar hier, in verband met *telgen* (1360) nog als beeld: rooien, uitgraven.
1365 *Denck of .....:* Bedenk hoe zeer; Men kan zich voorstellen dat ....; *achterdocht:* beduchtheid.
1366 *alleen:* zij moest zich van luide klachten onthouden (vgl. 1371-74); *haere oogen* (Datief).

Wat kermt, wat klaeghtze niet,
Van zuchten afgemat!
Hoe kropte zy de jammerklaght[1371]
Inwendigh, en zagh, stom
Van angst en dootschrick, om,
Beducht voor 's konings wacht![1374]

II. Z a n g :

d'Alziende wachter, die noit sliep,
En Jakobs afkomst trou bewaeckte,[1376]
Zagh uyt den hemel neêr, zoo diep,[1377]
Op 't vlotend kraemkint: dat genaeckte[1378]
Den oever, daer de koningin
De dochter, in het groen[1379-80]
Van 't lachende saizoen,
Verquickte hart en zin.
Het kleentje viel haer in den schoot,[1383]
Al schreiende. zy kust
En welkomt het met lust,[1385]
Beschut voor 's waters noot.[1386]
Zy koestert het aen 's moeders borst,[1387]
En treckt het heerlijck op in 't ende,[1388]
Voor haeren zoon, gelijck een' vorst,[1389]
Tot dat het, na geleên elende,
Zijn stamhuis ruckte uit Faroos maght,
Die voort met zwaert en speer,[1392]
In 't midden van het meer,
Het roode meer, versmacht:[1394]
Daer Godts genootschap op het strant[1395]
Met zang en spel Godt looft,
En aller stammen hooft,[1397]
Gehanthaeft van Godts hant.[1398]

II. T e g e n z a n g :

Och, of Godt mede eene uitkomst gaf
Aen Ifis onbewuste moeder,[1400]

1371 *kropte inwendigh:* verkropte.
1374 *wacht:* wachters.
1376 *afkomst:* nakomelingen.
1377 *zoo diep:* zo ver omlaag.
1378 *vlotend:* drijvend.
1379-80 *de koningin, de dochter:* de vorstendochter, prinses.
1383 *viel haer in den schoot:* kwam (doorgelukkig toeval) op haar schoot.
1385 *met lust:* met innige blijdschap.
1386 *beschut* (participium), terugslaande op *het* (kleentje); *'s waters noot:* het dreigende gevaar van het water.
1387 *koestert:* brengt het ter koestering.
1388 *treckt het op:* voedt het op; *heerlijck:* vorstelik.
1389 *Voor: a*ls.
1392 *voort:* spoedig, kort daarna.
1394 *versmacht:* verstikt, verdrinkt.
1395 *Daer:* terwijl; *Godts genootschap:* het volk van Israël (vgl. vs. 1328). Zie *Exod.* 15, 1-20.
1397 *aller stammen hooft:* Mozes.
1398 *Gehanthaeft van:* gehanteerd door (*Ned. Wdb.* V, 1964), dus: als werktuig van God.
1400 *onbewuste:* niet bewust (van het dreigend onheil).

Ten beste van haer vrucht, dus straf
Te handelen van haeren hoeder,[1401-2]
En eigen vader, om een woort,
Een' onbeschaefden eedt,[1404]
Te stercken overwreet[1405]
Door 't offer, noit gehoort:[1406]
Zoo moght haer dochter noch, ten stut[1407]
Des lants, een' braven helt[1408]
Gewinnen, die in 't velt,
Als Moses, 't volck beschut.[1410]
Wat zal men eerst beklaegen, of
De schoonheit, of het jonge leven,
Of haer stantvastigheit? een stof
Voor dichteren, om op te zweven.[1413-14]
Wat gaet de ontstelde moeder aen,[1415]
Als zy, verheught van geest,
Op 't blijde zegefeest,
Dit jammer zal verstaen?[1418]
Waer me verschoonen wy voor haer
Ons stillezwijgentheit
Van 't offer, lang beschreit?[1421]
O schendigh moortaltaer![1422]

1401-2 *dus straf te handelen van:* die zo streng zal behandeld worden door.
1404 *onbeschaefden:* onbedachtzame (eig. ruwe; in deze betekenis niet in 't *Ned. Wdb.*).
1405 *stercken:* gestand te doen; *overwreet:* op zeer wrede wijze.
1406 *noit gehoort:* nooit te voren gehoord.
1407 *moght:* zou kunnen.
1408 *braven:* dappere.
1410 *beschut:* zou beschutten.
1413-14 *een stof voor dichteren:* vgl. vs. 1243; *om op te zweven:* om zich daarop te inspireren tot een werk van hoge vlucht.
1415 *gaet aen:* zal overkomen; *ontstelde:* geschokte.
1418 *jammer:* ramp; *verstaen:* vernemen.
1421 *Van:* ten opzichte van.
1422 *schendigh:* schandelik.

Het vierde bedryf.

IFIS. HOFPRIESTER. JEPTHA. HOFMEESTER.

I f i s :

Geen hygend hart, vervolght, en afgeronnen,
Verlangde oit meer naer koele waterbronnen,
Als mijne ziel, na zoo veel strijts, verlangt
En hijght naer Godt, waer aen mijn leven hangt,[1423-261426]
Der zielen troost in 't eeuwigh licht t'aenschouwen,[1427]
Daer engelen om strijt zijn' lof ontvouwen.[1428]
Hoe lust het my in Godts onsterflijckheit
Te deelen, daer men nimmer zucht noch schreit,[1430]
Maer eeuwigh rust, bevrijt van zorgh en kommer,
In vrede, en stilte, in liefelijcke lommer!
Hofpriester, gy gewijde zegenaer,
En godtstolck, die u draeght als middelaer,[1434]
Om, tusschen Godt en menschen, Godt te paeien,[1435]
Het wierroockvat den hooghsten toe te zwaeien;
Geleime, op dat, zoo hoogh uit onzen dagh,[1437]
Mijn offer Gode alleen behaegen magh.

H o f p r i e s t e r :

O schoone ziel, hoe deeltge in 's hemels schatten
Alree zoo diep, die door 't geloof kunt vatten,[1440]
Dat weinigen begrijpen, hier beneên![1441]
Gy zijt alree met Godt den schepper een,
Een hart, een ziel; en uwe ziel, ontslagen[1443]
Van 't sterflijck pack, is boven alle vlaegen[1444]
Van weereltsheit, en jammer, vry van smet,[1445]
In staet van rust en zekerheit gezet.[1446]
Het alziende oogh ziet neêr door alle starren,
En nevels, hoe wy hier beneden warren
In schaduwen, verbystert, en verblint[1448-49]
Van aerdtscheit, daer men troost noch heil by vint.[1450]

1423-26 *afgeronnen:* dodelik vermoeid van het rennen. Zinspeling op Psalm 42, vs. 2.
1426 *waer aen mijn leven hangt:* van wie mijn leven afhankelik is.
1427 (verlangt om) *Der zielen troost:* God.
1428 *ontvouwen:* verkondigen.
daer: waar.
1430 *daer:* waar.
1434 *u draeght als:* de plaats bekleedt, de taak vervult van (*Ned. Wdb.* III, 3240).
1435 *paeien:* voldoen, verzoenen.
1437 *uit onzen dagh:* boven ons aardse licht, d.i. in de hemel.
1440 *die:* slaat terug op *ge* (1439).
1441 *Dat:* wat.
1443 Accent op *één*.
1444 *'t sterflijck pack* (last): het lichaam; *vlaegen van weereltsheit en jammer:* aardse rampen en wereldse verzoekingen.
1445 *smet;* zonde.
1446 *zekerheit:* veiligheid.
1448-49 *warren in schaduwen:* ronddolen in duisternis; *verbystert:* verslagen.
1450 *Van aerdtscheit:* door wereldse neigingen.

Geene aerdtscheit kan den rijcksten mensch meer geven[1451]

1451 (zelfs) *den rijcksten mensch*.

Dan aerdtsch genot, een kort onzeker leven,
Vol zwaerigheên. men pluckt geen roos, of voelt
Den doren, die de hant quetst. hoe men woelt
Om rijckdom; hoe men zweet om eer en staeten;[1455]
't Genoegen vlught. al laegen al de straeten
Met kroonegout en scepteren bezaeit,
En diamant, en perlen: schijngoet paeit[1458]
Geen' gierigaert; geen wellust wulpsche zinnen.[1459]
In Gode is 't al, daer buiten niets te winnen.[1460]

J e p t h a :

Gy gaet dan heen naer vader Abraham,
En Josef, en Manasse, vaders stam.
De weerelt zijt gy moedigh doorgestreden:
Uw vader blijft in traenen hier beneden,
Dus kinderloos, en zonder erfgenaem.[1465]
Nu kan noch staet, zeeghaftigheit, noch faem,[1466]
Noch heerschappy hem troosten, en genoegen.[1467]
De lantman hoopt, na zweet, en lastigh ploegen,[1468]
En zaeien, op den zegenrijcken oogst,
Die hem in 't endt met aeren kroont, en troost;
En ick, helaes, zie hier, na d'oorloghsvlaegen,[1471]
Mijn korenbloem gezengt, en neêrgeslaegen,[1472]
Mijn huwlijckshoop en vreught te leur gestelt.

I f i s :

Ter weerelt is'er niets dat Ifis quelt
Dan vaders smert; dies wenscht zy alle rampen
Van vader noch op haere doot te klampen,[1476]
Zoo 't mooghlijck waer. zy wenscht oock na haer doot
Te deelen in der oudren druck en noot.[1477-78]
Wat kanze meer?

J e p t h a :

Geslage bloem, en lover,
Och dochter, hebt gy noch voor vader over,[1480]
En lijdt gy niet genoegh by vaders schult?[1481]

I f i s :

1455 *staeten:* hoge ambten, hoge rang.
1458 *paeit:* bevredigt.
1459 *gierigaert:* begerige sterveling.
1460 *al:* alles; *daer buiten:* buiten hem.
1465 *Dus:* zo.
1466 *staet:* hoge rang; *zeeghaftigheit:* roem door overwinningen.
1467 *heerschappy:* het heersen: *genoegen:* bevredigen.
1468 *lastigh:* inspannend.
1471 *oorloghsvlaegen:* oorlogsstormen.
1472 *Mijn korenbloem:* het sieraad van mijn leven; *gezengt:* verschroeid.
1476 *op haere doot te klampen:* behalve haar dood ook vaders rampen op zich te nemen (vgl. vs. 1302).
1477-78 Ook in de hemel hoopt zij nog de smart van haar ouders te kunnen delen en verlichten.
1480 *hebt gy noch voor vader over:* denkt gij, bij uw eigen leed, nog aan uw vader.
1481 *by:* door.

Ick bidde Godt dat hy u met gedult[1482]

1482 *gedult:* lijdzaamheid.

Begiftige, om dit rustigh uit te harden.[1483]
Ay vader, scheur uw kleeders niet aen flarden.
Keer 't aenzicht niet weemoedigh van my af.[1485]
Mijn sterven is een zegen, geene straf.
Gehoorzaemheit, vrywilligh voorbereiden[1487]
Zijn speelnoots, die my naer dees staetsi leiden.[1488]
Ick reken 't my ter eere toe naest Godt,[1489]
Uitdeeler van een ieders staet, en lot.[1490]
Ick durf de doot nu onder d'oogen tergen.[1491]
Zoo 't anders lagh: men had my op de bergen[1492]
Geborgen, of by tijts een wisse wijck[1493]
En vryburgh opgespoort, in 't heidensch rijck.[1494]

J e p t h a :

Hoe kan dees hant dien blancken hals doorhouwen,
Dat zuiver sneeuw?

I f i s :

Volgh Abram, dien getrouwen[1496]
Aertsvader, vorst en spiegel van 't geloof,[1497]
Dat Godt behaeght.

J e p t h a :

Waer Jeptha blint, en doof,
Hy zaegh u niet, noch zou dit woort niet hooren.[1498-99]
Godt geve dat, uit 's hemels negen kooren,[1500]
Een engel daele, eer Jeptha, dootsch en bleeck[1501]
Van schrick, u treffe; op dat hy 't slaghzwaert steeck'
Onbloedigh in zijn scheede. ô overwreede,
Kunt gy dit zwaert wel rucken uit de scheede,[1504]
En houwen op dit schoone lichaem toe?
Waer ben ick? och, wat wordme bang te moe!
Hofpriester, och, vergeef het my: aen 't bidden:
Och bidt. Godt sterck' mijn kloppend hart, in 'tmidden
Der gruwelen, en naere afgrijslijckheên.
Wat rust is hier voor my geschapen? neen,[1510]

1483 *rustigh uit te harden:* kloek te doorstaan.
1485 *weemoedigh:* droevig.
1487 *Gehoorzaemheit en Vrywilligh voorbereiden* worden hier gepersonifieerd. Met dergelijke allegorie waren de zeventiende-eeuwers vertrouwd.
1488 *staetsi:* hoogtijd. Ifis gaat heen als een bruid.
1489 *'t:* het sterven.
1490 dus: die dit over mij beschikt heeft.
1491 *tergen:* tarten; *onder d'oogen:* hem vlak voor mij ziende.
1492 *lagh:* gesteld was.
1493 *Geborgen:* in veiligheid gebracht; *wisse wijck:* veilige schuilplaats.
1494 *vryburgh:* vrijplaats, vanwaar zij niet uitgeleverd kon worden.
1496 *Volgh* (het voorbeeld van) *Abram.*
1497 *spiegel van 't geloof:* aan wiens geloof men een voorbeeld kan nemen.
1498-99 Jeptha zou liever blind en doof zijn; dan zou hij niet behoeven te zien en te horen, hoe zijn dochter hem aanspoort.
1500 *kooren:* engelenkoren.
1501 *dootsch en bleeck:* doodsbleek.
1504 *gy* (tot zich zelf sprekende).
1510 *geschapen:* weggelegd.

Hier is geen rust, geen vreught voor my geschapen.
Dit is de helt, die onlangs, braef te wapen,[1512]

1512 *Dit* (op zichzelf doelende); *braef te wapen:* dapper in de wapenen.

Twee slagen sloegh, zoo stout, en onvermoeit;
Daer zoo veel lants, van stroomen bloets bevloeit,[1514]
Verdroncken leght, en wit bezaeit met schenckel,
En beckeneel; daer 't krijghsvolck over d'enckel[1515-16]
Door plassen bloets moet waeden. dit's de helt,
Die met een' slagh dry reuzen teffens velt.[1518]
Alle oorloghseer loopt in een' slagh verloren.[1519]
Daer bloostze, die monarchen zou bekooren,[1520]
Assyrien, den Persiaen, en Parth.
O boezem, steeckt een tiger in dit hart,
Geen vaders hart. verschijn uit alle hoecken:
Verschijn, en koom den dochterslager vloecken,[1524]
Wat vloecken kan: 'k heb Godt noch mensch ten vrient.
Vloeck Jeptha vry, gelijck dit stuck verdient.[1526]

H o f p r i e s t e r :
De lantvooght ga met my wat aen een zijde.[1527]

J e p t h a :
Hofpriester, och, bedenck eens wat ick lijde.
Mijn haeren staen te berge. een druppel zweet
Hangt aen elck haer. Wat pijnight my zoo wreet?

H o f p r i e s t e r :
Het is geen tijt een veege meer te vergen.[1531]

H o f m e e s t e r :
Gord af dit zwaert: gord af. 'k zal 't heimlijck bergen,
Bedecken met mijn kleet, op datze niet,
Voor 't ende, van inbeelding dootsch verschiet'.[1534]
Wanneerze knielt op d'oevers van haer leven,[1535]
Het hofaltaer, zal ick 't u wedergeven.

J e p t h a :
Daer is het. Och, dat mijn genegenheit
Haer schrick aenjaege, in doots verlegenheit,
Is wreetheit, geen genegenheit uitdrucken.[1537-39]

1514 *Daer:* waar.
1515-16 *leght:* ligt; *schenckel en beckeneel:* beenderen en doodshoofden.
1518 *teffens:* tegelijk.
1519 *loopt verloren:* gaat te niet; *in een' slagh:* door één slag op Ifis' hals (vgl. vs. 650): woordspeling met ‘één slagh’ in het vorige vers.
1520 *bloostze:* staat bloeiend in jeugdige schoonheid.
1524 *dochterslager:* dochtermoordenaar, vgl. *dochterslaghter* in vs. 1703; *vloecken:* vervloeken.
1526 *dit stuck:* deze misdaad.
1527 *aen een zijde:* ter zijde.
1531 *een veege meer te vergen:* meer te vragen van, verder lastig te vallen iemand die op het punt staat te sterven.
1534 *van inbeelding:* door zich levendig voor te stellen wat gebeuren gaat (*Ned. Wdb.* VI, 1496); *dootsch verschiet:* een doodschrik krijgend verbleekt.
1535 *op d'oevers:* het *hofaltaer* is de oever van haar leven, omdat zij daar, voor de grote reis, afscheid neemt van het leven.
1537-39 Deze duistere plaats is misschien het best te verklaren als men *genegenheit* in twee betekenissen opvat: Dat mijn geneigdheid tot plichtsvervulling haar in doodsnood schrik zou aanjagen, is het beste bewijs dat ik wreed ben en niet genoeg liefde voor haar bezit.

De droefheit kan het vaders hart verrucken,[1540]
Dat hy verdwaelt, in dit verbaest beleit,[1541]
Van reedlijckheit, en van voorzichtigheit.

H o f p r i e s t e r :

Gy zult haer hart door dit gekerm vertsaegen.[1543]

J e p t h a :

Hoe kan ick min dan Godt mijn hart uitklaegen?[1544]
Benyme niet, helaes, een luttel tijt.[1545]

H o f p r i e s t e r :

Dees weeklaght voedt den innerlijcken strijt,
Als oli 't vier: als bulderende vlaegen.
De wateren tot aen de starren jaegen.

H o f m e e s t e r :

Bezwijckt de maeght, een maeghdenhart is teêr,[1549]
Wat gaet ons aen?[1550]

I f i s :

Nu kerm, nu klaegh niet meer.
Gy waert dus lang mijn vader, mijn behoeder:
Nu ken ick Godt: geen vader, geene moeder[1552]
Heeft langer deel aen Ifis, als voorheen:
Die naem heeft uit. De Godtheit is alleen[1554]
Mijn vader, en mijn moeder beide t'zamen.
Nu hoeft gy u dit offer niet te schaemen.[1556]
Nu is het valsch dat gy uw dochter slaght,[1557]
Uw eigen bloet zult storten. staeck dees klaght,
Dit hartewee: ick ben den hemel eigen.[1559]
't Geloof is nu mijn schilt, die op geen dreigen[1560]
Noch kerven past van zwaert, of iemants hant.[1561]
Op dezen schilt, van louter diamant,
Zal 't snedighste metael in stucken springen,[1563]
Zoo bros als glas. 't is tijdt Godt lof te zingen.
Mijn hart gevoelt alreede een nieuwe kracht,
Als Isack, die getroost den slagh verwacht,

1540 *verrucken:* verbijsteren.
1541 *dit verbaest beleit:* deze ontzettende taak; *verdwaelt van reedlijckheit:* afwijkt van de weg van redelikheid, alle redelikheid uit het oog verliest; *voorzichtigheit:* bedachtzaamheid.
1543 *vertsaegen:* angstig maken.
1544 *min dan Godt mijn hart uitklaegen:* iets minders, anders doen dan, tot God klagend, mijn hart te verlichten.
1545 *Beny:* misgun; *tijt:* nl. tot klagen.
1549 *Bezwijckt:* verliest zij de moed.
1550 *Wat gaet ons aen?:* zal ons dan overkomen?
1552 *ken ick Godt:* ben ik in gemeenschap met God.
1554 *heeft uit:* heeft afgedaan.
1556 Gij zijt nl. mijn vader niet meer.
1557 *valsch:* onjuist.
1559 *ben den hemel eigen:* behoor de hemel toe.
1560 *die* slaat op *schilt:* vroeger ook mnl. (vgl. vs. 1562).
1561 *past op:* geeft om.
1563 *snedigste:* scherpste.

De weerelt voor zijn sterven afgestorven.[1567]
Laet rollen 't hooft: de ziel blijft onbedorven,[1568]

1567 *de weerelt afgestorven:* bijbelse uitdrukking, oorspr. met Datief: *der* wereld: los van het wereldse leven (*Ned. Wdb.* I, 1566).
1568 *onbedorven:* ongerept.

Ontslagen van den hoofdeloozen romp,
Een hantvol klay en stof, een aerdtsche klomp.
Koom herrewaert, mijn speelgenoots, mijn reien:
Het is een tijt van blyschap, niet van schreien.
Hoort wacker toe hoe gy u draegen zult.[1573]
Betaeltme noch deze allerleste schult.[1574]
Wanneer ick sta voor 't outer, wilt niet schricken,
Maer scheit mijn haer in vlechten: valt aen 't stricken,[1576]
En wint het om mijn hooft, gelijck een kroon,
Zoo zal mijn hals gansch bloot staen, en ick, schoon
Ten slage, voor den offraer nederknielen.[1578-79]
Laet maeghden, zuivre en onbesmette zielen,
En zusters my bewaeren, best elck magh,[1581]
Zorghvuldigh om dit lichaem, na den slagh,[1582]
In 't vallen met mijn kuisch gewaet te decken.
Zoo zal geen oogh mijn zuiverheit bevlecken,
Na mijne doot: en, eer men 't lijck verbrant,
Dat zy 't in pluimaluin met haere hant[1586]
Bewimpelen, geen mans mijne eer verkorten.[1587]
Zy zullen d'asch in deze dootbus storten,[1588]
Die uwe zorgh bevolen blijft. terstont[1589]
Het staetsibed gespreit, en zet u ront[1590]
Om d'offerasch, en dootbus, overscheenen
Van lampen, om mijn uitvaert onder 't weenen,[1592]
Te houden, tot dat moeder, nu niet meer
Mijn moeder, uit het leger wederkeer'.
Nu kustme noch voor 't leste. ay, feestgenooten,
Ay, schrey niet meer. al nats genoegh vergoten:
Genoegh geschreit twee maenden achter een.
'k Verlaet u, en dees weerelt, ga daer geen[1598]
Ontsteltenis, geen staetveranderingen[1599]
Opwellen, noit de starren onder gingen:
En nu, Godt lof, aenvaerde ick mijne reis.
Vaer eeuwigh wel, ô vaderlijck palais,
Daer ick geteelt, en opgevoedt in weelde,[1603]

1573 *wacker:* nauwlettend; *u draeghen zult:* u gedragen moet, wat gij moet doen.
1574 Kwijt u nog van deze laatste plicht jegens mij.
1576 *valt aen 't stricken:* gaat strikken.
1578-79 *schoon ten slage:* gesierd (als een offer) voor de dodelike slag.
1581 *bewaeren:* verzorgen; *best elck magh:* zo goed als ieder kan.
1582 *Zorgvuldigh:* zorg dragend.
1586 *pluimaluin:* een onbrandbare stof, waarvan de Ouden, volgens Plinius, lijkkleden vervaardigden, om de lijkas van het offervuur gescheiden te houden.
1587 *Bewimpelen:* inwikkelen (*wimpel:* sluier).
1588 *dootbus:* urn.
1589 *bevolen:* toevertrouwd.
1590 *staetsibed:* praalbed.
1592 *uitvaert:* lijkplechtigheden.
1598 (en ik) *ga.*
1599 *ontsteltenis:* verwarring (*Ned. Wdb.* X, 1989); *staetveranderingen:* wisselvallige levensomstandigheden.
1603 *weelde:* voorspoed.

My zoo veel staets en ydelheit verbeelde.[1604]
Aertsvaders, neemt als een danckofferpant,[1605]
Ontfangt mijn ziel, tot heil van 't vaderlant.
Zy raeckt geen aerde, en zweeft u vrolijck tegen.

H o f p r i e s t e r :

Nu kniel: ontfang nu Godts en Arons zegen.[1608]
Godts aenschijn strael' genadigh van om hoogh
U toe, en schijn' door dezen regenboogh[1610]
Van traenen uit den hemel op u neder.
Gy quaemt van Godt: hy wellekomt u weder.
Gy maeghden, juicht, en triomfeert met palm:
Zy stapt verheught ten outer op dien galm.[1614]

REY VAN MAEGHDEN.

I. Z a n g :

Laet gehoorzaemheit
Toonen haer vermogen
In dees maeght, bereit
Zonder traen in d'oogen,
Jammer, en misbaer,[1619]
In haer lentedagen,
Willigh op 't altaer
Godt zich op te draegen,[1622]
Tot een offerhant,
Voor het vaderlant,
Om den vaderlijcken eedt,
En het vast verbont,[1626]
Godt met vryen mont
Toegezworen, eer men street,
In zijn kracht te zetten,[1629]
Zonder dwang van wetten,
Tot een' spiegel voor de jeught,
Die hier uit zal leeren
Godt in d'oudren eeren.[1633]
O hoe zeldzaem is dees deught!

1604 mij zoveel hoogheid en ijdele luister voorstelde (te zullen genieten).
1605 *danckofferpant:* kostbaar dankoffer (*pant:* voorwerp van waarde).
1608 *Arons zegen:* de zegen van de eerste aartspriester Aäron.
1610 *regenboogh:* als troostbrengend symbool.
1614 *galm:* zang.
1619 (zonder) *jammer*.
1622 (aan) *Godt*.
1626 *het verbont:* de verbintenis.
1629 *In zijn kracht te zetten:* te bekrachtigen, gestand te doen.
1633 door de ouders te eren, Gods gebod te volgen.

I. T e g e n z a n g :

Wie gerust en stil
Zich kan overgeven
Aen een anders wil,
Zonder wederstreven,
In gelaetenheit
Tegens eigen oordeel,
Dat hier tegens pleit,[1641]
Afstaen van zijn voordeel,
Heeft een stercker maght
Onder zich gebragt[1644]
Dan die heiren overwint,
Of het woest gewelt
Van een' boschreus velt,
Of een' leeuw, die 't al verslint.
Keur en zinlijckheden[1649]
Met den voet te treden,
Godt ten prijs, tot 's naesten baet,
Is een' strijt gestreden
Hooger dan de reden,[1653]
En 't verstant der wijzen gaet.[1654]

II. Z a n g :

Isack, Abrams zoon,
Volghde zijnen vader,
Hielt dien hoogen toon.[1657]
Zietze bey te gader.
't Outer staet gebout.
Isack, 's vaders zegen,[1660]
Knielt op 't offerhout.
Abram treckt den degen
Om te slaen, als hem[1663]
d'Engel met zijn stem
Uit den hemel tegenhiel,[1665]
En beval den ram
t'Offren in de vlam,
Dat den hemel meer beviel
Dan den eerstgeboren

1641 *hier tegens:* nl. tegen het afstand doen van zijn voordeel (vs. 1642).
1644 *Onder zich gebragt:* aan zich onderworpen.
1649 *Keur en zinlijckheden:* eigen wil en begeerten
1653 *reden:* redenerend oordeel.
1654 *verstant:* inzicht.
1657 *Hielt dien hoogen toon* (slaat terug op vs. 1649-54): toonde een dergelijke hoogheid van karakter; *toon* is hier als muzikale term op te vatten.
1660 *'s vaders zegen:* het kostbare pand waarmee de vader gezegend was.
1663 *als:* toen.
1665 *tegenhiel:* bij Vondel gewone vorm naast hield.

In zijn bloet te smooren,
Met des offraers hart vernoeght,[1671]
Gode op zijn behaegen,
Willigh opgedraegen.[1672-73]
Ziet hoe hier die kroon op voeght.[1674]

II. T e g e n z a n g :

Isack streeck deze eer,[1675]
Maer hy moet het geven,[1676]
Nu een maeght, dus teêr,
Niet ontziet haer leven[1678]
t'Offren onvervaert,
Zonder tegenspreecken,
Aen heur vaders zwaert.
O gehoorzaem teken![1682]
d'Eeuwen zullen lang
Met tooneelgezang
Loven dees heldinnedaet,[1683-85]
Die het mannenhart
In het knielen tart,[1687]
Met een ongezwicht gelaet.[1688]
Och, dat nu een engel
Dezen strick ontstrengel,[1690]
Godt den wil neem' voor het werck.[1691]
Maer zy voortgedreven
Kiest de doot voor 't leven.
Yver valt de doot te sterck.[1694]

1671 *vernoeght:* tevreden.
1672-73 Bijstelling bij *hart*.
1674 *die kroon:* nl. de roem van deze zelfopoffering; *voeght:* past.
1675 *streeck:* verwierf.
1676 *het geven:* die eer afstaan.
1678 *ontziet:* schroomt.
1682 *gehoorzaem teken:* beeld van gehoorzaamheid.
1683-85 vgl. vs. 1243.
1687 *In het knielen tart:* trotseert (d.w.z. overtreft) in gelatenheid.
1688 *ongezwicht gelaet:* onbezweken houding, gedrag.
1690 Deze strik (waarmee Ifis gebonden is) moge losmaken.
1691 *het werck:* de daad. Evenals in het geval van Abraham.
1694 *Yver:* geloofsijver, geloofskracht.

Het vyfde bedryf.

JEPTHA. HOFPRIESTER.

J e p t h a :

O avontzon, die, steil aen 't overleenen,[1695]
Uw straelen, nu vermoeit, en afgescheenen,[1696]
Zult zincken, en in 't westen onder gaen;[1697]
Jaegh voort, jaegh voort: indienge stil bleeft staen,
Of deisde voor dit outer; ras aen 't zincken:[1699]
Hael in 't verzuim, om andren toe te blincken,[1700]
Die waerdiger verdienen 't heiligh licht,
Den glans van uw gezegent aengezicht,
t'Aenschouwen dan dees schelmsche dochterslaghter,[1703]
Aertsmoordenaer, bloetschender, wetverachter,[1704]
Die naer den mont der wetgeleerden, noch
Godts priesters niet wou luisteren. och, och,[1705-6]
Nu gaen te spa, te spa mijne oogen open.
Dit outer heeft godtvruchtigh bloet gezopen.[1708]
Dees handen zien besmet van 't kuische bloet.
Geen havicksnest verslint zijn jong gebroet:
Geen wollefshol vernielt zijne eige jongen:
En ick die 't woên des Heidens heb gedwongen,[1712]
Afgrijslijckheên, en tygers leide aen bant,[1713]
Bedwong my niet, noch deze dolle hant,
Dus root geverft in 't bloet der zuivere aêren.
Ick zie den geest der maeght rondom my waeren.[1716]
Daer staetze: zie hoe zy noch waert, en spoockt.
Legh af dit zwaert, dit gruwzaem zwaert: het roockt[1718]
Van edel bloet. och, breng het uit mijne oogen,
Dat drywerf, uit vertsaechtheit en medoogen,
En schrick ontzagh te treffen, toe te slaen[1721]
Op 't marmerbeelt. helaes, het is gedaen,
Mijn eer, mijn staet, mijn bloet, en al verloren.[1723]
Wat klaegh ick! och, de hemel heeft geene ooren.

H o f p r i e s t e r :

Het naberouw volght, als een gezellin,

1695 *overleenen:* hellen (naar de horizon).
1696 *afgescheenen:* uitgeput door het schijnen.
1697 *zincken:* laten zinken.
1699 *deisde:* terugweek; *ras aen 't zincken:* zink spoedig!
1700 *'t verzuim:* nl. door het dralen.
1703 *schelmsche:* misdadige; *dochterslaghter:* vgl. vs. 1524.
1704 *bloetschender:* aanrander van zijn eigen bloed (dochter).
1705-6 *noch .... niet:* dubbele, versterkende ontkenning.
1708 *gezopen:* gedronken (zonder de tegenwoordige ongunstige kleur).
1712 *gedwongen:* bedwongen.
1713 *Afgrijslijckheên:* woeste dieren; *leide:* legde.
1716 *waeren:* zweven, dolen.
1718 *roockt:* dampt.
1721 *ontzagh:* schroomde.
1723 *bloet:* geslacht.

Hardneckigheit, die haeren eigen zin[1726]
Bewieroockt, meer dan Godt, en Godts beveelen.[1727]
Een wonde, die zich niet wil laeten heelen,
Roept spade om hulp, als 't heelen, lang verlengt,[1729]
Met groot gevaer van 't leven is gemengt.[1730]

J e p t h a :

Och vader, och, ick heb my zelf verraeden,[1731]
En voel met recht de nasmert van mijn daeden.
'k Heb dwaes belooft, stont stip op dit besluit,[1733]
En voerde mijn belofte Godtloos uit.
Ick ken mijn schult, en worpme voor uw voeten.[1735]
Bereit, kan 't zijn, dit zwaer vergrijp te boeten.

H o f p r i e s t e r :

Dat zwaere stuck eischt rijper overlegh,[1737]
Een hooger maght.[1738]

J e p t h a :

Verstont ick langs wat wegh
Dit lasterstuck te zoenen stont, geen lijden[1739]
Viel my te zwaer. ick stelde 't hof ter zijden,[1740]
Vergat mijn' staet en bedgenoote, en al.[1741]
Geen steile rots viel my te steil, geen dal
Te droef, te diep, in op en neêr te stijgen,[1743]
Door doornehaegh, baervoets, bezweet, te hijgen[1744]
Naer mijnen aêm. ick trock een hairenkleet
Aen 't lijf, en vaste in asch en harteleedt,[1746]
In eenzaemheit, en wouden, en woestijnen.
Bedenck vry, hael te zamen alle pijnen,[1748]
Weedommen, en verdrieten, en geklagh:[1749]
Indien ick Godt alleen vermurwen magh,[1750]
Geen strengheit zal my hinderen, noch keeren.[1751]

H o f p r i e s t e r :

1726 *zin:* wil.
1727 *bewieroockt:* huldigt, eerbiedigt.
1729 *verlengt:* uitgesteld.
1730 *gemengt:* verbonden.
1731 *verraeden:* in 't ongeluk gestort (*Mnl. Wdb.* VIII, 2263).
1733 *stont stip op:* hield hardnekkig vast aan.
1735 *ken:* erken; *worp:* werp.
1737 *Dat zwaere stuck:* dit ernstige vergrijp.
1738 *hooger macht* (dan de mijne, om het te berechten); *Verstont ick:* vernam ik.
1739 *lasterstuck:* misdaad; *te zoenen stont:* te verzoenen was.
1740 *stelde ter zijden:* deed afstand van.
1741 *Vergat:* verbande uit mijn gedachten; *staet:* rang.
1743 *droef:* somber, donker; *in:* bij.
1744 *baervoets:* barrevoets (*baer:* bloot).
1746 *in asch:* als teken van rouw, met as bestrooid.
1748 *Bedenck vry:* verzin gerust.
1749 *Weedommen* (eigenaardig meerv., naar Frans voorbeeld): smart.
1750 *alleen:* maar; *magh:* kan.
1751 *strengheit:* nl. van boetedoening; *keeren:* terughouden.

Hy dwaelt niet heel, die zich wil laeten leeren.[1752]
Toen d'aerde lagh besmet om 't eerste altaer,[1753]
En Abels bloet den broedermoordenaer

1752 *heel:* geheel en al; *leeren:* terechtwijzen.
1753 *besmet om:* bezoedeld (door zonde) wegens.

Ter vierschaer daeghde, en wraeck riep, dat, van vreezen[1755]
En dootschrick, al zijn haeren teffens rezen,[1756]
Godts donderstem hem dreighde, vloodt hy heen,
En kreet verbaest, van wanhoop afgestreên:[1758]
Wat hebbe ick een groot lasterstuck bedreven![1759]
Godt zelf kan my dit nimmermeer vergeven:[1760]
Doch gy, die uw vergrijp bekent dus spa,[1761]
Vertwijfelt niet, maer hoopt op Godts gena,
Die maghtigh al zijn wercken gaet te boven,[1763]
Geene engletong genoeghzaem kan volloven.[1764]
Volhardt in dit betrouwen. treck terstont[1765]
Naer Silo toe: daer kuntge u met Godts mont[1766]
Verzoenen, en vergiffenis verwachten.
d'Aertsofferaer, de toevlught der geslachten,
Die nacht en dagh bespiegelt 's hemels wet,[1769]
Alleen zijn' voet in 't allerheilighst zet,
Godt vraeght om raet, naer Arons stijl en zeden,[1771]
Zal offeren, en, vierige gebeden
Uitstortende, u door middelen en raet[1773]
Herstellen in den allereersten staet.

J e p t h a :

Zal ick niet eerst mijn bedgenoot verbeien,[1775]
Haer ongedult neêrzetten onder 't schreien?[1776]

H o f p r i e s t e r :

In geener wijze. uw tegenwoordigheit[1777]
Zal 't hartewee verbittren. geen bescheit,[1778]
Geen reden kan dien stroom van droefheit breecken.[1779]
Men hoeftze eerst bot te geven, zacht te smeecken,[1780]
Te handelen omzichtigh, en met schroom:[1781]
Gelijck een arts het kranckbedde, in den droom[1782]

1755 *vierschaer:* (Gods) rechterstoel; *dat:* zodat.
1756 *teffens:* tegelijk.
1758 *verbaest:* hevig ontsteld; *afgestreên:* uitgeput.
1759 *lasterstuck:* vgl. vs. 1739.
1760 *Godt zelf:* zelfs God.
1761 *dus spa:* zo laat.
1763 *Die:* subjekt, maar tegelijk objekt van vs. 1764.
1764 *volloven:* naar verdienste loven (vgl. volprijzen).
1765 *betrouwen:* vertrouwen.
1766 *Godts mont:* de hogepriester; vgl. vs. 1132; 1141-54.
1769 *bespiegelt:* neemt waar en overweegt (*Ned. Wdb.* II, 2075).
1771 *naer Arons stijl en zeden:* volgens de aloude ritus en gebruiken der priesterschap.
1773 *middelen:* bemiddeling.
1775 *verbeien:* verbeiden, afwachten.
1776 *ongedult:* wanhoop (eig. het niet kunnen berusten; *Ned. Wdb.* X, 1588); vgl. vs. 1312; *neêrzetten:* tot bedaren brengen.
1777 *In geener wijze* (oude Datief): volstrekt niet.
1778 *bescheit:* verstandige uitleg.
1779 *reden:* redenering.
1780 *Men hoeftze eerst bot te geven:* men moet haar eerst wat toegeven, haar smart de vrije loop laten (*bot geven:* bot vieren, oorspr. het touw vieren); *zacht smeecken:* vriendelik toespreken.
1781 *handelen:* met haar omgaan; *met schroom:* behoedzaam.
1782 *het kranckbedde* (Datief): voor het ziekbed, bij de zieke; *den droom:* het ijlen.

Der kortsen, als d'elendige is aen 't woelen,[1783]
Den brant, in 't brein geslagen, pooght te koelen,[1784]

1783 *d'elendige:* de ongelukkige patiënt.
1784 *brant:* koortsgloed.

Het flaeuwe hart te stercken meer en meer,[1785]
En na dien brant te koesteren, om weêr[1786]
Het lijf allengs zijn eerste kracht te geven.
Laet my begaen: ick weet met haer te leven.[1788]
Het heelen van u beide eischt groot gedult,
En raet, en tijt, zoo gy genezen zult.

HOFMEESTER. JEPTHA. HOFPRIESTER.

Hofmeester:
De slotwacht ziet twee muilen herwaert vliegen.[1791]
Zoo d'oogen hem in 't uitzien niet bedriegen,
Het is mevrouw, met eenen heer verzelt.[1793]
De stofwolck rolt vast stewaert over 't velt.[1794]
De lantvooght stelle op haere toekomste orden.[1795]

Jeptha:
O Godt, wat raet?

Hofpriester:
Laet my hier me geworden.[1796]
Gy hofstoet, geef u met den lantsheer voort[1797]
Naer Silo toe. ry fluks door d'achterpoort
De jaghtlaen door, om niet mevrouw t'ontmoeten.
De bodem, op 't getrappel van de voeten
Der muilen, dreunt, en davert overwijt.[1801]
In Godts naem spoet: het is geen draelens tijt.

Jeptha:
In dezen schijn van d'echtgenoote scheiden?[1803]

Hofpriester:
Het is hoogh tijt: gy mooght haer niet verbeiden.

Jeptha:
Hofmeester, bie den vader uwe hant,[1805]
Op datze niet, terwijl de rou 't verstant
Aen 't hollen helpe, ons jammer noch verzwaere.[1807]
Wy rijden heen.

Hofpriester:
Godt zeegne, Godt bewaere

1785 *flaeuwe:* verzwakte.
1786 *koesteren:* verkwikken.
1788 *te leven:* om te gaan.
1791 *muilen:* muildieren (vgl. 1801).
1793 *mevrouw:* titel voor een voornaam personage, evenals *heer* in hetzelfde vers.
1794 *vast:* reeds.
1795 *stelle orden op:* neme maatregelen voor.
1796 *geworden:* mijn gang gaan.
1797 *geef u:* begeef u; *voort:* onmiddellik.
1801 *overwijt:* over grote afstand.
1803 *schijn:* staat van zaken.
1805 *den vader:* de hofpriester.
1807 *Aen 't hollen helpe:* zou verbijsteren; *ons jammer:* onze ellende.

U midlerwijl op uwe bedevaert.
Levijten voort. komt haestigh herrewaert.[1810]
Mevrouw genaeckt: helpt ons haer droefheit stieren,[1811]

1810 *voort:* dadelik, snel.
1811 *stieren:* leiding geven.

Intoomen, en by wijl den breidel vieren.[1812]
't Is groote kunst een' maetelozen rouw
Te maetigen. de stadt, het hofgebouw,
En al de bergh zal galmen op dat huilen,[1815]
Uit hol gewelf, speloncke, en naere kuilen.[1816]
Zy nadert vast. de wint verwaeit het stof[1817]
Vooruit. men sluit' de binnepoort van 't hof.
Wat wercken kan dat repp' zich, valle aen 't breecken[1819]
Van 't moortaltaer op 't voorhof. laet geen teken[1820]
Van 't offer haer bedroeven. rept u, ras.
Ruck af tapijt, feestoen. een ander wasch
Het bloet af. brengt al wat de wraeck kan tergen[1823]
Uit d'oogen. och, zy hoopt haer kint te bergen,[1824]
En komt te spa. staetjoffers, haest u, spoet,
Vlieght snel vooruit de moeder in 't gemoet.[1826]
Betoomtze, stut d'ontstelde met uwe ermen.[1827]
My dunckt ick hoorze alree van verre kermen.
Brengt stoelen: brengt hier rozewater, dra,
Eer zy bezwijm'. zoo d'opperste gena
Haer hart niet sterck', het is hier omgekomen.[1831]
Godt spaerze lang, ten troost van alle vroomen.

HOFPRIESTER. FILOPAIE. HOFMEESTER.

Hofpriester:
Zijt wellekoom, mevrouw.

Filopaie:
Waer is mijn lam,
Mijn hart, mijn ziel, de hoop van onzen stam?
Waer is mijn kint, mijn bloet?

Hofmeester:
Het is daer binnen.

Filopaie:
Laet los: laet los: het gaet my aen de zinnen.[1836]
Laet los: laet los: ick wil mijn dochter zien.

Hofpriester:
Mevrouw, bedaer een poos: het zal geschiên.

1812 *by wijl:* soms.
1815 *galmen:* weergalmen; *dat huilen:* die jammerklachten.
1816 *naere:* sombere.
1817 *vast:* intussen.
1819 *valle aen 't breecken:* ga haastig afbreken.
1820 *teken:* spoor.
1823 *tergen:* prikkelen.
1824 *bergen:* in veiligheid stellen, redden.
1826 *in 't gemoet:* tegemoet.
1827 *Betoomt:* kalmeert; *ontstelde:* verbijsterde.
ermen: armen; vgl. voor de rijmklank de opmerking bij vs. 779.
1831 *het is hier omgekomen:* dan is hier alles verloren (*Ned. Wdb.* X, 342).
1836 *het gaet my aen de zinnen:* het maakt mij krankzinnig.

F i l o p a i e :

Beletge my mijn eigen kint te spreecken?
Gewelt, gewelt, wat 's dit? och och, ick reken
De maeght om hals. waer steeckt de moordenaer?[1841]
Laet los: laet los. Waer schuilt die booswicht? waer
Verberght hy zich, die vloeck, die dochterslaghter?[1843]
Daer ziet men hem: laet los: daer schuilt hy achter
Den pijler van het hof, in 't hofpoortael.
Wie wapent my met fackelen, en stael,
En vier, en zwaert? brengt wapens. hofstoet, mannen,
Geweer, geweer, dat ick hem aen magh rannen.[1848]
Onthoudt men my geweer, en wapen? neen,
Noch weet ick raet, om hem met kracht van een[1850]
Te scheuren, fel te neemen op mijn tanden,
Verandert in een' weerwolf, deze handen[1852]
In klaeuwen. wee die my mijn dochterrooft!
Daer ruck ick hem zijne oogen uit het hooft,
Dat valsche hart ten boezem uit, de darmen
Ten buick uit. ziet hem spartlen: hoort hem kermen.
Dat is zijn loon. mijn dochter ziet het aen.
Zy lacht'er om, en laet niet eenen traen:[1858]
Met reden: niet te schreien, met geen reden.[1859]
Hy luisterde naer traenen, noch gebeden,
In 't slaghten der onschuldige op 't altaer.
Dit 's Abraham. hy neemt Godts aenspraeck waer.[1862]
Nu denck dit na. de vader, 's volcks behoeder,[1863]
Vernielt zijn kint: met recht. waerom? de moeder[1864]
Had deel noch recht aen 't kint: 't behoorde hem.
De moeder was haer vremt, en had geen stem
In dit gerecht. de vader is 's lants rechter:[1867]
Bestraf hem niet. dit is de vroome vechter,
Die 't volck beschut, zijn eigen hof vernielt,
Zijn eenigh oir, en erfgenaeme ontzielt.
Is dat niet bly zijn dochter uitbesteden?[1871]
Ter bruiloft gaen? was oit een onbesneden[1872]
Dus onbesneên van zeden, en van aert?

1841 *om hals:* vermoord.
1843 *vloeck:* misdadiger, schurk.
1848 *geweer:* wapens; *aenrannen* (uit aanranden): te lijf gaan.
1850 *Noch:* toch.
1852 *weerwolf:* fantasties boosaardig wezen, oorspr. een man die zich in een wolf kan veranderen.
1858 *laet:* stort.
1859 *Met reden:* terecht; *niet te schreien:* er valt niet te schreien (om zijn lot), *met geen reden:* daar is geen reden voor.
1862 *Dits Abraham:* sarkasties: Hij meent een Abraham te zijn! *neemt waer:* geeft acht op; *aenspraeck:* rechtmatige eis.
1863 *denck na:* overdenk.
1864 *Vernielt:* doodt.
1867 *gerecht:* rechtspraak, vonnis.
1871 *uitbesteden:* ten huwelik geven.
1872 *onbesneden:* heiden, als adj. in vs. 1873: ruw, barbaars (woordspeling).

Wat is 'er dat een mensch niet wedervaert!
Men stierde my van kant door loze treken.
Och, liet men my ten minste haer eens spreecken,
Voor 't allerjongst: zoo hadde ick noch mijn hart
Eens uitgeklaeght: nu kropt het deze smert,
Dit wee, en zal 't inkroppen al zijn dagen.
Maer 't is te spa. helaes, hier baet geen klaegen.
De doot bekruipt mijn leden, dat ick 't voel.
Mijn hart bezwijckt.

H o f p r i e s t e r :
nu zetze in dezen stoel:
Het hart wort flaeu. laet rozewater brengen,
Het aengezicht met eenen tack besprengen.
Staetjoffers, helpt: gy ziet hoe zy verflaeut.
Ontrijghtze, ontrijghtze om 't hart, ter doot benaeut.

H o f m e e s t e r :
Het moeders hart, helaes, kan nimmer liegen.
Wat middel om den rouw in slaep te wiegen?
Wat boete is hier voor onherhaelbre scha?

H o f p r i e s t e r :
Dat onheil sleept een' staert van jaeren na.
De reden, en de tijdt moet dit genezen.
Ick zalze, indien het hart bekomt, belezen,
En smeecken, en involgen, zacht en zoet,
Ten leste door troostmiddelen 't gemoedt
Ophelpen, door beloften 't hart verlichten.

H o f m e e s t e r :
Gy zult haer' heer, en 't hof, en elck verplichten.
Het schijnt dat zy verquickt, zich weder rept,
Het aengezicht weêr lucht en adem schept.
Besprengtze weêr met verschen dau van rozen.
Men zietze allengs opluicken, weder blozen.

H o f p r i e s t e r :
Schep moedt, mevrouw, en zoeck uw' troost aen Godt.

1875 *van kant:* weg; *treken:* streken, listen.
1877 *'t allerjongst:* 't allerlaatst.
1879 *inkroppen:* verkroppen.
1884. *besprengen:* besprenkelen.
1885 *verflaeuwt:* flauw valt.
1887 *liegen:* bedriegen.
1889 *boete:* herstel, beterschap; *onherhaelbre:* onherstelbare.
1890 *een staert van jaeren:* een reeks jaren, d.w.z. het zal nog jaren lang nawerken.
1891 *reden:* verstandig inzicht.
1892 *bekomt:* bijkomt; *belezen:* bepraten.
1893 *smeecken:* vriendelik toespreken; *involgen:* toegeven, haar gedachtengang volgen.
1895 *ophelpen:* opbeuren (*Ned. Wdb.* XI, 836).
1897 *verquickt:* tekenen van leven geeft; *zich repte:* zich beweegt.
1900 *opluycken:* opleven; *weder blozen:* haar kleur terug krijgen.

F i l o p a i e :
My docht ick zagh mijn dochter, die voor 't slot
Haer moeder zocht, met traenen overgoten:
Maer och, de deur bleef tusschen bey gesloten.[1904]
Op dat gezicht verdweenze uit mijn gezicht.[1905]
De zoete droom heeft mijn gemoedt verlicht.

H o f p r i e s t e r :
Gelooft zy Godt, die in gezicht en droomen
Zijn Heiligen is dickwijl voorgekomen,[1908]
Oock Josef, toen hy in den kercker lagh,
Eene uitkomst gaf, schoon hy geene uitkomst zagh.[1910]
De Godtheit, in 't beoogen van elcks zegen,[1911]
Houdt onbekende en wonderlijcke wegen.[1912]
Getroost u met uw toebescheiden lot.[1913]

F i l o p a i e :
Gebeurde my mijn dochters overschot[1914]
Noch eens te zien, het zou noch troostbaer schijnen.

H o f p r i e s t e r :
Staetjoffers, ras, schuift op de lijckgordijnen.[1916]
Mevrouw, Godt geef dat gy den rouw verzet.[1917]
Daer zietge noch den rey in 't staetsibed,
In rouw rondom de dootbus neêrgezeten,
De maeghden root en jammerlijck bekreeten,[1920]
En treurigh om het offren van de maeght,
Die Godt door haer gehoorzaemheit behaeght.

F i l o p a i e :
Wat zienwe? och, geeft de dootbus. laet ons kussen,
Omhelzen, en den rouw met traenen blussen,
Verzadigen met zuchten, nimmer moe.

H o f m e e s t e r :
Gy maeghden reickt mevrouw de dootbus toe:
Zoo zal de druck het hart niet overstulpen.[1927]
Een treurigh hart is met geklagh behulpen.[1928]

1904 *tusschen bey:* tussen ons beiden.
1905 *Op:* onmiddellik na (*Ned. Wdb.* XI, 284).
1908 *voorgekomen:* verschenen.
1910 *uitkomst gaf:* uit de kerker verloste (woordspeling met het tweede *uitkomst*).
1911 *elcks zegen:* ieders geluk.
1912 *Houdt:* volgt.
1913 *Getroost u met:* Berust in; *toebescheiden:* toebedeelde.
1914 *Gebeurde my:* Mocht mij ten deele vallen.
1916 *op:* open.
1917 *den rou verzet:* de smart van u zet, te boven komt.
1920 *bekreeten:* met betraand gelaat.
1927 *overstulpen:* overstelpen.
1928 *behulpen:* geholpen, gebaat.

F i l o p a i e :

Och, Ifis, och, ick scheide flus:[1929]
Gy trockt ten berge met uw reien,
En komtme t'huis in deze bus.[1931]
Gy scheide, om eens voor al te scheien.
Godtvruchte lentebloem, gy zijt[1933]
Ontijdigh, als een damp, verdweenen,
In 't vrolijckste van uwen tijt.
Uw morgenzon heeft uitgescheenen.
Een wolck benijde uw' schoonen glans.[1937]
Is dit een eenigh kint besteden![1938]
Is dit den blijden bruiloftsdans
Aenheffen, u in purper kleeden,
En kroonen op den vorstentroon,
In eenen drang van alle menschen![1942]
Kon uwe heerlijckheit, zoo schoon,
Zoo gansch verwelcken, en verslenssen![1944]
Verwachte ick dus uit uwen schoot
Kints kinders, en nakomelingen!
Mijn hoop en toeverlaat is doot.
O weerelt, vol veranderingen!
Wat is het aerdtsch betrouwen broos!
Nu treur ik droef, en kinderloos.

H o f m e e s t e r :

Ontlast mevrouw. ontfang de dootbus weder.

F i l o p a i e :

Staetjoffers, helptme, en zetme in 't rouwbed neder,
Dat ick te nacht met haer mijn hart uitklaegh',[1953]
My zelve trooste: indien het Godt behaegh'
Mijn kleen gedult door zulck een bitter lijden[1955]
Te proeven.[1956]

H o f p r i e s t e r :

Eer en zege volght na'et strijden.
Op 't zelve spoor zijn d'ouden voorgegaen.[1957]
Zy wijzen u naer Godt langs deze baen.
Leer uw verlies geduldigh overzetten.[1959]
De hemel kon dien slagh des doots beletten,

1929 *flus:* nog zo kort geleden.
1931 *bus* (dootbus), urn. Deze monoloog is geïnspireerd door een soortgelijke in *Elektra*, waar deze haar broeder betreurt (Vgl. Vondel's vertaling in dl. 3, blz. 687).
1933 *Godtvruchte:* naar analogie verkorte vorm van godvruchtige.
1937 *benijde:* misgunde u.
1938 *besteden:* vgl. uitbesteden in vs. 1871.
1942 *drang:* drom, dus: omstuwd door een grote menigte.
1944 *verslenssen:* verleppen.
1953 *te nacht:* deze nacht; *met haer:* in haar bijzijn.
1955 *kleen gedult:* geringe lijdzaamheid.
1956 *proeven:* op de proef te stellen.
1957 *'t zelve:* hetzelfde.
1959 *uw verlies overzetten:* u over het verlies heenzetten.

Indien het hem beliefde: maer hy wou
Dat ieder zich aen Jeptha spieglen zou,
En wachten van dit reuckeloos beloven,[1963]
Daer Abrams last, gesterckt in 't hof der hoven,[1964]
Noch Moses wet, gehoort van mont tot mont,[1965]
Noit den Hebreeu, noch 't stamhuis aen verbont.
Uw bedgenoot, van naberouw bestreden,[1967]
Zoeckt raet, en is naer Silo toe gereden,
Om zich met Godt en Amarias mont[1969]
Te zoenen, naer den eisch van 't wetverbont.[1970]
Ick zie hem, na verloop van lange dagen,
Voor ieder, op den hoogen zegewagen
Der Heiligen, in 't midden der Hebreen,
Ten toon gevoert, geviert en aengebeên.[1971-74]
'k Hoor midlerwijl de maeghdelijcke reien,
Op 't pleghtigh feest, uw dochters lijck beschreien,
Jaer in, jaer uit, vier dagen lang met druck.[1975-77]
Zoo groot een troost verzachte uw ongeluck.[1978]

U I T.

1963 (zich) *wachten van:* zich wachten voor; *reuckeloos:* onbedacht.
1964 *Daer:* waar, te verbinden met *aen* in vs. 1966; *last:* opdracht, *gesterckt:* bevestigd door goddelik bevel (*in 't hof der hoven*).
1965 *gehoort van mont tot mont:* van geslacht op geslacht overgebracht.
1967 *bestreden van:* gekweld door.
1969 *Amarias mont:* Amarja, de hoofdpriester (zie 2 *Kron.* 19, 11).
1970 *zoenen:* verzoenen; *wetverbont:* de Joodse wet (verbond tussen Jehovah en het volk van Israël).
1971-74 Zie *Berecht*, r. 61.
1975-77 Aan het slot van het bijbelverhaal (*Richteren* XI: 40) wordt gezegd dat ‘de dochteren Israëls van jaar tot jaar henengingen om de dochter van Jeptha, den Gileadiet aan te spreken, vier dagen in het jaar.’
1978 *verzachte:* moge verzachten.

J. V. Vondels
Koning Edipus
Uit Sofokles.
Treurspel.[aant. aant.]

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam. ANNO. M. DC. LX.

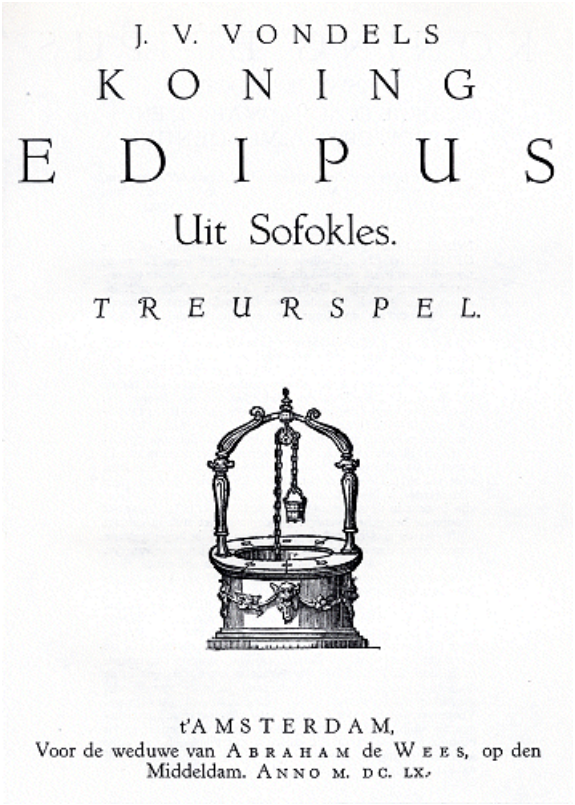
J. V. VONDELS
KONING
EDIPUS
Uit Sofokles.
TREURSPEL.
t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den
Middeldam. ANNO M. DC. LX.

Koning Edipus
Bewerkt door Dr. J.D. Meerwaldt en Prof. Dr. A.A. Verdenius

Van 1660. Volgens de tekst der oudste uitgave (t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, Anno M.DC.LX), waarvan het titelblad hiervóór typografies is nagevolgd.

INLEIDENDE OPMERKINGEN

T i t e l . 'Koning Oedipus' of liever 'Oedipus als koning' (*Oidipous Turannos*) noemde men in de oudheid dit treurspel van Sophocles ter onderscheiding van zijn 'Oedipus te Colonus' (*Oidipous Kolonaios*), in welk stuk dezelfde zwaar beproefde vorst ten tonele wordt gevoerd als banneling; men vergelijke Vondels Opdracht r. 32 vlgg.

I n d e l i n g . Een indeling van het drama naar 'bedrijven' en een regel volgens welke het er juist vijf behoren te zijn (zie Horatius in Dl. VII, bl. 362, r. 167) kennen de Grieken niet. Overeenkomstig het Griekse spraakgebruik heeft men bij de Oedipus zes 'delen' te onderscheiden, nl. de *prologos* (vs. 1-192), een viertal *epeisodia* (vs. 277-596; 657-1058; 1107-1300; 1321-1408) en de *exodos* (vs. 1443-1822). Op de prologos en op de epeisodia, die in de edities niet door bovenschriften plegen aangeduid te worden, volgt telkens een in strophen en antistrophen verdeeld lied van het koor (zie de aant. vóór vs. 597). De slotrei (vs. 1810-22) is niet op deze wijze onderverdeeld. Na het eind van de prologos doet het koor zijn intocht in de orchestra (zie de aant. bij vs. 193), alwaar het gedurende het gehele verdere verloop van het stuk in contact blijft met de spelers op het slechts zeer weinig hoger gelegen toneel. Meer dan eens neemt het namelijk bij monde van den koorleider deel aan de gesproken dialoog en in zijn geheel zingt het op enkele plaatsen (vs. 821 vlgg. en 1537 vlg..) een klagelijke beurtzang met de hoofdpersoon.

V e r s m a a t . Als dialoog-vers dient in het klassieke drama de jambische senarius. Vondel heeft echter voor zijn Oedipus-vertaling de ook reeds in de Jeptha gebruikte vijfvoeter gekozen; voor de overwegingen die hem daarbij hebben geleid, zij de lezer verwezen naar het Berecht bij laatstgenoemd treurspel, in dit deel bl. 773, r. 146 vlgg. Waar in het Grieks ook in de dialoog-gedeelten de maat wisselt, staat dit in de door Vondel gebruikte editie geregeld door bovenschriften aangegeven. Voorzover Vondel rekening heeft gehouden met deze aanwijzingen, verschijnt bij hem dan ter afwisseling de viervoetige jambe; bizonderheden omtrent het inconsequent toepassen van deze maatverandering kan men vinden in de aantekeningen bij vs. 821 en 1793.

(M.)

Den weledelen en grootachtbaeren heere, Joan Huidekooper, *Ridder, heere van Maerseveen, Neêrdijck &c. Burgermeester en raet van Amsterdam, Bewintheere der Oostindiaensche Maetschappye.*[***]

[1] De groote Julius Scaliger, die, te Leiden, ter hooge schoole, gelijck[1]
[2] een orakel van wijsheit en kunstgeleertheit, te pronck gezeten,[2]
[3] zoo veele letterhelden voortbrogt, en hunne oogen opende, om de[3]
[4] heerlijckheit van Virgilius spreeckende schilderyen met oordeel te[4]
[5] bespiegelen, zeght in d'opdracht van zijn doorgeleert werckstuck[5]
[6] op de dichtkunst, dat verstandeloze menschen, die met een stuur en
[7] nors gelaet het lezen der historie en dichtkunste begrimmen, en ver-
[8] doemen, niet behooren onder menschen gerekent te worden. Aris-
[9] toteles en Plato noemen de dichtkunst eene naerbootseeringe, het[9]

* Voor enige algemene opmerkingen die in deze aantekeningen geen plaats kunnen vinden, verwijzen wij naar de *Toelichting* achter in dit deel.

** In 't O p s c h r i f t : *Joan Huydecoper*, 1599-1661, vele jaren lid van de Amsterdamse vroedschap (*raet*) en enige malen burgemeester tussen de jaren 1651 en 1660. Hij kocht in 1640 de Heerlijkheid Maarseveen (bij Maarsen), waar hij aan de Vecht de buitenplaats Goudesteyn liet bouwen. - *Indiaansch* werd tot in de 19e eeuw gebruikt in de betekenis van Indisch (ook *dit* woord bezigt V. soms).

1 *Julius* (Caesar) *Scaliger* (1484-1558): veelzijdig Ital. humanist, schrijver van het ook Dl. V, bl. 173, r. 102 vermelde handboek *Poetices libri* VII; de aanhaling r. 6 stamt uit de *praefatio*. Zijn zoon, Josephus Justus Scal. (1540-1609), sedert 1593 hoogleraar te Leiden, gaf het werk aldaar opnieuw uit; dit kan (zie Geerts, *Vond. als class.* enz., bl. 89) de oorzaak zijn, dat V. hier vader en zoon vereenzelvigt; vgl. Dl. V, t.a.p., alwaar voor den vader alleen geldt: *De groote C e z a r Scaliger, ..., stelde uit Aristoteles en den goddelijcken Plato* (zie aant. 9) *een wijze op blyde en droeve spelen;* voor den zoon echter: *die te L e i d e n , als een o r a k e l van wijsheit* (z. volg. aant.), *te prijck zat, en door .... zijnen dapperen l e e r l i n g H e i n s i u s uitgeroepen wort voor een kerck van alle k u n s t e n en w e e t e n s c h a p p e n ;* Heinsius, *In obitu Scal. Orat.* I, bl. 13: domum vero illius, quasi *o r a c u l u m* fuisse quoddam & *d e l u b r u m* , ad quod omnes ventitarent, qui de r e b u s dubitarent aut v e r b i s , nemo ignorare potest; in het door V. gelezen werk, *De trag. constit.* van Heinsius (zie Berecht van de Jeptha, r. 164) worden *de beide Scaligers* (steeds duidelijk onderscheiden) meer dan eens geprezen.

2 *wijsheit en kunstgeleertheit;* vgl. vorige aant. en Dl. V, bl. 716, r. 176 (*letterwyzen*)*;* voor dit *wijsheit* in de zin van w e t e n s c h a p : Heinsius, *In obitu Scal. Orat. II*, in den aanhef: ('met de komst van Scaliger begonnen) s a p i e n t i a e studia .... in hac urbe vivere ac spirare'.

3 *letterhelden:* grote mannen op het gebied der letteren (Ned. Wdb. VIII, 1662); aldus Heinsius 'heros' van Scal. zelf (*Orat.* I); voor de oudheid verg. Ps. Longin., *De sublim.* cap. 36; naast Heinsius zijn bedoeld Grotius, Scriverius e.a.

4 *Virgilius* enz.; Jos. Scal. gaf uit *Virgilii catalecta, cum comment.* en vertaalde *Ecloga* X in het Dorisch (afgedrukt in Heinsius' *Animadv. in Theocr.*); voor *spreeckende schilderyen* vgl. het oude gezegde Dl. VII, bl. 261, r. 10.

5 *bespiegelen:* (met het oog van de geest, r. 3) beschouwen, vgl. vs. 1820 en Berecht Jeptha, r. 80.
in d'opdraght enz.; de aangehaalde zinsnede uit de in snorkende toon gestelde *praefatio* (aant. 1) is gericht tegen zekere critici, die den medicus-wijsgeer Scaliger zijn letterkundige belangstelling hadden verweten: 'Zij, die over dit lezen (van dichters en geschiedschrijvers) hun vonnis hebben uitgesproken, in hun boers-lompe en stekelige laatdunkendheid een slag mensen v e r s t o k e n v a n a l l e r e d e (agresti atque aspero supercilio b r u t i homines), zij verdienen niet eens, dat zij onder de mensen worden meegeteld'. V. neemt supercilium als grimmigheid (onder invl. daarvan *stuur* voor agresti).

9 *Aristoteles en Plato:* de eerste herhaaldelijk in zijn *Poetica*, de ander in zijn polemiek tegen epos en tragedie in de *Politeia* (aant. 79); slechts in dit verband heeft een vermelding van Plato zin (verg. Scal., *op. cit.*, Heinsius, *De trag. constit.*, Vossius, *Poetic. instit.*); blijkens Dl. V, bl. 714, r. 105 meent V., dat Scaliger, die in werkelijkheid Plato scherp hekelt, ook aan hém bouwstoffen heeft ontleend; *naerbootseeringe:* Gr. mimèsis, Lat. imitatio (repraesentatio), weer-gave van het (door werkelijkheid of verbeelding) gegevene; in zoverre als de poëzie

[10] welck eigentlijcker op de tooneeldichtkunst dan op de kunst der hel-[10]
[11] dendichteren past: want de heldendichter laet de personaedjen niet
[12] regelrecht hooren: maer de tooneeldichter brengtze zelfs regelrecht,[12]
[13] gelijck levendigh herboren, met hunne rolle te voorschijn. Onder
[14] de tooneelspeelen is het treurspel de naerbootseeringe van eenen[14]
[15] doorluchtigen handel, en de treurspeldichter, die zijne kunst niet wil[15]
[16] verongelijcken, behoeft in het uitkiezen der stoffe niet alleen om-[16]
[17] zichtige, maer Lynceus doorzichtige oogen, naerdien weinige voor-[17]
[18] beelden onder veelen een volkomen treurspel konnen uitleveren.[18]
[19] Onder d'uitmuntende treurspelen der ouden wort dit van koning[19]
[20] Edipus mede boven aen gezet. Aristoteles, in zijn tooneelonderwijs,[20]
[21] voert het in, als een voorbeelt, waer in de twee hooftcieraden, her-[21]
[22] kennis en staetveranderinge, krachtigh uitschijnen: en gelijck de[22]
[23] heldendichters, in Grieksch en Latijn, aen de historien van Troje en[23]

boven het bizondere uit kan gaan tot het algemeen-geldende, heet zij bij Arist.: 'wijsgeriger en waardevoller dan de geschiedenis' (*Poet.* cap. 9).

10 *eigentlijcker:* meer in de eigenlijke zin des woords; vgl. Heinsius, *op. cit.* bl. 6: s o l a e repraesentantur p e r s o n a e ...., hac de causa p r o p r i e a Platone imitatio tribuitur (nl. aan de dramat. poëzie).

12 *zelfs regelrecht:* in eigen persoon en rechtstreeks.

14 *tooneelspeelen;* Gr. en Lat.: dramata (trag. en com.).

15 *doorluchtigen handel;* vgl. r. 64 vlg. en Jeptha, Berecht r. 55; V volgt Scaliger's definitie (I. 6, ook in aanhaling bij Vossius, II bl. 47): imitatio per actiones i l l u s t r i s fortunae; dit berust op verbinding van twee plaatsen uit Arist. In diens beroemde definitie (cap. 6) is slechts sprake van een *praxis* (= stuk leven, handeling + wedervaren) *spoudaia* (van waardige ernst); in cap. 13 echter worden tragische typen als Oedipus gekenschetst als *epiphaneis* (doorluchtig).

16 *verongelijcken:* te kort doen; *omzichtige .... oogen;* hij moet niet alleen beschikken over een alles overwegende bedachtzaamheid, maar ook over een tot in het diepste doordringend inzicht. Ten grondslag ligt kennelijk een Lat. vernuftspel met *circum-* en *perspi*cere; het is in kiem reeds aanwezig bij Apuleius, *Metam.* II, 23: 'een man, scherper van blik (p e r s p i c a c i o r e m) dan zelfs Lynceus of ook dan Argus en (evenals deze nl.) aan alle kanten ge-oogd;' vgl. Plaut., *Aulul.* 553 vlgg. Lynceus, een der Argonauten, kon door een muur heenzien; Argus, de bewaker van de in een koe veranderde Io, was over zijn gehele lichaam bezet met ogen.

17 *weinige onder veelen*, een Lat. wending (e multis pauca).

18 *volkomen:* volmaakt, aan alle regelen der kunst beantwoordend.

19 *uitmuntende:* uit-muntende (boven de overige der oudheid).

20 *tooneelonderwijs;* tot een wetboek voor den toneeldichter is de Poëtiek met zijn empirisch-critische beschouwingen eerst gemaakt door de dogmatiek der humanisten; erkend moet echter worden, dat Aristot. met zijn appreciaties ook wenken heeft willen geven. De Oedip. van Sophocl. is voor hem in vele opzichten een model-tragedie (vgl. aant. 54).

21 *voert het in:* haalt het aan. In cap. 11 wijst Arist. erop, dat de bode, die Oedip. wil bevrijden van alle verdere zorg, juist daardoor de o m m e k e e r (Gr. *peripeteia*) tot ongeluk teweegbrengt; § 4 heet het dan: 'die vorm van t o t - k e n n i s - k o m e n (Gr. *anagnorisis*) is de schoonste, die, zoals dat in de Oedipus het geval is, gepaard gaat met een o m m e k e e r '; vgl. Jeptha-Berecht, r. 65; *twee hooftcieraden* (ook Jeptha, Ber. t.a.p.); reeds Aristot. cap. 6: 'de belangrijkste elementen'; *herkennis;* Gr. zie boven, Lat. agnitio; Jeptha Ber. r. 72 geeft Vond. zelf de verklaring in: *zij komen .... tot kennis;* Aristot. wijst erop, dat nu eens een persoon, dan weer een zaak het object is.

22 *staetveranderinge;* Aristot. cap. 11: 'ommekeer (*perip.*) is verandering van de toestand in zijn tegendeel'.

23 *heldendichters* enz.; naast de tot de Troj. sagenkring behorende heldendichten als de Ilias, de Aeneïs en Statius' Achilleïs kende de oudheid er ook verschillende met de titel Thebaïs; daarvan is alleen de Lat. van Statius over.

[24] Thebe, als d'allernaemhaftighste, hun zweet en nachtrust van outs[24]
[25] te kost hingen, zoo arbeidden de gedachten der oude treurspeldich-
[26] teren voornaemelijck op d'avontuuren van Edipus, om in hem af te

24 *allernaemhaftighste:* allerberoemdste; *hun zweet* enz.: in ingespannen arbeid hun nachtrust offerden; vgl. Horat., *Epist.* II, 1, 169: 'het héét, dat het blijspel minder z w e e t s vraagt'; Martialis IV, 90 spreekt van 'n a c h t -muzen'.

[27] beelden eenen rampzaligen man, die buiten zijne schult ongeluckigh
[28] is: gelijck Jokaste, by Seneca, op zijn Stoïksch, haren rampzaligen[28]
[29] zoon en man aldus in zijne elende ontschuldight:[29]

Het nootlot draeght de schult van 't geen hier is misdreven.[30-vlg.]
De schult van 't nootlot wort geen' mensche toegeschreven.

[32] En Sofokles pleit voor hem in zijnen Koloneeschen Edipus, daer de[32]
[33] beschuldighde zich tegens Kreon aldus ontschuldigt:[33]

Wat wijtge, schaemteloos en gruwlijck,
Dootslagen, en bloetschendigh huwlijck,[35]
En jammeren een' man, die treurt,[36-vlg.]
En dit onwilligh viel te beurt:
Want Godt, op ons geslacht gebeten,
Schijnt my misschien dit toe te meeten,
Ter straffe van eene oude schult.[38-40]
Maer in der daet en waerheit zult
Gy niet een schelmstuck, waert te hoonen,
In my met reden konnen toonen,
Daer ick de mijnen ofte my
Oit in misdede, vranck en vry.[34-4541-4545]

[46] Edipus wert ten tooneele gevoert van Eschylus, by die van Athene,[46]

28 *by Seneca:* in diens Oedipus, vs. 1029; *op zijn Stoïksch;* de Stoïcijnen, waartoe Seneca behoorde, waren nl. fatalist.
29 *zoon en man;* zie bl. 10, r. 21.
30-vlg. Seneca t.a.p.: ''t Is schuld van 't Nóódlot; schúldig wordt door 't Noodlot geen.' Voor de gedachte verg. Herschepp. 3e bk., Dl. VII, bl. 985, r. 171 vlgg.; *wort .... toegeschreven:* nl. door wie redelijk denkt.
32 *Koloneeschen Edipus:* de Oedipus te Colonus (een vlek in Attica), zie bladzij 852. Dit stuk heeft tot stof de laatste beproevingen van Oedipus als banneling en zijn vredig uiteinde (smarteloos en op bovennatuurlijke wijze wordt hij van de aarde weggenomen).
33 *Kreon:* Oedipus' zwager en zijn opvolger als vorst van Thebe, in de Oed. Colon. (anders dan in de Oed. Tyr.) een hardvochtig man.
35 *Dootslagen:* pluralis poëticus als bij Soph. (zie aant. 1654); bedoeld is vadermoord.
36-vlg. *een' man* enz.: aan een rampzalige, wien dit alles overkwam buiten zijn wil; het subj. *die* bij *treurt* is als datief-obj. (*wien*) bij *te beurt vallen* te denken; vgl. Van Helten, Vondels Taal, § 206.
38-40 Vondel naar Lat. (Deo .... ob .... delictum), Gr.: 'Want zo behaagde het den goden, die van ouds wellicht een zekere wrok koesteren tegen ons geslacht'. Deze plaats is de enige toespeling bij Soph. op de door hem *verworpen* voorstelling van een mechanisch zich voortplantende erfvloek (zie aant. 46); de vroeger veel misbruikte betiteling 'n o o d l o t s tragedie' past noch op zijn Oedip. noch op een zijner overige stukken; overal ziet hij de werking van een voor den nietigen mens niet te doorgronden g o d d e l i j k e w i l . (Vondel heeft soms ten onrechte 'noodlot', bv. vs. 893, 1059 en 1610).
34-45 Gr. tekst, vs. 960 vlgg. (Steph. ed,. vs. 1014 vlgg.) met een bekorting aan het begin.
41-45 Vondel = onjuist Lat.; Gr.: 'Want beschouw het van mijzelf uit en geen spoor van t e v e r w i j t e n misdoen zult gij vinden op de grond van dit alles, wat ik (i n f e i t e) aan mijzelf en de mijnen heb misdaan.'
45 *vranck en vry:* uit vrije wil.
46 *Eschylus* (Aeschylus); zijn Thebaanse trilogie (Laius, Oedipus, Zeven tegen Thebe) is op het slotstuk na verloren gegaan; zij was gebouwd op het hierboven genoemd motief van een erfvloek (aant. 38); *by die .... vader des treurspels* (volg. Philostratus, *Vit. Apollon.*, 6, 6); 'schepper' van het trag. kunstgenre is Aesch. in zoverre geweest, als hij door het invoeren van den tweeden toneelspeler (Soph. voegde nog een derden toe) de ontwikkeling van de oorspronk. o r a t o r i u m -tragedie tot d r a m a mogelijk heeft gemaakt; hij veredelde verder de stijl en besteedde als eerste bizondere zorg aan de aankleding.

[47] met den titel van vader des treurspels verheerlijckt; oock te voor-[47]
[48] schijn gebroght van Euripides, Lykofron, Filokles, Xenokles, en an-[48]
[49] deren, en hier van den veltheere Sofokles, van wien gemelde Seneca,[49]

47 *te voorschijn gebroght;* naar het Lat. (in scaenam) producere; vgl. *invoeren*, Jeptha-Ber., r. 94 naar Lat. inducere; de door V. bedoelde stukken zijn, behalve dat van Seneca, alle verloren gegaan.

48 *Lykofron* (Lycophro): Alexandrijns dichter; *Filokles* (Philocles); deze verwierf met een niet bij name bekend stuk de eerste prijs in dezelfde wedkamp, waarin aan Sophocles' Oed. Tyr. de tweede prijs werd toegewezen; *Xenokles;* met zijn Oed. zegevierde hij over Euripides' Troades; naast hem en de overigen kende de oudheid nog zes andere auteurs van een stuk met dezelfde titel.

49 *veltheer;* van 441-39 was Soph. lid van het strategen-college; van enige verdienste van hem in deze functie is niets bekend (eerder het tegendeel; zie Athen. 13, 604d); lateren echter hebben een verband geconstrueerd tussen de voortreffelijke dispositie van zijn stukken en zijn veldheerschap; vgl. Dl. III, bl. 642, r. 39; Herkules in Trachin, Opdracht. -; *Seneca* enz.; vgl. Ifigenie in Tauren, Opdracht; tegenwoordig neemt men algemeen aan, dat de negen op zijn naam overgeleverde tragedies voor het merendeel echt zijn. De Oedipus van Sen. is een van nieuwe, sensationele effecten voorziene, overigens echter verkorte bewerking naar Soph.

[50] of wie het is, niet luttel in zijnen Latijnschen Edipus ontleent. Asco-[50]
[51] nius getuight dat Julius Cezar zelf een treurspel van Edipus opgezet[51]
[52] heeft. Robortel ontvouwt rijckelijck door dit zelve treurspel, als door[52-vlg.]
[53] een volkomen voorbeelt, met hoe groot eene kunstenaerye Sofokles
[54] dit doorwrochte werck binnen eenen zonneschijn uitvoert. Dit zelve[54]
[55] spel wort by Plutarchus mede gerekent onder de vijf tooneelspelen,[55]
[56] welcker toestel d'Atheners, wien de tooneelkunst, die hun meer dan[56]
[57] het uitbreiden van 's lants paelen ter harte ging, hooger quam te
[58] staen dan de befaemde oorlogen, voor het gebiet en de vryheit tegens
[59] Persen gevoert: want Griecken en Latijnen voerden hunne treurrol[59-vlg.]
[60] koningklijck uit, en stoffeerden de personaedjen naer heuren staet,
[61] met pracht en prael van gewaeden en cieraeden, gemanierde hove-[61]
[62] lingen, en staetjofferen, en heerlijcke maetgezangen, en allen vorste-[62]
[63] lijcken toestel, zoodaenigh, dat d'aenschouwers verruckt, zich lieten[63]
[64] voorstaen in der daet te zien herleven de persoonen, en den handel[64]
[65] der grooten, ten spiegel der leerzaemen vertoont. Koningin Dido,[65]

50 *Asconius:* antiek commentator van Cicero's redevoeringen; de door Vondel op zijn naam gezette mededeling vindt men in Suetonius' *Vita Iulii*, cap. 56 (‘vroeg jeugdwerk’ van Caes.); deze Sueton. schreef o.a. ook een leven van genoemden Asconius.

51 *opgezet;* hier niet: op het touw gezet (dus zoals men spreekt van de ‘opzet’ van een stuk) maar: gemaakt, gedicht; vgl. opstellen (een brief, een verhandeling), waarbij ook aan het r e s u l t a a t wordt gedacht en Kiliaen: *opsetter* = opsteller, auctor.

52-vlg. *Robortel* (-lo): Ital. humanist (1516-1567), commentator van Aristoteles' Poëtiek, vgl. Jeptha, Berecht r. 163; *ontvouwt .... kunstenaerye* (kunstenaarschap) enz.; ook Vossius (voor diens dogmatisme vgl. Jeptha, Berecht r. 12-13) bespreekt in zijn *Poet. instit.* speciaal de Oedip. uit dit oogpunt.

54 *binnen eenen zonneschijn;* (vgl. Jeptha, Ber. r. 8) Arist. cap. 5: ‘De tragedie vertoont, zo mag men zeggen, de tendentie om binnen het bestek van één zonsomgang te blijven of althans slechts weinig daarbuiten te gaan ....; voorheen deed men hier als bij het epos.’ Deze historische ontwikkeling is voor Arist. een der aanwijzingen voor het bestaan van een essentieel onderscheid tussen c o n c e n t r e r e n d e tragedie en u i t b r e i d e n d epos; in cap. 26 stelt hij de Oedipus van Soph. tegenover Homerus' Ilias als typisch voorbeeld van die concentratie; dit is het uitgangspunt geweest voor Robortello en Vossius.

55 *Plutarchus* (in *De Gloria Atheniensium*; 349A); blijkens Dl. V, bl. 714, r. 111 put V. hier uit Heinsius; de plaats staat als motto voor in diens t.a.p. vermelde *Herodes Infanticida*; de door H. toegevoegde Lat. vertaling luidt: Si enim rationes ineantur quanti constiterint singula Atheniensibus dramata; facile apparebit, plus in Tragoedias, Bacchas, Phoenissas, Oedipos (= Oedipoden), Medeaeque et Electrae mala sumptuum fecisse, quam in bella pro imperio (abstract = V. *gebiet*) et libertate adversus Barbaros gesta; V. neemt deze f i c t i e v e berekening als ernst op; zijn *vijf* (r. 55) is te danken aan een lapsus van de Lat. vertaling (de Gr. tekst erboven vermeldt ook nog de Antigone).

56 *toestel*, evenals Lat. apparatus: aankleding, montering, met de bijgedachte aan praal (r. 63); de constructie is hier in de war; men leze de zin zónder *die hun* en voorafgaande komma.

59-vlg. *want* enz.; zij besteedden een buitengewone zorg aan de montering van hun treurspelen (*treurrol*, vgl. vs. 1538); *staet:* rang en stand.

61 *gemanierd*, hier ingetogen (beheerst in zijn uitingen), de typerende eigenschap van de rei, Vondels *hovelingen;* zie vs. 1274; vgl. *Glossarium Harlemense: ghemate vel ghemaniert* = modestus. Een dgl. betekenis van *gemanierd* in Jeptha, Berecht r. 142 en 185.

62 *staetjofferen:* dienaressen (vs. 1149); ook soms de rei vormend; *maetgezangen:* reizangen.

63 *toestel*, aant. 56; *verruckt:* meegesleept, buiten zichzelf (Jeptha, Ber. r 178).

64 *zich lieten voorstaen:* meenden; *handel* enz., aant. 15.

65 *ten spiegel*, vs. 1819 en Dl. V, bl. 611, r. 216; *der leerzaemen:* van hen, die ontvankelijk zijn voor een levensles; vgl. Dl. VII, bl. 367, r. 2: *leerzame zinnen* (Horat. animi dociles); evenals Dl. V, bl. 715, r. 141 vlgg. is hier het uitgangspunt Horatius' utile dulci; het 2e gedeelte van dit motief wordt r. 80 vlgg. uitgewerkt naar Aristoteles (zie ald. aant.); van een m o r e e l n u t spreekt Arist. nergens (Jeptha, Ber. r. 142 vlg. berust op een verkeerd begrip van zijn katharsis-leer); *Dido* enz., zie Dl. VI, bl. 380.

[66] in het bouwen van Karthago, [de stadt, die Rome namaels zoo byster
[67] in het licht stont,] vergat, onder andere heerlijcke gestichten, den[67]
[68] schouburgh en het tooneel niet, daer Virgilius zingt:[68]

Een ander leght den gront des schouburghs met gewelt,
En houwt pylaeren uit de steenrotse, om tooneelen
Hierna tot eer en pracht te dienen onder 't speelen.

[72] Treflijcke godtgeleerden, in de heilige geschiedenissen bedreven,[72-75]
[73] melden dat koning Salomon, wiens wijsheit Egyptenaers en alle men-
[74] schen overtrof, niet alleen in Hebreeusche dichtkunste en alle we-
[75] tenschappen, maer oock op droeve en blijde tooneelspelen, afgerecht
[76] was. Het zal dan niemant onbillijck schijnen dat dit treurspel, in
[77] Nederduitsch uitgegeven, zoeckt te schuilen onder d'aengenaeme[77-vlg.]
[78] schaduwe van den Ridder, heere van Maerseveen, hanthaver van
[79] de edele tooneelpoëzye, wiens luister, onder het beleit van onze staet-[79]
[80] kundige regeerders, dagelijx toeneemt, en niet zonder reden: want
[81] 's menschen leven, zoo veele moeielijckheden onderworpen, eischt[81]
[82] by wijlen eenige eerlijke uitspanninge, die de gemoeden verquikt,
[83] en herstelt, waertoe de spelen eene hartsterckende artsenye ver-
[84] strecken: en het oude spreeckwoort zeght, dat de boogh niet altijt[84 vlg.]
[85] magh gespannen staen. Hierop draeft dit tooneelwerck: ondertus-[85]
[86] schen wensche ick te blijven,

[87] *Weledele en grootachtbaere heer*,

[88] Uwe weled. en grootachtb. ootmoedige dienaer

[89] J. v. Vondel.

67 *in het licht staen:* in de weg staan, een gevaarlijk mededinger zijn; *gestichten:* bouwwerken.
68 Het antieke t h e a t r u m ('t geheel der zitplaatsen) stond los van de s c e n a ; de verzen zijn ontleend aan de Virg.-vertaling, Dl. VI, bl. 389, vs. 618 vlgg.
72-75 *Treflijcke godtgeleerden .... was*. Het is ons onbekend waar V. dit heeft gevonden. De bewering der 'godtgeleerden' is onjuist; *Egyptenaers*, zie I Kon. IV hierover, vgl. ook Dl. VII bl. 390, r. 98 en de opdracht van de Feniciaansche; *afgerecht op:* een volleerd kenner van, vgl. Jeptha, Ber. r. 12.
77-vlg. *schuilen* enz.; traditioneel beeld, vooral in V.'s latere opdrachten (bv. Dl. VI, bl. 44, r. 76) naar het Lat. latere sub umbra alicuius; *hanthaver:* beschermer, vgl. vs. 754.
79 *wiens* behoort bij *tooneelpoëzye; staetkundig:* toegerust met de ware staatsmanswijsheid; de hierna volgende beschouwing gaat indirect terug op boek VII van Aristoteles' staatkundig geschrift *Politica;* zoals reeds door de humanisten is opgemerkt, bestrijdt Arist. daar stilzwijgend de voorstelling van Plato (*Politeia* III en X, vgl. aant. 9), als zou kunstgenot in de bestaande vorm grotendeels volksbederf zijn.
81 vlgg.; zie aant. 65; dezelfde gedachten uit Arist. *Polit.* VII (1337b-1339b) ook Dl. V, bl. 614, r. 212-vlgg., waar bovendien de vermelding van de *jeught* teruggaat op Aristot. t.a.p. (deze moet nl. worden ópgeleid tot het kunst-genieten); *moeilijkheden;* Arist. *ponoi; eerlijck;* Arist. *kalos* (= Lat. h o n e s t u s), van een edel gehalte; *uitspanninge;* Arist. *anesis*, tegenover *suntonia* (vgl. r. 85 *gespannen*); *verquickt* enz.: nieuwe levenskracht geeft; *artsenye;* Arist. *pharmakeia* en *iatreia*.
84 vlg. *het oude spr.;* vgl. Herod. II, 173; Horat. *Od.* II, 10, 18 vlgg. (vert. Dl. VII, bl. 293, r. 10): quondam .... suscitat M u s a m | neque semper a r c u m | tendit Apollo.
85 *hierop draeft* enz.: deze g e d a c h t e heeft mij bezield bij het (her-)dichten van dit verheven spel (vgl. Dl. VII, bl. 614, r. 24); vgl. *draven op* met betr. tot het bezielend o n d e r w e r p Dl. VII, bl. 175, r. 145: *De treurstijl, die allerhooghst op geluck en ongeluck der Grooten draeft;* vgl. Jeptha, Berecht, r. 148 en 158

Inhoudt.*

[1] Laius, Labdakus zoon, koning van Thebe, gehuwt met Jokaste, Kreons zuster, een
[2] wijl kinderloos, hielt te Delfis, by het orakel van Apollo, om eene vrucht aen, en kreegh[2]
[3] tot antwoort:

O Laius, Labdaks zoon, gy bidme om eene vrucht.
'k Beloof u eenen zoon, daer gy naer wenscht, en zucht:
Doch 't leght by nootlot vast gestemt in 't hof, daer boven,[6]
Dat hy u met zijn hant het leven zal beroven.
Jupijn heeft Pelops bede en vloeck dit toegestaen,[8]
Wiens zoon gy had geschaeckt, en trouweloos verraên.

[10] De vader en moeder, voor dit dreigement beducht, gaven het kint, dry dagen out,
[11] hunnen hofdienaer, of herder, om het op den bergh Citheron van kant te helpen. De[11]
[12] herder sloegh het eene koorde door de voeten [waer na het namaels den naem van Edipus,[12]
[13] dat is dickvoet, behielt] en liet het op den bergh, in het bosch hangen, doch gaf het daer[13]
[14] na, uit medoogen met dit onnozele wicht, aen Forbas, den herder van Polybus, koning[14]
[15] te Korinthe, die hier by geval zijn vee quam weiden. Dees schonck het aen Polybus,
[16] en Merope, zijnen koning en koningin, die den vondeling, by gebreck van een oir en[16]
[17] rijxerfgenaem, voor hunnen eygen zoone opvoedden. Maer toen een der rijxheeren[17]
[18] namaels, op eene maeltijt, in zijne dronckenschap, Edipus eenen vondeling scholt, trock[18]
[19] hy heimelijck naer Delfis, om Apollo naer zijn geslacht te vragen, die hem niet dan[19-20]

* Voor de elementen waaruit deze *Inhoudt* is samengesteld, zie men onze *Toelichting*, achter in dit Dl.
2 *Delfis;* de vorm met *s* is ontleend aan de abl.-locativus.
6 *gestemt:* beschikt; *in 't hof, daer boven:* in de hemel.
8 *Pelops*, kleinzoon van Zeus (Jupiter); toen hem zijn zoon ontvoerd was door zijn gastvriend *Laius*, vervloekte hij dien trouweloze. *Bede en vloeck* is hier dus een hendiadys: vloekbede. Vondel geeft de Gr. tekst hier nauwkeuriger weer dan de Lat. vertaling (Gr. araisi; Lat. oranti).
11 *hofdienaer of herder;* vgl. vs. 1337-38; *Citheron:* berg in de nabijheid van Thebe.
12 *sloegh .... door de voeten;* door zijn *doorboorde* voeten; vgl. Dl. VI, blz. 436. r. 312.
13 *dickvoet;* zie vs. 1297 met aant.; *hangen*, zie vs. 1595.
14 *Forbas*, zie de aant. onder bl. 862.
16 *een oir; oir* (erfgenaam), vroeger ook van één persoon gezegd, nu uitsluitend collectief.
17 *rijxheeren:* rijksgroten; vgl. vs. 968 vlg.
18 *vondeling;* Sophocles zegt niet vondeling; zie vs. 2 van de *Inhoudt* in verzen (blz. 861) en vs. 970 met aant.
19-20 *die .... spelde;* versta: die in plaats van een rechtstreeks antwoord te geven hem verschrikkelijke voorspellingen deed; *en* (explicatief): namelijk.

[20] schrickelijcke dingen spelde, en dat hy zijnen vader zoude om het leven helpen, en zich
[21] bloetschandigh met zijn moeders huwelijck besmetten. Hy, aldus gewaerschuwt, mijde[21]
[22] Korinthe, en ging in Focis omzwerven, daer bejegenen hem op eenen drysprong, tusschen[22]
[23] Delfis en Daulis, een heraut, en een out man, dat Laius was, op eenen wagen van runde-[23]
[24] ren voortgetrocken, die drijven hem met gewelt uyt den wegh. Hy, hierom van gram-
[25] schap vervoert, slaet den koetsier, die hem voortstiet. d'oude man, ziende Edipus den[25]
[26] wagen genaken, sloegh hem met zijnen staf tweemael op het hooft: waer op hy van Edipus

21 *met zijn moeders huwelijck* (object. genitief): door een huwelijk met zijn moeder; *mijden*, in oudere taal sterk en zwak vervoegd (Van Helten, Vondels Taal, § 42c).
22 *Focis:* landschap in MiddenGriekenland, Z.W. van Thebe.
23 *Daulis:* stad in Phocis, Oostelijk van Delphi; *heraut;* versta: begeleidend dienaar; *dat;* vgl. voor dit onzijdige relatief Van Helten § 217 en Ndl. Wdb. III, 2517.
25 *koetsier;* zie vs. 1001 met aant.; *die .... voortstiet:* die hem op zij *heeft* geduwd.

[27] met eenen slagh getroffen, over hals en hooft uit den wagen rolde, en voort al den stoet[27-28]
[28] versloegh, uitgezondert eenen, die het ontvlughte, en te Thebe de tijding broght: doch
[29] alzoo de stadt en het rijck in last, tegens de wreetheit van Sfinx mosten worstelen, ver-[29]
[30] waerloosdenze den dootslagh des konings naer te spooren. De Thebaenen, vreesselijck[30]
[31] aengevochten van dit menschverslindende gedroght, dat voor de stadt, op eene rots,[31]
[32] dubbelzinnige raetsels uitgaf, en dieze niet raeden konden om hals broght, hielden by
[33] Kreon om eene uitkomste in hunne verlegenheit aen. Kreon liet afkondigen wie het lant[33]
[34] van Sfinx verloste, zoude de schoone Jokaste, Laius weduwe, trouwen, en met haer het
[35] rijck regeeren. Edipus, hier op aenkomende, ontwarde het raedtsel, dat aldus luit:[35]

Wat is het voor een dier? het slaet maer een geluit.[36]
Het gaet op vier en twee en op dry voeten uit,
Verandert zijnen aert veel meer dan andre dieren:
Die lant betreên, in zee en in den hemel zwieren:[39]
Maer als het endtlijck op dry beenen komt te staen,
Dan is de snelheit van zijn leden meest vergaen.[41]

[42] Edipus verstont dat dit dier den mensch betekent, die eerst, een kint, op handen en voeten[42]
[43] kruipt, daerna op twee beenen treet, en, endelijck op eenen stock leunende, van ouder-
[44] dom verzwackt, pijnelijck voortgaet. Sfinx dit hoorende, sprong uit spijt van de klippe[44]
[45] zich te berste. Edipus, verwinner des gedroghts, en verlosser des volx, wert hierop met
[46] triomfe te Thebe ingehaelt, en hem het rijck met Jokaste opgedraegen, by wie hy twee[46]

27-28 *en .... versloegh;* bij *versloegh* is *Edipus* (uit de vorige zin) als *subject* te denken; vgl. voor de constructie Van Helten, § 202; *verslaen:* doodslaan, doden; *eenen;* vlg. vs. 153-vlg.
29 *alzoo:* daar; *Sfinx*, als eigennaam zonder lidwoord (V.H., § 213).
30 *verwaerloosden .... naer te spooren;* versta: lieten ze na een onderzoek in te stellen naar de toedracht van de moord (en den dader).
31 *aenvechten:* kwellen, teisteren.
33 *verlegenheit:* radeloosheid, benarde toestand.
35 *hier op aenkomende:* hierna Thebe naderend.
36 *het .... geluit:* het heeft (ondanks de wisselingen die in de volgende verzen worden genoemd), maar één, onveranderlijk geluid (stem).
39 *zwieren*, hier zeugmatisch gebruikt.
41 *meest:* grotendeels.
42 *verstaen:* begrijpen.
44 *pijnelijck:* met moeite; *uit spijt* (spijtigheid): uit grimmige ergernis.
46 *rijck*, hier: regering (vgl. echter r. 29 en 35).

[47] zoonen, en twee dochters won. maer toen namaels de stadt en het rijck, om dezen vader-[47]
[48] slaght, en de bloetschennis, met eene zwaere peste en onvruchtbaerheit geplaeght werden,[48]
[49] zont Edipus Kreon, zijnen zwager, naer Delfis, die broght tot antwoort uit d'orakel-[49]
[50] kapelle, dat de lantplaegh niet te boeten was, ten waere men stadt en lant van den ko-[50]
[51] ningsslaghtigen, de bron der plaegen, zuiverde: weshalve Edipus yverde om door scherp
[52] onderzoeck, dreigementen, en vervloeckingen den schuldigen t'ontdecken. Oock zondt hy
[53] boden om den blinden waerzegger Tiresias, dien hy zwaerlijck, doch ten leste met drei-[53]
[54] gementen, perste den dootslager te melden, waerop dees door dwang de waerheit aen den
[55] dagh broght, en Edipus van vaderslaght en bloetschande, begaen met zijne moeder, be-[55]
[56] klaeghde. Edipus, Kreon hier over beschuldigende, als of de zwager dit listigh met den[56-57]

47 *vaderslaght:* vadermoord; vgl. *koningsslaghtige*, r. 50 en *vaderslagtigh*, vs. 1692.
48 *onvruchtbaerheit;* zie vs. 31-vlg.
49 *orakelkapelle* (het heiligdom waarin orakels werden gegeven), zie vs. 91-vlg.
50 *boeten* (beteren); versta: dat men van deze plaag niet verlost kon worden.
53 *Tiresias;* een sage omtrent de oorzaak van zijn blindheid en de oorsprong van zijn voorspellingsgave bij Ovidius, boek III van de *Herscheppinge* (Dl. VII, blz. 480 vlg.); *zwaerlijck:* met moeite; hier: eerst te vergeefs (de verkorte constructie is door contaminatie ontstaan).
55 *beklagen:* aanklagen.
56-57 *hier over:* hierop (en naar aanleiding hiervan); *als of....:* als zou zijn zwager dit .... bestoken hebben; *besteecken:* beramen.

[57] waerzegger besteecken hadde, om den koning te verstooten, en zich zelven glimpelijck[57]
[58] op den rijxtroon te zetten, geraeckte door bereght van Jokaste zoo verre aen kennis van[58]
[59] Laius ongeluck, dat hy aen zijnen vaderslaght begon te twijfelen. Ondertusschen quam[59]
[60] Forbas, Polybus herder, van Korinthe, met tijdinge dat die koning doot, en Edipus daer[60]
[61] koning beroepen was. Jokaste en Edipus, dit hoorende, verblijdden zich ten hooghste,[61]
[62] en achten nu alle voorspellingen en wicheleryen ongegront en ydel, aengezien Polybus,
[63] dus lang voor Edipus vader gehouden, zijn eigen doot gestorven was, en zy hierom voor-[63]
[64] taen buiten vrees moghten leven. Forbas, dit verstaende, berechte Edipus, dat hy geen[64]
[65] zoon van Polybus nochte Merope, maer een vondeling was, hem van Laius veehoeder
[66] op Citheron gegeven. Toen verstont Jokaste klaerlijck dat Edipus te gelijck haer zoon en[66]
[67] beddegenoot was, en pooghde hem dit uit den hoofde te slaen: doch hy, enckel begeerigh[67]
[68] zich van de waerheit en gelegenheit zijner geboorte te verzekeren, belaste Laius veehoeder[68]
[69] te haelen, die te voorschijn gekomen, en, gedwongen de waerheit t'openbaeren, den gan-[69]
[70] schen handel ontdeckte. Edipus, nu volkomen van alles berecht, loopt mistroostigh in[70]
[71] het hof zijn moeder en gemaelin zoecken, die zich alreede in haere slaepkamer verhangen[71]
[72] hadde, dies hy uit ongedult, met haeren gouden keurshaeck, zijne oogen uitruckte, en,[72]

57 *glimpelijck:* met een schone schijn van recht.
58 *bereght:* inlichtingen.
59 *dat .... twijfelen:* dat hij vermoedens kreeg schuldig te zijn aan vadermoord (vgl. voor dit gebruik van twijfelen het Lat. dubitare); zie vs. 922-vlg.
60 *die koning*, nl. de koning van Corinthe, Polybus.
61 *koning beroepen:* opgeroepen om het koningschap te aanvaarden
63 *dus lang:* tot nu toe; *zijn eigen doot:* zijn natuurlijke dood (hier tegenover: dood door moordenaarshanden).
64 *dit verstaende:* vernemende dat Edipus hieruit de gevolgtrekking maakte dat hij zijn *vader* (Polybus) niet meer kon doden.
66 *verstaen:* begrijpen.
67 *uit den hoofde slaen:* uit het hoofd praten; zie vs. 1272 vlg.; *enckel begeerigh:* maar één wens kennende (nl. om zich ....).
68 *waerheit en gelegenheit* (omstandigheden), hendiadys; *belasten:* last geven.
69 *te voorschijn gekomen;* zie vs. 946-vlg.
70 *handel:* loop van zaken, geschiedenis; *mistroostigh:* wanhopig.
71 *hof:* paleis.
72 *uit ongedult:* overweldigd door wanhoop; *keurshaeck:* haak om de ‘keurs’ (het opperkleed) te sluiten. Sophocles spreekt van spangen, (veiligheids-)spelden; hiermee hechtten de Griekse vrouwen haar gewaad op de linker- en rechterschouder vast.

[73] beklaeghelijck afscheit van zijne dochteren neemende, besloot in ballingschap op Citheron[73]
[74] zijn leven te gaen volenden.

73 *beklaeghelijck:* onder jammerklachten; zie vs. 1756.

Inhoudt *Van* Koning Edipus, Gedicht door Aristofanes den Letterkunstenaer.*

Vorst Edipus, met lasterlijcken hoon
Gescholden voor een onecht bastertzoon[2]
Van Polybus, treckt van Korinthe uit toren[3]
Naer Delfis, om uit Febus mont te hooren
Uit welck een' stam hy sproot, en uit wat bloet.
De zoon, och arme, onwetende gemoet[6]
Op 't enge spoor des drysprongs zijnen vader
En velt hem neêr. hierna is hy de raeder
Des raetsels, hem diepzinnigh voorgezet[9]
Van Sfinx, waer door hy deerlijck zich besmet[10]
Met moeders echt. de lantplaegh trof 't geweste
Van Thebe met onvruchtbaerheit, en peste,
Dies Kreon, dien men voort naer Delfis zondt,[13]
Tot antwoort broght, uit Godt Apolloos mont,
Dat d'artseny, en 't stillen van de plaegen
Gereet was, zoo de geest van dien verslagen[16]
Vorst Laius wert gezoent in volle kracht,[17]
De moordenaer om zijne vaderslaght
Verdreven. toen nu Edipus dit hoorde,
Hy d'oogen uit zijn hooft mistroostigh boorde.
De moeder endt haer leven met een koorde.

* BIJ DE TITEL: *Aristofanes:* een Alexandrijns geleerde (met de toenaam *grammatikos* = '*letterkunstenaar*'); het hierboven afgedrukt gedicht staat ten onrechte op zijn naam, het is van veel later datum.
2 *een onecht bastertzoon;* men lette op de verzwaring.
3 *uit toren:* in hevige opwinding.
6 *de zoon .... onwetende gemoet:* ontmoet zonder zich dat bewust te zijn.
9 *diepzinnigh;* te betrekken op *raetsel.*
10 *waer door* .... (ten gevolge waarvan); zie r. 46 hiervóór, blz. 859.
13 *voort:* vervolgens.
16 *gereet zijn:* ter beschikking staan (vs. 15 is een hendiadys); *geest:* schim.
17 *in volle kracht:* ten volle.

Treurspeelders.

E D I P U S . *Koning van Thebe*.
P R I E S T E R *van Iupiter*.
K R E O N . *Edipus zwager*.
R E Y *van oude Thebaenen*.
T I R E S I A S . *De blinde waerzegger*.
J O K A S T E . *Koningin van Thebe*.
F O R B A S . *Koning Polybus hofdienaer, eerst veehoeder*.*
H E R D E R . *Koning Laius veehoeder*.
B O D E .

Het tooneel is voor 't hof te Thebe.

* *Forbas* (Phorbas); aldus heet in de Oedipus van Seneca (zie de *Opdracht* r. 28) de veehoeder van koning L a i u s ; door een vergissing echter van den door Vondel in zijn *Inhoudt* gevolgden gezagsman draagt aldáár de herder van P o l y b u s deze naam (r. 14 en r. 60). In de lijst der spelers en in de bijschriften bij de tekst der Sophocles-uitgaven wordt deze persoon steeds aangeduid als 'Bode' (nl. uit Corinthe); Vondel heeft dit zowel hier als verderop vervangen door het *Forbas* van zijn inhoudsopgave; zie echter de Tekstkritiek bij vs. 1135 en 1165; *eerst:* voorheen, weleer; vgl. vs. 1337 vlg.

Koning Edipus
Uit Sofokles.*

EDIPUS. PRIESTER. KREON

E d i p u s :

Gy spruiten van den ouden Kadmus, hoe?[1]
Wat zitge hier te zamen, droef te moe',
Met offerloof bekranst om uwe haeren?[3]
De gansche stadt bewierrookt Godts altaren,
En bidt, en kermt, van 't een aen 't ander endt.
Ick Edipus, zoo wijt en zijt bekent,[6]
Koom hier om dit, niet door een anders ooren,[7]
Maer liever uit uw' eigen mont te hooren.
Stockoude man, u voeght het dat gy dit
Ontdeckt, en 't woort voert. zegh ons: waerom zit
Gy hier by een? Wat 's d'oirzaeck? wat's de reden?
Jaeght vrees u hier? of hebtge last geleden?[12]
Ick wensch u by te staen uit al mijn hart:[13]
Want zeker, zoo my d'algemeene smart
Der burgerye, in rouw by een gezeten,[14-15]
Niet raeckte, ick moght wel onbarmhartigh heeten.

P r i e s t e r :

O vorst des lants, 's volx trouwe toeverlaet,
Gy ziet in welck een' jammerlijcken staet
Uw volck hier zit om 't hofaltaer benepen.[19]
Gy ziet een deel de lenden naer zich sleepen.[20]
De zommigen zijn priesters, out en grijs[21]

* Algemene opmerking: Voor titel, indeling en versmaat van het stuk zie men de bladzijde na de titelpagina.
NOTA BENE: Zinnen, ingeleid door *Gr.* geven de vertaling van de Griekse tekst; *Lat.* is de Latijnse vertaling van Winsemius; *Soph.* is gebruikt in die gevallen, waar de Griekse en Latijnse tekst elkaar dekken
Oedipus treedt naar buiten en ziet voor zich een schare smekelingen, neergeknield bij het altaar voor zijn paleis (vs. 19 en 1119).

1 *den ouden Kadmus;* Gr., C. *van weleer;* C., Oedipus' betovergrootvader, is als stichter van Thebe tevens in zekere zin de stamvader van alle Thebanen.

3 Gr.: 'u i t g e r u s t met de (nl. met heilige banden) o m w o n d e n twijgen der smekelingen'; Vondels vert. staat onder invloed van het Lat. c o r o n a t i ; vgl. hier vs. 185.

6 *zoo wijt en zijt:* zo ver in de omtrek. Zie een dergelijke constructie in vs. 1430.

7 *door .... ooren;* Soph.: 'van anderen als boodschapper'.

12 *last geleden;* Lat.: iniuria affecti; de tekst en verklaring van 't Gr. is onzeker. Vondel bedoelt: vrees voor toekomstig leed of reeds geleden rampen.

13 *uit al mijn hart;* Lat. ex animo, Gr.: in alles.

14-15 *rouw:* droefheid; *d'algemeene smart .... gezeten;* Soph.: 'dit hier nederzitten' (van u). Er is slechts sprake van *een aantal afgevaardigden* uit de burgerij, niet van de *gehele*.

19 *uw volck;* Soph.: wij (zie de vorige aant.); *hofaltaer;* zie hierboven; *benepen:* in angst en vreze.

20 *een deel .... de zommigen;* vgl. de Latijnse wijze van zeggen: pars .... alii; *de lenden .... sleepen;* Gr.: die (als jonge vogels) n o g n i e t v e r kunnen vliegen. V. heeft het Lat. n o n p r o c u l verkeerd begrepen: *vleugellam* door verlies van lichaamskracht (blijkbaar heeft hij gedacht aan pestlijders; zie vs. 35); de tegenstelling in vs. 20-21 behoort dus te zijn: prille jeugd-grijze ouderdom.

21 *out en grijs*, in verband met *jaren* als één voorstelling te denken.

Van jaeren. ick dien' Jupiter ten prijs,[22]
Als priester. dit zijn alle jongelingen.[23]
Al d'anderen, om 't hooft bekranst, omringen[24]
Op 't merrecktvelt Minerves dubble kerck,[25]
En d'outers van Ismeen, daer ieder sterck[26]
Te rade gaet by d'offervinderyen.[27]
Gy ziet het hoe de stadt aen alle zyen
Geschockt wort van een' plaeghstorm, slagh op slagh,
Zoo datze 't hooft nau uit die baren magh
Opheffen. al de vruchten zijn bedorven.[28-31]
Het quijnend vee op 't velt is wechgestorven.
De zwangre vrou ziet d'onvoldraege vrucht
Wechsterven. al de stadt van deze lucht
En felle pest vergiftight, en geslagen,[34-35]
Van huis tot huis, ziet dootsch, sterft uit door plaegen,
En Plutoos rijck bedijt by ons verdriet.[37]
Ick, en dees schaer, uw kinders, die gy ziet
Om 't hofaltaer vergadert voor uwe oogen,
Gelijcken u in maght niet by 't vermogen[40]
Der Goden, maer by eenen middelaer,
Die ons met hun kunt zoenen, in gevaer
Van 't leven, nu wy uwe hulp begeeren.[41-43]
Gy kost wel met uw komst de rampen keeren[44]
Van deze stadt, ontsloeghtze van het juck
Des halstols, daer zy, tot haer ongeluck,[46]
Het moortgedroght, bekent door wichleryen,[47]
Me paeide, en redde ons allen uit dat lyen,[48]
Met hulpe van de Goden, ongebeên,

22 *ick .... prijs:* ik verricht de eredienst van Jupiter.
23 *alle:* allen (Gr.: uitgekozen jongelingen).
24 Zie vs. 3.
25 *dubble kerck;* het Gr. onderscheidt de 'markten' en de beide tempels van Pallas (Minerva).
26 Gr.: 'bij Ismenus' wichel-as', d.i. bij het altaar van Apollo Ismenius (wiens tempel dicht bij het riviertje de Ismenus stond); uit de verschijnselen die zich voordeden bij het verbranden van de offers op dit altaar, maakte de priester de wil der goden op; *sterck:* met gelovige ijver.
27 *offervinderij* (het vinden van de waarheid door een offer); vgl. de aant. bij vs. 26.
28-31 Vondels woordkeus is ingegeven door de vergelijking van de stad bij een schip in nood; *magh:* kan.
34-35 *deze lucht en felle pest* (hendiadys): dood en verderf ademende pest. Soph. spreekt van een '(koorts-)vuurdragende god', die de stad 'bespringt', het Lat. vlakker: grassans saevissima pestis.
37 *bedijt:* (zwarte Hades) 'wordt rijk', zoals het Gr. heeft, met een zinspeling op de andere naam van Hades, nl. Pluto = de Rijke. Lat.: Pluto ditescit. De *tegenstelling* tussen de arm en leeg wordende stad en de groei van Pluto's rijk vervlakt enigszins in Vondels vert.
40 *gelijcken by:* gelijk stellen aan, vergelijken bij.
41-43 *by eenen middelaer .... leven;* Gr. enigszins anders: 'maar als eerste van de mensen in alle l e v e n s o m s t a n d i g h e d e n en (vooral) bij b e z o e k i n g e n (vanwege de goden)'. Lat.: 'in c a l a m i t a t e v i t a e (Vondels *in gevaer van 't leven*) et ad r e c o n c i l i a n d u m deum (op reconciliandum berust V.'s *middelaer*).
44 *kost:* kont.
46 *halstol* (Soph. schatting): de schatting aan mensenlevens die de Sphinx eiste.
47 *bekent door wichleryen;* Vondel omschrijft hiermee het '*vates*' der Lat. vert., dat hij verkeerd opvat als zieneres; *vates* geeft het Gr. 'zangster' weer en dit doelt op de zangerige toon, waarop het in versvorm gedachte raadsel werd opgezegd.
48 *paeien* (payer): betalen, voldoen, tevreden stellen.

Onaengezocht. gy kost ons wel voorheen[49-50]
En al de stadt verlossen uit dees zorgen:
De naem, dat gy ons leven hebt geborgen,[52]
In noot ontstaet u niet. ô Edipus,[53]
Doorluchtste helt, wy smeecken, 't aenzicht dus
Naer u gekeert, zoeck middel, ons ten goede,
Door inspraeck van de Goôn, of van een' vroede[56]
Geraden: want geen vroede raet zoo vremt,
Of zijnen raet wort van de daet bestemt.[57-58]
Befaemde vorst, welaen dan, help dees veste,
Herstelze weêr, gelijck 't gemeene beste,
Om d'oude deught en weldaet, waert gedacht,[61]
Eenstemmigh u voor 's volx behouder acht:
Want al wat gy voorheene hebt bedreven
Blijft langer niet by ons in 't hart geschreven:
Zoo wy, van u te vore in staet gestelt,[65]
Hervallen. bergh de stadt dan, braefste helt.
Gy boodt haer eerst de hant, ter goeder uure.
Verbaster nu toch niet van uw natuure.[68]
Verrechtge dit: een ieder zal u zien
Een volckrijck lant regeeren, en gebiên.
Dat 's heerlijcker dan over dootsche wijcken
Gebieden: want daer mensch, noch menschgelijcken[69-72]
In burgh, of schip, gevonden wort; wat baet
Hun burgh of schip, dat in zich zelf vergaet?

E d i p u s :

Rampzaligen, mijn kinders, jongelingen,[72-75]
Gy eischt van my geene onbekende dingen,[76]
Maer welbekende. ick weet wel in wat staet
En droeven schijn gy alle in arbeit gaet.[78]
Zoo menighmael u wederspoên genaecken,

49-50 *ongebeên, onaengezocht*, onjuist. Soph.: 'niets van ons gehoord hebbende dat u van nut kon zijn en niet onderricht.' Vondel is misleid door het Lat. 'admonitus', dat ook *aangespoord* kan betekenen.
52 *bergen:* redden; vgl. vs. 66
53 *ontstaet u niet:* komt u toe, blijven wij u geven (Soph.: 'wij zéggen en wij ménen ....).
56 *van een vroede:* door *menselike* wijsheid.
57-58 *want .... bestemt:* want de raad van een wijs man kan niet zó vreemd en ongewoon zijn, of bij uitvoering ervan blijkt dat hij deugdelijk is geweest (*vremt* is een toevoegsel van Vondel); *zijnen* raet; de accusatiefvorm in het subject van een passieve constructie, zoals meer bij Vondel.
61 wegens uw vroegere voortreffelijke, zegenrijke daden, waard in herinnering te worden gehouden (vgl. vs. 215).
65 *in staet stellen:* oprichten (op de been helpen).
68 Soph.: 'toon U thans denzelfde' (als die gij waart).
69-72 *verrecht ge .... gebieden;* de Lat. vert. (nam si, u t f a c i s , dominaberis) is verkeerd begrepen. Soph.: 'blijft gij, zoals gij dat thans doet, ons regeren, dan is het voor u schoner regeren' enz.; *dootsche wijcken:* uitgestorven buurten, oorden.
72-75 *want .... vergaet* (immers, waar bij den gezag-voerder in burcht of schip geen mensen worden gevonden, wat is daar voor hem (voor dien gezagvoerder) nog de waarde van burcht of schip, dat immers (aan zichzelf overgelaten als het dan is) te niet moet gaan; *menschgelijke* is een versterkende variatie van *mensch*. (Lat., ongeveer in overeenstemming met het Gr.: *quid* enim vel arx *est* vel navis, si vasta sit, nec a viris habitetur).
76 *eischen* (petere): verlangen.
78 *schijn:* toestand; *in arbeid gaen* (laborare): moeite en last ondervinden.

*
Gedenck vry dat die niemant feller raecken.
Uw droefheit voel ick eerst in mijn gemoedt.
Die kommer wort in mijne ziel gevoedt.[81-82]
Mijn ziel besteent al teffens 't bitter lyen[83]
Van u en my, en al de burgeryen.
't Is noodeloos dat gy my weckt, en port.[85]
Gy weet wat ick, och arme, al traenen stort:[86]
Hoe ick de stadt, ten uiterste verlegen,[87]
Wou redden door zoo veelerhande wegen:[88]
Doch 't eenighste, dat by mijn reden gelt,[89]
Is endelijck by my te werck gestelt:
Want om eens klaer deze oirzaeck te doorgronden[91]
Heb ick beducht naer Delfis afgezonden[92]
Meneceus zoon, mijn' zwager, om den Godt
Apollo zelf, en zijn orakellot
Te toetsen, wat ons toestaet in dit lijden,[95]
Om volck, en stadt te redden, te bevryden:
En reken ick den tijdt en d'uuren na,[97]
'k Verlange naer bescheit hoe hy zoo spa[98]
Van Delfis keert, en wat 'er magh gebreken,[99]
Naerdien de tijt voorby is, en verstreecken.
Indien hy keerde, en ick Godts raet niet zou
Uitvoeren, most het schorten aen mijn trou.

P r i e s t e r :

Gy spreeckt als 't is: want zoo ick heb vernomen[103]
Is Kreon voor de hant, en weêrgekomen.[104]

E d i p u s :

Geef, Febus, dat zijn komst zoo wel beslaet,

* TEKSTKRITIEK: vs. 80. In U. 624 (de aan onze uitgave ten grondslag gelegde, oudste druk), U. 625 en 627 staat *niemants*.

81-82 Gr.: ‘want ùw smart komt slechts tot één tegelijk, tot ieder afzonderlijk’; daarop volgt dan de tegenstelling in vs. 83: *mijn ziel* echter .... De Lat. vertaler heeft dit niet begrepen en dien énen persoon (uit het Gr,) voor Oedipus aangezien.

83 *al teffens:* tegelijk.

85 *weckt en port;* ten grondslag ligt, ook bij Soph., het beeld van een slapende.

86 Het Gr. heeft hier de imperatief (weet), 't Lat. echter scitis.

87 *verlegen;* vgl. *verlegenheit*, blz. 859, r. 33.

88 Vondels weergave is niet geheel nauwkeurig. Soph.: ‘en dat ik velerlei wegen reeds ging op de dwaaltocht van mijn zorgelijk denken’ (in *vele richtingen* heeft O. reeds gezocht naar middelen).

89 *dat .... gelt:* dat ik op grond van mijn overwegingen deugdelijk heb geoordeeld.

91 invoegsel van Vondel; *deze oirzaeck* (een niet uit de Lat. vertaling stammend Latinisme): de oorzaak hiervan.

92 *beducht:* in mijn zorg (voor Thebe).

95 *toetsen:* ondervragen.
toestaen (decere): betamen.

97 *d'uuren;* Soph.: de dag.

98 voeg *dan* in.

99 *gebreken:* haperen.

103 *Gy .... is:* het is zo als gij zegt.

104 *is K. voor de hant:* kan K. elk ogenblik hier zijn.

Gelijck het blijckt aen 't uiterlijck gelaet.[105-106]

P r i e s t e r :
Hy toont zich bly. waer 't hart met rouw beladen,

105-106 *Febus:* Phoebus Apollo; *gelaet:* voorkomen; Soph.: ‘Moge hij met zo heilbrengende lotsbeschikking komen, als men zou raden uit zijn stralend gelaat’.

Hy quaem niet t'huis, bekranst met lauwerbladen.[108]

E d i p u s :

Men zal 't strax zien, en hooren: want de man[109]
Genaeckt zoo dicht, dat elck hem hooren kan.
Meneceus zoon, mijn zwager, trouwe bode,
Wat tijding, wat geluck brengt gy van Gode?

K r e o n :

Ick breng wat goets: want school 'er zwaericheit,[113]
Men keerde 't licht tot heil door wijs beleit.

E d i p u s :

Wat spraeck is dit? wat zal men hier op bouwen?
Ick schep hier uit noch vrees, noch goet betrouwen.

K r e o n :

Ontvouw ick 't u, dat elck het magh verstaen,
't Is my gelijck? of laet ons binnen gaen.[117-118]

E d i p u s :

Spreeck openbaer, voor al deze ommestanderen:
Want ick zorgh min voor my dan voor alle anderen.[120]

K r e o n :

'k Zal melden wat Apollo my beduit:
Want Godt gebiet het ons, en zeght recht uit,
Men moet den man, een' oirsprong aller plaegen,
Verdelgen, en met maght ten lande uit jaegen,
En langer niet met een onheelbaer quaet
Strijt voeren.[123-126]

E d i p u s :

wel zegh op: waerin bestaet
Dees zuivering? wat 's d'oirzaeck der elende?

K r e o n :

Men doeme hem in ballingschap, en wende
De lantplaegh dien dootslager op zijn' hals.
Dees manslaght treft de stadt, vol ongevals.[128-130]

E d i p u s :

Wien wort dees plaegh, dit jammer toegerekent?

108 De *lauwerbladen* zijn heilig aan Apollo.
109 *strax:* aanstonds.
113 Versta: mocht er (in het antwoord) al enige moeilijkheid schuilen, dan ...
117-118 Men denke Vondels vraagteken achter *verstaen;* en achter *of* anders. *'t Is my gelijck* (hetzelfde) is als tussenzin op te vatten.
120 *zorgen:* zorg hebben, bezorgd zijn.
123-126 Gr.: 'een op dit land rustende *bezoedeling* (Vondels concretisering: *den man* komt te vroeg), die gevoed wordt door deze grond, moet worden verdreven en niet langer worden gevoed, zonder dat het heelmiddel wordt toegepast' (vs. 125 is de weergave van de foutieve Lat. vertaling); bij de hier gegeven letterlijke vert. sluit dan de vraag in vs. 126-127: *waerin bestaet dees zuivering* aan.
128-130 Soph.: 'wij moeten òf den schuldige verbannen òf met moord moord zoenen; het is namelijk bloed (van een ongezoende moord), dat al dit onheil over de stad brengt'; Vondels *en* in vs. 128 is onjuist; ook de verdere vert.

Wie is het, dien de Godt hier me betekent?[131-132]

K r e o n :
O koning, hoor. eer gy aen dees vooghdy
Geraeckte, stont 's lants opperheerschappy
Aen Laius.

E d i p u s :
recht: dat quam my oock ter ooren,[136]
Hoewel ick hem noit kende van te voren.[137]

K r e o n :
Apollo wil uitdrucklijck door zijn woort,
Dat wy al die bevleckt zijn met dien moort[138]
Voort straffen.[139]

E d i p u s :
wel waer zijnze dan gebleven?
Waer vint men nu van zulck een overgeven
Out schellemstuck lidtteken, ofte schijn,
En blijcken, die niet licht te vinden zijn?[140-142]

K r e o n :
Men vintze hier te lande, naer zijn zeggen:[143]
Want wat men zoeckt wordt door kloeck overleggen[144]
Gevonden: maer daer niemant acht op slaet,[145-vlg.]
Dat raeckt voort in 't vergeetboeck, en vergaet.

E d i p u s :
Maer zegh my eens: quam Laius hier om 't leven,
Of buiten 's lants, en wijt van huis te sneven?

K r e o n :
Toen hy vertrock, en naerspoorde iet van veer,[149-vlg.]
Maer keerde noit, naer zijn vertreck, hier weêr.

E d i p u s .:
Quam reisgezel of bode noit iet mellen,[151]

131-132 Soph. (één vers): 'op wiens lot wordt hiermede gedoeld?' Wie het *slachtoffer* is geweest, wil Oedipus horen. Vondel heeft, zoals uit zijr weergave blijkt, gemeend dat Oedipus doelt op den *moordenaar*.
136 *recht:* juist.
137 *hoewel* naar het Lat. *etsi;* Gr.: 'ik hòòrde het, i m m e r s *zièn* deed ik hem nooit'.
138 *al die;* versta: wie schuldig moge(n) zijn.
139 *voort:* aanstonds; *ze*, zie de aant. bij vs. 138.
140-142 Soph. zegt alleen: 'waar zullen te vinden zijn de moeilijk te onderkennen sporen van zo oude misdaad' (V. breidt uit); *overgeven* kan bijv. nw. (gemeen), maar, in verband met het Gr., eerder bijw. van graad zijn (vgl. Ndl. Wdb.); *lidtteken:* spoor; *schijn:* aanwijzing.
143 *men vintze:* men kan ze vinden; *zijn*, nl. van Apollo.
144 *kloeck:* verstandig, schrander.
145-vlg. Soph. zegt: 'waar men zich niet om bekommert, dat ontsnapt' (blijft onontdekt).
149-vlg. Soph.: 'toen hij .... op reis was gegaan, een reis waarvan hij niet wederkeerde'; *en naerspoorde iet* (Lat.: ut aliquid inquireret); Soph. bedoelt: om een orakel te halen in Delphi, ws. met het oog op de Sfinx; *van veer* is een stoplap.
151 *quam .... mellen;* Soph.: 'Was er geen reisgenoot of bode die het gezien heeft en van wien men inlichtingen had kunnen krijgen?'

Die ondervraeght iet uitsloegh in 't vertellen?

K r e o n :
Zy zijn al voort, behalve een man alleen,[153]

153 *voort:* dood (‘omgekomen’).

Die, dootsch van schrick, de vlught nam, en liep heen,
Niets zagh, maer slechts een zaeck alleen verhaelde.

E d i p u s :

Wat 's dat? een zaeck, indien men hier naer taelde,[156]
Geeft veel bewijs, en hoop om eens dit quaet
Te vinden, als het kluwen by den draet.

K r e o n :

Dees zagh hem niet van luttel moordenaeren,
Maer van een' hoop, op vrybuit uitgevaeren,[160]
Na dat hy zey, vermoorden op het velt.[161]

E d i p u s :

Indien de vorst niet reisde met veel gelt[162 vlg.]
Gelaên, hoe zou hy in dees moorders handen
Vervallen? wien hem lusten aen te randen?[164]

K r e o n :

Het wort vermoedt: en niemant vont men daer,[165 vlg.]
Die Laius holp, en redde in doots gevaer.

E d i p u s :

Wat ramp belette u vlijtigh naer te spooren[167]
Hoe uw lantsheer quam in zijn bloet te smooren?

K r e o n :

Diepzinnige en verwarde vraegen van
De wreede Sfinx beletten 't raetgespan
Op zwaericheên, die toen voorhanden waeren,
Te dencken, dies zy 't onwis lieten vaeren.[169-172]

E d i p u s :

Welaen, ick zal dit schelmstuck van 't begin
Naerspooren. Godt en gy hebt, naer mijn' zin,[174]
U in dees zorgh gesteecken, en beslommert,
Met 's konings doot en neêrslagh dus bekommert:[176]

156 *indien ... taelde* (vorste), door V. toegevoegd; ook de rest is uitgebreid (Soph.: 'want één ding kan ons veel doen ontdekken, als men slechts een klein begin van hoop heeft').
160 *op .... uitgevaeren:* uitgetrokken op roof.
161 *na dat:* naar.
162 vlg. Gr.: 'indien er niet van Thebe uit gewerkt werd met geld' (dus met *gehuurde* moordenaars; vgl. vs. 165); Vondels onjuiste vert. gaat terug op het Lat.
164 Versta: wien zou (het) lusten hem aan te randen.
165 vlg. Gr.: 'Men vermoedde wel zo iets, maar toen L. was omgekomen, trad - wegens de noodtoestand te midden van onze rampen (vgl. vs. 167) - niemand als zijn wreker op' (d.i. als onderzoeker enz.); Vondel = Lat.
167 *wat ramp* slaat op de noodtoestand (de rampen), in 't vorige vers van de Gr. tekst genoemd (zie de vorige aant.); bij V. die, de Lat. tekst volgend, heeft vertaald: *in doots gevaer* (zie vs. 166), raakt het verband zoek; dit gebeurt herhaaldelijk.
169-172 foutieve weergave van de Gr. tekst; er dient in 170 i. pl. v. *beletten* te staan: dwongen; *raetgespan:* de raadgevers (van de staat); *voorhanden* (aanwezig): urgent; bedoeld wordt de cijns aan de Sfinx; *'t onwis:* de vermoording van Laius.
174 *naer mijn zin* (Lat. recte); Gr.: naar het betaamde.
176 *bekommert:* in beslag genomen.

Waerom ick u hanthaven zal, en staen[177]
Voor 't lant, gelijck Apollo heeft geraên.[178]
Oock lustme niet, ten dienst van verre vrinden,
Maer om my zelf 't moortkluwen gansch t'ontwinden:[179-180]
Want die hem broght om 't leven op het velt,
Moght my oock stout aenranden met gewelt.
'k Beschut dan in den doôn mijn leven mede.[183]
Mijn kinders, staet nu op van deze stede.
Leght neêr den tack: houdt op van uw gebeên.
Vergaêrt het volck van Kadmus hier by een.
Wy zullen dit naerspooren met ons allen,[187]
Geluckigh zijn met Godt, of t'zamen vallen.

P r i e s t e r :

Mijn zoonen, rijst: want zoo de koning zeght[189 vlg.]
Dees t'zamenkomste is hierom aengeleght.
Godt hoede ons, die ons wees de bron der plaegen,[191-vlg.]
Wil dezen vloeck en pest ten lande uit jaegen.

R e y v a n o u d e T h e b a n e r s :

O lief orakel van Jupijn,[193]
Hoe openbaert gy u ten leste
Tot heil der wijtvermaerde veste
Van Thebe, in dezen droeven schijn,
Uit Delfis rijck gebouden tempel![194-197]
Ick sta verbaest in mijnen geest,[198]
En beef van schrick. Apollo weest[199 vlg.]
Gegroet, ge-eert op uwen drempel.
Eilander, Pean, vol gena,[201]
Die zwaere kranckhêen kunt verdrijven,

177 *hanthaven:* helpen; *staen*, als verdediger.
178 *gelijck* ....; er staat in 't Gr.: en voor Apollo.
179-180 Soph.: 'want niet ten behoeve van verre vrienden, maar (ook) voor mijzelf zal het zijn dat ik deze smet verdrijf.'
183 *my* met klem.
Bedoeld is: den dode wrekend beschut ik enz. ....
187 *met ons allen* is een toevoegsel van Vondel; onder invloed daarvan voegt hij ook *t'zamen* in. Oedipus zinspeelt hier onbewust reeds op *zijn eigen* ondergang.
189 vlg. *want zoo* enz., Gr.: 'want wegens dátgene zijn wij immers hier gekomen, wat onze vorst thans belooft'; men kan dit slechts met enige moeite uit Vondel's woorden halen.
191-vlg. Soph.: 'En Phoebus, die dit orakel zond, moge hij ons verschijnen als redder en als verdrijver van de ziekte'; Vond. bedoelt: hoede ons; (en hij,) die .... wees, hij wille enz.
193 Het uit vijftien oudsten bestaande koor treedt binnen in de 'orchestra' (de geheel opengelaten ruimte temidden van de opgaande rijen zitplaatsen) en stelt zich onder het zingen van de onderstaande reizang aldaar op. De hier in de aantekeningen gegeven aanwijzingen omtrent het begin van een nieuwe k e e r (strophe) of t e g e n k e e r (anti-strophe) ontbreken in de door Vondel gebruikte tekst en vertaling.
van Jupijn; Apollo geeft zijn orakels nl. in opdracht van Zeus.
194-197 *hoe* enz., bij Vond. (= Lat.) een uitroep, in het Gr. echter een vraag: 'hoédanig (wát ons brengend) zijt gij gekomen?' enz.; vgl. aant. 198; *rijck gebouden;* bij Soph. wordt echter gedoeld op de uit wijgeschenken bestaande tempelschat.
198 *verbaest* enz.: innerlijk hevig geschokt (= Lat.), Gr.: 'ik ben in gespannen verwachting', vgl. aant. 194.
199 vlg. *schrick;* Soph. 'angst'; *Apollo* enz., Vond. = Lat.; Gr.: 'met betrekking tot u ben ik beducht', zie verder aant. 203.
201 *eilander:* 'Deliër' heet Apollo bij Soph. naar het eiland Delos, zijn geboorteplaats; *Pean:* 'Paean' duidt Apollo aan als god, die genezing brengt.

Wat weldaet zult gy schuldigh blijven[203-vlg.]
Aen mijne bede? schut ons scha.
O dochter van de goude hoope,
Onsterfelijcke Faem, ontvou[206]
My dit, die in den noot uw trouw[207]
Aenroepe, en naer uw godtheit loope.
Minerve, spruit van Jupiter,
Ick roepe u aen, met een d'alwaerde[210]
Diaen, uw zuster, over d'aerde
Gestelt ten schutsvrou wijt en ver,
Die, op de merckt ten toon gezeten,[213 vlg.]
Haer' ronden kerckstoel rijck stoffeert:
O Godt Apollo, waert ge-eert,
Gy schutter, noit tot noch vergeeten
In mijne bede; ô hemelsch trits
Van schutteren, waer voor venijnen[218]
En pesten vlughten, wilt verschijnen
Op mijn gebedt met uwen flits.[220]
Verschijnt, ô Godtheên, die de vieren
En brant van d'eerste nederlaegh[222]
Der stadt verdreeft, de zwaere plaegh
Des lants verjoeght door uw bestieren:[209-224]
Want ick verdraege ontelbaerheên
Van jammeren. al 't volck aen 't zuchten
Gaet kranck, besmet van boze luchten.[227]
Ick zitte troosteloos alleen,[228]
En hulpeloos: mits ons de vruchten[229]
Van dit gezegent lant ontstaen;[230]
Geen vrouwen, die in arbeit gaen,[231-vlg.]
Verlossen, flaeuw van ongenughten.

203-vlg. Gr.: '(mij afvragend), wat z o e n - p l i c h t , hetzij nieuw hetzij wederkerend thans bij het wentelen der tijdkringen, gij ons werklijkheid zult doen worden (d.i. z u l t o p l e g g e n)'; reeds het Lat. is onjuist; *bede*, zie Geerts, bl. 225; *schut .... scha:* keer onze rampen, toevoegsel.

206 *Faem;* naar Lat. 'fama'; Gr. echter: 'konde', d.i. orakel, vgl. 193.

207 *mij dit;* hier behoorde de zin en tevens de e e r s t e k e e r (zie aant. 193) mee te eindigen; Lat. en Vondel trekken een bij *Ick* 210 behorende bepaling (*die* enz. vs. 207) bij het vorige; *uw trouw:* uw bescherming, waarop ik bouw.

210 *Ick*, zie aant. 207; *alwaerde:* hoogwaardige.

213 vlg. Gr.: 'die in stralende luister troont op de kringronde zetel van (d.i.: g e v o r m d d o o r) het marktplein'; het Lat. is dubbelzinnig, Vondel onjuist (*k e r c k stoel*).

218 *schutteren;* Soph. 'afwerende machten'; alleen Apollo is schutter.

220 *met .... flits*, toevoegsel, zie vorige aant.

222 *nederlaegh*, evenals in 251 ramp, Lat. 'clades'; gedoeld wordt op de Sphinx.

209-224 E e r s t e t e g e n k e e r .

227 *luchten;* zie aant. 34.

228 *te* is eenvoudig versterkend, zoals vaak.

229 *mits:* vermits, daar.

230 *ontstaen:* gaan verloren, Lat. 'intereunt'.

231-vlg. Gr.: 'En niet k o m e n de vrouwen door een (voorspoedig) ter wereld brengen (= V. *verlossen*, intrans.) o m h o o g u i t de weeën (= V. *ongenughten*) van haar barensnood' (= V. *arbeit*); het Gr. heeft hier evenals vs. 30 het beeld van een verzinken in de golven, in 't Lat. is dit verloren gegaan; Vondel's *flaeuw*, d.i. verslapt, uitgeput, berust op dit Latijn ('neque .... p e r f e r u n t ').

Gy ziet het een op 't ander lijck
Neêrstorten, of een' vluggen vogel
Van 't ongenadigh vier den vlogel
Bezwijcken, en in 's afgronts rijck
Verzincken; maght van stedelingen[225-237233-237]
Heensterven, met een droef geschal.[238]
De velden krielen overal[239]
Van doôn, die onbeklaeght vergingen.
De jonge en oude vrou op strant,[241-vlg.]
Voor d'outers, om de kracht te breecken
Der lantplaegh, hier en ginder smeecken.
Men roept bedroeft gelijckerhant[244]
Apol om hulp met luide keelen.
O goude dochter van Jupijn,
Gy schoone, red ons, magh het zijn.[237-247247]
Drijf Mars, die, buiten krijghskrackeelen,
En zonder schilt, ons klampt aen boort,
En, zonder zwaert en speer, komt plaegen,
Met al te zwaere nederlaegen[251]
Van pesten. drijf hem uit de poort.
Verdrijf hem flux uit deze landen,
Naer Tethis hof van kristalijn,[254]
Of naer de rotsen van Euxijn,[255]
En naer de Thraciaensche stranden:[256]
Want wat gebouwt wort in der nacht,[257]
Wort 's daeghs daer na om ver gesmeten.

225-237 (*verzincken*): T w e e d e k e e r .
233-237 Gr.: ‘en den een na den ander kunt gij zien, a l s w a r e n h e t rapgewiekte vogels, sneller dan razende brandvlaag ijlend naar het strand van den god in het westen’ (d.i. Hades, wiens rijk zijn toegang heeft aan gene zijde van de Oceaan); Sophocles roept hier een visioen op van zwermen van schimmen op weg naar het dodenrijk; Vondel, wiens vertaling berust op verkeerd begrepen Latijn (o.a. *ceu* verward met *seu*), bedoelt: of óók, gij ziet bij een vogel, in zijn snelle vlucht (*vlug*) aangetast door het pestvuur, de vleugels krachteloos worden.
238 *met .... geschal:* onder rouwmisbaar van de overlevenden; toevoegsel van Vondel, die misleid door de onjuiste Lat. vertaling onderscheid maakt tussen de stad- en de landbewoners, zie volg. aant.
239 *de velden:* Lat ‘in campo’; Gr. echter ‘op de grond’; men onthoudt blijkens de volledige Gr. tekst de doden u i t v r e e s v o o r b e s m e t t i n g d e l a a t s t e e e r b e w i j z e n , waartoe o.a. de dodenklacht behoort; *vergingen* (hun einde vonden) behoorde te zijn: ‘t e r n e e r liggen’.
241-vlg. *op strant* enz.; overeenkomstig de misvatting van het Lat. ‘ad aras i n l i t t o r e positas’; Gr.: ‘aan de r a n d der altaren’ (Gr. *aktè* betekent gewóónlijk strand).
244 *gelijckerhant:* allen tegelijk
237-247 T w e e d e t e g e n k e e r .
247 *gy schoone:* Vondel = Lat.; Gr. echter: ‘zend ons uw áfweer, lieflijk van aanschijn’ (d.i. heerlijke uitkomst).
251 *nederlaegen:* zie aant. 222.
254 *Tethis:* van Tethys; deze, niet te verwarren met de nimf Thetis, is de gade van Oceanus; Soph. noemt hier Amphitrite, de gemalin van Poseidon; *hof van kristalijn:* haar paleis in het klaar en doorzichtig diep der zee; Soph.: ‘naar Amphitrite's wijd gekamerte’.
255 *Euxijn* (V. = Lat); Gr. ‘de g a s t - w e r e n d e rede’, waarmee de dichter inderdaad doelt op de (euphemistisch ‘de g a s t vrije’ genoemde) Pontus ‘E u x i n u s ’ of Zwarte Zee.
256 *en:* explicatief.
257 *gebouwt wort:* aan herstel bereikt wordt; misvatting veroorzaakt door het onduidelijke Lat. ‘reliqui fecit’; bedoeld is bij Soph.: ‘gespaard blijft’.

Jupijn, sla Mavors, dien vermeeten,[259]
Met uwen donder naer uw maght.[248-260260]
O Godt van Lycie, of gy heden,[261]
Gewapent met uw' gouden boogh,
Uw pijlen neêrschoot van om hoogh,
En redde 't volck op ons gebeden.
Och, of Diaen met haer geschut,[265]
Waer me zy, op Lyceesche rotsen[266]
Ter jaght, het wilde zwijn durf trotsen,[267]
Ons holp, van krachten uytgeput.
O wijngodt Bacchus, die u haeren
Met eenen gouden mijter ciert,[270]
En in dees kercken wort geviert;[271]
Die uwen rey met wijngertblaêren[272]
Ten reie voert, u roep ick aen.
Verzuim niet Thebe by te staen.
Verdrijf dees lantplaegh, deze pesten[275]
Met uwe fackel van ons vesten.[261-276276]

E d i p u s :

'k Hoor uw verzoeck: maer volght men mijnen raet,[277]
Om artseny te vinden voor dit quaet,
Zoo zult gy hulp en lichtenis bekomen.
'k Zal zeggen 't geen ick nu eerst heb vernomen,[280]
Die van de zaeck gansch vreemt ben: want vertrou
Dat ick zoo lang met ernst niet dringen zou
Op 't onderzoeck, zoo hier geen tekens waren.[281-283]

259 *Mavors:* Mars (Ares); *vermeeten:* vermetele.
248-260 D e r d e k e e r . - *Mars* enz.: Sophocles vereenzelvigt hier den pestgod, zie aant. 35, met Ares, die ook zonder dat er een oorlog gaande is (Gr.: 'thans ont-bronst van schilden'), dood en verdelging brengt.
260 *naer uw maght:* immers gij vermoogt dit; toevoegsel.
261 *Lycië:* landschap in het Z. van Kl. Azië, geliefd verblijf van Apollo.
265 *geschut*, het Lat. 'igneos r a d i o s ', d.i. vurige s t r a l e n , verkeerd begrepen als doelend op schichten, p i j l e n ; Gr.: 'stralende fakkelgloed'; Artemis werd nl. vaak afgebeeld met een boog in de ene en een fakkel in de andere hand, ook met in beide handen een fakkel.
266 *Lyceesche;* zie aant. 261.
267 *het wilde zwijn* is een toevoegsel.
270 *mijter*, Soph. 'mitra': haarband.
271 Soph.: 'naam-gever van dit land'; Bacchus was nl. de zoon van Zeus en de Thebaanse Semele; naar hem heette Thebe het 'Bacchische'.
272 *wijngertblaêren;* met dit toevoegsel doelt Vondel op de wingerd, waarmee de thyrsus-staven van de maenaden (Bacchus' *rey*) omwoeld waren.
275 Het Gr. vermeldt hier aan het slot nogmaals Ares, als 'god bij de goden verfoeid', vgl. vs. 248.
261-276 D e r d e t e g e n k e e r
276 *fackel;* bij de nachtelijke feesten ter ere van Bacchus (orgiën) werden toortsen gezwaaid.
277 *verzoeck:* de bede van het koor; Oedipus heeft bij het naar buiten treden uit zijn paleis de laatste woorden daarvan aangehoord.
280 Oedipus zal volgens de Gr. en Lat. tekst niet *zeggen 't geen* hij nu voor het eerst heeft vernomen, maar 'spreken', terwijl hij als vreemde staat zowel tegenover dat, wat men weet te verhalen, als tegenover de gebeurtenis zelve.
281-283 *want* enz.; ongeveer overeenkomstig het onjuiste Latijn: 'non enim diu investigarem, nisi aliqua indicia haberem'; Gr.: 'want (ware ik n i e t vreemd aan deze gehele zaak), ik zou niet zo van verre behoeven te speuren zonder enige aanwijzing of gegeven'.

Nu wil ick dit den burgren openbaeren,[284-vlg.]

284-vlg. *Nu;* in het Gr. heeft dit goede zin: ‘Nú echter (d.i. nu ik w e l vreemd sta tegenover de gehele zaak) - immers e e r s t l a t e r ben ik gaan behoren tot de burgers van deze stad - maak ik aan u allen het volgende bekend’; *openbaeren:* (als mijn opdracht) bekend maken.

Die mede voor een' burger ben gekent.[285]
'k Belast met ernst, dat ieder, wie omtrent[286]
Den dootslagh was, en Laius neêr zagh leggen,
My alle deze omstandigheên koom zeggen.[288]
Vreest iemant of men hem betighten moght:[289]
Ick hou hem vry van schult, en achterdocht.[290]
Hy heeft geen straf te lijden, als te trecken
Ten lande uit, vry en vranck, naer andre plecken.
Weet iemant dat een vreemdeling den moort
Beging; laet hem niet zwijgen: 'k wil het voort
Beloonen, en men zal zijn trouheit prijzen.[295]
Maer zwijgtge: schroomt'er een dien man te wijzen,
Beducht voor zich, of zijnen vrient: zoo hy[297]
Hierom mijn' last durf zetten aen een zy;[298]
Hoort wat ick dan terstont in 't werck zal stellen.
'k Gebiede dat geen lantzaet zulck een' fellen[300]
Dootslager, wie 't oock zy, ontfang' noch kenn',
In 't gansche rijck, waerin ick koning ben,
Noch met hem spreeck', noch in gemeenschap trede,
In offerhande, of kerckdienst, en gebede,[304]
Noch zegene met heilge bron in noot:[305]
Maer dat hem elck met smaet ten huize uit stoot':
Want naer Godts stem en antwoort op ons vraege,
Is hy alleen de lantsmet, en de plaege.[308]
'k Besloot aldus Apolloos stem en woort
En uwen vorst, zoo jammerlijck vermoort,
Te houden in hun waerde: want wy vloecken
Den moorder; 't zy hy een is, en te zoecken

285 *die mede* enz.; Vondel, evenals het Latijn, laat weg, waar het juist op aankomt: ‘eerst later’ (zie vorige noot); *gekent* is bedoeld als weergave van Lat. ‘ascitus’: opgenomen (onder de burgers).
286 *met ernst:* met klem, uitdrukkelijk, evenals in 282; *omtrent* enz.; Vondel meent, op grond van het foutieve Lat. ‘v i d i t ’ (= *zagh* vs. 287), dat hier ooggetuigen worden opgeroepen; Gr.: ‘al wie w e t e n m o c h t , door wien L. werd gedood.’
288 *deze omstandigheên:* de bijzonderheden hiervan; voor dit praegnant gebruik van *deze* zie aant. 91.
289 Het Lat. is reeds geheel in de war; Gr.: ‘En zoo hij door vréés mocht worden weerhouden (om te zeggen, wat hij weet), daar hij z i c h z e l f daarmee zou aangeven’; daarop volgt dan onmiddellijk de geruststelling, die bij Vondel eerst in vs. 291 staat.
290 uitbreiding van het foutieve Latijn; *vrij houden* is in verband met *schult:* als vrij beschouwen, in verband met *achterdocht:* vrij maken (L. ‘libero’); *achterdocht* (L. ‘m e t u de se ipso’) is hier als elders (vgl. *Jeptha*, vs. 1365) gebruikt in de oude bet. van v r e e s voor dreigend gevaar.
295 *men .... prijzen;* Gr.: ‘ik zal hem daarenboven - onverminderd door het feit dat hij *beloond* is - nog *dànk* weten’.
297 *voor zich*, t.w.: als pleger van de moord.
298 *aen een zy zetten;* V.'s woorden stemmen misschien toevallig (let op de rijmpositie) overeen met het Gr.: ‘van zich stoten’ (Lat.: *non oboediet*).
300 *fel:* wreed-aardig.
304 *kerckdienst*, anachronistisch toevoegsel; *offerhande en gebed;* men bedenke dat bij de offerhande onafscheidelijk het gebed behoort.
305 Soph.: ‘noch (de besprenkeling met) wijwater toedele.’ Deze symbolische reiniging van de aanwezigen vond plaats aan het eind van de offerplechtigheid; *in noot*, toevoegsel.
308 *de plaege:* de oorzaak van de plaag.

In 't schuilhol; 't zy hem veelen boôn de hant,[312-313]

312-313 V. is ongeveer in overeenstemming met het Lat.; Gr echter: ‘hetzij het er één is, die zich schuil houdt, hetzij hij met meer is’.

Op dat hy zwerf, gebannen buiten 't lant.[314]
'k Vervloecke zelf mijn hof, zoo by mijn weeten
Hy zich in 't hof verschuile, al stil gezeten.[315-16]
'k Beveele u dat gy dit, het welck ick flus
Gebeden heb, om my, en Godts wil, dus
Stip uitvoert, oock, 's rijx halve, dat eerst heerlijck[319]
Aen 't bloeien, nu bedorven is te deerlijck:[320]
Want schoon noch Godt, noch geen der Goden hiet
Dit straffeloos te laeten, 't voeght ons niet:[321-22]
Naerdien zoo braef een koning ging verloren.[323]
Apollo zelf belast dit naer te spooren.[324]
Nu ben ick die 't beveele, en 't rijck regeer,[325]
Dat Laius voor my kende, als zijnen heer.
Zijn bedgenoot viel my daer op ten deele,
Op dat ick by haer wettige erven teele:
En hadze met zijn kinderen gemeen,[329]
Zoo hy niet kinderloos waer overleên.
Nu stont hem met zijn ongeluck te wrijten;[331]
Dies zal ick my, als voor mijn' vader, quijten,[332]
Ten dienst van hem, en onderzoecken 't al,
Tot dat men vint de bron van 't ongeval
Des dooden helts, uit Labdakus gesproten,
En Polydoor, en Kadmus, en den grooten
Agenor. zoo dit een weêrstreven wou,[335-37]
Zal ick de Goôn bezweeren, en hun trou,[338]
Dat zijn landou geen vruchten langer draege,
Geen vrouwe baer', maer dat zy van dees plaege,[340]
En droeve pest heensterven algelijck.[341]
Thebaners, en gy burgers van dit rijck,

314 *zwerf;* Soph.: ‘zijn leven jammerlijk slijte’; *gebannen* enz., uitbreiding van het onjuiste Lat.; Gr.: ‘alle geluk dervend’; Oed. spreekt nl. een verwensing uit, *gebannen* strijdt tegen het gehele vloekverband.

315-16 *al stil gezeten:* heimelijk; Soph. zegt dit: ik spreek over mijzelf dezelfde vloek uit *die ik zo juist over die anderen heb uitgesproken*. Vondel heeft deze laatste gedachte verkeerdelijk verbonden met het volgende en uitgedrukt in de woorden: *het welck .... gebeden heb* (317-18).

319 *'s rijx halve:* ter wille van ons land.

320 Soph. spreekt hier uitdrukkelijk van de vloek der onvruchtbaarheid (vgl. vs. 31, waar het Gr dezelfde tekst heeft als hier).

321-22 De Gr. tekst zegt: want al zou de God (Apollo; ‘of een der andere goden’ is toevoegsel van V.) - niet opdracht gegeven hebben dit te straffen, dan nog voegde (zou passen) het ons niet (zie V., vs. 322) *dit straffeloos te laten*. De curs. woorden zijn door Vondel verkeerd verbonden (vs. 322).

323 *braef:* edel.

324 Soph.: ‘neen het zou plicht zijn het na te sporen.’

325 *die 't beveele;* V. bedoelt waarschijnlijk: die beveel de moord ‘na te sporen’; 't Gr. zegt alleen: nu bezit ik de regeringsmacht.

329 en zou die kinderen met de zijne gemeen (als uit éénzelfde moeder geboren) hebben; Soph.: ‘en dan zou er tussen Laius en mij ook een gemeenschap van kinderen bestaan’.

331 *wrijten:* worstelen. Soph.: ‘het lot heeft zich op hem geworpen’. Het *onverwachte* dat hierin ligt, komt bij V. niet tot uitdrukking.

332 *als voor mijn' vader*; Oedipus zegt in tragische onbewustheid de waarheid.

335-37 Alle voorouders van L. worden hier als getuigen opgeroepen, dat hun nazaat zal worden gewroken.

338 *en hun trou*, toevoegsel; vgl. vs. 207.

340 *geen vrouwe*, nl. geen vrouw van dezulken (let op de overgang van enkel- naar meervoud).

341 *algelijck* (stopwoord): allen; Soph.: ‘of op nog jammerlijker wijze’.

En allen, dit dit toestemt, en moet loven,
Ick bidde dat de milde Goôn daer boven,
En 't hemelsch recht, op 't hooren van mijn klaght,
U alle gunst betoonen naer hun maght.[342-46]

R e y :
O koning, 'k zal 't ontvouwen voor uwe ooren,
Gelijckge my met eede hebt bezworen:[348]
Want ick hem niet ter neder heb geleit,[349]
Noch weet van dien dootslager geen bescheit:[350]
Maer billijck waer 't dat Godt, die d'oirzaeck melde
Van 't onheil, oock den gast ten toone stelde,[352]
Die zulck een' moort en dootslagh heeft begaen.

E d i p u s :
Dat 's recht gezeit: maer niemant durf bestaen
Noch heeft de maght de Goôn, in 's hemels plecken,[355]
By weigering, te dwingen dit t'ontdecken.[356]

R e y :
Nu hoor oock wat my in de zinnen schiet,
Den tweeden raet.

E d i p u s :
Verzwijgh den derden niet,[357-58]
Zoo gy 't bedenckt.

R e y :
Ick weet het, en magh 't mellen,
Tiresias is rijck begaeft in 't spellen[360]
Van 't ongebeurde, als Febus. wie met hem[361]
Te raede gaet, wort door 's waerzeggers stem
Geholpen, en gered in 't onderzoecken.[361-63]

E d i p u s :

342-46 Soph. heeft een bij V. verloren gegane tegenstelling met vs. 337 (*weêrstreven*): ‘gij anderen echter die met mijn woorden instemt, U (met klem) mogen de goden’ enz.; *en moet loven* en *op 't hooren van mijn klaght* zijn misleidende en onjuiste toevoegsels. - *Rey*; het koor *bij monde van den koorleider;* het koor blijft na zijn intocht in de *orchestra* (zie aant. voor vs. 193) vòòr het toneel opgesteld.
348 versta: zoals gij mij bij vloekban hebt verplicht.
349 *want* is een lett. vert. van 't Lat. *enim.* In het oorspr. heeft dit *want* de kracht van: weet dan dat ....
350 Dubbele ontk.
352 *gast:* persoon; *ten toone stellen:* openlijk aanwijzen.
355 *in 's hemels plecken*; vgl. Dl. VI. blz. 309, vs. 2 (toevoegsel).
356 *dit t'ontdecken* is een toevoegsel, dat de *algemene* strekking die de Gr. uitspraak heeft, verloren doet gaan.
357-58 Vondels vert. geeft het Lat. weer, dat ten onrechte *consilium* toevoegt: het eerste is geen *raad* geweest. De rei zegt: nu hoor wat ik in de tweede plaats zou willen zeggen. Oed antwoordt: zelfs als ge daarna nog iets weet te zeggen, dan zij U dat ook toegestaan.
360 *spellen:* voorspellen.
361 *'t ongebeurde:* wat nog niet gebeurd is, dus de toekomst; zinbedervend toevoegsel. Gr.: ‘T. is een begenadigd ziener die Phoebus nabijkomt’.
361-63 Vondel veralgemeent; *gered:* geholpen; versta: tot zekerheid gebracht in *dit* onderzoek.

'K verzuimde niet te taelen naer dien kloecken[364]
Waerzegger, en zondt flux door Kreons raet[365]

364 *taelen:* navraag doen; *kloeck:* schrander.
365 *door:* op.

Twee boôn om hem, in dezen droeven staet:
En 't geeftme vreemt dat hy niet is verscheenen.[367]

R e y :

Al 't ander, dus lang uitgestroit voorheenen,[368]
Is ydel, en in 't wilt en los gezeit.

E d i p u s :

Wat 's dit? ick toetse al wat men heeft verspreit.[370]

R e y :

Het reizend volck verhaelde dat hy doot was.[371]

E d i p u s :

Dat hoorde ick oock: en schoon 't gerucht heel groot was,[372]
Tot noch verscheen geen die den moorder zagh.[373]

R e y :

Wie straf ontziet, zal geensins toeven, magh[374-vlg.]
Hy uwen eedt, zoo hoogh bevestight, hooren.

E d i p u s :

Hy zal zich niet of min aen woorden stooren,[376 vlg.]
Die onbeschroomt een schelmstuck durf begaen.

R e y :

Daer komenze met dien waerzegger aen.[378 vlg.]
Hy zal hem haest ontdecken naer ons wenschen:
Want dees alleen, uit zulck een tal van menschen,
De waerheit spreeckt door inspraeck van de Goôn.

E d i p u s :

Waerzegger, die het alles stelt ten toon,[382]
En blindling al het weetbaere op kunt vissen,[383]

367 *'t geeftme vreemt:* het bevreemdt mij.
368 *al 't ander* ...., d.i.: alles, buiten wat T. zal kunnen zeggen; *dus .... voorheenen:* wat van oudsher als gerucht de ronde heeft gedaan.
370 *ick toetse* ....; Lat.: considero (omnes sermones): neem in overweging.
371 onjuist, als het Lat.; Gr.: 'men zei dat hij gedood werd door reizigers'.
372 *en .... was* toevoegsel.
373 Waarschijnlijk is de Gr. tekst bedorven en moet men met verschillende uitgevers van Soph. i.p.v. 'maar die het z a g is niet te zien' lezen: 'maar die het d e e d ' enz. (dus *idont'* in de Gr. tekst zal moeten zijn *drōnt'*); dan eerst sluit vs. 374 logisch aan.
374-vlg. *wie straf ontziet*, onjuist; Soph.: 'zo hij maar enigszins toegankelijk is voor vrees' (nl. voor de noodlottige gevolgen van de uitgesproken v l o e k b e d e : *de eedt, zoo hoogh bevestight* = zo duur bezworen, vs. 375 en vgl. vs. 348); *toeven*, nl. om zich aan te melden; *magh .... hooren:* wanneer hij hoort.
376 vlg. Soph, duidelijker: 'wie voor een (vloek-brengende) dààd niet terugdeinst, zal ook niet bevreesd zijn voor een (vloek-over-hem-afbiddend) woord'; *min* (minder): slechts in geringe mate, nauwelijks.
378 vlg. Het Gr. heeft: 'Maar daar is èèn, die hem ontmaskeren zal; - zie, daar naderen zij met den goddelijken ziener'. Reeds het Lat. is verknoeid; mede daardoor gaat in V.'s vert. het indrukwekkende verloren.
382 *stelt ten toon* (die alles aan het licht brengt), toevoegsel.
383 *blindling;* bij Soph. behoort dit (= 'schoon niet ziende') bij '*gij kent*' (zie vs. 386) in de zin van: schoon niet uit aanschouwing (Tir. is blind). Tengevolge van de dubbelzinnige plaatsing in de Lat. vert. heeft V. het ten onrechte verbonden met het voorafgaande; *het weetbaere* enz.,

De hemelsche en oock aertsgeheimenissen,

bij Soph. twee paren; Gr.: ‘gij die het al beheerst (= doorschouwt), zowel het *leerbare* als het *verborgene*, het *hemelse* zowel als het *aard-betredende*’ (= wat langs aardse paden gaat); V.'s *aertsgeheimenissen* is een versterkte weergave van het ‘verborgene’ (Lat. *arcana*) en betekent: diepe verborgenheden (vgl. *diep* in 385); er is hoogstens een woordspel met *aerde*.

Begraven diep in d'aerde, ziet, en vat;[385]
Gy kent den noot, de pest, die al de stadt[386]
Zoo deerlijck plaeght. wy hoopen en vertrouwen[387]
Dat gyze alleen zult helpen, en behouwen:
Want Febus, of 't u onbekent waer, gaf[389]
Den afgezant, om d'oirzaeck van dees straf
Gezonden, dit tot antwoort op zijn vraegen,
Dat deze stadt te vryen stont van plaegen,[392]
Indien men kon opspooren wie den heer,
Uw' koning, dus onnozel velden neêr,[394]
Hen strafte aen 't lijf, of dreefze in ballingschappen[395]
Ten lande uit. gy die Godts verborge stappen[396]
Ontdeckt, en u op wichlery verstaet;
Verbergh ons niet uw inzicht, uwen raet.
Ick bid bevry u zelven, en dees stede,
En my met een, en wasch den dooden mede[400]
Van zulck een smet. wy allen stellen nu
In dezen noot ons hoop alleen op u:
Want heerlijck is 't, en een godtvruchtigh teicken,[403]
Naer zijne maght het volck de hant te reicken.[404]

T i r e s i a s :

Helaes, hoe zwaer is 't wijs te zijn in raet,
Daer wijzen raet den wijzen helpt noch baet![406]
Ick, die dit zagh en wiste, moght wel schroomen,
En had geensins behooren hier te komen.[407-408]

E d i p u s :

Wat's d'oirzaeck dat gy droevigh herwaert quaemt?

385 *begraven .... in d'aerde;* V. onjuist in navolging van het Latijn: *sub-terranea;* voor de bet. van het Gr. zie de vorige aant.
386 *gy kent*, zie de aant. bij vs. 383 (*blindling*).
387 *wy hoopen* ...., onjuist (= Lat. *speramus*); Gr,: 'wij v i n d e n in u den enige, die' .... (zij hòpen niet, zij wèten het).
389 *of:* voor het geval dat.
392 *te vryen stont:* bevrijd zou worden.
394 *dus onnozel* (zo onschuldig), toevoegsel.
395 *aen 't lijf:* met de dood; *ballingschappen*, dikwijls door V. in 't mv. gebruikt.
396 Soph. spreekt eerst in 't bijzonder van openbaring door vogel-tekens (kreten), dan algemeen, van wichelkunst.
400 *wasch* .... onjuist, als Lat.; Gr.: 'en bevrijd *ons* van de gehele moord-smet'.
403 *en .... teicken*, toevoegsel (een bewijs van godsvrucht).
404 *het volck*, op grond van onjuist Lat. (*homines* juvare). Het Gr. heeft, zoals vaker aan het slot van een lange passage, een algemene sententie: '(Bedenk), *voor den mens* is het de schoonste aller inspanningen heil te stichten, zoveel hij dit kan en vermag'.
406 *wijzen raet:* de raad der wijzen; V. plaatst hier de niet door een lidw. voorafgegane genitief zò voor het geregeerde substantief, zodat de genitiefbetrekking alleen uit het verband is op te maken en de combinatie *wijzen raet* nadert tot een samenstelling van het type armendokter, gekkenwerk; vgl. hierbij Van Helten § 264a.
407-408 Reeds het Lat. is onjuist. Gr.: 'ik moet dit vergeten hebben, anders ware ik hier niet gekomen'.

T i r e s i a s :

Ontslame. gy en ick, gelijck 't betaemt,[410]
Onze avontuur veel lichter zullen draegen,[411]
Zoo gy my hoort.

E d i p u s :

dat waer niet recht. de plaegen[412]
Der stede, noch haer heil gehengen 't niet.[412-413]
Zy voede u op. zoudt gy, in dit verdriet,
Van 't ooghmerck des orakels haer versteecken?[415]

T i r e s i a s :

Ick hoore u niet bequaem en tijdigh spreecken,[416]
En duchte dat my 't zelve niet gebeur'.[417]

R e y :

Om Godts wil, zwijgh toch niet, ziet gy hier deur;
Naerdien wy alle u dus ootmoedigh smeecken.[418-419]

T i r e s i a s :

Gy zijt niet wijs genoegh hier in te spreecken:[420]
Ick zal geensins dit melden, om u niet
t'Ontvouwen uwe elenden, en verdriet.

E d i p u s :

Wat zeght gy? zwijghtge, en weet gy 't? wiltge ons allen
Verraeden, en de gansche stadt zien vallen?[424]

T i r e s i a s :

Ick zoecke my noch u tot last en leedt
Te strecken. hoe? hoe zijt gy zoo gereet[426]
My dit te last te leggen, en te vergen?
'k Heb geen gehoor by u.

E d i p u s :

gy zoudt met tergen[428]
Den besten wel vergrammen. booswicht, wat?[427-429]
Zult gy het niet ontdecken, en dus prat[430]
Volharden, stijf en onverzet van zinnen?

410 *gelijck 't betaemt*, zinledig toevoegsel.
411 *avontuur:* lot.
412 zo gij gehoor geeft aan mijn verzoek.
412-413 *De plaegen ... niet;* Gr.: ‘noch getuigend van liefde voor Uw stad.’
415 onjuist; Soph.: ‘de godsspraak van uw mond haar onthouden.’
416 *bequaem en tijdigh* ter vert. van *opportune:* naar de eis van het ogenblik (hendiadys).
417 en koester vrees dat ook mij dit gebeure (Latijn: timeo *ne;* dit verklaart Vondels *niet*).
418-419 Een andere en betere overlevering laat deze woorden door Oed. zeggen; *ziet .... deur:* indien ge deze geheimenissen doorziet.
420 op te vatten als terugslag op *alle* in vs. 419: jawel, gij *allen* mist hier immers ook het inzicht.
424 *verraeden*, hier in de betekenis van *prodere:* in de steek laten.
426 V.'s vert. stamt weer uit de onjuiste Lat. weergave. Gr.: ‘waarom dit doelloos vragen?’
428 Gr.: ‘gij zult van mij niets te horen krijgen’.
427-429 *gy .... vergrammen* is in het Gr. de motivering van het smaadwoord *booswicht* (de Lat. vert. heeft dit niet begrepen); *den besten;* Soph.: (zelfs) een steen.
430 *prat:* met trotserende weerbarstigheid.

T i r e s i a s :
Gy schelt my voor weêrbarstigh, en daer binnen

In uw gemoedt heeft wrevel haer verblijf:[432-33]
Dat zietge niet, en noemtme stuur en stijf.[434]

E d i p u s :

Wie steurt zich niet, als hy van u moet hooren,[435]
Dat gy de stadt verkort, en laet verloren?[436]

T i r e s i a s :

Dit zal geschiên, al sprack ick niet een woort.[437]

E d i p u s :

Wat zal geschiên? ontdeck dit, als 't behoort.

T i r e s i a s :

Ick zegh niet meer, al zoudtge my bezwaeren.[439]
Nu raes vry, lust het u dus uit te vaeren.

E d i p u s :

Ick aengeterght, zal onbewimpelt nu[441]
Ontdecken wat mijn geest gevoelt van u.
't Leght zoo by my: wy houden en vertrouwen[443]
Dat gy de hant hebt aen dien moort gehouwen,
Den neêrslagh zelf met uwe hant volvoert.[445]
Zaeght gy den moort begaen, die 't lant beroert;[446-vlg.]
Ick zegh, gy hebt dat stuck alleen bedreven.

T i r e s i a s :

Is 't waer? ick zegh uw vloeck, elck toegedreven
Zoo gruwelijck, beklaeght u: want voortaen[449]
Geen burger magh u meer ter spraecke staen,
Noch ick, die u voor godtloos schatte, een peste,[451]
Een schantvleck van het algemeene beste.

E d i p u s :

Dus schaemteloos en los en onberaên
Te spreecken? meent gy noch uw straf t'ontgaen?

432-33 *weêrbarstigh .... wrevel;* Vondel heeft zich bij de vertaling van 't Lat. *iram* - een niet-passende weergave van 't Gr. *orgèn* - gericht naar respectievelijk vs. 430 vlg. en 435 vlg. Tiresias bedoelt met *orgè:* grimmige hardnekkigheid, respectievelijk in 't vasthouden aan de *weigering* bij den *een*, aan de *eis* bij den *ander*. Oed. echter vat het blijkens zijn antwoord op als *gramstorigheid* (vs. 435). (Vondels vert. is hier - in verband met de ongelukkige Lat. weergave - wel doordacht).

434 *stuur* en *stijf:* stuurs en stijfkoppig.

435 *zich steuren:* verstoord, gramstorig, boos worden; zie verder de vorige aant.

436 *verkort:* te kort doet (in haar eer); *en .... verloren:* en lijdelijk haar rampspoed aanziet.

437 *dit*, onjuist, gelijk Lat. Het zal *vanzelf* geschieden, ook zonder mijn woorden.

439 *al .... bezwaeren:* al zoudt gij het mij lastig maken (toevoegsel).

441 *aengeterght:* tot gramschap geprikkeld.

443 *'t leght .... my:* zo (dit) is mijn mening; *wy .... vertrouwen:* wij houden ons overtuigd.

445 Onjuist; Soph.: 'ja, de doodslag hebt volvoerd, alleen niet *eigenhandig*.'

446-vlg. Lat. en V. onjuist. Gr.: 'en zo gij *ziende* waart, zou ik ook van de uitvoering van de daad *u alleen* betichten.'

449 *beklaeght u* (treft *u* als beklaagde); Gr.: 'gij zijt het zelf die valt onder de bepalingen van Uw edict' (uw openlijke afkondiging; zie vs. 303-06 en 450).

451 *schatte* (teg. tijd): acht; *godtloos;* versta: zondig; volgens de Gr. opvatting gold ook de *onbewuste* moordenaar als besmet door zondebedrijf; *moreel* is Oed. volkomen onschuldig; zie zijn eigen woorden in de aanhaling uit de 'Koloneesche Edipus', op blz. 855 -; Ook het woord *schantvleck* (vs. 452) wekt verkeerde voorstellingen; Soph.: 'bezoedeling'.

T i r e s i a s :

Ick benze ontgaen, en steune op kracht van waerheit.[455]

E d i p u s :

Wie leerde u dus te spreecken? sproot dees klaerheit
Uit wichelkunst?

T i r e s i a s :

Uit uwen mont. gy praemt[456-57457]
En dwingtme klaer te spreecken, als 't betaemt.

E d i p u s :

Wat dwing ick u? laet my dit noch eens hooren,[459]
En beter, en veel klaerder dan te voren.

T i r e s i a s :

Verstontge dit niet klaer genoegh met smert?[461]
Of vraegtge, op dat gy my noch terght, en tart?[462]

E d i p u s :

Ick vraege naer geene openbaere stucken:[463]
Maer echter pas het noch eens uit te drucken.[464]

T i r e s i a s :

Ick zegh gy zoeckt den moorder, en voorwaer
Zijt zelf alleen de koningsmoordenaer.

E d i p u s :

Niet ongestraft zultge op uw vrye voeten[467]
My tweemael stout beschuldigen, maer boeten
Dit lasterstuck.

T i r e s i a s :

Zal ick dan noch al meer
Beschuldigen, op datge u feller weêr
Op my vergramt?

E d i p u s :

Zegh wat u lust te zeggen:[469-71]
't Is toch vergeefs.[472]

T i r e s i a s :

455 *en* (hier redengevend): want.
456-57 Versta: waardoor hebt gij die zekerheid? *sproot* .... is onjuist; Gr.: 'toch zeker niet dank zij uw wichelkunst?'
457 *uit uwen mont;* bedoeld wordt: dank zij *U*, want gij hebt mij, terwijl ik weerstreefde, gedwongen (*gepraemt*) duidelijk te spreken; *als 't betaemt*, zinstorend toevoegsel.
459 *wat:* tot welke uitspraak.
461 *met smert* (smart): toevoegsel.
462 onjuist; Soph.: 'of wilt ge mij veeleer op de proef stellen?'
463 *geene .... stucken:* geen dingen die mij (reeds) duidelijk zijn.
464 *pas .... uit te drucken*, omschrijving voor de imperatief: druk .... uit.
467 *op .... voeten*, toevoegsel.
469-71 *dan* en *al* zijn zinstorende toevoegsels; de nadruk valle op *meer;* Gr.: 'zal ik *nog meer* zeggen, opdat ge *nog meer* vertoornd wordt?' vgl. *zeggen* in 471.
472 *vergeefs*, hier vert. van 't Lat. *frustra:* ijdele praat.

Gy gaet onwetend leggen
Op 't bedde met de waertste, die u smeeckt,[473]
En ziet niet in wat zwaericheit gy steeckt.[474]

473 *de waertste:* Gr.: ‘die uw naaste verwant is’ (uw moeder).
474 *zwaericheit:* ellende.

E d i p u s :
Meentge ongestraft dit stadigh uit te smijten?

T i r e s i a s :
Zo waerheit gelt, noit bang voor tegenwrijten.[476]

E d i p u s :
De waerheit gelt, of menze in u niet vint:[477]
Want uw verstant, gehoor, en oogh zijn blint.

T i r e s i a s :
Rampzalige, gy durft my dit toebijten,
Dat elck eerlang u smaedigh zal verwijten.[479-80]

E d i p u s :
Uw blintheit dient tot uw behoudenis.
Ontbrack 't u niet aen oogen, hou gewis
Gy zoudt niet lang noch my, noch die vermogen
Het licht te zien, aenschouwen met uwe oogen.[481-84]

T i r e s i a s :
Het nootlot laet niet toe dat gy my doot:
Dit hangt aen Godt Apol, mijn hulp in noot.[485-86]

E d i p u s :
Kunt gy zoo braef, of Kreon dit stoffeeren?[487]

T i r e s i a s :
Neen, Kreon geeft geen stof om u te deeren:
Maer gy alleen zijt oirzaeck van uw leedt.

E d i p u s :
O rijckdom, rijck, en kunst, die wijt en breet[490-vlg.]
De kunst beschaemt, wat moetge al nijts verdragen,
Terwijl 't geluck ons dient by onze dagen!
Nu Kreon, eerst mijn vrient, zoo trou voorwaer,[493]
Ophitsende dien snooden guichelaer,[494]

476 *zo*, op te vatten als zo lang als; *tegenwrijten:* tegenworstelen (die nooit bevreesd is voor heftig verzet; vgl. 455).
477 *of .... vint:* al vindt men ze bij U niet (Soph.: 'alleen voor *U* niet').
479-80 *dit ... dat:* dingen ... die.
481-84 Onjuist, gelijk de Lat. vert. De ten grondslag liggende Gr. tekst heeft bovendien het onjuiste *blepsai* i.pl.v. *blapsai*. Gr.: 'u voedt alleen de nacht; mij noch een ander die het licht ziet, kunt gij ooit schaden.'
485-86 Gr.: 'zo is het; immers niet ik ben het die naar de beschikking van het lot U ten val zal brengen; dáàrtoe volstaat de macht van Apollo, die zorg zal dragen dat dit wordt voleind.' Vond. = onjuist Latijn.
487 Men denke zich het verband zò: Tiresias noemt Apollo's naam, en plotseling krijgt nu Oedipus argwaan tegen Kreon, die immers van Apollo het 'orakel' heeft meegebracht; *braef stoffeeren:* fraai verzinnen.
490-vlg. Gr.: 'O rijkdom, koningschap (= *rijck* bij V.), en gij bekwaamheid, uit-heffend boven (anderer) bekwaamheid in (de wedkamp van) d i t e e r z u c h t v o l l e l e v e n , - welk een vracht aan afgunst bergt gij in u!' In vs. 492 steunt Vondels vert. op de onjuiste Lat. weergave: 'i n q u a d a m v i t a e f o e l i c i t a t e'.
493 *eerst:* aanvankelijk (= onjuist Lat.); Gr.: van oudsher.
494 *guichelaar* (goochelaar); Lat. *praestigiator* (Gr. *magos*, bedoeld als schijnvrome zwendelaar).

495 Lantlooper, en bedrieger, die op gunsten,[495]

495 *lantlooper;* Lat. circumforaneus, een hier niet passende betekenis; Gr. *agurtès* (vgl. Kiliaen, landloper: medicus *circumforaneus*, agyrta); de bedoeling is: ‘inzamelaar’ (quasi voor godsd. doeleinden); *op gunsten*, toevoegsel.

En eige baet gestelt, doch blint in kunsten,[495-96]
Al heimelijck door loze laegen my
Versteecken wil van deze heerschappy;[498]
My, zonder dat ick vorderde door laegen,[499]
Van al de stadt vrywilligh opgedragen.
Waerzegger, nu zegh op dan, het wort tijt.
Zegh op hoe gy hier van verzekert zijt:[502]
En waerom hebt gy niet, [toen Sfinx, zoo vinnigh,[503-vlg.
Zoo fel van aert, zijn vraegen dubbelzinnigh
De burgery te raên gaf,] door uw' raet
Den burger opgeholpen met de daet?
Want zulck een vraegh en raetsel recht beseffen,
Kon geen gemeen verstant verstaen, noch treffen[507-08]
Recht op zijn hooft. dat raetsel eischte een' man,
Die waerheit zien, en openbaeren kan:[509-10]
Dit hebt gy niet ontdeckt door wichlerye,[511]
Noch door uw' Godt: maer ick alleen, een vrye,[512]
Ick Edipus quam onbekent en vremt,[513]
Trof's raetsels zin, en heb 't gedroght getemt[514]
Door mijn verstant, en niet door vogelteken.
Nu wiltge my van rijck en troon versteecken,[516]
Om zelf de naeste aen Kreons zy te staen:[517]
En 't schijntme toe [wil hier geluck toe slaen][518]
Dat gy, en hy, die groeit in dit stoffeeren,[519]
Tot groote scha des burgers zult regeeren:[520]
En zoo ick, lang door ramp beproeft alom,[521]
Geen acht sloegh op uw' hoogen ouderdom,

495-96 *op .... gestelt;* het Gr. heeft: '*een scherp oog* hebbend voor eigen voordeel', die alleen maar *ziet* waar het eigen voordeel betreft, in honende tegenstelling met: *blint in kunsten* (in zijne kunst).

498 *versteecken van:* (ver)stoten uit.

499 *vorderde;* er om vroeg, zegt Soph.; *door laegen:* met gebruikmaken van intrigues (storend toevoegsel).

502 *hoe*, onjuist (= Lat.); Gr.: 'waar' (bij welke gelegenheid); *verzekert*, foutieve vert. van Lat. *certus* = betrouwbaar. Oed. vraagt: waar hebt gij ooit *bewezen* inderdaad een *ziener* te zijn? Zò sluit vs. 503 aan.

503-vlg. *Sfinx .... te raen gaf;* Soph. bondiger (de 'zangster-hond', het zingend monster).

507-08 *want*; Gr.: en tóch; *zulck .... beseffen* (doorzien) is als object te denken bij *verstaen* (508); *raetsel* alleen bij *treffen* (vgl. vs. 514).

509-10 *een' man* ....; bij V. verdwijnt de hatelijkheid; Gr.: 'waarzegkunst'.

511 versta: niet gij; *wichlerije;* Soph.: 'vogeltekens' (zie 515).

512 *door uw' Godt;* Soph.: 'door ingeving van *enigen* God'; *een vrye* (toevoegsel): een willekeurig iemand (*los* van deze gehele zaak staande).

513 *onbekent en vremt;* Soph.: 'niets wetend'; V. zal hier het Lat. *ignarus* wel *passief* hebben opgevat.

514 *getemt:* bedwongen.

516 *nu wilt ge;* Soph. scherp: 'ik, dezelfde dien gij nu ....'

517 *zij* is onjuist; versta: om zelf een plaats in te nemen naast Kreons troon.

518 *wil .... toeslaen*, toevoegsel.

519 *die .... stoffeeren:* die zijn welbehagen schept in dit leugenachtig complot; Soph.: 'die dit (listig) ineen heeft gezet'.

520 onjuist, als het Lat.; Gr.: 'g e e n v r e u g d e z u l t b e l e v e n aan uw (zogenaamd) v e r d r i j v e n v a n d e s m e t' (Lat.: 'c u m m a g n o m a l o . . . . r e g n a t u r u s e s s e , waarbij het eerste deel goed bedoeld (tot *uw* groot onheil), maar door V. niet begrepen is.

521 *lang .... alom*, toevoegsel.

'k Had u dees drift alree verleert met smerte.[523]

523 *drift* (bij drijven; vgl. vs. 835; Lat.: quae agis): dat wat gij najaagt.

R e y :

Wy neemen uw gespreck met ernst ter harte,[524]
En 't schijnt ons dat de toorne u bey vervoert:
Doch 't past niet dit te handlen, dus ontroert,[526]
Maer liever ga te slaen, en t'overweegen[527]
Waerin de zin der godtspraecke is gelegen.

T i r e s i a s :

Schoon gy regeert, noch voeght het u naer reên
Te spreecken, en te hooren. dit's gemeen
En even schoon, en recht van wederzye.[529-31]
Ich diene u niet, maer 't hooft der wichlerye,[532]
Apollo, noch verlaetme op Kreons maght.[533]
Dit zegge ick u, dat gy, die onbedacht[534]
Mijn blintheit my verwijt, en met uwe oogen
Het licht ziet, niet eens ziet, van mist betogen,[535-36]
In welck een ramp gy steeckt, noch waer gy zijt,[537]
Noch met wat bloet gy woont, tot uw verwijt.[538]
Of weetge niet van wien gy zijt gesproten,
En hoege u draeght, als vyant van uw loten?
Hoe levenden, en dooden te gelijck,
Uw moeders en uw vaders vloeck, u 't rijck[542]
Ontzeggen, en afgrijsselijck verwijzen?[539-543543]
Gy, die nu klaer het hemelsch licht ziet rijzen,
Zult blint eerlang omdwaelen dagh en nacht.
Wat haven, wat geberghte zal uw klaght
Niet hooren, en nagalmen op dat kermen,[546-47]
Als gy verstaet wat bruit gy naemt in d'armen,[548]

524 De Gr. tekst luidt, vrij vertaald: naar onze bescheiden mening (maakt gij beiden de indruk dat...)
526 *dit te handlen:* deze zaken te behandelen; *dus ontroert:* in zo heftige gemoedsbeweging.
527 *ga slaen*, syn. van *overweegen*.
529-31 Soph.: al zijt *gij* ook koning, toch dien *ik* als uw gelijke te gelden wat betreft het recht van gelijkwaardig wederwoord; daarin ben ook *ik* souverein; *naer reên* (ex aequo): in gelijke mate (maatverhouding); *evenschoon*, variatie van *gemeen* (vgl. Deel VII, blz. 94-95; *Aen.* X, vs. 1310).
532 Soph.: ‘want ik ben niet uw rechteloze dienstknecht, maar die van (mijn god) Apollo.’
533 *noch* ....; Gr.: ‘vandaar dan ook dat ik nooit als beschermeling van Kreon beschreven zal staan.’
534 *onbedacht* (toevoegsel): in (driftige) onbezonnenheid.
535-36 *en .... ziet* (als Lat.); versta: *hoewel* gij met uw ogen ....; *van .... betogen*, toevoegsel.
537 *zijt;* versta: woont (nl. in 't huis van uw vader).
538 *noch .... woont:* noch met wie gij huist; *tot uw verwijt*, zinstorend toevoegsel.
542 Hier dient een nieuwe zin te beginnen en wel een bevestigende: ‘een wraakfurie met dubbele zweep, van vader en moeder, zal u straks uitdrijven uit dit land’ (ook Jocaste zal door Oedipus' ‘schuld’ sterven).
539-543 De vraag dient te eindigen achter vs. 539 (*gesproten*); *of weetge niet* .... moet zijn: weet ge van wien ge een zoon zijt (neen immers); *en hoege* ....; versta: het is u onbekend dat ge een vijand zijt van de uwen, zo in de onderwereld (uw vader), als op aarde (uw moeder).
543 *verwijzen:* het land uitwijzen.
546-47 Een andere opvatting is: welk oord zal niet een haven uwer klachten worden (vgl. Boutens' vertaling en de uitg. van Jebb).
548 *bruit:* jonggehuwde vrouw.

Rampzaligh met een koningin verknocht,[548-49]

548-49 Onjuist, als Lat.; Gr.: ‘wanneer gij leert kennen de onzalige baai, (nl.) uw huwelijk in eigen huis, waarin gij zijt binnengevaren na zegenrijke reis’; *verknocht:* verbonden.

En welck een' staert van rampen onbedocht[550]
Gy nasleept, en wat jammeren uw vruchten[551]
En u noch staen te vrezen, en te duchten!
Behaeght het u, tast my en Kreon aen.
Geen snoder schelm en booswicht zal vergaen,[554-vlg.]
Als gy alleen.

E d i p u s :
staet ons die smaet te doogen,
Te hooren? vlught gy noch niet uit mijne oogen?[556]
Vertrecktge niet ten hove uit naer uw stê?

T i r e s i a s :
Ick was niet dan op uw ontbieden ree.[558]

E d i p u s :
Ick wist niet datge uw dwaesheit dus zoudt uiten:
'k Had anders traegh u hier gedaeght van buiten.[560]

T i r e s i a s :
Wy schijnen dwaes by u, en zonder prijs:
Maer scheenen by uwe ouders kloeck en wijs.

E d i p u s :
Wie zijnze? zegh, wie kent ons voor zijn telgen?[563]

T i r e s i a s :
Dees dagh zal u voortbrengen, en verdelgen.[564]

E d i p u s :
Gy spreeckt bedeckt, en duister te verstaen.

T i r e s i a s :
Gy zijt de man, die raedtsels best kont raên.

E d i p u s :
Verwijtge my daer prijs door is verworven?[567]

T i r e s i a s :
Uw avontuur heeft u alom bedorven.[568]

550 *onbedocht:* zonder dat gij het weet.
551 *uw vruchten en u;* Soph.: ‘in gelijke mate voor ú en voor uw kinderen’; bedoeld worden de beide zonen Eteocles en Polynices, die in een strijd om de heerschappij over Thebe de dood zullen vinden, en hun zuster Antigone, die wegens het bewijzen van de laatste eer aan den gesneuvelden ‘landverrader’ Eteocles, met de dood zal worden gestraft.
554-vlg. onjuist (= Lat.); Gr.: ‘geen mens ooit zal jammerlijker te gronde gaan dan gij.’
556 matte vertaling van een sterk-bevelende vraag (wilt ge wel eens ....).
558 *ree:* gereed, bereid te komen; Bilderdijk vert. duidelijker: ‘'t Was op uw' last alleen, dat ik mij hier begaf.’
560 *traegh* (L. ‘tarde’): niet licht.
563 *telgen:* telg.
564 prachtig weergegeven; versta: deze dag zal zowel uw afkomst onthullen als uw ondergang brengen.
567 Gr.: ‘smaad mij maar in zaken, waarin gij *zult moeten* erkennen, dat ik groot ben.’
568 Gr.: ‘toch was 't juist uw geluk (bij 't oplossen v.h. raadsel) dat uw ondergang bewerkte’ (Lat.: ipsa u t i q u e fortuna; V. heeft dit aangezien voor u b i q u e , vandaar: *alom*).

E d i p u s :
'k Getrooste 't my, beschutte stadt en lant.[569]

569 *beschutte:* ik beschutte (immers ....).

T i r e s i a s :
'k Ga heen. gy knaep, nu leime by de hant.

E d i p u s :
Hy ley hem wech: want langer hier te toeven,
Verwert dit werck, daer wy eene uitkomst hoeven.[572]
'k Ontga door uw vertreck dees moeilijckheên.[573]

T i r e s i a s :
'k Vertreck, nu ick u klaer ontvoude 't geen
Waerom men my ten hove hadde ontboden,
En vreesde u niet: want gy my niet zult dooden.[574-76]
Dit zegge ick u met errenst, dat dees man,[577]
Dien gy dus zoeckt, hem dreigende met ban
En vloeck, en straffe, om Laius moort t'ontwinden,[579]
Die zelve man is hier in stadt te vinden,
En t'onrecht voor een' vremdeling geacht:[581]
Want hy is een inboorling, van geslacht
Een recht Thebaen, en burger dezer veste.
Elende is hem beschoren. blint ten leste,
En pracher, arm van middelen, zal hy[585]
Met eenen stock in vreemde heerschappy[586]
Vertrecken: en de waerheit wil betoonen[587]
Dat hy is broêr en vader van zijn zoonen,
En teffens zoon en man, och al t'onwaert,[589]
Der vrouwe, die hem heiloos heeft gebaert:
Dat hy, by haer in bloetschand dus gezeten,[591-vlg.]
Zijn vader heeft vermoort en dootgesmeten.
Vertreck nu, lust het u, en ga in 't hof,
En vorsch het na: en zoo gy endtlijck stof[594]
Van valscheit vint, en u van my bedrogen,[595]
Zoo achtme een' dwaes' waerzegger, stout op logen.[596]

572 *verwert* enz.: (*uw* toeven) belemmert dit werk; *daer:* in de omstandigheden dat, terwijl.
573 *dees moeilijckheên:* de overlast, ergernis, die gij mij aandoet (Lat. 'molestus', vgl. aant. 749).
574-76 Gr.: 'Ik ga (zie nl. 570), o m d a t ik gezegd heb datgene, waarvoor ik hier was gekomen; n i é t , o m d a t i k u e n u w g r a m s c h a p z o u d u c h t e n , nimmer toch kunt gij mij vernietigen. En (dat gij 't nogmaals hoort) ik zeg u dit' enz. Wat volgt is tartende herhaling van het vroeger reeds gezegde; V.'s *en vreesde u niet* is bedoeld als: zonder u te vrezen (bij *ontvoude*).
577 *met errenst:* met nadruk (toevoegsel).
579 *ontwinden:* ontdekken (nl. de toedracht).
581 en ten onrechte wordt hij beschouwd als een vreemdeling (niet-ingeborene).
585 *pracher:* bedelaar; bij Soph. volgt: 'in plaats van (zoals thans) rijk'; met *arm van middelen* bedoelt V.: verstoken van middelen.
586 *met eenen stock:* Lat. nl. 'baculo nixus', Gr. tekenend: 'met een stok v o o r z i c h u i t t a s t e n d ', nagevolgd door Seneca, *Oed.* 671: 'baculo senili triste p r a e t e m p t a n s i t e r '; *heerschappij:* gebied, land.
587 *betoonen:* uitwijzen.
589 *och .... onwaert*, toevoegsel, evenals *heiloos* in 590.
591-vlg. dat hij èn huwelijksdeelnoot èn moordenaar is van zijn vader; *doodsmijten:* doodslaan.
594 *vorsch het na;* versta: overpeins het in uw gemoed.
595 *vint*, nl. bij mij.
596 *zoo achtme;* versta: zeg dán (eerst) dat ....; *stout op logen:* vol overmoedige trots op leugenachtige verzinsels. - Bovenschrift: *keer* is letterlijke vertaling van *strophe;* het koor (= *khoros*, van *khoreuein:* een reidans uitvoeren) begeleidde nl. het gezongen lied met dans,

*

I. K e e r :
Wie magh het wezen, en waer steeckt
De man, van wien Apollo spreeckt,
En galmt uit Delfis holle klippen
Door zijn waerzeggers mont en lippen,[597-600]
Dat hy met zijn bebloede hant
Het grootste schelmstuck van het lant
Bedreven heeft. 't is tijt met paerden[603]
Te vlieden, en de vlught t'aenvaerden:
Want Godt Jupijns vergramde zoon[605]
Wil, toegerust uit zijnen troon[606]
Met vier en blixem, en 't verbolgen[607]
Onschuwbre nootlot hem vervolgen:

I. T e g e n k e e r :
Want van Parnassus top, vol sneeu,[609 vlg.]
Loopt een gerucht en lantgeschreeu,
Dat elck hem, die zich wil versteecken,[611]
Vast naspoort in de steenrotsstreecken,[612]
En bosch, en hol: gelijck een stier
In 't eenzaem omdwaelt gins en hier,
En loeit. dees balling, droef aen 't zuchten,[615-vlgg.]
Pooght dus de godtspraeck snel t'ontvlughten,

d.i. rythmische bewegingen en wendingen; keer en tegenkeer (*antistrophe*) hebben dezelfde compositie.

* TEKSTKRITIEK: vs. 608. In U. 624, 626 en 627 staat *nootloot*.

597-600 Soph.: ‘Op wien doelt het woord van 't orakelend Delphisch rotsgesteent?’; metonymisch noemt de dichter i.p.v. Apollo zelf de hem heilige berg (de Parnassus, vgl. 609), op welks helling Delphi lag. Voor Vondels uitbreiding (*galmt* en *holle*) verg. de beschrijving van de spelonk der Cumese Sibylle, Dl. VI bl. 76; een *waarzegger* was er niet te Delphi, de god sprak bij monde van een priester*es* (de Pythia).

603 *tijt* (nl. door hem); *m e t paerden;* Vond. heeft de ablat. comparat. in: ‘velocibus equis celerius’ aangezien voor een instrumentalis; Gr.: ‘rapper dan windvlaag-snelle paarden’.

605 *zoon*, nl. Apollo.

606 *toegerust* enz.: gewapend met de bliksem van zijn vader Jupiter; *uit zijnen* (J.'s) *troon* is een zakelijk juist toevoegsel.

607 *en* (tezamen met) *'t verbolgen* enz.; Gr.: ‘en angst-aanjagend komen mét hem de nimmer missende furiën van de dood’; *onschuwbre* = Lat. ‘inevitabile’; V.'s *nootlot* is onjuist (= Lat. ‘fatum’).

609 vlg. Gr. ‘H e l v l a m d e , van Parnassus' sneeuwkruin lichtend, voor kort het G o d s w o o r d ’, vlg. aant. 597; in vs. 610 geeft Vondel per hendiadys het verkeerd begrepen Lat. ‘fama’ weer (zie aant. 206); *loopt* berust op Lat. ‘incensa est’, overdrachtelijk door V. opgevat als: aangezet; Soph. heeft hier het beeld van een v u u r - s i g n a a l in de nacht, vgl. het begin van Aeschylus' Agamemnon, waar het bericht van Trojes val door vuurseinen van berg tot berg wordt overgebracht naar Mycene.

611 bevelend, dat ....; *hem die* enz.: Gr.: ‘hém, den onbekende’.

612 Na *naspoort* volgt in het oorspronkelijk niet als bij V. een z a k e l i j k e plaatsaanduiding, maar een opzichzelf staande v e r b e e l d i n g ; het koor ziet den door Apollo's woord opgejaagden booswicht voor zich als een ver van de kudde zwervenden dollen stier, geplaagd door een brems (zie aant. 618); Gr.: ‘Hij doolt in het wilde woud, door holen en rotsen, een stier gelijk’.

615-vlgg. *en loeit* is een storend toevoegsel; *balling:* eenzame zwerveling; Gr.: ‘elléndig zet hij ellendige voeten in eenzaamheid, staag van zich werend de stem van 't navel-midden des aardrijks’ (d.i. van Delphi); *die hem v e r r a e t* enz. is verkeerde vertaling van het Lat.: ‘ex medio orbe p r o d i t a (uitgezonden) oracula’, opgevat als: midden in de wereld (vgl. *in alle steên*) hem v e r r a d e n d .

Die hem verraet in alle steên:

Maer och, 't gerucht snort om hem heen,
Met zijne vlugge en snelle pennen.
Hy kan den naklanck niet ontrennen.[618-20]

II. K e e r :

De wijze en ziende blindeman,[621]
Melt gruwlen, grooter als men kan[622 vlg.]
Ontkennen, of met reden stuiten.
Ick twijfel wat my staet te sluiten,[624]
Hang tusschen hoop en vrees gevat.
Ick sluit niet, zie nu dit, dan dat.[626]
Wy hoorden noit voorheen, noch weeten
Wat twist alle eendraght heeft versmeten,
En Polybus, en Labdakus
In hunne zoonen fel aldus
Laet worstelen. op welcke blijcken[627-631]
Zal ick met reden vonnis strijcken,
En Edipus, daer 't volck om zucht,
Verwijzen op een los gerucht?[631-34]
Zal ick nu Labdakus hanthaven,
Om naer te vorschen, naer te draven,
Te zoecken welck een vreemdeling,
Ons onbekent, dien moort beging?[635-38]

II. T e g e n k e e r :

Maer Godt Apol, en Jupiter[639]
Zijn wijs, zien elx bedrijf van ver.[640]
Dat nu waerzeggers, hoe vermeeten,[641]

618-20 *'t gerucht* (zie 610) enz.: Gr.: 'maar déze, met onverpoosde felheid blijft zij om hem zweven'; het beeld van de brems, die het rund tot dolheid prikkelt, vgl. aant. 612 en de sage van Io. Voor het *gerucht*, dat *snort* op *snelle pennen* vgl. Vergilius' beschrijving van Fama, Dl. VI 559, vs. 254 vlgg.

621 *ziende blindeman;* Vondel's omschrijving voor Soph. 'wichelaar' is misplaatst; het koor staat *sceptisch* tegenover de waarde van Tiresias' *ziener*schap, vgl. 641-vlgg.

622 vlg. *grooter .... stuiten* (= tegenspreken); onjuist; Soph.: 'noch gelóóf bij mij vindend, noch door mij ontkend'.

624 *wat .... te sluiten* (vgl. 626): welk oordeel ik mij moet vormen.

626 onjuist, ongeveer = Latijn; Gr.: 'en ik zie klaarheid noch hier noch achter mij.'

627-631 *noch weeten .... worstelen;* Soph.: 'noch heb ik ook nu vernomen van enige vijandschap, die ooit zou hebben bestaan tussen Labdacus' oir (= Laius) en den zoon van Polybus (= Oedipus)'; Vondel's uitbreiding is verwarrend.

631-34 Gr.: 'en waaraan ik een grond zou kunnen ontlenen om mij te keren tegen de a l o m v e r b r e i d e g o e d e r o e p (epidāmon phatin) van Oedipus' enz; zie verder aant. 635; in plaats van het gespatiëerde heeft Vond. naar de foutieve Lat. vertaling: *op een los gerucht;* Lat.: 'peregrino (u i t h e e m s) rumori.' Vondel's woorden: *daer 't volck om zucht* (die de zorgvolle liefde heeft van z i j n v o l k) vormen een tegenstellende uitbreiding tegenover dit 'p e r e g r i n o rumori'.

635-38 reeds in 't Lat. geheel in de war; Gr. (zie voor het begin aant. 631-34): 'als wreker van die duistere moord op den telg van Labdacus'; *naer te vorschen* enz.; herhalende uitbreiding, vgl. aant. 684.

639 *Maer*, onjuist (= Lat.); Gr. 'zéker' (concessief tegenover vs. 641).

640 *van ver:* uit de hoge hemel (toevoegsel).

641 *nu;* Soph.: 'echter', zie aant. 639; *hoe vermeeten:* hoezeer ook boud, trots op hun zienersgave (toevoegsel).

Veel meer dan andre menschen weeten
Blijckt niet zoo klaer: dewijl gewis
d'Een snediger dan d'ander is:[642-44]
Weshalve ick luistren zal geduldigh,
En niemant, wie den helt beschuldig',[646]
Toevallen, eer men recht verstaet[647]
Een grontbewijs, 't welck zeker gaet:
Want klaer is 't dat, om hem te schaden,[649]
De rotsmaeght 't raedtsel gaf te raeden[650]
Den man, wiens wijsheit bleeck zoo prat,[651]
Tot heil van d'aengevochte stadt,
En vreught van Thebens burgeryen,[653-vlg.]
Door hem ontslagen van haer lyen;
Waerom ick zulck een' wijzen man[655]
Niet voor een' booswicht houden kan.

K r e o n :

O burgers, 'k heb verscheide hooren zeggen[657]
Dat my de vorst veel quaets te last durf leggen.
'k Verschijn hierom als een wiens eer het raeckt:
Want heb ick 't zoo met woort of werck gemaeckt,[660]
Zoo lust het my, te schandelijck betegen,
Niet langer 't licht t'aenschouwen, als een' zegen:
Want zulck een klanck bevleckt mijne eer en faem
Te gruwelijck, en brantmerckt mijnen naem[664]
Ten hooghste, mits my elck en gy moght heeten[665]
Een stedepest, en bozen ingezeten.

R e y :

Misschien wort gy betight door onbescheit[667-vlg.]
Van gramschap, niet uit errensthaftigheit.

K r e o n :

Wie drijft dat door mijn raet en welbehaegen[669]

642-44 *veel meer* enz.: Gr.: 'dat echter onder óns, s t e r f l i j k e m e n s e n , de w i c h e l a a r (als ware hij een hoger wezen) bovenaan zou staan, dat is geen juiste zienswijs; dit slechts geldt, dat m é n s e n wijsheid m e n s e n wijsheid overtreffen kan'; *dewijl* is onjuist; *snediger:* scherper van blik.
646 *helt:* grote man (Oedip.); vgl. het analoge gebruik in *letterhelden* (aant. bl. 853, r. 3).
647 *toevallen:* bijvallen.
649 *om hem* enz.; storend toevoegsel.
650 *rotsmaeght* (blz. 859 r. 31 '*Sfinx .... op eene rots*); Soph.: 'gevleugelde maagd'.
651 *den man* enz.; de hoofdgedachte gaat bij V. schuil in de bijzin; Soph.: 'en dat hij toén bewezen heeft wijs te zijn'; *prat:* trots standhoudend.
653-vlg. uitbreiding.
655 onlogische uitbreiding; Soph.: 'vandaar, dat ik hem' enz.
657 *verscheide;* toevoegsel.
660 Soph.: 'want is hij van mening, dat ik' enz.; wat V. geeft is in strijd met 661, *te .... betegen* (= beticht).
664 *te gruwelijck;* Lat. 'non levem', Gr.: 'niet slechts in enkelvoudig opzicht' (nl. als particulier persoon).
665 *ten hooghste;* Gr.: 'maar ten opzichte van het hoogste' (nl. tevens als staatsburger).
667-vlg. *door onbescheit* enz.: in redeloze toorn en niet in ernst.
669 *wie drijft* (= beweert); Lat. 'quisnam' enz., de Gr. tekst is bedorven; de moderne uitgaven hebben hier (naar jongere hss.): 'Werd h e t w o o r d uitgesproken?'*; door .... welbehaegen:* volgens een door mij beraamd plan.

's Waerzeggers mont valsch antwoorde op zijn vraegen?

R e y :
Dit wort gezeght, doch 'k weet niet met wat hart.[671]

K r e o n :
Betight hy my van 't schelmstuck, dat elck smart,
Met meeninge, en ernsthaftigh, zonder veinzen?[673]

R e y :
Dat weet ick niet, die 't hof in zijn gepeinzen[674-vlg.]
En daeden niet doorzien kan, als 't behoort.
Maer zie, daer komt de koning uit de poort.[676]

E d i p u s :
Hoe nu? wat jaeght u herwaert, zonder schroomen?
Durft gy verwaent noch hier ten hove komen,[678]
Daer 't blijckt dat gy den vorst hebt omgebracht,[679]
En my van 't rijck beroven wilt met kracht?[680]
By Jupiter, zegh op: toen gy vermeeten
Dit voornaemt, hielt uw heerschlust, dol bezeten,
My voor een dwaes, en suffer? dochtge dat[683]
Ick zinneloos, gansch geen gevoelen had,[684-vlg.]
Noch merckte dat men toeleide om door laegen
My uit den troon, en buiten 't rijck te jaegen?[686]
Of schijnt dit noch geen zinneloos bestaen,
Ontbloot van volck, en gunst, de hant te slaen[688]
In iemants rijck, waer naer men plagh te poogen[689]
Door hulp van veele, en rijckdom, en vermogen?[690]

K r e o n :
Gy weet wel watge drijft. aengaende 't geen[691 vlg.]
Gy zeght: hoor toe: vat eerst de zaeck met reên,

671 *wort;* versta: werd; *hart:* bedoeling (Lat. 'animo').
673 *met .... en ernsthaftigh:* het in volle ernst menend (Lat. 'serio'); *zonder veinzen*, onjuist, naar het misleidend Lat. 'vero vultu'; Gr.: 'met réchte (geen aarzeling verradende) blik'; bij Soph. gaat dit vooraf.
674-vlg. Soph.: 'Dat weet ik niet: op wat de hoogste gebieder doet, zie ik niet toe'; in Vondels weergave is het diplomatieke van dit antwoord verloren gegaan.
676 *de koning;* Soph. (men lette op het verband): 'hij zélf'.
678 *verwaent:* in vermetele trots.
679 *daer:* terwijl; *dat gy* enz., Soph.: 'dat gij (naar inténtie) moordenaar zijt van dezen man hier voor u', d.i. dat gij het aanlegt op mijn algehele ondergang.
680 *rijck:* heerschappij.
683 Soph.: 'hetzij voor een lafaard of voor een onnozele'.
684-vlg. Vondel geeft het Lat.: 'me non per*sensu*rum esse' driemaal weer; *gevoelen* is hier waarnemingsvermogen.
686 *mij .... te jaegen*, onjuist; Soph.: 'dat mij door u een hinderlaag werd gelegd, en (dacht ge), dat ik mij niet t e w e e r z o u s t e l l e n ?' Vondel heeft het juiste Latijn (nec) p r o p u l s a t u r u m vertaald als stond er *propulsatum iri* en dit laten afhangen van een: en (dat ik) niet (zou bemerken).
688 *volck en gunst*, Lat.: 'populo et amicis', Gr.: 'een aanhang van vrienden'.
689 *plagh;* dit heeft de kracht van een praesens.
690 *veele:* een aanhang (Lat. 'multitudinis'); *en rijckdom* enz.: en de nodige geldmiddelen.
691 vlg. *Gy weet .... drijft* (= doet); onjuist; Soph.: 'weet gij, wat ge doen moet?' *aengaende ... hoor toe;* Soph.: 'gun mij, zo goed als gijzelf hebt gesproken, op mijn beurt het wederwoord'.

En oordeel dan met kennisse, en bescheiden.[693]

693 *bescheiden:* meervoudig substantief.

E d i p u s :
Gy weet een zaeck wijtloopigh uit te breiden:[694-vlg.]
My schort het slechts aen ooren nu ter tijt.
Ick merck hoe gy op my gebeten zijt.[696]

K r e o n :
Hoor eerst het geen ick zeg: de zaeck is 't waerdigh.[697-vlg.]

E d i p u s :
Ontken niet dat gy boos zijt, en quaetaerdigh.

K r e o n :
Is onverstant, en heet hardneckigheit[699-vlg.]
By u een deught; gewis gy zijt misleit,
En zinneloos.

E d i p u s :
meentge uwen vrient t'ontmoeten[701]
Dus smaedelijck, en niet dien smaet te boeten?[702]
Gy zijt misleit.[703]

K r e o n :
'k beken uw reên zijn goet:
Maer toon waerin ick u met smaet ontmoet.[704]

E d i p u s :
Hebt gy geraên of niet dat ick zou zenden
Een' bode naer den overal bekenden[706]
Waerzegger?

K r e o n :
ick beken dit gaerne mê.[707]

E d i p u s :
Hoe lang is 't leên dat Laius?

694-vlg. Gr.: '*Gij* zijt b e k w a a m in 't spreken, z w a k in 't luistren *ik* - naar ú'; reeds in het Lat. is dit ironisch voorbereid sarcasme verloren gegaan ('naar ú' op het eind is weggelaten en het Gr. voor 'bekwaam' (deinos) verkeerd vertaald met 'vehemens'; dit heeft V doen denken aan een *stortvloed* van woorden).
696 *Ick merck:* heb bevonden.
697-vlg. Soph. laat Oedipus op schampere toon enige woorden van Kreon herhalen (vgl. 700-703); Vondel had bijv. kunnen schrijven: *Hoor e e r s t .... E r k è n e e r s t*
699-vlg. Soph.: 'Houdt gij eigenzinnige trots die naar geen rede wil luisteren, voor een deugd, dan dwaalt gij'; *en zinneloos*, storend toevoegsel.
701 *vrient*, gelijk het Lat. (amicus); Gr.: verwant (nl. zwager); *ontmoeten:* bejegenen.
702 *smaedelijck* en *smaet* berusten op verkeerd begrepen Lat. (injuria = onrecht): Gr.: uw bloedverwant *kwaad te doen*.
703 *gy .... misleit;* vgl. de aant. bij 700 en voor de (honende) herhaling de aant. bij vs. 697.
704 vgl. de aant. bij vs. 702.
706 *overal bekenden*, onjuist; Gr.: 'dat hoogeerwaardig heerschap van een ziener' (dus ironisch). - Algemene opmerking: Van vs. 705 tot 736 geeft het Gr. aan elk van beide sprekers telkens slechts èèn vers (zogen. *stichomythie*, overvloedig toegepast bij Euripides en Seneca); de levendigheid van de woordenwisseling wordt hierdoor geaccentueerd; als later de twist op zijn hoogst is (791-97) heeft iedere spreker in het oorspr. slechts een half vers.
707 *ick .... mê*; Soph.: 'als 't mij nog te doen stond, zou ik weer hetzelfde aanraden'.

K r e o n :
wat hy deê?[708]
Want ick versta dit niet.

E d i p u s :
geraeckte om 't leven?

708 *wat hy deê;* versta: dat L. wat ....? (want ik weet niet waar gij heen wilt).

K r e o n :
't Is lang geleên dat Laius quam te sneven.[710]

E d i p u s :
Was toen al mê's waerzeggers kunst in zwang?[711]

K r e o n :
Hy was by elck in eere al overlang.

E d i p u s :
Heeft hy wel oit van my gerept te vore?[713]

K r e o n :
Mijns weetens niet: dat quam my noit ter oore.[714]

E d i p u s :
Hebt gy toen naer dien moorder noit getaelt?[715]

K r e o n :
Ja trouwen: maer hy bleef onachterhaelt.[716]

E d i p u s :
Hoe? waerom quam dees wichlaer dit niet mellen?[717]

K r e o n :
Dat weet ick niet, en wil geen vonnis vellen
Van 't geen ick niet begrijp, noch kan verstaen.

E d i p u s :
Gy zoudt gewis by ieder danck begaen,[720-vlg.]
Indien gy 't wist, en rustigh openbaerde.

K r e o n :
Wat's dit? zoo 't my bekent waer, ick verklaerde
Dit stuck, en zoud 't niet zwijgen, neen, ô neen.[722-23]

E d i p u s :
't En waer gy eerst met hem quaemt overeen,
Noit zey hy dat ick Laius ley ter neder.[724-25]

K r e o n :
Of hy dit zeght, dat weetge: en ick wil weder[726]

710 Gr.. 'Teruggemeten reikt de tijd tot in het ver verleden.'
711 Versta: oefende Tiresias reeds toen zijn kunst uit?
713 *te vore;* versta: toen (op het tijdstip van die moord).
714 onjuist, gelijk het Lat.; Gr.: 'neen, althans niet in mijn tegenwoordigheid'.
715 *talen:* een onderzoek instellen naar.
716 *trouwen:* voorzeker.
717 *dit:* dat wat hij *nù* zegt.
720-vlg. Reeds het Lat. is onjuist. Gr.: 'maar wat uzelf betreft, *weet* gij en zult gij met vol inzicht kunnen *zèggen* ook ....' (hier valt Kr. Oed. in de rede); *danck begaen:* dank oogsten; *rustigh:* flinkweg.
722-23 Soph.: 'wat? is het iets dat ik weet, ik zal het niet loochenen'.
724-25 Soph.: 'dit, dat als Tiresias niet met u had samengespannen, hij nooit zou hebben gezegd, dat' .... (te beschouwen als vervolg op de afgebroken zin, vs. 720-21).
726 *dat weetge*, op te vatten als: dat weet *gij* (het best); *weder:* van mijn kant.

Uit u verstaen 't geenge uit my trecken wilt.[727]

727 Soph.: ‘(nu echter verlang ik mijnerzijds) mijn vragen te stellen gelijk gij de uwe hebt gedaan’.

E d i p u s :
Doorzoeck het vry; ick zal, wat tijt gy spilt,[728]
Noit moordenaer van Laius zijn bevonden.

K r e o n :
Is zuster niet door trou aen u verbonden?

E d i p u s :
Ick lochene geensins het geen gy vraeght.

K r e o n :
Bezitge niet een rijck met haer, en draeght
Den koningsstaf gemeen met uw verkoren?[733]

E d i p u s :
z'Is in 't bezit, als zy bedong te voren.[734]

K r e o n :
Zoo kan ick met geen recht de derde zijn.[735]

E d i p u s :
Hier hapert nu uw trou in allen schijn.[736]

K r e o n :
Geensins, zoo gy my hoort, als ick u hoorde.
Bedenck eerst of oit heerschlust, mensch bekoorde[738]
In staetgevaer te leven, liever dan[739]
Gerust en stil te slaepen, verre van
Bekommering. gewis my zou niet lusten[740-41]
Te heerschen, en my zelven dus t'ontrusten.
'k Liet liever my gebiên, dat min bezwaert
Dan heerschen. dit 's een recht gemaetighde aert.[741-44744]
'k Gebruicke nu door u wat ick begeere[745]
Gansch buiten zorgh. zat ick in staet en eere,[746]
Dan stontme veel te doen door dwang met pijn.[747]

728 *doorzoeck* ....; Soph.: 'ondervraag' (mij).
733 *uw verkoren:* uw uitverkorene.
734 Onjuist gelijk 't Lat.; Gr.: 'al wat zij wenst, door mij wordt het vervuld'.
735 Onjuist gelijk 't Lat.; Gr.: 'sta ik als derde met u beiden niet gelijk?'
736 (Toegegeven en) 'te duidelijker blijkt dus, hoe trouweloos gij zijt'.
738 *bekoren:* in verzoeking brengen.
739 *staetgevaer:* gevaar om zijn hoge positie te verliezen (zie vs. 814 en 816).
740-41 *verre van bekommering* is uitbreiding; *Soph.*: 'terwijl hij (feitelijk) dezelfde macht heeft' (als een koning). De gedachtengang in vs. 738-41 is dus deze: Zou iemand liever koning willen zijn, terwijl hij voortdurend moest vrezen voor aanslagen, dan een rustig leven te leiden en feitelijk dezelfde macht te hebben als een koning?
741-44 *gewis .... heerschen;* onjuist gelijk het Lat.; Gr.: 'ik voor mij stel niet het koning-zijn boven het als-een-koning-(kunnen) handelen'.
744 *dit .... aert;* Gr.: 'zo denkt een ieder die zich nuchter bezint' (dit is de denkwijze der bezadigden van aard).
745 *gebruicken:* genieten; Soph.: ik *krijg* nù (met nadruk) ....
746 .... *in staet en eere;* versta: als ik zelf koning was.
747 .... *door dwang met pijn:* (dan zou ik) gedwongen door mijn positie (veel) met tegenzin (moeten doen).

Hoe zoume 't rijck dan aengenaemer zijn,[748]

748 *rijck:* koningschap.

Als heerschen, en bevrijt zijn van verdrieten?[749]
'k Ben niet zoo dwaes, of wil veel eer genieten
Het goet, dat my tot overwinst gedijt.[751]
Nu kieze ick al wat mijn gemoedt verblijt.[752]
Nu mint my elck. nu loopenze om my draven,[753]
Dat ick by uw gena hen magh hanthaven.[754]
Hoe zoude ick dan door heerschlust, als berooft[755]
Van zinnen, al dit heil zien over 't hooft?[756]
Een boos gemoedt is onwijs in 't bejaegen.[757]
Die raetslagh liet ik nimmer my behaegen,[758]
Zou niemant oock hanthaven in dat werck:[759]
En eischtge klaer bewijs: vraegh Delfis kerck
Of ick niet recht die godtspraeck u ontlede:[761]
En vint gy dan 's waerzeggers mont, my mede,
Op valscheit, en bedrogh, zoo strafme vry[762-63]
Aen 't leven, door veel stemmen, u, en my[764]
Veroordeelt: maer leer kloeck u zelf mistrouwen,[765]
En my alleen hier schuldigh aen te houwen[766]
Uit achterdocht: want hoe kan 't billijck zijn[766-67]
De bozen vroom te noemen, zonder schijn
En wettigh blijck; en weder, zonder reden,
De vroomen, als misdadigen, te treden?[767-70]
Een' trouwen vrient te bannen, is een quaet[771]
By my zoo groot, als die zich zelf verraet,[772]
En 't leven, dat wy 't allereêlst waerdeeren.
Maer nu de tijdt zal 't ons op 't zekerst' leeren.[774]

749 *heerschen*, hier verkeerd gekozen (vgl. vs. 755); de bedoeling is: invloed hebben; *verdrieten* (molestia): ergernis, vgl. de aant. bij vs. 573.
751 *dat .... gedijt:* dat mij tot (werkelijk) voordeel strekt.
752 'nu groet mij elk' (ben ik gezien bij elk), is de meest gangbare opvatting van deze plaats.
753 *om iemand lopen draven* (vert. van *invocare*, als in vs. 208): zich met vurige drang tot iemand wenden.
754 dat ik hun voorspraak mag zijn bij het bidden om een gunst van u.
755 *heerschlust:* de begeerte om koning te zijn (vgl. vs. 738).
756 *dit heil:* mijn tegenwoordig geluk.
757 Onjuist als het Lat.; Gr. andersom: 'geen die zich wel bezint, komt ooit tot kwaad'.
758 *die raetslagh;* versta: dat (boosaardig) plan, waarvan gij mij beticht.
759 Vul in: *ick;* een overeenkomstige samentrekking in vs. 569; *hanthaven:* steunen.
761 *ontleden:* ontvouwen; vlg. vs. 1391.
762-63 *vinden op:* betrappen op; Soph.: 'en betrapt gij mij er dan op, dat ik heb samengespannen met den waarzegger'.
764 *door veel stemmen*, onjuiste vert.; Soph.: 'niet slechts met enkelvoudige stem, maar ...' (zie *u, en my*).
765 *kloeck:* als een verstandig man.
766 De weglating van de ontkenning *niet*, die in vs. 766 logisch behoort te staan, maar door grammatisch onjuiste samentrekking is weggebleven, is te verklaren uit de volgende gedachtengang: leer ... *niet* u zelf te vertrouwen en mij hier schuldig te houden enz. = leg af het zelfvertrouwen om mij op grond van louter vermoedens schuldig te houden.
766-67 *alleen* is te verbinden met *uit achterdocht*.
767-70 Soph.: 'want zo min als een (erkende) booswicht voor een eerlijk man, mag men zonder grond een eerlijk man voor een booswicht houden'; *schijn:* syn. van *blijck; treden*, vgl. iemand trappen.
771 *bannen:* wegwerpen, van zich stoten.
772 *zich verraden*, Lat. prodere (vgl. vs. 424); versta: zich prijs geven.
774 onjuist; de tijd zal het *ù* leren.

De tijdt ontdeckt allengs den vroomen: maer
Een dagh alleen stelt boze in 't openbaer.[775-76]

775-76 *een dagh alleen:* een enkele dag reeds, tegenover *allengs* in vs. 775; *den vroomen:* den brave (enkelv.).

R e y :
O koning, hy spreeckt recht. gy moet u hoeden
Te struickelen door reuckeloos vermoeden.[778]
Wie schichtigh recht, beklaeght zich licht te laet.[779]

E d i p u s :
Als iemant snel door heimelijck verraet[780]
Het rijck belaeght, moet mijn beraet niet draelen:
Want zit ick stil, zijn aenslagh zal niet faelen:
Hy voert zijn loos beleit en kloeck besluit,
My ten bederve en val, volkomen uit.

K r e o n :
Wat eischtge dan, dat ick ten rijcke uit vliede?[785]

E d i p u s :
Geensins, maer sterf in 't rijck: want ick verbiede[786 vlg.]
Dat gy 't ontvlught.

K r e o n :
wanneer bewijstge wat[787-vlg.]
U stof geeft tot dien haet, op my gevat
Zoo dootelijck?

E d i p u s :
zult gy my dan niet wijcken,[789-vlg.]
Noch zwichten voor 't gezagh van Kadmus rijcken?[790]

K r e o n :
My dunckt dat gy geensins ten beste raet.[791]

E d i p u s :
'k Beoogh mijn nut.[792]

K r e o n :
en 't pastme in dezen staet[792-93]
Dat ick my zelf bedachtzaem ra ten goede.

E d i p u s :
Maer gy zijt boos.

778 *reuckeloos* (temere): ondoordacht (ook 803 temere: reuckeloos).
779 *wie schichtigh recht:* wie overijld oordeelt.
780 *snel*, met nadruk; daarmee correspondeert *niet draelen* in vs. 781.
785 wilt gij mij als balling het land uitjagen?
786 vlg. *ontvlught* naar 't misleidend Lat. *effugias*. Gr.: 'geenszins; dat gij *sterft* wil ik, niet, dat gij in ballingschap gaat'. Blijkens vs. 811-12 heeft Oedipus nog geen definitieve beslissing genomen; waarschijnlijk moet in het Grieks worden gelezen *liefst* (wil ik dat ....), en niet *geenszins;* dan is de tegenspraak opgeheven.
787-vlg. Gr.: 'goed, wanneer ge eerst aantoont, hoe ik u uit nijd belaag' (Vondel ongeveer gelijk 't Lat.).
789-vlg. Gr.: 'gij spreekt nog als een die het niet op wil geven noch geloven (dat uw spel uit is)?'
790 Vondel, de onjuiste Lat. vert. volgend, breidt uit; *voor .... rijcken:* voor mij als vorst van Thebe.
791 *Soph.*: 'neen, immers ik zie, dat gij u niet wel bezint '(= 'geensins ten beste raet'); zie algem. opmerking bij vs. 705.
792 *Soph.*: 'voor mijn belang voldoende!'
792-93 *en 't pastme* ...., naar het onjuiste Lat. Gr.: uw plicht is het ook *mijn* belang te behartigen.

K r e o n :

en of gy 't niet bevroede?[794]

794 versta: dat van *u?* - gij zijt een misdadiger! - En stel eens dat gij 't verkeerd inziet?

E d i p u s :
My past nochtans 't gebiet, by elck ontzien.[795]

K r e o n :
Geensins, zoo gy met onrecht wilt gebiên.

E d i p u s :
O stadt, ô stadt.[797]

K r e o n :
Dees stadt behoort my mede.
Niet u alleen.

R e y :
gy koningen, houdt vrede.[798]
Ick zie mevrou Jokaste uit 's konings hof,[799]
Ter goeder tijt, hier aentreên, die dees stof
Van tweedraght zal wechneemen naer 't betaemen.

J o k a s t e :
Rampzaligen, hoe wecktge hier te zamen
Te reuckeloos dit stadtgerucht op straet?[803]
Of schaemtge u niet, daer 't lant in arbeit gaet
Van zwaericheên, te razen, en krackeelen
Om uw byzondre en eigene verscheelen?[806]
Mijn heer, naer 't hof: gy broeder, naer uw huis.
Verweckt om kleen belang geen lantgedruis.[808]

K r e o n :
Och zuster, och uw man, een hart moet yzen,
Betight me, en durf by andren my verwijzen,
Op dat men my strafschuldigh 't rijck uit stoot',
Of met een' glimp veroordeele ter doot.[809-12]

E d i p u s :
'k Beken dat ick vernam op welcke gronden
Hy mijnen staet belaeght door loze vonden.[813-14]

K r e o n :

795 Uitbreiding van 't Lat.: attamen imperandum est: er moet geregeerd worden (nl. door mij); Soph. bedoelt: nochtans is gehoorzaamheid aan de overheid uw (burger-)plicht; *gebiet:* vorstelijk gezag.
797 *stadt*, gelijk 't Latijn (urbs); Gr.: rechtsorde van de staat (zie aant. 795), ook in Kreon's antwoord.
798 *koningen;* versta: hoge heren.
799 *mevrou*, toevoegsel.
803 *reuckeloos;* zie vs. 778; *stadtgerucht* ....; Lat. tumultus; Gr.: woordenstrijd.
806 *verscheelen:* geschilpunten.
808 en laat niet een onbeduidende zaak oorzaak worden van groot verdriet (vgl. vs. 839-vlg.)
809-12 Gr.: 'Kind met mij van één moeder, uw gemaal wil mij het allervreselijkste aandoen, kiezend (zie aant. bij r. 786) tussen twee kwaden: ballingschap of doodstraf'; *by anderen .... verwijzen:* ten overstaan van anderen mij veroordelen (een smet aanwrijven); *glimp*: drogrede; vgl. blz. 860, r. 57.
813-14 Soph.: 'Ja, dat wil ik; immers ik betrapte hem op een arglistige aanslag op mijn persoon'; *vernemen* (deprehendere): er achter komen; *op welcke gronden;* V. denkt aan het motief van de afgunst, vs. 491 vlg.

De donder my, als een' verwaten, sla,[815]
Quam ick, gelijck gy zeght, uw' stoel te na.[816]

815 *een verwaten:* een vervloekte.
816 *uw stoel*, vgl. *staet* in vs. 814 en vs. 739.

J o k a s t e :
By Jupiter, mijn heer, mijn uitverkoren,
Geloof hem om dien dieren eedt, gezworen
By al de Goôn, in 't aengezicht van my,
En 't byzijn van dees gansche burgery.[819-20]

R e y :
O koning, ick verzoeck het, wil toch hooren,
En overweegh de zaeck wel rijp te voren.

E d i p u s :
Wat wiltge? dat ick voor hem wijcken zal?[823]

R e y :
Dat gy hem, noit gerekent in 't getal
Der dwazen, en die heiligh heeft gezworen,
Beschut, en houdt in eere naer behooren.[826]

E d i p u s :
Weet gy wel watge wilt?

R e y :
dat weet ick, ja.

E p i d u s :
Wat is het dan?[828]

R e y :
dat gy met ongena
Een' vroomen en onnooslen vrient om dingen,[829]
Die doncker zijn, zoo schandelijck wilt dwingen
Het gansche lant te ruimen.

E d i p u s :
weet dan vry,[830-31]
Wanneerge dit met ernst verzoeckt van my,
Bestaetge zelf my uit het lant te jagen.[833]

R e y :

819-20 *in 't aengezicht* ....; Soph.: ‘en ook ter wille van mij en dezen hier’ (= de oudsten, het koor). Evenals Jokaste willen deze borg staan voor Kreon's onschuld. - Algemene opmerking: In het Gr. begint vs. 821 een door veranderde maat en taalvorm gekenmerkte, g e z o n g e n ‘klaag-partij’ (*kommos*); volgens de Stephanus-tekst en de bovenschriften in de Lat. proza-vertaling loopt ze tot V.'s vs. 884 (in werkelijkheid vormen 841-51 een onderbreking); Vondel behoudt zijn vijfvoetige jamben (anders 1793 vlgg.; zie ald.).
823 V.'s vert. onjuist, als 't Lat.; Gr.: ‘wat wilt ge dat ik U zal inwilligen?’
826 *beschut*, versta: ontziet.
828 *wat is het dan*, nl. dat ge wilt verhinderen; zo kan vs. 828-31 in positieve vorm blijven staan, dat - zonder die aanvullende gedachte - negatief diende te luiden (dat gij *niet* met ongena enz.).
829 *vroomen en onnooslen*, Lat. alleen innocentem (onschuldig).
830-31 (*zoo* ....); V. vertaalt minder juist in aansluiting bij het Lat.; Gr.: ‘in eerloosheid zult werpen’.
833 *bestaen:* zoeken; Gr.: ‘dan zoekt gij of mijn o n d e r g a n g (dood) of mijn verbanning’. Vondel heeft waarschijnlijk e x i t i u m (ondergang) voor e x i l i u m (ballingschap) aangezien.

By al de Goôn, en 't licht van Febus wagen,[834]
Dit drijf ick niet, of moet, van Godt en al[835]
Mijn vrienden droef versteecken, gaen ten val,[836]

834 Soph.: ‘bij Helios, eerste aller Goden’; de zonnegod, die alles ziet, werd van ouds dikwijls in eden aangeroepen.
835 *drijven* (Lat. *agere*, ook in vs. 523): nastreven.
836 *versteecken* (destitutus): verstoken; vgl. vs. 415.

Is dat mijn wit: maer 't jammer, en de smerte
Des vaderlants quetst my zoo diep in 't harte,
Oock dat dit quaet uit uwen boezem vloeit,
En d'eerste elende aldus noch wast en groeit.[837-40]

E d i p u s :

Hy ga dan heene, en moet ick gansch bederven,[841]
En, schendigh uit mijn rijck verdreven, zwerven,[842]
Ick eere noch uw aenzicht, dat gy wascht
In tranen, maer versma dien snooden gast:[843-44844]
Want waer hy is, mijn haet zal op hem kleven.

K r e o n :

Gy blijft verhardt, al schijntge toe te geven:[846]
Maer zwaerder viel 't gaeft gy uw gramschap toe:[847]
Want zulck een aert streckte eerst zijne eige roe.[848]

E d i p u s :

Vertreck, ga heen: gy hoort wat wy u heeten.[849]

K r e o n :

'k Zal heengaen, en by u, op my gebeeten,
Versmaet zijn, doch by 't volck niet ongeacht.[851]

R e y :

Mevrou, waerom vertoeftge door uw maght[852]
Hem uit het hof, en uw gezicht te leiden?[853]

J o k a s t e :

Byzonder nu ick klaer verneem in 't scheiden
Hoe jammerlijck het hier gelegen is?[854-55]

R e y :

837-40 als dát mijn oogmerk is; neen, wat mij beweegt, is alleen de bezorgdheid dat de algemene noodtoestand (‘*d'eerste elende*’, vs. 840) nog verergerd zal worden, doordat *gij*, vorsten, met elkander in vijandschap (= *dit quaet*, vs. 839) geraakt.

841 Denk achter *heene* dubbelpunt; *en .... bederven:* zelfs al moet ik geheel te gronde gaan (*en* met de kracht van een conditioneel voegwoord).

842 *schendigh:* met schande.

843-44 *ick .... tranen;* Soph.: ‘tot deernis roert mij uw klaaglijke mond’ [= bede; V. vat het dubbelzinnige *os* op als *gelaat* (hinc illae lacrimae)]; ‘nochtans heb ik eerbied (zwicht ik) voor uw tranen’.

844 *maer .... gast:* maar ik word niet vermurwd door dien booswicht.

846 het is duidelijk, dat gij *slechts met weerzin* toegeeft.

847 V.'s vert. is onjuist, als het Lat; Gr.: ‘maar zwaar zal het berouw u drukken, wanneer gij eenmaal over uw gramschap heen zijt’.

848 Soph.: ‘naturen als de uwe zijn - en dat is hun verdiende loon - het moeilijkst voor zich zelf’; *streckte;* het Lat. heeft: *esse solent;* toch zal Vondel wel niet een gnomisch praeteritum bedoelen; eerder is zijn *streckte* in verband te denken met *gaeft .... toe*.

849 *gy .... heeten*, toevoegsel.

851 *niet ongeacht:* niet gedaald in de achting van het volk (Kreon verlaat het toneel).

852 *vertoeven:* dralen; *door uw maght* (invloed), toevoegsel.

853 *uit het hof*, onjuist, gelijk het Latijn; Gr.: naar binnen; *hem:* Oedipus; *uw gezicht*, (onjuiste) uitbreiding.

854-55 Vondels woorden berusten op het onjuiste Lat., dat echter geen vraagteken heeft; *in 't scheiden*, toevoegsel. Gr.: ‘eerst wil ik horen wat hier geschied is.’ Vondel bedoelt: En dat zou ik doen, nu ik bij het heengaan van Kr. duidelijk bemerk ....

Een ongelijck gevoelen, ongewis[856]

856 *een ongelijck gevoelen:* een onbillijke mening (Soph.: een verdenking); *ongewis:* onbestemd, vaag.

En los, is hier gerezen onder 't spreecken.
Onbillijcke beschuldigingen breecken
Mijn hart van rouw.

J o k a s t e :
komt dit van wederzy?[858-59]

R e y :
Ja zeker.[860]

J o k a s t e :
en wat broght een ieder by?

R e y :
Ick heb genoegh, genoegh: nu alle staeten[861]
In lijden zijn, is 't beter dat wy 't laeten
Daer zy 't gespreck by lieten, en den strijt.

E d i p u s :
Gy ziet waer toe uw drift vervalt, die zijt
Of gaet voor vroom, en in dit bitter lijden
Ontsteltge noch mijn' geest, en laetme glijden.[864-66]

R e y :
O koning, ick zey menighmael voorheen,
'k Most onwijs zijn, en afgedwaelt van reên
En recht begrijp van 't nut des staets te weeten,[869]
Begaf ick u, in zulck een' last gezeten:
Want gy hebt volck, en vaderlant, verdruckt
Van jammeren, geredt, den noodt ontruckt,[872]
Zoudt gaerne, was 't in uw vermogen, heden
Uw ampt en staet met eere en deught bekleeden.[873-74]

J o k a s t e :
By Jupiter, ô koning, zeghme voort:[875]
Hoe zijtge dus afgrijsselijck gestoort?

E d i p u s :
'k Zal zeggen [want ick eere u boven allen,][877]

858-59 onjuist; Lat.: mordetque injusta criminatio. Vondels *mijn* is fout; de bedoeling is: onrechtvaardige verwijten grieven (algemene uitspraak).
860 *Ja zeker*. Het koor tracht er zich met een noodleugen af te maken: Kreon heeft geen enkele verdenking geuit; *en .... by:* wat had ieder te zeggen, wat voerde ieder aan?
861 Versta: ik zou dit verder liever willen laten rusten; *alle staeten:* alle mensen van welke staat ook (oud en jong, arm en rijk).
864-66 geven het onjuiste Lat. weer. Gr.: 'ziet ge nu waartoe gij komt; bij al uw weldenkendheid verwaarloost ge *mijn* belang en laat ge voor *mij* uw hart afstompen'; *uw drift:* uw (laakbaar) streven, ijveren (om Kr. te dekken), vgl. vs. 523; *of gaet voor* (doorgaat voor, 865), toevoegsel; *ontsteltge* (perturbas): brengt ge nog in verwarring.
869 en van het recht begrip van (= bestaande in) te weten ....
872 *den noodt ontruckt;* Gr.: 'in de goede koers gebracht' (vgl. vs. 73 vlg. en 1122).
873-74 Vondels vert. komt overeen met het onjuiste Lat.; Gr.: 'stuur ook nu, zo 't u mogelijk is, naar veilige ree'.
875 *voort:* aanstonds; *dus .... gestoort:* zo verschrikkelijk vertoornd.
877 *boven allen;* Gr.: boven dezen (nl. de rei).

Wat Kreon voor een' raet, naer zijn gevallen,[878-79]
Nam tegens my.

878-79 *een' raet nemen:* een plan smeden; *naer zijn gevallen:* naar eigen goeddunken (vgl. de combinatie in vs. 669 en 758).

J o k a s t e :
verhael 't, zoo 't u behaeght,
Indien gy hem rechtvaardigh hebt beklaeght.[880]

E d i p u s :
Hy zeght ick dorst vorst Laius nederleggen.

J o k a s t e :
Zeght hy 't uit zich? of uit een anders zeggen?

E d i p u s :
Tiresias, die schelm, vlieght van zijn hant,[883]
Geeft elck dit in den mont door 't gansche lant.[884]

J o k a s t e :
Al wat gy van u zelven zeght laet vaeren,[885]
En hoor my: leer dat geen, hoe rijp van jaeren,
Geen sterflijck mensch waerzeggery verstaet.[887]
Dit zultge uit my verneemen in der daet:[888]
Want Laius liet voorheen 't orakel spreecken,[889]
In Delfis kerck: dit laet ick hier nu steecken,
Behoudens dat ick zegh hoe hy verstont,
Uit Godt Apol, of uit zijn Priesters mont,[890-92]
Dat hy, gelijck het lagh by nootlots orden,[893]
Van zijnen en mijn' zoon vermoort zou worden:
En zoo de faem ons aenbroght, als iet waers,[895]
Is Laius van uitheemsche moordenaers[896]
Verslagen, op een' drysprong: maer den jongen,[897]
Dry dagen out omtrent, liet hy, gedrongen
Van zorge, met een koorde door elck been[899]
Geslagen, van de dienaers ergens heen,[899-900]
Bezijden 's weeghs, op woeste bergen draegen.[901]
Doch Godt Apol, berechter op uw vraegen,[902]
Heeft op die wijs geensins te weegh gebraght,

880 Gr.: ‘opdat blijke, of gij hem’ ....
883 *van iemands hand vliegen* (vgl. *Ndl. Wdb.* V, 1842): doen wat iemand verlangt; T. is zijn handlanger.
884 V 's vert. is ongeveer gelijk aan het onjuiste Lat.; Gr.: ‘want zelf houdt hij zijn mond vrij’ (wil hij zich niet branden).
885 Vondel vertaalt het onjuiste Lat.; Gr.: ‘ontsla gerust u zelf met betrekking tot die dingen, waarvan ge spreekt’ (gij zijt niet in staat van beschuldiging).
887 *waerzeggery verstaet:* kan waarzeggen.
888 *in der daet:* met bewijzende feiten.
889 *want;* versta: gij moogt dan weten dat ....
890-92 Gr.: ‘en hij vernam, ik zeg niet van Apollo zelf, maar van zijn dienaren, ...’
893 *orden:* beschikking; vgl. ordonnantie.
895 *zoo:* gelijk; *faem:* gerucht; *als iet waers*, toevoegsel.
896 *moordenaers;* Soph.: rovers.
897 *verslagen:* gedood; *den jongen:* het kind.
899 *zorge;* nl. angst voor het hem gegeven orakel.
899-900 zie blz. 858, r. 12; *van de dienaers* (ministris); Vondel voegt ten onrechte *de* in); *bedoeld* is: één dienaar (pluralis poëticus).
901 versta: op een afgelegen plaats in het woeste gebergte (in aviis montibus).
902 *doch;* Gr.: en dus; *berechten:* inlichtingen geven.

Volvoert dat zich de zoon door vaderslaght[904]
Vergrijpen zou; noch Laius, bang voor 't sneven,[905]

904 *vaderslaght;* zie blz. 860, r. 59.
905 *Laius*, hier proleptisch gebruikt, in overeenstemming met het Latijn; versta: noch wat Laius betreft, die vreesde te worden gedood, dat zijn zoon hem om het leven zou brengen (Lat.: Laius .... ut .... caderet).

Dat hem zijn zoon zou brengen om het leven.
Dies, schoon dit van 't orakel wert gespelt,
Zijt hierom niet bekommert, noch ontstelt:[907-08]
Want Godt kan naer zijn wijsheit licht ontdecken
't Geen hy verstaet tot nodigh heil te strecken.[909-10]

E d i p u s :
Mevrou, hoe wort mijn ziel en geest ontstelt,[911]
Nu ick verneeme en hoor wat gy vertelt!

J o k a s t e :
Wat kommer perst u dus ontstelt te spreecken?[913]

E d i p u s :
Uit uw verhael is ons dan klaer gebleken[914]
Dat Laius op een' drysprong wert ontzielt.

J o k a s t e :
Dit wert gezeght, en duurt.[916]

E d i p u s :
En waer geviel't?

J o k a s t e :
In Focis, daer de wegen vry en open
Van Delfis en van Daulis t'zamenloopen.[917-18]

E d i p u s :
Hoe lang geleên? wanneer gebeurde dit?

J o k a s t e :
Recht eer gy raeckte op stoel, in 's lants bezit,[920]
Quam deze stadt die droeve maer te hooren.

E d i p u s :
O Jupiter, wat hebtge my beschoren?

J o k a s t e :
Wat schiet u in het hooft, dat gy dus vreest?[923]

E d i p u s :
Ay, vraeghme niet. maer hoe was hy van leest?
Hoe oudt was hy?

907-08 Gr.: 'dit' (nl. dat L. door zijn eigen zoon zou worden gedood) 'werd dan nu door de *orakelspreuken* voorspeld; laat u dus door *deze* - wat dit *nieuwe* geval betreft. - niet verontrusten'.
909-10 Soph.: 'God zal *zelf* (zonder orakels) ...., wat naar zijn oordeel nodig is en tot heil strekt....'
911 *ontstelt:* tot in het diepste geschokt.
913 *persen:* nopen.
914 *is .... gebleken;* Soph.: 'meende ik te vernemen' (Oed. schroomt het rondweg uit te spreken).
916 *en duurt:* en wordt nòg gezegd.
917-18 vgl. Inl. p. 8.
920 *recht eer* (paulo ante): kort (vlak) voor; *op stoel raken*, vgl. vs. 816.
923 Vrij naar het onjuist Latijn; Gr.: 'waarom verontrust u, wat ik heb gezegd?' Toch geeft Vondel Sophocles' bedoeling ongeveer weer.

J o k a s t e :
Heel groot: het haer aen 't grijzen:
Van opzicht u niet ongelijck.[926]

E d i p u s :
Nu rijzen
Mijn haeren: want ick duchte voor mijn ziel,[927]
En dat mijn vloeck onweetende op my viel.[928]

J o k a s t e :
Wat zeghtge? ick zie, ô koning, met medoogen,
Verbaest van schrick en angst, u onder d'oogen.[930]

E d i p u s :
Hoe beeft mijn hart, van vreze dat misschien
Tiresias te verre heeft gezien![932]
Doch klaerder zult gy my dit stuck verklaeren,
Zoo gy my noch een zaeck wilt openbaeren.

J o k a s t e :
Ick schricke me. wat vraeghtge noch? gewis[935]
Is 't my bekent, 'k zal zeggen als het is.

E d i p u s :
Ging hy langs 't velt alleen met dry of vieren,
Of volghde hem een lijfstoet van staffieren,[938]
Gelijck een' vorst en koning voeght voor al?[939]

J o k a s t e :
Zy waren vijf te zamen: in 't getal
Was een heraut, en Laius op een' wagen[941]
Reedt heene.

E d i p u s :
och, och, 't begint hier op te daegen.[942]
Maer wie heeft u dees tijding aengebracht?[943]

J o k a s t e :
Een dienaer, die het nau ontliep met kracht.[944]

E d i p u s :

926 *opzicht:* uiterlijk, gestalte.
927 *voor mijn ziel:* voor mijzelf; vgl. vs. 1031.
928 *mijn vloeck;* vgl. vs. 300; *onweetende:* zonder dat ik het wist.
930 *verbaest;* vgl. vs. 198.
932 *te verre*, naar 't Lat. *nimium* (verduidelijkend toevoegsel): maar al te goed. V.'s vert. van *nimium* is niet gelukkig.
935 *me:* eveneens.
938 *staffier:* gewapend dienaar, trawant (937 *met dry of vieren;* Soph.: ‘met slechts enkelen).
939 *voor al* (toevoegsel): bovenal.
941 versta: en er was één wagen, waarop L. reed.
942 *'t begint* ....: hier *komt* licht in de zaak. Soph.: ‘dit maakt alles duidelijk.’
943 *dees tijding:* dit verhaal.
944 *met kracht* (toevoegsel): uit alle macht lopend.

Is dees oock t'huis, en by der hant te krijgen?[945]

J o k a s t e :

O neen: maer toen hy u ten troon zagh stijgen,[946]
Na Laius doot, greep hy my by de hant,
En badme of hy moght trecken op het lant,

945 *is .... t'huis:* is hij in ons huis aanwezig.
946 *maer*, naar 't Lat.; Gr.: want.

Om daer het vee te hoeden in woestijnen,[949]
En zelden hier ten hove te verschijnen.[950]
'k Gaf hem verlof, die waert was grooter eer.[951]

E d i p u s :
Bestel dat hy hier haestigh wederkeer'.[952]

J o k a s t e :
Het zal geschiên: maer zeghme eens: om wat reden?

E d i p u s :
Ick ben beducht, en vreze 'k hebbe heden
Te veel gehoort, en wil dees zaecken klaer[954-55]
Naspooren.

J o k a s t e :
Hy zal haest verschijnen: maer[956]
Magh ick het geen u pijnight nu niet hooren?

E d i p u s :
Ick zal 't u niet verbergen, mijn verkoren,
Naerdien ick schier mijn wit beschieten kan.[959]
Want wien zoude ick dit liever melden dan
Aen u, nu ons dit lot is toegevallen?[961]
Mijn vader, een Korinter, en by allen
Zoo groot geacht, was Polybus genaemt,
En Merop hiet mijn moeder. ick befaemt,[964]
Was in de stadt, by al de burgerye,
Gezien, tot dat my dit ['t welck ick belye[966]
Verwondrens waert,] gebeurt, maer mijnen staet[967-vlg.]
Niet paste: want een heer, door overdaet
Van dranck vervoert, steeckt op, vaert uit, en lastert,
En scheltme voor een' vondeling, een' bastert.[969-70970]
Ick, dus gehoont, verkropte 't nau dien dagh:
Maer 's andren daeghs genaeckte ick met beklagh
Mijn 'vader, en vrou moeder, ondertaste[973]
De zaeck: en zy, dewijl men my belaste
Met dit verwijt, vergramden, meer dan oit

949 *in woestijnen:* in afgelegen oorden.
950 V.'s vert. is gelijk aan het onjuiste Lat.; Gr.: ‘zo ver mogelijk uit het gezicht van de stad.’
951 Gr.: ‘die, voor een slaaf, zelfs groter gunst verdiende’.
952 *bestel:* geef last.
954-55 Aannemelijker is de volgende opvatting van de Gr. tekst: ik ben bang dat ik te veel heb gezegd en daarom wil ik hem hier zien.
956 *haest:* weldra.
959 Gr.: ‘daar ik zover ben gekomen in mijn kwade vermoedens’; V geeft weer het Lat.: ‘cum eo spei pervenerim’; *zijn wit beschieten:* zijn doel bereiken.
961 *ons;* Gr.: mij; *dit lot;* Gr.: zulk een (vreselijk) lot.
964 *hiet:* heette.
966 *belye:* erken als.
967-vlg. *maer* .... is de vert. van het onjuiste Lat.; Gr.: ‘maar niet waard dat ik 't zo ernstig opnam’.
969-70 *steeckt op* (vliegt op) .... *scheltme*, viervoudige uitbreiding en versterking van Sophocles': ‘noemt mij’, vgl. vs. 1001-02.
970 *een' vondeling;* Soph.: ‘een *verbeeld* (= ondergeschoven) kind’; *een bastert*, uitbr. van Vondel; zie Inhoudt, blz. 858.
973 *ondertasten:* al tastende, niet rechtstreeks, onderzoeken.

Voorheene, op hem, die dit had uitgestroit:[975-76]

975-76 *meer .... voorheene*, storend toevoegsel; *uitgestroit*, gelijk 't onjuiste Lat.: *sparserat;* Gr.: geuit.

En ick, hoewel mijne ouders my beminnen,[977]
Krop dit verwijt in mijn gemoedt, van binnen[978]
Vol hartewee. ick reis naer Delfis kerck
Zoo stil, dat geen der ouderen het merck':
En Godt Apol, wiens antwoort ick quam hooren,
Voorspeltme niets, uit zijne donckre kooren,
Dan schricklijkheên, en jammer, en hoe 't lagh[982-83]
By nootlot, dat ick noch mijn' bruiloftsdagh
Zou vieren, en in moeders echt my mengen,[985]
Een gruwzaem kroost by haer ter weerelt brengen,
Vermoorden zelf mijn' vader, die my teelt.[987]
Ick, die my al dees schricklijckheên verbeelt,[988]
Sloot, dus gedreight van mijn geboortestarre,[989]
Korintenlant t'ontwijcken, en heel verre
Van daer te vliên, om dit schandael t'ontgaen,[991]
Het welck ick uit Apollo had verstaen.
'k Vertrecke, en koom, [zoo 'k heb uit u vernomen,]
Daer Laius is vermoort, en omgekomen:[994]
En toen ick nu ['k beken het u recht uit,]
Ter plaetse quam, daer zich de drysprong sluit,
Bejegentme een heraut, en op een' wagen,
Een oude [zoo gy my hebt voorgedraegen,][998]
Van runderen getrocken. dees bestaen[999]
My uit den wegh te drijven, en te slaen.
Ick toornigh, sla den voerman, die braveerde,[1001]
My uit den wegh te rugge stiet, en keerde:[1001-02]
En d'oude sloeghme, als ick quam tot hem treên,[1003]
Met kracht op 't hooft, wel tweemael achter een,[1004]
Wert ruim betaelt met mijnen staf geslagen[1005]

977 *hoewel* ....; foutieve vert. van het juiste Latijn: ‘etsi illis delectabar parentibus’: ofschoon ik mij verheugde over die houding van mijn ouders (V. heeft de werkwoordsvorm verward met *diligebar* en dilectus).
978 *krop* .... met de betekenis: kan niet vergeten (het *bleef* mij in de krop steken, hinderen).
982-83 *voorspeltme* .... (*uit zijne donckere kooren* is toevoegsel); versta: gaf mij in plaats van een antwoord op mijn vraag louter vreselijke voorspellingen.
985 *en*, explicatief; *zich mengen* (Lat. concumbere, Gr. *michthènai*): lijfsgemeenschap met iemand hebben (zie die bet. Ndl. Wdb. IX, 529).
987 *teelt:* voortbracht.
988 *zich verbeelden:* zich voor ogen stellen.
989 *gedreight* enz. onjuist. Soph.: ‘voor het vervolg de plaats waar Corinthe was gelegen, (slechts) af te meten naar de sterren’ (d.w.z. mijn persoon daarvan verre te houden; vgl. Vondels vervolg, vs. 991).
991 *dit schandael:* deze schande.
994 *daer:* daar waar.
998 *voorgedraegen:* uiteengezet.
999 *runderen* (naar dubbelzinnig L. jumentis); Gr.: ‘veulens’. *bestaen:* wagen het.
1001 *voerman;* de overgeleverde tekst is bedorven (de *heraut* 997 is nl. het slachtoffer); tegenwoordig leest men i.p.v. *trochèla-t è n : - t o u* (= van de voor-wagens-berijdbare, d.i. van de rij-weg). Gr. dus: ‘Ik sla den mij van de rijweg stotende (d.i. den heraut) neer’.
1001-02 *braveerde .... keerde*, uitbreiding van Sophocles': ‘wegstiet’; V.: die in onbeschaamde overmoed mij terugstiet.
1003 *tot hem*, onjuist, ongeveer als 't Lat.; Gr.: ‘langs hem’.
1004 *tweemael*, gelijk het Lat.; Gr.: ‘met dubbele (aan beide kanten puntige) prikkelstaf.’
1005 een merkwaardig asyndeton (*maar* hij werd....); vgl. dergelijke constructies in vs. 569, 873, 884, 904; men kan *ruim betaelt* tussen komma's lezen.

In eene reis, dat hy steil uit den wagen[1006]
Ter aerde stort: voorts velde ick al den stoet.
Indien ick nu een spruit ben uit het bloet[1008]
Van Laius, waer is ergens zulck een snode[1009]
Als ick? wat mensch leeft zoo gehaet van Gode,[1010]
Nu my geen vreemde of burger bergen moet,[1011]
Noch staen ter spraecke? elck stootme met den voet
Ten huize uit. 'k heb met zweeren al de vloecken[1013]
Op mijnen hals gehaelt door 't onderzoecken.[1014]
Geen ander, maer ick zelf heb dit verweckt,
En 't bed des doôn met deze hant bevleckt,[1016]
Waer door hy quam te sneven. wie is bozer?[1017]
Of ben ick noch, by wien geen godelozer[1018-vlg.]
Geleken wort, niet heel en al besmet?
Is 't vliedens tijt? ick balling uitgezet
Zal vaderlant noch vrienden met mijne oogen,
Na dezen dagh, niet meer aenschouwen mogen.
Moet ick slechts niet mijn moeders bruitbed flus
Ontheiligen, en zelf oock Polybus,
Mijn' vader, die my teelde, en won, en voede,
Ombrengen? of sluit hy niet als een vroede,
Die zeght dat my fortuin dit overzent?[1020-27]
O oppergoôn daer boven, keer en went
Het zoo, dat ick dien dagh niet magh beleven,
Maer eer den geest en lesten dootsnick geven
Dan mijne ziel zoo schendigh wert besmet.[1031]

R e y :

Dit hooren valt verdrietigh: doch ontzet[1032]

1006 *steil* (praeceps): hals over kop; Gr.: ruggelings.
1008 onjuist als 't Lat.; Gr.: ‘als deze vreemdeling (die ik doodde) in enig opzicht verwant is met Laius (voorzichtig gezegd voor: L. is). Het Lat. geeft het Gr.: ‘deze vreemdeling’ weer door ‘huic hospiti’, door Vondel opgevat als: deze gast, nl. *ik* (zie vs. 1010); vgl. de fout in vs. 679.
1009 *snode;* Soph.: rampzalige.
1010 *van Gode;* denk er bij: als ik. (Soph.: deze man; zie aant. vs. 679).
1011 *bergen moet:* herbergen mag.
1013 Soph.: ‘en niet de uitspraak van een ander, neen, die van mij zelf heeft deze vloek op mij doen neerkomen’; zie vs. 1015.
1014 *door 't onderzoecken:* als consequentie van het feit, dat ik het onderzoek op mij heb genomen (toevoegsel).
1016 *bed:* huwelijksbed; *met deze hant;* voeg in: dezelfde (waardoor).
1017 *bozer* is onjuist; ellendiger.
1018-vlg. Of b e n i k , bij wien vergeleken (in dat geval) niemand goddelozer kan zijn, dan nog n i e t v o l k o m e n b e z o e d e l d ? Soph. alleen het gespatieerde.
1020-27 Het grotendeels juiste Lat. is geheel verkeerd begrepen. Gr.: ‘En wanneer ik dan voorts in ballingschap moet gaan en als banneling weer mijn geboortegrond niet kan betreden om de mijnen weer te zien - of ik zal gedoemd zijn mijn moeder te huwen en Polybus .... te doden - (wanneer dat alles zo is), zou dan niet *hij* het juiste oordeel over mij vormen (= *sluit*, vgl. 624), die zou zeggen, dat een wrede godheid (V. *fortuin* = onjuist Lat.) dit over mij deed komen (= *overzent*)?’ *Is .... tijt?* beantwoordt aan de Lat. bijzin met si; *na .... dagh* (vs. 1022) is een zinbedervend toevoegsel (het was *reeds altijd* onmogelijk voor Oed.); *moet ick s l e c h t s .... ombrengen?* behoorde als bijzin aan te sluiten en te luiden: wil ik a l t h a n s niet gedwongen zijn (= Lat. si m o d o non .... me oportet), *flus:* weldra; *of*, verkeerd voor Lat. an (vraag-partikel).
1031 *dan* (dat) *mijne ziel*, vgl. 927.
1032 *verdrietigh:* (weliswaar) onaangenaam, Lat. molesta, aant. 749; *doch .... niet* is toevoegsel.

U niet, noch geef den moedt niet gansch verloren,[1033]
Voor dat gy komt bescheit uit hem te hooren.[1034]

E d i p u s :

Dees hoop schiet my noch over, anders geen,
Dan dat ick wacht bescheit uit 's herders reên.

J o k a s t e :

En als hy komt, wat wiltge dan toch maecken?[1037]

E d i p u s :

'k Zal 't zeggen. spreeckt hy dan van deze zaecken
Als gy, zoo ben ick vry van dezen moort.

J o k a s t e :

Wat hebtge uit my voornaemelijck gehoort?[1040]

E d i p u s :

Gy zeght hy melt dat dees van moordenaeren[1041]
Is omgebroght. zoo hier veel schelmen waren,[1042]
Hebbe ick hem niet vermoort: dewijl een man
In veelen niet gerekent worden kan.[1044]
Maer zoo een man alleen hem heeft verslagen,[1045]
Kan elck met recht van manslaght my beklaegen.[1046]

J o k a s t e :

Hou dit voor vast. oock kan hy nimmer dat[1047]
Veranderen, het welck de gansche stadt,
Niet ick alleen, gehoort heeft met haere ooren:
En wijckt de knecht van 't geen hy sprack te voren,
Noch spreeckt hy van vorst Laius doot niet recht,[1051-vlg.]
Gelijck Apol te Delfis had gezeght,
Dat hem mijn zoon most doôn: nu liet dees 't leven
Voorheene, en quam voor 's vaders doot te sneven:
Dies ickme aen geen waerzeggery vergaep.[1055]

1033 *noch .... niet:* dubbele ontkenning.
1034 *hem:* dien ooggetuige, zie vs. 944 vlgg.
1037 *dan .... maecken* (= doen): gelijk Lat.; betere opvatting van het Gr.: ‘waarop vestigt ge dan uw hoop?’
1040 *voornaemelijck:* als iets van bijzonder gewicht.
1041 *moordenaeren* (en niet: één m.).
1042 *zoo* enz., Soph.: ‘als hij nu blijft bij dat (meervoudig) getal’.
1044 *in* (= als) *veelen* enz.: niet zó kan worden gerekend, dat hij overgaat in velen; Lat. idem est, Gr.: ‘gelijk kan worden’; maar misschien heeft V. het Lat. spontaan uitgebreid.
1045 Soph.: ‘maar z e g t hij ....’; zie 1047.
1046 *beklaegen:* beschuldigen.
1047 Soph.: ‘dat hij 't indertijd g e z e g d heeft, wees daarvan verzekerd, en onmogelijk kan hij nu opeens ....’
1051-vlg. *noch:* dan nóg; *niet* enz. (= Lat.): niet op de juiste wijze en wel zoals ....; Gr.: ‘dan volgt nóg niet, dat de moord op L. is geschied zoals die (volgens 't orakel) had moeten geschieden: Apollo toch had gezegd ....’
1055 Gr.: ‘en daarom zal ik mij om geen enkel orakel in het vervolg ook maar in 't minst bekommeren (lett.: of hierheen de blik wenden of dáárheen), Lat. (met weglating van ‘in het vervolg’): divinationum causa neque huc me verterem neque illuc; *zich v e r g apen aan:* tengevolge van een onnozele eerbied (1171: *gapen naar*) de d u p e worden van.

*

E d i p u s :
Gy spreeckt zeer wel: doch zent om hem een' knaep.[1056-vlg.]
Verzuim dit niet.

J o k a s t e :
'k zal 't doen: maer treênwe binnen.
'k Wil zonder uw behaegen niets beginnen.

I. K e e r :
Och, ofme 't nootlot gunnen wou[1059]
Dat ick d'eerwaerdigheit en trou[1060]
Der heilge spreucken, en elck werck
Volbroght, van 's hemels wetten sterck
Bezegelt, en die overal
Ontfangen zijn, als hemelval,[1059-64]
En Godt den vader anders geen'
Voor oirsprong kennen: daer niet een
Der sterfelijcken deel aen hadt:
Daer tijt noch ouderdom op vat.[1065-68]

I. T e g e n k e e r :
Het onrecht baerde dwinglandy,
Die reuckloos packt haer rovery,
En wat men inhaelt met gewelt:
En, als zy zit in top gestelt,
Nootwendigh neêrstort uit haer' staet,
Dewijlze slimme gangen gaet.[1069-74]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1059. In U. 624 staat *nootloot;* vgl. vs. 608.

1056-vlg. Het Gr. 'gij hebt gelijk' is hier beleefdsheidsformule, aant. 1195. Versta: jawél; maar toch verzoek ik u dringend .... De tegenstelling tussen Oed., die *weten* wil, en Ioc., die alleen aan zijn bedreigd *geluk* denkt, zal zich later verscherpen (1272 vlgg.).

1059 Versta: in alles wil ik mij richten naar ú. - R e i ; Ioc. zelf meent haar verwerpen van 't gezag der orakels te kunnen verenigen met eerbied voor den god, in wiens naam zij gegeven worden, aant. 892, vs. 909-vlg. en 1118. Voor het koor echter - dat is hier voor den dichter - zijn haar woorden een uiting geweest van z o n d i g e e i g e n - w i l (1069). De hierbij aanknopende algemene beschouwingen zijn in V.'s vert. naar het halfbegrepen Lat. niet goed herkenbaar.

nootlot enz.; gelijk onjuist Lat., vgl. *Opdracht*, aant. 38.

1060 vlgg. dat ik de eerbied w a a r d i g h e i d (= onj. Lat. vener a n d u m) der heilige g o d d e l i j k e u i t s p r a k e n (onj. voor Lat. sanctitatem s e r m o n u m) getrouwelijk mocht handhaven in het volbrengen van ieder werk, hetwelk (= onj. Lat.) bindend is voorgeschreven door de wetten des hemels, wetten onverbrekelijk (*sterck*) en alom ontvangen als gave van omhoog (*hemelval* = Lat. coelitus datae).

1059-64 Gr.: 'Mocht dit mijn deel zijn, heel mijn leven, vroom ontzag en reinheid te bewaren in al mijn woorden en in al mijn werk; waarvoor tot richtsnoer zijn gesteld de Wetgeboden, wandelend in verhevenheid, kroost geteeld in het lichtend ruim des hemels'.

1065-68 Gr.: 'Olympus alleen is hun vader (Lat. quarum solus D e u s p a t e r est), geen sterflijke mens-natuur gaf hun het aanzijn. En nimmer zal vergetelheid in slaap ze neer doen zinken. Want kracht van God is in hen, nooit veroud'rend'. *Godt den vader;* waarsch. heeft V. Lat. pater dubbel verbonden (vgl. 1295); overigens kan hij daarbij hebben gedacht aan het bekende: 'Zeus, vader van goden en mensen'; *daer .... aen*: aan welker ontstaan; *daer .... vat*, reeds het Lat. is (iets minder) onvolledig.

1069-74 Gr.: 'Eigen-wil kweekt den wetverachter (lett. dwingeland). Eigen-wil, wanneer hij niets-ontziend (*reuckloos*) zich heeft verzadigd aan daden noch betamend noch tot baat, ten hoogsten top omhooggestegen stort hij plots terneer in onheil's nood; geen bruikbare voet biedt daar gebruik', *onrecht* = Lat.; *baerde* (= Lat. peperit): is de oorsprong van; *packt* (= Lat. cumulavit):

Ick bidde Godt dat hy dit pleit
Der stadt niet tot ons onheil scheit:
Want om te raecken uit dees klem
Laet ick hem gaerne d'eerste stem.[1075-78.]

II. K e e r :
Wie 't heiligh recht met werck of woort
Schoffeert; en geensins eert, als 't hoort,
Noch weiniger des hemels raet,[1079-81]
Vervalle elendigh van zijn' staet,
Zoo hy bekoort van snoode min,[1083]
Noch vlamt op schandelijck gewin,[1084]
Het hart van geen godtloosheit spaent,[1085]
De hant, moetwilligh en verwaent,[1086]
En zonder vreze voor Godts troon,[1087]
Durf slaen aen dingen, hem verboôn.
Wat mensch, vergeet dees al zijne eer,[1089 vlg.]
Bedwingt door reden zijn geweer,
Als ondeught stout in staet blijft staen?[1091]
Wat lust het my ten rey te gaen?[1092]

II. T e g e n k e e r :
Men heeft dan echter geene reên[1093]
Godtvruchtiglijck naer Delfis heen,[1094]
Het hart van Grieckenlant, voortaen[1095]
By Godt Apol om raet te gaen,[1096]
Noch naer Olympia, 's lants wijck,[1097]

opeenstapelt; onder invloed hiervan denkt V. aan een buit (*rovery* enz.); *nootwendigh:* Lat. in necessitatem is verkeerd opgevat als necessario; *dewijlze* enz., gelijk onjuist Lat.; *slim:* slecht.

1075-78. Gr.: 'Maar de wedkamp in édel streven, tot heil van stad en staat, *die* moge God, zo bid ik, nooit ontbinden. God is mijn beschermheer, aan hem houd ik vast voor immer'; Lat.: ut vero h o c (toevoegsel) praeclarum urbis certamen (onjuist) non dissolvat unquam, Deum precor; hiernaar Vond., geheel verkeerd: dat hij deze strijd in de stad (tussen heilig-recht en onrecht) niet tot ons verderf moge beslissen; *want .... klem* is toevoegsel; *laet .... d'eerste stem* berust op verkeerd begrepen Lat. p r a e s i d e m habere; V. denkt erbij aan 'voorzitter'.

1079-81 Gr.: 'Maar wie naar woord of daad in driestheid voortschrijdt, niet bevreesd voor 't wrekend Recht, niet eerbiedigend der goden zetels' (d.i. tempels), enz.; Vond. naar 't Lat.; *schoffeert:* verkracht; *noch weiniger* staat overdreven nadrukkelijk voor evenmin; *raet:* raadsbesluit; V. heeft Lat. sedes opgevat als *raad*-zetels.

1083 Gr.: 'als loon voor zijn heilloze overmoed'; het volg. vs. begint dan: 'daar hij ....'; Vond. = Lat.; *bekoort:* verleid; *min:* neigingen.

1084 *noch:* steeds maar door.

1085 *spaent* (speent): afhoudt, Lat. abstinet.

1086 ,*moetwilligh* enz.: in verwaten trots.

1087 uitbreiding.

1089 vlg. Gr. corrupt; verbeteringen onzeker; Lat. (in hoofdzaak juist): 'Welke mens zal hierna, als men zó gaat handelen (V.'s *dees* is misplaatst), met zijn r e d e nog afslaan en bedwingen het wapentuig en de aanvallen van zijn h a r t '; V. verkort dit tot een raadsel.

1091 *stout* enz., Soph.: 'in ere staat'; dit vs. behoort volgens het Gr. bij het volgende.

1092 Waartoe zal ik dan de goden nog eren met gewijde dansen.

1093 *echter:* verder (Lat. posthac, nogmaals weergegeven in 1095 *voortaen*).

1094 *Delfis:* zie *Inhoudt*, r. 2.

1095 *hart* enz., Soph.: 'navel des aardrijks', aant. 617.

1096 V. laat weg de vermelding van het heiligdom te Abae (in Phocis).

1097 *'s lants wijck* (toeverlaat), toevoegsel.

Zoo niet de waerheit ieder blijck.[1098]
O Jupiter, verstaetge dit,[1099]

1098 *de waerheit*, nl. van het orakel.
1099 *verstaetge dit*, naar onjuist Lat.: siquidem ista audis; Gr.: ‘zo gij met recht aldus genoemd wordt’ (nl. albestierder).

In 't albestierende bezit,[1100]
't Welck eeuwigh duurt; betoon in 't endt
Dat u dees dingen zijn bekent:
Want Godt Apolloos eer heeft uit,
En Delfis overout besluit,
Gespelt aen Laius in zijn kracht:[1105]
Leght in den gront, en gansch veracht.[1106]

J o k a s t e :

Lantsheeren, ick nam voor een' geur te branden,[1107]
Met wieroock en kerckkranssen in de handen,[1108]
Ten offer naer der Goden kerck te treên:[1109]
Want Edipus wort van zorghvuldigheên[1110]
En veelerley bekommeringen kraftigh
Gedreven, en hy draeght zich niet manhaftigh,[1112]
Gelijck het voeght een' man, die al 't verleên[1113]
En wat'er voor de hant is tegens een
Kan weegen, maer hangt gansch aen quaede maeren,[1115-vlg.]
Die enckel schrick in zijn gedachten baeren.
Dewijl dan al mijn onderwijs niet baet,[1117]
Neem ick, Apol, u tot een' toeverlaet,
Als allernaeste, op datge mijn gebeden[1119]
Verhoorende, ons, dus droevigh aengestreden,
Wilt redden: want wy vrezen algelijck,[1121]
Naerdienwe zien den stierman van het rijck[1122]
Dus moedeloos.[1123]

F o r b a s :

gy heeren, kuntge ons wijzen
Waer 's konings hof en hooge tinnen rijzen?[1124]
Doch zeght vooral, zoo gy het trouwen weet,[1125]
Waer hy zich houdt.

1100 Gij, in het bezit van het al-bestuur.
1105 *in .... kracht:* (als uitspraak) met volle kracht; toevoegsel.
1106 Soph. (algemeen): 'Heen is het ontzag voor de goden'.
1107 Iocaste komt begeleid van dienaressen (1149) naar buiten en brengt het reukoffer, waarvan zij spreekt, op het voor het paleis zich bevindend (zie vs. 19) altaar van Apollo (1119). *Lantsheeren:* rijksgroten; de oudsten, die het koor vormen; *geur:* proleptisch.
1108 *kerckkranssen:* gewijde kransen.
1109 *kerck*, Soph.: 'tempels'.
1110 *zorghvuldigheên:* zorgen. Lat. curis.
1112 *gedreven:* in beroering gebracht, Lat. perturbatur; *manhaftigh*, onj. naar misleidend Lat. cordatus; Gr.: 'verstandig.'
1113 vlgg. *die al* enz.: die voor het nieuwe zijn gevolgtrekkingen maakt uit wat vroeger is geschied; het niet uitgekomen zijn van de voorspelling aan Laius had Oed. nl. wijzer moeten maken (zie 1053-vlgg.).
1115-vlg. *maer* enz. Soph.: 'maar leent het oor aan iéder, mits hij maar iets zegt dat vrees kan wekken.'
1117 *onderwijs:* vermaan.
1119 *allernaeste*, zie aant. 1107.
1121 *algelijck:* allen.
1122 *stierman:* aant. 73 en 872.
1123 *moedeloos:* geheel verslagen. *Forbas;* voor deze naam die niet bij Soph. voorkomt (deze spreekt steeds van *bode*, vgl. vs. 1135 en 1165 in V.'s vert.), zie men de aant. op bl. 862.
1124 *en .... tinnen*, toevoegsel.
1125 *vooral*, versta: nog liever; *trouwen:* tenminste.

R e y :

daer toont zich 't hof zoo breet.[1126]
Hy zelf, ô gast, is binnen, 's volx behoeder,[1127]
En dees mevrou is zijner kindren moeder.[1128]

1126 Waar hijzélf zich bevindt; *zoo breet* is toevoegsel.
1127 *gast:* Lat. hospes, Gr. *xenos*, bedoeld als vreemdeling.
1128 *mevrou:* Soph. 'vrouw'.

*

F o r b a s :

Ick bid dat al haer doen tot heil gedy,[1129-vlgg.]
En datze altijt verheught verkeere by
Geluckigen, dewijl hy is haer gade.

J o k a s t e :

O gast, ick wensch u zegen en genade,[1132]
En welvaert om dien aengenaemen groet.[1133]
Maer zeghme: wat's uw bootschap? op wat voet[1134]
Verschijntge hier?

F o r b a s :

uw' heere, en 't hof ten goede.[1135]

J o k a s t e :

Wat goet? zegh op, dat ick het klaer bevroede,
En uit wat hoeck gy herwaert komt dit pas.[1137]

F o r b a s :

Ick koome van Korinthe. 'k zal 't u ras[1138-vlg.]
En met een woort beknopt en kort verklaeren.
'k Breng teffens u heel blijde en droeve maeren.

J o k a s t e :

Wat's dit gezeght? wat twijfelachtigheit[1141]
Van spraeck is dit?

F o r b a s :

ick spreeck, gelijck men zeit[1142-vlg.]
In Isthmus, dat hem 't volck zal koning kroonen.

J o k a s t e :

Wat's dit? bezit dan Polybus de troonen[1144]
Van 't rijck niet in zijn' ouderdom?[1145]

F o r b a s :

* TEKSTKRITIEK: vs. 1135. De oude drukken hebben bij dit vers: *Bode* (zie de aant. bij vs. 1123). - vs. 1142 De oude drukken hebben *Bode*.

1129-vlgg. De door V. onduidelijk weergegeven gedachte is: Heil haar en al den haren, als zij werkelijk de gade zich mag noemen van Oedipus. Met het oog op 1132-vlg. laten de moderne uitgaven den bode zich *direct* tot Ioc. richten.

1132 *u;* Soph.: ‘u eveneens’.

1133 *aengenaem*, nog gevoeld als gaarne aangenomen, Lat. nl.: boni ominis, dat - vgl. ‘*accipio omen*’ - de waarde heeft van *acceptus;* vgl. *Ned. Wdb.* I, 141 vlg.

1134 *op .... voet:* op welke grond, waarom.

1135 (*Forbas*) *Bode*, zie aant. bij vs. 1123; *'t hof;* Soph.: ‘zijn huis’ (de zijnen).

1137 *dit pas:* op dit ogenblik.

1138-vlg. *ras* enz., viervoudige uitbreiding voor het Lat. breviter, onjuist voor het modale Gr. *t a c h a* (‘Ik breng u een tijding a l l i c h t verblijdend, maar toch ook weer ....’)

1141 *twijfelachtigheit:* dubbelzinnigheid.

1142-vlg. De bijzin is dubbel verbonden; versta: ik bericht u, dat, naar men in Corinthe zegt, het volk aldaar ....

1144 *troonen*, plur. poeticus, vgl. 563.

1145 *niet* (meer).

neen wis,
Want hy al doot, en oock begraven is.[1146]

J o k a s t e :
Wat zeght gy, bode? is Polybus verscheiden?

1146 *al* is evenals in 153, 1166 en 1458 adverb. van aspect; *oock* is storend toevoegsel.

*

F o r b a s :
Is 't valsch, zoo sla de moort my.

J o k a s t e :
zonder beiden,
Staetjoffer, voort. wat toeftge dit terstont[1149]
Uw' koning aen te zeggen? Delfis mont,[1150-vlg.]
Apolloos mont, waer zijn uw wichleryen?
Want Edipus, beangst voor lange tyen[1152]
Dat hy dien man moght dooden, al te snoot,
Wert balling, en vorst Polybus is doot,
Zijn eigen doot gestorven, niet verslagen
Van Edipus, gelijck men hoort gewagen.[1156]

E d i p u s :
Jokaste, mijn getrouwe gemaelin,
Wat roeptge my by u door 't hofgezin?[1158]

J o k a s t e :
Ick bidde u, hoor dien man eens met verblyen.
Waer blijven nu die schoone wichleryen?

E d i p u s :
Dien man? wie is 't? wat tijding of hy heeft?

J o k a s t e :
O Polybus is doot. uw vader leeft
Niet meer. hy brengt dit uit Korinthe mede.

E d i p u s :
Wat zeghtge, gast? verhael my deze rede.[1164]

F o r b a s :
Moet ick 't u eerst verkundigen: zoo weet[1165]
Hy is al doot.

E d i p u s :
door laegen, ofte leedt,[1166]
Of kranckheit?

F o r b a s :

* TEKSTKRITIEK: vs. 1165, 1167, 1170. De oude dr. hebben *Bode*.
1149 De dienares (vgl. Opdracht, r. 62) gaat Oed. halen.
1150-vlg. *Delfis* enz., Soph.: '(zogenaamd) van de goden komende orakels, waar blijft gij thans?'
1152 *voor* enz.: sedert lang reeds.
1156 *gelijck* enz.; toevoegsel; V. bedoelt: gelijk de voorspelling toch luidde, waarvan wij zoëven hebben gehoord (982).
1158 *'t hofgezin:* (een van) uw hofhouding.
1164 *gast*, zie 1127; *deze rede:* uw boodschap; V. laat weg: 'met eigen mond'.
1165 *'t u eerst* enz., versta: d i t dan 't allereerst nog eens uitdrukkelijk bevestigen.
1166 *al;* aant. 1146; *ofte leedt* (toevoegsel); V. denkt òf aan lichamelijk letsel, en dan is *laegen* enz. vrijwel hendiadys, òf aan de veronderstelling in 1175-vlg. geuit.

hy quam langksaem aen zijn ende,[1167]
Stockout, en af.

E d i p u s :

zoo is hy, vol elende,[1168]
Dan overleên aen teering?[1169]

1167 *langksaem* enz., verkeerd begrepen Lat.; Soph.: ‘een lichte doorslag (= heel weinig) is nodig om een oud lichaam in (doods) slaap te doen neerzinken’.
1168 *vol elende;* Soph.: ‘de arme’, louter als uiting van deernis.
1169 *teering:* verval van krachten.

F o r b a s :
op zijn tijt,
Gelijck de mensch van ouderdom verslijt.

E d i p u s :
Wat gaepenwe, och, naer wichelende altaeren,[1171]
En voglezang, die ons vergeefs bezwaeren[1172]
Met vaderslaght! mijn vader leght al neêr[1173]
En doot in 't graf. wy trocken geen geweer,[1174-vlg.]
En staen noch hier. misschien sloegh hy aen 't quijnen
Om my te zien, zoo moght met reden schijnen
Dat ick hem holp om hals: nu is hy heen,
En nam al wat men spelde, lang geleên,
Met zich in 't graf: en al 's waerzeggers blaffen[1179 vlg.]
Is ydel, en heeft niets met hem te schaffen.

J o k a s t e :
Heb ick u dat niet lang voorheen gespelt?

E d i p u s :
Gy spelde 't: maer ick wert van schrick beknelt.[1182]

J o k a s t e :
Laet vaeren dan al wat uw hart doet gruwen.

E d i p u s :
Betaemtme niet mijn moeders bedt te schuwen?[1184]

J o k a s t e :
Wat vreest de mensch, die vlack en onder leit,[1185]
Van 't avontuur beheerscht? voorzienigheit[1186-vlg.]
Heeft in een zaeck, die vast gaet, niet te spreecken.
Best zoo men kan geleeft, niet omgekeecken.[1188]
Gy hebt geen reên te vrezen moeders echt.
Veel hebben zich in hunnen droom geleght

1171 *gaepen*, aant. 1055; *wich. altaeren* (= Lat.), Gr.: 'Delphi's orakel-stede'.
1172 *voglezang* (- gekrijs), aant. 396 en 515; *vergeefs* enz.: ijdel de doem oplegden ....
1173 *al* is hier (anders dan 1146 en 1166) gelijk *reeds* (Lat. iam).
1174-vlg. *Wy trocken* enz., Soph.: 'en ik bevind mij hier en geen wapen heb ik aangeroerd; òf het moest al zijn ....'
1179 vlg. *en .... blaffen* is uitbreiding; Lat.: 'en niets van die voorspelling is aan hem (L.) vervuld' (= *heeft .... te schaffen*).
1182 *van schrick* enz.: door vrees beklemd.
1184 *betaemtme* enz. (= Lat.), Gr.: 'Staat mij dan niet te vrezen, dat ik nog eens zal huwen' enz.
1185 *vlack .... leit:* als machteloze onderworpen is; uitbreiding bij 1186.
1186-vlg. *avontuur:* lot; Soph. bedoelt de grillige fortuin (Gr. *tuchè*); *voorzienigheit* enz.: geen vooruitziende zorg kan iets veranderen aan dingen die van tevoren reeds vaststaan; V. heeft Lat. p r o v i d e n t i a nullā in rē c e r t a e s t verkeerd verbonden (*een zaeck .... gaet* = rē certā); Gr.: 'ten opzichte van geen enkele zaak is er een zekerheid-gevend vooruitzien'.
1188 Soph. lett.: 'Men leeft maar 't best op goed geluk (Lat. temere = *niet omgekeecken*, vgl. *omzichtig* blz. 854, r. 16 en naar men kan' (zó als de omstandigh. het toelaten). Naar de vórm staat V.'s weergave onder invloed van het bekende: wel doen en niet omzien (het goede doen en zich verder geen zorgen maken).

Aen moeders zy: doch hy versleet zijn dagen[1191 vlg.]
Met lust, die dit hadde in den wint geslagen.

1191 vlg. *versleet* enz.: hij zou het gelukkigst (Soph. ‘gemakkelijkst’) leven, die aan dergelijke hersenschimmen maar geen waarde hechtte; *versleet* in verband met *hadde* als conjunctief op te vatten, verg. aant. 848.

E d i p u s :

Dat's wel gezeght van u, zoo 't vrouwenbeelt[1193]
Niet leefde, dat my baerde, en heeft geteelt:
Maer nu dit leeft, zoo ick met angst vermoede,[1195-vlg.]
Is 't noodigh staêgh te leven op mijn hoede.

J o k a s t e :

Uw vaders graf is 't oogh, dat voor u waeckt.[1197]

E d i p u s :

'k Beken 't: maer leeftze, ick ducht mijn ramp genaeckt.[1198]

F o r b a s :

Ay, zeghme eens, om wat vrou leeft gy in vrezen?

E d i p u s :

Om Merope, des konings vrou voor dezen.

F o r b a s :

En om wat reên bekommertge u om haer?

E d i p u s :

Apollo dreight my schrickelijck en zwaer.

F o r b a s :

Magh 't zijn gezeght? of magh het niemant hooren?

E d i p u s :

Genoegh. Apol heeft my gespelt te voren,[1204]
Dat ick, besmet door moeders bed en trou,[1205-vlg.]
In vaders bloet mijn handen verwen zou:
Weshalve ick bang Korinthe heb begeven,[1207]
Om verr' van huis in veiligheit te leven.
Al dientme 't luck, geen hart wort zoo door 't licht[1209]
Verquickt, als door der oudren aengezicht.

F o r b a s :

Zoo zworftge uit vreze, in ballingschap verschoven?[1211]

1193 *dat's wel* enz.: dat zou met recht gesproken zijn, vgl. voor deze indic. praes. i.p.v. voorwaardelijke wijs vs. 322; *vrouwenbeelt:* vrouw, (meest: schone vrouw, *Ned. Wdb.* II, 1279); *baerde .... geteelt;* voor *telen* met de moeder als subject zie men *Ndl. Wdb.* XVI, 1416.

1195-vlg. Maar nu zij nog in leven is, zal ik, *naar ik vrees* (Soph. heeft in pl. hiervan de beleefdheidsconcessie: *hoewel ge gelijk hebt*, vgl. aant. 1056), steeds op mijn hoede moeten blijven.

1197 Onjuist naar onduidelijk Lat.; Gr.: 'Maar een groot lichtpunt is voor u toch het feit, dat uw váder in het graf rust.'

1198 *leeftze:* zolang ze lééft, Lat. dum vivit, (vgl. 1270 voor een derg. *causale* functie van de bijzin zonder voegwoord); het Gr. heeft verband met het voorafgaande: 'zolang zij nog leeft'; *ick ducht* enz.: blijf ik vrezen, dat het orakel toch nog aan mij vervuld zal worden.

1204 *genoegh:* zonder enig bezwaar, Lat. imo maxime.

1205-vlg. Vondel trekt Soph. 'besmet zou worden en ....' samen in een deelwoord en brengt daardoor een (verkeerde) chronologische volgorde in de zuiver feitelijke opsomming; *trou:* huwelijk.

1207 *begeven:* verlaten.

1209 *al diens* enz.: wel is de fortuin mij gunstig geweest, maar toch ....; *door 't licht* is toevoegsel.

1211 *in b. verschoven:* (vrijwillig) als armzalige balling, vgl. 1588 en 1718.

E d i p u s :
Om vader niet van 't leven te beroven.

F o r b a s :
O koning, of ick u ontsloegh van smert,[1213]
Als een die u beminne uit al mijn hart?[1214]

E d i p u s :
Ick zou dees deught miltdaedigh u beloonen.[1215]

F o r b a s :
Voornaemlijck koom ick herwaert om te toonen[1216 vlg.]
Dat mijne komst magh tot uw heil beslaen.

E d i p u s :
'k Zal evenwel niet naer mijne ouders gaen.[1218]

F o r b a s :
O zoon, gy weet niet hoe het is gelegen.[1219]

E d i p u s :
Zeghme, oude man, om Godts wil niets verzwegen.

F o r b a s :
Zoo gy hierom uw huis schuwt, dus ontstelt.

E d i p u s :
'k Vrees dat Apol my waerheit heeft gespelt.[1222]

F o r b a s :
Vreest gy u aen uw ouders zelfs te smetten?[1223]

E d i p u s :
Dat is 't: dat maentme angstvalligh op te letten.

F o r b a s :
Gy vreest vergeefs, en zijt vergeefs vervaert.[1225]

E d i p u s :
Waerom vergeefs? zy hebben my gebaert.[1226]

F o r b a s :

1213 *of ick:* als ik nu eens.
1214 *u beminne* enz., Soph. echter: ‘u welgezind ben’; de bode die Oedipus' verleden kent, wordt vertrouwelijk en vrijpostig (1219).
1215 *dees deught:* deze (grote) dienst, vgl. aant. 1598 en vs. 1747.
1216 vlg. *voornaemlijck*, Soph. bedoelt: met déze gedachte ook juist; *om* enz., gelijk onjuist Lat.; Gr.: ‘dat als ge eenmaal in Cor. zijt, *ik* daar een blijk van uw gunst zal mogen ontvangen’.
1218 *evenwel:* niettemin, Lat. tamen, toevoegsel op grond van de verkeerde opvatting van het voorafgaande; Gr.: ‘Maar ik zal mij wel hoeden, ooit dáárheen te gaan, waar ik in aanraking zou komen met mijn ouders’, (evenals 1223 is feitelijk alleen de moeder bedoeld).
1219 *zoon*, aant. 1214, vgl. 1216 vlg. en 1229; de afgebroken zin wordt voortgezet in 1221.
1222 gelijk onjuist Lat.; Gr.: ‘Maar ik vrees, dat (anders) Apollo's voorspelling in vervulling zal gaan.’
1223 *ouders*, aant. 1218; *zelfs:* zelf.
1225 *vergeefs:* zonder grond.
1226 *zy* enz.: zij toch immers zijn mijn ouders.

Vorst Polybus bestaet u in geen deelen.

E d i p u s :
Wat zeghtge? quam my dees niet voort te teelen?[1228]

F o r b a s :
Niet meer dan my: beide even na.[1229]

E d i p u s :
hoe dan?
Een vader is die nergens vader van?[1230]

F o r b a s :
Hy teelde u niet, noch ick: hier gelt geen roemen.[1231]

E d i p u s :
Hoe plagh hy my dan zijnen zoon te noemen?

F o r b a s :
'k Schonck u weleer aen hem met deze hant.

E d i p u s :
Beminde hy dan dus het vreemde pant?[1234]

F o r b a s :
By mangel van 's rijx oir wert dit verzonnen.[1235]

E d i p u s :
Kocht gy my dan? of hebtge my gewonnen?[1236]

F o r b a s :
Ick vont u by Citheron in een bosch.[1237]

E d i p u s :
Hoe quaemtge daer in eenzaemheit zoo los?[1238]

F o r b a s :
Ick weide 't vee omtrent dien bergh, en verder.[1239]

E d i p u s :
Gy dwaelde heene en weder, als een herder?

F o r b a s :

1228 *quam ... teelen:* verwekte.
1229 *my* = onjuist Lat.; Gr.: 'dan *ik* hier', vgl. 1231; *beide ... na:* voor ons beiden is hij evenzeer een vreemde; Gr.: 'maar in dezelfde mate', d.i. evenmin (nl. als *ik*).
1230 *nergens ... van*, gelijk onjuist Lat.; Gr.: 'hoe kan mijn v a d e r gelijk staan met iemand die n i e t s (van mij) is.'
1231 *hier gelt* enz.: daarop kan hij zich evenmin beroemen als ik (toevoegsel).
1234 *het .... pant:* het door een vreemde aan hem toevertrouwde; Lat.: quod ab aliena manu acceperat.
1235 Bij gebrek aan een troonopvolger liet hij u doorgaan voor zijn zoon.
1236 *gewonnen* (verwekt); na 1229 vlgg. is deze vraag zinloos; Gr. naar de mod. (verbeterde) tekst: 'gevonden hebbend'.
1237 *by* enz., Soph.: 'in een begroeid *dal* van de Citheron.'
1238 *zoo los:* zo alleen te dwalen (toevoegsel).
1239 *en verder* is toevoegsel.

Uw herder en behoeder in die stont.[1241]

E d i p u s :
Wat onheil trofme, als gy my redde, en vont?

1241 *ùw herder;* V.'s woordspel is hem gesuggereerd door de toevallige assonantie van het op elkaar volgend s e r v i t i o en s e r v a t o r in de Lat. vertaling, 't Gr. geeft geen aanleiding.

F o r b a s :
Dat kan uw voet u levende openbaeren.[1243]

E d i p u s :
Helaes, gy brengt ons oude en quaede maeren?[1244]

F o r b a s :
'k Verloste u van de koort om voet, en been.[1245]

E d i p u s :
O windelsmaet, wat leedt ick teêr en kleen![1246]

F o r b a s :
't Geval heeft u dien naem met recht beschoren.[1247]

E d i p u s :
Van vader, of van moeder? ay laet hooren.[1248]

F o r b a s :
Ick weet niet: die u broght heeft lucht hier af.[1249]

E d i p u s :
Vondt gy my zelf, of een die my u gaf?[1250]

F o r b a s :
Een herder quam u eerst aen my bestellen.

E d i p u s :
Wie is 't? kunt gy dees herders naem niet spellen?[1252]

F o r b a s :
Men zeide hy was Laius dienstverwant.[1253]

E d i p u s :
Van Laius, eer de koning van dit lant?

F o r b a s :
Al recht: het was zijn herder, hier gezeten.[1255]

1243 *levende:* als levende getuige (toevoegsel).
1244 Soph.: 'Wat herinnert ge mij daar aan dat oude euvel?' zie 1246-47.
1245 *koort om* enz.; V. tracht verband te scheppen met het volgend vs.; Soph. spreekt alleen van 'doorboorde voeten'.
1246 *windelsmaet;* V. denkt (zie vor. aant.), dat er wordt gezinspeeld op een o m w i k k e l i n g v a n d e b e n e n met het in werkelijkheid slechts d o o r d e v o e t e n g e t r o k k e n k o o r d , waarop Soph. in het vorige vs. doelt en waaraan het kind moest hangen; Soph.: 'smaad der windselen', d.w.z. smadelijke verminking van het p a s g e b o r e n kind.
1247 *dien* (= uw) *naam:* nl. Oidi-pous, d.i. Zwel-voet, Vondel *dickvoet* blz. 858, r. 13.
1248 sluit aan bij 1246.
1249 *die u* enz.: hij die u aan mij gaf, draagt hiervan kennis.
1250 Onjuist; Soph.: 'hebt ge mij dan van een ander gekregen en niet zelf gevonden?'
1252 *spellen:* opgeven.
1253 *dienstverwant*, een door V. nieuw gevormd woord ter weergave van Lat. ex familia (= een van 't dienstpersoneel); het ontbreekt in het *Ned. Wdb.*
1255 *hier* enz.; V. verwart Lat. hic (deze) met hic (hier); Soph.: 'inderdaad, in Laius' dienst was *deze* herder'.

E d i p u s :
Of hy noch leeft, dat ick 't uit hem magh weeten?[1256]

1256 *uit .... weeten:* niet zoals Kalff meent (zie bij 1290) v e r w a r r i n g van Gr. *idein* met *eidenai*, maar i n d i r e c t e w e e r g a v e van Soph.: ‘zodat ik hem *vóór mij kan zien*’. (Lat. *videre*, Gr. *idein*) d.w.z. hem kan verhóren; voor het vaststellen van het bij V. ten grondslag liggend voorbeeld zegt deze plaats niets.

F o r b a s :
Dit wort u uit een' lantzaet best bekent.[1257]

E d i p u s :
Is niemant van u allen hier omtrent,
Die kennis van dien herder heeft gekregen,[1259]
Hem zagh in stadt, of vont op ackerwegen,[1260]
Die melde ons dit, dewijl 't de tijt vereischt.

R e y :
Ick denck niet dat hy om een ander peist[1262]
Dan om den man, dien, op het lant gezeten,
Gy zoecken liet? dit zal mevrouw best weeten.[1264]

E d i p u s :
Mijn koningin, weet gy oock of hy 't is,[1265]
Daer dees van spreeckt, en uit zijn wildernis[1266]
Ontboden wert, om hier in 't hof te komen?

J o k a s t e :
Wie 't is daer dees van spreeckt? zet al dit schroomen[1268]
Uit uwen zin, en laet dit ongedacht.[1269]

E d i p u s :
Geensins: bevind ick 't merck, 'k zal mijn geslacht[1270]
Niet laeten kloeck en wacker op te speuren.

J o k a s t e :
By Jupiter, 't zal nimmermeer gebeuren[1272 vlg.]
[Indienge voor uw leven zorge draeght,]
Datge onderzoeckt, daer 't hof nu van gewaeght.[1274]
Genoegh is 't dat ick my dus vinde in pijne.[1275]

E d i p u s :

1257 *uit .... landzaet* enz., Soph.: ‘Gij, inheemsen, kunt dit het best weten’.
1259 *kennis* enz.: kent.
1260 *vont:* aantrof, vgl. 1345.
1262 *peisen om:* denken aan, Z.-Nederlands.
1264 *zoecken liet;* zie 944-952; de herder, die indertijd het kind aan Phorbas gaf, is inderdaad, zoals 't koor gist, dezelfde als die ene ontvluchte ooggetuige van de moord op Laius.
1265 *hy* heeft de nadruk.
1266 *dees:* Phorbas; *en uit* enz. is bijvoegelijke bijzin bij *hy* in 1265; men kan *en* weergeven met: nl. degene, die; *wildernis*, aant. 949.
1268 *Wie 't is* enz.; Wilt ge weten, wie 't is? Vond. = Lat. naar een slechte lezing van het Gr.; het juiste is hier: ‘W a t doet het er toe, wien hij bedoelt?’ (Gr. *ti*, niet *tis*).
1269 *laet .... ongedacht:* denk er verder niet aan; Lat. ne m e m i n e r i s ; dit *on-gedacht* van gedenken, naast actief *ongedachtig*, ontbreekt in het *Ndl. Wdb.* (vgl. ook *gedacht* in vs. 67).
1270 *bevind ick* enz.: nu ik eenmaal (aant. 1198) dit spoor gevonden heb.
1272 vlg. *'t zal* (gebiedend) enz.: nóóit mag het gebeuren, althans zo gij waarde hecht aan uw leven.
1274 *'t hof:* de naar V.'s voorstelling uit hovelingen (bl. 856, r. 61-62) bestaande rei; gedoeld wordt op 1262-vlgg.
1275 *ick* (met nadruk); Ioc. heeft reeds alles begrepen en wil Oed. ervoor bewaren de waarheid te leren kennen, aant. 1056.

Hou moedt, schoon ick een slaef te wezen schijne,[1276 vlg.]

1276 vlg. De verblinde Oed. denkt, dat Ioc. gekweld wordt door de gedachte, dat zij gehuwd zou zijn met een man van lage afkomst; *schoon* enz.: al mocht het blijken, dat ik een slaaf ben tot in het derde geslacht.

Al quaem het van de derde moeder; gy
Zijt hierom niet te minder in waerdy.

J o k a s t e :
Geefme evenwel gehoor, en laet dit blijven.[1279]

E d i p u s :
Geensins: ick zoeck dit ernstigh door te drijven.

J o k a s t e :
Denck dat ick u ten beste ra met reên.[1281]

E d i p u s :
Dat beste brack my bitter op voorheen.[1282]

J o k a s t e :
Rampzaelge, ging uw kennis nimmer verder.[1283]

E d i p u s :
Een onder u ga heene, en hael dien herder.[1284]
Laet deze trots braveeren op haer bloet.[1285]

J o k a s t e :
Rampzaelge, ick voere u anders niet te moet,[1286]
Dan dit alleen.

R e y :
hoe? waerom gaetze heenen,[1287 vlg.]
Bedruckt, en bang met jammeren en steenen?[1288]
Dit zwijgen is een voorspoock van iet quaets.[1289]

E d i p u s :
Dat voorspoock zy zoo 't wil: ick wil de plaets[1290]
Van mijn geboorte en afkomst naeckt ontblooten:
Al ben ick uit een' laegen stam gesproten.
Dit trotse wijf wort mooghlijck op my gram
En schaemroot om d'oneêlheit van mijn' stam.

1279 *evenwel:* niettemin (1218).
1281 *met reên:* op grond van een juist inzicht (= Lat.); Gr.: 'bedacht op uw welzijn'.
1282 Soph.: 'Met dat tot-mijn-bestwil ergert ge mij a l l a n g ' (= zijt gij h a r d b e z i g ....).
1283 *ging* enz., Soph.: 'Moogt ge nooit weten, wie gij zijt.'
1284 Deze opdracht was reeds gegeven (zie 1264).
1285 zie aant. 1276.
1286 *voere.... te moet* zeg.
1287 vlg. Vond. = Lat.; Gr.: 'en dit is het l a a t s t e , dat gij ooit van mij zult horen.' Met deze omineuze woorden (1289) verlaat Ioc. ijlings het toneel; *gaet* = Lat.; Gr.: 'vliegt'.
1288 *bedruckt:* verpletterd door smart, Lat.: ingenti affecta dolore; *met .... steenen* is een verwarring stichtend toevoegsel.
1289 Gr.: 'Ik vrees dat uit dit zwijgen (= niet verder willen spreken 1287) onheil los zal breken', Lat. slapper ....: proferat.
1290 vlgg.; Gr. lett.: 'Breek' los wat wil; mijn k i e m wil ik leren kennen, zij die nog zo k l e i n '; Vond. naar het Lat.: et si h u m i l e (= *laeg*) est g e n u s (= *plaets .... afkomst* en 1291 *stam*) cognoscere volo. Ten onrechte meent Kalff, Ts. XIII, blz. 112, 1° dat V. uitgaat van het Gr.; 2° dat hij n.b. door preutsheid hier weerhouden zou worden Gr. *sperma* (zaad, kiem) letterlijk weer te geven, vgl. zijn uitbreiding 1431, aant. 1430.

Ick schatme een' zoon van vrou Fortuin gezegent,[1295]
En schroom niet eens wat laster my bejegent.[1296]

1295 Ik beschouw mij als een zoon van vrouw F., van vrouw F. gezegend; vgl. aant. 1065.
1296 *En .... niet eens:* en bekommer mij er in 't geheel niet om; *laster:* smaad.

Fortuin heeft my, haere afkomst, voortgebracht,
De tijt, van kleen, in top gevoert met maght:[1298]
Dies ick, dus verr' gestapt, geensins zal schroomen[1299]
t'Ontdecken uit wat stamme ick ben gekomen.

K e e r :
Citheron, spel ick met mijn' mont
De waerheit, zonder faelen,
U zal, eer noch de morgenstont
U morgen komt bestraelen,
Klaer blijcken wie de moeder zy
Van koning Edipus, dien wy
Op zulck een blijck vereeren
Met rey en zangen onversaeght,
Het welck mijn' koningh wel behaeght.
Dit 's, Febus, uw begeeren.[1301-10]

T e g e n k e e r :
O zoon, wie heeft u voortgebracht;
Een van 't getal der Goden,
Of berghmaeght, die met Pan vernacht?
Want bergen Godtheên noden:[1311-14]
Of was 't Merkuur op zijn' Cylleen?[1315]
Of teelde Bacchus u voorheen
By eene der Godinnen[1317 vlg.]
Van Helikon, met groen bekranst,
Waer mê hy gaerne zingt en danst,
Verslingert op het minnen?

E d i p u s :
Kan ick, eer wy by een vergadert zijn,[1321]

1298 Gr.: ‘En de wisselende maan, aan mij verwant, heeft onderscheidenlijk mijn kleinheid bepaald en mijn grootheid’ (lett. ‘en de maanden’ enz.), vgl. Soph. fragm. 713. 3 voor de maan als symbool van lotswisseling; Soph. laat het stuk spelen op de dag voorafgaand aan het feest van volle maan (aant. 1301-10).

1299 *gestapt:* gegaan met mijn onderzoek; V. vrijwel = onjuist Lat.; Gr.: ‘en zó geboren (nl. als zoon van het wisselend Lot) zal ik nooit een ánder kunnen blijken, zodat ik zou behoeven te schromen ....’. - R e i . Dit blijgestemd lied, dat uiting geeft aan een door Oedipus' beschouwingen plotseling gewekte hoop (zou hij een *goden*-kind zijn?) staat in tragisch contrast met de naderende peripetie; aldus vaker bij Soph.

1301-10 V. = onjuist Lat.; Gr.: ‘Mag ik een voorspeller heten, een tot waarheid-zien bekwaam, bij Zeus' hemel, dan zult gij, Cithaeron, morgen als de maan volwassen staat, lof en prijs van mij deelachtig worden: Oedipus' geboortegrond, voedster hem en moeder! Danken zal ik u met dans en zangen, dat gij hem, mijn heer, uw zorgen schonkt. O Apollo, heiland, moge u dit behagen!’

1311-14 V. geeft verkort en ook onjuist het Lat. weer; Gr. (naar de verbeterde mod. tekst): ‘Welke, mijn zoon, van de langlevende nymphen bracht u voort? Een, die in minne zich had verenigd met Pan den bergbetreder? Of was het een, die haar sponde deelde met Apollo? Want hem zijn lief alle hoogland-weiden.’

1315 *op .... Cylleen* (berg in Arcadië) is onjuist; Soph.: ‘Cyllene's heer’.

1317 vlg. *godinnen*, Soph.: ‘nymphen’; *van Helikon* (berg in Boeötie bij de grens v. Phocis), naar mod. verbetering te lezen Gr. *helikopidōn*: ‘schoonogige’; *met .... omkranst* is toevoegsel; evenzo vs. 1320.

1321 vlgg. Gr. (tot de rei): ‘Gij, oudsten, als ik die hem tevoren nooit heb ontmoet, een gissing mag wagen, dan meen ik daarginds den herder te zien naderen’; Vond. = onjuist Lat.; *eer .... zijn:* vóór ons samentreffen (Lat. congressum) met dien man daar, vgl. 1323.

Van d'oude mans iet gissen uit den schijn,[1322]
Zoo duncktme ick zie den herder hier vergaêren,[1323]
Daer wy voorheene om wenschten: want zijn jaeren[1324]
Bestemmen 't, en gelijcken dezen man;[1325]
Byzonder, zoo mijn oogh recht kennen kan[1326]
Mijn dienaers, die den ouden herwaert leiden.
Misschien kent gy hem best, en zult ons scheiden,[1328]
Als die den man eerst elders hebt gezien.[1329]

Rey:
Ick ken hem. dit was Laius herder, dien
Hy vont zoo trou als iemant in zijn stallen.

Edipus:
Korinter, hoor: ick vraegh u eerst van allen:
Is dit de man, van wien gy ons vermelt?

Forbas:
Dat is hy, die hier aenkomt uit het velt.

Edipus:
Gy oude man, zie herwaert, en geef reden[1335]
Op mijne vraegh, waert gy al lang geleden[1336]
In Laius dienst?

Herder:
'k was slaef op 's konings goet,
Doch niet gekocht, maer huisknecht opgevoedt.[1338]

Edipus:
Wat was uw werck? wat hebtge meest bedreven?

Herder:
Het kleene vee gehoedt, schier al mijn leven.[1340]

Edipus:
In welcke streecke onthieltge u wel bekent?[1341]

Herder:
Rondom den bergh Citheron, daer omtrent.

Edipus:
Gy kende of zaeght dien man omtrent die streecken?

1322 omtrent ouden van dagen iets kan gissen op grond van het uiterlijk (= Lat.; voor Gr. zie boven).
1323 *vergaeren:* bij, tot ons komen, zie 1321.
1324 *voorheene*, zie vs. 1284.
1325 bevestigen het en komen overeen met (de jaren van) dezen man.
1326 *byzonder, zoo:* vooral daar.
1328 *ons scheiden:* tussen ons (de rei is voor V. zowel andere partij als scheidsrechter) beslissen.
1329 *als die:* daar gij; hier weer bij te denken: misschien.
1335 *reden:* antwoord.
1336 *al lang geleden:* eens, eertijds.
1338 *huisknecht opgevoedt:* in huis groot gebracht.
1340 *het kleene vee*, Lat. *greges:* schapen en geiten; het Gr. heeft (algemeen): de kudden.
1341 *wel bekent* (bij *streecke*): als u wel bekend; Lat.: voornamelijk.

*

H e r d e r :
Wat deed hy? van wat man valt hier te spreecken?[1344]

E d i p u s :
Van dien; of was 't dat gy hem elders vondt?[1345]

H e r d e r :
Ick kan het niet bedencken zoo terstont.

F o r b a s :
Heer koning, 't is niet vreemt. 'k zal onverdroten
Al wat hem door de jaeren is ontschoten[1347-48]
Vernieuwen: want ick weet het zal hem voort
Invallen, als hy van Citheron hoort,
Den herdersbergh, daer hy twee kudden weide,
Ick eene kudde, en nimmer van hem scheide,[1352]
Dry maenden, al den zomer, van de lent[1353]
Tot in den herfst: en toen het dreigement[1354-vlg.
Des winters ons allengs quam overvallen,
Dreef ick het vee weêrom naer mijne stallen,
En hy zijn kudde in Laius koy, met riet
Gedeckt. is 't waer het geen ick zegh, of niet?

H e r d e r :
't Is lang geleên, en waerheit, geene leugen.[1359]

F o r b a s :
Nu zegh ons oock met een: magh 't u niet heugen
Dat gyme een kint bestelde, op dat ick 't zou,
Gelijck mijn' zoon, opvoeden vroom en trou?[1362]

H e r d e r :
Wat 's dit? waerom zoeckt gy dit naer te spooren?

F o r b a s :
Dit's hy, toen noch een kint, en eerst geboren.[1364]

H e r d e r :
Looptge in uw doot? waeromme zwijghtge niet?[1365]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1345. Alle dr. hebben achter *dien* een vraagteeken.
1344 wat was zijn bedrijf en van wie is hier sprake (interruptie).
1345 *van dien:* van dezen hier; de volgende zin met *of* is als voortzetting te beschouwen van Oedipus' vraag in 1343; *vinden:* aantreffen; vgl. vs. 1260.
1347-48 'k *zal onverdroten .... vernieuwen:* ik zal de moeite nemen (mijn best doen) om hem weer voor de geest te brengen ....
1352 *en .... scheide* (onderschikkend op te vatten): terwijl ik voortdurend met hem in aanraking kwam.
1353 *maenden;* tegenwoordig leest men algemeen (drie) halve-jaren.
1354-vlg. *toen .... overvallen;* Gr. enkel: in de winter. V. brengt het Lat.: *cum hiems immineret* (= op handen was) in beeldspraak over (*imminere* is nl. ook: dreigend boven het hoofd hangen).
1359 Soph.: 'gij hebt gelijk, maar het is lang geleden'.
1362 *vroom* (als een brave pleegvader) *en trou*, toevoegsel.
1364 *eerst:* pas.
1365 Soph. zegt (als gebod en verwensing): 'zult gij niet ten verdèrve gaan?!'

E d i p u s :
Bestraf geensins den ouden: want hy schiet[1366]
Geen woorden uit, zoo strafbaer als uw rede.

H e r d e r :
Mijn goede heer, wat of ick u misdede?

E d i p u s :
Gy spreeckt van 't kint niet klaer, gelijck hy wil.[1369]

H e r d e r :
Hy weet niet wat hy zeght, en zweegh best stil.

E d i p u s :
Zeght ghy 't niet met gemack, men zal 't u leeren.[1371]

H e r d e r :
Een' ouden slaen? dat zou den hemel deeren.[1372]

E d i p u s :
Is hier geen die hem knevel? boeit hem vry.[1373]

H e r d e r :
Ick arme man, wat eischtge toch van my?

E d i p u s :
Gaeft gy hem niet het kint, gelijck wy vraegen?[1375]

H e r d e r :
Ick gaf't. och had my toen de moort geslagen.

E d i p u s :
Dat zal geschiên: of melt de zaeck recht uit.[1377]

H e r d e r :
't Zal eer geschiên, wort u dit klaer beduit.[1378]

E d i p u s :
Dees man, zoo 't schijnt, zoeckt niet dan wederstreven.

H e r d e r :
Geensins, ick zegh: 'k heb hem het kint gegeven.

E d i p u s :
Was 't uw? of quam 't van iemants anders hant?

H e r d e r :

1366 *bestraffen:* berispen (maar met sterker gevoelsaccent); *strafbaer* (1367): laakbaar.
1369 *gelijck hy wil:* van hetwelk hij wil dat gij spreekt.
1371 *met gemack:* goedschiks.
1372 Gr.: ‘bij de Goden, ik smeek u mishandel mij, ouden man, niet.’
1373 Gr.: ‘laat iemand hem terstond boeien’.
1375 *gelijck .... vraegen;* Soph.: ‘waarnaar hij vraagt’.
1377 *of .... uit;* Lat.: quod aequum est: (zeg) wat gij behoort te zeggen.
1378 nog veel eerder is het met mij gedaan, als ik wèl spreek.

't Was mijn niet: maer ick kreegh 't van een' op 't lant.[1382]

1382 *op 't lant* (toevoegsel): toen ik buiten (aan het veehoeden) was.

E d i p u s :
Van burgerye? of ergens van een' herder?[1383]

H e r d e r :
Ay vraeghme niet: ick bidde u, vraegh niet verder.

E d i p u s :
Vraegh ick 't noch eens, 't zal u niet wel vergaen.

H e r d e r :
't Was Laius kint, indien gy 't wilt verstaen.[1386]

E d i p u s :
Zijn dienaers of zijn eigen zoon? laet hooren.[1387]

H e r d e r :
Indien ick 't zegh, 't is erger dan te voren.[1388]

E d i p u s :
Voor my, die 't hoor: noch luister ick gewis.[1389]

H e r d e r :
Men zey, het was zijn zoon: die binnen is
Mevrou zal licht hoe 't leght u naeckt ontleden.[1391]

E d i p u s :
Gaf zy het u?

H e r d e r :
zy gaftme.

E d i p u s :
en om wat reden?

H e r d e r :
Op dat ick 't om zou brengen.

E d i p u s :
't geen zy baert?[1393]

H e r d e r :
Uit vreze voor Apol, die heur bezwaert.[1394]

E d i p u s :
Wat was dit toch?

1383 Soph.: ‘van wien van de burgers hier en uit welk huis.’
1386 *'t was .... kint;* de bedoeling van het dubbelzinnige Grieks is: een van de kinderen uit het huis van Laius (Lat. onjuist: ‘ex genere Laii’).
1387 van een dienaar van hem of...?
1388 V. versterkt het onjuiste Lat.; Gr.: ‘wee mij, ik sta op het punt het vreselijke uit te spreken’; daarbij sluit dan aan Oedipus' antwoord: ‘en ik om het aan te horen en toch - horen moet ik het’.
1389 zie vorige aant.; *gewis:* vastberaden.
1391 *ontleden:* blootleggen; vgl. vs. 1291.
1393 *baert;* vgl. voor dit vreemde praesens o.a. vs. 987 (Lat. plusquamperfectum).
1394 *Apol;* versta: een orakel.

H e r d e r :
gelijckwe momplen hoorden,
Dit zoontje zou zijne ouders noch vermoorden.[1396]

E d i p u s :
En waerom gaeft gy 't aen dien ouden man?

1396 *zijne ouders* (zijn vader); meerv. onder invloed van de Lat. pluralis poëticus.

H e r d e r :
Medoogen was hier d'eenige oirzaeck van.
Ick hoopte dat het in 't geboortgeweste
Des ouden mans zou schuilen: doch ten leste[1400]
Heeft hy het tot een schricklijck quaet behoedt:
Want zoo gy sproot uit koning Laius bloet,
Als Forbas zeght, zijt gy tot ramp geboren.

E d i p u s :
Helaes, dit blijckt. helaes, ick ben verloren.
O zon, 'k zie u voor 't lest, die my verveelt![1405]
Onwaerdigh van mijne ouderen geteelt,
Heb ick hun bed, dat my niet voeght, geschonnen,
Om hals gebroght de geenen, die my wonnen.[1406-08]

R e y :
O menschelijck geslacht,[1409-vlg.]
Hoe luttel zijt gy nu by my geacht,
Geduurende dit leven!
Wat mensch wert van Fortuin oit meer verheven
Dan dees, in schijn geen mensch!
Hoe snel viel 't lot hem tegens zijnen wensch![1412-14]
Uw voorbeelt leert te druckigh,[1415]
O Edipus, dat niemant is geluckigh:[1416]
Want gy, zoo hoogh in spoet,[1417]
Gebruickte uw heil in weelde en overvloet.[1418]
Toen gy met Godt zoudt teugelen[1419]
De maeght, met klaeu gewapent, en met vleugelen;
Al 't lant behoên voor moort;[1417-21]

1400 *schuilen:* veilig zijn; *ten leste:* per slot van rekening.
1405 onjuist gelijk het Lat.; Gr.: moge ik .... zien; *die .... verveelt* (toevoegsel): die mij ondraaglijk zijt geworden.
1406-08 Soph. heeft: 'geboren van wie het niet had mogen zijn, met wie dat niet had mogen zijn gehuwd, van wien dat niet mocht zijn de moordenaar.' - R e y : Voor het ontbreken van een indeling in *keer* en *tegenkeer* zie aant. vs. 193. Ook deze rei komt in de vertaling in 't geheel niet tot haar recht.
1409-vlg. Gr.: 'hoezeer acht ik U gelijk aan niet-levenden' (V. = onjuist Lat.).
1412-14 Gr.: 'want welke, welke sterveling ooit wint van 't geluk meer dan een waan - en uit zijn waan het nederzinken'. V.'s vert. is onjuist: het ten dele onjuiste Lat. heeft een gnomisch perfectum dat door V. op Oedipus (zie *dees* in vs. 1413) is betrokken.
1415 *druckigh:* jammerlijk.
1416 *dat .... geluckigh:* dat niemand gelukkig is te prijzen. In deze verzen vindt men de kern van Sophocles' levensbeschouwing.
1417 naar onjuist Lat.: *nimium successu evectus* = te zeer door uw succes ('spoet') omhooggedragen.
1418 Het Lat. heeft aan 't slot van dit vers een punt, maar bedoelt vs. 1419-21 als bijzin bij 't voorafgaande; anders Vondel, zie vs. 1422.
1419 Lat.: *cum occideres* (toen gij dooddet). V. heeft hier ten onrechte de conjunctivus (zoudt ....) overgenomen; *met vleugelen*, toevoegsel.
1417-21 Gr.: 'Gij, die boven alle maat zeker van treffen (hier met betrekking tot het oplossen van 't raadsel) het zegenrijkst geluk eens hebt bemachtigd, O Zeus, neervellend de kromgeklauwde maagd (de Sphinx), zangster van raadselen, tegen de dood (- cijns; vgl. *halstol*, vs. 46) als een muur omhoogstaand' (zie verder de voortzetting in de aant. bij vs. 1422).

Quaemtge in 't bezit, en voerde 't hooghste woort,[1422-vlgg.]

1422-vlgg. Vondel heeft hier een hoofdzin, waarbij het voorafgaande als bijzin aansluit (zie aant. vs. 1418); Soph. echter: ‘Sedert dien (daarom) heet gij mijn koning en hebt gij de grootste eer genoten, heersend in 't grote Thebe’ (het Lat. heeft: in praeclara urbe).

*
Beheerschte Thebes veste
Met eere en prijs, de groote stadt ten beste:
En nu, wat hooren wy![1425]
Wat mensch was oit elendiger dan gy,
Die, naer men roept en mompelt,[1427]
Leght over 't hooft in schande en schult gedompelt![1428]
O Edipus, befaemt
Zoo wijt en verr', hoe zitge nu beschaemt,[1430]
Die moeders schaemte ontbloote,
En blint misbruickte uw vaders bedgenoote,[1430-32]
Tot dat de tijt, die 't zagh,
Uws ondanx, dit in 't endt brogh aen den dagh,[1434]
Dees huwlijxschennis doemde,
En u den man en zoon van moeder noemde!
O Laius arme zoon,
Ick wenschte u niet te zien in dezen hoon.[1438]
'k Beklaegh uw ramp met smerte,
Uw ongeluck, uit een medoogend harte.
Wat droegh ick moedt weleer
Op u: nu sla ick 't aenzicht schaemzaem neêr.[1441-42]

B o d e :

O gy die hier in d'alleropperste eere[1443]
Gestelt zijt, wat zult gy van uwen heere[1444]
Niet hooren! wat voor gruwelen niet zien![1444-45]
Wat droefheit komt u over; zoo misschien[1446]
Gy Labdakus geslacht noch zijt genegen!
Want naer my dunckt, noch Fasis, verr' gelegen,[1448]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1435. U. 624, 626 en 627 hebben *doende*.

1425 *wat hooren wy*, naar verkeerd begrepen Latijn: *quantum* vero nunc audimus: *voorzover* wij nu horen. De tegenwoordige opvatting van het Grieks is: ‘Thans echter, wie is ellendiger om van te horen dan ....’

1427 *naer .... mompelt*, storend toevoegsel.

1428 *over .... gedompelt* (tot over het hoofd), naar Lat. *demersus;* Gr. echter: ‘saamwonend met schuld en schande’.

1430 *Zoo wijt en verr'*, vgl. aant. vs. 6.

1430-32 *hoe* ....; gekunstelde uitbreiding (*beschaemt .... schaemte*) van het aan het slot onjuiste Lat.: qui iisdem cum patre nuptiis potitus *concidisti* (= ten val zijt gekomen = V.'s: *zitge nu*). Gr.: ‘voor wie dezelfde grote (huwelijks-) haven volstond om als kind u en als echtgenoot op te nemen’; *blint:* in blinde onwetendheid; V. geeft hiermee weer het Lat. *tacite*, gezegd van het *zwijgende* huwelijksbed (= dat de bloedschande niet uit heeft gebracht).

1434 *uws ondanx* (te invito); versta: zonder dat gij het u bewust waart.

1438 uitgebreid naar onjuist Latijn. Gr.: ‘mocht ik u nooit hebben aanschouwd’; vgl. vs. 1593.

1441-42 V.'s vert. is weer een onjuiste weergave van het Lat.: ‘door u heb ik nieuwe levensmoed gekregen, nu heb ik het hoofd weer laten zinken’. V. vat op: wat hebt gij mij reden gegeven om t r o t s op u te zijn; nu sla ik vol schaamte (*schaemzaem*, toevoegsel) mijn ogen neer. - *Bode;* Lat. nuntius; Gr. echter *exangelos* = berichtgever omtrent wat binnen is voorgevallen. Deze berichtgever doelt zowel op Jocaste's zelfmoord als op Oedipus' zelfverminking. V. meent dat alles betrekking heeft op O. alleen; daaronder lijdt de hele vertaling hier.

1443 vgl. de aant. bij *lantsheeren* in vs. 1107.

1444 *van uwen heere*, een, in verband met vs. 1457 niet passende toevoeging; zie de volgende aant.

1444-45 De bode doelt met *wat .... hooren* op Jocaste's zelfmoord, met *wat .... zien* op Oedipus' zelfverminking.

1446 *misschien*, verslappende toevoeging.

1448 *Fasis:* grensrivier tussen Colchis en Klein-Azië, mondend in de Zwarte Zee.

Noch Ister kan afwasschen smet en vlack,[1449]

1449 *Ister:* Donau.

Hier in het hof verborgen onder 't dack,
Die, reedt om voor elx ooge in 't licht te raecken,[1451]
Met wil begaen of niet, hem gansch mismaecken:[1452]
Doch quaet niet wil bedreven smert wel meest.[1453]

R e y :
Hier mangelt niets aen 't geen men heeft gevreest,
En ons nu blijckt, of 't luit ten hooghste afgrijslijck.[1454-55]
Wat tijding klampt gy noch op deze, al t'yslijck?[1456]

B o d e :
Om u beknopt te melden 't geen ick weet.
Jokaste is al om hals, tot ieders leedt.[1457-58]

R e y :
Wie broghtze om hals, d'onzaelge in alle deelen?[1459]

B o d e :
Zy holp zich zelf van kant, en dat by veelen[1460 vlg.]
Meest wort beklaeght, is dat men niet vernam
Noch zagh hoe zy tot zulck een ende quam.
'k Zal evenwel u, naer mijn beste onthouwen,
Het deerlijck endt der droeve ziele ontvouwen.
Mevrou, vergramt ten drempel opgetreên,[1465]
Vloogh daetelijck naer 't bruitsbed, daerze alleen,[1466]
Na'et sluiten van het slot en kamerdeuren,
De vlechten van het hooft begon te scheuren[1467-68]
Om Laius, lang gestorven, riep met kracht,
Den eersten man weêr ophaelde, en gedacht,

1451 *die* slaat terug op een aan *smet en vlack* verbonden, maar niet uitgedrukt substantief *daden* (de daden, die bezoedeling teweegbrengen); V.'s vertaling is onjuist: Sophocles spreekt van daden die deels verborgen zullen blijven in 't paleis (Jocaste's zelfmoord), anderdeels weldra in hun gevolgen zullen worden *aanschouwd* (vgl. aant. 1444-45 en vs. 1533-vlg.).

1452 *of niet*, gelijk onjuist Lat.; Gr.: 'en niet zonder wil'; *hem* (Oedipus) .... *mismaecken* (toevoeging): hem .... jammerlijk maken.

1453 Soph.: 'van al wat mensen lijden, deert *ons* het meest dat leed, dat zelf gekozen blijkt' (*doch*, toevoeging).

1454-55 Soph.: 'niets ontbreekt aan datgene wat wij reeds eerder wisten (nl. de waarheid omtrent Oedipus' afkomst) om allerjammerlijkst te zijn'. V.'s woorden geven de zin van het Latijn weer, als men *of 't luit* vervangt door *om te luiden* (V. geeft het Lat. *quin* 'letterlijk' weer); *'t geen blijckt* is voor Soph.: 'wat wij reeds eerder wisten' in de plaats gekomen.

1456 Soph.: 'wat komt gij daaraan nog toevoegen'. V.'s *deze* is niet verantwoord.

1457-58 *al*, ter aanduiding van het perfectieve aspect; aant. 1146; Soph.: 'het kortst om te zeggen, het kortst om aan te horen: verscheiden is Jocaste's majesteit.'

1459 *in alle deelen* (multipliciter): in alle opzichten.

1460 vlg. onjuist; Soph.: 'van wat daar is geschied blijft voor u afwezig het allersmartelijkste: het moeten aanschouwen met eigen ogen'. Seneca laat - in tegenstelling met Sophocles - Jocaste ten aanschouwe van het publiek zelfmoord plegen; Horatius' wenk *A.P.* 182-vlgg. (vert. Dl. VII, blz. 362, r. 160-vlgg) is in overeenstemming met de Gr. opvattingen; vgl. Vond. Jeptha, Ber., r. 122 vlg. (waar echter een motivering gegeven wordt, die bij Horatius alleen betrekking heeft op in de werkelijkheid zich nooit voordoende gevallen).

1465 *vergramt* (ardens ira); Gr.: 'ten prooi aan een hevige gemoedsbeweging'.

1466 *bruitsbed:* huwelijksbed.

1467-68 Soph. zegt: zij liep naar het slaapvertrek, haar haren uitrukkend, en sloot, toen zij binnen was, de deur. V. geeft de feiten in zo'n volgorde, dat niemand het (uit-) 'scheuren van de vlechten' heeft kunnen zien.

En d'oirzaeck van zijn doot, zich, zonder hoeder,[1470-71]

1470-71 (tot *doot*), onjuist. Gr.: ‘terugdenkend aan die verwekking (Lat. *conjugii*), lang geleden, die de oorzaak was dat Laius de dood vond’; V. vertaalt *man* (1470), doordat hij *conjugii* (echt, ‘verwekking’) verwart met *conjugis* (echtgenoot).

Beklaeghde, als een verlaete en droeve moeder
Voor haeren zoon tot zulck een kinderteelt;[1471-73]
De dubbele echt, en 't bruitsbed zich verbeelt;
Hoeze uit een' man zich mannen baerde, en kinders[1475]
Uit kinderen, al stof tot zoo veel hinders.[1476]
Of zy 't hierop bestorf, dat weet men niet:[1477]
Want Edipus al jammerende schiet
Ter kamer in, waer door wy niet aenschouwen[1479]
Haer ongeval, maer d'oogen stadigh houwen
Gehecht op hem, die heene en weder liep.
Hy vloogh al voort met groot misbaer, en riep
Geweer, geweer ons allen toe, en vraeghde[1483]
Waer hy zijn vrou en moeder, de beklaeghde,[1484-vlg.]
De moeder van zijn kindren, vinden moght.
Terwijl hy raest, 'k weet niet wat Godt hem broght[1486]
Tot kennis: want hem niemant van ons allen
Dit wees. hy schreeude, als waer hy overvallen,[1488]
Van iemant voortgeruckt in dit rumoer.[1489]
Hy loopt met kracht de deuren op den vloer,[1490]
De hengsels uit de posten, datze boogen.[1491]
Zoo komt hy dol ter kamer in gevlogen,
Daer wy, helaes, de koningin, ô strijt![1493]
Zien hangen aen een' koort geknoopt. hy krijt
Haer schricklijck aen, met opgespalckte blicken,[1495]
Pooght flux de koort van haeren hals t'ontstricken,[1496]
En worpt zich op den vloer verbaest in 't stof.[1497]
Daer zagh men een droef schouspel op het hof:[1498]
Want toen de man van 't kleet, gelijck bezeten,

1471-73 *zich .... kinderteelt*, onjuist. Gr.: ‘terwijl hij haar, de moeder, achterliet om voor zijn eigen zoon te worden voortbrengster van een onzalig kroost’ (V. heeft het Lat. *relictam filio suo ad* .... niet begrepen en *relictam* adjectivisch opgevat als *verlaten* en dit woord daarna uitgebreid met *droeve* en *zonder hoeder*)*; zulck een* is praegnant voor onzalig (infelix).
1475 *mannen;* de moderne Gr. edities hebben hier enkelv. *man* = echtgenoot.
1476 *kinderen*, plur. poëticus; *al .... hinders*, toevoeging.
1477 Soph.: hoe zij daarop de dood vond, weet ik niet.
1479 *ter kamer in* is onjuist, zie vs. 1467 en 1484-85; versta: het paleis binnen; *aenschouwen*, versta: onze aandacht kunnen blijven vestigen op.
1483 *geweer:* (om) een zwaard.
1484-vlg. onjuist (ook het Lat. ten dele); Gr.: ‘waar hij vinden kon haar, zijn vrouw en *niet-vrouw* (het onjuiste *infelicem* = V.'s *beklaeghde*), de moederschoot die had voortgebracht hemzelf en zijn kinderen’.
1486 *'k weet niet wat* (Godt) ...., de vert. van *nescio quis* (wees hem de een of andere bovenmenselijke macht de weg).
1488 Gr.: ‘met een vreselijke kreet, alsof hij een leidsman volgde.’ Het onjuiste Lat. (quasi ab aliquo raptaretur) is weergegeven in vs. 1489 en uitgebreid in vs. 1488.
1489 *in dit rumoer*, zinstorende toevoeging.
1490 Lat.: irruit *per* geminas fores; Gr.: ‘hij springt *aan tegen* de dubbele deur’.
1491 *hengsels* hadden de antieke deuren niet, zij draaiden op tappen, Soph. heeft ‘grendels’; *datze boogen* komt overeen met het in het Lat. niet vertaalde *koila* (praedicatief) van het Gr.
1493 *ô strijt* (toevoegsel), interjectie (o jammerlijk schouwspel).
1495 *met .... blicken*, toevoeging.
1496 *pooght* ....; Soph.: ‘maakt los.’
1497 *worpt:* werpt; *verbaest*, vgl. vs. 198. Gr.: ‘maar toen de onzalige (Jocaste) eenmaal op de vloer lag uitgestrekt, zag men ....’. V. heeft het onjuiste Lat. vertaald.
1498 *op .... hof*, toevoeging.

Den gouden haeck, haer pracht, had afgereten,[1500]

1500 *haeck:* schouderspang; zie verder Inhoudt, r. 72; *haer pracht:* haar sieraad.

Zoo ruckte hy hier mê zijne oogen uit[1501]
Het aengezicht, en jammerde overluit:
Ick kan haer in dien schijn niet meer aenschouwen,
Noch zoo veel quaets en ramps, by my gebrouwen,[1503-04]
Wil, van het licht berooft, geen bloetschand zien,[1505-vlg.]
Noch kennen die my helpen. dat verbiên
En weigren my de billijckheit, en reden.[1506-07]
Dus huilt hy, slaet de winckbraeu van beneden
Om hoogh, verscheurt zijne oogen, als verwoet.[1508-09]
d'Ooghappel verft zijn aenzicht nat van bloet.[1510]
De kaecken, niet alleen van bloet bedropen,
Maer als een plas en regen overloopen
Van 't zwarte bloet. dit onheil sproot alleen[1511-13]
Uit beide niet, maer treft oock in 't gemeen[1513-14]
Met jammeren den man en vrou: en even
Gelijckze door 't geluck dus lang verheven,
In eere staen, hoedanigh het oock is,[1517]
Zoo keert het snel van daegh in jammernis,[1515-18]
En droefheit, schande, en schult, en alles, hoe men
Ter weerelt oock iet jammerlijx zou noemen.[1519-20]

R e y :

Hoe draeght hy zich in al dit ongeluck?[1521]

B o d e :

Hy roept dat men de poort ras openruck',
En iemant den Thebaenen al te gader[1523]
Vertoone dien dootslager van zijn' vader
En moeder. hy vloeckt schricklijck en verwoet,[1525]
Zeght dat hy, als 's lants balling, zijnen voet
Wil zetten uit het rijck, en hier niet langer

1501 *ruckte*, onjuist; versta: doorboorde en vgl. ook vs. 1577.
1503-04 V.'s vert. = onjuist Lat. Gr.: 'nimmer zult gij (mijn ogen) meer aanschouwen, noch wat ik leed, noch wat ik deed aan kwaad'; *in dien schijn:* in die staat.
1505-vlg. naar het ook overigens onjuiste Latijn op Oedipus betrokken. Gr.: 'in duisternis zult gij voortaan daarvoor boeten dat gij hebt gezien, wie gij nooit hadt mogen zien en dat gij niet hebt gekend, die ik had willen kennen'.
1506-07 *Dat .... reden*, toevoeging.
1508-09 *winckbraeu* (Lat. palpebras): ooglid; Gr.: '*de handen omhoogheffend* treft hij zijn ogen.'
1510 *aenzicht*, onjuist naar Lat. facies; Gr.: baard.
1511-13 De zinsconstructie loopt niet af; men kan in vs. 1511 achter *kaecken* zijn denken, of de hele passus opvatten als een absolute constructie (dan moet echter achter *bloet*, 1510, een komma staan); *plas en regen* (hendiadys): plasregen.
1513-14 *alleen .... niet;* V. gelijk onjuist Lat. (niet uit beiden afzonderlijk). Gr.: 'zo brak dan uit twèe los, niet onheil voor èèn alleen, maar onheil gemeenschappelijk voor man en vrouw.'
1517 *hoedanigh .... is*, op te vatten als: gelijk het ook inderdaad een echt geluk was (Lat.: ut fuit felicitas justa).
1515-18 *even gelijck .... zoo*, naar de Lat. hypotaxis: *quaeque fuit* .... felicitas, *ea* facta est .... Het Gr. heeft parataxis; *dus lang:* tot nu toe.
1519-20 *alles .... noemen:* alle jammer die naam heeft op aarde (waarvoor een naam bestaat).
1521 vrij naar onjuist Lat.; Gr.: 'en laat zijn smart hem nu enige rust?'
1523 *iemant;* versta: men.
1525 geheel onjuist, ongeveer als 't Lat.; Gr.: 'en die zijn moeder .... onheilig is het woord en niet voor mij om te herhalen.'

Verblijven in het hof: naerdien hy, zwanger
Van vloecken, zich verdoemt heeft met geschrey.[1528-29]
Nu hoeft hy hulp, een' leitsman, die hem ley':
Zijn ongeval en opgehoopte plaegen
Zijn grooter dan een sterflijck mensch kan draegen.
Dit zal hy zelf u toonen: want de poort
Gaet open, en gy zult terstont den moort,[1534]
En 't schouspel zien zoo deerlijck voor uwe oogen,
Dat dit de wraeck zou roeren met medoogen.[1536]

R e y :

O jammer, droef te zien voor my,
O droefste treurrol van zoo veelen[1538]
Ick in mijn leven oit zagh speelen!
Elendige, wat razerny
Beving u, na dit grof verloopen![1541]
Wat tegenspoet verruckte uw' geest
Om, tot uw onheil, onbevreest
Uw groote elenden op te hoopen
Met d'allergrootste afgrijslijckheên![1542-45]
Wie kan u zien, en dit verdragen![1546]
'k Had anders u noch veel te vraegen,
Te hooren, in gespreck te treên:[1548]
Zoo roert uw ongeluck van binnen[1549]
Mijn hart, en harssens, en mijn zinnen.

E d i p u s :

Och och, wee my elendigh man.
Armzalige, waer ben ick dan?[1552]
Hoe smilt mijn stem in klaghtigh weenen![1553]
Och och Fortuin, waer vliet gy heenen?[1554]

1528-29 *naerdien* ...., onjuist en in verband met vs. 1525 uitgebreid. Gr.: ‘als een vloek (voor zijn huis) krachtens eigen vervloeking’ (zie vs. 300 vlg. en 315-vlg.).
1534 *den moort*, toevoeging.
1536 *de wraeck* (de wrekende furiën); Soph.: ‘zelfs een vijand’.
1538 *treurrol* enz.; V.'s woordkeus staat onder invloed van het Lat. *spectaculum;* voor treurrol = treurspel, vgl. Opdr. r. 59.
1541 *na .... verloopen*, zinstorende toevoeging (Oed. heeft zich niet verlopen, is het slachtoffer van de ondoorgrondelijke wil der Goden).
1542-45 met toevoeging van *onbevreest* naar het vrije en misleidende Lat.; *tegenspoet*, Lat. adversa fortuna; Gr. echter *daimōn* (= bovenmenselijke macht); *verruckte uw' geest:* bracht u zò buiten u zelf ....; *op te hoopen* (Lat. accumulare): nog te vermeerderen; *met .... afgrijslijckheên:* met het blindmaken van u zelf. Gr.: ‘welke demon was het die verder hier sprong dan het verste, voorbij de grenzen van het onheil dat als deel u was beschikt.’
1546 *dit:* nl. het u-aanzien.
1548 *in gespreck treên* (dicere); versta: bespiegelen, beschouwen.
1549 *zoo roert* (perturbat) .... is verkeerd verbonden en behoorde aan te sluiten bij vs. 1546.
1552 *waer .... dan*, gelijk het Lat.; Gr.: ‘waar, waar ga ik heen.’
1553 Soph.: ‘waarheen vervliegt de klank van mijn stem.’
1554 V. gelijk onjuist Lat.; Gr.: ‘waar hebt gij demon mij heen gedreven’ (vgl. 1542-45).

R e y :
Zy nam haer afscheit, vol verdriet,
Te schricklijck dat men 't hoort, of ziet.[1555-56]

E d i p u s :
O duisternis, afgrijsselijcke dampen,[1557]
Hoe worde ick nu gedruckt van rampen,
En endeloze gruwzaemheên!
Hoe pijnight my door al mijn leên
't Herdencken van zoo veel voorleden
Verdrieten, en elendigheden![1560-62]

R e y :
Het is niet vreemt dat zulck een smart
U dubbel treft, en raeckt aen 't hart.[1564]

E d i p u s :
Och vrient, hoort gy noch hier mijn klagen?
Volhardtge zorgh voor my te draegen?
Al derve ick 't hemelsch licht, och och,
Ick hoore uw stem, en kenne u noch.

R e y :
Wat moght gy met uwe eige handen[1569]
Zoo vreesselijck u zelf aenranden,
Uwe oogen quetsen, dus beroert?[1571]
Wat Godt heeft u zoo verr' vervoert?[1572]

E d i p u s :
Apol, Apol, ô mijn getrouwen,
Heeft deze jammeren gebrouwen,[1574]
En my gebroght in dezen stant;
Maer niemant anders met zijn hant
Mijne oogen uit het hooft getogen
Dan ick, van razerny bewogen:[1578]
Want waertoe diende zon en dagh
Een' mensch, die niet dan droefheit zagh?[1579-80]

R e y :
Gy zeght als 't is. ô hardt gelagh!

1555-56 Soph.: ‘in jammer, noch te horen, noch voor het oog te zien’ (zie vorige aant).
1557 *dampen:* nevelen.
1560-62 naar onjuist Lat.; *door .... leên*, toevoeging Gr.: ‘hoe boort de dolle prikkel van dit steken te samen met de herinnering van het (vroegere) kwaad.’ Zò is ook *dubbel* in vs. 1564 te begrijpen.
1564 Zie de vorige aant.
1569 *mogen:* kunnen.
1571 *quetsen* (affligere); Gr. blussen; *dus beroert* (toevoeging): zo zeer buiten zinnen.
1572 *Godt* (deus); Gr. *daimōn* = algemene naam voor alle goden en geesten; zie vs. 1542 en 1489.
1574 *gebrouwen;* Gr.: vol-gemaakt; voor de houding van Oed. tegenover zijn daden vgl. Opdr. blz. 855, r. 34-45.
1578 Het scherpe onderscheid dat Oed. wil maken tussen wat *Apollo* hem heeft toebedeeld en wat hij *zich zelf bewust* heeft aangedaan, wordt bedorven door de toevoeging *van razerny bewogen*.
1579-80 *diende* en *zagh,* beide voorwaardelijk (zou d.; zou z.).

E d i p u s :
Och vrienden, zeghtme: in dees verdrieten
Wat kan' er voor my overschieten,
Dat ick met lust aenschouwen kan,
Beminnen, hooren, spreecken dan
Met bitterheit! och vrienden, wacker,[1582-861586]
Verdrijftme naer woestijn, en acker,[1587]
Als een' verschovling, waert geschuwt,[1588]
Een' vloeck, een pest, daer elck voor gruwt,
Van Godt noch sterflijck mensch te minnen.

R e y :
Rampzalige, om uw dolle zinnen,[1591]
En jammeren, te snoot geschent,[1592]
Och och, had ick u noit gekent![1593]

E d i p u s :
Afgrijsselijcke rampen moeten
Hem schenden, die my, by de voeten
Gehangen in het bosch, zoo snoot[1596]
Ontbont, bevrijde van de doot.
Ick heb geen deught van hem verworven,[1598]
Had toen een beter doot gestorven,[1599 vlg.]
Tot minder smart en rouw van my,
En deze vroome burgery.

R e y :
Ick wenschte dit, zoo wel als gy.

E d i p u s :
Zoo had ick vader niet verslagen,
Noch moeders bed, de bron der plaegen,[1604 vlg.]
Zoo schandelijck en vuil besmet:
Nu sproot ick uit een heiloos bed
Van die bevleckten, vol onwaerde:[1607]
Nu teelde ick zoons by die my baerde.

1582-86 gelijk Lat., behoudens de uitbreiding: (ánders) *dan met bitterheit*.
1586 *wacker:* snel.
1587 *woestijn;* vgl. vs. 949.
1588 *verschovling*, vgl. vs. 1703 en 1211.
1591 *om* (wegens) .... *zinnen*, als bepaling te denken bij *rampzalige;* Gr.: wegens uw jammerlijk lot en het volle besef daarvan.
1592 *te snoot geschent*, toevoeging.
1593 vgl. de aant. bij vs. 1438.
1596 *gehangen;* Soph. spreekt slechts van gebonden; indien men *zoo snoot* betrekt *op gehangen* (door een komma achter *snoot* te plaatsen) is V.'s vert. in overeenstemming met Sophocles.
1598 *geen deught* (nihil gratum): geen dienst; zie vs. 1215 en 1747.
1599 vlg. Soph.: 'was ik toen omgekomen, dan zou ik nu niet zulk een kwelling zijn voor mijzelf en hen die mij lief zijn' (dit ter verheldering van V.'s minder juiste, stellig onduidelijke vert.).
1604 vlg. Soph.: 'noch zou ik heten bij de stervelingen bruidegom van haar die mij het leven gaf.'
1607 *die bevleckten*, als enkelv. te denken: die ontwijde moeder; *vol onwaerde* (bij *ick*), toevoeging.

In 't kort, al 't snootste dat gebeurt[1609]
Is my by nootlot toegekeurt.[1610]

R e y :
Gy hebt te veel uw dolheit toegegeven.
Veel nutter doot dan blint in ramp te leven.

E d i p u s :
Och, leerme niet, noch geefme raet
Wat my best voeght in dezen staet:[1537-1614]
Want hoe zoude ick toch vader met mijne oogen
In Plutoos rijck om laegh aenschouwen mogen,
Of moeder, mits ick door hun beider doot[1617]
Mijn misdaet heb verdubbelt, en vergroot?[1617-18]
Maer 't aenzien van mijn telgen, in haer bloeien,
Valt aengenaem: men zietze gaerne groeien.
Voorwaer ick kan dees stadt met mijn gezicht[1619-21]
Niet aenzien, noch haer torens, noch 't gesticht[1622]
Der kercken, of de beelden van de Goden,
Dieme in dees stadt getrouw hun hulpe boden,
En eerelijck opvoedden. 'k heb gestoort
Door mijn besluit, een hoogh gesproken woort,
Vrywilligh my van al dit goet versteecken;
Besloten dat zich elck aen my moght wreecken,[1624-28]
Verdrijven dien godtloozen, eenen man[1629]
Zelfs van de Goôn besmet gedoemt, en van
Vorst Laius bloet, toen ick mijn schantvleck melde,
Mijn bloetschandael al 't volck voor oogen stelde.
Hoe kon ick hen met schaemtloze oogen zien?[1631-33]
Onmogelijck: en zoo het kon geschiên

1609 *'t snootste* (atrox malum): de vreselijkste rampen.
1610 *by nootlot*, toevoeging (versta: werd mijn deel; vgl. vs. 1573-vlg.).
1537-1614 zie de Inleidende opmerkingen op bl. 852.
1617 *mits:* daar.
1617-18 V. tracht aan de foutieve Lat. vert. zin te geven. Gr.: 'daar ik jegens beiden daden heb bedreven, door geen (zelf-) ophanging te boeten' (vgl. de suggestie van het koor in vs. 1612).
1619-21 V.'s vert. is gelijk onjuist Lat. Gr.: 'maar' (zult gij zeggen) 'de aanblik van mijn kroost' (-*ontsproten zoals het ontsproten is* - tegenwerping van Oed.), 'die zou voor mij een verkwikking zijn gebleven?' - 'Neen, voor mijn ogen zouden zij nimmermeer een vreugde zijn geweest, noch ook de aanblik van deze stad.'
1622 *torens*, versta: vestingmuren (met bastions); *'t gesticht der kercken* (toevoeging): de schoongebouwde tempels.
1624-28 Soph.: 'waarvan ik rampzalige, ik, die van allen in Thebe het schoonste leven eens had, mijzelf heb beroofd'; *eerelijck* (honestissime): in eervolle, hoge staat; *een hoogh gesproken woort*, bijstelling bij *mijn besluit* (edictum): afkondiging (vgl. *besloten*, 1628); zie daarvoor vs. 300-vlg.; *gestoort* (vernietigd); de constructie is anacolouth; als object bij *heb gestoort* is te denken *al dit goet* (deze gelukstaat) uit vs. 1627.
1629 *dien ... man;* voor de betekenis en kracht van dit *eenen* vgl. vs. 1643, 1645 en 308 (Oed. is gebleken die *ene* man te zijn, die *alleen* de landsmet is ....; Lat.: facto decreto, ut *omnes* pellerent impium illum (die nu welbekende ....), et a Diis ipsis pollutum iudicatum).
1631-33 *toen* ....; onjuist, o.a. door verkeerde verbinding en scheiding. Soph. begint bij *toen* een nieuwe zin. 'Nu ik zelf die gruwelijke smet aan het licht heb gebracht die op mij rust, had ik nu nog *hen* (zie *elck*, vs. 1628; = mijn medeburgers) met rechte blik aan kunnen zien?' *schaemtloos:* die zich niet behoeven te schamen (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v.).

Dat ick my zelf 't gehoor benam, 'k wou d'ooren
Strax sluiten om een ander niet te hooren,[1636]
En teffens blint en doof zijn: want het is
Een groote troost in groote droefenis[1638]
Dat iemant al zijn zinnen wort benomen.[1639]
Citheron, wat moght gy my wellekomen?[1640]
En waerom holpt gy 't kint niet ras van kant?
Zoo had men noit van mijn' geboortestant[1642]
Geweeten. ô vorst Polybus, landouwen,[1643]
Korinte, valsch mijn vaderlant gehouwen,[1644]
Wat hebtge my, een gruwzaeme etterplaegh,
Gelijck wat schoons, wat eêls, gevoedt zoo graêgh![1645-46]
Nu oordeelt elck my snoot van snoôn gesproten.[1647]
O drysprong! ô bosschaedjen, dicht besloten
In schaduwen! ô boomen! enge plaets
Des drysprongs, die mijn vaders bloet, vol smaets[1648-50]
Vergoten van dees handen, hebt gedroncken,
Gedenckt u niet hoe mijne gruwlen stoncken,[1652]
En hoe ick uit dien moorthoeck herwaert quam?
Dit quaet bedreef? ô bruiloftstorts, ô vlam,[1654]
Broght gy ons voort? ontfingtge na het baeren
Het zelve zaet, en teelde door het paeren
De vaders, broêrs, en kinders, bloetverwant,[1654-57]
Bruits, vrouwen, en oock moeders, schant by schant,
Daer elck van spreeckt: want 't voeght geensins te geven[1658-59]
Een' schoonen naem 't geen schendigh is misdreven?[1659-60]
Versteecktme, ô ramp, flux ergens in een' hoeck.[1661]
Vermoortme, of plomptme in zee, gelijck een' vloeck,[1662]

1636 *strax:* aanstonds.
1638 *groote* (tweemaal), toevoeging.
1639 *al zijn zinnen* is (meervoudig) subject; door V. als enkelvoudig gedacht, vandaar *wort*.
1640 *wellekomen:* opnemen, een verblijfplaats toestaan.
1642 *van mijn' geboortestant:* uit wie ik was geboren.
1643 *landouwen* (toevoegsel), nader bepaald door *Korinte*.
1644 Soph.: '(O. Pol. en Cor.) en gij huis, in naam huis van mijn vader.'
1645-46 Gr.: 'welk een (bedrieglijk) schoon, van bederf onderziekt, hebt gij in mij grootgebracht'; *etterplaegh*, Lat.: *purulentum malum; graegh:* met liefde, toewijding.
1647 *nu .... my;* Soph. echter: 'nu blijk ik in werkelijkheid te zijn ....'; *snoot*, onjuist (Lat. *malus*), Gr. 'ellendig', vgl. o.a. vs. 1009, 1688, waar V. ook de a-morele qualificatie van het Gr. onjuist weergeeft.
1648-50 V. = Lat.; Gr.: 'o drie wegen, en gij verscholen ravijn, o struweel en gij holle weg bij de driesprong'.
1652 *hoe* ....; Soph.: 'welk een wandaad ik ten aanschouwe van u heb bedreven'.
1654 en dit (nieuwe) kwaad bedreef (nl. het huwen met Jocaste).
1654-57 Soph.: 'o huwelijk, huwelijk (zonder beeldspraak dus), gij bracht mij voort en als gij mij had voortgebracht, deedt gij wèderom opkomen hetzèlfde zaad en bracht gij te voorschijn een bloedschendige vermenging van vader-, broeder- en kind-zijn, van bruid- en gemalin- en moeder-zijn (in het oorspr. ook overal pluralis); *bloetverwant*, hier adjectief (of substantief?) als praed. attribuut gebruikt (Lat. sanguinem cognatum).
1658-59 *schant .... spreeckt;* Soph.: 'al wat bij het mensdom op aarde schandelijk is'; vgl. voor Vondels instelling vs. 1427: *naer men roept en mompelt* met aant.
1659-60 *want .... misdreven*, onjuist. Soph.: 'maar zwijg ik verder, immers spreken voegt niet over wat ook schandelijk is om te doen.'
1661 *o ramp* (Gr. o Goden), wanhoopsuiting, affectwoord, vgl. vs. 1493.
1662 *een' vloeck:* een pest.

Daer ick niet meer verschijn voor iemants oogen.[1663]
O burgers, komt my schichtigh aengevlogen.
Gehoorzaemt noch ontzietme niet. geen man[1664-65]
Dan ick alleen dit jammer draegen kan.

R e y :

Maer Kreon komt hier tijdigh. hy is maghtigh[1667]
Op uw verzoeck, te droef en jammerklaghtigh,[1668]
Te stemmen wat gy zoeckt door deze bê.[1669]
Hy is 's lants oogh, en waeckt in uwe stê.[1670]

E d i p u s :

Wee my! wat zal ick langer hier toe spreecken?[1671]
Wat trouw verdiene ick by hem door mijn smeecken[1672]
Die tegens hem was wrevligh en gestoort?[1673]

K r e o n :

Zijt welgemoedt. ick kome rechtevoort[1674]
U niet met schimp in droeven stant bejegenen:[1675]
En acht gy op geen menschen: acht het zegenen,
Des zonneschijns, die alles spijst, en voedt,
Uw schande ontdeckt met haeren glans, en gloet,[1678]
En toont dat lant, noch lucht, noch dau, noch regen
Dees lantsmet lijdt. hy is den hemel tegen,[1680]
Dies Godt het lant te keer gaet met zijn roê.[1676-81]
Trouwanten, brengt hem voort naer binnen toe.[1682]
Wat toeftge noch? men breng' hem daetlijck binnen.[1683]

1663 *daer:* waar.
1664-65 Uitgebreid en verhevigd naar verkeerd begrepen Lat.: Ite, inicite manus ....; Gr.: 'komt, verwaardigt u mij rampzalige aan te raken. Geeft mij gehoor, vreest niet' (nl. voor het overspringen van de bezoedeling). V. heeft het misleidende Lat. *ne revereamini* verkeerd weergegeven. De pathetischonlogische motivering - die bij V. in 't geheel geen zin heeft - volgt dan in: *Geen man* ....
1667 *maer*, lett. vert.; versta: zie!; *tijdigh:* in tempore; *maghtigh:* bij machte.
1668 *te .... jammerklaghtigh,* toevoeging.
1669 *stemmen* (statuere): toestemmen.
1670 *'s lants oogh*, het beeld is van V.
1671 *langer hier toe* (iam ... adhuc), onjuist; Gr.: 'tot hem'.
1672 *wat .... ick*, als onjuist Lat.; Gr.: 'welk recht heb ik nog te vertrouwen' (op zijn welwillendheid).
1673 Soph.: 'die hem slecht behandeld heb' (V. brengt ten onrechte het begrip *boos* op de voorgrond).
1674 *rechtevoort* (toevoeging): nu.
1675 *in droeven stant:* in uw droevige toestand.
1678 (en die) *uw schande* ...; reeds het Lat. is onjuist: solis qui tale piaculum detexit ...; 1679 *en toont* d a t (conjunctie); het Lat.: atque ostendit, q u o d (relativum bij piaculum) is verkeerd begrepen; vandaar V.'s herhaling van het Lat. antecedent in: *dees lantsmet*; dichter bij het Latijn zou zijn: en toont wat noch land noch regen duldt.
1680 *hy .... tegen* en 1681, toevoeging van V. om verband te scheppen met het bevel in vs. 1682.
1676-81 alles onjuist. Gr. (tot de poortwachters): 'Maar gij daar, ontziet gij al niet de kinderen der sterfelijken, zo schaamt U althans aan de alvoedende vlam van Heer Helios (= de zon) zo gruwlijk een smet (d.i. de persoon van Oedipus) naakt te tonen, (een smet) welks aanraking noch aarde, noch heilige regen noch zonlicht zullen verdragen'; in 1676 is *gy* met verwaarlozing van het meerv. door V. op Oed. betrokken.
1682 *trouwanten* (lijfdienaren), toevoeging (zie aant. bij 1676-81).
1683 toevoeging.

Het voeght voor al den bloetverwant met zinnen[1684]
Te letten op der bloetverwanten quaet.

1684 *voor al*, letterlijke vert.; versta: veeleer (zuiver tegenstellend); *met zinnen* ....: volle aandacht te schenken aan (videre et cognoscere); Gr.: ‘te zien en aan te horen’.

E d i p u s :
By Jupiter, hoe hebtge in dezen smaet[1686]
My in mijn waen bedrogen? stut der vroomen,[1687]
Hoe durftge noch by zulck een' booswicht komen?[1688]
Geef my gehoor: want zoo gy dit beseft,[1689]
Ick zegge alleen wat my, niet u betreft.[1690]

K r e o n :
Wat eischtge dan van my dus errenstachtigh?[1691]

E d i p u s :
Verdrijf my uit het lant, die vaderslaghtigh
Verdien voortaen te missen zon en dagh.[1692-93]
Verdrijfme, daer my niemant spreecken magh.[1694]

K r e o n :
't Waer al beschickt, en ree bestelt te voren,[1695]
Stont my niet eerst der Goden wil te hooren,[1696]
Wat hun belieft te sluiten over u.

E d i p u s :
Apolloos wil en vonnis is toch u
Al klaer ontdeckt, dat gy dien godelozen[1699]
Den vadermoort betaelt, ten schrick der bozen.[1700]

K r e o n :
't Is zoo gezeght: nochtans in dezen staet
Is 't beter dat men 't uitvoer' met Godts raet.[1701-02]

E d i p u s :
Vraeght gy Godt raet om my, van elck verschoven?

K r e o n :
Uw jammer eischt dat wij Godts mont geloven.[1704]

E d i p u s :
'k Beveele u, en vermaene u, delfze in 't stof,[1705]
Begraef haer lijck, dat doot leght op het hof.[1706]

1686 *in dezen smaet*, toevoeging.
1687 *my .... bedrogen*, versta: al mijn (angstige) verwachtingen beschaamd (1671-73).
1688 *booswicht* = onjuist Lat.: sceleratissimus; Gr.: 'diep ellendige'; vgl. aant. bij vs. 1647.
1689 *zoo .... beseft*, toevoeging.
1690 onjuist; Soph. andersom: 'want wat ik ga zeggen is alleen in Uw belang, niet in het mijne.'
1691 *errenstachtigh:* met aandrang; vgl. vs. 282.
1692-93 *die .... dagh*, toevoeging.
1694 *daer:* daarheen waar.
1695 De tweede vershelft is een variatie van de eerste; voor *bestellen*, vgl. vs. 952 en 1714.
1696 *der Goden wil;* bedoeld is Apollo.
1699 *ontdecken* (openbaren); vgl. vs. 123-24; *godeloze;* vgl. 1018.
1700 *ten schrick der bozen*, zinstorende toevoeging, vgl. de aant. bij vs. 1647.
1701-02 *nochtans .... raet*, niet geheel juist. Soph.: .... 'dat men nog eens navraagt wat te doen staat.'
1704 onjuist gelijk 't Lat.; Gr.: 'Ja, en nu zult ook gij geloof schenken aan den God.'
1705 *bevelen* (mandare): als wens te kennen geven; *vermaenen* (hortari): aandringen op; *delfze* (= Jocaste) *in 't stof* wordt herhaald in vs. 1706a.
1706 *dat .... hof*, toevoeging.

Dees leste dienst zijt gy den uwen schuldigh.[1707]

1707 *den uwen* (meervoud): uw bloedverwant (Jocaste).

My past het niet, dat deze stadt geduldigh[1708]
Haer' burger lijde in 't lant van zijn geboort:
Dies drijfme flux ten berge uit deze poort,[1710]
Ter stede, daer Citheron rijst, vol wouden:[1711]
Daer d'ouders my al by hun leven zouden[1712]
Begraven, op dat ick geniete op 't velt[1713]
Het kerckhof, my van hun zoo vroegh bestelt:
Want dit gaet vast, dat my geene andre elende,
Noch zwaere koorts kon helpen aen mijn ende:[1715-16]
'k Waer anders noit in stervens noot bewaert,[1717]
Hadt Godt my niet tot grooter ramp gespaert:[1718]
Doch 't ga zoo 't wil met mijn fortuine, aen 't doolen:[1719]
Laet my de zorgh voor mijne zoons bevolen:[1720]
O Kreon, het zijn mannen, en gy ziet
Zy zijn nu groot. aen nootdruft zal 't hun niet[1722]
Ontbreecken, waerze in deze weerelt zwerven:
Maer kan mijn bede in 't uiterste iet verwerven
Op u, en raeckt barmhartigheit uw hart,
Heb deernis met mijn dochtren in haer smert,
Die jammerende en noit genoegh beklaeghden,
Weeskinderen, verschovelingen, maeghden,
Bedruckten, wien noit spijs ontbrack, dat pas[1724-29]
Als ick in 't hof niet tegenwoordigh was.[1729-30]
Zy hadden 't elck zoo goet gelijck hun vader.
Gedoogh voor 't lest dat ick haer al te gader[1732]
Noch eens de hant geve, en mijn ramp beween'.[1733]
O vorst, ga heen, goetaerdige, ga heen,[1734]
Oprechte telgh, uit eerlijck bloet gesproten;[1735]
Magh ick mijn kroost, die droeve druckgenooten,[1736]

1708 Versta: het past niet dat deze stad .... *mij, als haar burger* ....
1710 *uit deze poort:* de poort van Thebe uit (toevoeging).
1711 *vol wouden*, toevoeging (Soph. laat Oed. met bitterheid zeggen: *mijn* Citheron).
1712 *zouden:* van plan waren, wilden.
1713 *op 't velt:* buiten (de stad); Soph.: ‘opdat ik, (althans) wat de *plaats* betreft, sterven moge overeenkomstig de wens van hen die mij hadden willen doden.’
1715-16 V. = onjuist Lat.; Gr.: ‘en toch, dit weet ik zeker, dat noch ziekte, noch iets anders mij zal kunnen vernietigen.’
1717 kan men als ‘apo-koinou’ opvatten; het hoort bij vs. 1715-16 en (zonder *anders*) bij 1718.
1718 *tot grooter ramp;* Soph. zegt: ‘tot een vreselijk lijden’ (in de toekomst).
1719 *aen 't doolen* (bij *fortuine*), uitbreiding; Soph.: ‘maar ga mijn lot zijn weg, waarheen 't maar wil’; *mijn* met klem, zie het volgende vs.
1720 V.'s vert. is moeilijk te redden. De zin eist: maak u over mijn zonen geen zorgen. Lat.: ne *mihi* curam subjice; Gr.: ‘wat mijn zoons betreft, maak *me* (ethische datief) over hen geen zorg.’
1722 *zy .... groot*, onjuiste uitbreiding; met *mannen* bedoelt Soph.: van het *mannelijk* geslacht.
1724-29 (*bedruckten*) uitbreiding van één vers van Sophocles: ‘maar voor mijn beide rampzalige en beklagenswaardige dochtertjes, voor die bid ik u zorg te dragen’.
1729-30 V. onjuist naar het anders bedoelde Lat.; *dat pas als:* steeds wanneer (onjuiste weergave van het causale *cum*); Gr.: ‘voor wie nooit afzonderlijk de etenstafel werd geplaatst, en gescheiden van mij’ (die steeds bij mij aan tafel zaten).
1732 *al te gader*, onjuist; Oed. heeft twee dochtertjes.
1733 *de hant geve;* Soph.: met de hand aanrake (zie ook vs. 1737) (en mijn leed over haar uitween).
1734 *ga heen* (nl. om ze te halen).
1735 echte, edele (vgl. *eerlijck*) koningstelg.
1736 *die .... druckgenooten*, toevoeging.

*
Noch mijne hant eens geven met beklagh;
'k Zal rekenen haer noch, gelijck ick plagh,
Te zegenen, te zien met vrolijcke oogen.
Wie hoor ick daer dus schreien? ô medoogen!
Mijn dochters? och, de waertste van mijn bloet,
Door Kreon noch in zulck een' wederspoet[1742]
My toegestiert? wat zal ick langer spreecken?[1743]

K r e o n :
Gy zeght als 't is. ick wou u niet versteecken
Van uw verzoeck, en zondtze u daetlijck toe.
Hier ben ick.

E d i p u s :
dat u Godt Jupijn behoê,[1744-461746]
En om dees deught, meer zegens u verleene
Dan my. komt hier, mijn dochters, herwaert heene.
Koomt herwaert: vat uw' broeder by zijn hant,
Die 't licht van vaders oogh heeft aengerant,
En 't klaer gezicht berooft van 's hemels klaerheit,
Waerom hy nu dus omtast in dees naerheit.[1749-521752]
Och dochters, och, hoe zijtge door 't bestaen[1753]
Van vader, och, onweetende verraên,[1754]
Geboren uit de zelve, die hem baerde!
'k Beklaegh u, kan niet zien hoe, vol onwaerde,[1756]
Gy overal, onnozel, zonder schult,[1757]
Uw levens tijt in droefheit slijten zult.
Waer zult gy toch met speelgenoots vergaêren,
En op wat feest verschijnen by de schaeren,
Van waerge, in stê van vreught t'ontfangen, niet
Naer huis keert, dan bekreten van verdriet?[1759-62]
En als uw jeught eens rijp is om te trouwen,
Wie zal zijn vrucht, zijn kint dus onwaert houwen,[1764]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1752. Alle oude drukken hebben: *waerheit*.
1742 Op een wenk van Kreon heeft een dienaar de twee dochters naar buiten gebracht.
1743 *wat .... spreecken*, onjuist, naar het Lat. quid, inquam, dico. - Soph.: 'vergis ik mij niet?'
1744-46 *ick .... ick*, vrij naar onjuist Lat.; Gr.: 'ik ben het die u dit heb bereid, van vroeger kennend de vreugde die thans u vervult.'
1746 *Godt Jupijn;* Gr.: de Godheid (de hemel).
deught, zie vs. 1598.
1749-52 Soph.: 'komt tot deze broederhanden, die van uw vader het eenmaal helder oog zò maakten om te zien' (als gij het nu aanschouwt).
1752 *waerom .... naerheit* (duisternis) toevoeging; vgl. vs. 1557.
1753 *'t bestaen* (uitbreiding van V.): de daad.
1754 *onweetende* (bij *vader*): in (zijn) onwetendheid.
1756 Soph.: 'en ik stort tranen over u - want aanzien kan ik u niet - wanneer ik bedenk hoe ....'; *vol onwaerde:* in geringschatting bij de mensen.
1757 *onnozel .... schult*, toevoeging.
1759-62 Soph.: 'naar welke bijeenkomst van burgers zult gij gaan en naar welk feest, vanwaar gij niet in tranen naar huis zult terugkeren, in plaats van te genieten van het schouwspel.' Vondels *dan* in 1762 wijst op contaminatie van twee constructies.
1764 *dus onwaert houwen:* zo slecht achten (zo vergooien).

Dat hy 't aen zulck een schantvleck zou besteên,
Die mijne en beide uw oudren zijn gemeen?[1764-66]
Want wat verwijt moet dit geslacht niet draegen!
Uw vader heeft zijn' vader doot geslagen,
En vruchten by zijn moeder voortgebrogh t,
Uit die hem baerde, en won u onbedocht,[1770]
By haer, van wien hy zelf is afgesproten.
Dit zal u elck verwijten, elck zich stooten[1772]
Om uwe hant te trouwen: dus geschuwt
Van elck, zult gy, mijn dochters, ongehuwt,
En kinderloos vergaen, en heenesterven.
O Kreon, naerdemael gy van mijne erven[1776]
Alleen, gelijck hun vader, nablijft, och,[1777]
Ontferm u om deze ouderlozen toch.
Gedoogh niet datze uw bloetverwant belachen,[1779]
Uw nichten, droef van d'echt versteecken, prachen,
Omzwerven, uitgeschupt door 't gansche rijck,[1780-811781]
Noch maeckze my in jammer niet gelijck.
Gy weet haer oude, en 't moet u billijck deeren.[1783]
Gy ziet elck schuw haer ree den neck toekeeren,
Behalve gy. ô brave, helpze toch:[1784-85]
Bestem mijn bede. ô dochters, 'k had u noch[1785-86]
Veel lessen in te scherpen: maer uwe oude
Begrijpt noch niet wat ick u leeren zoude.
Bidt Godt nu, dat hy u, zoo lang gy leeft,[1789]
Een betere fortuin dan vader geeft.

K r e o n :

Het is genoegh. waer voert de rouw uw zinnen![1791]
Koom herrewaert, en stap in 't hof naer binnen.

E d i p u s :

Men zy gehoorzaem boven al,[1793]

1764-66 Soph.: ‘wie zal er die schande op zich willen nemen, die voor mijn en uw kroost gemeenschappelijk is’; *zijn* (gemeen) voor *is* heeft V. geschreven, doordat hij het relatief *die* (bij *schantvleck*) meervoudig heeft opgevat.
1770 *uit .... baerde*, variërende herhaling van: *by zijn moeder; onbedocht:* zonder inzicht in eigen daad.
1772 *zich stooten:* zich afkerig tonen.
1776 *van mijne erven* (toevoeging): van mijn verwanten
1777 *gelijck hun vader:* om haar tot vader te strekken.
1779 *ze .... belachen*, toevoeging.
1780-81 *prachen* (vgl. vs. 585), *omzwerven:* bedelend ronddolen.
1781 *uitgeschupt ... rijck*, toevoeging.
1783 *oude:* leeftijd (zie ook vs. 1787); gij weet dat het nog kinderen zijn.
1784-85 naar 't misleidend Lat.; Gr.: ‘zij zijn van alle hulp verstoken behalve wat zij van U mogen verwachten’; *schuw:* zich afwendend.
1785-86 *help ... bede*; Lat. *annue* (= V. 's *bestem*)....; *manumque porrige* = geef me uw hand er op (V.'s onjuiste vert. in 1785); Gr.: ‘en wil mij daarbij aanraken met uw hand.’
1789 *zoo lang gy leeft;* Lat. onduidelijk, Gr.: ‘overal waar naar de wisselende omstandigheden .... gij zult leven.’
1791 V. = onjuist Lat.; Gr.: ‘gij hebt nu genoeg geweend.’
1793 Hier wisselt V. in overeenstemming met de Gr. tekst (en de aanwijzing in de Lat. vert.) de maat; hij had hiermee echter reeds twee verzen vroeger moeten beginnen. Als na vs. 1806 bij Soph. de regels - met behoud van de gewijzigde maat - weer lánger worden, keert Vondel

Hoewel het alssembitter vall'.

terug tot zijn gewone dialoog-vers. *men:* ik; het is geen sententie, zoals V. meent, die daarom ook *boven al* toevoegt.

K r e o n :
Wat tijdigh is, dat 's schoon by kloecken.[1795]

E d i p u s :
Hoor toe, hoor wat ick wil verzoecken?[1796]

K r e o n :
'k Zal 't weeten, als gy 't maeckt bekent.

E d i p u s :
Dat gy ons uit dit rijck verzent.

K r e o n :
Zoeckt gy 't van my? 't raeckt Godt daer boven.[1799]

E d i p u s :
Ick ben van alle Goôn verschoven.[1800]

K r e o n :
Gy zult haest raecken tot uw wit.[1801]

E d i p u s :
Verzekert gyme, ö Kreon, dit?[1802]

K r e o n :
Ick plagh niet strax mijn oordeel t'uiten.[1803]

E d i p u s :
Vervoerme flux van hier naer buiten.[1804]

K r e o n :
Laet los uw kinders: ga dan vry.[1805]

E d i p u s :
Ontweldighze alle niet van my.[1806]

K r e o n :
Gedenck geensins dat gy 't al zult verwerven:[1807]
Want wat u dus lang volghde moet gy derven,
In 't ende van uw leven, arme man.[1808-09]

1795 wat de omstandigheden vereisen, dat is naar het oordeel der verstandigen schoon.
1796 V. = Lat.; Gr.: 'weet ge op welke voorwaarde ik zal gaan?' (V.'s vraagteken stamt uit de Lat. vert.).
1799 Soph.: 'gij vraagt van mij een gunst die slechts de godheid u kan geven.'
1800 Soph.: 'maar (vragen is overbodig, immers) ik ben bij de goden verfoeid.'
1801 Gr.: 'des te eerder krijgt gij uw verzoek ingewilligd.'
1802 Gr.: 'meent ge wat ge zegt?'
1803 *plagh:* pleeg; *strax:* zo maar, rouwelings; Lat.: wat ik niet meen, pleeg ik niet te zeggen.
1804 *naer buiten*, onjuiste toevoeging; Oed. wil (voorlopig) in het paleis gebracht worden.
1805 *ga dan vry;* Gr.: 'stap nu voort' (nl. naar het paleis).
1806 *alle*, onjuist als 't Lat; Gr.: deze.
1807 Soph.: 'wil niet alles naar uw wens' (hebben).
1808-09 Soph.: 'want wat u naar wens ten deel werd, volgde u niet het leven door' (Kreon bedoelt: gij moet nog leren eigen wensen op te geven, en in gelatenheid af te wachten).

R e y :

Thebaeners, ô gy vroome burgers van

Mijn vaderlant, ay ziet: gy ziet hier heden
Dien Edipus, die, tot behoudt der steden[1812]
De dubbelheit des raetsels van 't gedroght
Ontwarren kon, en zulck eene eer bevocht,
Gelijck een helt, de braefste man der mannen,[1814-15]
Die burgergunst en aenzien kon verbannen:[1816]
Nu zietge in welck een onweêr van verdriet
Hy schipbreuck leedt, en gansch verging tot niet:[1818]
Dies leert nu uit den spiegel, u gegeven,[1819]
Den lesten dagh bespieglen van uw leven,[1820]
En acht geen' mensch geluckigh in zijn' staet,
Eer 't leven endt, en naer zijn' wensch vergaet.[1822]

EINDE.

1812 *tot .... steden* (plur. poëticus = Thebe) toevoeging.
1814-15 *en .... helt*, toevoeging; *braef:* kloek.
1816 naar de corrupt overgeleverde tekst, met dèze zin: die geen ogendienaar is; Gr., met moderne verbetering: wiens geluk geen der burgers zonder hem te benijden aanschouwde.
1818 *en .... niet*, toevoeging.
1819 *nu .... gegeven*, toevoeging.
1820 (leert) *bespieglen* (Lat. specta): de blik richten op; vgl. Opdr. r. 5; *van uw leven;* Gr.: van *het* leven.
1822 Versta: voor zijn leven zonder rampen is verlopen.

[Gedichten]

Op Venus en Cupido, door G. Flinck geschildert.[aant. *]

Wie schept uit verf dit vleesch en vel,
En geeft hier stof aen minnespel,
  Terwyl de moeder 't kint belonckt,
  Dat haer met hant en ooge ontvonckt,
Den blancken hals en boezem streelt,
Al heimelyck het hart ontsteelt,[6]
  En minzaem aenziet? welck een gloet[7]
  Ontsteeckt van wederzy het bloet,
Een zelve bloet, en al te na[9]
Om zich te mengen, ga met ga[10]
  Te paeren, en al t'ongelyck
  Van oude! ketelde oit muzyck[11-12]12
't Gehoor zoo dertel, daer men speelt,[13]
Als hier 't gevoelen zich verbeelt[14]
  Van wederzyde iet lieflycks, dat[15]
  De ziel door al de leden vat[16]
Van top tot teen? men kent dit vier
In twee paer oogen aen den zwier[18]
  Van elck bekoorelyck gezicht.
  De minnetortsen staen te dicht.[20]
De wasse beelden smilten vast,[21]
Terwyl de gloet in d'aeren wast,
  En groeit, en voortslaet, zonder rust.[23]
  En wie geniet den grootsten lust
Van beide, die zich streelen laet,
Of streelt? de minne houdt geen maet,
  Noch streeck, noch regel, nochte wet,
  Ten zy haer d'onmaght paelen zet.[28]
Verbeelding is een ieders wit,[29]
Doch geen vermaeck zoo groot als dit,
  Het middelpunt, daer 't al op stuit,
  En zonder dat is 't leven UIT.

* Van 1660. - Volgens de tekst in Hollantsche Parnas van 1660, blz. 455.
6 *Al:* heel.
7 *minzaem:* liefdevol.
9 *Een zelve bloet:* hetzelfde. Cupido is Venus' zoon; *te na:* te naverwant.
10 *ga met ga:* in geslachtsgemeenschap.
11-12 *t'ongelyck van oude* (te paeren): de ongelijke leeftijd.
12 *ketelde:* kittelde, prikkelde.
13 *dertel:* zinnenstrelend; *daer:* waar.
14 *gevoelen:* gevoel; *zich verbeelt:* zich voorstelt.
15 *iet:* iets.
16 *door:* langs de weg van.
18 *zwier:* gelaatstrekken.
20 *minnetortsen:* de vurig stralende ogen; *staen te dicht:* zijn te dichtbij.
21 *wasse beelden:* de vatbare toeschouwers; *vast:* reeds.
23 *voortslaet:* zich snel verbreidt.
28 *paelen zet:* beperkt.
29 *wit:* doel.

Op G. Flincks Schildery van Venus en Cupido[aant. aant.*]

Door Corn. van Dalen den Jongen gesneden.

Ve. Nu volgh uw Moeder, Zoon, om hartzen aen te rannen,[1]
Ter eere van ons kroon te quetsen met meer schricks.
Cu. Ay Moeder, toef, myn boogh stont kort te stijf gespannen:[3]
Toen sprong de pees. ay toef, myn boogh is noch niet ficks.[4]

Op G. Flincks Tekeninge[aant.*]

Over het eeuwgeschil, tusschen Keur-Brandenburgh en de Stenden van Kleef en Marck, door Prins Mauritius beslecht.

Hollander. Schilder.

H. Wie voeght Keur-Brandenburgh en Stenden by elckander?[1]
S. Prins *Maurits*, die ontwart den knoop van 't lantgeschil.
H. Hy bezight hier geen zwaert, als eertyts Alexander.[3]
S. Neen zeker, maer hy smilt van weerzyde ieders wil
In een, na'et eeuwkrackeel, een stryt van vyftigh jaren.[4-5]
H. De hemel wil dien helt tot heil der landen sparen.[6]

* Van 1660. - Naar het schrift van de graveur Cornelis van Dalen de jonge (1638-vóór 1664).
1 *hartzen:* deze Duitse vorm voor harten is ongewoon; gewoner is de genitief hartsen (*Ned. Wdb.* VI, 5). - *aen te rannen:* te bestormen.
3 *kort:* zo even.
4 *ficks:* goed in orde, goed bruikbaar (*Ned. Wdb.* III, 4480).
* Van 1660. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas* van 1660, blz. 452.
O p s c h r i f t : In 1660 beslechtte Johan Maurits van Nassau het geschil dat van 1614 af had bestaen tussen het keurvorstendom Brandenburg en de staten van Kleef en Mark over het recht van deze om de hun opgelegde belastingen goed te keuren. Van de tekening die Flinck op de verzoening maakte, is niets bekend.
1 *Stenden:* Staten.
3 Zinspeling op het verhaal van Alexander die de Gordiaanse knoop doorhakte.
4-5 *smilt in een:* brengt tot overeenstemming, tot verzoening.
6 *wil:* moge.

Op d'Afbeeldinge van Govaert Flinck.[aant.*]

Hier ziet men *Flinck*, gelyck hy leeft,
Die 't leven aan zyn doecken geeft.

Ter Gedachtenisse van wylen den kunstrycken Govaert Flinck, Schilder, Grafschrift.[aant.*]

Animum pictura pascit inani.

Hier liet FLINCK het sterflyck deel,
Wiens onsterfelycke geest
Tuight met zyn gekroont penseel[3]
Hoe Natuur den schilder vreest,[4]
Die zyn doecken 't leven gaf.
Kunst braveert de Doot en 't graf.[6]

J. V. VONDEL.

* Van 1660. - Volgens de tekst in *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 151.
* Van 1660. - Volgens de tekst van *Hollantsche Parnas*, 1660, blz. 520 en niet volgens de tekst op de begrafenispenning van Febr. 1660, omdat die Vondels spelling wijzigt.
Flinck overleed 22 Februari 1660.
M o t t o : hetzelfde als op blz. 217 en daar verklaard.
3 *gekroont:* door vorsten geëerd.
4 *vreest:* nl. als mededinger, die haar overtreft.
6 *braveert:* trotseert.

[Onderschrift bij A. Blotelingh's gravure naar het geschilderd portret van Flinck door G.P. van Zijl] aant. *

Dus leefde Apelles FLINCK, te vroegh de stadt ontruckt,
Toen hy, behantvest van haere edele overheden,[2]
Het heerlyck raethuis met historien zou kleeden,
Gelyckze Tacitus van outs heeft uitgedruckt,
Die Rome strycken leert voor 't recht der Batavieren.
Bekranst dien schilderhelt met eeuwige laurieren.

J. V. VONDEL.

* Van 1660. - Volgens de tekst onder het portret, in dit Deel afgebeeld naast de titelbladzijde.

O p s c h r i f t : Gerard Pietersz. van Zyl of Zyll, bijgen. de kleine Van Dyck, Amsterdams portret- en genreschilder (1629-1665).

2 *behantvest van:* bekleed met een opdracht door.

[Aantekeningen en aanvullingen]

Literatuur-opgave[1)]

VENTIDIUS RICCEN en HAESJE AUGUSTYNS:
H.J. Allard, *Studien*, 1890. Jg. XXII Vondeliana. Daar wordt foutief gespeld: VENDITIUS. Ventidius is blijkbaar genoemd naar P. Ventidius Bassus, veldheer onder Caesar (Vgl. Cicero Epist. III. IV). P. Maximilianus, Franciscaansch Leven, 1935, bl. 33-35.
JOAN VAN WAVEREN en DEBORA DE BLAEUW:
Joh. Elias, De Vroedschap van Amsterdam Dl. I, bl. 509, 529.
JACOB LINNICH en KATHARINA DE VRIES:
J.A. Alberdingk Thijm, *Dietsche Warande*, 1855, bl. 68, met facsimilé.
J.F.M. Sterck, Hoofdstukken over Vondel en zijn Kring, bl. 72.
KAREL COUVRECHEF:
Zie Deel V, Litteratuuropgave bl. 923.
MICHEL BLOCK en ALIDE ANSLO:
Mr. H. Wijnman, Vondel en de Anslo's, *Vondelkroniek* I.
Idem, Reyer Anslo als lakenkooper, *Tijdschr. v. Taal en Lett.*, 1929, bl. 303.
VRIJE ZEEVAART NAAR HET OOSTEN:
Jhr. Mr. J. de Jonge, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, Dl. I, bl. 546-vlg.
STAETWECKER:
G. Kalff, Zeevarende Luyden en Zee-Poeeten, bl. 139.
J.F.M. Sterck, Oud en Nieuw over Vondel, 1932, bl. 63.
ZEEMAGAZYN:
J. Wagenaar, Beschryving van Amsterdam, 4° uitg., Dl. V, bl. 235.
MAEGHDEPALM VAN ZUSTER ANNA BRUINING:
Heshuysen, Genealogie Bruyningh, *Amsterdamsch Jaarboekje* 1900.
Genealogie van Vondel W.B., Dl. V, bl. 49.
Sterck, Oorkonden over Vondel, bl. 272 vlg.
Idem, *Vondel-Kroniek* 1930.
Idem, *Taal en Lett.* 1933, afl. 3.
P. Maximilianus, *Franciscaansch Leven*, 1929. Ook over het vers 173: ''t eiland van geen zeven voeten' en Hoogstra, Prozabewerking, Leven Alexander de Gr. bl. 31.
BOELENS:
Afbeeldingen der Stamheeren enz.
J.A. Alberdingk Thijm en Mr. N. de Roever, Het patriciaat van Amsterdam vertegenwoordigd door de Genealogie van het geslacht Boelens.
J.F.L. de Balbian Verster, Burgemeesters van Amsterdam, 1932.
JOAN MAURITS:
Zie de Literatuur over VONDEL EN ORANJE in Dl. IV, Vondel-uitgave der W.B.
TRIOMF VAN KOPENHAGEN:
Jhr. de Jonge Gesch. van het Ned. Zeewezen, Dl. I, 575.
IOANNES WANDELMAN:
Almanak voor Nederlandsche Katholieken, 1877, bl. 155.

1) De bedoeling van deze Literatuur-opgave is eenige plaatsen in boeken en tijdschriften aan te wijzen waar, soms veel soms weinig over de genoemde personen, of onderwerpen, van de gedichten te vinden is. Door den grooten omvang van de Vondel-literatuur kan deze opgave geen aanspraak maken op absolute volledigheid.

J.H. Hofman, *De Katholiek* Dl. XCIV.
ONDERWYS H. Dryeenigheit, Augustyn Bloemaert.
Sterck Oorkonden enz., bl. 261-vlg.
F. van Hoeck, *Bydragen van het Bisdom Haarlem*, Dl. 52, 1935, bl. 1.
Sterck, *Bijdragen van het Bisdom Haarlem*, Dl. 52 bl. 301.

JOAN LEONARD BLASIUS:
Dr. B.M.v.d. Stempel, Het Boek, Jg. II, bl. 24 met facsimilé; *Oud Holland*, II, bl. 331. Amsterdam in de XVIIe Eeuw, bl. 30.
LANTGEZANG voor Reinier van Estvelt:
Sterck, Oorkonden, bl. 272, *Vondel-Kroniek*, Dl. 1, 1930, bl. 23.
P. Maximilianus, *Tijdschrift van Taal en Letteren*, 1933, afl. 3.
GOVERT FLINCK: H. Schneider Govert Flinck en Juriaen Ovens in het Stadhuis te Amsterdam *Oud-Holland* Dl. 42, bl. 215.
Zie Dr. Hofstede de Groot in Dl. 12 van Thieme-Beckers Künstler-Lexicon.
PETRUS SCHRYVER:
Sterck, *Vondel-Kroniek* Dl. V, 1934, bl. 15 en 222; *Oud-Holland* II. Vondel W.B., Dl. VII, bl. 851.
KAREL STUART:
Drs. B. van den Eerenbeemt C.SS.R., Vondel en Engeland, *Vondel-Kroniek*, Dl. VI, bl. 56.
MARMERBEELDEN VAN IGNATIUS EN FRANCISCUS XAVERIUS:
Dr. Juliane Gabriels. Artus Quellinus de Oude, bl. 157.
PAULUS TERHAER:
Sterck, Een zoek geraakte versregel van Vondel. Oud en Nieuw over Vondel, bl. 58.
KOPENHAGEN, TRIOMF VAN -:
Jhr. de Jonge, Gesch. van het Ned. Zeewezen, Dl. I, bl. 575.
JOAN HUYDECOPER:
J.F.L. de Balbian Verster, Burgemeesters van Amsterdam, 1932, bl. 35.
GERARD HULFT:
Sterck, Hoofdstukken over Vondel, bl. 89.
J.F.L. de Balbian Verster, Jaarboek *Amstelodamum*, 1932.
IGNATIUS LOYOLA, EEUWGETY VAN -:
H.J. Allard S.J., Vondel's gedichten op de Societeit van Jezus, 1868.
JOHAN MAURITS:
Zie W.B. Dl. IV, Literatuur over Vondel en Oranje.
JOSEPH IN EGYPTEN DOOR N. STOCKADE:
E. Moes, Nicolaes van Helt Stocade.
NACHTEGAEL VAN AMISFORT:
P.F. Swillens, *Oud-Holland*, Dl. 50, bl. 58-63.
BRIEVEN EN PAPIEREN TER TREZORIE:
Weissman, De schoorsteenen van het Amsterdamsch Stadhuis, *Oud-Holland*, Dl. XXV.
H. Schneider, Ferd. Bol als Monumentalmaler im Amsterdammer Stadhuis *Jahrb. d. Preusz. Kunstsamml.* Dl. 74, bl. 75.
PARNAS AAN DE BELT, GRAAF VAN REBOLLEDO:
Dr. Moller in *De Heerlyckheit der Kercke*, 1907, bl. IX.
SPORE AEN CHR. HUYGENS:
Sterck, Vondel-Brieven, 1935, bl. 129-30.
NOOMS - RAM VAN SCHALCKWIJK - WUYTIERS:
H.J. Allard, De Blesens uit Vondels tijd en de Bleseiden, *Studien*, Dl. 29, 1887, Bijlage II noot
Idem, *Dietsche Warande*, Dl. III, bl. 47.
JACOB VAN CAMPEN:
A.W. Weissman, *Oud-Holland*, Dl. XX, bl. 113 en 154.

J.J. Graaf, De godsdienstige belijdenis van Jacob van Campen den bouwmeester, *Oud-Holland*, Dl. XX, bl. 248.

AAN [GOVERT]:

J.A. Alberdingk Thijm, Portretten van Vondel, 1876, bl. 137.

J. van Vloten, *Dietsche Warande*, Dl. I, bl. 91.

KOPPENOL, TER EERE DER SCHRIJFCONSTE VAN MR. LIEVEN VAN:

Mr. H.F. Wijnman, Drie onbekende gedichten, *Vondel-Kroniek*, IV, bl. 1-8, bl. 83.

MR. JOH. KOENERDING:
Dr. F. Kossmann, Mr. Joan Koenerding's Letterkundige Betrekkingen, *Het Boek*, 1932.
WESTERBAEN:
Westerbaen en Vondel. *Groot Nederland*, Juli 1927. *Navorscher* Dl. 31, bl. 5.
J. Koopmans, Vondel en De Decker in Westerbaens Jachtperk, *N. Taalgids*, Jg. 9.
Dr. J. Worp, *Tijdschrift v. Taal en Letteren*. J. 6.
VLOOSWYCK: Joachim Oudaen Historische Aanteekeningen.
J.A.T.L. Baron van Heeckeren, Vondel als Lofdichter, *Taal en Letteren*, VIII, 1898.
Dr. J.F.M. Sterck, Hoofdstukken over Vondel en zijn Kring, bl. 65: Vondel en F. van den Ende.
CLOELIA DOOR STOCKADE: E. Moes *Amsterdamsch Jaarboekje*, 1902.
ALEXANDER VII:
H.J. Allard, Vondels Gedichten op de Societeit van Jezus. 1868, bl. 99.
Sterck, Vondel-Brieven uitg. Wereldbibliotheek 1935, bl. 111, 114, 121.
TULP:
E.H.M. Thijssen, Nicolaas Tulp. Amst. 1881. En de daar genoemde geschriften.
J.F.L. de Balbian Verster, Burgemeesters van Amsterdam, 1932, bl. 51.

DR. J.F.M. STERCK

Bibliographie

P. = Vondels Poëzie met jaar der uitgave.

1656

Jaghtzang-Mauritius. 8 blz. 4°. Uit de Druckery van Thomas Fontein. 1656. - Klioos Kraam I (1656) blz. 47. - P. 1660, blz. 280; P. 1682, I, blz. 282. (Ung. Bibl. 556).

Ter bruiloft v. Ioan Huidekooper en S. Koeimans. Plano. t'Amsterd. by Otto Barentsz. Smient. - Klioos Kraam II (1657) bl. 206; P. 1660, blz. 232; P. 1682, I, bl. 665.

Bijschriften. Rome. Keulen. Antwerpen. Klioos Kraam, I, (1656), bl. 365-366. Apollos Harp, 1658, bl. 282; Herstelden Apollos Harp, 1663, bl. 282; P. 1660, bl. 359; P. 1682, II, bl. 302.

G. Hulft. Bijschrift portret d. G. Flinck. Holl. Parnas, (1660), bl. 145; P. 1682, I, bl. 557.

Klaghte op Aken. Kl. Kraam, I (1656) bl. 265. P. 1660, bl. 336; P. 1682, II, bl. 150.

Bruiloft Peter Nooms en Beatrix Ram v. Schalckwyck. Kl. Kraam, II (1657) bl. 225; P. 1660, bl. 391; P. 1682, I, bl. 698.

Bruiloft G. Flinck en S.v.d. Hoeven. Ap. Harp, 1658, bl. 49; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 149; P. 1660, bl. 425; P. 1682, I, bl. 747.

Lyckklacht A. de Gamarra. Plano, Ung. 558. Kl. Kraam, II, (1656) bl. 162; P. 1660, bl. 384; P, 1682, II, bl. 17.

Verlossinge v. Valencyn. Plano, Ung. 559. Kl. Kraam, II (1657) bl. 145; P. 1660, bl. 383; P. 1682, I, bl. 69.

Afb. Joan v. Oostenryck. Kl. Kraam, (1657) II, bl. 59; P. 1660, bl. 368; P. 1682, I, bl 550.

Zeetriomf v. Venetië. Kl. Kraam, II (1657) bl. 191; P. 1660, bl. 387; P. 1682, I, bl. 71.

Eeuwgetijde Ignatius v.L. Bloemkr. 1659, bl. 479; P. 1660, bl. 498; P. 1682, I, bl. 489.

Afbeeldinge Rycklof Goensz. Holl. Parnas, 1660, bl. 146; P. 1682, I, bl. 574.

Op myne Afbeeldinge door F.d. Koning. P. 1682, I, bl. 587.

1656

Aen Margareta v. Ryn. P. 1682, I, 587.

Op Afbeeldinge v. I. Maurits; onder het portret (Ung. 755); Kl. Kraam, II, (1657) bl. 20; P. 1660, bl. 360; P. 1682, I, bl. 551.

Cloelia d. Stokaade. Kl. Kraam, II, 1657, bl. 259; P. 1660, bl. 395; P. 1682, bl. 325.

Op het uitdeelen der graenen. Holl. Parnas, 1660, bl. 451; P. 1682, II, bl. 315.

Op de Brieven en Papieren. K. Kraam, II, 1657, bl. 223; P. 1660, bl. 396; P. 1682, II, bl. 330.

Op de Romainsche Historischilderyen. Plano, (Ung. 754); Kl. Kraam, II, (1657) bl. 197; P. 1660, bl. 390; P. 1682, I, bl. 551. Ook in: Afbeelding van 't Stadt huys v. Amst. door Jac. Vennekool. 1664.

Op Afbeeldinge van Abrah. v. Diepebeeck. Kl. Kraam, II, 1657, bl. 366; P. 1660, bl. 407; P. 1682, I, bl. 593. Handschrift is hiervan bewaard; zie reproductie hierna.

Op Mej. Margriete Tulp. Holl. Parnas, 1660, bl. 147. P. 1682, I, bl. 602.

1657

Koning Davids Harpzangen. I. Wed. A. de Wees, 8°; 1657. - II. Wed. Gysbert de Groot, 4°. 1696. - III. Als voren 1696 met verschil in zetsel. - IV. Wed. G. de Groot, en Ant. v. Dam, 1723. 4°.

Keurgedicht op J. Mauritius. 4°. Voor de Wed. v. Abraham de Wees, 1657; Kl. Kraam, II, (1657) bl. 333; P. 1660, bl. 397; P. 1682, I, bl. 272.

Op Jacob van Kampen. P. 1682, II, bl. 81.

Tooneelkrans voor Nikolaes van Vlooswyk. Voor: ‘Philedonius. Tonneelspel; .... door Franciscus van den Enden, Medic. Doct. t'Amsterdam, Ter Drukkerye van Kornelis de Bruin..... Anno 1657.’ (Univ. Bibl. Amsterdam. Bijgevoegd Nederl. vertaling in 17e eeuwsch handschrift. Onderteekend: v.

Vlooswyk.) Kl. Kraam, 1657, II, bl. 235; P. 1682, I, bl. 420.

Bruiloft G.v. Zusteren en H. Donkers. P. 1682, I, 769.

Voor Alexander VII. Hantwerpen. Ter Druckerije voor de Societeit. 1657. Holl. Parnas, 1660, bl. 367; P. 1682, I, bl. 503.

De Tooneelpoezy. Ap. Harp, 1658, bl. 65; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 65; P. 1660, bl. 145; P. 1682, II, bl. 386.

Spore voor Christiaen Huigens. In Const. Huygens Korenbloemen, 1658 en 1672; P. 1682, II, bl. 229. Het handschrift is nog bewaard in de K. Ak. v. Wetensch.

Op de Afbeelding van den Heere van Zuylichem. In Const. Huygens Korenbloemen, 1658 en 1672; Ap. Harp, 1658, bl. 243; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 243; P. 1660, bl. 459; P. 1682, I, bl. 572.

De Nachtegael van Amisfort. Plano, (Ung. 562). t'Amsterdam, by Jacob Straetman, 1657. Kl. Kraam, II, (1657) bl. 254; Ap. Harp. 1658, bl. 264; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 264; P. 1660, bl. 393; P. 1682, I, bl. 289.

1658

De Parnas aan de Belt. t'Amsterd. voor de Wed. v. Abr. de Wees, 1657, 4°. P. 1658. De kleinere gedichten welke in het boekje voorkomen, zijn later afzonderlijk overgenomen in de verschillende bloemlezingen en uitgaven van Vondels P., 1660 en 1682. Zie Unger, Bibliogr. No. 573.

Triomfe over de Geboorte van Phil. Prosper Andreas. Plano, (Ung. 574); Bloemkrans, 1659, bl. 538; P. 1660, bl. 500; P. 1682, I, bl. 385.

Bruiloft van V. Riccen en H. Augustyns. Ap. Harp, 1658, bl. 284; Herst. Ap. Harp 1663, bl. 284; P. 1660, bl. 460; P. 1682, I, bl. 695.

Bruilofte van Jacob Linnich en Kath. J. de Vries. P. 1682, I, bl. 750.

Bruiloft van Joan v. Waveren en Debora de Blaeuw. Plano (Ung. 575). t'Amst. Voor de Wed. v. Abraham de Wees, 1658, P. 1682, I, bl. 669

Blekers triomfeerende Venus. Plano. (Ung. 760). Ap. Harp, 1658, bl. 267; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 267; P. 1660; bl. 460; P. 1682, II, bl. 353.

Eeuwgety van Karel Couvrechef. Handschr. (niet v. Vondel) bij V. Lennep, Vondel, VII, bl. 694.

1658

Bruiloft v. Michiel Blok en Alide Anslo. P. 1682, I, bl. 752.

Op het Kroonen van.... Keizer Leopoldus. t'Amsterdam, By Jacob Straetman, 1658. Plano. (Ung. 576.) Ap. Harp 1658, bl. 346; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 346; P. 1660, bl. 463; P. 1682, I, bl. 390.

Vrye Zeevaert naer Oosten. Plano. (Ung. 577). t'Amst. by de Weduwe van Abrah. de Wees, 1658.

Staetwecker. Op d'Afbeeldinge van Jakob van Wassenaer. t'Amsterd. voor de Wed. van Abrah. de Wees, 1658. Plano. (Ung. 578.) Bloemkrans, 1659, bl. 609-611. Bladzij 147-151 van Amsterdamsche Vreugdtriomfe. Michiel de Groot, 1660, 12° obl. P. 1660, bl. 505;-507 P. 1682, I, bl. 416 en bl. 554.

Op de Afb. van Jacob v. Wassenaer. Plano, als voren.

Zeemagazyn. t'Amsterdam, Voor de Weduwe van Abr. de Wees, 1658. Apol. Harp, 1658, bl. 353; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 353; P. 1660, bl. 467; P. 1682, I, bl. 260.

Maeghdepalm.... van Zuster Anna Bruining. 1658. Afz. uitg. zonder adres of drukker. Holl. Parnas, 1660, bl. 455; P. 1682, I, bl. 523.

Afbeeldingen der stamheeren.... Graven, Boelensen, enz. [t'Amsterdam, bij Jacob Lescaille, 1658.] Holl. Parnas, 1660, bl. 289-304; P. 1682, I, bl. 561 volgg.

Portret van Johan Mauritius door C.v. Dalen. Vondels gedicht; Bloemkr. 1659, bl. 601; P. 1660, bl. 360; P. 1682, I, bl. 551.

Aen [*Goverf*]. Apol. Harp, 1658, bl. 117; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 117; P. 1660, bl. 417; P. 1682, II, bl. 579.

Op de vyf zinnen. Ap. Harp, 1658, bl. 232; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 232; P. 1660, bl. 456; P. 1682, II, bl. 572.

Aen Mr. Johan Koenerding. Aen J. Westerbaen. Aen Mr. J. Koenerding.

Landt-Levens-Lof, door J. K(oenerding), Amsterdam, 1658. Ap. Harp, 1658, bl. 54; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 54 (met ander opschrift); P. 1660, bl. 411; P. 1682, II, bl. 533.

Ter eere der Schrijfkunste van Mr. Lieven van Koppenol. Bij portret van K. door Corn. Visscher, 1658. Vondel-Kroniek, IV, bl. 2.

Raadzel. Ap. Harp, 1658, bl. 243; Herst. Ap. Harp, bl. 243; P. 1660, bl. 459; P. 1682, bl. 396.

Op den Amsterd. Gedenckpenning. Ap. Harp, 1658, bl. 61; Herst. Ap. Harp, 1663, bl. 61; Holl. Parnas, 1660, bl. 485; P. 1660, bl. 421; P. 1682, II, bl. 377.

1659

Bruiloft van Peter van Heimbach en Maria v. Block. Holl. Parnas, 1660, bl. 543. P. 1682, I, bl. 701.

Den E. Jongeling Joannes Wandelman. Holl. Parnas, 1660, bl. 352; P. 1682, I, bl. 537.

Bruiloft v. W. Blaeu en A. van Loon. Holl. Parnas, 1660, bl. 529; P. 1682, I, 692.

De Vorstelycke Bruiloft t'Amsterdam. Plano. (Ung. 585.) Holl. Parnas, 1660, bl. 241; Amsterd. Vreugdtriomfe, 1660; P. 1660, bl. 539; P. 1682, I, bl. 610.

Op de Historischilderijen v. Anhalt. Plano. (Ung. 586.) Holl. Parnas, 1660, bl. 253; P. 1660, bl. 555; P. 1682, II, bl. 327.

Op het geboortegety van Mevr. Amelia. Holl. Parnas, 1660, bl. 239; Amsterd. Vreugdtriomfe, 1660; P. 1660, bl. 553; P. 1682, II, bl. 89.

Op het triomferende vierwerck. Holl. Parnas, 1660, bl. 557; P. 1682, I, bl. 408.

Op den princelijcken genadepenning. Holl. Parnas, 1660, bl. 512; Amst. Vreugdtr. 1660; P. 1682, II, bl. 117.

Den.... Jongeling Paulus Ter Haer. Afzonderl. in: Poematia,.... ad Clarissimum .... Virum Paulum Terhaarium, [Duisburg?] 1659; Holl. Parnas, 1660, bl. 449; P. 1682, II, bl. 576.

Op d'afbeeldinge van Mej. M. van Block. Holl. Parnas, 1660, bl. 548; P. 1682, I, bl. 602.

Onderwys van het geloofshooftpunt der H. Dryeenigheit. t'Amst. Wed. Abr. de Wees, 1659. Overgenomen v. 875-1252 in: Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst. 1662.

Grafschrift voor Aug. Alst. Bloemaert. Holl. Parnas, 1660, bl. 518; P. 1682, I, bl. 78.

1659

Op den Heer Aug. Alst. Bloemaert. Op het portret door J. Suyderhoeff. P. 1682, I, bl. 581.

Aen den.... Heer Aug. Alst. Bloemaert. Holl. Parnas, 1660, bl. 517; P. 1682, II, 395.

Den geleerden jongeling Joan L. Blasius. Okd-Holl., II, bl. 134 het handschr.; P. 1682, bl. 395.

Lantgezang ter bruilofte van Reinier v. Estvelt en Rebecka Bruining. Plano. (Ung. 591.) Druckerye van Th. Fontein, 1659. P. 1682, I, bl. 755.

Aen de edele Gebroederschap van S. Michiel. t'Amsterdam; bij Thom. Fontein, 1659. Plano. (Ung. 593.) P. 1682, II, bl. 575.

Triomf van Koppenhagen. Plano. (Ung. 583.) I. Wed. van Abraham de Wees, 1659. Bloemkr. 1659, bl. 651; bl. 135-138 v. Amsterdamsche Vreugdtriomfe, 1660; P. 1660, bl. 508; P. 1682, I, bl. 75. II. Tot Koppenhaegen, 1660. (Britsch Museum) - III. Bij een kaart van Seeland, zie Muller Nederl. Historieprenten, No. 2142.

De noortsche nachtegael. t'Amst. Wed. v. Abr. de Wees, 1659. Plano. (Ung. 589.) P. 1660, bl. 536; P. 1682, I, bl. 432; Vreugdtriomfe.

1660

Op het Marmerbeeld van Nikolaes Tulp. Handschrift bij Familie Six. Holl. Parnas, 1660, bl. 140; P. 1682, I, bl. 568.

Op d'Afbeeldinge v. Nic. Tulp. Holl. Parnas, 1660, bl. 141; P. 1682, I, bl. 569.

Op de Bespiegelingen.... van Dr. Nik. Tulp. Holl. Parnas, 1660, bl. 358; P. 1682, II, bl. 243.

Danckoffer aen.... Joan Six. Handschrift bij Familie Six. Holl. Parnas, 1660, bl. 355; P. 1682, II, bl. 111.

Jephta. Treurspel. I. Voor de Weduwe van Abraham de Wees. 1659; als voren met kleine verschillen in druk: eerste letter van de opdracht heeft krulornament; III als voren, kleine drukverschillen; IV. als voren: putje met

‘Elck zyn beurt’, bij Kornelis de Bruyn, 1661; V. als voren. Voor Joannes de Wees, 1697.

Koning Edipus uit Sofokles. Treurspel. I. Voor de Weduwe van Abraham de Wees, 1660; II. als voren, kleine drukverschillen; III. als voren te Dordrecht bij Abraham Andriesz., 1660. IV. als voren bij Kornelis de Bruyn, 1661; V. als voren bij Joannes de Wees, 1698; V, als voren, Den laatsten druk, Erfgenamen van J. Lescailje, 1705.

Op G. Flincks teekening.... geschil Prins Mauritius beslecht. Holl. Parnas, 1660, bl. 452; P. 1682, II, 333.

Op Venus en Cupido door G. Flinck. Holl. Parnas, 1660, bl. 453; P. 1682, II, bl. 351.

Op G. Flincks schilderij van Venus en Cupido, door C. van Dalen. P. 1682, II, bl. 352.

Op d'Afbeeldinge van Govaert Flinck. Holl. Parnas, 1660, bl. 151; P. 1682, bl. 592.

Ter gedachtenisse van.... G. Flinck. Holl. Parnas, 1660, bl. 520.

Op Blotelincks gravure.... van G. Flinck. d. V. Zijl. Onderschrift; zie titelprent in dit Deel. Holl. Parnas, 1660, bl. 152; P. 1682, I, 591.

Op schilderij v. G. Flinck, Salomon biddend om wijsheid. Wagenaar, Amsterdam, 1765, III, bl. 22.

DR. J.F.M. STERCK

Aanvullingen en opmerkingen

SIERSTORFFIUS = L. MARIUS.

Dat de kerkelijke goedkeuring van verschillende boeken, o.a. van Vondels ‘Altaergeheimenissen’, gegeven door Henricus Francken Sierstoffius, en ook van Chigi's ‘Musae Iuveniles’, een schuilnaam gaf van den Amsterdamschen pastoor van het Begijnhof, Leonardus Marius, blijkt uit de volgende mededeelingen. (Vergelijk Dl. IV, bl. 651 van deze uitgave.)

Zie Hoogewerff, Bescheiden in Italië, III.. Nijhoff, 1917, en Vondel-Brieven, bl. 114. Nihusius aan Chigi, 19 Juli 1642. Bl. 380. Quod si nominandus, tanquam editor, Kinckius, et necessaria adprobatio censoris librorum, D. Marius potestatem habet adponendi nomen D. Sierstorfii, et Kinckium ego conscium reddam.

Betreft de uitgave der ‘Pinacotheca’.

Nihusius aan Chigi, 19 October 1664. Bl. 390: Ex Eudemia delevi aliqua. Alias enim D. Marius non auderet approbare, et quidem nomine D. Sierstorfii.

Waarom Marius den naam van het kleine gehucht: *Siersdorf* (Rhijnprov.) heeft aangenomen als boekenkeurder is niet bekend.

Dat er verband kan bestaan tusschen het uitgeven van Vondels Altaergeheimenissen (1645), Maria Stuart (1646) en De Heerlyckheit der Kercke (1663) te Keulen in de Oude of in de Nieuwe Druckerije, en het drukken door Blaeu te Amsterdam van Katholieke werken voor den Keulschen uitgever Judocus Calcovius, hoop ik elders te kunnen aantoonen, naar aanleiding van de mededeeling bij Foppens, Bibliotheca Belgica (Dl. I, 582), dat Blaeu, onder den naam van Judocus Calcovius allerlei roomsche boeken drukte. Vermoedelijk zijn deze werken van Vondel dan ook door Blaeu gedrukt en uitgegeven, terwijl de andere adressen, als van Abraham de Wees en Van der Stichel voor den winkelverkoop dienden, daar Blaeu geen boekhandelaar was en geen winkel hield.

Ter aanvulling van de *Vondel-brieven* hiervoor besproken strekken nog de volgende uittreksels uit de brieven van Uitenbogaert aan de Groot over Palamedes.

De brief van Vondel aan Oudaen van 3 Oogstmaand 1667, (zie Vondel-brieven, bl. 135-136) is ook uitgegeven met nauwkeurige toelichting door Mej. M.E. Kronenberg, voor den door haar bewerkten herdruk van Vondels *Noah*, in het Kl. en Lett. Pantheon 1910.

UITENBOGAERT AAN H. DE GROOT. 1625, 10 DECEMBER.

Mij is een Palamedes, Tragedie, toegesonden, vera fabula Barneveldii mutato nomine; fray, soe 't schijnt, gedaen ende vrij stout, opentlick t'Amst. gedruckt, soe dat boeck seydt. Daer is veel om te doen, d'autheur wordt gesocht, 't boeck verboden, als oock de predicatie (van Doucher).

Zie Rogge, Brieven v. Wytenbogaert, 1871, Dl. II, 2, bl. 241.

ALS VOREN. 1625, 13 DEC.

Daer was een Palamedes ende een Hecuba bij van denzelven autheur. Hoewel ick nu u E. een Palamedes hebbe gesonden, sal u E. evenwel dese stucken medesenden, enz.

Ibidem, II, 2, 344.

UITENBOGAERT AAN P. CUPUS, 1628, 19 DEC.

.... Dat men doocht het drucken ende vercopen van d'aldervileynste boecxkens, als de Wellekomst van den prins, gemaect by den autheur van Palamedes; een brieff van J. van Oldenbarneveldt aen wijle den prins, enz.

Ibidem, III, 2, 256.

UITENBOGAERT AAN J. LE PETIT. 1629, 26 MRT.

Hoe het gaet, haere Eerw. hebben den meesten danck met dat werck bij allen niet behaelt, zelve niet bij de boeren ende studenten, soo u E. uyt den Boeren Catechismus ge-

sien mach hebben, die seecker all te schamper is. Dan de poetische faculteyt meynt haest sooveel rechts te hebben als de theologische.

Ibidem, III, 2, 362.

S. EPISCOPIUS AAN J. UITENBOGAERT. 1630, 26 SEPTEMBER.

Van Vondelen en Coster aengedient zijnde, dat Aerssens soon soude geseyt hebben, dat ze poeten, die sijn vader soo met pasquillen eludeeren, wel mochten toesien dat sij geen coudt lemmet eens deur hare ribben crijgen, antwoorden terstont: Een cout-lemmet? Dat hij wel toesie dat sijn vader geen cout lemmet deur sijn hals en crijge, of dat de beul geen pont groot aen sijn vader en verdiene.

Ibidem III, 3, 312.

P. CUPUS AAN UITTENBOGAERT. 1630, 15 DECEMBER.

Voor eenige dagen sondt onse Praefectus aan D. Boomium seker gedicht, gemaeckt op 't gebou vander Rem. tempel tot Amsterd., alwaer bijnae in 't eynde staen deze woorden: ‘End' aenvoer in triomf den norssen Castellein’. Naderhant heeft hij hen laten verluyden, dat hij qualick deshalven tevreden is, meenende dat het van ons off comt off besteken is, om eenige woorden, die tusschen hem ende ons den 5n September. lestleden gevallen waren: daerin hij nochtans seer verdoolt is, ende soude mogelicken noyt geweten hebben datter sulcken gedicht in rerum matura was, 't en waer hy 't selffs ons had laten behandigen.[1)]

Ibidem, III, 3, 435-6.

UITENBOGAERT AEN CUPUS, 31 DEC. 1630.

Ich wilde wel dat .... gelaten hadden soo van den norssen casteleyn te scho .... haest ick 't las seyde ick dat ick vreesde da .... selve gevangenen dat souden ontgelden.

CUPUS AAN UITENBOGAERT. 6 JAN. 1631.

.... gedraagt zich beleefd en vriendelijk niettegenstaande dat van den norssen casteleyn.

Ibidem, III, 3, 463.

Een aardig voorbeeld, hoe de brieven soms toelichting kunnen geven op Vondels versjes.

Toen Huygens zijn vertaling naar de puntdichten van den Engelschen Dean John Donne aan de vrienden ter kennismaking rond zond, kwam het laatst aan de beurt Vondel, die den bundel aan Tesselschade doorstuurde met het volgende versje:

> ‘De Britsche Donn'
> Die duistre zon,
> Schijnt niet voor ieders oogen’,
> Seit Huygens ongelogen
> Die taelgeleerde Hagenaer
> Die watertant naer Kavejaer,
> Naer snoftabak, en smooken,
> Die raeuwe herssens kooken. Enz.

Blijkbaar heeft Vondel hier kennis genomen van een brief, dien Barlaeus kort geleden aan Huygens had gezonden, waarin hij verhaelt, hoe hij aan een gastmaal gesmuld had aan ganzenlever en vijgencompote en verder aan ‘dat godengerecht, dat caviaar wordt genoemd, met een portie vies riekende ansjovis’[2)]. Met dit smullen van dat

1) Zie het art. van Dr. J. Gielen: ‘Vers 180 der Inwying van den Christentempel’ in *Vondel-Kroniek*, VI, N° 4 (Oct. 1935).

2) Non ita pridem ad convivium vocatus, gustavi *pastum vicis jecur anseris albi, Et lepori avulsos lumbos*, etc. Mox cum apponerentur Plutonis ista ambrosia, quod caviaram vocant, necnon encrasicolorum vis muriae foetentium, tetigi singula, cum Venusino loquar, *dente superbo*, similis fastidienti. (Zie Worp, De briefwisseling van Constantijn Huygens, II, 13).

toen vrij nieuwe Russische gerecht, spot Vondel blijkbaar in zijn versje aan Tesselschade. Die maaltijd is natuurlijk, ook buiten de gasten om, nog met ophef besproken en gaf Vondel stof voor zijn stekelig gedichtje.

DR. J.F.M. STERCK

Het cursief gedrukte is volgens Horatius, Lat. II, 8, v. 88 en Lat. II, 6, v. 87.

Aantekeningen bij ‘Herscheppinge’ door L.C. Michels

De onderstrepingen in het hs.

In zijn beschrijving van het hs. (*Oud-Holland* II, blz. 229) maakte Unger melding van onderstrepingen, daarin voorkomende, en sprak het vermoeden uit, dat zij afkomstig zouden zijn van Antonides. In de eerste vier Boeken zijn ze met rood potlood, in Bk. V en VI met zwart potlood aangebracht. Dan komen in Bk. VII en een enkele maal in Bk. VIII aanwijzingen in inkt. Daarna weer van Bk. XII af in rood potlood. Dat zij alle van dezelfde hand zijn, zou ik, met name van die in inkt, niet durven beweren. Het teken {, dat enkele malen op de kant voorkomt, schijnt soms niet meer dan een aanwijzing voor de drukkerij te zijn, om in biezonder overgewerkte passages de aansluitende versregel kenbaar te maken. Wèl te onderscheiden van dit alles zijn de regelmatig terugkerende strepen met signatuur, overal daar waar in de druk een nieuwe bladzijde aanvangt.

Ofschoon onderstaande opgave niet bedoelt geheel volledig te zijn, zal er toch weinig in ontbreken van het opmerkenswaardige. Er is nog op te letten, dat de strepen niet steeds op de onderlijnde woorden alleen betrekking hebben, maar eventueel ook op het gehele vers of een groter deel daarvan.

Bk. I, vs.	33	lucht aen, vier gelyk; *niet gewijzigd*.
Bk. I, vs.	36	*Voor dit vers een kruisje van dezelfde hand als de onderstrepingen*.
Bk. I, vs.	37	heen, gestuit op vaste; *gewijzigd in*:, van de zee bepaelt met.
Bk. I, vs.	44	arm omvat *is gewijzigd uit een niet zeker vast te stellen, onderstreepte lezing*.
Bk. I, vs.	75	Eurus, *gew. tot* Oosten; in verband daarmee ook *De* tot *Het*.
Bk. I, vs.	131	[Wes]tewindekyn, *niet gew*.
Bk. I, vs.	138-39	1*e l.:* Saturnus in den poel des afgronts heengedreven, Bestont (2. Zoo stont) het hoogh gezagh in Godt Jupyns gewout; *een streep onder het begin dezer regels; de abs. constr. is verwijderd*.
Bk. I, vs.	155-56	De zeilen *gew. in* De schepen; *het evenzo aangestreepte* wint, hun onbekent *niet gew.; in* 156

		't Geboomte *gew. in* De den.
Bk. I, vs.	168	En midden in den nacht, *gew. in* En aen zyn' eigen haert.
Bk. I, vs.	170	den; *niet gew.*
Bk. I, vs.	172	mengt vergift in suikerbroot; suikerbroot *gew. in* eekelbroot.
Bk. I, vs.	189	1*e l.:* om den naklank van deze afkomst van nu af Te dooven; dooven *onderstr., gew. in* waeren.
Bk. I, vs.	208	aertshemelsch; *niet gew.*
Bk. I, vs.	225-27	Wel, Voor[zichtigh], Maer; Maer raekt het vier in 't been *gew. in* Maer 't vier in 't been geraekt.

Bk. vs. I,	237	1*e l.:* Zy byten dat het knarst te zaemen op de tanden; knarst te *onderstr.; 2e l. als in de tekst;* en byten *onderstr., niet gew.*
Bk. vs. I,	243	u ook, ge[lyk] *gew. in* u, als de trou.
Bk. vs. I,	246	*Dit vers is rood gemerkt, evenals nog vier daarop volgende, die doorgehaald zijn. De reden is, dat zij een reprise bevatten van* die ... bedaeren.
Bk. vs. I,	355	een vlakte; *niet gew.*
Bk. vs. I,	454	het outer, vuil van; vuil van *gew. in* zonder.
Bk. vs. I,	658-60	schoonheit, *tweemaal; eens gew.*
Bk. vs. I,	811	al de kudde een'; *ongew.*
Bk. vs. I,	824	Geteelt by Pleias *gew. in* Der blanke Pleias.
Bk. vs. I,	856	Wanneerze ging ter jaght *gew. in* En noch wert dit gelooft.
Bk. vs. I,	948	al u best *gew. in* op myn woort.
Bk. II, vs.	164	jongske *gew. in* jongling.
Bk. II, vs.	344	zevenvoudigh *gew. in* zevenvoude.
Bk. II, vs.	707	beradde raên; *niet gew.*
Bk. II, vs.	846	Maer eens; *niet gew.*
Bk. II, vs.	850	't lyk; *niet gew.*
Bk. II, vs.	919	op dien bergh *gew. in* aen dien bergh.
Bk. II, vs.	950	Baleaer; *niet gew.*
Bk. II, vs.	1010-11	En ... 's monts; *niet gew.*; Dat Pallas wel(?); wel(?) *gew. in* eisch.
Bk. II, vs.	1063-64	1*e l.*: uit eenen zwarten steen Geklonken, want haer hart niet blank was, als voorheen; hart ...

		voorheen *onderstr.; zie de wijzig. in de tekst*.
Bk. II, vs.	1065	ongebroke *gew. in* onbesnoeide.
Bk. III, vs.	115	gy; *niet gew.; de onderstr. zal samenhangen met de volgende*.
Bk. III, vs.	116	1*e l.*: Aentrekken (*dus zonder* Ook).
Bk. III, vs.	117	1*e l.:* En zulx dat al zyn haer van schrik ten berge ryst; *het begin onderstr.*
Bk. III, vs.	164-65	1*e l.:* Doch niemant roeme van zyn lot te vroegh vooruit Eer hy den geest geve, en de zerk de grafste sluit'; Doch *en* Eer *onderstr.*
Bk. III, vs.	174	bergh was *gew. in* bergh droop.
Bk. III, vs.	183	daerze *gew. in* daerwe.
Bk. III, vs.	226	1*e l.:* En 't aenschyn (*Lat. vultu*) van Diaen gelykt, door schaemroot blozen; [aen]schyn van *onderstr.*
Bk. III, vs.	573	Ontwyktge dit [zoo] *gew. in* Indienge u omkeert.
Bk. III, vs.	609	en uw klaght *gew. tot* hoorde uw klaght.
Bk. IV, vs.	229	1*e l.:* schendigh sluikbedt, van geen' godt noch mensch te lyen; schendigh *onderstr.* (*wegens de sisklanken?*) *evenzo* van geen' *en* [noc]h [mensc]h.
Bk. IV, vs.	237-39	*gemerkt met* {; *vgl. de commentaar; in vs.* 239 *was de* 1*e l.* Zy leggen (2 blyven) beide, in hun; *voor de wijziging van* spant *in* smeet *zie nog* hant, onhandelbaar *in vs.* 236-237.

Bk. IV, vs.	305	1*e l.:* zulk een schrik betaemt haer; betaemt haer *onderstr., niet gew.*
Bk. IV, vs.	1029	1*e l.:* In zee, blyft hout, in lucht verkeertze in steen, te wonder; steen, te wonder *onderstr.*; *vgl. comment. en tekst*.
Bk. V, vs.	56	Geschoten; *daarvoor in 't vorige vers ingevoegd:* geraekt.
Bk. V, vs.	63-64	1*e l.:* dat men voort behoorde met een' loop ... den zoon terstont; voort, met een' loop, terstont *onderstr.*, drie *synoniemen; uit de wijziging blijkt de eerste der in de commentaar opgegeven betekenissen van* met een' loop *de juiste te zijn*.
Bk. V, vs.	84	1*e l.:* met bloet, en been uit zynen mont gespogen; bloet ... gespogen *onderstr.*; *zie de tekst*.
Bk. V, vs.	176	Persianen *met inkt onderstr.;* -i- *gew. in* -e-.
Bk. V, vs.	735	tot dat het voor geen hoofden zwicht; *zie de tekst*.
Bk. VI, vs.	9-10	1*e l.:* Toen schoot haer in den zin het lot en ongeval Van die Me (sic); lot *en* ongeval *onderstr.*; *zie de tekst*.
Bk. VI, vs.	60	1*e l.:* Wat my belangt, ocharme, Arachne; ocharme *onderstr.*
Bk. VI, vs.	128	gemael; *niet gew.*
Bk. VI, vs.	136-37	1*e l.:* en omhelst de pylers, daer de stappen Verandert staen in steen, waerom de vader zucht; waerom de vader *onderstr.*
Bk. VII, vs.	253-55	*gemerkt met* {*; vs.* 253, 1*e l.:* Als zy herdenkt, hoe zy

		haer; *vs.* 254, 1*e l.:* Dien zy verlaetende, op een andre wys bejegent.
Bk. VII, vs.	266-67	1*e l.:* Het was ... maghtigh Te sluiten in een' kring, zou ryzen uit de kim; 2. Te sluiten, als zy quam opryzen in een' kring; 3. *als in de tekst*.
Bk. VII, vs.	368-69	op zynen; Ge[bietze]; *inderdaad is de lez. dubbelzinnig; zie de commentaar*.
Bk. VII, vs.	383	Verziet; *niet gew.*
Bk. VII, vs.	479	1*e l.:* Hem voort den mont stopt; Hem *onderstr.*
Bk. VII, vs.	813-15	*gemerkt met* {*; vs.* 814, 1*e l.* Voor 't onverbeên altaer met jammerende toonen.
Bk. VII, vs.	997	bekommring *gew. in* bedenken.
Bk. VIII, vs.	388-89	*met* { *getekend; sterk overgewerkt; Ov. zegt: de stieren van Epirus zijn niet groter, die van Sicilië kleiner*.
Bk. XII, vs.	68-70	1*e l.:* Of recht gelyk men godt Jupyn hoort bruisschen En bulderen, wanneer een zwangre wolk geperst, Met eenen donderslagh ten leste kraekt en berst; *het begin der regels onderstr.*
Bk. XII, vs.	85-88	De Faem trompette; Genaekten; En hunne; Van wapen, op den hals uit Grieken quaemen vallen.
Bk. XII, vs.	124	Uit Nereus en zyn' stam; *zie de tekst*.
Bk. XII, vs.	142	wat spel is dit *gew. in* hoe gaet dit toe.
Bk. XII, vs.	149	1*e l.:* De koning Telefus benart, most tweewerf schroomen; De k. T. *onderstr.*

Bk. XII, vs.	179	1*e l.:* Op 't velt, van eenen steen gekeert ...(?) gestuit; Op ... eenen *onderstr.*; *zie de tekst, en de comm.*

Bk. XII, vs.	195	1*e l.:* De triomfeerende van dezen Cignus; De tr. *onderstr.*; *zie de tekst*.
Bk. XII, vs.	206	en veêl, en fluit *gew. in* noch veêl, noch fluit.
Bk. XII, vs.	270-71	1*e l.:* want godt Neptuin Bewillight haeren wensch aen strant aen hooge duin; aen str. aen *onderstr.*
Bk. XII, vs.	344	1*e l.:* Dat hy ter aerde storte, en door een dubble wonde; dubble *onderstr.*
Bk. XII, vs.	355	[harts]horens tot geweer en wapen *gew. in* hartshorens, godt gewyt, tot wapens.
Bk. XII, vs.	365	1*e l.:* Zoo sist het gloeient stael van in den koelbak koelen; *in zijn geheel onderstr.*
Bk. XII, vs.	464-65	dees ... hem; *niet gew.*
Bk. XII, vs.	603	Cenis *gew. tot* Ceneus.
Bk. XII, vs.	680-81	1*e l.:* stilzwygende verdraegen Den rou van Herkules geleên, *onderstr. t/m* van.
Bk. XII, vs.	792	gy; *niet gew.; het Lat. heeft de* 3*e pers.* (sentit), *en dit ziet in de door V. gevolgde lez.* (*Farn.*) *op de maat van zijn roem; te verwachten ware dus een* 3*e pers., maar mogelijk weerspiegelt zich in dit* gy *de lez. van N. Heins., die wel* sentit *heeft, maar in betrekking tot Pelides* (*Achilles*) *zelf*.
Bk. XIII, vs.	284-85	1*e l.:* noch wroeghde dit in 't harte Des vaders. 'k wende; noch wr. *en* vaders *onderstr.*
Bk. XIII, vs.	562	1*e l.:* Door 't noit gewonde lyf (2. d'onvertsaeghde borst; 3. d'onversaegde

		borst) in 't hart; in 't hart *onderstr.*
Bk. XIII, vs.	564	1*e l.:* Het quam er met veel bloets uitborrelen en lekken (: trekken); bloets uit *onderstr.*
Bk. XIII, vs.	633	1*e l.:* Op 't vlakke velt, en fel te dreigen met zyn zwaert; Op ... velt *onderstr.*
Bk. XIII, vs.	1105-06	als *in vs.* 1106 *onderstr.; zie de commentaar*.
Bk. XIII, vs.	1126	af[gejaeght] *gew. in* voort-.
Bk. XIII, vs.	1212	duin en *gew. in* en uw; *Lat.* per agros perque tuas ... undas; *zie de commentaar*.
Bk. XIV, vs.	111	In 't zwaert zal *gew. in* In 't slaghzwaert.
Bk. XIV, vs.	138	noch *gew. in* slechts.
Bk. XIV, vs.	148-49	*beide in 't begin onderstr.; zie de commentaar*.
Bk. XIV, vs.	172	1*e l.:* uw gunst my door 's doots plekken; 's doots *onderstr.*
Bk. XIV, vs.	285	*zie de comm.*; gerekent, wensche *onderstr.*
Bk. XIV, vs.	478	hooge paert *gew. in* zweetent paert.
Bk. XIV, vs.	572-73	*zie de comm.;* Het oude zangkoor *onderstr.*
Bk. XIV, vs.	790	*zie de comm.;* dienst *onderstr.*
Bk. XIV, vs.	823	*tot en met* wou *onderstr.; zie de comm.*
Bk. XIV, vs.	850	*Het begin van het vers onderstr.; zie de comm.*
Bk. XIV, vs.	897	*De* 1*e l. is wschl. niet* blood en stout (*zie de comm.*), *maar* blooden of stout, *en daarom onderstr.*

Bk. XV, vs.	37	*zie de comm.*; de Slaepgodt ... gangen *onderstr.*
Bk. XV, vs.	131	- men past *onderstr.*
Bk. XV, vs.	146	*zie de comm.;* het bloet *onderstr.*
Bk. XV, vs.	286	*zie de comm.;* met een anders *onderstr.*
Bk. XV, vs.	381	1*e l.:* Verging (2. Vergaende) lieten ons geen eilant na, noch teken; *begin onderstr.*
Bk. XV, vs.	1113	in noot de hant; *niet gew.*

Aantekeningen

De titelprent der oude uitgave (vgl. Dl. VII, blz. 11, blz. 13), door Blooteling, naar P.K., dat is wel: Philips Koning, verenigt de verheerliking van de dichter met die van de door hem gevierde heroën Caesar en Augustus. Boven een panorama van Rome, waarin het Mausoleum van Hadrianus rijkelik anachronisties aandoet, vertoont het middenstuk tegen een draperie een monument, welks voorvlak als cartouche voor de titel dient, en dat bekroond wordt door het gelauwerde medaillon van Ovidius. Ter rechter en linkerzijde de figuren van Caesar, met de ster boven het hoofd (vgl. Bk. XV, vs. 1133), en Augustus. - In de kop is voorgesteld het tafereel in de hemel, waar Venus over Caesars dreigende dood klaagt en door Jupiter onderricht wordt omtrent diens aanstaande vergoddeliking.

In de titel valt op de spelling *Nasoos* met *s;* overal elders (behalve in het opschrift van het negende Boek) heeft Vondel de *s*, waar hij die eerst had geschreven, door *z* vervangen; als aanvankelike spelling vindt men die *s* tot in het laatste Boek, maar niet in *Voor-rede* en *Leven*, waaruit kan worden besloten, dat deze gedeelten laat geschreven zijn. Uit *Nasoos* in de titelprent schijnt ook te volgen, dat de spellingrevisie van het laatste driekwartjaar dagtekent, nl. van na het ‘etsen’ der platen door Blooteling, waar Vondel van spreekt in zijn brief aan Antonides van 13 Junie 1670. Zie Dl. VII, blz. 853-56.

Ter kenschetsing van aard en dichterlike waarde der Metamorphosen van Ovidius moge hier een en andere passage volgen uit Edgar Martini's *Einleitung zu Ovid* (1933; S. 29 ff.):

De Metamorphosen vormen een verzameling van gedaanteverwisselingsagen zoals met name de levendige fantasie der Grieken die in overvloedigen getale had voortgebracht. Reeds de oudere Griekse schrijvers, dichters zowel als prozaauteurs, hadden een groot aantal dezer mythen vermeldenswaard gevonden, maar eerst in de Alexandrijnse periode ving men aan, de rijke voorraad systematies te verwerken, deels in meer of minder waardevolle verzamelgedichten, deels in bescheidener prozageschriften .... De Metamorphosen [van Ovidius] bevatten ongeveer 250 verhalen van de meest verschillende soort. Het hoofdbestanddeel vormen erotiese mythen. Aan de ordening der stof ligt het chronologies beginsel ten grondslag.

Strenge doorvoering daarvan was natuurlik door de aard der stof zelf buitengesloten, lag echter ook niet in de bedoeling des dichters, die slechts de algemene indruk wilde wekken van een chronologies voortgaand verhaal. En dit doel heeft hij volkomen bereikt, in de hoofdtrekken de ontwikkelingsgang der wereld volgend, en de lezer van

de schepping over het Griekse en Romeinse verleden tot in de jongste geschiedenis voerend. De lange reeks der gedaanteverwisselingen eindigt met Caesars verandering in een ster, welk verhaal uitklinkt in het slotakkoord ener hooggestemde verheerliking van Augustus, die gevierd wordt als voltooier der Romeinse wereldheerschappij, en daarmede als de man, die aangewezen was om de grootste en meest betekenisrijke metamorphose in het leven der volkeren te voltrekken: die van het kleine Rome in een wereldbeheersende macht. Het geheel wordt besloten met een korte, door trots zelfgevoel gedragen, epiloog.

In de inleiding van zijn werk kondigt de dichter een *carmen perpetuum* aan. Wat hij beoogde te geven was dus een verwerking der stof in een samenhangend verhaal. Daartoe kwam het er op aan, de afzonderlike mythen op passende wijze onderling te verbinden: een met het oog op de veelheid en het gebrek aan samenhang ongewoon moeilike taak. De tot dit doel aangewende kunstmiddelen heeft hij ten dele zeker zelf bedacht, deels echter, zoals in een aantal gevallen nog tans kan worden vastgesteld, bij de Hellenistiese poëten geborgd, die in hun verzamelgedichten ... zeer biezondere modellen hebben geleverd voor de overwinning der compositoriese moeilikheden, die zich bij uitgebreide stofmassa voordoen. Zeer vaak benut hij verwantschaps-, of vriendschapsbetrekkingen der helden als bindmiddel; dikwijls gelijkheid van plaats of tijd; somwijlen overeenkomst of ook tegengesteldheid der stoffen. Daarbij komen nog talrijke andere kunstgrepen, waardoor hij de delen onderling aaneenhecht; meestentijds knap en vaardig, niet zelden echter ook gezocht en uiterlik, als b.v. wanneer hij iemands afwezigheid benut om de overgang te maken tot het verhaal van diens lotgevallen[1)]. Intussen: bij vele geschiedenissen was rechtstreekse aansluiting niet mogelik. Dan maakt hij gebruik van de door de Alexandrijnen ampel aangewende ‘episode’, zeer geschikt als middel tot invlechting van zaken, die buiten het hoofdverhaal lagen. Meestal leidt hij zijn episoden zo in, dat hij aan een der personen uit het eigenlik verhaal het woord verleent, die dan vaak een groot aantal herscheppingen ten beste geeft[2)]. Soortelik van deze episoden niet verschillend is de lange redevoering van Pythagoras (Bk. XV); wel staat zij naar de inhoud op zich zelf, daar zij geen mythiese gedaanteverwisselingen behandelt, maar allerlei veranderingen in de natuur en in het leven der volkeren. Een andere vorm der episode is de beschrijving van gefingeerde kunstwerken. Ovidius heeft haar meermalen gebruikt ter inlassing van herscheppingen, door namelik de beschreven kunstwerken voor te stellen als versierd met de uitbeelding daarvan. Niet zelden zijn de episoden nog weer onderbroken, een en ander maal ten nadele der overzichtelikheid.

Even kunstvol als de verbinding, is de geleding der stof. Vooreerst splitst zich het geheel in drie symmetriese hoofddelen. Daarvan behandelt het eerste (Bk. I-V) de oudste sagen tot Cadmus en Perseus, het tweede (Bk. VI-X) de verhalen uit de tijd van Hercules, het derde de Trojaanse mythen en als vervolg daarop de Italiese. Hetzelfde streven naar symmetriese geleding vindt men in de afzonderlike boeken. Maar op dezer afronding naar de inhoud heeft Ovidius, in tegenstelling tot de heersende en b.v. door Vergilius in de Aeneïs gevolgde praktijk, geen prijs gesteld, ja hij schijnt haar zelfs zoveel mogelik gemeden te hebben. Want slechts een deel der boeken eindigt met het einde ener vertelling. De

1) In Vondels vertaling Bk. I, vs. 686-vlg., VI, vs. 553-vlg.
2) Bv. Bk. IV, vs. 56-vlg.; X, vs. 197-vlg.

meeste geven aan het einde de aanzet tot een nieuw verhaal, dat in het volgende boek ten einde wordt gevoerd. In twee gevallen (Bk. I en XII) is het beginverhaal van het volgende boek aan het slot van het voorgaande regelrecht ingeleid. De bedoeling dezer techniek was tweevoudig: vooreerst spanning van de aandacht en prikkeling tot verderlezen, ten andere verhoging van de indruk van geslotenheid. Ook in de meer uitvoerige afzonderlike verhalen is het streven naar symmetriese bouw onmiskenbaar. De meeste zijn triadies opgezet naar het schema: expositie-verhaal-slot. Minder vaak treedt dyadiese of pentadiese geleding op. De dichter houdt ervan, door verschillende kunstmiddelen de schikking uitwendig kenbaar te maken.

De dichterlike bewerking der stof is, evenals in de verhalende verzamelgedichten der Hellenisten, zeer ongelijkmatig. Vele sagen worden slechts schetsmatig behandeld of zelfs alleen in 't voorbijgaan aangeduid, andere daartegenover breed uitgesponnen. Naar hun poëties karakter zijn de verhalen van laatstgenoemde soort regelrechte epylliën, d.i. kleine, in zich afgeronde epen, een lievelingsvorm der Hellenistiese genredichters, onder wier handen hij tot de hoogste volmaaktheid steeg... Grote zorg besteedt Ovidius aan de zielkundige uitbeelding. En hier openbaart zich op schitterende wijze zijn rijke, bewegelike fantasie en zijn talent voor levendig-aanschouwelike beelding. Biezonder zorgvuldig gedaan is de psychologiese ontleding van de liefdegevoelens zijner heldinnen... In verhalen, wier inhoud psychologiese schildering uitsloot of slechts in geringe mate toeliet, legt de dichter het zwaartepunt in affektvolle beschrijving van uitwendige gebeurtenissen, die een dankbaar gegeven bieden voor schilderachtige verhaalkunst, Daaronder zijn prachtstukken, als de tocht van Phaëthon (Bk. II), de strijd van Cadmus met de draak (Bk. III), de dood van Actaeon (Bk. III), de Calydoniese jacht (Bk. VIII), de wedloop van Atalante (Bk. X), en de strijd der Centauren (Bk. XII). Ook overigens bewijst de dichter op tal van plaatsen zijn gave voor plastiese schilderkunst. Herhaaldelik heeft hij, meest in bondige vorm, plaatsbeschrijvingen ingelast, die deels in 't begin der vertellingen, deels aan het einde onmiddellik vóór de herschepping of de dood van de held, met fijne toets de lokale achtergrond der gebeurtenis schilderen. Zeer aantrekkelik zijn voorts de hier en daar verspreide taferelen, waaruit diezelfde liefde voor de kleine voorvallen van het dageliks leven spreekt, die zoo karakteristiek is voor de Alexandrijnse dichters... Een parel dezer kunst is de idylle van Philemon en Baucis (Bk. VIII), in hoofdtrekken een navolging van het beroemdste Hellenistiese voorbeeld in dit genre, de Hecale van Callimachus. Op verscheidene plaatsen treft men beschrijvingen aan van gefingeerde kunstwerken, zoals zij van ouds behoorden tot de versieringselementen in het epos en ook in het epyllion...

Met biezonder verfijnde kunst is de afloop der geschiedenissen verteld. In stede van eenvoudig het resultaat der vormveranderingen mee te delen, laat de dichter die gaarne voor de ogen der lezers zich voltrekken, en schildert het proces in zijn voortschrijdende ontwikkeling. Zo wint hij de gelegenheid, om het stereotiep terugkerend gebeuren op steeds nieuwe, eigen-aardige wijze te doen plaats hebben, [een manier die hij van de Alexandrijnen overnam].....

Ook in de Metamorphosen [zoals in andere werken van Ovidius] bespeurt men sterk de invloed der rhetorica. Geheel rhetories is vooreerst de klare, symmetriese stofgeleding,

die de struktuur van het werk in zijn geheel en in zijn onderdelen kenmerkt. Vervolgens tonen de meer omvangrijke redevoeringen, monologen en beschrijvingen in opzet en bouw een zorgvuldig gebruik der rhetoriese hulpmiddelen. Een naar alle regelen der kunst uitgewerkte controversia, en dat wel over een in de Griekse en Romeinse rhetorenscholen geliefkoosd onderwerp, is het twistgeding vooraan in het dertiende boek, waarin Ajax en Ulysses ten overstaan der vergaderde aanvoerders hun rechten op Achilles' wapenen bepleiten; en een suasoria in briefvorm, in de trant der heldinnebrieven, is het schrijven van Byblis aan haar broeder Caunus (Bk. IX). Naast de talrijke lange, meest plechtig-pathetiese redevoeringen bevatten de Metamorphosen ook vele kortere en zeer korte, die, vaak in voortzetting van een oratio obliqua er in hoge mate toe bijdragen de voorstelling levendig te maken en vol van afwisseling. Beide soorten bezigt Ovidius stelselmatig op plaatsen waar het gevoel sterker spreekt of die op andere wijze gewichtig zijn. Sprekende rhetoriese kleur vertoont ook de stijl, die rijk versierd is met figuren, vernuftspel, sententies en andere versieringsmiddelen, zoals zij in de smaak waren der vertegenwoordigers van de ‘nieuwe welsprekendheid’.....

Litteratuur

Voor de beoordeling van Vondels verhouding tot Ovidius is uiteraard van belang de kennis der door hem aangetroffen traditie. Gewichtige gegevens daartoe leveren de vitae, voorrede's, opdrachten der oude Latijnse uitgaven, waarvan een belangrijke verzameling is bijeengebracht in de Ovidius-uitgave van Petrus Burmannus (Torn. IV; Amsterdam, 1727) onder de titel:

Appendix Ovidiana, quae continet Vitam Ovidii a variis conscriptam et Dedicationes et Praefationes virorum doctorum.

Men zie voorts Geerts, *Vondel als Classicus*, het hoofdstuk: De voorrede van Ovidius; Vondel en het symbolisme der Neo-Platonici, blz. 75-vlg.; - en het hoofdstuk: Ovid bei Mit-, und Nachwelt in Edgar Martini's *Einleitung zu Ovid* (Brünn-Prag-Leipzig-Wien 1933).

Aangaande Vondel weet Martini (S. 89) niet meer te zeggen, dan dat hij behoort tot die coryfeeën uit verschillende litteraturen, die ‘sich gern von seiner Muse bezaubern und anregen [ge]lassen [haben] und reichlich ihre Werke mit Blüten aus dem Hortus Ovidianus geschmückt [haben]’.

Een kurieuse voorrede schreef I. Burchoorn, Stud. Philos., voor de Florianus-uitgave der Metamorphosen, Rotterdam bij Pieter van Waesberghe, 1637. Deze uitgave is ook ‘nu nieuwlijcx verciert met Konst-rijcke Figueren, altsamen ghesneden naer de gheestige Teyckeninghe vanden vermaerden Schilder A: Tempeest.’

Over Tempesta zie men, behalve Dl. VII, blz. 897-98:

A. Bartsch: *Le Peintre-Graveur*, Wenen 1803-21, deel XVII.

Mr. N. Beets in *Bredius-Bundel* (1915).

Over een proefdruk van Vondels Herscheppinge: L.C. Michels in *Vondelkroniek* IV, blz. 78-80.

Over het woord *transformatie* bij Vondel: L.C. Michels in *Vondelkroniek* III, blz. 29-32; III, blz. 84-85; IV, blz. 80.

Over Van Lennep en het hs. der Herscheppinge: L.C. Michels in *Vondelkroniek* V, blz. 199-202.

Over de waardering der mythen bij de Ouden:

H. Pinard de la Boullaye; *L'Etude Comparée des Religions*, I (1922).

F. Sassen: *Gesch. van de Wijsbegeerte der Grieken en Romeinen*^{2} (Utrecht-Nijmegen 1932).

F. Sassen: *Philosophus-Philomythes* in *Studia Catholica* X (1934), blz. 297-vlg.

Betreffende planten en dieren:

M. Sabbe: *Dierkennis en Diersage bij Vondel* (Antwerpen 1917).

M. Sabbe: *Vondels Herbarium* in Versl. en Mededeel. der Kon. Vl. Academie, 1920, blz. 341-vlg.

Over Huydecoper enz.:

R.A. Kollewijn: *Opstellen over Spelling en Verbuiging*^{3} (Groningen, 1916), blz. 159-vlg.: *Een Taaldespoot uit de Pruiketijd*.

J.W. Muller in *N. Nedl. Biogr. Wdb.*, art. over Huydecoper.

R. Zuidema in *N. Nedl. Biogr. Wdb.*, art. over Lelyveld; vgl. Höweler, *Ts. v. Nedl. Taalen Letterk.* 53, blz. 79.

F.S. Knipscheer in *N. Nedl. Biogr. Wdb.*, art. over Hinlópen.

C.G.N. de Vooys: *Gesch. van de Nederlandse Taal*, (Groningen 1931), blz. 114-vlg., 132-vlg., over Huydecoper, Bilderdijk.

B.H. Molkenboer: *Het Rhythme der Vondelwaardeering* (Nijmegen-Utrecht, 1933).

B.H. Molkenboer: *Vondel en Bilderdijk* in *Vondelkroniek* V, blz. 109-vlg.

B.H. Molkenboer: *Vondel, Bilderdijk, Gezelle* in *Kultuurleven*. 1934.

S.W.F. Margadant in *N. Nedl. Biogr. Wdb.*, art. over Bilderdijk.

B.H. Molkenboer: *Bilderdijk over Vondel* in *Annalen* v.d. Katholieke Wetensch. Vereeniging, 1934, blz. 148-vlg.

Vergelijk daarbij: J.F.M. Sterck, in *Maasbode*, 17-3-1935; D.J. Huizinga in *Onze Taaltuin*, III blz. 123-vlg.; B.H. Molkenboer in *Vondelkroniek* V blz. 210-vlg., D.J. Huizinga in *Onze Taaltuin* III blz. 256-vlg.

Voorts de in de commentaar, met name bij het voorwerk, vermelde litteratuur.

Bij de bewerking is met dankbaarheid, en ook zonder dat het altijd met zoveel woorden vermeld werd, gebruik gemaakt van bekende uitgaven, vertalingen, commentaren, lexica, enz.

Enige afkortingen:

V:	Vondel.
Ov.:	Ovidius.
Valent(yn)	Zie Dl. VII, blz. 402.
H:	Huydecoper; in het algemeen is van zijn *Proeve* de 2e uitgave bedoeld (vgl. Dl. VII, blz. 402); enkele malen is dit uitdrukkelijk met H^2 aangegeven; zij werd bezorgd door Van Lelyveld en Hinlópen.

Ho.:	Hoogstraten; vgl. Dl. VII, blz. 848.
Hoogstr.-Kluit:	Lijst der Gebruikelijkste Zelfstandige Naamwoorden ... door D. van Hoogstraten. Aangevuld uit de Bijvoegselen van G. Outhof. Aanmerklijk vermeerderd en opgehelderd door Adriaan Kluit (Amsterdam, 1783).
Westerman:	Westerman's Vondeluitgave (1820-24); de Herscheppinge in Dl. XIX en XX.
V.Vl.:	Van Vloten's Vondeluitgave; het 2e deel, waarin de Herscheppinge, verscheen in 1866.
V. Ln.:	Van Lennep's Vondeluitgave; het 11e deel, waarin de Herscheppinge, verscheen in 1867.
Ung(er):	Unger's heruitgave der Van Lennep-editie; maar vgl. Dl. VII, blz. 12.
Dif.:	Diferee's tweedelige Vondeluitgave; vgl. Dl. VII, blz. 12.
Rau:	S.J. Rau: Proeve van Aanteekeningen op de Treurspelen van Vondel (Leiden 1867).
W.:	Van der Weerd; zie Dl. VII, blz. 402.
Lafaye:	de uitgave met Franse vertaling door Lafaye (Parijs, 1928-1930). Men zie daarover, alsook over de editie's van Magnus, Ehwald e.a., en voorts over de oude: Manutius, Regius, D. en N. Heinsius, Farnabius, Schrevelius enz.: E. Martini: *Einleitung zu Ovid* (Brünn, 1933), Geerts (vgl. Dl. VII, blz. 847; oude uitgaven in betrekking tot Vondel), Burman's bovengenoemde grote Ovidius-uitgave.
Franck:	Mittelniederländische Grammatik^{2} (Leipzig, 1910).
Stoett, *Synt.*:	Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis^{3} ('s-Gravenhage, 1923).
Stoett, *Moortje*:	G.A. Brederoo's Moortje (Zutphen, 1931).
Van Helten:	Vondel's Taal (Groningen, 1883).
Overdiep:	Zeventiende-eeuwsche Syntaxis; Eerste Stuk. Tweede Stuk (Groningen, 1931, 1932).

Schönfeld:	Historiese Grammatika van het Nederlands[3] (Zutphen, 1932).
L. Ts.	Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde (Leidse Tijdschrift).
N. Tg.:	Nieuwe Taalgids.
T.T.L.:	Tijdschrift voor Taal en letteren (Tilburg).
P.B.B.:	(Paul und Braunes) Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur.
Pauly-Wissowa:	Realenzyklopädie des klassischen Altertums.
Wdb.N.T.:	Woordenboek der Nederlandsche Taal.
Mnl. Wdb.:	Middelnederlandsch Woordenboek.

Opgave van Nederlandse Ovidius-vertalingen bij Van der Weerd, op.cit., en in Geerebaert's lijst van Nederlandse vertalingen naar klassieke schrijvers.

Verbeteringen en aanvullingen

Voor afwijkende lezingen in de uitgaven van Hoogstraten en Huydecoper raadplege men behalve de Tekstkritiek ook de commentaar, b.v. Bk. I, vs. 315; II, vs. 323, vs. 331.

DEEL VII.

Blz. 11-12. De opdracht aan Michael Hinlopen (*Oud-Holland*, II, blz. 303; Unger, *Bibliogr.*, blz. 222) is nog één dag ouder, nl. van 3 Maart; zij is echter van het boek-zelf gescheiden geraakt, zodat documentair niet volkómen vaststaat, of zij bij de Herscheppinge behoort. Zie over deze en andere soortgelijke toewijdingen behalve Unger l.l.c.c. ook Dl. VII, blz. 853.

Blz. 16 r. 17; zie een ander geval Bk. XIV, vs. 384: de plantnaam *moly*.

Blz. 18 r. 9-vlg. Vergelijk de uitspraak van G. Kalff, *Ts. v. Nedl. T. en Lk.* XIII, blz. 107.

r. 20-vlg. De jaartalopgave betreffende de heruitgaaf van Huydecoper te vergelijken met die op blz. 402.

Blz. 397 r. 5 van de commentaar, schrap *Tekstkritiek*.

Blz. 381 r. 1 v.o. l.: ten Z.W.

Blz. 382 vs. 179. In het hs. zijn hier de volgende regels geschrapt:

> Van d'Eems tot aen het Schelt, en tegens d'ingespannen
> Een heirkracht werpende van veertigh duizent mannen,
> Zoo dikwyl 't heiligh recht des bisschops, met gewelt
> Besprongen, voorstant eischte, en deerlyk wert gequelt.
> Sint Marten aengerant moght geene rust gebeuren,
> Ten waer hy eene slip liet van zyn' mantel scheuren.

Blz. 407 vs. 104. *dewyl* komt bij V. nog voor gelijkwaardig aan *terwyl*; vgl. Bk. XIV, vs. 774; het deelt ook in de adversatieve functie van *terwyl*; de commentaar is in dit licht op een paar plaatsen te herzien; hier vertaalt ook *Wdb. N.T.*, welks behandeling overigens niet geheel voldoet, met ‘terwijl’; zie voorts Bk. I, vs. 521; XII, vs. 752? (de wijziging uit *terwyl* kan om redenen van klank geschied zijn: de vele *r*-ver bindingen in de omgeving); vgl. nog Bk. XIV, vs. 898; X, vs. 428; en voor V.'s vroegere tijd Dl. I, 139: 82; in de *Spore voor Chr. Huygens* vs. 64 heeft het hs. *dewyl*, de druk *terwyl*, maar het is niet zeker dat de wijziging van V. afkomstig is; vgl. *Oud-Holland* II, blz. 131.

Blz. 441. Voor de oorspronkelike fout in het kantschrift vgl. de aanvang van de *Inhout*, blz. 439; Canterus heeft daar: ‘Qui (d.i. Epaphus) cum aliquando Phaëthonti Apollinem, ut falsum ac supposititium patrem, objecisset; ille (d.i. Phaëthon) currus Solaris imperium ad diem unum à patre in pignus verae stirpis petiit. - Op te merken valt, dat V. hier in het kantschrift afweek van zijn voorbeeld, in overeenstemming waarmee hij aanvankelik *Vier jaergetyden* had geschreven, met verwijzing naar vs. 33.

Blz. 445 vs. 124 l.: *sterk*; - vs. 148. De onderstelling, dat *morgenstrael* ‘daglicht’ betekent, neem ik terug; het woord is, behalve om het rijm, gekozen om te drukke herhaling te vermijden.

Blz. 476, vs. 1044 vgl. Bk. XV, vs. 778.
Blz. 480, vs. 4 l.: Aldus.
Blz. 487. De interlinie tussen tekstkritiek en commentaar, na r. 3, ontbreekt.
Blz. 507, vs. 819 l.: t'overlasten.
Blz. 516, vs. 58, aantekening; de naamsvorm *Dirce* komt ook gedrukt voor, ofschoon Magnus dat niet vermeldt; zo in de princeps Romana (1471); het *Dict. Hist. Geogr. Poët.* (1603) op *Dirce Babylonia* citeert de versregels van Ovidius met deze vorm.
Blz. 538, vs. 727 l.: eene.
Blz. 540, r. l v.o. l.: in de door Vondel.
Blz. 672, r. 5 v.o. in noordoostelik; schrap: in.
Blz. 697, r. 12 en 11 v.o. l.: moordgierig; en Dl. VI, 720: 612.
Blz. 703, r. 14 v.o. l.: Bk. VIII, vs. 473.
Blz. 709, r. 9 v.o. l.: reeds eer.
Blz. 740, r. 2 van de Tekstkritiek l.: *geenen* (tweemaal).
Blz. 741, vs. 1100 l.: Alexandrye.
Blz. 752, r. 15 v.o. l.: *t'elkemael*.
Blz. 813, r. 5 v.o. l.: *Geogr.*
Blz. 825, vs. 232-33. Het Latijn: *O facunde senex, aevi prudentia nostri* door V. als motto gebezigd voor zijn versje op Clemens IX; vgl. *Vondelkroniek* V, blz. 49-vlg.
Blz. 822, r. 6 v.o. l.: 185-87.
Blz. 826, vs. 291, vgl. Bk. XV, vs. 1168.
Blz. 841, vs. 714 l.: na *Jupyn* een komma.

DEEL VIII.

Blz. 34, vs. 319 vgl. *evendiep* Bk. IX, vs. 1021; *lantswys* Bk. X, vs. 12; *evenout als* Bk. XIII, vs. 1158; *wolspon* Bk. V, vs. 32; *'s levensdraet* Bk. II, vs. 858; *ten vierdemael* Bk. IX, vs. 75; anderzijds: *vrouwen handen* Bk. XIV, vs. 857; *een menschen ruggebeen*, Bladwyzer op *Slang*.
Blz. 43, vs. 587-88. Valentyn vertaalt het grafschrift aldus:

> Hier rust Kaiet', ontrukt 't Argolis vuir en kling,
> Verbrant, soo 't hoort, door haar godvrugte voedsterling.

Blz. 139, vs. 487. Vgl. *Bladwyzer* op *Motten*, en op *Zydewormen*.
In het Dl. VII, blz. 847 vermelde artikel van G. Kalff: *Vondeliana. Vondel als Vertaler* (Ts. v. Ned. Taal- en Letterkunde XIII, blz. 45-vlg., blz. 95-vlg.) zijn uit de *Herscheppiringe* de navolgende plaatsen ter sprake gebracht:
Bk. I, vs. 10-11; 315-23; 845.
Bk. II, vs. 9; 10-11; 25-26; 36-38; 50; 92; 106-07; 110.
Bk. III, vs. 40-56; 41-42; 46-48; 50; 168; 175-76; 188; 222-23; 418; 533-vlg.
Bk. IV, vs. 389-vlg.; 527-30; 535.
Bk. VI, vs. 84; 225-26.
Bk. VII. vs. 234; 723-vlg.; 1104-1200.

Bk. VIII, vs. 31-35; 295-300; 390-93; 906-08; 924; 935; 946; 955-60; 966; 1086-88; 1091-92; 1094.

Bk. IX, vs. 50-53.

Bk. XI, vs. 639-vlg.; 661-63; 751-52; 778-820; 807; 816-17.

Bk. XIII, vs. 12-13; 24-25; 38-39; 50-51; 78; 103-07; 113-14; 133-34; 169; 1101-17; 1102; 1170; 1125-26; 1148-50; 1153; 1163; 1187.

Voorts (blz. 98, noot) een aantal plaatsen met ‘rijmlappen’.

Ten dele zijn deze punten in de commentaar niet opnieuw behandeld. Bij Bk. I, vs. 845 had nochtans overgenomen kunnen zijn, dat Vondel verkeerdelik Ovidius' woorden aangaande het pas uitgevonden zijn der herdersfluit in de mond van Argus legt; alsook de opmerking over de fraaie, ‘Hollandse’ toevoeging Bk. XI, vs. 662-63: *het gekrikkak van den mast luit schriklyk*, en over de uitbreiding *beluit met zeegeklater*, ib. vs. 752, en die van vs. 806*b*-07, waar Ov. enkel heeft: ‘met door matheid verslapte leden’. -

Bk. III, vs. 46-vlg. is weliswaar het gedruis van de neergelaten emmer niet uitdrukkelik weergegeven (vgl. Kalff, blz. 99), maar de bewering, dat het ‘bezwaarlijk gemist kan worden in verband met het opwaken van den draak’, is niet zeer overtuigend, daar Ovidius van zijn slapen niet gewaagt. Bk. XIII, vs. 1170 zijn weliswaar de woorden: *van uw genegenheit bewust* door V. toegevoegd, maar dat ‘zij den zin onjuist maken’, behoeft men Kalff (blz. 98, noot) niet toe te geven. Zij kunnen immers prolepties worden verstaan: ‘overtuigd dat gij mij uw liefde niet onthouden zoudt’. Zo schijnt ook het verzuim in Bk. II, vs. 26, waar *dubitati* (*parentis*) niet werd weergegeven (Kalff, blz. 98) minder ernstig, als men op de algemene samenhang let. Daarentegen wens ik nu mijn al te milde beoordeling van Bk. XI, vs. 817-18 voor de zijne te laten varen; *sloegh voor zyn borst* is inderdaad een verkeerde vertaling van *summa ... percutiens ... pectora*; daarbij is *nutanti mento* ten onrechte als abl. absol. verstaan.

Afwijkende lezingen door Dr. C.C. van de Graft

BYSCHRIFTEN, blz. 179.
1. *Rome*, blz. 179.
Klioos Kraam I 1656, blz. 365; *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 282; *Poëzij* 1660, blz. 359; *Poëzy* 1682 II, blz. 303; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 105. - *Unger* 1656-1657, blz. 42.
2. *Keulen*, blz. 179.
Poëzij 1660, blz. 359, evenzo. - *Klioos Kraam* I 1656, blz. 366; *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 282; *Poëzy* 1682 II, blz. 302:
4 stichster
Van Lennep VI, blz. 104. - *Unger* 1656-1657, blz. 42.
3. *Antwerpen*, blz. 180.
Klioos Kraam I 1656, blz. 366; *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 283; *Poëzij* 1660, blz. 360; *Poëzy* 1682 II, blz. 302; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 103. - *Unger* 1656-1657, blz. 43.
JAGHTZANG AEN J. MAURITIUS, blz. 181.
Klioos Kraam I 1656, blz. 47; *Poëzij* 1660, blz. 280: In de titel: Doorluchtigen
4 warmte
139 ellenden
Poëzy 1682 I, blz. 282: In de titel: Doorluchtigen
73 Sy haet
Van Lennep VI, blz. 734. - *Unger* 1656-1657, blz. 11.
TER BRUILOFTE VAN JOAN HUIDEKOOPER EN SOFIA KOOIMANS, blz. 188.
Klioos Kraam I 1656, blz. 206; *Poëzij* 1660, blz. 332; dezelfde tekst.
Poëzy 1682 I, blz. 665. In de titel: bruiloft.... heer.... Jongkheer
Van Lennep VI, blz. 739. - *Unger* 1656-1657, blz. 8.
[OP DEN EDELEN HEER GERARD HULFT], blz. 193.
Poëzy 1682 I, blz. 557. In de titel: Geeraerdt.
Van Lennep VI, blz. 622. - *Unger* 1656-1657, blz. 22.
KLAGHTE OP DEN ONDERGANGK DER RIJKSSTEDE AKEN, blz. 193.
Klioos Kraam I 1656, blz. 265.
22 eenen
Poëzij 1660, blz. 336.
22 eenen
24 den neerlaag
30 ellenden
Poëzy 1682 II, blz. 150.
26 Wen't
Van Lennep VI, blz. 750. - *Unger* 1656-1657, blz. 20.
TER BRUILOFTE VAN PETER NOOMS EN BEATRIX RAM VAN SCHALCKWYCK, blz. 196.
Klioos Kraam II 1657, blz. 225; *Poëzij* 1660, blz. 391, dezelfde tekst.
Poëzy 1682 I, blz. 698. In de titel: bruiloft.... gestrengen heer.
21 yvers.
Met het jaartal MDCLVI.
Van Lennep VI, blz. 747. - *Unger* 1656-1657, blz. 17.
TER BRUILOFTE VAN GOVAERT FLINCK EN SOFIA VAN DER HOEVEN, blz. 199.
Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 149; *Poëzij* 1660, blz. 425; evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 747. Met jaartal MDCVI.

Van Lennep VI, blz. 743. - *Unger* 1656-1657, blz. 23.

LYCKKLAGHT OVER D. ANTONIO DE GAMARRA, blz. 202.
Klioos Kraam II 1657, blz. 162.
8 vroomste
Poëzij 1660, blz. 384.
8 vroomste.
61 sterf'lijk
65 onbederflijk
Poëzy 1682 II, blz. 17. Met jaartal MDCVI.
Van Lennep VI, 756. - *Unger* 1656-1657, blz. 26.
VERLOSSINGE VAN VALENCYN, blz. 204
Klioos Kraam, II 1657, blz. 145. Kanttekening bij 37 ontbreekt.
Poëzij 1660, blz. 382. Achter 16 een komma, in 19 achter worstelen een dubbele punt, kanttekening ontbreekt.
Poëzy 1682 I, blz. 69. Met jaartal MDCLVI.
Van Lennep VI, blz. 753. - *Unger* 1656-1657, blz. 28.
OP DE AFBEELDINGE VAN D. JOAN VAN OOSTENRYCK, blz. 206.
Poëzij 1660, blz. 368; *Poëzy* 1682 I, blz. 550; evenzo.
Van Lennep VI, 755. - *Unger* 1656-1657, blz. 31.
OP DEN ZEETRIOMF DER HEERSCHAPPYE VAN VENETIË, blz. 207.
Poëzij 1660, blz. 387, evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 71. Met kanttekening *Marcellus* bij 55 en met jaartal MDCLVI.
Van Lennep VI, blz. 721. - *Unger* 1656-1657, blz. 37.
OP HET EEUWGETIJDE VAN IGNATIUS DE LOIOLA, blz. 209.
Poëzij 1660, blz. 498, evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 489.
20 soudenier
59 dit hooft
Met jaartal MDCLVI.
Van Lennep VI, blz. 759. - *Unger* 1656-1657, blz. 32.
OP D'AFBEELDINGE VAN RYCKLOF GOENSZ. GESCHILDERT DOOR G. FLINCK, blz. 211.
Poëzy 1682 I, blz. 574. In de titel: heer.
Van Lennep VI, blz. 633. - *Unger* 1656-1657, blz. 58.
OP MYNE AFBEELDINGE IN HET KLEEN DOOR FILIPS DE KONING, blz. 212.
Van Lennep, VII blz. 13. - *Unger* 1656-1657, blz. 36.
AEN MARGARETA VAN RYN AFGEBEELT DOOR P. DE KONING, blz. 212.
Van Lennep VII, blz. 23. - *Unger* 1656-1657, blz. 35.
OP G. FLINCKS AFBEELDINGE VAN I. MAURITS, blz. 213.
Klioos Kraam II 1657, blz. 20; *Poëzij* 1660, blz. 360; evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 551.
1 kopre
Van Lennep VII, blz. 777. - *Unger* 1656-1657, blz. 205.
DE CLOELIA, GESCHILDERT DOOR STOKAADE, blz. 214.
Poëzij 1660, blz. 395, evenzo.
Poëzy 1682 II, blz. 325. In de titel: Klelia.... den Heer.
1 Klelia
Van Lennep VI, blz. 382. - *Unger* 1656-1657, blz. 211.
OP HET UITDEELEN DER GRAENEN DOOR JOSEPH IN EGYPTEN, GESCHILDERT DOOR NIKOLAES STOCKADE, blz. 215.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 451; *Poëzy* 1682 II, blz. 315; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 612. - *Unger* ontbreekt.

OP DE BRIEVEN EN PAPIEREN TER TREZORIE, GESCHILDERT DOOR KORNELIS BRIZE, blz. 215.

Poëzij 1660, blz. 396.

1 verwild'ren
4 schild'ren

Poëzy 1682 II, blz. 330.

1 verwildren
4 schildren

Van Lennep VI, blz. 617. - *Unger* 1656-1657, blz. 39.

OP DE ROMAINSCHE HISTORISCHILDERYEN, blz. 216.

Klioos Kraam II 1657, blz. 197; *Poëzy* 1660, blz. 390. In de titel: Romeinsche.

Poëzy 1682 II, blz. 326; geen afwijking.

Ook in *Afbeelding van 't Stadt huys van Amsterdam, In dartich Coopere Plaaten, geordineert door Jacob van Campen*, Amsterdam 1664, blz. 8.

Van Lennep VI, blz. 613. - *Unger* 1656-1657, blz. 206.

OP MEJOFFER MARGRIETE TULP, HUISVROUWE VAN JOAN SIX, blz. 217.
Poëzy 1682 I, blz. 602. In de titel: van den Heere Joan.
Van Lennep VI, blz. 651. - *Unger* 1656-1657, blz. 41.
OP D'AFBEELDINGE VAN DEN KUNSTRYCKEN HEERE ABRAHAM VAN DIEPEBEECK, blz. 218.
Klioos Kraam II 1657, blz. 366; *Poëzij* 1660, blz. 407. In de titel en 3 Diepenbeek.
5 Is 't velt waer in hy weit met zijn begaeft penseel.
Poëzy 1682 I, blz. 593. In de titel: Heer
Van Lennep VI, blz. 190. - *Unger* 1656-1657, blz. 210.
TOONEELKRANS VOOR NIKOLAES VAN VLOOSWYK, blz. 570.
Klioos Kraam II 1657, blz. 235. In de titel: E. Jongelingh. - *Poëzy* 1682 I, blz. 420; geen afwijking.
Van Lennep IX, blz. 239. - *Unger* 1656-1657, blz. 208.
BLYDE AENKOMSTE T'AMSTERDAM VAN D. ESTE DE GAMARRA, blz. 572.
Klioos Kraam II 1657, blz. 129; *Poëzij* 1660, blz. 379; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 387.
Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 25. - *Unger* 1656-1657, blz. 44.
TER BRUILOFTE VAN GYSBREGHT VAN ZUSTEREN EN HELENE DONKERS, blz. 574.
Van Lennep VI, blz. 37. - *Unger* 1656-1657, blz. 47.
VOOR ALEXANDER DEN VII, blz. 576.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 367; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 503.
65 tittel
122 Schoon dees
Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 134. - *Unger* 1656-1657, blz. 49.
KEURGEDICHT OP DE KEURSTEHOUDERSCHAP VAN J. MAURITIUS, blz. 585.
Klioos Kraam II 1657, blz. 333.
51 keurpaleis
52 peis
266 nekter
Poëzij 1660, blz. 397; dezelfde varianten en bovendien:
38 na te
Poëzy 1682 I, blz. 272. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 620. - *Unger* 1656-1657, blz. 59.
DE DRYFKUNST VAN PAULUS VAN VIANE, blz. 595.
Poëzy 1682 II, blz. 363; evenzo.
Van Lennep XI, blz. 254. - *Unger* 1671-1679, blz. 362.
OP ZYNE AFBEELDINGE, DOOR JOANNES LUTMA GESCHILDERT, blz. 597.
Poëzy 1682 I, blz. 593; evenzo.
Van Lennep XI, blz. 253. - *Unger* 1671-1679, blz. 334.
OP D'AFBEELDINGE VAN DEN OUDEN LUTMA, DOOR DEN JONGE, blz. 598.
Poëzy 1682 I, blz. 594; evenzo.
Van Lennep XI, blz. 257. - *Unger* 1667-1671, blz. 241.
DE GEBOORTE VAN DEN HEERE MICHAEL LE BLON, blz. 598.
Van Lennep VII, blz. 141. - *Unger* 1656-1657, blz. 204.
TER EEUWIGE GEDACHTENISSE VAN WIJLEN MICHIEL LE BLON. GRAFSCHRIFT, blz. 599.

Poëzy 1682 II, blz. 80. In de titel: ontbreekt Grafschrift.

GRAFSCHRIFT [nr. 2], blz. 599.

Poëzy 1682 II, blz. 80; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 142; nr. 2 ontbreekt. - *Unger* 1656-1657, blz. 204-205.

OP D'AFBEELDINGE VAN DEN NEDERLANTSCHEN FIDIAS ARTUS QUELLYN, GESCHILDERT DOOR STOCKADE, blz. 600.

Poëzy 1682 I, blz. 593; evenzo.

Van Lennep VI, blz. 723. - *Unger* 1657-1660, blz. 334.

OP G. FLINCKS AFBEELDINGE VAN FREDERICK WILLEM, MARCKGRAVE TE BRANDENBURGH, blz. 600.

Poëzy 1682 I, blz. 550; evenzo.

Van Lennep VI, blz. 198. - *Unger* 1657-1660, blz. 314.

OP D'AFBEELDINGE VAN PETER SERWOUTERS, blz. 601.

Hollantsche Parnas 1660, blz. 38. In de titel: den konstrijcken Peter.

Poëzy 1682 II, 594. In de titel: kunstryken.

Van Lennep III, blz. 100. - *Unger* 1657-1660, blz. 313.

OP JACOB VAN KAMPEN, blz. 601.

Poëzy 1682 II, blz. 81. Met datering: Overleden den 23 van Herfstmaent 1657.

Van Lennep VII, blz. 611. - *Unger* 1656-1657, blz. 70.

DE TOONEELPOEZY, blz. 602.

Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 65; *Poëzij* 1660, blz. 415; *Poëzy* 1682 II, blz. 386; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 41. - *Unger* 1656-1657, blz. 72.

SPORE VOOR CHRISTIAEN HUIGENS, blz. 604.

In het voorwerk van C. Huygens, *Korenbloemen* 1658 en 1672; *Poëzy* 1682 II, blz. 229:

6 in het Hof
23 lustigh
44 Rede-Vormers
61 in Dreven
64 dewijl

Bovendien bevat het voorwerk van Korenbloemen 1658 en 1672 nog vele niet vermeldenswaardige afwijkingen, en heeft Poëzy 1682 II nog:

42 Aerdige

Van Lennep VII, blz. 11. - *Unger* 1656-1657, blz. 178.

OP D'AFBEELDINGE VAN DEN HEERE VAN ZUYLICHEM, blz. 607.

In het voorwerk van C. Huygens, *Korenbloemen* 1658 en 1672, evenzo. - *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 243; *Poëzij* 1660, blz. 459:

7 eertse

Poëzy 1682 I, blz. 572. In de titel: Op de print van.

Van Lennep VII, blz. 10. - *Unger* 1656-1657, blz. 181.

DE NACHTEGAEL VAN AMISFORT, blz. 608.

Klioos Kraam II 1657, blz. 254; *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 264; *Poëzij* 1660, blz. 393; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 289. Met het jaartal MDCLVII.

Van Lennep VII, blz. 612. - *Unger* 1656-1657, blz. 71.

DE PARNAS AEN DE BELT, blz. 610.

1. OP D'AFBEELDINGEN DER KONINGKLIJCKE MAJESTEYT, GESCHILDERT DOOR KAREL VAN MANDER.

a. FREDERICK DE DERDE, blz. 611.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 157; *Poëzij* 1660, blz. 430; *Poëzy* 1682 I, blz. 548; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 599. - *Unger* 1656-1657, blz. 185.

b. SOFIA AMALIA, blz. 611.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 158; *Poëzij* 1660, blz. 431; evenzo

Poëzy 1682 I, blz. 598. Met gewijzigd opschrift en het jaartal MDCLVII.

Van Lennep VII, blz. 600. - *Unger* 1656-1657, blz. 431.

c. CHRISTIAEN, GEKOREN PRINS TE DENEMERCK EN NOORWEGEN, blz. 612.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 159; *Poëzij* 1660, blz. 431; *Poëzy* 1682 I, blz. 549; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 603. - *Unger* 1656-1657, blz. 187.

2. OP D'AFBEELDINGE VAN ERYCK SEESTEED, blz. 612.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 159; evenzo. - *Poëzij* 1660, blz. 432.

4 paarle

Poëzy 1682 I, blz. 574. In de titel: heer.

Van Lennep VII, blz. 601. - *Unger* 1656-1657, blz. 188.

3. OP D'AFBEELDINGE VAN KAREL VAN MANDER, blz. 613.
Klioos Kraam II 1657, blz. 356; *Apollos Harp* 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 160; *Poëzij* 1660, blz. 406; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 592. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 598. - *Unger* 1656-1657, blz. 189.
4. OP MIJNE AFBEELDINGE DOOR KAREL VAN MANDER, blz. 614.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 161; evenzo. - *Poëzij* 1660, blz. 432:
5 werd
Poëzy 1682 I, blz. 588. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 602. - *Unger* 1656-1657, blz. 191.
5. AFSCHEIT VAN SOFIA AMALIA, blz. 614.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 161; evenzo. - *Poëzij* 1660, blz. 433.
40 werd
Poëzy 1682 II, blz. 407. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 604. - *Unger* 1656-1657, blz. 191.
6. AEN ZIJNE EXCELLENTIE JOACHIMUS GERSTDORP, blz. 618.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 165; evenzo. - *Poëzij* 1660, blz. 437.
21 Werd
Poëzy 1682 I, blz. 433. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 593. - *Unger* 1656-1657, blz. 195.
7. GROETE AEN KOENRAED VAN BEUNINGEN, GODEFRIED VAN RHEEDE EN MATHIAS FIERSEN, blz. 619.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 166; *Poëzij* 1660, blz. 439; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 434. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 591. - *Unger* 1656-1657, blz. 196.
8. DE BESTENDIGHEIT DER KERCKE, blz. 621.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 168; *Poëzij* 1660, blz. 440; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 538. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 609. - *Unger* 1656-1657, blz. 198.
9. AEN ZIJNE EXCELLENTIE THOBIAS MORSTIN, blz. 622.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 170.
14 de
Poëzij 1660, blz. 446.
14 de
41 Koppenhaven
Poëzy 1682, blz. 436. Met het jaartal MDCLVII.
Van Lennep VII, blz. 595. - *Unger* 1656-1657, blz. 200.
OP MYNE AFBEELDINGE, KUNSTIGH GETEKENT EN GESNEDEN DOOR CORNELIS DE VISSCHER, blz. 624.
Poëzy 1682 I, blz. 587, evenzo.
Van Lennep VII, blz. 618. - *Unger* 1656-1657, blz. 204.
HET STOCKSKE VAN JOAN VAN OLDENBARNEVELT, blz. 625.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 18; *Poëzij* 1660, blz. 410; *Poëzy* 1682 II, blz. 547: I n d e t i t e l: Op het stokje
5 moest
11 dorst
13 strekte
Van Lennep II, blz. 314. - *Unger* 1618-1620, blz. 14.

TRIOMFE OVER DE GEBOORTE VAN PHILIPPUS PROSPER ANDREAS, blz. 627.

Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 538; *Poëzij* 1660, blz. 500. In de titel: Prosper, Prince.

Poëzy 1682 I, blz. 385; geen afwijking.

Van Lennep VII, blz. 635. - *Unger* 1657-1660, blz. 31.

TER BRUILOFTE VAN VENTIDIUS RICCEN EN HAESJE AUGUSTYNS, blz. 630.

Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 284; *Poëzij* 1660, blz. 460; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 695. In de titel: bruiloft.... den E. Heer.... de E. Jongkvrouw. Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 663. - *Unger* 1657-1660, blz. 35.

TER BRUILOFTE VAN JAKOB LINNICH EN KATHARINE JAKOBS DE VRIES, blz. 632.

Van Lennep VII, blz. 671. - *Unger* 1657-1660, blz. 43.

TER BRUILOFTE VAN JOAN VAN WAVEREN EN DEBORA DE BLAEUW, blz. 635.

Poëzy 1682 I, blz. 669. In de titel: Heer, Jongkheer. Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 658. - *Unger* 1657-1660, blz. 38.

BLEKERS TRIOMFEERENDE VENUS, blz. 639.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 267; *Poëzij* 1660, blz. 460; *Poëzy* 1682 II, blz. 353; evenzo.

Van Lennep IV, blz. 147. - *Unger* 1657-1660, blz. 105.

EEUWGETY VAN KAREL COUVRECHEF, blz. 640.

Van Lennep VII, blz. 694. - *Unger* 1657-1660, blz. 46.

OP HET KROONEN VAN DEN ROOMSCHEN KONING EN KEIZER LEOPOLDUS, blz. 641.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 346; *Poëzij* 1660, blz. 463; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 390. Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 736. - *Unger* 1657-1660, blz. 47.

TER BRUILOFTE VAN MICHIEL BLOCK EN ALIDE ANSLO, blz. 645.

Van Lennep VII, blz. 668. - *Unger* 1657-1660, blz. 50.

VRYE ZEEVAERT NAER OOSTEN, blz. 648.

Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 609; *Poëzij* 1660, blz. 504:

4 Orezont

Amsterdamsche Vreugdtriomfe, Amsterdam 1660, blz. 131; geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 73. Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 740. - *Unger* 1657-1660, blz. 53.

STAETWECKER, blz. 649.

Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 609; *Poëzij* 1660, blz. 505:

31 de hitte

Amsterdamsche Vreugdtriomfe, Amsterdam 1660, blz. 147; geen afwijking. - *Poëzy* 1682 I, blz. 416.

31 de hitte

Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 743. - *Unger* 1657-1660, blz. 55.

OP D'AFBEELDINGE VAN DEN HEER JAKOB VAN WASSENAER, blz. 651.

Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 611; *Poëzij* 1660, blz. 507; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 554. Met het jaartal MDCLVIII.

Van Lennep VII, blz. 742. - *Unger* 1657-1660, blz. 58.

ZEEMAGAZYN, blz. 653.

Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 353.

18 slagordens

Poëzij 1660, blz. 467.

18 slagordens

123 peis

124 paleis

294 Zont

372 Admirael

Poëzy 1682 I, blz. 260. Met het jaartal MDCLVIII.

MAEGHDEPALM TER KLOOSTERSTAETSIE VAN ZUSTER ANNA BRUINING, blz. 666.

Hollantsche Parnas 1660, blz. 455, evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz 523. In de titel: Bethlehem in Brussel.

119 Aan het einde een kommapunt.

Van Lennep VII, blz. 674. - *Unger* 1657-1660, blz. 74.

AFBEELDINGEN DER STAMHEEREN EN ZOMMIGE TELGEN VAN DE GRAVEN, BOELENSEN, BICKEREN EN WITSENS, blz. 673.

1. ONSCHULT, blz. 674.

Hollantsche Parnas 1660, blz. 290; *Poëzy* 1682 I, blz. 561; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 710. - *Unger* 1657-1660, blz. 83.

2. OP DIEDRICK JANSZ. GRAEFF, blz. 675.

Hollantsche Parnas 1660, blz. 291; *Poëzy* 1682 I, blz. 561; evenzo.

Van Lennep VII, blz. 711. - *Unger* 1657-1660, blz. 84.

3. OP CORNELIS BOELENS, blz. 676.
Hollantsche Parnas 1660 blz. 292; *Poëzy* 1682 I, blz. 562; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 712. - *Unger* 1657-1660, blz. 85.
4. OP GEERAERT BICKER, blz. 677.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 293; *Poëzy* 1682 I, blz. 562; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 713. - *Unger* 1657-1660, blz. 86.
5. OP GEERAERT JAKOB WITSEN, blz. 678.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 294; *Poëzy* 1682 I, blz. 563; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 713. - *Unger* 1657-1660, blz. 87.
6. OP JACOB DE GRAEFF, blz. 679.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 295; *Poëzy* 1682 I, blz. 563; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 715. - *Unger* 1657-1660, blz. 89.
7. OP CORNELIS BICKER, blz. 680.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 296; *Poëzy* 1682 I, blz. 564; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 71. - *Unger* 1657-1660, blz. 90.
8. OP ANDRIES DE GRAEFF, blz. 681.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 297; *Poëzy* 1682 I, blz. 564; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 716. - *Unger* 1657-1660, blz. 91.
9. OP ELIZABETH BICKERS VAN SWIETEN, blz. 682.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 298; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 600. In de titel: Op Elizabeth.... Heer.... De Graef, Out Burgermeester.... Divinum aspirat amorem.
Met het jaartal MDCLVIII.
Van Lennep VII, blz. 729. - *Unger* 1657-1660, blz. 93.
10. OP D'AFBEELDINGEN VAN ANDRIES DE GRAEFF EN ELIZABETH BICKERS VAN SWIETEN (2 gedichten), blz. 683.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 299; *Poëzy* 1682 I, blz. 565; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 718. - *Unger* 1657-1660, blz. 94.
11. OP DE KINDERS VAN ANDRIES DE GRAEFF EN ELIZABETH BICKERS VAN SWIETEN, blz. 684.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 300; *Poëzy* 1682 II, blz. 338; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 732. - *Unger* 1657-1660, blz. 95.
12. OP HET WAPEN VAN ANDRIES DE GRAEFF, blz. 686.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 303; evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 550. Met het jaartal MDCLVIII.
Van Lennep VII, blz. 705. - *Unger* 1657-1660, blz. 97.
13. OP VREDEHOEF, blz. 686.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 304; *Poëzy* 1682 II, blz. 551; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 706. - *Unger* 1657-1660, blz. 98.
OP DE VYF ZINNEN, blz. 687.
Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 232; *Poëzij* 1660, blz. 456; *Poëzy* 1682 II, blz. 572; evenzo.
Van Lennep V, blz. 520. - *Unger* 1657-1660, blz. 101.
TER EERE DER SCHRIJFKUNSTE VAN MR. LIEVEN VAN KOPPENOL, blz. 689.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 449; *Poëzy* 1682 II, blz. 581; nr. I, II en IV ontbreken, nr. III *met de titel:* Op 't schryven van Mr. Lieve Coppenol.
1 De Paeuwen trekken Junoos wagen;
2 De Duyven Venus;
Van Lennep V, blz. 520, nr. III; nr. I, II en IV ontbreken. - *Unger* 1657-1660, blz. 346, nr. III; nr. I, II en IV ontbreken.

AAN...., blz. 691.
Den Herstelden Apollos Harp 1663 blz. 117; *Poëzij* 1660, blz. 417; evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 579. T i t e l : Aen Govert van Kampen.
1 van Kampen
Van Lennep VII, blz. 617. - *Unger* 1657-1660, blz. 100.

RAADZEL, blz. 692.
Den Herstelden Apollos Harp 1663, blz. 243; *Poëzij* 1660, blz. 459, evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 396:
3 wert
Van Lennep VI, blz. 112. - *Unger* 1657-1660, blz. 104.
[OP JOAN MAURITS], blz. 692.
Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 601; *Poëzij* 1660, blz. 503; *Poëzy* 1682 I, blz. 551. Met de titel (in Poëzy 1682 enigszins gewijzigd onder Afbeeldingen): Op de Vorstelijke Afbeeldinge van den doorluchtigsten Vorst en Heere Joannes Mauritius, Prince van Nassou etc. Geschildert, bij een geschikt en uitgegeven door Govaart Flink. Qua patet orbis. Met weglating van het jaartal.
Van Lennep VII, blz. 778. - *Unger* 1657-1660, blz. 99.
AEN MR. JOHAN KOENERDING, blz. 693.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 54; *Poëzij* 1660, blz. 411. Met de titel: Vondel van d' uitterlijke Kerk.
Poëzy 1682 II, blz. 533. Met de titel: Van enz.
Van Lennep VI, blz. 617. - *Unger* 1657-1660, blz. 99.
AEN J. WESTERBAEN, blz. 693.
Apollos Harp 1658, *Den Herstelden Apollos Harp* 1663, blz. 55; *Poëzij* 1660, blz. 411. Met de titel: Vondel aan Westerbaan.
Poëzy 1682 II, blz. 534; geen afwijking.
Van Lennep IV, blz. 616. - *Unger* 1657-1660, blz. 100.
AEN MR. I. KOENERDING, blz. 693.
Van Lennep VII, blz. 702. - *Unger* 1657-1660, blz. 100.
[OP DE SCHILDERIJ VAN GOVERT FLINCK ‘SALOMON BIDDEND OM WIJSHEID’], blz. 694.
Van Lennep, ontbreekt. - *Unger*, ontbreekt.
OP HET MARMERBEELT VAN DEN E. HEERE D. NIKOLAES TULP, blz. 694.
Hollandsche Parnas 1660, blz. 140; *Poëzy* 1682 I, blz. 568; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 723. - *Unger* 1657-1660, blz. 320.
OP D'AFBEELDINGE VAN DEN E. HEERE NICOLAES TULP, blz. 695.
Poëzy 1682 I, blz. 569.
Van Lennep VII, blz. 724. - *Unger* 1657-1660, blz. 321.
OP DE BESPIEGELINGEN DER GENEESKUNSTE VAN DEN E. HEERE DR. NIKOLAES TULP, blz. 696.
Poëzy 1682 II, blz. 249. In de titel: Heer
20 ervarentheit
Van Lennep VI, blz. 652. - *Unger* 1657-1660, blz. 337.
DANCKOFFER AEN DEN HEER JOAN SIX, blz. 698.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 355; *Poëzy* 1682 II, blz. 111; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 648. - *Unger* 1657-1660, blz. 334.
TRIOMF VAN KOPPENHAGEN, blz. 701.
Afgedrukt op een strook bij een kaart van het eiland Seeland, zie Muller, *Ned. Historie-prenten*, onder nr. 2142;
Bloemkrans van verscheiden gedichten, Amsterdam 1659, blz. 651; *Amsterdamsche Vreugdtriomfe*, Amsterdam 1659, blz. 135; *Poëzij* 1660, blz. 508; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 75.
Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep VII, blz. 747. - *Unger* 1657-1660, blz. 105.
TER BRUILOFTE VAN WILLEM BLAEU EN ANNA VAN LOON, blz. 703.
Poëzy 1682 I, blz. 692. In de titel: Bruiloft.... Heer.

Van Lennep VII, blz. 751. - *Unger* 1657-1660, blz. 108.

DE VORSTELYCKE BRUILOFT T'AMSTERDAM, blz. 706.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 241; evenzo. - *Amsterdamsche Vreugdtriomfe* 1660, blz. 9.
255 wenschelicke
268 puick latijn.... na
Poëzij 1660, blz. 539. In de titel: en Heere; met verkorting van titels.
89 de Dorpen
189 zammelt
268 puik latijn
Poëzy 1682 I, blz. 610
161 rondom
Van Lennep VII, blz. 756. - *Unger* 1657-1660, blz. 114.
BRUILOFTSLIEDT, blz. 716.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 252; *Amsterdamsche Vreugdtriomfe* 1660, blz. 34; *Poëzij* 1660, blz. 551; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 620. Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep, ontbreekt. - *Unger* 1657-1660, blz. 126.
OP HET GEBOORTEGETY VAN MEVROUW AMELIA, blz. 718.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 239; *Amsterdamsche Vreugdtriomfe* 1660, blz. 39; *Poëzij* 1660, blz. 553; zonder de datering.
Poëzy 1682 II, blz. 89.
10 Hendrik
Van Lennep VII, blz. 765. - *Unger* 1657-1660, blz. 126.
OP HET TRIOMFERENDE VIERWERCK, blz. 720.
Amsterdamsche Vreugdtriomfe, Amsterdam 1660, blz. 107; *Poëzij* 1660, blz. 557; *Hollantsche Parnas* 1660, blz. 255; evenzo. - *Poëzy* 1682 I, blz. 408.
3 Amstel
25 uitspouwen
Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep VII, blz. 775. - *Unger* 1657-1660, blz. 112.
DEN E. JONGELING JOANNES WANDELMAN, blz. 721.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 352; *Poëzy* 1682 I, blz. 537.
25 Onder 't piepen, brullen
Van Lennep VII, blz. 784. - *Unger* 1657-1660, blz. 112.
OP DE HISTORISCHILDERYEN, blz. 723.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 253.
24 Betuwer
Poëzij 1660, blz. 555.
5 Romeinen
15 Werd
Poëzy 1682 II, blz. 327. Met het foutieve jaartal MDCLIV.
OP DEN PRINCELIJCKEN GENADEPENNING, blz. 725.
Amsterdamsche Vreugdtriomfe 1660, blz. 115; evenzo. - *Poëzy* 1682 II, blz. 117. Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep VII, blz. 767. - *Unger* 1657-1660, blz. 132.
OP DEN AMSTERDAMSCHEN GEDENKPENNING, blz. 727.
Poëzy 1682 II, blz. 377; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 707. - *Unger*, 1657-1660, blz. 134.
TER BRUILOFTE VAN PETER VAN HEIMBACH EN MARIA VAN BLOCK blz. 728.
Poëzy 1682 I, blz. 701. In de titel Heer. Het motto ontbreekt. Met het jaartal MDCLIX.

Van Lennep VII, blz. 770. - *Unger* 1657-1660, blz. 136.
OF D'AFBEELDINGE VAN MARIA VAN BLOCK, blz. 732.
Poëzy 1682, blz. 602; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 774. - *Unger* 1657-1660, blz. 141.
DEN DOORLUCHTIGEN HEER H. PAULUS TERHAAR, blz. 733.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 449; *Poëzy* 1682 II, blz. 576. In de titel: doorluchtigen .... overgeleerden jongeling H. .... Voornaemsten Met het motto: Qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum[1)].
2 Haer van 't geluck gegoten in
10 Delfis
11 naer
13 wort Delfis nu
Van Lennep VI, blz. 728. - *Unger* 1657-1660, blz. 348.
J. V. VONDEL AEN AUGUSTYN BLOEMAERT, blz. 754.
Poëzy 1682 II, blz. 295. In de titel: Toen ik
Van Lennep VII, blz. 791. - *Unger* 1657-1660, blz. 161.

1) Gelijk een edelgesteente, in rood goud gezet, blinkt (Aen. X, 134).

OP HET OVERLYDEN VAN DEN GEMELDEN HEERE, blz. 754.
Poëzy 1682 II, blz. 78. In de titel: van den
Van Lennep VII, blz. 792. - *Unger* 1657-1660, blz. 162.
ONDERSCHRIFT ONDER PORTRET BLOEMAERT, blz. 756.
Poëzy 1682 I, blz. 581; evenzo.
Van Lennep VII, blz. 790. - *Unger* 1657-1660, blz. 160.
DEN H. IOAN LEEUWENAERT BLASIUS, blz. 756.
Poëzy 1682 II, blz. 394. Met het onderschrift: Geschreven in zijn Stamboek 1659. den 18 van Slaghtmaent, t'Amsterdam.
Van Lennep VII, blz. 783. - *Unger* 1657-1660, blz. 162.
OP HET ONTFANGEN VAN MOSES WET, blz. 757.
Poëzy 1682 II, blz. 327 evenzo.
Van Lennep, ontbreekt. - *Unger* 1671-1679, blz. 352.
OP DE MARMERBEELDEN DER H. VADEREN IGNATIUS DE LOIOLA EN FRANCISCUS XAVERIUS, blz. 757.
Poëzy 1682 I, blz. 578; evenzo.
Van Lennep VI, blz. 140. - *Unger* 1657-1660, blz. 331.
[OP DE SAMENZWERING VAN BURGERHART DOOR G. FLINCK], blz. 758.
Van Lennep, ontbreekt. - *Unger*, ontbreekt.
[OP BRUNIO'S SCHILDHEFFING DOOR G. FLINCK], blz. 758.
Van Lennep, ontbreekt. - *Unger*, ontbreekt.
AEN DE EDELE GEBROEDERSCHAP DER SCHUTTERSORDE VAN SINT MICHIEL, blz. 759.
Hollantsche Parnas 1660, blz. 476; *Poëzy* 1682 II, blz. 575. In de titel d'Edele
Van Lennep VIII, blz. 2. - *Unger* 1657-1660, blz. 172.
LANTGEZANG TER BRUILOFTE VAN REINIER VAN ESTVELT EN REBECKA BRUINING, blz. 760.
Poëzy 1682 I, blz. 755. Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep VII, blz. 780. - *Unger* 1657-1660, blz. 168.
TRIOMF OVER FUNEN, blz. 764.
Afgedrukt op een strook bij een kaart van een deel van Funen, zie Muller, *Ned. Historie-prenten*, onder nr. 2151; *Amsterdamsche Vreugdtriomfe*, Amsterdam 1660, blz. 152; evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 76. Met het jaartal MDCLIX.
Van Lennep VII, blz. 749. - *Unger* 1657-1660, blz. 163.
DE NOORTSCHE NACHTEGAEL, blz. 766.
De Hollantsche Parnas 1660, blz. 232; *Amsterdamsche Vreugdtriomfe*, Amsterdam 1660, blz. 139; *Poëzy* 1660, blz. 536; *Poëzy* 1682 II, blz. 432; evenzo.
Van Lennep II, blz. 686. - *Unger* 1657-1660, blz. 165.
JEPTHA OF OFFERBELOFTE, blz. 769.
1. Amsterdam 1659 (Unger: Bibliographie, nr. 595).
BERECHT:
178 eene voorsmaek
HET EERSTE BEDRIJF:
40 en volck
471 De galm
694 schreiende en huilende
703 weinige
787 aan het eind een komma.
1011 tegen
1698 bleef

2. Amsterdam 1659 (Unger: Bibliographie, nr. 596).
Dezelfde afwijkingen als in nr. 595, en bovendien:
BERECHT:
95-96 dochter, entlijck
HET EERSTE BEDRIJF:
54 moest
426 quaem, nu quaem
797 haer kint
828 spraeckze
1371 zy die
Deze uitgave heeft verschillende drukfouten.
3. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 597).
In de titel en in het gehele stuk luidt de naam Jeftha. Dezelfde afwijkingen als nr. 596.
Van Lennep VIII, blz. 5. - *Unger* 1657-1660, blz. 175.

OP VENUS EN CUPIDO, DOOR G. FLINCK GESCHILDERT, blz. 941.
Poëzy 1682 II, blz. 351; evenzo.
Van Lennep VIII, blz. 92. - *Unger* 1657-1660, blz. 355.
OP G. FLINCKS TEKENINGE OVER HET EEUWGESCHIL, blz. 942.
Poëzy 1682 II, blz. 333.
4 smelt
Van Lennep VIII, blz. 94. - *Unger* 1657-1660, blz. 353.
OP G. FLINKS SCHILDERY VAN VENUS EN CUPIDO, DOOR CORN. VAN DALEN DEN JONGEN GESNEDEN, blz. 942.
Poëzy 1682 II, blz. 352.
1 harten
Van Lennep VIII, blz. 93. - *Unger*, ontbreekt.
OP D'AFBEELDINGE VAN GOVAERT FLINCK, blz. 943.
Poëzy 1682 I, blz. 592.
Van Lennep VIII, blz. 89. - *Unger* 1567-1660, blz. 265.
TER GEDACHTENISSE VAN GOVAERT FLINCK, GRAFSCHRIFT, blz. 943.
Poëzy 1682 II, blz. 81. Het motto ontbreekt.
Van Lennep VIII, blz. 91. - *Unger* 1657-1660, blz. 264.
[Onderschrift bij A. Blotelingh's gravure naar het geschilderd portret van Flinck door G.P. van Zijl], blz. 944.
Poëzy I, blz. 591. *Met de titel:* Op Govaert Flink.
Van Lennep VIII, blz. 89. - *Unger* 1657-1660, blz. 265.

Aantekeningen door Dr. C.C. van de Graft.

OP G. FLINCKS AFBEELDINGE VAN I. MAURITIUS, blz. 213.
Het motto *Qua patet orbis* is het devies van Johan Maurits.
OP D'AFBEELDINGE VAN DEN KUNSTRYCKEN HEERE ABRAHAM VAN DIEPEBEECK, blz. 218.
In het handschrift zijn in de titel de woorden *d'afbeeldinge van* doorgeschrapt, echter niet door Vondel, maar door Brandt, toen hij dit gedicht onder de rubriek Afbeeldingen opnam in *Poëzy* 1682 I.
DE TOONEELPOËZY, blz. 602.
Dit gedicht werd het eerst afgedrukt in het voorwerk van de Salmoneus (zie deel 5, blz. 708), welke tekst echter volkomen, ook in spelling, overeenkomt met de hier gevolgde in *Apollos Harp* 1658.
OP D'AFBEELDINGE VAN ERYCK SEESTEED, blz. 612.
Eryck Seesteed, Seested of Schested (1633-1683), was van 1656-1660 secretaris in de Deense Kanselarij. Hij was de zoon van Christen Seested (1590-1657), in 1625 Rijksraad, in 1630 Rijkskanselier; zie *Danmarks Adels Aarbog* XXVII (1911).
MAEGDEPALM TER KLOOSTERSTAETSIE VAN ZUSTER ANNA BRUINING, blz. 666.
Zie P. Maximilianus O. Cap., *Vondels Nichtje wordt Klaris*, in: Franciscaansch Leven 18 (1935), blz. 33-38.

[OP JOAN MAURITS], blz. 692.

Het door C. van Dalen Jr. gegraveerde portret van Johan Maurits met Vondels gedicht daaronder komt ook voor als titelprent in de tweede uitgave van Pierre Post, *Les Ouvrages d'Architecture*, Leide 1715; maar niet in de eerste uitgave van 1659.

OP DE HISTORISCHILDERYEN, blz. 723.

De stof voor deze schilderijen was aangegeven door Burgemeester Cornelis de Graeff, zie deel 6, blz. 89.

JEPTHA, blz. 769.

In de drukken die Koopmans in de uitgave-Terwey bezorgde, speelt de Hofmeester in het vierde bedrijf een belangrijker rol. Aan hem worden toegewezen vs. 1439-1460, vs. 1527 en vs. 1532-1536. (In verband daarmee staat in vs. 1528 niet *Hofpriester*, maar *Hofmeester*).

Doch alleen in *Unger: Bibl.* nr. 598, in 1697, dus na Vondels dood verschenen, worden vs. 1532-1536 aan de Hofmeester in de mond gelegd. De andere rolveranderingen komen in geen enkele uitgave voor.

OP G. FLINKS SCHILDERY VAN VENUS EN KUPIDO, DOOR KORNELIS VAN DALEN DEN JONGEN GESNEDEN, blz. 942.

Bij dit gedicht behoort de afbeelding, door Unger abusievelijk geplaatst bij het gedicht Op Venus en Cupido, door G. Flinck geschildert (Unger 1657-1660, blz. 355).

OP DE STANTVASTIGHEIT VAN KONING FREDERICK EN ZYN GETROUWE BURGERY TE KOPPENHAGEN. (Zie *Unger: Bibl.*, blz. 209.) is hier niet opgenomen. Men vergelijke dit gedicht in *Hollantsche Parnas*, blz. 136, met het gedicht op blz. 100 van dezelfde uitgave, dat gewijd is aan Karel van Mander, door Jan Vos. Het eerstgenoemde zal ook geadresseerd zijn aan dezelfde en is ondertekend J.V.; dat is wel Jan Vos. Ook komt het in de Bladwijzer van de *Hollantsche Parnas* niet voor in de afzonderlike lijst der gedichten van Vondel, en Vondel ondertekent in deze bundel nooit anders dan J . V . V o n d e l . Brandt heeft zich in 1682 vergist, toen hij dit gedicht opnam (Poëzy 1682 II, blz. 584).

Genealogische lijst van in dit deel en in voorafgaande delen voorkomende leden uit de geslachten De Graeff, Boelens, Bicker en Witsen.

(Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* 1578-1795, Haarlem 1904; en *Gesch. van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*, 's-Gravenhage 1923).

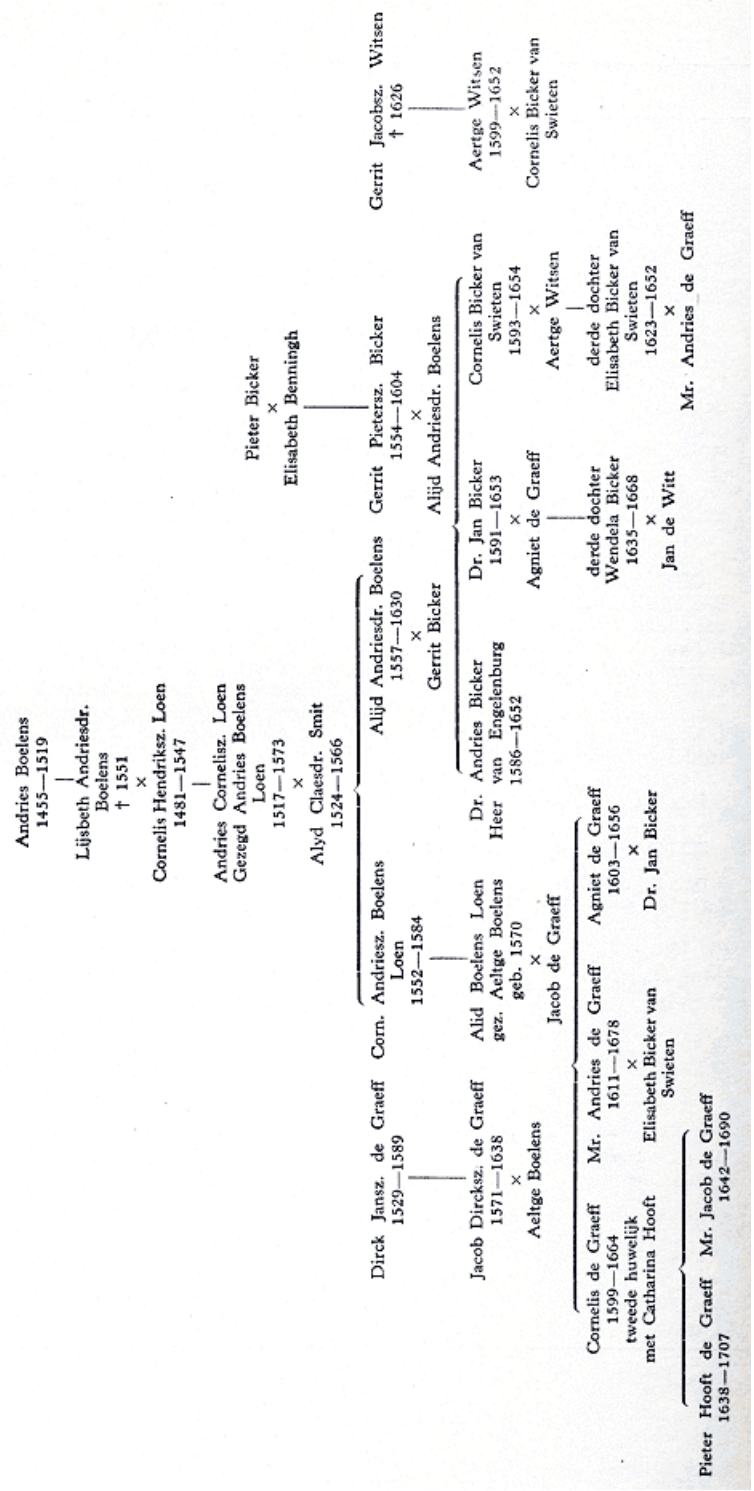

Handschrift van Vondel's gedicht op Abraham van Diepebeeck

(zie hiervóór blz. 218)

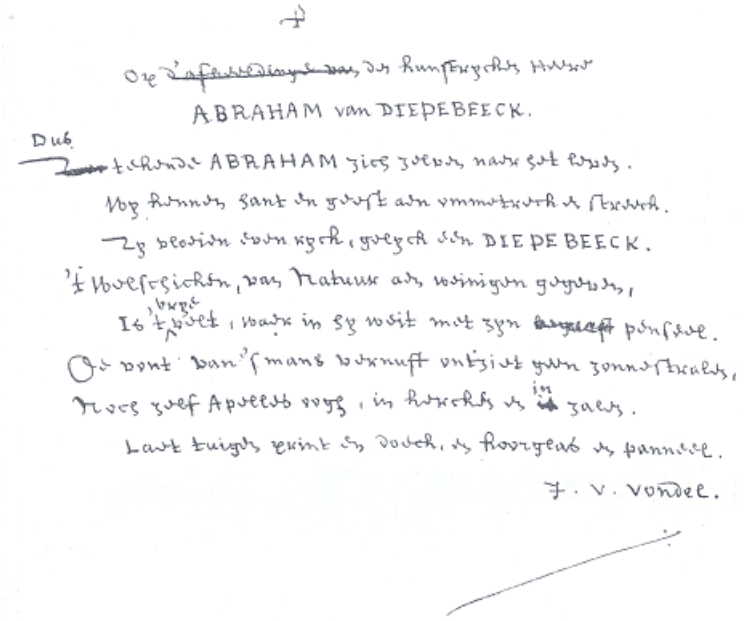

Op ~~'t afbeeldinge van~~ de kunstryckste Heere

ABRAHAM van DIEPEBEECK.

Dub.

~~t~~ Schrijft ABRAHAM zijn leven, naer dat hy wijs.
Hy kunnen sant en geest aen ymmerveert te strijck.
Zy beelden even regt, gelijck aen DIEPEBEECK.
't Hoefijsken, van Natuure aen weinigen gegeven,
Is 't werck, waer in hy wijt met zijn ~~penseel~~ penseel.
Oo dunt van 's mans verstant ontzijt geen sonnestraels,
Noch zelf Apelles zelf, in kleurkens en in zalf.
Laet tuigen eerst en doeck, en floorgeen en pannecl.

J. V. Vondel.

Naschrift

DE HARPZANGEN, blz. 219. De door ons gebruikte ed. van Buchanan is: *Georg. Buchanani Scoti Poemata quae extant.* Editio postrema. Lugduni Batav., Ex officina Elzeviriana, A^{o}. CIↃIↃCXXVIII (1628). Dr. A. Geerts, die in de *Vondelkroniek*, III (1932), blz. 179 nog Leidsche uitgaven van 1595, 1600, 1603 en 1621 noemt, zegt dat Vondel bij Buchanan voor zijn psalmbewerking in de leer ging. Hij herinnert er aan, dat beide dichters hun vertalingen opdroegen aan een christenvorstin, nl. Buchanan aan Maria Stuart, Vondel aan Christina van Zweden; dat ze alletwee in sapphische strofen David bezongen; dat Vondel evenals Buchanan de beginwoorden der psalmen volgens de Latijnsche Vulgaat boven zijn vertalingen plaatst en dat Vondels Nederlandsche versmaat de Latijnsche van den Schotschen dichter vaak benadert. Ten slotte wijst Dr. Geerts op drie gevallen waaruit de invloed van Buchanan op Vondel blijkt, nl. in Ps. II vs. 7-9 = Buch. vs. 18 vv. en Vondel vs. 25-32; Ps. X, vs. 8 = Buch. 2de str. en Vondel, vs. 7-12, en Ps. XI, vs. 4 = Buch. Ps. XII, vs. 7-17 en Vondel, Harpz. XI, vs. 11-19. Toch lijkt Buchanans invloed vergeleken met dien van Bellarminus ons gering.

Volgens de opgave van Unger (*Bibl.* no. 569-542) verschenen van Vondels Harpzangen, na de eerste uitgave in 1657, twee edities in 1696 en één in 1723, die onderling maar zeer weinig verschillen. Verder is er een uitgave, ingeleid en toegelicht door Dr. Hendr. C. Diferee, in 1931 verschenen bij De Torentrans te Zeist.

Onder den titel *Profetische Galmen van Vondels Lier, Pius den IXe uit eerbied en kinderlijke liefde gewijd* verscheen met een inleidend woord van J.A. Alberdingk Thijm in 1866 bij C.L. van Langenhuysen, Amsterdam, een zestal van de Harpzangen, die op de kerkelijke toestanden van dat oogenblik waren toegepast.

ONDERWYS VAN HET GELOOFSHOOFTPUNT DER H. DRYEENIGHEIT, blz. 734.

Ingloet van vs. 181 (blz. 745) wordt met verwijzing naar deze eenige plaats door het *Woordenb. der Nederl. Taal* verklaard met ‘hevige gloed’; het bij enkele middeln. schrijvers voorkomende ‘ingloedig’ heet bij Kiliaen: excandescens, valde ignitus.

vs. 375-378: Van deze verzen, die in de *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, V, 1249-52 van 1662 precies zoo voorkomen, geeft Van Lennep (IX, blz. 584; Unger, 1662, blz. 135) een variant op:

> De dooppest Ostorot, met recht een Turck te noemen,
> Durf stout den aenhang der Dry-eenigheit verdoemen,
> Maer brant zich: want hy sterckt dus ons dry-eenigh punt:
> *Geloof, 't is noodigh, 't geen ghy niet begrijpen kunt.*

Deze regels, met dezelfde letter als de eerste ed. der *Bespiegelingen* gedrukt en in enkele ex. daarvan over de aangegeven verzen heengeplakt, zullen zeker wel van Vondel zijn. Wellicht had hem achteraf een citaat in de werken van Ostoroth getroffen, dat hij, cursief gedrukt, hier nog tegen de Socinianen wilde uitspelen. De benaming *dooppest* beteekent niet enkel, dat Ostoroth met zijn geestverwanten, de christelijke leer over het Doopsel verpest, d.i. verknoeid had door het Doopsel alleen als een onnoodige ceremonie te beschouwen, maar ook, dat het Socinianisme tal van Doopsgezinden had aangetast en bedorven. Vgl. W.J. Kühler: *Gesch. der Nederl. Doopsgezinden in de XVIe E.*; Haarlem, 1932, bl. 460.

Zie verder over Vondels leerdicht: J.J.G. Boelen, S.J.: *Vondel-studiën*, III, Kerkrade, 1907, blz. 145 v.v. en Jac. J. Zey, S.J. in *De Volledige Werken van Joost van den Vondel*, V, Utrecht, 1931, blz. 423 v.v.

B.H. M O L K E N B O E R

Koning Edipus
Oude drukken en afwijkende lezingen

Van Koning Edipus zijn tijdens Vondels leven vier drukken verschenen. Onze tekst is afgedrukt naar de oudste, die in 1660 in het licht kwam; in hetzelfde jaar nog verschenen twee herdrukken, een in 4° en een in 8°. Het volgende jaar, 1661, bracht weer een nieuwe druk in 8°. Men vindt al deze drukken bij Unger kort beschreven onder de nummers 624-27.

De afwijkende lezingen der herdrukken zijn van weinig of geen belang voor de vaststelling van de tekst. Nergens blijkt dat Vondel zelf over die nieuwe uitgaven van zijn Edipus het oog heeft laten gaan: een stellig onjuiste lezing *waerheit* in vs. 1752 is in alle volgende drukken blijven staan; de drukfout *doende* voor *doemde* (vs. 1435, in rijm op *noemde*) is wel in 625 verbeterd, maar keert in 626-27 terug. Men wordt weerhouden uit deze verbetering met stelligheid te concluderen dat Vondel de eerste herdruk aan revisie heeft onderworpen, omdat deze zelfde druk, U. 625, andere storende drukfouten uit de eerste druk heeft behouden: bijv. *Menceus* voor *Menceus*, vs. 111 (alleen U 626 het juiste *Menceus*); *niemants*, vs. 80 (alleen U 626 *niemant*) en *blijck*, vs. 106 (alleen U 626 *blijckt*). Verder vertoont U 625 een aantal nieuwe drukfouten, enkele veranderingen in spelling en interpunctie. Enkele punten van verschil tussen de oorspr. uitgave en U 625 mogen hier volgen:

U 625: blz. 859, r. 32 *om den hals;* vs. 84 *burgerye;* 473 *waerste;* 821 *wilt;* 1215 *mildaedigh*, 1220 *niet;* 1381 *u*. Men zie verder de Tekstkritiek onder de afgedrukte tekst in dit deel.

U 626 staat het dichtst bij het origineel; in deze druk is aan de revisie de meeste zorg besteed (zie hierboven).

U 627 vertoont weer verschillende nieuwe drukfouten en wijkt orthografisch het meest af: het letterteken ij komt hier bijna niet voor, bijna regelmatig *y*. Het pronomen *gij, ge*, in de andere drukken steeds zonder *h* gespeld, vinden we hier als *ghy, ghe* (soms *ge*); *haeren* een enkele keer als *hairen*. Verder valt een sterke voorliefde voor *a* en *e* in open lettergrepen te constateren: *plagen* voor *plaegen* in de andere drukken, *spreken* voor *spreecken* enz.; dan *meê* voor *me; beê* voor *be* enz. Vondels spellingstelsel wordt in deze druk sterk gewijzigd.

Het gedicht uit de Opdracht, blz. 855, beginnende: *Wat wijtge* komt ook voor in *Poëzy* 1682 II, blz. 589 zonder afwijkingen; eveneens de versregels uit de Inhoudt, blz. 858, beginnende met *O Laius, Labdaks zoon* (*Poëzy* II, blz. 590). Verder is nog de vertaling van het aan Aristofanes toegeschreven gedicht (zie blz. 861) opgenomen in *Poëzy* II, blz. 390.

A.A. V E R D E N I U S

Opmerkingen ter toelichting door Dr. J.D. Meerwaldt

Enkele algemene opmerkingen betreffende het voorwerk en de tekst van Vondels Oedipus-vertaling, die in de aantekeningen moeilijk konden worden ondergebracht, mogen hier hun plaats vinden. Een nadere uiteenzetting omtrent de in die aantekeningen gevolgde methode van verklaren en toelichten zal zich daarbij aansluiten.

Allereerst dan de vraag, welke hulpmiddelen hebben Vondel ten dienste gestaan bij het schrijven van zijn Opdracht en van de Inhoud. Voorzover betreft de op compilatie berustende Opdracht zijn dit natuurlijk geweest de geschriften van de talrijke in het Berecht bij de Jeptha als ‘overgelezen en herlezen’ genoemde theoretici en commentatoren (bl. 778, r. 161) Met hoeveel mogelijkheden men hier steeds rekening moet houden, kan reeds blijken uit het enkele feit, dat van een Heinsius bijvoorbeeld niet alleen is geraadpleegd het bekende handboek *De tragoediae constitutione*, maar blijkbaar ook de lijkrede op Jos. Scaliger, terwijl bovendien zelfs een motto vóór in zijn *Herodes Infanticida* dankbaar is verwerkt; men zie daarvoor de aantekeningen bij regel 1, 2, 10 en 55. Bij deze staat van zaken hebben wij het niet als onze taak beschouwd, voor *iedere* uitspraak van Vondel de onmiddellijke bron aan te wijzen; wel echter hebben wij zorg gedragen, geregeld mededeling te doen van de in die uitspraken verwerkte plaatsen bij de schrijvers uit de oudheid. Zoveel mogelijk hebben wij daarbij tevens de verhouding aangegeven tussen de zin van deze plaatsen in hun oorspronkelijk verband en hun functie in de kunstleer der humanisten; vgl. aant. 9, 13, 20; 54 en 65 in verband met 79.

Omtrent de herkomst van de Inhoud in proza is ons niets bekend. Stellig onjuist is de bewering van Geerts, *Vondel als classicus* enz., bl. 219, dat het een uittreksel zou zijn uit het Latijnse argumentum van Camerarius, opgenomen in de Sophocles-uitgave van Stephanus (1603). Afgezien nog daarvan dat de overeenstemming bepaald blijft tot hoofdzaken der vóórgeschiedenis, die ook elders te vinden waren, uit een tweetal verschillen *zelfs* in dit gemeenschappelijk gedeelte blijkt duidelijk, dat Vondel een anderen gezagsman volgt. Bij Camerarius toch heet de dienaar van Polybus naar de gewone traditie Meliboeus; Vondel evenwel geeft dit personage de alleen bij Seneca voorkomende naam van Forbas; vgl. de aantekening op bl. 862. Bovendien gaat Vondels vertaling van het raadsel der Sphinx terug op de door Victorius uitgegeven Laurentianus-tekst, terwijl bij Camerarius de bedorven vulgaat ten grondslag ligt; bl. 859, r. 38 schrijft Vondel nl. *a e r t*, Gr. *phuèn*; Camerarius echter heeft *v o c e*, Gr. *boèn*. - De op bl. 861 vertaalde Inhoud in verzen van ‘Aristophanes’ stamt uit dezelfde Sophocles-editie, waaruit ook het treurspel zelf is overgezet.

Gelijk reeds Geerts op grond van een gedeeltelijke vergelijking heeft kunnen vaststellen, moet deze door Vondel gebruikte Sophocles-editie behalve de Griekse vulgaat tevens bevat hebben de Latijnse proza-vertaling van Winsemius, het eerst afgedrukt in de editio Commelini (1597). Tegenover een enkel geval van groter gelijkenis met het Grieks constateerde

hij namelijk voor de gecontrôleerde 200 verzen talrijke overeenstemmingen alleen met het Latijn, een verhouding die wij voor het gehele vervolg bevestigd vonden. Terwijl echter Geerts meent, dat Vondel de genoemde tekst met vertaling voor zich heeft gehad in de boven vermelde compilatie van Stephanus, heeft deze in werkelijkheid Sophocles gelezen in de tweetalige verzameluitgave van alle Griekse dichters, die de titel draagt van *Poetae Graeci Veteres* (1614). Dit bleek ons uit enige onjuistheden in Vondels vertalingen, welke berusten op zekere zetfouten die alleen voorkomen in de genoemde editie, waarin - evenals in Stephanus' uitgave, maar ditmaal zonder vermelding van den auteur - het Latijn van Winsemius opnieuw is afgedrukt. Zo heeft in den *Herkules*, vs. 362 vlgg., het niet-onderscheiden van de aan 't woord zijnde personages zijn oorzaak in een omissie in de *P. Gr. V.* en is Vondels *banketten*, eveneens aldaar, vs. 1065, de weergave van een zinledig, in déze editie alleen te vinden *coenam* i.p.v. *cernam*. Op de oorsprong van laatstgenoemde onjuistheid bij Vondel is indertijd reeds gewezen door Kalff, die voor zijn bekende studie over Vondel als vertaler, *Tijdschrift* XIII, bl. 45 vlgg., juist deze *Poetae Graeci Veteres* geregeld heeft geraadpleegd, zonder er echter meer in te zien dan ‘e e n e uitgave der tragici uit Vondels tijd’ (bl. 52) en zonder bekend te zijn met het auteurschap van Winsemius, of met de oorspronkelijke vorm van het Latijn in de voorafgegane edities van dezen geleerde zelf en van Stephanus.

Wel merkwaardig overigens mag het heten, dat de genoemde onderzoeker, hoewel hij aldus het vereiste beoordelingsmateriaal uit de eerste hand had, tot de slotsom is kunnen komen, dat Vondel verreweg in hoofdzaak uit het Grieks heeft vertaald en slechts bij tijd en wijle een blik heeft geslagen in de toegevoegde Latijnse overzetting. De bewijzen voor het tegendeel liggen zozeer voor het grijpen, dat een Bilderdijk reeds (of nog?) het als bekend kon veronderstellen, dat onze dichter ‘uit eene Latijnsche vertaling' zijnen Edipus heeft berijmd’ (*Dichtwerken*, III, bl. 481). Of dit oordeel van Bilderdijk gegrond is op vroegere eigen contrôle[1)], dan wel of hij afgaat op wat hij van anderen heeft gehoord, in ieder geval is zijn uitspraak als zodanig behoudens een kleine restrictie inderdaad juist. Niet alleen toch, dat op plaatsen die enige moeilijkheid opleveren, alle weglatingen en samentrekkingen, alle vrije of geheel verkeerde weergaven van Winsemius getrouw bij Vondel wederkeren ook daar, waar het Grieks eenvoudig is en door verschil van uitgangen, woordschikking of aanwezigheid van een lidwoord zelfs wel eens duidelijker dan het Latijn, herkent men in de Nederlandse vertaling geregeld de trekken van het Latijnse voorbeeld. In het bijzonder zij daarbij nog gewezen op die talrijke gevallen, waarin een onjuiste vertaling bij hem haar oorzaak heeft in het verkeerd verstaan of ook verkeerd verbinden van de *Latijnse* woorden. Voorbeelden van dit alles kan men overal in de aantekeningen aantreffen, men zie onder anderen bij vs. 20, 69, 231, 233-vlgg., 265, 520, 568, 603, 617, 686, 1060 vlgg. en 1075 vlgg..

De gevallen daarentegen waarin Vondel dichter staat bij het Grieks dan bij het Latijn, zijn zo uitermate schaars, dat zij in kort bestek volledig kunnen worden opgesomd. Bij de hieronder volgende opgave vindt men één voorbeeld dat ook reeds door Geerts is aange-

1) T.a.p. *gist* hij namelijk slechts naar de vorm van het ten grondslag liggend Latijn. Wat de zaak aldaar in quaestie betreft, heeft overigens Vondel het gelijk aan zijn kant en niet Bilderdijk.

wezen (vs. 204); een viertal andere plaatsen, door Kalff t.a.p. als testimonia aangehaald, komen echter niet in aanmerking; voor twee ervan zie men onze aantekeningen bij vs. 1256 en 1290. In totaal dan zijn het de volgende gevallen die wij noteerden (een * betekent: niet vermeld in de commentaar):

Vs. 77*, *wel;* Gr. *eu;* Lat. *nimis*. - Vs. 204, *bede;* Gr. *chreos*, wellicht opgevat als 'behoefte van ons'; Lat. *res.* - Vs. 298, *zetten aen een zy;* Gr. *apōsei;* Lat. *non oboediet*. - Vs. 985,.... *my mengen;* Gr. *michthènai;* Lat. *concumbere*. - Vs. 1044, *worden kan;* Gr. *genoit' an;* Lat. *est*. - Vs. 1422 vlg., *Thebes veste*.... *de groote stadt;* Gr. *megalaisin en Thèbais;* Lat. *in praeclara urbe*. - Vs. 1491, *datze boogen;* Gr. (*ekline*) *koila;* Lat. niets. - Vs. 1694*, *my niemant spreecken kan;* Gr. *mèdenos prosègoros;* Lat. *neminem alloqui possim.* - Vs. 1803*; het aan Gr. en Lat. gemeenschappelijke 'wat ik niet méén' is wellicht onder invloed van het in de Griekse tekst toegevoegde *matèn* vervangen door *strax* (= 'zo maar'). Trouwens, ook bij de voorafgaande gevallen is het allerminst *zeker*, dat het feit der overeenstemming zijn oorzaak heeft in een raadplegen van de grondtekst. In vs. 1694 kan ook wie alleen afgaat op het Latijn, toch met het oog op de woorden van Oedipus' edict (vs. 303) tot de door Vondel verkozen vorm komen en voor het overige zegt reeds een eenvoudige kansrekening, dat bij de talrijke wijzigingen onder *maat*- of *rijm*dwang aangebracht er allicht enkele zullen zijn, die geheel toevallig weer samentreffen met het origineel. Zo verdient het toch wel vermelding, dat in de passage vs. 1485-1510 naast *datze boogen* (vs. 1491) ten opzichte van het Latijn zich nog tien andere toevoegingen-in-rijmpositie laten constateren, alle louter door verband en situatie gesuggereerd. Tenslotte wijzen wij er met nadruk op, dat in geen der boven bijeengebrachte gevallen de naar verhouding grotere gelijkenis met het Grieks zich verder uitstrekt dan tot één woord of één enkele uitdrukking.

Tot zover de gegevens voor de verhouding van Vondel tot het Grieks, voorzover zij verstrekt worden door zijn Oedipus-vertaling. Tot het vormen van een positief oordeel omtrent de aard van deze verhouding zullen wij eerst in staat zijn na vergelijking van de overige door hem vertaalde treurspelen van Griekse dichters; voorlopig zij hier reeds meegedeeld, dat de *Herkules* althans enkele onbetwistbare bewijzen bevat voor een raadplegen óók van het origineel, zij het dan zelfstandig of met hulp van anderen. Voor de verhouding in de *Elektra*, tot stand gekomen onder auspiciën van den jongen Vossius, mogen wij verwijzen naar het daaromtrent opgemerkte in de Vondelkroniek, *Jaarg.* IV, bl. 132.

Uit den aard der zaak hebben wij de talloze gegevens voor het vaststellen van Vondels afhankelijkheid van de Latijnse overzetting alleen daar meegedeeld, waar de Nederlandse vertaling onjuist of onduidelijk bleek te zijn, of ook waar zij tegenover het oorspronkelijk vervlakt en verarmd was; maar op die plaatsen hebben wij dan ook getracht belangstellenden zo volledig mogelijk in te lichten. Tevens hebben wij in vele gevallen, hoewel bij lange na niet in alle, Vondels eigen uitbreidingen en toevoegsels aangewezen, zodat men op tal van plaatsen de wordingsgeschiedenis van de Nederlandse tekst uit de commentaar af kan lezen. Het doel dat ons daarbij voor ogen heeft gestaan, is tweeledig geweest. Enerzijds hebben wij hen die Vondels praestaties als vertaler wensen te beoordelen uit het zakelijk oogpunt van juistheid - juistheid natuurlijk ten opzichte van de *vulgaat* - in staat willen

stellen, zich een oordeel te vormen op grond van een materiaal, waarin de misvattingen die op zijn eigen rekening dienen te komen, geschift zijn van zulke, waarvoor de oorzaak gelegen is bij Winsemius en in het algemeen bij de stand van de wetenschap omstreeks het begin van de zeventiende eeuw, dat is: twee eeuwen voor het begin van de eigenlijke Sophocles-studie. Het leek ons dáárom te meer gewenst, althans aan een van Vondels vertalingen deze 'schuld'-verhoudingen met enige nauwkeurigheid te demonstreren, omdat tot nu toe niets stelselmatigs in deze richting is gedaan. Bij Geerts, die na anderen het desideratum heeft gevoeld en uitgesproken, vindt men wel enige steekproeven, waaraan het 'gehalte' (versta: de mate van juistheid) van Vondels vertaalwerk wordt getoetst, maar ten eerste zijn deze alleen genomen uit de overzettingen van Romeinse dichters en bovendien heeft deze onderzoeker, die overigens in vele opzichten verdienstelijk werk heeft geleverd, het verzuimd bij dit toetsen dan ook de historische maatstaf aan te leggen en het aandeel vast te stellen, dat in het debet komt niet van Vondel, den leek, maar van zijn geleerde gezagslieden (verg. Vondelkroniek, t.a.p.).

Met het opstellen echter van een soort 'rapport' - ook de genoemde factoren in aanmerking genomen zou dit niet anders kunnen luiden dan: *Grieks* zeer zwak; *Latijn* matig - zal niemand, die werkelijk belang stelt in Vondel als vertaler, genoegen willen nemen. Waar het in laatste instantie op aankomt, is niet in hoever onze dichter het vreemde woord heeft verstaan of niet verstaan, maar de wijze waarop hij wat voor hém de zin was, opnieuw heeft beleefd en in eigen vormen tot uitdrukking heeft gebracht. Om de tengevolge van Vondels *indirect* overbrengen toch al uitvoerig geworden commentaar niet nog meer te belasten, hebben wij ons bij het aanwijzen van gegevens voor een aldus gerichte beschouwing moeten beperken tot het meest naar voren tredende. In hoofdzaak zijn het daarom de boven reeds genoemde uitbreidingen en toevoegsels[1)], waarop wij als kenbron van Vondels persoonlijke visie en eigen zegging herhaaldelijk de aandacht hebben gevestigd. Het hieronder volgend schematisch overzicht is bedoeld als voorlopige samenvatting van het een en ander, dat in tal van afzonderlijke aantekeningen verspreid ligt, aangevuld met enkele zaken, waarop wij om de boven vermelde reden bij het annoteren niet in konden gaan. Voor die plaatsen, waar onze commentaar geen vergelijkingsmateriaal geeft - en trouwens ook elders - raden wij den lezer aan, de zich streng aan het woord van Sophocles houdende vertaling van P.C. Boutens te raadplegen.

De eigenaardigheden van Vondels overzetting laten zich, mits men bedenkt dat veel tevens onder andere hoofden valt, rubriceren als volgt:

M e e r v o u d i g e u i t b r e i d i n g d o o r v a r i a t i e s: vs. 140-42; 636-vlg. 684-vlg.; 970; 1138 (om 'kort' te zijn....); 1471; 1795-vlg.; 1727-29.

1) De door Kalff, t.a.p., bl. 110, gegeven opsomming van motieven (rijm, duidelijkheid en welluidendheid), is onvolledig en voor wat het tweede motief aangaat, onjuist. Waar niet rijmnood de oorzaak is, ligt de grond van Vondels uitbreiden steeds op zuiver emotioneel-aesthetisch gebied. Het door genoemden geleerde tot twee maal toe vermelde feit (bl. 110 en 114), dat het lengteverschil tussen overzetting en origineel bij den Oedipus zoveel groter is dan bij de andere vertaalde treurspelen - Vondel heeft hier 270 verzen meer dan Sophocles -, is overigens voor een groot deel toe te schrijven aan het gebruik van de *vijfvoeter* in plaats van de *Alexandrijn*, hetgeen Kalff over het hoofd heeft gezien. In de lyrische partijen, waar de lengte van het Gr. en het Ned. vers gemiddeld nagenoeg gelijk is, neemt het aantal verzen bij Vondel slechts half zoveel toe, als in de dialoog-partijen.

Toevoeging van zin- en klankweerslag (vgl. Sophocles zelf vs. 1647): vs. 72-74; 384-vlg.; 405-vlg.; 490; 505; 1241; 1638; 1751; 1819-vlg.

Veraanschouwelijking en drastischer uitdrukkingswijze: vs. 20; 168; 208; 316; 475; 551; 753; 1055; 1171; 1179; 1354-vlg.; 1662; 1664; 1781.

Toespitsing, resp. uitbreiding van de beide elementen der tragische pathetiek (Jeptha, Berecht, bl. 777, r. 139 en Dl. V, bl. 613, r. 180):

1° *schrik:* vs. 168; 448; 876; 1288; 1455-vlg.; 1495; 1527; 1594-vlg.; 1605; 1652-vlg.; 1713-15; 1750-52. In vs. 1700 vindt men een (misplaatste) toespeling op de afschrik-theorie; zie Dl. V, bl. 613, r. 178-vlgg..

2° *mededogen:* vs. 589; 843; 1438-40; 1553; 1724-29; 1779-81; 1809.

Lectuur-invloeden: vs, 254; 267 (vgl. Dl. VI, bl. 556, r. 203-5); 399; 550-vlg. (door *agmen* associatie met Dl. VI, bl. 432, r. 245-51 en bl. 612, r. 121-29); 834; 1536; 1654; 1670 (naar een vermeend beeld van Sophocles in vs. 1197).

Overzetting in de toon van het aldagsleven: vs. 208; 383; 664-vlg.; 657; 866; 1396; 1429; 1471; 1551; 1581; 1605. In vs. 1231 is Vondels toevoeging evenwel in overeenstemming met de conceptie van Sophocles zelf.

Christelijke denk- en spreekwijs: vs. 25; 41; 214; 270-vlg.; 304; 305 (de toevoeging: *in noot*); 927; 982; 1031; 1062 (*sermo* opgevat als: 'prediking'); 1065 (óók nl. associatie met de Christ. voorstelling). - Van 'God', absoluut, spreekt ook Sophocles soms, bv. in vs. 188 en 1075; Winsemius (zie Opdracht, aant. 38) en Vondel, bv. vs. 4, breiden dit enkelvoudig en absoluut gebruik uit.

In het hierboven staande hebben wij zoals reeds gezegd, niet meer willen geven dan een voorlopig overzicht van uit literair-historisch oogpunt belangrijk te achten feitenmateriaal. Wanneer eenmaal ook de resterende vertalingen van Sophocles en Euripides bewerkt zullen zijn, stellen wij ons voor het totaal der dan beschikbare gegevens samen te voegen tot een karakteristiek van Vondel als navolger van de Griekse tragici in zijn (elkander kruisende) betrekkingen tot *klassiek* en *barok*, dit laatste dan tevens in zijn antieke vorm bij Seneca.

Lijst der illustraties

	BLZ.
Portret van Govert Flinck, geschilderd door G.P. van Zijl, naar de gravure van A. Blotelingh. Titelprent	
Drie Illustraties, gegraveerd door A. Blooteling, (Blotelingh) boven het dertiende, veertiende en vijftiende boek der 'Herscheppinge', 23, 72,	118
Wapen van Joan Huidekooper	188
Portret van Gerard Hulft, geschilderd door G. Flinck, weergegeven naar de gravure van A. Blooteling	192
Koning David harpspelend, titelgravure van de 'Harpzangen'	221
Wapen van Alexander den VII	576

Portret van Christiaen Huygens, naar de gravure van Fr. Ottens 606

Afbeelding van den stok van Oldenbarnevelt naast de reproductie van het handschrift van ‘Het Stockske van Joan van Oldenbarnevelt, vader des vaderlands’ 626

Portret van Augustijn Alsten Bloemaert, geschilderd door J. van Spronck, weergegeven naar de gravure van J. Suyderhoef 755

Wapen der schuttersorde van Sint Michiel, in de Kolveniers doelen 759

Facsimile van het handschrift van Vondels gedicht op Abraham van Diepebeeck 979

EINDE VAN HET ACHTSTE DEEL.

N.V. VAN DE GARDE & CO'S DRUKKERIJ ZALTBOMMEL